LEV NİKOLAYEVİÇ

TOLSTOY

Savaş ve Barış / CİLT 2

ÇEVİREN
Leyla Soykut

MAKSİM GORKİ'NİN ÖNSÖZÜ VE
GEORG LUKÁCS'IN SONSÖZÜYLE

İLETİŞİM KLASİKLERİ

iletişim

LEV TOLSTOY

Savaş ve Barış

CİLT 2

İletişim Yayınları, Dünya Klasikleri, 2003-2011 (7 baskı)
© 2003 İletişim Yayıncılık A. Ş.

Война и Мир

© Sonsöz: 1964, Georg Lukács, "Tolstoy and Western European Literature", *Studies in European Realism*
Sonsözün yayın hakları Georg Lukács'ın yasal temsilcisi Dr. Kinga Hazai'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 899 • İletişim Klasikleri 17
ISBN-13: 978-975-05-0234-6 • ISBN-13: 978-975-05-1232-2 (Tk. No.)
© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2013, İstanbul

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge
YAYINA HAZIRLAYANLAR Bahar Siber, Müge Karahan, Güneş Akkor, Emrah Serdan
KAPAK Suat Aysu
KAPAKTAKİ RESİM Louis Lejeune, "Moskova Savaşı, 7 Eylül 1812", 1822
UYGULAMA Hüsnü Abbas, Hasan Deniz
DÜZELTİ Öykü Elitez
BASKI ve CİLT Sena Ofset
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

LEV TOLSTOY

Savaş ve Barış

CİLT 2

Война и Мир

RUSÇA'DAN ÇEVİREN *Leyla Soykut*

GEORG LUKÁCS'IN SONSÖZÜYLE

iletişim

LEV NİKOLAYEVİÇ TOLSTOY 9 Eylül 1828'de Yasyana Polyana'da zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Anne ve babasını çok küçük yaşta kaybettiği için halaları tarafından yetiştirildi. 1844'te Kazan Üniversitesi'ne girdi fakat resmî eğitime duyduğu tepkiyle 1847'de Yasyana Polyana'ya geri dönerek kendi kendisini yetiştirmeye karar verdi. 1852'de orduya katıldı ve burada boş zamanlarında yazmaya başladı. 1852-1859 yılları arasında *Çocukluk* (1852), *İlk Gençlik* (1854) ve *Gençlik* (1859) adlarında otobiyografik üç ciltlik bir roman yayımladı. Kırım Savaşı'na katılan Tolstoy, savaş bittikten sonra 1856'da Saint Petersburg'a döndü, burada Turgenyev ve Çernişevski'nin edebiyat kamplarını takip ettiyse de ikisiyle de uzlaşamayarak evine geri döndü. 1857'de Almanya, İsviçre ve Fransa'yı dolaştı. Burada eğitim kurumlarıyla ilgili bilgi edindi ve geri döndüğünde köylü çocukları için bir okul açtı. 1860'da tekrar Avrupa gezisine çıktı; bu sefer pedagoji dergisi çıkarmaya karar vererek döndü. Bu dönemde kendine ait ahlak felsefesi de biçimlenmeye başlamıştı. 1861'de ülkesinde serfliğin kaldırılmasından sonra eski toprak sahipleriyle köylüler arasındaki toprak ve borç anlaşmazlıklarını çözmek üzere yargıç oldu. 1862'de Sofya Andreyevna Berys'le evlendi ve bu evlilikten on üç çocuğu oldu. Mutlu bir aile hayatı sürdüğü bu dönemde ilk büyük romanı *Savaş ve Barış*'ı yayımladı. 1873-1877 arasında Tolstoy ikinci büyük romanı *Anna Karenina*'yı yazdı. 1900'den sonra zamanının çoğunu din, toplum, ahlak, sanat konularındaki görüşlerini anlatan yazılara ayırdı. Ortodoks Kilisesi'ni ve her türlü siyasal iktidarı eleştirdiği makaleleri yüzünden 1901'de afaroz edildi. Giderek daha sade bir hayat yaşaması gerektiğine inanan Tolstoy, önce küçük değişiklikler yaparak hayatı ve fikirleri arasındaki tutarlılığı sağlamaya çalıştı. İçkiyi ve tütünü bırakıp köylüler gibi giyinmeye başladı. Ailesine kendi inançlarını benimsetemeyen kahramanın ruhsal bunalımlarını anlatan *Karanlıkta Bir Işık* adlı tiyatro oyunu bu dönemine ayna tutar niteliktedir, fakat tamamlanamamıştır. Mülkiyet konusundaki radikal fikirleri nedeniyle ailesiyle arası açıldı, bütün varlığını köylülere dağıtmak istemesini kabul etmiyorlardı. Hayatındaki çelişkiye daha fazla dayanamayarak küçük kızı ve doktorunu yanına alıp evi terk eden Tolstoy, birkaç gün sonra 20 Kasım 1910'da Astapova'da, ıssız bir tren istasyonunda zatürreden öldü.

Başlıca eserleri *Aile Mutluluğu*, *Anna Karenina*, *Diriliş*, *Efendi Ve Uşağı*, *Hacı Murat*, *İnsan Ne İle Yaşar*, *İvan İlyiç'in Ölümü*, *Kazaklar*, *Kroyçer Sonat*, *Sanat Nedir*, *Savaş ve Barış*, *Sivastopol* ve *Üç Ölüm* olan Tolstoy, yapıtlarında ahlaki sorunlara ağırlık verir. Maddeci toplumun doğal insan üzerindeki kötü etkilerinden söz eder. İnsanın doğal durumuyla toplum tarafından bozulmuşluğu arasındaki karşıtlığı en ince ayrıntılarına kadar anlatmıştır.

İÇİNDEKİLER

Savaş ve Barış

Üçüncü Kısım 7

Dördüncü Kısım 477

Sonsöz 765

SONSÖZ

LEV TOLSTOY VE BATI AVRUPA EDEBİYATI /

GEORG LUKÁCS 893

Üçüncü Kısım

Birinci Bölüm

I

Batı Avrupa'da 1811 yılının sonundan beri yoğun bir silahlanma başlamış, kuvvetler hep bir noktaya yığılmıştı; 1812 yılında bu kuvvetler, (ordunun taşıtlarını kullananlar ve onu besleyenler de sayılırsa) bu milyonlarca insan batıdan doğuya, Rusya'nın sınırına, 1811 yılından beri Rus kuvvetlerinin de aynı şekilde yığınak yaptıkları sınıra doğru ilerledi. 12 Haziran'da Batı Avrupa kuvvetleri Rus sınırını aştılar ve savaş başladı. Daha doğrusu insan aklına aykırı ve tüm insanlıkla bağdaşamayacak bir olay meydana geldi. Milyonlarca insan birbirine karşı öyle sayısız kötülüklerde bulundular, birbirlerini o kadar aldattılar, birbirlerine o kadar çok ihanet ettiler, o kadar çok hırsızlıklar, sahtekârlıklar yaptılar, öylesine çok sahte para basıp piyasaya sürdüler, binalara kundaklar sokup o kadar çok yangın çıkardılar, o kadar çok cinayet işlediler ki dünyanın bütün mahkemeleri çağlar boyu çalışsalar gene de bunca suçu bir araya toplayamazlardı; oysa o süre içinde bu suçları işleyen insanlar bunları cinayet saymadılar.

Bu olağanüstü durumu doğuran şey neydi? Nedenleri neydi? Tarihçiler, safça ve emin bir tavırla bu olayın nedenlerini şöyle açıklamışlardır: Oldenburg Dükü'ne karşı yapılan hakaret, Avru-

pa'da statükonun gözetilmemesi, Napolyon'un her yerde egemen olma hırsı, Aleksandr'ın azimli davranışı, diplomatların yanlışları ve buna benzer şeyler...

Demek ki Metternich'in, Rumyantzev'in, Talleyrand'ın, bir kabul töreniyle bir ziyafet arasında, ellerinden gelen çabayı göstererek daha ustaca bir nota kaleme almaları ya da Napolyon'un Aleksandr'a, *"Monsieur mon frère, je consens à rendre le duché au duc d'Oldenburg,"*[1] diye yazması yeterliydi; böylece savaş olmayacaktı.

O zamanlar yaşamış olanlara işin böyle görünmesinde anlaşılmayacak bir şey yoktur. Napolyon'un savaşın nedenini İngiltere'nin entrikalarında görmesi (Saint Helena Adası'nda kendisi öyle demişti); İngiliz parlamentosu üyelerinin ise savaşın Napolyon'un tüm ülkelerde egemen olma hırsı yüzünden çıktığını sanmaları; Prens Oldenburg'un, savaşın nedenini kendisine karşı zor kullanılmasında bulması; eski askerlerin ve generallerin, asıl nedenin onların muhakkak herhangi bir işte kullanılmak arzusu olduğunu düşünmeleri; o zamanki lejitimistlerin *"Les Bons Principes"*i[2] tekrar ortaya atmanın kaçınılmaz bir şey olduğunu ileri sürmeleri ve savaşın bundan çıktığını söylemeleri; zamanın diplomatlarının, olup biten her şeyin 1809 yılında Rusya ile Avusturya arasında yapılan anlaşmanın yeter derecede beceriklilikle Napolyon'dan saklanması ve 178. memorandumun gerektiği şekilde yazılmamasından ötürü meydana geldiğini iddia etmeleri, anlaşılır şeylerdir.

Öyle anlaşılıyor ki o zaman yaşayan insanlar, bu işte çeşitli nedenler görüyorlardı. Bu nedenlerin fazlalığı da o çağda yaşayanların sayısız görüş ayrılıklarından ileri geliyordu; ama onların torunları olan ve meydana gelen müthiş felaketi bütünlüğü içinde kavrayarak onun basit ama korkunç anlamına varan bizler için, bu nedenler yetersiz kalır. Bizler için Napolyon hırslıdır, Aleksandr azimlidir, İngiltere'nin politikası kurnazcadır, Prens Oldenburg gücenmiştir diye, milyonlarca Hıristiyanın birbirlerini öldürmeleri, birbirlerine işkence etmeleri anlaşılacak şey değildir. Bu koşullarla asıl öldürme ve zor kullanma olayları arasında nasıl bir bağ bulunduğunu kavramaya imkân yoktur; Prens gücendi diye neden

1 "Sayın kardeşim, Oldenburg Dükalığı'nı geri vermeye hazırım."

2 "Doğru prensipler."

Avrupa'nın başka bir ülkesinden binlerce insan gelip Smolensk ve Moskova illerindeki insanları öldürüyor, her şeylerini mahvediyor, kendi ölümlerini de onların elinden buluyorlardı?

Tarihçi olmayan, ama o insanların torunları olan, araştırma heyecanına dalmamış, bu yüzden de sağduyuları bulanmamış olarak bu tarihî olayı gözlerinin önünden geçiren bizler için, nedenler sayılamayacak kadar çoktur. Onları bulmak için derinlere indikçe daha çok nedenlerle karşılaşıyoruz ve ayrı olarak ele aldığımız bir neden ya da tüm bir nedenler dizisi, kendi bütünlüğü içinde bize aynı şekilde haklı ama felaketin büyüklüğüyle kıyaslanınca hepsi de aynı derecede önemsiz ve hatalı görünüyor. Bunların her biri bizce (aynı süre içinde meydana gelen öbür nedenlerin yardımı olmadan) tek başına böyle bir felakete yol açamayacağı için, aynı şekilde gerçeğe aykırı ve yanlıştır. Bizce Napolyon'un ordularını Vistül'ün berisine çekmeyi reddederek Oldenburg Dükalığı'nı geri vermemesi, ilk Fransız onbaşısının ikinci kez ordu hizmetine gitmeyi isteyip istememesi kadar önemli bir nedendir. Çünkü eğer o onbaşı silah başına gitmeyi reddetseydi bir ikinci, bir üçüncü, beşinci onbaşı ya da er hizmete girmeyi istemeseydi Napolyon'un ordusunda o oranda daha az insan ölür, savaş da olmazdı.

Eğer Napolyon, Vistül'ün beri tarafına çekilme teklifini bir hakaret sayıp ordularına taarruz emrini vermeseydi savaş olmayacaktı; ama tüm çavuşlar da ikinci bir kez orduda hizmete girmeye razı olmasalardı gene olmayacaktı. Aynı şekilde, İngiltere, entrikalar çevirmeseydi, Prens Oldenburg olmasaydı, Aleksandr hakarete uğradığını hissetmeseydi, Rusya'da çarlık olmasaydı, Fransız İhtilali ile ondan sonra ortaya çıkan diktatörlükler, imparatorluklarda Fransız İhtilali'ni hazırlayan nedenler ve Fransız İhtilali'ne yol açan tüm şeyler olmasaydı diyebiliriz... Bu nedenlerin arasından bir tanesi olmasa hiçbir şey olmayacaktı. Demek ki tüm bu nedenler, bu milyonlarca neden, olup bitenleri meydana getirmek için hep bir araya gelmişti. Aynı zamanda demek ki hiçbir şey olaya tek başına yol açmış değildir. Olay, yalnız ve yalnız, olması gerektiği için meydana gelmiştir. Milyonlarca insanın insanca duygularını ve akıllarını yitirerek batıdan doğuya yürümeleri ve insan kardeşlerini öldürmeleri zorunluydu. Tıpkı birkaç yüzyıl önce yığın

yığın insanın, kendi cinslerinden olan varlıkları öldürmek için doğudan batıya yürümeleri gibi... Olayın meydana gelmesi ya da gelmemesi, görünüşte Napolyon'un ve Aleksandr'ın bir sözüne bağlıydı; oysa aslında onlar davranışlarında ancak sefere kurayla ya da toplanarak katılan her er kadar özgürdüler. Başka türlü olamazdı. Çünkü Napolyon'un ve Aleksandr'ın (daha doğrusu olaylar arzularına bağlıymış gibi görünen insanların) iradelerinin yerine gelebilmesi için, sayısız koşulların bir araya gelmesi zorunluydu; bunlardan bir tanesi bile eksik olsaydı tarihî olay meydana gelemeyecekti. Gerçek gücü ellerinde bulunduran milyonlarca insanın ateş eden, yiyecekleri ve topları taşıyan erlerin, o tek tek, zayıf insanların iradelerini yerine getirmeye razı olmaları, buna da sayısız, karışık ve çeşit çeşit nedenler yüzünden zorlanmaları gerekiyordu.

Kaderci bir görüş tarihte akla uygun olmayan (daha doğrusu akla uygunluğunu kavrayamadığımız) olayların nedenlerini açıklayabilmek için kaçınılmaz bir şeydir. Tarihte meydana gelen bu olayları akla uygun bir şekilde açıklamak için ne kadar çok çaba gösterirsek bu olaylar bize o kadar mantığa aykırı ve anlaşılmaz görünür.

Her insan kendisi için yaşar, kendi amaçlarına ulaşmak için bağımsızlıktan yararlanır ve tüm varlığıyla her an şu ya da bu davranışta bulunmakta özgür olduğunu hisseder; ama bir davranışta bulunur bulunmaz, zamanın belirli bir anında meydana gelen bu davranış, o anda artık geri dönülmesi imkânsız bir olay haline gelir ve tarihin malı olur; tarihin malı olan şeyler arasında ise insanın özgür bir varlık olarak değil, önceden yeri belli olan varlık olarak önemi vardır.

Her insanın yaşamı iki yönlüdür. Çıkarlarından ne kadar uzaklaşsa o oranda bağımsız olan kendi özel yaşamı ve kendisinden üstün güçlere boyun eğdiği sürü yaşamı. Bu sürü içindeki yaşantıda insan, kaçınılmaz bir şekilde kendisi için konulmuş kuralları uygular.

İnsan bilinçli olarak kendisi için yaşar, ama bilinçsiz olarak tüm insanlığın amaçlarına, tarihî amaçlara hizmet eder. Herhangi bir davranış meydana geldikten sonra artık geri çevrilemez ve bir davranış, milyonlarca insanın davranışları ile aynı anda meydana ge-

lirse tarihî bir anlam kazanır. İnsan toplumda ne kadar üstün bir basamakta bulunuyorsa, büyük insanlarla ne kadar çok ilişkisi varsa başka insanların üzerinde o kadar fazla nüfuzu olur, her davranışının da önceden tasarlanmış ve kaçınılmaz bir şey olduğu o kadar açık anlaşılır.

"Çarın yüreği Tanrı'nın elindedir," derler.

Oysa Çar, tarihin kölesidir.

Tarih, yani tüm insanlığın bilinçsiz, genel, sürü yaşantısı, hükümdarların yaşantısının her anından kendi amaçlarına ulaşmak için bir araç olarak yararlanır.

Napolyon'a 1812 yılında, *verser* ya da *ne pas verser le sang de ses peuples*[1] sanki her zamankinden çok kendi elindeymiş gibi geliyordu (Aleksandr, son mektubunda ona öyle yazmıştı), öyle olmasına rağmen kendisini tüm insanlığın davası için, tarih için yapılması gereken şeyleri yapmaya zorlayan doğal, kaçınılmaz kurallara, hiçbir zaman o sırada olduğu kadar boyun eğmemiştir.

Batılı insanlar birbirlerini öldürmek için doğuya gidiyorlardı. Böylece "nedenlerin aynı anda meydana gelmesi" kuralına kendiliklerinden uyan ve bu savaşın meydana gelebilmesi için ortaya çıkan binlerce küçücük neden hep bir araya gelmiş oldu. Kara ablukasına uyulmadığı için yapılan şikâyetler de Prens Oldenburg da orduların (Napolyon'un sandığı gibi) yalnız silahlı bir barışa ulaşmak için Prusya'da harekâta girişmesi de Fransız İmparatoru'nun milletinin bu işe rıza göstermesiyle birlikte savaşmayı bir huy haline getirmesi de yapılan hazırlıkların ihtişamının insanları heyecana kaptırması da hazırlıkların doğurduğu büyük masraflar da bu masrafları karşılayacak çıkarları elde etmek zorunluğu da Dresden'de insanların gözünü kamaştıran saygı gösterileri de çağdaş insanların görüşüne göre içten gelen bir barış isteğiyle yapılan, ama sadece ya bir tarafın, ya öbürünün gururunu yaralayan diplomatik konuşmalar da meydana gelmesi kaçınılmaz tarihî olaya ayak uyduran daha milyonlarca ve onunla aynı anda ortaya çıkan milyonlarca başka neden de hep bir arada, hep aynı anda meydana gelmişti.

Elma olgunlaşınca düşer. Ama neden düşer? Bir güç onu toprağa doğru çektiği için mi? Sapı kuruduğu için mi? Güneşte kuru-

1 İnsanların kanını dökmek ya da dökmemek.

maya başladığı için mi? Ağırlaştığı için mi? Rüzgâr estiği için mi, yoksa aşağıda duran bir çocuk o elmayı yemek istediği için mi?

Hiçbir şey, hiçbir şeyin nedeni değildir. Bütün bunlar, sadece yaşantıyla ilgili her olayın, her organik ya da doğal oluşumun meydana gelmesine yol açan tüm koşulların bir araya gelmesidir. Elmanın hücreleri parçalandığı için ya da buna benzer bir durum yüzünden düştüğünü söyleyen bir botanik bilgini de aşağıda durup elmanın yalnız kendisi onu yemek istediği ve yere düşsün diye dua ettiği için düştüğünü söyleyen çocuk kadar haklı ya da onun kadar haksızdır. Napolyon'un Moskova üzerine, bunu istediği için yürüdüğünü ve Aleksandr onun mahvolmasını istediği için mahvolduğunu ileri süren de hem haklı hem haksız olacaktır. Tıpkı altı oyulan milyonlarca pudluk bir tepenin, son çalışan işçi, ona son bir kez kazmayla vurduğu için çöktüğünü söyleyenin hem haklı hem de haksız olacağı gibi. Tarihî olaylarda "büyük adam" denilen insanlar olup bitenlere etiket yapıştırırlar; olaya ad takarlar. Oysa verilen bu adın, olayla, etiketin kendisi kadar az ilgisi vardır.

Onlara herhangi bir nedene bağlı olarak meydana geliyormuş gibi görünen olaylar, tarihî anlamda insanın iradesine bağlı değildir; tarihin genel akışına bağlıdır ve meydana gelişleri yüzyıllarca önceden hazırlanmıştır.

II

Napolyon prenslerden, düklerden, krallardan, hatta bir de imparatordan kurulu saraylı grubuyla birlikte üç hafta geçirdiği Dresden'den 29 Mayıs günü yola çıktı. Oradan ayrılmadan önce bunu hak etmiş olan prenslere, krallara ve imparatora tatlı sözler söylemiş, pek hoşnut olmadığı krallarla prensleri azarlamış, Avusturya İmparatoriçesi'ne kendi malı olan, yani başka krallardan aldığı elmaslarla pırlantaları hediye etmiş ve kendi tarihçesinin anlattığı gibi İmparatoriçe Mariya-Louise'i (Paris'te bir başka karısı olduğu halde, Mariya Louise Napolyon'un eşi sayılıyordu), bu ayrılığa dayanamayacakmış gibi görünen Mariya Louise'i şefkatle kucaklayarak yanından ayrılıp yola çıkmıştı.

Diplomatların kesin olarak hâlâ barışın mümkün olduğuna

inanmalarına, barışı sağlamak için büyük çaba harcamalarına ve İmparator Napolyon'un, İmparator Aleksandr'a, *"Monsieur mon frère,"* diye mektup yazarak içtenlikle savaş istemediğini ve onu hep inandırmaya çalışarak seveceğini, ona karşı daima saygı duyacağını belirtmesine rağmen, kendisi ordunun başına geçerek her gittiği yeni kasabada kuvvetlerin batıdan doğuya doğru daha çabuk hareket etmesini sağlayan yeni yeni emirler veriyordu. Kendisi altı at koşulmuş bir "uzun yol arabası" içinde etrafı *page*'lar[1] yaverler ve bir de konvoyla çevrili olarak Posen, Thom, Danzig, Königsberg yolu üzerinden gidiyordu. Bu kentlerden her birinde binlerce insan onu heyecanla titreyerek karşılıyordu.

Ordu batıdan doğuya gidiyordu, her durak yerinde değiştirilen altı at Napolyon'u aynı yöne götürüyordu. 10 Haziran günü orduya yetişti ve geceyi Polonyalı bir kontun Vilkoviski Ormanı'ndaki malikânesinde, kendisi için hazırlanmış olan dairede geçirdi.

Ertesi gün orduyu geçip onu geride bırakarak faytonla Niemen'e gitti, sonra nehrin üzerindeki geçit yerini gözden geçirmek için, sırtına Polonyalı subay üniforması giyerek sahile çıktı.

Karşı kıyıda Kazakları ve uzayıp giden stepleri görünce bunların ortasında tıpkı Makedonyalı İskender'in üzerine yürüdüğü İskit devletine benzeyen devletin başkenti, *Moscou la ville sainte*[2] aklına geldi. Onu düşününce hiç kimsenin beklemediği ve strateji ile diplomasiye tam anlamıyla aykırı olan hücum emrini verdi. Ertesi gün de ordular Niemen üzerinden geçmeye başladılar.

Ayın 12'sinde, sabahleyin erkenden, Niemen'in sol kıyısında kurulmuş olan çadırından çıktı, tek borulu uzun dürbünüyle, ordularının Vilkoviski Ormanı'ndan sel gibi çıkıp Niemen'in üzerinde kurulu üç köprüden dalga dalga geçişlerini seyretti. Birlikler imparatorun orada bulunduğunu biliyor, gözleriyle onu arıyor ve tepede, çadırın önünde maiyetinden ayrılmış görünen redingotlu ve şapkalı silüetini görünce kendi şapkalarını havaya atıyor, *"Vive l'Empereur!"* diye bağırıyor, o zamana kadar onları saklayan o koca ormandan ardı arası kesilmeyen bir sel halinde çıkarak, karışık olarak üç köprüden karşı kıyıya geçiyorlardı.

1 Prensin, kralın, imparatorun özel hizmetindeki delikanlı.

2 Kutsal kent Moskova.

Toplumda ayrı ayrı, çeşit çeşit mevkileri olan, çeşit çeşit karakterde yaşlı, genç insanların sesleri duyuluyordu.

– On fera du chemin cette fois-ci. Oh! Quand il s'en mêle lui-même ça chauffe... Nom de Dieu... le voilà! Vive l'Empereur! Les voilà donc les Steppes de l'Asie! Vilain pays tout de même! Au revoir, Beauché, je te réserve le plus beau palais de Moscou. Au revoir! Bonne chance! L'as-tu vu, l'Empereur? Vive l'Empereur!.. pereur! Si on me fait gouverneur aux Indes, Gérard, je te fais ministre du Cachemire, c'est arrêté. Vive l'Empereur! Vive! Vive! Les gredins de Cosaques, comme ils filent. Vive l'Empereur! Le voilà! Le vois-tu? Je l'ai vu deux fois comme je te vois. Le petit caporal... Je l'ai vu donner la croix... Vive l'Empereur!..[1]

Bütün bu insanların yüzünde çoktandır beklenen bir sefere başlamanın sevinci ve tepede sırtında kül rengi bir redingotla duran insana karşı coşkun bir hayranlıkla derin bir bağlılık vardı.

13 Haziran günü Napolyon'a pek büyük olmayan safkan bir Arap atı getirdiler. Napolyon ata binip dörtnal, Niemen'in üzerine kurulmuş köprülerden birine doğru gitti; giderken kulakları etrafa yayılan coşkun çığlıklardan uğulduyordu. Herhalde bu çığlıklara, o insanların kendisine karşı duydukları sevgiyi bu şekilde açıklamalarını yasak etmek imkânsız olduğu için dayanıyordu. Ama her gittiği yerde izleyen bu çığlıklar, onu çok rahatsız ediyor, dikkatini orduya kavuştuğu andan beri kendini kaptırdığı savaş hazırlıklarından uzaklaştırıyordu. Kayıkların üzerinde hafif hafif sallanan köprülerin birinden karşı kıyıya geçti, sert bir dönüş yaparak sola döndü ve dörtnala Kovno'ya doğru ilerledi; önünde mutluluktan çılgına dönmüş, coşkun bir sevinç içinde, askerlerin arasından ona yol açarak dörtnala giden avcı muhafız süvarileri vardı. Geniş Vilya Nehri'ne geldiğinde kıyıda bekleyen Polonya Uhlan Ala-

---

1 Şimdi yol alacağız işte. Ah, kendisi başa geçti mi iş kızışıyor... Hay Allah... İşte kendisi! Yaşasın imparator! Demek Asya stepleri bunlar! Pis bir ülke doğrusu! Allahaısmarladık Boşe. Sana Moskova'nın en güzel sarayını ayıracağım. Allahaısmarladık! Yolun açık olsun! İmparatoru gördün mü? Yaşasın imparator!.. Beni Hindistan valisi yaparlarsa seni Keşmir bakanı yapacağım Gérard, kararım kesin! Yaşasın imparator! Yaşasın imparator! İşte kendisi! Görüyor musun? Ben onu iki kez gördüm... Tıpkı seni gördüğüm gibi... Küçük onbaşı... İhtiyarlardan birine nişan verdiğini gördüm. Yaşasın imparator!

yı'nın yanında durdu.

Polonyalılar onu görmek için saflarını bozarak birbirlerini ite kaka aynı coşkunlukla:

– *"Vivat!"*[1] diye bağırıyorlardı.

Napolyon nehri gözden geçirdi, attan indi, kıyıdaki bir kütüğün üzerine oturdu. Hiç konuşmadan yaptığı bir işaret üzerine ona tek borulu uzun dürbünü getirdiler; Napolyon onu mutluluk içinde koşup gelen *page*'ın sırtına koydu ve öbür kıyıya bakmaya başladı. Sonra kütüklerin arasına yayılan bir haritayı incelemeye koyuldu. Başını kaldırmadan bir şey söyledi. Bunun üzerine iki yaveri dörtnala Uhlanlara doğru gitti. Yaverlerinden biri onlara yaklaşınca Uhlanların saflarında, "Ne var? Ne dedi?" sesleri duyuldu.

Bir geçit yeri bulup öbür kıyıya geçmeleri emredilmişti. Yaşlı, yakışıklı bir adam olan Polonyalı Uhlan albayı kızardı bozardı, heyecandan ne söyleyeceğini şaşırarak yavere Uhlanlarıyla birlikte geçit aramadan nehri yüzerek geçmesine izin verilip verilmeyeceğini sordu. Ret cevabı alacağından korktuğunu belli ederek, ata binmek için izin isteyen bir çocuk gibi, imparatorun gözü önünde nehri geçmesine izin vermelerini rica ediyordu. Yaver, imparatorun bu aşırı gayretten herhalde hoşnut kalacağını söyledi.

Yaver bunu söyler söylemez bıyıklı, yaşlı subay mutlu bir yüzle ve gözleri parlayarak kılıcını yukarı doğru kaldırdı, *"Vivat!"* diye bağırdı, sonra Uhlanlara peşinden gelmelerini emrederek atını mahmuzladı, dörtnala nehre doğru sürdü. Öfkeyle altında huysuzlanan atı dürttü, kendini suya attı ve akıntının en hızlı olduğu yere doğru gitti. Arkasından dörtnala yüzlerce Uhlan geliyordu. Akıntının ortası soğuk ve korkunçtu. Uhlanlar birbirlerine tutunmaya çalışıyor, atlarından düşüyor, atların bazıları boğuluyor, insanların da boğuldukları görülüyor, geriye kalanlar kimi eyer üzerinde, kimi atların yelelerine tutunmaya çalışarak yüzmeye çabalıyorlardı...

Oradan yarım verstlik bir mesafede bir geçit olmasına rağmen karşı kıyıya doğru yüzüyor ve kütüğün üzerinde oturup onların yaptıklarına bile bakmayan adamın gözü önünde bu nehirde yüzmekten, boğulmaktan gurur duyuyorlardı. Geri dönmüş olan yaver uygun bir an seçip imparatorun dikkatini Uhlanların kendisi-

1 "Yaşa!"

ne karşı gösterdikleri bağlılık üzerine çektiği vakitkül rengi redingotlu, kısa boylu adam kalktı, yanına Berthier'yi çağırarak onunla kıyıda bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladı; ona emirler veriyor, bu emirleri verirken de arada bir elinde olmayarak dikkatini dağıtan ve boğulan Uhlanlara bakıyordu.

Afrika'dan Moskova steplerine kadar dünyanın her yerinde insanların onun yanında aynı şekilde ne yapacaklarını şaşıracakları ve kendilerini unutarak çılgınca hareketlere başvuracakları kanısı imparator için yeni bir şey değildi. Atının getirilmesini emretti ve kendi konak yerine gitti.

Cankurtaran kayıklarının gönderilmiş olmasına rağmen kırk kadar Uhlan nehirde boğulmuştu. Çoğu gerisin geriye, bu kıyıya dönmüştü. Albayla birkaç kişi nehri geçerek güç bela öbür kıyıya çıkmıştı. Ama sırılsıklam olmuş vücutlarına yapışan elbiseler içinde oraya çıkar çıkmaz zafer kazanmış gibi Napolyon'un durduğu yere bakarak, *"Vivat!"* diye bağırdılar. Kendilerini mutlu sayıyorlardı; oysa Napolyon oradan artık gitmişti.

O akşam Napolyon iki emrinden sonra (Bunlardan biri sonradan Rusya'ya sokulmak için hazırlanmış olan sahte paraların bir an önce getirilmesi, öbürü de ele geçirilen mektubunda Fransız ordusunun mevzileri konusunda bilgiler verdiği anlaşılan bir Saksonyalının kurşuna dizilmesi içindi), üçüncü bir emir verdi: Bu da gereksiz yere kendini nehre atmış olan Polonyalı albayın Napolyon'un verdiği *Légion d'honneur*'ü alanlar arasında katılması içindi.

Quos vult perder-dementat![1]

III

Bu arada Rus İmparatoru bir aydır Vilna'da oturuyor, teftişlerde bulunuyor, manevralar yaptırıyordu. Herkesin beklediği, imparatorun da hazırlık yapmak üzere Petersburg'a geldiği savaş için, hiçbir şey hazır değildi. Genel bir hareket planı yoktu. İmparatorun genel karargâhta geçirdiği o bir aylık süreden sonra, teklif edilen planlardan hangisinin kabul edilmesi gerektiği konusunda kararsızlık daha da artmıştı, başka hiçbir şey olmamıştı. Her

1 Kimi mahvetmek isterse onu akıldan mahrum eder.

üç ordunun başında ayrı bir komutan vardı. Ama bütün ordula-rın bir komutanı yoktu, imparator da bu görevi üzerine almak is-temiyordu.

İmparatorun Vilna'da kalışı uzadıkça herkesin bekleye bekleye artık usandığı savaşın hazırlıkları gittikçe gevşiyordu. Sanki hü-kümdarın etrafını çeviren insanların bütün çabası sadece ona yak-laşan savaşı unutturarak hoşça vakit geçirtmeye yönelmişti.

Polonyalı beyzadelerin evlerinde, saray erkânının ve hükümda-rın kendi konağında verilen birçok balolar ve şenlikten sonra, ha-ziran ayında hükümdarın Polonyalı general yaverlerinden birinin aklına bir fikir geldi; tüm general yaverler adına hükümdara bir zi-yafet ve balo verilecekti. Bu düşünce sevinçle herkesçe kabul edil-di. Hükümdar rızasını bildirdi. General yaverler liste yaparak ara-larında para topladılar. Hükümdarın en çok hoşuna gideceği tah-min edilen hanımlardan birine, baloda ev sahipliği yapması görevi teklif edildi. Vilna ilindeki toprak sahiplerinden Kont Bennigsen, bu şenliğin kentin dışındaki evinde yapılmasını teklif etti; böylece 13 Haziran günü, Kont Bennigsen'in, kentin dışında, Zakreta'daki evinde bir ziyafet, balo, sandal gezintisi, sonra da havai fişekli bir eğlence yapılması kararlaştırıldı.

Napolyon, ordularına Niemen'in öbür kıyısına geçme emrini verdiği ve öncü birliklerin Kazakları geri püskürterek Rus sınırını geçtikleri günün gecesi, Aleksandr Bennigsen'in yazlık evinde, ge-neral yaverlerin verdikleri baloda eğleniyordu.

Neşeli, parlak bir eğlenceydi; işten anlayan insanlar, bu kadar güzel kadının ender olarak böyle bir araya toplandığını söylüyor-lardı. Hükümdarın peşinden Petersburg'dan Vilna'ya gelen Rus ha-nımları arasında, Kontes Bezuhova da vardı ve Polonyalı kadınla-rın ince güzelliğini Rus kadınlarının kendilerine özgü o göze çar-pan güzelliğiyle gölgede bırakıyordu. Dikkat çekmişti ve hükümdar onu dansa davet etmek lütfunda bulundu.

Boris Drubetskoy da karısını Moskova'da bırakarak, kendisinin söylediği gibi *en garçon*[1] bu baloya gelmiş, general yaver olmadığı halde, balo için önemli bir para vermişti. Boris artık kimsenin ken-disini korumasını beklemeyen, büyük saygı gören ve yaşıtlarının

1 Bekâr olarak.

arasında en yüksek mevkiye ulaşmış olanlarla eşit durumda bulunan zengin bir insandı.

Saat on ikide herkes hâlâ dans ediyordu. Kendisine uygun bir kavalyesi olmayan Elen, Boris'e bir mazurka yapmalarını teklif etmişti. Üçüncü çift olarak yer almışlardı. Boris Elen'in koyu renk altın işlemeli tül elbisesinin dekoltesinden görünen çıplak omuzlarına soğukkanlılıkla bakarak ona eski ahbaplar hakkında bir şeyler anlatıyor, bu arada kendisi de başkalarına farkettirmeden, bir an için olsun gözünü, aynı salonda bulunan hükümdardan ayırmıyordu. Hükümdar dans etmiyordu; kapının yanında duruyor, bazen birini ya da bir başkasını durdurarak kendisine özgü tatlı sözler söylüyordu.

Mazurkanın başlangıcında Boris, hükümdarın en yakınlarından biri olan general rütbesindeki yaverlerden Balaşev'in ona yaklaştığını ve o sırada Polonyalı bir hanımla konuşan hükümdarın bir saraylıya yakışmayacak kadar yakınında durduğunu gördü. Hükümdar o hanımla konuştuktan sonra soru sorar gibi baktı ve muhtemelen Balaşev'in sadece bazı önemli nedenler kendisini buna zorladığı için öyle davranmış olduğunu anlayarak yanındaki hanıma hafifçe başını sallayıp Balaşev'e döndü.

Balaşev konuşmaya başlar başlamaz hükümdarın yüzünde bir şaşkınlık belirdi. Balaşev'in koluna girdi, onunla birlikte salonun öbür tarafına gitti; giderken kendileri hiç farkında olmadan kalabalık ikiye ayrılarak arada en az üç sajenlik bir yol meydana getirmişti. Boris, hükümdar Balaşev'le birlikte geçip giderken kalabalığın arasında Arakçeyev'in heyecanlı yüzünü fark etmişti. Arakçeyev, hükümdara kaşlarının altından bakmış, hükümdarın kendisiyle konuşmasını bekliyormuş gibi kırmızı burnuyla soluya soluya kalabalığın arasından öne doğru ilerlemişti (Boris, Arakçeyeviç'in Balaşev'i kıskandığını ve herhalde önemli olan bir haberin onun vasıtasıyla hükümdara bildirilmesinden ötürü hoşnutsuzluk duyduğunu anlamıştı).

Ama hükümdarla Balaşev, Arakçeyev'i fark etmeden dış kapıdan ışıklandırılmış bahçeye çıktılar. Arakçeyev eliyle kılıcını hafifçe bastırarak, öfkeyle çevresine bakına bakına yirmi adım kadar mesafeden onları izledi.

Boris mazurkanın figürlerini yapmaya devam ederken zihninden bir türlü kovamadığı bir düşünce ona rahat vermiyordu. Acaba Balaşev hükümdara ne haber getirmişti ve kendisi bu haberi başkalarından daha önce nasıl öğrenebilirdi?

Kendisine bir dam seçmesi gereken figüre gelince, Elen'e Kontes Potonska'yı davet etmek istediğini, onun da galiba balkona çıktığını fısıldadı, parkenin üzerinden kayar gibi giderek dış kapıdan bahçeye çıktı ve o sırada Balaşev'le hükümdarın taraçaya çıkmak üzere olduklarını görünce durakladı. Hükümdar Balaşev'le birlikte kapıya doğru yürüyordu. Boris, telaşla sanki geri çekilmeye vakit bulamamış gibi sırtını kapının kenarına yapıştırdı ve başını eğdi.

Hükümdar kişiliğine hakaret edilmiş bir insanın sinirliliğiyle sözlerini şöyle bitiriyordu:

– Savaş ilan etmeden Rusya'ya girmek! Ben, ancak topraklarımda bir tek silahlı düşman eri kalmadığı zaman barışırım.

Boris'e, hükümdar bu sözleri söylemekten zevk alıyormuş gibi geldi: Hükümdar düşüncelerini bu şekilde belirtmekten memnundu, ama Boris'in bunları işitmesinden ötürü hoşnutsuzluk içindeydi. Kaşlarını çatarak:

– Bunu kimse bilmemeli! diye ekledi.

Boris bu son sözün kendisi için söylenmiş olduğunu anladı, gözlerini kapayarak başını hafifçe eğdi. Hükümdar tekrar salona girdi ve baloda daha yarım saat kadar kaldı.

Fransız ordularının Niemen'i aştıklarını ilk olarak Boris öğrenmişti ve bu sayede bazı önemli kişilere onlardan gizli tutulan birçok şeyin kendisine açıklandığını belirtmek fırsatını buldu. Bu yüzden de o önemli kişilerin gözünde daha da yükselmiş oldu.

Fransızların Niemen'i geçtikleri haberi beklenmedik bir şeydi; özellikle bir aydır gerçekleşmeyen bir bekleme sonunda, üstelik baloda öğrenildiği için daha da şaşırtıcı olmuştu! Hükümdar haberi ilk öfkesinin ve hakarete uğramış olmaktan ötürü duyduğu kızgınlığın etkisiyle sonradan dillere destan olan sözü bulup söyledi; bu söz tam anlamıyla duygularını yansıttığı için kendisinin de hoşuna gidiyordu.

Balodan gece saat ikide dönen hükümdar, sekreteri Şişkov'u ça-

ğırttı ve ordulara bir günlük emir, feld mareşal Prens Saltıkov'a da bir ferman yazılmasını emretti. Bu fermana Rus topraklarında bir tek silahlı Fransız kalmayıncaya kadar barışa razı olmayacağını belirten sözlerin muhakkak yazılması emrini vermişti.

Ertesi günü Napolyon'a şu mektup yazıldı:

> *Monsieur mon frère. J'ai appris hier que malgré la loyauté, avec laquelle jai maintenu mes engagements envers votre majesté, ses troupes ont franchi les frontières de la Russie, et je reçois à l'instant de Pétersburg une note par laquelle le comte Lauriston, pour cause de cette agression annonce que votre majesté s'est considérée comme en état de guerre avec moi dès le moment où le prince Kourakine à fait la demande de ses passeports. Les motifs sur lesquels le duc de Bassano fondait son refus de les lui délivrer, n'auraient jamais pu me faire supposer que cette démarche servirait jamais de prétexte à l'agression. En effet cet ambassadeur n'y a jamais été autorisé comme il l'a déclaré lui même et, aussitôt que j'en fus informé, je lui ai fait connaître combien je le désapprouvai en lui donnant l'ordre de rester à son poste. Si votre majesté n'est pas intentionnée de verser le sang de nos peuples pour un malentendu de ce genre et qu'elle consente à retirer ses troupes du territoire russe, je regarderai ce qui s'est passé comme non avenu et un accommodement entre nous sera possible. Dans le cas contraire, votre majesté, je me verrai forcé de repousser une attaque que rien n'a provoquée de ma part. Il dépend encore de votre majesté, d'éviter à l'humanité les calamités d'une nouvelle guerre.*
>
> *Je suis, etc.*
> *(signé) Alexandre*[1]

1 Sayın kardeşim. Dün öğrendim ki majestelerinize karşı üzerime almış olduğum göreve sadakatle bağlı kalmama rağmen birlikleriniz Rus sınırını aşmışlar; Petersburg'dan da konuyla ilgili bir nota almış bulunuyorum. Kont Loris'ten bana sınıra tecavüzle ilgili olarak gelen bu nota, Prens Kurakin pasaportunu geri almak talebinde bulunduğundan beri, ekselansınızın kendisini benimle düşman haline gelmiş saydığını bildirmektedir. Bossana Dükü'nün bu pasaportları geri vermeyi reddetmek için ileri sürdüğü nedenler, sefirimin davranışının bir tecavüze temel teşkil edeceğini hiçbir zaman aklıma getirmezdi. Gerçekten, kendisinin de belirttiği gibi, benden bir talimat almış değildir; bunu öğrenir öğrenmez prense hoşnutsuzluğumu belirterek kendisine verilen görevleri eskisi gibi yerine getirmeyi emrettim. Eğer ekselansınız böyle bir anlaşmazlık yüzünden tebaaamızın kanını dökmek niyetinde değilseler ve birliklerinizi Rus topraklarından geri çevirmeye razı iseniz tüm olup

IV

13 Haziran günü saat ikide hükümdar, Balaşev'i yanına çağırtarak Napolyon'a yazdığı mektubu ona okudu, sonra mektubu götürüp kendi eliyle Fransız İmparatoru'na teslim etmesini emretti. Balaşev'i gönderirken de Rus topraklarında bir tek silahlı düşman askeri kalmayıncaya kadar barışmayacağı konusundaki sözlerini tekrarladı ve bunları muhakkak Napolyon'a bildirmesi için emir verdi. Hükümdar bu sözleri mektubunda yazmamıştı; çünkü görgülü bir insan olarak, barış için son bir adım atıldığı sırada, böyle sözlerin bir mektupta bildirilmesinin yakışık almaz bir şey olacağını hissediyordu; ama Balaşev'e bunları şahsen Napolyon'a bildirmesini emretti.

13 Haziran'ı 14'üne bağlayan gece Balaşev yanına bir borazancı, iki de Kazak alarak yola çıktı, gün doğarken Niemen'in öbür tarafındaki Fransız ileri karakolunun bulunduğu Rikonti köyüne vardı. Fransız süvari nöbetçileri onu durdurdular.

Koyu kırmızı üniformalı ve kalpağı tüylü bir Fransız süvari asteğmeni, yaklaşan Balaşev'e bağırarak durmasını emretti. Balaşev hemen durmadı, atını rahvan sürerek ilerlemeye devam etti.

Teğmen kaşlarını çatarak bir küfür mırıldandıktan sonra atını Balaşev'in üzerine sürdü, kılıcına davrandı ve kaba bir tavırla Rus generaline bağırarak sağır olup olmadığını, kendisine söyleneni işitip işitmediğini sordu. Balaşev adını söyledi. Asteğmen bir eri nöbetçi subayının yanına gönderdi.

Balaşev'e aldırmayan asteğmen arkadaşlarıyla alayı ilgilendiren konulardan söz açtı; Rus generaline bakmıyordu bile.

Nüfuz ve kudret sahibi insanlara bunca yakınlıktan ve daha üç saat önce hükümdarla yaptığı konuşmadan sonra zaten görevi bakımından saygı görmeye alışmış olan Balaşev'e burada, Rus toprağında kaba kuvvetin kendisine karşı takındığı bu düşmanca ve en önemlisi saygısızca tavır, hiç olmayacak, tuhaf bir şey gibi görünüyordu.

---

bitenleri olmamış sayarım, böylece anlaşmamız mümkün olur. Aksi halde tarafımdan hiçbir şekilde tahrik olmadan yapılan saldırıya karşılık vermek zorunda kalacağım. İnsanlığı yeni bir savaştan kurtarma imkânı henüz elimizdedir.

Bendeniz vs.
(İmza) Aleksandr

Güneş bulutların arasından yeni yükselmeye başlamıştı; havada bir serinlik seziliyordu, her tarafa çiğ düşmüştü. Köye giden yola bir sürü çıkarılmıştı. Çayır kuşları, su yüzüne arka arkaya fışkıran küçücük kabarcıklar gibi, birbirini izleyerek cıvıltıyla tarlalardan fırlıyorlardı.

Balaşev köyden gelecek subayı beklerken çevresine bakınıyordu. Rus Kazakları, borazancı ve Fransız süvarileri arada bir, hiç konuşmadan birbirlerine bakıyorlardı.

Yatağından yeni kalktığı belli olan Fransız süvari albayı güzel, besili, kül rengi bir ata binmiş olarak, yanında iki süvariyle birlikte köyden çıktı. Subayda da erlerde de atlarında da bolluk içinde olduklarını belirten çalımlı bir hal vardı.

Seferin daha ilk zamanlarıydı; ordular her bakımdan henüz düzgün bir durumda, hemen hemen teftişe hazır bir halde ve barışçı bir hava içindeyken yaptıkları işlerle uğraşıyorlarmış gibi görünüyorlardı. Yalnız giyim kuşamda savaş havasını veren belirsiz bir gösterişlilik, tavırlarında seferlerin başlangıcında görülen bir neşe ve atılganlık hissediliyordu.

Fransız albayı esnememek için kendini zor tutuyordu, ama saygılı bir hali vardı ve belliydi ki Balaşev'in ne kadar önemli bir kişi olduğunu anlıyordu. Onu erlerin safları önünden geçirip safların arkasına götürdü ve imparatorla görüşme isteğinin herhalde hemen yerine getirileceğini, çünkü bildiği kadarıyla imparatorun karargâhının pek uzakta olmadığını söyledi.

Rikonti köyünün içinden, Fransız süvarilerinin atlarını bağladıkları direklerin, kendi albaylarına selam çakan, Rusların üniformalarına ise merakla bakan nöbetçilerle erlerin önünden geçip köyün öbür tarafına çıktılar. Albayın söylediğine göre iki kilometre ileride tümen komutanı vardı; Balaşev'i o kabul edecek, gereken yere götürecekti.

Güneş artık yükselmişti, neşe saçan ışıkları parlak yeşilliklerin üzerine dökülüyordu.

Hanın öbür tarafına, tepeye çıkar çıkmaz, sırtın eteğinden onlara doğru gelen bir grup atlı göründü. Grubun başında koşumları güneşte pırıl pırıl parlayan yağız bir ata binmiş, şapkasında tüyler bulunan, kıvrık siyah saçları omuzlarına dökülen, kırmızı pele-

rinli ve bütün Fransızların ata bindikleri vakit yaptıkları gibi uzun bacaklarını öne doğru germiş, uzun boylu bir adam vardı. Parlak temmuz güneşi altında şapkasının tüylerini titrete titrete, pelerinini dalgalandırarak, kıymetli taşları ile sırmaları ışıl ışıl, dörtnala Balaşev'e doğru geliyordu.

Balaşev, kendisine doğru sahnedeymiş gibi azametli, gösterişli bir tavırla dörtnala gelen, o bilezikler, tüyler, kıymetli taşlar, altınlar takınmış adamdan iki at boyu mesafedeydi; o sırada Fransız albayı Ulner, saygıyla *"Le roi de Naples,"* diye fısıldadı. Gerçekten bu şimdi "Napoli Kralı" adını verdikleri Murat'ydı. Gerçi neden Napoli Kralı olduğu anlaşılacak bir şey değildi, ama ona bu adı veriyorlardı, üstelik kendisi öyle olduğuna kesin olarak inanıyordu, bu yüzden eskisinden daha azametli bir tavır takınıyor, daha çok kasılıyordu. Gerçekten Napoli Kralı olduğuna o kadar inanıyordu ki Napoli'den ayrılmadan önce, karısıyla birlikte kentin sokaklarında yaptıkları bir gezinti sırasında birkaç İtalyan ona, *"Viva il re!"*[1] diye bağırdığı zaman, eşine doğru dönmüş, hüzünlü bir gülümsemeyle, *"Les malheureux, ils ne savent pas que je les quitte demain!"*[2] demişti.

Fakat Napoli Kralı olduğuna kesinlikle inanmasına ve terk ettiği "tebaasının" üzüntüsünü paylaşmasına rağmen, son zamanlarda kendisine yeniden orduya girmesi emredildikten ve özellikle Napolyon'la Danzig'de görüştüğünde haşmetli kayınbiraderi ona, *"Je vous ai fait roi pour régner ma manière, mais pas à la vôtre,"*[3] dedikten sonra, neşeyle çok iyi bildiği işe sarılmıştır; iyi beslenmiş ama yağ bağlamamış, bu bakımdan işe yarar bir at kendisini koşumda hissedince kayışların arasında nasıl oynarsa o da aynı şekilde mümkün olduğu kadar göz alıcı ve pahalı giysilere bürünmüş olarak, neşe ve memnunluk içinde, kendisi de nereye, niçin gittiğini bilmeden Polonya sokaklarında at koşturuyordu.

Rus generalini görünce saçları omuzlarına dökülen başını bir kral azametiyle geriye atarak Fransız albayına soru sorar gibi bak-

1 Yaşasın Kral!

2 Zavallılar, onları yarın terk edeceğimi bilmiyorlar!

3 Sizi benim usulüme göre saltanat sürmeniz için kral yaptım, kendi usulünüze göre saltanat sürmeniz için değil.

tı. Albay soyadını telaffuz etmeyi bir türlü beceremediği Balaşev'in kim olduğunu ve görevini ekselansa saygıyla belirtti. Kral:

– *De Balmachève!*[1] dedi.

Albayın çektiği güçlüğü sözüm ona yenmiş gibi, krallara özgü ve onu hoş gördüğünü belirten bir hareketle:

– *Charmé de faire votre connaissance, général,*[2] diye ekledi.

Ama kral yüksek sesle, hızlı hızlı konuşmaya başlar başlamaz, o krallara özgü ağırbaşlılık hemen yok oldu ve farkına varmadan kendisine özgü, babacan, laubali bir tavırla konuşmaya başladı. Elini Balaşev'in atının yelesi üzerine koydu. Hiçbir yargıda bulunamayacağı bir durum için üzülüyormuş gibi:

– *Eh bien, général, tout est à la guerre, à ce qu'il paraît,*[3] dedi.

Balaşev:

– *Sire,* diye karşılık verdi. *L'empereur mon maître ne désire point la guerre, et comme votre majesté le voit...*[4]

Balaşev her cümlede *"Votre majesté"* diyerek bu unvanı sık sık kullanmaktan ötürü kaçınılmaz bir yapmacıklığa düşüyordu. Bunu söylediği kimse için, bu unvan henüz alışılmamış bir yenilikti.

Mösyö dö Balaşev'i dinlerken Murat'nın yüzü aptalca bir memnuniyetle parlıyordu. Ama *loyauté oblige*[5] Aleksandr'ın gönderdiği elçiyle hem kral hem de müttefik olarak devlet işlerinden söz etmek zorunluluğunu duyuyordu. Atından indi, Balaşev'in koluna girdi ve saygıyla bekleyen maiyetinden birkaç adım uzaklaştı, konuşmalarına mümkün olduğu kadar anlam vermeye çalışarak onunla birlikte bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladı. İmparator Napolyon'un ordularını Prusya'dan geri çekmesi talebini özellikle şimdi, bu talep herkesçe bilindiği ve bu Fransa'nın şerefine leke sürdüğü için hakaret saydığını söyledi. Balaşev bu talepte hakaret sayılacak bir şey olmadığını, çünkü...

Murat sözünü kesti, aptalca ama candan bir tavırla, beklenmedik bir şekilde:

---

1 Balaşev adının Fransızcalaştırılmışı.

2 Sizi tanıdığım için çok memnunum, general.

3 Eh, generalim, artık savaş için her şey hazırmış diyorlar.

4 İmparatorum savaşı istemiyor, efendim, ve majestelerinin de gördüğü gibi...

5 Göreve sadakat öyle emrettiği için.

– Demek sizce savaşa yol açan İmparator Aleksandr değildir, öyle mi? diye sordu.

Balaşev, gerçekten savaşa başlayanın Napolyon olduğunu ve neden böyle düşündüğünü açıkladı. Murat:

– *Eh mon cher Général,* diye gene sözünü kesti. *Je désire de tout mon coeur que les empereurs s'arrangent entre eux, et que la guerre commencée malgré moi se termine le plus tôt possible.*[1]

Bunu efendileri arasında dargınlığa rağmen birbirleriyle iyi dost kalmayı isteyen uşakların tavrıyla söylemişti. Sonra konuyu değiştirdi, büyük prensin sağlık durumunu sordu ve onunla birlikte Napoli'de neşe içinde geçirdiği eğlenceli günleri hatırladı. Sonra sanki bir kral olarak ağırbaşlı durması gerektiğini birden hatırlamış gibi azametli bir tavırla doğruldu, taç giyme törenindeki pozu takındı, sağ elini sallayarak:

– *Je ne vous retiens plus, général: Je souhaite le succès de votre mission,*[2] dedi ve işlemeli kırmızı peleriniyle şapkasındaki tüyleri dalgalandıra dalgalandıra mücevherlerini güneşte parıldata parıldata onu saygıyla bekleyen maiyetine yaklaştı.

Balaşev, Murat'nın sözlerine bakılırsa çok kısa bir süre sonra Napolyon'a takdim edileceğini düşünerek ilerledi. Ama hemen Napolyon'la buluşacağı yerde, Davout'nun piyade kolordusuna bağlı nöbetçiler, tıpkı ön hatlardakiler gibi ilk vardığı köyde onu durdurdular, çağrılan bir yaver onu köye, Mareşal Davout'nun yanına götürdü.

V

Davout, İmparator Napolyon'un Arakçeyev'iydi. Arakçeyev gibi korkak değildi, ama onun kadar görevine bağlı, acımak bilmeyen, bağlılığını başkalarına eziyet etmekten başka türlü gösteremeyen bir adamdı.

Böyle insanlara devlet mekanizmasında ihtiyaç vardır. Tıpkı doğada kurtlara ihtiyaç olduğu gibi. Böyle insanlar her zaman var-

1 Ah aziz generalim. İmparatorların anlaşmalarını ve isteğime aykırı olarak başlatılan bu savaşın mümkün olduğu kadar çabuk sona ermesini yürekten dilerim.

2 Sizi alıkoymayayım general; görevinizde başarılar dilerim.

dır, her zaman ortaya çıkarlar ve hükümet başkanına yakınlıkları, varlıkları ne kadar saçma görünürse görünsün, tutunurlar. Karakter bakımından bir şövalye gibi yüksek vicdanlı ve şefkatli Aleksandr'ın yanında, Arakçeyev gibi saraylı olmayan, tahsilsiz, acıma nedir bilmeyen, hatta humbaracıların bıyıklarını kendi eliyle yolan, sinirleri zayıf olduğu için tehlikeye karşı duramayan bir insanın nasıl olup da yükseldiği ve bu durumda tutunduğu ancak böyle bir zorunlukla açıklanabilir.

Balaşev, Mareşal Davout'yu bir izbenin samanlığında bir fıçıya oturmuş yazı yazarken buldu (Davout hesapları kontrol ediyordu). Yaveri yanında, ayakta duruyordu. Daha iyi bir bina bulunabilirdi, ama Davout somurtkan görünmek hakkını kendinde bulmak için mahsus kendilerini en kötü yaşama koşullarına sokan insanlardandı. Bu tip insanlar gene aynı amaçla hep acele ederler ve hep işleri başlarından aşkındır.

Davout'nun yüzünde, "Gördüğünüz gibi burada, pis bir samanlıkta, fıçı üzerinde oturup çalışırken yaşantının mutlu yönlerini nasıl vakit bulup da düşüneyim!" der gibi bir anlam vardı. Böyle insanların en büyük zevki ve duydukları en büyük ihtiyaç, nerede hayatın canlı bir belirtisiyle karşılaşırlarsa hemen somurtkanlıklarını ve azimli çalışkanlıklarını, bu canlılığı gösteren insanların yüzüne çarpmaktır. Balaşev'i kendisine getirdiklerinde, Davout da bu zevki tattı. Rus generali içeri girince işine daha çok gömüldü, hâlâ o sabahın güzelliği ve Murat ile yapmış olduğu konuşmanın etkisi altında bulunan Balaşev'in heyecanlı yüzüne gözlüğünün üzerinden baktı, ama yerinden kalkmadı, kımıldamadı bile. Yalnız kaşlarını daha çok çattı ve öfkeyle hafifçe, alaylı alaylı güldü.

Böyle bir karşılaşmanın Balaşev üzerinde nasıl bir etki yaptığını yüzünden anlayınca başını kaldırdı, soğuk bir tavırla ne istediğini sordu.

Ancak kendisini İmparator Aleksandr'ın general yaverlerinden biri olduğunu ve Aleksandr'ın temsilcisi olarak Napolyon'a gönderildiğini bilmediği için Davout'nun böyle karşıladığını sanan Balaşev, hemen rütbesini ve görevini bildirdi. Beklediğinin aksine, Davout, Balaşev'i dinledikten sonra daha da soğuk ve kaba bir tavır takındı.

– Paketiniz nerede? diye sordu. *Donnez-le moi, je l'enverrai à l'empereur.*[1]

Balaşev paketi imparatora kendi eliyle vermesi için emir almış olduğunu söyledi.

Davout:

– İmparatorunuzun emirleri sizin ordunuzda uygulanır, burada ise size ne söylenirse onu yapmak zorundasınız, dedi.

Sonra Rus generaline kaba kuvvete boyun eğmek zorunda olduğunu daha çok hissettirmek istiyormuş gibi yaverini nöbetçi subayı çağırmaya gönderdi.

Balaşev, içinde hükümdarın mektubu bulunan paketi masanın üzerine koydu (masa, iki fıçının üzerine konmuş, üzerinde sökülmüş menteşeleri bulunan bir kapı idi). Davout, zarfı alarak üzerindeki yazıyı okudu. Balaşev:

– Bana saygı gösterip göstermemekte tam anlamıyla serbestsiniz, dedi. Yalnız izin verirseniz size şunu hatırlatayım ki ben majestelerinin general yaveriyim...

Davout hiçbir şey söylemeden Balaşev'e baktı, onun yüzünde fark ettiği hafif heyecan ve şaşkınlığın kendisine zevk verdiği belliydi. Mektubu cebine koyarak:

– Hakkınız neyse size ona göre muamele yapılacaktır, dedi ve samanlıktan çıktı.

Bir dakika sonra, mareşalin yaveri Castris içeri girdi ve Balaşev'i onun için hazırlanmış binaya götürdü.

O gün Balaşev aynı samanlıkta, fıçıların üzerine konmuş aynı tahtanın üzerinde mareşalle birlikte öğle yemeği yedi.

Ertesi gün, Davout sabahleyin erkenden yola çıktı; yola çıkmadan önce de Balaşev'i yanına davet ederek telkin edici bir tavırla orada kalmasını, emir gelirse bagajlarla birlikte yola çıkmasını ve Mösyö de Castris'den başka kimseyle konuşmamasını rica etti.

Balaşev, kısa bir süre her şeyi ellerinde tutan insanların çevresinde bulunduktan sonra çok daha belirli hissedilen can sıkıntısı ile başkalarına bağlı olmayı kavrayarak, önemsiz bir varlık olduğunu duyarak dört günlük bir yalnızlık devresi geçirdi. Sonra bütün bölgeyi işgal etmiş Fransız birlikleri ve mareşalin bagajlarıyla be-

1 Bana veriniz, ben onu imparatora gönderirim.

raber birkaç yerde konakladılar, nihayet Balaşev'i şimdi Fransızların elinde bulunan, dört gün önce çıktığı ileri karakola getirdiler.

Ertesi gün imparator mabeyincisi Mösyö de Turenne, Balaşev'in yanına gelerek ona Napolyon'un kendisini huzura kabul etmek şerefini vereceğini söyledi.

Balaşev'i götürdükleri evin önünde, daha dört gün önce Preobrajenski Alayı'nın nöbetçileri vardı. Şimdi ise ceketleri açık, lacivert üniformalar giymiş, başlarında tüylü kalpaklar, iki Fransız humbaracısı, bir süvari müfrezesi, bir de Uhlan Birliği duruyor, dış kapının önünde Napolyon'un binek atıyla memlukü Roustan'ın etrafını çeviren ve yaverlerden, *page*'larden, generallerden meydana gelen parlak bir maiyet, imparatorun çıkışını bekliyordu: Napolyon, Balaşev'i Vilna'da, daha önce Aleksandr'ın onu uğurladığı evde kabul ediyordu.

VI

Balaşev göz kamaştırıcı saray atmosferine alışmış olmasına rağmen, İmparator Napolyon'un sarayındaki lüks ve ihtişam onu şaşırtmıştı.

Kont Turenne, onu generallerin, mabeyincilerin ve Polonyalı zenginlerin bekledikleri büyük kabul odasına götürdü; Balaşev, buradakilerin birçoğunu Rus İmparatoru'nun sarayında görmüştü. Duroc, İmparator Napolyon'un, Rus generalini gezintisinden önce kabul edeceğini söyledi.

Birkaç dakikalık bekleyişten sonra nöbetçi mabeyinci büyük salona girdi ve saygıyla Balaşev'in önünde eğilerek kendisiyle birlikte gelmesini rica etti.

Balaşev, bir kapısı çalışma odasına açılan küçük bir kabul salonuna girdi; bu çalışma odası, Rus İmparatoru'nun Balaşev'i uğurlarken kabul ettiği çalışma odasıydı. Balaşev, tek başına bir iki dakika ayakta durarak bekledi. Kapının öbür tarafından hızlı adımlar duyuldu, iki kanadı birden açıldı. Kapıyı açmış olan mabeyinci saygıyla duraklayarak bekledi, her taraf sessizliğe gömüldü ve çalışma odasından başka adımlar, sert kararlı adımlar duyuldu: Bu, Napolyon'du. Biraz önce atla bir gezinti yapmak için giyinmişti.

Sırtında beyaz bir yeleğin üzerine giydiği, önü açık ve yuvarlak göbeğine kadar ince, lacivert bir üniforma, ayağında kısa, bacaklarının kalın baldırlarını sımsıkı saran, karaca derisinden yapılmış, beyaz bir pantolon vardı, konçları geniş çizmeler giymişti. Kısa saçlarının yeni tarandığı belliydi, yalnız bir tutam saç geniş alnının ortasına doğru sarkmıştı. Kalın beyaz boynu üniformasının siyah yakasının üzerinde hemen göze çarpıyor, vücudundan etrafa kolonya kokusu yayılıyordu. Çenesi çıkıntılı, dolgun ve genç görünen yüzünde bir imparatora yakışır gururlu, aynı zamanda karşısındakini hoş gördüğünü belli eden yumuşak ifade vardı.

Başını hafifçe geriye atmış olarak ve her adımda irkiliyormuş gibi hafifçe sekerek hızlı adımlarla çıkmıştı. Şişmanlamış, geniş omuzlu ve göbeği ile göğsü kabarmış vücudunda, kırk yaşlarında, rahat bir hayat yaşayan insanların gösterişli heybeti vardı. Ayrıca o gün en neşeli bir ruh hali içinde olduğu belliydi.

Balaşev'in saygıyla yerlere kadar eğilerek verdiği selama başını sallayarak karşılık verdi, yanına yaklaşarak hemen, vaktinin her dakikasına büyük değer veren, söylevlerini daha önceden hazırlamak tenezzülünde bulunmayan, her zaman güzel konuşacağına ve gerekeni söyleyeceğine güvenen bir insan tavrıyla konuşmaya başladı:

– Merhaba, general! İmparator Aleksandr'dan getirdiğiniz mektubu aldım ve sizinle görüştüğüme çok memnunum.

İri gözleriyle Balaşev'in yüzüne baktı, sonra gözlerini hemen yana çevirdi, o yöne bakmaya başladı.

Belli ki Balaşev'in kişiliği onu hiç ilgilendirmiyordu. Belli ki onun için yalnız kendi ruhunda olup bitenler önemliydi. Onun dışında olan her şey kendisi için önemsizdi, çünkü her şeyin yalnız kendi iradesine bağlı olduğunu sanıyordu:

– Ben savaş istemiyorum, istemedim de. Ama beni savaşmaya zorladılar. Hatta ben, şimdi bile (Bu sözü, üzerine kuvvetle basarak söylemişti.) yapabileceğiniz bütün açıklamaları kabul etmeye hazırım.

Sonra kısaca ve açık açık Rus hükümetinden neden hoşnut olmadığını anlatmaya koyuldu. Fransız İmparatoru'nun ölçülü, sakin ve dostça bir tavırla konuşmasına bakan Balaşev, kesinlikle

onun barış isteğine ve görüşmelere girişmeye hazır olduğuna inanmıştı. Napolyon sözünü bitirdikten sonra Rus elçisine soru sorar gibi bakınca Balaşev çoktandır hazırlanmış olan söylevine:

– *Sire! L'empereur, mon maître,*[1] diye başladı. Ama imparatorun ona dikkatle bakan gözleri Balaşev'i şaşırttı. Napolyon belirsiz bir gülümsemeyle üniformasını, kılıcını süzerken ona, "Şaşırdınız... Kendinize gelin..." diyordu.

Balaşev, kendini topladı ve konuşmaya başladı. İmparator Aleksandr'ın Kurakin tarafından pasaportların istenmesi olayını savaş için yeterli bir neden saymadığını, Kurakin'in hükümdarın rızasını almadan kendi keyfine göre davranmış olduğunu, İmparator Aleksandr'ın savaş istemediğini ve İngiltere ile hiçbir ilişkilerinin bulunmadığını söyledi.

Napolyon:

– Henüz yok, diye sözünü kesti. Kendi duygularına kapılmaktan korkuyormuş gibi kaşlarını çattı, sonra Balaşev'e söze devam edebileceğini göstermek için hafifçe başını salladı.

Balaşev kendisine emredilen her şeyi söyledi: İmparator Aleksandr'ın barış istediğini, ama barış konuşmalarına ancak bir şartla razı olacağını belirtti. "O şart da..." Balaşev, sözün burasında şaşırdı: İmparator Aleksandr'ın mektupta yazmadığı ama fermana mutlaka konulması için Saltıkov'a emir verdiği ve Napolyon'a bildirilmesini emrettiği sözleri hatırlamıştı. O sözler aklındaydı: "Rus topraklarında bir tek düşman askeri kalmayıncaya kadar." Ama anlaşılmaz bir duygu ona engel oluyordu. Bu sözleri söylemek istediği halde, söyleyemiyordu. Şaşırdı, sonra, "Fransız ordularının Niemen'in öbür kıyısına çekilmeleri şartıyla!" dedi.

Balaşev'in bu sözleri söylerken içinde bulunduğu şaşkınlık Napolyon'un gözünden kaçmadı, yüzünde bir titreme oldu, sol bacağının baldırı seyirir gibi titremeye başladı. Yerinden kımıldamadan, öncekinden daha da yüksek bir sesle ve daha büyük bir aceleyle konuşmaya başladı. Balaşev bu söylevi arasında, elinde olmadan birkaç defa gözlerini indirdi. Napolyon'un sol bacağının baldırındaki seyirmenin, o sesini yükselttikçe arttığını fark etti. Napolyon:

1 Majeste! Efendimiz imparator.

– Ben barışı en az İmparator Aleksandr kadar istiyorum! diye söze başladı. On sekiz aydır barışa kavuşmak için elinden geleni yapan ben değil miyim? On sekiz aydır açıklama yapılmasını bekliyorum. Ama konuşmalara başlamak için benden bekledikleri ne?

Bunu söylerken kaşlarını çatarak o küçük, beyaz, tombul eliyle soru sormak istediğini belirten şiddetli bir hareket yapmıştı.

Balaşev:

– Orduların Niemen'in öbür tarafına çekilmesi, majeste, dedi.

Napolyon:

– Niemen'in berisine mi? diye tekrarladı. Demek Niemen'in öbür tarafına çekilmemizi istiyorsun öyle mi?

Balaşev'in gözlerinin içine baktı.

– Yalnız Niemen'in beri tarafına çekilmemizi mi?

Balaşev saygıyla başını eğdi. Dört ay önce Pomeranya'dan çekilmesi istenirken şimdi yalnız Niemen'in beri tarafına çekilmesi isteniyordu. Napolyon hızlı bir hareketle döndü, odada bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladı:

– Konuşmaların başlaması için benden Niemen'in beri tarafına çekilmemizi istediklerini söylüyorsunuz; ama iki ay kadar önce aynı şekilde Oder ile Vistül'ün beri tarafına çekilmemi istemişlerdi. Yine de konuşmaları yapmaya razısınız.

Hiç konuşmadan odanın bir köşesinden öbür köşesine gitti, sonra tekrar Balaşev'in karşısında durdu. Yüzündeki sert ifade, sanki taşlaşmıştı, sol bacağı da eskisinden daha şiddetli titriyordu. Napolyon sol bacağının baldırında böyle bir titreme olduğunu bilirdi. Böyle bir titremeden sonra, *"La vibration de mon mollet gauche est grand signe chez moi!"*[1] derdi.

Napolyon neredeyse kendisi için bile beklenmedik bir şekilde:

– Bu gibi teklifleri, Oder ile Vistül'ü askerden arıtmak tekliflerini olduğu gibi, bana değil Prens Bade'e yapmalı! Petersburg'u ya da Moskova'yı bana verseler bile bu şartları kabul etmem. Savaşı ben açmışım, öyle diyorsunuz değil mi? Peki önce ordunun başına geçen kim? İmparator Aleksandr! Ben değil! Hem ben milyonları harcadıktan sonra, siz İngiltere'yle anlaşıp da kötü bir duruma

1 "Sol baldırımın titremesi benim için çok önemli bir işarettir!"

düşünce görüşme tekliflerinde bulunuyorsunuz! Peki İngiltere'yle yaptığınız anlaşmanın amacı nedir? Size ne sağlamıştır?

Çabuk çabuk konuşuyordu, belliydi ki sözlerine artık barışın ne gibi çıkarlar sağlayacağını ve mümkün olup olmadığını değil de kendisinin haklı olduğunu, kendi kudretini ve Aleksandr'ın haksızlığını, hata işlediğini belirtecek bir yön veriyordu.

Konuşmaya başlarken kendi durumunun üstünlüğünü, buna rağmen konuşmalara girişmeyi kabul ettiğini belirtmek istediği belliydi. Ama artık bir kez söze başlamıştı ve konuştukça sözlerine daha az hakim olabiliyordu.

Artık açıkça anlaşılıyordu ki sözlerinin bütün amacı, kendisini yüceltmek ve Aleksandr'ın gururunu kırmaktı, yani görüşmenin başlangıcında hiç istemediği bir şey yapmaktı.

– Diyorlar ki Türklerle barış imzalamışsınız, öyle mi?

Balaşev "evet" anlamında başını eğdi.

– Barış imzalandı... diye söze başladı.

Ama Napolyon sözünü tamamlamasına fırsat vermedi. Tek başına konuşmak ihtiyacında olduğu belliydi ve bu yüzden sözleri çok yerinde kullanarak, ama şımarık insanların çoğu zaman yaptıkları gibi sinirlilik ve sabırsızlık göstererek konuşmaya devam ediyordu.

– Evet, biliyorum. Moldavya'yı ve Valaşi'yi almadan Türklerle barış anlaşması yaptınız. Oysa ben hükümdarınıza Finlandiya'yı verdiğim gibi bu eyaletleri de verirdim! Evet, ben İmparator Aleksandr'a Moldavya ile Valai'yi vereceğime söz vermiştim, verirdim de; ama artık o güzel eyaletleri elde edemeyecek. Oysa bu eyaletleri imparatorluğuna katabilir, böylece kendi saltanat süresi içinde Rusya'nın sınırlarını Botni Körfezi'nden Tuna ağzına kadar genişletebilirdi! Büyük Katerina bile bundan fazlasını yapamazdı.

Gittikçe daha çok, daha çok heyecanlanarak, odada dolaşa dolaşa Tilsit'te Aleksandr'ın kendisine söylediği sözleri Balaşev'e tekrarlıyordu.

– *Tout cela il l'aurait pu à mon amitié. Ah! Quel beau règne, quel beau règne!*[1] diye birkaç kez tekrarladı, durakladı, cebinden altın bir tabaka çıkardı, onu hırsla burnuna götürüp kokladı.

1 Bütün bunları dostluğum sayesinde yapabilirdi. Ah! Ne güzel bir hükümranlık olacaktı, ne güzel hükümranlık!

– *Quel beau règne aurait pu être celui de l'empereur Alexandre!*[1]

Acıyormuş gibi Balaşev'e baktı. Balaşev bir şey söylemek istedi, ama Napolyon tekrar aceleyle sözünü kesti, hayretle omuzlarını kaldırdı:

– İstediği, aradığı şey nedir ki bunu benim dostluğumda bulmasın? Hayır, çevresine benim düşmanlarımı almayı daha uygun buldu, hem de kimleri? Wintzengerodeleri, Bennigsenleri! Stein vatanına ihanet etmiştir. Armfeld ahlaksızın, entrikacının biridir. Wintzengerode Fransız tebaası bir kaçaktır. Bennigsen belki başkalarından biraz daha iyi bir askerdir, ama gene de beceriksizin biridir, 1807'de hiçbir şey yapamamıştır, bu bakımdan İmparator Aleksandr'ın zihninde korkunç anılar uyandırması gerekir...

Napolyon kendisinin haklı ya da kuvvetli olduğunu (bunların ikisi onun gözünde aynı şeydi) göstermek için zihninde birbiri arkasına beliren düşüncelerin hızını sözlerine güç bela yetiştirerek:

– Eğer bir işe yarasalardı onları kullanmak mümkündü, diye devam etti. Ama bu da yok: Bunlar savaşa da barışa da yaramazlar! Diyorlar ki Barclay bunların arasında en beceriklisiymiş, ama ilk harekâtına bakılırsa bence öyle değil. Peki ne yapıyorlar ki? Bütün bu saraylılar neler yapıyorlar? Pful teklifler yapıp duruyor. Armfeld tartışıyor, Bennigsen inceliyor, oysa zaman geçiyor. Bunların arasında yalnız Bagration doğru dürüst askerdir. Aptaldır ama tecrübesi, görüş yeteneği ve kararlılığı vardır... Hem, sizin o genç hükümdarınızın bu çirkin kalabalıkta ne işi var? Bu adamlar adına leke sürüyor, olup biten her şeyin sorumluluğunu ona yüklüyorlar. *Un souverain ne doit être à l'armée que quand il est général.*[2]

Bu sözleri doğrudan doğruya hükümdara meydan okuyormuş gibi söylemişti. Çünkü İmparator Aleksandr'ın komutan olmayı ne kadar istediğini biliyordu.

– Sefer başlayalı bir hafta oldu. Öyleyken Vilna'yı savunamadınız. Ordunuz ikiye ayrılmış, askerleriniz Polonya eyaletlerinden atılmıştır. Ordunuz şikâyet ediyor...

Balaşev kendisine söyleneni aklında güç bela tutmaya çalışarak ve bir çağlayan halinde dökülen sözleri güçlükle izleyerek:

---

1 İmparator Aleksandr'ın hükümranlığı ne güzel bir hükümranlık olabilirdi!

2 Bir hükümdar ancak general olduğu vakit ordunun başında olmalı.

– Aksine, majeste, dedi. Ordunun içi içine sığmıyor.

Napolyon sözünü kesti.

– Ben her şeyi biliyorum! Her şeyi biliyorum; taburlarınızın sayısı ne kadardır, bunu da kendi taburlarımın sayısı kadar iyi biliyorum. Sizin elinizde iki yüz bin askeriniz bile yok, oysa benim askerlerim bunun üç misli. Şerefimin üzerine yemin ederim...

Napolyon bunu şerefinin üzerine yemin etmenin hiçbir anlamı olmayacağını unutarak söylemişti.

– *Je donne ma parole d'honneur que j'ai cinq cent trente mille hommes de ce côté de la Vistule.*[1] Türkler size yardımcı olamazlar: Bu konuda işe yaramazlar, bunu da sizinle barış yaparak gösterdiler. İsveçlilere gelince, onların kaderi deli krallarla yönetilmektir. Kralları delinin biriydi; onu değiştirip başka birini, Bernadotte'u aldılar: İsveçli Rusya ile anlaşmalar yapabilir!

Napolyon öfkeyle güldü ve enfiye kutusunu tekrar burnuna götürdü.

Balaşev, Napolyon'un her cümlesine karşılık vermek istiyordu. Vereceği karşılıklar da vardı; bu yüzden, durmadan bir şeyler söylemek isteyen bir insan gibi bazı hareketler yapıyor, ama Napolyon sözünü kesip duruyordu. Örneğin İsveçlilerin deliliği söz konusu olunca, Rusya'nın arkasına sığındığı zaman İsveç'in bir ada haline geldiğini söylemek istedi. Napolyon sesini bastırmak için öfkeyle bağırdı. O kadar sinirlenmişti ki durmadan konuşmak, konuşmak, konuşmak ihtiyacındaydı... Tek kendi kendine haklılığını ispat edebilmek için Balaşev güç duruma düşüyordu: Bir elçi olarak küçük düşmekten korkuyor, karşılık vermek zorunluluğunu duyuyordu, ama insan olarak Napolyon'un kendini kaptırdığı belli olan ve hiçbir nedene dayanmayan, öfkeden ne söyleyeceğini şaşırması karşısında büyük bir huzursuzluk duyuyordu. Biliyordu ki şimdi Napolyon'un söylediği tüm bu sözlerin önemi yoktu ve Napolyon onları söylediğini hatırlayınca utanacaktı. Bu yüzden Balaşev, gözlerini indirmiş olarak duruyor, Napolyon'un kımıldayıp duran kalın bacaklarına bakıyor, onunla göz göze gelmemeye çalışıyordu. Napolyon:

1 Şerefimin üzerine yemin ederim ki Vistül'ün bu kıyısında beş yüz otuz bin askerim var...

– Hem müttefiklerinizden bana ne? diyordu. Benim müttefiklerim Polonyalılar: Sayıları seksen bindir, aslan gibi de dövüşüyorlar. Yakında sayıları iki yüz bini bulacak.

Bunu söyledikten sonra da herhalde göz göre göre yalan söylediği ve Balaşev kaderine boyun eğdiğini gösteren pozda hiç konuşmadan durduğu için utanç duyarak sert bir hareketle döndü, Balaşev'in ta yüzüne yaklaştı, beyaz elleriyle şiddetli, hızlı hareketler yaparak neredeyse bağırırcasına:

– Şunu bilin ki eğer bana karşı Prusya'yı ayağa kaldırırsanız onu Avrupa haritasından silerim, dedi.

Sararmış yüzü öfkeden çirkinleşmişti. Küçük ellerinden birini diğerine vurarak devam etti:

– Evet, sizi Dvina'nın beri tarafına, Dinyeper'in ötesine atacağım, suçlu ve kör Avrupa'nın aşmanıza izin verdiği engeli gene karşınıza dikeceğim. Evet, işte sizi bekleyen şey budur! Benden uzaklaşarak işte bunu kazandınız.

Bu sözleri söyledikten sonra, konuşmadan, odada geniş omuzlarını silkerek birkaç kez dolaştı. Enfiye kutusunu yeleğinin cebine koydu, onu tekrar çıkardı, birkaç kez burnuna götürdü. Sonra Balaşev'in karşısında durdu. Bir süre sustu, alaylı alaylı Balaşev'in ta gözlerinin içine baktı, sonra alçak sesle:

– *Et cependant quel beau règne aurait pu avoir votre maître,*[1] dedi.

Balaşev karşılık vermek zorunluluğunu duyarak Rusya'nın durumu hiç de öyle karanlık görmediğini söyledi. Napolyon alaylı alaylı ona bakmaya devam ederek susuyordu, onu dinlemediği belliydi. Balaşev savaştan Rusya'da herkesin iyi şeyler beklediğini söyledi. Napolyon, "Biliyorum, göreviniz sizi bunları söylemeye zorluyor, ama siz de buna inanmıyorsunuz," der gibi hoş gören bir ifadeyle başını salladı.

Balaşev sözünü bitirirken Napolyon gene enfiye kutusunu çıkardı, içinden bir tutam enfiye alıp kokladı, sonra bir işaret verir gibi iki kez ayağını yere vurdu. Kapı açıldı; mabeyinci saygıyla eğilip büzülerek imparatora şapkasını ve eldivenlerini verdi, bir başkası mendilini getirdi. Napolyon, onlara bakmadan Balaşev'e doğru döndü, şapkasını alarak:

1 Oysa efendinizin ne güzel bir saltanatı olabilirdi.

– İmparator Aleksandr'ı şuna inandırınız ki ben ona eskisi gibi bağlıyım. Onu çok iyi tanırım ve yüksek özelliklerine büyük bir değer veriyorum. *Je ne vous retiens plus, général, vous recevrez ma lettre à l'empereur,*[1] dedi.

Sonra hızlı adımlarla kapıya doğru yürüdü. Sofada bulunan herkes ileri atılıp merdivenlerden aşağıya koştu.

VII

Balaşev, Napolyon ona soğuk bir tavırla bütün bu sözleri söyledikten, bütün öfkeli patlayışlardan, son olarak da *"Je ne vous retiens plus, général, vous recevrez ma lettre,"* dedikten sonra, artık kendisiyle görüşmek şöyle dursun, hakarete uğramış bir elçiyi, üstelik yakışık almaz sinirliliğine tanık olan birini görmek bile istemediğini sanıyordu. Ama o gün Duroc imparatorun kendisini sofrasına davet ettiğini bildirince şaşırıp kaldı.

Yemekte Bessières, Caulaincourt ve Berthier vardı. Napolyon, Balaşev'i neşeyle ve şefkatli bir tavırla karşıladı. Sabahki öfkeli parlayışından ötürü bir utangaçlık ya da pişmanlık duymak şöyle dursun, aksine Balaşev'e cesaret vermeye çalışıyordu. Belli ki Napolyon çoktandır yanlış bir şey yapmasının imkânsız olduğu kanısına varmıştı, ama ona göre yaptığı her şey gerçekten iyilik ya da kötülük anlayışına uyduğundan ötürü değil, sadece kendisi o işi yaptığı için iyi idi.

İmparator sabahleyin Vilna'da yaptığı atlı gezintiden sonra çok neşeliydi; bu gezinti boyunca kalabalık bir halk topluluğu onu heyecanla karşılamış, peşinden gitmişti. Geçtiği bütün sokaklarda pencerelere halılar, sancaklar, onun armasını taşıyan bayraklar asılmış, Polonyalı kadınlar da onu mendil sallayarak selamlamışlardı.

Yemekte yanına Balaşev'i oturtmuştu; ona karşı yalnız şefkat göstermekle kalmadı, sanki onu kendi saraylılarından biri sayıyormuş, gibi planlarını destekleyen ve başarılarına sevinmesi gereken insanlardan biriymiş gibi davrandı. Laf arasında Moskova'dan söz açtı ve Balaşev'e Rusya'nın başkenti konusunda yalnız ziyaret etmek niyetinde olduğu yeni bir ülkeyi öğrenmek isteyen merak-

1 Artık sizi alıkoymayayım, imparator, mektubumu alırsınız.

lı bir gezgin gibi değil de Balaşev'in bir Rus olarak onun böyle merak duymasından gururlanması gerektiği kanısındaymış gibi sorular sormaya başladı.

– Moskova'nın ne kadar nüfusu vardır? Kaç ev bulunur? Moskova'ya *"Moscou la sainte"* dedikleri doğru mu? *Moscou*'da kaç kilise var?

Kiliselerin iki yüzden fazla olduğu karşılığını alınca:

– Böyle sürüyle kilisenin ne gereği var?" diye sordu.

Balaşev:

– Ruslar dinlerine çok düşkün insanlardır, diye karşılık verdi.

Napolyon:

– Her neyse, bir ülkede manastırların ve kiliselerin çok olması, halkın geriliğini gösterir, dedi ve bu düşüncesine değer vermesini bekliyormuş gibi başını çevirip Caulaincourt'a baktı.

Balaşev saygılı bir tavırla Fransız İmparatoru ile aynı düşüncede olmadığını söylemek cesaretini gösterdi:

– Her ülkenin kendi töreleri vardır.

Napolyon:

– Ama Avrupa'nın hiçbir yerinde öyle bir şey yok, dedi.

– Majestelerinden özür dilerim ama Rusya'dan başka İspanya da var; orada da kiliselerle manastırlar çoktur.

Balaşev'in Fransızların kısa bir süre önce İspanya'da uğradıkları yenilgiyi ima eden bu karşılığı, kendisinin anlattığına göre, sonradan İmparator Aleksandr'ın sarayında çok beğenilmiş, ama o sırada Napolyon'un sofrasında bu sözüne pek az önem verilmemiş, hatta fark edilmemişti.

Sayın mareşallerin kayıtsız ve şaşkın tavırlarından belliydi ki Balaşev'in ses tonundan sezilen ince alayın ne olduğunu anlayamıyorlardı. Yüzlerinde, "Bir alay olsa bile ya biz onu anlayamadık ya da bu alayın hiç de ince bir tarafı yok," der gibi bir anlam vardı. Bu karşılığa o kadar az önem verilmişti ki Napolyon kesin olarak üzerinde durmadı bile, aksine saf bir tavırla oradan doğru Moskova'ya giden yolun hangi kentlerden geçtiğini sordu. Yemek boyunca hep tetikte bulunan Balaşev, *"Comme tout chemin mène à Rome, tout chemin mène à Moscou,"*[1] diyerek Moskova'ya çıkan birçok yolun

1 Her yol Roma'ya çıktığı gibi her yol Moskova'ya çıkar.

bulunduğunu, bunlardan birinin de XII. Charles'ın seçtiği Poltava yolu olduğunu belirtti; öyle taşı geldiğine koyarak karşılık verdiği için de elinde olmayarak zevkten kızardı. Balaşev daha cümlesinin son sözü olan "Poltava" sözünü söylememişti ki Caulaincourt, Petersburg ile Moskova arasındaki yolun bozukluğundan ve Petersburg'daki anılarından söz açtı.

Yemekten sonra kahve içmek için Napolyon'un çalışma odasından geçildi; burası dört gün önce İmparator Aleksandr'ın çalışma odasıydı. Napolyon oturdu, Sevr porseleni fincanındaki kahveyi yudumlayarak Balaşev'e yanındaki iskemleyi işaret etti.

Herkes bilir ki yemekten sonra, insana, akla uygun tüm başka nedenleri bir kenara iterek insanı kendinden memnun olmaya ve herkesi dost saymaya zorlayan bir rahatlık gelir. Napolyon böyle bir ruh hali içindeydi. Ona öyle geliyordu ki çevresindeki insanlar onu taparcasına seviyorlardı. İkram ettiği yemekten sonra Balaşev'in de onunla dost olduğuna, ona karşı bir tanrıymış gibi hayranlık duymaya başladığına kesinlikle inanıyordu. Hafif alaylı, tatlı bir gülümseyişle ona doğru döndü:

– Duyduğuma göre, bu oda İmparator Aleksandr'ın odasıymış. Tuhaf değil mi, general?

Herhalde bu sözün, kendisinin Aleksandr'a olan üstünlüğünü ispatladığı için karşısındakinin hoşuna gideceğine güveniyordu. Ona göre başka türlü olamazdı.

Balaşev, buna hiçbir karşılık veremedi, sadece susarak başını önüne eğdi. Napolyon aynı alaylı ve kendine güvendiğini belli eden gülümsemeyle:

– Evet... Dört gün önce, bu odada, Wintzengerode ile Stein bir toplantı yapmışlar, dedi. Benim anlayamadığım şey şu: İmparator Aleksandr ne diye bana düşman olan ne kadar adam varsa kendine yaklaştırmış? Bunu... anlayamıyorum.

Balaşev'e döndü:

– Benim de aynı şeyi yapabileceğim hiç aklına gelmedi mi? diye sordu.

Belli ki bu anı, içinde daha sönmemiş olan o sabahki öfke ateşini yeniden tutuşturmuştu. Yerinden kalkıp eliyle fincanını iterek:

– Şunu da bilsin ki bunu yapacağım! dedi. Almanya'dan tüm ak-

rabalarını, Würtembergleri, Badeleri, Weimarları kapı dışarı edeceğim! Onlar için Rusya'da sığınacak bir yer arasın bakalım!

Balaşev, oradan uzaklaşmak istediğini ve bu sözleri sadece kendisine söylenenleri dinlemezlik etmeyeceği için dinlediğini belirten bir tavırla başını eğdi. Napolyon ondaki bu ifadeyi fark etmedi; Balaşev'le sanki karşısındaki düşmanın elçisi değil de eski efendisinin küçük düşmesinden memnun olması gereken ve artık kendisine bağlı bir insanmış gibi konuşuyordu.

– Hem İmparator Aleksandr ne diye ordulara komutanlık etmek görevini aldı? Neden? Savaş benim sanatımdır! Onun işi hükümdarlık etmek; ordulara komutanlık etmek değil. Ne diye böyle bir sorumluluğu üzerine aldı?

Napolyon gene enfiye kutusunu aldı, konuşmadan odada birkaç kez dolaştı, sonra birden beklenmedik bir şekilde Balaşev'e yaklaştı, sanki yalnız çok önemli bir şey değil, aynı zamanda Balaşev'in hoşuna gidecek bir şey yapıyormuş gibi güvenli bir tavırla, basit, çevik bir hareketle, elini kırk yaşlarındaki Rus generalinin yüzüne doğru kaldırdı, kulağını tutup hafifçe çekti. Bunu yaparken hafifçe sırıtıyordu.

Fransız sarayında *avoir l'oreille tirée par l'Empereur*[1] büyük bir şeref ve lütuf sayılıyordu.

Napolyon:

– *Eh bien, vous ne dites rien, admirateur et courtisan de l'empereur Alexandre?*[2] dedi.

Bunu, sanki kendisinden başka herhangi bir kimsenin *courtisan*'ı ve *admirateur*'ü[3] olmak çok saçma bir şeymiş gibi söylemişti. Balaşev eğilerek kendisine veda ederken ona hafifçe başını eğerek karşılık verdi:

– Generalin atları hazır mı? dedi. Ona benim atlarımı verin, uzun yola gidecek...

Balaşev'in getirdiği mektup Napolyon'un Aleksandr'a gönderdiği son mektup oldu. Konuşmanın bütün ayrıntıları Rus İmparatoru'na bildirilmişti, bunun üzerine savaş başladı.

---

1 Kulağın imparator tarafından çekilmesi.

2 Eh, bir şey söylemiyorsunuz İmparator Aleksandr'ın hayranı ve saraylısınız herhalde.

3 Saraylısı ve hayranı.

VIII

Prens Andrey, Moskova'da Piyer'le görüştükten sonra akrabalarına söylediğine göre, iş için Petersburg'a gitmişti. Ama oraya gidişinin asıl nedeni Anatol Kuragin'le buluşmaktı; onunla buluşmayı kendisi için bir zorunluluk sayıyordu. Petersburg'a gelir gelmez onu soruşturdu, ama Kuragin artık orada değildi. Piyer kayınbiraderine Prens Andrey'in onu bulmak için yola çıkmış olduğunu haber vermişti. Anatol Kuragin, hemen savunma bakanından bir atanma emri almış, Moldavya ordusuna gitmişti. Aynı günlerde Prens Andrey, Petersburg'da kendisine her zaman yakınlık gösteren eski generali Kutuzov'la görüştü ve Kutuzov ona kendisiyle birlikte Moldavya ordusuna gitmeyi teklif etti; ihtiyar general bu orduya başkomutan olarak atanmıştı. Ama Prens Andrey gene genelkurmay karargâhında göreve atanınca Türkiye'ye gitti.

Prens Andrey, Kuragin'e mektup yazıp onu düelloya davet etmeyi yakışıksız buluyordu. Yeni bir bahane bulmadan onu düelloya davet etmek, ona Kontes Rostova'nın şerefini lekeleyici bir şey olarak görünüyordu. Bu yüzden doğrudan doğruya Kuragin'le görüşme imkânlarını arıyordu; bu görüşme sırasında düello için yeni bir bahane bulmaya niyetliydi. Ama Türkiye'deki orduda Kuragin'le görüşme fırsatını bulamadı. Kuragin, Prens Andrey'in Türkiye'deki orduya gelişinden kısa bir süre sonra Rusya'ya dönmüştü.

Yeni bir ülkede, yeni hayat şartları içinde yaşamak Prens Andrey'e daha rahat gelmişti. Nişanlısının herkesten büyük bir çabayla saklamaya çalıştıkça kendisini daha çok etkileyen o ihanetinden sonra, bir vakitler yaşantısının mutluluk içinde geçtiği çevre ile eskiden bu kadar değer verdiği bağımsızlık ve özgürlük ona ağır geliyordu. İlk olarak Austerlitz savaş alanında gökyüzüne bakarken aklına gelen ve önce Bogaçarovo'da sonra da İsviçre ile Roma'da yalnızlığını dolduran eski düşüncelerine kendini kaptırmak şöyle dursun, ona sonsuz aydınlık ufuklar açan bu düşünceleri hatırlamaktan bile korkuyordu.

Şimdi onu eskiden ilgi duyduğu konulardan uzak ve günlük yaşantısı ile en çok ilişkisi bulunan pratik konular ilgilendiriyordu: Bu konular eski ilişkilerinden ne kadar uzak olursa onlara o dere-

ce büyük bir istekle sarılıyordu. Sanki eskiden başının üzerinde sonsuzluğa doğru yükselen gökyüzü şimdi birden alçalmış, sınırları belirli ve üstüne çöken bir kubbe olmuştu; bu kubbede her şey apaçıktı, ölümsüz ve gizli olan hiçbir şey yoktu.

Yapabileceği işler arasında askerlik, ona en basit gelen, aynı zamanda en yabancı gelmeyen işti. Kutuzov'un karargâhında nöbetçi generalin yerine görev almıştı. O kadar azimle, öylesine çaba göstererek çalışıyordu ki işteki hevesi ve titizliğiyle Kutuzov'u şaşırtıyordu.

Kuragin'i Türkiye'de bulamayan Prens Andrey onu bulmak için tekrar dörtnala Rusya'ya dönmeyi gerekli bulmuyordu; bununla birlikte biliyordu ki, aradan ne kadar zaman geçmiş olursa olsun, Kuragin'i ne kadar hor görürse görsün, onunla düello etmenin kendisini küçük düşüreceğine inanabilmek için kendi kendine ne kadar delil sıralarsa sıralasın, karşılaştıkları anda, aç bir insan yiyeceğin üzerine atılmaktan nasıl geri duramazsa o da Kuragin'i düelloya zorlamaktan kaçınamayacaktı. Uğradığı hakaretin intikamını almamış olduğunu, hırsını alamadığını, öfkenin hâlâ yüreğinde ağır bir yük gibi durduğunu düşünmesi, Prens Andrey'in, Türkiye'de biraz ün kazanma peşinde koşuyormuş ve kendi gururunu tatmin ediyormuş gibi görünen o uğraşlar ve didinmelerle dolu yaşantısının görünüşteki sakinliğini ona zehrediyordu.

1812 yılında Bükreş'ten (Kutuzov iki aydır oradaydı ve geceli gündüzlü karargâhından çıkmıyordu.) Napolyon'la savaş haberi gelince Prens Andrey, Kutuzov'dan batı ordusuna atanmasını rica etti. Boş oturduğu için Bolkonski'nin bu harıl harıl çalışmasını kendisine bir sitem sayan, onun bu çalışkanlığından bıkmış olan Kutuzov, gitmesine seve seve razı oldu. Ve onu bir görevle Barclay de Tolly'nin yanına gönderdi.

Prens Andrey, mayısta Drissa'da açık ordugâhta konaklayan orduya gitmeden önce, yolunun tam üzerinde bulunan ve Smolensk'e giden ana yoldan üç verst mesafedeki Lısiye Gori'ye uğradı. Son üç yıl içinde Prens Andrey'in hayatında o kadar çok değişiklik olmuş, o kadar çok şey üzerinde düşünmüş, o kadar çok şey duymuş ve görmüştü ki (batıyı da, doğuyu da gezmişti), Lısiye Gori'ye girer girmez, oradaki yaşantının en küçük ayrıntısına kadar tıpa-

tıp aynı şekilde akmaya devam etmesi onu garip ve beklenmedik bir şey olarak şaşırttı.

Lısiye Gori'deki köşkün taş bahçe kapısından geçmiş, ağaçlık yola, büyülenmiş, uykuya dalmış bir şatoya girer gibi girmişti. Bu evde hep aynı ağırbaşlı hava, aynı temizlik, aynı sessizlik, aynı eşyalar, aynı duvarlar, aynı sesler, aynı koku ve aynı çekingen, yalnız biraz ihtiyarlamış yüzler vardı.

Prenses Mariya, eskisi gibi utangaç, çirkindi ve ömrünün en güzel yıllarını hep ahlakla ilgili üzüntülerle, korkularla boşu boşuna, neşesiz geçirmiş, artık yaşlanmaya yüz tutmuştu. Bourienne hâlâ yaşantısının her anından sevinçle yararlanan, ruhunda kendisi için en güzel umutları besleyen, kendinden hoşnut, kırıtkan, genç bir kızdı. Prens Andrey'in İsviçre'den getirdiği eğitmen Dessalles, Rus stili bir redingot giymiş, uşaklarla başını gözünü yara yara Rusça konuşuyordu; dar görüşlü, tahsilli, iyilik yapmasını seven, ukala bir eğitmendi. İhtiyar prensteki tek değişiklik, ağzının yan tarafından bir dişinin eksilmesiydi: Ruh bakımından gene eskisi gibiydi. Yalnız şimdi dünyada olup bitenlere karşı daha öfkeli, daha güvensiz olmuştu.

Yalnız Nikoluşka büyümüş, değişmiş, yanakları al al olmuş, kıvır kıvır koyu renk saçları uzamıştı. Neşelenip gülerken de bilmeyerek o güzel küçük ağzının üst dudağını tıpkı ölen küçük prenses gibi hafifçe kaldırıyordu. O büyülü, o uykuya dalmış şatoda değişmezlik kuralına boyun eğmeyen yalnız oydu.

Ama dış görünüş bakımından tıpkı eskisi gibi olan tüm bu kişilerin birbirleriyle ilişkileri, Prens Andrey onları görmeyeli değişmişti. Aile fertleri birbirlerine yabancı iki gruba ayrılmışlardı; bu iki grup yalnız Prens Andrey yanlarında iken bir araya geliyor, onun hatırı için yaşantılarının her zamanki akışını değiştiriyordu. Bu gruplardan birinde ihtiyar prens, Matmazel Bourienne ve mimar, öbüründe ise Prenses Mariya, Dessalles, Nikoluşka ve tüm süt ninelerle dadılar vardı.

Prens Andrey Lısiye Gori'de bulunduğu sürece tüm ev halkı birlikte yemek yiyordu. Ama herkeste bir huzursuzluk vardı ve Prens Andrey, kendisi için özel muamele yapılan bir konuk olduğunu, orada bulunuşuyla herkesi sıktığını hissediyordu. İlk gün, ye-

mekte, elinde olmayarak bunu hissettiği için konuşmamıştı. İhtiyar prens de Andrey'in tabii olmayan durumunu fark ederek can sıkıntısıyla susmuş, yemekten hemen sonra da odasına çekilmişti. Akşam olup da Prens Andrey, babasını biraz neşelendirmek için odasına giderek ona genç Kont Kamanski'nin seferini anlatmaya başladığı zaman, ihtiyar prens beklenmedik bir şekilde ona Prenses Mariya'dan söz açtı, batıl inançlara olan saplantısından, Matmazel Bourienne'i sevmemesinden şikâyet etti; söylediğine göre, kendisine gerçekten bağlı tek kişi Matmazel Bourienne'di.

İhtiyar prens, bir hastalığı varsa bu hastalığın yalnız Prenses Mariya'dan ileri geldiğini, onun kendisini mahsus üzüp sinirlendiğini, küçük Prens Nikolay'ı şımarttığını, budalaca sözleriyle terbiyesini bozduğunu söylüyordu. İhtiyar prens, kızına işkence ettiğini, yaşantısının çok güç olduğunu biliyordu. Ama bildiği bir başka şey daha vardı, o da kızını üzmemesinin elinde olmadığı ve onun buna layık olduğuydu.

"Neden Prens Andrey bunu görüyor da bana kız kardeşi için hiçbir şey söylemiyor? Ne sanıyor yani? Ben canavarın biri ya da ihtiyar bir bunak mıyım ki ortada hiçbir neden yokken kızımdan uzaklaşıp bir Fransız kızını kendime yaklaştırayım? Durumu anlamıyor; bu yüzden ona açıklamalıyım, beni iyice dinlemeli," diye düşünüyordu. Bunun üzerine kızının saçma huylarına neden dayanamadığını anlatmaya koyuldu.

Prens Andrey, babasının yüzüne bakmadan:

– Benim düşüncemi sorarsanız... dedi.

Hayatında ilk kez, babasını suçlu buluyordu.

– Söylemek istemiyordum; ama madem bana soruyorsunuz, o zaman size bu konudaki düşüncemi açıkça söyleyeyim. Maşa ile aranızda anlaşmazlık ve çatışma varsa ben hiçbir şekilde onu suçlu sayamam. Onun sizi ne kadar sevdiğini, saydığını biliyorum. Madem düşüncemi soruyorsunuz...

Prens Andrey, sözlerine sinirli sinirli devam ediyordu, çünkü son zamanlarda her fırsatta sinirlenmeye hazırdı.

– ... Bir tek şey söyleyebilirim. Eğer aranızda çatışmalar varsa bunların nedeni, kız kardeşimle arkadaşlık etmemesi gereken adi bir kadındır.

İhtiyar önce oğluna dik dik baktı, sonra yapmacık bir tavırla gülümsedi. Gülümserken yeni eksilmiş dişinin boş yeri görünmüştü, Prens Andrey onun bu dişsiz haline bir türlü alışamamıştı.

– Hangi arkadaş evladım? Ha! Anlıyorum... Demek daha önce bir şeyler konuşulmuş. Öyle değil mi ha?

Prens Andrey hırçın ve sert bir tavırla:

– Babacığım hakem olmak istemezdim, dedi. Ama siz beni buna zorladınız, ben de söyledim... Hem her zaman Prens Mariya'nın suçlu olmadığını söylerim, suçlu olanlar... Suçlu olan o Fransız kızıdır.

İhtiyar:

– Demek öyle ha, beni suçlu buluyorsun! Beni suçluyorsun! dedi.

Bunu hafif bir sesle söylemişti ve Prens Andrey'e babası utanıyormuş gibi gelmişti. Ama ihtiyar birden ayağa fırladı:

– Defol, defol! Gözüm görmesin seni! diye bağırdı.

Prens Andrey, hemen gitmek istemişti, ama Prenses Mariya, ona bir gün daha kalması için yalvardı. O gün, Prens Andrey odasından çıkmayan, yanına Mazmazel Bourienne ile Tihon'dan başka kimsenin girmesine izin vermeyen ve birkaç kez oğlunun gidip gitmediğini soran babasıyla hiç görüşmedi. Ertesi gün ise hareketinden önce oğluna ayrılmış olan daireye gitti.

Sağlıklı ve annesi gibi kıvırcık saçlı olan çocuk kucağına oturdu. Prens Andrey ona Mavi Sakal masalını anlatmaya başladı, ama masalı tamamlayamadan düşünceye daldı. O sırada düşündüğü, kucağında oturan güzel küçük oğlu değildi. Kendisini düşünüyordu. Korkuyla içini yokluyor, yüreğinde babasını sinirlendirdiği için bir pişmanlık duymadığını, hatta onunla dargın olarak (Babasıyla hayatında ilk kez darılmıştı.) oradan ayrıldığı için bir üzüntü duymadığını düşünüyordu. En önemlisi çocuğunu dizine oturtup onu okşayarak içinde uyandıracağını umduğu o eski şefkati bir türlü duyamıyordu. Oğlu:

– Haydi atlatsana! diyordu.

Prens Andrey, ona karşılık vermeden çocuğu kucağından indirerek odadan dışarı çıktı. Günlük işlerini bırakır bırakmaz, özellikle daha mutlu olduğu zamanlardaki yaşantısının koşullarına

tekrar girer girmez o eski sıkıntı aynı şiddetle tüm varlığını sarmıştı, genç adam bu anılardan bir an önce kurtulmak için kendisine bir iş bulmakta acele ediyordu. Kız kardeşi:

– Kesin olarak gitmeye karar verdin, öyle mi Andrey? diye sordu.

– Allah'tan gidebiliyorum, senin de gidemediğine çok üzülüyorum.

Prenses Mariya:

– Niçin öyle söylüyorsun? dedi. Neden o korkunç savaşa katılmak için gittiğin bir anda ve babam artık bu kadar yaşlandığı bir sırada öyle söylüyorsun? Matmazel Bourienne seni sorduğunu söyledi...

Bunu söyler söylemez dudakları titremeye başladı ve gözlerinden yaş fışkırdı. Prens Andrey ona arkasını dönerek odada dolaşmaya başladı.

– Hey Allahım! Allahım! İnsanların mutsuzluğuna böyle değersiz bir varlık sebep olsun, insanlar kimlerin, nelerin yüzünden mutsuz oluyorlar... Akıl alacak şey değil!

Andrey bunu Prenses Mariya'yı korkutan bir öfkeyle söylemişti. Genç kız ağabeyinin "değersiz varlık" derken yalnız Prenses Mariya'nın mutsuzluğuna yol açan Matmazel Bourienne'i değil, aynı zamanda kendi mutluluğunu da yok eden adamı kastettiğini anlamıştı. Onun dirseğine hafifçe dokunarak ve yaşla dolmuş olmalarına rağmen ışıl ışıl olan gözlerini ona doğru çevirerek:

– Andrey, senden bir tek şey rica ederim, sana yalvarırım, dedi. Seni anlıyorum (Prenses Mariya bunu söylerken gözlerini indirmişti), sanma ki acı insanların yarattığı bir şeydir. İnsanlar sadece "o"nun aletidirler.

Bunu söylerken görmeye alıştıkları bir portrenin bulunduğu yere bakan insanlar gibi güvenle ve alışkanlığına uyarak Prens Andrey'in başının biraz yukarısına bakmıştı.

– Acıyı insanlara o gönderir, insanlar acıyı yaratmazlar. İnsanlar sadece birer alettirler. Onların suçu yoktur. Eğer herhangi bir insan sana karşı suç işlemiş gibi bir his duyarsan bunu unut ve bağışla. Bizim ceza vermeye yetkimiz yoktur. Sen de öyle yaparsan bağışlamak mutluluğunun ne olduğunu anlarsın.

– Eğer ben bir kadın olsaydım öyle yapardım Mariya. Bu bir kadının gösterebileceği iyiliktir. Ama erkek unutmamalı, bağışlamamalı.

O ana kadar Kuragin'i hiç düşünmediği halde, birden Andrey'in kalbinde intikamı alınmamış tüm kızgınlık şahlandı. "Eğer artık Prenses Mariya da bağışlamam için yalvarmaya başladıysa demek ki çoktandır ceza vermem gerekiyordu!" diye düşündü.

Sonra artık Prenses Mariya'ya hiçbir karşılık vermeden orduda olduğunu bildiği Kuragin'le karşılaşacağı o sevinçli, ama aynı zamanda öfke uyandıracak anı düşünmeye başladı.

Prenses Mariya, bir gün daha beklemesi için ağabeyine yalvarıyor, Prens Andrey kendisiyle barışmadan giderse babasının çok mutsuz olacağını söylüyordu. Ama Prens Andrey muhtemelen çok yakında ordudan gene geleceğini, oradan muhakkak babasına mektup yazacağını, şimdi ise ne kadar uzun bir süre daha evde kalırsa aralarının o kadar çok açılacağını ileri sürüyordu.

Kız kardeşiyle vedalaşırken ondan işittiği son söz şu oldu:

– *Adieu, André! Rappelez-vous que les malheurs viennent de Dieu, et que les hommes ne sont jamais coupables!*[1]

Prens Andrey, Lisiye Gori'nin ağaçlıklı yolundan arabayla uzaklaşırken "Demek kader öyle yazmış!" diye düşünüyordu. "O zavallı, günahsız varlık artık bunamış bir ihtiyarın karşısında tek başına, ona yem olsun diye kalıyor. İhtiyar suçlu olduğunu hissediyor, ama neden? Kendim de bilmiyorum. Aynı zamanda nefret ettiğim bir insanla, ona beni öldürmesi, sonradan da benimle alay etmesi için fırsat vermek üzere karşılaşmak istiyorum!"

Eskiden de hayatın şartları aynıydı, ama eskiden aralarında bir bağlantı vardı, şimdi ise hepsi dağılmıştı. Bazı saçma olaylar aralarında hiçbir bağlantı olmadan Prens Andrey'in gözleri önünden gelip geçiyordu.

IX

Prens Andrey Genel Karargâha haziran ayının sonunda geldi. Hükümdarın bulunduğu birinci ordunun birlikleri Drissa'daki müstahkem karargâhtaydı; ikinci ordunun birlikleri, birinci orduyla birleşmeye çabalayarak geri çekiliyordu; söylentilere göre bu bir-

1 Elveda Andrey! Felaketlerin Tanrı'dan geldiğini ve insanların hiçbir zaman suçlu olmadığını unutmayın!

liklerin birinci orduyla ilişkileri büyük Fransız kuvvetleri tarafından kesilmişti. Hiç kimse Rus ordusundaki genel durumdan memnun değildi; ama Rus illerinin istila edilmesi tehlikesi de kimsenin aklına gelmiyor, hiç kimse savaşın Batı Polonya illerinden daha ileriye yayılabileceğine ihtimal vermiyordu.

Prens Andrey, emrine atandığı Barclay de Tolly'yi Drissa'nın kıyılarında buldu. Yakınlarında bir tek köy ya da ilçe bulunmayan bir ordudaki o sayısız generallerle saraylılar, karargâhın çevresindeki on verst içinde, nehrin her iki kıyısında köylerin en güzel evlerinde yerleşmişlerdi.

Barclay de Tolly, hükümdarın kuvvetlerinden dört verst uzaklıkta karargâh kurmuştu. Bolkonski'yi resmî ve soğuk bir tavırla karşıladı, sonra Alman şivesiyle hükümdara kendisine bir görev verilmesi için gelmiş olduğunun bildirileceğini söyledi ve geldiği bildirilinceye kadar karargâhında kalmasını rica etti.

Prens Andrey'in orduda bulacağını umut ettiği Anatol Kuragin orada yoktu: Petersburg'daydı ve bu haber Bolkonski'nin hoşuna gitmişti. Bütün dikkati üzerine toplayan büyük bir savaşın ortasında bulunmanın heyecanı Prens Andrey'i şaşırtmıştı ve bir süre için Kuragin'i düşününce duyduğu öfkeden kurtulacağına memnundu. İlk dört gün içinde hiçbir yere çağrılmayan Prens Andrey, bütün müstahkem karargâhı atla baştan başa dolaştı, bilgisinin yardımı ve yetkili kimselerle yaptığı konuşmalarla, karargâhın durumu konusunda tam bir fikir sahibi olmaya çalıştı. Ama bu karargâhın elverişli olup olmadığı konusu, Prens Andrey'in zihninde gene de çözümlenmemiş bir sorun olarak kaldı.

Daha o zaman askerlikteki tecrübeleriyle şu kanıya varmıştı: Askerlikte inceden inceye düşünülmemiş planların (Austerlitz Seferi'nde olduğu gibi) hiçbir önemi yoktu, her şey düşmanın beklenmedik ve daha önceden tahmin edilmesi imkânsız hareketlerine nasıl karşılık verildiğine, işin kimin tarafından ve nasıl yönetildiğine bağlıydı. Bu son noktayı kendi kendine kavrayabilmek için, durumundan ve tanıdıklarından yararlanarak ordunun yönetim mekanizmasını, bu yönetimde görev almış kişilerle grupları derinlemesine öğrenmeye çalışıyordu. Sonunda şöyle bir kanıya vardı:

Hükümdar daha Vino'dayken ordu üçe ayrılmıştı: Birinci ordu Barclay de Tolly komutanlığı, ikinci ordu Bagration'un komutanlığı, üçüncü ordu Tormasov'un komutanlığı altındaydı. Hükümdar birinci ordudaydı ama orada başkomutan olarak bulunmuyordu. Günlük emirde hükümdarın orduya komuta edeceği bildirilmemişti, yalnız orduda bulunacağı açıklanmıştı. Bundan başka hükümdarın yanında, bir başkomutanın emrinde bulunması gereken bir kurmay heyeti yoktu, yalnız imparatorun genel karargâhına bağlı bir heyet vardı. Gerçi emrinde bulunan heyette kendisine bağlı kurmay heyetinin aynı zamanda iskân işlerini üzerine almış olan general Prens Bolkonski, başka birçok general, emir subayı, dışişleri başkanlığına bağlı birçok memur ve birçok da yabancı vardı, ama doğrudan doğruya orduya bağlı bir kurmay heyeti yoktu. Ayrıca hükümdarın yanında hiçbir görev almayan şu kişiler bulunuyordu: Eski savunma bakanı Arakçeyev, generallerin arasında rütbe bakımından en büyüğü olan Kont Bennigsen, büyük Prens Çareviç Konstantin Pavloviç, Başbakan Kont Rumyantsev, eski Prusya Bakanı Stein, İsveçli general Armfeld, savaşın asıl planını hazırlayan Pful, Sardunya asıllı general yaver Paulucci, Woltzeugen ve daha birçokları...

Gerçi bütün bu kişiler orduda askerî bir görevle bulunmuyorlardı ama nüfuzları vardı ve çok defa bir kolordu komutanı olsun, hatta başkomutanın kendisi olsun, örneğin Bennigsen, büyük Prens Arakçeyev ya da Bolkonski'nin hangi sıfatla şunu ya da bunu sorduklarını, neden ötürü şu ya da bu öğütte bulunduklarını bilemiyor, bu öğüt şeklindeki emrin onu bildiren kişinin kendisinden mi yoksa hükümdardan mı geldiğini ve bunu yerine getirmelerinin gerekli olup olmadığını anlamıyorlardı.

Ama bu dış görünüş bakımından öyleydi. Hükümdarın ve bütün o kişilerin orada bulunmaları saraylılar tarafından (ki hükümdarın yanında herkes saraylı oluyordu) aslında apaçık bir anlam taşıyordu. Bu anlam şuydu: Hükümdar, başkomutanlık unvanını üzerine almıyordu ama bütün ordular emrindeydi; çevresindeki insanlar da onun yardımcılarıydı. Arakçeyev yönetmeliğin harfi harfine yerine getirilmesini sağlıyor, titizlikle düzene dikkat ediyordu. Hükümdarın muhafızıydı: Bennigsen, Vilna ilinin büyük top-

rak sahiplerinden biriydi, ülkenin *les honneurs*'ünü yapıyormuş[1] gibi görünüyordu, ama gerçekte öğütleri yararlıydı, iyi bir generaldi ve her ihtimale karşı Barclay de Tolly'nin yerine atanmak üzere daima el altında bulunması gerekiyordu. Büyük Prens canı istediği için orada bulunuyordu. Eski bakan Stein, öğütlerinden yararlanmak imkânı olduğu ve İmparator Aleksandr onun üstün özelliklerine çok değer verdiği için oradaydı. Armfeld, Napolyon'un can düşmanıydı ve kendine güvenen bir generaldi, bu da her zaman Aleksandr'ı etkiliyordu. Paulucci korkusuz ve kararlı konuştuğu için oradaydı. General yaverler, hükümdar neredeyse daima orada bulundukları için oraya gelmişlerdi ve asıl önemlisi Pful oradaydı, çünkü Napolyon'a karşı yapılacak savaşın planını hazırladıktan ve Aleksandr'ı bu planın yerinde olduğuna inandırdıktan sonra bütün harekâtı yönetiyordu. Pful'ün yanında Woltzeugen vardı: O da Pful'ün düşüncelerini kendisinden daha akla uygun bir şekilde açıklayan, sert ve hiçbir şeyi hoş görmeyecek kadar her şeye yukarıdan bakan, kendine güvenen, memur zihniyetli bir kuramcıydı.

Adları sayılan Rus ve yabancılar (Özellikle yabancı bir çevrede iş başında bulunan insanlara özgü cesaretle, her gün yeni yeni, beklenmedik düşünceler ileri süren yabancılar önemliydi.) dışında birçok ikinci derecede insan vardı: Bunlar orduda sadece amirleri orada diye bulunuyorlardı.

Prens Andrey bu kalabalık, huzursuz, parlak ve gururlu toplulukta ortaya atılan bütün düşünceler ve yükselen sesler arasında daha kesinlikle beliren şu gruplarla şu eğilimleri görüyordu:

Birinci grup: Bu grupta Pful ile onu tutan, savaşın bir bilim olduğuna, bu bilimin yandan ilerleme, çevirme gibi değişmez kuralları bulunan bir bilim olduğuna inanan savaş kuramcıları vardı. Pful ile onu tutanlar ordunun ülkenin içine doğru çekilmesini, bu çekilmenin güya kesin bir savaş teorisi varmış gibi, bir teorinin kurallarına göre yapılmasını istiyor, bu teoriden her sapmayı sadece barbarlık, cahillik ya da kötü niyet olarak görüyorlardı. Bu grupta Woltzeugen, Wintzengerode gibi Alman prensleri ve çoğu Alman olan daha başkaları vardı.

İkinci grup birinci grubun tam tersi düşünüyordu. Her zaman

1 Ev sahipliği yapıyormuş.

olduğu gibi bir aşırılığı temsil edenlerin yanında, ona karşıt bir başka aşırılığın temsilcileri vardı. Bu gruptakiler daha Vilna'dayken Polonya'ya saldırılmasını ve önceden hazırlanmış planlara bağlı kalınmayarak hareket edilmesini istiyorlardı. Ayrıca bu grupta olanlar hem en cesur davranışları savunanlardı hem de milliyetçi akımların temsilcileriydi; bu yüzden tartışmalarda daha da tek taraflı oluyorlardı. Bunlar Rustu: Bagration, yavaş yavaş sivrilmeye başlayan Yermolov ve başkaları gibi... O sıralarda Yermolov'un uydurduğu ağızdan ağza dolaşan bir fıkra vardı: Güya Yermolov hükümdardan kendisine tek bir iyilik yapmasını, "Almanlığa terfisini" istemişti. Bu gruptaki insanlar, Suvorov'u anarak haritalara toplu iğne sokmak değil, dövüşmek, düşmanı dövmek, onu Rusya'ya sokmamak ve ordunun moralinin bozulmasına imkân vermemek gerektiğini söylüyordu.

Hükümdarın en çok güvendiği insanların bulunduğu üçüncü grupta, o iki takımın arasında, birçok entrika çeviren saraylılar vardı. Arakçeyev'in de bulunduğu bu grupta daha çok askerlikle ilgisi olmayan ve genellikle herhangi bir konuda kesin düşünceleri bulunmayan ama böyle bir düşünceleri varmış gibi görünmek isteyenler yer alıyordu. Bunlara göre savaş, özellikle Bonapart gibi (artık Napolyon'a gene Bonapart demeye başlamışlardı) bir dâhiyle savaş, inceden inceye düşünmeyi, derin bir bilgi sahibi olmayı gerektiren bir şeydi ve bu konuda Pful bir dâhiydi; bununla birlikte şunu da kabul etmek gerekirdi ki teoriye bağlı insanlar çoğu zaman tek taraflı oluyorlardı; bu yüzden onlara tam anlamıyla güvenmek doğru değildi. Bu bakımdan, Pful'e karşı olanların da sözlerine, askerlik işinde pratik bilgileri olan tecrübeli insanların sözlerine kulak vermek ve bütün bunların ortalamasını bulmak gerekiyordu. Bu gruptakiler Pful'ün planına uygun olarak Drissa kurgâhının savunulmasını, öbür orduların ilerleme yönlerinin de değiştirilmesini ısrarla istiyorlardı. Gerçi böyle davranarak istenilen araçlardan hiçbirine ulaşılmış olmayacaktı. Ama bu gruptakilere böyle yapılması daha iyi görünüyordu.

Dördüncü grup, başlıca temsilcisi Austerlitz'de uğradığı hayal kırıklığını bir türlü unutamayan Çareviç olan gruptu. Çareviç, Austerlitz'de teftişe çıkar gibi, başında miğferi, sırtında kısa ceket-

li üniformasıyla, Fransızları yiğitçe bir çırpıda bozguna uğratmak düşüncesiyle muhafız kıtasının önüne çıkmış, ama birden beklenmedik bir şekilde kendini ön safta bulmuş, meydana gelen genel karışıklık içinde güç bela savaş meydanından kaçabilmişti. Bu gruptaki insanlar yargılarında hem üstünlük hem eksiklik sayılabilecek bir içtenlik gösteriyorlardı. Napolyon'dan korkuyor, onun kişiliğinde bir güç, kendilerinde ise güçsüzlük görüyor, bunu da açıkça söylüyorlardı: "Bu işten üzüntüden, rezil olmaktan, felaketten başka bir şey çıkmayacak," diyorlardı. "İşte Vilna'yı bıraktık, Vitebsk'i bıraktık, Drissa'yı da bırakacağız. Bizim için yapılacak akıllıca bir tek iş kalıyor, bu da barışa razı olmaktır, hem de bunu bir an önce Petersburg'dan kovulmadan yapmalıyız."

Ordunun üst basamaklarında iyice yayılmış olan bu görüş Petersburg'da, devletle ilgili başka bazı nedenlerle gene barışı savunan Rumyantsev tarafından da tutuluyordu.

Beşinci grupta yalnız insan olarak değil, daha çok bir savunma bakanı ve başbakan olarak Barclay de Tolly'yi tutanlar vardı. Bunlar, "Nasıl bir insan olursa olsun (söze her zaman böyle başlıyorlardı) hiç değilse namuslu, iş bilen adamdır. Hem ondan daha iyisi yoktur. Ona gerçek bir yetki verin! (Çünkü ordular tek elden yönetilmezse savaş yapılamaz.) Kendisine böyle bir yetki verilirse Finlandiya'da olduğu gibi neler yapabileceğini gösterecektir. Ordumuz düzenliyse, güçlüyse ve Drissa'ya kadar hiçbir kayıp vermeden çekilmişse bunu yalnız Berclay'a borçluyuz. Eğer şimdi Barclay'ın yerine Bennigsen atanırsa her şey mahvolur, çünkü Bennigsen yeteneksizliğini daha 1807 yılında göstermiştir!" diyorlardı.

Altıncı gruptakiler, Bennigsenciler, aksine Bennigsen'den daha iş bilen, daha tecrübeli bir kişi olmadığını, ne yapılırsa yapılsın sonunda gene ona başvurmak gerekeceğini ileri sürüyorlardı. Bunlar Drissa'ya kadar çekilmemizin, dünyada eşi görülmemiş şekilde ayıplanacak bir gerileme hareketi ve bir dizi hata olduğunu ispatlamaya çalışıyorlardı. "Ne kadar çok hata yaparlarsa o kadar iyi! Hiç olmazsa işin böyle devam etmeyeceğini daha çabuk anlamış olurlar," diyorlardı. "Oysa bizim Barclay gibi birisine değil, kendisini 1807 yılında göstermiş olan ve Napolyon'un bile hak verdi-

ği Bennigsen gibi bir adama ihtiyacımız var, öyle bir adam olmalı ki herkes onun komutanlığını seve seve kabul etsin; böyle biri ancak Bennigsen olabilir!"

Yedinci gruptakiler, özellikle genç hükümdar Aleksandr'ın çevresinde bulunan kişilerdi. Bunların sayıları pek çoktu. Hükümdarı bir imparator olarak değil de bir insan olarak içtenlikle, hiçbir çıkar düşünmeden, taparcasına seven insanlardı. 1805 yılında Rostov hükümdarı nasıl taparcasına sevmiş ve tüm iyiliklerini ondan topladığını düşünmüşse onlar da aynı hükümdara tapıyor, insanların tüm üstünlüklerini onda görüyorlardı. Gerçi ordulara komuta etmeye razı olmayan hükümdarın gösterdiği alçak gönüllülüğe hayrandılar ama bu aşırı alçak gönüllülüğü kınıyor, ancak bir tek şey istiyor, bir tek şey üzerinde duruyorlardı, o da taparcasına sevdikleri hükümdarın kendisine olan güvensizliği bırakarak açıkça orduların başına geçtiğini bildirmesi, emrinde bir başkomutanlık kurmay heyeti meydana getirmesi, gerektiğinde tecrübeli kuramcılarla uygulamada tecrübe sahibi kişilere danışarak ordulara komuta etmesiydi: Onlara göre yalnız bu bile, orduları heyecanın en yüksek derecesine çıkarmaya yeterliydi.

En büyük gruba gelince, diğer gruplara kıyasla doksan dokuz sayısının bir sayısına oranı kadar genişti ve ne barışı ne savaşı ne taarruz hareketlerini ne Drissa'da ne de herhangi başka bir yerde bir savunma karargâhının bulunmasını ne Barclay'ı ne hükümdarı ne Pful'ü ne Bennigsen'i istiyordu. Bu gruptaki insanların istediği tek bir şey vardı ve bu onlar için her şeyden önemliydi. Kendileri için mümkün olduğu kadar çok çıkar sağlamak ve eğlenmek.

Hükümdarın genel karargâhında birbiriyle çatışan, birbirine karışan kıvıl kıvıl entrikaların meydana getirdiği bulanık suda, başka zamanlarda akla bile gelmeyen birçok şey olabiliyordu. Biri, tek kendi çıkarına uygun durumu elden kaçırmamak için bugün Pful'le anlaşıyor, ertesi gün ona karşı olan biriyle işbirliğine girişiyor, daha ertesi gün tek sorumluluktan kaçınmak ya da hükümdarın gözüne girmek için herhangi bir konuda hiçbir düşüncesi olmadığını ileri sürüyordu. Bir başkası bazı çıkarlar elde etmek için, bir gün önce hükümdara ima ettiği bir şeyi yüksek sesle, uluorta söylüyor, tartışıyor, kurulda göğsünü yumrukluyor, kendisiyle ay-

nı düşüncede olmayanları avaz avaz bağırarak düelloya davet ediyor, böylece herkesin yararına kendini feda etmeye hazır olduğunu belirtiyordu. Bir üçüncüsü, iki toplantı arasında ve düşmanları orada yokken isteğinin o anda reddedilmeyeceğini bilerek fedakârca hizmetine karşılık ona bir yardım yapılması için açıktan açığa yalvarıyordu. Bir dördüncüsü, güya bir rastlantıymış gibi işi başından aşkın olan hükümdarın gözüne ilişiveriyordu. Bir beşinci çoktandır güttüğü amaca, sadece hükümdarla birlikte yemek yiyebilmek amacına kavuşabilmek için, yeni bir akımın doğruluğunu ya da yanlışlığını şiddetle ispatlamaya kalkışıyor, bunu yaparken kimi zayıf, kimi daha güçlü deliller ileri sürüyordu.

Bu gruptaki tüm insanlar, ruble, nişan ya da rütbe kazanmaya çalışıyorlardı. Bunları elde etmeye çalışırken çarın lütuf göstergesinin hangi yöne çevrilmiş olduğuna özellikle dikkat ediyorlardı. Bu göstergenin bir yöne dönük olduğunu anlar anlamaz da ordunun bu boş oturan kişileri hemen o yöne dönüyorlardı. O kadar ki sonradan hükümdar için lütuf göstergesini başka bir yöne çevirmek daha da zorlaşıyordu. Bu hiçbir şeyin kesin olmadığı durumda, ciddi bir tehlikenin tehdidi altında, çevrilen entrikaların, çatışan gururların, çeşit çeşit milletlerden insanların yarattığı karışık ortam içinde, özellikle her şeye heyecanlı bir anlam veren ve yalnız kendi çıkarlarıyla ilgili kişilerden meydana gelen bu sekizinci, aynı zamanda en büyük grup, genel olarak işe daha da bulanık bir hava veriyor, her şeyi karıştırıyordu. Herhangi bir sorun ortaya atılır atılmaz, bu boş gezen insanlar bir arı kovanı gibi, daha önceki konuyu kesin bir karara bağlamadan yeni çıkan konunun üzerine atılıyor, vızıldamalarıyla kulakları sağır ediyor, gerçekten işe içtenlikle sarılmış insanların tartışan seslerini boğuyorlardı.

Prens Andrey orduya geldiği sırada, tüm bu grupların yanında bir dokuzuncu grup daha sesini yükseltmeye başlıyordu. Bu, yaşlı, aklı başında, devlet işlerinde tecrübelerden geçmiş ve ileri sürülen birbirine karşıt düşüncelerden hiçbirini benimsemeden hükümdarın genel karargâhında olup bitenlere tarafsız olarak bakmasını bilen, ayrıca bu belirsizlikten, kararsızlıktan, karışıklıktan ve güç yetmezliğinden kurtulmanın çarelerini düşünebilecek insanların grubuydu.

Bu gruptaki insanların düşüncelerine ve sözlerine göre tüm kötülük hükümdarın maiyetiyle birlikte ordunun başında bulunmasından ileri geliyordu. Sarayda uygun düşse de orduda zararlı olan, belirsiz şartlara bağlı ve ikide bir değişen ilişkiler orduya da bulaştırılmıştı. Hükümdar devleti yönetmeliydi; orduyu değil! Bu durumda tek kurtuluş çaresi, hükümdarın maiyetiyle birlikte ordudan ayrılmasıydı. Yalnız hükümdarın orada bulunması bile ordunun güvenliğini ve günlük ihtiyaçlarını sağlamak için gerekli işlerin yapılmasına engel oluyor, böylece elli bin kişilik bir ordunun hareketsiz kalmasına yol açıyordu. En kötü ama bağımsız bir başkomutan bile, belki çok değerli ancak, hükümdar orada olduğu için onun etkisi altında kalan, eli kolu bağlı bir başkomutandan daha iyi iş görebilirdi.

Prens Andrey, hiçbir iş yapmadan Drissa'da bulunduğu sırada, bu gruptaki en önemli insanların temsilcisi olan devlet sekreteri Şişkov, hükümdara Balaşev ile Arakçeyev'in imzalamaya razı oldukları bir mektup yazdı. Bu mektupta kendisine işlerin genel gidişi konusunda düşüncelerini bildirmesine izin vermiş olmasından yararlanarak hükümdarın başkentteki halkta bir savaş heyecanı yaratmak için (ki bu bir bahaneydi) ordudan ayrılmasını saygıyla teklif ediyordu.

Halkta yurdu savunmak isteğini kuvvetlendirmek (ki hükümdarın Moskova'da bulunmasıyla bu ne kadar gerçekleşecekti, belli değildi) Rusya'nın zaferi kazanmasının en önemli şartı olan moralinin yükselmesini sağlamak, hükümdara bırakılan bir iş gibi gösterilmişti. O da bunu ordudan ayrılmak için bir sebep olarak kabul edecekti.

X

Bu mektup daha hükümdara verilmeden önce, Barclay öğle yemeğinde Bolkonski'ye hükümdarın kendisine Türkiye konusunda bazı sorular sormak isteğini, bu yüzden akşam saat altıda Bennigsen'in oturduğu evde bulunması gerektiğini bildirmişti.

Aynı gün, hükümdarın karargâhına, Napolyon'un Rus ordusu için tehlikeli olabilecek yeni harekâtının haberi gelmişti. Sonradan

bunun yanlış olduğu anlaşıldı. Yine o sabah, Albay Michaut, hükümdarla birlikte Drissa'daki tahkim edilmiş yerleri dolaşmış, ona Pful'ün meydana getirdiği ve o güne kadar tabya tekniği bakımından bir *chef d'oeuvre*[1] sayılan, aynı zamanda Napolyon'u dize getireceği söylenen tahkimatın saçma bir şey olduğunu, hatta Rus ordusunu mahvedeceğini ispat etmeye çalışmıştı.

Prens Andrey, Bennigsen'in nehrin tam kıyısında kaldığı küçük köşke gitti. Ama Bolkonski'yi hükümdarın maiyetindeki yaverlerden Çernişev kabul etti, ona hükümdarın General Bennigsen ve Paullucci markisi ile birlikte o gün ikinci kez artık elverişli olduğundan çok şüphe edilen Drissa'daki tahkimatı dolaşmaya gittiğini söyledi.

Çernişev, elinde bir Fransız romanıyla birinci odanın penceresinin dibinde oturuyordu. Bu oda herhalde daha önce salondu; üzerinde nereden alındığı bilinmeyen birçok halı yığılmış bir org vardı, köşede de Bennigsen'in yaverinin portatif karyolası duruyordu. Yaver de oradaydı. Ya bir ziyafette yiyip içmekten ya da işten yorgun düşmüştü; katlanmış yatağın üzerinde oturuyor, uyukluyordu. Salonun iki kapısı vardı: Bunlardan biri eskiden misafir odası olan bir odaya, öbürü de çalışma odasına açılıyordu. Birinci kapının arkasından Almanca, ara sıra da Fransızca konuşan insanların sesleri geliyordu. Orada, o eski misafir odasında hükümdarın isteği üzerine bir savaş konseyi değil (hükümdar kesin olmayan terimlerden hoşlanırdı), sadece karşısına çıkacak olan güçlükler konusunda düşüncelerini öğrenmek istediği bazı kişiler toplanmıştı. Evet, bu bir savaş konseyi değildi, sadece seçilmiş bazı kişilerin doğrudan doğruya hükümdara bazı sorunları açıklamak için yaptıkları bir toplantıydı. Bu yarı konsey toplantısına İsveç generali Armfeld, yaver General Woltzeugen, Wintzengerode, Napolyon'un "kaçak Fransız uyruklusu" dediği Michaut, Toll, askerlikle hiçbir ilgisi olmayan Kont Stein, son olarak da Prens Andrey'in işittiğine göre bütün bu işin *la cheville ouvrière'i*[2] olan Pful çağrılmıştı. Prens Andrey onu iyice incelemek fırsatını bulmuştu. Çünkü Pful, Andrey'den hemen sonra gelmiş, salondan geçip misafir

1 Şaheser.

2 İşi asıl yapan.

odasına gitmişti. Ama oraya giderken bir an için durup Çernişev'le konuşmuştu.

Prens Andrey onu daha önce hiç görmediği halde, Pful daha ilk bakışta, ona, sırtında iğreti duran, kötü dikilmiş Rus üniformasıyla bir tanıdık gibi görünmüştü. Onda hem Weierother'i hem Machler'i hem Schmidt'i hem de Prens Andrey'in 1805 yılında görmeye fırsat bulduğu, teori bakımından güçlü başka Alman generallerini hatırlatan birçok şeyler vardı. Ama o hepsinden daha tipikti. Prens Andrey o Almanlarda bulunan her şeyi, kendi kişiliğinde böylesine toplamış bir başka Alman kuramcısı daha görmemişti.

Pful kısa boylu, çok zayıf ama iri kemikliydi. Yapısı kaba ve sağlam, kalçası ile kürek kemikleri genişti. Yüzü çok buruşuk, gözleri içeri gömülüydü. Saçlarını şakaklarında herhalde fırçayla bastırmıştı. Saçları arkaya ince iki üç tutam halinde sarkıyor, ona saf bir hava veriyordu. Bu büyük salonda her şeyden korkuyormuş gibi huzursuzluk ve öfkeyle çevresine bakına bakına içeri girmişti. Beceriksiz bir hareketle kılıcını bastırarak Çernişev'e hükümdarın nerede olduğunu Almanca sordu. Belliydi ki bir an önce kendisine eğilerek selam verenlere ve "Hoş geldiniz," diyenlere karşılık verdikten sonra odadan geçip gitmek, masanın başına geçerek haritanın üzerinde çalışmaya başlamak istiyordu, yerinin orası olduğunu hissediyordu.

Çernişev'in söylediği sözlere aceleyle başını sallayarak karşılık veriyor, hükümdarın tahkim edilmiş yerleri gözden geçirdiği konusundaki sözleri alaylı alaylı gülümseyerek dinliyordu; o tahkimatı kendisi, teorisine uygun olarak meydana getirmişti. Kalın bir sesle ve kendilerine güvenen Almanların yaptığı gibi sert bir tavırla, *"Dumm kopf... zu Grunde die ganze Geschichte..."* ya da *"Wird was gescheites d'raus werden..."*[1] diye söyleniyordu. Prens Andrey onun ne söylediğini iyice anlayamadan geçip gitmek istedi, ama Çernişev onu Pful'le tanıştırdı ve prensin savaşın iyi sonuçlandığını, Türkiye'den geldiğini belirtti. Pful, Prens Andrey'in yüzüne değil de sanki karşısında duran genç adam camdanmış gibi ileriye doğru baktı.

1 "Budala... Cehennemin dibine... Bu iş kötüye varır."

– *Da muss ein schöner taktischer Krieg gewesen sein,*[1] diye söylendi. Sonra hor gören bir tavırla gülerek salondan geçip seslerin duyulduğu odaya girdi.

Zaten sinirli olduğu için her zaman, her şeye alaylı alaylı gülmeye hazır olan Pful, şimdi özellikle kendisinin meydana getirdiği bir tahkimatı kendisine haber vermeden gözden geçirmek ve bu konuda yargılarda bulunmak cesareti gösterildiği için daha da çok sinirlenmişti. Prens Andrey Austerlitz'den kalma anıları sayesinde Pful'le yaptığı bu kısa görüşmede onun karakterini açıkça anladı. Pful, hiçbir etki kabul etmez, değişmez, acı çekecek kadar kendisine güvenen insanlardan biriydi; böylesine bir güven ancak Almanlarda olabilirdi. Çünkü yalnız Almanlar herhangi bir çıkarla ilişkisi bulunmayan bir ideal ya da bilime bağlı oldukları, daha doğrusu sözüm ona gerçeği tam olarak bildikleri için kendilerine bu kadar güvenirlerdi.

Bir Fransız'ın kendine güveni kişiliğine, zekâsına ya da vücut yapısına, erkekler için de kadınlar için de karşı konulamayacak kadar çekici olduğuna inanmasından ileri gelir. İngilizlerin kendine olan güveni, dünyada en iyi kurulmuş devletlerden birinin vatandaşı olmasına, neyi, nasıl, ne zaman yapacağını bilmesine ve bir İngiliz olarak yaptığı her şeyin kesinlikle iyiliğine inanmasına dayanır. Bir İtalyan'ın güveni; heyecandan hem kendini hem de başkalarını rahatlıkla unutabilmesinden ileri gelir. Bir Rus'un kendine güvenmesi, özellikle hiçbir şey bilmemesinden, bilmek istememesinden ve bir şeyi tam olarak bilmenin zaten mümkün olmadığına inanmasındandır. Bir Alman'ın ise kendine olan güveni herkesinkinden daha da büyüktür, bu yüzden de herkesten daha çok nefret uyandırır. Çünkü gerçeği bildiğini sanır, daha doğrusu kendi uydurduğu ve kesin bir gerçek olarak kabul ettiği bilimi kavradığına inanır.

Belli ki Pful tam öyle bir tipti. Büyük Frederik'in savaşlarını anlatan eski tarihlerden çıkardığı tek yandan çevirme teorisi vardı ve gene Frederik'in savaşları ile ilgili yeni yazılmış tarihlerdeki, genellikle tüm yeni savaş tarihlerindeki her şey ona saçmalık, barbarlık, daha doğrusu olmayacak çirkin birer çatışma olarak görü-

1 İşte taktik bakımından tam anlamıyla doğru bir savaş öyle olur.

nüyordu. Bu çatışmalarda her iki taraf o kadar çok hata yapıyordu ki bunları gerçekten birer savaş olarak nitelemeye imkân yoktu. Bunlar hiçbir teoriye uymuyordu. Bu yüzden bir bilime konu olamazdı. 1806 yılında Jena ile Auerstädt yenilgileriyle sona eren savaşın planını hazırlayan Pful'dü; ama bu savaşın sonunda kendi teorisinin yanlış olduğunu gösteren en küçük bir delil bulamıyordu. Aksine ona göre başarısızlığın tek nedeni kendi teorisinden uzaklaşılmış olmasıydı, bu yüzden kendisine özgü bir alayla, *"Ich sagte ja, dass die ganze Geschichte zum Teufel gehen wird,"*[1] diyordu. Pful, kendi teorilerine asıl amacı, yani teorinin pratiğe uygulanmasını unutacak kadar âşık bir teori meraklısıydı: Teoriye olan bağlılığı yüzünden her türlü uygulamadan nefret eder, böyle bir şeyin varlığını bile aklına getirmek istemezdi. Hatta başarısızlığına sevinirdi. Çünkü uygulamada teoriden uzaklaşıldığı için meydana gelen bir başarısızlık, ancak teorinin doğruluğunu ispat ederdi.

Pful, Prens Andrey'le Çernişev'e yapılan savaşa değinerek her şeyin kötü gideceğini bilen, hatta bundan ötürü pek de hoşnutsuzluk duymayan bir insanın tavrıyla birkaç söz söyledi. Ensesinde dikilen, taranmamış ince saç tutamları, şakaklarında ise iyice taranıp bastırılmış saçlar bu sözlerini onaylıyor gibiydi.

Öbür odaya geçti, hemen sonra da oradan o kalın sesiyle söylendiği duyuldu.

XI

Prens Andrey gözleriyle Pful'ü kapıya kadar izledikten hemen sonra, içeriye aceleyle Kont Bennigsen girdi, Bolkonski'yi başıyla selamladı ve yaverine bazı emirler vererek çalışma odasına gitti. Arkasından hükümdar geliyordu, Bennigsen aceleyle hükümdarı karşılamak için bir şeyler hazırlamak amacıyla gelmişti. Çernişev ile Prens Andrey kapıya çıktılar. Hükümdar atından iniyordu; yorgun bir hali vardı. Marki Paulucci, hükümdara bir şeyler söylüyordu. O da başını sola eğmiş, özel bir heyecan göstererek konuşan Paulucci'yi hoşnutsuz bir tavırla dinliyordu. Bir ara herhalde konuşmayı sona erdirmek isteğiyle öne doğru ilerledi. Ama yanakla-

1 "Her şey berbat olacak demiştim ya."

rı al al olmuş, heyecan içindeki İtalyan, görgü kurallarını unutarak peşinden gidip konuşmaya devam etti:

– *Quant à celui qui a conseillé ce camp, le camp de Drissa,*[1] diyordu.

Hükümdar kapının önündeki basamaklardan yukarı çıkıyordu. Gözü Prens Andrey'e ilişmişti, bu tanımadığı yüze dikkatle baktı, Paulucci kendini bir türlü tutamıyormuş gibi umutsuzluk içinde:

– *Quant à celui, sire,* diyordu, *qui a conseillé le camp de Drissa, je ne vois pas d'autre alternative que la maison jaune ou le gibet.*[2]

Hükümdar, İtalyan'ın sözlerini sonuna kadar dinlemeden, sanki onları hiç işitmemiş gibi Bolkonski'ye ilgi göstererek genç adama:

– Seni burada gördüğüm için memnun oldum! Oraya, onların toplandıkları yere git, beni orada bekle, dedi.

Sonra çalışma odasına gitti. Arkasından Prens Piyotr Mihailoviç, Bolkonski, onun arkasından da Baron Stein içeriye girdi, sonra kapı kapandı. Prens Andrey, hükümdarın verdiği izinden yararlanarak daha Türkiye'deyken tanıdığı Paulucci ile birlikte konseyin toplandığı misafir odasına gitti.

Prens Piyotr Mihailoviç Bolkonski, hükümdarın yanında genelkurmay başkanı gibi bir görevdeydi. Çalışma odasından çıktı, misafir odasına haritalar getirdi, onları masanın üzerine açarak, orada toplanmış beylere belirli bir konuda ne düşündüklerini sordu: Konu şuydu: O gece bir haber gelmişti (Ama sonradan bu haberin yanlış olduğu anlaşılacaktı). Fransızların Drissa karargâhının etrafında bir çevirme hareketine giriştikleri bildiriliyordu.

Önce General Armfeld konuşmaya başladı ve hiçbir nedene dayanmayan (Bu ancak kendisinin bir konuda düşündüğü şeylerin var olduğunu belirtmek amacından başka bir nedene dayanamazdı.) beklenmedik, yepyeni bir harekât planı teklif etti: Onun düşüncesine göre, ordu Petersburg ile Moskova'ya giden yolların berisinde bir noktada birleşmeli, düşmanı orada beklemeliydi. Belli ki bu planı Armfeld çoktandır tasarlamıştı, şimdi de sorulan sorulara karşılık verirken (Bu plan o sorulara bir karşılık değildi.) onu açıklamak fırsatını bulduğu için ileri sürmüştü. Bu savaşın nasıl

1 Drissa'da karargâh kurulmasını öğüt verene gelince...

2 Drissa'da karargâh kurulmasını öğüt verene gelince, onu ya akıl hastanesine ya da darağacına göndermeli.

bir durum alacağını hiç bilmeden ileri sürülebilecek, herhangi bir temele dayanan milyonlarca teklifin biriydi. Bazıları onun düşüncesine karşı çıktılar, bazıları ise onu savundular.

İsveçli generalin düşüncesine en ateşli şekilde itiraz eden genç Albay Toll'dü. Tartışmalar sırasında yan cebinden yazılarla dolu bir defter çıkarıp onu okumak için izin istedi.

Etraflı olarak kaleme alınmış bu yazıda Toll, bambaşka ve Armfeld ile Pful'ün planına tamamen aykırı bir harekât planı teklif ediyordu. Paulucci, Toll'e itiraz ederek bir ileri hareket ve saldırı planı teklif etti. Söylediğine göre, "Kapana kıstırıldık" ve "Bilinmeyen tehlikeler karşısındayız," diye anlattığı Drissa karargâhından yalnız bu plan bizi kurtarabilirdi. Bu tartışmalar sırasında Pful ile tercümanı Woltzeugen (Pful ile saray arasında Woltzeugen bir köprü görevini yerine getiriyordu.) susuyorlardı. Yalnız Pful ileri sürülen düşünceleri küçümseyerek burnundan soluyor ve hiçbir zaman o sırada işittiği saçmalara karşılık vermek tenezzülünde bulunacak kadar küçülmeyeceğini belirtmek için başını öbür tarafa çeviriyordu. Ama tartışmaları yöneten Prens Bolkonski, onu düşüncelerini açıklamaya davet edince:

– Ne diye bana soruyorlar? dedi. General Armfeld, cephe gerisi düşmana açık, güzel bir hareket planı teklif etti ya. O saldırı planı *von diesem italienischen Herrn, sehr schön!*[1] Ya da geri çekilme kabul edilsin! *Auch gut.*[2] Bana ne diye soruyorlar? Siz de her şeyi benden daha iyi bilirsiniz.

Ama Bolkonski kaşlarını çatarak onun bu konudaki düşüncesini hükümdar namına sorduğunu belirtince Pful ayağa kalktı ve birden canlanarak konuşmaya başladı:

– Her şeyi bozdunuz! Her şeyi karıştırdınız! Hep benden daha çok şey bildiğinizi sandınız! Şimdi de gelmiş bana, "İşi nasıl düzelteceğiz?" diyorsunuz. Düzeltilecek bir şey yok! Benim ileri sürdüğüm esaslar harfi harfine uygulanmalıdır...

Kemikli parmaklarıyla masaya vurarak devam etti:

– Bunun zorluğu nerede? Saçma! *Kinderspiel!*[3]

1 O sayın İtalyan'ın teklif ettiği, çok güzel!

2 O da güzel.

3 Çocuk oyuncağı!

Haritaya yaklaştı, hızlı hızlı konuşarak, kupkuru parmağını haritanın üzerinde gezdire gezdire Drissa karargâhının elverişli durumunu değiştirebilecek hiçbir şeyin rastlantıya bırakılmadığını, her şeyin önceden hesaplandığını ve eğer düşman gerçekten bir çevirme hareketine girişirse muhakkak yok edileceğini anlattı.

Almanca bilmeyen Paulucci ona Fransızca olarak sorular sormaya koyuldu. Woltzeugen kötü Fransızca konuşan komutanının imdadına yetişerek söylenenleri çevirmeye başladı; hızlı hızlı konuşarak her şeyin, ama her şeyin, hem de yalnız olup bitenlerin değil, ihtimallerin bile kendi planında hesap edildiğini, o sırada güçlüklerle karşılaşılmışsa bütün suçun her şeyin harfi harfine uygulanmamasında olduğunu anlatan Pful'ün dudaklarından dökülen sözleri çevirmeye güçlükle yetişebiliyordu. Pful alaylı alaylı gülüyor, düşüncelerini ispatlamaya çalışıyordu. Sonunda küçümseyen bir tavırla çeşitli yollardan ispatlanmış bir problemi doğrulamaktan vazgeçen matematikçi gibi, hor gören bir tavırla ileri sürdüklerini ispatlamaktan da vazgeçti. Onun yerini Woltzeugen aldı, düşüncelerini Fransızca olarak açıklamaya devam etti. Ancak arada bir Pful'e dönerek *"Nicht wahr, excellenz?"*[1] diyordu. Pful savaşta coşmuş bir adam nasıl kendi adamlarına çıkışırsa aynı şekilde öfkeyle Woltzeugen'e:

– *Nun ja, was soll denn da noch expliziert werden?*[2] diye bağırıyordu.

Paulucci ile Michaut, ikisi birden aynı anda Woltzeugen'e Fransızca olarak çıkışıyorlardı! Armfeld, Pful'e Almanca bir şeyler söylüyordu. Toll, Prens Bolkonski'ye Rusça olarak açıklamalarda bulunuyordu.

Prens Andrey hiç konuşmadan dinliyor, olup bitenlere bakıyordu. Orada bulunan bütün kişiler arasında en çok o öfkeli, o kararlı, o budalaca kendine güvenen Pful'e acıyordu. Belli ki orada bulunanlar arasında yalnız o kendisi için hiçbir şey istemiyordu, hiç kimseye karşı düşmanlık duymuyor, yalnız tek bir şeyi diliyordu. O da yıllarca emek harcayıp meydana getirdiği teoriye uygun planının uygulanmasıydı. Gülünçtü, alaylı tavırları hoşnutsuzluk

1 Öyle değil mi ekselans?

2 Tabii ya, bunda izah edilecek ne var?

uyandırıyordu. Buna rağmen, kendi düşüncesine gösterdiği bu sınırsız bağlılığıyla elinde olmayarak saygı uyandırıyordu. Bundan başka orada konuşanların hepsinin sözlerinde yalnız Pful'de görülmeyen ortak bir nokta vardı, bu ortak nokta 1805 yılındaki savaş konseyinde belli olmayan, şimdi de gizlemeye çalıştıkları, Napolyon'un dehası karşısında paniğe varan bir korkuydu. Bu korku her itirazda hissediliyordu. Napolyon'dan her şeyi bekliyorlardı. Her yönden çıkıp gelebileceğini düşünüyor ve korku uyandıran adını kullanarak birbirlerinin düşüncelerini çürütüyorlardı.

Öyle anlaşılıyordu ki yalnız Pful, kendi teorisine karşı olan herkesi barbar saydığı gibi Napolyon'u da barbar sayıyordu. Ama Pful, Prens Andrey'de saygıdan başka, bir acıma duygusu da uyandırıyordu. Saraylıların onunla konuşurken takındıkları tavırlardan, Paulucci'nin imparatora söylemek cesaretinde bulunduğu sözlerden ve asıl en önemlisi Pful'ün kendi sözlerindeki umutsuzluktan belliydi ki gözden düşmesi yakındı. Bunu başkaları da biliyor, kendisi de seziyordu. Bu yüzden o güvenli tavırlarına ve Almanlara özgü alaylı homurdanmalarına rağmen, şakaklarındaki iyice yatırılmış, ensesinde ise püskül püskül kalkık duran saçlarıyla acınacak bir hali vardı. Gerçi bunu sinirli sinirli konuşarak ve çevresindekilere karşı küçümseyen bir tavır takınarak gizliyordu, ama teorisinin doğruluğunu büyük çapta bir denemeyle ispat edebilmek için karşısına çıkmış tek fırsatın o sırada elinden kaçmak üzere olmasından ötürü ümitsizlik içindeydi.

Tartışmalar uzun sürdü. Sürdükçe de çatışmalar artıyor, iş gittikçe bağrışmalara, kişisel hakaretlere dökülüyor ve bütün söylenenlerden genel bir sonuç çıkarma imkânı her an daha da azalıyordu. Prens Andrey bu birbirleriyle hiç bağlantısı olmayan konuşmaları, bu teklifleri, planları, tekzipleri, bağrışmaları dinledikçe hepsinin söylediklerine hayret etmekten başka bir şey yapamıyordu. Askerlik bilimi diye bir şeyin olmadığı ve olamayacağı, bu yüzden de askerî deha denilen bir şeyden söz edilemeyeceği konusunda eskiden beri, özellikle askerlikteki hizmeti sırasında sık sık aklına gelen fikirlerin şimdi tam anlamıyla gerçeğe uyduğunu düşünüyordu; "Alacağı durum daha önceden kestirilemeyen, tespit edilemeyen, askerî liderlerin ne derece güçlü oldukları başlangıçta

belli olmayan bir işte teori ve bilim olabilir mi? Hiç kimse bir gün sonra bizim ne olacağımızı ya da düşman ordusunun nasıl bir durumda bulunacağını, şu ya da bu birliğin ne derece güç bulacağını önceden söyleyemez," diyordu. "'Bazen ön saflarda yolum kesildi,' diye bağırarak kaçmaya kalkışan bir korkak değil de 'Huraaa!' diye bağıran neşeli, cesaretli biri bulunursa Schöngraben'de olduğu gibi beş binlik bir kuvvet, otuz bin kişiye bedeldir! Bazen de elli bin kişilik bir kuvvet Austerlitz'de olduğu gibi sekiz bin kişilik bir kuvvetin önünden kaçar! Uygulanan her işte olduğu gibi, hiçbir şeyi önceden kestirilemeyen, her şeyi sayısız koşullara bağlı, herhangi bir durumun önemli bir anda hesap edilen ve o anın ne zaman gelip çatacağı bilinmeyen bir işte bilim nasıl olabilir? Armfeld, 'Ordumuzun öbür birliklerle bağlantısı kesilmiştir,' diyor; Paulucci ise Fransız ordusunu iki ateş arasına soktuğumuzu; Michaut, Drissa karargâhının elverişsiz olmasının arkasında nehir bulunmasından ileri geldiğini söylüyor; Pful ise asıl bundan ötürü karargâhın elverişli olduğunu ileri sürüyor. Toll bir plan teklif ediyor, Armfeld bir başka plan ileri sürüyor; hepsi de aynı derecede iyi, aynı derecede kötü ve bir durumun elverişli olup olmadığı ancak söz konusu olay cereyan edince anlaşılabilir. Hem neden herkes askerî bir deha deyip duruyor? Peksimetlerin zamanında getirtilmesini emretmeye vakit bulan ya da filancanın sağa, filancanın sola konmasını emreden bir adam dâhi olur mu? Askerlere, parlak bir durumda oldukları ve tüm gücü ellerinde bulundurdukları için, aynı zamanda bir sürü nüfuzlu, alçak kişi dalkavukluk ederek onlara kendilerinde bulunmayan, dehaya özgü üstünlüklerden söz ettikleri için 'dâhi' deniliyor. Oysa benim tanıdığım en iyi generaller akıllı olmayan, dalgın insanlardır. En iyisi Bagration'dur. Napolyon bile bunu kabul etmiştir! Ya Bonapart'nin kendisi? Austerlitz'deki o kendinden memnun ve burnunun ucundan ilerisini göremeyen tavrını hatırlıyorum. İyi bir komutanın dehaya ya da herhangi bir özel üstünlüğe sahip olmak şöyle dursun, aksine, insanların en iyi en yüksek, en insanca duygularından, sevgiden, şiir duygusundan, yumuşaklıktan, her şeyin özünü araştıran bir felsefenin yarattığı şüpheden yoksun olması gerekir. O ölçülü, yaptığı işin doğruluğuna kesin olarak inanan bir insan olmalıdır; bu nokta

çok önemlidir (Yoksa yeterince sabır gösteremezdi). Ancak o zaman korkusuz bir komutan olabilir. Allah korusun birini sever, birine acırsa ya da neyin haklı, neyin haksız olduğunu düşünen bir insan olursa o zaman kötüdür. Eski çağlardan bu yana 'askerî deha' diye bir teorinin uydurulmuş olmasında anlaşılmayacak bir şey yok. Çünkü iktidar o 'askerî deha' denilenlerin elindedir. Bir askerî çatışmada ise başarı onlara değil, saflarda, 'Mahvolduk,' ya da 'Huraaa!' diye bağıran adama bağlıdır. Yalnız işte o saflarda bulunan insan kendi kendine, 'Ben yararlıyım,' diye güvenle söylenebilir."

Prens Andrey konuşmaları dinlerken bunları düşünüyordu. Ancak herkes dağılırken Paulucci onu yanına çağırınca kendine geldi.

Ertesi gün, hükümdar teftişte Prens Andrey'e nerede hizmet etmek istediğini sordu. Prens Andrey de hükümdarın maiyetinde kalmak için bir ricada bulunmayıp orduda hizmet etmesine izin verilmesini istedi, böylece ömrünün sonuna dek saraylıların gözünden düşmüş oldu.

XII

Rostov, seferin başlamasından önce, annesiyle babasından bir mektup almıştı; bu mektupta ona kısaca Nataşa'nın hastalığını, Prens Andrey'le nişanının bozulmuş olduğunu bildiriyor (nişanın bozulması meselesini Nataşa'nın Andrey'i reddettiğini ileri sürerek anlatıyorlardı) ve gene ordudan istifa ederek eve dönmesi için yalvarıyorlardı. Nikolay, mektubu aldıktan sonra izin istemek ya da istifa etmek için bir adım atmadı. Yalnız annesiyle babasının Nataşa'nın hastalığıyla nişanının bozulmasına çok üzüldüğünü, isteklerini yerine getirmek için de elinden geleni yapacağını bildirdi. Sonya'ya ayrıca yazmıştı.

"Taparcasına sevdiğim, biricik sevgilim," diye yazıyordu. "Şerefimi düşünmekten başka hiçbir şey beni köye dönmekten alıkoyamazdı. Ama şimdi, sefer başlamadan önce, kendi mutluluğumu görevimden ve vatana olan sevgimden daha üstün tutarsam yalnız dostlarının karşısında değil, kendi kendime karşı da şerefsiz bir duruma düşmüş olurum. Bununla birlikte bu son ayrılışımızdır. İnan ki savaştan sonra sağ kalırsam ve sen hâlâ beni seversen artık

ömrümün sonuna dek bir daha ayrılmamak üzere seni kucaklayıp bağrıma basmak için her şeyi bırakıp sana koşacağım."

Gerçekten Rostov'un gitmesine ve söz verdiği gibi Sonya'yla evlenmesine engel olan tek şey, seferin başlamasıydı. Otradnoya'nın av partileriyle sonbaharı, Noel eğlenceleriyle kışı ve Sonya'nın sevgisi ona sakin, gürültüsüz, patırtısız bir köy hayatının zevkini tattırmıştı; bunları daha önceden bilmiyordu. Şimdi de tüm bunlar onu çekiyordu. "Sevimli bir ses, çoluk çocuk, cins bir sürü av köpeği, gözü pek on on iki tazı, çiftlik çubuk, komşular, isteğe göre seçilen bir meslek," diye düşünüyordu. Ama şimdi sefer vardı; bu yüzden artık alayda kalması gerekiyordu. Karakter bakımından buna yatkın olduğu için alaydaki yaşantısından memnundu, hatta bu yaşantıyı zevk verecek bir hale getirmeyi becermişti.

İzinden dönen, arkadaşları tarafından sevinçle karşılanan Nikolay, ikmal işi için gönderilmiş ve Ukrayna'dan hem komutanlığın takdirlerini kazandıran hem de hoşuna giden çok güzel atlar getirmişti. Yokluğunda yüzbaşılığa terfi ettirilmişti ve alay sefer durumuna getirildiği zaman, eski bölüğü sayıları artmış olan erleriyle gene onun komutasına verilmişti.

Sefer başlamış, alay Polonya'ya hareket etmişti; aylıklar iki katına çıkarılmış, yeni subaylar, yeni insanlar, yeni atlar gelmişti. İşin en önemlisi, her yerde daima savaş başladığı vakit duyulan o heyecanlı, o neşeli hava hissediliyordu. Rostov da alayda elverişli bir durumda olduğunu anlayarak, er geç bunları bırakmak zorunda kalacağını bile bile tüm varlığıyla kendini askerlik hayatının zevklerine, ilgi çekici görevlerine kaptırmıştı.

Ordular Vilna'dan anlaşılması zor, karışık bazı devlet işleri ile politik ve stratejik nedenlerden ötürü geri çekiliyorlardı. Geriye doğru atılan her adımı karmakarışık bir sürü çıkarları düşüne düşüne varılan sonuçlar ve genelkurmayda birbiriyle çatışan hırslar izliyordu. Pavlograd Alayı'nın süvarileri için ise yazın en güzel günlerinde, hem de yeteri kadar iaşe ile yapılan bu geri çekilme harekâtı en basit, en neşeli işlerden biriydi. Genel karargâhtaki insanlar üzülebilir, endişe edebilir, entrikalar çevirebilirlerdi, ama ordunun alt basamaklarında hiç kimse nereye, niçin gidildiğini sormuyordu. Geri çekildikleri için üzülenler bile bu üzüntü-

yü, sadece artık alıştıkları bir kira evini bırakmak ya da güzel bir Panni'den ayrılmak zorunda oldukları için duyuyorlardı. Biri işlerin kötü gittiğini düşünse bile (iyi bir askerin öyle düşünmesi gerekirdi) harekâtın genel gidişini aklına getirmeyerek sadece neşeli olmaya ve hemen sonra yapacağı işi düşünmeye çalışıyordu.

Başlangıçta neşe içinde Vilna yakınlarında konaklamışlardı. Orada Polonyalı toprak sahipleri ile ahbaplıklar kurarak hükümdarlarla yüksek komutanların denetlemelerini bekliyor, bu denetlemeleri başarıyla geçiriyorlardı. Sonra Sventzyan'a doğru geri çekilme ve götürülemeyecek yiyecekleri yok etme emri geldi. Sventzyan, süvarilerin aklında sadece "sarhoşluk karargâhı" olarak kalmıştı. Tüm ordu Sventzyan'daki açık ordugâha bu adı vermişti. Çünkü oradayken birliklerin yiyeceklere el koymak emrinden yararlanarak yiyecek maddeleriyle birlikte Polonyalı Panların elinden halılarını, arabalarını ve atlarını da aldıkları konusunda şikâyetler olmuştu. Rostov, Sventzyan'ı çok iyi hatırlıyordu. Çünkü bu kasabaya ilk girdikleri gün, nöbetçi teğmenin yerini almış ve haberi olmadan eski şarapla dolu beş fıçıya el koyan, bu yüzden de kendilerini bilmeyecek kadar sarhoş olan birliğin erleriyle bir türlü baş edememişti. Sventzyan'dan sonra daha gerilere, daha daha gerilere, ta Drissa'ya dek çekilmişlerdi. Sonra Drissa'yı da bıraktılar. Artık Rus sınırına yaklaşıyorlardı.

13 Haziran günü Pavlogradlılar ilk kez ciddi bir çarpışmaya girmek zorunda kaldılar. 12 Temmuz gecesi, çarpışmadan önce, şiddetli bir fırtına çıkmış, şimşekler çakmış, yağmur yağmıştı. Zaten 1812 yazı, daha çok fırtınalarla geçen bir yazdı.

Pavlograd Alayı'nın iki birliği, sığırlarla atlarının basa basa iyice ezdiği, artık tüm başakları yok olmuş bir buğday tarlasının ortasında açık ordugâh halinde konaklamıştı. Yağmur bardaktan boşanırcasına yağıyordu. Rostov himayesi altına aldığı genç subay İlyin'le birlikte çabucak kurulmuş bir çadırda oturuyordu. Rostov'un çadırına bıyıkları yanaklarına kadar uzanmış bir subay geldi. Bu, genel karargâha kadar gidip gelmiş, yolda da yağmura tutulmuş alay subaylarından biriydi.

– Genel karargâhtan geliyorum kont! dedi. Rayevski'nin başarısını işittiniz mi?

Subay, bunu söyledikten sonra karargâhta işittiği Saltanov çarpışmasını tüm ayrıntılarıyla anlattı.

Rostov, ensesinden içeri su süzüldüğü için omuzlarını kaldırıp boynunu içeri çekerek piposunu tüttürüyor, anlatılanları dikkatsizce dinliyor, arada bir, yanında büzülmüş oturan genç subay İlyin'e bakıyordu. Bundan yedi yıl önce Denisov için Nikolay ne idiyse şimdi de bu subay, daha kısa bir süre önce alaya girmiş olan on altı yaşındaki çocuk, Nikolay için aynı şeydi. İlyin her bakımdan Rostov'u taklit etmeye çalışıyordu ve bir kadın gibi ona âşıktı.

Gür bıyığı iki katmış gibi görünen subay Zderjinski, yapmacık bir tavırla Saltonskaya Ovası'nın Ruslar için bir Termopil sayılabileceğini, bu düzlükte General Rayevski'nin eski çağlardaki başarılara layık bir başarı elde ettiğini anlatıyordu: Rayevski'nin davranışı şöyle olmuştu: General korkunç bir ateş altında her iki oğlunu birlikleriyle birlikte ovaya sürmüş, kendisi de onların yanı başında hücuma kalkmıştı. Rostov hikâyeyi dinliyor, ama itiraz etmemekle birlikte Zderjinski'nin heyecanını paylaştığını belirten bir şey söylemek şöyle dursun, aksine kendisine anlatılanlardan utanç duyuyormuş gibi davranıyordu. Çünkü Austerlitz Savaşı'ndan ve 1807 yılındaki seferlerden sonra başından geçen olaylardan biliyordu ki insanlar, savaşlarda olup bitenleri anlatırken her zaman, tıpkı kendisinin yaptığı gibi yalan söylemeye başlarlardı. İkincisi, artık savaşta her şeyin hiç de hayalimizde canlandırdığımız ya da anlattığımız gibi olmadığını bilecek kadar tecrübe sahibiydi. Bu yüzden subayın anlattığı hikâyeden hoşlanmamıştı. O daracık çardakta onu rahatsız eden Zderjinski de hiç hoşuna gitmemişti. Bir şey söylemeden ona bakıp duruyordu. "Bir kere, hücum edilen düzlükte herhalde öyle bir karışıklık, öyle bir sıkışma olmuştur ki eğer Rayevski gerçekten oğullarını oraya sürmüşse bile bu ancak Rayevski'nin tam yanındaki on kişiyi belki etkilemiştir, başka kimseye etkisi olmamıştır; geri kalanlar Rayevski'nin düzlükte nasıl ve kiminle ilerlediğini bile görememişlerdir! Hatta bunu görenler bile, herhalde bundan fazla cesaret alamamışlardır. Kendi canları söz konusuyken Rayevski'nin bir baba olarak beslediği ince duygular umurlarında olabilir mi?" diye düşünüyordu. "Sonra vatanın kaderi bize bir Termopil ola-

rak anlatılan Saltonskaya düzlüğünün alınıp alınmamasına bağlı değil ki. Bu bakımdan böyle bir fedakârlığa katlanmaya ne gerek vardı? Hem burada, savaşta ne diye kendi çocuklarını işe karıştırıyordu? Ben olsaydım kardeşim Petya'yı cepheye sürmek şöyle dursun, İlyin'i bile, bana yabancı, ama iyi yürekli bir çocuk olan İlyin'i bile korunabileceği herhangi bir yere götürüp orada bırakmak isterdim."

Rostov Zderjinski'yi dinlerken bunları düşünmeye devam ediyordu. Ama düşüncelerini açıklamadı. Bu bakımdan da artık bilgisi vardı. Biliyordu ki bu hikâye, ordularımızın şöhretinin yayılmasına yardım ediyordu, bu yüzden insan bunların gerçek olduğundan şüphelense bile hiç şüphe etmiyormuş gibi bir tavır takınmak zorundaydı! Bu yüzden kendisi de öyle davranıyordu. Rostov'un Zderjinski'nin konuşmasından hoşlanmadığını fark eden İlyin:

– Ama ben dayanamayacağım, dedi. Çoraplarım da gömleğim de sırılsıklam, içime işledi su! Gidip saklanacak bir yer arayayım. Galiba yağmur biraz hafifleyecek.

İlyin dışarı çıktı. Zderjinski de atına binip gitti. Beş dakika sonra İlyin, çamurda ayaklarını şaplata şaplata koşarak çardağa yaklaştı.

– Yaşasın Rostov! Çabuk gidelim! Buldum! İşte şurada iki yüz adımlık yerde bir ambar var. Bizimkiler oraya dolmuşlar. Hiç olmazsa üstümüzü başımızı kuruturuz! Hem Mariya Genrihovna da orada.

Mariya Genrihovna alay doktorunun karısıydı. Genç, güzel bir Alman kadınıydı. Doktor onunla Polonya'da evlenmişti ve ya imkânları olmadığı ya da evliliğinin ilk aylarında genç karısından ayrılmak istemediği için, süvari alayının her gittiği yere onu da götürüyordu. Kıskanç süvari subaylarının arasında bir şaka konusu olmuştu.

Rostov pelerinini üzerine aldı. Lavruşka'ya eşyaları da alıp arkasından gelmesini söyledi ve İlyin'le birlikte bazen çamurda yuvarlanarak, bazen artık yavaşlayan yağmurun altında sulara şap şap basarak, arada bir ta uzaklarda çakan şimşeklerle aydınlanan alacakaranlıkta yürümeye başladı. Birbirleriyle, "Rostov neredesin?" "Buradayım. Ama ne şimşekti!" diye konuşuyorlardı.

XIII

Önünde doktorun kapalı arabası duran terk edilmiş ambarın önünde beş subay toplanmıştı bile. Sırtına bir hırka, başına da bir gece başlığı geçirmiş olan sarışın, genç Alman kadını, Mariya Genrihovna, karşı köşede geniş bankın üzerinde oturuyordu. Doktor kocası, kadının arkasında uyuyordu. Neşeli çığlıklarla ve kahkahalarla karşılanan Rostov ile İlyin içeri girdiler. Rostov gülerek:

– Bravo! Ne kadar güzel eğleniyorsunuz, dedi.

– Ya siz? Siz sıkılıyor musunuz?

– Ne de yakışıklı olmuşlar! Üstleri başları su içinde! Salonumuzu ıslatacaksınız!

– Dikkat edin, Mariya Genrihovna'nın elbisesi kirlenmesin!

Rostov ile İlyin, aceleyle Mariya Genrihovna'nın yanında ayıp olmasın diye ıslak elbiselerini değiştirebilecekleri bir köşe buldular. Giysilerini değiştirmek için tahta perdenin öbür tarafına geçecek oldular; ama o küçücük bölmede boş bir sandığın üzerine konmuş bir mumun başında, orasını hemen hemen tamamen dolduran üç subay oturmuş iskambil oynuyor, yerlerini vermeye bir türlü razı olmuyorlardı. Mariya Genrihovna, Rostov ile İlyin'e perde yerine kullansınlar diye kendi etekliğini verdi. Böylece Rostov ile İlyin eşyaları götürmüş olan Lavruşka'nın yardımıyla bu perdenin arkasında ıslak giysilerini çıkarıp kurularını giydiler.

Kırık sobayı yakmışlardı. Bir yerden tahta buldular, onu iki eyerin üzerine oturtup üstünü bir çulla örttüler, semaver çıkardılar, yiyecek sandığını açtılar, sonra yarım şişe rom çıkararak Mariya Genrihovna'nın kendilerine ev sahipliği etmesini rica ederek hepsi onun etrafına toplandılar. Kimi ona güzel küçük ellerini silsin diye temiz bir mendil veriyor, kimi rutubetten korunsun diye küçük ayaklarının altına, Macar süvari ceketini seriyor, kimi içeriye rüzgâr esmesin diye peleriniyle pencereyi örtüyor, kimi kocası uyanmasın diye doktorun yüzüne konan sinekleri kovuyordu. Mariya Genrihovna çekingen ve mutlu bir tavırla gülümseyerek:

– Bırakın onu! Uykusuz bir geceden sonra güzel güzel uyuyor! diyordu.

Bir subay:

– Olmaz, Mariya Genrihovna, diye karşılık veriyordu. Doktora hizmet etmek gerekir! Dünyada her şey olur. Bir de bakarsın doktor buna karşılık bacağını ya da kolumu keserken bana acır.

Ortada yalnız üç bardak vardı; su o kadar pisti ki çayın demli olup olmadığını anlamak imkânsızdı. Zaten semaverde ancak altı bardak dolduracak kadar su vardı. Ama Mariya Genrihovna'nın tırnakları tertemiz, tombul ve kısa parmaklı ellerinden yaşa göre sırayla bir bardak çay almak zevkli oluyordu.

O akşam bütün subaylar gerçekten Mariya Genrihovna'ya âşık görünüyorlardı. Hatta tahta perdenin öbür tarafında iskambil oynayan subaylar bile, kısa bir süre sonra oyunu kesip Mariya Genrihovna'ya kur yapan subaylara uyarak semaverin bulunduğu yere geçtiler. Mariya Genrihovna çevresinde böyle parlak ve saygılı gençlerin bulunduğunu görerek mutluluk içinde yüzüyor, ama bunu elinden geldiği kadar belli etmemeye çalışıyor, yanında uyuyan kocasının uykuda yaptığı her hareketi korkuyla izliyordu.

Ortada bir tek kaşık vardı. Şeker boldu. Ama şekeri karıştırmaya fırsat bulamıyorlardı. Bu yüzden Mariya Genrihovna'nın sırayla herkesin bardağındaki şekeri karıştırmasına karar verildi. Rostov da bardağını aldıktan ve içine rom kattıktan sonra Mariya Genrihovna'nın bardağı karıştırmasını rica etti.

Genç kadın sanki kendisi ya da başkaları ne derse desin, hepsi çok gülünç şeylermiş gibi, hepsinin bambaşka bir anlamı varmış gibi gülümseyerek:

– İyi ama sizin bardağınızda şeker yok ki! dedi.

– Canım, benim için şeker önemli değil, siz o küçük elinizle bardağımdaki çayı karıştırın yeter!

– Ben nöbet tutarım! dedi, İlyin.

Doktor:

– Hayır beyler, sizler uykunuzu aldınız. Ben ise iki gecedir uykusuzum, dedi ve somurtarak karısının yanına oturup oyunun sona ermesini beklemeye başladı.

Subaylar karısını yan yan süzen doktorun somurtkan yüzüne baktıkça daha çok neşeleniyor, birçokları gülmekten kendilerini alamıyor, güldükleri için de akla uygun görünecek bahaneler bulmaya çalışıyorlardı. Doktor karısını da alıp gittikten ve onunla bir-

likte üstü kapalı arabaya yerleştikten sonra, subaylar ıslak pelerinleriyle örtünerek ambarda yattılar. Ama daha uzun bir süre uyuyamadılar. Bazen doktorun korkusu ve karısının neşesini hatırlayarak birbirlerine bir şeyler söylüyor, bazen kalkıp bir koşu kapıya gidiyor, örtülü arabada neler olup bittiğini içeridekilere haber veriyorlardı. Rostov birkaç kez başını da örterek uyumak istedi. Ama birinin söylediği herhangi bir söz uykusunu açıyor, o zaman gene sohbet başlıyor, gene hiçbir nedeni olmayan neşeli, çocuksu kahkahalar duyuluyordu.

XIV

Saat üçe yaklaşıyordu. Ama daha kimse uyuyamamıştı, bu sırada nöbetçi subayı gelip Ostrovne ilçesine doğru geri çekilme emrinin verildiğini bildirdi.

Subaylar gene konuşa gülüşe aceleyle yola hazırlanmaya başladılar. O pis suyla doldurdukları semaveri yaktılar. Ama Rostov, çayı beklemeden bölüğüne gitti. Artık ortalık ağarıyordu. Yağmur durmuş, bulutlar dağılmaya başlamıştı. Hava rutubetli ve soğuktu. Özellikle kurumamış bir giysi içinde soğuk daha da çok hissediliyordu. Rostov ile İlyin, alacakaranlıkta ambardan çıkınca doktorun yağmurdan cam gibi parlayan örtülü arabasına bir göz attılar. Örtünün altından doktorun ayakları, ortada yastığın üzerinde karısının gece başlığı görülüyor ve arabanın içinde uyuyan insanların düzenli soluk alışları duyuluyordu.

Rostov onunla birlikte içeriden çıkan İlyin'e:

– Doğrusu çok sevimli kadın! dedi.

İlyin on altı yaşının ciddiliğiyle karşılık verdi:

– Harika bir kadın!

Yarım saat sonra bölük düzene girmiş olarak yolun üzerinde toplanmıştı. Bir emir duyuldu:

– Ata bin!

Erler haç çıkarıp atlarına bindiler. Rostov atını öne doğru sürdü:

– Marş! diye emir verdi.

Süvariler dörderlik sıralar halinde, ıslak yolun üzerinde ilerlemeye başladılar. Atların nalları sularda, "Şap! Şap!" diye sesler çı-

karıyor, süvariler kılıçlarını hafif hafif şıngırdatıyor, alçak sesle aralarında konuşarak iki yanında ak ağaçlar bulunan geniş yolda, önde yürüyen piyade ile topçuların arasından gidiyorlardı. Parça parça mora bakan lacivert bulutlar, gün doğusunda kızıla çalarak rüzgârın etkisiyle hızla savruluyordu. Ortalık gittikçe aydınlanıyor, ağarıyordu. Köylerin arasındaki yolları kaplayan, bir gün önceki yağmurdan ıslanmış kıvrım kıvrım otların artık iyice boy attığı görülüyordu. Ak ağaçların aşağıya doğru sarkan ve hâlâ nemli olan dalları rüzgârda sallanıyor, yana doğru ışıl ışıl damlalar savuruyordu. Erlerin yüzleri gittikçe belirginleşiyor, gittikçe daha iyi seçilmeye başlıyordu.

Rostov, kendisinden bir adım olsun ayrılmamış olan İlyin'le birlikte yolun yan tarafından, iki dizi ak ağacın arasından ilerliyordu. Cephelerde kullanılan atlar yerine bir Kazak atına binerek sefere katılmak serbestliğini göstermişti. Kısa bir süre önce hem avcı hem atlardan anlayan bir insan olarak atılgan, iri, dayanıklı, ak yeleli bir Don Kazağı atı bulmuştu. Bu at üstündeyken kimse onu geçemezdi. Rostov için o ata binmek bir zevkti. Atı, sabahı, doktorun karısını düşünüyor ve kendisini bekleyen tehlikeyi bir kez olsun aklına bile getirmiyordu.

Rostov, daha önceleri savaşmaya giderken korkardı; şimdi ise en küçük bir korku duymuyordu. Korkmaması ateşe alışmasından değildi (insanın tehlikeye alışması imkânsızdı), cesareti tehlike karşısında duygularını idare etmeyi öğrenmiş olmasından ileri geliyordu. Çarpışmaya giderken her şeyden daha ilginç görünen o ilerideki tehlikeden başka aklına gelebilecek her şeyi düşünmeye alışmıştı. Orduda ilk görev aldığı zaman, kendisini korkaklıkla ne kadar suçlarsa suçlasın, bunu bir türlü başaramamıştı. İşte, yıllar geçtikçe bu kendiliğinden oluvermişti. Şimdi ak ağaçların arkasından giderken bazen elinin altına gelebilen dallardan bir yaprak koparıyor, bazen arkasına dönmeden içtiği pipoyu peşinden gelen süvari erine uzatıyor, İlyin'le birlikte gezmeye gidiyormuş gibi sakin ve endişesiz bir tavırla ilerliyordu. Huzursuzluk içinde çok konuşan İlyin'in heyecanlı yüzüne baktıkça bir acıma duyuyordu. O sırada subay adayının ölümü düşünerek korku ve bekleyişin yarattığı müthiş bir üzüntü duyduğunu anlıyor, ruhunda neler olup bit-

tiğini daha önce geçirdiği denemelerden biliyordu; ama yine biliyordu ki ona zamandan başka hiçbir şeyin yardımı olamazdı.

Güneş bir bulutun altındaki tertemiz çizginin üzerinde daha yeni görünmüştü. Rüzgâr, fırtınadan sonraki bu güzel yaz sabahını bozmaya cesaret edemiyormuş gibi daha yeni dinmişti. Gerçi damlalar hâlâ dökülüyordu ama artık seyrek damlalardı ve her şey sessizliğe gömülmüştü. Güneş ufukta tüm olarak meydana çıktı ve ufuk çizgisinin üstündeki dar, uzun bir bulutun arkasında kayboldu. Birkaç dakika sonra da üstte, bulutun kenarlarını parçalayarak daha da parlak göründü. Her şey ışıl ışıl, pırıl pırıl oluverdi. Sonra bu ışıkla birlikte sanki o aydınlığa karşılık verir gibi önde top sesleri duyuldu.

Rostov daha bu atışların ne kadar uzak olduğunu hesaplamaya ve düşünmeye fırsat bulamadan Vitebsk'ten, atını hızla sürerek Kont Osterman Tolstoy'un yaveri geldi, ana yoldan ileriye doğru dörtnala gidilmesi emrini bildirdi.

Bölük gene aynı düzen içinde daha çabuk gitmeye çalışan piyadeyi ve topçuyu geride bırakarak tepeden aşağıya indi, terk edilmiş, bomboş bir köyün içinden geçti, sonra tekrar tepeye tırmandı. Atların üstü köpürmeye başlamış, erlerin yüzleri kızarmıştı.

Önde tümen komutanının emri duyuldu:

– Dur! Hizaya gir!

Gene önden:

– Sol omuz ileri, uygun adım marş! diye bağırdı.

Süvariler, birliklerin önünden giderek mevzinin sol kanadına geçip ön saftaki süvari muhafız alaylarının arkasında durdular. Sağda, kalabalık bir şerit halinde piyademiz duruyordu. Bunlar yedek kuvvetlerdi. Yukarıda, tepede, temiz, tertemiz havada sabahın eğri ama parlak ışıkları altında, ufukta toplanmış gibi görünüyordu. İleride dere yatağında düşman hatlarıyla topları seçiliyordu. Vadide bizim artık savaşa girmiş ve düşmanla karşılıklı olarak neşeli neşeli ateşe tutuşmuş öncü birliklerin silah sesleri duyuluyordu.

Rostov, bu sesleri çoktandır işitmediği neşeli bir müziği duyuyormuş gibi sevinçle duydu.

Birkaç silah sesi arka arkaya, hızlı hızlı, "Tak! Tak! Tak! Tak!"

diye patladı. Sonra her şey sustu. Biraz sonra gene sanki biri mantarlara basıyormuş gibi arka arkaya takırtılar duyuldu.

Süvariler bir saat kadar aynı yerde durdular. Birden topçu ateşi başladı. Kont Osterman maiyetiyle birlikte bölüğün arkasına geçti, orada durdu, alayın kumandanıyla konuştu, sonra tepedeki toplara doğru gitti.

Osterman gittikten sonra, süvari muhafızlarının arasında bir kumanda sesi duyuldu:

– Saf ol! Hücuma hazır!..

Öndeki piyade birlikleri süvarilere yol vermek için iki yana ayrıldı. Süvari muhafızları, kılıçlarını, sancaklarını sallaya sallaya tepeden aşağıya, solda, yamaçta görünmüş olan Fransız süvarilerine dörtnala gittiler.

Süvari muhafızları tepeden aşağıya iner inmez, erlere tepeye çıkma ve bataryayı koruma emri verildi. Süvariler Uhlanların yerini alır almaz, üzerlerinden önceki hatlardan madeni seslerle, ıslık çala çala, havayı yırtarcasına gelen, hedefini bulmamış mermiler geçti.

Çoktandır işitmediği bu ses, Rostov'un üzerinde biraz öncekinden daha neşeli ve onu daha çok heyecanlandıran bir etki yaptı. Atının üzerinde dimdik durarak tepeden gözlerinin önünde uzanıp giden savaş alanına bakıyor, Uhlanların hareketlerine içten bir ilgiyle katılıyordu. Uhlanlar biraz ileride Fransız dragonlarının üzerine inmişlerdi, duman arasında her şey birbirine karışmıştı. Beş dakika sonra Uhlanlar gene dörtnala geriye doğru, ama demin durdukları yere değil, sola doğru akın ettiler. Kızıl atlara binmiş, portakal rengi üniformalı Uhlanların arkasında, büyük bir kalabalık halinde kır atlı, lacivert üniformalı Fransız dragonları göründü.

XV

Keskin bir avcı gözüyle Rostov bizim Uhlanları izleyen o lacivert Fransız dragonlarını ilk görenler arasındaydı. Karmakarışık, dağınık yığınlar halinde gelen Uhlanlar ve onları izleyen Fransız dragonları gittikçe daha çok, daha çok yaklaşıyorlardı. O tepenin eteğinde küçücük görünen insanların nasıl birbirlerine çarptıkları,

birbirlerine nasıl yetiştikleri, kollarını ya da kılıçlarını nasıl salladıkları artık iyice seçilebiliyordu.

Rostov bir avı izler gibi önünde olup bitenlere bakıyordu. Bir sezişle hissediyordu ki eğer şimdi süvarileriyle Fransız dragonlarının üzerine atılacak olursa onlar karşı duramayacaklardı; ama eğer atılacaksa bunu hemen şimdi, o anda yapmalıydı. Bir an sonra artık iş işten geçmiş olacaktı. Çevresine bakındı. Bölük komutanı yanında duruyor, aynı şekilde gözlerini aşağıdaki süvari birliklerinden ayırmıyordu. Rostov:

– Andrey Sebastiyaniç! dedi. Şimdi onları ezebiliriz...

Bölük komutanı:

– Harikulade bir şey olur, dedi. Gerçekten de...

Rostov sözlerini sonuna kadar dinlemeden atını dürttü, dörtnala birliğin önüne çıktı. Daha harekete geçilmesi için emir vermemişti ki aynı duygular içinde olan tüm bölük onun arkasından ileriye doğru atıldı. Rostov bunu niçin, nasıl yaptığını kendisi de bilmiyordu. Her şeyi tıpkı avda olduğu gibi, hiç düşünmeden, zihninde hiçbir düşünce yürütmeden yapıyordu. Görüyordu ki dragonlar yakındaydılar, dörtnala geliyorlardı, safları da karmakarışıktı. Biliyordu ki dayanamayacaklardı. Biliyordu ki bu bir an meselesiydi, kaçırılırsa bir daha geri dönmeyecek bir andı! Kurşunlar öylesine tahrik edici, tiz bir sesle rüzgâr gibi yanından geçiyor, öylesine vınlıyor, altındaki at da öyle bir hırsla ileriye doğru atılmak istiyordu ki dayanamadı. Atını dürttü, komutu verdi ve aynı anda arkasında saflarını açmış olarak gelen bölüğünün nal seslerini duyarak tepeden aşağıya, dragonlara doğru inmeye başladı. Tepeden aşağı iner inmez hayvanların tırısı sanki kendiliğinden dörtnala çevrildi. Uhlanlar ve peşlerinden dörtnala gelen Fransız dragonları kendilerine yakaştıkça, atlarını gittikçe daha hızlı, daha hızlı sürmeye başlamışlardı. Dragonlar yakındı. Öndekiler süvarileri görünce atlarını geriye doğru çevirmeye, arkadakiler de duraklamaya başladılar.

Rostov, alayın yolunu kesmek için rüzgâr gibi, ava gittiği zaman duyduğu hislere benzeyen bir duyguyla, Don Kazağı atının dizginlerini tamamen serbest bırakmış, Fransız dragonların düzeni bozulmuş saflarına doğru, yollarını kesecek şekilde, dörtnala gidiyordu. Uhlanlardan biri durdu, bir piyade çiğnenmemek için top-

rağın üzerine kapandı. Süvarisiz kalan bir at, atların arasında yolunu şaşırdı. Fransız dragonlarının hemen hepsi birden dönerek dörtnala geriye doğru gittiler. Rostov boz bir at üzerinde olan birini gözüne kestirmişti; ona doğru atıldı. Yolunun üzerinde bir funda vardı, çevik atı Rostov'u fundanın üzerinden aşırdı ve Nikolay eyerin üzerinde güç bela tutunarak kendisine hedef olarak seçtiği düşmana yetişeceğini birkaç saniye içinde anladı. O Fransız (üniformasına bakılırsa, subaydı...) boz atının üzerinde iki büklüm olmuş, hayvanı kılıcı ile dürterek dörtnala gidiyordu. Bir an sonra Rostov'un atı Fransız subayının atını şiddetle göğüsledi. Az kalsın onu yere devirecekti. Rostov birden, bunu neden yaptığını bile bilmeden kılıcı kaldırdı, Fransız'ın üzerine indirdi.

Bunu yaptığı anda, içindeki heyecan birden sönüverdi. Subay kılıçla indirilen darbeden çok (çünkü kılıç yalnız kolunu dirseğinin üstünden hafifçe kesmişti) hayvanın sarsılmasından ve korkudan yere düşmüştü. Rostov, atının dizginlerini çekerek gözleriyle düşmanını arıyor, kimi yendiğini görmek istiyordu. Fransız dragon subayı, yerde tek ayak üzerinde zıplayıp duruyordu, öbür ayağı üzengiye takılmıştı. Aşağıdan yukarıya doğru her an ikinci bir vuruş bekliyormuş gibi korkuyla gözlerini kısarak, yüzünü buruşturarak, dehşet içinde Rostov'a bakıyordu. Üzerine çamur sıçramış, sarı saçları, çenesinin altında da gamzesi bulunan körpe solgun yüzü, açık mavi gözleriyle hiç de bir savaş alanına yakışacak, hatta düşman sayılabilecek biri değildi; herhangi bir odada rastlanabilecek, basit bir yüzü vardı. Rostov daha ona ne yapacağını karar vermeden, subay:

– *Je me rends!*[1] diye bağırdı.

Acele ediyor, ayağını üzengiden çıkarmaya uğraşıyor, ama bunu bir türlü yapamıyor, korkulu mavi gözlerini Rostov'dan ayıramıyordu. Dörtnala yaklaşmış süvariler subayın ayağını üzengiden çıkarıp onu eyerin üzerine oturttular. Etrafta, her yerde süvariler dragonlarla uğraşıp duruyorlardı. Biri yaralıydı, ama yüzü kan içinde olduğu halde atını bir türlü vermiyordu. Öbürü bir süvariye sarılmış olarak atının terkisinde oturuyordu. Üçüncüsü kendisine yardım eden süvariye dayanarak onun atına biniyordu. İleri-

1 Teslim oluyorum!

de Fransız piyadesi ateş ede ede koşuyordu. Süvariler tutsaklarıyla birlikte dörtnala geriye doğru gittiler. Rostov da öbürleriyle birlikte içinde yüreğini sıkıştıran garip bir hoşnutsuzluk duyarak atını sürüyordu. O subayı esir alışı, ona indirdiği darbe, gözlerinin önünde ne olduğunu bir türlü kendi kendine çözemediği, karışık, belirsiz bir şey canlandırmıştı.

Kont Osterman-Tolstoy dönen süvarileri karşıladı, Rostov'u yanına çağırdı, ona teşekkür etti, gösterdiği bu yararlıktan hükümdara söz edeceğini ve genç adama Georgi Nişanı'nı vermesini rica edeceğini söyledi. Rostov'u Kont Osterman'ın yanına çağırdıkları vakit genç adam hücumun emir verilmeden önce başlatılmış olduğunu hatırlayarak kumandanının onu, kendi keyfine göre davrandığından cezalandırmak için yanına çağırdığını sanıyordu. Bu yüzden, Osterman'ın tatlı sözleri ile vaat ettiği ödüllerin Rostov'un üzerinde daha da sevinçli bir etki yapması gerekirdi. Yine de hep aynı hoşnutsuz, belirsiz duygu, ruhunu altüst ediyordu. Generalin yanından ayrılırken kendi kendine, "Nedir beni böyle üzen? Yoksa İlyin için mi üzülüyorum? Hayır, ona bir şey olmadı ki! Bilmeyerek utanç verici bir iş mi yaptım? Hayır, hiçbiri değil!" diye düşünüyordu. Bambaşka bir duygu, tıpkı pişmanlık gibi bir duygu, ona üzüntü veriyordu. "Ha, evet, evet, o gamzeli Fransız subayı olacak! Hem de darbeyi ona indirmek için elimi kaldırdığım vakit, nasıl durakladığını çok iyi hatırlıyorum!" diye düşündü.

Götürülen tutsakları gördü ve çenesinde gamzesi olan Fransız'ına bakmak için dörtnala bulunduğu yere doğru gitti. Fransız, o garip üniforması içinde, beylik bir süvari atının üzerinde oturuyor, huzursuzlukla çevresine bakınıp duruyordu. Elindeki yaraya yara denilemezdi. Yapmacık bir tavırla Rostov'a gülümsedi ve onu selamlamak için elini salladı. Rostov hâlâ içinde huzursuzluk duyuyor ve nedense utanıyordu. Tüm gün boyunca ve ertesi gün dostları, arkadaşları, Rostov'un gerçi somurtmadığını, öfkeli görünmediğini, nedense sustuğunu, düşünceli durduğunu, zihninin bir tek konu üzerinde toplandığını fark ettiler. Genç adam içkiyi isteksiz içiyor, hep yalnız kalmaya çalışıyor, hep bir şeyler düşünüp duruyordu.

Rostov, o parlak başarısını (hayret edilecek bir şeydi) kendisi-

ne Georgi Nişanı'nı kazandıran, hatta onu korkusuz bir adam olarak tanıtan o parlak başarısını düşünüyordu. Bir türlü anlayamadığı bir şey vardı: "Demek onlar bizden de çok korkuyorlar! Demek kahramanlık dedikleri, işte bundan başka bir şey değil, öyle mi? Hem ben o hareketi yaparken bunu vatan için mi yaptım? O gamzeli, mavi gözlü adamın suçu neydi? Ne kadar da korkmuştu! Kendisini öldüreceğimi sanmıştı! Ne diye öldüreyim onu sanki? Elim titremişti. Oysa bana Georgi Nişanı'nı verdiler. Hiçbir şey, hiçbir şey anlamıyorum!"

Ama Nikolay bu soruları zihninde evirip çevirirken ve her şeye rağmen gene de onu böyle kararsızlık içinde bırakan sorulara hiçbir karşılık bulamadan düşünüp dururken, hep böyle zamanlarda olduğu gibi, mesleğinde talih yüzüne gülmeye başlamıştı. Ostrovne çarpışmasından sonra rütbesini yükselttiler. Komutasına bir bölük süvari verdiler. Artık korkusuz bir subaya ihtiyaç olduğunda, onu görevlendiriyorlardı.

XVI

Nataşa'nın hastalığını haber alan kontes, daha sağlığına tam olarak kavuşmamış ve hâlâ zayıf olduğu halde, Petya ve tüm evdekilerle birlikte Moskova'ya taşınmıştı. Böylece Rostovların tüm ailesi Mariya Dimitriyevna'nın evinden çıkıp kendi evine geçti. Artık bir daha ayrılmamak üzere Moskova'ya yerleşmişlerdi.

Nataşa'nın hastalığı o kadar ciddiydi ki yaptığı hareket ve nişanlısından ayrılmasının sebebi hakkındaki düşünceler ikinci plana atılmıştı. O kadar hastaydı ki tüm bu olup bitenlerde ne kadar suçlu olduğunu düşünmeye imkân yoktu. Ağzına bir şey koymadığı, gözüne uyku girmediği, günden güne gözle görülecek kadar zayıfladığı, öksürdüğü ve doktorların çevresindekilere belirttikleri gibi tehlike içinde bulunduğu sürece onları düşünmeye imkân yoktu. Yalnız ona nasıl yardım edebileceğini düşünmek gerekiyordu. Nataşa'yı görmek ve konsültasyon yapmak için birçok doktor bir araya geliyor, uzun uzun Fransızca, Almanca, Latince konuşuyor, birbirlerini suçluyor, ona bildikleri tüm hastalıklara karşı en akıl almayacak, çeşit çeşit ilaçlar yazıyordu. Nata-

şa'nın çektiği hastalığın onların bilmediği bir hastalık olduğu hiçbirinin aklına gelmiyordu. Oysa bu basit bir şeydi. İnsanın çektiği hastalıklardan birçoğu doktorların bilemeyecekleri hastalıklardandır. Çünkü her canlı insanın kendine özgü özellikleri vardır ve her insanın tıbbın daha bilmediği karışık ve kendine özgü, yeni, özel bir hastalığı, akciğer, karaciğer, deri, kalp, sinir ya da buna benzer hastalıklardan olmayan, tıp tarihine geçmemiş, ama bu organlardan bazılarının tutulduğu hastalıkların birleşmesinden ileri gelen bir hastalığı olabilir.

Bu basit düşünce, doktorların akıllarına gelemezdi (Tıpkı bir büyücünün büyüyü yapamayacağını düşünmesi gibi imkânsız bir şeydi bu). Çünkü onların hayattaki görevleri tedavi etmekti! Çünkü onlar bu iş için para alıyorlardı ve bu işi yapmak için ömürlerinin en güzel yıllarını harcamışlardı. Böyle bir düşüncenin doktorların akıllarına gelmemesinin en önemli nedeni de şuydu: Şüphe götürmeyecek bir şekilde yararlı olduklarını görüyorlardı, gerçekten de Rostovların evinde bulunan herkes için yararlıydılar. Yararları, hastaya çoğu zaman yararlı bazı maddeler yutturmalarından ileri gelmiyordu (Bu yarar zaten pek az etkili oluyordu, çünkü zararlı maddeler çok küçük miktarda veriliyordu). Yararları olmasının nedeni, onlara vazgeçilmeyecek kadar ihtiyaç duyulması, herkesin kaçınılmaz biçimde onlara başvurmak zorunda kalmasıydı (Bu neden yüzündendir ki sözüm ona tedavi eden bir sürü büyücülere, homeopatlara da ihtiyaç duyulur). Yararlıydılar, çünkü hastanın morali onu seven insanların moralini yükseltiyordu. İnsanların içinde hiç sönmeyen şifaya kavuşma umudunu, başkalarının acısını paylaşma isteğini ve biri acı çektiği vakit bir şeyler yapmak için duydukları ihtiyacı tatmin ediyorlardı. Her insanın içinde daha çocuklukta en ilkel şekliyle var olan "acıyan yeri ovmak ihtiyacını", bu yok olması imkânsız ihtiyacı gideriyorlardı.

Çocuk, bir yeri acıdığı zaman, acıyan yerini öpsünler, ovsunlar diye hemen annesinin, dadısının kolları arasına koşar ve onlar acıyan yeri ovup öptüklerinde acısı gerçekten hafifler. Çünkü çocuk kendisinden daha güçlü, daha bilgili varlıkların acısını dindirmek imkânlarından yoksun olduklarına inanmaz. Acısının hafiflemesi

için beslediği umut da annesinin şişen yerini ovduğu sırada o acısını paylaştığını belli eden tavrı da çocuğa teselli verir. Doktorlar da işte böyle, Nataşa'nın "uf olmuş" yerini öpüyorlarmış gibi davrandıkları ve arabacı Arbastskaya eczanesine gidip yüz seksen kapiğe özel bir tozla cici bir kutu içinde bazı haplar getirir ve hasta bu tozları kaynatılmış su içinde yutarsa tam iki saat sonra (ama ne daha az ne daha çok, tam iki saat sonra) acısının dineceğine inandıkları için yararlıydılar.

Eğer saatine göre alınan bu haplar, zaman zaman içilen ılık sıvılar, tavuk köfteleri ve doktorun öğütlediği yaşamak için gerekli tüm o önemsiz ayrıntılar, hastanın çevresinde bulunanların tüm çabalarının, tüm tesellilerinin temeli olan o tam zamanında yapılacak işler olmasaydı Sonya da kont da kontes de gücünü yitiren, her gün biraz daha eriyen Nataşa'ya hiçbir şey yapmadan nasıl bakacaklardı? Doktorların o öğütleri ne kadar sert, ne kadar karışıksa çevredekiler için o kadar teselli verici oluyordu. Eğer kont, Nataşa'nın hastalığının kendisine bin rubleye mal olduğunu, ona yararlı olabilmek için daha bin rubleyi hiç acımadan harcayabileceğini düşünmeseydi sevgili kızının hastalığına nasıl dayanabilirdi? Kızı iyi olmazsa daha bin rubleyi, hiç acımadan gözden çıkarıp onu Avrupa'ya götüreceğini, orada doktorlara muayene ettireceğini, olup bitenleri ayrıntılarıyla anlatırken Métivier ile Feller'in hastalığı nasıl anlayamadıklarını, Frise'in durumu kavradığını, Mudrov'un ise hastalığa daha da iyi bir teşhis koyduğunu söyleyebilecek bir durumda olmasaydı ne yapacaktı? Kontes de doktorun öğütlerini tam olarak yerine getirmediği için hasta olan Nataşa ile zaman zaman tartışmak imkânından yoksun kalsaydı hali nice olurdu? Kadıncağız üzüntüsünü unutarak can sıkıntısıyla:

– Böyle giderse hiçbir zaman iyileşmeyeceksin! Doktorun sözlerini dinlemez, ilacı da zamanında almazsan hiçbir zaman iyi olamazsın! diyordu. Bu işlerde şaka edilmez ki! Öyle yaparsan zatürreye yakalanabilirsin! diyordu.

Yalnız kendisi için anlaşılmaz olan bu sözü söylemekte bile büyük bir teselli buluyordu. Sonya daha başlangıçta doktorun her sözünü yerine getirmek için her an hazır olmak düşüncesiyle üç gece hiç soyunmadan yattığını, sonra da sadece yaldızlı küçük bir

kutudan hiçbir zarar vermeyen hapların verileceği saati kaçırmamak için gecelerce uyumadığını düşünerek bir memnunluk duymasaydı ne yapardı? Hatta hiçbir ilacın kendisini iyi edemeyeceğini, bütün bunların saçma olduğunu söyleyen Nataşa için bile uğrunda bu kadar fedakârlık edildiğini görmek, belirli saatlerde ilaç almak zorunda olduğunu düşünmek memnunluk verici bir şeydi. Hatta verilen öğütleri hiçe sayarak tedaviye inanmadığını, hayatına değer vermediğini göstermek bile içinde hoşnutluk uyandırıyordu.

Doktor her gün geliyor, nabzını yokluyor, diline bakıyor, yüzünün cansız görünmesine rağmen onunla şakalaşıyordu. Ama öbür odaya geçtiğinde kontes aceleyle peşinden gidiyor, doktor da ciddi bir tavır takınarak, düşünceyle başını sallayarak tehlikenin geçmediğini, bununla birlikte son verdiği ilacın bir etki yapacağından umut kesmediğini, her şeyden önce beklemek ve ilacın ne etki yaptığını görmek gerektiğini, bunun daha çok bir ruh hastalığı olduğunu söylüyordu; fakat...

Kontes doktorun eline bir altın sıkıştırdıktan sonra, sanki bu davranışını hem kendisinden hem de doktordan saklıyormuş gibi bir tavırla, her seferinde teselli bulmuş olarak tekrar hastanın başına dönüyordu.

Nataşa'nın tüm hastalık belirtileri çok az yemek yemekten, uykusuzluk, öksürme ve hiçbir vakit canlı görünmemek gibi şeylerden ibaretti. Doktorlar hastayı tıbbın yardımından yoksun bırakmamak gerektiğini söylüyorlardı. Bu yüzden Nataşa'yı kentin boğucu havasında tutuyorlardı. 1812 yazında Rostovların köye gitmemelerinin nedeni buydu.

Birçok hapın, damlanın, bir sürü şişeciklerle küçük kutular dolusu tozların yutulmasına (bu gibi şeylere çok meraklı olan Madam Schoss bunlardan büyük bir koleksiyon yapmıştı), alışılmış köy hayatının yokluğuna rağmen, gençlik gene de her şeyi yeniyordu; Nataşa'nın üzüntüsü yavaş yavaş yaşanmış günlerin anılarının ve izlenimlerin örtüsü altında kalmaya başlamıştı. Artık yüreğinin üzerinde hissettiği, kendisine bu kadar acı veren o ağırlık hafifliyor, yavaş yavaş geçmişe gömülüyordu. Böylece yalnız moral bakımından değil, vücutça da iyileşmeye başlamıştı.

XVII

Nataşa daha sakindi ama daha neşeli değildi. Yalnızca yaşantının dış şartlarından, sevinç verici tüm olaylarından, balolardan, araba gezintilerinden, konserlerden, tiyatrolardan yoksun kalmamış, aynı zamanda neşesini de yitirmişti. Bir kez olsun gülse bile bu gülüşünün arkasında gözyaşlarının saklı olduğu hissediliyordu. Şarkı söyleyemiyordu. Ne zaman gülmeye ya da kendi kendine şarkı söylemeye başlasa gözyaşları boğazında düğümleniyordu. Bunlar pişmanlıktan, o geri dönmesi imkânsız, o tertemiz günlerin anılarını içinde canlandırmaktan, bu kadar mutlu olması mümkünken gençliğini boşuna mahvettiğine üzülmekten kaynaklanan gözyaşlarıydı. Gülmek, şarkı söylemek ona özellikle acısına bir hakaret olarak görünüyordu. Kırıtmak, naz etmek bir kez olsun aklına bile gelmiyordu; kendisini zorlamaya bile ihtiyaç kalmıyordu. Bu süre içinde, tüm erkekler onun gözünde soytarı Nastasya İvanovna'dan farksız varlıklarmış gibi bir his duyuyor, ona göre konuşuyordu. İçinde duran gizli nöbetçi sanki kesin olarak ona her çeşit sevinci yasak etmişti. Zaten yaşantısında da o eski, dertsiz, sıkıntısız ilk gençlik yıllarının umut dolu düzenindeki ilgi uyandıracak konulardan hiçbiri kalmamıştı. Derin bir hüzünle en çok sonbahar aylarını, avı, amcayı ve Nikolay ile birlikte Otradnoya'da geçirdiği Paskalya'dan önceki yortuyu hatırlıyordu. O devrenin bir tek gününün tekrar gelmesi için neler vermezdi! Ama artık her şey bir daha geri gelmemek üzere sona ermişti! O zaman tüm sevinçlere açık olan bu serbest yaşantının bir daha asla geri dönmeyeceğini sezerek anlamıştı. Şimdi ise ne olursa olsun yaşamak gerekiyordu.

Eskiden düşündüğü gibi başkalarından daha iyi değil, aksine herkesten kötü, hem de çok kötü, dünyada herkesten daha kötü olduğunu düşünmek ona zevk veriyordu. Hatta bu bile ona yetmiyordu. Nataşa bunu biliyor, kendi kendine, "Bundan sonra ne olacak?" diye düşünüyordu. Oysa bundan sonra artık hiçbir şey yoktu. Yaşantısının artık hiçbir sevinç verici yönü kalmamıştı, sadece hayat akıp gidiyordu. Belliydi ki Nataşa hiç kimseye yük olmamaya, hiç kimseyi rahatsız etmemeye çalışıyordu. Zaten kendisi için hiçbir isteği yoktu. Tüm ev halkından uzak duruyor, yalnız kar-

deşi Petya'nın yanındayken rahat ediyordu. Onun yanında bulunmaktan başkalarının yanında olmaktan çok daha fazla hoşlanıyordu. Yalnız onunla baş başayken gülüyordu. Evden hemen hemen hiç çıkmıyordu. Onları ziyaret edenlerden de yalnız Piyer gelince seviniyordu. Bir insana Kont Bezuhov'un Nataşa'ya karşı davrandığından daha şefkatli, daha ihtiyatlı, daha ciddi davranmaya imkân yoktu.

Nataşa onun davranışındaki bu şefkati bilinçsiz olarak hissediyor, bu yüzden onun yanında bulunmaktan büyük bir zevk duyuyordu. Ama ona şefkat gösterdiği için Piyer'e minnet bile duymuyordu. Çünkü Piyer'den gelen hiçbir iyilik zorla yapılmış hissini vermiyordu. Piyer için herkese karşı iyi davranmak öyle olağandı ki üstünde durulmayı gerektirmeyen bir şey olarak görünüyordu. Nataşa, Piyer'in onun yanında bazen utanıyormuş gibi bir tavır takındığını, daha beceriksiz davrandığını seziyordu. Genç adam özellikle Nataşa'nın hoşlanacağı bir şeyi yapmak istediği ya da konuşurken herhangi bir sözle genç kıza acı veren anıları hatırlatmaktan korktuğu zaman öyle oluyordu. Nataşa bunu seziyordu ve bunu onun genel olarak herkese karşı iyi davranmasına, utangaçlığına yoruyordu. Ona göre madem Piyer herkese karşı öyleydi, onun yanında da başkalarının yanında olduğu gibi davranmalıydı. Piyer, Nataşa'nın büyük bir sarsıntı geçirdiği o şiddetli heyecan anında serbest olsaydı onun karşısına diz çökerek kendisine evlenme teklif edeceğini söyledikten sonra bir daha Nataşa'ya karşı olan duygularından söz etmemişti. Nataşa ise kendisine bu kadar teselli veren o sözlerin tıpkı ağlayan bir çocuğu susturmak için söylenenler gibi saçma birtakım avuntulardan başka bir şey olmadığını düşünüyordu. Piyer'le kendi arasında aşılmaz manevi engellerinin bulunduğunu hissediyordu. Kuragin'in yanında olduğu zamanlar ise bunların yokluğunu duyardı. Ama bu engellerin varlığını hissetmesi, Piyer'in evli olmasından ileri gelmiyordu. Kendisi ile Piyer arasındaki ilişkilerin sonunda sevgiyle dönüşeceği ve ikisinin de sevgi duyacağını düşünmek şöyle dursun, aralarında, erkekle kadın arasında birkaç örneğini gördüğü o kendini herkese kabul ettiren, romantik arkadaşlığın bile olabileceğini aklından geçirmiyordu.

Aziz Petro yortusu perhizinin sonunda Rostovların Otradnoya'daki komşusu Agrafena İvanovna Belova azizlere dua etmek üzere Moskova'ya gelmişti. Nataşa'ya perhiz yapmasını teklif etti, genç kız bu düşünceye sevinçle sarıldı. Doktorun kendisine sabahleyin erkenden sokağa çıkmayı yasaklamasına rağmen, perhiz yapmakta inat etti. Hem de Rostovların evinde her zaman yapıldığı gibi, yani evde üç ayin yaptırmakla yetinerek değil, Agrafena İvanovna'nın yaptığı gibi tüm bir hafta, sabah, öğle ve akşam dinî törenlerden hiçbirini kaçırmadan perhiz yapmakta direndi.

Nataşa'nın kendisinde bulduğu bu yeni uğraş konusu kontesin hoşuna gitmişti. Başarıya ulaşmayan doktor tedavisinden sonra duaların belki de Nataşa'ya ilaçlardan daha çok etki yapacağı umudundaydı. Ve korkuyla bunu doktorlardan saklayarak Nataşa'nın isteğini yerine getirmeye razı oluyordu. Onu Belova'ya emanet etmişti. Agrafena İvanovna gecenin saat üçünde Nataşa'yı uyandırmaya geliyor, çoğu zaman da onu uyanık buluyordu. Nataşa vaktinde uyanamayarak sabah ayinini kaçırmaktan korkuyordu. Aceleyle yıkanıyor, dua ederken en kötü elbisesini giyiyor, sırtına en eski pelerini alıyor, serinlikten ürpererek doğan günün ışığında aydınlanan ıssız sokaklardan geçiyordu.

Nataşa, Agrefena İvanovna'nın öğüdü üzerine, kendi semtlerinin kilisesinde değil, dindar Belova'nın söylediğine göre çok sert, ama örnek denecek kadar ahlaklı bir hayat yaşayan papazın bulunduğu başka bir kilisede perhiz yapıyordu. Bu kilisede her zaman çok az kimse oluyordu. Nataşa ile Belova, birlikte her zaman anlaştıkları yerde, Hazreti Meryem'in kilisenin sol koro yerinin arka kısmında duvara gömülü tasvirinin önünde duruyorlardı. Genç kız, sabahın o alışılmamış saatinde, önünde yanan mumların ışığı ve pencereden içeriye süzülen sabah ışınları ile aydınlanan Hazreti Meryem'in siyah yüzüne bakıp anlamını bildiği ayinin tüm seslerini izlemeye çalışırken kavranılması imkânsız yüce varlığın karşısında benliğini saran bir tevekkül hissediyordu. Törende okunan duaları anladığı zamanlarda, içindeki duygular tüm ayrıntılarıyla birlikte dudaklarından dökülen duaya katılıyordu. Anlamadığı vakit ise anlamayı istemenin boş gururdan başka bir şey olmadığını, her şeyi anlamanın imkânsız olduğunu, yalnız

inanmak ve o anda kendini onu yönelten yüce Tanrı'ya vermek gerektiğini düşünüyor, bu da içinde daha tatlı bir duygu uyandırıyordu. Haç çıkarıyor, yerlere kapanıyor, yalnız yaptığı adiliği düşünerek dehşete kapılıyor, Tanrı'ya ne yaptıysa hepsini bağışlaması için yalvarıyordu. En çok kendini verebildiği dualar pişmanlık dualarıydı. Sokaklarda yalnız işlerinin başına giden taşçılara ve sokakları süpüren çöpçülere rastladıkları sabahın o erken saatinde eve dönerlerken, herkes daha uykuda olurdu. Nataşa ise içinde kusurlarını düzeltmenin, pırıl pırıl, tertemiz bir hayat yaşamanın, mutluluğa kavuşmanın mümkün olduğunu hissettiren yepyeni bir duygu duyardı.

Bu yaşantıyı sürdürdüğü tüm o hafta boyunca, bu duygu her gün gittikçe daha çok güçlenmişti. Agrafena İvanovna'nın özel bir önem vererek söz ettiği "kutsal ekmeği yemek" ya da "başkalarıyla paylaşmak" mutluluğuna erişmek, genç kıza o kadar yüce bir şey olarak görünüyordu ki o kutsal pazar gününü sabırsızlıkla bekliyor, o güne kadar yaşayamayacağını sanıyordu.

Sonunda o mutlu gün gelip çattı ve Nataşa o unutamayacağı pazar günü, sırtında beyaz muslin bir giyisiyle kutsal ekmeği yedikten sonra eve döndüğü vakit, aylardır ilk kez olarak içinde huzur duydu, artık kendisini bekleyen yaşantı ona ağır gelmiyordu.

O gün, doktor gelince Nataşa'yı muayene etti ve son iki hafta önce vermiş olduğu tozdan kalanını almaya devam etmesini söyledi. Kendi başarısından ötürü memnunluk duyduğunu ve ferahladığını belli ederek:

– Muhakkak almaya devam etmeli! dedi. Sabah akşam almalı... Yalnız çok rica ederim, dikkatli olunuz.

Sonra eline sıkıştırılan altını avucu içinde çevik bir hareketle gözden saklayarak şakacı bir tavırla:

– Hiç üzülmeyin kontes! diye ekledi. Yakında yine şarkı söylemeye ve neşelenmeye başlayacağız. Son verdiğim ilaç, onun için çok çok yararlı oldu! Çok... çok kuvvetlendi.

Kontes neşeli bir yüzle misafir odasına dönerken tırnaklarına baktı ve "Tu... tu..." diye tükürür gibi yaptı.

XVIII

Temmuzun başında, Moskova'da savaşın nasıl geliştiği konusunda gittikçe daha endişe verici söylentiler yayılmaya başlamıştı: Hükümdarın halka bir çağrı yapacağı ve ordudan ayrılıp Moskova'ya geleceği söyleniyordu. 11 Temmuz'a kadar manifesto ile çağrı gelmeyince hem bu iki belge hem de Rusya'nın durumu konusunda abartılı söylentiler ortaya çıktı. Hükümdarın ordu tehlikede olduğu için gittiğini, Smolensk'in düşmana teslim edildiğini, Napolyon'un elinde milyonluk bir ordu bulunduğunu, Rusya'yı ancak bir mucizenin kurtarabileceğini söylüyorlardı.

11 Temmuz Cumartesi günü, manifesto geldi, ama daha yayınlanmamıştı. Rostovları ziyaret eden Piyer onlara ertesi pazar günü geleceğine ve Kont Rastopçin'den alacağı manifesto ile çağrıyı getireceğine söz vermişti.

O pazar günü Rostovlar her zamanki gibi öğleyin yapılan dinî tören için Razumovskilerin kilisesine gitmişlerdi. Sıcak bir temmuz günüydü. Rostovlar kilisenin önünde arabalarından indikleri sırada artık saat on olmuştu. Sıcak havada, satıcıların çığlıklarında, göz alıcı, açık renk giysiler içindeki kalabalıkta, bulvardaki ağaçların tozlu yapraklarında, geçide giden bölüğün beyaz pantolonlarında, bandonun çaldığı müzikte, sokağın uğultusunda, göz kamaştırıcı parlak güneşin her yeri ısıtan ışınlarında bulutsuz günlere özgü bir yaz baygınlığı seziliyor ve herkeste olup bitenlerden hem memnunluk hem hoşnutsuzluk görülüyordu.

Razumovskilerin kilisesinde tüm Moskova ileri gelenleri toplanmıştı, hepsi de Rostovların tanıdıklarıydı (O yıl, her yaz köylere dağılan pek çok zengin aile, sanki bir şey bekliyorlarmış gibi kentte kalmışlardı). Nataşa annesinin yanında kalabalığı açan özel bir üniformalı uşağın arkasından geçerken genç bir adamın ondan söz ederek oldukça yüksek sesle "İşte bu Rostova! Hani o şey vardı ya..." dediğini işitti.

– Ne kadar zayıflamış!.. Ama gene de güzel!

Aynı zamanda Kuragin ile Bolkonski'nin isimlerinin geçtiğini duymuştu ya da ona öyle geldi. Zaten her zaman, herkesin ona bakarken başına gelenleri düşündüğünü sanıyordu. O gün kalabalık arasında

hep olduğu gibi içinde büyük bir eziklik duyuyordu. Sırtında siyah dantelli, eflatun ipek bir elbiseyle kadınlara özgü bir şekilde yürüyordu, ama ne kadar sakin, ne kadar gururlu görünürse görünsün gene de derin bir acı ve utanç içindeydi. Güzel olduğunu biliyor ve bunda yanılmıyordu. Ama bu, artık eskisi gibi ona sevinç vermiyordu. Aksine güzel oluşu son zamanlarda ona her şeyden daha çok hüzün veriyordu. Özellikle kentte geçirdiği bu pırıl pırıl, sıcak yaz gününde buna daha da üzülüyordu. "Bir pazar daha, bir hafta daha..." diye kendi kendine söyleniyor ve geçen pazar da orada bulunduğunu hatırlıyordu. "Hep aynı renksiz yaşantı! Hep aynı şartlar! Oysa eskiden o şartların içinde yaşamak bana ne kadar rahat geliyordu! Güzelim, gencim ve biliyorum ki şimdi iyi kalpliyim. Eskiden kötü kalpliydim, ama şimdi iyi kalpli oldum, bunu biliyorum. Oysa en güzel yıllarım boşuna, hiç kimseye yararım olmadan geçip gidiyor."

Annesinin yanında durdu, duran ahbaplarıyla başını sallayarak selamlaştı, sonra eski alışkanlığına uyarak hanımların tuvaletlerini incelemeye koyuldu. Yanında tek başına duran bir hanımın daracık yerde ayıp denilecek bir gösterişle haç çıkarmasını ve *tenue*'sünü[1] eleştirdi. Sonra canı sıkılarak onu eleştirdikleri gibi kendisinin de başkalarını eleştirdiğini düşündü. Birden koronun sesini duyunca adiliğinden ötürü içinde bir korku uyandı, paniğe varan bir duyguyla biraz önceki ruh temizliğini gene yitirmiş olduğu aklına geldi.

Töreni yöneten papaz, dua edenlerin üzerinde daima sakinleştirici, yüceleştirici bir etki yapan derli toplu, sakin bir ihtiyardı, ama çok ciddi bir tavrı vardı. Mihrabın kapıları kapandı, perde ağır ağır çekildi, papazın içeriden hafif, esrarengiz bir sesle bir şeyler mırıldandığı duyuldu. Nataşa nedenini anlayamadığı gözyaşlarının boğazında düğümlendiğini hissetti. İçinde sevinçli, heyecanlı bir duygu uyanmıştı.

"Bana ne yapacağımı öğret! Artık nasıl düzeleceğimi, ömrümün sonuna dek iyi bir insan olmak için ne yapmam gerektiğini bana göster..." diye dua ediyordu.

Papaz yardımcısı, mihrabın öbür tarafından çıktı, başparmağını iyice gererek başlığının altından sarkan uzun saçlarını düzelt-

1 Eda, tavır.

ti, haçı göğsünün üzerine bastırdı ve zafer kazanmış gibi yüksek bir sesle:

– Barış içinde Tanrı'ya dua edelim... diye duaya başladı.

Nataşa, "Barışta, hep birlikte, soy ayrımı yapmadan, düşman olmadan, kardeşçe bir sevgiyle birbirimize bağlanarak dua edelim," diye düşündü.

– Yüce öbür dünya için, ruhlarımızın kurtuluşu için...

Nataşa, "Meleklerin ve üstümüzde gökyüzünde yaşayan vücutlarından ayrılmış tüm ruhlar için!.." diye duasına devam etti.

Askerler için dua edilirken kardeşlerini ve Denisov'u hatırladı. Denizde olanlar ve yolcular için dualar okunurken ise Prens Andrey'i hatırladı, onun için dua etti: Tanrı ona yapmış olduğu kötülüğü bağışlasın diye yalvardı. Bizleri sevenler için, evdekiler için, babası için, Sonya için dua ediyordu. Onlara karşı işlediği suçu şimdi ilk kez olarak anlıyor, onları ne kadar sevdiğini daha büyük bir şiddetle hissediyordu. Bizlerden nefret edenler için dua edilirken ise zihninde, tek onlar için dua edebilsin diye, güya ondan nefret eden düşmanları canlandırdı. Alacaklıları ve babasıyla işleri olan herkesi düşman safına katıyor, düşmanlarla onlardan nefret edenleri her düşünüşünde, ona bu kadar kötülük etmiş olan Anatol aklına geliyordu. Gerçi Anatol, ondan nefret etmiyordu, ama gene de rahatlıkla onun için bir düşmanmış gibi dua ediyordu. Yalnız dua ettiği zamanlar Prens Andrey ile Anatol'ü çekinmeden sakin olarak düşünebiliyor, Tanrı'ya karşı duyduğu korku ve tapmaya varan sevgiyle kıyaslayınca onlara karşı duygularının sıfıra indiğini hissediyor, düşünürken heyecana kapılmıyordu. Çar ailesi için dua ettikleri sırada mahsus büyük bir çabayla ta yerlere kadar eğilerek haç çıkarıyor, anlamını kavramamakla birlikte, Sinod'dan şüphe edilemeyeceğini, onu sevmesi gerektiğini, onun için dua etmesinin bir görev olduğunu düşünüyordu.

Diyakoz, dualarını bitirdikten sonra kilisedekileri göğsünün üzerindeki haçla kutsadı:

– Ruhumuzu ve vücudumuzu İsa'ya, Tanrı'ya teslim edelim! dedi.

Nataşa içinden, "Kendimizi Tanrı'ya teslim edelim. Tanrım, kendimi senin iradene teslim ediyorum! Hiçbir şey istemiyorum, bana ne yapacağımı, irademi nereye yönelteceğimi öğret!.. Yalvarı-

rım al beni!.." diye söyleniyor, heyecanlı bir sabırsızlıkla duygulanarak bu sözleri tekrarlıyor, haç çıkarmadan ince kollarını aşağıya doğru indirmiş olarak, güçlü bir varlık gelip onu kendi kendinden, pişmanlıklarından, isteklerinden, sitemlerinden ve kusurlarından kurtaracakmış gibi bekliyordu.

Kontes dinî tören boyunca birkaç kez kızının gözleri pırıl pırıl parlayan duygulu yüzüne dönüp bakmış, "Ona yardım et Tanrım!" diye yalvarmıştı.

Birden, küçük diyakoz beklenmedik bir şekilde, Nataşa'nın çok iyi bildiği tören düzenine aykırı olarak Troitza yortusunda diz çökerek dua edilen küçük rahleyi çıkarıp onu mihrabın kapıları önüne koydu. Papaz sırtında eflatun kadife örtüsüyle çıktı, saçlarını düzeltti, güçlükle yere diz çöktü. Herkes aynı şekilde davranarak şaşkınlıkla birbirine baktı, papaz duaya başladı. Bu, biraz önce Sinod'dan gelen ve Rusya'nın düşman istilasından korunması için yapılacak olan bir duaydı.

Papaz yalnız Slav din kitaplarını okuyanlara özgü ve Rus yüreğine dayanılmaz bir etki yapan, pürüzsüz, kibirsiz, yumuşak bir sesle okuyordu:

"Tüm güçleri yöneten Tanrım! Kurtuluşumuzu borçlu olduğumuz Tanrım! Tüm güçleri yöneten ve bizi kurtaracak olan Tanrım!.. Karşında boyun eğmiş müminlerine acı, cömertliğini onlardan esirgeme! Dostlarımıza insanları seven varlığınla kulak ver, bize acı, bizi koru! Şu anda düşman sana adadığımız topraklara el koymak, tüm evreni mahvetmek, sana karşı gelmek istiyor, yasaların dışında yaşayan bu insanlar senin tapınaklarını kirletmek, mihraplarını açıp kutsal saydığımız ne varsa hepsine küfretmek istiyor. Tanrım, günaha girenler daha ne zamana kadar övünecekler ve suç işlemek için güçlerini kullanacaklar...

"Tüm evreni yöneten Tanrım! Bizi işit, sana dua edenlere kulak ver... Yüce hükümdarımız, imparatorumuz Aleksandr Pavloviç'in, dünyanın en dürüst hükümdarı olan Aleksandr Pavloviç'in gücüne güç kat! Onun dürüstlüğünü, yumuşak yürekliliğini değerlendir. Hakkını ver, onu kutsa! Sevdiğin İsrail'i koruyan gene onun iyiliğidir. Verdiği öğütleri, başladığı işleri ve yaptığı her şeyi kutsa! Her şeyi yapabilen gücünle çarlığını güçlendir. Ve Musa'nın Ama-

lek'e karşı, Gedeon'un Madyam'a karşı, Davud'un Golyat'a karşı zafer kazanmalarını nasıl sağlamışsan onun da düşmana karşı zafer kazanmasını sağla! Ordularını koru! Senin adına silaha sarılmış insanlara karşı düşmanın kullandığı silahları etkisiz kıl, güçlerini yok et! Silahlarımızı, kalkanlarımızı sana emanet ediyoruz. Onları kabul et, bizden yardımını esirgeme. Bizim için kötülük düşünenler utansınlar, rezil olsunlar. Sana bağlı kalan orduların karşısında rüzgârda dağılan tozlar gibi olsunlar. Göndereceğin o güçlü melek onları kahretsin, onları defetsin! Önlerine görmedikleri bir ağ gersin. Göze görünmeyen bir alev hepsini sarsın... Kulakları ayaklarının dibine düşsün, yerle bir olsunlar... Tanrım, küçük büyük herkesi koruyabilirsin. Yüce Tanrı'sın. Hiçbir insan sana karşı gelemez.

Tanrım, yüce babamız bizim! Cömertliğinden, iyiliklerinden bizi yüzyılların sonuna dek yoksun bırakma! Bizi kendinden uzaklaştırma, adi varlıklar olan bizlere daha çok eğil, ama bizi o sonsuz merhametinle bağışla! Yüce şefkatinle bizi bağışla, yasalara karşı yaptığımız suçları, işlediğimiz günahları hoş gör! Yüreğimizi temizliğe kavuştur, içimizde bir hak duygusu uyandır! Hepimizin sana olan inancını sağlamlaştır! Umutlarımızı güçlendir, birbirimize karşı sevgi beslememizi sağla, bizi canlandır! Hepimizi tek bir varlık gibi atalarımıza bağışlamışsın, kâfirlerin kılıcı, kutsal varlıkların üzerine kalkmasın!

Yüce Tanrımız! Sana inanıyor, sana tapıyoruz. Bizden iyiliğini esirgemeyeceğini düşündüğümüz için hayal kırıklığına uğratma bizi! Nimetlerini yağdır bizlere! Yağdır ki bizden nefret edenler ne olduğumuz ve gerçek din olan dinimizi anlasınlar, utansınlar, yerle bir olsunlar! Tüm ülkeler görsün ki senin adın nasıl Tanrı ise biz de senin kullarınız! Bizleri bağışla, ruhlarımızı kurtar; kullarının, senden acıma dileyen kullarının yüreğini neşelendir, düşmanlarımızı yok et, onları sana bağlı kalanların ayakları dibine ser. Sen ki savunucusun, yardımcısın, sana inananları zafere ulaştıransın! Senin adını göklere çıkarır, Peder, Oğul ve Ruhu'l-Kudüs'e bugün de sonra da yüzyılların sonuna dek taparız. Amin..."

Nataşa'nın ruhu o anda tüm etkilere açık olduğu için dua onda büyük bir yankı yarattı. Musa'nın Amalek'e karşı, Gedeon'un Madyam'a karşı, Davud'un Golyat'a karşı kazandığı zaferleri belirten

ve "Senin Kudüs'ün mahvoldu," diye söylenen duaların her sözüne kulak veriyor, yüreğini dolduran derin sevgi ile Tanrı'ya heyecan içinde yalvarıyordu; ama Tanrı'dan neler isteyeceğini pek iyi anlayamıyordu. Yalnız yüreğiyle ruhunu temizliğe kavuşturması, varlığını inançla, umutla doldurması için yalvarıyordu. Ama dua ederken bir türlü düşmanların ayakları altına serilmesini istemiyordu. Çünkü daha biraz önce onları sevebilmek, onlar için dua edebilmek üzere sayılarının çok olmasını dilemişti. Bununla birlikte diz çökülerek yapılan bu duanın doğruluğundan da şüphe edemezdi. Günahları için insanları bekleyen cezaları düşündükçe tüm varlığını tepeden tırnağa titreten dinsel bir korku duyuyordu. Özellikle kendi günahlarını, hatta orada bulunan herkesi bağışlaması, hepsini huzura ve mutluluğa kavuşturması için Tanrı'ya yalvarıyordu. Ona öyle geliyordu ki Tanrı bu duasını işitecekti.

XIX

Piyer Rostovların yanından ayrılıp Nataşa'nın minnet dolu bakışını hatırlayarak gökyüzünde duran kuyruklu yıldıza baktığı, gözlerinin önünde, yepyeni bir ufkun açıldığını hissettiği andan bu yana, onu eskiden üzen düşünce, dünyada her şeyin boş, her şeyin saçma olduğu düşüncesi artık aklına gelmez olmuştu. Ama eskiden her yaptığı işin ortasında aklına gelen o korkunç "Niçin?" ve "Neden?" sorularının yerini, şimdi bir başka soru ya da o ilk sorunun karşılığı almamıştı. Sadece şimdi hayalinde hep "O" canlanıyordu. Biriyle konuşuyor muydu? Önemsiz konuşmalara mı dalıyordu? Okuyor muydu ya da insanların adiliğini, saçmalığını gösteren yeni bir şey mi öğreniyordu? Artık eskisi gibi korku içinde kalmıyordu, artık, "Her şey bu kadar ömürsüz, bu kadar bilinmesi imkânsızsa insanlar ne diye böyle uğraşıp duruyorlar?" diye kendi kendine soru sormuyor, hep Nataşa'yı son gördüğü haliyle gözlerinin önünde görür gibi oluyor, onu hatırlıyor, o zaman tüm şüpheleri dağılıyordu. Ama bu, o hayalin sorularına karşılık vermesinden ileri gelmiyordu. O hayal bir anda, onu bambaşka, aydınlık bir duygu bölgesine sürüklediği için yalvarıyordu. Artık o bölgede haklı ya da suçlu varlıklar olamazdı! O bölge için yaşamaya değer-

di. İnsanların işledikleri adiliklerden hangisi aklına gelirse gelsin, "Eh varsın falanca, devleti ya da çarı soysun, varsın devlet ve çar ona ün ya da onur kazandırsın, ne önemi var? Mademki 'O' dün akşam bana gülümsedi ve evlerine gelmemi rica etti, mademki onu seviyorum ve mademki bunun böyle olduğunu dünyada kimse öğrenemeyecek!" diye düşünüyordu.

Piyer eskisi gibi sosyeteye devam ediyor, gene aynı şekilde pek çok içiyor, aynı boş ve dağınık yaşantıyı sürdürüyordu. Çünkü Rostovların evinde geçirdiği saatlerin dışında zamanını herhangi bir şekilde geçirmesi gerekiyordu. Moskova'da edindiği alışkanlıklarla ahbaplıklar da onu kaçınılmaz bir şekilde varlığını kaptırdığı bu yaşantıya sürüklüyordu. Yalnız son zamanlarda, cepheden gittikçe daha çok endişe verici, daha acı haberler geldikçe ve sağlık durumu düzeldiği için Nataşa'ya karşı duyduğu o koruyucu sevgi azaldıkça tüm varlığını ne olduğunu bir türlü kavrayamadığı bir huzursuzluk sarmaya başlamıştı. Bu durumun uzun bir süre devam edemeyeceğini, tüm yaşantısını altüst edecek bir felaketin yaklaştığını hissediyordu. Yaklaşan bu felaketin belirtilerini sabırsızlıkla her şeyde arıyordu. Mason biraderlerden biri Piyer'e Aziz Yuhanna'nın *Apokalips*'inden çıkarılan, Napolyon'la ilgili bir kehanetini açıklamıştı.

Apokalips'te on üçüncü bölümde, on sekizinci şiirde şöyle denilmekteydi: "Bunu bilenler bilir, aklı olan da 'canavarın' rakamını anlar: Bu sayı, insanların bileceği bir sayıdır ve altı yüz altmış altı sayısıdır."

Aynı bölümün beşinci şiirinde: "Ve ona büyük sözler eden ve küfürler savuran dudaklar verilmiş ve ona kırk iki ay kötülük etme imkânı verilmişti." sözleri vardır.

Fransız harfleri, İbrani harfleri gibi sayılarla gösterilebilir. İlk on harf tek sayılarla, öbürleri ise çift ya da daha büyük sayılarla gösterilir. Harflerin sayı olarak karşılığı şöyledir:

a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m	n	o
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20	30	40	50

p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z
60	70	80	90	100	120	130	140	150	160	170

Bu alfabeye göre *"l'empereur Napolyon"*[1] sözü yazılınca harflerin karşılığı olan sayıların toplamı 666'yı bulur. Bu yüzden de Napolyon'un *Apokalips*'te bir gün dünyaya geleceği bildirilen canavar olduğu ileri sürülür. Bundan başka aynı alfabeye göre *quarante deux*[2] sayısı yazı ile yazılınca (Bu sayı, canavarın büyük sözler söyleyebileceği, küfürler savunabileceği son süre olarak gösterilmektedir) tüm harflere düşen sayıların toplamı gene 666'ya eşittir. Bundan da Napolyon'un iktidarının 1812'de sona ereceği sonucu çıkarılmıştır. Fransız hükümdarı 1812'de kırk iki yaşına basmıştı. Bu kehanetler, Piyer'i çok şaşırtmıştı. Kendi kendine sık sık "canavarın", daha doğrusu Napolyon'un gücüne son verecek şeyin ne olduğunu sorup duruyordu. Sonra gene aynı şekilde kelimeleri sayılara vurup toplamalar yaparak zihnini kurcalayan bu soruya bir karşılık bulmaya çalışıyordu. Piyer içinde düğümlenen soruya karşılık *"l'empereur Alexandre"*[3] ve *"la nation Russe"*[4] diye yazdı. Harfleri saydı, ama elde ettiği toplam 666'dan ya daha fazla ya da çok daha az ediyordu. Bu hesapları yazarken bir ara kendi adını, *"le Comte Pierre de Besouhoff"* diye yazdı. Ama sayıların toplamı gene 666'dan fazla oldu. Bunun üzerine yazılışını değiştirerek "s" harfi yerine "z" harfini yazdı ve *"de"* bağlantısı ile *"le"*yü sildi. Ama gene de istediği sonucu alamadı. O zaman aklındaki sorunun karşılığını bulmak için, adının yanında milliyetini de belirtmek gerektiğini düşündü. *"le Russe Besouhof"*[5] diye yazdı. Sayıları toplayınca bu sefer 671 elde etti. Böylece ancak beş sayı artıyordu. Bu beş sayı ise "e" harfinin karşılığıydı. Daha doğrusu *l'empereur* sözünde *"le"*den silinen ve kullanılmayan "e" harfinin karşılığıydı. Böylece kasıtlı olarak yanlış yazıp "e" harfini silince aradığı karşılığı buldu: *"l'Russe Besouhof"* tam 666 ediyordu. Bu buluş onu çok heyecanlandırdı. *Apokalips*'te olacağını bildirdikleri o büyük olayla kendisi arasında ne gibi bir bağlantı bulunduğunu bilemiyordu. Ama böyle bir bağlantıdan şüphe etmiyordu. Rostova'ya karşı aşkı, İsa düş-

1 "İmparator Napolyon."

2 Kırk iki.

3 "İmparator Aleksandr."

4 "Rus milleti."

5 "Rus Bezuhov."

manı Napolyon'un istilası, kuyruklu yıldız, 666 sayısı, *l'empereur Napolyon* ve *l'Russe Besouhof,* hepsi bir araya gelip olgunlaşacak, sonra bir fırtına halinde patlayarak onu Moskova'da kendisini hapseden alışkanlıklarının o adi, o baş döndürücü aleminden koparıp bir aşamaya ve büyük bir mutluluğa kavuşturacaktı.

Piyer, ayinin yapıldığı pazardan bir gün önce, Rostovlara, çok iyi tanıdığı Kont Rastopçin'den çarın Rus halkına yaptığı çağrıyı ve cepheden gelen son haberleri alıp getirmeyi vaat etmişti. Sabahleyin Kont Rastopçin'e uğradığında orada biraz önce ordudan gelmiş olan kuryeye rastladı. Kurye, Moskova balolarında danslarıyla göze çarpan, Piyer'in yakından tanıdığı bir gençti:

– Allah aşkına, görevimi biraz olsun hafifletebilir misiniz? diye sordu. Elimde ailelere yazılmış bir çanta dolusu mektup var.

Bunların arasında Nikolay Rostov'un babasına yazmış olduğu mektup da vardı. Piyer mektubu aldı. Bundan başka Kont Rastopçin Piyer'e hükümdarın Moskova halkına yaptığı çağrıyı (bu çağrının zarfı biraz önce açılmıştı) orduya verilen son günlük emirleri ve son bildirisini verdi. Piyer orduya verilen günlük emirlerin arasında yaralılar, ölüler ve ödül kazananlarla ilgili bölümde Ostrovna Savaşı'nda gösterdiği kahramanlık nedeniyle dördüncü dereceden bir Georgi Nişanı kazanmış olan Nikolay Rostov'un adına rastladı. Aynı emirde Prens Andrey Bolkonski'nin Nişancı Alayı'na komutan olarak atandığı bildiriliyordu.

Gerçi Rostovlara Bolkonski'yi hatırlatmak istemiyordu, ama onları oğullarının ödül almış olduğu haberiyle sevindirmekten geri duramazdı. Bu yüzden çağrıyı, bildiriyi ve öbür günlük emirleri, öğle yemeğine Rostovlara gidince onlara kendi eliyle vermek için ayırdı. Basılmış olan emir ve mektubu hemen gönderdi.

Kont Rastopçin ile yapmış olduğu konuşma, kontun endişeli tavrı, aceleciliği, sonra orada kuryeye rastlaması, kuryenin de düşüncesiz bir tavırla cephede işlerin kötüye gittiğini anlatması, Moskova'da bulunduğu söylenen casuslarla ilgili dedikodular, kentte elden ele dolaşan bir belgede Napolyon'un sonbahara kadar iki Rus başkentine de (Moskova ve Petersburg'a) ayak basacağını iddia ettiği söylentileri, ertesi gün gelmesi beklenen hüküm-

dar için yapılan konuşma... Bütün bunlar, savaşın başladığı haberini aldıktan sonra Piyer'in içinde uyanan ve bir şeyler olacakmış hissini veren bekleyişin heyecanını artırıyordu.

Orduya girmek düşüncesi çoktandır aklına geliyordu ve belki de böyle bir adım atmasına, daha önce savaşların ortadan kalkmasını, sonsuz bir barışın kurulmasını savunan masonluk örgütüne bağlılığı, aynı zamanda Moskova'da üniforma giyip yurtseverlik propagandası yapan insanlara baktıkça nedense içinde bir utanç duyması engel oluyordu. Bu isteğine asıl engel, kendisinin "canavarı" işaret eden 666 sayısı ile ilgisi olan *l'Russe Besouhoff* olduğunu aklından çıkarmaması, büyük sözler eden, küfürler savuran "canavar'ın" gücüne son verecek yüce davada onun da bir rol oynayacağını belirsiz bir şekilde hissetmesi, bu oynayacağı rolün yüzyıllarca önceden kestirildiğini, bu yüzden hiçbir şey yapmadan sadece bazı şeylerin meydana gelmesini beklemesi gerektiğini düşünmesiydi.

XX

Rostovlarda her pazar olduğu gibi, yakın ahbaplardan birkaç kişi yemeğe davetliydi. Piyer, Rostovları başkaları gelmeden, yalnız olarak görebilmek için daha önceden gelmişti. O yıl içinde o kadar şişmanlamıştı ki eğer bu kadar uzun boylu ve iri yapılı, üstelik o kadar güçlü olmasaydı çok çirkin görünebilirdi. Fakat bu şişmanlık ona bir hantallık vermiyordu.

"Ay!.. Of!.." diye diye, bir şeyler mırıldana mırıldana merdivenden yukarı çıktı. Arabacısı artık onu bekleyip beklemeyeceğini bile sormadı. Biliyordu ki kont Rostovlara geldi mi artık saat on ikiye kadar kalırdı. Rostovların uşakları sevinçle üzerinden pelerinini ve şapkasıyla bastonunu almak için ona doğru atıldılar. Piyer, kulüpteki alışkanlığına uyarak paltosunu da şapkasını da bastonunu da sofada bırakırdı.

Rostovlarda ilk gördüğü kimse Nataşa oldu. Zaten daha onu görmeden, sofada pelerinini çıkarırken sesini işitmişti. Nataşa salonda solfej yapıyordu. Piyer Nataşa'nın hastalığından bu yana şarkı söylemediğini bildiği için sesini duyunca hem şaşırmış hem sevinmişti. Yavaşça kapıyı açtı. Nataşa'nın sırtında sabah töreninde giydiği ef-

latun giysiyle, şarkı söyleye söyleye odada dolaştığını gördü. Piyer kapıyı açtığında Nataşa ona arkası dönük olarak yürüyordu. Ama sert bir dönüş yaparak onun şişman ve kendisine şaşkınlıkla bakan yüzünü görünce kızardı, hızlı adımlarla yanına yaklaştı:

– Yine şarkı söylemeyi denemek istiyorum! dedi. Boş durmaktansa...

Bunu sanki özür diliyormuş gibi eklemişti.

– Çok iyi yapıyorsunuz.

– Geldiğinize ne kadar sevindim! Bugün öyle mutluyum ki!

Bunu Piyer'in onda çoktandır görmediği eski neşesiyle söylemişti.

– Biliyor musunuz, Nikolay, Georgi Nişanı'nı kazanmış. Onunla o kadar gururlanıyorum ki!

– Bilmez miyim? Emri ben... gönderdim. Eh, ben size engel olmayayım.

Piyer misafir odasına geçmek istedi. Ama Nataşa onu durdurdu. Kızararak ve gözlerini indirmeden Piyer'e soru sorar gibi baktı:

– Neden gidiyorsunuz kont? Şarkı söylemem kötü bir şey mi yoksa?

– Hayır... Neden kötü olsun? Aksine... Ama bunu niçin bana soruyorsunuz?

Nataşa hızlı hızlı konuşarak:

– Ben de bilmiyorum! Ama sizin hoşunuza gitmeyen bir şeyi yapmak istemezdim. Size her konuda inanıyorum. Benim için ne kadar önemli olduğunuzu, benim için ne büyük bir şey yaptığınızı biliyorsunuz! Acele acele ve Piyer'in bu sözler karşısında kızardığını hiç fark etmeden devam ediyordu:

– O emirden onun, Bolkonski'nin (bu sözü soluk soluğa fısıldayarak söylemişti) Rusya'da olduğunu öğrendim, gene orduda hizmet ediyormuş. Ne dersiniz, beni bir gün bağışlar mı acaba?

Bu sözleri söylemeye gücünün yetmeyeceğinden korkuyormuş gibiydi.

– Bana karşı kin duymaz mı? Ne dersiniz? Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

– Düşünüyorum ki... Ortada bağışlanması gereken bir şey yok... Eğer ben onun yerinde olsaydım...

Piyer, Nataşa'yı teselli ederken hayalinde Piyer değil daha iyi bir insan ve hiçbir bağı bulunmayan bir erkek olmuş olsaydı diz çökerek ona evlenme teklif edeceğini söylediği anı tekrar yaşadı. İçinde aynı acımayı, aynı şefkati, aynı sevgiyi duydu. Dudaklarından da neredeyse aynı sözler dökülecekti. Ama Nataşa ona bu sözleri söylemek fırsatını vermedi.

– Evet, siz... Siz...

Aceleyle konuşurken "siz" sözünü büyük bir heyecanla söylüyordu.

"Siz başka! Siz, daha iyi kalpli, daha vicdanlısınız. Ben sizden daha iyi bir insan tanımıyorum. Zaten öyle bir insan olamaz da. O zaman siz olmasaydınız... Hem yalnız o zaman değil! Şimdi de yanımda olmasaydınız ben ne olurdum, bilmiyorum. Çünkü...

Birden gözlerinden yaşlar fışkırdı, döndü, notaları gözlerine doğru kaldırdı, şarkı söylemeye ve salonda bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladı.

Bu sırada misafir odasından koşarak Petya çıkmıştı. Petya, Nataşa'ya benzeyen, dolgun kırmızı dudaklı, al yanaklı, on beş yaşlarında güzel bir delikanlı olmuştu. Üniversiteye gitmeye hazırlanıyordu. Ama son zamanlarda arkadaşı Obolenski'yle gizlice Süvari Alayı'na girmeye karar vermişti.

Petya, bir işi görüşmek için adaşına koşarak gelmişti. Ondan kendisini süvari olarak kabul edip etmeyeceklerini öğrenmesini rica etti. Piyer, sözlerine kulak vermeden misafir odasından geçiyordu. Petya dikkatini kendine çekmek için onu kolundan çekiştirip duruyordu:

– Benim işim ne oldu, Piyotr Kiriliç? Allah aşkına söyleyin! Tek ümidim sizde!

– Ha evet, senin işin vardı ya! Sen Süvari Alayı'na girmek istiyordun değil mi? Söylerim, söylerim, şimdi hepsini söylerim.

İhtiyar kont sordu:

– E, söyleyin bakalım, *mon cher,* beyannameyi buldunuz mu? Kontes, Razumovskilerin kilisesinde sabah ayinindeydi, yeni bir dua duymuş, söylediğine göre çok güzel bir duaymış!

Piyer:

– Buldum, ya! diye karşılık verdi. Yarın hükümdar buraya geli-

yor... Olağanüstü bir soylular toplantısı olacakmış, hatta söylediklerine göre, her bin kişiden on kişi isteyeceklermiş. Ha! Yeri gelmişken sizi kutlarım.

– Evet, evet. Allah'a şükür! Eh, cepheden ne haber?

– Bizimkiler gene geri çekilmişler. Söylendiğine göre Smolensk'in altındalarmış.

Kont:

– Aman Allahım! Aman Allahım! dedi. Peki manifesto nerede?

– Hay Allah, nerede o? Ha, evet!

Piyer ceplerinde kâğıtlarını aramaya koyuldu. Ama onları bir türlü bulamıyordu. Ceplerini eliyle vura vura araştırmaya devam etti, bu arada içeri giren kontesin elini öptü. Aynı zamanda, herhalde artık şarkı söylemeyen, ama misafir odasından bir türlü çıkıp gelemeyen Nataşa'yı bekliyor, huzursuz bir tavırla çevresine bakınıyordu.

– Vallahi nereye koyduğumu bilmiyorum! diye söylendi:

Kontes:

– İşte böyledir, her zaman her şeyi kaybeder.

Nataşa yüzünde duygulu, heyecanlı bir ifadeyle içeri girip hiç konuşmadan Piyer'e bakarak oturdu. Genç kız içeri girer girmez Piyer'in o ana kadar somurtkan olan yüzü aydınlandı. Piyer kâğıtları aramaya devam ederken birkaç kez ona baktı:

– Vallahi gidip alacağım! Evde unutmuşum. Muhakkak...

– İyi ama yemeğe geç kalacaksın!

– Hay Allah! Arabacı da gitmiştir.

Ama kâğıtları aramak için sofaya çıkan Sonya onları Piyer'in şapkasının içinde bulmuştu. Piyer kâğıtları büyük bir dikkatle şapkasının astarı altına sokmuştu. Onları hemen okumak istedi. Ama bunların okunmasından büyük bir zevk duyacağını tahmin eden ihtiyar kont:

– Hayır, yemekten sonra okuruz! dedi.

Yemekte yeni Georgi Nişanı almış süvari subayının şerefine şampanya içildi. Şinşin kentte olup bitenlerden söz ediliyordu. Yaşlı Gürcü prensin hastalığını, Métivier'nin Moskova'da artık görünmediğini, Rastopçin'e bir Alman getirdiklerini ve adamın "şampiyon" olduğunu ileri sürdüklerini (Kont Rastopçin'in kendi-

si de öyle diyordu), bunun üzerine kontun şampiyonu serbest bırakmalarını emrettiğini, halka da şampiyon değil, yaşlı bir Alman mantarı olduğunu açıkladığını anlattı.[1]

Kont:

– Yakalıyorlar, yakalıyorlar! dedi. Ben prensese de söyledim. Mümkün olduğu kadar az Fransızca konuşsun diye, şimdi zamanı değil!

Şinşin:

– A, işittiniz mi? Prens Golitz Rusça öğrenmek için bir Rusça öğretmeni tutmuş! *Il commence à devenir dangereux de parler français dans les rues.*[2]

İhtiyar kont Piyer'e doğru dönerek sordu:

– Eh, söyleyin bakalım, Kont Piyotr Kiriliç eğer milis toplamaya kalkarlarsa siz de mi ata binmek zorunda kalacaksınız?

Piyer yemek boyunca hiç konuşmamış, hep düşünceli görünmüştü. Kont ona doğru dönünce Piyer, sanki ne demek istediğini anlamıyormuş gibi kontun yüzüne baktı.

– Ha evet, evet, cepheye, diye söylendi. Hayır! Benden hiç asker olur mu? Ama her şey öyle garip, öyle garip ki! Zaten ben bile hiçbir şey anlamıyorum. Bir şey bilmiyorum, askerlerin nelerden hoşlandığını bilmeyecek kadar bunlara uzağım! Ama bu zamanda kimse kendi namına hiçbir karşılıkta bulunamaz.

Yemekten sonra, kont sakin bir tavırla koltuğuna kuruldu, yüzünde ciddi bir ifadeyle, güzel okumakla ün salmış Sonya'ya okumasını rica etti.

"Birinci başkentimiz Moskova'ya,

"Düşman büyük kuvvetlerle Rusya'nın sınırına gelmiştir. Sevgili yurdumuzu harap etmek için gelmektedir!"

Sonya incecik bir sesle, büyük bir dikkat göstererek okuyordu. Nataşa dimdik oturuyor, bir babasına bir Piyer'e içlerinde olup bitenleri anlamak istiyormuş gibi kesin bir bakışla ve çekinmeden bakıyordu. Piyer, Nataşa'nın kendisine doğru çevrilen bakı-

---

1 Söylemek istenen *espion* (casus) kelimesidir. Yanlış olarak şampiyon (*champignon* = mantar) denilince Kont Rastopçin, "Casus değil, yaşlı bir Alman mantarı," diye espri yapıyor.

2 Sokaklarda Fransızca konuşmak artık tehlikeli olmaya başladı.

şını hissediyor, arkaya dönüp bakmamak için kendisini güç tutuyordu. Prenses, hoşnutsuz ve öfkeli bir tavırla manifestodaki her parlak cümleyi duydukça başını sallıyordu. Bu sözlerde oğlunu tehdit eden tehlikelerin pek çabuk sona ermeyeceğini görüyordu. Şinşin, dudaklarını alaylı bir gülümseyişle bükerek ilk fırsatta herhangi bir şeyle alay etmeye hazırlanmıştı: Ya Sonya'nın okuyuşuyla ya kontun söyleyeceği herhangi bir sözle ya da daha iyi bir bahane bulamazsa o beyannamenin kendisiyle bile alay etmeye hazırdı.

Sonya, Rusya'yı tehdit eden tehlikeleri, çarın Moskova halkına ve özellikle ünlü soylulara bağladığı umutları belirten bölümleri okuduktan sonra, daha çok kendisini dinleyenlerin gösterdikleri dikkatten ötürü titrek bir sesle son sözleri okudu:

"Gerekirse halkımızın arasına girip bu başkentte ya da başka yerlerinde birlikte tartışmaya, ayrıca şu anda düşmanın yolunu kesen ordularımızın ve onu göründüğü her yerde yenmek için yeni kurulmuş olan birliklerin başına geçip komutayı almaya hazırız. Düşmanın bizleri sürüklemek istediği felaket kendi başına gelsin ve kölelikten kurtulacak olan Avrupa da Rusya'nın adını göklere çıkarsın!"

Kont nemli gözlerini açarak, burnunu çok keskin amonyakla dolu bir şişe yaklaştırmışlar gibi birkaç kez çekerek:

– Tamam! diye bağırdı. Sen yalnız emret hükümdarımız! Biz her şeyimizi feda ederiz! Hiçbir şeyimizi esirgemeyiz!

Şinşin daha kontun yurtseverliği ile alay ettiğini belirten bir söz söylemeye fırsat bulmadan Nataşa yerinden fırladı, koşarak babasına yaklaştı. Onu öperek:

– Şu babam ne şeker şeydir! dedi, neşesiyle birlikte geri dönen o bilinçaltı, çapkınca hareketlerle gene Piyer'e baktı.

Şinşin:

– Ne yurtsever bir kız! Aferin! dedi.

– Hiç de yurtsever değilim, sadece...

Nataşa karşılık verdi.

– Siz hep her şeyi gülünç buluyorsunuz, oysa bu hiç de şakaya gelmez.

Kont:

– Ne şakası! diye tekrarladı. Hükümdar bir tek söz söylesin, hepimiz cepheye gideriz... Biz o Almanlar gibi değiliz...

Piyer:

– Fark ettiniz mi, beyannamede "tartışmak için" diyor.

– Her neyse, ne için olursa olsun, artık...

Bu sırada kimsenin dikkat etmediği Petya, babasına yaklaştı. Kıpkırmızı olmuştu. Meydan okuyan bir tavırla ve bazen kalınlaşan, bazen incelen bir çocuk sesiyle:

– Şimdi artık kesin olarak söylüyorum, babacığım, dedi. Size de söylüyorum anneciğim! Ne derseniz deyin. Kesin olarak söylüyorum, cepheye gitmeme izin vereceksiniz, çünkü artık duramıyorum... İşte bu kadar...

Kontes dehşet içinde kalarak gözlerini göklere doğru kaldırdı, kollarını iki yanına vurarak öfkeyle kocasına:

– İşte bak, söylene söylene sonunda aklına neler getirdin! dedi.

Ama kont hemen heyecanını bastırdı:

– Haydi haydi! Şuna bakın, kahraman bir savaşçı daha! Saçmalıkları bırak da derslerine çalış.

– Bunlar saçmalık değil babacığım! Obolenski Fedya benden daha küçük, ama o da gidiyor, hem zaten ben şimdi etrafta bunlar olup biterken ders çalışamam ki...

Petya durakladı, ter içinde kalacak kadar kızardı, ama gene de sözünü bitirdi:

– Yurdumuz tehlikedeyken...

– Yeter, yeter, saçmalama.

– Ama demin siz de her şeyinizi feda edeceğinizi söylediniz!

Kont sarardı, donuk gözlerle küçük oğluna dik dik baktıktan sonra karısına doğru döndü:

– Petya, sana sus diyorum! diye bağırdı.

– Ben de size söylüyorum. Bakın Piyotr Kiriloviç söylesin...

– Sana saçmalıyorsun dedim! Daha dudaklarında anasının sütü kurumamış, öyleyken orduya girmeye hevesleniyor! Haydi, haydi. Söyledim ya sana!

Kont bunu söyledikten sonra, herhalde dinlenmeye gitmeden önce bir kez daha onları çalışma odasında okumak için kâğıtları yanına alarak odadan çıktı.

– Piyotr Kirilloviç, buyrun, gidip sigara içelim...

Piyer utanç ve kararsızlık içindeydi. Onu bu hale getiren şey, Nataşa'nın her zamankinden parlak görünen heyecanlı gözlerini ondan ayırmaması ve Piyer'e basit bir sevgiden çok daha derin anlamlı bir ifadeyle bakmasıydı.

– Hayır, ben galiba eve gideceğim...

– Nasıl eve? Bu akşamı bizde geçirecektiniz ya... Zaten artık bize nadir gelmeye başladınız. Yavrucuğum...

Kont bunu söylerken Nataşa'yı işaret etmişti.

– ... yalnız sizin yanınızdayken neşeli oluyor.

Piyer aceleyle:

– Ama bir şey unuttum... Muhakkak eve gitmeliyim... İşim var... diye söylendi.

Kont odadan dışarı çıkarken:

– Öyleyse güle güle, dedi.

Nataşa meydan okur gibi Piyer'in gözlerinin içine baktı.

– Neden gidiyorsunuz? Neden üzüldünüz? Neden? diye sordu.

Piyer, "Çünkü seni seviyorum!" demek istiyordu, ama bunu söylemedi, yalnız saçlarının diplerine kadar kızararak gözlerini yere indirdi:

– Çünkü size nadir gelmem daha iyi olur da ondan... Çünkü... Hayır öyle değil, sadece işim var da ondan...

Nataşa:

– Ama neden? Olmaz, söyleyeceksiniz! diye kesin bir tavırla tekrar söze başlayacak oldu, sonra birden sustu.

İkisi de korku ve utançla birbirlerine bakıyorlardı. Piyer gülümsemeye çalıştı, ama bunu yapamadı. Dudaklarındaki gülümsemede acı bir anlam vardı, hiç konuşmadan Nataşa'nın elini öperek dışarı çıktı.

Artık Rostovlara gitmemeye karar vermişti.

XXI

Petya aldığı olumsuz karşılıktan sonra odasına gitmiş, kapıyı kilitleyip herkesten uzakta acı acı ağlamıştı. Çaya ağlamaklı gözlerle ve

somurtkan bir tavırla, hiç konuşmadan gelip oturduğunda herkes hiçbir şeyi fark etmemiş gibi davrandı.

Ertesi gün hükümdar geldi. Rostovların evinde çalışan birkaç kişi çarı görmek için izin istediler. O sabah Petya uzun uzun giyindi, saçlarını büyükler gibi taradı, yakasının uçlarını da tıpkı büyüklerin yaptığı gibi kıvırdı. Aynanın karşısında kaşlarını çatıp çeşit çeşit hareket yaptı, omuzlarını silkti. Sonunda kimseye bir şey söylemeden başına kasketini giydi, görünmemeye çalışarak arka kapıdan dışarı çıktı. Doğru hükümdarın bulunduğu yere gitmeye ve orada her şeyi olduğu gibi herhangi bir mabeyinciye anlatmaya (Petya, hükümdarın daima mabeyincilerle çevrili olduğunu sanıyordu), kendisinin, yani Kont Rostov'un gençliğine rağmen, yurda hizmet etmek istediğini, gençliğinin yurda bağlılığını göstermek için bir engel olamayacağını, her şeye hazır bulunduğunu söylemeye karar vermişti...

Petya giyinirken zihninde mabeyinciye söylemek için birçok güzel söz hazırlamıştı. Ne yapıp yapıp hükümdara takdim edileceğine güveni vardı. Bir çocuk olduğu halde (herkesin yaşça bu kadar küçük olmasına hayret edeceğini sanmıştı) yakasının biçimi, saç modeli ve ağırbaşlı yavaş yürüyüşüyle tıpkı yaşlı bir insan gibi görünmeye çalışıyordu. Ama yolda yürürken Kremlin Sarayı'na durmadan akın eden kalabalığa bakarken dikkati dağılıyor, bu yüzden ciddi bir tavır takınmayı ve büyükler gibi yavaşça, acele etmeden davranmayı unutuyordu.

Kremlin'e yaklaşırken artık kalabalıkta, kendisini ezmesinler diye endişe etmeye başlamış, kararlı, tehdit edici bir tavırla her iki dirseğini yana doğru çıkarmıştı. Ama Troyitsin Kapısına gelince tüm kararlılığına rağmen Kremlin'e nasıl bir yurtseverlikle yaklaştığını herhalde bilmeyen insanlar, onu duvara öyle bir sıkıştırdılar ki Petya çaresiz durup arabalar uğultuyla kemerlerin altından geçinceye kadar beklemek zorunda kaldı. Petya'nın yanında bir uşakla, bir köylü kadını, iki tacir, bir de emekli er duruyordu. Petya kapıda bir süre durduktan sonra, arabaların geçmesini beklemeden, başkalarından daha önce, daha ileri gitmek isteğiyle, kararlı bir tavırla dirsek atmaya başladı. Ama karşısında duran, dirseklerini ilk yönelttiği kadın öfkeli bir tavırla ona:

– Ne itip kakıyorsun küçük bey! Görüyorsun herkes duruyor işte! Ne sokuluyorsun! diye bağırdı.

Uşak:

– Öyle yaparsan herkes ileri doğru sokulur, diyerek Petya gibi dirsek atmaya başladı ve onu dış kapının pis kokan bir köşesine sıkıştırdı.

Petya elleriyle ter içinde kalan yüzünü sildi, evde büyüklerin yaptığı gibi güzelce kıvırdığı, terden sırılsıklam olmuş yakasını düzeltti.

Hiç de derli toplu bir hali olmadığını hissediyordu. Bu halde mabeyincilere kendini takdim ederse onu hükümdarın yanına sokmayacaklarından korkuyordu. Ama durumunu düzeltmeye ve bu sıkışıklıkta başka bir yere geçmeye imkân yoktu. Gelen generallerden biri Rostovların tanıdığıydı. Petya ondan yardım istemeyi düşündü. Ama bu erkekliğe yakışmayacak bir şeydi. Bütün arabalar geçtikten sonra kalabalık dalga halinde atıldı ve Petya'yı baştan başa halkla dolu meydana sürükledi. Yalnız meydanda değil, yanlarda, yamaçlarda, damlarda, her yerde insanlar vardı. Petya daha meydana çıkar çıkmaz belirli olarak bütün Kremlin'i dolduran çan sesleriyle halkın sevinçli konuşmalarını işitti.

Meydanda bir süre ortalık biraz daha rahattı, ama herkes birden başındaki şapkayı çıkarınca kim varsa hepsi ileriye doğru atıldı. Petya'yı öyle bir sıkıştırdılar ki delikanlı soluk bile alamadı. Herkes, "Huraaa! Huraaa!" diye bağırmaya başladı.

Petya parmaklarının ucuna basıyor, çevresindekileri itip kakıyor, çimdik atıyordu. Ama nereye baksa kalabalıktan başka hiçbir şey göremiyordu.

Bütün yüzlerde aynı duygululuk, aynı heyecan vardı. Petya'nın yanında duran satıcı kadın hıçkıra hıçkıra ağlıyordu; gözlerinden sel gibi yaş boşalıyordu. Parmaklarıyla gözyaşlarını silerek:

– Sevgili babamız, meleğimiz, babacığımız bizim! diye söyleniyordu.

Her taraftan:

– Huraaa! diye bağırıyorlardı.

Kalabalık bir dakika kadar aynı yerde durakladı; sonra gene ileriye doğru atıldı.

Petya ne yapacağını bilmeden, dişlerini sıkarak ve kızgın bir tavırla gözlerini devire devire dirsekleriyle kendisine yol açmaya çalışarak, "Huraaa!" diye bağıra bağıra ileri doğru atıldı. Sanki o anda, kendisini de herkesi de öldürmeye hazırmış gibi bir hali vardı. Ama her yandan tıpkı onun yüzü gibi kırmızı yüzler ortaya çıkmıştı, o kızgın insanlar da tıpkı onun gibi, "Huraaa!" diye bağırıyorlardı.

Petya:

– Demek hükümdar buymuş! diye düşündü. Hayır, dilekçemi ona kendi elimle veremem! Bu artık aşırı derecede cesaretli bir iş olur!

Bununla birlikte gene de var gücüyle ileriye doğru sokulmaya çalışıyordu. Bir ara önde duranların sırtları arasından, üzerine kırmızı keçe serilmiş bir boşluk göründü. Ama tam bu sırada kalabalık gene geriye doğru çekilir gibi sallandı (Öndeki polisler korteje fazla yaklaşmış bulunanları itiyorlardı). Hükümdar saraydan Uspenski Kilisesi'ne gidiyordu. Petya, birden yan tarafından kaburgalarına beklenmedik bir şekilde öyle bir darbe yedi, öyle bir sıkıştırıldı ki gözlerinin önünde her şey karıştı. Bayılmıştı. Kendine geldiğinde, başının arka tarafında bir tutam ağarmış saçı olan, omuzlarında havi dökülmüş lacivert bir örtü bulunan bir din adamı (bu herhalde bir diyakozdu), bir eliyle onu koltuğunun altından tutuyor, öbür eliyle de Petya'yı her taraftan üzerine doğru gelen kalabalıktan koruyordu.

Diyakoz:

– Küçük beyi ezdiler! diyordu. Ne oluyorsunuz öyle! Daha dikkatli olsanıza! Çiğnediler çocuğu! Çiğnediler!

Hükümdar Uspenski Kilisesi'ne geçti. Kalabalık biraz azalınca papaz yardımcısı, solgun ve artık soluk bile alamayan Petya'yı büyük bir topun bulunduğu yere kadar götürdü. Birkaç kişi, Petya'ya acıdı. Tüm kalabalık birden ona doğru dönmüştü. Bu sefer onun çerçevesinde bir itişme kakışma oldu. Daha yakın olanlar Petya'ya hizmet ediyor, ceketinin düğmelerini çözüyor, onu yukarı doğru kaldırılmış topların üzerine oturtuyor, bazıları da onu ezmiş olanlara söylenip duruyorlardı.

– Böyle yaparlarsa insan ezilerek ölür! Olur mu böyle? İnsanın

canına kıymaktır bu! Hay Allah! Zavallıcık, bak, yüzü çarşaf gibi bembeyaz olmuş, diye sesler duyuluyordu.

Petya çabucak kendine geldi, yüzü pembeleşti ve ağrısı dindi. Geçici bir süre içinde olan bu tatsız olay sayesinde ona topun üzerinde bir yer vermişlerdi. Buradan geri dönmesi gereken hükümdarı göreceğini umut ediyordu. Artık dilekçe vermeyi düşünmüyordu. Yeter ki hükümdarı görebilsin. Onu görebilirse kendisini mutlu sayacaktı!

Uspenski Kilisesi'nde dinî tören yapılırken (bu hem hükümdarın gelişi hem de Türklerle barış imzalandığı için Tanrı'ya şükretmek amacıyla yapılan çifte bir törendi) halk biraz dağılmıştı; kalabalığın arasında bağırarak kvas[1], çörek ve Petya'nın özellikle çok sevdiği gelincik tohumu satan satıcılar ortaya çıktı; etrafta olağan konuşmalar duyulmaya başladı.

Satıcı kadınlardan biri yırtılmış şalını gösteriyor, onu ne kadar pahalıya almış olduğunu anlatıyordu; bir başka kadın şimdi bütün ipek kumaşların pahalı olduğunu söylüyordu. Petya'yı kurtarmış olan diyakoz, bir memurla, içeride kutsal perdelerle birlikte kimin, hangi duaları okuduğunu konuşuyordu. Papaz yardımcısı birkaç kez Petya'nın ne anlama geldiğini bilmediği "Sorborne"[2] sözünü kullanmıştı. Orta halli iki genç, bir evde çalıştıkları belli ve ceviz yiyen iki genç kızla şakalaşıyordu. Bütün bu konuşmalar, özellikle onun çağındaki bir delikanlı için genç kızlarla yapılan şakalar ilgi çekici olmalıydı. Oysa bütün bu konuşmalar şimdi Petya'yı ilgilendirmiyordu; yukarı doğru kaldırılmış topun üzerinde oturuyor, hep aynı şekilde hükümdarı ve ona karşı duyduğu sevgiyi düşünerek heyecan duyuyordu. Kalabalık onu ezdiği sırada, duyduğu ağrıya ve geçirdiği korkuya şimdi bir de coşkun bir heyecan ekleninince yaşadığı anın ciddiyetini daha iyi kavramaya başlamıştı.

Birden sahilde top sesleri duyuldu (Bu Türklerle yapılan barış şerefine atılan toplardı). Kalabalık nasıl top atıldığını görmek için sahile doğru atıldı. Petya da oraya koşmak istiyordu ama küçük beyi koruyucu kanadının altına almış olan diyakoz onu bırakmadı. Top sesleri hâlâ devam ediyordu, bu sırada Uspenski Kilisesi'nden

1 Üzümden yapılmış özel bir içki – ç.n.

2 Dinî bir deyim – ç.n.

koşarak subaylar, generaller, mabeyinciler çıktılar. Sonra artık onlar kadar acele etmeyen başkaları da göründü, gene şapkalar çıkarıldı ve biraz önce topları seyretmeye koşmuş olanlar bu sefer koşarak geriye döndüler. Sonunda kilisenin kapısından kurdeleli nişanlar takınmış, üniformalı dört erkek çıktı. Kalabalık gene, "Huraaa!" diye bağırdı.

Petya ağlamaklı bir sesle çevresindekilere:

– Hangisi? Hangisi? diye soruyordu ama kimse ona karşılık vermiyordu; hepsi kendilerini aşırı derecede heyecana kaptırmıştı ve Petya o dört kişi arasında, sevinçten gözlerine dolan yaşlardan iyice görmediği birini seçerek, o adam hükümdar olmadığı halde, tüm heyecanını onun üzerinde topladı, var gücüyle, "Huraaa!" diye bağırdı ve ertesi günden tezi yok, ne pahasına olursa olsun asker olmaya karar verdi.

Kalabalık hükümdarın peşinden koştu, onu sarayına kadar geçirdi, dağılmaya başladı. Artık vakit geçti. Petya hiçbir şey yememişti, üstelik ter içindeydi. Böyle olduğu halde eve gitmedi, artık azalan, ama hâlâ oldukça büyük olan kalabalığa katılarak sarayın önünde kaldı. Hükümdar yemek yerken Petya sarayın pencerelerine bakıyor, hâlâ bir şeyler olmasını bekliyor ve hem hükümdarla yemek yemek için arabayla gelen devlet adamlarını hem de pencerelerden içeride gelip gittikleri görünen ve sofraya hizmet eden uşakları kıskanıyordu.

Valuyev hükümdarla yemek yerken pencereye doğru dönüp bakarak:

– Halk hâlâ majestelerini görmeyi umut ediyor, dedi.

Yemek artık bitmişti, hükümdar yerinden kalktı ve bisküvisini bitirerek balkona çıktı. Petya'nın ortasında bulunduğu halk, balkona doğru atıldı.

Halk da Petya da:

– Meleğimiz, babacığımız! Huraaa! Babacığımız!.. diye bağırıyordu. Kadınlarla sinirleri daha zayıf olan bazı erkekler ve bu arada Petya, mutluluktan ağlamaya başladılar. Hükümdarın elinde tuttuğu bisküvinin oldukça büyük bir parçası kırılarak balkonun parmaklığı üzerine, oradan da yere düştü. Herkesten daha yakın duran, uzun gömlekli bir arabacı o bisküvi parçasına doğru atıla-

rak onu kaptı. Kalabalıktan bazıları arabacıya doğru atıldılar. Hükümdar bunu görünce kendisine bir tabak dolusu bisküvi verilmesini emretti ve bisküvileri balkondan aşağı atmaya başladı. Petya'nın gözleri kanlanmıştı, ezilmek korkusu ona daha da çok heyecan veriyordu. O da bisküvilerin üzerine atıldı, bunu niçin yaptığını bilmiyordu. Ama hem çarın elinden bisküvi almak hem başkalarının ondan daha önce davranmalarına imkân vermemek gerektiğini düşünüyordu. İleri doğru atıldı, bisküvi kapmaya çalışan ihtiyar bir kadını devirdi. Ama ihtiyar kadın yere serildiği halde kendini yenilmiş saymıyordu (Hâlâ bisküvileri kapmaya çalışıyor, onları bir türlü yakalayamıyordu. Petya, diziyle ihtiyar kadının eline vurdu, bisküviyi kaptı ve gecikmekten korkuyormuş gibi artık kısılmış bir sesle gene, "Huraaa!" diye bağırdı).

Hükümdar gitti, ondan sonra kalabalığın bir kısmı dağılmaya başladı. Kalabalığın içinde her taraftan sevinçli sesler duyuluyordu.

– Ben demedim mi, biraz daha beklemek gerekir diye, işte öyle de oldu!

Petya çok mutlu olmakla birlikte gene de eve dönmek gerektiği ve o günün eğlencesi artık sona erdiği için hüzün duyuyordu. Kremlin'den eve değil, arkadaşı Obolenski'ye gitti: Obolenski on beş yaşındaydı ve o da orduya gidecekti. Petya, eve dönünce kararlı ve kesin bir tavırla, eğer izin vermezlerse kaçacağını haber verdi. Ertesi gün de Kont İlya Andreyiç büsbütün yenilmiş olmamakla birlikte Petya'yı orduda mümkün olduğu kadar tehlikesiz bir yere yerleştirmenin yolunu öğrenmeye gitti.

XXII

Bütün bunlardan üç gün sonra, ayın on beşinde Sloodski Sarayı'nın önünde sayısız araba duruyordu.

Salonlar doluydu. Birincisinde üniformalı soylular, ikincisinde lacivert kaftanlı, sakallı, madalyalı tüccarlar yer alıyordu. Soyluların toplantı salonunda uğultu ve hareket vardı. En önemli devlet adamları büyük bir masanın önünde, hükümdarın resmi altında, yüksek arkalıklı iskemlelerde oturuyorlardı, ama soylu kişilerin çoğu salonda dolaşıyordu.

Tüm soylu kişiler, Piyer'in bazen kulüpte, bazen de evlerinde her gün gördüğü o aynı soylu kişilerin hepsi üniformalıydı. Kimi Katerina zamanının üniformasını, kimi Pavel zamanı üniformasını, kimi Aleksandr zamanının yeni üniformalarını giymişlerdi. Kiminin sırtında da genel olarak tüm soylu kişilere özgü üniformalar vardı. Herkesin böyle üniformalı olması bu genç, ihtiyar, çeşit çeşit ve tanıdık yüzlere garip, hayalimsi bir hava veriyordu. Özellikle, gözleri iyi görmeyen, dişsiz, saçları dökülmüş, vücutlarını sarı renkte bir yağ bürümüş ya da karışmış, zayıf ihtiyarların garip bir görüntüleri vardı. Çoğu zaman yerlerinde oturuyor, konuşmuyor, dolaşsalar ya da konuşsalar bile biraz daha genç kişilere yanaşıyorlardı. Petya'nın meydanda toplanan kalabalık insanların yüzlerinde gördüğü gibi, bu yüzlerde de garip bir özellik göze çarpıyordu. Bir yandan yüzlerinde büyük bir tören bekliyorlarmış gibi heyecanlı bir anlam vardı, öbür yandan üzerlerinde hâlâ bir gün önceki olağan olayların, oynanmış bir bostan partisinin, aşçı Petruşka'nın ya da Zinaida Dimitriyevna'nın sağlığı gibi konuların ön planda rol oynadığı basit günlük yaşantılarının izleri okunuyordu.

Piyer sırtında daralmış, rahat olmayan ve soylu kişilere özgü üniforması ile erkenden salonlarda dolaşıp duruyordu. Heyecan içindeydi; yalnız soyluların değil, aynı zamanda tüccarların, tüm sınıfların, *états généraux*'ların[1] olağanüstü denilecek şekilde bir araya toplanmış olması, onun zihninde çoktandır bir tarafa attığı ama ruhunda derin bir iz bırakmış bulunan *Contrat Social*[2] ve Fransız İhtilali ile ilgili bir dizi düşünceyi aklına getirmişti. Bildiride hükümdarın başkente kendi halkıyla "tartışmak için" geleceğini bildiren sözler, onun bu konudaki düşüncesini kuvvetlendiriyordu. Bu yüzden o sözde gizli olan anlamda, çoktandır beklediği çok önemli bir şeyin yaklaşmış olduğunu tahmin ediyor, dolaşırken her şeye dikkatle bakıyor, konuşmalara kulak kabartıyor, ama hiçbir yerde, hiçbir şeyde zihnini kurcalayan düşünceleri doğrulayan belirtiler görmüyordu.

Hükümdarın coşkun bir heyecan yaratan bildirisi okundu, sonra herkes bağıra bağıra konuşmaya başladı. Her zamanki ilginç

1 Fransız İhtilali'nde Asiller, Ruhban ve Halktan meydana gelen meclis.

2 *Toplumsal Sözleşme.*

konuşmalardan başka, Piyer hükümdar içeri gireceği vakit teşrifatçıların nerede duracakları, hükümdarın ne zaman balo vereceği, gelecekleri illere göre mi, yoksa eyaletlere göre mi gruplara ayırmak gerektiği gibi konularda konuşulduğunu duyuyordu. Ama savaştan söz açıldı mı soylu kişilerin neden çağrılıp böyle bir araya getirildiği konusunda bir kararsızlık, bir belirsizlik seziliyordu. Herkes konuşmaktan çok söylenenlere kulak kabartmak istiyordu.

Salonlardan birinde orta yaşlı, sağlam yapılı, yakışıklı, sırtında emekli deniz subaylarının giydiği üniformalardan biri bulunan bir adam heyecanla konuşuyordu. Herkes etrafına toplanmıştı. Piyer konuşan adamın çevresindeki çembere yaklaşarak kulak kabartmaya başladı. Katerina zamanı kaftanlarından birini giymiş, kalabalığın arasında gülümseyerek dolaşan ve herkesi tanıyan Kont İlya Andreyiç de bu gruba yaklaşmıştı. Her zaman birisini dinlerken yaptığı gibi dudaklarında şefkatli bir gülümsemeyle, konuşanın sözlerini doğru bulduğunu belirtecek biçimde başını sallayarak dinlemeye başladı. Emekli denizci, büyük bir cesaretle konuşuyordu; bu onu dinleyenlerin yüzlerindeki ifadeden ve Piyer'in en uysal ve sessiz insanlar olarak tanıdığı kişilerin bile hoşnutsuz bir tavırla yanından uzaklaşmalarından ya da ona karşı çıkmalarından belli oluyordu.

Piyer zorlukla kendine yol açarak grubun ortasına çıktı, kulak kabarttı ve konuşanın gerçekten bir liberal olduğunu, ama bunun düşündüğünden bambaşka bir liberallik olduğunu anladı. Denizci o soylu kişilere özgü, gür ve şarkı söyler gibi etrafta yanıklar bırakan sesiyle, "r"leri eze eze, sessiz harfleri yutarak, sanki "Çay getirin, pipo getirin," der gibi bir sesle konuşuyordu. Belli ki eğlence hayatında da sesiyle etrafında etki yapmaya alışıktı.

– Eh, ne oldu, Smolenskliler hükümdara milis teklif etmişler. Peki ama biz Smolensklilerden mi örnek alacağız? Gerekirse Moskova ilinin yüksek, soylu kişileri gerekli bulurlarsa hükümdarımıza, imparatorumuza, bağlılıklarını başka yollardan da gösterebilirler. Sanki 1807 yılındaki gönüllü toplama işini unuttuk mu? Sonra ne oldu? Sadece içkiye, eğlenceye düştüler, bir de hırsızlar, soyguncular türedi aralarından...

Kont İlya Andreyiç tatlı tatlı gülümseyerek konuşanın sözlerini doğru bulduğunu gösterir bir tavırla başını sallıyordu.

– Hem bizim milislerin sanki devlet için bir yararları mı oldu? Hiç mi hiç! Yalnız bizim çiftlikleri haraca kestiler, o kadar! İyisi mi, kurayla almalı... Yoksa geriye dönen adam ne asker olur, ne köylü! Sadece ahlaksızlık alır yürür. Soylu kişiler kendi canlarına acımazlar. Bizler gerekirse kendimiz de gideriz, üstelik yanımıza milisleri de alırız. Yeter ki hükümdar bize çağrıda bulunsun! (Hükümdar sözünü "r"yi ezerek söylüyordu.) Hepimiz onun için ölürüz!

Konuşmacı heyecanlanarak sözlerine bunu eklemişti. İlya Andreyiç zevkten yutkundu ve dirseğiyle Piyer'i dürttü. Ama Piyer de konuşma isteğini duydu. Heyecanla bir adım attı. Neyi, nasıl söyleyeceğini kendisi de bilemiyordu. Ama daha ağzını açar açmaz, konuşmacıya en yakın duran, tamamen dişsiz, zeki, öfkeli yüzlü bir senatör hemen sözünü kesti. Tartışmaları idare etmeye, soru sormaya alışkın olduğunu belli eden bir tavırla, dişsiz ağzını hareket ettirerek, alçak sesle, ama gene de sözlerini çevresine duyurarak:

– Bana öyle geliyor ki, sayın bayım, dedi, buraya şu anda, hükümdar için kurayla mı asker toplamak, yoksa gönüllü olarak mı asker almak daha rahat olur diye tartışmaya çağrılmadık. Biz buraya hükümdarımızın, imparatorumuzun bize yapmış olduğu çağrıya karşılık vermek için çağrıldık. Askerlerin kurayla mı, yoksa gönüllü usulüyle mi toplanması gerektiği konusunda karar vermeyi de üst makamlara bırakmamız gerekir...

Piyer, birden heyecanını boşaltmak için bir çare bulmuştu. Aristokrasiden beklenen görevler konusunda böyle dümdüz ve dar bir görüş ileri süren senatöre karşı büyük bir öfke duydu. İleri doğru atılarak senatörü susturdu. Kendisi de ne söyleyeceğini bilemiyordu, ama heyecanla, arada bir Fransızca kelimeler kullanarak ve kitap Rusçasıyla konuşarak:

– Özür dilerim, ekselans! diye söze başladı (Piyer bu senatörü çok iyi tanıyordu, ama burada onunla resmî konuşmayı gerekli buluyordu). Gerçi ben bu beyefendiyle aynı düşüncede değilim... (Sözün burasında kekeledi. O adam için, "*Mon très honorab-*

le préopinant,"[1] demek istiyordu.) Bu beyefendiyle... *Que je n'ai pas l'honneur de connaître,*[2] ama öyle sanıyorum ki aristokrasi mensupları buraya içtenliklerini ve heyecanlarını açıklamaktan başka, aynı zamanda yurdumuza nasıl yararlı olabileceğimizi, ne gibi tedbirlerin alınabileceğini tartışmak için çağrılmışlardır.

Heyecanı gittikçe artarak:

– Bana öyle geliyor ki hükümdarın kendisi bile karşısında bizleri, sadece mal mülk sahibi birer köylü, daha doğrusu, topraklarını kendisine veren ve... ona *chair à canon*[3] sağlayan köylüler olarak görür (ki bizler kendi kendimizi bu duruma sokuyoruz) ve bizim kendisine hiçbir öğütte bulunmadığımızı fark ederse memnun olmayacaktır, dedi.

Birçok kişi Piyer'in bu kadar serbest konuşması üzerine ve senatörün dudaklarındaki tahkir edici gülümseyişi fark edince o gruptan uzaklaştı. Piyer'in konuşmasından yalnız İlya Andreyiç hoşnut kalmıştı. Denizcinin konuşmasından da senatörün konuşmasından da memnun olmuştu. Zaten her zaman son olarak işittiği konuşmadan memnun kalırdı. Piyer:

– Bana öyle geliyor ki bu sorunları tartışmadan önce, diye devam etti, hükümdardan, derin bir saygıyla bizlere elimizdeki ordunun ne kadar büyük olduğunu, birliklerimizin ve ordunun ne durumda bulunduğunu bildirmesini rica etmeliyiz, o zaman...

Ama Piyer daha bu sözleri söyler söylemez üç yönden herkes ona hücum etti. Çoktandır tanıdığı ve her zaman kendisine karşı iyi duygular besleyen, boston oyununa meraklı Stepan Stepanoviç Apraksin herkesten daha büyük bir şiddetle hücum ediyordu. Stepan Stepanoviç'in sırtında bir üniforma vardı... O üniformadan mı, yoksa başka nedenlerden mi, Piyer bunu pek bilmiyordu, ama karşısında o anda bambaşka bir insan görüyordu. Stepan Stepanoviç yüzünde ihtiyarlara özgü bir öfkeyle Piyer'e:

– Bir defa, dedi, şunu haber vereyim ki bizim hükümdardan bunu sormaya hakkımız yoktur! İkincisi Rus aristokrasisinde böyle bir hak olsa bile hükümdar bize bu konuda hiçbir karşılık vere-

1 Çok saygıdeğer muhatabım.

2 Ki kendisini tanımak şerefini taşımıyorum.

3 Topa sürülecek insan eti.

mez. Bizim ordularımız düşman güçlerine uyarak hareket etmektedirler. Bazı birlikler gelir, bazıları gider...

Piyer'in eskiden çingenelerin oynatıldığı yerlerde gördüğü ve kötü iskambil oynayan biri olarak tanıdığı, ama gene üniforma giydiği için bambaşka görünen orta boylu, kırk yaşlarında bir başka adam ona sokuldu ve Apraksin'in sözünü kesti. Soylulardan olan adam:

– Hem zaten şimdi tartışma zamanı değil, harekete geçmek gerek: Savaş Rusya'da oluyor. Düşman Rusya'yı mahvetmek, atalarımızın mezarlarını kirletmek, kadınlarımızı, çocuklarımızı alıp götürmek için üzerimize yürüyor...

Göğsünü yumrukladı:

– Hepimiz yürüyeceğiz, hepimiz, bir tek kişi kalmacasına hepimiz, babamız, çarımız uğruna yürüyeceğiz! diye kanlanmış gözlerini devirerek bağırdı.

Kalabalıktan birkaç kişinin bu sözleri beğendiklerini belli eden sesleri duyuldu. Apraksin devam etti:

– Biz Rusuz; dinimiz, Çarımız, yurdumuz uğruna kanımızı esirgemeyiz! Bu yurdun evlatlarıysak gevezelikleri bırakmalı, Rusların ülkelerini nasıl savunduklarını Avrupa'ya göstermeliyiz.

Piyer karşılık vermek istedi, ama bir tek söz söyleyemedi. Söylediği sözlerin, nasıl bir düşüncenin belirtisi olursa olsun, heyecanla konuşan aristokratın sözlerinden daha az duyulacağını hissediyordu.

İlya Andreyiç grubun arkasında, durduğu yerde bu sözleri beğendiğini belirtiyordu. Bazıları da birden çevik bir hareketle omuzlarını çevirerek konuşmacıya doğru dönüyor, her cümlenin sonunda:

– Hah şöyle! Hay, şöyle! diyorlardı.

Piyer paraca olsun, köylülerini vererek olsun, kendini ortaya atarak olsun fedakârlıkta bulunmaya karşı olmadığını, yalnız yararlı olabilmek için işlerin ne durumda bulunduğunu bilmek gerektiğini söylemek istiyordu ama konuşamıyordu. Çok kişi bağıra bağıra ve hep birden konuşuyorlardı, o kadar ki İlya Andreyiç her söz üzerine başını sallamaya vakit bulamıyordu. Grup, bazen büyüyor, bazen dağılıyor, sonra gene birleşiyordu, böylece konuş-

malarla uğuldaya uğuldaya olduğu gibi geniş salona, büyük masaya doğru kaydı. Piyer konuşmak fırsatını bulamıyor, birçok insan kaba bir tavırla sözünü kesiyor, onu itiyor, sanki herkesin düşmanıymış gibi ona sırt çeviriyordu. Bu, Piyer'in konuşmasındaki anlamdan hoşlanmamalarından ileri gelmiyordu. Ondan sonra birçok konuşma daha yapıldığı için, ne söylediğini unutmuşlardı bile. Ama halkı heyecana getirmek için, elle tutulur bir sevgiye ya da herkesin nefretini uyandırabilecek bir hedefe ihtiyaç vardı. Piyer işte bu sonuncusu olmuştu. O heyecanla aristokrattan sonra birçok konuşmacı daha konuştu. Hepsi de aynı tonda bir şeyler söyledi. Birçokları çok güzel, çok orijinal konuşmalar yapıyordu.

Rus Habercisi gazetesini çıkaran ve herkesin tanıdığı Glinka (Kalabalıkta, "Yazar, yazar!" sesleri duyulmuştu), "Cehennemin karşılığı gene cehennem olur," diyerek, şimşeğin parıltısında ve gök gürültüsünün uğultusu altında gülümseyen saf bir çocuğu gördüğünü, ama bizlerin o çocuk gibi olamayacağımızı söyledi.

Arka sıralardan biri bu sözünü beğenerek:

– Evet, evet, gök gürültüsünün uğultusu altında! diye tekrarlıyordu.

Kalabalık üniformalı, kurdeleli nişanlar takınmış, saçları ağarmış, dazlak, yetmiş yaşlarında, önemli kişi oldukları belli olan ihtiyarların oturduğu büyük masaya doğru kaydı; Piyer bunların hemen hepsini tanıyordu, onları ya soytarılarıyla evlerinde ya kulüplerde boston oynarken görmüştü. Kalabalık, uğultusunu kesmeden masaya yaklaşmıştı. Konuşmacılar birbiri arkasında, bazen de ikisi birden, kalabalık onları geriden ittiği için iskemlelerin yüksek arkalıklarına yapışarak konuşuyorlardı. Arkada duranlar o sırada konuşan konuşmacının söylemeyi unuttuğu şeyleri hemen fark ediyor, onun belirtmeden geçtiği şeyi söylemek için birbirleriyle yarışıyorlardı. Başkaları ise bu sıcakta, o daracık yerde, söylenecek bir şey bulmak için zihinlerini kurcalıyor, bir düşünce yakaladılar mı onu hemen söylemek için acele ediyorlardı. Piyer'in tanıdığı ihtiyar önemli kişiler bazen birine, bazen diğerine dönüp bakıyorlardı. Ama çoğu zaman yüzlerinde yalnız orayı çok sıcak bulduklarını belli eden bir anlam beliriyordu. Bununla birlikte Piyer heyecan içindeydi. Herkes, "Dünya bize vız gelir!" der gibi bir

tavır takınmıştı; düşüncelerden çok sözlerde ve yüzlerdeki anlamlarda görülen bu hava Piyer'e de bulaşıyordu. Kendi düşüncelerinden vazgeçmemişti ama nedense suçlu olduğunu hissediyor, kendisini temize çıkarmak istiyordu.

Başkalarının sesini bastırmaya çalıştı:

– Ben yalnız, neye ihtiyaç olduğunu öğrenirsek fedakârlıkta bulunmak bizim için daha rahat olur, dedim.

Ona öbürlerinden yakın oturan ihtiyar dönüp baktı, ama hemen sonra masanın öbür tarafında duyulan bağırışlar dikkatini başka yöne çekti. Biri:

– Evet, Moskova teslim edilecektir! Günahlarının cezasını ödesin bakalım!

Bir başkası:

– O insanlığın düşmanıdır! diye bağırıyordu. İzin verin konuşayım... beyler, beni eziyorsunuz!

XXIII

Bu sırada iki tarafa açılan soylu kişilerin kalabalığı arasından sırtında bir general üniforması, omzunda çaprazlama inen kurdeleli bir nişanla, sivri çeneli, gözleri durmadan hareket eden Kont Rastopçin hızlı adımlarla içeri girdi:

– Hükümdarımız, imparator hazretleri şimdi gelecekler, dedi. Şimdi oradan geliyorum. Öyle sanıyorum ki bulunduğumuz durumda fazla tartışılacak bir şey yok. Hükümdar lütfedip bizleri ve tüccarları bir araya toplattı. Oradan milyonlar gelecektir (tüccarların bulunduğu salonu işaret ediyordu). Bizim işimiz ise gönüllüleri sağlamak ve kendi canımızı esirgememek... Yapabileceğimiz en az şey budur!

Masada oturan önemli kişiler arasında bazıları tartışmaya başladılar. Tartışma "sessiz" denilebilecek kadar yavaş yapıldı. Hatta deminki gürültüden sonra, artık insana neredeyse hüzün veriyordu; ihtiyarların sesleri teker teker duyuluyordu. Biri, "Razıyım," diyordu, öbürü biraz daha değişik olsun diye, "Ben de aynı düşüncedeyim," diye söyleniyor, diğerleri de bunlara benzer sözler söylüyorlardı.

Sekretere Moskova aristokrasisinin bildirisini yazma emrini verdiler, bu bildiride Moskovalıların, Smolenskliler gibi bin kişide on kişiyi tam teçhizatlı olarak sağlamayı üzerlerine aldıkları bildiriliyordu. Tartışan beyefendiler biraz hafiflemiş gibi, iskemlelerini gürültüyle çekerek ayağa kalktılar ve bazılarıyla kol kola girerek konuşa konuşa, uyuşan ayakları açılsın diye salonda dolaşmaya başladılar.

Birden salonlarda:

– Hükümdar geliyor! Hükümdar geliyor! diye sesler duyuldu ve tüm kalabalık çıkış kapısına doğru atıldı.

Hükümdar, duvar gibi dizilmiş soylu kişilerin arasındaki geniş yoldan geçip salona girdi. Bütün yüzlerde saygı ve korkuyla karışık bir merak ifadesi belirdi. Piyer oldukça uzak duruyor, hükümdarın söylevini de bu yüzden tam olarak işitemiyordu. İşittikleri arasında anlayabildiği tek şey, hükümdarın devletin içinde bulunduğu tehlikelerden ve Moskova aristokratlarına bağladığı umutlardan söz ettiğiydi. Bir başka ses hükümdara karşılık vererek biraz önce soyluların vermiş oldukları kararı bildirdi.

Hükümdar bir an için titreyen bir sesle:

– Beyler! dedi.

Kalabalık hışırdadı ve gene sustu. Piyer de artık belirli olarak hükümdarın başka insanların sesinden hiç de farklı olmayan hoş ve duygulu sesini işitmişti.

– Rus aristokrasisinin fedakârlığından hiçbir zaman kuşkuya düşmemişimdir. Ama aristokrasimiz bugün kendisinden beklediklerimizi de aşmıştır. Size yurdumuz namına teşekkür ederim. Beyler, harekete geçelim, zaman her şeyden değerlidir.

Hükümdar sustu. Çevresindeki kalabalık sıkıştıkça sıkışıyor ve her yerden heyecanlı, yüksek sesle konuşmalar duyuluyordu. Arkadan hiçbir şeyi işitmemiş ve her şeyi kendine göre yorumlamış olan İlya Andreyiç'in ağlayarak:

– Evet, zaman her şeyden değerlidir... İşte hükümdarımıza yakışır söz budur! dediği duyuldu.

Hükümdar soylu kişilerin toplandığı salondan tüccarların bulunduğu salona geçti. Orada on dakika kadar durdu. Piyer, başkalarıyla birlikte hükümdarın, tüccarların bulunduğu salondan göz-

leri minnet gözyaşlarıyla dolu çıktığını gördü. Sonradan öğrenildiğine göre, hükümdar daha tüccarların karşısında söylevine başlar başlamaz gözlerinden yaşlar fışkırmış, sözlerini titrek bir sesle bitirmişti. Piyer onu gördüğü sırada, hükümdar salondan yanında iki tüccarla birlikte çıkıyordu. Bunlardan biri, tanıdığı şişman bir toptancıydı; öbürü ince, sivri çeneli, sarı yüzlü bir belediye başkanıydı. İkisi de ağlıyorlardı. Zayıf adamın gözleri dolu doluydu, toptancı ise çocuk gibi hıçkıra hıçkıra ağlıyor, durmadan:

– Hayatımı da malımı mülkümü de al, senin olsun majeste! diyordu.

Piyer o anda, artık kendisi için hiçbir şeyin önemi kalmadığını, her şeyini feda etmeye hazır olduğunu gösterme isteğinden başka hiçbir şey duymuyordu. Anayasa konusunda yaptığı konuşma ona bir sitem gibi görünüyordu. Kont Mamanov'un ordunun emrine bir alay vereceğini öğrenince Bezuhov da Kont Rastopçin'e bin kişi vereceğini, bunların geçimini üzerine alacağını söyledi.

İhtiyar Rostov, karısına olup bitenleri anlatırken ağlamadan duramıyordu, hemen orada Petya'nın ricasını yerine getirmeye razı oldu, hatta onu orduya yazdırmak için kendisi yola koyuldu.

Ertesi gün hükümdar gitti. Toplantı yapmış olan soylu kişiler, üniformalarını çıkarıp tekrar evlerine, kulüplerine dağıldılar, oflaya puflaya çiftliklerinin kâhyalarına milis toplamak için gereken emirleri verdiler ve yaptıklarına kendileri de şaştılar.

İkinci Bölüm

I

Napolyon Dresden'e gitmeden edemediği, orada gösterilen büyük saygı gösterileri karşısında başının dönmemesine imkân olmadığı, sırtında bir Polonya üniforması giymeden duramadığı, insanın içinde ileri atılmak hevesini uyandıran haziran sabahının etkisi altında kaldığı ve önce Kuragin'in, sonra da Balaşev'in yanında öfkeye kapılmaktan kendini alamadığı için, Rusya'ya karşı savaşa tutuşmuştu.

Aleksandr tüm görüşmeleri, yapılanları kendisine karşı hakaret saydığı için reddetmişti. Barclay de Tolly, hem görevini yerine getirmek hem de büyük bir komutan olarak ün kazanmak için orduyu elinden geldiği kadar iyi yönetmeye çalışıyordu. Rostov, dümdüz tarlada doludizgin at sürmekten kendini alamadığı için, Fransızların üzerine dörtnala hücuma katılmıştı. Tıpkı bunun gibi, savaşta rol alan o sayısız kişilerin hepsi kendi kişisel duygularına, alışkanlıklarına, içinde bulundukları koşullara ve amaçlara uyarak davranıyorlardı. Korkuyor, gururlanıyor, neşeleniyor, öfkeleniyor, ama ne yaparlarsa hepsini bilerek, yalnız kendi isteklerine uyarak yaptıklarını sanıyorlardı. Oysa hepsi kendi iradeleri dışında tarihin birer aracından başka bir şey değildi ve kendileri için bilinmeyen,

ama bizim kuşağımıza mensup insanlar için anlaşılması mümkün bir iş yapıyorlardı. Toplumda eyleme katılan insanların kaderi işte böyledir; toplumda ne kadar üst bir basamağa ulaşmışlarsa özgürlükleri o derece azalır.

Bugün, 1812 yılında iktidarı ellerinde tutan insanların hepsi yerlerini bırakmışlardır, kişisel çıkarları hiçbir iz bırakmadan silinip gitmiştir. Şimdi karşımızda yalnız o devrin tarihî sonuçları vardır.

Diyelim ki Avrupalıların Napolyon'un idaresi altında Rusya'nın derinliklerine girmeleri ve o anda mahvolmaları zorunluydu. O zaman, bu savaşa katılmış tüm insanların o acımak bilmez, saçma ve kendi kendine karşıt olan davranışları bizim için hemen anlaşılabilen bir şey haline gelir.

Kader tüm bu insanları, kendi amacına ulaşmak için, hiçbir insanın (Napolyon'un, Aleksandr'ın ve savaşa katılan başka insanların da) kavrayamayacağı, anlayamayacağı, bir sezişle olsun hissedemeyeceği bir tek büyük sonucu elde etmek için hep birlikte hareket etmeye zorlamıştı.

Şimdi bizim için Fransız ordusunun 1812'de mahvoluşunun nedenleri açıktır. Ama hiç kimse Napolyon idaresindeki Fransız ordularının mahvolmasına yol açan nedenlerin bir yandan bunların geç kalıp Rusya'nın içlerine doğru hazırlıksız olarak bir kış seferine girişmeleri, öbür yandan da Rus kentlerinin yakılması, Rus milletinin içinde düşmana karşı müthiş bir kin uyandırılmasıyla savaşın bambaşka bir biçimde yapılması olduğu konusunda itirazda bulunamaz. Oysa o zamanlar hiç kimse, bugün bize bu kadar apaçık görünen bir şeyi, dünyanın en iyi komutanının idaresi altında bulunan ve dünyanın en iyi ordusu sayılan o sekiz yüz bin kişilik ordunun, kendisinden iki kat daha zayıf olan, tecrübesiz ve daha önce savaşmamış komutanların idaresi altında bulunan Rus ordusuyla çarpıştığı vakit ancak bu koşullar altında mahvolabileceğini asla tahmin edemiyordu. Hatta tahmin etmek şöyle dursun, Rusların kendileri bile tüm çabalarını ülkeyi kurtaracak olan tek direnişe yöneltmişlerdi. Fransızlara gelince onlar da Napolyon'un tüm tecrübesine, dillere destan olan sözüm ona askerî dehasına rağmen, tüm çabalarını yazın sonlarında ta Moskova'ya kadar yayıl-

maya yöneltiyor, yani kendilerini asıl mahvedecek olanı yapmaya çalışıyorlardı.

Fransız yazarlar 1812'ye dair yazdıkları tarihî eserlerde, Napolyon'un cephenin bu kadar yayılmış olmasından doğan tehlikeyi sezdiğini, çarpışmak için fırsat aradığını, mareşallerinin kendisine Smolensk'te duraklamasını öğütlediklerini ve buna benzer tahminleri ileri sürerek güya bu seferin tehlikeli olacağının daha o zamandan sezilmiş olduğunu ileri sürmekten çok hoşlanırlar; Rus yazarlarına gelince, onlar da seferin başından itibaren Napolyon'u Rusya'nın içerilerine doğru çekmek için İskitlere özgü bir plan hazırlanmış olduğunu ortaya atmaktan daha da büyük bir zevk duyarlar ve kimi bu planı Pful'ün, kimi bir Fransız komutanının, kimi Tolly'nin, kimi de bizzat imparatorun hazırladığını söyleyerek gerçekten böyle bir harekâtı ima eden bazı yazışmaları, projeleri ve mektupları gösterirler. Ama gerek Fransızların gerek Rusların meydana gelen olayları daha önceden tahmin ettiklerine dair yapılan bu imaların bugün ortaya çıkarılmasının nedeni, sadece olup bitenlerin bunları doğrulamış olmasıdır. Eğer o tarihî olay olmasaydı bütün bu imalar tıpkı o zamanlar ağızdan ağıza dolaşan, ama sonradan doğrulanmamış, bu yüzden unutulup kalmış binlerce, milyonlarca zıt ima ve tahmin gibi unutulup giderdi. Meydana gelen her olayın sonucu konusunda o kadar çok tahmin yürütülür ki o olay neyle sonuçlanırsa sonuçlansın, her zaman yapılmış olan sayısız tahminler arasında, onlara tamamen karşı tahminlerin de yürütülmüş olduğu tüm olarak unutulup "Ben bunun böyle olacağını daha o zaman söylemiştim," diyecek insanlar bulunur.

Napolyon'un cephenin yayılmasının tehlikeli olduğunu kavradığı ve Rusların düşmanı ülkenin içerilerine doğru çekmek için bir plan hazırladıkları konusunda ileri sürülen tahminler de herhalde bu çeşit rastlantılardandır. Tarihçiler Napolyon'la mareşallerinin böyle düşündüklerini, Rus komutanlarının da böyle planlar hazırladıklarını ancak kendilerini çok zorlayarak ileri sürebilirler. Olaylar bu tür düşüncelerin tümüne aykırı olarak gelişmiştir. Tüm savaş boyunca Ruslar, Fransızları ülkenin içlerine doğru çekmeyi istemek şöyle dursun, onların Rusya'ya ayak basar basmaz ilerlemelerini önlemek için elden gelen ne varsa hepsini yapıyordu. Napol-

yon da cephenin yarılmasından korkmak şöyle dursun, ileri doğru attığı her adımda bir zafer sevinci duyuyor ve çatışma fırsatını hiç de daha önceki seferlerinde olduğu gibi değil, tersine, hiç çaba göstermeden, isteksizce arıyordu.

Daha seferin başlangıcında ordularımız ayrı ayrı parçalara bölünmüştü. Tek amacımız onları birleştirmekti. Oysa geri çekilmek ve düşmanı ülkenin içlerine doğru çekmek için orduyu birleştirmek gerekli değildi. İmparator Rus toprağının her bir karışını savunmakta orduya cesaret vermek için onun başında bulunuyordu, geriye çekilmesini sağlamak için değil! Pful'ün planına göre, Drissa'da koca bir ordugâh kuruluyordu. Geriye çekilme akıllarından bile geçmiyordu. Hatta ordular birleştiği zaman Smolensk'in düşmana kaptırılıp yakılmış olmasına fena halde öfkeleniyordu.

Hükümdarın düşünceleri bunlardı. Rus komutanları ile tüm Rus halkı, bizimkilerin ülkelerinin içlerine doğru çekilmesine daha da çok kızıyorlardı.

Napolyon, orduları parçalandıktan sonra, ülkenin içlerine doğru ilerledi ve çarpışmak için uygun olan birkaç fırsatı kaçırdı... Ağustos ayında Smolensk'e vardı ve düşündüğü tek şey, daha ileri gitmekti. Oysa şimdi görüyoruz ki bu ileriye doğru gidiş kendisi için felaket olacaktı.

Olaylar Napolyon'un da Moskova üzerine yürümeyi hiç de tehlikeli bir şey olarak görmediğini, Aleksandr ile Rus komutanlarının da o zamanlar Napolyon'u ağa düşürmeyi akıllarından bile geçirmediklerini, tamamen aksine düşündüklerini göstermektedir. Napolyon'un ülkenin içlerine doğru sürüklenmesi, herhangi bir kişinin planına göre olmuş değildir (zaten hiç kimse öyle bir şeyin mümkün olacağına inanmıyordu), savaşa katılıp da olması gereken şeyin, daha doğrusu Rusya'nın tek kurtuluş çaresinin, entrikaları, amaçları ve isteklerinin bir araya gelip karışık bir örgü meydana getirmeleri ile olmuştur. Her şey bir rastlantının eseridir. Ordular seferin başlangıcında parçalanıyor. Biz onları bir meydan savaşı yapmak ve düşmanın ilerleyişini durdurmak gibi belirli bir amaçla birleştirmeye çalışıyoruz. Ama bu birleştirme çabasında en güçlü düşmanımızla çarpışmaktan kaçınıyor ve istemeyerek dar bir açı biçiminde geri çekilip peşimizden Fransızları Smolensk'e kadar sürük-

lüyoruz. Ama sivri bir üçgen meydana getirerek geriye çekildiğimizi söylemekle yetinemeyiz, çünkü Fransızlar iki ordu arasında hareket etmektedirler, bundan başka o dar üçgen gittikçe sivrileşiyor, biz de gittikçe daha çok geri çekiliyoruz. Bunun da nedeni şudur: Bagration halk arasında sevilmeyen Alman Barclay de Tolly'den nefret ediyordu, oysa onun komutası altına girmek zorundaydı. Bu yüzden, ikinci orduya komutan olurken Barclay'ın emri altına girmemek amacıyla elinden geldiği kadar uzun bir süre onun komutası altında olan ordulara katılmamaya çalışıyordu. Böylece Bagration uzun bir süre ana orduyla birleşmedi, oysa ordulara komuta eden herkesin en önemli amacı buydu; ama ona öyle geliyordu ki böyle bir yürüyüş yaparsa kendi ordusunu tehlikeye atmış olacaktı. Onun düşüncesine göre yanlardan ve cephe gerisinden düşmanı rahatsız ederek daha sola ve daha güneye çekilmek, sonra da Ukrayna'da ikmal yapmak, her şeyden daha çıkarlıydı. Bu düşünce galiba o nefret ettiği ve rütbece kendisinden daha aşağıda olan Alman'ın emri altına girmek istemediği için aklına gelmişti.

İmparator orduya cesaret vermek için başında bulunuyordu. Oysa onun orada bulunması, neye karar vereceğini bilmemesi, çeşit çeşit teklifler ileri sürenlerin çokluğu, sayısız planın ortaya atılması, birinci ordunun enerjisini yok ediyor, bu yüzden de ordu geri çekiliyordu.

Önce Drissa karargâhında durmak için karar veriliyor. Ama başkomutan olmak hevesini besleyen Paulucci beklenmedik bir davranışla tüm enerjisiyle Aleksandr'ı etkiliyor, bunun üzerine Pful'ün hazırladığı tüm plan bırakılıp her şey Barclay'ın komutası altına veriliyor. Ama Barclay güven vermediği için, yetkileri sınırlandırılıyor.

Ordular parçalanıyor... Komutanların arasında birlik yok... Barclay erler tarafından sevilmiyor... Böylece bir yandan ordulaın parçalanmasından ve Alman başkomutanının sevilmemesinden doğan karışıklıklar, bir kararsızlık havası yaratıyor ve savaşmaktan kaçınılıyor (oysa ordular hep bir arada olsaydı, komutan Barclay olmasaydı bundan kaçınmak mümkün olmayacaktı), öbür yandan halk Fransızlara gittikçe artan bir kin duymaya başlıyor ve yurtseverlik duyguları gittikçe şiddetleniyor.

En sonunda hükümdar ordunun başından ayrılıyor; gidişinin nedenini açıklamak için elverişli bir bahane olarak savaşa halkın da katılmasını sağlamak gerektiği ileri sürülüyor. Gerçekten hükümdarın Moskova'ya gidişi ile Rus ordusunun gücü üç misline çıkıyor.

Hükümdar ordudan, başkomutanın orduyu tek başına yönetmesine engel olmamak için ayrılmıştı ve daha kesin tedbirler alınacağını umut etmekteydi; oysa o gidince ordunun komutanları arasında durum gittikçe daha çok karışıyor ve ordunun güveni azalmaya başlıyor. Bennigsen, büyük prens ve sürüyle general yaver, başkomutanın her hareketini izlemek, onu enerjik adımlar atmaya zorlamak için orduda kalıyorlar. Barclay da bunca "hükümdar gözünün" üzerine çevrildiğini hissederek rahat davranamıyor, kesin adımlar atmak konusunda daha ihtiyatlı hareket etmeye başlıyor ve savaşlardan kaçınıyor.

Barclay ihtiyatı savunuyor. Çareviç ortada bir ihanet olduğunu ima ediyor ve bir meydan savaşı yapılması için ısrar ediyor. Lübomirski, Branitski, Vlotski ve buna benzer kişiler bütün bu söylentileri öylesine ayyuka çıkarıyorlar ki Barclay hükümdara belge göndermek bahanesiyle Polonyalı general yaverleri Petersburg'a gönderiyor. Bennigsen'le ve büyük prensle açıktan açığa mücadeleye girişiyor. Sonunda Bagration'un istememesine rağmen ordular Smolensk'te birleşiyor.

Bagration faytonla Barclay'ın oturduğu eve yaklaşıyor, Barclay onu nişanını takmış olarak karşılamaya çıkıyor ve kendisinden bir rütbe yukarı olan Bagration'a rapor veriyor. Bagration bu soylu davranışla, rütbesi daha yüksek olduğu halde, Barclay'ın emrine giriyor. Ama emrine girdikten sonra onunla daha az anlaşıyor, sonra hükümdarın emri üzerine durumu ona bildiriyor. Arakçeyev'e şöyle yazıyor: "Hükümdarımın emri başım üstüne, ama ben bakanla (Barclay'la) hiç anlaşamıyorum, Allah rızası için beni herhangi bir başka alaya komutan olarak gönderin. Ben burada yapamıyorum; zaten bütün karargâh Almanlarla dolu, öyle ki burada bir Rus yaşayamaz. Bu yüzden de hiçbir yararlı sonuç alınamaz. Ben gerçekten hükümdara ve yurda hizmet ettiğimi sanıyordum, oysa uygulamada Barclay'a hizmet ettiğim anlaşılıyor. İtiraf ede-

rim, bunu istemiyorum." Branitskiler, Wintzengerodeler ve buna benzerlerin sürüsü, başkomutanların arasındaki ilişkileri daha da çok bozuyorlar, bundan ötürü birlik daha da çok dağılıyor. Smolensk'in önünde Fransızlara taarruz için hazırlık yapılıyor, teftiş etmek için ise bir arkadaşına, kolordu komutanına gidiyor ve tüm gün onun yanında kaldıktan sonra, Barclay'ın yanına dönerek hiç görmediği savaş alanındaki tüm mevzilerin baştan başa yanlış düzenlendiğini ileri sürerek onu suçluyor.

Meydan savaşının yapılacağı alan konusunda tartışmalar, entrikalar süredursun, biz Fransızların bulundukları yeri yanlış tahmin ederek onları arıyoruz; Fransızlar ise Neverovski'nin tümeniyle burun buruna geliyor ve Smolensk'in surlarının ta dibine kadar yaklaşıyor.

Ordular arasında irtibat yollarını kurtarmak için beklenmedik bir anda Smolensk'te bir meydan savaşı yapmak zorunluğu ortaya çıkıyordu. Savaşı yapıyorlar. Her iki taraftan binlerce insan ölüyor.

Smolensk hükümdarın ve tüm milletin isteğine aykırı olarak düşmanın eline bırakılıyor. Ama kent kendi valilerinin ihanetine uğrayan Smolensklilerin eliyle yakılıyor. Sonra her şeylerini yitirmiş olan bu insanlar, başka Ruslara da örnek olarak, yalnız kendi kayıplarını düşüne düşüne ve düşmana karşı duyulan nefreti tahrik ede ede Moskova'ya gidiyorlar. Napolyon ilerliyor, biz geriye çekiliyoruz, böylece sonunda Napolyon'u yenebilmek için gereken şeye ulaşmış oluyoruz.

II

Prens Nikolay Andreyiç oğlunun gidişinin ikinci günü Prenses Mariya'yı yanına çağırdı.

– Eh, şimdi memnun oldun mu? diye sordu. Beni oğlumla darıltın! Şimdi memnun musun? Tek istediğin buydu zaten! Memnun musun? Bu iş bana acı veriyor, acı! Ben, hem ihtiyar hem de gücü olmayan bir insanım. Ama sen bunu istiyordun! Eh sevin bakalım, sevin işte...

Bu konuşmadan sonra Prenses Mariya bir hafta boyunca babasını görmedi. Babası hastaydı, çalışma odasından hiç çıkmıyordu.

Prenses Mariya hayretle hastalığı süresince ihtiyar prensin Matmazel Bourienne'i de yanına almadığını fark etmişti. Prense yalnız Tihon bakıyordu.

Bir hafta sonra prens çıktı ve gene eski yaşantısına döndü, özellikle binayla ve bahçeyle uğraşarak vakit geçiriyordu. Matmazel Bourienne ile olan eski ilişkilerini tamamen kesmişti. Her haliyle ve hatta Prenses Mariya ile konuşurken takındığı soğuk tavırla da sanki ona da "Bak işte görüyorsun ki benim için bir şeyler uydurdun, bu Fransız kızıyla benim aramda ilişki olduğu konusunda Prens Andrey'e yalan söyledin, onunla aramızı açtın. Oysa görüyorsun işte, ne sana ne de o Fransız kızına ihtiyacım var!" demek istiyordu.

Prenses Mariya günün yarısını Nikoluşka'nın yanında, onun derslerini izleyerek geçiriyor, ona Rusça ve müzik dersleri veriyor, Dessalles ile konuşuyordu; günün öbür yarısı kendi dairesinde kitapları, ihtiyar dadısı ve bazen arka kapıdan ona gelen Tanrı insanları ile geçiyordu.

Prenses Mariya'nın savaş konusundaki düşünceleri kadınların genel olarak bu konudaki düşünceleri gibiydi. Savaşta olan ağabeyi için korkuyor, anlamını kavrayamadığı, insanları birbirlerini öldürmeye zorlayan bu savaşta nasıl hiçbir şeye, hiç kimseye acımadan kötülük ettiklerini düşündükçe dehşet duyuyordu. Ama anlamını kavrayamadığı için bu savaş ona tıpkı tüm eski savaşlar gibi görünüyordu. Her zaman sohbet ettiği, savaşın gidişine büyük bir ilgi gösteren Dessalles'in ona kendi düşüncelerini anlatmaya çalışmasına, onu ziyarete gelen Tanrı insanlarının kendilerine göre bir şeyler söyleyerek Deccal'in istilası konusunda halk arasında dolaşan söylentileri dehşet içinde anlatmalarına, hatta şimdi artık Prenses Drubetskaya adını taşıyan ve onunla tekrar mektuplaşmaya başlayan Jüli'nin kendisine Moskova'dan vatan sevgisiyle dolu heyecanlı mektuplar yazmasına rağmen, bu savaşın anlamını bir türlü kavrayamıyordu.

> "Sevgili arkadaşım, size Rusça yazıyorum, çünkü tüm Fransızlardan olduğu gibi onların dillerinden de artık konuşulduğunu duymaya bile dayanamadığım dillerinden de nefret ediyorum!" diye

yazıyordu. "Moskova'da hepimiz taparcasına sevdiğimiz imparatorumuzun davranışlarına büyük bir hayranlık duyuyoruz.

Zavallı kocam Yahudi aşhanelerinde açlık ve sıkıntı çekiyor, ama aldığım haberler bana daha çok cesaret veriyor.

"İki oğlunu da kucaklayarak 'Onlarla birlikte mahvolmaya razıyım, ama ne olursa olsun kararsızlık göstermeden karşı koyacağız!' diyen Rayevski'nin kahramanca davranışını herhalde işitmişsinizdir. Gerçekten de düşman bizden iki misli daha güçlü olduğu halde sarsılmadık. Vaktimizi nasıl mümkünse öyle geçiriyoruz; ama savaştayken savaşa yakışır şekilde davranılır! Prenses Alina ile Sonya tüm günlerini benimle geçiriyorlar; hepimiz kocalarımız sağ olduğu halde dul kalmış zavallı kadınlar gibi, yaralılar için top top pamuk hazırlarken çok güzel konuşmalar yapıyoruz, yalnız sizin yokluğunuzu duyuyoruz, sevgili kardeşim..."

Prenses Mariya'nın bu savaşın tüm anlamını kavramamasının asıl nedeni, ihtiyar prensin hiçbir zaman bu savaştan söz etmemesi, onu kabul etmemesi, hatta sofrada savaştan söz eden Dessalles ile alay etmesiydi. Prensin tavrı ve sesi o kadar sakin, o kadar güvenliydi ki Prenses Mariya hiç düşünmeden onun her dediğine inanıyordu.

İhtiyar prens, temmuz ayının sonuna kadar pek çok çalıştı, hatta çok neşeliydi. Yeni bir bahçe ile çiftliğinde çalışan adamlar için yeni bir yapı daha yaptırdı. Prenses Mariya'nın içinde bir tek şey kuşku uyandırıyordu. O da babasının az uyku uyuması ve çalışma odasında uyumak alışkanlığından vazgeçerek her gün yatacağı yeri değiştirmesiydi. Bazen portatif karyolasının kapalı taraçaya konulmasını emrediyor, bazen misafir odasında, divanın üzerinde uyuyakalıyor, bazen Matmazel Bourienne ya da delikanlı Petruşka ona kitap okurken soyunmadan şekerleme yapıyor, bazen de geceyi yemek odasında geçiriyordu.

Bir ağustos günü Prens Andrey'den ikinci bir mektup geldi. Gidişinden hemen sonra alınan ilk mektupta, Prens Andrey babasına söylemek cesaretinde bulunduğu şeylerden ötürü kendisini bağışlaması için yalvarıyor, onu gene eskisi gibi sevmesini rica ediyordu. İhtiyar prens bu mektuba sevgi dolu bir karşılık vermiş, Fran-

sız kızını da o mektuptan sonra kendisinden uzaklaştırmıştı. Prens Andrey'in ikinci mektubu, Fransızlar Vitebsk'i işgal ettikten sonra, onun civarında bir yerden yazılmıştı ve özetle tüm seferin anlatımından başka bir şey değildi, planı bile mektubun üzerine çizmişti, harekâtı anlatıyor ve sonraki gelişmelerden söz ediyordu. Ayrıca Prens Andrey mektubunda babasına orduların hareket halinde bulunduğu bir bölgede oturmasının ne kadar rahatsız edici bir şey olduğundan söz ediyor, Moskova'ya gitmelerini öğüt veriyordu.

O gün yemekte söylendiğine göre Fransızların artık Vitebsk'e girdiklerini belirten Dessalles'in sözlerini işiten ihtiyar prens, Andrey'in mektubunu hatırladı. Prens Mariya'ya:

– Prens Andrey'den mektup aldım, sen onu okumadın mı? diye sordu.

Prenses ürkek bir tavırla:

– Hayır, *mon père!* diye karşılık verdi.

Geldiğini bile bilmediği bir mektubu tabii okumuş olamazdı. Prens yapılmakta olan savaştan söz ederken her zaman olduğu gibi hakaret dolu bir gülümsemeyle:

– Hani savaş var diyorlar ya, ondan söz ediyor, dedi.

Dessalles:

– Herhalde çok ilginçtir. Prens bulunduğu durumdan ötürü, birçok şeyi bilebilir...

Matmazel Bourienne:

– Ah, çok ilginç bir şey! dedi.

İhtiyar Prens Matmazel Bourienne doğru döndü:

– Gidip getirin mektubu, dedi. Biliyorsunuz, küçük masanın üzerinde, *presse-papier*'nin altındadır.

Matmazel Bourienne sevinçle ayağa fırladı. İhtiyar prens kaşlarını çattı:

– Ah, hayır! Sen git Mihail İvaniç! dedi.

Mihail İvaniç kalktı, çalışma odasına gitti. Ama o gider gitmez, huzursuz bir tavırla çevresindekilere bakınıp duran ihtiyar prens peçetesini fırlattı, kalkıp mektubu kendi eliyle getirmeye gitti.

– Hiçbir şey de yapamazlar! Her şeyi karıştırırlar! diye söyleniyordu.

Prens gidip gelinceye kadar, Prenses Mariya, Dessalles, Matma-

zel Bourienne, hatta küçük Nikoluşka bile hiç konuşmadan birbirlerine bakıp durmuşlardı. İhtiyar prens, acele ederek hızlı adımlarla yanında Mihail İvaniç, elinde de mektup ve planla geri döndü. Bunları tabağın yanına koyarak yemeğin sonuna kadar kimseye okutmadı.

Misafir odasına geçince mektubu Prenses Mariya'ya verdi, yeni yaptırdığı binanın planını da önüne açarak Prenses Mariya'ya yüksek sesle okumasını emretti. Prenses Mariya mektubu okuduktan sonra soru sorar gibi babasına baktı. Babası plana bakıyordu, belli ki kendi düşüncelerine dalmıştı.

Dessalles:

– Ne dersiniz bunlara prens? diye sormak cesaretini göstererek prense doğru döndü.

Prens gözlerini binanın planından ayırmadan uykudan uyandırılmış gibi canı sıkılarak:

– Ben!.. Ben!.. dedi.

– Savaş alanı bizim bulunduğumuz yere pekâlâ yaklaşabilir.

İhtiyar prens:

– Ha... ha... ha!.. dedi. Savaş alanıymış! Ben daima söylemişimdir, şimdi de söylerim ki, savaş alanı Polonya'dır, düşman asla Niemen'den bu tarafa geçmeyecektir.

Dessalles, düşman artık Dinyeper'de olduğu halde Niemen'den söz eden prense hayretle baktı; ama Niemen'in jeopolitik durumunu unutmuş olan Prenses Mariya, babasının söylediği şeyin doğru olduğunu düşünüyordu.

Prens, herhalde 1807 yılında yapılan ve ona sanki daha kısa bir süre önce olmuş gibi görünen seferden söz ederek:

– Karlar eridi mi Polonya'nın bataklıklarında boğulacaklar. Yalnız onlar bunu göremezler... diye söylendi. Bennigsen Prusya'ya daha önce girmeliydi, o zaman iş başka türlü olurdu.

Dessalles çekingen bir tavırla:

– Ama mektupta Vitebsk'ten söz ediyorlar! dedi.

Prens canı sıkılarak:

– Ha, mektuplar, evet... diye söylendi. Evet... Evet.

Yüzünde birden somurtkan bir anlam belirdi. Bir süre konuşmadı:

– Evet, yazdığına göre Fransızlar bozguna uğramışlar; hangi nehirdi o?

Dessalles gözlerini indirdi, alçak sesle:

– Prens bu konuda bir şey yazmıyor, dedi.

– Ya, demek yazmıyor, öyle mi? İyi ama bunu ben uydurmadım ki!

Herkes uzun bir süre sustu. Sonra prens birden başını kaldırıp binanın planını işaret etti:

– Evet... Evet... Haydi Mihail İvaniç! Söyle bakalım, bu yapıda nasıl bir değişiklik yapmak istiyorsun?

Mihail İvaniç plana yaklaştı, prens onunla yeni bina konusunda konuştuktan sonra, Prenses Mariya ile Dessalles'e öfkeyle baktı ve kalkıp kendi odasına gitti.

Prenses Mariya, Dessalles'in babasına nasıl şaşkın ve utangaç bir tavırla baktığını, nasıl sustuğunu fark etmişti ve babasının, oğlundan gelen mektubu misafir odasındaki masanın üzerinde unutmasına çok hayret etmişti, ama konuşmak ve Dessalles'e neden utandığını, niçin sustuğunu sormak şöyle dursun, bunu düşünmek bile ona korku veriyordu.

O akşam prensin gönderdiği Mihail İvaniç, misafir odasında unutulmuş olan mektubu almak için Prenses Mariya'ya geldi. Prenses Mariya mektubu verdi. Sonra bundan hiç hoşlanmadığı halde, kendini zorlayarak Mihail İvaniç'e babasının ne yaptığını sordu. Mihail İvaniç saygılı ama hafif alaylı bir sesle:

– Hep uğraşıyorlar efendim, dedi. (Dudaklarındaki o gülümseyişi fark eden Prenses Mariya'nın yüzü sarardı.) Yeni yapılan bina için üzülüyorlar. Biraz okudular, şimdi de...

Mihail İvaniç bu sözleri söylerken sesini alçaltmıştı:

– Yazı masasının başında oturuyorlar. Herhalde vasiyetnamelerini yazıyorlar, efendim.

Son zamanlarda prensin en çok sevdiği işlerden biri "vasiyetname" dediği ve ölümünden sonra kalacak olan belgeleri düzenlemekti.

Prenses Mariya:

– Peki Alpatiç'i Smolensk'e gönderiyorlar mı? diye sordu.

– Elbette efendim, çoktandır bekliyor.

III

Mihail İvaniç elinde mektupla çalışma odasına döndüğü vakit, prens, gözlerinde gözlük, alnında ışığa engel olan bir siperlik, yanında da bir mumla, üzerinde birçok kâğıtlar bulunan açık masanın önünde, elini ta ileriye doğru uzatmış olarak biraz azametli bir pozda oturuyor ve kendisinin *remarques* dediği, ölümünden sonra hükümdara verilmesi gereken kâğıtları okuyordu.

Mihail İvaniç içeriye girdiği sırada, biraz önce yazdığı şeylerin anıları ile prensin gözleri dolu dolu olmuştu. Mektubu Mihail İvaniç'ten aldı, cebine koydu, kâğıtları yerleştirdi ve çoktandır bekleyen Alpatiç'i çağırdı.

Küçük bir kâğıdın üzerine Smolensk'ten aldırmak istediği şeyler yazılıydı. Kapının yanında duran Alpatiç'in önünde bir aşağı bir yukarı dolaşarak emirler vermeye başladı.

– Önce mektup kâğıdı alacaksın, işitiyor musun? Sekiz deste! İşte şu örneğe göre, kenarı yaldızlı olacak... Al örneği, muhakkak ona göre olsun, sonra Mihail İvaniç'in yazdırdığı kâğıda bakarsın, vernikle, balmumu... yazılıdır orada.

Odada biraz daha dolaştı, sonra aklında kalsın diye her şeyi yazdığı kâğıda baktı:

– Sonra kayıt işi için yazmış olduğum mektubu kendi elinle götürüp valiye vereceksin!

Bunlardan başka yeni yapılacak olan bina için kapılara sürgüler alınmalıydı, hem de muhakkak prensin kendi düşündüğü biçimde olmalıydılar. Sonra vasiyetname saydığı vesikaları yerleştirmek için kapaklı bir sandık ısmarlamalıydı...

Alpatiç'e emir verilmesi iki saatten fazla sürdü. Prens bir türlü onu bırakmak istemiyordu. Bir ara oturdu, düşünceye daldı ve gözlerini kapayarak uyuyuverdi. Alpatiç hiç kımıldamadı.

– Ha... haydi.. git git, eğer bir şey daha gerekirse birini gönderirim.

Alpatiç çıkıp gitti. Prens gene yazı masasına yaklaştı, çekmecesine baktı, eliyle kâğıtları yokladı, sonra gene çekmeceyi iterek valiye mektup yazmak için masanın başına oturdu.

Mektubun zarfını kapayıp da ayağa kalktığı zaman artık vakit

geçti. Uykusu vardı, ama biliyordu ki uyuyamayacaktı. Çünkü en kötü düşünceler yatağına yatınca aklına geliyordu. Tihon'a seslendi ve onunla birlikte o gece için karyolasını nereye kurduracağını söylemek için odadan odaya dolaşmaya başladı. Her bir köşeyi ölçerek dolaşıyordu.

Her yer ona rahatsız görünüyordu. Ama en kötüsü, her zaman yatmaya alıştığı çalışma odasındaki divandı. Bu divan, herhalde orada yatarken zihninden geçirdiği düşünceler yüzünden ona korku veriyordu. Hiçbir yer ona rahat görünmüyordu. En çok oturma odasında piyanonun arkasındaki köşede rahat edeceğini sanıyordu; henüz burada hiç yatmamıştı.

Tihon bir uşakla birlikte yatağı getirdi ve portatif karyolayı açarak oraya yerleştirmeye başladı.

Prens:

– Öyle değil, öyle değil! diye bağırdı ve karyolayı köşeden kendi eliyle aradaki mesafenin dörtte biri kadar daha uzağa çekti. Sonra tekrar oraya doğru itti.

Prens, "Eh, artık her şeyi bitirdim, şimdi dinleneyim!" diye düşündü ve Tihon'un kendisini soymasını bekledi.

Prens kaftanla pantolonunu çıkarmak için sarf etmesi gereken çabadan ötürü canı sıkılarak, yüzünü buruştura buruştura soyundu. Ağır bir hareketle karyolanın üzerine çöktü ve sarı, kupkuru ayaklarına onları hor görüyormuş gibi bir tavırla, düşünceye dalarcasına baktı. Aslında düşünceye dalmamıştı. Sadece ayaklarını kaldırıp karyolanın üzerine koymak ve karyolada dönmek gibi güç bir iş yapmaya üşeniyordu. "Ah, ne zor bir şey! Ah bu uğraşmalar bir an önce bitse, siz de benim yakamı bıraksanız!" diye düşündü. Dudaklarını kısarak yirminci kez çaba gösterdi, sonunda güç bela yatabildi. Ama yatar yatmaz birden tüm yatak ölçülü bir şekilde sanki soluk alıyormuş ya da oraya buraya çarpıyormuş gibi bir ileri, bir geri gitmeye başladı. Hemen hemen her gece aynı şey oluyordu. Prens Andrey neredeyse kapadığı gözlerini açtı. Birine öfkelendi:

– Hiç rahat yok, Allah belanızı versin! diye homurdandı. Ha, evet, önemli bir şey vardı! Bu gece yatakta düşünmek için bıraktığım çok önemli bir şey vardı. Sürgüler miydi yoksa? Hayır, onları söyledim. Hayır başka bir şey vardı: Misafir odasında olan bir şey!

Prenses Mariya, bir şeyler uydurmuştu. Dessalles de, o budala Dessalles de bir şeyler söylemişti. Cebime bir şey koymuştum... Hatırlamıyorum. Tişka! Biz yemekte nelerden söz etmiştik?

– Prensten söz ettiniz efendim, Mihail'den.

Prens eliyle masaya vurdu:

– Sus, sus! Ha evet, biliyorum, Prens Andrey'in mektubu. Prenses Mariya okumuştu. Dessalles, Vitebsk konusunda bir şeyler söylüyordu. Şimdi okurum!

Cebinden mektubun çıkarılmasını ve karyolanın üzerinde limonata ile burmalı bir mumun bulunduğu masanın yanına çekilmesini emretti, sonra da gözlüğünü takarak okumaya başladı. Mektubun anlamını ancak şimdi, onu gecenin sessizliğinde, yeşil abajurun altından sızan zayıf ışıkta okuyunca bir anda kavradı.

"Fransızlar Vitebsk'te! Dört menzillik bir yürüyüşten sonra Smolensk'e ulaşabilirler! Belki de şu anda oradadırlar," diye düşündü.

– Tişka!

Tihon yerinden fırladı. Prens:

– Hayır, istemez, istemez! diye bağırdı.

Mektubu şamdanın altına sakladı ve gözlerini kapadı. Gözlerinin önünde Tuna canlandı: Işıl ışıl bir öğle vakti, kamışlar, Rus ordugâhı ve kendisi, daha gencecik bir general, yüzünde hiçbir kırışık olmayan, zinde, neşeli, al yanaklı bir general olarak Potemkin'in işlemeli çadırına giriyor... Gözlerinin önünde bu sahne canlanınca yüreğinde çariçenin gözdesine karşı tıpkı o sırada olduğu gibi yakıcı bir kıskançlık duydu: Bu kıskançlık duygusu aynen o zamanki şiddetindeydi! Potemkin'le bu ilk görüşmesinde söylenen tüm sözleri olduğu gibi hatırladı. Bunun üzerine gözlerinin önünde orta boylu, şişman ve tombul yüzünde hafif bir sarılık olan bir kadın, ana imparatoriçe canlandı; imparatoriçe onu ilk kez olarak huzura kabul ettiğinde nasıl karşıladığını, nasıl gülümsediğini, söylediği sözleri hatırladı, sonra aynı yüzü katafalkta gördüğü ve önce kim elini öpecek diye Zubov'la çatıştığı aklına geldi.

"Ah, bir an önce, bir an önce o zamana dönebilsek! Şimdi olup bitenler bir an önce bitse! Beni bir an önce rahat bıraksalar!" diye içini çekti.

IV

Prens Nikolay Andreyiç Bolkonski'nin çiftliği Lısiye Gori, Smolenk'ten altmış verst uzaklıkta, kentin arkasında ve Moskova'ya giden yolun üç verst ötesinde bulunuyordu.

Prens, Alpatiç'e emirler verdiği akşam Dessalles, Prenses Mariya ile görüşmek istediğini bildirerek ona prensin sağlık durumunun pek iyi olmadığını, güvenliğini sağlamak için hiçbir tedbir almak istemediğini açıkladı ve Prens Andrey'in mektubuna göre Lısiye Gori'de kalmak tehlikeli bir şey olacağından, derin bir saygıyla Smolensk'te bulunan valiye bir mektup yazıp onu Alpatiç'le göndermesini ve validen durumu, aynı zamanda Lısiye Gori'de kalmasının ne derece tehlikeli olacağının kendisine bildirilmesini rica etmesini öğütledi. Dessalles, Prenses Mariya'nın ağzından valiye bir mektup yazdı, prenses onu imzaladı, sonra mektup Alpatiç'e verildi, bunu valiye vermesi ve eğer tehlike varsa mümkün olduğu kadar çabuk dönmesi tembih edildi.

Alpatiç emirleri aldıktan sonra, kendisini geçiren ev halkıyla birlikte başında tüylü beyaz bir şapka (bu şapkayı kendisine prens hediye etmişti), elinde de tıpkı prensin yaptığı gibi bir bastonla dışarı çıkıp üstü deriyle örtülü ve besili üç at koşulmuş arabaya bindi.

Arabanın büyük çıngırağı bağlıydı, küçük çıngırakların içi de kâğıtlarla tıkanmıştı. Prens hiç kimsenin Lısiye Gori'de çıngıraklarını öttüre öttüre dolaşmasına izin vermezdi. Ama Alpatiç uzun yola çıkarken çıngırakların, zillerin çın çın dört bir yanda yankılar yapmasından hoşlanırdı. Alpatiç'i yola çıktığı sırada kendi maiyeti, yani kâhya, ambarcı, aşçı kadın, biri esmer, biri ak saçlı iki ihtiyar kadın, bir Kazak delikanlısı, arabacıları ve çiftlikte çalışan çeşitli insanlar uğurladılar.

Kızı arkasına ve altına basma kılıflı kuş tüyü yastıklar yerleştiriyordu. İhtiyar baldızı gizlice arabaya bir çıkın soktu. Arabacılardan biri onu dirseğinden tutarak oturttu. Alpatiç tıpkı prens gibi acele acele konuşurken:

– Haydi, haydi, ne var? Düğün mü bu böyle? Ah şu kadınlar! diye ahlaya puflaya arabaya bindi.

Alpatiç, korucuya yapılacak işler konusunda son emirleri verdi, bu emirleri verirken de artık prensi taklit etmiyordu. Emirleri verdikten sonra çıplak başından şapkasını çıkardı, üç defa haç işareti yaparak dua etti.

Karısı savaş ile düşman konusunda dolaşan söylentilere değinerek:

– Eğer bir şey olursa dönersiniz, Yakov Alpatiç, Allah rızası için dönün! Bize acıyın, diye bağırdı.

Alpatiç kendi kendine:

– Ah kadınlar! Ah kadınlar! Ah kadın dedikoduları! diye söylene söylene yola koyuldu.

Çevresindeki tarlaları seyrede seyrede gidiyordu. Tarlaların bazılarında artık sararmış buğdaylar vardı. Bazı yerleri hâlâ yeşil ve gür arpalarla örtülüydü, bazıları ise daha yeni, ikinci kez olarak sürülen siyah tarlalardı. Alpatiç yola devam ediyor, bu yıl nadir sayılacak kadar bol ürün veren tarlalara zevkle bakıyordu ve yer yer hasatın başladığı buğday tarlalarının çizgilerine dikkat ederek yapılacak olan hasatla ekilecek tarlalar konusunda kendine göre düşünceler yürütüyordu. Prensin şu ya da bu emrini unutup unutmadığını düşünüyordu. Yolda atlara iki kez yem verdikten sonra 4 Ağustos akşamı kente ulaştı.

Yolda konvoylara ve askerî birliklere rastlamıştı. Smolensk'e yaklaşırken de uzaktan uzağa silah sesleri işitmiş ama bu sesler onu şaşırtmamıştı. Onu en çok şaşırtan şey, Smolensk'e yaklaşırken birtakım erlerin güzel bir arpa tarlasını herhalde hayvanlarına yem yapmak için biçmeleri ve üzerinde karargâh kurmuş olmalarıydı. Erlerin tarlayı biçmelerine şaşırmış kalmıştı, ama hemen sonra kendi işini düşünerek bunu unutmuştu.

Alpatiç'in hayatta ilgilendiği şeyler, otuz yıldan bu yana yalnız ve yalnız prensin istekleriyle sınırlandırılmıştı. Bu çemberden hiçbir vakit çıkamıyordu. Prensin emirlerinin yerine getirilmesiyle ilgili olmayan hiçbir şey, onda en küçük bir ilgi uyandırmıyordu, onları yok sayıyordu.

Alpatiç, 4 Ağustos günü Smolensk'e gelince Dinyeper'in öbür kenarında, Geçenski ilçesinde, bekçi Ferapontov'un hanında konakladı; otuz yıldır hep orada konaklamaya alışmıştı. Ferapontov,

on iki yıl kadar önce Alpatiç'in uğurlu eliyle prensten bir koru satın almıştı, ticaret yapmaya başlamıştı. Şimdi de bir evi, bir hanı, şehirde de un satılan bir dükkânı vardı. Ferapontov, şişman, esmer, kırmızı yüzlü, kırk yaşlarında, kalın dudaklı, kocaman patates burunlu ve çatık siyah kaşlarının üzerinde alnı kabarık olan koca göbekli bir adamdı.

Ferapontov sırtında basma bir gömlek ve yelekle sokağa bakan dükkânın önünde duruyordu. Alpatiç'i görünce yanına yaklaştı:

– Hoş geldiniz, Yakov Alpatiç, millet kentten çıkıp gidiyor, siz kente geliyorsunuz!

Alpatiç:

– Neden gidiyorlar kentten sanki? diye sordu.

– Ben de aynı şeyi söylüyorum, bizim millet aptaldır, herkes Fransızlardan korkuyor!

Alpatiç:

– Hep kadın dedikodusu bunlar, hep kadın dedikodusu! diye söylendi.

– Ben de öyle düşünüyorum! Onun için de oturuyorum işte, Yakov Alpatiç. Kendime diyorum ki Fransız'ı içeriye bırakmasınlar diye emir verdi... Madem emir var, demek öyle olacak. Zaten köylüler bir arabaya üç ruble istiyorlar! Bunlarda ne din var ne iman!

Yakov Alpatiç, dikkatsiz bir tavırla dinliyordu. Atları için saman, kendisi için de çay istedi, çay içtikten sonra da uykuya yattı.

Bütün gece hanın önünden, caddeden ordular geçti. Ertesi gün, Alpatiç sırtına yalnız kente giderken giydiği uzun gömleği geçirdi ve işlerini görmeye gitti. Sabah hava güneşliydi ve saat sekizden sonra sıcak basmıştı. Alpatiç'in düşündüğü gibi "hasat için iyi bir gün daha" başlamıştı. Kentin arkasında, sabahın erken saatlerinde silah sesleri duyulmaya başlamıştı.

Sekizden sonra tüfek seslerine, top sesleri de katıldı. Sokaklar çok kalabalıktı. Her yerde bir yerlere aceleyle koşuşan insanlar ve birçok asker vardı. Ama arabacılar her zaman olduğu gibi oradan oraya gidiyor, satıcılar dükkânların kapısında duruyor, kiliselerde de törenler yapılıyordu. Alpatiç dükkânlara, hükümet dairelerine, postaya ve valiye uğradı. Hükümet dairelerinde, dükkânlarda,

postada herkes savaştan, artık kente hücum etmiş olan düşmandan söz ediyordu, herkes birbirine ne yapacağını soruyor, birbirini sakinleştirmeye çalışıyordu.

Alpatiç valinin evi önünde büyük bir kalabalıkla karşılaştı; sokakta birçok Kazak ve valinin yol için hazırlanmış arabası duruyordu. Kapıda da iki soyluyla karşılaştı. Bunlardan birini tanıyordu. Eskiden ilçe polisi komiseri olan bu soylu heyecanlı heyecanlı konuşuyordu:

– Bunlar şaka mı yani? diyordu. Kimsesi olmayan ne de olsa daha iyi durumda. İnsan tek başına oldu mu fakir de olsa tek derdi vardır! Gel gelelim on üç kişilik bir ailen varsa, bir de malın mülkün... Sonunda bu işi bu hale getirdiler işte. Hepimiz mahvolacağız! Artık iş bu hale geldikten sonra, buna devlet adamı mı denir! Ah! Elimde olsa tüm bu haydutları asardım...

Öbürü:

– Canım, yeter, yeter! diyordu.

– Bana ne! Varsın işitsin! Nedir yani, köpek miyiz biz?

Eski polis komiseri bunu söyledikten sonra, arkasına baktı ve Alpatiç'i gördü:

– A! Yakov Alpatiç! Hangi rüzgâr attı seni buraya?

Alpatiç gururlu bir tavırla başını kaldırıp elini cebine attı (Prensten söz ettiği zaman hep öyle yapardı):

– Ekselansın emirleri üzerine vali beyin yanına gireceğim, durumun ne olduğunu öğrenmemi emrettiler.

Mülk sahibi adam:

– Eh, öğren bakalım! diye bağırdı. İşi öyle bir hale getirdiler ki ne araba var ne bir şey. Bak işte, duyuyor musun?

Bunu söylerken silah seslerinin geldiği yönü işaret etmişti. Tekrar:

– İşte işi bu hale getirdiler! Hepimiz mahvolacağız, onların yüzünden... Haydutlar! dedi ve kapının önündeki basamaklardan aşağıya indi.

Alpatiç, başını sallayarak merdivene doğru yürüdü. Kabul odasında tüccarlar, kadınlar, memurlar vardı, hepsi hiç konuşmadan birbirlerine bakıyorlardı. Çalışma odasının kapısı açıldı, herkes yerinden kalktı ve öne doğru ilerledi. İçeriden koşarak bir memur çıktı, bir tüccarla bir şeyler konuştu, arkasından boynuna haç tak-

mış şişman bir memuru çağırdı ve gene kapının arkasında kayboldu; herhalde kendisine doğru çevrilen bakışlarla sorulardan bir an önce kaçmak istiyordu. Alpatiç, öne doğru ilerledi ve memurların tekrar çıkışında bir elini düğmeleri iliklenmiş olan ceketinin iç tarafına sokarak ona doğru dönüp iki mektup uzattı.

– Korgeneral Prens Bolkonski'den sayın Baron Ache'a dedi.

Bunu o kadar azametli ve o kadar önemli bir şey söyler gibi söylemişti ki memur ona doğru döndü, uzattığı mektupları aldı. Birkaç dakika sonra, vali Alpatiç'i huzuruna kabul etti ve aceleyle:

– Prense ve prensese söyle; benim hiçbir şeyden haberim yoktu. Ben sadece üst makamların bana verdikleri emirlere göre hareket ettim. İşte...

– Bununla birlikte, madem prens hasta, benim öğüdüm şu: Moskova'ya gitsinler. Ben bile oraya gidiyorum, ona de ki...

Ama vali sözünü bitiremedi. Üstü başı tozlanmış ve ter içinde bir subay içeri girdi ve Fransızca olarak bir şeyler söylemeye başladı. Valinin yüzünde bir dehşet ifadesi belirdi. Başını Alpatiç'e doğru sallayarak:

– Sen git, dedi ve subaya bir şeyler sormaya başladı.

Alpatiç valinin yanından çıkınca yüzüne şaşkın, merak dolu, ürkek ve çaresiz bakışlar çevrildi. Alpatiç bu sefer elinde olmayarak, şimdi artık yakından duyulan ve gittikçe şiddetlenen silah seslerini dinleyerek aceleyle hana döndü. Valinin Alpatiç'e verdiği kartta şunlar yazılıydı:

> Şuna inanın ki Smolensk kenti içinde henüz en küçük bir tehlike yoktur. Bu kentin tehlike karşısında kalması inanılacak bir şey değildir. Bir taraftan ben, diğer tarafta Prens Bagration, orduların Smolensk önünde birleşmeleri için çaba gösteriyoruz. Bu birleşme ayın yirmi ikisinde gerçekleşecek ve her iki ordu güçleri artarak, size teslim edilmiş olan eyaletteki düşmanı buradan uzaklaştırıncaya ya da o kahraman birliklerinde tek er kalmayıncaya dek savaşacaklardır. Bundan anlayabilirsiniz ki Smolensk halkını sakinleştirmek için ne mümkünse yapabilirsiniz. Çünkü bu kadar kahraman iki ordunun düşmanı yeneceklerine kesin olarak inanmamaları için ortada hiçbir neden yoktur.

Bu yazı, 1812'de Smolensk sivil valisi olan Baron Ache'a, Barclay de Tolly tarafından gönderilmiş bir günlük emirdi.

Halk, huzursuzluk içinde sokaklarda dolaşıp duruyordu. Evlerin avlularından durmadan tepeleme eşyalar, tabaklar, çanaklar, iskemleler ve küçük küçük dolaplarla dolu arabalar çıkıyor, sokaklardan geçiyordu. Ferapontov'un hanının yanındaki evin önünde arabalar duruyordu, kadınlar, vedalaşırken ağlayıp sızlanıyor, söyleniyorlardı. Bir bekçi köpeği havlayarak arabaya koşulmuş atların önünde zıplayıp duruyordu.

Alpatiç her zamankinden daha hızlı adımlarla avluya girdi, doğru kendi atlarının bulunduğu tavlaya, kendi arabasına doğru gitti. Arabacı uyuyordu; Alpatiç onu uyandırdı, atları arabaya koşmasını emretti ve sofaya girdi. Hancının odasında ağlayan bir çocuğun sesi, hıçkıra hıçkıra tıkanırcasına ağlayan bir kadının hıçkırıkları ve Ferapontov'un öfke dolu kısık sesi duyuluyordu. Alpatiç içeriye girer girmez, aşçı ürkmüş bir tavuk gibi çırpındı.

– Öldürdü! Hanımı öldürdü! Öyle bir dövdü, öyle bir sürükledi ki onu!

Alpatiç:

– Neden? diye sordu.

– Kadın onu da götürmesi için yalvarıyordu da ondan. Ne de olsa kadın canım! "Beni de götür, beni de, küçük çocuklarla beni mahvetme, bütün millet gitti, biz neden gitmiyoruz?" diyordu. O zaman onu öyle bir dövmeye başladı ki, öyle bir dövdü, öyle bir yerlerde sürükledi ki!

Alpatiç, bu sözlere onları doğru buluyormuş ve artık başka bir şey öğrenmek istemiyormuş gibi başını salladı. Hancının odasının tam karşısına gelen ve kentten satın aldığı eşyaları bıraktığı odaya doğru yürüdü.

O sırada başından örtüsü kaymış, kucağında çocuk tutan zayıf, solgun benizli bir kadın güç bela kapıdan dışarı fırladı, koşarak merdivenden aşağıya, avluya indi. İnerken:

– Canavar! Sen acımak nedir bilmezsin! diye bağırıyordu.

Ferapontov dışarı çıktı ve Alpatiç'le birlikte onun odasına girdi.

– Demek artık gitmek istiyorsun, öyle mi? diye sordu.

Alpatiç sorusuna karşılık vermeden ve hancıya bakmadan, almış

olduğu eşyaların paketlerini gözden geçirerek oda için borcunun ne kadar olduğunu sordu.

Ferapontov:

– Hesaplaşırız! dedi. Sonra, "Ne oldu, valiye gittin mi? Ne karar aldılar?" diye sordu.

Alpatiç valinin kendisine kesin olarak hiçbir şey söylemediğini anlattı. Ferapontov:

– İşimiz öyle yürür mü sanki? dedi. Dorogobuj'a kadar araba başına yedi ruble ver yeter. Diyorum ya işte, adamlarda insaf diye bir şey yok.

Bir an sustu, sonra:

– Silivonov'un talihi yardım etti. Perşembe günü çuvalı dokuz rubleden askeriyeye un sattı, diye devam etti. Eh, artık çay içecek misiniz? diye sordu.

Atlar arabaya koşulurken Alpatiç ile Ferapontov çay içtiler ve ekmek fiyatlarından, hasattan, hasat için elverişli olan güzel havadan söz ettiler.

Ferapontov, üç fincan çay içtikten sonra ayağa kalktı:

– Ama bana öyle geliyor ki iş hafifledi, herhalde bizimkiler üstün çıktı! Dediler ya bırakmazlar, diye. Demek ki güçleri var. Oysa demin diyorlardı ki Matvey İvaniç Platof onları Marina Nehri'ne sürmüş, sekiz binini mi ne bir günde nehirde boğmuş.

Alpatiç satın aldığı şeyleri topladı, onları içeriye giren arabacıya verdi, hancıyla hesaplaştı. Kapıdan tekerlek, nal sesleri ve yola çıkan küçük bir arabanın çıngırakları duyuldu.

Vakit çoktan öğleyi geçmişti. Sokağın yarısı gölgedeydi, öbür yarısı ise güneşin altında ışıl ışıldı. Alpatiç pencereye baktı, sonra kapıya yaklaştı. Birden uzaktan uzağa garip bir ıslık, hemen sonra da bir patlama duyuldu, arkasından da birbirine karışarak uğultu halini alan ve pencereleri zangırdatan top sesleri işitildi.

Alpatiç sokağa çıktı; iki kişi koşarak köprüye doğru gidiyordu. Her yönden ıslıklar ve kentin içine düşen mermilerle humbaraların sesleri duyuluyordu. Ama bu sesler işitilmiyor gibiydi, daha doğrusu kentin arkasından duyulan top sesleriyle kıyaslanınca şehir halkının hemen hiç dikkatini çekmiyordu. Bu, Napolyon'un saat beşte yüz otuz topla kentin dövülmesini emrettiği zaman baş-

layan top atışıydı. Halk, önce bu top atışlarının anlamını kavramamıştı. Düşen humbaralarla mermiler, önce yalnız merak uyandırıyordu. Ferapontov'un o zamana kadar samanlığın altında ağlayıp duran karısı susmuş ve kucağındaki çocukla kapıya çıkmıştı; hiç konuşmadan halka dikkatle bakıyor, seslere kulak kabartıyordu.

Aşçı kadınla dükkâncı da dış kapıya çıkmışlardı. Herkes neşeli bir merakla başlarının üzerinden uçarak geçen mermileri görmeye çalışıyordu. Köşeden heyecanla konuşa konuşa birkaç kişi çıktı. Biri:

– O ne şiddet! diyordu. Damı da tavanı da paramparça etti.

Bir başkası gülerek:

– Bir yaban domuzu gibi toprağı eşeleyerek amma da oydu ha, dedi. Ne müthiş şeydi o! Amma da korkuttu ha! Allah'tan yana doğru atıldın, yoksa seni bir çırpıda toz edecekti!

Halk o adamlara doğru döndü, onlar da durmuş mermilerin nasıl ta yakınlarında, bir evin içine düştüğünü anlatıyorlardı. Bu arada başka patlayıcı maddeler de bazen korku veren bir mermi ıslığıyla, bazen de kulağa hoş gelen bir humbara fısıltısıyla insanların başları üzerinden hızla uçmaya devam ediyordu. Ama hiçbir mermi yakına düşmüyor, hepsi uzaklara gidiyordu. Alpatiç arabaya binmiş, yerleşmeye çalışıyordu. Hancı kapıdaydı, birden kırmızı bir eteklik giymiş, kollarını sıvamış olan aşçı kadın, dirseklerini sağa sola hareket ettirerek, salına salına, konuşulanları dinlemek için köşeye yaklaştı. Hancı:

– Ne bakıyorsun, görecek ne var orada? diye bağırdı.

Kadın:

– Hay Allah! Şaşılacak şey! diye söyleniyordu. Ama efendisinin sesini duyunca ucunu kaldırıp beline soktuğu eteğini düzelterek hemen geri döndü.

Tekrar, ama bu sefer çok yakından bir şey ıslık çıkararak yukarıdan uçan bir kuş gibi geldi, sokağın ortasında bir ateş parıldadı, bir patlama duyuldu ve sokak duman içinde kaldı.

Hancı aşçı kadına doğru koştu:

– Ne yaptın canavar? diye bağırdı.

Aynı anda, çeşitli yerlerde kadınlar ulur gibi ağlamaya başladılar, çocuk ürkerek ağladı ve halk hiç konuşmadan sapsarı olmuş

yüzlerle aşçı kadının başına toplandı. Kalabalıkta herkesten çok aşçı kadının inleyişleri ve sızlamaları duyuluyordu.

– Ay! Of! Yavrularım! Sevgili yavrularım benim! Kurtarın beni ölümden! Yavrularım, evlatlarım benim!

Beş dakika sonra sokakta kimse kalmamıştı. Bir humbara parçasıyla kasığından yaralanmış olan aşçı kadını mutfağa taşıdılar. Alpatiç, arabacısı, Ferapontov'un karısı ile çocukları, hanın kapıcısı, hepsi bodrumda oturmuş kulak kabartıyorlardı. Silahların uğultusu, patlayıcı maddelerin ıslıkları ve bütün bu sesleri bastıran aşçı kadının yürek sızlatan iniltileri bir an için olsun dinmiyordu. Hancı kadın bazen çocuğunu sallayarak sakinleştirmeye çalışıyor, bazen de bodruma giren herkese ağlamaklı bir sesle fısıldayarak sokakta kalmış olan efendisinin nerede olduğunu soruyordu. İçeriye giren dükkâncı ona efendisinin halkla birlikte Smolensk'in mucize yaratan Meryem Ana tasvirini kaldırmak için kiliseye gittiğini söyledi.

Hava kararırken top atışı yavaşlamaya başlamıştı. Alpatiç bodrumdan çıktı ve kapıda durdu. Daha önce açık olan gök baştan başa dumanla kaplıydı ve bu duman arasından gökyüzünün ta yükseklerinde garip, incecik yeni ay her yana hüzünlü bir ışık saçıyordu. Biraz önceki o korkunç uğultu susunca kentin üzerine derin bir sessizlik çökmüş gibi oldu; bu sessizliği kentin her yanında duyulan ayak sesleri, iniltiler, uzaktan uzağa duyulan çığlıklar ve yangın çatırtıları bozuyordu. Aşçı kadının iniltileri artık dinmişti. Yangınlardan çıkan siyah duman iki yandan dalga dalga yükselip dağılıyordu. Sokaklarda erler sıra sıra değil de tıpkı yuvaları bozulmuş karıncalar gibi, çeşit çeşit üniformalar giymiş olarak oraya buraya gidiyor, evin önünden geçiyor ya da koşarak uzaklaşıyorlardı. Birkaçı Alpatiç'in gözleri önünde koşarak Ferapontov'un avlusuna girdi. Alpatiç dış kapıya çıktı. Bir alay aceleyle saflarını sıkıştıra sıkıştıra geri çekilirken yolu tıkamıştı. Bir subay, kalabalığın arasında Alpatiç'i fark edince:

– Kenti düşmana teslim ediyorlar! Gidin buradan, dedi.

Sonra hemen erlerine doğru döndü:

– Yağma ne demektir öğretirim size ben! diye bağırdı.

Alpatiç eve döndü, arabacıya seslenerek yola koyulmak için hazırlık yapmasını emretti. Alpatiç ile arabacının arkasından, Fera-

pontov'un evinde kim varsa hepsi dışarı çıktı. O zamana kadar susmuş olan kadınlar dumanı ve şimdi ortalık kararınca görünmeye başlayan yangınları görünce birden onlara bakarak avaz avaz bağırıp çağırmaya başladılar. Sokağın birçok yerinden, onların sesine uyar gibi, ağlamalar, sızlamalar duyuldu. Alpatiç arabacı ile birlikte, elleri titreyerek hayvanların karışmış olan dizginlerini ve yem torbalarını düzeltmeye çalışıyordu.

Arabaya binip dış kapıdan çıktığı sırada, Ferapontov'un açık bırakılmış dükkânlarında on kadar erin yüksek sesle konuşa konuşa çantalarla torbalarına un ve ay çiçeği çekirdeği doldurduklarını gördü. Aynı anda dükkâna Ferapontov da girdi. Erleri görünce önce bir şeyler bağırmak istedi, sonra birden durakladı ve saçlarını yola yola kahkahalarla gülüyormuş gibi:

– Her şeyi çalın çocuklar! Varsın o gavurlara kalmasın! diye bağırdı, sonra kendi eliyle çuvalları yakaladı, onları sokağa fırlatmaya başladı.

Erlerden bazıları korkarak koşa koşa dışarı çıktılar. Bazıları ise torbalarını doldurmaya devam ettiler. Ferapontov, Alpatiç'i görünce ona doğru döndü:

– Mahvoldu memleket! Rusya mahvoldu! diye bağırdı. Alpatiç! Mahvoldu memleket. Kendi elimle ateşe vereceğim. Mahvoldu...

Ferapontov koşarak avluya çıktı. Sokaktan durmadan geçen erler yolu öylesine tıkıyorlardı ki Alpatiç arabayla aralarından geçemedi, durmak zorunda kaldı. Ferapontov'un karısı da çocuklarıyla birlikte bir arabada oturuyor, yoldan geçebilecekleri zamanı bekliyordu.

Artık büsbütün gece olmuştu. Gökyüzünde yıldızlar vardı. Arada bir dumanın örttüğü incecik yeni ay parlıyordu. Dinyeper'e doğru yokuş aşağı inerken başka arabaların ve erlerin arasında ağır ağır ilerleyen Alpatiç'in arabası da hancının karısının arabası da durmak zorunda kalmıştı. Arabaların durduğu dörtyol ağzından biraz geride, bir yan sokakta evlerle dükkânlar yanıyordu. Yangın artık sönmeye yüz tutmuştu. Alev bazen söner gibi oluyor, siyah bir duman arasında gözden kayboluyor, bazen birden fışkırarak gözleri kamaştırıyor, dörtyol ağzında birikmiş insanların yüzlerini şaşılacak kadar belirli biçimde aydınlatıyordu. Yangın yeri-

nin önünde insan karaltıları dolaşıyor, alevlerin durmayan çatırtıları arasında konuşmalar, çığlıklar işitiliyordu. Aşağıya inen Alpatiç, arabasının geçmesine pek çabuk imkân vermeyeceklerini anlayarak yangını görmek için yan sokağa döndü. Erler yangının yanında dolaşıp duruyorlardı. Alpatiç iki erin ve onlarla birlikte pelerini havluya benzeyen yünlü bir kumaştan yapılmış bir adamın yanan keresteleri taşıdığını, bazılarının da kucak kucak saman götürdüklerini gördü. Alev alev yanan yüksek tavanlı bir ambarın karşısında duran büyük bir kalabalığa yaklaştı. Ambarın bütün duvarlarını alev sarmıştı, arka duvar yıkılmış, ince tahta damı çökmüş, kalasları tutuşmuştu. Belli ki kalabalık damın büsbütün yıkılacağı dakikayı bekliyordu. Alpatiç de bunu bekliyordu ki birden tanıdığı birinin sesini duydu:

– Alpatiç!

Genç prensin sesini hemen tanıyarak:

– Beyefendiciğim, ekselans! diye karşılık verdi.

Prens Andrey sırtında yağmurlukla yağız bir ata binmiş, kalabalığın beri yanında duruyor, Alpatiç'e bakıyordu.

– Senin burada ne işin var? diye sordu.

Alpatiç:

– Ekselans... Ekselans, diye söylendi ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Ekselans, ekselans... yoksa sahiden mi mahvolduk? Babanız...

Prens Andrey:

– Senin burada ne işin var? diye tekrar etti.

Bu sırada birden fışkıran parlak bir alevin ışığında Alpatiç genç efendisinin solgun, bitkin yüzünü gördü. Buraya neden gönderildiğini, nasıl güç bela kentten çıkabildiğini anlattı. Sonra tekrar:

– Siz bunlara ne diyorsunuz, ekselans, gerçekten mahvoluyoruz, öyle değil mi? diye sordu.

Prens Andrey karşılık vermeden not defterini çıkardı, bir dizini bükerek kopardığı bir kâğıdın üzerine yazmaya başladı. Kız kardeşine şunları yazıyordu:

"Smolensk'i düşmana teslim ediyorlar. Lısiye Gori düşman tarafından bir hafta sonra işgal edilecektir. Derhal Moskova'ya gidiniz. Bana ne zaman yola çıktığınızı bildir, bir haberci gönder."

Bunları yazıp yaprağı Alpatiç'e verdikten sonra ona prensesin ve oğluyla öğretmeninin yola çıkarılması için neler yapması gerektiğini ve kendisine bunları nereye, nasıl bildireceğini söyledi. Daha bu emirleri vermemişti ki kurmaya bağlı bir süvari komutanı, yanında maiyeti, dörtnala ona yaklaştı. Alman şivesiyle ve Prens Andrey'e hiç yabancı gelmeyen bir sesle:

– Siz albay mısınız? diye bağırdı. Gözünüzün önünde evleri yakıyorlar da siz öyle duruyorsunuz ha? Bu ne demek? Bunu sizden soracaklardır!

Böyle bağıran, şimdi artık sol cenahtaki birinci ordu piyade birliklerinin kurmay komutan yardımcısı Berg'di. Kendisinin de belirttiği gibi bu çok hoş, aynı zamanda gösterişli bir görevdi.

Prens Andrey ona baktı, karşılık vermeden Alpatiç'e dönerek devam etti:

– Ayın onuna kadar sizden cevap bekleyeceğimi söylersin. Eğer ayın onuna kadar gittiğinizi bildiren bir haber alamazsam her şeyi bırakıp kendim Lısiye Gori'ye gitmek zorunda kalacağım.

Berg birden Andrey'i tanıyarak:

– Ben bunları ancak emirleri yerine getirmek zorunda olduğum için söylüyorum, dedi. Emirleri daima harfi harfine yerine getiririm... Çok rica ederim beni bağışlayın...

Özür dileyip duruyordu. Alev alev yanan ateşte bir şey çatırdadı. Yangın bir an için söner gibi oldu; damın altından dalga dalga siyah duman fışkırmaya başladı. Alevlerin içinde bir şeyler çatırdadı, sonra kocaman bir şey yıkılıverdi.

Halk, dört bir yana yanmış ekmek ve çörek kokusu yayan ambarın yıkılan tavanının gürültüsüne uyarak:

– Gürrr! diye bağırdı.

Bir alev fışkırdı, yangının çevresinde duran insanların yorgunluktan bitkin görünen heyecanlı yüzlerini aydınlattı. Üzerinde frize kumaştan bir pelerin bulunan adam elini yukarı doğru kaldırarak:

– Çok güzel! Soyalım şunu! Çok güzel çocuklar! diye bağırdı.

Etraftan sesler duyuldu:

– Buranın sahibi kendisi yapmış bu işi.

Prens Andrey, Alpatiç'e doğru dönerek:

– İşte böyle, işte böyle söylersin, dedi. Hepsini sana söylediğim gibi anlatırsın.

Sonra yanında duran ve susmuş olan Berg'e hiçbir karşılık vermeden atını dürttü, yan sokağa saptı.

V

Kıtalar Smolensk'ten geri çekilmeye devam ediyorlardı. Düşman peşlerinden geliyordu. 10 Ağustos'ta Prens Andrey'in kumanda ettiği alay büyük ana yoldan, Lısiye Gori'ye giden kestirmenin yanından geçerek ilerliyordu. Sıcak ve kuraklık üç haftadır, hatta daha uzun bir süredir devam ediyordu. Her gün gökyüzünden kıvrım kıvrım bulutlar geçiyordu, ama akşama doğru gökyüzü tekrar temizleniyor, güneş kırmızıya çalan mor bir karanlığa gömülüyordu. Yalnız geceleri yoğun bir çiy toprağı serinletiyordu. Terk edilmiş tarlalardaki buğdaylar güneşte kavruluyor, dökülüyordu. Bataklıklar kurumuştu. Güneşin kasıp kavurduğu meralarda yiyecek bulamayan sığırlar açlıktan böğürerek dolaşıyordu. Yalnız geceleri ormanlarda, çiy varken serinlik hissediliyordu. Ama yolda, orduların geçtiği büyük yolda geceleri bile, hatta ormanlardan geçildiği vakit bile öyle bir çiy belli bile değildi. Toz da basıla basıla bir çeyrek arşından daha kalın bir tabaka olmuştu. Gün ağarır ağarmaz hareket başlıyordu. Ağırlık kolları, top arabaları, sessizce, dingilleri toza gömüle gömüle, piyade ise yumuşacık, boğucu gece boyunca hiç serinlememiş sıcak tozun içine ayak bileklerine kadar girerek ilerliyordu. Bu kuma benzeyen tozun bir kısmı ayaklar, tekerlekler arasında dalgalanıyor, bir kısmı da gözlere, saçlara, kulaklara, burun deliklerine ve en önemlisi o yolun üzerinden geçen insanlarla hayvanların akciğerlerine yapışan bir bulut halinde ordunun üzerinde duruyordu. Güneş ne kadar yükselirse toz bulutu da o kadar yükseliyor ve o zaman bu ince sıcak tozun arasından bulutlarla örtülmemiş güneşe çıplak gözle bakılabiliyordu. Güneş kocaman kırmızı bir top şeklinde görünüyordu. Rüzgâr yoktu ve insanlar bu hareketsiz hava içinde nefessiz kalarak boğuluyorlardı. Herkes burnunu, ağzını mendillerle bağlamış olarak yürüyordu. Köye gelince hepsi kuyulara saldırıyor-

du. Su için birbirleriyle dövüşüyor ve hepsini de sonunda çamur kalıncaya kadar içiyorlardı.

Alaya Prens Andrey komuta ediyordu. Birlikleri, düzeni, erlerin sağlık durumunu, emirleri almak ve onları yerine getirmek zorunluluğu onu çok uğraştırıyordu. Smolensk'in yanması ve düşmana terk edilmesi, Prens Andrey'in yaşantısında önemli bir devreydi. Düşmana karşı duyduğu yeni bir öfke, ona üzüntüsünü unutturuyordu. Tüm varlığıyla kendini alayının işlerine vermişti, erlerin ve subaylarının durumu ile uğraşıyor, onlara karşı çok şefkatli davranıyordu. Alayda herkes ona "prensimiz" diyor, onunla gururlanıyor, onu seviyordu. Ama ancak kendi alayındaki insanlara, Timohin gibilerine, kendisine tamamen yeni ve yabancı bir çevreden gelen, geçmişini bilmelerine, anlamalarına imkân olmayan insanlara karşı yumuşak ve şefkatliydi. Eskilerden, kurmaydakilerden biriyle karşılaşır karşılaşmaz ise hemen sert bir tavır takınıyor, öfkeli, alaylı, karşısındakini hor gören bir adam oluyordu. Zihninde geçmiş günlerin anıları ile ilgili her şey, onda bir yabancılaşma yaratıyordu, bu yüzden de o eski dünyasıyla olan ilişkilerinde yalnız haksızlık etmemeye, sadece görevini yerine getirmeye çalışıyordu.

Doğrusunu söylemek gerekirse özellikle 6 Ağustos'ta, Smolensk (Prens Andrey'e göre bu şehri savunmak mümkündü ve bunu yapmak gerekirdi) düşmana bırakıldıktan, babası da hasta bir halde o çok sevdiği, hatta kendi eliyle binalar yaptırdığı Lısiye Gori'yi soyguna bırakıp Moskova'ya kaçmak zorunda kaldıktan sonra, her şey ona karanlık, kötü bir ışık altında görünmeye başlamıştı. Bununla birlikte alaydaki yaşantısı sayesinde, genel olarak herkesi ilgilendiren konularla hiç ilgisi olmayan bir şeyi, kendi alayını düşünebiliyordu. 10 Ağustos'ta alayının bulunduğu kol Lısiye Gori ile aynı hizaya geldi. Prens Andrey, iki gün önce babasının, oğlunun ve kız kardeşinin Moskova'ya gittiklerini öğrenmişti. Ama Lısiye Gori'de yapılacak bir şeyin olmadığını bildiği halde, kendisine özgü bir duyguyla, belki üzüntüsünü daha çok deşmek için, oraya uğramak zorunda olduğunu düşündü ve gitmeye karar verdi. Kendisine bir at hazırlamalarını emretti, ata binerek alayı yürüyüşteyken, doğup çocukluğunu geçirdiği babasının köyüne gitti. Eskiden köylü kadınlarının konuşa konuşa çamaşırlarını tahtayla

dövüp çalkaladıkları gölün yanından geçerken orada kimsenin bulunmadığını, ama yarıya kadar suya gömülmüş, ipleri kopmuş bir salın gölün ortasında yan yan yüzdüğünü gördü.

Prens Andrey, bekçinin kulübesine yaklaştı. Taş kapının önünde hiç kimse yoktu. Kapı da kilitli değildi. Bahçenin patikalarını ot bürümüştü. İngiliz çimiyle örtülü parkta danalarla atlar dolaşıyordu. Prens Andrey limonluğa yaklaştı: Camlar kırıktı, büyük tahta sandıklar içine yetiştirilmiş ağaçların kimi devrilmiş, kimi kurumuştu. Prens Andrey, bahçıvan Taras'a seslendi. Hiç kimse karşılık vermedi. Prens Andrey, ileri doğru çıkıntısı olan limonluğun çevresinde dolaşınca oymalı ahşap çitin baştan başa kırıldığını, eriklerin de dallarıyla birlikte koparılmış olduğunu gördü. İhtiyar bir köylü (Prens Andrey onu çocukluğunda hep bahçenin dış kapısında görürdü), siyah küçük bir banka oturmuş, kendisine ipten çarık örüyordu.

İhtiyar sağırdı, Prens Andrey'in gelişini işitmemişti. Büyük prensin her zaman oturmaktan hoşlandığı banktaydı, yanında da dalları yolunmuş, kurumuş bir manolya ağacının kütükleri üzerinde bir çile ip asılıydı.

Prens Andrey, eve yaklaştı, eski bahçede birkaç ıhlamur ağacı kesilmişti. Alaca bir kısrak gül fidanları arasında dolaşıyordu. Evin bütün panjurları sımsıkı kapalıydı. Aşağıda bir tek pencere açıktı. Uşaklardan birinin çocuğu, Prens Andrey'i görünce koşarak eve girdi.

Alpatiç ailesini gönderdikten sonra, Lısiye Gori'de tek başına kalmıştı; evde oturuyor, *Azizlerin Hayatı*'nı okuyordu. Prens Andrey'in geldiğini öğrenince gözlüğü burnuna düşmüş olarak, önünü ilikleye ilikleye evden dışarı çıktı, aceleyle Prens Andrey'e yaklaştı, hiçbir şey söylemeden eteğini öperek ağlamaya başladı. Sonra böyle zayıf davrandığı için kendine kızarak öfkeyle başını öbür tarafa çevirdi ve Prens Andrey'e durumu bildirmeye koyuldu. Boguçarovo'da değerli, pahalı olan ne varsa hepsi götürülmüştü. Yüz çetvert[1] kadar buğday da götürülmüştü; arpa ile Alpatiç'in söylediğine göre bu yıl olağanüstü denecek kadar iri taneli olan buğdaya, daha yeşilken askerler el koymuş, onları biçmişlerdi. Varını yoğu-

1 Bir ölçü biriminin dörtte biri – ç.n.

nu yitiren köylülerden bazıları da Boguçarovo'dan ayrılmış, geride çok az kişi kalmıştı.

Prens Andrey, Alpatiç'in sözlerini sonuna dek dinlemeden babasıyla kız kardeşinin ne zaman gittiklerini sordu; bunu Moskova'ya ne zaman vardıklarını düşünerek sormuştu. Alpatiç, Boguçarovo'dan ayrılışlarını sorduğunu sanarak ayın yedisinde gittiklerini söyledi. Sonra gene çiftliğin işlerini anlatmaya koyuldu ve kendisine ne gibi emirler verileceğini sordu.

– Birliklere makbuz karşılığında yulaf verilmesini emreder misiniz? diye sordu. Elimizde altı bin çetvert kadar kaldı.

Prens Andrey, ihtiyarın güneşte parlayan çıplak başına baktı, bu sorularının çok yersiz olduğunu onun da kavradığını, bunları yalnızca derdini unutmak için sorduğunu yüzünden anlayarak "Ona ne karşılık vereyim?" diye düşündü.

– Evet ver, dedi.

Alpatiç:

– Herhalde bahçedeki düzensizlikler gözünüzden kaçmamıştır efendim, diyordu. Ama bunları önleyemedim. Buradan üç alay gelip geçti. Hepsi burada konakladı. Özellikle muhafız alaylarıydı. Şikâyet dilekçesini yazmak için komutanın adını ve rütbesini yazdım.

Prens Andrey:

– Eh, söyle bakalım ne yapacaksın? Buraları düşman işgal edersе ne yapacaksın?

Alpatiç yüzünü Prens Andrey'e doğru çevirerek ona baktı. Sonra birden gururlu bir tavırla elini yukarı doğru kaldırdı:

– Benim koruyucum "o"dur. "O" ne dilerse öyle olsun! diye söylendi.

Çayırlığın üzerinden kalabalık bir halde köylüler ve uşaklar, şapkalarını çıkarmış olarak Prens Andrey'e yaklaşıyorlardı. Prens Andrey Alpatiç'e doğru eğildi:

– Eh, hakkını helal et! Sen de git, buradan ne götürebilirsen al götür, halka da söyle, Riyazan'a ya da Podmoskovye'ye gitsinler.

Alpatiç, Prens Andrey'in ayağına kapanarak ağlamaya başladı. Prens Andrey onu yavaşça kendinden uzaklaştırdı, atını dürterek dörtnala iki yanı ağaçlık yoldan aşağıya doğru gitti.

Taraçada aynı ihtiyar, tıpkı çok sevilen bir ölünün yüzüne konmuş bir sinek gibi oturuyor, kalıba geçirdiği çarığını dövüyordu. Limonluktaki ağaçlardan kopardıkları erikleri eteklerine doldurmuş olan iki küçük kız, koşarak oradan gelirken Prens Andrey'le karşılaştılar. Kızlardan büyüğü, küçük beyi görünce yüzünde korkuyla daha küçük olan arkadaşının elini sımsıkı tuttu, onunla birlikte, eteğinden yerlere dökülen yeşil erikleri toplayamadan bir kayın ağacının arkasına saklandı.

Prens Andrey onları gördüğünü belli etmekten çekinerek, korkuyormuş gibi aceleyle arkasına döndü. O güzel, küçük, ürkek kıza acımıştı. Ona bakmaya çekiniyordu, yine de dönüp ona bakmak için karşı konulmaz istek duyuyordu. Kızlara bakarken tüm varlığını yepyeni, sevinçli, sakinleştirici bir duygu sarmıştı. Birden dünyada kendisine tamamen yabancı, ama her insanın hakkı olan, eskiden kendisini de ilgilendiren başka konuların bulunduğunu hatırladı. Belli ki bu kızlar ancak bir şey istiyorlardı: O yeşil erikleri götürüp yemek ve yakalanmamak! Prens Andrey de tıpkı onlar gibi bu işte başarılı olmalarını istiyordu. Onlara bir kez daha bakmaktan kendini alamadı. Kızlar artık tehlikenin geçtiğini sanarak gizlendikleri yerden fırlamış, incecik seslerle cıyak cıyak bir şeyler bağrışarak eteklerini tutup neşe içinde güneşte yanmış çıplak küçük ayaklarını çimenlerin üzerinde hızlı hızlı hareket ettirerek süratle koşuyorlardı.

Prens Andrey, orduların geçtiği ana yolun tozlu bölgesinden çıktıktan sonra biraz ferahladı. Ama Lısiye Gori'den biraz ileride tekrar ana yola çıktı, küçük gölün bendi önünde mola vermiş olan alayına yetişti. Saat, öğleden sonra ikiydi. Toz bulutları arasında kırmızı iri bir balona benzeyen güneş, insanı dayanılmaz derecede yakıyor, siyah ceketin içinden geçen ışınları insanın sırtını kavuruyordu. Durmuş olan birliklerin sürekli bir uğultu halini alan sesleri üzerinde, aynı toz bulutu hareketsiz duruyordu. Rüzgâr yoktu. Prens Andrey salla karşıya geçerken gölden gelen taze bir hava ile yosun kokusu duydu. Ne kadar pis olursa olsun, suyun içine dalmak isteğini duydu. Başını çevirip bağırışların, kahkahaların duyulduğu göle baktı. Pek büyük olmayan, bulanık, yeşil gölün suları muhtemelen iki çetvert kadar yükselmiş, seti aşmıştı. Çünkü

göl, çırpınan vücutları beyaz, kolları, yüzleri ve boyunları kiremit rengi, çıplak insanlarla, erlerle doluydu. Bütün bu çıplak, beyaz vücutlar, kahkahalarla ve çığlıklarla o kirli su birikintisinin içinde, tıpkı bahçıvan kovasına doldurulmuş taban balıkları gibi çırpınıp duruyorlardı. Bu çırpınmada bir neşe havası vardı, bu yüzden de insana özellikle hüzün veriyordu.

Üçüncü bölükten, baldırının altında kayış bulunan sarışın genç bir er (Prens onu daha eskiden tanıyordu.) haç çıkara çıkara, daha iyi hız alıp da kendini suya atmak için geri geri yüzüyordu. Esmer ve her zaman saçları karmakarışık olan başka bir astsubay, beline kadar suya girmiş, adaleli vücudunu kasıp geriyor, sevinçli sevinçli bileklerine kadar siyah olan elleriyle başına su dökerek "Oh! Ooohh!" deyip duruyordu. İnsanların birbirlerine "Şap, şap!" diye vurdukları duyuluyor, tiz sesler, çığlıklar işitiliyordu.

Kıyılarda, bendin üzerinde, gölde, her yerde beyaz, sağlam, adaleli vücutlar vardı. Kırmızı küçük burunlu subay Timohin bendin üzerinde kurulanıyordu. Prensi görünce utandı, ama ona dönerek:

– Öyle güzel ki sayın komutanım, siz de bir deneseniz! demek cesaretini buldu.

Prens Andrey yüzünü buruşturdu:

– Kirli! dedi.

Timohin:

– Biz sizin için şimdi temizleriz, dedi ve daha giyinmeden dediği yeri temizlemeye koştu.

– Prens de istiyor! diye söyleniyordu.

– Hangi prens? Bizim prens mi? diye sesler duyuldu ve her şey, herkes öyle bir heyecanla harekete geldi ki Prens Andrey onları güç bela sakinleştirebildi. Gidip samanlıkta su dökünmenin daha iyi bir şey olacağını düşünüyordu.

Kendi çıplak vücuduna bakarak "İnsan eti, insan vücudu, *chair à canon,*" diye düşünüyor, üşümekten değil, o pis gölün içinde su dökünen bunca insanın vücutlarını görmekten doğan anlaşılmaz bir tiksinti duyarak korkuyla ürperiyordu.

7 Ağustos günü, Prens Bagration, Smolensk yolu üzerinde Mihailovka'daki karargâhında şu satırları yazıyordu:

Çok saygıdeğer efendim, Prens Aleksey Andreyeviç (Arakçeyev'e yazıyordu, ama biliyordu ki mektubunu hükümdar da okuyacaktı, bu yüzden her kelimesini elinden geldiği kadar iyice düşünerek yazıyordu),

Öğle sanıyorum ki savunma bakanı size Smolensk'in düşmana bırakılmış olduğunu artık bildirmiştir. Çok acı, üzüntü verici bir şey oldu. Tüm ordu, en önemli yerimiz boşuna bırakıldığı için umutsuzluk içindedir. Ben kendi yönümden en inandırıcı şekilde kendisinden ricada bulunmuş, sonunda da kendim bir mektup yazmıştım. Ama hiçbir şey onu razı edemedi. Size şerefimiz üzerine yemin ederim! Napolyon öyle bir çember içine alınmıştı ki! Hiçbir zaman öyle bir durumda kalmamıştı. Bu durumda ordusunun yarısını da yitirse gene de Smolensk'i alamaması çok mümkündü. Ordularımız hiçbir vakit bu kadar kahramanca dövüşmediler. Gene de aynı şekilde dövüşüyorlar. Ben, emrim altındaki on beş bin kişilik kuvvetimle bile otuz beş saatten fazla bir süre dayandım ve onları tepeledim: Ama o, on dört saat bile kalmak istemedi! Bu ayıp ve ordumuza leke süren bir şeydir! Ona gelince, bana öyle geliyor ki bu durumda hayatta kalmayı bile kendisi için küçüklük sayması gerekirdi. Eğer kayıplarımızın büyük olduğunu bildirmişse bu doğru değildir; belki dört bin kadar kaybımız var, fazla değil. Ben o kadar bile olduğunu sanmıyorum. Ama kaybımız on bin de olsa, ne yapalım, savaş savaştır! Buna karşılık düşmanın sayısız kaybı olmuştur.

Daha iki gün dursaydık ne olurdu? Belki de kendileri giderlerdi; çünkü adamlarına ve atlarına verecek su bulamayacaklardı. O bana geri çekilmeyeceğiz diye söz verdi. Öyleyken birden bir "harekât planı" gönderdi ve gece geri çekileceğimizi bildirdi. Böyle savaşmak imkânsız bir şeydir. Böyle yaparsak düşmanı kısa bir süre içinde Moskova'ya kadar getiririz.

Söylentilere göre barış yapmayı düşünmüyormuşsunuz. Allah korusun! Sakın barış yapmayın! Bu kadar kurban verdikten ve bunca saçma geri çekilişten sonra barışmak olur mu? Bütün Rusya'yı karşınıza almış olursunuz! Öyle bir şey yaparsanız hepimiz üniforma giymeyi bir utanç sayarız. Madem artık olan oldu, dövüşmeliyiz. Rusya ayakta durduğu, dayanabildiği sürece dövüşmeliyiz...

Orduya bir kişi komuta etmeli, iki kişi değil! Bakanınız belki iyi bir bakandır; ama general olarak, kötü demeyeceğim, berbattır. Buna rağmen tüm yurdumuzun kaderini ona teslim ettiniz!.. Vallahi üzüntüden deli olacağım, küstahlığımı bağışlayın. Öyle anlaşılıyor ki barışı ve orduya komuta etmesini öğüt veren her kim ise hükümdarı sevmiyor, hepimizin mahvolmasını istiyor. Size doğrusunu yazıyorum. Milisleri hazırlayın. Çünkü bakan çok ustaca davranarak peşinden başkente misafir getiriyor. Hükümdarın maiyetindeki yaverlerden sayın Woltzeugen tüm orduda büyük bir kuşku uyandırıyor. Söylediklerine göre o bizden çok Napolyon'u tutuyormuş, bakana da hep öğüt veren oymuş! Ben ona yalnız saygı göstermekle kalmıyorum, daha yaşlı olduğum halde bir onbaşı gibi ona boyun eğiyorum! Bu benim için çok üzücü bir şey, ama velinimetimi, hükümdarımı sevdiğim için emirlerini yerine getiriyorum. Yalnız şanlı ordumuzu böyle adamlara teslim ettiği için hükümdarımız hesabına üzüntü duyuyorum. Düşünün bir kez, geri çekilerek yorgunluktan hastanelerde on beş bin kişiyi yitirmiş bulunuyoruz! Oysa geri çekilmeseydik böyle bir şey olmayacaktı. Söyleyin Allah aşkına, bu kadar korktuğumuz ve bu güzel, bu verimli yurdumuzu alçaklara teslim ederek her vatandaşımızda kin ve utanç uyandırdığımız için Rusya'mız, anayurdumuz bize ne diyecektir? Neden, kimden korkuyoruz? Bakan kararsızdır, korkaktır, akılsızdır, beceriksizdir, tüm kötü özelliklere sahiptir dediğim için suçu bende bulmayın. Tüm ordu tam anlamıyla gözyaşı dökük duruyor ve ona küfürler yağdırıyor.

VI

Yaşamı meydana getiren olaylar arasında sayısız ayrımlar yapılabilir. Hepsini şöyle ayırmak mümkündür: İçinde daha çok öz bulunan olaylar ve daha çok şekle önem verilen olaylar. Daha çok şekilden ibaret olaylar arasında köy, taşra, şehir, hatta Moskova'daki yaşama tamamen aykırı olan Petersburg'daki yaşamı, hatta özellikle salon hayatını saymak mümkündür. Bu yaşam hiç değişmez.

1805 yılından bu yana Bonapart ile barışıyor, yeniden kavga ediyor, anayasalar yapıyor, sonra onları yeniden bozuyorduk. Oy-

sa Anna Pavlovna ile Elen'in salonları, biri bu olanlardan yedi yıl, öbürü de beş yıl önce nasılsa şimdi de öyleydi. Anna Pavlovna'nın salonunda herkes aynı şaşkınlıkla Bonapart'ın başarılarından söz ediyor, başarılarını da Avrupa'daki hükümdarların ona boyun eğişini de Anna Pavlovna'nın temsilcisi olduğu saray çevresine huzursuzluk vermek, orada tatsız bir hava yaratmak isteğinden doğan bir tertip olarak görüyordu. Rumyantzev'in ziyaret etmek nezaketinde bulunduğu ve çok zeki bir kadın saydığı Elen'in salonunda da öyleydi. Orada da tıpkı 1808 yılında olduğu gibi 1812 yılında da büyük milletten, büyük insandan söz ediliyor ve bu salonda toplanmış olan insanların düşüncesine göre barışla sonuçlanması gereken anlaşmazlığın Fransa ile ilişkilerin kesilmesine yol açmasından üzüntü duyuluyordu.

Son zamanlarda, hükümdarın ordudan ayrılışından sonra, birbirine cephe alan bu salon çevrelerinde biraz heyecan uyanmış, karşılıklı olarak bazı gösteriler olmuş, ama bu çevrelerde de düşüncelerin yönü hep aynı kalmıştı. Anna Pavlovna'nın salonuna ancak koyu lejitimist Fransızlar kabul ediliyor, Fransız tiyatrosuna gitmek hor görülüp koca bir Fransız bölüğü neyse o Fransız trupunun da o olduğunu ileri sürmek gibi yurtseverliğe yakışır düşünceler ileri sürülüyordu. Askerî olaylar büyük bir hevesle izleniyor, ordumuz için en elverişli söylentiler bu çevreden çıkarılıyordu.

Elen'in grubunda, Rumyantzev'in de katıldığı, Fransızları tutan grupta ise düşmanın acımasızlığı ve savaşın şiddeti konusundaki söylentiler yalanlanıyor, Napolyon'un barış için yaptığı tüm girişimler üzerine düşünceler yürütülüyordu. Bu çevrede, saraylıların ve ana imparatoriçenin adına kurulan kız okullarının bir an önce Kazan'a çekilmesi için hazırlık yapmalarını öğüt verenler suçlanıyordu. Zaten genellikle Elen'in salonunda tüm savaş, boşu boşuna yapılan ve kısa bir süre sonra muhakkak barışla sonuçlanacak bir gösteri harekâtı olarak ele alınıyordu. Bu salonda artık Petersburg'a gelmiş bulunan Elen'in evinde de alışılmış bir konuk haline gelen (Aklı başında her insan, Elen'in salonuna gelmeyi bir görev sayardı.) Bilibin'in görüşü herkesin görüşüne üstün geliyordu. Buna göre "savaşı, barut değil, barutu icat edenler" çözüm yolu-

na bağlayacaktı. Bu grupta, Moskovalıların, söylentisi Petersburg'a kadar yayılmış ve hükümdarın gidişiyle artmış heyecanıyla çok ihtiyatlı ve zekice alay ediliyordu.

Anna Pavlovna'nın grubunda ise aksine Moskovalıların heyecan gösterilerine hayranlık duyuluyor, herkes bunlardan tıpkı Plutark'ın eski çağlardaki insanlardan söz ettiği gibi söz ediyordu. Hep aynı önemli görevlerde bulunan Prens Vasiliy, her iki grup arasında bağlantıyı sağlayan bir halkaydı. *Ma bonne amie*[1] dediği Anna Pavlovna'nın evine de *dans le salon diplomatique de ma fille*[2] dediği kızının evine de gidiyor, bu gruplardan birinden diğerine giderken sık sık şaşırıyor, Anna Pavlovna'nın evinde Elen'in salonunda söylenmesi gerekenleri, Elen'in salonunda da Anna Pavlovna'nın evinde söylenmesi gereken şeyleri söylüyordu.

Hükümdarın gelişinden kısa bir süre sonra, Prens Vasiliy, Anna Pavlovna'nın evinde savaştan söz ederken başkomutan olarak kimi tayin edeceğini bilemediği için kararsızlık içinde bulunan Barclay de Tolly'yi şiddetle kötülüyordu. Konukların arasında *un homme de beaucoup de mérite*[3] olarak tanınan bir adam, kısa bir süre önce Petersburg'daki milis birliklerinin başına getirilen ve toplantılarını hazine salonunda yaparak milisleri kaydeden Kutuzov'u gördüğünü, o sırada bütün ihtiyaçlara karşılık verebilecek tek adamın işte bu Kutuzov olduğunu çekingen bir tavırla belirtmek cesaretinde bulundu.

Anna Pavlovna hüzünle gülümseyerek Kutuzov'un hükümdara sıkıntıdan başka bir şey kazandırmadığını söyledi. Prens Vasiliy sözünü kesti:

– Ben soyluların toplantısında söyledim, söyledim ama beni dinlemediler. Milis birliklerinin başına komutan olarak seçilmesinin hükümdarın hoşuna gitmeyeceğini anlattım, ama beni dinlemediler.

– Manyaktır o, hep isyan eder durur, diye devam etti. Hem de kime? Her şey Moskova'daki o aptalca heyecan gösterilerini maymun gibi tekrarlamak istememizden kaynaklanıyor.

---

1 Sevgili dostum.

2 Kızımın diplomatik salonu.

3 Pek meziyetli kişi.

Prens Vasiliy, bir an için her şeyi kafasında karıştırarak Elen'in salonunda Moskova'daki heyecan gösterileriyle alay etmek, Anna Pavlovna'nın salonunda ise onlardan hayranlıkla söz açmak gerektiğini unutmuştu. Ama hemen sözünü düzeltti:

– Canım, Kont Kutuzov gibi Rusya'nın yaşlı bir generalinin hazine salonundaki toplantıya katılması yakışık alır mı? *Et il en restera pour sa peine.*[1] Ata binmesini bilmeyen, toplantılarda uyuyan, en kötü alışkanlıkları olan bir adam başkomutan olarak atanır mı? Bükreş'te ne olduğunu zaten gösterdi! Artık bir general olarak özelliklerinden söz etmiyorum, ama bir anda iyice çökmüş, kör, basbayağı kör bir adamı atamaya imkân var mı? Hani körden general de yaman olur doğrusu! Hiç mi hiçbir şeyi görmüyor! Neredeyse körebe oynayacak... Gözü hiçbir şeyi seçmiyor!

Bu sözlere kimse verecek karşılık bulamadı.

Bunlar 24 Temmuz günü için yerindeydi. 29 Temmuz günü ise Kutuzov'a prens unvanı verildi. Ona bu unvanın verilmesi, onu baştan savmak istedikleri anlamına da gelebilirdi. Bu yüzden Prens Vasiliy'in ileri sürdüğü düşünceler pek de yersiz sayılmıyordu. Ama Prens Vasiliy artık bu düşüncelerini açıklamakta acele etmiyordu. 8 Ağustos günü Feldmareşal Saltıkov, Akarçeyev, Vyazmitinov, Lopuhin ve Koçubey'den kurulu bir komite, savaşın gidişatını tartışmak üzere toplandı. Komite, başarısızlıkların işbaşında birçok komutanın bulunmasından ileri geldiği sonucuna vardı ve komiteyi temsil eden kişiler, hükümdarın Kutuzov'a karşı hoşnutsuzluk beslediğini bile bile, kısa bir tartışmadan sonra onun başkomutan olarak atanmasını teklif ettiler. Aynı gün Kutuzov hem orduya hem de işgal altında bulunan bölgelere, tam yetki ile başkomutan olarak atandı.

9 Ağustos'ta Prens Vasiliy, gene Anna Pavlovna'nın evinde *l'homme de beaucoup de mérite* ile karşılaştı. *L'homme de beaucoup de mérite,* İmparatoriçe Mariya Fiyodorovna'nın himayesi altında bulunan kız yüksek okuluna müdür olarak atanması dolayısıyla Anna Pavlovna'ya kur yapıyordu. Prens Vasiliy, odaya zafer kazanmış, isteklerine kavuşmuş, amacına ulaşmış bir insanın mutlu tavrıyla girmişti.

1 Üstelik boşuna zahmet etmiş olur.

– *Eh bien, vous savez la grande nouvelle? Le prince Koutouzoff est maréchal.*[1] O kadar mutluyum, o kadar sevinçliyim ki! diyordu.

Misafir odasında bulunan herkese anlamlı ve sert bir tavırla baktı:

– *Enfin voilà un homme!*[2]

L'homme de beaucoup de mérite Kutuzov'un göreve atanmasını istemesine rağmen, Prens Vasiliy'e daha önceden ileri sürmüş olduğu düşünceleri hatırlatmaktan kendini alamadı (Bu hem Anna Pavlovna'nın misafir odasında bulunan Prens Vasiliy'e hem haberi aynı derecede sevinçle karşılayan Anna Pavlovna'ya karşı saygısızlıktı, ama söylemeden duramamıştı).

Prens Vasiliy'e kendisinin söylemiş olduğu sözleri hatırlatarak:

– *Mais on dit qu'il est aveugle, mon prince?*[3] dedi.

Prens Vasiliy hafifçe öksürerek o kalın, o akılcı sesiyle:

– *Allez donc, il y voit assez,*[4] diye karşılık verdi. Bir zorluk çıkınca onu gidermek için hep aynı sesle konuşur, aynı şekilde hafifçe öksürürdü:

– *Allez, il y voit assez,* diye tekrar etti. Hem ben neye seviniyorum biliyor musunuz? Hükümdarın ona tüm ordular üzerinde, tüm ülke üzerinde tam bir yetki verdiğine! Böyle bir yetki hiçbir zaman, hiçbir başkomutana verilmemişti.

Bunu söyledikten sonra zafer kazanmış bir insanın gülümseyişiyle:

– O da ikinci bir hükümdar oldu! diye bitirdi.

Anna Pavlovna:

– İnşallah, inşallah öyle olur! dedi.

Daha saray çevrelerinde yeni görünmeye başlayan *l'homme de beaucoup de mérite,* Anna Pavlovna'nın gururunu okşamak isteğiyle, bu sözünden onun eskiden ileri sürmüş olduğu bir düşünceyi çıkarmaya çalıştı:

– Diyorlar ki hükümdar Kutuzov'a bu yetkiyi isteksiz vermiş.

---

1 Büyük haberi duydunuz mu? Prens Kutuzov mareşal oldu.

2 Sonunda doğru dürüst bir adam buldular!

3 İyi ama kör olduğunu söylüyorlar, prensim!

4 Yok canım, yeteri kadar görür.

On dit qu'il rougit comme une demoiselle à laquelle on lirait Joconde, en lui disant: Le souverain et la patrie vous décernent cet honneur.[1]

Anna Pavlovna:

– *Peut-être que le coeur n'était pas de la partie,* dedi.[2]

Prens Vasiliy heyecanla Kutuzov'u savunmaya başladı:

– Hayır, hayır.

Şimdi artık Kutuzov'u hiç kimseye kaptırmazdı. Prens Vasiliy'e göre Kutuzov yalnız iyi bir insan olmakla kalmıyor, herkes onu taparcasına seviyordu. Hayır, öyle bir şey olamazdı.

– Hayır, öyle bir şey olamaz, çünkü hükümdar bile eskiden ona o kadar değer vermiştir ki, dedi.

Anna Pavlovna:

– Allah vere de Prens Kutuzov gerçekten bu yetkiyi alsın ve hiç kimsenin tekerine çomak koymasına izin vermesin.

Prens Vasiliy, Anna Pavlovna'nın "hiç kimsenin" derken kimi kastettiğini anlamıştı. Fısıldayarak:

– Çok iyi bir yerden biliyorum ki Kutuzov kesin bir şart olarak Çareviç'in (veliahtın) ordunun başında bulunmamasını şart koşmuş. *Vous savez ce qu'il a dit à l'empereur?*[3]

Bunu söyledikten sonra, güya Kutuzov'un hükümdara söylemiş olduğu sözleri tekrarladı: "Eğer kötü bir davranışta bulunursa onu cezalandıramam, iyi bir davranışta bulunursa ödül veremem!"

– Ah, Prens Kutuzov dünyanın en akıllı adamıdır, diye devam etti. *Et quel caractère. Oh, je le connais de longue date.*[4]

Daha saraylılara özgü nezaket kurallarını bilmeyen *l'homme de beaucoup de mérite:*

– Hatta diyorlar ki ekselans, kesin olarak hükümdarın bile ordunun başında bulunmamasını şart koşmuş.

Bunu söyler söylemez, Prens Vasiliy ile Anna Pavlovna ona arkalarını döndüler, ne kadar saf olduğunu belirten bir hüzünle anlamlı anlamlı içlerini çekerek birbirlerine baktılar.

---

1 Söylediğine göre, "Hükümdar ve vatan bu şerefi size sundular," denildiği vakit kendisine Joconde okunan bir genç kızı gibi kızarmış.

2 Belki de bunu yürekten kabul etmemiştir de onun için.

3 İmparatora ne demiş biliyor musunuz?

4 Hem de ne karakter sahibidir. Ah, onu uzun süredir tanıyorum.

VII

Bunlar Petersburg'da olup biterken Fransızlar Smolensk'i geçmişlerdi. Moskova'ya gittikçe daha çok yaklaşıyorlardı. Napolyon'un tarihçisi Thiers, tıpkı Napolyon'un öbür tarihçileri gibi (kahramanının haklı olduğunu göstermek amacıyla), varlığından üstün bir güçle, elinde olmayarak Moskova surlarına doğru itildiğini söyler. Bu bakımdan, tarihî olayların nedenini bir tek insanın iradesinde gören tüm tarihçiler ne kadar haklı ise o da o derecede haklıdır. Napolyon'un Rus komutanlarının ustalığı sayesinde ta Moskova'ya kadar sürüklendiğini ileri süren Rus tarihçileri ne kadar haklı görürlerse o da o derece haklı görülebilir. Burada geriye dönme kuralından başka, geçmişte olup biten her şeyi meydana gelen olaya bir hazırlık olarak gösteren kuraldan başka, bir de işi karıştıran karşılıklı ilişkiler vardır. Bir satranç partisinde yenilen ve yenilginin kendi hatasından ileri geldiğine içtenlikle inanan iyi bir oyuncu, oyunun başında yapmış olduğu hatayı arayıp bulur. Ama her taşı sürüşünde, tüm oyun boyunca buna benzer birçok hatalar yapmış olduğunu, hiçbir hareketin tam anlamıyla mükemmel olmadığını unutur. Dikkatini çeken hata, sadece karşısındaki oyuncu o hatadan yararlandığı için gözüne çarpmıştır. Belirli bir zaman süresi içinde meydana gelen ve bir değil binlerce insanın yönettiği makinelerin de katıldığı savaş, her şeyin keyfî kullanılmasından, sayısız çatışmadan doğan savaş ise ondan ne kadar daha karışık bir oyundur.

Napolyon, Smolensk'ten sonra Vyazma'ya yakın Dorogobuj'un arkasında, sonra da Çarevo-Zaymişçe'de savaşmak için fırsat aradı. Ama meydana gelen sayısız koşulların çatışması yüzünden öyle anlaşılıyor ki Ruslar Moskova'dan on iki verst beride bulunan Borodino'ya kadar savaşacak duruma giremediler. Vyazma'da, Napolyon doğrudan doğruya Moskova üzerine yürümek için emir verdi. *Moscou la capitale asiatique de ce grand empire, la ville sacrée des peuples d'Alexandre, Moscou avec ses innombrables églises en forme de pagodes chinoises!*[1] Bu Moscou, Napolyon'a bir türlü rahat vermiyordu! Vyazma, Çarevo-Zaymişçe yolunda, safkan kır bir

1 O koca imparatorluğun Asya'daki başkenti Moskova, Aleksandr'ın halklarının kutsal şehri, Çin pagodalarına benzeyen sayısız kiliseleriyle Moskova!

İngiliz kısrağına binmiş olarak yanında muhafız alayı, nöbetçileri, *page*'ları ve yaverleriyle gidiyordu. Genelkurmay Başkanı Berthier, süvarilerin tutsak aldığı bir Rus'u sorguya çekmek için geride kalmıştı. Sonra yanında tercüman Lelorme d'Ideville ile birlikte Napolyon'a yetişti ve neşeli bir tavırla atını durdurdu. Napolyon:

– *Eh bien?*[1] diye sordu.

– *Un cosaque de Platov.*[2] Diyor ki Platov'un komuta ettiği kolordu ana kuvvetleriyle birleşiyormuş, başkomutan olarak Kutuzov atanmış. *Très intelligent et bavard!*[3]

Napolyon gülümsedi, ona bir at verilmesini, sonra da yanına getirilmesini emretti. Kazak'la kendisi konuşmak istiyordu. Birkaç yaver dörtnala gitti. Bir saat sonra da Denisov'un azat ederek, Rostov'un emrine verdiği Lavruşka, sırtında bir emir eri ceketiyle, bir Fransız eyerinin üzerine oturmuş olarak, yüzünde kurnaz, sarhoş bir anlamla, neşeli neşeli Napolyon'a yaklaştı. Napolyon ona, atını yanında sürmesini emretti. Sonra sorular sormaya başladı.

– Siz Kazak mısınız?

– Kazak'ım, sayın komutanım.

Thiers bu bölümü anlatırken şöyle der: *"Le cosaque ignorant la compagnie dans laquelle il se trouvait, car la simplicité de Napolyon n'avait rien qui put révéler à une imagination orientale la présence d'un souverain, s'entretint avec la plus extrême familiarité des affaires de la guerre actuelle."*[4] Gerçekten de bir akşam önce çok içip sarhoş olan ve efendisini yemeksiz bırakan Lavruşka, falakaya yatırılmış, sonra tavuk getirmek üzere köye gönderilmiş, orada çapulculuğa başlamış, sonunda da Fransızların eline düşmüştü. Feleğin çemberinden geçmiş, her şeyi adice bir kurnazlığa başvurarak yapmayı görev sayan, efendisine her çeşit hizmette bulunabilecek, aynı zamanda efendilerinin kötü düşüncelerini özellikle kibirlerini, küçük hesaplara olan düşkünlüklerini hemen sinsice sezen, küstah, kaba uşaklardan biriydi. Kişiliğini hiç güçlük çekmeden, hemen

1 Ne oldu?

2 Platov'un Kazaklarından biri.

3 Çok zeki ve geveze!

4 Napolyon'un gösterişsiz tavrında, şarklı hayal gücüne sahip olan bir insana bir hükümdarın karşısında olduğunu belirtecek hiçbir şey bulunmadığı için, cahil Kazak, onunla aşırı derecede rahat bir şekilde, yapılan savaştan söz ediyordu.

çok iyi kavradığı Napolyon'un çevresine girince hiç şaşırmamış, sadece tüm varlığı ile yeni efendilerine hizmet etmek için elinden geleni yapmaya hazır olduğunu belirten bir tavır takınmıştı.

Çok iyi biliyordu ki Napolyon'un kendisi de, daha doğrusu o anda Napolyon'un karşısında bulunması da onu Rostov'un ya da elinde falakayı tutan başçavuşun karşısında bulunmasından daha fazla korkutamazdı. Çünkü başçavuşun da Napolyon'un da alamayacağı bir şeye sahip değildi. Emir erleri arasında söylenen ne kadar yalan varsa hepsini açıklıyordu. Söylediklerinin çoğu doğru değildi. Ama Napolyon ona Rusların ne düşündüğünü, Bonapart'ı yenip yenemeyecekleri konusunda ne düşündüklerini sorduklarında, Lavruşka gözlerini kısarak düşünceye daldı.

İşin içinde kendisine benzeyen insanların her şeyde gördükleri cinsten ince bir kurnazlık belirtisi fark etmişti. Bu yüzden somurtarak bir süre sustu, sonra düşünceli bir tavırla:

– Yani demek ki savaş olursa, diye söze başladı. Yani hemen olursa dediğiniz gibi olur. Ama aradan üç gün geçer de o tarihten sonra olursa artık savaşın kendisi de ertelenmiş olur.

Napolyon'a bu sözleri şöyle çevirdiler: "*Si la battaille est donnée avant trois jours, les français la gagneraient, mais que si elle serait donnée plus tard, Dieu sait ce qui en arriverait.*"[1]

Bunları gülümseyerek tercüman Lelorme d'Ideville'e bildirmişti. Napolyon o anda çok neşeliydi, fakat bunlara gülümsemedi, sadece bu sözlerin kendisine tekrarlanmasını emretti.

Lavruşka bunu fark ederek onu neşelendirmek için kim olduğunu bilmiyormuş gibi konuşmaya başladı:

– Biliyoruz, sizde bir Bonapart var! Bonapart dünyada herkesi yenmiş, ama bizde de başka bir durum var...

Bu sözlerinde, elinde olmayarak böbürlenen bir yurtseverlik seziliyordu. Tercüman Napolyon'a bu sözleri cümlenin son bölümünü açıklamadan çevirdi. O zaman Bonapart gülümsedi.

Thiers, "*Le jeune cosaque fit sourire son puissant interlocuteur,*"[2] der. Napolyon birkaç adım hiç konuşmadan ilerledikten sonra

---

1 Eğer meydan savaşı üç güne varmadan yapılırsa Fransızlar kazanır, ama daha sonra olursa Allah bilir ne olur.

2 Genç Kazak, karşısında onu dinleyen kudretli kişiyi gülümsetti.

Berthier'ye doğru döndü ve o anda konuştuğu insanın, piramitlerin üzerinde ölümsüz ismini yazmış olan imparatorun kendisi olduğunu öğrenince bunun *sur cet enfant du Don*[1] üzerinde nasıl bir etki bırakacağını görmek istediğini söyledi. Durum Lavruşka'ya bildirildi.

Lavruşka (bunun kendisini şaşırtmak için yapıldığını ve Napolyon'un korkacağını sandığını anlayarak) yeni efendilerinin gözüne girmek için hemen, güya şaşırıp kalmış, yıldırımla vurulmuş gibi gözlerini iri iri açarak, onu falakaya yatırmaya götürdükleri vakit yaptığı gibi aptalca bir tavır takındı.

Thiers bunu anlatırken şöyle der: *"Â peine l'interprète de Napolyon, avait-il parlé que le cosaque saisi d'une sorte d'ebahissement de proféra plus une parole et marcha les yeux constament attachés sur ce conquérant, dont le nom avait pénétré jusqu'à lui, à travers les steppes de l'Orient. Toute sa loquacité s'était subitement arretée, pour faire place à un sentiment d'admiration naive et silencieuse. Napolyon, après l'avoir récompensé, lui fit donner la liberté, comme à un oiseau qu'on rend aux champs qui l'ont vu naître."*[2]

Napolyon hayalini uğraştıran Moscou'yu düşünerek ilerledi. *L'oiseau qu'on rendit aux champs qui l'ont vue naître'e*[3] gelince önceden hiç olmamış şeyleri ve kendi ahbapları arasına dönünce onlara anlatacaklarını uydurarak dörtnala ön hatlara doğru gitti. Gerçekte başına gelenleri anlatmak isteğini duymuyordu. Çünkü bu olanlar kendisine anlatmaya değer şeyler olarak görünmüyordu. Atla Kazakların bulunduğu yere gelerek Platov kolordusundaki alayının nerede olduğunu sordu ve o akşam Yankov'da konaklayan efendisi Nikolay Rostov'u buldu; Nikolay, İlyin'le birlikte o bölgedeki köyleri dolaşmak için atına binmişti. Lavruşka'ya bir başka at verdi, sonra onu da beraberinde götürdü.

---

1 Bu Don delikanlısının üzerinde.

2 "Napolyon'un tercümanı, bunları söyler söylemez, Kazak bir çeşit şaşkınlığa uğramış bir halde, artık hiçbir söz söylemedi ve gözlerini doğru bozkırların üzerinden adı onun da kulağına gelmiş olan fatihe dikerek yürümeye başladı. Deminki konuşkanlığı birden yok olmuş, yerini saf ve sessiz bir hayranlık almıştı. Napolyon ona ödül verdikten sonra, tıpkı doğduğu tarlalara kavuşturulan bir yavru kuş gibi serbest bırakıldı."

3 Tekrar doğduğu tarlalara bırakılan kuş.

VIII

Prenses Mariya, Prens Andrey'in düşündüğü gibi Moskova'da ve tehlikeden uzakta değildi.

Alpatiç Smolensk'ten döndükten sonra ihtiyar prens birden sanki uykudan uyanmış gibi olmuştu. Köylerden milis toplanmasını, silahlandırılmalarını emretmiş, başkomutana Lısiye Gori'de dayanabileceği son noktaya kadar kalmaya ve savunmaya karar verdiğini bildirmiş, böylece eski Rus generallerinden birinin düşmanın eline tutsak olarak düşebileceği ya da öldürülebileceği Lısiye Gori'yi savunmak için gereken tedbirleri alıp almamayı ona bıraktığını belirtmiş, sonra da ev halkına Lısiye Gori'de kalacağını söylemişti. Ama kendisi Lısiye Gori'de kaldığı halde, Prenses Mariya ile Dessalles'in ve küçük prensin önce Boguçarovo'ya, oradan da Moskova'ya gönderilmeleri için emir verdi. Babasının durup dinlenmek bilmeyen bu çırpınmalarından, eski uyuşukluğunun yerini alan bu ateşli eylemlerinden ürken Prenses Mariya, onu tek başına bırakmaya bir türlü razı olamıyordu. Hayatında ilk kez ona karşı gelmek cesaretini gösterdi. Gitmeye razı olmadı. Bu yüzden de prensin müthiş öfkesi korkunç bir bora gibi genç kızın üzerine indi. İhtiyar prens, ona karşı yaptığı ne kadar haksızlık varsa hepsini hatırladı. Onu suçlamaya çalışarak kendisine eziyet ettiğini, onu mahvettiğini, oğluyla darılttığını, Lısiye Gori'den gitmemesinin de hiç umurunda olmadığını söyledi.

Prenses Mariya'yı orada görmek bile istemediğini söyleyerek:

– Önceden haber veriyorum, bundan böyle gözüme görünmeyeceksin, dedi.

Babasının, beklediğinin aksine, onu zorla oradan götürmeleri için bir emir vermemiş olması ve yalnız "Gözüme görünme!" diye emir vermesi, Prenses Mariya'yı neşelendirdi. Genç kız biliyordu ki böyle davranması, onun gitmeyip evde kalmasından memnun olduğunu gösteriyordu.

Nikoluşka'nın gidişinin ertesi günü, ihtiyar prens sabahleyin üniformasını tam giymiş, başkomutana gitmeye hazırlanmıştı. Araba onu bekliyordu. Prenses Mariya, babasının sırtında üniforma ile ve tüm nişanlarını takınmış olarak, silahlanmış köylülerle

uşaklarını denetlemek için bahçeye çıktığını görmüştü. Genç kız pencerede oturuyor, babasının bahçeden gelen sesine kulak veriyordu. Birden iki tarafı ağaçlık yoldan, yüzleri korkulu birkaç kişinin koşarak geldikleri görüldü.

Prenses Mariya kapıya koştu, çiçekli patikaya, oradan da ağaçlıklı yola doğru gitti. Karşıdan büyük bir kalabalık olarak milisler, uşaklar geliyorlardı. Bu kalabalığın ortasında birkaç kişi, tüm nişanlarını takınmış olan üniformalı, kısa boylu ihtiyarı sürükleyerek getiriyorlardı. Prenses Mariya ona doğru koştu. Ağaçlıklı yolda, ıhlamurların dalları arasından sızarak, titrek, küçük yuvarlaklar meydana getiren ışığın altında babasının yüzünde nasıl bir değişiklik meydana geldiğini ilk başta anlayamamıştı. Yalnız eski sert ve kararlı anlamın yerini şimdi bir çekingenliğin, bir uysallığın almış olduğunu gördü. İhtiyar adam kızını görünce tüm gücünü yitirdiğini belli eden bir çabayla dudaklarını kımıldattı; ama boğazından bir hırıltı çıktı. Ne istediği anlaşılamıyordu. İhtiyar adamı kucakta, çalışma odasına götürdüler ve son zamanlarda, içinde bunca korku uyandıran divanın üzerine yatırdılar.

Ayrıca gece gelen doktor, prensin kanını akıttı ve sağ tarafına inme inmiş olduğunu söyledi.

Lısiye Gori'de kalmak, artık gün geçtikçe tehlikeli oluyordu. Prense felç geldiğinin ertesi günü onu Boguçarovo'ya götürdüler. Doktor da arkasından arabayla gitti.

Boguçarovo'ya geldikleri zaman, Dessalles ile küçük prens artık Moskova'ya gitmişlerdi.

İhtiyar prens hep aynı durumda ne iyileşerek ne de kötüleşerek, felçli olarak Boguçarovo'da, Prens Andrey'in yeni yaptırmış olduğu evde, üç hafta yattı. Kendinden geçmişti. Biçimi bozulmuş bir kemik yığını gibi yatıyordu. Hiç durmadan kaşlarını, dudaklarını oynatıyor, bir şeyler mırıldanmaya çalışıyordu. Ama çevresinde olup bitenleri kavrıyor muydu? Bunu anlamaya imkân yoktu. Yalnız bir tek şey kesin olarak söylenebilirdi. O da ihtiyar prensin acı çektiği ve bir şeyler söylemek ihtiyacını duyduğuydu. Ama bu söylemek istediği neydi? Kimse anlayamıyordu! Çırpınışı sadece yarı bunamış bir hastanın kaprisi miydi? Söyledikleri savaşın genel akışıyla mı ilgiliydi? Yoksa söylemek istediği aile durumuyla ilgili bir şey miydi?

Doktor, prensin belirtmeye çalıştığı huzursuzluğun hiçbir anlama gelmediğini, bunun fiziksel birtakım nedenleri olduğunu ileri sürüyordu, ama Prenses Mariya (Orada bulunmasının babasında endişe uyandırması, ona tahmininin doğru olduğunu gösteriyordu.) babasının ona bir şey söylemek istediğini seziyordu. Belli ki ihtiyar adam hem manevi hem de fiziksel acı çekiyordu. İyileşme umudu yoktu. Yola çıkarılması imkânsızdı. Yolda ölürse o zaman ne olacaktı? Prens Mariya bazen, "Her şey artık sona erse daha iyi olmaz mı?" diye düşünüyordu. Gece gündüz, hemen hemen hiç uyumadan babasının her davranışını izliyor ve bunu (söylemesi bile korkunç bir şeydi) babasının biraz daha iyileşmesi umuduyla değil, çok defa işin sonucuna varmak üzere olduğunu gösterecek belirtiler görmek isteğiyle yapıyordu.

İçinde böyle bir duygunun uyanması, Prenses Mariya'ya ne kadar garip görünürse görünsün, bu duyguyu inkâr edemezdi. Bundan başka, Prenses Mariya için en korkunç olanı, babasının hastalığından bu yana (hatta belki de daha önce, bir şeyler olacağını bekleyerek yanında kalmaya karar verdiği günden bu yana) içinde çoktandır uyuşmuş, unutulmuş kişisel arzuların, kişisel umutların tekrar uyanmasıydı. Yıllardır aklına gelmeyen, her an babasından korkmadan özgür hayata kavuşmak, hatta birini sevmek, mutluluğa kavuşmak düşünceleri bile şeytanın bir insanı baştan çıkarmak için kulağına fısıldadığı şeyler gibi durmadan içinden geçiyordu. Bunları zihninden silmek için ne kadar çaba gösterse şimdi hep "o iş" olduktan sonra yaşantısını nasıl düzenleyeceğini düşünüp duruyordu. Bunlar şeytanın onu baştan çıkarmak için fısıldadığı şeylerdi. Prenses Mariya bunu böyle kabul ediyor, buna karşı tek silahının dua olduğuna inanıyor, durmadan dua etmeye çalışıyordu. Dua etmek için gereken pozu takınıyor, tasvirlere bakıyor, duaları mırıldanıyor, ama içten dua edemiyordu. Hissediyordu ki şimdi varlığını bir başka dünya sarmıştı. Bu, günlük yaşantısının sorunları ile dolu, güç, ama özgür bir çalışmayla geçecek, bundan başka eskiden kendisini hapsettiği ve duanın her şeyden daha büyük bir teselli olarak kabullendiği yaşamına aykırı, bambaşka bir yaşamdı. Dua edemiyor, ağlayamıyordu. Üstelik kendini günlük yaşantının uğraşlarına kaptırmıştı.

Boguçarovo'da kalmak artık tehlikeli olmaya başlamıştı. Her yönden Fransızların yaklaştığını bildiren haberler geliyordu. Boguçarovo'dan on beş verst berideki köyde bir çiftliği Fransız yağmacılar soymuştu.

Doktor prensi daha ileriye götürmenin zorunlu olduğunu ısrarla söylüyordu; aristokratların o bölgedeki başkanı, Prenses Mariya'ya elden geldiği kadar çabuk gitmesi ricasıyla bir memur göndermişti. Polis komiseri Buguçarovo'ya gelerek aynı şeyi ısrarla söylüyordu, Fransızların kırk verst ötede olduklarını, prenses ayın on beşine kadar babasıyla birlikte gitmezse kendisinin hiçbir şeyden sorumlu olmayacağını söylüyordu.

Prenses ayın on beşinde yola koyulmaya karar verdi. Hazırlığın gerektirdiği işler, herkesin kendisinden beklediği emirler onu bütün gün uğraştırmıştı. Ayın on dördünü on beşine bağlayan gece, Prenses Mariya, her zamanki gibi, geceyi soyunmadan, prensin yattığı odanın yanındaki odada geçirmişti. Birkaç kez uyanarak onun derin derin iç çekerek mırıldanışına, karyolanın gıcırtısına ve prensi bir yandan bir yana döndüren Tihon ile doktorun ayak seslerine kulak kabartmıştı. Birkaç kez de kapıya yaklaşıp içerisini dinlemiş ve ona şimdi babası daha yüksek sesle mırıldanıyormuş, hatta oradan oraya daha çok dönüyormuş gibi gelmişti.

Bir türlü uyuyamıyordu. Kapıya her yaklaşmasında içeride olup bitenlere kulak kabartıyor, girmek istiyor, ama kendinde bunu yapacak cesareti bulamıyordu. Gerçi prens konuşmuyordu, ama, Prenses Mariya onun sağlık durumu için gösterilen hiçbir endişe belirtisinden hoşlanmadığını biliyordu. Elinde olmayarak ona ısrarla bakınca babasının gözlerini kaçırdığını fark ediyordu. Bundan başka biliyordu ki gece vakti, alışılmamış bir saatte odasına girecek olsa babası sinirlenecekti.

Onu kaybetmek hiçbir zaman prensese bu kadar acı, bu kadar korkunç bir şey olarak görünmemişti. Onunla geçirdiği tüm hayatı gözünün önünden geçiriyor, her sözünde, her davranışında babasının kendisine karşı beslediği sevginin belirtilerini buluyordu. Bu anılarının arasına nadir olarak şeytanın onu baştan çıkarmak için fısıldadığı sözler de karışıyor, o zaman babası öldükten sonra neler olacağını, yeni, özgür yaşantısını nasıl düzenleyeceğini dü-

şünmekten kendini alamıyordu. Ama hemen sonra bu düşünceleri nefretle zihninden kovuyordu. Prens sabaha karşı uykuya daldı. Prenses Mariya da o zaman uyudu.

Genç kız, geç vakit uyandı. Sabah insan uyanınca daha başka olayların bulandırmadığı duyguların ışığı altında, babasının hastalığında kendisini en çok ilgilendiren noktayı daha da açık olarak gördü. Uyanır uyanmaz, kapının arkasında olup bitenlere kulak kabartmıştı. Babasının hâlâ inlediğini işitince içini çekerek "Hep aynı şey," diye düşündü. Kendi kendinden nefret ederek "Canım başka ne olacak ki? Neyi bekliyordum sanki? Doğrusunu kendimden saklayamam, ölmesini istiyorum işte," diye bağırır gibi söylendi.

Giyindi, yüzünü yıkadı, dualarını okudu, sonra kapının önüne çıktı. Evin önüne içine eşya doldurulan, atları koşulmamış arabalar getirilmişti.

Hava ılıktı, gök kül rengiydi. Prenses Mariya ruhunun böyle alçalmasından ötürü müthiş bir korku duyarak düşüncesini babasının odasına gitmeden önce toparlamaya çalıştı, bir an kapının önünde durdu.

Doktor, merdivenden aşağı inerek ona yaklaştı:

– Şimdi biraz daha iyi! dedi. Demin sizi aradım. Şimdi söylediğinden bazı şeyler anlaşılabiliyor. Zihni biraz daha açık, buyrun gidelim. Sizi çağırıyor...

Prenses Mariya bu haberi alınca kalbi o kadar hızlı çarpmaya başladı ki sarardı ve düşmemek için kapıya yaslandı. Yüreği bu korku, bu insanı kötülüğe yönelten canavarca duygularla doluyken babasını görmek, onunla konuşmak, onun bakışını üzerinde hissetmek hem acı verici hem de korkunç bir şey olacaktı.

Doktor:

– Gidelim! dedi.

Prenses Mariya, babasının odasına girip karyolasına yaklaştı. Prens altına birkaç yastık sokulmuş olarak sırtüstü, yüksekte yatıyordu; düğüm düğüm olmuş, mor damarları görünen küçük kemikli ellerini yorganın üzerine koymuştu. Sol gözü karşıya dikilmiş, sağ gözü de bir yana çekilmişti, dudakları ile kaşları hareketsizdi. Tüm vücudu o kadar zayıf, küçük ve zavallı görünüyordu ki!

Yüzü sanki kurumuş ya da erimişti. Hatları o kadar ince ve belirsizdi. Prenses Mariya, elini öpmek için yanına yaklaştı. Prensin sol eli, Prenses Mariya'nın elini öylesine kavradı ki onu çoktandır beklediği belliydi. Kızının elini çekiştirip durmaya, kaşlarıyla dudakları da öfkeli öfkeli kımıldanmaya başladı. Prenses Mariya, babasının kendisinden ne istediğini anlamak için ürkek bir tavırla ona bakıyordu. Yerini değiştirdi, babasının sol gözüyle onu iyice görebileceği bir mesafeye yaklaştığı vakit, prens sakinleşti ve birkaç saniye gözlerini ondan ayırmadı. Sonra dudakları ile dilini kımıldattı. Ağzından sesler çıktı, sonra prens çekingen, yalvaran bir ifadeyle sanki kızının kendisini anlamamasından çekiniyormuş gibi konuşmaya başladı.

Prenses Mariya, onu anlayabilmek için tüm dikkatini toplayarak babasına bakıyordu. Prensin dilini kımıldatmak için gösterdiği müthiş çabayı fark edince gözlerini yere indirmek zorunda kaldı. Boğazında düğümlenen hıçkırıkları güçlükle tutuyordu. Prens bir şeyler söyledi. Söylediği sözü birkaç kez tekrarladı. Prenses Mariya, söylediklerini anlayamıyordu. Ama ne söylediğini anlamaya çalışıyor ve soru sorar gibi, söylediği sözleri tekrarlıyordu. Prens:

– Ga ga... boy boy... diye tekrarladı.

Bu sözleri anlamaya imkân yoktu. Doktor, prensin söylediğini anlamış olduğunu sanıyordu. Prensin sözlerini tekrarlamış gibi "Hayır" anlamında başını salladı ve gene aynı sözü tekrarladı.

Prenses Mariya babasının ne söylemek istediğini anlamıştı.

– Üzülüyorum, üzülüyorum demek istiyorsunuz, değil mi? dedi.

Babası, "evet" anlamına gelen bir homurtu ile elini tuttu ve onu göğsünün çeşitli noktalarına sanki ona layık bir yer arıyormuş gibi bastırdı. Sonra çok daha belirli ve anlaşılmaz bir şekilde, artık sözlerini anladıkları için rahatlamış olarak:

– Hep düşünüyorum hep seni... Düşünüyorum, dedi.

Prenses Mariya, gözyaşlarıyla hıçkırıklarını saklamaya çalışarak; başını babasının göğsüne dayadı. Babası, elini saçlarının üzerinde hafifçe kımıldatıyordu. Zorlukla:

– Bütün gece seni çağırdım! dedi.

Prenses Mariya gözyaşları içinde:

– Bilseydim... dedi. Ama içeri girmekten korkuyordum.

Babası elini sıktı.

– Sen uyumadın mı?

Prenses Mariya "hayır" anlamında başını salladı.

– Hayır, uyumadım.

Elinde olmadan babasını taklit ediyor, tıpkı onun gibi abartılı hareketlerle konuşmaya çalışıyordu. Sanki o da dilini güç bela kımıldatıyor gibiydi.

Prens, "Yavrucuğum..." ya da "Canım," dedi. Prenses Mariya bunlardan hangisini söylediğini bir türlü anlayamadı. Ama babasının bakışından belliydi ki söylediği tatlı, sevgi dolu ve şimdiye kadar hiç söylemediği bir sözdü:

– Neden gelmedin?

Prenses Mariya, "Oysa ben ölmesini istiyordum!" diye düşündü. Prens bir an sustu. Sonra:

– Teşekkür ederim... Kızım, yavrucuğum... Her şey için, her şey için... Bağışla beni... Teşekkür ederim... Bağışla beni... Teşekkür ederim!

Bunu söylerken gözlerinden yaşlar süzülüyordu. Birden:

– Andriyuşa'yı[1] çağırın! dedi ve bu isteğini bildirdiği vakit, yüzünde çocuksu bir çekingenlik, bir güvensizlik ifadesi belirdi.

Ya da Prenses Mariya'ya öyle görünmüştü.

– Ondan bana mektup geldi, diye karşılık verdi. Prens ona hayretle ve çekingen bir tavırla baktı:

– Neredeydi ki?

– Ağabeyim orduda, *mon père,* Smolensk'te.

Prens gözlerini kapayarak uzun bir süre sustu. Sonra sanki kendi kuşkularına olumlu bir karşılık verilmiş, şimdi her şeyi anlamış, her şeyi hatırlamış gibi başını sallayarak gözlerini açtı. İyice anlaşılabilen ama alçak bir sesle:

– Evet... Mahvoldu Rusya! Mahvettiler onu! dedi.

Sonra gene hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Gözlerinden yanaklarına doğru yaşlar süzülüyordu. Prenses Mariya da artık dayanamadı. Babasının yüzüne bakarken o da ağlamaya başladı.

İhtiyar prens, tekrar gözlerini kapadı. Hıçkırıkları dinmişti. Eliyle gözlerine doğru bir işaret yaptı. Tihon ne demek istediği

1 Andreyciği.

anlayarak gözlerini sildi. Prens gözlerini tekrar açtı ve kimsenin uzun bir süre kavrayamadığı, en sonunda da yalnız Tihon'un anladığı, ne olduğunu başkalarına açıkladığı bir söz söyledi. Prenses Mariya onun söylediklerini bir an önceki ruh halini göz önünde bulundurarak anlamaya çalışıyordu. Bir an Rusya'dan, bir an Andrey'den, bir an kendisinden, torunundan, bazen de ölümünden söz ettiğini sanıyordu. Bu yüzden ne söylediğini kesin olarak meydana çıkaramıyordu. Oysa prens:

– Beyaz elbiseyi giy! Ben o elbiseyi seviyorum! diyordu.

Prenses Mariya bu sözleri anlar anlamaz, daha yüksek sesle, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Doktor genç kızın koluna girerek onu odadan taraçaya çıkardı, sakinleşmesini ve yola çıkmak için gereken hazırlıkları yapmasını rica etti. Prenses Mariya, babasının yanından ayrıldıktan sonra, ihtiyar prens gene oğlundan, savaştan, hükümdardan söz etmeye başladı. Kaşlarını öfkeli öfkeli kaldırıp indirdi. Kısık sesiyle bağırmaya çabaladı, sonra ikinci ve son bir kriz geçirdi.

Prenses Mariya, taraçada duraklamıştı. Hava açılmış, güneş çıkmış, ortalık iyice ısınmıştı. Prenses Mariya babasına karşı tutku derecesine varan bir sevgi duyuyordu. O ana kadar onu böyle sevdiğini hiç bilmiyormuş gibiydi. Başka hiçbir şey hissedemiyor, düşünemiyor, anlayamıyordu. Koşarak bahçeye çıktı, ağlaya ağlaya Prens Andrey'in diktirdiği körpe ıhlamur ağaçları arasındaki patikalardan aşağıya, göle doğru koştu.

– Evet... ben... ben... ben... ben onun ölümünü istiyordum! Evet, her şey bir an önce bitsin istiyordum... Rahata kavuşmak istiyordum... Ama ona bir şey olursa ne olacağım? O yok olduktan sonra rahatlasam da bu rahatlığı ne yapacağım? diye yüksek sesle mırıldanıyor, hızlı adımlarla, ellerini kesik kesik hıçkırıklar yükselen göğsüne bastırarak, bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu.

Bahçede, geniş bir tur attı. Sonra eve yaklaşırken Matmazel Bourienne (Matmazel Bourienne de Boguçarovo'da kalmıştı ve oradan gitmek istememişti.) ile tanımadığı bir erkeğin kendisine doğru yürüdüklerini gördü. Bu, bir an önce yola çıkmak zorunluluğunu belirtmek için Prenses Mariya'yı bizzat görmeye gelen bölge aristokratlarının başkanıydı. Prenses Mariya onu dinliyor, ama

ne demek istediğini anlamıyordu. Onu eve götürdü ve öğle yemeğini birlikte yemelerini teklif ederek sofraya onunla birlikte oturdu. Sonra ondan özür dileyerek babasının odasının kapısına yaklaştı. Odadan endişeli bir yüzle doktor çıktı ve içeriye giremeyeceğini söyledi.

– Siz gidin, prenses! Gidin! Gidin!

Prenses Mariya tekrar bahçeye çıktı ve gölün kenarında kimsenin göremeyeceği bir yerde, çimenlerin üzerine oturdu. Orada ne kadar uzun bir süre kaldığını bilmiyordu. Patikada bir kadının koşarak gelmesi onu daldığı düşüncelerden ayırdı. Yerinden kalktı, hizmetçisi Dunyaşa'nın herhalde onu aramak için koşarak geldiğini gördü; kadın hanımını görünce birden korkarak durakladı. Titrek bir sesle:

– İçeri buyrun, prenses... Prenses... dedi.

Prenses Mariya, Dunyaşa'ya söylemek istediği şeyi söyletmeden aceleyle:

– Şimdi geliyorum! Geliyorum! dedi. Sonra Dunyaşa'nın yüzüne bakmamaya çalışarak koşa koşa gitti.

Aristokratların başkanı prensesi giriş kapısında karşılayarak:

– Prenses! Tanrı'nın iradesi yerine geliyor! Her şeye hazır olmalısınız! dedi.

Prenses Mariya, ona öfkeyle:

– Bırakın beni! Yalan söylüyorsunuz! diye bağırdı.

Doktor genç kızı durdurmak istedi. Ama Prenses Mariya, onu itti ve koşarak kapıya yaklaştı. "Bu yüzleri korku dolu insanlar ne diye bana engel oluyorlar? Benim kimseye ihtiyacım yok! Hem burada ne işleri var?" diye düşünüyordu. Kapıyı açtı, eskiden loş olan bu odadaki parlak gün ışığı birden içinde müthiş bir korku uyandırdı. Odada kadınlarla dadı vardı. Hepsi Prenses Mariya'ya yol vererek karyolanın yanından çekildiler. Prens, eskisi gibi karyolada yatıyordu; ama sakin yüzünün ciddi anlamı Prenses Mariya'yı kapının eşiğinde durdurdu.

Genç kız kendi kendine, "Hayır, ölmemiştir! Buna imkân yok!" diye düşünerek yanına yaklaştı, varlığını saran korkuyu yenmeye çalışarak yanağını babasının dudaklarına dokundurdu. Ama bunu yapar yapmaz hemen geri çekildi. Duyduğu o büyük sevgi bir-

den sönmüş, yerini, karşısında olan şeyden ötürü müthiş bir korku almıştı. "Artık yok oldu! Artık dünyadan ayrıldı! O artık yok ama, biraz önce bulunduğu yerde yabancı, düşmanca, garip, korkunç ve insanı ondan uzaklaştıran bir sır var..." diye düşündü. Elleriyle yüzünü kapadı, onu kucaklamış olan doktorun kolları üzerine yığıldı.

Kadınlar Tihon'la doktorun yanında ihtiyar prensin cansız vücudunu yıkadılar, çenesi sarkmasın diye başına beyaz bir mendille bağladılar, bir başka mendille de iki tarafa ayrılan ayaklarını birleştirdiler. Sonra üzerine bütün nişanlarıyla üniformasını giydirdiler ve o küçük kurumuş vücudunu masanın üzerine koydular. Tüm bu işlerle kimin, nasıl uğraştığını kimse bilmiyordu. Her şey kendiliğindenmiş gibi olup bitmişti. Gece olunca tabutun çevresinde mumlar yakılmış, üzeri örtülmüş, yere ardıç yaprakları serpilmiş, ölünün kupkuru başının altına basılmış bir dua kâğıdı konulmuş, köşeye de mezmurları okuyan bir diyakoz oturmuştu.

Atlar nasıl ölü bir atın etrafında itişip kakışır, bir araya toplanır ve homurdanıp dururlarsa misafir odasında tabutun çevresinde hem ev halkından hem de yabancı olan birçok insan toplanmıştı. Aristokratların başkanı da muhtar da kadınlar da hep oradaydılar. Herkes gözlerini bir noktaya dikerek haç çıkarıyor, yerlere kadar eğiliyor, ihtiyar prensin o hareketsiz soğuk elini öpüyorlardı.

IX

Boguçarovo, eskiden henüz Prens Andrey oraya yerleşmeden önce gözlerden uzak bir çiftlikti. Köylüleri de Lısiye Gori köylülerinden bambaşka bir karaktere sahipti. Onlardan hem konuşma hem giyim hem de töre bakımından ayrılıyorlardı. Bu köylülere bozkır köylüleri deniyordu. İhtiyar prens, Lısiye Gori'ye ürünü toplamaya, kuyu ya da kanal açmaya geldikleri zaman, onları işe dayanıklı oldukları için över, ama yabanilikleri yüzünden sevmezdi.

Prens Andrey'in Boguçarovo'da bu son kalışı sırasında, hastaneler, okullar açması, angarya işleri azaltılması gibi yenilikler, bu köylülerin karakterini yumuşatacak yerde, aksine ihtiyar prensin onlarda "yabanilik" dediği özellikleri daha da arttırmıştı. Araların-

da her zaman bazı belirsiz söylentiler dolaşır dururdu; bazen hepsinin Kazak birliklerine alınacaklarını, bazen yeni bir dinin çıktığı ve hepsinin bu dine girmeye zorlanacağını, bazen güya çarın bazı listeler meydana getirdiğini ileri sürüyor, bazen 1797 yılında Pavel Petroviç'in ettiği yeminden (bu yeminden söz ederken daha o zaman köleliğin kaldırılmış olduğunu, ama beylerin bu hakkı geri aldıklarını söylerlerdi), bazen yedi yıl sonra Piyotr Fiyodoroviç'in çar olacağından, o zaman her şeyin serbestleyeceğinden, her şeyin çok basit bir şekilde çözümleneceğinden söz eder, bazen de hiçbir şey olmayacağını söylerlerdi. Bonapart da idaresi altında bulunan birliklerin istilası da onların zihninde tıpkı deccal ya da dünyanın sonu olan tam bir özgürlük gibi belirsiz bazı soyut düşüncelerle birleşiyordu.

Boguçarovo'nun çevresinde daha çok devlete ait ya da gönüllü olarak çiftliklere bağlı köyler vardı. Bu bölgede oturan çiftlik sahipleri çok azdı. Aynı şekilde çiftlikte çalışanlar ve okuma yazması olanlar da azdı. Bu yüzden, bu bölgedeki köylülerin yaşantısında, çağdaş insanlar için anlamı belirsiz, nedenleri bilinmeyen akımlar başka köylerde olduğundan daha şiddetli, daha çok göze çarpacak durumdaydı. Akımlardan biri, yirmi yıl kadar önce, bu köylüler arasında birden baş gösteren sıcak nehirlere doğru göç etme eğilimiydi. Yüzlerce köylü ve bu arada Boguçarovo'da çalışan köylüler, birden hayvanlarını satıp savmaya, sonra da aileleriyle birlikte güneydoğuda bir yerlere göç etmeye başlamışlardı. Denizlerin öbür kıyılarında bir yerlere giden göçmen kuşlar gibi, bu insanlar da eşleri ve çocuklarıyla birlikte hiçbirinin gitmemiş olduğu güney doğuya yöneliyorlardı. Kervanlar meydana getirerek birden yola koyuluyor, bedelini ödeyerek kendilerini kölelikten kurtarıyor, kaçıyorlardı. Kimi arabayla, kimi yaya olarak, hepsi oraya, o ılık nehirlerin bulunduğu yere gidiyorlardı. Birçokları cezalandırılmış, birçokları Sibirya'ya sürülmüş, birçokları soğuktan ve açlıktan yolda ölmüş, birçokları geri dönmüştü. En sonunda da bu akım tıpkı başladığı gibi, hiçbir belirli nedeni olmadan kendi kendine sona ermişti. Ama halkın içinde, gene aynı akımlar derinden derine sürüp gidiyor, halkın gücü gene aynı biçimde, garip, beklenmedik, ama gene basit, doğal ve şiddetli bir patlamaya yol açacak bir bi-

rikim meydana getiriyordu. 1812 yılında, halka yakın yaşayan bir insan, bu yeraltı akımlarının büyük bir etki yapmaya başladığını ve bir yerden patlak vermeye hazır olduğunu görebilirdi.

İhtiyar prensin ölümünden bir süre sonra Boguçarovo'ya gelen Alpatiç, halk arasında bir heyecan meydana geldiğini ve altmış verstlik bir sahanın çevresinde tümünün (köylerini Kazakların soygununa bırakarak) çekip gittiklerini, Lısiye Gori'nin aksine, steplerde, Boguçarovo bölgesinde dolaşan söylentilere göre Fransızlarla ilişkiler kurduklarını, onlardan bazı kâğıtlar aldıklarını, bunların elden ele dolaştığını ve köylülerin yerlerinde kaldıklarını öğrenmişti. Kendisine bağlı olan uşaklar ona kısa bir süre önce, çiftliğin arabalarından biriyle yola çıkan ve oradaki halkın üzerinde büyük bir etkisi olan köylülerden Karp isminde birinin, terk edilen evlerin Kazaklar tarafından yağma edildiği, ama Fransızların bu evlere el bile sürmedikleri haberiyle geri dönmüş olduğunu söylemişlerdi. Hatta biliyordu ki bir başka köylü, bir gün önce Fransızların işgal ettiği Vislouhova köyünden, Fransız generalinden yazılı bir kâğıt getirmişti; bu kâğıtta köylülere hiçbir kötülük yapılmayacağı ve evlerinde kalacak olurlarsa kendilerinden alınacak olan her şeyin parasının verileceği bildiriliyordu. Köylü, bu sözlerin doğru olduğunu ispatlamak için Vislouhova'dan kâğıt para olarak yüz ruble getirmişti (Bunların sahte olduğunu bilmiyordu). Bu paralar kendisine peşin olarak saman karşılığı verilmişti.

Bütün bunlardan daha da önemli bir şey vardı, o da şuydu: Alpatiç prensesin Boguçarovo'dan gidebilmesi için konvoyla yola araba çıkarılmasını emrettiği günün sabahı, köyde bir toplantı yapıldığını, bu toplantıda köylülerin Boguçarovo'dan ayrılmayıp, oldukları yerde kalmaya ve beklemeye karar verdiklerini öğrenmişti.

Ama artık beklemeye vakit kalmamıştı. Soylu kişilerin başkanı, prensin ölüm günü olan 15 Ağustos günü, Prenses Mariya'ya durum tehlikeli bir hal aldığı için hemen o gün yola çıkmasını ısrarla söylemişti. on altısından sonra artık hiçbir şeyden sorumlu olmayacağını söylüyordu. Kendisi prensin öldüğü günün akşamı gitmişti. Ama ertesi gün yapılacak olan cenaze törenine geleceğini bildirmişti. Fakat ertesi gün gelmemişti. Çünkü aldığı bir habere göre Fransızlar beklenmedik bir anda ilerlemişlerdi. Bunun üzeri-

ne kendisi, çiftliğinden ailesi ile değerli olan tüm eşyalarını güç bela son dakikada çıkarabilmişti.

Boguçarovo'yu üç yıldır ihtiyar prensin "Dronuşka" dediği muhtar Dron idare etmişti.

Dron, fiziksel ve manevi bakımından sağlam, yaşlanır yaşlanmaz sakal bırakan ve böylece altmış-yetmiş yaşına kadar bir tek saçı ağarmadan, bir tek dişini kaybetmeden, altmışında da otuzundaki gibi dimdik, sapasağlam kalan köylülerdendi.

Dron, kendisinin de katıldığı o sıcak nehirlere göçten sonra, kaymakam tarafından Boguçarovo'ya muhtar olarak atanmıştı. Yirmi üç yıldır da bu görevini kusursuz olarak yapmıştı. Köylüler ondan beylerinden çok daha fazla korkuyorlardı. Beyler de ihtiyar prens de oğlu da kâhya da ona karşı saygı duyar, ona şakadan "bakan" derlerdi. Dron bütün görevi süresince bir gün dahi sarhoş olmamış, hastalanmamıştı; uykusuz gecelerden sonra da herhangi bir zor işten sonra da asla küçük bir yorgunluktan şikâyet etmemiş ve okuma yazma bilmediği halde, ne para işlerinde ne sattığı koca koca arabalar dolusu un pud'larının[1] hesabında ne de Boguçarovo tarlalarında her desyatina[2] başına bir tek tınazın hesabında şaşırmıştı.

İşte soyulmuş olan Lısiye Gori'den gelen Alpatiç, prensin cenaze töreninden sonra Dron'u yanına çağırmış, ona prensesi götürecek olan arabaya koşulmak üzere on iki at hazırlamasını emretmişti. Boguçarovo'dan gidecek olan konvoy için de ayrıca on sekiz at koşulmasını söylemişti. Gerçi oranın köylüleri azat edilmiş, vergiye bağlı köylülerdi ama bu emrin yerine getirilmesinde hiçbir güçlük olmazdı. Daha doğrusu, Alpatiç öyle düşünüyordu. Çünkü Boguçarovo'da iki yüz otuz taşıt vardı, buranın köylüleri de varlıklı insanlardı. Ama muhtar Dron, emri dinledikten sonra, hiç konuşmadan gözlerini yere indirdi. Alpatiç ona tanıdığı ve arabalarına el konulması için emir verdiği köylülerin adlarını verdi.

Dron, karşılık olarak bu köylülerin arabalarının o sırada taşıt işlerinde kullanıldığını söyledi. Alpatiç, başka köylülerin isimlerini verdi. Ama Dron'un söylediğine göre, bunların da ellerinde at yok-

1 Bir Rus ölçüsü – ç.n.

2 Toprak ölçüsü – ç.n.

tu. Tüm atlarını beylik arabalılara vermişlerdi, elde kalanlar ise çelimsiz, güçsüz yaratıklardı. Hatta bazılarınınkiler yemsizlikten ölmüştü. Dron'a göre, konvoy yapmak şöyle dursun, faytonlara koşulmak için bile yeterli at toplanamazdı.

Alpatiç, Dron'un yüzüne dikkatle bakarak kaşlarını çattı. Dron nasıl örnek bir köy muhtarı ise Alpatiç de boşuna yirmi yıldır prensin çiftliklerini idare etmemişti. O da örnek bir kâhya idi. Önsezi ile, ilişkisi bulunan halkın ihtiyaçlarını, duygularını anlamak yeteneğine sahipti. Bu yüzden de kusursuz bir kâhya sayılırdı. Dron'a bakınca hemen onun verdiği bu karşılıkların adamın kendi düşüncelerinin yankısı olmadığını, sadece onu sürükleyen bir anlayışın, daha doğrusu Boguçarovo çiftliğinde herkesi etkileyen genel ruh halinin bir yankısı olduğunu kavradı. Ayrıca biliyordu ki mal mülk edinmiş ve halkın nefretini kazanmış Dron, herhalde iki grup arasında kararsızlık içinde bocalıyordu: Efendilerinin grubu ile köylülerinki arasında. Bu bocalayışı bakışından anlamıştı. Bu yüzden kaşlarını çatarak Dron'a yaklaştı.

– Sen buraya baksana Dronuşka! Dinle beni! dedi. Bana boş laf etme! Ekselans Prens Andrey Nikolayiç, kendileri bana tüm halkı göndermemi ve hiç kimsenin düşman karşısında kalmamasını emrettiler. Zaten kalan çara ihanet etmiş olur. Anladın mı?

Dron gözlerini kaldırmadan:

– Başüstüne! diye karşılık verdi.

Alpatiç bu karşılıkla tatmin olmadı. Başını sallayarak:

– Ah Dron! İşler kötü gidecek! dedi.

Dron hüzünlü bir tavırla:

– Başüstüne, emir sizin! diye söylendi.

Alpatiç, cebinden elini çıkararak büyük bir ciddiyetle parmağıyla Dron'un ayaklarının dibini işaret etti:

– Sen bunları bırak Dron! diye tekrar etti. Ben senin yalnız içini değil, ayak bastığın şu toprak var ya, onun altını bile üç arşın derinliğine kadar görüyorum!

Bunu söylerken Dron'un ayaklarının dibine dikkatle bakmıştı. Dron şaşırdı, Alpatiç'e yan gözle baktı, sonra gözlerini gene yere çevirdi. Alpatiç:

– Sen boş lafları bırak da millete söyle, yarın sabah evlerinden çı-

kıp Moskova'ya doğru yola koyulsunlar! Hem de yarın sabah prensin konvoyu için arabaları hazırlasınlar. Kendin de toplantıya gitmeyeceksin. İşitiyor musun?

Dron, birden Alpatiç'in ayaklarına kapandı:

– Yakov Alpatiç! Kov beni! Anahtarı al benden, işime son ver. Allah rızası için!

Alpatiç sert bir tavırla:

– Bırak bunu! Altındaki toprağın bile içini üç arşın derinlemesine biliyorum, diye tekrar etti.

Bunu söylerken biliyordu ki arılara bakmaktaki becerikliliği, arpanın ne zaman ekilmesi gerektiğini bilmesi ve yirmi yıl ihtiyar prense hizmeti başarması, çoktandır kendisine büyücüymüş gibi ün kazandırmıştı. Ve bir insanın içini üç arşın derinlemesine görme yeteneği, ancak büyücülere özgü bir şey olarak kabul edilebilirdi.

Dron, ayağa kalkarak bir şey söylemek istedi. Ama Alpatiç sözünü kesti:

– Nedir aklınızdan geçen? Ha? Neler düşünüyorsunuz? Ha?

Dron:

– Ben bu millete ne yapayım, dedi. Tümden kazan kaldırdılar! Ben bile onlara aynı şeyi söylüyorum.

Alpatiç:

– Söyle ya! dedi, sonra doğrudan doğruya, İçiyorlar mı? diye sordu.

– Tüm millet baş kaldırdı, Yakov Alpatiç! Bir fıçı daha getirmişler!

– Ya! Öyleyse dinle. Ben zabıta memuruna gideceğim! Sen de millete haber ver, bundan vazgeçsinler. Arabalar da hazır olsun.

Dron:

– Başüstüne! diye karşılık verdi.

Yakov Alpatiç, daha fazla ısrar etmedi. Uzun bir süredir oradaki halkı idare ediyor ve biliyordu ki insanlara sözünü dinletmenin tek çaresi, onlara söz dinlemeyeceklerinden kuşku duyduğunu göstermemekti. Yumuşak başlı Dron'dan "baş üstüne" karşılığını aldıktan sonra, köylülerden arabaları, askerî birliklerin yardımı olmadan alamayacağını kesin olarak bildiği halde, sadece bu sözlerle yetindi.

Gerçekten arabalar akşama kadar toplanmadı. Köyde meyhanenin önünde yeni bir toplantı yapılmış, atları ormana sürmek, arabaları da vermemek kararı alınmıştı. Alpatiç, bunlardan prensese hiç söz etmedi. Lisiye Gori'den gelmiş olanlardan bir konvoy hazırlanmasını ve prensesin arabasına oradan gelen atların koşulmasını emretti. Kendi de il başkanlığına gitti.

X

Prenses Mariya, babasının cenaze töreninden sonra odasına kapanmıştı. Odasına kimseyi kabul etmiyordu. Kapıya bir hizmetçi kız yaklaştı ve Alpatiç'in yola koyulmak için prensesin bir emri olup olmadığını sorduğunu bildirdi (Bu, daha Alpatiç ile Dron arasındaki konuşmadan önce olmuştu). Prenses Mariya, yattığı divanda doğruldu, kapalı kapının ardından hiçbir zaman, hiçbir yere gitmeyeceğini söyleyerek kendisini rahat bırakmalarını rica etti.

Prenses Mariya'nın yattığı odanın pencereleri batıya bakıyordu. Kendisi divanın üzerinde yüzü duvara dönük olarak yatıyor, deri yastığın üzerindeki düğmelerle oynuyordu: Ölümden sonra ömrün artık bir daha geri gelmediğini, o zamana dek kendisi de hiç fark etmediği, ancak babasının hastalığı sırasında meydana çıkan "alçaklığını" düşünüp duruyordu. Dua etmek istiyor, ama buna cesaret edemiyordu. Bu ruh hali içinde, Tanrı'ya dua edemeyeceğini hissediyordu. Uzun bir süre böylece yattı.

Güneş evin öbür yönüne doğru dönmüş, gün batısının eğri ışıkları açık pencerelerden içeri girerken odayı ve Prenses Mariya'nın gözlerini diktiği maroken yastığın bir kısmını aydınlatmıştı. Prensesin düşüncelerinin akımı birden durdu. Ne yaptığını kendisi de fark etmeden doğruldu, saçlarını düzeltti, yerinden kalktı ve pencereye yaklaşıp bulutsuz ama rüzgârlı akşamın serinliğini içine çekti. Kendi kendine, "Evet, şimdi artık rahatça akşamın güzelliğini seyredebilirsin. Artık o dünyada yok, artık kimse sana engel olamaz," diye söylendi. İskemlenin üzerine çöktü ve başını pencerenin kenarına koydu.

Biri ona bahçeden yumuşak, tatlı bir sesle seslenerek saçlarından öptü. Prenses Mariya o tarafa baktı. Bu Matmazel Bourien-

ne'ydi. Sırtında siyah elbise vardı, başına da bir matem tülü örtmüştü. Sessizce Prenses Mariya'ya yaklaşmış, içini çekerek onu öpmüş, hemen sonra ağlamaya başlamıştı. Prenses Mariya başını çevirmiş ona bakıyordu. Aralarında geçmiş tüm çatışmalar ve eskiden ona karşı duyduğu kıskançlık aklına geldi. Son zamanlarda "O"nun bile Matmazel Bourienne'e karşı nasıl değişmiş olduğunu, nasıl onu görmek bile istemediğini, bu bakımdan yaptığı sitemlerin ne kadar haksız olduğunu hatırladı. "Hem zaten herhangi birini suçlamak 'O'nun ölümünü istemiş olan bana mı düşer?" diye düşündü.

Kendisini onun yerine koyarak Matmazel Bourienne'in durumunu düşündü. Son zamanlarda genç kadın ondan uzak durmak zorunda kalmıştı. Bununla birlikte onun emrindeydi ve yabancı bir evde oturuyordu. Bunu düşününce içinde ona karşı bir acıma duydu. Yüzüne yumuşak bir tavırla soru sorar gibi baktı ve elini uzattı. Matmazel Bourienne hemen ağlamaya ve elini öperek prensesin başına gelen felaketten söz etmeye başladı. Böylece derdini paylaştığını gösteriyordu. Söylediğine göre, duyduğu acının tek teselisi, prensesin acısını onunla paylaşmaya izin vermiş olmasıydı. O büyük acı karşısında, tüm geçmiş anlaşmazlıklarının yok olması gerektiğini, kendisini herkese karşı temiz hissettiğini söylüyor, "Bulunduğu yerden hem benim ona karşı olan sevgimi hem de duyduğum minneti görün," diyordu. Prenses, Matmazel Bourienne'in ne söylediğini anlamadan, arada bir yüzüne bakarak, yalnız sesinin tonuna kulak vererek dinliyordu. Matmazel Bourienne kısa bir süre sustuktan sonra:

– Sizin durumunuz iki misli kötü, sevgili prensesim! dedi. Anlıyorum, bu durumda kendinizi düşünemezsiniz, düşünmenize imkân yok, ama sizi sevdiğim için sizin yerinize bunu ben yapmak zorundayım... Alpatiç, size geldi mi? Sizinle buradan gitmeniz için konuştu mu?

Prenses Mariya karşılık vermedi. Kimin nereye gitmesi gerektiğini anlayamıyordu. "Şimdi bu sırada herhangi bir şeye girişmeye, herhangi bir şeyi düşünmeye imkân var mı? Ne olursa olsun; hepsi bir değil mi?" diye düşünüyordu. Bu yüzden karşılık vermiyordu.

Matmazel Bourienne:

– Biliyor musunuz *chère Mariya,* dedi. Biliyor musunuz ki tehlike içindeyiz? Fransızlarla çevriliyiz, şimdi yola koyulmak tehlikeli bir şey olur. Gidersek hemen hemen kesin olarak söyleyebilirim ki tutsak oluruz. Sonra Allah bilir ne olur...

Prenses Mariya, arkadaşının ne demek istediğini anlamadan yüzüne baktı:

– Ah bilseler ki benim için şimdi artık hepsi bir! dedi. Doğrusu onun bulunduğu yerden hiçbir zaman ayrılmak istemezdim... Alpatiç bana buradan gitmek için bir şey söylemişti.. Onunla konuşun, ben hiçbir şey yapmayacağım. Hiçbir şey de istemiyorum.

Matmazel Bourienne:

– Ben onunla konuştum. O yarın buradan gidebileceğimizi umuyor. Ama ben şimdi burada kalırsak daha iyi olur diye düşünüyorum. Çünkü siz de kabul edin *chère Mariya,* yolda erlerin ya da ayaklanmış köylülerin eline düşmek, bizim için korkunç bir şey olur!

Matmazel Bourienne, çantasından General Rameau'nun Rus malı olmayan özel bir kâğıda basılmış bildirisini çıkardı; bunda halkın evlerini terk etmemesi isteniyor, kalanların Fransız makamları tarafından gerektiği gibi korunacakları bildiriliyordu. Matmazel Bourienne bildiriyi prensese uzattı:

– Öyle sanıyorum ki bu generale başvurmamız daha iyi olacak, dedi. Size gerektiği gibi saygı gösterileceğine kesin olarak inanıyorum.

Prenses Mariya kâğıdı okuyor, kuru hıçkırıklarla vücudu sarsılıyor, yüzü karışıyordu.

– Bunu kimden aldınız? diye sordu.

Matmazel Bourienne:

– Herhalde adımdan Fransız olduğumu öğrenmişlerdir, dedi.

Prenses Mariya, elinde kâğıtla pencerenin yanında oturduğu yerden kalktı, solgun bir yüzle odadan çıkıp Prens Andrey'in eskiden çalışma odası olan odaya gitti:

– Dunyaşa, bana Alpatiç'i, Dronuşka'yı, birini çağırın! dedi. Sonra Matmazel Bourienne'in sesini işiterek:

– Hemen Ameliya Karlovna'ya söyleyin, yanıma gelmesin, diye ekledi.

Fransızların eline düşeceğini düşündükçe korkuya kapılarak "Hemen gitmeli! Bir an önce gitmeli!" diye söyleniyordu.

Prens Andrey, onun Fransızlara esir düştüğünü öğrensin! Kendisi, Prens Nikolay Andreyiç Bolkonski'nin kızı, Prenses Mariya, Bay Rameau denilen generalden yardım istesin, ondan kendisini korumasını rica etsin ve iyiliklerinden yararlansın! Bu düşünce, onu dehşet içinde bırakıyordu. Bunu düşündükçe irkiliyor, kızarıyor, o zamana dek hiç hissetmediği öfke ve gurur krizleri geçiriyordu. Bulunduğu durumda ona ağır gelen ve en önemlisi gururunu yaralayan ne varsa hepsi belirli olarak zihninde canlanıyordu. "Onlar, o Fransızlar bu eve yerleşecekler, Bay General Rameau, Prens Andrey'in çalışma odasına yerleşecek, eğlence olsun diye onun mektuplarını, kâğıtlarını okuyacak, *Mlle Bourienne lui fera les honneurs de Boguçarovo.*[1] Bana lütfen bir odacık verecekler. Erler babamın daha taze olan mezarını soyacaklar, üzerinden taşları, yıldızları almak için onu harap edecekler, bana Ruslara karşı kazanılan zaferlerden söz edecekler, yapmacık tavırlarla üzüntümü paylaştıklarını söyleyecekler..." diye düşünüyordu. Ama bunlar, kendi düşüncelerinden çok babasının ve ağabeyinin düşünceleriydi. Kendisini onlar gibi düşünmeye zorluyordu.

Ona kalsa, nerede olursa olsun, başına ne gelirse gelsin, hiç önemi yoktu. Bununla birlikte, kendisini ölen babasının ve Prens Andrey'in temsilcisi olarak görüyordu. Elinde olmayan olaylara onların açısından bakarak düşünüyor, onların duygularını taşıyordu. Onlar yanında olsaydı o sırada ne yapacaklarsa o da aynı şeyleri yapmak zorunluluğunu hissediyordu. Prens Andrey'in çalışma odasına gitti, tüm varlığını onun düşünceleriyle doldurmaya çalışarak içinde bulunduğu durumu enine boyuna inceledi.

Babasının ölümüyle birlikte silindiklerini sandığı günlük ihtiyaçlar birden yepyeni ve o zamana kadar hiç bilmediği bir güçle içinde tekrar uyanmış ve Prenses Mariya'nın tüm varlığını sarsmıştı.

Kıpkırmızı olmuş bir halde, heyecan içinde odada oradan oraya dolaşıyor, yanına bazen Alpatiç'i, bazen Mihail İvanoviç'i, bazen Tihon'u, bazen Dron'u çağırtıyordu. Dunyaşa, dadı ve bütün hiz-

1 Matmazel Bourienne ona Bogucarovo'yu gezdirecek.

metçi kızlar, Matmazel Bourienne'in Prenses Mariya'ya bildirdiği şeyin ne derece doğru olduğunu söyleyemiyorlardı. Alpatiç evde değildi: İl başkanlığına gitmişti. Çağırtılan Mimar Mihail İvanoviç, gözleri uykulu Prens Mariya'nın yanına gelmişti, ama o anda bu konuda bir şey söyleyemiyordu. On beş yıldır kendi düşüncelerini açıklamadan ihtiyar prensin söylediği sözlere nasıl onları kabul ettiğini belirten bir gülümsemeyle karşılık vermeye alışmışsa gene aynı şekilde, Prenses Mariya'nın sorularına da gülümseyerek karşılık veriyor, ama bunlardan kesin olarak hiçbir şey anlaşılamıyordu. Çağırtılan yaşlı uşak Tihon, çaresi bulunmaz bir acı anlamıyla yüzü çökmüş bir halde, Prenses Mariya'nın tüm sorularına, "Başüstüne!" diye karşılık veriyor, ona bakarken hıçkıra hıçkıra ağlamamak için kendini zor tutuyordu.

Sonunda odaya muhtar Dron girdi ve yerlere kadar eğildikten sonra, kapının eşiğinde durdu. Prenses Mariya odada bir aşağı bir yukarı dolaştıktan sonra onun karşısında durdu.

– Dronuşka, dedi.

O sırada karşısında onu, kuşkusuz bir dost olarak, her yıl Vyazma'daki panayıra gittiğinde, dönüşte gülümseyerek, kendi parasıyla aldığı özel bir piyannik[1] getiren Dronuşka olarak görüyordu.

– Dronuşka! Şimdi, başımıza gelen bu felaketten sonra... diye söze başladı, ama devam edemeyerek sustu.

Dron içini çekti:

– Ölüm Allah'ın emri, dedi.

Bir süre sustular.

– Dronuşka, Alpatiç bir yere gitmiş, başvuracağım hiç kimse yok. Benim de gitmem doğru olmazmış, öyle diyorlar. Doğru mu bu?

– Neden gidilmesin, sayın prenses? Gidilebilir.

– Bana, "Düşman buraya dayandığı için gitmek tehlikeli olur," diyorlar. Sevgili Dron, elimden hiçbir şey gelmez, ben bu işlerden hiçbir şey anlamam! Yanımda hiç kimse yok! Muhakkak bu gece ya da yarın sabah yola çıkmak istiyorum.

Dron susuyordu. Kaşlarının altından Prenses Mariya'ya baktı; sonunda:

1 Böreğe benzeyen bir yiyecek – ç.n.

– Elimizde at yok, dedi. Yakov Alpatiç'e de aynı şeyi söyledim.

– Peki neden yok? diye sordu.

– Tanrı bizi cezalandırmak istediği için! Elde olan atları askeriye aldı, almadıkları da geberdi! Bu yıl öyle bir yıl ki! At beslemek şöyle dursun, neredeyse kendimiz açlıktan öleceğiz! Zaten millet üç gündür yemek yemeden duruyor. Sonunda yiyecek diye bir şey kalmadı! Her şeyi mahvettiler.

Prenses Mariya dikkatle Dron'un sözlerini dinliyordu.

– Köylülerin elinde avucunda bir şey kalmadı, öyle mi? Buğdayları da yok mu?

Dron:

– Açlıktan ölüyorlar. Atlarını beslemek şöyle dursun...

– Peki, bunu bana neden söylemedin Dronuşka? Yardım etmeye imkân yok mu? Ben elimden ne gelirse yaparım...

Böyle bir anda, yüreğinde acı varken insanların arasında zengin fakir diye bir ayrımın yapılabilmesi ve zenginlerin fakirlere yardım etmekten kaçınmalarının mümkün olması, Prens Mariya'ya tuhaf görünüyordu. Belirsiz olarak biliyordu ki beylere ait bir buğday vardı; gerekince bu buğdayı köylülere verirlerdi. Gene biliyordu ki ne ağabeyi ne de babası fakirlik içinde olan köylülere yardımdan kaçınırdı. Yalnız dağıtılsın diye emretmek istediği bu buğday konusunda emir verirken yanlış bir şey söylemekten korkuyordu. Karşısına kendisini uğraştıracak bir iş çıktı diye seviniyordu. Hem de bu öyle bir işti ki onun uğruna kendi acısını unutmak ayıp olmayacaktı. Dronuşka'ya köylülerin neye ihtiyaçları olduğunu, Boguçarovo'da çiftlik sahiplerine ait ne kadar buğday bulunduğunu tüm ayrıntılarıyla sordu.

– Elimizde, ağabeyimin buğdayı yok mu? diye sordu.

Dron gururla:

– Efendimizin buğdayı tamamdır! Prensimiz bu buğdayın satılmasını emretmemişti.

Prenses Mariya:

– Sen o buğdayı köylülere ver! Neye ihtiyaçları varsa ver. Ağabeyim namına izin veriyorum! dedi.

Dron hiçbir karşılık vermedi, sadece derin derin içini çekti.

– Sen onlara bu buğdayı ver. Yeter ki yetsin. Hepsini dağıt! Sa-

na ağabeyim namına emrediyorum. Dağıt o buğdayı ve onlara de ki bizim olan ne varsa onlarındır. Onlar için hiçbir şeyden kaçınacak değiliz. Öylece söylersin.

Prenses konuşurken Dron gözlerini ondan ayırmamıştı:

– Beni bu görevden al prensesim. Allah rızası için emret, anahtarı benden alsınlar! dedi. Yirmi üç yıl hizmet ettim, bir kötülük yapmadım! Allah rızası için, görevden al beni.

Prenses Mariya, Dron'un kendisinden ne istediğini, görevine son vermesi için neden yalvardığını anlamıyordu. Ona karşılık vererek bağlılığından hiçbir zaman kuşku duymadığını, onun için olsun, köylüler için olsun her şeyi yapmaya hazır olduğunu söyledi...

XI

Bir saat sonra, Dunyaşa, prensese Dron'un geldiğini, tüm köylülerin prensesin emri üzerine ambarın önünde toplandıklarını ve hanımlarıyla konuşmak istediklerini haber verdi.

Prenses Mariya:

– Canım, ben onları çağırtmadım ki, dedi. Ben sadece Dronuşka'ya onlara buğday dağıtılmasını söyledim!

Dunyaşa:

– Allah rızası için, emredin onları kovsunlar, sevgili prensesim. Sakın yanlarına gitmeyin. Bunların hepsi aldatmaca... Yakov Alpatiç gelsinler, o zaman gideriz.. Siz sakın gitmeyin...

Prenses hayretle:

– Ne aldatmacası? diye sordu.

– Canım ben biliyorum! Yalnız Allah rızası için, beni dinleyin. İsterseniz dadıya da sorun. Söylediklerine göre, emrinizi yerine getirmeye, buradan gitmeye razı değillermiş!

– Yanlış söylüyorsun herhalde. Hem zaten ben hiçbir zaman onlara gitsinler diye emretmedim ki... Bana Dronuşka'yı çağır.

Dron gelince Dunyaşa'nın sözlerini tekrarladı: Köylüler prensesin emri üzerine gelmişlerdi.

Prenses:

– Canım ben onları çağırmadım ki! dedi. Sen herhalde onlara

benim sözlerimi yanlış anlattın. Ben sadece onlara buğday vermeni söyledim.

Dron karşılık vermeyerek içini çekti.

– Emrederseniz giderler, dedi.

Prenses Mariya:

– Hayır, yanlarına gideceğim, dedi.

Sonra Dunyaşa ile dadının kendisini vazgeçirmeye çalışmalarına rağmen kapıya çıktı. Dron, dadı ve Mihail İvanoviç arkasından geliyorlardı. Prenses Mariya, "Herhalde onlara yerlerinde kalsınlar diye buğday teklif ettiğimi, onları burada Fransızların boyunduruğu altında bırakıp gideceğimi sanıyorlar," diye düşünüyordu. "Onlara Moskova çevresinde oturacak yer vereceğime ve her ay yiyecek sağlayacağıma söz vereceğim. Kesin olarak biliyorum ki Andrey benim yerimde olsaydı bundan çok daha fazlasını yapardı!" Böyle düşünerek alacakaranlıkta, ambarın önündeki çimenlikte bekleyen kalabalığa doğru yürüdü.

Kalabalık yoğunlaştı, dalgalandı, şapkalar çabucak başlardan çıkarıldı. Prenses Mariya gözlerini yere indirmiş olarak, ayakları elbisesinin eteğine dolana dolana yakınlarına gitti. Yaşlı olsun, genç olsun, o kadar çeşitli gözler ona doğru çevrilmişti ve karşısında o kadar çeşitli yüzler vardı ki Prenses Mariya, bunların arasında hiçbirini ayıramıyor, aynı anda hepsiyle birden konuşmak zorunluğunu hissettiği için, ne yapacağını bilemiyordu. Ama babasının ve ağabeyinin temsilcisi olarak davrandığını düşünmesi, ona yeniden cesaret verdi. Sözlerine korkusuzca başladı.

– Geldiğiniz için çok seviniyorum.

Gözlerini kaldırmıyor, kalbinin ne kadar hızlı ne kadar kuvvetli attığını hissediyordu...

– Dronuşka, bana savaşın elinizde avucunuzda ne varsa hepsini mahvettiğini söyledi. Bu hepimizin acısıdır. Ben size yardımda bulunmak için hiçbir şeyden kaçınmayacağım. Buradan gidiyorum. Çünkü kalmak artık tehlikeli oldu... Düşman yakınımızda... Çünkü... Size her şeyimi bağışlıyorum dostlarım. Rica ederim, her şeyi alın. Bütün buğdayımız sizindir! Yoksun kalmayın. Eğer size bu buğdayı burada kalmanız için verdiğimi söyledilerse bu doğru değildir. Aksine sizden neyiniz varsa hepsini alarak Moskova çev-

resindeki çiftliğimize gitmenizi rica ediyorum. Orada her şeyinizi üzerime alıyor ve size söz veriyorum, orada yoksul kalmayacaksınız. Size ev de buğday da verilecektir.

Prenses sustu. Kalabalıktan birilerinin iç çektiği duyuldu. Prenses Mariya devam etti:

– Bunu kendimden yapmıyorum, ölen babam, sizin için iyi bir "bey" olan babam ve onun oğlu olan ağabeyim namına yapıyorum.

Gene sustu. Hiç kimse bu sususunu bozmuyordu. Prenses Mariya karşısında duranların yüzlerine teker teker bakarak:

– Dert hepimizindir. Bundan böyle her şeyi yarı yarıya paylaşacağız! Benim olan ne varsa hepsi sizindir.

Tüm gözler ona aynı anlamda, Prenses Mariya'nın çözemediği bir anlamda bakıyordu. Bu merak mıydı? Bağlılık mıydı, minnet miydi, yoksa korku ve güvensizlik miydi? Bunu kestirmeye imkân yoktu. Tüm yüzlerde aynı anlam vardı. Arkalardan bir ses:

– Bağışınızdan ötürü çok memnun kaldık. Ama beylere ait buğdayı almak bize yakışmaz, dedi.

– Neden almak istemiyorsunuz? diye sordu.

Kimse bir karşılık vermedi. O zaman Prenses Mariya çevresine bakınınca göz göze geldiği her insanın hemen gözlerini yere indirdiğini fark etti. Gene:

– Neden almak istemiyorsunuz? diye sordu.

Hiç kimse karşılık vermiyordu. Bu sessizlik Prenses Mariya'ya ağır gelmeye başlamıştı. Herhangi biriyle göz göze gelmeye çalışıyordu. Karşısında bastonuna dayanarak duran bir ihtiyara doğru döndü:

– Neden konuşmuyorsunuz? diye sordu. Söyle, eğer bir şey daha yapmak gerektiğini düşünüyorsan çekinmeden söyle. Her şeyi yaparım.

Bunu o adamla göz göze gelince söylemişti. Ama ihtiyar bu sözlere kızmış gibi büsbütün başını eğdi.

– Anlaşacak ne var? Buğdaya ihtiyacımız yok bizim!

Kalabalıkta her yönden sesler duyulmuştu:

– Peki ne yapalım, her şeyi bırakalım mı? Razı değiliz! Razı değiliz!.. Bu işe rızamız yok bizim! Sana acıyoruz ama bu işe razı değiliz. Kendin git, tek başına git.

Sonra kalabalıktakilerin yüzünde yine aynı anlam belirdi ve artık kesin olarak belliydi ki bu ne bir merak ne de bir minnet anlamıydı. Sadece öfkeli bir kararlılıktı. Prenses Mariya hüzünlü bir gülümseyişle:

– Canım herhalde ne demek istediğimi anlamadınız. Neden buradan gitmek istemiyorsunuz sanki? Sizi orada yerleştireceğime, besleyeceğime söz veriyorum. Burada kalırsanız düşman sizi soyacaktır...

Ama sesini kalabalıktan gelen sesler bastırdı:

– Rızamız yok! Varsın soysun! Buğdayını almıyoruz! Rızamız yok!

Prenses Mariya gene kalabalıkta bulunan biri ile göz göze gelmeye çalıştı, ama hiç kimsenin gözü ona çevrili değildi. Belli ki herkes gözlerini ondan kaçırıyordu. İçinde garip, huzursuz bir his duydu.

Kalabalıkta tekrar sesler duyuluyordu.

– Amma da kurnazmış! İşin yoksa peşinden zindana git! Evini barkını yık, sonra da yallah! İş yok! Bir de "Buğdayımı veririm," diyor.

Prenses Mariya, başını öne eğerek kalabalığın arasından çıkıp eve gitti. Dron'a ertesi günü yola çıkmak üzere arabaların hazırlanmasını emretti, sonra odasına gidip düşünceleriyle baş başa kaldı.

XII

Prenses Mariya, o gece uzun bir süre, odasında, açık pencerenin önünde köylülerin seslerine kulak vererek oturdu. Ama onları düşünmüyordu. Ne kadar düşünürse düşünsün, köylüleri anlamasına imkân olmadığını hissediyordu. Hep aynı şeyi, günlük yaşantısının gerektirdiği işlerin meydana getirdiği kısa bir aradan sonra şimdi artık kendisi için geçmişe gömülen acısını düşünüyordu. Artık onu anabiliyor, ağlayabiliyor, dua edebiliyordu.

Güneş batarken rüzgâr dinmişti. Gece sessiz ve serindi. Saat on ikide sesler dinmeye başladı. Horoz öttü, ıhlamur ağaçlarının arkasından dolunay göründü ve topraktan beyaz çiy damlalarının serin buğusu sis halinde yükseldi. Sonra köy de evin içi de derin bir sessizliğe gömüldü.

Bir ara babasına felç geldiği, onu Lisiye Gori bahçesinde iki kolundan tutup sürüklediklerini, bir türlü çeviremediği dilini kımıldatmaya çalışarak ağarmış kaşlarını kaldırıp indirerek bir şeyler mırıldandığı ve ürkek baktığı anı tekrar yaşar gibi oldu.

"Daha o anda bana öldüğü gün söylediğini anlatmak istiyordu," diye düşündü. "Zaten her zaman bana söylediklerini düşünmüştür." Sonra birden Lisiye Gori'de babasına felç inmeden bir gece önce başlarına gelecek felaketi sezerek onun isteğine karşı gelip yanında kalmaya karar verdiği geceyi hatırladı. O gece uyumamış, tüm gece boyunca parmaklarının ucuna basarak aşağı inmiş, babasının yattığı limonluğun kapısına yaklaşmış, sesine kulak vermişti. Babası yorgun, bitkin bir tavırla Tihon'la bir şeyler konuşuyordu. Belli ki konuşmak ihtiyacı duyuyordu. Prenses Mariya bunu hatırlayınca "Neden hemen beni çağırmadı? Neden o sırada Tihon'un yerine benim yanında bulunmama izin vermedi?" diye düşündü. Bu düşünce o zaman da aklına gelmişti. "Artık bir daha hiç kimseye, hiçbir zaman o konuda ruhunda olup bitenleri söyleyemeyecekti. Artık onun için de benim için de o an bir daha geri dönmeyecek. Oysa her şeyi, söylemek istediği her şeyi söyleseydi ve sözlerini Tihon değil de ben dinleseydim ne kadar iyi olurdu! Ne diye o sırada odasına girmedim sanki?" diye düşünmeye devam etti. "Belki de öldüğü gün söylediği sözleri bana daha o zaman söylerdi. Zaten daha o vakit Tihon ile konuşurken iki kez beni sormuş. Demek beni görmek istiyordu. Ben ise burada kapının ardında duruyordum. Üzüntü çekiyordu herhalde. Ne dediğini anlayamayan Tihon ile konuşmak ona ağır geliyordu. Hatırlıyorum, Liza'dan sanki sağmış gibi söz etmişti. Öldüğünü unutmuştu. Tihon ona Liza'nın artık hayatta olmadığını hatırlatınca "Aptal!" diye bağırmıştı. Durumu çok ağırdı, sıkıntı çekiyordu. Kapının ardında nasıl homurdanarak yatağına yattığını, sonra da yüksek sesle "Aman Allahım!" diye bağırdığını işittim. Neden o zaman içeri girmedim sanki? Bana ne yapabilirdi? Ne kaybederdim bundan? Belki de o zaman teselli bulur, bana o sözü söylerdi."

Prenses Mariya bunları düşününce yüksek sesle babasının ölürken ona söylemiş olduğu "Canım benim!" sözlerini tekrarladı, sonra yüreğindeki ağırlığı hafifleten gözyaşlarını dökerek hıçkıra

hıçkıra ağlamaya başladı. Şimdi babasının yüzünü karşısında görür gibi oluyordu. Hem de bu yüz kendini bildi bileli gördüğü, her zaman seyrettiği yüz değildi. Son gün ne söylediğini işitmek için ağzına doğru eğildiği, ilk kez tüm kırışıkları ayrıntılarıyla gördüğü zamanki ürkek, bitkin, zavallı yüzdü.

"Canım benim!" diye tekrarladı. Birden aklına şu soru geldi! "Acaba babası bu sözü söylerken ne düşünüyordu? Şimdi ne düşünüyor acaba?" diye düşündü ve bu soruya karşılık gözünün önünde, başı beyaz bir mendille bağlı olarak tabutta yatarken yüzünde gördüğü ifade canlandı. O zaman ona elini dokundurup orada yatanın babası olmayıp esrarengiz, insanı geriye doğru iten soğuk bir şey olduğunu düşündüğü sırada içinde uyanan korku tekrar tüm varlığını sardı. Başka şeyler düşünmek, dua etmek istiyordu, ama hiçbir şey yapamıyordu. Gözlerini iri iri açarak ay ışığına ve gölgelere bakıyor, her an karşısında babasının ölü yüzü görünecek diye bekliyor ve evin çevresinde de içinde de hissedilen o derin sessizliğin onu büyülediğini hissediyordu.

– Dunyaşa! diye fısıldadı.

Sonra birden can havliyle:

– Dunyaşa! diye bağırdı ve sessizliğin pençesinden kurtularak hizmetçi kızların bulundukları odaya, ona doğru koşan dadı ile kızlara doğru koşarak gitti...

XIII

17 Ağustos günü, Rostov ile İlyin, Boguçarovo'dan on beş verst ileride konakladıkları Yankova'dan çıkarak yanlarına yalnız tutsaklıktan yeni dönen Lavruşka'yı, bir de muhabere süvarileri alarak, İlyin'in yeni almış olduğu atı denemek ve köylerde saman bulunup bulunmadığını öğrenmek için gezmeye çıkmışladı.

Bogurçarovo son üç gündür iki ordu arasında kalmıştı. Bu bakımdan Rusların art birlikleri de Fransızların öncü birlikleri de girebilirdi. Bu yüzden Rostov, sorumluluğu bilen birlik komutanı olarak Boguçarovo'da kalan erzaktan Fransızlardan önce yararlanmak istiyordu.

Rostov ve İlyin çok neşeliydiler. Boguçarovo'ya bir prense ait,

içinde de köşk bulunan çiftliğe giderken orada birçok uşak ve güzel kızlar bulacaklarını ümit ediyorlardı. Yolda bazen Lavruşka'ya Napolyon ile ilgili sorular soruyor, anlattıklarına gülüyor, bazen de İlyin'in atını deneyerek birbirleriyle yarış ediyorlardı.

Rostov, bu gittiği köyün eskiden kız kardeşinin nişanlısı olan Bolkonski'nin çiftliği olduğunu bilmiyor, böyle bir şeyi aklından bile geçirmiyordu.

Rostov ile İlyin son bir kez Boguçarovo'nun önündeki yokuşta atlarını yarıştırdılar. Sonra yarışta ilk kez olarak İlyin'i geçen Rostov Boguçarovo köyünün ana caddesine dörtnala girdi.

İlyin, yanakları kızarmış olarak:

– Beni geçtin! dedi.

Rostov vücudu köpüklenen Kazak atını eliyle okşadı.

– Öyle oldu! Zaten hep ben geçerdim! Düzlükte de geçtim şimdi, diye karşılık verdi.

Lavruşka arkadan:

– Benimki Fransız atı, sayın komutanım! dedi.

"Fransız" dediği at, koşum vurduğu çelimsiz kısrağıydı.

– Sizi geçerdim ama utandırmak istemiyordum, efendim.

Atları adeta sürerek önünde büyük bir kalabalık halinde köylülerin toplanmış olduğu ambara doğru gittiler.

Köylülerden bazıları şapkalarını çıkardılar, bazıları ise çıkarmadan gelenlere bakıyorlardı. Uzun boylu, yaşlı yüzleri kırışık içinde ve sakalları seyrek iki köylü gülümseyerek, sallana sallana, anlamsız bir şarkı mırıldanarak meyhaneden çıkıp subaylara yaklaştılar.

Rostov gülerek:

– Aslanlar! dedi. Söyleyin bakalım samanınız var mı?

İlyin:

– Nasıl da birbirlerine benziyorlar! dedi.

Köylüler dudaklarında mutlu gülümsemelerle:

– Eğlen.. Eğ... Eğ... diye şarkı söylüyorlardı.

Kalabalığın içinden bir köylü çıktı, Rostov'a yaklaştı:

– Siz kimlerdensiniz? diye sordu.

İlyin gülerek:

– Fransız'ız, diye karşılık verdi ve Lavruşka'yı işaret etti:

– İşte bu da Napolyon, dedi.

Köylü tekrar:

– Demek siz Rus'sunuz! dedi.

Uzun boylu olmayan bir başka köylü yaklaştı:

– Peki, buradaki kuvvetleriniz çok mu? diye sordu.

Rostov:

– Çok ya! Tabii çok! diye karşılık verdi. Hem siz ne diye toplandınız? Burada bayram mı var?

Köylü geri çekildi:

– Yook... İhtiyarcıklar hep bir araya toplandık, işlerimizden söz etmek için.

Bu sırada çiftlik sahibinin evine giden yolda, subaylara doğru gelen iki kadınla beyaz şapkalı bir adam göründü.

İlyin, kararlı bir tavırla kendisine doğru gelen Dunyaşa'yı fark ederek:

– Pembelisi benim olsun! Elimden alayım deme, dedi.

Lavruşka İlyin'e göz kırptı:

– Bizdendir o! dedi.

İlyin gülümsedi:

– Bir emriniz mi var, güzelim? diye sordu.

Dunyaşa:

– Prenses hangi alaydan olduğunuzu ve soyadlarınızı öğrenmemi emrettiler.

– Bu Kont Rostov'dur. Kendisi birlik komutanıdır. Ben ise sizin kulunuz.

Sarhoş köylü mutlu bir tavırla genç kızla konuşan İlyin'e bakarak:

– Ko...nu...şa...lım...! diye şarkı söylüyordu.

Dunyaşa'nın arkasından Rostov'un yanına daha uzakta şapkasını çıkarmış olan Alpatiç yaklaştı. Saygıyla, ama karşısındaki subayın körpeliğini küçümsediğini belli eden bir tavırla, elini göğsünde kavuşan ceketini iç kısmından çıkarmadan:

– Hanımımız! Bu ayın on beşinde gözlerini hayata yuman *général en chef*[1] Prens Nikolay Andreyiç Bolkonski'nin kızı, bu adamların nezaketsizliği yüzünden güç durumda bulunuyor... dedi.

Bunu söylerken köylüleri işaret etmişti. Üzüntülü bir tavırla gülümsedi:

---

1 Orgeneral.

– Eve buyrun diye rica ediyorlar... Lütfen buradan biraz uzaklaşalım. Bunların yanında yakışık almaz...

Arkada ve yanda sinek gibi ata yapışık duran iki köylüyü gösterdi. Köylüler ona neşeyle gülümseyerek:

– A! Alpatiç... Oldu mu bu? Yakov Alpatiç... Amma da iş! Bağışla bizi Allah aşkına! Amma da iş ha! diye söyleniyorlardı.

Rostov, sarhoş ihtiyarlara bakarak gülümsedi. Yakov Alpatiç ciddi bir tavırla öbür eliyle ihtiyarları işaret etti.

– Yoksa bunların durumu hoşunuza mı gidiyor? diye sordu:

Rostov:

– Hayır, bunda hoş bir şey yok! diyerek atını oradan biraz ileriye sürdü. Ne oluyor burada?

– İzin verirseniz durumu size bildireyim, efendim. Bizim kaba halkımız, hanımefendiyi köşkten dışarı çıkarmak istemiyorlar. Yola çıkacak olursa arabaya koşulu atları çözeceklerini söyleyerek tehditler savuruyorlar. Sabahtan bu yana her şey yerleştirilmiş olduğu halde, sayın prenses bir türlü yola çıkamıyorlar.

Rostov:

– Olamaz öyle şey! diye bağırdı.

Alpatiç:

– Şerefim üzerine yemin ederim ki söylediklerim doğrudur, diye tekrarladı.

Rostov, attan indi, onu muhabere erine verdi, sonra durumun tüm ayrıntılarını sora sora Alpatiç ile birlikte eve doğru yürüdü. Gerçekten de prensesin bir gün önce köylülere buğday verilmesini teklif etmesi, Dron'la yaptığı konuşma işi o kadar bozmuştu ki Dron eninde sonunda anahtarları teslim etmiş, köylülere katılmıştı. Hatta Alpatiç'in kendisini çağırtmasına rağmen sözünü dinlemiyordu. Sabahleyin de prenses yola koyulmak için arabasının hazırlanmasını emrettiğinde, köylüler büyük bir kalabalık halinde ambarın önüne çıkmış, aralarından birini göndererek prensesi köyden çıkarmayacaklarını, oradan ayrılmamaları için kendilerine emir verilmiş olduğunu, yola çıkacak olursa atları arabalardan çözeceklerini bildirmişlerdi. Alpatiç, karşı çıkmış, onları yola getirmeye çalışmış, ama köylüler verdikleri karşılıkta (en çok da Karp konuşuyordu. Dron ise kalabalığın arasında hiç görünmüyordu)

prensesi bırakmalarına imkân olmadığını, bunun için emir verilmiş olduğunu söylemişlerdi. "Varsın prenses burada kalsın!" demişlerdi ve eğer burada kalacak olursa eskisi gibi her konuda sözünü dinleyeceklerini bildirmişlerdi.

Rostov ile İlyin, dörtnala gelirken Prenses Mariya, Alpatiç'in, dadının ve hizmetçi kızların yalvarmalarına rağmen, arabaların hazırlanmasını emretmiş, yola çıkmak istemişti. Ama arabacılar yoldan geçen süvarileri Fransız sanarak kaçmış, evdeki kadınlar da ağlayıp sızlanmaya başlamışlardı.

Rostov, sofadan geçerken, her yönden:

– Kurtarıcımız! Babamız! Seni bize Tanrı gönderdi! diye dokunaklı sözler duyuluyordu.

Huzuruna Rostov'u çıkardıklarında Prenses Mariya ne yapacağını şaşırmış, gücünü yitirmiş bir durumda salonda oturuyordu. Kim olduğunu, niçin geldiğini, başına neler geleceğini bilemiyordu. Genç adamın Rus olduğunu belli eden yüzünden ve içeriye ilk girdiğinde söylediği sözlerden, kendi çevresinden biri olduğunu anlayarak o derin bakışlı, ışıklı gözlerini ona doğru çevirdi, kesik kesik konuşmaya başladı.

Rostov, bu karşılaşmada romantik bir hava bulmuştu. Prenses Mariya'yı dinlerken, "Savunacak kimsesi olmayan, üzüntülerden mahvolmuş, tek başına, kaba ve asi köylülerin elinde kalmış bir genç kız! Beni buraya sürükleyen ne garip bir kadermiş!" diye düşünüyordu!

Genç kızın, tüm bunların babasının cenaze töreninden sonra başına geldiğini anlatırken sesi titremeye başladı. Önce başını öbür tarafa çevirmişti. Ama sonradan sanki Rostov'un içinde kendisine karşı bir acıma uyandırmak istediğini belirtmekten korkuyormuş gibi, soru soran, ürkek bir tavırla baktı. Rostov'un gözleri dolu dolu olmuştu. Prenses Mariya bunu fark etti ve Rostov'a çirkinliğini unutturan o ışıklı gözlerindeki derin minnetle baktı.

Rostov yerinden kalkarak:

– Buraya bir rastlantı sonucu geldiğim ve size hizmet etmek fırsatını bulabileceğim için ne kadar mutlu olduğumu anlatamam prenses! dedi. Buyrun gidin! Size şerefim üzerine yemin ederim ki bir tek kişi canınızı sıkacak herhangi bir davranışta bulunamaya-

caktır. Yeter ki size yolda eşlik etmeme izin verin, dedi ve çar soyundan olan hanımların karşısında olduğu gibi özel bir saygıyla yerlere kadar eğildikten sonra kapıya doğru yürüdü.

Rostov, bu saygılı tavrı takınarak onunla tanışmaktan mutluluk duyduğu halde, genç kızla bir ilişki kurmak için başına gelen bu felaketten yararlanmak istemediğini göstermek istiyor gibiydi.

Prenses Mariya bunu anladı ve böyle bir tavır takındığı için ona değer verdi. Fransızca olarak:

– Size çok çok teşekkür ederim! İnşallah bütün bunlar sadece bir anlaşmazlıktan başka bir şey değildir ve bunda kimsenin suçu yoktur, dedi.

Bunu söylerken birden ağlamaya başlamıştı.

– Özür dilerim! diye mırıldandı.

Rostov, kaşlarını çatarak tekrar yerlere kadar eğildi ve odadan dışarı çıktı.

XIV

İlyin:

Nasıl, seninki güzel mi? Hayır benim pembeli müthiş bir şey! Hem de adı Dunyaşa'ymış, diyecek oldu ama Rostov'un yüzüne bakar bakmaz sustu.

Hayran olduğu bir insan ve komutan olan Rostov'un o sırada bambaşka düşünceler içinde olduğunu sezmişti. Rostov, öfkeli bir tavırla başını çevirip İlyin'e baktı ve bir karşılık vermeden hızlı adımlarla köye doğru yürüdü.

Kendi kendine:

– Gösteririm ben onlara! Gösteririm o haydutlara ben! diye söyleniyordu.

Alpatiç, koşmamak için adımlarını geniş geniş atarak, hızlı gittiği halde, Rostov'a güç bela yetişiyordu. Yanına gelince:

– Nasıl bir karar verdiğinizi sorabilir miyim? dedi.

Rostov durdu, yumruklarını sıkarak birden tehdit edici bir tavırla Alpatiç'in üzerine yürüdü.

– Karar mı? Ne kararı? İhtiyar bunak! diye bağırdı. Sen ne bekliyordun? Söylesene? Ha? Ha? Köylüler ayaklanıyor, sen bir türlü

onlarla baş edemiyorsun, öyle mi? Asıl hain sensin! Ben sizin ne mal olduğunuzu bilirim! Hepinizin derisini yüzeceğim!

Sonra sanki öfkesini boşuna harcamaktan korkuyormuş gibi, Alpatiç'i bırakıp hızla ileri doğru yürüdü. Alpatiç, hakarete uğradığı halde, gururunu yenerek, uçar gibi geniş geniş adımlar ata ata Rostov'un peşinden gidiyor, ona düşündüklerini bildirmeye devam ediyordu. Köylüler akıllarına bir şey koydular mı onda inat ettiklerini, bu bakımdan, o sırada, elde bir askerî birlik yokken onlara karşı koymanın akıllıca bir şey olmayacağını söylüyor, "Önce bir askerî birlik getirilmesi daha iyi olmaz mı?" diyordu.

Nikolay, içten gelen çılgınca bir öfkeyle ve hırsını birinden almak ihtiyacından ötürü midesinde bir ağırlık hissederek anlamsız bir tavırla:

– Ben onlara askerî birlik nedir göstereceğim! Onlara karşı koyayım da görsünler! diye anlamsız anlamsız söyleniyordu.

Daha ne yapacağını kestirmeden bilinçsiz olarak, kararlı, hızlı adımlarla kalabalığın üzerine yürüdü. Ama Rostov kalabalığa yaklaştıkça Alpatiç, onun bu akla uygun olmayan davranışlarının belki de iyi sonuçlar vereceğini daha iyi hissetmeye başlamıştı. Onun hızlı ve sert adımlarla gelişine, kararlı, somurtmuş yüzüne bakan kalabalık köylüler aynı şeyi hissediyorlardı.

Süvariler köye girdiklerinden ve Rostov prensesin yanına gittiğinden bu yana, kalabalıkta bir şaşkınlık, bir anlaşmazlık olmuştu. Bazı köylüler bu gelenlerin Rus olduklarını söyleyerek "Küçük hanımın buradan çıkmasına engel olmamıza kızmasınlar!" diye söyleniyorlardı. Dron da aynı düşüncedeydi. Ama bunu açıklar açıklamaz Karp ile başka köylüler eski muhtara söylenmeye başladılar. Karp:

– Kaç yıldır milleti soyup soğana çevirdin, söylesene! diye bağırdı. Senin için hepsi bir! Çanak çömleğini topladığın gibi çeker gidersin! Bizim evler yıkılmış, senin umurunda mı?

Bir başkası:

– Dediler ya, herkes düzene uysun diye? Hiç kimse evinden çıkmasın, buradan bir tek iğne çıkmasın diye! İşte bu kadar! diye bağırıyordu.

Birden kısa boylu bir ihtiyar, hızlı hızlı konuşarak Dron'a söylenmeye başladı:

– Sıra senin oğlandaydı. Ona acıdın tabii! Ama benim Vanka'yı yazdırdın. Ah! Ah! Bu dünya kimseye kalmaz!

– Kalmaz ya!

Dron:

– Ben barıştan yanayım! diyordu.

– Tabii barıştan yanasın ya! Şu göbeğe baksana!

Uzun boylu iki köylü ise kendilerine göre bir şeyler söylüyorlardı. Rostov yanında İlyin, Lavruşka ve Alpatiç'le birlikte kalabalığa yaklaşınca, Karp parmaklarını kuşağının altına sokarak, dudaklarında hafif bir gülümsemeyle kalabalığın arkasından çıktı. Dron ise aksine arka sıralara sokuldu ve kalabalık biraz daha yoğunlaştı. Rostov, hızlı adımlarla yaklaşarak:

– Bana baksanıza! Muhtar kim burada? diye sordu.

Karp:

– Muhtar mı? Ne yapacaksın muhtarı? dedi.

Fakat daha sözünü bitirmemişti ki şiddetli bir tokattan başındaki şapka yana kaydı. Rostov'un gür sesi duyuldu:

– Çıkarın şapkalarınızı, hainler! Muhtar nerede?

Delirmiş gibi bağırıyordu. Yer yer acele ile konuşan uysal sesler duyuldu:

– Muhtar gelsin! Muhtarı istiyor! Dron Zahariç! Sizi istiyorlar!

Aynı zamanda şapkalar çıkarılıyordu. Karp:

– Bizim ayaklanmamız doğru olmaz! Biz kurallara saygılıyız, diye söylendi.

Arkadan birkaç kişi aynı anda konuşmaya başladılar:

– Bizim ihtiyarların söylediklerine göre aramızda fazla komutan varmış...

Rostov, kendisini kaybetmiş gibi bağırarak Karp'ı yakasından yakaladı:

– Daha konuşmuyor musun? Buna isyan derler! Haydutlar! Hainler!

Deli gibi avazı çıktığı kadar bağırıyordu:

– Bağlayın şunu; bağlayın!

Karp'ı bağlamak için Alpatiç'ten başka kimse yoktu. Bununla birlikte Lavruşka Karp'a doğru koştu, ellerini arkadan yakaladı.

– Emrederseniz yamaçtan bizimkileri çağırtayım! diye bağırdı.

Köylülere doğru dönüp aralarından Karp'ı bağlamak için iki kişi daha çağırdı. Köylüler uysal bir tavırla kalabalığın arasından çıkıp kuşaklarını çözmeye başladılar.

Rostov:

– Muhtar nerede? diye bağırıyordu.

Dron, yüzü sararmış ve kaşları çatık olarak kalabalığın arasından çıktı. Rostov, sanki verdiği emir hiçbir engelle karşılaşmayacakmış gibi:

– Muhtar sen misin? Bağlayın şunu! Lavruşka! diye bağırıyordu.

İki köylü daha Dron'u bağlamaya koyuldular. Dron da onlara yardım etmek istiyormuş gibi kendi kuşağını çözerek uzatmıştı. Dron köylülere doğru döndü.

– Şimdi hepiniz beni dinleyin! dedi. Hemen şimdi marş, marş! Evlerinize, bir daha sesinizi bile işitmeyeyim!

Etraftan birbirlerine çıkışan insanların sesleri duyuldu.

– İyi ama biz kötülük yapmadık ki! Biz sadece aptallığımızdan... saçma işler yaptık işte... dedim ya ben, bunlar yolsuz işler diye!

Alpatiç, kendi yetkilerini kullanarak:

– Ben de size öyle dedim ya! İyi etmediniz arkadaşlar!

Bunun üzerine:

– Aptallık bizde, Yakov Alpatiç! diye sesler duyuldu.

Sonra kalabalık hemen dağılmaya ve köyün içinde sokak sokak ayrılmaya başladı.

Eli kolu bağlanmış iki köylüyü, çiftlik sahibinin avlusuna götürdüler. İki sarhoş köylü arkalarından gidiyorlardı. Biri Karp'a doğru dönerek:

– Şu haline bak be! diyordu.

– İnsan beylerle böyle konuşur mu? Sen ne sanıyordun yani?

Öbürü:

– Aptal be! Vallahi aptal! diye sözünü doğruluyordu.

İki saat sonra Boguçarovo Köşkü'nün avlusunda arabalar hazırlanmıştı. Köylüler aceleyle içeriden eşya taşıyor, arabalara yüklüyorlardı. Prenses Mariya'nın isteği üzerine, kapatıldığı kilerden çıkarılan Dron da avluda duruyor, köylülere emir veriyordu. Köylülerden uzun boylu, yuvarlak yüzlü ve hep gülümseyen biri hizmetçinin elinden bir kutuyu kaparak:

– Öyle biçimsiz koyma onu! diyordu. Bu da para eder! Ne diye onu böyle atıp halatın altına sokuyorsun. Böyle yaparsan kaybolur! Ben öyle şeyleri sevmem! Her şey doğru dürüst, usulüne göre olsun isterim. İşte bak şöyle, hasırın altına koyarsan üzerine de saman örtersin! Hah, işte böyle. Mükemmel olur. Çok güzel!

Prens Andrey'in kütüphanesindeki dolapları çıkaran bir başka köylü:

– Ne çok kitap var yahu! Ne çok kitap! diye söyleniyordu. Değmesin, ne ağır şeymiş, arkadaşlar. Ne ağır kitaplarmış!

Uzun boylu, yuvarlak yüzlü köylü gözünü kırparak en üstte duran kalın lügatları gösterdi:

– Tabii başkaları gibi gezip tozmamışlar, hep yazmışlar! dedi.

Rostov, prensesi kendisiyle ahbaplık etmeye zorlamak için evine gitmiş, genç kadının çıkışını beklemek için köyde kalmıştı. Prenses Mariya'nın arabaları çiftlikten ayrılıncaya kadar bekledi. Sonra atına bindi ve prensesi bizim birliklerin işgal ettiği Boguçarovo'dan on iki verst ileriye dek uğurladı. Yankovo'ya gelince yolcu hanında saygıyla veda etti ve ancak o zaman prensesin elini öpmek cesaretinde bulundu. Prenses hayatını kurtardığı için (Rostov'un davranışını böyle tanımlıyordu) teşekkür edince de kızararak:

– Rica ederim, diye karşılık verdi. En basit bir zaptiye memuru bile aynı şeyi yapardı! Eğer yalnız köylülerle savaşmamız gerekseydi düşmanın bu kadar ilerlemesine izin vermezdik...

Bunu söylerken nedense utanıyordu. Konuyu değiştirmeye çalışarak:

– Yalnız sizinle tanışmak fırsatı çıktığı için mutluyum. Güle güle prenses! Size mutluluk ve teselli dilerim. İnşallah daha iyi koşullar altında, gene karşılaşırız. Eğer yüzümün kızarmasını istemiyorsanız lütfen bana teşekkür etmeyin.

Ama prenses, ona artık sözle olmasa bile ışıl ışıl yüzündeki minnet ve sevgi ifadesiyle teşekkür ediyordu. Ona hiçbir bakımdan borçlu olmadığına inanmıyordu. Tam tersine, kesin olarak inanıyordu ki eğer Rostov olmasaydı kendisi muhakkak hem isyancıların hem de Fransızların elinde mahvolacaktı. Rostov da onu kurtarmak için, apaçık görülen, korkunç tehlikelere atılmıştı. Bundan

başka, daha da kesin olarak şuna inanmıştı ki genç adamın yüksek ve soylu bir karakteri vardı. Durumunu kavrayabilen, çektiği acıyı anlayabilen bir insandı. Ona ağlayarak kaybettiği babasından söz ettiği sırada, iyilik dolu, dürüst bakışlı gözlerinin nasıl yaşla dolduğu hayalinden bir türlü silinmiyordu.

Onunla vedalaştıktan ve yalnız kaldıktan sonra birden gözlerinin yaşlandığını hissetmişti. O zaman ilk kez olarak zihninde garip bir soru kıvrıldı: Yoksa onu seviyor muydu? Daha sonra Moskova'ya giderken yolda prensesle aynı faytonda giden Dunyaşa, hiç de sevinilecek bir durumda bulunmadığı halde, genç kızın birkaç kez arabanın penceresinden sarkarak bilinmeyen bir nedenle hem sevinç hem de hüzünle gülümsediğini fark etmişti.

Prenses Mariya, "Eh, onu sevsem bile bundan ne çıkar?" diye düşünüyordu. Kendi kendine belki de hiçbir zaman onu sevmeyecek bir erkeğe âşık olduğunu itiraf etmesi, onda ne kadar utanç uyandırırsa uyandırsın, gene de bunu hiç kimse, hiçbir zaman bilemeyecek diye kendisini teselli ediyor, ömrünün sonuna dek hiç kimseye söylemeden, ilk ve son olarak âşık olduğu erkeği sevmeye devam ederse bundan ötürü suçlu sayılmayacağını düşünüyordu.

Bazen bakışlarını, kendisine karşı gösterdiği ilgiyi, söylediği sözleri hatırlıyor ve mutluluk ona imkânsız görünmüyordu. İşte o zaman Dunyaşa, prensesin arabanın penceresinden dışarıya gülümseyerek baktığını fark etti.

Prenses Mariya, "Böyle bir anda Boguçarovo'ya gelsin, kız kardeşi de Prens Andrey'den vazgeçsin, hayret!" diye düşünüyordu. Bütün bunlarda, Tanrı'nın iradesini görüyordu.

Prenses Mariya, da Rostov'un üzerinde çok iyi bir etki bırakmıştı. Onu hatırladığı vakit, içinde bir neşe duyuyor, ama arkadaşları Boguçarovo'daki macerasını işiterek, şaka niyetine, saman almaya giderken Rusya'nın en zengin kısmetlerinden birini eline geçirmiş olduğunu söyleyince kızıyordu. Aslında kızmasının nedeni, üzerinde böyle tatlı bir etki yaratmış olan yumuşak karakterli ve bir serveti olan Prenses Mariya ile evlenmek düşüncesinin, elinde olmadan birkaç kez aklından geçmesiydi. Kendisi için Prenses Mariya'dan daha iyi bir eş bulunamazdı! Onunla evlenmesi annesini, yani kontesi, büyük bir mutluluğa kavuşturacak, babasının duru-

munu düzeltecek, hatta (bunu Nikolay kesin olarak hissediyordu) Prenses Mariya'yı da mutluluğa kavuşturacaktı.

Peki ama Sonya? Ona verdiği söz ne olacaktı? İşte Rostov kendisine şaka yolu Prenses Bolkonskaya'dan söz ettikleri vakit bu yüzden öfkeleniyordu.

XV

Kutuzov, orduların başına gelince Prens Andrey'i hatırlamış, bir emir göndererek genç adamı genel karargâha çağırtmıştı.

Prens Andrey, Çarevo-Zaymişçe'ye Kutuzov'un orduları ilk olarak denetlediği gün ve tam denetleme sırasında gelmişti. Kapısında başkomutanın arabası bulunan papazın evi önünde inmiş, sundurmadaki banka oturarak herkesin şimdi "başkomutan hazretleri" dediği Kutuzov'u beklemeye başlamıştı. Köyün arkasındaki tarladan bazen bando sesleri, bazen de yeni başkomutana, "Huraaa! Huraaa!" diye bağıran sayısız insan sesinin müthiş uğultusu duyuluyordu. Hemen orada, Prens Andrey'den on adım kadar berideki, onun uzakta olmasından ve havanın güzelliğinden yararlanarak iki emir eri, bir kurye, bir de uşak duruyordu. Bıyıklarıyla favorileri birbirine karışmış, esmerce, kısa boylu bir süvari yarbayı, atını dış kapıya doğru sürerek Prens Andrey'e baktı. "Başkomutan hazretlerinin" evde oturup oturmadığını, yakında gelip gelmeyeceğini sordu.

Prens Andrey'in "başkomutan hazretlerinin" genelkurmayından olmadığını, oraya daha yeni gelmiş olduğunu söylediği, süvari yarbayı üniforması pırıl pırıl emir erine döndü. Başkomutanın emir eri, tüm başkomutanların emir erlerinin subaylarla konuşurken yaptıkları gibi, bambaşka bir küçümsemeyle:

– Ne yapacaksınız başkomutan hazretlerini? Herhalde şimdi gelecektir. Siz ne istiyorsunuz? dedi.

Süvari yarbayı emir erinin böyle bir tonla konuşmasına hafifçe gülerek atından indi, onu bakıcıya bıraktı. Sonra Bolkonski'ye yaklaşıp hafifçe eğilerek selam verdi. Bolkonski, oturduğu bankın üzerinde kenara çekildi. Süvari yarbayı yanına oturdu.

– Siz de mi başkomutanı bekliyorsunuz? diye sordu. Diyorlar ki

herkesi kabul ediyormuş! Tanrı'ya şükürler olsun! Yoksa iş o kalem efendilerine kalırsa felaket! Yermolov boşuna Almanların tarafına geçmek istemedi ya! Şimdi belki Rusya'da seslerini duyabilecekler. Yoksa şimdiye dek neler yaptılar. Hep geriye çekildiler, hep geriye çekildiler. Siz sefere katıldınız mı?

Prens Andrey:

– Evet, o zevki ben de tattım! Hem de yalnız geri çekilişe katılmakla kalmadım. Bu geri çekiliş sırasında değer verdiğim ne varsa, artık çiftliklerimden, doğup büyüdüğüm evden söz etmiyorum, babamı, üzüntüden ölen babamı bile yitirdim. Ben Smolenskiliyim.

Daha çok "Vaska" adı altında tanınan Yarbay Denisov, Prens Andrey'in elini sıkarak ve yüzüne dostça bir dikkatle bakarak:

– Ya! Demek siz Prens Bolkonski'siniz öyle mi? Tanıştığımıza çok sevindim! dedi.

Biraz sustuktan sonra da Prens Andrey'in acısını paylaştığını belli eden bir tavırla:

– Evet, duydum! İşte İskit Savaşı buna derler. Bunlar hepsi iyi güzel de yalnız bu işe kendileri de katılmış olanlar için değil. Demek öyle... Demek siz Prens Andrey Bolkonski'siniz?

Başını salladı, sonra gene hüzünlü bir gülümseyişle prensin elini tekrar sıktı:

– Çok memnun oldum prens! Çok memnun oldum, tanıştığımıza! diye tekrarladı.

Prens Andrey, Denisov'u Nataşa'nın anlattıklarından tanıyordu. Nataşa, Prens Andrey'e kendisine ilk olarak onun talip olduğunu anlatmıştı. Bu anı, içinde birden hem tatlı hem acı bir duygu uyanarak son zamanlarda artık hiç düşünmediği, ama her şeye rağmen gene de yüreğinden silemediği hüzünlü hayallerle canlandırdı. Son zamanlarda Smolensk'in düşmana bırakılması, Lısiye Gori'ye gitmesi, kısa bir süre önce haber aldığı babasının ölümü gibi, içinde o kadar değişik, o kadar ciddi başka izlenimler meydana gelmiş ve genç adam o kadar başka duygular içinde kalmıştı ki bunlar çoktandır aklına gelmiyordu. Ama bu anı dizisi zihinde tekrar canlanınca artık hiç de eskisi kadar şiddetli bir etki yaratmadı. Denisov'a gelince, Bolkonski'nin adını duyunca, onun da

zihninde bir dizi anı uyanmıştı. Bunların etkisi altında akşam yemeğinden sonra, Nataşa'nın şarkısını nasıl dinlediğini ve on beş yaşında bir kıza, nasıl kendisi de farkında olmadan evlenme teklif ettiğini hatırladı. Birden o uzak ve romantik geçmişe gömülmüştü. O günlerini ve Nataşa'ya karşı duyduğu sevgiyi hatırlayarak gülümsedi. Ama hemen sonra, şimdi onu her şeyden çok ve tutkuya varan bir derecede ilgilendiren konuya geçti. Bu da geri çekiliş sırasında, ön hatlarda hizmet görürken tasarladığı bir harekât planıydı. Bunu Barclay de Tolly'ye teklif etmişti. Şimdi de Kutuzov'a sunacaktı. Planın ana fikri şuydu: Fransızların cephesi aşırı derecede yayılmıştı. Bu bakımdan, orduların yolunu kesmek için, cepheden hücum edecek yerde, birliklerin birbirleriyle olan bağlantısını kesmeye çalışmalıydı. Denisov planını Prens Andrey'e anlatmaya başladı:

– Tüm bu hat boyuna tutunamazlar. Bu imkânsız bir şeydir! Sorumluluğu üzerime alıyorum. Cephelerini yaracağım. Bana beş yüz kişi verin onları mahvederim! Bunu kesin olarak söylüyorum! Burada bir tek sistem uygulanmalı: çete savaşı.

Denisov, ayağa kalkmış, planını elini kolunu hareket ettirerek Bolkonski'ye anlatıyordu. Sözlerinin ortasında denetleme yerinden, birliklerin şimdi artık daha karışık, daha yaygın bandonun sesi ile, şarkılara karışan bağırışları duyuluyordu. Ayak sesleri, bağırışlar tüm köye yayıldı. Kapıda duran Kazak:

– Geliyor! diye bağırdı. Geliyor!

Bolkonski'yle Denisov, bir grup erin (Bunlar şeref kıtasıydı.) durduğu kapıya yaklaştı ve sokaktan gelen Kutuzov'u gördüler; pek yüksek olmayan doru bir ata binmişti. Arkasından generallerden kurulu kalabalık bir maiyet geliyordu. Barclay de Tolly onunla hemen hemen at başı gidiyordu. Subaylar, kalabalık bir halde arkalarından koşuyor, çevrelerinde bulunanlarla birlikte, "Huraaa!" diye bağırıyorlardı.

Kutuzov'dan önce avluya, dörtnala, yaverleri girdiler. Kutuzov vücudunun ağırlığı altında sanki kayar gibi ağır ağır giden atını sabırsızlıkla mahmuzlayarak durmadan başını sallıyor, elini kenarı kırmızı şeritli, siperliksiz beyaz süvari kasketine değdirerek selamlara karşılık veriyordu. Çoğu süvari olan yiğit humbaracıla-

rın meydana getirdiği ve selama duran şeref kıtasına yaklaşınca bir dakika kadar hiç konuşmadan onlara bir komutan gözüyle ısrarla baktı. Sonra çevresinde bulunan general ve subay kalabalığına doğru döndü. Yüzünde birden ince bir zekâ belirmişti; öfkeli bir tavırla omuzlarını silkti:

– Elde böyle yiğitler varken hep geri çekiliyoruz! Hep geri çekiliyoruz! dedi.

Sonra:

– Eh, hoşçakalın general, diye eğilerek atını mahmuzlayıp Prens Andrey ile Denisov'un önünden geçti, avlunun kapısından içeri girdi. Arkasından:

– Huraaa! Huraaa, Huraaa! diye bağırıyorlardı.

Prens Andrey onu görmeyeli Kutuzov daha da şişmanlamış, göbek bağlamış, vücudunu yağ kaplamıştı. Ama o zihinden silinmeyen ve akı daha belirli olan gözü de yarası da yüzündeki ve vücudundaki yorgunluk da aynıydı. Sırtında redingot biçiminde bir ceket (omzunda incecik bir kayışa bağlı bir kırbaç asılıydı) başında da beyaz bir süvari kasketi vardı. Sağlam yapılı kısrağının üzerinde hantal hantal, hafifçe sallanarak, iki yana yaylanarak oturuyordu. Avluya girerken yavaşça "Füüüüt!" diye ıslık çaldı.

Yüzünde gösteriden sonra dinlenmeye niyetlenen bir insanın sakinleşmiş memnunluğu seziliyordu. Sol ayağını üzengiden çıkarıp tüm vücuduyla gösterdiği çabadan ötürü yüzünü buruşturarak güçlükle eyerin üzerinden aşırdı, dizini bükerek, içini çeke çeke, homurdana homurdana inmesine yardım eden Kazakların, yaverlerin elleri üzerinde indi.

Toprağa ayak bastıktan sonra kendisine çekidüzen verdi, gözlerini kısarak çevresine bakındı. Gözüne Prens Andrey ilişti, ama onu tanıyamadığı belliydi. Bir yere dalıyormuş gibi, kendine özgü, dalgalanan bir yürüyüşle kapıya doğru yürüdü.

– Füüt!.. diye ıslık çaldı, sonra tekrar dönüp Prens Andrey'e baktı.

Yüzüne bakınca içinde uyanan izlenim ona ancak birkaç saniye sonra (sık sık ihtiyarlarda olduğu gibi) prensin kim olduğunu hatırlattı.

– A a! Merhaba prens! Merhaba evladım! Gel buraya... diye yor-

gun yorgun söylendi, sonra çevresine bakınarak vücudunun ağırlığı altında gıcırdayan sundurmaya çıktı. Kemerini çözdü, banka oturdu.

– Eh, baban nasıl?

Prens Andrey kısaca:

– Dün akşam öldüğünü haber aldım! dedi.

Kutuzov iri iri açılmış gözleriyle, korkuyla Prens Andrey'e baktı, sonra kasketini başından çekerek haç çıkardı.

– Yeri cennet olsun! Tanrı'nın buyruğu hepimizin üzerine olsun!

Tüm göğsünü şişirerek derin derin içini çekti ve bir süre sustu. Sonra:

– Onu sever, sayardım. Acını yürekten paylaşıyorum, dedi.

Prens Andrey'e sarıldı, geniş göğsüne bastırdı ve uzun bir süre yanından ayrılmadı. Bıraktığı vakit de Prens Andrey, Kutuzov'un kalın dudaklarının titrediğini, gözlerinin de dolu dolu olduğunu fark etti. Kutuzov içini çekti, kalkmak için iki eliyle banka dayandı.

– Benim odama gidelim, benim odama gidelim, orada konuşuruz! dedi.

Ama, bu sırada düşman karşısında olduğu gibi komutanlarının da karşısında pek az çekingenlik duyan Denisov, kapının önündeki yaverin kendisini öfkeli fısıltılarla durdurmaya çalışmasına rağmen, mahmuzlarını şıkırdata şıkırdata korkusuzca sundurmaya çıktı. Kutuzov, banka dayadığı elini gevşeterek hoşnutsuz bir tavırla ona baktı. Denisov kendisini tanıttıktan sonra "başkomutan hazretlerine" yurdun iyiliği için çok önemli bir şey bildirmek istediğini söyledi. Kutuzov ona yorgun bir tavırla baktıktan sonra canı sıkılarak elini banktan çekip göbeğinin üzerine kavuşturdu:

– Yurdun iyiliği için mi? diye tekrarladı. Söyle bakalım, neymiş?

Denisov, bir genç kız gibi kızardı (Bu bıyıklı, yaşlı ve içki içtiğini belli eden yüzde böyle bir kırmızılık görmek o kadar garipti ki). Sonra düşman hatlarını Smolensk ile Vyazma arasında kesmek için tasarlamış olduğu harekât planını, cesaretle anlatmaya başladı. Denisov bu bölgelerde yaşamıştı, oraları iyi biliyordu. Planı özellikle sözlerindeki o inandırıcı anlam sayesinde çok doğru ve iyi görünüyordu. Kutuzov, ayaklarına bakıyor, yalnız arada bir

gözlerini sanki oradan tatsız bir şeyin ortaya çıkmasını bekliyormuş gibi bir tavırla komşu evin avlusuna doğru çeviriyordu. Gerçekten baktığı o köy evinden, Denisov konuşurken, koltuğunun altında bir evrak çantasıyla bir general çıkmıştı. Kutuzov'un Denisov'un sözlerinin tam ortasında:

– Ne o, hazır mısın yoksa? diye sordu.

General:

– Hazırım ekselans! dedi.

Kutuzov, "Tek başına bir insan tüm bunları nasıl yetiştirebilir?" der gibi başını salladı ve Denisov'u dinlemeye devam etti.

Denisov:

– Size bir Rus subayı olarak şeref sözü veriyorum ki Napolyon'un birlikleri arasındaki bağlantı yollarını keserim.

Kutuzov sözünü keserek:

– Levazım birlikleri komutanı Kiriliç Andereyeviç, Denisov senin neyin olur? diye sordu.

– Özbeöz amcamdır, ekselans.

Kutuzov neşeyle:

– Ya? Onunla iyi dosttuk! dedi. Peki, peki yavrum. Sen burada genelkurmayda kal. Yarın konuşuruz.

Başıyla Denisov'u selamladı, sonra arkasını dönerek Konovnitsin'in ona getirmiş olduğu belgeleri almak için elini uzattı. Nöbetçi general hoşnutsuz bir tavırla:

– Ekselans odalarına giderse daha iyi olmaz mı? dedi. Planları gözden geçirmemiz ve bazı belgeleri imzalamanız gerekiyor.

Kapıdan çıkan yaver, evin içinde her şeyin hazır olduğunu bildirdi. Ama belli ki Kutuzov içeriye artık tüm görevlerden kurtulmuş olarak girmek istiyordu. Yüzünü buruşturdu.

– Hayır yarum, sen emret de şuraya küçük bir masa getirsinler. Onlara şuracıkta bakıvereyim.

Sonra Prens Andrey'e doğru döndü:

– Sen gitme, diye ekledi.

Prens Andrey, sundurmada kalarak nöbetçi generalin sözlerine kulak kabarttı.

General rapor verirken Prens Andrey, kapının arkasında bir kadın fısıltısı ve ipek bir elbisenin hışırtısını duyuyordu. Birkaç kez o

yöne doğru baktı ve her seferinde kapının arkasında, pembe bir elbise giymiş, başına da eflatun bir mendil bağlamış, şişman, kırmızı yanaklı, güzel bir kadının, elinde büyük bir tabakla durduğunu gördü. Kadın herhalde başkomutanın içeriye girmesini bekliyordu. Kutuzov'un yaveri Prens Andrey'e fısıldayarak bu kadının o evin hanımı ve papazın karısı olduğunu, ekselans içeriye girdiği anda ona tuz, ekmek sunmak istediğini söyledi. Kocası ekselansı kilisede, elinde haçla karşılamıştı, kadın ise evinde karşılamak istiyordu...

Yaver gülümseyerek:

– Çok şirin şey! diye ekledi.

Kutuzov, bu sözleri duyunca dönüp o yöne baktı. Nöbetçi generalin sözlerini (ki bu sözlerin asıl konusu, Çarevo-Zaymişçe'deki mevzilerin eleştirilişi idi) tıpkı Denisov'u, hatta yedi yıl önce Austerlitz Savaşı konusunda konseyin tartışmalarını dinlediği gibi dinliyordu. Herhalde sadece kulak sahibi olduğu için dinliyordu, kulaklarının birinde ilaç vardı, yine de işitiyordu. Ama belli ki nöbetçi generalin söyledikleri arasında hiçbir şey, onda bir hayret ya da bir ilgi uyandırmıyor, kendisine ne söylenirse söylensin, hepsini daha önceden biliyor ve tüm bunları sadece ölmek gibi bir zorunlulukla dinî bir törende okunan duaları "dinlemek zorunda" dinliyordu. Denisov'un söylediği her şey yerinde, dahası akıllıcaydı. Ama belliydi ki Kutuzov bilgiyi de zekâyı da küçümsüyor ve işi bir başka şeyin sonuca vardırdığını biliyordu. Prens Andrey, başkomutanın yüzündeki anlamı dikkatle izliyor ve fark ediyordu ki bu yüzde sadece bir can sıkıntısı ile kapının arkasında duyulan kadın fısıltısının ne anlama geldiğini düşünmekten doğan bir merak vardı. Aynı zamanda Kutuzov'un ayıp olmayacak bir şekilde davranmak istediğini anlıyordu. Kutuzov, besbelli, aklı da bilgiyi de hatta Denisov'un gösterdiği yurtseverliği de küçümsüyordu. Ama bu küçümseyiş, akılla, duyguyla, bilgiyle ilgisi bulunmayan (çünkü konuşmasında bunları belli etmemeye çalışıyordu) bambaşka bir şeyden kaynaklanıyordu. Bunları yaşlılığından, hayattaki tecrübelerinden gelen bir olgunluktan ötürü önemsiz görüyordu. Raporla ilgili olarak kendiliğinden verdiği tek emir, Rus birliklerinin yağmacılığıyla ilgiliydi. Nöbetçi general raporunu verdikten sonra, ekselansa imzalaması için, henüz yeşermiş bir arpa tarlasını er-

lerine biçtirdikleri için ordu komutanlarını şikâyet eden bir çiftlik sahibinin dilekçesini sundu.

Kutuzov bu işi dinledikten sonra, dudaklarını şapırdatarak başını salladı:

– Sobaya... ateşe! Sana ilk ve son kez söylüyorum oğlum, bu gibi işleri sobaya atacaksın! Varsın buğdayları biçsinler, varsın rahat rahat odun yaksınlar. Ben bunu yapsınlar diye emir veriyor değilim! İzin de vermiyorum. Ama bunlardan ötürü adamları cezalandırmam. Bunlar olmadan olmaz. Yaşın yanında kuru da yanar!

Kâğıda bir kez daha göz attı. Başını sallayarak:

– Ah! Alman titizliği yok mu... diye söylendi.

XVI

Kutuzov son kâğıdı imzalarken:

– Eh, çok şükür bitti! diyerek güçlükle ayağa kalktı, kat kat olmuş, beyaz, tombul boynunu dimdik tutarak neşeli bir yüzle kapıya doğru yürüdü.

Papazın karısı kıpkırmızı kesilerek, o kadar uzun bir süre hazırlandığı halde gene de zamanında sunamadığı büyük tabağı kaptığı gibi yerlere kadar eğilerek Kutuzov'a doğru uzattı.

Kutuzov gözlerini kıstı, gülümsedi, kadını çenesinden tutarak:

– Ne de güzelmişsin! Teşekkür ederim yavrum! dedi.

Paltosunun cebinden birkaç altın çıkarıp kadının tuttuğu tabağın üzerine koydu. Sonra kendisine ayrılan odaya doğru yürüdü:

– Eh, söyle bakalım. Burada nasılsın? İyisin ya? diye sordu.

Papazın gamzeli karısı, kızarmış bir yüzle Kutuzov'un peşinden odaya geçti. Yaver, Prens Andrey'in oturduğu kapıya çıkıp yemeğe davet etti. Yarım saat sonra, Prens Andrey'i tekrar Kutuzov'un yanına çağırdılar.

Kutuzov, sırtında hep o düğmeleri çözülmüş ceketle, koltukta yatar gibi oturuyordu. Elinde Fransızca bir kitap vardı. Prens Andrey içeri girince okuduğu yeri işaretlemek için kitabın arasına bir bıçak koyup kapadı. Bu, Prens Andrey'in kapağın üzerinden okuduğuna göre Madam de Genlis'nin *Les chevaliers du Cygne*'i[1] idi.

1 Kuğu Şövalyeleri.

Kutuzov:

– E, gel otur! Otur bakalım, konuşalım! dedi. Üzücü bir şey, çok üzücü bir şey. Yalnız dostum şunu unutma: Ben senin için baba sayılırım. İkinci babanım senin!

Prens Andrey, Kutuzov'a babasının ölümü konusunda bildiği her şeyi ve Lısiye Gori'den geçerken neler gördüklerini anlattı. Kutuzov heyecanla, birden:

– İşi nereye, nereye vardırdılar! diye söylendi.

Belli ki Prens Andrey'in anlattıklarını dinlerken Rusya'nın nasıl bir durumda bulunduğunu açıkça gözlerinin önünde canlandırmıştı.

Yüzünde kızgın bir anlamla ve herhalde kendisini heyecanlandıran bir konuşmayı sürdürmek istemeyerek:

– Hele bana zaman versinler! Zaman versinler hele... diye söylendi; sonra herhalde bu heyecanlı konuşmayı kesmek için, Seni buraya yanımda kalman için çağırttım, dedi.

Prens Andrey:

– Teşekkür ederim, ekselans! diye karşılık verdi. Sonra dudaklarında Kutuzov'un da gözünden kaçmayan bir gülümsemeyle:

– Ama korkarım ki artık genelkurmayda işe yaramam!

Kutuzov ona sorar gibi baktı. Prens Andrey:

– İşin doğrusu artık alaya alıştım! dedi. Subayları sevmeye başladım ve öyle sanıyorum ki erler de beni seviyorlar. Alaydan ayrılacak olursam üzülürüm. Sizin yanınızda bulunmak şerefini reddediyorsam inanın ki...

Kutuzov'un tombul yüzünde zekice, şefkatli, aynı zamanda ince alayla karışık bir ifade belirdi. Bolkonski'nin sözünü keserek:

– Yazık! İşime yarardın! Ama haklısın, haklısın. Bizim burada adama ihtiyacımız yok! Müşavirler her zaman çoktur! Gelgelelim iş yapacak adam bulunmaz. Eğer orada, alaylarda tüm müşavirler hizmet görselerdi alaylar böyle olmazdı. Ben seni daha Austerlitz'den hatırlıyorum... hatırlıyorum, hatırlıyorum. Elinde sancakla nasıl durduğunu hatırlıyorum.

Kutuzov bunu söyleyince Prens Andrey zihninde bu anıyı canlandırarak sevinçle kızardı. Kutuzov, kolundan çekerek yanağını uzattı; o zaman Prens Andrey ihtiyar adamın gözlerinin gene dol-

duğunu gördü. Gerçi Prens Andrey, Kutuzov'un gözleri ikide bir yaşlanan bir adam olduğunu, o anda acısını paylaştığını, ona acıdığını, hatta ona karşı özel bir sevgi göstermek istediğini biliyordu; buna rağmen Austerlitz'in anısı içinde hem sevinç uyandırmış hem de gururunu okşamıştı. Kutuzov:

– Güle güle git oğlum! Biliyorum, senin yolun şeref yoludur.

Bir süre sustu:

– Bükreş'te seni çok aradım; birini görevle göndermek gerekiyordu...

Kutuzov, bunu söyledikten sonra konuyu değiştirerek Türklerle olan savaştan ve yapılan barıştan söz açtı:

– Evet... O zaman beni az mı suçlandırdılar? diyordu. Hem savaştan ötürü hem de barış yüzünden... Ama her şey zamanında oldu! *Tout vient à point à celui qui sait attendre.*[1]

Sonra gene müşavirden söz açtı. Bu konunun onu ilgilendirdiği belliydi.

– Oysa, orada müşavirler buradakilerden az değildi... Ah o müşavirler! Ah o müşavirler! Eğer onları dinleyecek olsaydık Türkiye'de barış yapamazdık. Böylece savaş da sürüp giderdi. Hep de her şey çabuk olsun isterler! Oysa yavaş giden uz gider! Eğer Kamenski ölmeseydi mahvolurdu! Otuz binlik kuvvetlerle kaleleri yeniden zaptediyordu. Bir kaleyi almak zor bir şey değildir, bir seferi kazanmak zordur! Bunu yapabilmek için ise kaleleri zaptetmek, hücum etmek değil, sabır ve zaman gereklidir. Kamenski Rusçuk'a asker gönderdi, ben ise yalnız onlara (sabra ve zamana) dayandım. Böylece Kamenski'den daha çok kale zaptettim, düşmanı da at eti yemek zorunda bıraktım.

Başını salladı:

– Fransızlar da öyle olacak!

Gittikçe heyecanlanarak göğsünü yumruklaya yumruklaya konuşuyordu.

– Sözüme inan. Onlara da at eti yedireceğim!

Gözleri gene dolmuştu. Prens Andrey:

– İyi ama bir meydan savaşı yapmak gerekmeyecek mi? diye sordu.

---

1 Beklemesini bilen için her şey gerektiği şekilde olur.

– Gerekecek! Eğer herkes bunu istiyorsa başka yapılacak şey kalmaz... Oysa o iki savaşçıdan, sabırdan ve zamandan daha güçlü savaşçı yoktur, oğlum! Onlar her şeyi yapabilir. Oysa müşavirler *n'entendent pas de cette oreille, voilà le mal.*[1] Bazıları istiyor, bazıları istemiyor. Böyle olunca ne yapacağız?

Kutuzov, bunu bir karşılık beklediğini belirtir gibi sormuştu. Tekrar:

– Bu durumda olsan ne yapmamızı ister, neyi emrederdiniz? diye tekrarladı ve gözleri derin, zekice bir anlamla parladı.

Prens Andrey, her şeye rağmen ona karşılık vermediği için:

– Bak sana söyleyeyim, ne yapmak gerekiyor! diye söylendi. Ne yapmak gerektiğini ve yaptığımı sana söyleyeceğim!

Bir süre sustu, sonra sözlerinin üzerinde dura dura:

– *Dans le doute, mon cher, abstiens-toi*[2] dedi. Eh güle güle yavrum. Şunu unutma ki yitirdiğin varlığın acısını tüm yüreğimle duyuyorum, senin için "ekselans, prens, başkomutan" falan değilim. Ben, senin için, babayım. Eğer bir şeye ihtiyacın olursa doğru bana gel! Güle güle, oğlum!

Kutuzov, Prens Andrey'i kucaklayarak öptü, sonra prens daha dışarı çıkar çıkmaz, sakinleşerek içini çekti ve eline gene Madam de Genlis'nin yarım kalan romanı *Les Chevaliers du Cygne*'i aldı.

Prens Andrey nasıl, neden olduğunu bir türlü anlayamıyordu ama Kutuzov'la yaptığı görüşmelerden sonra, harekâtın genel gidişi konusunda da, bu işi üzerine almış olan kişi konusunda da kuşkuları giderilmiş olarak alayına döndü. Bu ihtiyarda, alışkanlık haline gelen tutkular bir yana, kişisel hiçbir şey kalmamıştı ve zekâ yerine (ki zekâ olayları birleştiren ve onlardan sonuç çıkarılan bir şeydi) sakin olarak olayların akışını izleme yeteneği vardı. Prens Andrey, bunu gördüğü için her şeyin gerektiği gibi olacağına inanarak daha da ferahlamıştı. Onda yalnız kendisini ilgilendiren kişisel hiçbir şey yoktu. "O hiçbir olayı durup dururken uydurmaz, hiçbir şeye girişmez. Ama her şeyi dinler, her şeyi hatırlar, her şeye gereken yeri verir, yararlı olan hiçbir şeye engel olmaz ve zararlı hiçbir şeye izin vermez," diye düşünüyordu. "O kendi iradesinden

1 Bunu böyle kabul etmek istemezler, işin kötüsü de bu.

2 Kuşkuluysan geri dur azizim.

daha önemli, daha güçlü olduğunu anlıyor. Olayları görebiliyor, anlamlarını kavrıyor, bu anlamı önünde bulundurarak, olaylara kişisel bir açıdan bakarak katılmaktan, başka yöne çevrilen iradesini kullanmaktan kaçınabiliyor. Ama ona karşı asıl inanç uyandıran şey, onun Madam de Genlis'nin romanını okumasına ve Fransız atasözlerini kullanmasına rağmen tepeden tırnağa Rus olmasıdır. 'İşi nerelere dek getirdiler!' derken sesi nasıl titriyor, 'Onlara at eti yedireceğim,' derken nasıl hıçkırıyordu!"

İşte Kutuzov'un saraylıların düşüncesine aykırı olarak başkomutan atanmasını söyleyen halkın genel olarak bu atanmayı desteklemesine yardım eden şey, herkesin az çok bulanık olarak duyduğu ve herkesin düşüncelerini birleştiren bu duyguydu.

XVII

Çar, Moskova'dan ayrıldıktan sonra kentteki yaşantı her zamanki alışılmış düzene göre akmaya başlamıştı. Hem de o kadar eskisinin aynıydı ki coşkun bir yurtseverlik heyecanı ile dolu günleri hatırlamaya ve Rusya'nın gerçekten tehlikede bulunduğuna, İngiliz kulübü üyelerinin de bu kulübe üye olmaktan başka, yurtları için her fedakârlığa hazır birer vatan evladı olduklarına inanmak zordu. Hükümdarın orada bulunuşu sırasında Moskova'da coşkun bir yurtseverlik heyecanının estiğini hatırlatan tek şey, asker ve para sağlamak için istenen bağışlardı; bunlar hemen yasalarla desteklenmiş, resmî bir şekil almış, kaçınılmaz olmuştu.

Düşmanın Moskova'ya yaklaşmasıyla birlikte, Moskovalılar içinde bulundukları duruma ciddi bir açıdan bakmak şöyle dursun, aksine bir tehlikenin yaklaştığını hisseden tüm insanların her zaman yaptıkları gibi, onu daha da hafife almaya başlamışlardı. Tehlike yaklaştığı zaman, insanın içinde aynı derecede güçlü iki ses duyulur; bunlardan biri insanın tehlikenin çeşidini incelemesini ve ondan kurtulmasının çarelerini araştırmasını öğütler. İkincisi daha akla yakın konuşur ve tehlikeyi düşünmenin acı vereceğini, aşırı derecede ağır geleceğini, işlerin genel gidişatına bakarak tahminler yürütmekle bir şey kazanılamayacağını, çünkü olayların insanın iradesi dışında olduğunu, bu yüzden iyisi mi böyle ağır bir

şeyi düşünmektense o şey insanın başına gelinceye kadar beklemesinin ve yalnız tatlı şeyleri düşünmenin daha yerinde olduğunu söyler. İnsan yalnızken, çoğu zaman birinci sese, toplum içindeyken ise ikincisine kulak verir. Moskovalılar da öyle davranıyorlardı. Kentte hiçbir zaman, o yılki kadar eğlenilmemişti.

Rastopçin'in, üst kısmında bir meyhane, bir meyhaneci ve Moskovalı esnaftan Karpuçka Çiğirin'in resmi bulunan afişleri elden ele dolaşıyor, tıpkı Vasiliy İlyoviç Puşkin'in son söylevi gibi tartışılıyordu; afişlerde, *orduya katılan bir milis olarak gösterilen Karpuçka Çiğirin, meyhaneden çıkıp devleti temsil eden kartal resminin altında toplanan halkın karşısında konuşmaya başlıyordu.*

Bu afişleri okumak için, kulüpte, köşedeki odada toplanıyor ve Karpuşka'nın Fransızlar için "Lahana yemekten patlayacaklar! Lapa yemekten geberecekler. Bizim balık çorbası boğazlarında kalacak! Onların hepsi cücedir! Bir köylü kadını bile üçünü birden yaba ile havaya fırlatır!" diyerek onlarla alay etmesi bazılarının hoşuna gidiyordu. Bazıları ise bu çeşit sözleri doğru bulmuyor, bu afişlerin adice, aptalca şeyler olduklarını ileri sürüyordu.

Anlatıldığına göre, Rastopçin Fransızları, hatta tüm yabancıları Moskova'dan sürmüştü. Hatta bunların arasında casusların ve Napolyon'un gönderdiği ajanların da bulunduğu söyleniyordu. Ama bunları daha çok bu fırsattan yararlanarak Rastopçin'in onlara söylediği zekice sözleri tekrarlamak için anlatıyorlardı. Yabancılar mavnalarla Nijniy'e gönderiliyordu ve söylendiğine göre Rastopçin bunlara, *"Rentrez en vous même, entrez dans la barque et n'en faites pas une barque de Charon!"*[1] demişti. Tüm devlet kurumlarının da artık Moskova'dan başka bir yere götürüldüğü söyleniyor, bu arada Şinşin'in bir fıkrası da eklenerek, "Hiç değilse bu yüzden Moskova'nın Napolyon'a teşekkür etmesi gerekir," deniliyordu.

Anlattıklarına göre, meydana getirdiği alay, Mamonov'a sekiz yüz rubleye mal olacaktı, ama Bezuhov, kendi erleri için bundan daha da fazla para harcamıştı; bu bakımdan Mamonov'dan daha iyi davranmış olacaktı, çünkü kendisi üniforma giyecek, atına binip alayın başına geçecek, hem de kendisini seyretmeye gelenlerden bunun için para almayacaktı!

1 Kendinize gelin, kayığa binin ama onu bir ölüm kayığı haline getirmeyin!

Jüli Drubetskaya, yüzüklerle dolu ince parmakları ile didik didik edilmiş bezleri toplayıp göğsüne bastırarak:

– Siz hiç kimseye acımıyorsunuz! dedi.

Genç kadın ertesi gün Moskova'dan gitmeye hazırlanıyor ve bir veda gecesi veriyordu.

– Bezuhov *est ridicule,*[1] ama öyle iyi kalpli, öyle sevimli ki, hem siz böyle *caustique*[2] olmaktan ne zevk alıyorsunuz sanki?

Jüli ile birlikte Nijniy'e gidecek olan, milis üniformalı ve genç kadının "*mon chevalier*"[3] dediği genç:

– Ceza vereceksiniz! dedi.

Moskova'nın birçok salonunda olduğu gibi Jüli'nin salonunda da yalnız Rusça konuşulmasına karar verilmişti ve yanlışlıkla Fransızca sözler kullananlar, bağışları toplayan komite yararına ceza ödüyorlardı.

Misafir odasında bulunan bir Rus yazarı:

– *Gallicisme*[4] yaptıkları için, bir ceza daha! dedi. "Zevk almak" Rusça'ya uygun değil.

Jüli, yazarın sözüne önem vermeden, milis üniforması giymiş olan gence:

– Siz hiç kimseye acımıyorsunuz, diye devam etti. *Caustique* dediğim için suçluyum, onun için parayı vereceğim. Ama "zevk almak" sözü için, doğrusunu söyleyeyim, öyle bir şeye razı olamam. *Gallisizm*ler için sorumluluk kabul etmiyorum.

Bunu yazara dönerek söylemişti:

– Hem benim Prens Golitz gibi öğretmen tutup da Rusça öğrenmek için ne param ne de vaktim var! İşte kendisi de geldi... *Quand on...*[5]

Milis gencine doğru döndü:

– Hayır, hayır, bu sefer beni suçüstü yakalayamayacaksınız. Güneşten söz edildi mi hemen ışınları görülür...

Ev sahibi genç kadın, bunu Piyer'e nazik bir tavırla gülümseye-

---

1 Gülünç.

2 Alaycı.

3 Şövalyem.

4 Fransızca kökenli sözcükler kullanma.

5 Ne zaman ki...

rek söylemişti. Sosyetedeki kadınlara özgü bir rahatlıkla yalan söylerken:

– Biraz önce, sizden söz ediyorduk, dedi. Alayınızın herhalde Mamonov'unkinden daha iyi olacağını söylüyorduk.

Piyer, ev sahibesinin elini öptükten sonra yanına oturarak:

– Ah, ne olur, bana alayımdan söz etmeyin! dedi. Bıktım usandım ondan!

Jüli, milis genç ile kurnazca ve alaylı alaylı bakıştıktan sonra:

– Herhalde alayınıza kendiniz kumanda edeceksiniz, öyle değil mi? diye sordu.

Milis genç, Piyer'in yanında artık pek o kadar *caustique* olamıyordu ve yüzünde, Jüli'nin gülümseyişinin ne anlama geldiğini kavrayamamaktan ileri gelen bir şaşkınlık vardı. Piyer'in, dalgınlığına ve saflığına rağmen, öyle bir kişiliği vardı ki onunla alaya yeltenenler, gelir gelmez hemen susuyorlardı.

Piyer iri, şişman vücudunu gözden geçirerek güldü:

– Yok canım! diye karşılık verdi. Ben Fransızlar için çok rahat hedef olurum. Hem zaten korkarım ki ata binemem ben...

Jüli'nin evindeki sosyete mensupları kimden söz edeceklerini bir bir zihinlerinden geçirirken Rostovları hatırladılar. Jüli:

– Onlar için çok şeyler söylüyorlar! dedi. Durumları çok kötüymüş. Zaten kontun kendisi öyle laf anlamaz adam ki. Razumovskiler onun Moskova yakınlarındaki evlerini satın almak istiyorlarmış, ama o işi uzattıkça uzatıyormuş.. Fiyatını yükseltip duruyormuş.

Biri:

– Hayır, bugünlerde satış yapacaklarmış, dedi. Hoş şimdi Moskova'da herhangi bir şey almak delilik ya...

Jüli:

– Neden? diye sordu. Yoksa Moskova'nın tehlikede olduğuna gerçekten inanıyor musunuz?

– Peki siz buradan niçin gidiyorsunuz?

– Ben mi? Tuhaf şey... Ben şey için gidiyorum... Şey için... Herkes gidiyor da ondan... Sonra ben Jeanne d'Arc da değilim, amazon da...

– Ya?.. Peki öyleyse, şu bezlerden bana biraz daha verir misiniz?

Milis genci gene Rostov'dan söz ederek:

– Eğer işi idare etmeyi başarabilirse tüm borçlarını ödeyebilecek duruma gelebilir! dedi.

Jüli:

– İhtiyar iyi kalplidir ama çok *pauvre sire*'dir.[1] Hem ne diye bu kadar uzun bir süre kaldılar burada... dedi.

Sonra kurnaz kurnaz gülümseyerek Piyer'e:

– Çoktandır köye gitmek istiyorlardı. Galiba Natali şimdi artık iyi olmuş, öyle değil mi? diye sordu.

Piyer:

– Küçük oğullarını bekliyorlar! dedi. Oğulları Obolenski'nin Kazak alayına girmiş. Beyaz Kilise'ye gitmiş. Orada bir alay meydana getiriliyor. Ama annesi babası şimdi onu benim alayıma almışlar. Bugünlerde gelmesini bekliyorlar. Kont çoktandır gitmek istiyordu. Ama kontes, oğlu gelmeden dünyada Moskova'dan gitmek istemiyor...

– Ben onları üç gün önce Arharovlarda gördüm. Natali gene güzelleşmiş, gene eskisi gibi neşeliymiş. Orada bir romans söyledi. Bazı insanlar her şeyi ne kadar rahat geçiriyorlar!

Piyer hoşnutsuz bir tavırla:

– Neyi geçiriyorlar? diye sordu.

Jüli gülümsedi:

– Ne olduğunu siz de biliyorsunuz kont, sizin gibi şövalyelere ancak Madam Suza'nın romanlarında rastlanır.

Piyer kızarak:

– Ne şövalyesi? Neden öyle söylüyorsunuz? diye sordu.

– Rica ederim, yeter, sevgili kont, *c'est la fable de tout Moscou. Je vous admire, ma parole d'honneur.*[2]

Milis genç:

– Cezalısınız! Cezalısınız! dedi.

– Anladık, anladık, insan iki çift laf edemiyor! Ne can sıkıcı şey!

Piyer ayağa kalkarak kızgın bir tavırla:

– *Qu'est-ce qui est la fable de tout Moscou?*[3] diye sordu.

– Yeter kont! Ne olduğunu siz de biliyorsunuz!

---

1 Zavallının biri.

2 Bu bütün Moskova'nın dilinde. Size hayranım vallahi.

3 Tüm Moskova'nın dilinde olan ne?

Piyer:

– Benim bir şeyden haberim yok! dedi.

– Biliyorum, siz Natali ile arkadaşsınız... Bu yüzden... Doğrusu ben her zaman Vera ile daha çok dost olmuşumdur. *Cette chère Vera!*[1]

Piyer hoşnutsuz bir tavırla:

– *Non madame*, diye söze devam etti. Ben hiç de Rostova'nın şövalyesi değilim. Hemen hemen bir aydır onlara uğramadım. Ama bu anlayışsız davranışı anlamıyorum.

Jüli gülümseyerek elindeki bez parçalarını salladı:

– *Qui s'excuse, s'accuse,*[2] dedi ve son söz kendisinde kalsın diye konuyu değiştirdi:

– Ne dersiniz? Bakın bugün ne öğrendim: Zavallı Mariya Bolkonskaya dün Moskova'ya gelmiş. Babasını kaybettiğini duydunuz mu?

Piyer:

– Sahi mi? Neredeymiş? Onu görmeyi çok isterdim! dedi.

– Dün akşamı onunla birlikte geçirdim. Bugün ya da yarın sabah yeğeniyle birlikte gidecekmiş!

Piyer:

– Peki kendisi nasıl? diye sordu.

– İyi işte! Hüzünlü... Ama hayatını kim kurtarmış, biliyor musunuz? Başından geçenler koca bir roman olur! Nikolay Rostov kurtarmış onu! Etrafına toplanmışlar, onu öldürmek istiyorlarmış, adamlarını yaralamışlar. Nikolay ileri atılmış, onu kurtarmış...

Milis genç:

– Bu da roman... dedi. Kesin olarak inanıyorum ki herkes buradan kart kızlar koca bulsun diye kaçıyor. Bunlardan biri Catiche, öbürü de Bolkonskaya...

– Biliyor musunuz, ben gerçekten onun *un petit peu amoureuse de jeune homme*[3] olduğunu sanıyorum...

– Cezalısınız! Cezalısınız! Cezalısınız!

– İyi ama bunun Rusçası nedir? Nasıl söylenir?

---

1 O sevgili Vera!

2 Özür dileyen, kendini suçlar.

3 Genç adama birazcık âşık olduğunu.

XVIII

Piyer eve döndüğünde kendisine Rastopçin'in o gün getirilmiş iki afişini verdiler. Bunlardan birincisinde, güya "Kont Rastopçin Moskova'dan çıkmayı yasak etmiş," diye dolaşan söylentilerin doğru olmadığı, aksine kontun hanımefendilerle tüccar karıları Moskova'yı terk ettikleri için memnunluk duyduğu yazılıydı. Afişte, "Böyle daha az korku duyulur ve daha az haber ortaya çıkarılır... Ama o haydudun Moskova'ya girmeyeceğini kendi hayatımı ortaya koyarak söyleyebilirim," deniyordu.

Piyer, bunları okuyunca Fransızların Moskova'ya gireceklerini ilk kez olarak anladı. İkinci afişte ise bizim genel karargâhımızın Vyazma'da olduğu, Kont Wittgenstein'ın Fransızları yendiği, ama birçok Moskovalının silahlanmak istediği, bu gibi kişiler için silah deposunda silahların, kılıçların, tabancaların, tüfeklerin hazırlanmış olduğu ve Moskovalıların bunları ucuz bir fiyata alabilecekleri belirtiliyordu.

Bu afişte artık eskisi gibi, Çiğir afişlerindeki kadar şakacı bir hava yoktu. Piyer, onları incelerken düşünceye daldı. Belli ki gelsin diye ta yürekten tüm gücüyle istediği, bununla birlikte, elinde olmayarak, düşündükçe dehşet duyduğu o korkunç fırtına yaklaşıyordu. Piyer kendine yüzüncü kezdir, "Orduda görev alıp cepheye mi gitmeli, yoksa kalıp beklemeli mi?" diye sorup duruyordu. Masanın üstünde bulunan iskambil destesini aldı, pasyans açmaya başladı.

Desteyi kardıktan sonra, onu elinde tutarak gözlerini yukarı kaldırdı, kendi kendine, "Eğer bu pasyans çıkarsa..." diye söylendi. "Eğer çıkarsa... Evet, çıkarsa demek ki... Demek ki..." Ama bunun ne anlama geleceğini daha kestirmeden kapının öbür tarafından büyük kontesin "İçeri girebilir miyim?" diyen sesi duyuldu.

Piyer kendi kendine:

– Eğer çıkarsa o zaman cepheye gitmek gerekiyor demektir, diye başladığı sözü tamamladı.

Sonra kontese:

– Giriniz! Giriniz! dedi.

Piyer'in evinde yalnız o vücudunun üst kısmı uzun, yüzü de taş

gibi olan kontes oturmaya devam ediyordu. Ondan küçük olan öbür iki kontes evlenmişti.

Kontes, sitemli ve heyecanlı bir sesle:

– Size geldiğim için beni bağışlayın, *mon cousin* dedi. Ne de olsa, eninde sonunda bir karar vermek gerekiyor! Böyle giderse ne olacak? Herkes Moskova'dan ayrılmış, halk da ayaklanıp duruyor. Bu durumda burada mı kalacağız?

Kontesin karşısında bir koruyucu rolünde görünmesine her zaman güçlükle dayanabilen Piyer, onunla konuşurken her zaman yaptığı gibi şakacı bir tavırla:

– Aksine, her şey mükemmel görünüyor bana, *ma cousine,* dedi.

– Ya demek öyle... Amma mükemmelmiş! Bugün Varvana İvanovna bizim orduların nasıl yararlık gösterdiklerini anlattı. Artık bunları gerçekten bir onur saymak mümkündür. Zaten bütün halk da ayaklandı, dinlemiyorlar bile. Hizmetçim bile bana karşı kaba davranmaya başladı. Böyle giderse yakında bizi de dövmeye başlayacaklar. Sokaklarda dolaşmaya imkân yok. Bundan başka, Fransızlar bugün yarın gelecekler. O halde ne diye bekleyelim! Ben ancak tek şey rica ediyorum. *Mon cousin!* Emredin, beni Petersburg'a götürsünler. Ne olursam olayım, gene de Napolyon'un idaresi altında yaşayamam.

– Ama yeter, *ma cousine!* Bu haberleri nereden alıyorsunuz? Aksine...

– Ben sizin Napolyon'a baş eğmem! Başkaları nasıl isterlerse öyle davranabilirler... Eğer siz dediğimi yapmak istemiyorsanız...

– Yapacağım canım! Şimdi emir vereceğim.

Prensesin herhalde hırsını alabileceği bir kimse bulamadığı için canı sıkılıyordu. Bir şeyler fısıldayarak iskemleye ilişti. Piyer:

– Ama size yanlış haberler veriyorlar! Kentte her şey sakin... Ve hiçbir tehlike yok. Bakın şimdi okuyorum...

Piyer, prensese afişleri gösterdi:

– Kontun yazdığına göre, kendisi düşmanın Moskova'ya girmeyeceğine kesin olarak inanıyor, düşman buraya girerse bunu hayatıyla ödeyecekmiş!

Prenses öfkeyle:

– Ah, o sizin kont yok mu? diye söylendi. İki yüzlünün, haydu-

dun biridir o! Halkı kendisi ayaklandırdı! O aptalca yazılmış afişlerde, "Nasıl olursa olsun, yakala onu saçlarından! Yere çal onu!" diye yazmıyor muydu? (Hem de ne kadar budalaca bir şeydi!) Ona göre kim üstün çıkarsa her şey onundur. İşte böyle yaza yaza bu sonuca vardı. Varvara İvanovna söyledi; Fransızca konuşmaya başladı diye halk az kalsın onu öldürüyormuş.

Piyer:

– Evet, orası öyle... Siz her şeyden fazla duygulanıyorsunuz! dedi ve pasyans açmaya başladı.

Pasyans çıktı ama, Piyer yine de cepheye gitmedi. Aksine, boşalmış Moskova'da aynı endişe ve kararsızlık içinde kaldı. Hem korkuyla hem de sevinçle müthiş olayın meydana gelmesini bekliyordu.

Ertesi günü akşam üzeri prenses gitti. Kâhya gelip alaya üniforma ve silah alabilmek için gereken parayı bulmaya imkân olmadığını, bunun ancak çiftliklerden biri satılırsa yapılabileceğini Piyer'e açıkladı. Zaten kâhya, alayla ilgili tüm işleri kendisini iflasa sürükleyecek işler olarak gösteriyordu. Piyer, kâhyanın sözlerini dinlerken gülümsememek için kendini zor tutuyordu.

– Eh, ne yapalım! Satın öyleyse! dedi. Ne yapalım! Artık sözümden dönemem!

Genel olarak tüm işlerin ve özel olarak kendi işlerinin kötüye gitmesi onda daha çok memnunluk uyandırıyordu; böylece beklediği felaketin yaklaştığını, daha kesin, daha belirli olarak görüyordu. Artık kentte Piyer'in tanıdıklarından hiç kimse kalmamıştı. Jüli gitmişti, Prenses Mariya gitmişti... Yakın ahbaplarından yalnız Rostovlar kalmıştı. Ama Piyer onlara gitmiyordu.

O gün, Piyer biraz sıkıntısını dağıtmak ve Leppich'in düşmanı mahvetmek için yaptığı ve ertesi günü uçurulacak olan büyük mantar uçan balonu görmek için Vorontzovo köyüne gitti. Balon daha hazır değildi. Piyer'in öğrendiğine göre, onu hükümdarın isteği üzerine yapıyorlardı. Hükümdar bu balonla ilgili olarak Kont Rastopçin'e şunları yazmıştı:

> *Aussitôt que Leppich sera prêt, composez-lui un équipage pour sa nacelle d'hommes sûrs et intelligents et dépêchez un courrier au général Koutouzoff pour l'en prévenir, je l'ai instruit de la chose.*

Recommandez, je vous prie, à Leppich bien attentif sur l'endroit où il descendra la première fois, pour ne pas se tromper et ne pas tomber entre les mains de l'ennemi. Il est indispensable qu'il combine ses mouvements avec le général en chef.[1]

Piyer, Vorontzovo köyünden evine dönmek üzere bataklık meydanından geçerken Lobnoye Mesto Meydanı'nda bir kalabalık gördü, arabasını durdurarak indi. Casuslukla suçlanan bir Fransız aşçısına ceza olarak işkence ediliyordu. Cezanın yerine getirilişi daha yeni bitmişti ve cellat, favorileri kızıla çalan, ayaklarına lacivert çoraplar, sırtına da yeşil gömlek geçirmiş, acıklı acıklı inleyen, şişman adamı işkence direğinden çözüyordu. Hemen orada, zayıf, solgun, bir başka suçlu daha bekliyordu. Yüzlerinden ikisinin de Fransız olduğu belli oluyordu. Piyer yüzünde o zayıf Fransız'ın yüzündekini andıran, hastalıklı insanlara özgü bir korkuyla kalabalığın arasından ileriye doğru geçti.

– Nedir bu? Kimdir bu? Neden yapıyorlar bunu? diye soruyordu.

Ama halkın, daha doğrusu orada bulunan esnafın, memurların, satıcıların, köylülerin, kimi tulumlu, kimi kürklü kadınların dikkati öylesine bir hırsla Lobnoye Mesto'da olup bitenlere çevrilmişti ki kimse ona karşılık vermiyordu.

Şişman adam kalktı, kaşlarını çatarak omuzlarını silkti ve herhalde ne kadar korkusuz olduğunu göstermek için çevresine bakmadan işkence gömleğini giymeye başladı. Ama dudakları birden titredi ve koca adam bunu yaptığı için kendi kendine kızdığı halde, yaşı ilerlemiş insanların yaptıkları gibi ağlamaya başladı. Halk yüksek sesle söylenmeye başladı. Piyer'e öyle geliyordu ki halk bunu içindeki acıma duygusunu susturmak için yapıyordu...

– Bilmem hangi prensin aşçısıymış...

Fransız ağlamaya başladığı sırada, Piyer'in yanında duran yüzü kırışmış bir satıcı:

---

1 Leppich hazır olur olmaz, ona balonu için güvenilir ve zeki adamlardan bir mürettebat sağlayın ve General Kutuzov'a bir kurye gönderip bunu kendisine bildirin. Ona durumu haber vermiş bulunuyorum. Leppich'e ilk kez olarak ineceği yeri iyi seçmesini söylemenizi rica ederim, bir yanlışlık yapıp düşmanın eline düşmesin. Harekâtını başkomutanın harekâtı ile bağdaştırması vazgeçilmez bir zorunluluktur.

– Ne oldu mösyö? Bizim Rus yemekleri, Rus tatlıları Fransız'ı amma da beslemiş... O ne göbek öyle? dedi.

Sonra bu şakayla karışık söze başkalarının nasıl tepki göstereceğini merakla bekliyormuş gibi çevresine bakındı. Bazıları güldüler, bazıları ise korkuyla öbür suçluyu soyan cellada bakıyorlardı.

Piyer, burnundan solumaya başladı, yüzünü buruşturdu, sonra arkasını dönerek gerisin geriye faytonuna doğru yürüdü. Yürürken de arabaya binerken de durmadan bir şeyler söyleyip duruyordu. Yolda birkaç kez öyle irkilmiş, o kadar ürkek sesle bağırmıştı ki arabacısı:

– Ne emretmiştiniz? diye sordu.

Piyer, Lubyanka'ya doğru süren arabacıya:

– Nereye gidiyorsun? diye bağırdı.

Arabacı:

– Başkomutana gitmemizi emrettiniz ya, efendim, diye karşılık verdi.

Piyer:

– Budala! Hayvan! diye bağırdı.

Oysa nadir olarak söverdi. Arabacısına küfretmeye devam ederek:

– Ben sana eve çek dedim, hem de çabuk ol sersem! Daha önce gitmeliyim...

Piyer, bu son sözü kendi kendine söylemişti. İşkence edilen Fransız ile Lobnoye Mesto'nun dört bir yanında toplanan kalabalığı gördüğü anda, artık kesin olarak bundan böyle Moskova'da kalamayacağını anlayarak hemen orduya katılmak üzere yola koyulmaya karar vermişti. Bu kararını arabacıya söylediğini sanıyordu, söylemese bile, "Arabacı bunu tahmin etmeliydi," diye düşünüyordu.

Eve gelince her şeyi bilen, beceren ve tüm Moskova'da herkesin tanıdığı arabacısı Yestafyeviç'e, o gece Mojaisk'teki orduya katılmak üzere gideceğini, binek atlarının da oraya gönderilmesini emretti. Tüm söylediklerinin hemen o gün yapılmasına imkân yoktu. Bu yüzden, Yestafyeviç'in teklifine göre, Piyer gidişini ertesi güne bırakmalıydı, böylece yolda değiştirilecek atların hazırlanmasına zaman kalacaktı.

Ayın yirmi dördünde hava sabahleyin kötü olduğu halde, öğleden sonra açıldı ve Piyer Moskova'dan o sırada ayrıldı. Gece Perhuşkov'da arabasının atları değiştirilirken o akşam büyük bir savaş yapıldığını işitti. Anlattıklarına göre, top atışlarından orada, Perhuşkov'da bile toprak sarsılıyordu. Piyer kimin yenildiğini sordu ama hiç kimse ona bu konuda kesin bir karşılık vermedi (Bu ayın yirmi dördünde Şevardino'da yapılan savaştı). Piyer Mojaisk'e gün doğarken yaklaştı.

Mojaisk'te tüm evler orada konaklayan birliklerin işgali altındaydı, seyisle arabacısının Piyer'i karşıladıkları yolcu hanında hiçbir boş yer yoktu: Tüm odalar subaylarla doluydu.

Mojaisk'in arkasında, her yerde ordular konaklıyor ya da yürüyorlardı. Nereye bakılırsa her yönde, Kazaklar, süvari ya da piyade erleri, iaşe konvoyları, sandıklar, toplar görünüyordu. Piyer daha ileri gitmek için acele ediyor ve Moskova'dan uzaklaşıp orduların meydana getirdiği uçsuz bucaksız denizin daha ilerilerine doğru gittikçe içinde derin endişeyle karışık bir huzursuzlukla o zamana kadar hiç duymadığı yepyeni bir sevinç duyuyordu. Bu hükümdarın gelişi sırasında Slobodsk Sarayı'nda içinde uyanan duyguya benzeyen bir histi ve muhakkak bir şeyler yapmanın, bir şeyler feda etmenin zorunluluğunu duyuyordu. Şimdi insanların mutluluğunu oluşturan her şeyin, konforun, zenginliğin, hatta yaşamanın bile boş olduğunu kavramaktan ötürü bir memnuniyet içindeydi. Bütün bunları bir başka şeyle kıyaslayarak onlardan vazgeçmek bile bir zevkti... Ama bunları neyle kıyaslayacaktı, bunu bilemiyordu. Daha doğrusu her şeyini uğrunda feda etmeyi özel bir zevk saydığı o şeyin ne ya da kim olduğunu kendi kendine açıklamayı bile gerekli bulmuyordu. Onu asıl ilgilendiren bunu kimin için yaptığı değildi; fedakârlığın kendisi ona yepyeni bir sevinç veriyordu.

XIX

Ayın yirmi dördünde Şevardino tabyasında savaş yapıldı. yirmi beşinde her iki taraftan da bir tek top atışı yapılmadı, yirmi altısında ise Borodino Savaşı yapıldı.

Şevardino ve Borodino savaşları nasıl, ne gibi koşullar altında yapıldı? Borodino Savaşı neden yapıldı? Bu savaşın Fransızlar için de Ruslar için de en küçük bir çıkarlı yönü yoktu. Ruslar için bu savaşın en yakın görünen sonucu, Moskova'nın mahvoluşuna biraz daha yaklaşmaları olacaktı (Oysa biz, dünyada en çok bundan korkuyorduk), olan da buydu. Fransızlara gelince, onlar da bu savaşla, ordularının mahvoluşuna biraz daha yaklaşmış oldular (Onlar da dünyada en çok bundan korkuyorlardı). Böyle bir sonucun alınacağı, daha o zaman açıkça belliydi; yine de Napolyon savaşı başlattı, Kutuzov da ona karşılık vermekten kaçınmadı.

Eğer komutanlar mantığın emirlerine uygun davranmayı prensip edinselerdi iki bin verst ileriye sokulmak ve ordusunun dörtte birini yitirmek pahasına bir meydan savaşı yapmayı kararlaştıran Napolyon, bunu yapmakla kendi mahvına doğru yürüdüğünü apaçık olarak görecekti. Kutuzov'un bu meydan savaşını yapmayı kabul ederek Napolyon gibi ordusunun dörtte birini yitirmeyi göze alması, ona Moskova'yı artık kesin olarak elinden kaçıracağını göstermeliydi. Özellikle Kutuzov için, bu öylesine kesin bir matematik gerçekti ki! Tıpkı dama oyununda bir taşı eksik olan oyuncunun, taşlarını kırdırmamak için çaba göstermek yerine taşlarını daha fazla kırdırdığı vakit oyunu kaybedeceğinin matematik bir gerçek olması gibi... Bu durumda bir oyuncunun taşlarını kırdırmamaya bakması gerekir.

Karşımdakinde on altı varsa, bende de on dört taş kalmışsa karşımdakinden ancak sekizde bir oranında zayıf olurum. Ama on üç taşım kırdırılmış olursa o zaman karşımdaki benden üç misli daha güçlü olur.

Borodino Savaşı'ndan önce, ordularımızın gücü, altıya karşılık beşin gücü neyse o kadardı! Savaştan sonra ise ikiye karşı bir durumuna geldik. Yani savaştan önce yüz yirmi binlik bir güce karşı yüz binlik bir gücümüz vardı. Savaştan sonra ise yüze karşı elli oranında bir gücümüz kaldı. Buna rağmen zeki ve tecrübeli Kutuzov, yine de bu savaşı yapmayı kabul etmişti. Dâhi bir komutan dedikleri Napolyon ise bu meydan savaşını yaparak kendi ordusunun dörtte birini yitirdi, üstelik cephesini daha da fazla yaydı. Eğer Moskova'yı almakla tıpkı Viyana'da yaptığı gibi seferi sona er-

dirmeyi düşündüğünü ileri sürenler olursa bunun öyle olmadığını ispat edecek birçok şey vardır. Napolyon'un kendi tarihçileri bile, onun daha Smolensk'te iken durmak istediğini, ordularının bu kadar yayılmalarının tehlikeli olacağını kavradığını, Moskova'nın alınmasıyla seferin sona ermiş olmayacağını anladığını anlatmaktadırlar. Bunun böyle olacağını biliyordu; çünkü Smolensk'ten başlayarak Rus kentlerinin kendisine ne halde bırakıldıklarını görmüş ve görüşmelerde bulunmak istediğini birkaç kez bildirmiş olmasına rağmen, kendisine hiçbir karşılık verilmemişti.

Kutuzov ile Napolyon, biri Borodino Savaşı'nı başlatırken, öbürü de bu savaşı kabul ederken, ikisi de aynı derecede iradeleri dışında ve anlamsız davranmıştı. Tarihçiler ise daha sonra olup biten bu olayları, büyük bir kurnazlıkla hazırlanmış deliller ileri sürerek komutanların dehalarını belirten şeyler olarak göstermişlerdir. Oysa bu komutanlar, dünyayı altüst eden olayları hazırlayan, iradedışı araçlar arasında en bağımlı ve isteklerine en aykırı şekilde davranmak zorunda olan insanlardı.

Eskiler bize birçok kahramanlık destanları bırakmışlardır; bu destanlarda hikâyenin en ilginç yönü kahramanların kendileridir. Oysa hâlâ bizimle, yani insanlarla ilgili bir zamanı kapsayan böyle bir tarihin hiçbir anlam taşımadığı düşüncesine bir türlü kendimizi alıştıramıyoruz.

Borodino ile ondan önce yapılan Şevardino Savaşı konusunda sorulan bir başka soruya da bu savaşların nasıl yapıldığı konusunda da aynı şekilde herkesçe bilinen en belirli, ama aynı zamanda tamamen yanlış bir anlayış vardır. Tüm tarihçiler işi şöyle anlatmaktadırlar:

Güya Rus ordusu Smolensk'ten çekilirken bir meydan savaşı vermek için, en elverişli stratejik noktayı aramış ve bunu Borodino yakınında bulmuştu.

Güya önce burada, yolun sol yanına düşen mevzilerini (Moskova'dan Smolensk'e doğru gidilirken), yani Borodino yolu ile Utitza yolunun hemen hemen bir üçgen meydana getirerek kesiştikleri yerde bulunan mevzilerini güçlendirmişlerdi; meydan savaşı da aynı noktada yapılmıştı.

Güya bu mevzinin önünde, düşmanı gözetlemek için Şevardino

Tepesi'nin üzerinde bir tahkimat yapılmış ve oraya bir ileri karakol çıkarılmıştı. Güya Napolyon ayın yirmi dördünde bu ileri karakola hücum etmiş, onu ele geçirmişti. Ayın yirmi altısında da Borodino Ovası'nda mevzilenen tüm Rus ordusuna karşı taarruza geçmişti.

Tarih tutanakları böyle anlatır. Oysa tüm bunlar gerçeğe uymamaktadır. Bunun böyle olduğunu da işin özüne inmek isteyen herkes kolaylıkla anlayabilir.

Ruslar, kendilerine daha iyi bir mevzi aramıyorlardı; düşman önünden geri çekilirken Borodino'dan çok daha iyi birçok mevzinin önünden geçip gitmişlerdi, ama bunlardan hiçbirinde mevzilenmemişlerdi. Çünkü Kutuzov, kendisinin seçmediği bir noktada mevzilenmek istemiyordu. Bundan başka, halkta bir meydan savaşı verilmesi için henüz yeteri kadar güçlü bir istek yüzeye çıkmamıştı. Ayrıca Mileradoviç'in kuvvetleri henüz gelmemiş ve onlarla temasa geçilmemişti. Bunun gibi daha birçok neden vardı. Asıl gerçek şuydu: Daha önceki mevziler stratejik bakımdan Borodino'dakinden çok daha güçlü yerlerdi. Üzerinde bir meydan savaşı yapılan Borodino ise güçlü bir mevzi olmak şöyle dursun, onu, Rusya İmparatorluğu'nu gösteren bir harita üzerinde toplu iğne ile işaret edilebilecek, herhangi bir başka noktadan ayırabilecek hiçbir özelliğe sahip değildi.

Ruslar, ovanın solunda, ana yolda dik bir açı meydana getiren yeri (yani meydan savaşının yapıldığı bölgeyi) tahkim etmek şöyle dursun, 1812 yılının 25 Ağustos gününe dek, bu noktada bir meydan savaşı yapılabileceğini akıllarından bile geçirmemişlerdi. Bunu ispat edecek şeylerin başında gelen gerçek şudur: Ayın yirmi beşine kadar bu noktada herhangi bir tahkimat yapılmadığı gibi, ayın yirmi beşinci günü başlatılan tahkim işleri ayın yirmi altısında hâlâ bitirilmemişti. İkinci delil olarak şunu gösterebiliriz: Şevardino Tepesi'nde, bir ileri karakol meydana getirilmesinin hiçbir anlamı yoktu! Bu tepe daha önceki tabyalardan daha mı çok tahkim edilmişti? Neden ayın yirmi dördünde, geç vakitlere kadar tüm çabalar onu savunmak için boşuna harcanmış, üstelik altı bin kişi yitirilmişti? Düşmanın gözetlenmesi için sadece bir Kazak devriyesi yeterliydi! Savaşın yapıldığı alanda daha önceden mevzilenmenin düşünülmediğini, Şevardino tabyasının ise bu mevzinin

bir ileri karakolu durumunda olmadığını gösteren üçüncü delil ise Barclay de Toll ile Bagration'un ayın yirmi beşine dek bu tabyanın mevzinin cephesinin sol cenahı olduğuna kesin olarak inanmaları, Kutuzov'un bile, savaştan sonra, sıcağı sıcağına yazmış olduğu raporda Şevardino tabyasından mevzinin sol cenahı olarak söz etmesidir. Ancak çok daha sonra, Borodino Savaşı konusunda enine boyuna çeşitli raporlar yazılınca (bunlar herhalde hiçbir hata yapmaması gereken başkumandanın yanlış davranışlarını düzeltmek amacıyla yazılmıştı) sanki Şevardino tabyası bir ileri karakolmuş gibi, gerçeğe tamamen aykırı, garip bir düşünce ileri sürülmüştü (Oysa burası sadece sol cenahın tahkim edilmiş bir noktasıydı) Aynı raporlarda, Borodino Savaşı iyice tahkim edilmiş ve önceden seçilmiş bir mevzide yapılmış gibi yine gerçeğe aykırı, olmayacak bir düşünce de ileri sürülmüştür. Oysa bu savaş, beklenmedik ve hemen hemen hiç tahkim edilmemiş bir yerde yapılmıştır!

Gerçekte, olaylar şöyle olmuştur: Asıl mevzi, ana yolla dik bir açı değil de dar açı teşkil eden Koloçza Nehri boyundaydı; orası seçilmişti. Böylece sol cenah Şevardino'da, sağ cenah Yeni Köy yakınında, merkez de Koloça ile Voyna derelerinin kesiştiği Borodino'daydı. Smolensk yolu üzerinden Moskova'ya doğru düşmanı durdurmak amacıyla giden bir ordu için, Koloça Nehri'nin koruyucu kolu altında bulunan bu mevzinin seçilmiş olması gerekirdi. Bunu Borodino savaş alanına bakan, ama savaşın orada cereyan ettiğini unutan herkes apaçık bir şekilde görür.

Napolyon, ayın yirmi dördünde Valuyev'e doğru yola çıktığında (tarihlerde belirtildiği gibi) Rusların Borodino yolu üzerinde Utitza'da mevzilendiklerini görmedi (Zaten görmesine imkân yoktu; çünkü öyle bir mevzi yoktu). Rus ordularının ileri karakolunu da görmedi; buna karşılık, Rus artçı kuvvetlerini izlerken mevzilerinin sol cenahı olan Şevardino tabyasıyla karşılaştı. O zaman Ruslar için beklenmedik bir şey yaptı; ordularını Koloça Nehri üzerinden aşırıverdi. Ruslar da bir meydan savaşına girişmeye vakit bulamadan mevzilerinin sol kanadını geri çekerek daha önceden yerleşmeyi düşündükleri mevziden çıkıp o zamana dek hiç akıllarına getirmedikleri ve tahkim edilmemiş olan yeni bir mevziye geçtiler.

Napolyon böylece, Rusların yönünden bakılırsa, Koloça Neh-

ri'nin sol kıyısına, oradaki yolun soluna geçerek yapılacak olan tüm savaş hazırlıklarını sağdan sola geçirmiş oldu. Bu yüzden Utitza, Semyonovski ve Borodino arasındaki ova savaş alanı oldu (Oysa bu ovanın mevzilenme bakımından, Rusya'nın herhangi bir başka ovasından daha elverişli hiçbir yönü yoktu). Ayın yirmi altısındaki meydan savaşı, işte bu ovada yapıldı.

Tasarlanan savaş planıyla gerçekleşen savaşın ana hatları kabataslak olarak şöyle belirtilebilir: Eğer Napolyon, ayın yirmi dördünde Koloça'ya doğru yola çıkmamış ve hemen tabyaya hücum edilmesini emretmeyip de taarruza ertesi gün, sabahleyin başlamış olsaydı hiç kimse Şevardino tabyasının bizim mevzinin sol cenahı olduğundan şüphe etmezdi. Savaş da beklediğimiz gibi olurdu. Böylece, muhakkak ki Şevardino tabyasını, yani sol cenahımızı, daha büyük bir azimle savunacak, Napolyon'a cepheden ya da sağ cenahtan taarruz edecektik! Meydan savaşı da ayın yirmi dördünde, önceden mevzi olarak kabul edilmiş ve tahkim edilmiş bir mevzide yapılmış olacaktı! Öyle olmayıp taarruzun sol cenahımıza artçı kuvvetlerimizin geri çekilmesinden, yani Gridnevaya yakınındaki savaştan hemen sonra aynı akşam yapılması ve Rus komutanlarının ayın yirmi dördünde akşam vakti, bir meydan savaşı yapmayı istememeleri ya da böyle bir savaşa girişmeye hazırlıklı olmamaları yüzünden, Borodino Savaşı'nın ilk ve en önemli harekâtı daha ayın yirmi dördünde yenilgiyle sonuçlanmış oldu. Böylece, ayın yirmi altısındaki savaşın yenilgiyle sonuçlanması için gereken zemin daha önceden hazırlanmıştı.

Şevardino tabyasının yitirilmesinden sonra, ayın yirmi beşinde sabahleyin sol cenah da mevzisiz kalmış, sol kanadımızı da geriye doğru kıvırarak aceleyle rastgele mevzilenmek zorunda kalmıştık.

26 Ağustos'ta, Rus ordularının yalnız zayıf ve daha tahkimatı sona erdirilmemiş tabyaların koruyuculuğuna sığınmalarından başka, komutanların da olup bitenleri (yani sol cenahımızdaki mevzinin yitirilmiş olduğunu ve yapılacak olan tüm meydan savaşının sağdan sola geçmesini) tam olarak değerlendirememeleri, ayrıca Rus kuvvetlerinin Yeni Köy'den Utitza'ya dek yaygın bir cephe meydana getirmeleri ve bundan ötürü savaşan ordularını sağdan sola geçirmek zorunda kalmaları da elverişsiz bir durum yaratmıştı. Savaş sırasın-

da, Ruslar sol cenahlarına yönelmiş olan tüm Fransız ordusu karşısında ancak onun yarısına dek bir güç yığabilmişlerdi (Ponyatovski'nin Utitza'ya Uvarof'un da Fransızların sağ cenahına karşı yaptıkları harekât asıl meydan savaşından ayrı muharebelerdi).

Böylece, Borodino Savaşı hiç de komutanlarımızın hatalarını gizlemek için Rus orduları ile halkın onurunu kırarak anlatabildiği gibi olmadı. Borodino Savaşı, daha önceden seçilmiş ve tahkim edilmiş bir mevzide sadece Fransızlardan biraz daha az kuvvetle yapılmadı. Şevardino tabyasının yitirilmesinden sonra, Rusların zorla kabul ettikleri, hemen hemen hiç tahkim edilmemiş, tüm yönlere açık bir bölgede ve Fransız kuvvetleri karşısında ancak onların yarısı kadar bir güçle yapıldı. Daha doğrusu bu savaş öyle koşullar içinde verilmişti ki bu koşullar altında yalnız on saat dövüşmek ve savaşın kesin olmayan bir sonuçla sona ermesini sağlamak değil, orduyu bu durumda üç saatten fazla bir zaman tutabilmek ve tam bir bozgunla düşman karşısında kaçmasını önlemek bile aklın almayacağı bir şeydi.

XX

Yirmi beşinci günün sabahı, Piyer, Mojaisk'ten yola çıkıyordu. Kentin dışında kocaman dik ve eğri dağın eteğinden geçen yolun üzerinde, sağda, içinde ayin yapıldığını belirten dua sesleri duyulan küçük kilisenin önünden geçtikten sonra, arabasından inip yürümeye başlamıştı. Arkasından, tepeden aşağıya doğru en önde marşlar söyleyen erleriyle bir süvari alayı geliyordu. Karşıdan da yokuş yukarı çıkan ve bir akşam önce yapılan savaşta yaralananlarla dolu bir dizi araba geliyordu. Köylü arabacılar atlara küfrede ede, onları kırbaçlaya kırbaçlaya ikide bir arabaların bir sağına bir soluna geçiyorlardı. Uzanmış ya da oturmuş ikişer üçer yaralı erin bulunduğu arabalar, dik yokuştan yukarı tırmanırken güya kaldırım taşı olarak oraya buraya konulmuş taşların üzerinde, sarsılıp duruyordu. Bezlerle sarılı, solgun, dudakları kısılmış, kaşları çatılmış yaralılar, arabaların yan demirlerine tutunarak sarsılıyor, birbirlerine çarpıyorlardı. Hemen hemen hepsi Piyer'in beyaz şapkasına ve yeşil frakına çocuksu bir merakla bakıyordu.

Piyer'in arabacısı ikide bir sıradan çıkmasınlar diye yaralıların konvoyuna öfkeyle bağırıp duruyordu. Süvari Alayı marşlarla yokuş aşağı inerken Piyer'in arabasının üzerine gelmiş, yolu tıkamıştı. Piyer, kazılmış yolun ta kenarında durdu. Yamacın gölgesi yüzünden, güneş yolun dip tarafına kadar gelmiyordu. Yolun orası soğuk ve rutubetliydi. Piyer'in başının üzerinde ise pırıl pırıl bir ağustos sabahı uzanıp gidiyor, havada neşeyle çan sesleri dalgalanıyordu. Yaralıları taşıyan arabalardan biri, yolun kenarında; Piyer'in yanı başında durdu. Ayaklarında ipten yapılmış çarıklar bulunan arabacı, soluk soluğa arabasına koştu, arkasındaki çembersiz tekerlerin altına taş koydu, sonra duran atının kayışlarını düzeltti.

Arabanın arkasından gelen bir eli sarılı yaşlı er, sağlam eliyle arabaya tutunarak dönüp Piyer'e baktı.

– Söyle hemşerim, burada mı yatıracaklar bizi? Yoksa Moskova'ya kadar yürüyecek miyiz? diye sordu.

Piyer, o kadar dalmıştı ki soruyu işitmedi. Gözleri o sırada yaralı konvoyu ile karşılaşan Süvari Alayı'na, önünde duran ve üzerinde iki yaralının oturduğu, içinde de bir yaralının yattığı arabaya gidiyordu. Ona öyle geliyordu ki zihnini uğraştıran sorunun çözümü, işte orada, onlardaydı. Arabada oturan erlerden biri muhtemelen yanağından yaralanmıştı. Başı bezlerle sarılıydı. Bir yanağı çocuk başı kadar şişmişti. Ağzı, burnu bir yana kaymıştı. Kendisi de kiliseye bakıyor, haç çıkarıyordu. İkincisi gencecik bir delikanlı, bir milis eriydi. Sarışın ve beyaz tenliydi. İncecik yüzünün kanı çekilmiş gibiydi. Dudaklarındaki şefkatli gülümseme donmuştu sanki; gözlerini Piyer'e dikmiş bakıyordu. Üçüncüsü yüzükoyun yatıyor, yüzü hiç görünmüyordu. Şarkıcı süvari erleri arabanın ta yanından geçiyorlardı.

Neşeli bir er:

Ah hapı yuttu... Aptal kafa..
Gurbet elde yaşaya yaşaya...

diye bir şarkı tutturmuştu.

Göklerde, ta yükseklerde onlara karşılık verir gibi, ama bambaşka bir neşe ile çanların madenî sesleri birbirini izliyordu. Güneşin

sıcak ışınları ise daha da başka bir neşeyle yamacın tepesini aydınlatıyorlardı. Ama yamacın altında, soluk soluğa kalan çelimsiz atın çektiği ve Piyer'in yanında duraklayan yaralılarla dolu arabanın bulunduğu yer, rutubetli, karanlık ve hüzünlüydü.

Yanağı şişmiş er, şarkıcı süvari erlerine öfkeyle bakıyordu. Sitemle:

– Şu züppelere bakın! diye söylendi.

Arabanın arkasında duran er, dudaklarında hüzünlü bir gülümseyişle Piyer'e doğru döndü:

– Ben bugün er değil, köylü bile gördüm! Köylüleri de cepheye sürüyorlar! dedi. Şimdi artık ayrım yapmıyorlar... Tüm halkla düşmanın üzerine çullanmak istiyorlar! Söylenecek bir şey yok... Ucunda Moskova var! Bu işi bir çırpıda sona erdirmek istiyorlar!

Piyer, erin söylediği sözlerin belirsizliğine rağmen, ne demek istediğini anlayarak onu desteklediğini belirtmek için başını salladı.

Yol açılmıştı. Piyer yokuş aşağı indi, sonra arabaya bindi ve yola öyle devam etti.

Piyer, arabayla giderken tanıdık yüzler bulmak umuduyla yolun iki yanına bakınıp duruyor, ama her yerde hiç tanımadığı çeşit çeşit üniformalara bürünmüş ve hep aynı hayretle beyaz şapkası ile yeşil frakına bakan tanımadığı yüzler görüyordu.

Dört verst kadar gittikten sonra, ilk defa bir tanıdığa rastladı ve sevinçle ona doğru atıldı. Bu ahbabı, orduda komutan rütbesinde olan doktorlardan biriydi. Bir briçka ile karşısından geliyordu, yanında genç bir doktor vardı. Piyer'i tanıyınca arabacı olarak kullandığı Kazak erine durmasını emretti.

– Sayın kontum! Kont hazretleri, siz buralarda ne arıyorsunuz? diye sordu.

– Hiç, durumu görmek istedim de...

– Ya... demek öyle, eh, görmeye değer pek çok şey bulacaksınız...

Piyer arabadan indi ve doktorla birlikte yol ortasında konuşmaya başladı. Ona savaşa katılmak niyetinde olduğunu anlatıyordu. Doktor Bezuhova'ya doğrudan doğruya "başkomutan hazretlerine" başvurmasını öğüt veriyordu. Genç doktor arkadaşıyla bakıştıktan sonra:

– Savaş sırasında ne diye bilmem nerede olup bitenlerden ha-

bersiz kalasınız? Oysa ne de olsa "başkomutan hazretleri" sizi tanıyorlar, herhalde hoş karşılarlar. Bence öyle yapın, efendim, dedi.

Doktor yorgun görünüyordu ve belli ki acele ediyordu.

Piyer:

– Demek siz öyle düşünüyorsunuz? Size bir şey daha sormak istiyorum, bizim asıl mevzimiz nerede?

– Asıl mevzimiz mi? İşte, bu benim bileceğim bir şey değil. İyisi mi siz Tatarinov'a kadar gidin. Oralarda toprağı epey kazmışlar, bir şeyler yapıyorlar. Tepeye çıkar, oradan her şeyi görürsünüz.

– Demek oradan görünür, öyle mi? Siz...

Ama doktor sözünü keserek tekrar briçkaya doğru yürüdü.

– Sizi oraya kadar götürürdüm ama, vallahi işte, (doktor bunu söylerken elini boğazına götürmüştü) işler buraya kadar! Dörtnala birliğin komutanına gidiyorum. Bizde işler nasıl olur bilir misiniz? Haberiniz var mı kont? Yarın meydan savaşı yapılacak: Yüz binlik bir orduda en az yirmi bin yaralı olur, öyle tahmin etmek gerekir; oysa bizim elimizde ne sedye ne yatak ne sağlık memuru ne de altı bin kişiye bakabilecek doktor var. On bin araba var, ama başka şeyler de gerekir; artık bunlarla ne yaparsan yap.

Şapkasına neşeli bir hayret içinde bakan o yüzlerce canlı, sağlam, genç, ihtiyar binlerce insanın arasında en az yirmi bin kişilik muhakkak yaralanmaya ya da ölmeye mahkûm olduğu (belki de bu yaralananlar ya da ölenler o gördüğü insanlar olacaktı) Piyer'e garip bir düşünce olarak göründü, onu şaşırttı.

"Belki de yarın ölecekler, o halde neden ölümden başka şeyler düşünüyorlar?" diye düşündü. O zaman düşünceleri arasında garip, gizli bir çağrışımla, Mojaisk Tepesi'nden indiği sırada gördüğü yaralı dolu arabaları, duyduğu çan seslerini, güneşin eğri ışınlarını ve süvari erlerinin şarkılarını tekrar ve çok belirli olarak hatırladı.

Daha ileriye, Tatarinovo'ya doğru giderken "Süvariler savaşmaya gidiyorlar ve yolda yaralılara rastlıyorlar da bir an için olsun kendilerini bekleyen şeyi düşünmüyor, onların yanından geçip giderken göz kırpıyorlar. Aralarından yirmi bin kişi ölmeye mahkûm, oysa onlar şapkama bakıp şaşıyorlar! Garip şey!" diye düşünüyordu.

Bir çiftlik evinin önünde, yolun sol tarafında, faytonlar, iaşe do-

lu arabalar, kalabalık emir erleri ve nöbetçiler duruyorlardı. Burası "başkomutan hazretlerinin" kaldığı evdi. Ama Piyer oraya geldiğinde başkomutan yoktu. Zaten genelkurmaydan hemen hemen hiç kimse orada bulunmuyordu. Herkes kilisede, duadaydı. Piyer, Gorki'ye doğru gitti.

Tepeye çıkıp da köyün pek geniş olmayan sokağına girince ilk defa olarak milis kuvvetleri olarak alaya katılmış ve şapkasının üzerinde haçlar bulunan beyaz gömlekli köylüleri gördü. Köylüler yüksek sesle konuşa konuşa, kahkahalar atarak, kan ter içinde yolun sağında, otlarla kaplı kocaman bir tepenin üzerinde harıl harıl bir şeylerle uğraşıp duruyorlardı.

Bazıları kürekle tepeyi kazıyor, bazıları da el arabalarına doldurdukları toprakları tahta iskeleler üzerinde götürüyor, bir kısmı da hiçbir şey yapmadan duruyordu.

Tepenin üzerinde duran iki subay onlara emir veriyordu. Piyer, bu yeni görevleriyle eğlendikleri belli olan köylüleri görünce elinde olmayarak yine Mojaisk'te gördüğü yaralı erleri hatırladı. O zaman ona, "Tüm halkla çullanmak istiyorlar!" diyen erin ne demek istediğini anladı. Savaş alanında o garip, kaba çizmeleri, o terli boyunları ile gömleklerinin kaymış yakalarından bazılarının düğmeleri çözülmüş, altında da güneşte yanmış kürek kemikleri görünen sakallı köylüleri görmesi, Piyer'e yaşanılan anın yüce anlamı ve önemi konusunda, o zamana kadar duyup gördüğü her şeyden çok daha büyük etki yaptı.

XXI

Piyer, arabasından inerek, alaya katılmış bulunan ve uğraşıp duran köylülerin yanından geçerek doktorun savaş alanının göründüğünü söylediği tepeye çıktı.

Saat sabahın on biriydi. Güneş, Piyer'in bulunduğu yerin arkasında, biraz solundaydı ve tertemiz, yoğunluğu fazla olmayan havada, bir açık hava tiyatrosu gibi aşağıdan yukarıya doğru basamak basamak, uçsuz bucaksız görünümü pırıl pırıl aydınlatıyordu.

Bu açık hava tiyatrosunun yukarısında, soluna doğru onu ikiye bölerek tepenin beş yüz adım kadar ilerisinde ve aşağıda bulunan

beyaz kiliseli bir köyün (burası Borodino idi) içinden geçen geniş Smolensk yolu kıvrıla kıvrıla gidiyordu. Yol, köyün sonunda bir köprünün üzerinden geçiyor, yamaçlardan, yarlardan aşağı inip tekrar yukarı, gittikçe daha yukarı, altı verst daha ileride görülen Valuyev köyüne doğru tırmanıyordu (şimdi Napolyon oradaydı), sonra da ufukta görünen ve sararmaya yüz tutmuş ormanda kayboluyordu. Bu kayın ve çam ormanında, yolun kaybolduğu noktanın sağında, güneşin ışınları altında, ta uzaklarda Kolotski Manastırı'nın haçı ile çan kulesi görünüyordu. Tüm bu uçsuz bucaksız mavilik içinde, ormanın, yolun sağında solunda, yer yer dumanı tüten çoban ateşleri ve bizim ordularla düşman ordularının belirsiz olarak görünen grupları fark ediliyordu. Sağda, Koloça ile Moskova nehirlerinin akış yönünde, bölge dağlık ve mağaralıktı. Dar boğazların arasında, uzaklarda, Bezzubove ve Zaharino köyleri göze çarpıyordu. Solda yer daha düzdü. Buğday tarlaları vardı ve dumanı tüten yakılmış Semyonovskaya köyü görünüyordu.

Piyer'in sağda solda gördükleri o kadar belirsizdi ki savaş alanı hayalinde canlandırdıklarına tam olarak uymuyor, tatmin etmiyordu. Beklediği gibi bir savaş alanı değil de tarlalar, düzlükler, ormanlar, askerî birlikler, çoban ateşlerinin dumanları, köyler, tepeler, dereler uzanıp gidiyor ve ne kadar dikkatle baksa yine de bu canlı bölgede bir mevzi bulamıyor, hatta bizim birlikleri düşman birliklerinden bile ayıramıyordu.

"Birine sormalı," diye düşünerek merakla sivil giyimli, iri vücuduna bakan subaya döndü.

– Lütfen söyler misiniz şu öndeki köy neresidir?

Subay arkadaşına dönerek:

– Burodino muydu? Neydi orası?

Öbürü, subayın sözünü düzelterek:

– Borodino! dedi.

Subay, herhalde konuşmak fırsatını bulmuş olmaktan memnun, Piyer'e sokuldu. Piyer:

– Bizimkiler orada mı? diye sordu.

Subay:

– Nerede, nerede?

– Çıplak gözle bile görülebiliyor, şurada işte. Şurada!

Subay derenin sol tarafında görünen dumanları işaret etti ve yüzünde ciddi, sert bir ifade belirdi; Piyer, rastladığı birçok insanın yüzünde aynı ifadeyi görmüştü.

Piyer, solda bir tepeyi işaret etti; tepenin yanında birlikler görünüyordu.

– Ya, demek bunlar Fransızlar! Peki ya ötekiler?

– Onlar bizimkiler.

– Ya demek bizimkiler! Peki ya şuradakiler?

Piyer dar bir boğazda görünen ve bir köyün yanında, üzerinde büyük bir ağaç görünen uzaktaki bir başka tepeyi işaret ediyordu. Orada da çoban ateşlerinin dumanı tütüyor ve siyah bir şeyler görünüyordu.

Subay:

– Oradaki yine düşman! dedi (Söz ettiği Şevardino Tepesi'ydi). Dün bizdeydi, şimdi ise onun eline geçti.

– Peki ama bizim cephemiz nerede?

– Cephemiz mi?

Subay bunu memnun bir gülümseyişle söylemişti:

– Bakın bunu size açıkça söyleyebilirim, çünkü mevzilerimizin hemen hepsi benim eserimdir. Bakın görüyor musunuz? Cephemizin merkezi Borodino'da, işte şurada.

İleride görünen beyaz kiliseli köyü işaret etmişti.

– Şurada, Koloça Nehri'nin üzerinden karşıya geçiliyor. İşte burada. Bakın, görüyor musunuz? Daha aşağılarda hâlâ sıra sıra kesilmiş ot yığınları duruyor ya, orası. İşte köprü de orada. Bizim merkezimiz burası. Sağ cenahımız, bakın nerede... (Dosdoğru sağ tarafta, ta uzaklarda, dar boğazda bulunan bir yeri işaret etmişti.) Moskova Nehri oradan geçiyor... Orada çok kuvvetli üç tabya kurduk. Sol cenaha gelince...

Subay sözlerinin burasında durakladı:

– Bakın, bunu size anlatmak zor... Dün akşam sol cenahımız şurada, Şevardino'daydı. Bakın şurada, meşe ağacının orada. Şimdi ise sol cenahımızı geriye doğru kıvırmış bulunuyoruz. Şimdi ta şurada... İleride dumanlar içinde bir köy var, görüyor musunuz? Orası Semyonovskaya köyüdür. Evet orası.

Rayevski Tepesi'ni işaret etmişti.

– Ama burada savaş olacağını sanmıyorum. Düşmanın ordularını buraya getirmesi bir tuzak; herhalde sağda, Móskova tarafından çevirecek bizi. Her neyse, nerede olursa olsun, yarına kim bilir kaçımız eksilecek!

Subay konuşurken ona yaklaşan ihtiyar bir erbaş, sessizce komutanının sözlerinin sona ermesini bekliyordu. Ama o sırada herhalde subayın sözlerinden hoşnut kalmamış olacak ki hemen sert bir tavırla:

– Gidip sığırları getirmemiz gerekiyor, dedi.

Subay mahcup oldu; yarın birçok kişinin eksileceğini düşünmenin mümkün olduğunu, ama bunu söylememek gerektiğini anlamıştı. Aceleyle:

– Öyle ya, gene üçüncü bölüğü gönderin. Peki, siz kimsiniz? Doktor musunuz yoksa?

Piyer:

– Hayır, sadece burasını görmeye geldim, diye karşılık verdi. Sonra yine milislerin arasından geçerek yokuş aşağı indi.

Arkasından gelen subay, eliyle burnunu kıstırarak çalışanların önünden koşa koşa geçti.

– Tuh! Allah kahretsin herifleri!

Birden:

– İşte geldiler! Getiriyorlar, geliyorlar... İşte geldiler... Şimdi içeri girecekler! diye sesler işitti.

Tepenin yamacından, Borodino'dan yukarıya doğru bir kilise alayı çıkıyordu. En önde, tozlu yolun üzerinde, tolgalarını çıkarmış, tüfeklerini baş aşağı tutan piyade, düzgün adımlarla geliyordu. Piyadenin arkasından okunan ilahiler işitiliyordu.

Milis kuvvetlerine katılan gönüllü köylüler şapkalarını çıkarmış, Piyer'in yanından koşa koşa karşıdan gelen erlere doğru gidiyorlardı.

– Sevgili anacığımızı getiriyorlar! Bizi koruyan anamızı getiriyorlar! İverskaya'daki Meryem Ana'yı!

Bir başkası:

– Smolenskli Meryem Ana'yı desene! diye ilk konuşanın sözünü düzeltti.

Milislerden köylü olanlar da bataryada çalışanlar da kürekleri-

ni yerlere fırlatmış, kiliseden çıkan alaya doğru koşuyorlardı. Tozlu yolun üzerinden gelen birliğin arkasında sırma işlemeli örtüler içinde papazlar geliyorlar; korodakilerle birlikte başı külahlı bir ihtiyarcık yürüyordu. Onların arkasından gelen erler ve subaylar, çerçeve içinde yüzü kapkara kocaman bir tasvir taşıyorlardı. Bu Smolensk'ten alınan ve o zamandan bu yana ordunun her gittiği yere götürülen bir tasvirdi. Tasvirin arkasından, önünden, her yönden insanlar yürüyor, koşuyor, başlarından şapkalarını çıkarmış büyük bir asker kalabalığı yerlere kapanıyordu.

Tasvir tepeye çıkarılınca durakladı; onu havlular üzerinde tutanlar, yerlerini başkalarına bıraktılar. Papaz yardımcıları yine buhurdanları yaktılar ve tören başladı. Güneşin sıcak ışınları yukarıdan aşağıya dikine iniyor, hafif serin bir rüzgâr şapkaları çıkarılmış başlardaki saçları ve tasviri süsleyen kurdeleleri dalgalandırıyor; açık göklerin altında koronun sesi pek hızlı duyulmuyordu. Tasviri başları açık büyük bir subay, er ve gönüllü köylü kalabalığı çevirmişti. Papazla papaz yardımcısının arkasında, açık bırakılmış bir yerde devlet memurları duruyordu. Boynunda Georgi Nişanı bulunan ve papazın hemen arkasında duran çıplak başlı bir general, haç çıkarmadan duruyor (herhalde kendisi Alman'dı), Rus halkının içinde yurtseverlik duygularını uyandırmak için gerekli saydığı duanın bitmesini sabırla bekliyordu. Bir başka general, savaşçı pozunda durmuş, göğsünün önünde haç çıkararak elini sallayıp duruyor, etrafına bakınıyordu. Bu devlet memurlarının arkasında, köylülerin kalabalığı içinde duran Piyer, bazı tanıdıkları görmüştü. Ama onlara bakmıyordu. Bütün dikkati, yüzlerindeki ciddi anlamla hep aynı tutku içinde tasvire bakan bu yığınla er ve gönüllü köylü kalabalığı üzerine çevrilmişti. Yorgun diyakozlar (okudukları yirminci tören dualarıydı) tembel tembel ve alıştıkları için artık sözleri dudaklarından kendiliğinden dökülen "Kölelerini felaketten kurtar, Tanrımızın annesi!" duasına başladıkları vakit, papaz da yardımcısı da bir ağızdan, "Hepimiz Booz için olduğu gibi sana sığınıyoruz, yıkılmaz bir duvara koşar gibi sana koşuyoruz. Tanrı huzurunda temsilcimizsin..." diye okumaya devam etti. O zaman tüm yüzlerde gelecek olan anın ciddiliğini kavramaktan doğan bir ifade belirdi: Piyer bu anlamı Mojaisk'te tepeden aşağıya

inerken o sabah rastladığı birçok yüzde görmüştü. Törenin burasında başlar daha sık eğiliyor, saçlar dalgalanıyor, birçoklarının içlerini çektikleri duyuluyor ve ellerindeki haçlarla göğüslerini dövdükleri görülüyordu.

Tasvirin çevresindeki kalabalık, birden açılarak Piyer'in üzerine geldi. Biri (herkes ona yol vermek için acele ettiğine göre, çok önemli bir kişi olmalıydı) tasvire doğru yaklaşıyordu. Bu, mevziyi dolaşan Kutuzov'du. Tatarinova'dan dönerken ayine uğramıştı. Piyer Kutuzov'u başkalarından ayıran kendine özgü silüetinden hemen tanımıştı.

Kutuzov, kocaman, kalın vücudunun üzerine uzun bir redingot geçirmişti. Sırtı hafifçe kamburlaşmıştı. Ak saçlı başı açıktı. Yuvarlak tombul yüzünde, akmış olan gözünün akı daha çok belli oluyordu. Hafifçe sallanan bir yürüyüşle çember halinde duranların arasına girmiş, papazın arkasında durmuştu. Önce alışkın bir hareketle elini yere değdirerek haç çıkardı, sonra derin derin içini çekerek saçları ağarmış başını önüne eğdi. Kutuzov'un arkasında Bennigsen ile maiyeti duruyordu. Tüm üst rütbelerin dikkatini çekmiş olan başkomutanın orada bulunmasına rağmen, gönüllü köylüler ve erler ona hiç bakmadan dua etmeye devam ediyorlardı.

Ayin bitince Kutuzov tasvire yaklaştı, ağır bir hareketle diz çöktü, yere kapandı ve uzun süre kalkmadı. Doğrulmaya çabaladığı halde, vücudunun ağırlığından bir türlü ayağa kalkamıyordu. Sonunda güç bela doğruldu, bir çocuk gibi saf bir tavırla, dudaklarını uzatarak tasvire dokundurdu, sonra tekrar yere eğildi ve elini toprağa değdirdi. Generaller de onun gibi yaptılar; ondan sonra subaylar, onların arkasından da erler ve gönüllü köylüler de birbirlerini ezerek, itiş kakış, soluya soluya, heyecanlı yüzlerle tasvire yaklaştılar.

XXII

Piyer, çevresindekiler onu itip kaktıkları için, olduğu yerde sallana sallana etrafa bakınıyordu. Birinin:

– Kont Piyot Kiriliç! Siz buralarda ne arıyorsunuz? diye bağırdığını işitti.

Dönüp baktı. Boris Drubetskoy, eliyle kirlenmiş dizlerini temizlemeye çalışarak (herhalde o da tasvirin önünde secde etmişti), gülümseyerek Piyer'e yaklaşıyordu. Zarif giyinmişti; sefere katıldığını belli eden savaşçı bir havası vardı. Üzerine uzun bir redingot geçirmişti. Omuzunda da tıpkı Kutuzov'da olduğu gibi bir kırbaç vardı.

Bu arada Kutuzov köye yaklaştı ve en yakın evin gölgesinde, bir Kazak'ın koşa koşa getirdiği, bir başkasının da aceleyle üzerine halı örttüğü banka oturdu. Üniformaları pırıl pırıl parlayan kalabalık maiyeti başkomutanın çevresini aldı.

Tasvir ileriye doğru gitti, kalabalık da onu izledi. Piyer Kutuzov'dan otuz adım kadar beride kalmıştı; Boris'le konuşuyordu. Ona savaşa katılmaya ve cepheyi gözden geçirmeye niyetli olduğunu anlatıyordu.

Boris:

– Bakın, şöyle yaparsınız, dedi. *Je vous ferai les honneurs de camp.*[1] Her şeyi Kont Benigsen'in bulunduğu yerden daha iyi görebilirsiniz. Ben onun yanında görevdeyim ya. Ona bildiririm. Ama eğer cepheyi dolaşmak istiyorsanız bizimle gelin. Şimdi sol cenaha gidiyoruz. Sonra döneriz ve eğer lütfederseniz gece yatısına bende kalın, sizinle bir parti oynarız. Siz Dimitri Sergeyiç'le tanışıyordunuz değil mi? Onun konakladığı yer şurası...

Gorki'deki üçüncü evi işaret etmişti. Piyer:

– İyi ama ben sağ cenahı görmek istiyordum. Diyorlar ki orası çok iyi tahkim edilmiş, dedi. Moskova Nehri'nden başlayarak tüm mevziyi dolaşmak isterdim.

– Canım onu sonradan da yapabilirsiniz, en önemlisi sol cenah...

Piyer:

– Öyle, öyle. Peki, Prens Bolkonski'nin alayı nerede acaba, bana gösterebilir misiniz?

– Andrey Nikolayiç'in alayı mı? Yolumuzun üzerinde. Sizi ona götürürüm.

Piyer:

– Doğrusunu isterseniz, *entre nous,*[2] Allah bilir ne durumda! de-

1 Karargâhta şeref misafirim olursunuz.

2 Laf aramızda.

di. Kont Benigsen hiç de öyle olacağını tahmin etmemişti. O şu tepeyi tahkim etmek istiyordu. Şimdi olduğu gibi değil... Ama...

Boris omuzlarını silkti:

– Başkomutan hazretleri istemediler... Kim bilir kendilerine neler söylenmiştir oysa...

Ama Boris sözünü bitirmedi, çünkü o sırada Piyer'e Kutuzov'un yaveri Kaysarov yaklaştı. Boris rahat bir gülümseyişle Kaysarov'a dönerek:

– A, Paissiy Sergeyiç! dedi. Ben de konta bizim cepheyi anlatmaya çalışıyordum. Başkomutan hazretleri Fransızların niyetlerini ne kadar doğru tahmin ettiler, hayret!

Kaysarov:

– Sol cenahtan mı söz ediyorsunuz?

– Evet, evet, sol cenahımız çok kuvvetli.

Kutuzov'un genel karargâhta gereksiz olan kim varsa hepsini kovmasına rağmen, Boris, onun yaptığı değişikliklerden sonra yine bir yolunu bulup orada kalmayı başarmıştı. Kont Benigsen'in yanına sokulmuştu. Kont Benigsen de Boris'in hizmetinde çalıştığı bütün insanlar gibi, onu paha biçilmez bir insan sayıyordu.

Ordunun komutanları arasında birbirinden kesin olarak ayrılan belirli iki grup vardı: Kutuzov'un grubu ile Genelkurmay Başkanı Benigsen'in grubu. Boris, bu sonuncu gruptaydı ve Kutuzov'a köleliğe varan bir saygı gösterisinde bulunduğu halde, başkalarına ihtiyarın kötü bir komutan olduğunu, işlerin Benigsen tarafından yürütüldüğünü hissettirmekte çok ustaydı. Şimdi artık savaşın kesin dakikası gelip çatmıştı; bu an ya Kutuzov'u mahvedecek ve iktidarın Benigsen'e verilmesini sağlayacaktı ya da Kutuzov savaşı kazanacaktı, ama kazansa bile herkese her şeyin Benigsen tarafından yapıldığı hissettirilecekti. Ne olursa olsun, ertesi gün gösterilecek yararlılıklar için büyük ödüller verilecek ve yeni yeni insanlar ileri sürülecekti. Bu yüzden, Boris o gün sabahtan akşama kadar sinirli ve heyecanlıydı.

Kaysarov'un arkasından Piyer'e başka tanıdıkları da yaklaştı. Piyer, Moskova konusunda ona yağdırdıkları soru yağmuruna karşılık vermeye vakit bulamıyor, bu arada kendisine anlatılanları dinlemeye bile fırsat bulamıyordu. Bütün yüzlerde heyecan ve endişe

seziliyordu. Ama Piyer'e öyle geliyordu ki bu yüzlerden bazılarında görülen heyecanın nedeni, daha çok kişisel bir başarı elde etme isteğinden kaynaklanıyordu. Bundan ötürü başka yüzlerde fark ettiği ve kişisel olmayıp gene sorunlardan, hayat ve ölümle ilgili sorunlardan ileri gelen bir başka çeşit heyecanı bir türlü aklından silemiyordu. Piyer ile yanında toplanmış olan grup Kutuzov'un gözüne ilişmişti. Kutuzov:

– Onu bana çağırın! dedi. Yaver başkomutan hazretlerinin isteğini bildirdi. O zaman Piyer de banka yürüdü. Ama önce, Kutuzov'a gönüllü bir er yaklaştı. Bu Dolohov'du. Piyer:

– Bu da burada ne arıyor?

– O kerata her yere burnunu sokar! diye karşılık verdiler.

– Rütbesini almışlardı ya. Şimdi göze batmanın çaresini bulmaya çalışıyor. Bir sürü planlar ileri sürdü, gece düşman hatlarına sürüne sürüne sokuldu... Ne olursa olsun, doğrusu gözünü budaktan esirgemiyor!

Piyer şapkasını çıkararak saygıyla Kutuzov'un karşısında eğildi. Dolohov:

– Sayın komutanım, şöyle düşündüm: Düşüncelerimi size bildirdikten sonra, isterseniz beni kovabilirsiniz ya da söylediklerimi zaten bildiğinizi söyleyebilirsiniz. O zaman çekilir giderim... diye konuşuyordu.

– Peki, peki.

– Ama eğer haklıysam... O zaman demek ki uğrunda ölmeye hazır olduğum vatanıma bir yarar sağlamış olacağım...

– Peki... Peki...

– Ve... Sayın komutanım, eğer kendi canını esirgemeyecek bir insana ihtiyacınız olursa lütfen beni hatırlayın... Belki de işinize yararım, sayın komutanım.

Kutuzov içi gülen, kısılmış gözüyle Piyer'e bakarak:

– Peki, peki... diye tekrarladı.

Bu arada Boris saraylılara özgü bir beceriklilikle öne doğru çıkarak Piyer'in yanında durmuştu; belli ki komutana yakın bir yerde bulunmak istiyordu. Aynı zamanda sanki Piyer'le daha önce başladığı bir konuşmaya devam ediyormuş gibi, çok tabii bir tavırla ve alçak sesle:

– Milis kuvvetlerine katılanların hepsi doğrudan doğruya ölüme hazır olmak için üzerlerine temiz, beyaz gömlekler giymişler. Ne kadar kahramanca bir davranış, değil mi kont? dedi.

Boris, bunu Piyer'e besbelli başkomutan hazretlerine duyurmak isteğiyle söylemişti. Biliyordu ki Kutuzov bu sözlere önem verecekti, gerçekten de "başkomutan hazretleri" ona doğru döndü:

– Milisler için ne diyordun? diye sordu.

– Yarına ölüme gider gibi hazırlanmışlar, başkomutan hazretleri! Üzerlerine şimdiden beyaz gömlek giymişler!

Kutuzov gözlerini kapayarak başını salladı:

– Ya, ya! Müthiş bir millet, eşsiz bir millet! dedi.

İçini çekti, sonra:

– Eşi bulunmaz bir millet! diye tekrarladı.

Piyer'e:

– Demek barut kokusu duymak istiyorsunuz, öyle mi? dedi. Evet... Barut kokusu güzel şeydir. Eşinizin hayranlarından olmakla kendimi mutlu sayıyorum. Hanımefendi nasıllar? İnşallah iyilerdir. Konak yerim emrinizdedir...

Kutuzov bunu söyledikten sonra, yaşlı insanlarda sık sık görüldüğü gibi, dalgın dalgın çevresine bakınmaya başladı; sanki söylemesi ya da yapması gereken her şeyi unutmuştu. Sonunda, herhalde hatırlamaya çalıştığını bularak işaretle yanına yaverinin kardeşi Andrey Sergeviç Kaysarov'u çağırdı.

– Nasıldı o? Nasıldı o Marin'in şiirleri? Hani Gerakov için yazmıştı ya. "Harp okulunda olursun öğretmen..." Söyle, söyle...

Kutuzov gülmeye hazırlanarak ısrar ediyordu. Kaysarov şiiri okudu... Kutuzov şiirler okundukça onlara uyarak başını sallıyordu.

Piyer Kutuzov'un yanından ayrıldıktan sonra, Dolohov ona yaklaşarak elini tuttu. Yüksek sesle ve çevrede bulunanlardan hiç çekinmeden özel bir kararlılık aynı zamanda aşırı bir ciddiyetle:

– Size burada rastladığım için, ne memnunum kont! dedi. Hangimizin sağ kalacağını bilemediğimiz bir günün arefesinde, aramızda çıkan anlaşmazlıklardan ötürü pişmanlık duyduğumu ve bana karşı kin duymamanızı istediğimi söylemek için bir fırsat çıktığına sevindim. Rica ederim, beni bağışlayın.

Piyer gülümseyerek Dolohov'a bakıyor, ona ne söyleyeceğini bilemiyordu. Dolohov gözleri dolarak onu kucaklayıp öptü.

Boris, generaline bir şey söyledi, bunun üzerine Benigsen Piyer'e dönerek birlikte cepheyi dolaşmayı teklif etti:

– Sizin için ilginç bir şey olacak! dedi.

Piyer:

– Evet çok ilginç olacak, dedi.

Yarım saat sonra, Kutuzov Tatarinov'a gitti, Benigsen de aralarında Piyer'in de bulunduğu maiyetle birlikte cepheyi dolaşmak üzere yola koyuldu.

XXIII

Benigsen, Gorki'den çıkıp büyük bir yoldan köprüye doğru indi. Tepedeyken subayın Piyer'e cephenin merkezi olarak gösterdiği köprü buydu. Yan tarafında, kıyıda yeni biçilmiş, kokuları etrafa saçılan dizi dizi ot yığını vardı. Köprüden geçerek Borodino köyüne girdiler. Oradan sola döndüler, pek çok birliğin ve topun önünden geçerek milislerin toprağı kazdıkları yüksek bir tepeye çıktılar. Burası henüz ad verilmiş, sonradan da "Rayevski tabyası" diye adlandırılan bir tabya, daha doğrusu tepeye kurulu bir bataryaydı.

Piyer, bu tabyaya pek önem vermedi. Burasının zihninde Borodino savaş alanındaki diğer tüm yerlerden çok daha derin bir iz bırakacağını bilmiyordu. Sonra dere yatağının üzerinden geçip erlerin son kalan izbelerden, samanlıklardan aldıkları kalasları sürüye sürüye oraya buraya götürdükleri Semyonovskaya köyüne geldiler. Ondan sonra yamaca doğru gittiler, oradan da tepeye çıkarak dolu yağmış bir buğday tarlasından, topçuların küme küme toprağın üzerine açtıkları yeni yoldan geçip hâlâ kazılan *flèche*'lere[1] doğru ilerlediler.

Benigsen ileri karakolda durmuş, daha bir gün önce bizim elimizde olan Şevardino tabyasına bakıyordu; tabyada birkaç atlı görünüyordu. Subayların söylediğine göre, orada Napolyon ya da Murat vardı ve herkes büyük bir dikkatle o bir avuç atlıya bakıyor-

1 İleri karakollara özgü bir tahkimat.

du. Piyer de gözlerini oraya çevirmiş, belli belirsiz görünen insanlardan hangisinin Napolyon olduğunu kestirmeye çalışıyordu. Sonunda atlılar tepeden aşağı inip gözden kayboldular.

Benigsen kendisine yaklaşan generale doğru döndü ve ordularımızın genel durumunu anlatmaya başladı. Piyer, Benigsen'in sözlerini dinliyor, zihninin bütün yeteneklerini zorlayarak yapılacak olan savaşın ana hatlarını kavramaya çalışıyordu ama umutsuzlukla hissediyordu ki zihninin yetenekleri bunun için yeterli değildi. Söylenenlerden hiçbir şey anlamıyordu. Benigsen sözünü bitirdi ve kulak veren Piyer'in siluetini fark ederek ona döndü.

– Öyle sanıyorum ki bunları ilginç bulmuyorsunuz, değil mi? dedi.

Piyer pek de doğru söylemeyerek:

– Yok canım, aksine, çok ilginç buluyorum! dedi.

İleri karakolların bulunduğu yerden sonra, sık sık ve pek yüksek olmayan kayın ormanının arasından kıvrıla büküle giden yoldan, daha da sola gittiler. Bu ormanın ortasında birden önlerine, yolun üzerine ayakları beyaz, kendisi kahverengi bir tavşan çıktı. Hayvan bu kadar çok atın nal seslerinden o kadar ürkmüştü ki ne yapacağını şaşırdı, uzun bir süre herkesin dikkatini çekip gülüşmelere yol açarak yolun üzerinden zıplaya zıplaya gitti. Ancak birkaç kişi ona bağırınca kendini bir yana attı ve sık ormanda kayboldu. Ormanda iki verst kadar yol aldıktan sonra sol cenahı savunmak görevini üzerine almış olan Tuçkov'un kumandasındaki birliklerin bulunduğu düzlüğe çıktılar.

Benigsen orada, sol cenahın en ucunda, uzun uzun, heyecanlı heyecanlı bir şeyler söyledi ve bir emir verdi; Piyer'e öyle geliyordu ki verdiği bu emir askerî bakımdan büyük bir önem taşıyordu. Tuçkov'un birliklerinin yerleştiği yerin ön tarafında yüksekçe bir yer vardı. Bu yüksek yere henüz ordu gelmemişti. Benigsen, bunun yanlış bir şey olduğunu yüksek sesle söylemişti. Her yere hakim, kumanda edilebilecek yüksek bir yerin böyle boş bırakılmasının ve orduların onun altına bırakılmalarının bir çılgınlık olduğunu ileri sürüyordu. Bazı generaller de onunla aynı düşüncede olduklarını belirtiyorlardı. Özellikle aralarından biri, askerlere özgü bir heyecanla birliklerin göz göre göre ölüme bırakıldığını ileri sü-

rüyordu. Benigsen kendi adının da verilmesini söyleyerek ordula-rın o yüksek noktaya geçirilmesini emretti.

Sol cenahtan verilen bu emir Piyer'de askerî işleri anlamak konusundaki yeteneğinin daha da az olduğu kuşkusunu uyandırdı. Orduların tepenin altında, bulunduğu yerde Benigsen ile generallerin sözlerini dinlerken durumu tam anlamıyla kavramış ve düşüncelerine katılmıştı. Öyle olduğu için de birlikleri tepenin altına yerleştirenin, nasıl olup da göz göre göre bu kadar büyük bir yanlış yaptığını bir türlü anlayamıyordu.

Piyer bilmiyordu ki bu birlikler oraya Benigsen'in sandığı gibi mevziii korumak için yerleştirilmemişti. Orada pusuda beklemelerini sağlayan gizli bir yer olduğu için getirilmişlerdi. Böylece dikkat çekmeden bekleyecek, ilerleyen düşmanın üzerine beklenmedik bir anda hücum edebileceklerdi. Bu amaçla oraya getirilmişlerdi. Benigsen bunu bilmiyordu, buna karşın orduları bambaşka bir düşünceyle oradan oraya sevk etmiş, bunu da başkomutana bildirmemişti.

XXIV

Prens Andrey, 25 Ağustos akşamı Knyazkov köyünün kırık dökük bir samanlığında dirseğine dayanmış olarak uzanmış yatıyordu. Kendi alayının yerleştiği bölgenin uç kısmındaydı. Yıkık duvarın arasından, bahçe duvarı boyunca uzayıp giden, alt dalları kesilmiş otuz yıllık kayınların dizisine, üzerinde dizi dizi, demet demet buğdayların bulunduğu tarlaya, yer yer çoban ateşlerinin yandığı fundalığa bakıyordu; bu çoban ateşlerinin bulunduğu yerler erlerin mutfaklarıydı.

Hayat Prens Andrey'e şimdi dar bir çerçeve içine hapsedilmiş, öylesine ağır bir yük olarak görünüyordu ki kendisini tıpkı yedi yıl önce Austerlitz Savaşı başlayacağı sıralarda olduğu gibi heyecanlı ve sinirli hissediyordu.

Ertesi günü yapılacak olan savaş için emirler verilmiş, kendisi de bu emirleri uygulamıştı. Yapılacak başka bir şey yoktu. Ama yine de apaçık anlaşılan, bu yüzden de içinde korku uyandıran düşünceler ona bir türlü rahat vermiyordu. Biliyordu ki ertesi gün

yapılacak savaş, o zamana kadar katıldığı savaşların en korkuncu olacaktı. Ölme ihtimali ömründe ilk kez olarak ona günlük yaşantısıyla ilgisi olmayan, hatta başkalarına nasıl bir etki yapacağı aklına gelmeden yalnız kendi varlığıyla, ruhuyla ilgili bir şey olarak, yüzde yüz kesin bir şeymiş gibi, tüm korkunçluğu içinde göründü. Ölümü böyle her şeyden sıyrılarak düşününce daha önce ona üzüntü vermiş, içinde ilgi uyandırmış olan her şey gözlerinin önünde birden gölgesiz, çiy, bembeyaz, soğuk bir ışık altında ve hiçbir derinliği olmayan, sınırları kesin bir şekilde çizilmiş olarak canlandı. Bütün hayatı şimdi ona uzun bir süre suni bir ışık altında, bir camın arkasından seyrettiği büyülü bir lamba olarak görünüyordu. Şimdi o kötü tabloları birden camsız, göz kamaştırıcı bir gün ışığı altında görüyordu. Hayalinde yaşantısının büyülü lambasındaki en önemli tabloları sırayla canlandırırken ve onları o soğuk gün ışığının, daha doğrusu zihninde kesin olarak beliren ölüm düşüncesinin ışığı altında seyrederken "Demek beni heyecanlandıran, içimde hayranlık uyandıran, bana bunca acı çektiren sahte görüntüler bunlarmış! Demek bana harikulade güzel ve esrarengiz görünen, kaba çizilmiş tipler bunlardı. Ün, sosyal mutluluk, kadın aşkı, hatta vatanın kendisi... Bu tablolar bana ne kadar yüce, ne kadar derin bir anlamla dolu görünüyorlardı. Oysa bunların hepsi şimdi benim için doğduğunu hissettiğim bu sabahın soğuk, beyaz ışığında o kadar basit, o kadar solgun, o kadar kaba görünüyorlar ki!" diye söyleniyordu. Özellikle hayatının en büyük üç acısı üzerinde duruyordu. Bir kadına karşı duyduğu aşk, babasının ölümü ve Rusya'nın yarısını kaplayan Fransız istilası! Yüksek sesle, öfkeyle:

– Aşkmış! O kızcağız, bana garip bir etkisi olan büyülü bir varlık olarak görünmüştü. Onu ne kadar sevmiştim! Aşkı düşünerek hayalimde şiirsel planlar kuruyordum, onunla mutlu olmayı düşünüyordum. Ne saf delikanlıymışım! Tabii başka türlü nasıl olabilirdi? İdeal bir aşka inanıyordum. Bir aşk, bir yıllık yokluğum sırasında onun bana sadık kalmasını sağlayacaktı! Masaldaki duygulu güvercin gibi, o da benden ayrı kalınca sararıp solmalıydı! Oysa bütün bunlar çok daha basitmiş... Korkunç denecek kadar basit ve adiymiş! diye söyleniyordu.

– Babam da Lısiye Gori'de yapılar yaptırıyor, orasını kendisine ait bir yer sanıyordu. Toprağı da havası da köylüleri de onundu! Oysa Napolyon çıkageldi, babamın varlığından bile haberi olmadan onu yolda rastladığı bir çırpı gibi fırlatıp atıverdi. O zaman Lısiye Gori de tüm havası da yıkılıverdi. Ya Prenses Mariya'ya ne demeli? Mariya bunun Tanrı'nın gönderdiği bir ceza olduğunu söylüyor. Bir insan yok olacaksa, daha o anda silinip gitmişse cezanın ne anlamı var? O insan bir daha geri gelmez ki! Yok olmuştur! O zaman ceza kime verilmiş oluyor. Vatan, Moskova mahvoluyormuş! İyi ama yarın biri beni öldürdü diyelim... Hatta bir Fransız değil, bizden biri... Dün erlerden biri, nasıl kulağımın dibinde tüfeğini boşalttıysa öyle işte. Sonra Fransızlar gelecek ve başımdan tutup bir hendeğe atacaklar. O zaman yepyeni hayat koşulları meydana gelecek ve bunlar başkaları için tıpkı benim içinde yaşadığım hayat koşulları gibi alışılmış şeyler olacak, ama ben onları bilmeyeceğim... Dünyadan silinmiş olacağım!

Güneşin altında sarıya çalan yeşillikleri ve beyaz kabuklarıyla parlayan kayın dizisine baktı. "Ölmek... Yarın beni öldürseler... Yok oluversem.. Bütün bunlar yine eskisi gibi olsa da ben olmasam..." diye düşündü. O hayat koşullarının içinde yokluğunu hayalinde canlandırdı. O zaman aydınlıkları ve gölgeleriyle o kayın ağaçları da o kıvırcık bulutlar da o çoban ateşlerinden yükselen dumanlar da... Etrafta gördüğü her şey ona korkunç ve tehdit edici göründü. Tüyleri ürperdi. Hemen kalktı, samanlıktan çıkıp dolaşmaya başladı. Sonra yerine döndü.

Samanların arkasından sesler duyuldu. Prens Andrey:

– Kim var orada? diye seslendi.

Dolohov'un eski bölük komutanı, şimdi subaylar eksildiği için birlik komutanı olan kırmızı burunlu Yüzbaşı Timohin çekingen bir tavırla samanlığa girdi. Onun arkasından yaverle alayın mutemedi geldi.

Prens Andrey aceleyle kalktı, subaylarının görevleri gerektirdiği için kendisine bildirmek zorunda oldukları şeyleri dinledi ve onlara birkaç emir daha verdi. Subayları serbest bırakmaya hazırlandı. Tam bu sırada samanlığın dışında tanıdığı bir sesin fısıltısını işitti. Biri ayağı bir yere takılarak:

– *Que diable!*[1] diye söylenmişti.

Prens Andrey, başını dışarı uzattı ve ayağı yerde bırakılmış bir sırığa takılınca az kalsın düşecekmiş gibi olan Piyer'in ona doğru geldiğini gördü. Prens Andrey kendi çevresindeki insanlarla, özellikle Moskova'ya son gelişinde yaşadığı tüm acılı günleri ona hatırlatan Piyer'le karşılaşmaktan hoşlanmıyordu.

– Aa, hoş geldin. Seni buraya hangi rüzgâr attı? Hiç de beklemiyordum! dedi.

Bunu söylediği sırada gözlerinde de yüzünde de soğukluktan daha başka bir şey vardı... Bir düşmanlıktı bu. Bunu Piyer de hemen fark etmişti. Samanlığa büyük bir heyecan içinde yaklaşmıştı. Ama Prens Andrey'in yüzündeki ifadeyi görünce içinde bir çekingenlik ve yersiz bir davranışta bulunmuş gibi bir his duydu.

– Geldim... İşte böyle... Biliyor musunuz... Geldim... Benim için ilginç... diye söylendi. 'O gün "ilginç" sözünü kaç kez tekrarlayıp durmuştu.' Savaşı görmek istiyordum!

Sonra ciddileşti.

– Moskova ne alemde? Bizimkiler ne yapıyorlar? Sonunda Moskova'ya vardılar, değil mi?

– Evet, gelmişler. Bana Jüli Durubestkaya söylemişti. Onlara uğradım ama evde bulamadım. Meğer Moskova altındaki çiftliğe gitmişler.

XXV

Subaylar selam vererek veda etmek istediler, ama Prens Andrey arkadaşıyla baş başa kalmak istemiyormuş gibi onlara oturup çay içmelerini teklif etti. Banklar ve çay getirildi. Subaylar hayretini gizlemeden Piyer'in kocaman, şişman vücuduna bakıyor, Moskova için ve dolaşmak fırsatını bulduğu birliklerimizin durumu konusunda anlattıklarını dinliyorlardı. Prens Andrey susuyordu, ama yüzünde o kadar hoşnutsuz bir anlam vardı ki. Piyer Bolkonski'den çok, candan bir tavrı olan birlik komutanı Timohin ile konuşuyordu. Prens Andrey sözünü kesti:

1 Hay Allah kahretsin!

– Demek tüm orduların nasıl mevzilendiklerini anladın, öyle mi?

Piyer:

– Yani, nasıl söyleyeyim... dedi. Asker olmadığım için tam anlamıyla kavradığımı söyleyemem. Ama yine de genel olarak durumu anladım.

Prens Andrey:

– *Eh bien, vous êtes plus avancé que qui cela soit.*[1]

Piyer gözlük camlarının arkasındaki gözlerinde şaşkın bir ifadeyle Prens Andrey'e bakarak:

– Ya! dedi. Peki Kutuzov'un atanmasına ne dersiniz? diye sordu.

Prens Andrey:

– Ben bu atamaya çok sevindim, dedi. Benim bu konuda söyleyeceğim bu kadar.

– Peki, Barclay de Tolly hakkındaki düşünceniz? Moskova'da onun için neler söylüyorlardı! Siz onun için ne düşünüyordunuz?

Prens Andrey, subayları işaret ederek:

– Onlara sor! dedi.

Piyer, herkesin Timohin'le konuşurken yaptığı gibi dudaklarında hoş görünen, aynı zamanda bir şeyler soran bir gülümsemeyle ona baktı. Timohin, dönüp dönüp alay komutanına bakarak çekingen bir tavırla:

– Başkomutan hazretleri göreve başlayınca rahat bir nefes alabildik, efendim, dedi.

– Neden öyle diyorsun?

– Söyleyeyim. Hiç değilse odun ya da yem sıkıntısı diye bir sıkıntımız kalmadı efendim. Daha Sventzyan'da geri çekildiğimizde, kuru dallara bile el sürmeyin demişlerdi. Hani biraz saman falan alabilseydik iyiydi, ama o da olmadı. Geri çekildiğimize göre hepsi ona kalıyor, öyle değil mi sayın komutanım?

Bunu prense dönerek sormuştu:

– Gel gelelim, "Sen elini süremezsin!" dediler. Bizim alayda, bu gibi işler için iki subayı divanı harbe verdiler. Ama başkomutan hazretleri göreve atanır atanmaz bu iş basitleşti. Hayata kavuştuk.

– Peki neden yasak ediyordu öyleyse?

1 O halde herkesten daha bilgilisiniz demektir.

Timohin utançla arkasına bakıp duruyor bu soruya nasıl ve ne karşılık vereceğini bilmiyordu. Piyer aynı soruyu Prens Andrey'e sordu. Prens Andrey alaylı bir öfkeyle:

– Düşmana terk ettiğimiz yurt yağma edilmesin diye! dedi. Bu çok önemli bir şeydir: Yurt yağma edilmemeli! Ordular soygunculuğa alıştırılmamalı! Smolensk'teyken de Fransızların kuşatma yaparak bizi geride bırakacaklarını ve ellerinde bizden daha fazla kuvvet olduğunu ileri sürdüğü vakit de doğru düşünmüştü. Ama şunu anlayamıyordu ki...

Prens Andrey, sanki birden boşalıyormuş gibi tiz bir sesle bağırmıştı:

– Ama şunu anlayamıyordu, biz orada Rus toprağı için dövüşüyorduk ve orduda öyle bir ruh vardı ki onu hiç öyle görmemiştim. Bu ruh içinde iki günde Fransızları geri püskürttük. Bu başarı gücümüzü on katına çıkarıyordu. O ise geri çekilmemizi emretti, bu yüzden tüm çabalar da yitirilenlerin hepsi de boşa gitti: O, ihaneti aklından geçirmiyordu. Her şeyi elinden geldiği kadar iyi yapmaya çalışıyordu. Her şeyi düşünüp tasarlamıştı, ama işte asıl bu yüzden işimize yaramaz! Şimdi de işimize yaramasının asıl nedeni, her şeyi her Alman'ın yaptığı gibi çok esaslı bir şekilde ve büyük bir titizlikle düşünüp tasarlamasıdır. Nasıl anlatayım sana? İşte babanın bir Alman uşağı var, çok iyi bir uşaktır ve babanın tüm ihtiyaçlarını senden çok daha iyi karşılar; varsın hizmet etsin, dersin. Ama eğer baban hastalanacak olursa... Ölüm döşeğindeyse hemen uşağı kovar, o alışkın olmayan beceriksiz ellerinle babana bakmaya başlar, acısını ve heyecanını o usta ama yabancı adamdan daha çabuk dindirirsin. Barclay'a da öyle yaptılar. Rusya'nın sağlık durumu iyi olduğu sürece, onun gibi yabancı bir insan ona hizmet edebilirdi ve gerçekten çok iyi bir bakan olmuştur. Ama Rusya tehlikeye düşer düşmez yabancısı olmayan, yakını olan bizden bir insana ihtiyacı oldu. Ama sizin kulüpte uydurulanlara bakılırsa Barclay hainin biridir. Ama ona hain diyerek iftira etmeleri, sadece sonradan haksız yere iftirada bulunduğundan ötürü utanç uyandırmaktan başka hiçbir işe yaramaz. Bu durumda hainleri sonradan birden kahraman ya da dâhi yaparlar. Oysa bu daha da büyük bir haksızlık olur. O sadece çok dürüst, çok titiz bir Alman'dır...

Piyer:

– İyi ama diyorlar ki çok usta bir komutanmış! dedi.

Prens Andrey alaylı bir tavırla:

– Ben usta bir komutan ne demektir, anlamıyorum.

Piyer:

– Usta bir komutan... Olabilecek her şeyi önceden tahmin eden, daha doğrusu düşmanın niyetini sezen adamdır! dedi.

Prens Andrey, sanki bu çoktandır karara bağlanmış bir şeymiş gibi:

– Ama bu imkânsız bir şey! dedi.

Piyer ona hayretle baktı:

– Savaş satranç oyununa benzer demezler mi? diye sordu.

Prens Andrey:

– Öyledir. Yalnız küçücük bir farkla: Satrançta oynayacağın oyun üzerine istediğin kadar düşünebilirsin, zamanla sınırlandırılmış değilsindir. Bundan başka, satrançta at, her zaman bir taştan daha güçlüdür. İki taş da her zaman bir tek taştan daha güçlü sayılır. Oysa savaşta bazen bir birlik, bir tümenden güçlü olur. Bazen ise bir mangadan bile daha zayıftır. Bu yüzden orduların savaş gücünü önceden hiç kimse bilemez. Bana inan, eğer bu iş genelkurmayın emirlerine bağlı olsaydı ben de orada olur, emirler verirdim. Oysa burada bulunmayı, görev yapmayı şeref sayıyorum, alayda, bu beylerle birlikte... Hem bence, yarın olup bitecekler kurmaydakilere değil, bize bağlıdır... Başarı hiçbir zaman mevziyle silahların durumuna, hatta askerlerin sayısına bile bağlı olmamıştır. Hiçbir zaman da olmayacaktır. Mevzinin durumuna ise çok daha az bağlıdır.

– Peki neye bağlıdır ya?

– Yüreğindeki duyguya, benim içimdeki, onun içindeki duyguya!

Bunu söylerken Timohin'i işaret etmişti:

– Her erin içinde taşıdığı duyguya.

Prens Andrey ürkek ürkek, şaşkın şaşkın komutanına bakan Timohin'i işaret etmişt. Her zamanki ağırbaşlı halinin aksine şimdi heyecanlı görünüyordu. Besbelli, birden aklına gelen düşünceleri ortaya dökmekten kendini alamıyordu.

– Savaşı, kesin olarak kazanmayı aklına koymuş olan kazanır! Biz Austerlitz Savaşı'nda neden yenildik? Bizim kaybımız hemen hemen Fransızların kaybına eşitti. Ama biz, kendi kendimize, daha iş sona ermeden çok önce yenildiğimizi söyledik ve gerçekten de yenildik. Bunu kendi kendimize söylememizin nedeni, ortada uğrunda savaşacağımız hiçbir şeyin olmamasıydı; bir an önce savaş alanından gitmek istiyorduk. "Madem zaten yenildik, o halde kaçalım!" diye düşündük ve kaçmaya başladık. Eğer bunu kendi kendimize akşama kadar söylemeseydik Allah bilir neler olurdu! Ama yarın bunu söylemeyeceğiz. Sen bana, "Bizim mevzimiz, sol cenahımız zayıf, sağ cenahımız yaygın," diyorsun. Bütün bunlar saçma! Bunlardan hiçbiri yok ortada! Peki acaba yarın bizi ne bekliyor? Milyonlarca, çeşit çeşit rastlantı olacağı ileri sürülebilir. Bunlardan her biri de hemen o anda, meydana geldikleri sırada çözüme bağlanacak! Bizimkiler mi, yoksa onlar mı kaçmaya başlayacaklar, bizimkiler mi falanı öldürdüler, yoksa onlar mı falancayı öldürüyorlar? Her şey yalnız buna bağlı olacak. Şimdi olup bitenler ise çocuk oyuncağı! Senin anlayacağın, cepheyi birlikte dolaştığın kişiler, işin genel gidişini etkilemek şöyle dursun, onu daha beter karıştırıyorlar! İşte burada! Çünkü sadece kendi küçük çıkarlarıyla uğraşırlar!

Piyer sitemle:

– Öyle bir anda, öyle bir şey olur mu? dedi.

Prens Andrey:

– Öyle bir anda ya! diye tekrar etti. Onlar için bu an, sadece düşmana sokulmalarına ve bir nişan ya da bir madalya kazanmalarına fırsat verecek bir andır. Bana göre durum şu: Yarın yüz binlik bir Rus ordusuyla yüz binlik bir Fransız ordusu savaşmak için karşı karşıya gelecektir ve doğrusunu istersen, bu iki yüz bin insan dövüştüklerinde hangi taraf daha müthiş bir öfkeyle dövüşürse, hangisi kendisini daha az sakınırsa o kazanacaktır. Hem sana söyleyeyim mi, o üst kademelerde ne olursa olsun, biz yarınki savaşı kazanacağız! Yarın ne olursa olsun, savaşı kazanan biz olacağız!

Timohin:

– Vallahi doğru söylediler! Gerçeği olduğu gibi söylediler, efen-

dim, dedi. Kendimizi ne diye sakınalım şimdi! Benim birliğimde erler, inanır mısınız, votka içmekten bile vazgeçtiler! "Böyle bir günde içilmez," diyorlar.

Herkes sustu. Subaylar yerlerinden kalktı. Prens Andrey, yaverine son emirleri vererek onlarla birlikte samanlığın arkasına gitti. Subaylar gittikten sonra, Piyer, Prens Andrey'e yaklaştı. Tam sohbete başlayacağı sırada, yolda, samanlığın biraz ilerisinde nal sesleri duyuldu. Prens Andrey, o yöne bakınca Woltzeugen ile Klauzevitz'i tanıdı. Arkalarından bir Kazak geliyordu. Konuşa konuşa ta yakından geçtiler ve Piyer ile Andrey ellerinde olmayarak şu cümleleri duydular.

Biri:

– *Der Krieg muss in Raum verlegt werden! Der Ansicht kann ich nicht genug Preis geben!*[1] diyordu.

Diğeri:

– *O ja, da der Zweck ist nur den Feind zu schwähen, so kann man gewiss nicht den Verlust der Privatpersonen in Achtung nehmen,*[2] diye karşılık veriyordu.

İlk konuşan ses:

– *O ja,*[3] diye tekrar etti.

Prens Andrey, onlar geçip gittikten sonra, öfkeyle burnundan soluyarak:

– *Im Raum verlegen!*[4] diye tekrar etti. Ama onun *Im Raum* dediği yerde babam, oğlum ve Lısiye Gori'de kız kardeşim kaldı! Bütün bunlar vız gelir! İşte benim söylemek istediğim bu. Bu sayın Almanlar, yarın savaşı kazanamazlar! Sadece işi berbat ederler. Ellerinden geldiği kadar her şeyi karıştırırlar. Çünkü onların kafasında değeri beş para etmez düşünceler vardır. Yürekleri bomboştur. Oysa yarın asıl gerekli olan yürektir. O Alman, Timohin'in yüreğinde olan şeyden yoksundur. Tüm Avrupa'yı ona teslim ettiler, şimdi de gelmiş bize ders veriyorlar! Ne de iyi öğretmen seçmişiz, diyecek yok doğrusu!

---

1 Savaş tüm yüzeye yayılmalı! Bu görüşü ne kadar övsem azdır!

2 Evet, tabii, amaç düşmanı zayıflatmaksa artık fertlerin hayatı üzerinde durulmaz.

3 Evet, tabii.

4 Yüzeye yayılmalı!

– Demek sizin düşüncenize göre, yarın savaşı biz kazanacağız, öyle mi?

Prens Andrey dalgın bir tavırla:

– Evet, evet... dedi. Yalnız, eğer savaşı ben idare etseydim tutsak almazdım. Tutsak da neymiş? Bunlar şövalyelik, Fransızlar evimi mahvettiler! Şimdi de Moskova'yı mahvetmeye gidiyorlar. Benim onurumu çiğnediler! Hâlâ da her an çiğneyip duruyorlar. Onlar benim düşmanımdır. Benim anlayışıma göre, hepsi de canidir! Timohin de tüm ordu da benim gibi düşünüyor. Onları cezaya çarptırmalı! Madem bana düşmandırlar, o halde Tilzit'te yapılan konuşmalar ne olursa olsun, bana dost olamazlar.

Piyer, pırıl pırıl parlayan gözleriyle Prens Andrey'e bakarak:

– Evet, evet, diye tekrar etti. Sizinle aynı düşüncedeyim, tam anlamıyla aynı düşüncede!..

Mojaisk Tepesi'nden ayrıldığından bu yana, bütün gün zihnini kurcalayan soru şimdi Piyer'e çok kesin ve tam anlamında çözülmüş görünüyordu. Şimdi bu savaşın ve yapılacak olan meydan muharebesinin tüm anlamını da amacını da anlamıştı. O gün gördüğü her şey, rast geldiği, tüm yüzlerde fark ettiği o ciddi, özlü ifadeler, hepsi, ona yepyeni bir ışık altında görünüyordu. Gördüğüm tüm insanlarda, fizikte söz edildiği gibi o *"latente"*[1] yurtseverliğin sıcaklığını hissetmişti. Onlarda sezdiği bu duygu ona, tüm o insanların bunu hiç düşünmüyorlarmış gibi sakin sakin ölüme gittiklerini gösteriyordu.

Prens Andrey:

– Tutsak alınmamalı!.. diye devam ediyordu. Yalnız bu bile tüm savaşın gidişini değiştirmeye yeterlidir ve savaşın vahşiliğini azaltır. Şimdiye dek hep savaş oyunu oynadık! Kötü olan bu! Kendimizi yüce ruhlu varlıklar sayıyor, ona göre davranıyoruz, falan filan! Bu yüce ruhluluk, bu duygululuk tıpkı öldürülen bir danayı görünce fenalık geçiren bir hanımefendinin yufka yüreklliğine ve duygusallığına benzer, hanımefendi o kadar iyi yüreklidir ki kan görmeye dayanamaz. Aynı zamanda dananın etini özel bir sosla afiyetle yer. Bize savaşta birtakım haklardan, şövalyelikten, çatışmalardan, siyasi konuşmalarla çözümlemekten,

1 "Gizli."

zavallı insanlara acımaktan falan filan söz ederler. Hepsi saçma! Ben 1805 yılında şövalyeliğin ve siyasi konuşmaların ne olduğunu gördüm. Bizi aldattılar, biz de aldattık. Başkalarının evlerini soyuyor, yurda sahte para sokuyorlar, hatta uzağa gitmeye ihtiyaç yok, en kötü şeyleri yapıyor, çocuklarımı, babamı öldürüyorlar! Sonra da savaşta birtakım haklardan, düşmana karşı vicdanlı davranmaktan söz ediyorlar! Tutsak almamalı, öldürmeli ve bile bile ölüme gitmeli!. Bu sonuca benim çektiğim acıları çektikten sonra varan bir insan...

Kısa bir süre önce, düşmanın Smolensk'i eline geçirip geçirmemesinin, Moskova'yı da zaptedip etmemesinin umurunda olmadığını sanan Prens Andrey, sözünün ortasında birden, beklenmedik bir heyecanla boğazının düğümlendiğini hissederek sustu. Hiç konuşmadan, birkaç kez bir aşağı bir yukarı dolaştı, ama tekrar konuşmaya başladığında gözleri heyecandan pırıl pırıl olmuştu ve dudakları titriyordu:

– Savaşta vicdanlı davranma diye bir şey olmasaydı ancak ölümü göze almaya değer bir şey olduğunda savaşırdık! O zaman Pavel İvaniç, Mihayil İvaniç'i gücendirdi diye savaş çıkmazdı. Savaşa tutuşuldu mu da doğru dürüst dövüşülürdü. O zaman orduların aynı noktaya yöneltilen gücü şimdiki gibi olmazdı. O zaman Napolyon'un peşinden sürüklediği Westfalliler ve Hessenler onun arkasından Rusya'ya gitmezdi. Biz de ne için olduğunu bilmeden Avusturya'ya ve Prusya'ya savaşmaya gitmezdik. Savaş bir salon oyunu değildir, hayatta en kötü, en pis şeydir! Bunu anlamalı ve savaşçılık oyunu oynamamalı. Bu ciddi ve kesin zorunluluğu anlamalı. Her şey buna bağlıdır: Sahte davranışları bir yana bırakmalı. Savaşsa savaş! Bunun aksi olursa savaş, yapılacak işi olmayan düşüncesiz insanların en çok sevdikleri bir eğlence haline gelir... Askerler en çok saygı gören gruptur. Oysa düşünülürse savaş nedir? Askerlikte başarılı olmak için ne gereklidir? Asker çevresinin kuralları, töreleri nelerdir? Savaşın amacı öldürmektir! Aracı da casusluk, ihanet ve ihanete kışkırtmaktır. Bir yerde oturan insanları mahvetmektir, onları soyup soğana çevirmektir ya da orduya iaşe sağlamak için hırsızlık etmektir, aldatmaya ve yalana savaşta "askerî kurnazlıklar" adı verilir. Askerliğin ana kuralları, hürriyetsiz-

lik, yani disiplin, boş oturma, cahillik, acımama, kendini şehvetli hislere kaptırma ve sarhoşluktur. Buna rağmen birtakım insanlar herkesten saygı görür. Çin kralı bir yana, tüm çarlar, krallar askerî üniformalar giyerler ve kim daha çok adam öldürmüşse en büyük armağanı ona verirler... İnsanlar yarın olacağı gibi birbirlerini öldürmek için karşı karşıya gelirler; binlerce, yüzlerce insanı öldürür, sakatlarlar, sonra da birçok kişiyi mahvettiler diye (üstelik bunu yapana daha da büyük bir saygı göstererek) Tanrı'ya şükretmek için törenler yaparlar, zafer ilan ederler; bunu yaparken de ne kadar çok insan öldürmüşlerse başarının o kadar büyük olduğunu sanırlar. Bunları yaparken Tanrı acaba onlara nasıl bakıyor? Onların bu sözlerini nasıl dinler?

Prens Andrey bunu söylerken tiz bir sesle bağırmıştı:

– Ah dostum! Son zamanlarda yaşamak bana ağır geliyor. Görüyorum ki artık birçok şeyi tamamıyla kavramaya başladım. Oysa iyilik ve kötülük ağacının meyvesini tatması, insan için zararlı bir şeydir... Her neyse, bu da çok zaman sürmeyecek ya!

Prens Andrey bunları söyledikten sonra birden:

– Bakıyorum uyuyorsun! Hem zaten benim de artık gitmem gerekiyor, sen Gorki'ye git! dedi.

Piyer, Prens Andrey'e ürkek, onun duyduğu üzüntüleri paylaştığını belirtmek isteyen bir bakışla baktı.

– Yok canım! dedi.

Andrey:

– Git, git, diye tekrarladı. Bir meydan muharebesinden önce iyi bir uyku uyumalı.

Çevik adımlarla Piyer'e yaklaştı, onu kucaklayıp öptü.

– Haydi güle güle! diye bağırdı. Bilmiyorum görüşebilecek miyiz bir daha...

Sonra sözünü bitirmeden aceleyle arkasını dönerek samanlığa girdi.

Hava artık kararmıştı ve Piyer, Prens Andrey'in yüzündeki anlamı fark etmişti. Öfkeli bir ifade miydi? Yoksa yumuşak mı? Bir süre, konuşmadan, olduğu yerden prensin arkasından gitmenin mi, yoksa geri dönmenin mi daha iyi olacağını düşündü. Sonra kendi kendine, "Hayır, onun bir şeye ihtiyacı yok!" diye karar verdi.

"Hem biliyorum ki bu bizim son görüşmemiz olacak!" Derin derin içini çekti ve Gorki'ye dönmek için yola koyuldu.

Prens Andrey, samanlığa dönünce halının üzerine uzandı, ama bir türlü uyuyamadı. Gözlerini kapamıştı. Hayalinde sahneler birbirini izliyordu. Birinin üzerinde sevinçle durdu. Petersburg'da geçirdiği bir akşamı çok canlı olarak hatırlamıştı. O akşam, Nataşa hareketli yüzünde büyük bir heyecanla ona, bir yıl önce, yazın mantar toplamaya giderken büyük ormanda yolunu nasıl kaybettiğini anlatıyordu. Aralarında bağlantı olmayan, kesik kesik sözlerle ormanın derinliklerini, kendi duygularını, ormanda rastladığı, arı yetiştiren bir adamla yaptığı konuşmayı anlatmaya çalışıyor ve durup durup hikâyesini yarıda keserek "Hayır, anlatmıyorum, gerektiği gibi anlatmasını bilemiyorum! Hayır! Ne demek istediğimi anlamıyorsunuz," diyordu. Prens Andrey ise söylediklerini anladığını ve anlatmak istediklerini gerçekten kavradığını söyleyerek onu sakinleştirmeye çalışıyordu. Nataşa sözlerinden hoşnut değildi. O gün duyduğu ve o sırada açıklamak istediği o romantik, heyecanlı, ateşli duyguyu bir türlü gereğince ifade edemediğini hissediyordu. Yanakları al al olmuş, heyecanla "O ihtiyar öyle şeker şey ki... Hem orman öyle karanlık ki... Sonra o adam öyle şefkatli bir... Hayır, anlatamıyorum," diyordu.

Prens Andrey, o zaman gözlerinin içine bakarak nasıl gülümsemişse şimdi de aynı neşeyle gülümsüyordu. "Ne demek istediğini anlıyorum," diye düşündü. "Yalnız anlamakla kalmıyorum, asıl ondaki bu manevi gücü, bu içtenliği, bu açık yürekliliği daha doğrusu o vücuda zorla bağlıymış hissini veren ruhunu, evet, ruhunu seviyordum... Öylesine bir güçle, öyle bir mutluluk duyarak seviyordum ki..."

Birden bu sevginin nasıl sona ermiş olduğunu hatırladı. O adamın ise bütün bunlara ihtiyacı yoktu. O adam bunların hiçbirini görmüyor, anlamıyordu. Onun kişiliğinde gördüğü şey, sadece sevimli, körpe kızcağızdı; kaderini bağlamak lütfunda bile bulunmadığı bir kızcağız! Ya ben? Ama o adam... O hâlâ sağ ve neşe dolu bir insan olarak yaşıyordu!

Prens Andrey, vücudu tutuşmuş gibi birden fırladı ve yine samanlığın önünde bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladı.

XXVI

25 Ağustos günü, Borodino Savaşı arefesinde İmparator Napolyon'un Valuyev'deki konak yerine, Fransız İmparatoru'nun saray nazırı Mösyö de Beausset ile Albay Fabvier geldiler; birincisi Paris'ten, ikincisi ise Madrid'den.

Mösyö de Beausset elbisesini değiştirip üzerine sarayda giydiği üniformayı geçirdikten sonra, içeriye girmeden önce, imparatora getirmiş olduğu paketi götürmelerini emretti, sonra Napolyon'un çadırının önündeki birinci bölmeye girdi ve çevresini saran yaverleriyle konuşa konuşa getirilen sandığı açmaya koyuldu.

Fabvier çadıra girmeden, dışarıda durup tanıdığı generallerle sohbete dalmıştı.

İmparator Napolyon henüz yattığı bölmeden çıkmamıştı, giyiniyordu. Uşağının vücudunu ovmak için kullandığı fırça her tarafına değsin diye, "Ah of!" diyerek sırayla o geniş sırtını, o şişman tüylü göğsünü ona doğru çeviriyordu. Bir başka uşak, elinde bir şişeyle imparatorun bakımlı vücuduna kolonya püskürtüyor ve bunu sanki dünyada ondan başka hiç kimse nereye kolonya püskürtmek gerektiğini bilemeyecekmiş gibi bir tavırla yapıyordu. Napolyon'un kısa saçları ıslaktı ve alnının üzerinde karışmıştı. Ama hafif şişmiş ve sarı yüzünde fizikî bir hoşlanma anlamı vardı. Vücudunu ovan uşağının önünde büzüldü, "Oh! ah!" çekerek:

– *Allez ferme, allez toujours*,[1] diye söyleniyordu.

İmparatorun yatak odasına bir akşam önce kaç kişinin tutsak edildiğini bildirmeye girmiş olan yaver, gerekeni söyledikten sonra gitmesine izin verilmesi için kapının yanında bekliyordu. Napolyon yüzünü buruşturarak kaşlarının altından yavere baktı. Sözlerini tekrarlayarak:

– *Point de prisonniers, ils se font démolir. Tant pis pour l'armée russe.*[2]

Sonra kamburunu çıkarıp yağ bağlamış omuzlarını uşağına uzatarak:

---

1 Haydi, kuvvetlice, devam edin.

2 Hiç tutsak yok ha? Kendilerini mahvettiriyorlar. Madem öyle, varsın Rus ordusu mahvolsun.

– *Allez toujours, allez ferme,*[1] diye söylendi.

Yaverine doğru döndü, başını sallayarak:

– *C'est bien! Faites entrer Monsieur de Beausset, ainsi que Fabvier,*[2] dedi.

Yaver:

– *Oui, sire,*[3] diyerek çadırdan dışarı fırladı.

İki uşak çabucak "majesteye" lacivert muhafız subayı üniformasını giydirdiler. O da sert, çevik adımlarla kabullerin yapıldığı bölmeye geçti.

O sırada Beausset elini çabuk tutarak imparatoriçeden getirmiş olduğu hediyeyi iki iskemlenin üzerine, tam imparatorun çıkacağı yerin karşısına yerleştirmek için uğraşıp didiniyordu. Ama imparator o kadar beklenmedik bir şekilde giyinip çıkmıştı ki Beausset henüz sürprizi tam olarak hazırlayamamıştı.

Napolyon, oradakilerin ne yaptıklarını hemen fark etti ve henüz hazır olmadıklarını anladı. Onları kendisine bir sürpriz yapmak zevkinden yoksun bırakmak istemiyordu. Bay Beausset'yi görmüyormuş gibi bir tavır takındı ve yanına Fabvier'yi çağırdı. Avrupa'nın öbür ucunda Salamanka'da dövüşen ve imparatorlarına layık olmaktan başka bir düşünceleri, kendilerini ona beğendiremek korkusundan başka bir korkuları olmayan ordularının kahramanlıkları ile ona bağlılıkları konusunda söylediklerini, hiç konuşmadan, sert bir tavırla, kaşlarını çatmış olarak dinledi. Savaşın sonucu üzüntü vericiydi. Napolyon, Fabvier olup bitenleri anlatırken, orduların başında kendisi olmayınca işin başka türlü olacağını aklından bile geçirmiyormuş gibi alaylı sözler söyleyip duruyordu. Sonunda:

– Bu işi Moskova'ya gittikten sonra düzeltmeliyim, dedi ve o sırada iskemlelere bir şey yerleştirmeye uğraşan, üzerini bir battaniye ile örterek sürprizini hazırlamış olan de Beausset'yi yanına çağırdı.

De Beausset, Fransız saraylılarına özgü ve ancak Bourbonlara yıllarca hizmet etmiş olanların yaptıkları gibi eğilerek selam verdikten sonra yaklaşıp Napolyon'a bir zarf uzattı.

---

1 Devam edin, kuvvetlice olsun.

2 İyi öyleyse! Bay Beausset'yi içeri alın. Fabvier'yi de.

3 Peki efendim.

Napolyon neşeyle ona doğru döndü, tutup kulağını çekti.

– Acele ettiniz, çok memnun oldum. E, Paris bunlara ne diyor bakalım? diye sordu.

Yüzünde biraz önceki sert anlamın yerini, birden akla gelebilecek en yumuşak anlam almıştı. Beausset gerektiği gibi:

– *Sire, tout Paris regrette votre absence!*[1] diye karşılık verdi.

Ama Napolyon, Beausset'nin böyle ya da buna benzer bir karşılık vermesi gerektiğini ve kendi kendine kaldığı sakin anlarında bu sözlerin doğru olmadığını bildiği halde, onları Beausset'den işitmekten zevk duyuyordu. Tekrar Beauisset'nin kulağını çekmek lütfunda bulundu.

– *Je suis fâché de vous avoir fait faire tant de chemin,*[2] dedi.

Beausset:

– *Sire! Je ne m'attendais pas à moins qu'à vous trouver aux portes de Moscou,*[3] dedi.

Napolyon gülümseyerek dalgın dalgın başını kaldırıp sağına baktı. Yaver kayar gibi yürüyerek elinde altın bir enfiye kutusuyla Napolyon'a yaklaştı, kutuyu uzattı. Napolyon onu alıp açık olarak burnuna doğru götürdü.

– Evet, sizin için iyi oldu! dedi. Siz gezileri seversiniz. Üç gün sonra Moskova'yı göreceksiniz. Herhalde Asya'nın başkentlerinden birini görmeyi beklemiyordunuz. Güzel bir gezi yapacaksınız!

Beausset bu ilgi gösterisine eğilerek teşekkür etti; oysa o güne dek, gezilere meraklı olduğunu kendisi bile bilmiyordu. Napolyon maiyetindekilerin battaniye ile örtülü bir şeye baktıklarını fark ederek:

– A, bu da ne? dedi.

Beausset, saraylılara özgü bir çeviklikle, imparatora arkasını dönmeden, hafifçe yan dönerek geriye iki adım attı, aynı zamanda örtüyü tutup çekti ve:

– Majestelerinize imparatoriçenin hediyesi efendim! dedi.

Bu Gérard'ın parlak renklerle yaptığı ve Avusturya İmparato-

---

1 Efendim, bütün Paris sizin yokluğunuza üzülüyor.

2 Sizi o kadar yoldan getirttiğim için üzülüyorum.

3 Efendim! Sizi Moskova kapılarında göreceğimi ummuyordum.

ru'nun kızının Napolyon'dan olan oğlunun portresiydi; bu çocuğa nedense herkes "Roma kralı" diyordu.

Tabloda, Sixtine mabedindeki Madonna'nın kucağındaki İsa'nın bakışına benzeyen bir bakışı olan kıvırcık saçlı, oldukça güzel bir çocuk *billeboquet*[1] oynarken gösterilmişti. Yanındaki yuvarlak dünyayı, öbür elinde tuttuğu çubuk ise bir asayı canlandırıyordu.

Ressamın Roma kralının elindeki çubukla yer yuvarlağını deldiğini göstermekle ne anlatmak istediği pek belli değildi. Buna karşın bu alegorik tablo, Paris'te görmüş olan herkese olduğu gibi, Napolyon'a da apaçık bir anlam taşıyormuş gibi göründü ve çok hoşuna gitti. Zarif bir el hareketiyle tabloyu işaret etti:

– *Roi de Rome! Admirable!*[2]

İtalyanlara özgü bir rahatlıkla yüzündeki anlamı değiştirerek tabloya yaklaştı ve büyük bir şefkatle düşünceye dalmış gibi bir tavır takındı. Hissediyordu ki o anda söyleyeceği ya da yapacağı her şey tarihe geçecekti ve şimdi ona öyle geliyordu ki oğlunun dünya ile *billeboquet* oynaması karşısında büyüklüğünden beklenilecek tek şey, o haşmete hiç uymayan, basit bir baba şefkati göstermekti. Gözleri doldu, tabloya yaklaştı, arkasına bakıp bir iskemle aradı. İskemle kendiliğindenmiş gibi hemen altına geliverdi. Napolyon portrenin karşısına oturdu. Bir hareket yaptı ve herkes o yüce insanı kendi kendisiyle ve duygularıyla baş başa bırakmak için hemen ayaklarının ucuna basa basa dışarı çıktı.

Bir süre oturduktan ve bunu neden yaptığını kendisi de bilmeden eliyle portrenin pürüzlü yüzüne dokunduktan sonra ayağa kalktı ve tekrar yanına Beausset ile nöbetçi subayı çağırttı. Portreyi çadırın yanı başında bulunan ve kendisine emeği geçmiş muhafız kıtasını, taparcasına sevdikleri hükümdarlarının oğlu ve veliahtı olan "Roma kralını" görmek mutluluğundan yoksun bırakmamak için çadırın önüne konulmasını emretti.

Beklediği gibi de oldu; o şerefe layık görünen Mösyö Beausset ile kahvaltı ettiği sırada, çadırın önünde tabloyu görmek için koşup gelen eski muhafız kıtasının subay ve erlerinin heyecanlı bağırışları duyuluyordu. Zafer anlamı taşıyan sesler:

1 O devirde Fransa'da oynanan bir oyun.

2 Roma kralı! Harikulade!

– *Vive l'Empereur! Vive le Roi de Rome! Vive l'Empereur!*[1] diye bağırıyordu.

Napolyon kahvaltıdan sonra Beausset'nin yanında orduya verilecek olan günlük emri yazdırdı. Hemen ve hiç yanlışsız olarak yazılmış olan bu emri okuduktan sonra:

– *Court et énergique!*[2] dedi.

"Askerler! İşte bu kadar zamandır beklediğiniz meydan muharebesi gelip çattı. Zafer size bağlı! Bu zaferi kazanmamız bizim için zorunludur; ihtiyacımız olan her şeyi bize o sağlayacaktır! Rahat evler ve yakın bir gelecekte yurda dönüş! Austerlitz'de, Friedland'da, Vitebjk'te ve Smolensk'te nasıl davrandınızsa öyle davranınız. Bizden sonra gelecek olan kuşaklar, bugün gösterdiğiniz yararlıkları göğüsleri kabararak anlatsınlar. Her biriniz için, "O, Moskova altında yapılan büyük meydan muharebesine katıldı!" denilsin.

Napolyon:

– *De la moscouva!*[3] diye tekrarladı ve "geziyi seven" Mösyö Beausset'yi yapacağı gezintiye davet ederek, eyerlenmiş atlara doğru yürüdü.

Beausset, imparatorun kendisiyle birlikte bir gezinti yapması davetine:

– *Votre Majesté a trop de bonté,*[4] diye karşılık verdi.

Uykusu vardı, üstelik ata binmesini bilmediği gibi, bundan korkuyordu. Ama Napolyon "gezmeyi seven" Beausset'ye başını salladı, bu yüzden o da yola koyulmak zorunda kaldı. Napolyon çadırdan çıktığı sırada, oğlunun portresi önünde toplanmış olan muhafız kıtasının bağırışları daha da şiddetlendi. Napolyon kaşlarını çattı. Zarif, ama haşmetli bir tavırla portreyi işaret ederek:

– Kaldırın onu oradan! Henüz muharebe meydanı görecek yaşta değil! dedi.

Beausset gözlerini kapadı, başını öne eğdi, derin derin içini çek-

---

1 Yaşasın imparator! Yaşasın Roma kralı! Yaşasın imparator!

2 Kısa ve enerjik!

3 Moskova

4 Majesteleri lütfediyorlar!

ti. Bu davranışıyla imparatorunun sözlerinin nasıl değerlendirilmesi, nasıl anlaşılması gerektiğini belirtmiş oluyordu.

XXVII

Tarihçilerinin ileri sürdüklerine göre, Napolyon o 25 Ağustos gününün tümünü at sırtında geçirmişti; bölgeyi inceliyordu, mareşallerinin kendisine teklif ettikleri planları gözden geçiriyor, generallerine bizzat emirler veriyordu.

Rus ordularının Koloça boyundaki ilk hatları bozulmuş ve cephenin bu bölümü, daha doğrusu Rusların sol cenahı, 24 Ağustos günü Şevardino tabyasının ele geçmesiyle geri alınmıştı. Cephenin bu bölümü tahkim edilmemişti, artık nehir de onu korumuyordu, önünde dümdüz bir açıklık vardı. Asker olsun olmasın herkes, Fransızların cephenin bu kısmına taarruz etmeleri gerektiğini açıkça anlayabilirdi. Öyle görünüyordu ki bu iş için öyle uzun boylu zihin yormaya gerek yoktu; imparatorla mareşallerinin bu kadar çaba göstermelerine, bu kadar uğraşmalarına da ihtiyaç yoktu. Hele Napolyon'da olduğunu ileri sürmekten hoşlandıkları o özel yetenek, yani deha bu iş için hiç gerekli değildi. Ama sonradan olayı anlatanlar da o zaman Napolyon'un çevresinde bulunanlar da kendisi de başka düşüncedeydiler.

Napolyon alanı atla dolaşıyor, derin düşüncelere dalarak bölgeyi dikkatle gözden geçiriyordu, kendi kendine memnun memnun, bazen de güvensiz bir tavırla başını sallıyor, kararlarına yol gösteren derin düşünce akışını generallerine açıklamıyor, ancak sonuçlarını emirler şeklinde bildiriyordu. Eckmühl Prensi adı verilen Davout'nun, Rusların sol cenahını kuşatmak konusundaki teklifini dinledikten sonra bunu yapmanın gereksiz olduğunu söyledi, ama neden gerekli olmadığını açıklamadı. Ön hatlara taarruz edecek olan General Compans'ın kendi tümenini ormandan geçirmek için yaptığı teklifi ise Elchingen Dükü olan Ney, ormandan geçilerek yapılacak bir harekâtın tehlikeli olduğunu, tümeni bozguna uğratabileceğini belirtmek cüretinde bulunduğu halde kabul etti.

Napolyon, Şevardino tabyasının karşısındaki bölgeyi gözden geçirdikten sonra bir süre hiç konuşmadan düşündü, sonra Rus

mevzilerini ateş altına alacak olan iki bataryanın kurulacağı yerlerle onların yanında savaş alanını kontrol altına alacak topçu birliklerinin dizilecekleri yerleri işaret etti.

Bu ve buna benzer emirleri verdikten sonra karargâhına döndü ve meydan muharebesi için alınan tertibatı bildiren yazıyı yazdırdı.

Fransız tarihçilerinin bu kadar coşkun bir heyecanla ve başka bazı tarihçilerin de saygıyla söz ettikleri bu tertibat şöyleydi:

> Gün doğarken Eckmühl Prensi'nin bulunduğu düzlükte kurulan iki yeni batarya, karşılarında duran iki düşman bataryasını top ateşine tutacaklardır.
>
> Bu arada 1. Ordu'dan General Pernety, Compans'ın tümenindeki otuz topla ve Dessaix ile Friant'ın komutası altındaki tümenlerde bulunan tüm toplarla birlikte ilerleyecek, ateş açacak ve düşman bataryasını humbara yağmuruna tutacaktır. Bu düşman bataryasına karşı şu kuvvetler taarruza geçecektir:
>
> | | |
> |---|---|
> | Muhafız kıtasında | 24 top |
> | Compans tümeninde | 30 top |
> | Friant ile Dessaix'nin tümenlerinde | 8 top |
> | Toplam | 62 top |
>
> Üçüncü ordunun topçu kuvvetleri komutanı General Foucher, üçüncü ve sekizinci birlikteki tüm topları, yani on altı topu birden Rusların sol cenahındaki tahkimatı topa tutacak olan bataryanın iki yanına dizdirecektir. Böylece o tahkim edilmiş mevki karşısında toplam kırk top birden ateşe geçecektir!
>
> General Sorbier ilk verilecek emir üzerine, muhafız kuvvetlerindeki tüm toplarla birlikte tahkim edilmiş mevkilerden birine ya da öbürüne karşı taarruza geçecektir.
>
> Top atışı devam ederken Prens Ponvatovski köye doğru ilerleyecek, ormana girecek, düşman mevziini kuşatacaktır.
>
> General Compans birinci tabyayı ele geçirmek için ormanın içinden geçecektir.
>
> Böylece savaşa girerken düşmanın durumuna uygun emirler verilmiş olacaktır.

Sol cenahtaki top ateşi, sağ cenahtaki top atışının başladığı duyulur duyulmaz başlayacaktır. Morand ile kral naibinin komutasındaki tümenlerin nişancıları, sağ cenahın taarruza geçtiğini görür görmez şiddetli bir ateşe başlayacaklardır.

Kral naibi köyü ele geçirecek ve Morand ve Gerard'ın tümenleri ile aynı hizada üç noktadan karşıya geçecek, komutası altına giren Morand ve Gerard'ın tümenleri de tabyaya doğru yönelerek ordunun öbür birlikleri ile aynı zamanda düşman hattına gireceklerdir.

Bütün bunlar bir düzen içinde yerine getirilecek *(le tout se fera avec ordre et méthode)* ve olanak varsa bazı birlikler ihtiyatta bırakılacaktır.

Mojaisk yakınında, imparatorun karargâhında 1812 yılı 6 Eylül günü kaleme alınmıştır.

Napolyon'un dehası ve verdiği emirler karşısında adeta ilahi bir korku duymamak cüreti gösterebilirlerse denilebilir ki oldukça belirsiz ve karışık bir şekilde hazırlanan bu harekât planında başlıca dört nokta, dört emir vardı, ama bu dört emrin hiçbiri yerine getirilemezdi.

Harekât planında önce şöyle deniliyordu: Napolyon'un seçtiği yerde kurulacak olan bataryalarla bir hizaya getirilecek olan Pernety ile Foucher'nin topları, yani yüz iki top birden aynı zamanda ateş açacak ve Rus öncü kuvvetleriyle tabyalarını topa tutacaktı. Buna imkân yoktu. Çünkü Napolyon'un işaret ettiği yerlerden atılan mermiler Rus tahkimatına kadar ulaşamıyordu. Bu yüz iki top onlara en yakın bulunan komutan Napolyon'un emrine karşı gelerek onları daha ileri sürünceye kadar boşuna ateş edip durdu.

İkinci emir Ponyatovski'nin ormana girip köyün üzerine yürüyerek Rusların sol cenahını kuşatması konusunda verilmişti. Buna imkân yoktu, çünkü Ponyatovski ormana, köye doğru ilerleyince orada Tuçkov'un yolu kapayan kuvvetlerine rastlamış ve bu yüzden Rus mevziini kuşatmak olanağını bulamamış, bunu yapamamıştı.

Üçüncü emir şöyleydi: General Compans tahkim edilmiş ilk mevkiyi eline geçirmek için ormana girecekti. Oysa Compans'ın tümeni bu birinci müstahkem mevkiyi alamamış, geri püskürtülmüştü. Çünkü ormandan çıkınca seri bir top ateşinin altında sa-

fa girmek zorunda kalmıştı. Napolyon ise bunu aklına bile getirmemişti.

Dördüncü noktaya göre, kral naibi, köyü eline geçirecek (Buradaki köy Borodino'dur.) ve kendisine gösterilen üç yerden, Morand ile Friant'ın tümenleriyle aynı hizada ilerleyecekti (Oysa planda bu tümenlerin nereye, ne zaman harekete geçecekleri belirtilmemişti). Onun komutası altında olan bu tümenler tabyaya doğru yürüyecek ve öbür ordularla birleşerek onlarla aynı safa gireceklerdi.

Planın anlamsız yazılmış olan bu bölümünde, kral naibinin kendisine verilen emirleri yerine getirmek için gösterdiği çabalardan şunu anlamak mümkündü; kral naibi Borodino'nun üzerinden, soldan, tabyaya doğru ilerleyecek, Morand ve Friant'ın tümenleri ise aynı zamanda cepheden harekete geçeceklerdi.

Tüm bunlar, harekât planındaki başka noktalarda olduğu gibi yerine getirilemezdi ve getirilemedi. Kral naibi Borodino'yu geçtikten sonra, Koloça'da geriye püskürtülmüş ve daha ileriye gidememişti; Morand ve Friant'ın tümenleri ise tabyayı zaptedememiş, geri çekilmişlerdi. Tabya ancak savaşın sonunda süvari birlikleri tarafından ele geçirilmişti (Bu ise herhalde Napolyon'un hiç hesap etmediği, aklından bile geçirmediği bir şeydi). Böylece harekât planında verilen emirlerin hiçbiri yerine getirilmemiş oluyordu! Zaten getirilemezdi de. Ama yazıda belirtildiğine göre, birlikler öngörüldüğü şekilde savaşa girdikten sonra düşmanın hareketine bakılarak yeni emirler verilecekti. Bu bakımdan düşünülebilirdi ki Napolyon tarafından savaş arasında emirler verilecekti. Ama bunların hiçbiri olmadı ve olamazdı. Çünkü Napolyon meydan savaşı süregelirken çarpışmaların yapıldığı yerden o kadar uzakta bulunuyordu ki (sonradan anlaşıldığı gibi) savaşın nasıl geliştiğini dakikası dakikasına bilemezdi, bu bakımdan savaş devam ederken verdiği emirlerin hiçbirinin yerine getirilmesine olanak yoktu.

XXVIII

Birçok tarihçi Borodino Savaşı'nın Fransızlar tarafından Napolyon nezleye tutulduğu için kazanılmadığını ileriye sürüyor; eğer Napolyon nezle olmasaymış savaştan önce ve savaş sırasında verdi-

ği emirler, bir dâhiye yakışır olacak, Rusya mahvolacak, *et la face du monde eut été changée.*[1] Rusya'nın bir tek insanın, Büyük Petro'nun iradesi sayesinde uygarlığa kavuştuğunu, Fransa'nın bir tek insanın iradesiyle, Napolyon'un iradesiyle cumhuriyetken bir imparatorluk halini aldığını ve Fransız ordularının Rusya üzerine yürüdüğünü kabul eden tarihçiler için, Rusya'nın kudretli bir devlet olarak kalmasının tek nedeninin Napolyon'un ayın yirmi altısında şiddetli bir nezleye tutulması olduğu düşüncesi kaçınılmaz ve akla uygun bir şeydir.

Eğer Borodino Savaşı'nı yapmak ya da yapmamak, filan ya da falan emri vermek Napolyon'un iradesine bağlı olsaydı tabii iradesini belirtmesini etkileyebilecek olan nezle, Rusya'nın kurtuluş nedeni olabilirdi. Böyle düşünülürse Rusya'nın kurtarıcısı Napolyon'un ayın yirmi dördünde ona su geçirmez çizmelerini vermeyi unutmuş olan uşağıdır! Bu düşünce akışından böyle bir sonuç çıkarılması kaçınılmaz bir şeydir. Voltaire'in alay olsun diye (hoş kendisi de neyle alay ettiğini bilmiyordu ya.) Saint Barthélemy gecesinin IX. Charles'ın bağırsaklarının bozulmasından ileri geldiğini söylemesi gibi.

Ama Rusya'nın bir tek insanın, 1. Petro'nun iradesiyle uygar bir hale geldiğini, Fransa'nın bir imparatorluk haline gelmesinin ve Rusya ile savaşa tutulmasının bir tek insanın, yani Napolyon'un iradesiyle olduğunu kabul etmeyen insanlar için, böyle bir düşünce şekli, yalnız yanlış, saçma değil, aynı zamanda insan varlığına tamamen aykırı bir şeydir. "Tarihî olayların nedenleri nedir?" sorusuna bir başka karşılık verilebilir. O karşılık da şudur: Evreni ilgilendiren olaylar, insanüstü bir iradenin belirtisidir ve bu olaylara katılan tüm insanların davranışlarının ona rastlamalarına bağlıdır. Böyle olayların akışı üzerine Napolyonların etkisi ancak dışarıdan yapılan, görünüşte bir etkidir.

Saint Barthélemy gecesinin, o gece için emir vermiş olan IX. Charles'ın iradesi dışında geliştiği, ancak bu konuda emir verdiği için kendisine öyle göründüğü, seksen bin kişinin can verdiği Borodino boğazlaşmasının da (hem savaşa başlama komutunu hem de savaş sırasındaki idari emirleri verdiği halde) Napolyon'un ira-

1 Ve dünyanın yüzü değişecekti.

desinden ileri gelmediği ve sadece bu konuda kendisi emir vermiş olduğu için ona öyle göründüğü düşüncesi, ne kadar saçma görünürse görünsün, bir insan olarak haysiyetimin bana her birimizin yüce Napolyon'dan hiç de daha az insan olmadığımızı fısıldaması, bu sorunun böyle cevaplandırılmasını kabul etmeye zorlamakta ve tarihî araştırmalardan çıkarılan sayısız örnekler, bu düşüncenin doğruluğunu ispatlamaktadır.

Borodino Savaşı'nda Napolyon hiç kimseye ateş etmemiş, hiç kimseyi öldürmemişti. Bütün bunları erler yapmıştı. Demek ki insanları öldüren o değildi.

Fransız ordusundaki erlerin Borodino Savaşı'nda Rus erlerini öldürmek için harekete geçmelerinin nedeni, Napolyon'un emirleri değildi; kendi isteklerine uyarak öyle davranıyorlardı. Tüm ordu aç, üstü başı dökülen ve yaptıkları seferden bitkin bir hale gelmiş, tüm Fransızlar, İtalyanlar, Almanlar, Polonyalılar kendilerine Moskova yolunu kapayan orduyu görünce artık *le vint est tiré et il faut le boire*[1] diye düşünüyor, öyle olduğunu hissediyorlardı. Eğer Napolyon şimdi onlara Ruslarla dövüşmeyi yasak etseydi onu öldürür ve Ruslarla dövüşmeye giderlerdi. Çünkü bu artık onlar için kaçınılmaz bir şeydi.

Napolyon, sakat kalmalarına ya da ölmelerine karşılık teselli olarak sonraki kuşakların onlar için Moskova altındaki savaşa katıldıklarını söyleyeceklerini ileri sürerken *"Vive l'Empereur!"* diye bağırıyorlardı. Tıpkı yer yuvarlağını *billeboquet* çubuğu ile delen çocuğun tablosunu gördükleri zaman, *"Vive l'Empereur!"* diye bağırdıkları gibi. Kendilerine söylenen her saçma söze yine aynı şekilde, *"Vive l'Empereur!"* diye bağırmaktan ve Moskova'da zaferi kazanmış insanların hak ettikleri besine ve dinlenmeye kavuşmak için savaşmaktan başka yapılacak hiçbir şeyleri kalmamıştı. Demek ki insan kardeşlerini Napolyon'un emri üzerine öldürmüyorlardı.

Savaşın gidişini idare eden de Napolyon değildi. Çünkü harekât planında emrettiklerinden hiçbiri yerine getirilmemişti ve savaş sırasında önünde olup bitenleri bilmiyordu. Demek ki insanların birbirlerini ne şekilde öldürdükleri de Napolyon'un iradesine bağ-

1 Şarap artık ortaya çıkarıldı, onu içmek gerekir.

lı değil, onun iradesi dışında, tüm savaşa katılan yüzlerce insanın iradesine bağlı olarak gelişen bir şeydi. Sadece Napolyon'a her şey onun iradesine bağlı olarak olup bitiyormuş gibi görünüyordu. Bu bakımdan, Napolyon'un nezle olup olmadığı tarihî bakımdan, iaşe kollarında görevli en basit erin nezle olmasından daha büyük bir önem taşımaz!

Hele güya Napolyon'un 26 Ağustos günü nezle olduğu için hazırladığı harekât planının ve savaş sırasında verdiği emirlerin eskilerine oranla pek o kadar iyi olmadığını ileri süren yazarların sözleri hiç de yerinde değildir.

Burada kopya ettiğimiz tertibat planı hiç de daha eski planlardan, savaş kazandıran eski planlardan daha kötü değildi, hatta daha iyiydi. Savaş sırasında verilen söz de emirler de eski emirlerden kötü değildi. Her zamanki emirlerin aynısıydı. Yalnız harekât planıyla verilen emirler eskiden yapılanlara oranla daha kötü görünüyorlardı, çünkü Borodino Savaşı Napolyon'un kazanamadığı ilk savaştı. Savaş kazanılmazsa en kusursuz, en inceden inceye düşünülerek hazırlanmış harekât planı bile kötü görünür ve askerlik uzmanları onu ciddiyetle eleştirir. Ama savaş kazanılırsa en kötü harekât planı ve en saçma emirler bile çok yerinde görünür. Hatta birçok ciddi insan da oturup bu kötü emirlerin ne kadar doğru olduklarını ispatlamak için ciltlerce kitap yazar.

Weierother'in Austerlitz Savaşı için hazırladığı harekât planı bir kusursuzluk örneğiydi. Bu alanda hazırlanmış planların en mükemmeliydi! Yine de bu planı kusursuzluğu yüzünden, daha doğrusu aşırı derecede ayrıntılara yer verdiği için eleştirmişlerdir. Napolyon, Borodino Savaşı'nda bir iktidar temsilcisi olarak görevini gayet iyi, hatta başka savaşlarda olduğundan da çok daha iyi yapmıştır. Savaşın seyrine zarar verecek herhangi bir davranışta bulunmamış mantığa daha uygun düşünceleri benimsemiş, karışıklık yaratmamış, kendi kendisiyle çelişkiye düşmemiş, korkmamış ve savaş alanından kaçmamıştır. Aksine büyük olgunluk göstererek, savaşta kazandığı tecrübelere dayanarak, görünüşte her şeyi kendisi idare ediyormuş gibi, ondan beklenen ağırbaşlılıkla, heyecana kapılmadan yapmıştır.

XXIX

Napolyon hat boyunda yaptığı ikinci endişeli gezisinden sonra:

– Satranç tahtası hazırlandı, oyun yarın başlayacak, dedi.

Sonra kendisine *punch* getirilmesini emretti ve yanına Beausset'yi çağırttıktan sonra onunla Paris konusunda, *Maison de l'impératrice*'te[1] yapmak istediği değişiklikler hakkında ve saraydaki ilişkileri en küçük ayrıntılarına kadar hatırladığı için nazırı hayretler içinde bırakarak sohbete daldı.

Önemsiz şeylerle ilgileniyor, Beausset'nin gezilere merakıyla hafifçe alay ediyor, tıpkı hasta ameliyat masasına bağlanırken gömleğini giyip kollarını sıvayarak "Artık bu iş benim elimde, yapacağımı apaçık ve kesin olarak biliyorum. İşe girişme zamanı gelince de bunu başka hiç kimsenin yapamayacağı şekilde yapacağım! Şimdi ise şaka edebilirim, hatta ne kadar çok şaka edersem, ne kadar sakin olursam siz de bana o kadar güvenebilir, sakin olabilir ve dehama hayret edebilirsiniz!" diye düşünen, tanınmış, ne yapacağını bilen ve kendisine güvenen bir cerrah gibi kayıtsız bir tavırla sohbet ediyordu.

İkinci *punch* bardağını bitirdikten sonra, düşüncesine göre ertesi gün kendisini bekleyen ciddi işten önce dinlenmeye gitti.

Yapılacak savaşla o kadar meşguldü ki uyuyamıyordu bile. Akşamın rutubetinden ötürü nezlesinin artmasına rağmen, saat üçte, gürültüyle burnunu silerek çadırının önündeki büyük bölmeye çıktı. "Ruslar geri çekildiler mi?" diye sordu. Düşman ateşlerinin hep aynı yerlerde yandığını söylediler. Bundan hoşnut kaldığını belirtecek bir şekilde başını salladı.

Nöbetçi yaver çadıra girdi, Napolyon ona:

– *Eh bien Rapp, croyez-vous que nous ferons de bonnes affaires aujourd'hui?*[2] diye sordu.

Rapp:

– *Sans aucun doute Sire,*[3] diye karşılık verdi.

Napolyon ona baktı:

---

1 İmparatoriçenin dairesi.

2 Söyleyin Rapp, acaba bugün iyi bir iş yapacak mıyız?

3 Şüphesiz majeste.

– *Vous rappelez-vous sire, ce que vous m'avez fait l'honneur de dire à Smolensk, le vin est tiré, il faut le boire!*[1] dedi.

Napolyon kaşlarını çattı ve uzun süre başını eline dayamış olarak hiç konuşmadan oturdu. Birden:

– *Cette pauvre armée,* dedi ve, *Elle a bien diminué depuis Smolensk. La fortune est une franche courtisane, Rapp! Je le disais toujours et je commence à l'éprouver. Mais la garde Rapp, la garde est-elle intacte?*[2] diye sordu.

– *Oui, sire,*[3] diye karşılık verdi Rapp.

Napolyon ağzına bir hap aldı ve saate baktı. Canı uyumak istemiyordu, daha sabaha kadar çok vakit vardı. Zaman kazanmak için de artık hiçbir emir verilemezdi, çünkü verilecek tüm emirler verilmişti ve o sırada yerlerine getiriliyordu.

Napolyon sert bir tavırla:

– *A-t-on distribué les biscuits et le riz aux régiments de garde?*[4] diye sordu

– *Oui, sire.*[5]

– *Mais le riz?*[6]

Rapp, imparatorun pirinç için verdiği emri bildirdiğini söyledi, ama Napolyon emrinin yerine getirildiğine inanmıyormuş gibi başını salladı, uşak elinde *punch*'la içeri girdi. Napolyon ondan bir bardak da Rapp'a verilmesini emretti ve hiç konuşmadan kendi bardağını yudumlamaya devam etti. Bardağındaki içkiyi koklayarak:

– Ben ne tat alabiliyorum ne koku... dedi. Bıktım bu nezleden! Bir de tıptan söz ederler! Bir nezleyi iyi edemediklerine göre, hangi tıptan söz ediyorlar? Bu hapları bana Corvisart verdi. Ama hiçbir işe yaramıyorlar; neyi tedavi edebilirler? *Notre corps est une machi-*

---

1 Hatırlar mısınız Smolensk'te bana söylemek şerefini verdiğiniz bir söz vardı, şarap açılmıştır, onu içmeli!

2 O zavallı ordu Smolensk'ten bu yana çok küçüldü. Kader düpedüz bir fahişedir. Rapp! Bunu daima söylemişimdir. Şimdi de bunun doğruluğunu hissetmeye başladım. Ama muhafız alayı, el sürülmemiş olarak duruyor, değil mi?

3 Evet, majeste.

4 Bisküvileri ve pirinci birliklere dağıttılar mı?

5 Evet, majeste.

6 Pirinci de mi?

ne à vivre. Il est organisé pour cela. C'est sa nature. Laissez-y la vie à son aise, qu'elle s'y défende elle-même: elle fera plus que si vous la paralysiez en l'encombrant de remèdes. Notre corps est comme une montre parfaite qui doit aller un certain temps: l'horloger n'a pas la faculté de l'ouvrir, il ne peut la manier qu'à tâtons et les yeux bandés. Notre corps est une machine à vivre, voilà tout.[1]

Sonra birden, her zaman yapmaktan hoşlandığı tanımlamalar ve belirtmeler yoluna sapmış gibi, beklenmedik bir tanımlamada bulundu:

– Ustalık nedir biliyor musunuz Rapp? diye sordu. Ustalık, belirli bir anda, düşmandan daha güçlü olmaktır. *Voilà tout!*[2]

Rapp hiçbir karşılık vermedi. Napolyon:

– *Demain nous allons avoir affaire à Koutouzoff!*[3] dedi. Bakalım ne olacak! Hatırlar mısınız, Braunque'te orduya komuta eden oydu ve üç hafta boyunca bir kez olsun ata binip tahkimatı gözden geçirmemişti. Bakalım ne olacak!

Saate baktı. Dörttü. Uyumak istemiyordu. *Punch* bitmişti, yine de yapılacak bir şey yoktu. Kalktı, bir aşağı bir yukarı dolaştı. Sıcak tutan bir ceket, başına da şapka geçirip çadırdan çıktı. Gece karanlık ve rutubetliydi; gökten belli belirsiz bir sis iniyordu. Fransız muhafız alayının çoban ateşleri donuk bir ışıkla parlıyor, Rus hatları boyunca yanan ateş de duman perdesi arasında uzaktan uzağa pırıl pırıl görünüyordu. Her yer sessizdi ve mevzi almak üzere harekete geçen Fransız ordularının hışırtısı ile nal sesleri duyuluyordu.

Napolyon çadırın önünde bir aşağı bir yukarı dolaştı, ışıklara baktı, nal seslerine kulak kabarttı. Çadırın önünde başında tüylü bir kalpakla nöbet bekleyen ve imparatoru görünce siyah bir ip gibi gerilen muhafız erinin yanından geçerken birden durakladı. Karşısında durup erlerle konuşurken her zaman yaptığı gibi, alışılmış, yapmacık bir sertlik ve askerce bir şefkatle:

---

1 Vücudumuz bir hayat makinesidir. Bunun için organize edilmiştir. Bırakın yaşasın. Varsın o makine de kendi kendini savunsun. Bunu, onu ilaçlara boğarak yaptığınızdan çok daha iyi yapacaktır. Vücudumuz bir süre işlemesi gereken kusursuz bir saat gibidir. Saatçi onu açamaz, ancak onu gözleri bağlı olarak el yordamı ile yoklayabilir. Vücudumuz bir yaşama makinesidir, işte o kadar.

2 İşte o kadar!

3 Yarın Kutuzov'la karşılaşacağız!

– Sen hangi yılda göreve başladın? diye sordu.

Er karşılık vermedi.

– Ah! Eskilerdensin demek! Alayda pirinç dağıtıldı mı?

– Dağıtıldı, efendim.

Napolyon başını sallayarak yanından uzaklaştı.

Saat beş buçukta Napolyon at sırtında Şevardino köyünün içinden geçiyordu. Ortalık ağarıyordu. Gök temizlenmişti. Yalnız doğuda bir tek bulut vardı: Terk edilmiş çoban ateşleri sönmeye yüz tutmuş, sabahın solgun ışığında tütüyordu.

Sağda bir tek top sesi duyuldu, çevrede yankılandı ve yeri göğü saran derin sessizliğin ortasında gömülüverdi. Birkaç dakika geçti. İkinci, üçüncü bir atış duyuldu. Hava hafifçe ürperdi. Yakında, sağda bir yerden, bir zafer havası gibi bir dördüncü, bir beşinci atış duyuldu.

Daha ilk atışların sesi dinmemişti ki birbirine karışarak, birbirini bastırarak daha başka, onların arkasından da daha başka atış sesleri duyuldu.

Napolyon, maiyeti ile birlikte Şevardino tabyasına giderek attan indi. Oyun başladı.

XXX

Piyer, Gorki'den Prens Andrey'in yanından döndükten sonra, seyise at hazırlamasını, sabahın erken saatinde kendisini uyandırmasını tembih etti ve bölmenin öbür tarafına geçip Boris'in ona bıraktığı köşede hemen uyuyuverdi.

Ertesi sabah uyanıp da mahmurluğu tamamen geçtiğinde, köy evinde artık hiç kimse yoktu. Küçük pencerelerde camlar zıngırdayıp duruyordu. Seyis önünde duruyor, onu sarsıyordu. Piyer'in yüzüne bakmadan inatla ve muhtemelen artık onu uyandırmak umudunu yitirmiş olarak omuzunu tutmuş, vücudunu sarsıp duruyordu.

Piyer, uyanır uyanmaz:

– Ne var? Başladı mı? Vakit geldi mi? diye sordu.

Emekli bir er olan seyis:

– Top seslerini duyuyor musunuz, efendim? Tüm beyefendi-

ler çoktan dışarı çıktılar, başkomutan hazretleri de çoktandır geçip gittiler...

Piyer aceleyle giyindi, bir koşuda kapının önüne çıktı. Dışarıda açık, serin, insana zindelik veren bir hava vardı, etrafa çiy yağmıştı. Bulutların arasından yeni sıyrılmış olan güneşin, ortadan kesilen kırık ışınları karşı sokaktaki evlerin damları üzerinden, çiy damlalarıyla tozu bastırılmış yola, evlerin duvarlarına, bahçe duvarının üzerindeki pencerelere ve Piyer'in köy evi önünde bekleyen atlarına dökülüyordu. Topların uğultusu avluda daha belirli olmuştu. Sokaktan dörtnala bir Kazak geçti.

Yaver:

– Vakit geldi, kontum, vakit geldi! diye seslendi.

Piyer, atının arkasından getirilmesini emrederek sokaktan geçip bir gün önce savaş alanını seyrettiği tepeye doğru gitti. Tepede kalabalık bir asker grubu vardı; kurmayların Fransızca konuştukları işitiliyor, kalabalığın ortasında Kutuzov'un kırmızı şeritli beyaz kasketiyle ak saçlı başı ve omuzlarına gömülmüş, saçları ağarmış ensesi görünüyordu. Kutuzov tek borulu dürbünle ileriye, ana yola bakıyordu.

Piyer subayların toplandığı yerin önündeki basamaklardan yukarı, tabyaya çıkınca gözlerinin önüne serilen görüntünün güzelliği karşısında o kadar büyük bir hayranlık duydu ki bir an olduğu yerde hareketsiz kaldı. O akşam tepeden hayran hayran seyrettiği aynı yerdi, yalnız şimdi tüm o bölge ordularla ve topların fışkırttığı dumanlarla doluydu. Piyer'in arkasından, biraz daha solda yükselen parlak güneşin eğri ışınları, sabahın tertemiz havası içinde, tüm görünümü her şeye sinen, pembeye çalan altın rengi bir aydınlığa bürümüş, yer yer uzun gölgeler düşürmüştü. Uzaklarda ufkun başladığı yerde, tepeleri girintili çıkıntılı bir çizgi oluşturan ağaçlarıyla sarımsı yeşil, değerli bir taştan yontulmuş hissini veren ormanlar görünüyordu. Ormanların arasından giden geniş Smolensk yolu baştan başa birliklerle doluydu. Daha yakınındaki altın rengi tarlalar, korular pırıl pırıldı. Önde, sağda, solda, her yerde ordular görünüyordu. Bütün bunlarda bir canlılık, bir yücelik ve beklenmedik bir hava vardı.

Ama Piyer'i en çok şaşırtan şey, asıl savaş alanının Borodino ile

Koloça Nehri'nin yukarısında ve her iki yanında uzayıp giden düzlüklerdi. Koloça'nın Borodino'nun üzerinde ve nehrin iki kıyısında, özellikle solda, Voyna Nehri'nin bataklıklar içinde Koloça'ya döküldüğü yerde, parlak güneşin doğuşuyla eriyen, dağılan, tülleşen ve arkasından görünen her şeye büyülü bir güzellik katarak kenarlarını daha belirli çizgilerle gösteren bir sis vardı. Bu sis top atışlarının dumanlarına karışıyor ve o sisle duman karışımının içinde sabah güneşinin şimşek gibi parıldayan ışınları suda bazen otlardaki çiyde, bazen Borodino'nun damlarında, bazen Borodino'da ve kıyılarda toplanmış erlerin üzerinde, bazen yeşil sandıklarda ve toplarda geziniyordu. Tüm bunlar ya hareket ediyor ya da sisle duman tüm boşluğa doğru kayarak yayıldığı için hareket ediyormuş gibi görünüyordu.

Ne garip ki manzaranın asıl güzelliğini meydana getiren şey de bu dumanlarla top atışlarının sesleriydi:

– Pufff!

Birden eflatuna, kül rengine ve süt beyazına bakan dolgun bir duman yuvarlağı görünüyor, arkasından da "Pat!" diye dumanı çıkaran topun sesi duyuluyordu.

– Poff! Poff!

İki duman birden, birbirine çarparak, birleşerek yükseliyor, "Pat! Pat!" sesleri, görünenlerin gerçekten var olduğunu belirtiyordu.

Piyer, daha mini mini, dolgun bir küçük topa benzerken gördüğü dumana tekrar bakınca o deminki topun yerinde, bir yana doğru uzayan kocaman duman balonları görüyor, sonra "Pof!" (kısa bir duralama) "Pof! Pof!" diye üç, hatta dört top daha ateşleniyor ve her yükselen dumana, aynı duraklamalarla "Pat! Pat-pat-pat!" diye kulağa hoş gelen, kesin, diri, tok sesler karşılık veriyordu.

Bazen dumanlar koşuşuyormuş, bazen de onlar duruyormuş da yanlarından ormanlar, tarlalar, parlak süngüler kayıp gidiyorlarmış gibi görünüyordu. Zafer çığlıklarını andıran sesleriyle o geniş dumanlar, tarlaların ve fundalıkların üzerinden yükseliyor, daha yakınlarda, aşağılarda, ormanlarda ise tüfeklerin yuvarlaklaşmaya vakit bulamayan, küçük küçük dumancıkları fışkırıyor, aynı şekilde hafif sesler çıkarıyordu. Tüfekler "Pat! Pat! Pat!" diye, sık ol-

makla birlikte top ateşleriyle kıyaslanırsa düzensiz ve gösterişsiz bir şekilde çatırdıyordu.

Piyer o dumanların, o parlak süngülerin, o topların, o hareketin ve seslerin bulunduğu yerde olmak arzusunu duydu. Kendi izlenimleriyle başkalarının izlenimlerini kıyaslamak için dönüp Kutuzov'a ve maiyetine baktı. Ona öyle geliyordu ki herkes, aynı duyguyla ileriye savaş alanına doğru bakıyordu. Şimdi, tüm yüzleri bir akşam önce fark ettiği, ama ne olduğunu ancak Prens Andrey'le yaptığı konuşmadan sonra tam olarak kavradığı o gizli, o sıcak duygu *(chaleur latente)* aydınlatıyordu.

Kutuzov, gözlerini savaş alanından ayırmadan, yanında duran generale:

– Git yavrum, git. Tanrı seni korusun! diyordu.

General emri dinledikten sonra, Piyer'in yanından geçip tepenin yamacına doğru gitti. Kurmaydakilerden birinin nereye gittiği sorusuna, soğuk bir tavırla:

– Nehrin geçit yerine! diye karşılık verdi.

Piyer, "Ben de oraya, ben de oraya!" diye düşündü ve aynı yönde generalin arkasından gitti.

General, bir Kazak'ın kendisine getirdiği ata biniyordu. Piyer kendi seyisine yaklaştı. Atlardan hangisinin daha uslu olduğunu sorduktan sonra ata bindi, yelesinden tuttu, dışarıya doğru çevrilmiş topuklarını hayvanın karnına yapıştırdı ve gözlüğünün kaydığını, ellerini atın yelesi ile dizginlerden ayırmaya gücü yetmediğini hissederek dörtnala generalin arkasından gitti; tepeden kurmaylar onu gülümseyerek seyrediyorlardı.

XXXI

Piyer'in dörtnala izlediği general, yamaçtan aşağı inince sert bir dönüş yaparak sola saptı. Piyer de onu gözünden kaybedince rüzgâr gibi önünde yürüyen erlerin saflarına daldı. Aralarından kurtulunca sağa ya da sola gitmeye çabaladı. Her yerde, hepsi de endişeli yüzlerle, ne olduğu anlaşılmayan, ama herhalde önemli bir işle uğraşan erler vardı. Hepsi de nedense üzerlerine atla gelen beyaz şapkalı şişman adama hoşnutsuz ve soru soran bakışlarla bakıyordu.

Biri ona:

– Birliğin ortasında atla dolaşmanın alemi var mı? diye bağırdı.

Bir başkası atını dipçikle dürttü, Piyer, eyerin ucuna yapışarak, kendini bir yana atan atına güç bela hakim olabildi ve dörtnala erlerin önüne çıktı; orası daha genişti.

Önünde bir köprü vardı, köprünün yanı başında ise başka erler duruyor, ateş ediyorlardı. Piyer onlara yaklaştı. Farkında olmadan, Koloça'nın üzerinden geçen ve Gorki ile Borodino arasında bulunan köprüye gelmişti, Fransızlar taarruzlarının ilk dönemlerinde (Borodino'yu ele geçirdikten sonra) bu köprüye hücum ediyorlardı.

Piyer, önünde bir köprü olduğunu ve köprünün iki tarafında, düzlükte bir akşam önce fark ettiği yığın yığın saman dizilerinin arasında dumanlar içinde erlerin bir şeyler yaptıklarını görüyordu. Ama bu noktada hiç durmayan top atışına rağmen, asıl savaş alanının burası olduğunu aklına bile getirmiyordu. Islık çala çala geçen kurşunların, başının üzerinden uçan mermilerin sesini işitmiyor, nehrin öbür yanında bulunan düşmanı fark edemiyordu. Uzun bir süre yaralılarla ölüleri de fark etmedi. Oysa birçokları ta yakınında yere düşüyorlardı. Dudaklarında silinmeyen bir gülümseyişle çevresine bakınıp duruyordu. Biri yine ona bakarak:

– Bu da ne diye hatların önünde dolaşıyor? diye bağırdı.

Birkaç kişi de:

– Sağa geç, sağa doğru! diye seslendi.

Piyer atını sağa sürdü ve hiç beklenmedik bir anda General Rayevski'nin yaveriyle karşılaştı. Yaver de Piyer'e öfkeyle baktı. Herhalde o da ona bağırmaya hazırlanıyordu. Ama Piyer'i tanıyınca onu başıyla selamladı.

– Buralarda ne arıyorsunuz? dedi ve dörtnala uzaklaştı.

Piyer buranın kendisine göre bir yer olmadığını, başıboş dolaştığını hissederek ve başkalarına engel olmaktan korkarak dörtnala yaverin arkasından gitti.

– Demek burası, öyle mi? Ben de sizin yanınızda kalabilir miyim? diye soruyordu.

Yaver:

– Bir dakika bir dakika! diye karşılık verdi, dörtnala, düzlükte

duran şişman bir albaya doğru gitti, ona bir şeyler bildirdi ve ancak ondan sonra tekrar Piyer'in yanına döndü.

– Siz buralarda ne arıyorsunuz kont? diye sordu. Hâlâ olup bitenleri merak mı ediyorsunuz?

Piyer:

– Evet, evet, dedi.

Ama yaver atını yana sürerek yola devam etti.

– Burada Allah'a şükür bir şey yok, ama sol cenahta, Bagration'un orada ortalık mezbahaya dönmüş, görmeyin berbat!

Piyer:

– Ya, öyle mi? diye sordu. Peki ama nerede?

Yaver:

– Şurada! İsterseniz benimle tabyaya gelin. Bizim oradan görünür. Hem bizim bataryada durum daha pek o kadar dayanılmaz dereceye gelmedi. Geliyor musunuz?

Piyer çevresine bakınarak gözleriyle seyisini aradı.

– Evet, ben de sizinle geliyorum, dedi.

İşte o zaman, yollarını şaşırmış gibi yaya dolaşan ya da sedyelerle taşınan yaralıları ilk kez olarak gördü. Bir akşam önce geçtiği kokulu saman demetlerinin dizi dizi sıralandıkları aynı küçük düzlükte, o dizilere dik olarak, miğferi düşmüş, başını da rahatsız bir biçimde kıvırmış bir er hareketsiz yatıyordu. Piyer:

– Peki bunu niye kaldırmamışlar? diye soracak oldu, ama aynı yöne dönüp bakan yaverin yüzündeki sert anlamı görünce sustu.

Kendi seyisini bulamamıştı, yaverle birlikte yamaçtaki, düzlükten geçip Rayevski'nin bulunduğu tabyaya doğru gitti. Atı hep yaverin atından geri kalıyor ve düzenli aralıklarla onu sarsıp duruyordu.

Yaver:

– Siz galiba ata binmeye alışkın değilsiniz kont? dedi.

Piyer, şaşkın bir tavırla:

– Binerim işte, şöyle böyle, yalnız at nedense çok zıplıyor! dedi.

Yaver:

– Hay Allah, yaralanmış! dedi. Sağ dizinin üstünde yara var. Kurşunu yemiş. Sizi kutlarım kont! *Le baptême du feu!*[1]

1 Gazanız mübarek olsun!

Dumanlar arasında altıncı kolordunun içinden, ileri çıkarılmış olan ve atışlarıyla kulakları sağır eden topçu birliklerinin arkasından dolaşıp pek büyük olmayan bir ormana geldiler. Orman serinlik, sessizlik ve sonbahar kokuları içindeydi. Piyer ile yaver atlarından inip tepeye çıktılar. Yaver tabyaya yaklaşarak:

– General burada mı? diye sordu.

Sağı göstererek:

– Biraz önce buradaydılar, oraya gittiler, diye karşılık verdiler.

Yaver, sanki artık Piyer'i ne yapacağını bilemiyormuş gibi dönüp ona baktı. Piyer:

– Siz benim için üzülmeyin canım, dedi. Ben tabyaya girerim, izin verir misiniz?

– Evet, oraya gidin, oradan her şey görünür. Aynı zamanda o kadar tehlikeli de değildir. Ben gelip sizi alırım.

Piyer bataryanın bulunduğu yere gitti, yaver ise tekrar ata binip ileriye doğru gitti. Ondan sonra artık bir daha görüşmediler. Piyer çok daha sonra, o gün bir merminin o yaverin elini kopardığını öğrenecekti.

Piyer'in girdiği tabya sonradan Rusların "tabyadaki batarya" ya da "Rayevski'nin bataryası", Fransızların ise *"la grande redoute, la fatale redoute, la redoute du centre"*[1] dedikleri tabyaydı. Çevresinde yüzlerce insanın can verdiği ve Fransızların cephenin en önemli noktası saydığı bir yerdi.

Tabya, bir tepeden ve üç yönde kazılmış siperlerden ibaretti. Siperlerin kazıldığı yerde, ağızları aralıklardan dışarı çıkarılmış, durmadan ateş eden on top vardı.

Tabya ile aynı hizada, her iki yönde durmadan ateş eden toplar duruyordu. Topların biraz arkasında piyade birlikleri vardı. Piyer, bu tabyaya girerken pek büyük olmayan, çevresinde hendekler kazılmış ve üzerinde ateş eden birkaç topun bulunduğu yerin savaşın en önemli noktası olduğunu aklına bile getirmiyordu.

Tam tersine, ona öyle geliyordu ki burası (asıl kendisi orada bulunduğu için) savaş alanının en önemsiz noktalarından biriydi.

Tabyaya girdikten sonra gidip bataryayı kuşatan hendeğin ucuna oturdu ve dudaklarında bilinçsiz, memnun bir gülümsemeyle çev-

1 "Büyük tabya, uğursuz tabya, merkezin tabyası."

resinde olup bitenlere baktı. Arada bir yine aynı gülümsemeyle yerinden kalkıyor, topları dolduran ya da onları iterek geçiren ve durmadan ellerinde torbalarla ya da topa sürülecek mermilerle oraya buraya koşuşan erlere engel olmamaya çalışarak bataryada dolaşıyordu. Bataryadaki toplar birbiri arkasına ateş ediyor, sesleriyle insanı sağır ediyor, tüm çevreyi barut dumanıyla dolduruyorlardı.

Bataryanın koruduğu piyade erlerinin arasında hissedilen korkunun tam tersine burada, geri kalanlardan siperlerle ayrılmış ve hepsi de bir işle uğraşan sayıları sınırlandırılmış insanların bulunduğu bataryada herkesin aynı derecede duyduğu sıcak bir aile yaşantısının heyecanı hissediliyordu.

Savaşla ilgili olmayan Piyer gibi beyaz şapkalı bir adamın durup dururken çıkagelmesi, önce bu insanları şaşırtmış, içlerinde hoşnutsuzluk uyandırmıştı. Erler, yanından geçerken ona hayretle, hatta korkuyla yan yan bakıyorlardı. Topçu subayların en yüksek rütbelisi, uzun boylu, uzun bacaklı, yüzü çiçek bozuğu bir adam, güya en uçtaki topun durumunu gözden geçirmek içinmiş gibi Piyer'e yaklaştı ve ona merakla baktı.

Henüz çocuk denilebilecek ve herhalde daha yeni harp okulundan çıkmış, gencecik, yuvarlak yüzlü bir subaycık, emrine verilen iki topu oldukça büyük bir çaba göstererek idare etmek için emirler verirken bir ara sert bir tavırla Piyer'e:

– Beyefendi, lütfen yoldan çekilin, burada durulmaz! dedi.

Erler Piyer'e bakarak hoşnutsuz bir tavırla başlarını sallıyorlardı, ama bu beyaz şapkalı adamın hiçbir kötülük etmediği kanısına varıp onun yamaca bakan kenarda uslu uslu oturduğunu ya da bataryada çekingen bir gülümseyişle erlerin önünden saygıyla bir yana çekilerek kurşun yağmuru altında sanki bir bulvardaymış gibi sakin sakin dolaştığını görünce ona karşı duydukları hoşnutsuz şaşkınlığın yerini, yavaş yavaş bir başka duygu aldı; bu, besledikleri hayvanlara, köpeklere, horozlara, keçilere ve genel olarak ordudaki birliklerde yaşayan tüm hayvanlara karşı duydukları sevgiydi. Onu hemen içlerinden biri olarak ailelerine kabul etmiş, benimsemiş, hatta ona bir takma ad bile vermişlerdi. Ona "bizim beyefendi" diyor ve ondan söz ederken kendi aralarında şefkatle gülüşüyorlardı.

Bir gülle Piyer'in iki adım ilerisinde yere saplandı. Piyer güllenin püskürttüğü toprağı elbisesinden temizlemeye çalışarak, dudaklarında bir gülümsemeyle çevresine bakındı. Kırmızı yüzlü, iri yapılı bir er sağlam beyaz dişlerini göstere göstere gülümseyerek Piyer'e doğru döndü.

– Allah aşkına siz hiç korkmuyor musunuz beyefendi? diye sordu.

Piyer:

– Sen korkuyor musun? diye sordu.

Er gülerek:

– Korkmaz olur muyum hiç? diye karşılık verdi. Gülle adama acır mı? Bir çarptı mı bağırsaklar dışarı dökülür! Korku duyulmaz mı hiç? diye söylendi.

Birkaç er, yüzlerinde neşeli ve şefkatli bir ifadeyle Piyer'in yanında durdu. Onun konuşmasını hiç beklemiyorlardı ve Piyer'de fark ettikleri bu cesaret onları sevindirmişti:

– Biz askeriz, bu bizim işimiz! Bir beyefendi böyle olsun, şaşılacak şey! Ama ne beyefendiymiş!

Gencecik subay Piyer'in çevresinde toplanmış olan erlere:

– Herkes yerine! diye bağırdı.

Bu genç subay herhalde görevini ilk ya da ikinci kez olarak yapıyor, bu yüzden de erlerle olsun, komutanlarıyla olsun özel bir resmiyet ve kesinlikle konuşuyordu.

Topların ve tüfeklerin yankılar bırakan atışları tüm savaş alanında gittikçe şiddetleniyordu. Özellikle solda Bagration'un ileri karakollarının bulunduğu yerde, daha yoğun bir hal almıştı. Ama Piyer'in bulunduğu yerde, ateş eden topların dumanından ötürü orada olup bitenlerden hemen hemen hiçbir şey görmeye imkân yoktu. Ayrıca Piyer'in tüm dikkati bataryada, (başkalarından siperlerle ayrılmış) o bir aile gibi olan bir avuç insan üzerinde toplanmıştı. İlk anlarda, savaş alanını görüp atışların sesini duyduğu vakit hissettiği o bilinçsiz neşe ile karışık heyecanın yerini şimdi, özellikle o düzlükte tek başına yatan eri gördükten sonra, bambaşka bir duygu almıştı. Şimdi hendeğin kenarında otururken çevresindeki kişileri gözlüyordu.

Saat ona doğru bataryadan götürülen insanlar yirmiyi bulmuş; toplardan ikisi parçalanmış, mermiler bataryaya gittikçe daha sık

isabet etmeye başlamıştı. Uzaklardan gelen kurşunlar vızıldaya vızıldaya, ıslık çala çala uçup geliyordu, ama bataryadaki insanlar bunu fark etmiyor gibiydiler; her yönden neşeli konuşmalar, şakalar duyuluyordu.

Erlerden biri ıslık çala çala uçup gelen bir humbaraya:

– Tombul! diye bağırıyordu.

Bir başkası humbaranın uçup bataryaya geçtiğini ve bataryanın koruduğu hatlara isabet ettiğini görerek kahkahalarla:

– Buraya değil! Piyadeye! diye ilave ediyordu.

Bir başka er, uçarak geçen bir merminin korkusundan çömelen bir köylüye:

– Ne o? Tanıdık mı yoksa? diye gülerek soruyordu. Birkaç er, tepenin kenarında toplanmış ileride olup bitenlere bakıyorlardı. Yarın öbür tarafını işaret ederek:

– Bak, ileri hatları geriye çekiyorlar, görüyor musun? Geriye doğru gittiler, diyorlardı.

Yaşlı bir onbaşı onlara:

– Siz kendi işinize bakın! diye bağırıyordu. Madem geri gittiler, demek ki arkada çarpışma var.

Çavuş bunu söyledikten sonra, erlerden birini omzundan yakalıyor ve diziyle arkasından itiyordu. Gülüşmeler duyuluyor, bir yandan:

– Beşinci topu çekin! diye bağırıyorlardı.

Eski topun yerine yenisini getirenlerin neşeli sesleri işitiliyordu.

– Haydi çocuklar! Hep birden dayanın! Ha gayret!

Kırmızı yüzlü, şakacı er, dişlerini göstererek bir gülüşle:

– Hay Allah! Neredeyse bizim beyefendinin şapkasını yere düşürüyordu! dedi, sonra bir tekerlekle erlerden birinin ayağına isabet eden gülleyi azarlar gibi:

– Seni gidi yaramaz! diye söylendi.

Bir başkası sine sine yaralıları almak için bataryaya giren gönüllülere gülerek:

– Hey! Tilkiler! Buraya baksanıza! diye bağırıyordu.

Ayağı parçalanmış bir erin önünde bocalayan gönüllülere:

– Ne o? Yoksa bu çorba hoşunuza gitmedi mi? Ah sizi gidi kargalar, rahata alıştınız!

Köylülerle:

– Biz, yani şey... Böyle şeyleri ölüm kadar sevmeyiz! diye alay ediyorlardı.

Piyer her isabet eden mermiden, her kayıptan sonra herkeste heyecanın gittikçe daha çok arttığını seziyordu.

Yaklaşan bir fırtına bulutunun altından fışkıran gizli ve gittikçe daha çok şiddetlenen bir ateşin şimşekleri (sanki olup bitenlere bir karşı tepki olarak meydana geliyormuş gibi) bu insanların yüzlerini gittikçe daha çok ve daha sık aydınlatıyordu.

Piyer, öndeki savaş alanına bakmıyor, orada olup bitenleri öğrenmeye çalışmıyordu: Tüm varlığı bu gittikçe daha çok şiddetlenen ve kendisinin de (Bunu kesin olarak hissediyordu.) ruhunda alevlenmeye başlayan ateşe doğru çevrilmişti.

Saat onda, bataryanın önünde, fundalıkların arasında ve Kamenka Nehri boyunda olan piyade erleri geri çekildiler. Bataryadan, erlerin nasıl onun yanından yaralıları tüfeklerin üzerlerinde taşıyarak koşa koşa geçtikleri görülüyordu. Bir general, maiyetiyle birlikte tabyaya girdi ve albayla konuştuktan, Piyer'e de sert bir tavırla baktıktan sonra, tekrar aşağıya inerek piyadeyi koruyan birliklerin atışlara daha az hedef olmaları için yere yatmalarını emretti. Hemen arkasından bataryanın daha sağında bulunan piyade saflarında trampet sesiyle, kumanda sesleri duyuldu. Bataryadan bakılınca piyade saflarının nasıl ileri doğru atıldıkları görülüyordu.

Piyer aralıktan bakıyordu. Özellikle bir yüz gözüne çarptı. Bu, kılıcını indirmiş olarak arka saflarda giden ve huzursuz bir tavırla çevresine bakınan gencecik, solgun yüzlü bir subaydı.

Piyade saflarındaki erler duman içinde gözden yok oldular, uzun uzun bir bağrışma dalgalandı ve aralıksız tüfek sesleri duyuldu. Birkaç dakika sonra oradan yığınla yaralı ve sedye döndü. Bataryaya daha sık mermi isabet etmeye başlamıştı. Birkaç ölü kaldırılmadan oldukları yerde yatıyordu. Topların yanında erler daha büyük bir heyecanla ve daha çok uğraşıp didiniyorlardı. Artık hiç kimse Piyer'e dikkat etmiyordu. Bir iki kez öfkeyle ona ayağa dolaştığı için bağıranlar oldu. Üst rütbeli subaylar, kaşlarını çatmış olarak geniş, hızlı adımlarla bir toptan öbürüne gidiyordu. Gencecik subay yanakları daha da kızarmış olarak, daha büyük bir ça-

bayla erlere komuta ediyordu. Erler toplara sıkıştırılacak patlayıcı maddeleri elden ele veriyor, oldukları yerde dönüp topları dolduruyor ve görevlerini gergin bir ruh hali içinde gösterişle yapıyorlardı. Yürürken sanki vücutları yaylıymış gibi oradan oraya atlıyorlardı.

Fırtına bulutu, bataryanın üzerine çökmüştü ve Piyer'in gittikçe nasıl alevlendiğini izlediği ateş tüm yüzlerde alev alev yanıyordu. Piyer, üst rütbeli subayın yanında duruyordu. Genç subay koşarak eli kasketinde yaklaştı.

– Şunu bildireyim ki, sayın albayım, elimizde yalnız sekiz atımlık barutumuz kaldı. Ateşe devam edelim mi?

Mazgaldan bakan üst rütbeli subay ona karşılık vermeden:

– Seri ateş! diye bağırdı.

Birden beklenmedik bir şey oldu; genç subaycık, "Ah!" diye bağırdı ve kıvrılarak tıpkı havada uçarken vurulmuş bir kuş gibi yere yığılıverdi. Piyer'in bulanık gören gözleri önünde her şey garip, belirsiz ve karanlık oluvermişti.

Mermiler birbiri arkasına ıslık çalarak geliyor, yerlere, toplara çarpıyordu. Daha önce bu seslere kulak vermemiş olan Piyer, şimdi onları duyuyordu. Bataryanın yan tarafında, sağda erler, "Huraaa!" sesleriyle ileriye değil de, Piyer'in gördüğü kadarıyla, geriye doğru koşuyorlardı.

Bir gülle Piyer'in bulunduğu siperin tam kenarına çarptı. Toprak döküldü, Piyer'in gözlerinin önünde siyah bir yuvarlak belirdi ve aynı anda şap diye bir şeyin içine girdi. O anda bataryaya giren milisler geriye doğru koştular. Subay:

– Seri ateş devam! diye bağırıyordu.

Çavuş üst rütbeli subaya yaklaştı ve korku dolu, fısıldayan bir sesle (tıpkı sofracıbaşının efendisine istediği şaraptan artık kalmadığını bildirdiği gibi) artık toplara doldurulacak barut kalmadığını söyledi. Subay Piyer'e doğru dönerek:

– Alçaklar, ne yapıyorlar! diye bağırdı.

Yüzü kıpkırmızı ve terliydi. Çatık kaşlarının altında gözleri pırıl pırıldı. Öfkeyle Piyer'i tepeden tırnağa sözlü, sonra erine doğru dönerek:

– Koş, yedek barutu getir, sandıkları getir! diye bağırdı.

Piyer:

– Ben giderim, dedi.

Subay ona karşılık vermeden, geniş adımlarla öbür yana geçti.

– Ateş etme... Bekle! diye bağırdı.

Yedek barutu alması emredilen er Piyer'le çarpıştı.

– Ah, beyefendi, senin yerin burası değil ki! diyerek aşağıya doğru koştu.

Piyer gencecik subayın oturduğu yerin dolayından geçerken erin arkasından koştu. Üzerinden bir, iki, üç gülle uçtu. Önde, yanda, arkada bir yerlere çarptı. Piyer koşarak aşağıya indi.

Artık yeşil sandıklara koşarak yaklaşacağı sırada birden, "Nereye gidiyorum ben?" diye aklına geldi. "İleri mi gitmek gerekir, yoksa geri mi?" diye düşünerek kararsızlık içinde bir an durakladı. Sonra birden korkunç bir sarsıntıyla geriye, toprağın üzerine fırladı. Aynı anda müthiş bir aydınlık onu tepeden tırnağa aydınlattı ve kulaklarında uğultu, çatırtı ve ıslıkla karışık sağır edici bir patlama oldu.

Piyer, kendine gelince toprağın üzerinde ellerini iki yana dayamış olarak oturduğunu fark etti. Yanında durduğu sandık yok olmuştu. Yalnız perde yanmış, yeşil tahtalar ve bez parçaları, kavrulmuş otların üzerinde oraya buraya atılmış duruyordu. Bir at parçalanmış okunu sürükleye sürükleye dörtnala Piyer'in yanından geçti, bir başka at da tıpkı Piyer gibi toprağın üzerinde yatıyor, uzun uzun tiz bir sesle kişniyordu.

XXXII

Piyer, korkudan kendini kaybederek fırladı ve onu çevreleyen tüm korkunç şeylerden sığınacak tek yer olarak gördüğü bataryaya koşarak döndü. Sipere girdiği sırada, bataryada artık silah seslerinin duyulmadığını, ama birliklerin orada bir şeyler yaptıklarını gördü. Bunların kim olduğunu anlamaya fırsat bulamadı. Albayın sanki aşağıda olan bir şeye dikkatle bakıyormuş gibi, yüzüstü yattığını ve daha başka bir şey gördü. Bir erin onu kollarından yakalamış olan insanlardan kurtulmaya çabalayarak "Kardeşler!" diye bağırdığını işitti.

Ama daha albayın öldürülmüş olduğunu, "Kardeşler!" diye bağıranın tutsak düştüğünü ve bir başka erin de sırtından gözlerinin önünde süngülendiğini kavramaya vakit bulamamıştı. Daha sipere koşarak girdiği anda sıska, sarı, yüzü ter içinde, lacivert üniformalı ve elinde kısa bir kılıç tutan bir adam, bir şeyler bağırarak üzerine atıldı, Piyer, birbirlerini görmeden koşarken onlarla çarpışacağını anlayarak bir ön seziyle kendini korumak için ellerini ileri doğru uzattı ve o adamı (bu, Fransız subayıydı.) bir eliyle omzundan, öbür eliyle boğazından yakaladı. Subay kılıcını bırakarak Piyer'i yakasından tuttu.

Birkaç saniye ikisi de korku dolu gözlerle birbirlerinin onlara yabancı gelen yüzlerine baktılar ve ikisi de şimdi ne yapmak gerektiğini bilemeden kararsızlık içinde kaldılar. Her biri, "Şimdi ben mi onun tutsağı oldum, yoksa o mu benim tutsağım?" diye düşünüyordu. Ama belli ki Fransız subayı kendisinin tutsak düştüğü düşüncesini daha akla yakın buluyordu. Fransız bir şey söylemek istiyordu. Ama birden tam başlarının üzerinden, alçaktan, korkunç bir ıslıkla bir gülle geçti, Fransız subayı başını o kadar çabuk eğdi ki Piyer başının koptuğunu sandı.

Piyer de başını eğmiş ve ellerini çekmişti. Fransız artık kimin kimi tutsak ettiğini düşünmeden koşarak bataryaya döndü. Piyer ise ölülere ve yaralılara çarpa çarpa tepeden aşağıya indi; ona öyle geliyordu ki ölüler ve yaralılar onu ayaklarından yakalıyorlardı. Ama daha aşağıya indiği anda karşısına koşarak gelen büyük bir kalabalık halinde Rus erleri çıktı; düşe kalka, tökezleye tökezleye, bağıra bağıra, birbirleriyle şakalaşa şakalaşa, bir fırtına gibi bataryanın üzerine geliyorlardı. Bu sonradan Yermalov'un böylesine bir yararlılığın ancak cesareti ve şansı sayesinde mümkün olabildiğini söyleyerek kendine mal ettiği taarruzdu; daha sonra taarruzdan söz ederken güya cebindeki bütün Georgi Nişanlarını avuç avuç tabyaya fırlattığını söyleyecekti.

Bataryayı ele geçirmiş olan Fransızlar kaçmaya başladılar. Bizim ordularımız, "Huraaa!" çığlıklarıyla Fransızları bataryadan o kadar uzağa kovaladılar ki neredeyse onları durdurmakla güçlük çekilecekti.

Bataryadan arabalarla tutsakları aşağıya indirdiler; bu arada ya-

ralı bir Fransız generali de vardı. Subaylar hemen etrafını almışlardı. Piyer'in tanıdığı, tanımadığı yığın yığın Rus ve Fransız yaralıla yüzleri çektikleri acılardan korkunç bir hal almış olarak yürüyor, yerlerde sürünüyor ya da elde olan birkaç sedye ile bataryadan götürülüyorlardı. Piyer tepeye çıktı; orada bir saatten daha uzun bir süre kaldığı halde onu benimsemiş olan o aile çevresinden hiç kimseyi bulamadı. Orada tanımadığı birçok ölü vardı. Ama bazılarını tanıdı. O gencecik subay hep aynı şekilde siperin kenarında, büzülmüş olarak bir kan birikintisinin içinde oturuyordu. Kırmızı yüzlü er ise hâlâ debeleniyordu, ama onu götürmemişlerdi.

Piyer koşarak aşağıya indi. Nereye gideceğini bilmeden, savaş alanından götürülen sayısız sedyelerin arkasından giderek "Hayır, olamaz, şimdi artık bundan vazgeçerler, şimdi yaptıklarından dehşet duyacaklardır!" diye düşünüyordu.

Ama dumanla örtülen güneş daha yükseklerdeydi ve önde özellikle Semyonovskaya köyünün solunda, dumanlar arasında bir kaynaşma oluyor ve toplarla tüfeklerin atış uğultusu zayıflamak şöyle dursun, insanı çıldırtacak kadar şiddetleniyordu; tıpkı artık can havliyle bağıran bir insan gibi.

XXXIII

Borodino Savaşı'nın en önemli harekâtı Borodino ile Bagration'un ileri karakolu arasında bir sajenlik bir boşlukta oldu (Bu mesafenin dışında öğleye kadar bir yanda Uvarov kumandasındaki süvari kuvvetlerinin harekâtı, öbür yanda Utitza'nın gerisinde Ponyatovski ile Tuçkov'un arasında bir çatışma olmuştu). Savaşın en önemli çarpışması Borodino ile ileri karakolların arasında, ormanın yakınında, iki yanı rahatça görülebilen açıklıkta, savaş alanında her çeşit kurnazlıktan uzak bir şekilde yapıldı.

Savaş her iki taraftan birkaç yüz topun atışıyla başladı. Ondan sonra duman tüm savaş alanını kaplayınca dumanın içinde (Fransızlar yönünden) sağdan Dessaix ile Compens komutasındaki iki tümen ileri karakollara doğru, soldan da kral naibinin alayları Borodino üzerine yürüdüler.

İleri karakollar Napolyon'un üzerinde bulunduğu Şevardino

tabyasından bir verst, Borodino ise düz bir çizgi üzerinden bakılırsa iki verst ilerideydi. Bu yüzden Napolyon orada olup bitenleri göremiyordu. Kaldı ki meydana gelen duman sisle birleşerek tüm bölgeyi gözden saklıyordu. Dessaix'in tümeninin ileri karakollara doğru yürüyen erleri, ancak kendilerini ileri karakollardan ayıran vadiye ininceye kadar görülebildi. Vadiye iner inmez ileri karakollardaki toplardan, tüfeklerden yükselen duman o kadar yoğun bir hal aldı ki vadinin o ucu tüm olarak örtüldü. Dumanın arasından yine siyah karaltılar belirip kayboluyordu. Bunlar muhtemelen erlerdi. Bazen de süngülerin parıltısı bir an için görülüp kayboluyordu. Ama Şevardino tabyasından bakılınca bunların ilerleyip ilerlemedikleri ve Fransız mı, yoksa Rus mu oldukları anlaşılamıyordu.

Güneş pırıl pırıl yükselmişti ve eğri ışınları elini siper ederek ileri karakollara bakan Napolyon'un tam yüzüne çarpıyordu. Duman, ileri karakolların önünden yayılıyor ve bazen duman kayıyormuş, bazen de ordular ilerliyormuş gibi görünüyordu. Ara sıra silah sesleri arasında insanların çığlıkları da duyuluyordu, ama orada ne yaptıklarını görmeye imkân yoktu.

Napolyon tepede dururken dürbünle bakıyor ve ucundaki yuvarlaktan dumanı, insanları görüyordu; bunlardan bazıları kendi adamlarıydı, bazıları Rus'tu. Ama çıplak gözle baktığı vakit, daha biraz önce gördüğü insanların nerede olduğunu bilemiyordu.

Tepeden aşağıya indi, bir aşağı bir yukarı dolaşma başladı. Duruyor, silah seslerine kulak veriyor, savaş alanına dikkatle bakıyordu.

Yalnız aşağıda, Napolyon'un bulunduğu yerde, bazı generallerin şimdi durdukları tepedeki tabyadan değil, aynı zamanda şimdi ardı ardına bazen Rus, bazen Fransız erlerin, yaralı, ölü, canlı ya da korkudan çıldıracak hale gelmiş erlerin bulunduğu o ileri karakollardan bile, o noktada olup bitenleri anlamaya imkân yoktu. Bu noktada hiç durmayan sürekli bir top ve tüfek atışı altında birkaç saat boyunca bazen yalnız Ruslar, bazen yalnız Fransızlar ortaya çıkıyor, bazen piyade, bazen süvari erleri ileriye atılıyor, düşüyor, ateş ediyor, birbirleriyle çarpışıyor ve birbirlerine ne yaptıklarını bilmeden bağırıyor, sonra da koşarak geri çekiliyorlardı.

Savaş alanından hiç durmadan Napolyon'a dörtnala yaverler ve

mareşallerinin gönderdikleri haberciler geliyor, savaşın gidişatı hakkında rapor veriyorlardı; ama verdikleri tüm raporlar yanlıştı. Çünkü hem belirli bir anda savaşın en hareketli noktasında ne olup bittiğini söylemeye imkân yoktu hem de yaverlerin birçoğu çarpışmaların asıl yapıldığı noktaya kadar gidemiyor, ancak başkalarından işittiklerini bildiriyorlardı. Ayrıca herhangi bir yaver, Napolyon'a gitmek için o iki üç verstlik mesafeyi alıncaya kadar koşullar değişiyor ve getirdiği haber artık gerçeğe uymayan bir şey oluveriyordu. Kral naibinden Borodino'nun zaptedildiği ve Koloça üzerindeki köprünün Fransızların elinde bulunduğunu bildirmek için dörtnala gelen yaverin raporu da böyle oldu. Yaver Napolyon'a orduların köprüden geçmesi için emir verip vermeyeceğini soruyordu. Napolyon nehrin öbür tarafında kuvvetlerin saflara girip emirlerini beklemesini emretti. Ama bu emri verdiği sırada değil, daha yaver Napolyon'a durumu bildirmek için Borodino'dan ayrıldığı sırada bile köprü artık düşman elinden geri alınmış ve Ruslar bu köprüyü Piyer'in de muharebenin ta başında katıldığı çatışmada yakmıştı.

İleri karakoldan dörtnala gelen solgun yüzlü, korkulu bir yaver Napolyon'a taarruzun geri püskürtüldüğünü haber verdi. Oysa ileri karakollar ordunun başka birlikleri tarafından alınmıştı ve yavere Fransızların geri püskürtüldüğü söylenmişti. Ama daha o yaver Fransızların geri püskürtüldüğünü söylediği sırada, ileri karakollar ordunun başka birlikleri tarafından ele geçirilmişti ve Davout sağdı, yalnız başından hafif bir yara almıştı. Napolyon elde olmayarak yanlış olan bu raporlara göre emirler veriyordu, ama bu emirler ya daha önce, daha o hiç emir vermeden yerine getirilmiş oluyor ya da imkân olmadığı için yerine getirilmiyordu.

Savaş alanına daha yakın, ama Napolyon gibi çarpışmada bulunmayan ve yalnız nadir olarak kurşun yağmuru altında bulunan bölgelerden geçen mareşallerle generaller, Napolyon'a sormadan, nereden nereye ateş edileceğini, süvarilerin dörtnala nereye gideceklerini, piyadenin de nereye koşacağını söyleyerek emirler veriyorlardı. Napolyon'un emirleri gibi onların da emirlerinden ancak pek azı yerine getiriliyordu. Çoğu zaman emrettiklerinin tam tersi oluyordu.

İleri atılmaları emredilen erler, seri atış altına girince koşarak geri çekiliyorlardı; yerinde kalmaları emredilen erler birden karşılarında beklenmedik bir şekilde Rusları görünce bazen kaçıyor, bazen ileri atılıyordu ve süvariler emri beklemeden kaçan Rusları dörtnala kovalıyorlardı. Süvari tümeninden iki alay işte öyle Semyonovski Vadisi'nden dörtnala geçerek tepeye tırmanır tırmanmaz oldukları yerde dönerek yıldırım gibi geri çekilmişlerdi. Piyade erleri de aynı şekilde ilerliyor, bazen kendilerine emredilen yerlerden bambaşka bir yere koşarak gidiyorlardı. Topların ne zaman, nereye geçirileceği, piyadenin ne zaman harekete geçeceği, ne zaman ateş edileceği, süvarilerin ne zaman Rus piyadesini çiğnemek için ileri atılacağı konusundaki tüm emirler, safların içinde bulunan en yakın birlik komutanları tarafından artık Ney, Davout, Murat, hatta Napolyon'a bile sorulmadan veriliyordu. Bu insanlar verilen bir emri yerine getirmedikleri ya da kendi keyiflerine göre emir verdikleri için haklarında işlem yapılmasından korkmuyorlardı; çünkü savaşta ortaya atılan, insanın en değerli şeyi, kendi hayatıdır ve bazen kurtuluş geri çekilmekteymiş, bazen de ileri atılmaktaymış gibi görünür. Bu yüzden savaşın en civcivli yerinde olan tüm insanlar, içinde bulundukları ana uygun olarak davranıyorlardı.

Aslında tüm o ileri atılışlar ya da geri çekilişler, orduların durumunu değiştirmiyordu. O koşarak ileri ya da birbirlerinin üzerine atılışları, onlara hemen hemen hiç zarar vermiyordu. Asıl zarar, yani ölüm ya da sakatlanma, tüm bu insanların oradan oraya koşuştukları alanın her yerinde uçan mermilerden, kurşunlardan geliyordu. İnsanlar, mermilerle kurşunların uçuştuğu bu alandan çıkar çıkmaz hemen geride duran komutanlar, onları yine gruplara sokuyor, disiplin altına alıyor, o insanlar da bu disiplinin etkisiyle atış alanına giriyor ve orada (ölüm korkusunun etkisi altında) disiplini unutuyor, kalabalığın bir rastlantı olarak sürüklendiği hareketlere uyarak oradan oraya atılıyorlardı.

XXXIV

Napolyon'un, bu ateş hattına yakın bulunan hatta bazen kendileri de giren generalleri Davout, Ney ile Murat, oraya kitle halin-

de, düzenli büyük birlikler sürüyordu. Ama başka muharebelerde olup bitenlere aykırı olarak düşmanın bozguna uğradığını bildirecek olan son haberler yerine, o düzenli, kalabalık askerî birlikler bu bölgeden hep bozguna uğramış, korkmuş, düzensiz yığınlar halinde geri dönüyorlardı. Generaller onları yeniden düzene sokuyorlardı. Ama erlerin sayısı gittikçe azalıyordu. Öğle vakti Murat, Napolyon'a yaverini göndererek takviye istedi.

Murat'nın yaveri dörtnala gelip majesteleri bir tümen daha gönderdikleri takdirde Rusların bozguna uğratılacağını bildirdiği sırada, Napolyon, tabyanın altında oturuyor, *punch* içiyordu.

Sözlerini anlamıyormuş gibi, sert bir şaşkınlıkla, uzun siyah saçları kıvrılmış (Murat'nın saçları aynı şekilde kıvrılmıştı.) yakışıklı gence bakarak:

– Takviye mi? diye tekrarladı.

Bunu sorarken "Takviye ha! Daha ne takviyesi istiyorlar? Ellerinde Rusların en zayıf, en az tahkim edilmiş kanadına yöneltilmiş ordunun yarısı var!" diye düşünüyordu. Sert bir tavırla:

– *Dites au roi de Naples,* dedi, *qu'il n'est pas midi et que je ne vois pas encore clair sur mon échiquier. Allez...*[1]

Uzun saçlı, yakışıklı, delikanlı yaver, elini şapkasından ayırmadan derin derin içini çekerek gene insanların öldürüldüğü yere koştu.

Napolyon ayağa kalktı, yanına Caulencourt ile Berthier'yi çağırarak onlarla savaşla ilgili olmayan konularda sohbete daldı.

Napolyon'un gittikçe daha büyük bir heyecanla devam ettiği konuşmasının ortasında, Berthier'nin gözleri, terli bir at sırtında maiyetiyle birlikte tabyaya doğru yaklaşan bir generale takıldı. Bu, Belliard'dı. Belliard, atından inerek çevik adımlarla imparatora yaklaştı, korkusuz bir tavırla ve yüksek sesle takviye gönderilmesinin zorunlu olduğunu ispatlamaya çalıştı. Şerefi üzerine yemin ederek, imparator bir tümen daha verirse Rusların mahvolacağını söylüyordu.

Napolyon, omuzlarını silkerek hiçbir karşılık vermeden gezintisine devam etti. Belliard yüksek sesle ve heyecan içinde çevresin-

1 Napoli kralına söyleyin, daha öğle olmadı, bu yüzden satranç tahtasını iyi göremiyorum. Gidin...

deki maiyet generalleriyle konuşmaya başladı. Napolyon, tekrar oraya atla gelen generale yaklaşarak:

– Siz çok heyecanlısınız Belliard! dedi. Şiddetli ateş altında insan kolay yanılabilir. Gidin! Duruma bakın, o zaman gelip bana söylersiniz.

Belliard, daha gözden uzaklaşır uzaklaşmaz, başka yönden gönderilen bir haberci daha dörtnala geldi. Napolyon ikide bir rahatsız olmaktan sinirlenen bir tavırla:

– *Eh bien, qu'est-ce qu'il y a?*[1] diye sordu.

Yaver:

– *Sire, le prince...*[2] diye söze başladı.

Napolyon öfkeli bir hareketle:

– Takviye mi istiyor? diye sordu.

Yaver "evet" anlamında başını eğdi ve raporunu vermeye çalıştı. Ama imparator ona arkasını döndü, iki adım attı, durakladı, tekrar geri döndü ve yanına Berthier'yi çağırdı. Ellerini iki yana açarak:

– İhtiyarları göndermeli oraya! dedi.

Berthier'nin yüzüne baktı:

– Kimi göndersek acaba o *oison que j'ai fait aigle*'e?[3] (Sonradan prense "*oison*"[4] adını verecekti.)

Tüm tümenleri, alayları ve birlikleri ezbere hatırlayan Berthier:

– İmparatorum, oraya Claparède'in tümenini gönderelim mi? dedi.

Napolyon "evet" anlamında başını salladı. Yaver dörtnala Claparède'in tümenine gitti. Birkaç dakika sonra da tabyanın arkasında duran ve henüz savaşta yıpranmamış olan muhafız alayı harekete geçti. Napolyon hiç konuşmadan o yöne bakıyordu. Birden Berthier'ye doğru döndü:

– Hayır, Claparède'i gönderemem, oraya Friant'ın tümenini gönderirim.

Claparède'in yerine Friant'ın tümenini göndermekte hiçbir üstün yarar yoktu; hatta belli ki Claparède'i şimdi durdurmak ve ye-

---

1 Gene ne var?

2 Majesteleri, prens...

3 Benim kartal haline getirdiğim o yavru kuşa.

4 Yavru kuş.

rine Friant'ı göndermek rahatsızlık veren ve işi geciktiren bir şey olacaktı. Ama emir, gene de yerine getirildi. Napolyon, anlamıyordu ki ordunun karşısında ilaçlarıyla işi karıştıran bir doktor rolündeydi; oysa bir doktorun böyle zararlı bir rol oynayabileceğini çok iyi bilir, böylelerini suçlardı.

Friant'ın tümeni başka tümenler gibi savaş alanının dumanı içinde kaybolmuştu. Çeşitli yönlerden yaverler dörtnala gelmeye devam ediyor ve hepsi sözbirliği etmiş gibi, hep aynı şeyleri söylüyorlardı. Hepsi takviye istiyor, hepsi Rusların yerlerinde durduklarını, Fransız ordusunu eriten *un feu d'enfer*[1] açtıklarını ileri sürüyorlardı.

Napolyon açılır kapanır bir iskemlenin üzerinde, derin düşünceler içinde oturuyordu.

"Gezilerden hoşlanan ve sabahtan beri acıkmış olan" de Beausset imparatora yaklaştı, saygıyla majestelerine öğle yemeği yemesini teklif etmek cesaretinde bulundu:

– Herhalde majestelerini artık zaferi kazanmış olmakla kutlayabilirim! dedi.

Napolyon, hiç konuşmadan başını "hayır" anlamında salladı. Mösyö de Beausset bu reddedişin zafer sözüyle ilgili olduğunu sanarak saygılı olmakla birlikte şakacı bir tavırla dünyada mümkün olunca yemek yenilmesine engel olabilecek hiçbir neden olamayacağını söylemek cesaretini gösterdi.

Napolyon birden somurtkan bir tavırla:

– *Allez vous...*[2] diyerek arkasını döndü.

Mösyö Beausset'nin yüzü buna üzüldüğünü belli eden, pişmanlık dolu, aynı zamanda hayran bir gülümseyişle aydınlandıktan sonra kayar gibi yürüyerek öbür generallere yaklaştı.

Napolyon, her zaman şanslı olan, kumara avuç avuç, çılgınca para sarf eden ve asıl önem verdiği oyunun tüm rastlantılarını hesaba kattığı sırada, oynayacağı eli tüm ayrıntılarıyla düşündüğü halde aynı derecede kesinlikle kaybedeceğini hisseden bir kumarbazın duyduğu müthiş sıkıntıyı duyuyordu.

Ordular, generaller, hazırlıklar, harekât *proclamation courte et*

1 Bir cehennem ateşi.

2 Gidin...

énergique[1] aynıydı, kendisi de değişmemişti, aynıydı. Bunu biliyordu. Aynı zamanda biliyordu ki şimdi eskisinden daha tecrübeli, daha usta olmuştu, karşısındaki düşman bile Austerlitz ile Friedland'daki düşmanın aynısıydı; öyleyken o korkunç vuruşu indirecek olan eli birden, bir büyünün etkisindeymiş gibi gücünü yitirmiş olarak boşa gitmişti.

Kullanılan savaş taktikleri hep aynı, eskiden her zaman başarıyla sonuçlanan şeylerdi: Bataryaların hep aynı noktada yoğunlaşması da cepheyi yarmak için ihtiyatların yaptığı taarruz da *des hommes de fer*'leriyle[2] süvari kuvvetlerinin hücumu da, hepsi denenmişti; fakat yine de zafer şöyle dursun, her yönden hep generallerin öldüğü ya da yaralandığı, takviye göndermenin zorunlu olduğu, Rusları yerlerinden çıkarmanın imkânsızlığı ve orduların bozguna uğradığı haberleri geliyordu.

Eskiden iki üç cümlelik emirlerden sonra mareşaller, yaverler neşeli yüzlerle dörtnala gelip imparatoru kutlar, alınan ganimetleri, tutsak birliklerini, *des faisceaux de drapeaux et d'aigles ennemis,*[3] ele geçirilen topların ve iaşe kollarının sayısını bildirir, Murat da sadece konvoyları almak için süvari birliklerini göndermek için izin isterdi. Lodi'de, Marango'da, Arcole'da, İena'da, Austerlitz'de, Wagram'da ve başka yerlerde hep böyle olmuştu. Şimdi ise ordulara garip bir şey oluyordu.

İleri karakolların ele geçirildiği haberine rağmen, Napolyon görüyordu ki bu seferki hiç de eskiden yapmış olduğu savaşlara benzemiyordu. İçinde uyanan bu duyguyu çevresinde bulunan tüm tecrübeli insanlar da duyuyorlardı. Tüm yüzler hüzünlüydü ve herkes gözlerini birbirinden kaçırıyordu. Yalnız Beausset, olup bitenin anlamını kavrayamıyordu. Napolyon ise uzun savaş tecrübelerinden geçtikten sonra, elden gelen tüm çabaların gösterilmesine rağmen, taarruz eden kuvvetlerinin bir türlü kazanamadığı bir meydan muharebesinin aralıksız sekiz saat sürmesinin ne demek olduğunu çok iyi biliyordu. Biliyordu ki bu neredeyse yenilgi ile sonuçlanan bir çarpışmaydı ve meydan muharebesinin ulaştığı o

1 Kısa ve enerjik bildiriler.

2 Demirden adamlar.

3 Yığınla düşman bayrağı ve sancağı.

gergin hava içinde şimdi artık en küçük bir rastlantı, en küçük bir kararsızlık, kendisini de ordusunu da mahvedebilirdi.

Hiçbir muharebesini kazanmadığı, iki aylık süresi içinde hiçbir sancağı, hiçbir topu, hiçbir birliği ele geçiremediği tüm bu garip Rus seferini zihninde canlandırdığı, çevresindekilerin üzgün yüzlerine baktığı ve Rusların hâlâ dayandığını gösteren haberler aldığı zaman, tıpkı kâbus görüyormuş gibi bir his duyuyor ve onu mahvedebilecek ne kadar talihsizce rastlantı varsa hepsi aklına geliyordu. Ruslar sol cenahına taarruz edebilir, cephenin ortasını yarabilirlerdi; hatta serseri bir kurşun onu öldürebilirdi. Tüm bunlar olabilirdi! Eskiden yaptığı savaşlarda yalnız başarı ihtimallerini aklından geçirirdi. Şimdi ise aklına hep sayısız talihsiz rastlantı geliyor ve hepsini de bekliyordu. Evet, tıpkı rüya gören bir insanın, üzerine gelen bir haydudu mahvetmek için son bir çabayla elini kaldırdığı ve ona vuracağı sırada elinin tüm gücünü yitirerek yumuşak bir bez parçası gibi aşağıya doğru sarktığını hissettiği anda, mahvolacağını anlayarak duyduğu müthiş korku gibi bir his içindeydi.

Rusların Fransızların sol cenahına taarruz ettikleri haberi Napolyon'da böyle bir korku uyandırmıştı. Tabyanın altında, açılıp kapanan iskemlesinin üzerinde oturmuş, dirseklerini dizlerine dayayarak başını eğmiş, hiç konuşmadan oturuyordu. Berthier yanına yaklaştı ve ona işlerin ne durumda olduğunu kesin olarak öğrenmek için hat boyunca gidip gelmeyi teklif etti.

Napolyon:

– Ne? Ne dediniz? dedi. Ha... Evet, söyleyin, bana bir at getirsinler.

Ata binerek Semyonovskaya'ya gitti.

Napolyon'un geçtiği tüm bölgenin üzerinden ağır ağır dağılan barut dumanının arasında, kan birikintilerinin ortasında teker teker ya da küme küme yatan atlar, insanlar görünüyordu. Bu kadar küçük bir yerde böylesine feci bir görüntüyü, bir arada bu kadar çok ölüyü o zamana dek daha ne Napolyon ne de generallerinden herhangi biri görmüştü. Dokuz saattir durmadan süregelen ve kulakları sağır eden top uğultusu, bu görüntüye özel bir anlam veriyordu (Tıpkı canlı tablolar oynandığı vakit çalınan müzik gibi). Napolyon Semyonovskaya'nın yüksek bir yerine çıktı ve barut du-

manı arasında görmeye alışık olmadığı renklerde üniformalar giymiş insanların saf saf durduklarını gördü. Gördükleri Ruslardı. Ruslar, Semyonovskaya tabyasının arkasında yoğun saflar halinde duruyor, topları da durmadan uğulduyor ve hatları boyunca duman çıkarıyordu. Artık buna çarpışma denilemezdi. Sadece Rusları da Fransızları da hiçbir sonuca götüremeyen bir karşılıklı öldürme sürüp gidiyordu. Napolyon, atını durdurdu ve gene düşüncelere daldı; bu düşüncelerden onu Berthier ayıracaktı. Napolyon gözlerinin önünde ve çevresinden sürüp giden ve onun tarafından yönetilen, onun iradesine bağlı sanılan bu işleri artık durduramazdı. Başarısızlık da olunca tüm bunlar ona ilk kez gereksiz ve korkunç görünüyordu.

Atını Napolyon'un yanına doğru süren generallerden biri, eski muhafız alayını savaş alanına sürmeyi teklif etmek cesaretinde bulundu. Ney ile Berthier bakıştılar ve generalin yaptığı bu "saçma" teklif üzerine birbirlerine alaylı alaylı gülümsediler.

Napolyon başını eğerek uzun bir süre hiç konuşmadı. Sonra:

– *Á huit cents lieus de la France je ne ferai pas démolir ma garde,*[1] diyerek atını çevirdi ve gerisin geriye Şevardino'ya döndü.

XXXV

Kutuzov, ak saçlı başını eğmiş oturuyordu; ağır vücuduyla Piyer'in onu o sabah gördüğü yerde, halı ile örtülmüş bankın üzerindeydi. Hiçbir emir vermiyor, sadece kendisine yapılan teklifleri kabul ediyor ya da reddediyordu. Çeşitli tekliflere:

– Evet, evet, yapın bunu! diye karşılık veriyordu.

Zaman zaman çevresinde bulunanlardan birine ya da ötekine dönerek, "Evet, evet, oraya gidiver, yavrum. Bir bak bakalım" ya da "Hayır istemez, bekleyelim daha iyi!" diyordu.

Kendisine getirilen haberleri dinliyor ve emri altında bulunanlar bunu istedikleri vakit, emir veriyordu. Ama haberleri dinlerken söylenen sözlerin anlamıyla değil de haberleri getirenlerin yüzlerinde ve seslerinde hissedilen bir başka şeyle ilgiliymiş gibi görünüyordu. Askerlik alanında yıllardır kazandığı ve tecrübelerden el-

1 Muhafız tümenimi Fransa'dan sekiz yüz fersah uzakta mahvedemem.

de ettiği bilgi ile ihtiyar insanlara özgü bir mantıkla anlıyordu ki ölümle pençeleşen yüz binlerce insanı yönetmek tek bir insanın harcı değildir ve yine biliyordu ki meydan muharebesinin sonucunu kestirecek olan şey, ne başkomutanın emirleri ne orduların bulunduğu yer ne topların ne öldürülen insanların sayısıydı; bunu sağlayacak olan tek şey "ordunun manevi" adı verilen o karşı konulmaz güçtü. Kendisi bu gücün belirtilerini izliyor, onu elinden geldiği kadar yönetmeye çalışıyordu.

Kutuzov'un yüzünde, bir nokta üzerinde toplanmış heyecansız bir dikkat ve gücü kalmamış yaşlı vücudunun yorgunluğunu güçlükle bastıran bir gerginlik vardı.

Saat on birde, kendisine Fransızların ele geçirdikleri ileri karakolların tekrar alındığını, ama Prens Bagration'un yaralı olduğunu bildirdiler. Kutuzov, "Ah!" diye bağırarak başını salladı. Yaverlerinden birine:

– Prens Piyotr İvanoviç'e git ve her şeyi ayrıntılı olarak öğren. Neymiş, nasıl olmuş? dedi, sonra o gidince arkasında duran Würtenberg prensine doğru döndü:

– Altesleri birinci ordunun kumandasını lütfen üzerlerine alırlar mı? dedi.

Prens gitti, ama daha Semyonovskaya'ya varamayacağı kadar kısa bir süre sonra, yaveri onun yanından geri dönüp sayın başkomutana, prensin takviye kuvveti istediğini bildirdi.

Kutuzov, yüzünü buruşturarak birinci ordunun komutasının Dohturov'a verilmesini, prensin ise tekrar yanına gönderilmesini emretti. Güya bu zor dakikalarda onsuz yapamayacakmış gibi bir söz söyledi. Murat'nın tutsak edildiği haberi gelip de kurmaydakiler onu kutladıkları vakit, Kutuzov gülümsedi:

– Sabredin beyler! dedi. Meydan muharebesi kazanılmıştır ve Murat'nın tutsak edilmesinde olağanüstü bir şey yoktur. Ama iyisi mi sevinmeden önce biraz sabredelim.

Gene de bu haberin ordulara bildirilmesi için bir yaveri birlikleri dolaşmaya gönderdi.

Sol cenahtan Şerbinin gelip Semyonovskaya ileri karakollarının Fransızların eline geçtiğini bildirdi. Kutuzov, savaş alanından gelen seslerden ve Şerbinin'in yüzünden durumun iyi olmadığını an-

layarak yerinden kalktı, uyuşukluğunu gidermek istiyormuş gibi bacaklarını hareket ettirdi. Sonra Şerbinin'in koluna girdi, onu bir yana doğru götürdü.

– Yavrum, Yermolov'a gidiver, bak bakalım, bir şey yapılabilir mi, yapılamaz mı?

Kutuzov Gorki'de, Rus ordusunun merkezindeydi. Napolyon'un sol cenahımıza yönelttiği taarruz, birkaç kez geri püskürtülmüştü. Merkezde Fransızlar Borodino'dan daha ileriye gidememişlerdi. Sol cenahtan Uvarov'un süvarileri Fransızları geri çekilmek zorunda bırakmışlardı.

Saat üçe doğru, Fransızların taarruzları durdu. Kutuzov, savaş alanından gelen tüm insanların ve çevresinde bulunan herkesin yüzünde dayanılmaz bir dereceye gelmiş, gergin bir anlam seziyordu. Elde edilen başarıdan, beklenenden çok daha büyük bir memnuniyet duyuyordu. Ama vücudunun direnci gittikçe azalıyordu. Başı birkaç kez sanki düşecekmiş gibi ta önüne sarkmıştı, hatta birkaç kez uykuya dalacak olmuştu. Kendisini sofraya davet ettiler.

Çarın yaveri Woltzeugen (Prens Andrey'in yanından geçerken savaşın *im Raum verlegen*[1] olduğunu ileri süren ve Bagration'un o kadar nefret ettiği Woltzeugen), Kutuzov yemek yerken yanına gitmişti. Kendisini, sol cenahtaki durumu bildirmek üzere Barclay göndermişti. Her şeyi kendi mantığının ölçüsüne vuran Barclay de Tolly, yüzlerce yaralının kaçıştığını, ordunun art kuvvetlerinin bozulduğunu gördükten sonra, meydan muharebesinin kaybedildiği sonucuna varmış ve en gözde yaverini başkomutana bu haberle göndermişti.

Kutuzov, tavuk kızartmasını güçlükle çiğniyor, kısılmış alaylı gözleriyle Woltzeugen'e bakıyordu.

Woltzeugen, kayıtsız bir tavırla bacaklarını dizlerinden kıra kıra, dudaklarında hafif alaylı bir gülümseyişle Kutuzov'a yaklaşarak elini kasketinin siperliğine dokundurmuştu.

"Başkomutan hazretlerine" karşı yapmacık bir kayıtsızlık gösteriyordu; böylece askerlik alanında çok bilgili bir insan olarak o yaşlı ve yararsız adama bir kahraman gözüyle bakmayı Ruslara bı-

1 Tüm düzeye yayılmış.

raktığını, kendisinin ise karşısındakinin ne değerde bir insan olduğunu çok iyi bildiğini göstermek istiyordu. Kutuzov önünde duran tabaklara sert bir tavırla baktı. "*Der alte Herr* (Almanlar kendi çevrelerinde Kutuzov'a öyle derlerdi) *macht sich ganz bequem*,"[1] diye düşündü, sonra "ihtiyar beyefendiye" sol cenahtaki durumu, Barclay'ın kendisine emrettiği ve kendisinin de görüp anladığı biçimde anlatmaya koyuldu.

– Mevzimizin tüm noktaları düşman eline geçmiştir ve kuvvetlerini geri püskürtemeyiz, çünkü elimizde ordu yok. Birliklerimiz düşman önünden kaçıyorlar, onları durduramıyoruz, diye rapor veriyordu.

Kutuzov, çiğnemeyi bırakıp sanki kendisine söyleneni anlamıyormuş gibi bir tavırla, hayretle gözlerini Woltzeugen'e dikmişti. Woltzeugen, *des alten Herr*'in[2] heyecanını fark ederek gülümsedi:

– Gördüklerimi sizden saklamak cesaretini kendimde göremedim, başkomutan hazretleri... Ordularımız tam bir bozgun içindedir.

Kutuzov yerinden fırlayarak kaşlarını çattı ve Woltzeugen'in üzerine yürüyerek:

– Gördünüz ha? Gördünüz ha? diye bağırdı.

– Ne cesaretle... Ne cesaretle! diye nefesi tıkana tıkana bağırmaya devam ederek titrek elleriyle tehdit edici işaretler yapıyordu. Ne cesaretle böyle bir şeyi bana söylüyorsunuz beyefendi? Sizin bir şey bildiğiniz yok. Benden General Barclay'a şunu bildirin ki bana gönderdiği haberler doğru değildir ve muharebelerin gerçek akışını başkomutan olan ben, ondan çok daha iyi biliyorum!

Woltzeugen itiraz ederek bir şey söylemek istedi, ama Kutuzov sözünü kesti:

– Düşman sol cenahta geriye püskürtülmüştür, sağ cenahta da yenilmiştir. Eğer gözünüz iyi görmüyorsa bilmediğiniz bir şeyden söz etmek cesaretinde bulunmayın, beyefendi! Lütfen şimdi General Barclay'a gidiniz ve kendisine şunu bildiriniz ki yarın kesin olarak düşmana taarruz etmek kararındayım!

Kutuzov bunu sert bir tavırla söylemişti. Herkes susuyordu. Yal-

1 İhtiyar beyefendi rahatına bakıyor.

2 İhtiyar beyefendinin.

nız nefes nefese gelen ihtiyar generalin güçlükle nefes aldığı duyuluyordu. Kutuzov haç çıkararak:

– Her yerde geri püskürtüldüler! Bunun için de Tanrı'ya ve kahraman ordumuza şükrediyorum. Düşman yenilmiştir ve yarından tezi yok onu kutsal Rus toprağından kovacağız! dedi, sonra birden elinde olmayarak gözlerinden yaşlar fışkırdı ve dudaklarından bir hıçkırık çıktı.

Woltzeugen omuzlarını silkip dudaklarını büktü ve hiçbir şey söylemeden bir yana çekildi; *über diese Eingenommeneit des alten Herrn*[1] hayretler içinde kalmıştı.

Kutuzov, o sırada tabyaya giren şişman, yakışıklı, siyah saçlı bir generale dönerek:

– İşte benim kahramanım budur! dedi.

Bu, bütün günü Borodino savaş alanında geçirmiş olan Rayevski'ydi.

Rayevski, orduların oldukları yerlerde kaya gibi direndiklerini, Fransızların da artık taarruz etmeye cesaret edemediklerini söyledi. Kutuzov, onu dinledikten sonra Fransızca olarak:

– *Vous ne pensez donc pas comme les autres que nous sommes obligés de nous retirer?*[2] dedi.

Rayevski:

– *Au contraire, votre altesse, dans les affaires indécises, c'est le plus opiniâtre qui reste victorieux et mon opinion...*[3] diye karşılık verdi.

Kutuzov, yaverine:

– Kaysarov! diye seslendi. Otur, yarına bir günlük emir yaz.

Bir başkasına doğru döndü:

– Sen de hat boyunca dolaş ve yarın taarruza geçeceğimizi bildir.

Rayevski ile konuşma devam edip günlük emir yazılırken Woltzeugen, Barclay'ın yanından dönerek General Barclay da Tolly'nin, feldmareşalin verdiği emrin tekrar ve yazılı olarak kendisine bildirilmesini istediğini söyledi.

Kutuzov, Woltzeugen'in yüzüne bakmadan, eski başkomutanın

---

1 İhtiyar beyefendinin bu rahatına.

2 Demek siz başkaları gibi geri çekilmemiz gerektiğini düşünmüyorsunuz, öyle mi?

3 Aksine, altes, kararsızlık yaratan işlerde en azimli kimse o kazanır ve benim düşünceme göre...

çok yerinde olarak sorumluluktan kaçınmak için elinde bulundurmak istediği emrin yazdırılmasını emretti.

Kutuzov'un sözleri ve ertesi gün yapılacak savaş için verdiği emir, esrarengiz bir bağı, tüm orduda aynı duyguları, aynı düşünceleri uyandıran ve savaş gücünü ayakta tutan, o tanımlanması imkânsız manevi güç sayesinde, bir anda ordunun tüm birliklerine yayıldı.

Bu bağın son halkalarına kadar ulaştırılan şey, Kutuzov'un asıl sözleri ve emri değildi. Hatta ordunun çeşitli yerlerinde, "Kutuzov, şöyle şöyle dedi," denilirken erlerin birbirlerine anlattıklarında, onun söylediklerine benzeyen hiçbir şey yoktu. Ama sözlerinin taşıdığı anlam her yerde anlaşılmıştı. Çünkü Kutuzov'un söyledikleri kurnazca yürütülmüş bir düşünce zincirinden değil, başkomutanın yüreğinde olduğu gibi her Rus'un yüreğinde yatan duygulardan doğan bir şeydi.

Böylece ertesi gün düşmana taarruz edeceğimizi öğrenen ordunun üst kademelerinde, bu emrin doğrulandığını duyan ve yorgunluktan bitmiş, kararsızlık içinde bocalayan insanlar, sakinleşiyor, cesaret buluyorlardı.

XXXVI

Prens Andrey'in alayı Semyonovskaya'nın arkasında, saat ikiye dek şiddetli bir topçu atışı altında hareketsizlik içinde duran ihtiyat kuvvetleri arasındaydı. Saat ikiye doğru, o zamana kadar iki yüz kişiyi yitiren alay, Semyonovskaya ile tepedeki batarya arasında bulunan çiğnenmiş yulaf tarlasına sürüldü; o gün binlerce insanın öldürüldüğü ve saat ikiye doğru birkaç yüz düşman topunun şiddetli, yoğun ateşi altında kalan yer burasıydı.

Alay bu noktayı terk etmeden, bir kez olsun ateş etmeden erlerinden üçte birini daha yitirdi. Önde, özellikle sağda henüz dağılmamış olan dumanın içinde topların gümbürtüleri duyuluyor ve ileride her yeri örten esrarengiz duman perdesinin içinden, hiç durmadan, hışırtıya benzeyen hızlı bir ıslıkla mermiler ya da daha ağır fısıltılı bir sesle humbaralar uçarak geliyordu. Bazen sanki ara verir gibi, bir çeyrek saat geçiyor, bu arada tüm mermiler, tüm humbara-

lar alayın üstünden aşıp uzağa gidiyorlardı. Bazen de bir an içinde, birkaç insan birden alaydan topraktan sökülür gibi havaya fırlıyor ve durmadan ölüler, yaralılar geriye doğru götürülüyordu.

Her yeni patlayışla henüz öldürülmemiş olanlar için hayatta kalma şansı gittikçe azalıyordu. Alay, savaş nizamı içinde saflar arasında üç yüz adımlık aralıklarla duruyordu; ama safların birbirinden bu kadar uzak olmasına rağmen, alayda ne kadar insan varsa hepsi aynı duygunun etkisi altındaydı. Alaydaki tüm insanlar aynı şekilde susuyor, somurtuyorlardı. Saflar arasında ara sıra konuşmalar işitiliyordu ama isabetli bir atış olup da "Sedyeler!" diye bağırılır bağırılmaz konuşmalar birden kesiliyordu.

Alaydaki erler zamanın çoğunu komutanlarının emri üzerine toprağın üzerine oturmuş olarak geçiriyorlardı. Kimi başındaki miğferi çıkarıp kayışlarını dikkatle çözdükten sonra tekrar sıkıştırıyor, kimi eline kurumuş bir çamur parçası alıp onu avucunun içinde toz haline getirdikten sonra süngüsünü temizliyor, kimi omuzundaki kayışı gevşetiyor ve tokasını sağlamlaştırıyordu. Kimi çorap yerine ayağına sardığı bezleri düzeltiyor, onları yeniden sarıyor ve postallarını yeniden giyiyordu. Bazıları sürülmüş tarlanın topraklarıyla küçük evler yapıyor ya da hasattan kalan saman çöplerini örüyorlardı.

Hepsi bu işlere dalmış görünüyordu. Biri yaralandığı ya da öldüğü, sedyeler uzatıldığı, bizimkiler geri döndükleri ya da dumanın arasından büyük kitleler halinde düşman göründüğü vakit, hiç kimse buna önem vermiyordu. Topçularımız, süvarilerimiz ileriye doğru geçip piyadelerimizin harekâtı göründüğü vakit ise her yönden destekleyici sözler duyuluyordu. Ama en çok savaşla hiçbir ilgisi bulunmayan bambaşka olaylar dikkati çekiyordu. Manevi bakımından bitkin bir hale gelmiş olan tüm bu insanlar, dikkatleri alışılmış günlük olaylar üzerinde toplanınca bir an için dinleniyor gibi oluyorlardı. Alayın önünden topçu birliklerinin bir bataryası geçiyordu. Top arabalarından birinde, yandan koşulmuş olan atın ayaklarından biri, yan kayışların arasına sıkışmıştı. Alayın tüm saflarından:

– Hey! Baksanıza! Yandaki hayvana bakın! Düzeltsene şunu! Düşecek! Hay Allah! Görmüyorlar! diye sesler duyuldu.

Bir başka kez de nereden çıktığı bilinmeyen ve kuyruğunu dimdik yukarı kaldırmış küçük, kahverengi bir köpek herkesin dikkatini çekti; hayvan korku içinde koşarak safların önüne çıkmış, birden yanı başında yere çarpan bir gülleden ürkerek tiz bir sesle bağıra bağıra kuyruğunu kıstırarak öbür yana fırlamıştı. Alayda herkes kahkahalarla gülmeye başladı ve çığlıklar duyuldu. Ama bu çeşit eğlenceler, birkaç dakika sürüyordu, oysa bu insanlar sekiz saatten fazla bir zamandır yiyeceksiz ve işsiz olarak bir türlü dinmeyen bir ölüm korkusu içinde yaşıyor, solgun somurtmuş yüzleri gittikçe daha da somurtuyor, daha da sararıyordu.

Prens Andrey de alaydaki tüm insanlar gibi kaşlarını çatmış ve somurtmuş olarak yulaf tarlasının yanındaki çimenlikte bir aşağı bir yukarı, bir toprak çizgisinden öbürüne dolaşıp duruyordu. Ellerini arkasında kenetlemiş, başını önüne eğmişti. Yapılacak bir şey, verilecek bir emir yoktu. Her şey kendiliğinden oluyordu. Ölüler hatların gerisine çekiliyor, yaralılar götürülüyordu; saflar da tekrar sıklaştırılıyordu. Erler koşarak uzaklaşsalar bile hemen aceleyle yerlerine dönüyorlardı. Prens Andrey, başlangıçta erlerde cesaret uyandırmanın ve onlara örnek olmanın kendisine düşen bir görev olduğunu düşünerek safların önünde geziniyordu. Ama sonradan zaten onlara öğretilecek hiçbir şey bulunmadığını, bu bakımdan hiçbir davranışının erlere hiçbir şey öğretemeyeceği kanısına varmıştı. Varlığının tüm gücü orada bulunan her erde olduğu gibi bilinçsiz olarak sadece içinde bulundukları o feci durumu düşünmekten kendini alıkoymaya yönelmişti. Çimenlikte ayaklarını sürüye sürüye, otları hışırdata hışırdata, çizmelerini örten toza bakarak yürüyordu. Bazen hasatçıların çimenlikte bıraktıkları ayak izlerinin üzerinden yürümeye çalışarak geniş adımlar atıyor, bazen adımlarını sayarak bir verstlik yol alabilmek için, sürülmüş topraktaki saban izlerinin arasında, birinden öbürüne kaç kez gidip gelmesi gerektiğini hesaplıyor, bazen tarlada yetişen pelin çiçeklerini koparıp yoluyor, onları avuçlarının içinde eziyor, onları koklayarak genzi yakan keskin kokularını duyuyordu. Bir gün önce yapılmış olan çarpışmalardan aklında hiçbir şey kalmamıştı. Hiçbir şey düşünmüyordu.

Zihni yorulmuştu, hep aynı sesleri duyuyor, uçan mermilerin ıslıklarını topların uğultusundan ayırıyor, birinci taburdaki insanla-

rın yüzlerine bakıyor, bekliyordu. Dumanla örtülü o görünmeyen yerden ıslıkla yaklaşan bir şeye kulak vererek "İşte geliyor. Gene bize geliyor!" diye düşünüyordu. "Bir, iki! Gene geliyor! İsabet etti..." Bir an durakladı, saflara baktı. "Hayır, geçip gitmiş. Ha! İşte bu isabet etti!"

Böyle düşünceler yürüterek tekrar yürümeye başlıyor, on altı adımda ileriki toprak çizgisine ulaşabilmek için geniş adımlar atmaya çalışıyordu.

Bir ıslık, arkasından da bir vuruş! Prens Andrey'in beş adım ilerisinde kuru toprak birden oyuluverdi ve bir gülle toprağın içinde kayboldu. Prens Andrey, elinde olmayarak sırtında bir ürpertinin gezindiğini hissetti. Tekrar saflara baktı. Herhalde gene birçok insan yok oluvermişti, ikinci taburun bulunduğu yerin çevresinde büyük bir kalabalık toplanmıştı. Prens Andrey:

– Bay yaver! Emredin orada toplanmasınlar! diye bağırdı.

Yaver, emri yerine getirdikten sonra Prens Andrey'e doğru yürüyordu. Öbür yandan da tabur komutanı atla gelmişti. Bir erin korkuyla:

– Sakın kendini! diye bağırdığı duyuldu ve bir humbara şiddetli bir ıslıkla toprağa konan küçük bir kuş gibi Prens Andrey'in iki adım berisine, tabur komutanının bindiği atın ayakları dibine, hafif bir şıpırtıyla düştü. Önce at (korkusunu belli etmek onun için önemli değildi) kişneyerek şaha kalktı. Az kalsın yaver albayı yere düşürecekti. Yaver hemen kendini yana attı. Atın kapıldığı müthiş korku insanlara da bulaştı.

Toprağa uzanmış olan yaverin sesi duyuldu:

– Yat!

Prens Andrey, kararsızlık içinde duruyordu. Humbara duman çıkararak, yerde yatan yaverle prensin arasında, sürülmüş tarla ile çimenliğin arasındaki yerde, bir pelin kümesinin yanında, topaç gibi dönüp duruyordu.

Prens Andrey, bir an otlara, peline ve dönüp duran siyah küçük yuvarlaktan çıkıp kıvrıla büküle yükselen incecik dumana, yepyeni, kıskanç bir bakışla bakarak:

"Yoksa bu gerçekten ölüm mü? Ama benim ölmem imkânsız bir şey! Ölmek istemiyorum ben! Hayatı seviyorum, bu otları, topra-

ğı, havayı seviyorum..." diye düşünüyordu. Bu düşünceler aklından geçerken de başkalarının kendisine baktıklarını unutmuyordu. Yavere:

– Ayıp, subay olacaksınız! dedi. Siz ne...

Sözünü bitiremedi. Aynı anda bir patlama ve kırılan bir camın şangırtısına benzeyen garip bir ıslık duyuldu, etrafa insanın boğazını yakan bir barut kokusu yayıldı ve Prens Andrey yana fırlayarak elini yukarı kaldırdı, sonra yüzüstü yere düştü.

Birkaç subay ona doğru koştu. Karnının sağ yanından otların üzerine geniş bir kan lekesi yayılıyordu. Çağrılan gönüllüler ellerinde sedyelerle subayların arkasında durmuşlardı. Prens Andrey göğsü toprağa değerek, yüzü otların içinde yatıyor, horlar gibi bir ses çıkararak güçlükle soluk alıyordu.

– Ne duruyorsunuz? Yaklaşın!

Köylüler yaklaşıp onu omuzlarından, ayaklarından tuttular. Prens Andrey acı acı inlemeye başladı. Köylüler bakıştılar, sonra onu gene yere bıraktılar. Birinin:

– Tutun canım, koyun, artık hepsi bir! diye bağırdığı duyuldu.

Prens Andrey'i gene omuzlarından tutup sedyeye koydular. Subaylar arasında:

– Aman Allahım! Aman Yarabbi! Nedir bu Allah aşkına? Karnından yedi! Artık kurtulamaz! Aman Allahım! diye konuşmalar oluyordu.

Yaver:

– Bir kıl payı kadar mesafeden, ta kulağımın dibinden vızıldayarak geçti, diye anlatıyordu.

Köylüler sedyeyi omuzlarına alıp iyice yerleştirdikten sonra aceleyle otlara basa basa aştıkları patikadan ilk yardım çadırına doğru yola koyuldular.

Subaylardan biri düzensiz yürüyen ve sedyeyi sarsan köylüleri omuzlarından tutup durdurdu:

– Uygun adım yürüyün bakalım... Ah siz yok musunuz köylüler!

Öndeki köylü:

– Duydun ya! Bana uy Hvedor! Sana söylüyorum Hvedor! diyordu.

Arkadaki adımını ona uydurarak memnunlukla:

– Tamam! Oldu işte, dedi.

Koşup gelen Timohin sedyenin içindekini görmeye çalışarak:

– Altes, beni duyuyor musunuz? Ha? Prensim? diye titrek bir sesle söyleniyordu.

Prens Andrey, gözlerini açarak başının gömüldüğü sedyenin üzerinden konuşana baktı, sonra gene gözlerini kapadı.

Milisler Prens Andrey'i ormanda iaşe kollarının ve yaraların sarıldığı ilk yardım yerinin bulunduğu noktaya götürdüler. Dispanser, kayın ormanının kenarında, yanları kıvrılarak yukarı doğru kaldırılmış üç çadırdan ibaretti. Kayın ormanında iaşe konvoyları ve atlar vardı. Boyunlarına torbalar geçirilmiş atlar arpa yiyor, serçeler de üzerlerine inerek düşen taneleri topluyordu. Kargalar kan kokusunu alarak sabırsız sabırsız, "Gak gak!" diye bağırarak kayın ağaçlarının arasında, oradan oraya uçuyordu.

Çadırların çevresinde, iki desyatinadan daha geniş bir yerde, üzerlerinde çeşit çeşit giysiler bulunan, üstleri başları kan içinde insanlar yatıyor, oturuyor ya da ayakta duruyorlardı. Yaralıların çevresinde, somurtkan ve dikkatli yüzlerle, kalabalık bir halde bir sürü sedyeci er toplanmıştı. Oranın düzenini sağlamakla görevli erleri subaylar boşuna kovuyorlardı. Erler subayları dinlemeden, sedyelere dayanarak, sanki gördüklerinin kavranılması zor anlamını kavramaya çalışıyorlarmış gibi dikkatli dikkatli gözlerinin önünde olup bitenlere bakıyorlardı. Çadırdan bazen gür, öfkeli çığlıklar, bazen acılı iniltiler duyuluyordu. İçeriden nadir olarak sağlık hizmetlisi erler su almak için koşarak çıkıyor, içeriye getirilecek olanları işaret ediyorlardı. Yaralılar çadırın önünde sıralarını bekleyerek hırıldıyor, inliyor, ağlıyor, bağırıyor, küfrediyor, votka isteyip duruyorlardı. Bazıları da sayıklıyordu.

Prens Andrey'i, alay komutanı olduğu için yaralıların üzerinden aşıra aşıra çadırlardan birinin yanına getirmiş, emir bekleyerek duraklamışlardı. Prens Andrey gözlerini açtı ve uzun bir süre çevresinde olup bitenleri anlayamadı. Çimenliği, pelini, sürülmüş tarlayı, fırıl fırıl dönen siyah topu ve hayata karşı duyduğu ateşli sevgiyi hatırladı. İki adım berisinde başı sarılı, uzun boylu, yakışıklı, siyah saçlı bir astsubay kütüğe dayanmış olarak duruyor, yüksek

sesle konuşarak herkesin dikkatini çekiyordu. Kurşunla başından ve ayaklarından yaralanmıştı. Çevresinde sözlerini büyük bir merakla dinleyen bir yaralı ve sedyeci kalabalığı toplanmıştı. Er pırıl pırıl parlayan ateşli siyah gözleriyle çevresine bakınarak:

– Öyle bir dayak attık ki onlara, ellerinde ne varsa hepsini bırakıp kaçtılar! Krallarını bile ele geçirdik! diye bağırıyordu. Hele bir ihtiyatlar zamanında gelseydi, kardeşim, herifin ne adı ne sanı kalırdı ortada, vallahi doğru söylüyorum...

Prens Andrey, konuşanın çevresinde olan herkes gibi gözleri parlayarak ona bakıyor, teselli bulmuş gibi bir his duyuyordu. "İyi ama artık hepsi bir değil mi? Peki orada ne olacak? Burada ne oldu ki? Hem hayata veda etmek bana neden o kadar acı geliyordu sanki? İyi ama bu yaşantıda bir şey vardı... Ama ben onu anlamadım, anlayamıyorum da..." diye düşündü.

XXXVII

Doktorlardan biri, üzerinde kanlı bir önlükle çadırdan dışarı çıktı; pek büyük olmayan elleri kanlıydı. Bir elinde, (onu kirletmemek için) küçük parmağıyla başparmağı arasında bir puro tutuyordu. Başını kaldırıp çevresine bakındı. Ama gözleri yaralıların bulunduğu yerden daha yukarılara bakıyordu. Belli ki biraz dinlenmek istiyordu. Birkaç kez başını sağa sola çevirdikten sonra içini çekerek gözlerini indirdi. Ona Prens Andrey'i işaret ederek bir şeyler söyleyen sağlık görevlisi ere:

– Peki, hemen getirin, diyerek Prens Andrey'in çadıra getirilmesini emretti.

Sıralarını bekleyen yaralılar arasında söylentiler duyuldu.

Biri:

– Öyle anlaşılıyor ki öbür dünyada da yalnız beyefendilere hayat var, diye söylendi.

Prens Andrey'i içeri getirip biraz önce temizlenmiş olan ve sağlık görevlisi erin su dökerek üzerinden bir şeyler akıttığı masanın üzerine yatırdılar. Prens Andrey çadırın içinde bulunanları ayrıntılı olarak fark edemiyordu. Dört bir yandan duyulan acı dolu iniltiler, kasığındaki müthiş acı ve karnıyla sırtında duyduğu ağrılar

dikkatini dağıtıyordu. Çevresinde gördüğü her şey onun için tek bir bütün haline gelmişti; sanki o alçak tavanlı çadırın içini sadece çıplak, kanlı insan eti dolduruyordu. Birkaç hafta önce, o sıcak ağustos günü Smolensk yolu üzerindeki pis gölde de aynı şey olmuştu. O göl de ona aynı çıplak insan eti ile doluymuş gibi görünmüştü. Evet, bu gördüğü aynı vücuttu, aynı *chair à canon*'du ve daha o zaman, o eti gördüğünde sanki şimdi olanları önceden tahmin ediyormuş gibi, müthiş bir dehşet duymuştu.

Çadırda üç masa vardı. İkisi meşguldü, üçüncüsünün üzerine Prens Andrey'i yatırmışlardı. Onu bir süre yalnız bıraktılar. Bu yüzden Prens Andrey elinde olmayarak öteki iki masada olup bitenleri gördü. Kendisine daha yakın olan masanın üzerinde bir Tatar oturuyordu, yanına atılmış üniformaya bakılırsa Kazak'tı. Dört er onu tutuyordu. Gözlüklü bir doktor, adamın kahverengiye çalan adaleli sırtından bir şey kesiyordu.

Tatar önce homurdanır gibi:

– Hı hı hı!.. diye bir ses çıkardı, sonra birden elmacık kemikleri çıkık, burnunun ucu yukarı doğru kıvrık, esmer yüzünü yukarı doğru kaldırdı, beyaz dişlerini göstererek çırpınmaya, oraya buraya atılmaya ve her yeri çınlatan tiz bir sesle durmadan bağırmaya başladı.

Birçok kişinin toplandığı öbür masanın üzerinde iri yarı, şişman bir adam başını geriye atmış sırtüstü yatıyordu (Adamın kıvırcık saçları, saçlarının rengi ve başının şekli Prens Andrey'e garip bir şekilde tanıdık göründü). Sağlık görevlisi birkaç er bu adamın göğsü üzerine abanmış, onu tutuyordu. Beyaz, iri, kalın ayağı hızlı hızlı, sık sık, sanki sıtmaya tutulmuş gibi durmadan çekilip duruyordu. Adam titreye titreye, tıkana tıkana, hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. İki doktor hiç konuşmadan (biri solgundu ve titriyordu) adamın kıpkırmızı olmuş öbür çıplak bacağına bir şeyler yapıyordu. Gözlüklü doktor, üzerine kaputu geçirilen Tatarla işini bitirdikten sonra, ellerini silerek Prens Andrey'e yaklaştı.

Yüzüne baktı ve hemen aceleyle başını öbür tarafa çevirdi. Sağlık görevlisi ere öfkeyle:

– Soyun onu! Ne bekliyorsunuz? diye bağırdı.

Sağlık görevlisi er kollarını sıvayarak, acele ederek çevik par-

maklarıyla düğmelerini çözerek üzerinden elbisesini çıkarırken Prens Andrey'in zihninde ilk çocukluk yıllarının en uzak anıları canlandı. Doktor iki büklüm eğilerek onu elleriyle yokladı ve derin derin içini çekti. Sonra birine işaret etti. O zaman Prens Andrey karnında müthiş bir acı duyarak bayıldı. Kendine geldiği vakit, kasığından kırılmış kemik parçaları çıkarılmış, et parçaları kesilmiş, yara da sarılmıştı. Yüzüne su serpiyorlardı. Prens Andrey gözlerini açınca doktor ona doğru eğildi, hiç konuşmadan onu dudaklarından öperek aceleyle dışarı çıktı.

Prens Andrey, geçirdiği acıdan sonra çoktandır duymadığı bir huzur içindeydi. Hayatının en güzel, en mutlu anları, özellikle onu soyduktan sonra küçük karyolasına yatırdıkları, dadısının onu uyutmak için ninni söylediği ve yüzünü yastıklara gömerek sadece yaşadığı için kendisini mutlu hissettiği en uzak çocukluk yılları aklına geldi; onları hayalinden geçirmiş olarak değil de o anda yaşadığı bir gerçek olarak canlandırıyordu.

Başının şekli Prens Andrey'e tanıdık olarak görünen yaralının başında doktorlar uğraşıp duruyorlardı; onu kaldırıyor, sakinleştirmeye çalışıyorlardı. Adamın hıçkırıklarla kesilen, korku dolu, ama acısını kaçınılmaz bir şey olarak kabul ettiğini gösteren iniltili sesi duyuluyordu:

– Gösterin onu bana! Ay! Of! Ay!

Prens Andrey, bu iniltileri dinlerken ağlamak istiyordu. Üne kavuşmadan öldüğünden ötürü mü, hayata veda etmek ona acı geldiği, artık geri dönmesi imkânsız olan o çocukluk anıları zihninde canlandığından mı, acı çektiğinden mi, başkaları acı çektiği ya da önündeki o adam inlediği için mi, nedenini kendisi de bilmiyordu ama bir çocuk gibi, tertemiz hatta sevinçli gözyaşları dökmek isteğini duyuyordu.

Yaralıya, çizmesinin içinde, üzerinde pıhtılaşmış kanıyla kesilmiş ayağını gösterdiler. Adam, bir kadın gibi:

– Aman! Ay! diye hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

Yaralının önünde duran ve o ana dek yüzünü görmek imkânını vermeyen doktor çekildi. O zaman Prens Andrey:

– Aman Allahım! Bu da ne? Burada ne arıyor? diye kendi kendine söylendi.

Biraz önce ayağı kesilen mutsuz, gücünü, yitirmiş ve hıçkıra hıçkıra ağlayan adamı tanımıştı; bu Anatol Kuragin'di. Milisler Anatol'ü kucaklayarak tutuyor ve ona titrek, şişmiş dudaklarıyla bir türlü tutamadığı bardaktan su içirmeye çalışıyorlardı. Anatol içi parçalanırcasına, hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Prens Andrey daha önünde olup bitenleri belirli olarak kavrayamadan, "Evet, bu adam o! Evet, bu adamla aramızda yakın, acı veren bir ilişki vardı," diye düşünüyordu. "Ama bu adamın benim çocukluğumla, benim hayatımla ilişkisi nedir?" diye kendine soruyor ve bu sorunun karşılığını bulamıyordu. Birden, zihninde tertemiz, aşk dolu çocukluk aleminden beklenmedik yepyeni bir anı canlanıverdi.

Nataşa'yı 1810 yılında ilk kez olarak baloda gördüğü haliyle hatırladı. Genç kız incecik boynu, incecik kolları ve coşkun bir heyecana hazır, ürkek mutlu yüzüyle gözlerinin önünde canlandı, o zaman ona karşı duyduğu sevgi ve şefkat çok daha belirli, çok daha şiddetli olarak tekrar uyandı; hiçbir zaman öyle olmamıştı! İşte o zaman, ona dolu dolu olmuş, şişkin, bulanık bakışıyla bakan bu adamla kendisi arasında nasıl bir bağ bulunduğunu hatırladı. Her şey aklına geldi ve birden kalbi mutlu bir huzurla doldu. Yüreğinde o adama karşı derin bir acıma duygusu ve her şeyden üstün gelen şefkat uyandı.

Kendini daha fazla tutamadı, insanlara, kendine, insanların attıkları yanlış adımlara acıyarak, ruhu sevgiyle dolup taşarak ağlamaya başladı.

"İnsanların acılarını paylaşmak, insan kardeşlerimizi sevmek, sevenlere karşı olsun, bizden nefret edenlere karşı olsun sevgi duymak, düşmanlarımızı sevmek! Evet, Tanrı'nın dünyada yaşayan insanlara öğrettiği ve Prenses Mariya'nın benim içimde uyandırmak istediği, ama benim o zamanlar anlamadığım sevgi demek buymuş... İşte, hayata veda etmek, bu duygu yüzünden bana acı veriyordu. Eğer hayatta kalsaydım her şey bittikten sonra bir bu bana kalacaktı! Ama artık çok geç; bunu biliyorum!"

XXXVIII

Cesetlerle, yaralılarla dolu savaş alanının korkunç görüntüsü, başında hissettiği ağırlık, tanıdığı yirmi kadar generalin öldüğünü

ya da yaralandığını bildiren haberler ve eskiden kudretli olan elinin şimdiki güçsüzlüğünü kavraması, her zaman yaralılarla ölüleri gözden geçirmekten hoşlanan ve onlara bakmanın ruhundaki güce güç kattığını sanan Napolyon'un üzerinde beklenmedik bir etki yapmıştı. O gün, savaş alanının dehşet verici görüntüsü, asıl yüceliği ve en büyük başarısı olarak kabul ettiği ruhundaki o gücü yok oluverdi. Napolyon, aceleyle savaş alanından uzaklaşıp Şevardino Tepesi'ne döndü. Sararmış, kof, ağır vücuduyla açılır kapanır bir iskemleye oturmuştu, gözleri bulanık bakıyordu, burnu kızarmış, sesi kısılmıştı. Öylece oturuyor, elinde olmayarak, gözlerini kaldırmadan top seslerine kulak veriyordu. Kendi yüzünden meydana gelen, ama sona ermesi onun elinde olmayan bu işin bitmesini müthiş bir üzüntü içinde bekliyordu. Kişisel bir duygu, ilk kez olarak bir an için, bu kadar uzun bir zaman gerçek bir yaşantı yerine kabul ettiği, ama aslında kendi hayalinin eseri olan yapmacık yaşantıya üstün gelmişti. Savaş alanında gördüğü o acıları, o ölümleri hep kendi üzerinde hissediyordu. Başında ve göğsünde hissettiği ağırlık ona kendisinin de acılar içinde kalabileceğini hatırlatıyordu. O anda artık kendisi için Moskova'yı almanın da zaferi kazanmanın da ün kazanmanın da bir anlamı kalmamıştı, onları istemiyordu (Daha nasıl bir üne ihtiyacı olabilirdi ki?). Şimdi artık bir tek şey istiyordu: dinlenmek, sakinliğe ve rahata kavuşmak. Ama Semyonoskaya Tepesi'nde bulunduğu sırada, topçu kuvvetlerinin komutanı olan Kniyazovo'nun önünde toplanmış olan Rus ordularının üzerine açılan ateşi şiddetlendirmek için birkaç batarya daha çıkarmayı teklif etti. Napolyon kabul etti ve batarya ateşe başlayınca bunun Ruslarda nasıl bir etki yapacağını kendisine bildirmek için haberci göndermelerini emretti.

Bir yaver gelip imparatorun emri üzerine iki yüz topun Rusların üzerine çevrildiğini ama Rusların hep aynı yerde durduklarını, mevzilerini terk etmediklerini bildirdi.

Yaver:

– Bizim topların ateşi onları dizi dizi havaya uçuruyor! Yine de geri çekilmiyorlar! dedi.

Napolyon kısık bir sesle:

– *Ils en veulent encore!*[1] dedi.

Ne söylediğini iyice işitmeyen yaver:

– *Sire?* dedi.

Napolyon kaşlarını çatarak kısık, boğuk bir sesle:

– *Ils en veulent encore, donnez-leur en!*[2] dedi.

İstediği zaten onun emri olmadan yapılıyordu ama o gene de emri ille ondan beklediklerini düşündüğü için emrediyordu. Sonra kendisini yüce bir insan olarak hissettiği o hayal alemine tekrar daldı ve gene (tıpkı eğri bir zemin üzerinde çektiği bir tekerleği döndüren bir atın bunu kendisi için yaptığını sanması gibi) durumuna boyun eğerek üzerine düşen o insanlık dışı, o ağır, o üzücü, o acıma duygusuna yer vermeyen görevine devam etti.

Olup bitenlerin tüm ağırlığını bu savaşa katılmış olan insanlardan çok daha fazla yüklenmiş olan bu adamın aklı ve vicdanı yalnız o gün, yalnız o saat için bulanmış değildi; o zaten ömrünün sonuna dek, ne güzelliğin ne gerçeğin ne iyiliğin ne doğruluğun ne de her şeye tümden aykırı ve insanlıkla hiçbir ilgileri olmadığı için anlamlarını bir türlü kavrayamadığı davranışlarının gerçek değerini anlayabildi. Dünyadaki insanların yarısının göklere çıkardığı bu davranışları benimsemek, kabul etmek zorundaydı; bu yüzden de doğruluğu, iyiliği ve insanlıkla ilgisi olan her şeyi inkâr etmek zorundaydı.

Yalnız o gün, ölülerle ya da sakatlanmış insanlarla dolu savaş alanını dolaşırken (O insanların, bu duruma kendi iradesine bağlı olarak düştüklerini sanıyordu.) o insanlara bakarak, yalnız kendi kendini aldatıp bir Fransız'a karşılık beş Rus'un öldürüldüğünü hesaplayarak sevinmek için birtakım nedenler bulmakla yetiniyordu. Yalnız o gün, Paris'e yazdığı mektupta, savaş alanında elli bin ölü yattığı için, *"Le champ de bataille a été superbe,"*[3] diye yazmakla kalmadı; Saint Helena Adası'nda bile yalnızlığının o sessizliği içinde, son günlerini başardığı büyük işleri yazmakla geçireceğini söyleyerek şunları yazdı:

---

1 Daha da istiyorlar!

2 Daha da istiyorlar, yüklenin!

3 Savaş meydanı muhteşemdi.

La guerre de Russie a dû être la plus populaire des temps modernes: c'était celle du bon sens et des vrais intérêts, celle du repos et de la sécurité de tous; elle était purement pacifique et conservatrice.

C'était pour la grande cause, la fin des hasards et le commencement de la sécurité. Un nouvel horizon, de nouveaux travaux allaient se dérouler, tout plein de bien-être de la prospérité de tous. Le système européen se trouvait fondé; il n'était plus question que de l'organiser.

Satisfait sur ces grands points et tranquille partout, j'aurais aussi mon congrès et ma Sainte-Alliance. Ce sont des idées qu'on m'a volées. Dans cette réunion de grands souverains, nous eussions traités de nos intérêts en famille et compté de clerc à maître avec les peuples.

L'Europe n'eût bientôt fait de la sorte véritablement qu'un même peuple, et chacun, en voyageant partout, se fût trouvé toujours dans la patrie commune. J'aurai demandé toutes les rivières navigables pour tous, la communauté des mers, et que les grandes armées permanentes fussent réduites désormais à la seule garde des souverains.

De retour en France, au sein de la patrie, grande, forte, magnifique, tranquille, glorieuse, j'eusse proclamé ses limites immuables; toute guerre future, purement défensive; tout agrandissement nouveau antinational. J'eusse associé mon fils à l'Empire; ma dictature eût fini, et son régne constitutionnel eût commencé...

Paris eût été la capitale du monde, et les français l'envie des nations!..

Mes loisirs ensuite et mes vieux jours eussent été consacrés, en compagnie de l'impératice et durant l'apprentissage royal de mon fils, à visiter lentement et en vrai couple campagnard, avec nos propres chevaux, tous les recoins de l'Empire, recevant les plaintes, redressant les torts, semant de toutes parts et partout les monuments et les bienfaits.[1]

---

1 "Ruslara karşı yapılan savaş modern çağın en popüler savaşı olmalıydı; bu savaş aklıselimin ve gerçek çıkarların savaşıydı. Hepimizin güvenliğini, rahatını sağlayacak, sadece barışı elde etmek ve elimizdekileri korumak için yapılan bir savaştı.

Bu büyük bir amaçtı, rastlantılara bel bağlamanın sonu ve güvenliğin başlangıcıydı. Yeni bir ufuk açılacak, yeni işler başlayacak, hepsi de bolluk ve refah içinde yaşamamızı sağlayacaktı. Avrupa Birliği kurulmuş olacaktı; artık tüm sorun sadece onu organize etmek olacaktı.

Bu önemli noktalarda beni tatmin edecek sonuçlara ulaştıktan sonra, aynı zamanda "kongremi" de "kutsal birliğimi" de meydana getirebilecektim. Bu düşünceler benden çalınmıştır. Büyük kralları bir araya getiren birlikte aile çıkarımızı tartı-

Yaradan'ın ona verdiği o acı, o kendi iradesine bağlı olmayan görevi yerine getirir, milletlerin celladı rolünü oynarken davranışlarının milletlerin iyiliğine olduğuna, milyonlarca insanın kaderini idare edebileceğine ve gittiği her yerde herkese nimet yağdırabileceğine kendisini inandırmıştı.

Daha sonra Rus savaşı konusunda şunları yazıyordu:

> *"Des 400.000 hommes qui passèrent la Vistule, la moitié étaient autrichiens, prussiens, saxons, bolonais, bavarois, wurtembergeois, mecklembourgeois, espagnols, italiens, napolitains. L'armée, impérale proprement dite était pour un tiers composé de hollandais, belges, genevois, toscans, romains, habitants de la 32ème division militaire, Breme, Hambourg, etc: Elle comptait à peine 140.000 hommes parlant français. L'expédition de Russie coûta moins de 50.000 hommes à la France actuelle; l'armée russe dans la retraite de Wilna à Moscou, dans les différentes batailles, a perdu quatre fois plus que l'armée française; l'incendie de Moscou a coûté la vie à 100.000 russes, morts de froid et de misère dans les bois; enfin, dans sa marche de Moscou à l'Oder, l'armée russe fut aussi atteinte par l'intempérie de la saison; elle ne comptait à son arrivée à Wilna que 50.000 hommes, et à Kalisch moins de 18.000."*[1]

şacak ve halk topluluklarıyla bizim aramızda bir şef ile memur ilişkisi kurulacaktı.

Böylece Avrupa kısa bir süre sonra gerçekten tek bir millet haline gelecek ve herkes, her yeri gezebilecek, gittiği her yerde kendini gene aynı ortak vatanda bulacaktı. Bu düzen tüm nehirlerden herkesin yararlanmasını, tüm denizlerin herkese ait olmasını ve sürekli olarak bulundurulan tüm büyük orduların, bundan böyle yalnız hükümdarları korumakla görevli olmalarını gerektirecekti.

Fransa'ya dönünce yüce, güçlü, haşmetli, huzura kavuşmuş, şerefli vatanımızın bağrında, bu vatanın sınırlarının artık değişmez olacağını bildirecektim, bundan sonra yapılacak olan her savaş, sadece savunma amacıyla yapılacaktı; toprakları genişletmek için yapılacak her yeni deneme milliyetçiliğe aykırı olacaktı. Oğlumu imparatorluğa ortak edecektim. Diktatörlüğüm sona erecek ve oğlumun anayasaya dayanan hükümdarlığı başlayacaktı.

Paris dünyanın başkenti, Fransızlar da milletlerin gıpta ettikleri bir millet olacaktı!

Sonradan oğlum krallığın gerektirdiği görevleri öğrenirken imparatoriçe ile birlikte boş zamanlarımız ve ihtiyarlık günlerimizi, gerçek köylü bir karı koca gibi, atlarımıza binip yavaş yavaş imparatorluğun tüm köşelerine kadar dolaşmak, şikâyetleri dinlemek, haksızlığa uğramış olanlara haklarını geri vermek, her yerde, her tarafta anıtlar yükseltmek ve nimetler dağıtmakla geçirecektik."

1 "Vistüle Nehri'ni geçen 400.000 kişinin yarısı Avusturyalı, Prusyalı, Sakson, Polonyalı, Bavyeralı, Würtembergli, Meklembourglu, Ispanyol, İtalyan, Napolili idi. İmparatorluk ordusunun üçte biri Hollandalı, Belçikalı, Ren Nehri'nin kıyısında otu-

Ona öyle geliyordu ki Rusya ile yapılan savaş onun iradesiyle olmuştu; bu yüzden olup bitenlerin dehşeti ruhunu sarsmıyordu. Cesaretle tüm savaşın sorumluluğunu üzerine alıyordu ve bulanmış zihni ile ölen yüz binlerce insan arasında Fransızların Hessenlilerden ya da Bavyeralılardan daha az oluşunda bir teselli buluyordu.

XXXIX

Borodino, Gorki, Şevardino ve Semyonovskaya köylülerinin yüzyıllardan bu yana hem hasat yaptıkları hem de sürülerini otlattıkları, soylu kişilerden Davidov'lara ve hükümete bağlı köylülere ait tarlaların, meraların üzerinde, binlerce üniformalı insan çeşitli pozlarda ölü yatıyordu. Yaralıların bakıldığı sahra dispanserlerinin çevresinde bir desyatinalık yerde tüm otlar ve toprak kanla sulanmıştı. Yaralı olsun, olmasın çeşitli birliklerden insanlar korkulu yüzlerle bir taraftan Mojaisk'e dönüyor, öbür taraftan Voluyev'e doğru geri gidiyorlardı. Başka bitkin hâle gelmiş, aç toplu birlikler ise komutanlarının idaresi altında ilerliyorlardı. Üçüncü bir grup insan ise yerinde duruyor, ateş etmeye devam ediyordu.

Daha önce, sabah güneşi altında pırıl pırıl parlayan süngüleri ve barut dumanlarıyla neşe veren bir güzellik içinde görünen tüm savaş alanı üzerinde, rutubetle duman karışımı bir karanlık yayılmıştı, etrafta da garip, ekşi bir alçı ve kan kokusu vardı. Gökte bulutlar toplanmış, ölülerin, yaralıların, bitkin bir halde bulunan korkulu, endişeli insanların üzerine yağmur yağmaya başlamıştı. Sanki yağarken "İnsanlar! Yeter, yeter artık! Vazgeçin... Aklınızı başınıza toplayın. Ne yapıyorsunuz?" diyordu.

Her iki tarafın da bitkin düşmüş, aç, dinlenme olanağı bulamamış insanlarının zihninde her şeye rağmen birbirlerini öldürme-

---

ran insanlar, Piemonteliler, İsveçliler, Cenevreliler, Toscanalılar, Kanallılar, 32. Tümen'in bulunduğu yerlerden olanlar, Bremenliler, Hamburglular gibilerinden ibaretti. İçinde Fransızca konuşanların sayısı ancak 140.000'di. Rusya Seferi'nde bugünün Fransa'sı 50.000 kişiden daha az insan kaybetmiştir; Rus ordusu ise Wilna'dan Moskova'ya kadar geri çekilirken çeşitli muharebelerde Fransız ordusunun dört misli daha fazla kayba uğramıştır: Moskova yangını 100.000 Rus'un ölümüne mal olmuştur; bunlar soğuktan, sefaletten ormanlarda ölmüşlerdir, son olarak da Rus ordusu Moskova'dan Oder'e doğru ilerlerken mevsimin şiddetine uğramıştır; Vilna'ya ulaştığı zaman tamamı ancak 50.000'di, Kalisch de ise 18.000 kişiden daha azdı."

ye devam etmelerinin yerinde olup olmadığı düşüncesi kıvrılmaya başlamıştı. Tüm insanların yüzünde kararsızlık okunuyordu ve her insan içinden, "Ne uğruna, kimin uğruna öldürmeli ya da ölmeliyim? Siz kimi isterseniz öldürün, ne isterseniz yapın, ama ben artık öldürmek istemiyorum" diye geçirmeye başlamıştı. Bu düşünce akşama doğru her insanın zihninde aynı yönde olgunlaşmıştı. Tüm o insanlar her an yaptıklarının dehşetini duyarak her şeyi bırakıp gözlerinin gördüğü yere rastgele koşabilirlerdi. Ama artık savaş sona ererken yaptıklarının tüm dehşetini duydukları ve bundan vazgeçmeyi yürekten istedikleri halde, bilinmeyen, anlaşılmaz, gizli bir güç onları hâlâ yönetmeye devam ediyordu. Topçu gruplarda her üç kişiden yalnız biri hayatta kalmış olarak, barut dumanı, kan ve ter içinde, yorgunluktan ayakları tökezleye tökezleye, soluk soluğa toplara doldurulacak maddeleri getiriyor, topları dolduruyor, nişan alıyor, fitilleri sokuyor, mermiler de aynı hızla, aynı acımak bilmeyen güçle her iki yönden uçup geliyor, insan vücutlarını parçalıyor ve bu korkunç iş insanların iradesine göre değil de insanlarla dünyaları yönetenin iradesine uyarak sürüp gidiyordu!

Rus ordularının gerisinden bakan biri, Fransızlar küçük bir çaba daha gösterdiler mi Rus ordusunun derhal yok olacağını söyleyebilirdi; Fransız ordularının gerisinden bakan biri ise Ruslar küçük bir çaba daha gösterdiler mi Fransızların mahvolacağını ileri sürebilirdi. Ama ne Fransızlar ne de Ruslar o çabayı gösteremiyor ve savaş ateşi ağır ağır sönmeye yüz tutuyordu.

Ruslar bir çabada bulunmuyorlardı, çünkü Fransızlara taarruz eden onlar değildi. Savaşın başlangıcında, yaptıkları şey sadece Moskova'ya giden yolun üzerinde durmaktı, onu yapıyorlardı. Savaşın sonuna doğru ise hâlâ başlangıçtaki yerlerinde durmaya devam ediyorlardı. Rusların amacı Fransızları bozguna uğratmak olsaydı gene de o son çabayı göstermelerine imkân olmazdı. Çünkü Rusların tüm orduları parçalanmıştı; savaştan zarar görmemiş bir tek birlik kalmamıştı; yerlerini terk etmedikleri için ordularının yarısını yitirmişlerdi.

Daha önceden kazandıkları on beş zaferi hatırlayan, Napolyon'un yenilmezliğine güvenen, savaş alanının yarısını ellerine ge-

çirdiklerini, ordularının ancak dörtte birini yitirdiklerini anlayan ve geride daha savaşa sürülmemiş yirmi bin kişilik bir muhafız gücünün bulunduğunu bilen Fransızlar için bu çabayı göstermek kolaydı. Hatta Rus ordusuna, onu mevziinden çıkarmak amacıyla taarruz eden Fransızlar, böyle bir çabayı göstermek zorundaydılar, çünkü Ruslar savaş başlamadan önce olduğu gibi Moskova yolunu kapadıkları sürece amaçlarına ulaşamamış, tüm yaptıkları boşa gitmiş olacaktı. Fakat gene de bu çabayı göstermediler. Bazı tarihçilere göre, savaşın kazanılması için Napolyon'un henüz çarpışmalara sokulmamış ve ona çok emeği geçmiş muhafız tümenini ileri sürmesi bile yeterliydi. Oysa "Napolyon savaşa muhafız tümenini de sürmüş olsaydı ne olacaktı," diye söz etmek, "Güz yerine birden ilkbahar olsa ne olurdu" demekten farksız bir şeydi, çünkü böyle bir şey zaten olamazdı. Napolyon'un muhafız alayını ileri sürmemesinin nedeni, böyle bir şeyi istememesi değildi, bunu yapmanın imkânsızlığıydı. Tüm generaller, subaylar ve Fransız ordusunun erleri bunun yapılamayacağını biliyorlardı; ordunun bozulan morali buna imkân vermiyordu.

Tıpkı rüyada olduğu gibi savurduğu korkunç vuruşun boşa gittiğini, o kuvvetli kolunun gücünü yitirmiş olarak birden aşağı sarktığını hisseden yalnız Napolyon değildi; tüm generaller ve Fransız ordusunda savaşa katılmış ya da katılmamış tüm erler de eskiden yaptıkları savaşlardan sonra (ki o savaşlarda düşman on kat daha güçsüz taarruzlar karşısında bile kaçmıştı) ordusunun yarısını yitirdikten sonra hâlâ savaşın başında olan tehdit edercesine direnen bir düşman karşısında aynı dehşeti duyuyorlardı.

Taarruz eden Fransız ordusunun moral gücü sıfıra inmişti. Borodino'da Ruslar, sancak adı verilen değneklere takılı bez parçalarını ele geçirmekle ya da orduların savaştan önce ve sonra üzerinde durduğu alanın sınırları ile tanımlanan bir zaferi değil, düşman karşısında bulunan ordunun moral gücünün kendisininkinden daha üstün olduğunu, kendisinin ise gücünü yitirdiği kanısını veren bir zafer kazanmışlardı. Fransız istila ordusu; tıpkı ileri atıldığı sırada öldürücü yara almış azgın bir vahşi hayvan gibi, mahvolacağını hissediyordu. Ama artık duramıyor, ondan iki kat daha zayıf olan Rus ordusu da savaşmaktan geri kalmıyordu. Fran-

sız ordusu ilk itici gücün hamlesiyle gene de Moskova'ya dek girebilirdi; ama orada artık Rus ordusundan yeni taarruzlar olmasa bile Borodino'da aldığı öldürücü yarasından kan yitire yitire mahvolmaya mahkûmdu. Borodino Savaşı'nın ilk ve en kestirme sonucu, Napolyon'un Moskova'dan hiçbir nedene dayanmadan kaçışı, eski Smolensk yoluna dönüşü, elli binlik istila gücünün mahvoluşu ve ilk kez olarak Borodino'nun altında moral bakımından daha güçlü bir düşmanın darbesini yiyen Napolyon Fransa'sının yıkılışı oldu.

Üçüncü Bölüm

I

İnsan aklı için hareketin mutlak sürekliliği kavranılması imkânsız bir şeydir. İnsan, herhangi bir hareketin kanunlarını, ancak onu keyfine göre rastgele birimlerine ayırıp onları incelediği vakit anlayabilir. Bununla birlikte, insanların yanlış düşüncelerinin çoğu, sürekli bir hareketin böyle keyfe göre birbirinden ayrı birimlere bölünmesinden ileri gelir.

Herkes eskilerin ileri sürdükleri bir "sofizmi" bilir; buna göre Akhilleus, önünde giden kaplumbağadan on kez daha hızlı gitse bile hiçbir zaman ona yetişemeyecektir; çünkü Akhilleus kaplumbağa ile kendisi arasında bulunan mesafeyi geçer geçmez önündeki kaplumbağa o mesafenin onda biri kadar bir mesafe geçmiş olacaktır. Akhilleus bu "onda birlik" mesafeyi geçerken kaplumbağa o mesafenin yüzde biri kadar ilerlemiş olacaktır... Bu böyle sonsuzluğa dek sürdürülebilir.

Eskilere bu problem çözülmesi imkânsız bir şey olarak görünüyordu. Bu saçma sonuç (Akhilleus'un kaplumbağaya hiçbir zaman ulaşamayacağı sonucu), yalnız hareketin keyfî olarak ayrı ayrı birimlere bölünmesinden çıkarılıyordu; oysa Akhilleus'un hareketi de kaplumbağanın hareketi de süreklidir. Hareketi gittikçe da-

ha küçük birimlere bölerken problemin çözümüne ancak yaklaşmış oluruz, ama onu hiçbir zaman çözümleyemeyiz. Ancak sonsuz derecede küçük bir kitleyi ve onun onda biri oranındaki dikey bir hareketini ele alıp bu geometrik hareketinin toplamını yaptığımız zaman, problemi çözmüş oluruz. Modern matematiğin yeni bir dalı, sonsuz derecede küçük kitlelere iş görmenin sanatına erişmiş ve hareketin daha başka, daha karışık sorunlarını çözmüş, böylece eskiden çözümlenmesi imkânsız görünen sorulara karşılık vermiştir.

Matematiğin bu yeni dalı, hareket sorunlarını incelerken sonsuz derecede küçük kitleler, yani hareketin asıl şartı olan sürekliliği sağlayacak kadar küçük kitleler ele almakla, insan aklının, sürekli bir hareket yerine, hareketin ayrı ayrı bilimlere dönüp onları ele almakla işlediği kaçınılmaz hatayı düzeltmiştir.

Tarihî olayların akışını yöneten kanunları incelerken aynı şey meydana gelmektedir.

Tarihin amacı, bu akışın kanunlarını ortaya çıkartmaktır. Ama insan aklı, tüm insanların iradeleri ile meydana gelen davranışların yarattığı sürekli akışın kanunlarını kavramak için, fertlerin iradesine bağlı ayrı ayrı birimlerin varlığını kabul eder. Tarihte araştırma yapmanın birinci yolu, fert iradesine bağlı bir dizi sürekli olayı ele alıp bu olay dizisini diğerlerinden ayrı olarak incelemektir; oysa hiçbir tarihî olayın bir başlangıcı olamaz. Tarihî olay sürekli olarak bir başka olaydan çıkar. İkinci yol, bir insanın, bir çarın, bir komutanın davranışını, insan davranışlarının tümü olarak kabul edip ona göre incelemektir; oysa insanların iradelerine bağlı davranışların tümü, hiçbir zaman tek bir tarihî kişinin eylemi ile gösterilemez. Tarih, bir bilim dalı olarak, kendi gelişimi içinde, inceleme konusu olarak gittikçe daha küçük birimleri ele almakta, böylece gerçeğe yaklaşmaya çalışmaktadır. Ama tarihin ele aldığı birimler ne kadar küçük olursa olsun, hissediyoruz ki varlığı kabul edilen bir olaydan ayrı ayrı birimlerin çıkarılıp ele alınışı, herhangi bir tarihî olayın bir "başlangıcı" olduğunu, tüm insanların iradelerine bağlı davranışların adı tarihe geçen tek bir kişinin eylemlerinde yansıdığını kabul ediş, temelden yanlıştır.

Tarihin çıkardığı her sonuç, eleştiricilerin hiç çaba göstermeleri gerekmeden, arkasında hiçbir iz bırakmadan toz gibi dağılmakta-

dır; bunun tek nedeni eleştirinin kendine konu olarak büyük ya da küçük, süreksiz bir birim ele almasıdır; buna da her zaman hakkı vardır, çünkü ele alınan tarihî birim daima insanın iradesine bağlı bir olaydır.

19. yüzyıl Avrupa'sında ilk on beş yıl, milyonlarca insanın olağanüstü hareketleri ile dolu geçmiştir. İnsanlar olağan işlerini bırakıp, Avrupa'nın bir ucundan öteki ucuna akın ediyor, soygunculuk yapıyor, birbirlerini öldürüyor, zaferler kazanıyor, umutsuzluklara kapılıyor, tüm yaşantının akışı birkaç yıl içinde değişiyor, böylece önce gittikçe şiddetlenen, sonra yavaş yavaş zayıflayan büyük bir hareket meydana geliyordu. İnsanın aklında şu soru düğümleniyor: Tüm bu hareketin nedeni neydi? Ya da hangi kurallara göre meydana geliyordu?

Tarihçiler, bu soruya karşılık verirken önümüze Paris denilen kentin binalarından birindeki bir avuç insanın eylemleriyle sözlerini koyuyor, her eylemlerine, her sözlerine "ihtilal" adını veriyorlar; sonradan Napolyon'un ve onun tarafını tutan ya da ona düşman kişilerin ayrıntılı olarak biyografilerini vererek bu kişilerden bazılarının öbürleri üzerindeki etkilerini anlatıyor, "İşte hareket bu yüzden oldu ve kanunları bunlardır," diyorlar.

Ama insan aklı, yalnız bu açıklamaya inanmayı reddetmekle kalmıyor, doğrudan doğruya açıklamada kullanılan metodun yanlış olduğunu belirtiyor. Çünkü böyle bir açıklamada, aslında önemsiz olan bir olay daha büyük bir olayın nedeni olarak gösterilmektedir. İhtilali de Napolyon'u da meydana getiren, tüm insanların iradesidir; onlara dayanan, sonra onları yok eden de gene o bütündür.

Tarihçiler, "Ama ne zaman fetihler olmuşsa fatihler de olmuştur; bir devlette devrimler yapıldığında devrimciler olmuştur, her seferin komutanı olur," diyorlar. İnsan aklı buna şöyle karşılık verir: "Gerçekten de ne zaman fatihler ortaya çıkmışsa savaşlar da olmuştur, ama bu, savaşlara fatihlerin yol açtığını ve savaş kanunlarının bir tek kişinin eylemlerinden çıkarılabileceğini ispatlamaz." Saatine bakıp akrebin saat ona yaklaştığını her görüşümde, komşu kilisede çan sesleri duyarım. Ama saatin onu gösterip çan sesle-

rinin aynı anda başlamasından "Çanların hareketini meydana getiren şey saatimin akrebidir." sonucunu çıkarmaya hakkım yoktur.

Lokomotifin hareket ettiğini her görüşümde, bir tren düdüğünü her işitişimde vagon zincirlerinin gerildiğini ve tekerleklerin hareket ettiğini görüyorum; ama bundan lokomotifle tekerlekleri hareket ettirenin düdük sesi olduğunu ileri sürmeye, bu sonucu çıkarmaya hakkım yoktur.

Köylüler, baharın son günlerinde meşenin kabuğu çatladığı için soğuk rüzgârların esmeye başladığını söylerler ve gerçekten de her bahar, meşelerin kabukları çatlayınca soğuk bir rüzgâr eser. Ama meşenin kabuğu çatlayıp yarılınca esen soğuk rüzgârın nedenini bilmemekle birlikte, köylülerin ileri sürdükleri gibi soğuk rüzgârların çıktığı düşüncesini benimseyemem. Çünkü rüzgârın gücü, meşe kabuğunun etki alanının dışındadır. Ben bu olaylarda hayattaki herhangi bir olayda olduğu gibi sadece bazı rastlantılar görüyorum. Saatin göstergesine, vagon zincirlerine, lokomotifin tekerleğine ve meşenin kabuğuna ne kadar dikkatle bakarsam bakayım, gene de kilisedeki törenin, lokomotifi kımıldatan hareketin ve bahar rüzgârının nedenlerini öğrenemeyeceğim! Bunları öğrenebilmem için açımı tümden değiştirmem, buharın, çanların ve rüzgârların hangi doğa kanunlarına göre hareket ettiğini öğrenmem gereklidir. Tarihi incelerken aynı şeyi yapmak gerekir. Zaten denemeleri daha önce de yapılmıştı.

Tarih kanunlarını incelemek için, gözlediğimiz konuyu tamamen değiştirmeliyiz. Çarları, bakanları, generalleri rahat bırakmalı, aynı kaynaktan doğan, ama kitleleri yöneten sonsuz derecede küçük unsurları incelemeye başlamalıyız. Hiç kimse, bu yönden incelenince insanın tarih kanunlarını ne derece öğrenebileceğini söyleyemez. Ama açıkça bellidir ki bu kanunların belirsiz şekilde de olsa ancak bu yolla çıkarılması mümkündür. Oysa insan zihni bu yönde henüz tarihçilerin, sayısız çarların, kumandanların ve bakanların eylemlerini anlatmak, eylemlerini anlatırken de kendi düşüncelerini ileri sürmek için sarf ettikleri çabanın milyonda birini bile sarf etmemiştir.

II

Avrupa'nın bir düzine dili konuşan orduları Rusya'ya fırtına gibi dalmışlardı. Rus ordusu ve halk düşmanla karşılaşmamak için Smolensk'ten Borodino'ya kadar geri çekiliyordu. Fransız ordusu hızla ileriye doğru atılarak gittikçe artan bir süratle seferin hedefi Moskova'ya ilerliyordu. Bu ilerleyişin hızı, amaca yaklaştıkça tıpkı yukarıdan düşen bir cismin toprağa yaklaşırken hızlanması gibi artıyordu. Geride binlerce verstlik aç ve düşman halkla dolu bir ülke vardır; ileride ise orduyu amacına varmaktan alıkoyan yüzlerce verst daha! Bunu Napolyon ordusundaki her er hissediyor ve istila kendiliğinden, sadece o ilk atılıştaki hızın etkisiyle ilerlemeye devam ediyordu.

Rus ordusunda, birlikler geriye çekildikçe, düşmana karşı, kendini toparlıyor, gücü de yavaş yavaş artıyordu. Borodino'nun altında meydan muharebesi yapılıyor. Ordulardan ne biri ne de öbürü dağılıyor. Ama Rus ordusu elinde olmayarak zorunlu bir şekilde gene geri çekiliyor; tıpkı bir topun, üzerine daha büyük bir hızla gelen bir başka topla karşılaşınca onunla çarpışıp geriye doğru yuvarlanması gibi. İleriye doğru fırlatılmış olan top (çarpışmada tüm gücünü yitirdiği halde), küçük topla çarpıştıktan sonra, daha bir süre ileriye doğru yuvarlanmaya devam eder.

Ruslar yüz yirmi verst geriye, Moskova'nın arkasına çekiliyorlar. Fransızlar Moskova'ya kadar geliyor, orada duruyorlar. Ondan sonra tam beş hafta hiçbir muharebe yapılmıyor. Fransızlar yerlerinden kımıldamıyorlar. Fransız ordusu, tıpkı yaralı vahşi bir hayvan gibi, kan kaybederek, yaralarını temizlemeye çalışarak beş hafta Moskova'da kalıyor, hiçbir harekette bulunmuyor. Sonra ortada hiçbir neden yokken geri çekilmeye başlıyorlar: Önce Kaluga yoluna atıyorlar kendilerini (Hem de bir zaferden sonra; çünkü Maloyaroslavetz savaş alanında gene baştan kazanmışlardır). Bir tek ciddi savaş vermeden, geldiklerinden çok daha hızlı olarak Smolensk'e, Smolensk'ten Vilna'ya, Vilna'dan da Berezina'ya, hatta daha da gerilere doğru çekiliyorlar...

26 Ağustos akşamı Kutuzov da tüm Rus ordusu da Borodino Savaşı'nın kazanıldığı kanısındaydı. Kutuzov, hükümdara da bunu

böylece yazıyordu. Kutuzov düşmana son darbeyi indirmek için savaşa hazırlanmak emrini verirken bunu herhangi bir kimseyi aldatmak istediği için değil, düşmanın yenilmiş olduğunu bildiği için yapmıştı; savaşa katılmış olan her insan da bunu böyle biliyordu.

Ama aynı akşam ve ertesi gün arka arkaya ordunun yarısının yitirilmiş olduğu konusunda o zamana kadar duyulmamış, işitilmemiş haberler gelmeye başladı ve yeni bir savaş yapmak imkânsız bir hale geldi.

Daha ayrıntılı olarak bilgi toplamadan, yaralılar kaldırılmadan, eksilen mermilerin yerine yenileri getirilmeden, ölenler sayılmadan, öldürülmüş olan komutanların yerine yenileri atanmadan ve erler karınlarını doyurup uykularını almadan yeni bir savaşa girişilemezdi.

Öyleyken savaştan hemen sonra, daha ertesi sabah Fransız ordusu (kendisini ilk harekete geçiren, şimdi de sanki geçilmiş kilometrelerce mesafeyle orantılı olarak artmış gibi görünen gücünün etkisiyle) artık kendiliğinden Rus ordusunun üzerine geliyordu. Kutuzov, Borodino Savaşı'nın ertesi günü taarruza geçmek istiyordu. Tüm ordunun da isteği buydu. Ama taarruz etmek için yalnız bu isteği duymak yeterli değildi; bunu yapmak için imkân olmalıydı. Oysa böyle bir imkân yoktu. Önce köprü başından, sonra aynı biçimde bir ikincisinden, sonra bir üçüncüsünden geri çekilmek zorunluydu; bunu yapmamak imkânsızdı; böylece 1 Eylül günü (Fransız ordusu Moskova'ya yaklaştığı zaman) Rus ordusunun saflarında birden alevlenen savaş arzusunun şiddetine rağmen, durum, Moskova'nın arkasına çekilmeyi gerektirdi. Bu yüzden ordular bir köprü başından daha geri çekilip son köprü başına geldiler, sonra oradan da ayrılarak Moskova'yı düşmana bıraktılar.

Komutanların savaş planlarıyla meydan muharebeleri planlarının, tıpkı her birimiz kendi çalışma odamızda otururken bir haritaya bakıp kendi kendimize falanca savaşta olsaydım şöyle emirler verirdim diye düşündüğümüz gibi hazırladıklarını sanan insanların zihninde, "Kutuzov geri çekilirken neden falan şekilde değil de filan şekilde davrandı? Neden Fili mevziini daha önce işgal etmedi? Neden hemen Kaluga yoluna çekilmedi? Neden Moskova'yı bıraktı?" gibi sorular kıvrılır. Böyle düşünmeye alışmış insanlar, her

başkomutanın her zaman ne gibi kaçınılmaz koşullar içinde eyleme geçtiğini ya bilmezler ya da bunu unutmuşlardır. Bir komutanın eyleminin, çalışma odamızda bir harita açıp herhangi bir seferi onun üzerinde rahatça zihnimizde canlandırarak her iki taraftan belirli sayıda bir kuvvetle, belirli bir bölgede yapılmış bir meydan muharebesini incelemek için belirli bir andan başlayarak yürüttüğümüz düşüncelerle hiçbir benzerliği yoktur. Başkomutan hiçbir zaman bizim herhangi bir savaşı incelerken "başlangıç" dediğimiz koşullar içinde bulunmaz. Başkomutan her zaman bir dizi olayın ortasında bulunur. O kadar ki hiçbir anda olayın tüm anlamını inceleyebilecek bir durumda değildir. Her şey belirsizdir ve birbirini izleyen anlar dizisi ayrı ayrı anlamlar kazanır; her seferin her anında, kendine göre bir önem kazanan her anında, başkomutan akılalmaz, karışık bir tertip, endişe, bağımlılık, kudret, plan, öğüt, tehdit ve aldatma örgüsünün tam ortasında bulunur. Her an kendisine sunulan ve birbiriyle çelişen sayısız soruna bir karşılık bulmak zorundadır.

Çok ciddi bazı bilgili askerler bizlere, Kutuzov'un daha Fili alınmadan önce, orduları Kaluga yoluna doğru yöneltmesi gerektiğini söylüyorlar. Hatta söylediklerine göre, biri Kutuzov'a böyle bir plan sunmuş. Ama bir başkomutana, özellikle zor bir anda, yalnız bir plan değil, aynı anda birçok plan teklif edilir. Hepsi de stratejinin ve savaş tekniğinin kurallarına dayanan bu planlar birbiriyle çelişki halindedir. Başkomutanın görevi sanki bu planlardan birini seçmekmiş gibi görünür. Ama başkomutan bunu bile yapmaz. Olaylar ve zaman beklemez.

Diyelim ki kendisine ayın yirmi sekizinde Kaluga yoluna doğru çekilmeyi teklif ediyorlar. Oysa aynı anda Miloraviç'in yanından dörtnala bir yaver gelmiştir ve başkomutana hemen o anda Fransızlarla savaşalım mı, yoksa geri mi çekilelim diye sormaktadır. Başkomutan hemen o anda emir vermek zorundadır. Geri çekilme emri, bizi Kaluga yoluna dönen sokaktan uzaklaştırır. Yaverden hemen sonra iaşe kolları komutanı yiyeceklerin nereye sevk edileceğini, sahra hastaneleri baştabibi yaralıların nereye götürülmesi gerektiğini sorar. Petersburg'dan gelen bir kurye Moskova'dan hükümdarın bir mektubunu getirmiştir ve hükümdar Moskova'nın düşmana bırakılmasını olmayacak bir şey olarak belirt-

mektedir. Ayrıca başkomutanın rakibi, daha doğrusu ayağını kaydırmaya çalışan biri (bu gibiler her zaman bulunur, hatta bir değil, birkaç tane de olabilirler), yeni bir plan, Kaluga yoluna çıkışı sağlayacak olan tümden karşıt bir plan teklif etmektedir. Tüm bunlar olup biterken başkomutanın tükenen gücünü yenilemesi için uykuya ve dinlenmeye ihtiyacı vardır. Oysa savaşlarda hakkı olduğu halde nişan almadığını ileri süren bir general şikâyete gelmiştir, kentte oturan insanlar ise korunmaları için yalvarmaktadırlar. Bu sırada bölgeyi gözden geçirmesi için gönderilmiş olan subay geri dönmüştür ve kendisinden daha önce aynı görevle gönderilmiş subayın söylediklerinin tamamen aksini gösteren bir rapor vermektedir: Keşif kolundan bir er, bir tutsak ve keşif hareketine girişmiş olan general, her üçü düşman ordusunun durumu konusunda birbirini hiç tutmayan şeyler söylemektedirler.

Her başkomutanın içinde bulunduğu bu kaçınılmaz koşulları anlamamaya ya da unutmaya alışmış olan insanlar, bize örneğin Fili'de orduların durumunu göstererek başkomutanın 1 Eylül günü çok rahat olarak Moskova'nın bırakılıp bırakılmaması konusunda ortaya çıkan soruyu rahatça çözümleyebileceğini ileri sürüyorlar. Oysa Moskova'nın beş verst berisinde olan Rus ordusunun o sıradaki durumu göz önünde bulundurulursa buna imkân yoktur. O halde bu soru ne zaman çözüme bağlanmıştı? Bu soruya hem Drissa'da hem Smolensk'te hem ayın yirmi dördünde, Şevardino'da hem ayın yirmi altısında Borodino'nun altında ve Borodino'dan Fili'ye doğru geri çekilirken, sözün kısası "Her gün, her saat, her an," diye karşılık verilebilir.

III

Rus orduları Borodino'dan ayrıldıktan sonra Fili'de duraklamışlardı. Mevzii gözden geçirmek için gidip gelmiş olan Yermolov, feldmareşale yaklaşarak:

– Bu mevzide savaş yapılmaz! dedi.

Kutuzov hayretle ona baktı ve söylenenleri ona tekrarlattı. Yermolov sözlerini tekrar ettikten sonra Kutuzov elini uzattı:

– Versene elini, diyerek nabzını yoklayabileceği şekilde çevirdi.

– Sen hastasın yavrum. Ağzından çıkanı kulakların duymuyor galiba!

Kutuzov Eğritepe'de, Dorogomilov Kalesi'nden altı verst beride arabasından inerek yolun kenarındaki banka oturdu. Çevresinde kalabalık bir halde generaller toplanmıştı. Moskova'dan gelmiş olan Kont Rastopçin de onlara katılmıştı. Bütün bu pırıl pırıl insanlar birkaç gruba ayrılarak kendi aralarında mevziin elverişli olmadığını, orduların durumunu, teklif edilen planları, Moskova'nın durumunu, genel olarak askerî sorunları tartışıyorlardı. Herkes hissediyordu ki davet edildikleri sırada böyle bir şey belirtilmediği halde, bu bir savaş konseyiydi.

Konuşmalar hep, daha çok genel konular üzerindeydi. Herhangi bir kişi kendisini ilgilendiren bir yeni haberi açıkladığı ya da işitmiş olduğu bir şeyi bildirdiği zaman bile olup bitenler fısıltıyla anlatılıyor, hemen sonra yine genel konulara dönülüyordu. Tüm bu insanların tavrında artık işin şaka götürmediğini belirten bir hava vardı, en küçük bir gülüş, hatta dudaklarında belirsiz bir gülümseyiş bile göze çarpmıyordu. Belli ki herkes durumun gerektirdiği yüksek düzeye yakışır bir tavır takınmaya çalışıyordu. Aynı zamanda tüm gruplar kendi aralarında konuşurken başkomutana elden geldiği kadar yakın bir yerde bulunmaya çalışıyor (Başkomutanın oturduğu bank grupların ortasında duruyordu.) ve söylediklerini onun işitebileceği kadar yüksek sesle konuşuyorlardı.

Başkomutan dinliyor, bazen çevresinde konuşulanlarla ilgili sorular soruyor, ama kendisi konuşmaya girişmiyor ve hiçbir düşünce ileri sürmüyordu. Çoğu zaman herhangi bir grubun konuşmasını dinledikten sonra, sanki konuşulanlar öğrenmek istediği konulardan apayrı şeylermiş gibi hayal kırıklığına uğramış bir tavırla öbür tarafa dönüyordu. Bazıları seçilen mevziden söz ediyor, mevziin kendisinden çok, onu seçmiş olanların zekâ bakımından yeteneklerini eleştiriyorlardı; bazıları hatanın daha önce işlenmiş olduğunu, savaşa daha üç gün önce başlamak gerektiğini ileri sürerek bu düşüncelerini ispat etmeye çalışıyorlardı; üçüncü gruptakiler sırtında bir İspanyol üniforması ile gelmiş olan Fransız Crossard'ın anlattığı Salamanca muharebesini tartışıyorlardı (Bu "Fransız" dedikleri Crossard, Rus ordusunda hizmet eden Alman prenslerin-

den biriydi ve Moskova'nın aynı şekilde savunulabileceğini tahmin ederek Saragossa kuşatmasını inceliyordu). Dördüncü grupta bulunan Kont Rastopçin, Moskova garnizonuyla birlikte başkentin duvarları dibinde can vermeye hazır olduğunu söylüyor, ama gene de kendisine hiçbir bilgi verilmediğini, üzülmemesine imkân olmadığını söyleyerek "Böyle olacağını bilseydim başka türlü olurdu..." diyordu. Beşinci gruptakiler stratejik bakımdan büyük bir ustalık isteyen düşünceler ileri sürerek orduların hangi yöne doğru ilerletilmesi gerektiğini tartışıyorlardı. Altıncı grupta olanlar ise tam anlamıyla saçmalamaya başlamışlardı.

Kutuzov'un yüzü gittikçe daha üzüntülü, daha düşünceli bir hal almıştı. Bütün bu konuşmalardan bir tek sonuç çıkarıyordu: Moskova'yı savunacak bir güç yoktu ortada, evet, tam anlamıyla böyle bir güçten yoksundular. Daha doğrusu Moskova'yı savunmak öylesine imkânsız bir şeydi ki eğer başkomutan bir an için aklını kaybederek başkenti savunmak için savaş verilmesini emretseydi bile büyük bir karışıklık meydana gelecek, ama savaş gene de yapılmayacaktı; çünkü bütün üst rütbeli komutanlar yalnız bu mevzi "savaş için seçilmesi imkânsız bir mevzi" olarak kabul etmek şöyle dursun, bu mevziin kaçınılmaz olarak bırakılmasından sonra meydana gelecek olaylardan da söz ediyorlardı. O halde bu komutanlar savaş yapılmasını imkânsız saydıkları bir alana ordularını nasıl süreceklerdi? Alt kademedeki komutanlar, hatta erler bile (onlar da olayları tartışırlar) bu mevziin savaş için elverişsiz olduğunu kabul ediyorlardı. Bu yüzden savaşa kesin olarak yenileceklerine inanarak gidebilirlerdi. Bennigsen bu mevzii savunuyor, ama başkaları bu konuda hâlâ konuşmaya devam ediyorlarsa bunu sadece bir tartışmaya bahane olsun ya da entrikaya konu olsun diye yapıyorlardı, yoksa bu konu aslında artık hiçbir önem taşımıyordu. Kutuzov bunu anlamıştı.

Bennigsen mevzii seçtikten sonra heyecanla Rus yurtseverliğini (Kutuzov, onu bundan söz ederken gördüğü vakit yüzünü buruşturmaktan kendini alamıyordu.) belirterek Moskova'nın savunulması konusunda ısrar ediyordu. Kutuzov, Bennigsen'in amacını gün gibi apaçık görüyordu. Başarısızlık olursa suçu, orduları savaştırmadan Serçeler Tepesi'ne kadar getirmiş olan Kutuzov'un üzerine yüklemek; başarı olursa onu kendi üzerine almak. Yok

eğer teklif kabul edilmezse de Moskova'nın düşmana bırakılması cinayetinden ötürü meydana gelen sorumluluktan kendini kurtarmak. İhtiyar adamı ilgilendiren şey, bu entrika değildi. Onu yalnız bir tek korkunç soru meşgul ediyordu. Ama bu soruya hiç kimseden hiçbir karşılık alamamıştı. Kutuzov için asıl soru şuydu: "Napolyon'un Moskova'ya kadar gelmesine fırsat veren gerçekten ben miyim? Peki bunu ne zaman yaptım? Bu iş ne zaman kararlaştırıldı? Dün Platov'a haber gönderip geri çekilmelerini emrettiğim vakit mi, yoksa üç gün önce komutayı Bennigsen'e bırakıp da uykuya daldığım vakit mi? Belki de daha önce olmuştur, kim bilir? Yalnız bu korkunç iş ne zaman olup bitti? Moskova bırakılmalı! Ordular geri çekilmeli! Bu korkunç emri vermek ona, ordunun komutasını bırakmak gibi bir şey olarak görünüyordu. Oysa, kudretli bir insan olmaktan hoşlanıyordu; buna alışmıştı. Türkiye'deyken emrinde bulunduğu Prens Prozorski'ye gösterilen büyük saygıyı içten içe, hafifçe kıskanıyordu, ayrıca şu kanıdaydı ki Rusya'nın kurtuluşu kendisine bağlıydı ve hükümdarın isteğine aykırı olarak halkın isteğiyle başkomutan olarak atanmasının tek nedeni buydu. Kesin olarak inanıyordu ki bu zor koşullar altında, ordunun başında bir tek o tutunabilirdi. Tüm dünyada bir tek o karşısındaki düşmanın "Yenilmez Napolyon" olduğunu bile bile paniğe kapılmazdı. Fakat yine de vermek zorunda olduğu emri düşündükçe içinde bir dehşet duymaktan kendini alamıyordu. Ama ne yapıp edip bir karar vermek gerekiyordu; çevresinde yapılan ve artık aşırı derecede serbest bir hal alan konuşmalara son vermeliydi.

Yanına en üst rütbeli generalleri çağırdı:

– *Ma tête fut-elle bonne ou mauvaise, n'a qu'à s'aider d'elle-même,*[1] dedi ve banktan arabalarının, faytonlarının bulunduğu Fili'ye gitti.

IV

Savaş konseyi köyün en iyi evi olan Andrey Savostyanov'un geniş evinde, saat ikide toplanmıştı. Köylünün kalabalık ailesine mensup erkekler, kadınlar ve çocuklar sofanın öbür yanındaki karan-

1 Benim aklım, iyi de olsa kötü de olsa gene de kendi kendime yardım etmek zorundadır.

lık, küçük odaya dolmuşlardı. Yalnız Andrey'in küçük torunu, "başkomutan hazretlerinin" okşayıp çay içerken bir tane şeker verdiği altı yaşındaki Malaşa, büyük odada kalmıştı. Sobanın yanında üzerinde oturduğu yerden, birbiri arkasına izbeye giren ve odanın tasvirleri altında geniş sedirleri bulunan süslü köşesine yerleşen generallerin yüzlerine, üniformalarına, nişanlarına, çekine çekine sevinçle bakınıyordu. Malaşa'nın içinden "dede" dediği Kutuzov, onlardan ayrı bir yerde, sobanın arkasındaki karanlık köşede, küçük açılır kapanır bir koltuğa gömülmüş olarak oturuyor, ikide bir içini çekerek düğmeleri çözük olduğu halde boynuna dar geliyormuş hissini veren ceketin yakasını çekiştirip duruyordu. İçeriye girenler, arka arkaya feldmareşale yaklaşıyorlardı. Kutuzov bazılarının ellerini sıkıyor, bazılarına başını sallıyordu. Yaver Kaysarov, Kutuzov'un karşısındaki pencerenin perdesini çekecek oldu, ama Kutuzov öfkeli bir tavırla ona elini salladı. O zaman Kaysarov, "başkomutan hazretlerinin" o sırada yüzünün görünmesini istemediğini anladı.

Çam tahtasından yapılmış ve üzerinde haritalar, planlar, kalemler, kâğıtlar bulunan köy işi masanın çevresinde o kadar büyük bir kalabalık toplanmıştı ki emir erleri bir bank daha getirmiş, masanın yanına koymuşlardı. Bu banka yeni gelen Yermolov, Kaysarov ve Tolly oturmuşlardı. Tasvirlerin tam altında, baş köşede göğsünde Georgi Nişanı ile Barclay de Tolly yer almıştı; yüzünde hastalıklı bir solgunluk göze çarpıyor, geniş alnı çıplak başına doğru uzuyormuş gibi görünüyordu. İki gündür ateşi vardı, o sırada da hem titriyor hem bütün vücudunda kırgınlık hissediyordu. Yanında Uyarov oturuyor ve alçak sesle (herkesin yaptığı gibi) elleriyle hızlı hızlı işaretler yaparak, Barclay'a bir şeyler bildiriyordu. Kısa boylu, yuvarlacık Dohturov, kaşlarını kaldırmış, ellerini göbeğinin üzerinde kenetlemiş, konuşulanlara dikkatle kulak kabartıyordu Öbür tarafta, Kont Osterman-Tolstoy dirseğini masaya, sert çizgili iri başını da eline dayamış oturuyordu, derin düşüncelere dalmış görünüyordu.

Rayevski, alışkanlığa uyarak siyah saçlarını şakaklarında kıvıra kıvıra sabırsızlık içinde bir Kutuzov'a, bir kapıya bakıyordu. Konovitzin'in iyi yürekliliğini belli eden, kararlı, güzel yüzü tat-

lı, kurnaz bir gülümseyişle aydınlanmıştı. Malaşa ile göz göze geliyor, gözlerini sağa sola hareket ettirerek küçük kızın gülümsemesine yol açıyordu.

Herkes mevzii yeniden gözden geçirmek bahanesiyle lezzetli yemeğini bitirmeye uğraşan Bennigsen'i bekliyordu. Saat dörtten altıya kadar beklediler onu ve tüm bu süre içinde tartışmalara başlamadan hep konuyla ilgili olmayan şeylerden söz ettiler.

Bennigsen köy odasına girer girmez Kutuzov, oturduğu köşeden ileri doğru uzanarak koltuğunu masanın yanına çekti, ama ancak masaya getirilen mumların ışığı yüzünü aydınlatmayacak kadar yaklaşmıştı.

Bennigsen tartışmayı şu sözle açtı:

– Rusya'nın eski çağlardan kalma kutsal başkentini savaşmadan bırakmak mı, yoksa savunmak mı gerekir?

Uzun süren genel bir sessizlik oldu. Herkes kaşlarını çatmıştı ve sessizlikte Kutuzov'un öfkeli öfkeli içini çekerek hafifçe öksürdüğü duyuluyordu. Tüm gözler ona çevrilmişti. Malaşa da "dedeye" bakıyordu. Küçük kız ona herkesten daha yakın oturuyor, yüzünü nasıl buruşturduğunu görüyordu; dede, neredeyse ağlayacak gibiydi. Ama bu uzun sürmedi. Birden öfkeli bir sesle Bennigsen'in sözlerini tekrarlayarak:

– Eski çağlardan kalma kutsal başkenti savunmak! diye söze başladı.

Bunu yaparken bu sözlerdeki yapmacıklığı belirtmek istiyormuş gibi konuşmuştu.

– İzin verirseniz size şunu söylemek isterim ki bu sorunun bir Rus için hiçbir anlamı yoktur!

Ağır vücudunun tümüyle öne doğru eğilmişti:

– Böyle bir soru sorulamaz; böyle bir sorunun anlamı yoktur. Bu beylere askerî bir sorunu tartışmak için burada toplanmalarını rica etmiştim. Söz konusu olan, Rus ordusunun kurtuluşudur. Savaşı kabul ederek Rus ordusunun mahvoluşu ile Moskova'nın yitirilişini göze almak mı, yoksa Moskova'yı savaşsız teslim etmek mi işimize gelir? İşte ben bu konudaki düşüncelerinizi öğrenmek istiyorum.

Bunu söyledikten sonra sırtını koltuğun arkalığına dayadı.

Tartışmalar başladı. Bennigsen kendini hâlâ yenilmiş saymıyordu. Barclay de Tolly ile başka komutanların Fili çevresinde bir savunma savaşı yapılamayacağı konusundaki düşüncelerini kabul ediyor, ama tüm varlığını sarmış bir yurtseverliğin ve Moskova'ya karşı duyduğu sevginin etkisiyle orduları gece vakti sağ cenahtan sol cenaha geçirmeyi, ertesi gün de Fransızların sağ kanadından taarruz etmeyi teklif ediyordu. Düşünceler ikiye ayrılmış, teklifin doğruluğu ve yanlışlığı konusunda çatışmalar olmuştu. Yermolov, Dohturov ile Rayevski, Bennigsen'in düşüncesini benimsemişlerdi. Bu generaller başkentin bırakılması karşısında bir fedakârlıkta bulunmak ihtiyacını duyduklarından mı, yoksa başka kişisel düşüncelerin etkisi altında olduklarından mı bilinmez, o anda yapılan bu konseyin savaşların kaçınılmaz akışını değiştiremeyeceğini, Moskova'nın daha o sırada artık bırakılmış olduğunu anlamıyorlardı.

Öbür generaller ise bunu anlıyor ve Moskova konusunu bir yana bırakarak ordunun hangi yönde geri çekilmesi gerektiğinden söz ediyorlardı. Gözlerini hiç ayırmadan önünde olup bitenlere bakan Malaşa'ya göre ise bu konseyin bambaşka bir anlamı vardı. Ona öyle geliyordu ki asıl önemli olan "dede" ile "uzun etekli" dediği Bennigsen arasındaki kişisel çatışmaydı. Birbirleriyle konuşurken öfkelendiklerini görüyor ve içinden "dedenin" kurnaz bir tavırla göz attığını, hemen sonra da o "uzun etekliye" bir şeyler söyleyerek onu bozduğunu fark etti ve buna sevindi. Bennigsen birden kızarak öfkeli öfkeli köy odasında bir aşağı bir yukarı dolaştı. Bennigsen'i bu kadar etkilemiş olan sözler, Kutuzov'un sakin ve alçak bir sesle onun yapmış olduğu teklifin çıkarlara uygun olup olmadığı konusunda, yani Fransızların sağ kanadına taarruz için orduların gece vakti sağ cenahtan sol cenaha geçirilişi konusunda söylediği sözlerdi.

– Ben kontun teklif ettiği planı desteklemeyeceğim beyler! demişti. Orduların düşmanla aramızda kısa bir mesafe kaldığı bir sırada bir yerden bir başka yere hareketi her zaman tehlikeli oluyor. Savaş tarihi de bunun böyle olduğunu doğrulamaktadır. Örneğin...

Kutuzov örnek bulmak için düşünüyormuş gibi bir tavırla saf, açık bir ifadeyle Bennigsen'e bakıyordu:

– Friedland Savaşı'nı ele alalım. Biliyorsunuz bu savaş (öyle sanıyorum ki kont bu savaşı iyi hatırlar) tam anlamıyla başarı ile sonuçlanmıştır. Çünkü ordularımız, düşmana çok yakın bir mesafede, yeniden düzenlenmişti.

Bu konuşmadan sonra, herkese çok uzun görünen bir dakikalık sessizlik oldu. Sonra tartışmalar gene başladı. Ama konuşmalar artık sık sık kesiliyordu ve hissediliyordu ki geriye konuşulacak pek bir şey kalmamıştı.

Tartışmalara yeniden ara verildiği bir sırada, Kutuzov, söz almaya hazırlanıyormuş gibi derin derin içini çekti. Herkes başını çevirip ona baktı. Kutuzov:

– *Eh, bien messieurs! Je vois que c'est moi qui payerai les pots cassés!*[1] dedi.

Sonra ağır ağır yerinden kalktı, masaya yaklaştı:

– Beyler, bu konudaki düşüncelerinizi dinledim. Muhakkak ki beni desteklemeyeceklerdir! Ama ben (sözün burasında bir an durakladı) hükümdarımın ve milletimin bana vermiş olduğu yetkiye dayanarak geri çekilmeyi emrediyorum.

Ondan sonra generaller, tıpkı bir cenaze töreninden sonra olduğu gibi, resmî ve ihtiyatlı bir sessizlik içinde dağılmaya başladılar.

Generallerden bazıları, hiç de konseyde konuştukları ton tona benzemeyen çok daha alçak sesle başkomutana bir şeyler bildirdiler.

Çoktandır yemeğe beklenen Malaşa yanında oturduğu sobadan kaya kaya ve çıplak ayakları ile çıkıntılı yerlere tutuna tutuna üstteki tahtadan yere indi, generallerin ayaklarına dolaşarak kendini kapıdan dışarı attı.

Kutuzov, generalleri serbest bıraktıktan sonra uzun bir süre, dirseklerini masaya dayamış olarak oturdu. Zihninde hep aynı korkunç soru düğümleniyordu: "Moskova'nın bırakılmasına ne zaman, ne zaman karar verilmişti? Bu sorunun bu yönden çözülmesine yol açan şey, ne zaman oldu, bunun sorumlusu kimdir?

Artık gece geç vakit giren yaveri Schneider'e:

– Bunu... Bunu beklemiyordum! dedi. Bunu beklemiyordum! Bunu aklıma bile getirmedim!

1 Eh, beyler! Görüyorum ki kabak benim başıma patlayacak!

Schneider:

– Sizin dinlenmeye ihtiyacınız var, ekselans! dedi.

Kutuzov, ona karşılık vermeden, tombul yumruğunu masaya indirdi:

– Görecekler! Onlar da at eti yiyecekler, Türklerin yaptığı gibi... diye bağırdı. Onların da başına gelecek bu... Yeter ki...

V

O sırada, ordunun çarpışmadan geri çekilmesi olayından çok daha önemli bir olayda, Moskova'nın bırakılması ile yakılmasında, bize kendini bu işin baş yöneticisi olarak tanıtan Rastopçin, Kutuzov'un tam aksine, bambaşka bir şekilde davranıyordu.

Bu olay, yani Moskova'nın bırakılması ve yakılması, tıpkı orduların Borodino Savaşı'ndan sonra Moskova'nın arkasına çekilmesi gibi kaçınılmaz bir şeydi.

Her Rus, mantığa dayanan bir sonuçtan hareket ederek değil, içimizde kök salmış olan ve atalarımızın da yüreklerinde yaşayan duyguya dayanarak olup bitecekleri önceden söyleyebilirdi. Ta Smolensk'ten başlayarak Rus kentlerinin, köylerinin tümünde, Kont Rastopçin'in katkıda bulunmasına ve afişlerinin asılmasına hiç gerek kalmadan aynen Moskova'da olanlar oluyordu. Halk, kayıtsız bir tavırla düşmanı bekliyor, isyan etmiyor, heyecana kapılmıyor, kimseye ateş püskürmüyordu. Sadece sakin sakin kaderini bekliyor, en zor dakikada, ne yapmak gerektiğini gösterecek olan gücü kendinde bulacağına inanıyordu. Gerçekten de düşman yaklaşır yaklaşmaz halkın en zengin kişileri mallarını mülklerini bırakarak gidiyor, fakirler kalıyor, geride kalan ne varsa hepsini yakıyor, yok ediyorlardı.

Bunun böyle olacağı, her zaman da aynı şekilde tekrarlanacağı bilinci her Rus'un yüreğinde vardı. Buna daima inanmıştır. Bu bilinç hatta daha önemlisi, Moskova'nın düşman eline geçeceği sezgisi, 1812 Moskova'sının yüksek sosyetesinde de vardı. Daha temmuz ve ağustos ayının başında Moskova'yı terk etmeye başlayanlar, bunun böyle olacağını beklediklerini göstermiş oluyorlardı. Götürebildikleri eşyaları yanlarına alarak, varlıklarının yarısını ev-

de bırakarak kentten gidenleri böyle davranmaya zorlayan şey, parlak cümlelerle, vatan uğruna çocukların katledilmesiyle ve bunlara benzer doğaya tümden aykırı eylemlerle değil, gösterişten uzak, sade bir şekilde, insan varlığına uygun olarak içten doğan, bu yüzden de daima en şiddetli sonuçları yaratan bir yurtseverlikti.

Onlara, "Tehlikeden kaçmak ayıptır, Moskova'dan yalnız korkaklar kaçıyor!" deniliyordu. Rastopçin afişlerinde halka Moskova'dan gitmenin ayıp bir şey olacağını telkin ediyordu. Kendilerine "korkak" adı verilmesinden utanıyorlardı, yola koyulmak onlara ayıp geliyordu, gene de bunun böyle olması gerektiğini bilerek gidiyorlardı. Rastopçin'in onları Napolyon'un eline geçirdiği topraklarda dehşet verici hareketlerde bulunduğuna inandırarak korkuttuğunu ileri sürmek de doğru olmaz. Kenti ilk terk eden ve yola koyulanlar zengin, tahsilli insanlardı; bunlar Viyana ile Berlin'in Napolyon'un eline geçtikten sonra sağlam kaldığını, hatta düşman eline geçişleri sırasında kentlilerin Rus erkeklerinin hayran oldukları ve özellikle Rus hanımlarının bayıldıkları büyüleyici Fransızlarla hoşça vakit geçirdiklerini biliyorlardı. Gidiyorlardı, çünkü Ruslara göre, "Moskova'da Fransızların idaresi altında yaşamak iyi mi, kötü mü olur?" diye bir soru bile sorulamazdı. Fransızların idaresi altında kalınamazdı! Bu her şeyden daha kötüydü. Daha Borodino Savaşı'ndan önce gidiyorlardı, Borodino Savaşı'ndan sonra ise gidişleri daha da hızlandı; Moskova'yı savunmak için yapılan çağrılara, başkomutanın İverskaya'daki Meryem Ana tasvirini kaldırıp savaşa gideceğini bildirmesine, Fransızları mahvedecek olan balonların uçurulacağı haberlerine ve Rastopçin'in afişlerinde söz ettiği tüm saçmalıklara bakmadan gidiyorlardı. Biliyorlardı ki ordu savaşmak zorundadır. Eğer ordu bunu yapamıyorsa genç kızları ve uşaklarıyla tüm aileler Üç Tepe'ye gidip Napolyon'la savaşa girişemezlerdi. Bu yüzden, tüm malı mülkü mahvolsun diye bırakmak ne kadar acı gelirse gelsin, gitmek gerekiyordu.

Gidiyor, giderken de o kocaman, zengin, o terk edilen ve muhtemelen yanacak olan başkentin (kendi haline bırakılan o koca ahşap kentin yanması kaçınılmaz bir şeydi) taşıdığı yüce anlamı akıllarına bile getirmiyorlardı. Her biri kendi isteğiyle gidiyordu. Bununla birlikte, gidişleriyle Rus milletinin dillere destan b ir ün ka-

zanmasına yol açan o yüce olay kendiliğinden meydana gelmiş oldu. Yani "Ben Bonapart'a uşak olamam!" diye bilinçaltından gelen bir düşünce ve Kont Rastopçin kendisini yoldan geri çevirir korkusuyla daha temmuz ayında evde hizmet eden Arapları ve soytarılarıyla Moskova'dan çıkıp Saratov köyüne giden bir hanımefendi, bu gösterişsiz, sade davranışıyla Rusya'yı kurtaracak olan o gerçekten yüce eylemi yerine getirmiş oluyordu.

Moskova'dan gidenleri ayıplayan Kont Rastopçin ise bir taraftan hükümet dairelerinin kentten taşınmasını sağlıyor, bir taraftan hiçbir işe yaramayan silahları sarhoş ayaktakımına dağıtıyor, bir taraftan kiliselerden tasvirleri kaldırıyor, bir taraftan patriğin kiliselerden kutsal emanetlerle tasvirleri çıkarmasını yasak ediyor, bir taraftan Moskova'da bulunan tüm özel arabalara el koyuyor, bir taraftan Leppich'in yaptığı balonu yüz otuz altı arabayla yola çıkartıyor, bir taraftan Moskova'yı yakacağını ima ediyor, bir taraftan kendi evini nasıl yaktığını anlatıyor ve bir bildiri yazdırarak malikânesinde bulunan yetimhaneyi soydukları için Fransızlara şiddetle çatıyor, bir taraftan Moskova'nın yakılması işinde kazandığı ünü reddediyor, bir taraftan halka tüm casusları yakalayıp kendisine getirmesini emrediyor, bir taraftan bu işi yaptığı için halka sitem ediyor, bir taraftan kentteki tüm Fransızları çevresinde toplayan Madam Aubert-Chalmé'yi Moskova'da bırakıyor, bunu yaparken de önemli bir suçu olmadığı halde posta müdürü Kyuçarev'in yakalanmasını ve sürgün edilmesini emrediyor, bir taraftan Fransızları çevresinde toplayan Madam Aubert-Chalmé'nin dilinden kurtulmak için tutup bir adamı öldürsünler diye halkın eline bırakıyor, kendisi de bu arada kentin arka kapısına gidiyor, bir taraftan Moskova'nın felaketine dayanamayıp öleceğini ileri sürüyor, bir taraftan hatıra defterine bu savaşlara nasıl katıldığını anlatan Fransızca şiirler yazıyordu.

Je suis par naissance Tartare
Je voulus devenir Romain:
Les français m'appellent barbare
Et les Russes, George Dandin.[1]

1 Tatar tarafında doğumum, / Ama Roma-seninim! / Fransız barbar der bana, / Ruslar George Dandin.

Oysa kendisi meydana gelen olayın anlamını kavrayamayan, sadece bir şeyler yapmak, birilerini kendisine hayran bırakmak, yurtseverliğini, kahramanlığını ispatlayan bir işi başarmak isteyen bir adamdı ve Moskova'nın bırakılması ile yakılması gibi kaçınılmaz, ama aynı zamanda yüce bir anlam taşıyan tarihî olaya bakarak çocuksu bir çırpınış içinde, oradan oraya atılıyor, gücü olmayan küçük eliyle kendisini sürükleyip götüren seli, halkın karşı durulmaz coşkun selini bazen hızlandırmaya, bazen durdurmaya çabalıyordu.

VI

Elen, saray halkıyla birlikte Vilna'dan Petersburg'a döndükten sonra müşkül bir durumda bulunuyordu.

Petersburg'dayken devlet idaresinde en önemli görevlerinden birinde bulunan bir soylu kişinin özel olarak ona karşı gösterdiği koruyucu ilgisinden yararlanıyordu. Vilna'dayken ise genç yabancı bir prensle yakınlık kurmuştu. Petersburg'a döndüğü vakit, prens de o soylu kişi de orada bulunuyorlardı. İkisi de hak iddiasındaydı ve Elen'in karşısında, sosyetede yükselme işi bakımından yepyeni bir sorun çıkmıştı: Hiçbirini kırmadan her ikisiyle de ilişkiyi devam ettirmek!

Başka bir kadına zor, hatta imkânsız görünen şey, Kontes Bezuhova'yı bir an için olsun düşündürmedi; belli ki Petersburg'un en zeki kadını adını kazanması boşuna değildi. Eğer kendi davranışlarını gizlemeye, müşkül bir durumda kurnazlık göstererek kurtulmaya çalışmış olsaydı bu davranışı ile işini bozmuş, kendini de suçlu kabul etmiş olacaktı. Ama Elen aksine, gerçekten büyük bir insan, istediği her şeyi yapabilecek bir büyük insan gibi, hemen kendisini haklı, tüm başkalarını da haksız duruma getirdi; haklı olduğuna gerçekten içtenlikle inanıyordu.

Genç yabancının, ona sitem etme cesaretinde bulunarak yaptığı ilk çıkışta Elen o güzel, o gururlu başını kaldırdı, ona doğru hafifçe dönerek kesin bir tavırla şunları söyledi:

– *Voilà e'égoisme et la cruauté des hommes. Je ne m'attendais pas à autre chose. La femme se sacrifie pour vous, elle souffre et voilà*

la récompense. Quel droit avez-vous monseigneur de me demander compte de mes amitiés et de mes affections? C'est un homme qui a été plus qu'un père pour moi.[1]

Karşısındaki bir şey söylemek istedi. Elen sözünü kesti:

– *Eh bien, oui, dit-elle, peut-être qu'il a pour moi d'autres sentiments que ceux d'un père, mais ce n'est pas une raison pour que je lui ferme ma porte. Je ne suis pas un homme pour être ingrate. Sachez monseigneur, pour tout ce qui a rapport à mes sentiments intimes, je ne rends compte qu'à Dieu et à ma conscience!*[2] diye sözünü bitirerek elini kabaran güzel göğsüne bastırıp gözlerini yukarı kaldırdı.

– *Mais écoutez-moi, au nom de Dieu.*

– *Épousez-moi, et je serai votre esclave.*

– *Mais c'est impossible.*

Elen, *"Vous ne daignez pas descendre jusqu'à moi, vous..."*[3] diyerek ağlamaya başladı.

Karşısındaki onu teselli etmeye başladı; Elen ise gözyaşlarının arasından (sanki onu kaybetmiş gibi) evlenmesine hiçbir şeyin engel olamayacağını, buna benzer örnekler bulunduğunu (O zamanlar daha bu konuda çok az örnek vardı, ama Elen Napolyon'dan ve başka yüksek kişilerden söz ediyordu.) kocası için hiçbir zaman tam anlamıyla bir eş olmadığını, feda edilmiş olduğunu söylüyordu.

Karşısındaki, artık boyun eğmeye hazır bir durumda:

– İyi ama yasalar, din... diye söyleniyordu.

Elen:

– Yasalarmış, dinmiş... Tüm bunlar, eğer bunu bile sağlayamıyorlarsa niçin icat edilmişlerdir, sorarım size! dedi.

---

1 İşte erkeklerin egoizmi, zalimliği böyledir. Başka bir şey beklemiyordum zaten. Kadın sizin için kendisini feda ediyor, acı çekiyor, ödülü de bu oluyor. Dostluklarımın, sevgilerimin hesabını bana ne hakla soruyorsunuz? Bu adam benim için bir babadan daha ileridir.

2 Eh, belki bana karşı hisleri bir babanın duyabileceği sevgiden daha başkadır. Ama bu ona kapımı kapamam için bir neden değildir. Ben erkek değilim ki nankörlük edeyim. Şunu bilin ki prensim, duygularımı, mahrem duygularımı ilgilendiren şeyler konusunda ancak Tanrı'ya ve vicdanıma hesap veririm.

3 – Ama beni dinleyin, Allah aşkına!
– Benimle evlenin, köleniz olayım!
– Ama bu imkânsız bir şey!
– Benim düzeyime inmeye tenezzül etmiyorsunuz...

O önemli kişi, bu kadar basit bir düşüncenin aklına bile gelmemiş olmasına şaşarak yakın bir ilişkisi bulunan İsa'yı Sevenler Derneği'ndeki kutsal kardeşlerinden öğüt istedi.

Bu olaylardan birkaç gün sonra, Elen'in Taşlık Ada'daki yazlık evinde verdiği ve büyüleyici bir hava içinde geçen eğlenceli toplantılarından birinde, kendisine artık genç olmayan, saçları kar gibi bembeyaz, siyah gözleri pırıl pırıl parlayan, insanı hemen etkisi altına alan *"un jésuite à robe courte"*[1] dedikleri Mösyö Joubert'i tanıttılar; Mösyö Joubert bahçede, eğlence şerefine yakılan ışıkların altında, müzik sesleri arasında, Elen'le uzun uzun sohbet etti. Ona, Tanrı'ya, İsa'ya, Tanrı'nın annesi Hazreti Meryem'e duyulması gereken sevidan, bu dünyada olsun, öbür dünyada olsun, yalnız tek bir dinin, Katolik dininin sunduğu tesellilerden söz etti. Elen duygulanmıştı ve birkaç kez onun da Mösyö Joubert'in de gözleri doldu ve sesleri titredi. Bir kavalye, Elen'i dansa davet ederek genç kadının ileride *"directeur de conscience"*ı[2] olacak kişiyle yaptığı sohbeti yarıda kesti. Ama ertesi gün Mösyö Joubert, akşam vakti tek başına Elen'i ziyaret etti. O günden sonra da sık sık evine gelmeye başladı.

Bir gün de kontesi Katolik kilisesine götürmüş ve genç kadın mihrabın önünde diz çökmüştü. Artık genç olmayan ve insanı büyüleyen Fransız, ellerini Elen'in başına koymuş, o zaman Elen (sonradan anlattığına göre) serin bir rüzgâr esiyormuş gibi bir duygunun ruhuna dolduğunu hissetmişti. Kendisine bunun *la grâce*[3] olduğunu söylemişlerdi.

Sonra *à robe longue*[4] bir *abbé*[5] getirmişler; genç kadın ona günahlarını çıkarmış, *abbé* de onları bağışlamıştı. Ertesi günü Elen'e içinde kutsal ekmek bulunan bir kutu getirerek onu kullansın diye evine bırakmışlardı. Birkaç gün sonra da Elen memnunlukla artık gerçek olan Katolik dinine girmiş olduğunu, bunun birkaç gün içinde papaya bildirileceğini, papanın da ona belge göndereceğini öğrendi.

---

1 Kısa elbiseli bir Cizvit.

2 Vicdan rehberi.

3 Tanrı'nın lütfu.

4 Uzun cüppeli.

5 Papaz.

O sırada çevresinde olup bitenler, kendisine yaptırılanlar, bunca akıllı insanın dikkatlerini onun üzerine çevirmiş olmaları, bunu bu kadar hoş, bu kadar büyük bir incelikle belirtmeleri, o sırada içinde bulunduğu o pürüzsüz tertemiz hava (Genç kadın tüm o süre içinde hep beyaz kurdelelerle süslü beyaz giysiler içinde dolaştı), hepsi kendisine büyük bir zevk veriyordu: Ama bu zevk bir an için olsun ona amacını unutturmuyordu. Kurnazlık gerektiren işlerde budala bir insan nasıl her zaman kendisinden daha akıllı olanları atlatırsa Elen de tüm bu gözlerin ve uğraşmaların her şeyden önce ona Katolikliği kabul ettirip kendisinden Cizvit kurumları yararına para sızdırmak amacını güttüğünü (ki bu konuda kendisine imalarda bulunmuşlardı) anlayınca parayı vermeden önce, kendisini kocasına bağlayan bağdan kurtaracak olan çeşitli işlemlerin yapılması için ısrar ediyordu. Onun anlayışına göre, her dinin anlamı, sadece insanların isteklerini yerine getirebilmeleri için ahlaka uygun belirli kurallara göre davranmaktan ibaretti. Bu amaçla "vicdanını yönetmek" görevini verdiği kişi ile yaptığı sohbetlerden birinde, ona, evlilik bağının kendisini ne derecede bağladığını sordu.

O sırada misafir odasında, pencerenin yanında oturuyorlardı. Hava kararıyordu. Dışarıdan çiçek kokuları geliyordu. Elen göğsünün ve omuzlarının çıplak tenini gösteren beyaz bir giysi içindeydi. İyi beslendiği belli, tombul yüzlü, sinekkaydı tıraş olmuş, güzel dolgun dudaklı papaz, beyaz ellerini uslu uslu dizlerinin üzerinde kenetlemiş, Elen'in yanında oturuyor, ara sıra ince bir gülümseyişle, sakin sakin, hayran hayran yüzüne bakıyor, onları ilgilendiren konuda kendi görüşünü açıklıyordu. Elen, huzursuzlukla gülümseyerek papazın dalgalı saçlarına, sinekkaydı tıraştan esmer görünen dolgun yanaklarına bakıyor, her an konuşmanın yeni bir yöne dökülmesini bekliyordu. Ama papaz, sohbet arkadaşının yakınlığından, güzelliğinden zevk aldığı açıkça belli olduğu halde, mesleğinde ne kadar usta olduğunu gösterme heyecanına kaptırmıştı kendini.

Elen'in "vicdanının sesini yönetmek" görevini üzerine alan kişinin düşünce akışı şöyleydi:

– Yaptığınız işin anlamını kavramadan bir erkeğe evlilikte sadık kalma yemini etmiş bulunuyorsunuz; oysa o erkek, evliliğin dinî anlamına inanmadan bu evliliği yaptığı için, dine küfür sayılacak

bir günah işlemiştir. Bu bakımdan, her evlilikte olması gereken iki yönlü anlam, bu evlilikte yoktur. Buna rağmen, ettiğiniz yemin sizi bağlamıştır. Siz ettiğiniz yemini çiğnediniz. Böyle davranmakla ne işlemiş oluyorsunuz? *Péché véniel* mi yoksa *péché mortel* mi?[1] *Péché véniel* işlemiş oluyorsunuz, çünkü bu davranışta bulunduğunuz vakit kötü bir niyetiniz yoktu. Eğer şimdi çocuk sahibi olmak amacıyla yeniden bir evlilik yaparsanız belki günahınız bağışlanabilir. Ama ortaya çıkan sorun gene ikiye ayrılacaktır. Birincisi...

Canı sıkılan Elen, birden o insanı baştan çıkaran gülümseyişiyle:

– Ama ben öyle sanıyorum ki gerçek dine girdikten sonra, sahte dinin bana yüklemiş olduğu zorunluklar artık beni bağlayamaz! dedi.

Vicdan rehberi, karşısında bu kadar basit bir şekilde konulmuş bir Christophe Columbe yumurtası görünce şaşırıp kaldı. Öğrencisinin beklenmedik bir hızla gelişen başarısına hayran kalmıştı, ama gene de kendi aklının çabaları ile delilleri bir araya getirerek meydana getirdiği bütünden vazgeçemiyordu. Gülümseyerek:

– *Entendons-nous, comtesse!*[2] dedi ve manevi kızının düşüncelerini çürütmeye girişti.

VII

Elen, dinî bakımdan işin çok basit ve kolay olduğunu, ama kendisini yönetenlerin sadece sosyetede sözü geçen kişiler bunu nasıl karşılayacaklar diye korktukları için güçlükler çıkardıklarını anlıyordu. Bu yüzden sosyeteyi bu işe hazırlamak gerektiğine karar verdi. Yaşlı soyluyu tahrik ederek kıskançlığını uyandırdı ve ona da kendisine ilk talip olana söylediğini tekrarladı, yani bu sorunu, "Üzerimde hak sahibi olmanın tek yolu benimle evlenmektir." şeklinde ortaya attı. Yaşlı önemli kişi, kocası sağ olan bir kadından evlenme teklifini alınca ilk anda tıpkı kendisinden önceki genç gibi şaşırıp kaldı. Ama Elen'in bu işin aslında, tıpkı genç bir kızın evlenmesi gibi basit ve normal bir iş olduğuna sarsılmaz bir şekilde inanması onu da etkiledi.

1 Affedilir günah mı yoksa affedilemez günah mı?

2 Şunda anlaşalım kontes!

Elen'de en küçük bir kararsızlık, bir utanç ya da işi gizli tutma eğiliminin belirtileri görülseydi muhakkak ki işi kaybetmiş olacaktı. Ama davranışlarında işi gizleme ya da utanç belirtilerinin göze çarpması şöyle dursun, aksine genç kadın, içten gelen candan bir saflıkla yakınlarına (ki tüm Petersburg'u öyle sayıyordu), bir prensle bir devlet adamının kendisine evlenme teklif ettiğini, her ikisini de sevdiğini ve her ikisini de gücendirmekten korktuğunu anlatıyordu.

Bunun üzerinde Petersburg'da, Elen'in kocasından boşanmak istediği konusunda değil (Böyle bir söylenti çıkmış olsaydı birçokları kanunlara aykırı olan böyle bir niyete herhalde karşı çıkarlardı), doğrudan doğruya enteresan bir kadın olan zavallı Elen'in, iki talibinden hangisine varacağını şaşırdığı konusunda söylentiler ağızdan ağıza yayıldı. Sorun artık bunun ne derece mümkün olduğu değildi. Sadece hangi kısmetin daha çok çıkara uygun olduğundan ve sarayın bunu nasıl karşılayacağından ibaretti. Gerçi bu düzeye yükselmeyen ve bunu evliliğin kutsallığına küfür olarak kabul eden bazı gerçekten geri düşünceli insanlar vardı, ama bunlar azdı ve hepsi susuyordu; çoğunluk ise Elen'e nasip olan büyük şansla ilgileniyor, hangi talibini seçmesinin daha iyi olacağını düşünüyordu. Kocası sağ olan bir kadının evlenmesinin iyi mi, yoksa kötü bir şey mi olduğu konusunda ise hiç kimse bir tek şey söylemiyordu; çünkü belli ki bu soruya sizinle benden daha akıllı kişiler artık bir çözüm yolu bulmuşlardı (Herkese öyle diyordu.) ve bu çözüm şeklinin doğruluğundan şüphe etmek, kendi budalalığını, kendi görgüsüzlüğünü ortaya koymayı göze almak demekti.

Yalnız o yaz oğullarından biriyle görüşmek için Petersburg'a gelmiş olan Mariya Dimitriyevna Ahrosimova, kamuoyuna aykırı olan kendi düşüncesini açıklamak cesaretinde bulundu. Elen'e baloda rastlayan Mariya Dimitriyevna onu salonun ortasında durdurdu ve herkesin sustuğu bir sırada kaba sesiyle:

– Sizin buralarda artık kocaları sağ olan kadınlar da evlenmeye kalkışıyorlarmış, dedi. Belki de yeni bir şey icat ettiğini sanıyorsun ha? Geç kaldın kızım! Çoktandır icat ettiler bunu .....ın hepsi öyle yapıyor!

Mariya Dimitriyevna bunları söyledikten sonra alışkanlığına

uyarak tehdit edici bir tavırla, giysisinin geniş kollarını sıvayarak, sert bir tavırla çevresine bakına bakına odanın öbür ucuna gitti.

Gerçi Petersburg'da herkes Mariya Dimitriyevna'dan korkuyordu, ama gene de ona şakacı bir kadın gözüyle bakıyorlardı. Bu yüzden yalnız o kaba sözü fark etmişlerdi; fısıldayarak onu birbirlerine tekrarlıyor, söylenenler arasında asıl önemli olanın bu söz olduğunu sanıyorlardı.

Özellikle son zamanlarda söylediklerini sık sık unutan ve aynı şeyi yüz kez tekrarlayan Prens Vasiliy, kızını her görüşünde kolunu tutup aşağı doğru çektikten sonra onu bir köşeye götürüyor:

– *Hélène j'ai un mot à vous dire,* diyordu. *J'ai eu vent de certains projets relatifs à... Vous savez. Eh bien, ma chère enfant, vous savez que mon coeur de père se réjouit de vous savoir... Vous avez tant souffert... Mais, chère enfant... Ne consultez que votre coeur. Il est tout ce que je vous dis.*[1]

Sonra her zaman aynı heyecanla yanağını kızının yanağına yapıştırıyor, uzaklaşıyordu.

En zeki erkeklerden biri olarak ününü yitirmemiş bulunan ve Elen'in ondan hiçbir çıkar beklemeyen dostu Bilibin (Çok güzel kadınların her zaman böyle hiçbir vakit sevgili rolüne giremeyen erkek arkadaşları vardır.) bir gün *en petit comité'de*[2] arkadaşı Elen'e tüm bu iş konusunda ne düşündüğünü açıklamıştı.

– *Êcoutez Bilibine ...* [3]

(Elen, Bilibin gibi dostlarını daima soyadı ile çağırırdı.)

Bunu söyledikten sonra yüzükler takındığı beyaz eliyle frakının kolundan tuttu.

– *Dites-moi comme vous diriez à une soeur, que dois-je faire? Lequel des deux?*[4]

Bilibin alnını karıştırdı, dudaklarında bir gülümseyişle düşünceye daldı.

---

1 Elen, size bir şey söylemek istiyorum. Bazı planlar kulağıma çalındı. Şeye dair... Yani şey hakkında. Biliyorsunuz. Sevgili kızım, bir baba olarak buna yürekten seviniyorum... O kadar acı çektiniz ki... Sevgili kızım... Bu işte yalnız kendi kalbinizin sesini dinleyin, o da size bu söylediklerimi söyleyecektir.

2 Kendi aralarındayken.

3 Dinleyin Bilibine.

4 Bana bir kız kardeşe söyler gibi söyleyin, ne yapmalıyım? İkisinden hangisini...

– *Vous ne me prenez pas*[1] boş bulunduğum bir sırada... Biliyor musunuz? dedi. *Comme un véritable ami j'ai pensé et renoncé à votre affaire. Voyez-vous si vous épousez le prince...*[2]

Sözünü ettiği genç adamdı. Bunu söylerken bir parmağını bükmüştü.

– *Vous perdez pour toujours la chance d'épouser l'autre et puis vous mécontentez la cour. (Comme vous savez, il ya a une espèce de parenté). Mais si vous épousez le vieux comte, vous faites le bonheur de ses derniers jours et puis comme veuve du grand... Le prince ne fait plus de mésailliance en vous épousant...*[3]

Bilibin sözlerini bitirirken alnındaki kırışıklıkları düzeltmişti. Yüzü aydınlanan Elen Bilibin'in frakının koluna tekrar dokunarak:

– *Voilà un véritable ami!* dedi. *Mais c'est que j'aime l'un et l'autre, je ne voudrais pas leur faire de changrin. Je donnerai ma vie pour leur bonheur à tous les deux...*[4]

Bilibin böyle bir derde kendisinin bile bir deva bulamayacağını söyleyerek omuz silkti, *"Une maîtresse-femme! Voilà ce qui s'appelle poser carrément la question. Elle voudrait épouser tous les trois à la fois,"*[5] diye düşündü.

Sahip olduğu ünün sarsılmaz bir temele dayandığını bildiği için, böyle bir soru ile gözden düşeceğinden korkmadan:

– İyi ama bana şunu söyleyin; kocanız bu işe ne diyecek? diye sordu. Bunu kabul edecek mi?

Nedense Piyer'in onu sevdiğini sanan Elen:

– Ah, beni o kadar seviyor ki! dedi. *Il fera tout pour moi!*[6]

Bilibin hazırladığı *"mot"*ya bir anlam vermek için alnını karıştırarak:

---

1 Beni gafil avlamadınız...

2 Gerçek bir dost olarak durumunuzu düşündüm. Bakın eğer prensle evlenirseniz...

3 Öbürü ile evlenmek şansını yitirmiş olursunuz (Bildiğiniz gibi arada akrabalık gibi bir şey var). Ama ihtiyar kontla evlenirseniz son günlerinde onu mutlu edebilirsiniz... Sonra ünlü dul karısı olarak prens sizinle evlense de sosyal durumuna aykırı bir iş yapmış olmaz.

4 İşte gerçek dost böyle olur. Ama işin içinde başka bir şey var: Ben ikisini de aynı derecede seviyorum. İkisini de kırmak istemem, ikisinin de mutlu olması için hayatımı veririm.

5 "Ama ne kadın! Sorunu kesin olarak ortaya koymak diye buna derler!"

6 Benim için yapmayacağı yoktur!

– *Même le divorce,*[1] dedi.

Elen güldü. Tasarlanan evliliğin meşruluğundan kuşkulanmak cesaretini gösteren kişiler arasında Elen'in annesi Kontes Kuragina da vardı. Zaten her zaman kızını kıskandığı için üzülüp duruyordu, şimdi ise kıskançlık konusu yüreğine en yakın tuttuğu konulardan biri olunca bir türlü bu düşünceyi kabul edemiyordu. Bir kadının kocası sağken boşanıp yeniden evlenmesinin ne derece mümkün olduğu konusunda bir Rus papazına danışmış, papaz da bunun imkânsız bir şey olduğunu söylemiş, hatta İncil'de (papaza göre) kocası sağ olan bir kadının evlenmesinin kesin olarak imkânsız olduğunu açıkça belirten bir yazı göstererek onu sevindirmişti.

Kendisine itiraz kabul etmez olarak görünen bu delille silahlanan kontes, kızını tek başına olduğu bir sırada görebilmek için sabahleyin erkenden ona gitmişti.

Elen annesinin itirazlarını dinledikten sonra yumuşak ve alaylı bir tavırla gülümsedi. Yaşlı kontes:

– Evet, açık açık "Her kim boşanmış bir kadınla evlenirse... deniliyor," diyordu.

Elen:

– *Ah maman, ne dites pas de bêtises. Vous ne comprenez rien. Dans ma position j'ai des devoirs,*[2] diyerek kendisini ilgilendiren konudan söz ettiği vakit, her zaman düşünceleri yeteri kadar açıklıkla belirtiliyormuş gibi görünen Rusçadan vazgeçip Fransızca konuşmaya başladı.

– İyi ama yavrum...

– *Ah maman, comment est-ce que vous ne comprenez pas que le Saint-Père qui a le droit de donner des dispenses...*[3]

Bu sırada Elen'in evinde oturan ve ona arkadaşlık etmekle görevlendirdiği kadın, odasına girerek prens hazretlerinin salonda bulunduğunu ve Elen'i beklediğini bildirdi.

– *Non, dites-lui que je ne veux pas le voir, que je suis furieuse con-*

1 Hatta boşanmaya bile razı olur.

2 Ah anne, saçmalamayın. Bir şeyden anladığınız yok, benim durumumda olan birinin görevleri vardır.

3 Ah anne, nasıl anlamıyorsunuz ki izin vermek hakkı Kutsal Peder'indir (Papa)...

tre lui, parce qu'il m'a manqué de parole.[1]

Uzun yüzlü, uzun burunlu sarışın bir genç içeri girerek:

– *Comtesse, à tout péché miséricorde,*[2] dedi.

Yaşlı kontes saygıyla yerinden kalkarak diz kırdı, ama içeri giren genç ona hiç dikkat etmedi. Kontes kızını başıyla selamladıktan sonra kayar gibi kapıya doğru gitti.

Prens hazretlerinin gelişiyle tüm inancı yıkılan ihtiyar kontes, "Evet, haklı," diye düşünüyordu. Arabasına binerken de "Kızım haklı... Ama nasıl oluyor da biz o geri dönmesi imkânsız gençliğimizde bunu bilemedik? Meğer ne kadar basit bir şeymiş," diye düşünmeye devam ediyordu.

Ağustosun başında Elen'in işi kesin olarak belli oldu ve genç kadın kocasına (kendisini çok sevdiğini sandığı kocasına) N. N. ile evlenmek niyetinde olduğunu ve gerçek olan tek dine girdiğini bildiren bir mektup yazdı. Aynı zamanda mektubu ona getirecek olanın kendisine açıklayacağı boşanma ile ilgili formaliteleri yerine getirmesini rica ediyordu.

> Böylece sizi daima kutsal ve kudretli koruyuculuğu altında bulundurması için Tanrı'ya dualar ederim dostum.
>
> Arkadaşınız Elen

Bu mektup, Piyer Borodino savaş alanında iken evine getirilmişti.

VIII

Piyer, artık Borodino Savaşı'nın sonunda, ikinci defa Rayevski'nin bataryasının bulunduğu yerden koşa koşa inerek bir er kalabalığı içinde onlarla birlikte vadiye inip Knyazkov'a doğru gitmiş, gezici dispansere kadar gelmiş, ama orada kanları gördükten, çığlıkları, iniltileri, işittikten sonra, başka bir er kalabalığına katılarak aceleyle daha ileriye doğru yürümüştü.

---

1 Hayır, ona kendisini görmek istemediğimi, sözünü tutmadığı için çok kızdığımı söyleyin.

2 Kontes, her günahın bir bağışlanması vardır.

Şimdi, varlığının tüm gücü ile istediği tek şey, o gün içinde yaşadığı korkunç izlenimlerden bir an önce kurtulup tekrar alıştığı hayat koşullarına dönmek ve odasında kendi yatağının içinde sakin bir uykuya dalmaktı. Ancak alıştığı bir yaşantının koşulları içinde kendi kendini ve gördüğü, geçirdiği her şeyi anlayabileceğini hissediyordu. Ama o alışılmış yaşantının koşullarını hiçbir yerde bulamıyordu.

Gerçi artık yürüdüğü yolun üzerinden mermiler, kurşunlar ıslık çalarak geçmiyordu, ama dört bir yanda görülenler savaş alanında olanların aynıydı. Aynı acı çeken, bitkin, bazen de garip bir kayıtsızlık içinde görünen yüzler, aynı kan, aynı er kaputları, uzak olmakla birlikte hâlâ insana dehşet veren top sesleri, bundan başka boğucu bir hava ve toz vardı.

Piyer, Mojaisk'e giden geniş yolda üç verst kadar ilerledikten sonra, yolun kenarına oturdu.

Toprağa doğru alacakaranlık çökmüş, topların uğultusu dinmişti. Piyer, dirseğini yere dayayarak uzandı ve uzun bir süre, karanlıkta önünden geçen gölgelere bakarak öylece yattı. Hep sanki bir gülle korkunç bir ıslık çalarak üzerine geliyormuş gibi oluyor, irkilerek doğruluyordu. Orada ne kadar kaldığını hatırlamıyordu. Gece yarısı, üç er kütüklerle yanına gelip yerleşerek ateş yakmaya koyuldular.

Piyer'e yan yan bakarak ateş iyice alev aldıktan sonra üzerine bir çanak koydular, kuru ekmek parçalarını ufalayarak içine attılar, biraz da domuz yağı kattılar. Duman kokusuna hoş bir yiyecek ve yağ kokusu karıştı. Piyer yerinden kalkarak içini çekti. Erler Piyer'e aldırmadan yiyor, kendi aralarında konuşuyorlardı. Üç kişiydiler.

Aralarından biri:

– Sen kimlerdensin? diyerek Piyer'e doğru döndü.

Belli ki bunu sorarak Piyer'in de aklından geçen bir şeyi kastediyor, yani "Eğer karnın açsa, sana yemek veririz, yalnız, söyle bize dost musun?" demek istiyordu.

Piyer, erlere daha yakın, daha kolay anlaşabilecek bir insan olarak görünmek için, kendi sosyal durumunu elinden geldiği kadar önemsiz göstermek zorunluluğunu duyarak:

– Ben mi? Ben mi? dedi. Ben aslında milis subayıyım. Yalnız taburum burada yok, savaşa katılmak için gelmiştim buraya... Ama bizimkileri yitirdim.

Erlerden biri:

– Bak hele! dedi.

Bir başka er, başını salladı. İlk konuşan, tahta bir kaşığı yıkadıktan sonra onu Piyer'e uzatarak:

– Eh istersen buyur, sen de bizim kavardaktan[1] ye, dedi.

Piyer, ateşe yaklaşıp oturdu ve çanağın içinde bulunan yiyeceği, ona ömründe yediği tüm yiyeceklerden çok daha lezzetli gelen kavardakı yemeye koyuldu. Çanağın üzerine doğru eğilerek, kaşığı ağzına kadar doldura doldura yemeği kaşıklayarak lokmaları arka arkaya çiğnerken yüzü ateşin ışığında görünüyor, erler de hiç konuşmadan ona bakıyorlardı.

Aralarından biri gene:

– Senin nereye gitmen gerekiyor? diye sordu. Söylesene...

– Mojaisk'e gitmeliyim.

– Demek sen beylerdensin.

– Öyle.

– Peki adın ne?

– Piyort Kirloviç.

– Pekâlâ, Piyort Kirloviç, birlikte gidelim, biz seni götürürüz.

Erler Piyer'le birlikte göz gözü görmeyecek zifiri bir karanlıkta Mojaisk'e doğru yola koyuldular.

Oraya horozlar öterken vardılar ve kentin dik tepesine çıktılar. Piyer, indiği hanın tepenin altında bulunduğunu, onu çoktan geçtiklerini büsbütün aklından çıkararak erlerle birlikte yürüyordu. Tepenin yarısına kadar çıktığı sırada, onu bulmak için kente gittikten sonra yolcu hanına dönen at bakıcısı ile burun buruna gelmemiş olsaydı (bulunduğu o derin şaşkınlık içinde) gene de hatırlamayacaktı. At bakıcısı, Piyer'i karanlıkta bembeyaz görünen şapkasından tanımıştı.

– Ekselans, dedi. Neredeyse artık umudumuzu kesmiştik. Neden yaya gidiyorsunuz? Nereye gidiyorsunuz. Buyrun...

– Ha... Evet, dedi.

1 Erlerin bulamaca benzeyen yemekleri – ç.n.

Erler durakladılar. Aralarından biri:

– Eh ne oldu? Kendi adamlarını buldun mu? diye sordu.

Başkalarının da sesleri duyuldu:

– Haydi hakkını helal et; adın Piyotr Kiriloviç'ti galiba, öyle değil mi? Hakkını helal et, Piyotr Kiriloviç!

Piyer:

– Siz de hakkınızı helal edin, diyerek at bakıcısıyla birlikte yolcu hanına doğru yola koyuldu.

Elini cebine atarak "Onlara bir şey vermeli!" diye düşündü. İçinden bir ses işitir gibi oldu: "Hayır, istemez!"

Yolcu hanının odalarında yer yoktu; hepsi tutulmuştu. Piyer avluya gitti, arabasına bindi, başını da örterek yattı.

IX

Piyer, başını yastığa koyar koymaz uykuya dalmak üzere olduğunu hissetti; ama birden hemen hemen gerçeğe uygun bir belirlilikle "Pat! Pat! Pat!" diye top sesleri, iniltiler, çığlıklar, yere çarpan mermilerin çatırdaması duyuldu, etrafa kan ve barut kokusu yayıldı. Piyer'in tüm varlığını bir anda dehşet ve ölüm korkusu sardı. Korku ile gözlerini açtı, kaputun altından başını kaldırdı. Avluda her şey sakindi: Yalnız dış kapının önünden, kapıcı ile konuşa konuşa, çamurlu ayaklarını şapırdata şapırdata bir emir eri geçiyordu. Piyer'in uyanırken yaptığı hareketten ürken güvercinler, arabanın karanlık körüğü altından fırlayıp gittiler. Tüm avluya, o anda Piyer'e sevinç veren, sakinleştirici, keskin bir yolcu hanı kokusu, bir saman, gübre ve zift kokusu yayılmıştı. Çift körüğün arasından temiz, yıldızlı bir gök görünüyordu.

Piyer gene başını da örterek "Çok şükür bunlar yok artık!" diye düşündü ve "Ah, korku ne müthiş şey! Hem kendimi ona ne kadar ayıplanacak bir biçimde kaptırdım! Oysa onlar... Tüm bu süre içinde, sonuna dek metin kaldılar, sakinliklerini yitirmediler..." diye düşündü. Piyer'in zihninden "onlar" diye geçirdiği, erlerdi. Bataryada olan, onu besleyen ve tasvire bakarak dua eden erler... Onlar... O güne dek tanımadığı, bilmediği o garip varlıklar, zihninde başka insanlardan apaçık ve kesin bir biçimde ayrılıyorlardı.

Piyer uykuya dalarken "Er olmalı, basit bir er!" diye düşünüyordu. "Hepsinin yaşadığı bir yaşantıya dalmak, onları böyle varlıklar haline getiren şeylerin hepsini içime sindirmek. İyi ama tüm o fazlalıkları, o şeytanlıkları, bir insanın dış görünüşündeki o yükleri nasıl üstümden atmalı? Bir vakitler öyle olabilirdim. Babamdan istediğim gibi kaçabilirdim. Daha Dolohov'la düello yaptıktan sonra bir er olarak gönderilebilirdim."

Bunu düşününce hayalinde önce kulüpte Dolohov'u düelloya davet ettiği yemek, sonra velinimetinin Torjok'taki huzur dolu evi canlandı. Daha sonra gözlerinin önünde locanın masa başında yapılan törenli bir toplantısını görür gibi oldu. Bu toplantı İngiliz kulübündeydi. Masanın öbür ucunda da tanıdığıj, yakınlık duyduğu, sevdiği birisi oturuyordu. Evet, oydu! Velinimetiydi. Piyer, "İyi ama o öldü!" diye düşündü. "Evet, ölmüştü, ama ben onun sağ olduğunu bilmiyordum. Öldüğüne ne kadar üzülmüştüm, şimdi de gene sağ oluşuna ne kadar seviniyorum!" Masanın bir yanında Anatol, Dolohov, Nesvitski, Denisov ve onlara benzeyen insanlar (Rüyada Piyer'in zihninde, bu tip insanların kategorisi, tıpkı "onlar" dediği insanlarınki gibi belirliydi.) vardı ve bu insanlar, yani Anatol, Dolohov gibiler, yüksek sesle bağırıyor, şarkı söylüyorlardı; ama bağırışlarının arasından velinimetinin, savaş alanındaki uğultu gibi hiç dinmeyen kesintisiz sesi duyuluyordu; ama bu ses, hoş ve teselli vericiydi. Piyer velinimetinin neler söylediğini anlamıyordu, ama biliyordu ki (düşüncelerinin akışı rüyada da uyanık olduğu zamanki gibi apaçıktı) velinimeti iyilikten, "onlar" gibi olmanın mümkün olduğundan söz ediyordu. "Onlar" da o yapmacıktan uzak, iyilik yansıtan, kararlı yüzleri ile velinimetinin çevresini almışlardı. Ama iyi yürekli oldukları halde, Piyer'e bakmıyor, onu tanımıyorlardı. Piyer, onların dikkatini kendi üzerine çevirmek ve konuşmak istedi. Yerinden kalkacak oldu, ama aynı anda ayaklarının soğuduğunu ve yalınayak olduğunu fark etti.

İçinde, bir utanç duygusu uyandı, eliyle ayaklarını örtmeye çalıştı; kaput gerçekten de ayaklarının üzerinden kaymıştı. Piyer, kaputu düzeltirken bir an için gözlerini açtı ve üzerinde gene faytonun körüğünün dışındaki direkleri, avluyu gördü. Ama tüm bu

gördükleri açık laciverte bakıyordu, aydınlanmıştı; yer yer doğan günde çiy damlaları ya da kırağının parıltısı göze çarpıyordu.

Piyer, "Ortalık ağarıyor," diye düşündü. "Ama benim istediğim bu değil. Ben velinimetimin sözlerini dinlemeli, onları anlamalıyım." Tekrar kaputu üzerine çekti. Artık ne velinimeti ne de masa başında toplanmış loca vardı. Var olan yalnız sözlerle açıkça belirtilen düşüncelerdi, bunları biri söylüyor ya da Piyer bunları kendiliğinden zihninden geçiriyordu. Sonra bunları hatırladığında, bu düşünceler zihninde, o günün izlenimlerinin etkisiyle uyandığı halde, ona bunları dışarıdan birinin söylemiş olduğuna kesinlikle inanacaktı. Ona öyle geliyordu ki uyanık olduğu bir sırada, hiçbir zaman böyle düşünemez, düşüncelerini bu tür açıklayamazdı.

O ses, "Savaş, insan özgürlüğünün Tanrı yasalarına en çetin boyun eğişidir!" diyordu. "Sadelik Tanrı'ya teslim olmaktır; Tanrı'dan hiçbir yere kaçılmaz. Onlar basit insanlardır. Onlar konuşmazlar, sadece eylemde bulunurlar, söylenmiş bir söz gümüştür ama söylenmemiş olan altındır. İnsan ölümden korktuğu sürece hiçbir şeye sahip olamaz. Kim ölümden korkmuyorsa her şey ona aittir. Eğer acı çekmek diye bir şey olmasaydı insan eylemlerine sınır tanımaz, kendini bilmezdi. En zor olanı (Piyer rüyasında bu sözleri işitmeye ya da düşünmeye devam ediyordu.) insanın dünyada var olan her şeyin anlamını kendi içinde birleştirmesi, bir bütün haline getirmesidir."

Bunu düşününce kendi kendine, "Her şeyi birleştirmek mi?" diye sordu. "Hayır, birleştirmek değil. Düşünceler birleştirilemez. Ama tüm bu düşünceleri bir araya getirmeli, pekiştirmeli... Gereken bu işti! Evet bir araya koşmalı, bir araya koşmalı onları!" Piyer bunu, içten gelen bir coşkuyla tekrarlıyordu. Hissediyordu ki, belirtmek istediği ancak bu sözlerle açıklanabilirdi ve ona acı çektiren sorun, ancak böyle çözülebilirdi.

– Evet, bir araya koşmalı, bir araya koşmanın zamanı geldi!

Bir ses:

– Arabayı koşmalı, arabayı koşmanın zamanı geldi, ekselans! diyor, Ekselans! Arabayı koşmalı, vakit geldi, diye tekrarlıyordu.

Bu, Piyer'i uyandıran at bakıcısının sesiydi. Güneş Piyer'in yüzüne çarpıyordu. Piyer ortasında erlerin sıska atlarına su verdikle-

ri bir kuyu bulunan ve kapısından arabaların çıktığı avluya baktı. Tiksintiyle arkasını döndü, sonra gözlerini kapayarak hemen kendini gene faytonun oturma yerine bıraktı: "Hayır, bunları istemiyorum, bunu görmek, bunu anlamak istemiyorum, rüyada bana açıklanan şeyi anlamak istemiyorum. Bir saniye daha geçseydi her şeyi anlatacaktım. İyi ama ne yapmalıyım? Hepsini nasıl bitiştirmeli, nasıl bütünlemeli?" Piyer bunları düşünerek rüyasında gördüğü, düşündüğü her şeyin mahvolduğunu hissetti.

At bakıcısı, arabacı ve kapıcı Piyer'e bir subayın, Fransızların Mojaisk altına kadar geldikleri, bizimkilerin de geri çekildikleri haberini getirdiğini anlatıyorlardı.

Piyer ayağa kalktı ve arabaya at koşulmasını, sonra da kendisine yetişmelerini emrederek yaya olarak kentin öbür ucuna doğru yola koyuldu.

Ordular Mojaisk'ten çıkıyor, geride hemen hemen on bin yaralı bırakarak gidiyorlardı. Yaralılar avlularda, evlerin pencerelerinde görünüyor, sokaklarda toplu olarak duruyorlardı. Yollarda, yaralıları götürecek olan arabaların yanında çığlıklar, küfürler, vuruşlar duyuluyordu. Piyer, kendisine yetişmiş olan faytonunu tanıdığı yaralı bir generalin emrine verdi, sonra onunla birlikte Moskova'ya gitti. Yolda, kayınbiraderi ile Prens Andrey'in ölüm haberini alacaktı.

X

Piyer ayın otuzunda Moskova'ya döndü. Kentin hemen dış kapısında Kont Rastopçin'in yaveri ile karşılaştı. Yaver:

– Biz ise sizi her yerde arıyorduk! dedi. Kont sizi muhakkak görmek istiyor. Önemli bir iş görüşmek için hemen yanına gelmenizi istiyor.

Piyer evine uğramadan bir araba kiraladı ve başkomutana gitti. Kont Rastopçin, Sokolniki'deki yazlık evinden daha o sabah kente gelmişti. Evinde sofa ile bekleme odası, emriyle ya da kendiliklerinden ondan emir almak için gelmiş memurlarla doluydu. Vasilçikov ile Platov daha önce kontla görüşmüş ve ona Moskova'yı savunmanın imkânsız bir şey olduğunu, kentin bırakılacağını söy-

lemişlerdi. Gerçi bu haber Moskova halkından gizli tutuluyordu ama memurlar, çeşitli kurumların başkanları, tıpkı Kont Rastopçin gibi, Moskova'nın düşman eline düşeceğini biliyorlardı ve hepsi sorumluluğu üzerlerinden atmak için, onların idaresine verilmiş daireleri ne yapacaklarını sormak için başkomutana gelmişlerdi.

Piyer bekleme odasına girerken cepheden gelen bir kurye kontun yanından çıkıyordu. Kendisine sorulan sorulara, umutsuz bir tavırla elini sallayarak karşılık verdi ve salonun öbür ucuna gitti.

Piyer bekleme odasına girerken yorgun gözlerle odada bulunan genç, ihtiyar, asker, sivil, önemli ve önemsiz memurları süzüyordu. Hepsi hoşnutsuz, huzursuz görünüyordu. Piyer bir tanıdığının bulunduğu memur gruplarından birine yaklaştı. Gruptakiler Piyer'i selamladıktan sonra konuşmalarına devam ettiler. Biri:

– Dışarı gönderin de sonradan geri döndürürlerse başımıza felaket gelmesin, ama bu durumda insan hiçbir konuda gerekli cevabı veremez! diyordu.

Bir başkası, elinde tuttuğu basılmış bir kâğıdı işaret ederek:

– İşte bakın şunları yazıyor! diye söyleniyordu.

– O başka mesele. O halk için gerekli.

Piyer:

– Nedir bu? diye sordu.

– Şey... Yani afiş işte!

Piyer onu alarak okumaya başladı.

> Prens hazretleri, ona doğru yürüyen ordularla daha çabuk birleşmek için Mojaisk'i geçip düşmanın birden üzerine atılamayacağı sağlam bir yerde mevzi almıştır. Kendisine buradan cephanesiyle birlikte kırk sekiz top gönderilmiştir. Prens hazretleri Moskova'yı kanının son damlasına dek savunacağını, hatta sokaklarında dövüşmeye hazır olduğunu söylemektedir. Siz halka açık yerlerin kapatılmasına bakmayın kardeşler; işleri toparlamak gerekli. O hayduda gelince, biz onunla kendi bildiğimiz gibi hesaplaşacağız! İşte o noktaya gelince kentli olsun, köylü olsun, kahraman delikanlılara ihtiyacım olacak. İki gün önce haber salacağım sizlere; ama şimdilik ihtiyaç yok, onun için susuyorum. Düşmanın üzerine balta ile yürümek iyi, süngüyle fena değil, ama yaba en

iyisi; bir Fransız bir demet biçilmiş buğdaydan daha ağır değildir! Yarın öğleden sonra İverskaya Kilisesi'ndeki Meryem Ana tasvirini törenle Katerina Hastanesi'ndeki yaralılara götüreceğim. Orada suyu kutsayacağız; yaralılarımız daha çabuk iyi olurlar. Benim de şimdi sağlık durumum iyi; daha önce gözüm ağrıyordu, şimdi ise gözümü dört açtım!

Piyer:

– Oysa askerî yetkililer bana kentte savaşmanın imkânsız olduğunu, mevzide...

İlk konuşan memur:

– İyi ya işte, biz de aynı şeyi konuşuyorduk, dedi.

– Peki ama, "Bu gözüm ağrıyordu, şimdi ise gözümü dört açıyorum ne demek?"

Yaver gülümseyerek:

– Kontun gözünde arpacık çıkmıştı, dedi. Halkın sağlık durumunu sormaya geldiğini kendisine bildirdiğimde endişeye kapılmıştı.

Yaver bunu söyledikten sonra dudaklarında bir gülümseyişle Piyer'e doğru dönerek:

– İşittiğimize göre ailenizde üzücü şeyler oluyormuş, doğru mu? dedi. Güya eşiniz, kontes...

Piyer kayıtsız bir tavırla:

– Ben bir şey işitmedim, dedi. Siz ne işittiniz ki?

– Canım siz de bilirsiniz, sık sık bir şeyler uydururlar. Ben size işittiğimi söyledim.

– Ama ne işittiniz?

Yaver aynı gülümseyişle:

– Canım işte, diyorlar ki eşiniz kontes Avrupa'ya gitmeye hazırlanıyormuş, herhalde yalandır...

Piyer dalgın dalgın çevresine bakınarak:

– Belki de öyledir, dedi.

Sonra sırtında temiz, lacivert bir kaftan bulunan, sakalı da kaşları da kar gibi beyaz, al yanaklı, orta boylu ihtiyar bir adamı işaret etti.

– Bu da kim? diye sordu.

– Bu mu? Ticaretle uğraşan biri. Daha doğrusu meyhane sahibi. Adı Vereşyagin. Belki duymuşsunuzdur, hani bir bildiri meselesi vardı.

Piyer, ihtiyar tüccarın sakin, kararlı yüzüne dikkatle bakıp bu yüzde bir vatan haini olduğunu belirtecek izler aradı:

– Demek Vareşyagin dedikleri bu? dedi.

Yaver:

– Evet, ta kendisi, dedi. Bildiriyi yazanın babası. Oğlu ise zindanda yatıyor, hatta galiba durumu kötü olacakmış, öyle diyorlar.

Nişanlar takınmış bir ihtiyarcıkla boynunda haç taşıyan bir Alman memur, konuşanlara yaklaştılar. Yaver:

– Sizin anlayacağınız, bu karışık bir iş, diye anlatıyordu. Bundan iki ay kadar önceydi, bu bildiri ortaya çıktı. Durumu konta bildirdiler. Kont bir soruşturma yapılmasını emretti. Gavrila İvaniç'in anlattığına göre, bu bildiri tam altmış üç kişinin elinden geçmiş. Gavrilo İvaniç birine gidiyor, "Siz bu bildiriyi nereden aldınız?" diye soruyormuş. "Falancadan aldım," cevabını alıyormuş. O falancaya gidip "Siz kimden aldınız?" diye soruyormuş... Böylece çorap söküğü gibi gitmiş, sonunda iş, Vareşyagin'e gelip dayanmış...

Yaver gülümseyerek:

– Tahsili yarım kalmış bir tüccar... Hani biliyor musunuz? Şu ne suya ne sabuna dokunan tüccarcıklardan... Sormuşlar kendisine: "Bu bildiriyi kimden aldın?" Asıl önemlisi, biz onu kimden aldığını biliyoruz. Bu bildiriyi ancak bir kişiden... Posta müdüründen başka kimseden alamazdı. Ama öyle anlaşılıyor ki aralarında bir anlaşma vardı. "Hiç kimseden almadım, kendim yazdım onu," diyor da başka bir şey söylemiyordu. Sözlerini böylece konta bildirmişler. Kont onu yanına çağırsınlar diye emretmiş. "Bu bildiriyi kimden aldın?" diye sormuş. "Kendim yazdım," demiş. Kontun nasıl bir insan olduğunu bilirsiniz!

Yaver son sözü, gururla karışık neşeli bir gülümseyişle söylemişti. Devam etti:

– Müthiş öfkelenmiş. Ama düşünün, o ne küstahlık, ne yalan, ne inat!

Piyer:

– Ya! Tabii öyle olacak. Kont Kliyuçarev'i suçlamayı gerekli buluyordu.

Yaver korkuyla:

– Hiç de gerekli değildi, bak Kilyuçarev'in zaten bazı suçları vardı, bu yüzden de sürgün edildi. Asıl mesele kontun müthiş kızmış olmasıydı. "Sen nasıl yazmış olabilirsin?" diye sormuş. Masanın üzerinden *Hamburg* gazetesini almış. "İşte," demiş. "Sen bunu kendin yazmadın, başka dilden çevirdin, hem de kötü bir şekilde çevirdin. Çünkü Fransızcayı bilmiyorsun. Budala!" Sonra ne oldu dersiniz? Adam gene, "Hayır ben hiç gazete filan okumadım, kendim uydurdum onu!" demiş. "Ya, öyle mi? O halde sen bir vatan hainisin, seni mahkemeye vereceğim, o zaman seni asarlar. Söyle kimden aldın bunu?" "Ben hiçbir gazeteyi okumadım, kendim uydurdum." Öylece kaldı işte. Kont, babasını da çağırtmış, oğlan gene inadından vazgeçmemiş. Sonra da mahkemeye verdiler ve mahkûm ettiler onu; galiba kürek cezası da vermişler. Şimdi de babası, onun için yalvarmaya geldi. Amma da kötü çocukmuş! Bu tipleri bilirsiniz, şu şımarık, kadınları baştan çıkaran züppe tüccar çocuklarından biri. Bir yerlerde konferans filan dinlemiş, sonra da kendini bir şey sanmaya başlamış. İşte öyle bir çocuk! Babasının meyhanesi şurada, taş köprünün yanındadır. Hem de meyhanesinde tüm evreni yöneten Tanrı'yı gösteren büyük bir resim var. Tanrı bir elinde asa, öbür elinde devleti tutuyor... İşte adamın oğlu bu resmi alıp birkaç gün için eve götürmüş ve ne yapmış biliyor musunuz? Bir ressam bulmuş... Alçağın biriymiş...

XI

Bu yeni hikâyenin ortasında, Piyer'i başkomutanın yanına çağırdılar. Piyer Rastopçin'in çalışma odasına girdi. O içeri girerken Rastopçin yüzünü buruşturarak alnı ile gözlerini ovuşturuyor, orta boylu bir adam da ona bir şeyler söylüyordu. Piyer girer girmez adam sustu. Rastopçin:

– A! Merhaba büyük savaşçı! dedi. *Prouesse*'lerinizi[1] işittim.

1 Büyük başarılarınızı.

Ama sizi bunun için çağırmadım. *Mon cher, entre nous,*[1] siz mason musunuz?

Kont Rastopçin, bunu sanki sormak istediği şeyde bir kötülük varmış, ama kendisi bunu bağışlamaya niyetliymiş gibi sert bir tavırla sormuştu.

Piyer susuyordu.

– *Mon cher, je suis bien informé.*[2] Ama biliyorum ki masondan masona fark var ve umut ederim ki siz, insanlığı kurtarmak bahanesiyle Rusya'yı mahvetmek isteyenlerden değilsiniz.

Piyer:

– Evet, masonum! dedi.

– Gördünüz mü ya, dostum. Herhalde Bay Sperannski ile Magnitski'nin gereken yere sevk edildiklerini biliyorsunuz; Bay Kliyuçarev'in de Hazreti Süleyman'ın tapınağını yükseltmek bahanesiyle kendi yurtlarını yıkmaya çalışan diğerlerinin de başına aynı şey gelmiştir. Herhalde anlıyorsunuz, bunun nedenleri vardı. Eğer buranın posta müdürü zararlı bir adam olmasaydı onu sürgün etmezdim. Şimdi öğrendim ki siz kentten çıkması için ona kendi arabanızı göndermişsiniz. Hâlâ saklamak için ondan bazı belgeler almışsınız. Ben sizi severim, kötülüğünüzü istemem ve benden iki kat küçük olduğunuz için bir baba gibi, sizden bu gibi insanlarla ilişkinizi kesmenizi, buradan da elinizden geldiği kadar çabuk gitmenizi öğütlerim.

Piyer:

– İyi ama Kliyuçarev'in suçu ne? diye sordu.

Rastopçin:

– Onu ben bilirim! Soru sormak ise sizin göreviniz değildir.

Piyer, Rastopçin'in yüzüne bakmadan:

– Eğer onu Napolyon'un bildirisini yaydığı için suçluyorlarsa... Bu ispatlanmış bir şey değil ki... dedi. Hem Vareşyagin...

Rastopçin, birden kaşlarını çatarak eskisinden daha yüksek sesle:

– *Nous y voilà,*[3] diye Piyer'in sözünü kesti. Vereşyagin vatan ha-

---

1 Azizim, laf aramızda.

2 Azizim, güvenilir bir yerden haber aldım.

3 İşte asıl noktaya parmak bastık.

inidir, vatan sırlarını ele veren bir adamdır, bu yüzden hak ettiği cezayı bulacaktır.

Rastopçin bunu yapılmış bir hakareti hatırlayan insanların konuştuğu gibi müthiş bir öfkeyle söylemişti:

– Ama ben sizi buraya benim işlerimi görüşmek için çağırmadım. Size bir öğüt, daha doğrusu, isterseniz şöyle diyeyim, bir emir vermek için çağırdım. Rica ederim, Kliyuçarev gibi insanlarla ilişkinizi kesin ve buradan gidin. Kim saçmalık ederse ona gereken dersi vermesini bilirim ben! Kim olursa olsun!

Sonra herhalde hiçbir suçu olmayan Bezuhov'u azarlıyormuş gibi bağırdığını fark ederek dostça bir tavırla kolunu tuttu:

– *Nous sommes à la veille d'un désastre public et je n'ai pas le temps de dire des gentillesses à tous ceux qui ont affaire à moi.*[1] Bazen başım ağrıyor! Eh bien, *mon cher qu'est-ce que vous faites, vous personellement?*[2]

Piyer hâlâ gözlerini kaldırmadan ve yüzünün anlamını değiştirmeden:

– *Mais rien!*[3] diye karşılık verdi.

Kont kaşlarını çattı:

– *Un conseil d'ami, mon cher. Décampez et au plutôt, c'est tout ce que je vous dis, à bon entendeur salut.*[4] Güle güle dostum.

Piyer kapıya yaklaşınca, arkasından:

– Ha sahi... Kontesin *Saint Pères de la société de Jésus*'nün[5] ağına düştüğü doğru mu?

Piyer hiçbir karşılık vermedi ve Rastopçin'in yanından kaşları çatık olarak öfkeyle çıktı; onu hiç kimse böyle görmemişti.

Eve vardığı vakit, artık hava kararıyordu. O akşam sekiz kişi onu ziyaret etti. Komitenin sekreteri, tabur komutanı, kâhyası ve çeşit çeşit başka ziyaretçiler gelmişti. Hepsinin Piyer'le görüşüle-

1 Millî bir felaket arifesindeyiz. Bu bakımdan benimle her işi olana iltifat edecek vaktim yok.

2 Peki, siz şimdi ne ile meşgulsünüz?

3 Hiç canım!

4 Size bir arkadaş tavsiyesi olsun, dostum. Hatırım için bir an önce gidin buradan.

5 İsa'yı Seven Pederler Derneği'nin.

cek işleri vardı; bunları hep çözüme bağlamak zorundaydı. Piyer hiçbir şey anlamıyor, bu işlerle ilgilenmiyor, sorulan sorulara ancak kendisini bu insanlardan kurtaracak karşılığı veriyordu. En sonunda yalnız kaldı ve o zaman karısından gelen mektubu açıp okudu:

"Onlar... Bataryadaki erler... Prens Andrey öldü. İhtiyar... Sadelik Tanrı'ya boyun eğmektedir... Ah, acı çekmek gerekiyor... Her şeyin anlamı... Her şeyi bir bütün haline getirmeli... Karım eğleniyor... Unutmak ve anlamak gerek..." diye düşündü. Yatağına yaklaştı, soyunmadan üzerine atıldı ve hemen uyudu.

Ertesi sabah uyandığı zaman, kapıcı Kont Rastopçin'in yanından Kont Bezuhov'un gidip gitmediğini öğrenmek için bir polis memurunun gelmiş olduğunu haber verdi.

Piyer'le işleri olan yaklaşık on kişi onu misafir odasında bekliyordu. Piyer, aceleyle giyindi, sonra kendisini bekleyenlerin yanına gidecek yerde, arka kapıya, oradan da dış kapıya çıktı.

Ondan sonra, ta Moskova'nın mahvoluşuna dek Bezuhov'un evinde hiç kimse bir daha Piyer'i göremedi. Kimse onun nerede olduğunu bilmiyordu.

XII

Rostovlar 1 Eylül günü, daha doğrusu düşmanın Moskova'ya girişine bir gün kala, hâlâ Moskova'daydılar.

Petya'nın, Obelenski'nin Kazak Alayı'na girmesinden ve bu alayın düzenlediği Beyaz Kilise'ye gidişinden sonra, kontes korkuya kapılmıştı. Her iki oğlunun cephede bulunduğu, ikisinin de onun koruyucu kanadından uzak olduğu ve her birinin ya da her ikisinin birden (tanıdığı bir kadının oğullarından her üçü gibi) her an ölebileceği, ilk kez olarak o yaz, yürek burkan bir şekilde apaçık olarak aklına geldi.

Nikolay'ın yanına gönderilmesini sağlamak için çabalarda bulunmuş, Petya'nın yanına gitmek, onu Petersburg'da bir yere yerleştirmek istemişti, ama her ikisinin de imkânsız olduğu anlaşılmıştı. Petya ancak alayıyla birlikte ya da eyleme katılmış bir başka alaya geçmesi yolu ile yanlarına dönebilirdi. Nikolay, cephede

bir yerdeydi ve Prenses Mariya ile karşılaşmasını ayrıntılı olarak anlattığı son mektubundan sonra, ondan ne ses çıkmıştı ne seda...

Kontesin gözüne gecelerdir uyku girmiyordu, uykuya dalacak olsa da rüyasında oğullarının öldürülmüş olduğunu görüyordu. Sonunda kont birçok öğütten ve konuşmadan sonra, kontesi sakinleştirmek için bir çare bulmuştu. Petya'yı Obolenski'nin alayından aldırmış, Moskova'nın altında düzenlenen Bezuhov'un alayına geçirmişti. Gerçi Petya gene asker olarak görevde kalmıştı ama bir alaydan öbürüne geçişi sayesinde, kontes hiç değilse bir oğlunu görmek ve onu kanadının altına almak tesellisine kavuşmuştu; hatta Petya'yı artık hiçbir yere bırakmamaya ve onun hiçbir şekilde savaşlara katılamayacağı görevlere atanmasını sağlamak umudundaydı. Yalnız Nikolay tehlikedeyken kontese öyle geliyordu ki (bunu kendisi itiraf ediyordu) büyük oğlunu öbür çocuklarından daha fazla seviyordu. Ama o yaramaz, derslerini çalışmayan, evde her şeyi kırıp döken, herkesi bıktırmış olan küçük oğlu Petya, o burnunun ucu kalkık, kara gözleri neşeli neşeli bakan, dipdiri yanakları al al ve bıyığı yeni terlemiş Petya, oraya o korkunç, acımak bilmeyen ve durup dururken savaşlara girişen, üstelik bunda sevinilecek bir şey bulan büyük adamların arasına düşünce annesi aslında en çok, tüm çocukları arasında en çok onu seviyormuş gibi bir his duymaya başladı. Yolu gözlenen Petya'nın Moskova'ya gelişi yaklaştıkça kontesin endişesi artıyordu. Neredeyse o mutluluğa kavuşmayı bekleyemeyeceğini düşünüyordu. Yalnız Sonya'nın değil, çok sevdiği Nataşa'nın, hatta kocasının yakınlığı bile kontesi sinirlendiriyordu. "Onlardan bana ne? Ben Petya'dan başka hiç kimseyi istemiyorum!" diye düşünüyordu.

Ağustosun son günlerinde Rostovlar Nikolay'dan ikinci bir mektup aldılar. Nikolay at almak için gittiği Voronej eyaletinden yazmıştı. Gönderdiği mektup kontesi sakinleştirmişti. Bir oğlunun tehlikeden uzak olduğunu öğrendikten sonra, Petya için daha büyük bir endişe duymaya başladı.

20 Ağustos'ta, Rostovların hemen hemen tüm tanıdıkları Moskova'dan ayrılmış olmalarına ve herkesin mümkün olduğu kadar çabuk gitmesi için kontese yalvarmasına rağmen o, biricik sevgili Petya'sı dönünceye dek, Moskova'dan gitmekten yanında söz edil-

mesini işitmek bile istemiyordu. Petya, 28 Ağustos'ta geldi. Annesinin kendisini aşırı bir romantikliğe kaçan tutku derecesinde bir sevgiyle karşılaması, on altı yaşındaki subayın hoşuna gitmedi. Annesi, onu artık bir daha koruyucu kanadının altından hiçbir yere bırakmamak niyetinde olduğunu saklamasına rağmen, Petya onun bu gizli düşüncelerini anlamış ve annesinin yanında yumuşamaktan, kadınlar gibi duygulanmaktan (kendi kendine kaldığı zaman öyle düşünüyordu) korkarak bir içgüdüyle ona karşı soğuk davranıyor, yanında bulunmaktan kaçınıyordu. Moskova'da kaldığı sürece hep, hemen hemen aşka benzeyen kardeşçe bir sevgiyle bağlı olduğu Nataşa ile vakit geçirdi.

Kontun her zamanki kayıtsızlığı yüzünden 28 Ağustos'ta hâlâ yola koyulmak için hiçbir şey hazır değildi ve evdeki tüm eşyaların yüklenmesi için Ryazan ile Moskova köylerinden beklenen arabalar ancak ayın otuzunda geldi.

28 Ağustos'tan 31 Ağustos'a kadar tüm Moskova bir kaynaşma, bir hareket içindeydi. Her gün, Dorogomilov Kapısı'ndan içeriye Borodino Savaşı'nda yaralanmış binlerce yaralıyı getiren arabalar giriyor, onları kente dağıtıyordu; öbür kapılardan da Moskovalıların bindikleri ve mallarını yükledikleri binlerce araba kentin dışına çıkıyordu. Rastopçin'in afişlerine rağmen ya da onlarla hiç ilgisi olmayarak, hatta belki onların etkisiyle kentte birbirine en karşıt, en garip haberler dolaşıyordu. Kimi hiç kimsenin kentten çıkmaması için emir verilmiş olduğunu ileri sürüyor, kimi tam tersine kiliselerden tüm tasvirlerin kaldırılmış olduğunu ve herkesin zorla kentten çıkarıldığını anlatıyordu. Kimi Borodino'dan sonra bir savaş daha yapıldığını ve Fransızların bu savaşta yenildiğini söylüyor, kimi, aksine tüm Rus ordusunun mahvolduğunu ileri sürüyor, kimi Moskova'da milislerin toplandığını ve bu milislerin din adamlarıyla birlikte en önde ilerleyerek Üç Tepe'ye gideceklerini belirtiyordu. Kimi alçak sesle, gizli gizli patriğin çıkmaması için emir verilmiş olduğunu, bazı vatan hainlerinin yakalandığını, köylülerin ayaklandıklarını, kentten kim çıkarsa hepsini soyduklarını ve buna benzer şeyler anlatıyorlardı.

Ama bunları sadece söylemekle kalmıyorlardı, aslında yola koyulanlar da kalanlar da (henüz Fili'de Moskova'nın bırakılması-

na karar veren konseyin toplanmamış olmamasına rağmen) hepsi, bunu açıkça belli etmemelerine rağmen, Moskova'nın kesin olarak düşmana bırakılacağını, bunun kaçınılmaz bir şey olduğunu ve elde değerli ne varsa kurtararak kentten elden geldiği kadar çabuk gitmek gerektiğini hissediyordu. Herkeste her şeyin birden değişeceği duygusu vardı ama 1 Ağustos'a kadar daha hiçbir şey değişmedi. Cezaya çarptırılmak için götürülen, bir an sonra mahvolacağını bilen, yine de hâlâ çevresine bakınarak başına doğru dürüst giymediği şapkasını düzeltip duran bir suçlu gibi, Moskova halkı da elinde olmayarak alıştığı yaşantısını sürdürüyordu; oysa biliyordu ki yok oluşu, daha doğrusu herkesin boyun eğmeye alıştığı yaşantının tüm koşullarının parçalanacağı an yakındı.

Moskova'nın düşmesinden önceki o üç gün, Rostovların tüm ailesi çeşitli günlük işlerle uğraştı. Ailenin başkanı, Kont İlya Andreviç durmadan kenti dolaşıyor, her yerde dolaşan söylentilere kulak veriyor, evde ise yola koyulmak için, sadece acele acele yüzeyde kalan ama asıl yapılması gerekenle hiç ilgili olmayan genel anlamda bazı emirler veriyordu.

Kontes, eşyalarının kaldırılmasına bakıyor, her şeyden hoşnutsuzluk duyuyor, hep ondan kaçan ve tüm vaktini Nataşa'yla geçiren Petya'nın peşinde dolaşıyor, onu Nataşa'dan kıskanıyordu. İşin pratik yönüyle ve eşyaların yerleştirilmesi işiyle bir tek Sonya uğraşıyordu. Ama Sonya son günlerde bambaşka bir hüzün içindeydi ve hep susuyordu. Nikolay'ın Prenses Mariya'dan söz ettiği mektubu için kontes sevinçle düşüncelerini açıklıyordu. Sonya'nın yanında Mariya ile Nikolay'ın karşılaşması, bunu Tanrı'nın bir lütfu olarak gördüğünü söylemesine yol açmıştı.

Kontes:

– Bolkonski Nataşa ile nişanlıyken hiçbir zaman sevinmemiştir; oysa Nikolenka'nın prensesle evlenmesini her zaman istemişimdir! Hem içimde bunun böyle olacağına dair bir sezgi vardı! Öyle bir şey olsa ne iyi olur!

Sonya bunun doğru olduğunu hissediyordu. Rostovların işlerinin düzelmesini sağlayacak tek şey, Nikolay'ın zengin biriyle evlenmesiydi; prenses ise iyi bir kısmetti. Ama bu genç kıza çok acı veriyordu. Acısına rağmen ya da asıl acı duyduğu için, eşya-

nın kaldırılması ve sandıklara yerleştirilmesinde en zor işleri üzerine almıştı. Gereken emirleri veriyor, günleri uğraşmakla geçiyordu. Kontla kontes, herhangi bir emir vermeleri gerektiği vakit hep ona başvuruyorlardı. Petya ile Nataşa ise anneleri ile babalarına yardım etmek şöyle dursun, çoğu zaman evde herkesi bastırıyor, herkesin işine engel oluyorlardı. Neredeyse tüm gün evde koşuştukları, bağrıştıkları ve nedensiz kahkahalarla güldükleri duyuluyordu.

Gülmeleri, neşelenmeleri, hiçbir nedene dayanmıyordu. İçlerinde sevinç ve neşe duyuyorlardı. Çünkü çevrelerinde olup biten her şey onlara neşelenmek, gülmek için yeterli görünüyordu. Petya evden ayrılırken daha çocukken, şimdi aslan gibi bir genç olarak (herkes ona öyle diyordu) döndüğü için neşeliydi; evindeyken, hemen savaşa katılmak umudu pek o kadar büyük olmadığı Beyaz Kilise'den savaşın bir gün meselesi olduğu Moskova'ya gelmişti ve her zaman en çok uyuştuğu Nataşa ile birlikteydi. Bu yüzden sevinçliydi.

Nataşa ise aşırı derecede uzun bir süre hüzünlü kaldığı, şimdi ise hiçbir şey ona üzüntüsünü hatırlatmadığı ve sağlık durumu iyi olduğu için neşe içindeydi. Bundan başka, ona karşı hayranlık duyan (başkalarının hayranlığı, Nataşa'ya enerji veren, onu hareket geçiren tek güçtü) biri bulunduğu için memnunluk duyuyordu: Petya ona hayrandı. Asıl onlara neşe veren şeyler ise şunlardı: Moskova kapılarında çarpışmalar olacaktı, herkese silah dağıtılıyordu, herkes kaçıyor, bir yerlere gidiyordu. Sözün kısası olağanüstü bir şey oluyordu. Böyle olaylar ise özellikle genç insanlara her zaman neşe verir...

XIII

31 Ağustos Cumartesi günü, Rostovların evinde her şey altüst olmuştu. Kapılar ardına kadar açılmış, tüm eşya dışarı çıkarılmış ya da bulundukları yerden başka yere götürülmüş, aynalar, tablolar indirilmişti. Odalarda sandıklar duruyordu, yerlerde saman, paket kâğıdı ve ip vardı. Eşyaları taşıyan köylülerle uşaklar, parkenin üzerinden ağır adımlarla yürüyorlardı. Avluda bazıları tepele-

me yüklenmiş ve iplerle bağlanmış, bazıları da henüz boş olan köy arabaları, yan yana, sıkışık olarak duruyordu...

Sayısız uşakların ve arabalarla gelmiş köylülerin ayak sesleri ile bağrışmaları avluda ve evin içinde birbirini yankılar gibi duyuluyordu. Gürültüden, patırtıdan başı ağrımaya başlayan kontes, yeni oturma odasında, alnında sirkeye batırılmış bezlerle yatıyordu. Petya evde değildi (Birlikte milis olmaktan çıkıp orduya muvazzaf olarak girmeyi tasarladığı bir arkadaşına gitmişti). Sonya salonda kristallerle porselenlerin sandıklara yerleştirilmesi işiyle uğraşıyordu. Nataşa altüst olmuş odasında, yerde, oraya buraya atılmış giysiler, kurdeleler, eşarplar arasında oturuyordu, hiç kımıldamadan yere bakıyor, elinde Petersburg'da ilk kez olarak baloya gittiği (artık modası geçmiş) tuvaleti tutuyordu.

Herkes bu kadar uğraşırken evde hiçbir şey yapmadan oturmak, Nataşa'ya ayıp görünüyordu, bu yüzden daha sabahtan birkaç kez işe el atmayı denemişti. Ama içinde bunlarla uğraşmaya istek yoktu. Oysa Nataşa, herhangi bir işe canla başla sarılmadan, tüm gücü ile girişmeden yapamazdı. Bir süre, porselenler sandıklara yerleştirilirken Sonya'nın başında durmuş, ona yardım etmek istemiş, ama hemen sonra bu işten bıkmış kendi eşyalarını yerleştirmek için odasına gitmişti. Önce giysilerini, kurdelelerini hizmetçilerine dağıtmak ona neşe vermişti. Ama sonradan gene de eşyaları yerleştirmek gerekiyordu, bu ise ona can sıkıcı göründü:

– Dunyaşa şekerim, sen yerleştirirsin bunları değil mi? Ha? dedi.

Dunyaşa seve seve ona her şeyi yapacağına söz verince yere oturdu, eline tuvaletini aldı ve o sırada düşünmesi gereken şeylerle hiç ilgisi bulunmayan şeyleri aklına getirerek hayallere daldı. Yanda hizmetçi kızların odasından duyulan genç kız konuşmaları ile arka kapıya doğru yönelmiş ayak sesleri onu bu hayal aleminden ayırdı. Nataşa yerinden kalkarak pencereden dışarı baktı. Sokakta uzun bir yaralı konvoyu vardı.

Hizmetçi kızlar, uşaklar, kâhya kadın, dadı, aşçı, arabacılar, at bakıcıları, aşçı yamakları kapıda duruyor, yaralılara bakıyorlardı.

Nataşa, başına beyaz bir mendil geçirip iki eliyle mendilin uçlarından tutarak sokağa çıktı.

Eski kâhya kadın, ihtiyar Mavra Kuzminişna, kapıda toplanmış

olan kalabalıktan ayrılarak üstü deriyle örtülmüş arabaya yaklaştı, içinde yatan solgun yüzlü genç subayla konuşmaya başladı. Nataşa, birkaç adım yaklaştı ve başındaki mendilin iki ucunu tutmaya devam ederek çekingen bir tavırla durakladı; kâhya kadının sözlerini dinliyordu. Mavra Kuzminişna:

– Ya, demek Moskova'da kimseniz yok öyle mi? diyordu. Hiç olmazsa evlerden birine girseydiniz... Orada daha rahat ederdiniz... Hatta bizim evde de kalabilirsiniz. Bizimkiler gidiyorlar.

Subay zayıf bir sesle:

– Bilmiyorum, izin verirler mi, dedi. Komutanımız şurada... Ona sorun...

Sonra sokak boyunca araba dizisinin yanından geçerek geri dönen şişman albayı işaret etti.

Nataşa korkulu gözlerle yaralı subayın yüzüne baktı ve hemen albaya doğru yürüdü.

– Yaralılar bizim evde kalabilirler mi? diye sordu.

Albay elini kasketinin siperliğine değdirdi, gözlerini kısarak gülümsedi:

– Nedir istediğiniz küçük hanım? dedi.

Nataşa sorusunu tekrarladı. Mendilinin iki ucunu tutmasına rağmen, yüzü de tavrı da o kadar ciddiydi ki albay gülümsemekten vazgeçti, kendi kendine, bu işin ne derece mümkün olduğunu soruyormuş gibi bir an düşündü, sonra olumlu bir karşılık verdi:

– A tabii, neden olmasın, hay hay! dedi.

Nataşa hafifçe başını eğerek onu selamladı, sonra hızlı adımlarla subayın başında duran ve ona üzüntülü bir ilgi göstererek konuşan Mavra Kuzminişna'nın yanına döndü. Fısıldayarak:

– İzin verdi, dedi. İzin verdi.

Üstü örtülü arabadaki subay, arabasını Rostovların avlusuna saptırdı. Bunun üzerine içinde yaralılar bulunan birçok araba, kentlilerin daveti üzerine avlulara sapmaya ve Povarskaya Sokağı'ndaki evlerin kapılarına yanaşmaya başladılar. Belliydi ki alışılmış bir yaşantının koşulları dışında olan bu yeni insanlarla kurulan ilişkiler, Nataşa'nın hoşuna gitmişti. Mavra Kuzminişna ile birlikte arabaları avlularına saptırarak elden geldiği kadar çok sayıda yaralı misafir etmeye çalışıyordu.

Mavra Kuzminişna:

– Ne olursa olsun, babanıza haber vermeli! dedi.

– Zararı yok, zararı yok, hepsi bir değil mi? Bir gün için misafir odasına geçeriz. Hatta bizim kaldığımız bölümü tam olarak onlara bırakabiliriz.

– Hiç olur mu, küçük hanım? Siz de neler düşünürsünüz! Canım yalnız ek daireleri, bekârların ve dadının odasını versek gene yeter! Ama onlar için bile izin almalı.

– İyi ya, ben izin alırım!

Nataşa eve koştu, parmaklarının ucuna basarak oturma odasının yarı açık kapısından içeri girdi; odada sirke ve "Hofmann damlası" kokusu vardı.

– Uyuyor musunuz anne?

Biraz önce uykuya dalmış olan kontes:

– Ah, hiç bu durumda insanın gözüne uyku girer mi? diye söylendi.

Nataşa, annesinin önünde diz çöküp yüzünü onun yüzüne iyice yaklaştırarak:

– Anneciğim, sevgili anneciğim, dedi. Kabahat işledim, özür dilerim, bir daha yapmam! Sizi uyandırdım! Beni buraya Mavra Kuzminişna gönderdi. Buraya yaralı getirmişler. Yaralı subaylar... İzin verirsiniz değil mi? Gidecek yerleri yok. Biliyorum, izin vereceksiniz...

Soluk soluğa, hızlı hızlı konuşuyordu. Kontes:

– Ne subayı? Kimi getirmişler? Hiçbir şey anlamıyorum! dedi.

Nataşa güldü. Kontes de hafifçe gülümsedi. Nataşa:

– Zaten izin vereceğinizi biliyordum... Öyle söylerim! diye bağırdı.

Sonra annesini öperek ayağa kalktı, kapıya doğru yürüdü. Salonda, eve kötü haberlerle dönmüş olan babasıyla karşılaştı. Kont elinde olmayarak canı sıkılmış bir tavırla:

– Bu zamana dek oturan öyle olur işte! Kulübü de kapatmışlar. Polis bile terk ediyor kenti! diye söyleniyordu.

Nataşa:

– Baba yaralıları eve aldım, zararı yok değil mi? diye sordu.

Kont dalgın bir tavırla:

– Tabii zararı yok! dedi. Mesele o değil ki! Hem şimdi rica ederim, artık saçma şeylerle uğraşma, eşyaların yerleştirilmesine yardım et! Bir an önce gidelim, gidelim! Hemen yarın gidelim!

Kont, ayak işlerine bakan uşağa da tüm hizmet edenlere de aynı emri verdi. Öğlende, Petya kentten oradan buradan topladığı haberleri getirdi.

Söylendiğine göre Kremlin'de hâlâ silah dağıtılıyordu. Rastopçin'in afişinde savaş başlamadan bir iki gün önce, bir çağrıda bulunacağı belirtilmiş olmasına rağmen, daha şimdiden tüm halkın elde silahla Üç Tepe'ye toplanması için kesin bir emir verilmişti; orada büyük bir savaş yapılacaktı.

Kontes, oğlunun tüm bunlardan söz ederken ışıl ışıl parlayan neşeli yüzüne müthiş bir korkuyla bakıyordu. Biliyordu ki eğer o sırada Petya'dan bu savaşa katılmamasını rica edecek olsa (Oğlunun yapılacak olan bu savaşa katılacağına sevindiğini anlıyordu.) Petya, erkeklerden, onurdan, vatandan söz edecek, saçma, erkekçe bir inatçılık içinde öyle şeyler söyleyecekti ki ona karşı hiçbir şey söylenemeyecek, iş berbat olacaktı. Bu yüzden savaş başlamadan önce gitmeyi, Petya'yı da bir savunucu, bir koruyucu olarak birlikte götürmeyi tasarlayarak ona hiçbir şey söylemedi. Ama yemekten sonra, yanına kontu çağırdı ve gözlerinde yaşlarla kendisini bir an önce götürmesi, hatta hemen o akşam yola koyulmaları için yalvardı. Elinde olmayarak sevgiye dayanan kadınca bir kurnazlıkla (o ana dek tam anlamında korkusuz davrandığı halde) şimdi eğer hemen o gece yola koyulmazlarsa korkudan öleceğini söylüyordu. O sırada rol yapıyor da değildi. Gerçekten şimdi her şeyden korkar olmuştu.

XIV

Kızını ziyaret etmeye gitmiş olan Madam Schoss, Miyasnitskaya Sokağı'nda, içki satan bir küçük dükkânın önünde gördüklerini anlatarak kontesi daha da korkuttu. Eve dönerken dükkânın önünde azgınlık eden sarhoş halkın yanından geçememişti. Bu yüzden araba tutmuş ve eve arka sokaklardan dolaşarak gitmişti. Arabacı da ona, halkın içki satış yerindeki fıçıları parçaladığını, böyle yapmaları için emir verilmiş olduğunu anlatmıştı.

Yemekten sonra, Rostovlar büyük bir ciddilik içinde, aceleyle eşyaları sandıklara yerleştirme ve yola hazırlama işine giriştiler. Birden işe girişen ihtiyar kont, öğleden sonra akşama dek durmadan avludan eve, evden avluya dolaştı durdu; gereksiz yere uşaklara bağırıp duruyor, daha çok acele etmelerini istiyordu. Petya avluda ona buna emirler veriyordu. Sonya, kontun birbirini tutmayan emirlerinden ötürü tümden ne yapacağını şaşırmıştı. Uşaklar bağıra bağıra, birbirleriyle çekişe çekişe, gürültü ede ede odalarda, avluda koşuşup duruyorlardı. Nataşa da her şeyde gösterdiği o kendisine özgü heyecanla birden işe sarılmıştı. Başlangıçta, eşyanın sandıklara yerleştirilmesi işine karışması güvensizlikle karşılanmıştı. Herkes hep şaka ettiğini sanıyor, hiç kimse onu dinlemek istemiyordu. Ama o inatla, tutkuyla sözünün dinlenmesini istiyor, öfkeleniyor, kendisini dinlemedikleri için neredeyse ağlayacak hallere geliyordu; sonunda istediğini elde etti. Herkes ciddi olduğuna inandı. Pek çok çaba göstermek pahasına elde ettiği ve herkese sözünü dinletmesini sağlayan ilk büyük başarısı halıların sandıklara yerleştirilişi oldu. Kontun evinde pahalı goblenlerle[1] Acem halıları vardı. Nataşa işe giriştiğinde salonda açık iki sandık duruyordu. Biri hemen hemen ağzına kadar tepeleme porselenle, öbürü de halıyla doluydu. Masaların üzerine de daha pek çok porselen eşya konmuştu; yine de sandık odasından hâlâ porselenleri taşıyorlardı. Üçüncü bir sandık doldurmak gerekiyordu, uşaklar onu getirmeye gitmişlerdi.

Nataşa:

– Dur Sonya! Her şeyi şöyle yerleştirebiliriz! dedi.

Sofracıbaşı:

– Öyle olmaz, küçük hanım! Bunu daha önce denedik, diye söze karıştı.

– Hayır! Sen dur! Rica ederim!

Nataşa sandıktan kâğıtlara sarılmış büyük küçük tabakları çıkarmaya başlamıştı:

– Tabakları buraya, halıların içine koymalı! dedi.

Sofracıbaşı:

– İyi ama, daha en az üç sandıklık halı var, maşallah!

1 Üstü elle işlenmiş ince halı – ç.n.

Nataşa:

– Canım, sen dur biraz, rica ederim!

Sonra çevik hareketlerle çabucak tabakları ayırmaya başladı. Kiyev malı tabaklar için:

– Bunları istemez! diyordu.

Saksonya işi porselenler için ise:

– Evet, bunları halılara sarın! diye söyleniyordu.

Sonya sitemle:

– Canım, sen bırak Nataşa! Yeter işte! Biz yerleştiririz!

Sofracıbaşı:

– Ah, küçük hanım! diyordu.

Ama Nataşa boyun eğmedi, tüm eşyaları sandıktan çıkardı ve evde kullanılan kötü halılarla tabakların fazlasını hiç almamak gerektiğine karar vererek alınacak olanları tekrar yerleştirmeye başladı. Her şey çıkarılıp yeniden yerleştirildi ve gerçekte değeri olmayan, götürülmeye değmeyen her şey çıkarıldıktan sonra, değerli olanların hepsi iki sandığa sığdı. Yalnız halıları doldurdukları sandığın kapağı kapanmıyordu. Daha biraz eşya çıkarmak mümkündü ama Nataşa ille kendi isteğini yerine getirmek niyetindeydi. Eşyayı yerleştirdikten sonra yerinden çıkarıp tekrar bir başka yere koyuyor, bastırıyor, sofracıbaşı ile eşya yerleştirme işine sürüklediği Petya'yı sandığın kapağını bastırmaları için zorluyor, kendisi de tüm gücüyle uğraşıp duruyordu.

Sonya:

– Yeter canım, Nataşa! diyordu. Görüyorum, haklısın, yalnız hiç olmazsa şu üstteki halıyı çıkar.

Nataşa bir eliyle terli yüzünde dağılan çözülmüş saçlarını tutmaya çalışarak öbür eliyle halıları bastırıyordu:

– İstemiyorum! diye bağırıyordu. Canım bastırsana Petya! Bastırsana! Vasiliç sen de bastır!

Sonunda halılar sıkıştı, sandığın kapağı da kapandı. Nataşa ellerini çırparak sevinçten tiz bir çığlık attı ama aynı anda gözlerinden yaşlar fışkırdı. Bu yalnız bir saniye sürdü. Genç kız hemen bir başka işe girişti. Artık herkes ona tam anlamında güveniyor, kont da kendisine verdiği emrin Natalya Iyinişna tarafından değiştirildiği söylendiğinde kızmıyordu. Uşaklar da "Arabayı bağlayalım mı?"

ya da "Araba yeter derecede yüklendi mi?" diye sormak için hep Nataşa'ya başvuruyorlardı. İş Nataşa'nın emirleri sayesinde ilerliyordu: Gereksiz eşyalar bırakılıyor, en değerli olanları da elden geldiği kadar sıkıca yerleştiriliyordu.

Ama uşaklar ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar, gece geç vakitte hâlâ her şey yerleştirilmiş değildi. Kontes uyumuştu. Kont da gidişi ertesi güne erteleyerek yatmaya gitti.

Sonya ile Nataşa, soyunmadan oturma odasında yatıyorlardı.

O gece, Povarskaya Sokağı'ndan yeni bir yaralı daha geçirdiler ve kapıda duran Mavra Kuzminişna, onu getiren arabayı da Rostovların evine doğru saptırdı. Ona göre bu getirilen yaralı çok önemli bir kişi olmalıydı. Çünkü onu körüğü tam olarak indirilmiş, önü de örtülü olan bir faytonla getiriyorlardı. Arabacının yanında saygı telkin eden ihtiyar bir uşak oturuyordu. Arkadan gelen açık bir arabada bir doktorla iki er vardı.

İhtiyar kadın arabadaki ihtiyar uşağa:

– Bize buyrun, buyrun efendim. Beyefendi gidiyorlar, tüm ev boş, dedi.

Uşak içini çekti:

– Girsek de girmesek de bir! Zaten yerimize kadar götürebileceğimizi sanmıyoruz onu! Bizim Moskova'da kendi evimiz var ama uzak! Hem içinde kimse yok.

Mavra Kuzminişna:

– Buyrun, buyrun! Bizim evde her şey bol bol var, buyrun, diyordu.

Sonra:

– Ne var? Sizin bey çok mu rahatsız? diye sordu.

Uşak elini aşağıya doğru indirdi:

– Evimize kadar götürebilecek miyiz bilmiyorum! Doktora sorayım, bakayım...

Uşak arabacının yanında oturduğu yerden inip arkadaki arabaya yaklaştı. Doktor:

– Olur, dedi.

Uşak tekrar faytona yaklaştı, örtüyü kaldırıp içine baktı. Başını salladı, sonra arabacıya avluya sapmasını söyledi ve Mavra Kuzminişna'nın yanında durdu. Kadıncağız:

– Aman yarabbi! diye söylendi.

Sonra yaralıyı evin içine getirmelerini teklif etti.

– Bizimkiler bir şey söylemezler! diyordu.

Ama yaralıyı merdivenden yukarı taşımaktan kaçınmak gerekiyordu. Bu yüzden onu sarsmaktansa ek daireye götürüp eskiden Madam Schoss'un odası olan odaya getirip yatırdılar. Bu yaralı, Prens Andrey Bolkonski'ydi.

XV

Moskova'nın son günü gelip çatmıştı. Açık ve insana neşe veren bir sonbahar havası vardı. Günlerden pazardı. Her pazar olduğu gibi kiliselerde çanlar, insanları duaya davet ediyordu. Öyle sanılırdı ki hiç kimse Moskova'yı bekleyen akıbeti anlayamıyordu.

O günlerde Moskova'da toplumun durumunu belirten iki şey vardı: Ayaktakımının, daha doğrusu fakir insanların hali ve mallarının fiyatları! Fabrika işçileri, kapıcılar, köylüler, memurlar, ilahiyat öğrencileri, bazı soyluların katıldığı büyük bir kalabalık halinde, o gün, sabahleyin erkenden Üç Tepe'ye çıkmışlardı. Orada durup Rastopçin'i boşuna bekledikten ve Moskova'nın artık düşmana teslim edileceğini kesin olarak anladıktan sonra, tüm o kalabalık, kente dağılmış, meyhaneleri, içkili yerleri doldurmuştu. Eşyaların fiyatı da işlerin ne durumda olduğunu gösteriyordu. Silah, altın, araba ve at fiyatları gittikçe yükseliyor, hisse senetlerinin ve ev eşyalarının fiyatları ise gittikçe düşüyordu. O kadar ki o gün öğleye doğru çuha gibi pahalı malların yarı fiyatına verildiği, bir köylü atına ise beş yüz ruble ödendiği görüldü; mobilya, ayna, bronz eşya gibi şeyler ise bedavaya gidiyordu.

Rostovların ağırbaşlı bir hava taşıyan eski evlerinde, eski yaşantının altüst olduğu pek az belli oluyordu. Uşaklar arasında göze çarpan tek değişiklik, sayıları kalabalık adamlardan yalnız üç kişinin, gece vakti ortadan kaybolmasıydı. Ama hiçbir şey çalınmamıştı. Eşya fiyatları bakımından ise köylerden gelmiş olan otuz araba, büyük bir servet, hem de birçoklarının kıskandığı bir servet olmuştu ve onlara karşılık Rostovlara büyük paralar teklif ediliyordu. Yalnız büyük paralar teklif edilmekle de kalmıyordu. 31

Ağustos akşamı ile 1 Eylül günü, sabahleyin erkenden Rostovlara yaralı subayların emirleri ile uşakları gelmeye başlamış, hatta Rostovların evine olsun, komşu evlere olsun yerleşmiş olan yaralıların kendileri, ayaklarını sürüye sürüye gelerek Rostovların uşaklarına Moskova'dan çıkabilmeleri için kendilerine araba verilmesini sağlamalarını rica etmeye, yalvarmaya başlamışlardı. Kendisine bu tür ricalarla başvurulan kâhya, yaralılara acımakla beraber, kesin bir tavırla bu istekleri reddetmiş, hatta bu konuda konta bir şey söylemeye cesaret bile edemeyeceğini belirtmişti. Moskova'da bırakılan yaralıların durumu ne kadar acıklı olursa olsun, belliydi ki bir tek araba verilecek olsa ikincisini vermemek için ortada bir neden kalmayacak, o zaman hepsini, hatta, beylerin binecekleri arabaları bile vermek gerekecekti. Otuz araba da verilse tüm yaralıların kurtarılmasını sağlayamazdı. Genel olarak hiçbir şeyin yapılmadığı bir ortamda ise insan kendini ve ailesini düşünmemezlik edemezdi. İşte kâhya, efendisi namına öyle düşünüyordu.

Ayın birinci günü sabahı, Kont İlya Andreyiç, ancak sabaha karşı uykuya dalmış olan kontesi uyandırmamak için yavaşça yatak odasından çıkarak üzerinde eflatun ipek robdöşambrı ile dış kapıya çıktı. Arabalar bağlı olarak avluda duruyorlardı. Kapının önünde de faytonlar vardı. Kâhya, dış kapının önünde ihtiyar bir er ve solgun yüzlü, eli sarılı, genç bir subayla konuşuyordu. Ama kontu görünce sert bir tavırla subaya ve emir erine uzaklaşmalarını işaret etti.

Kont saçsız başını eliyle ovarak yumuşak bir tavırla subayla emir erine baktı, onu başıyla selamladı (Kont yeni insanlar tanımaktan hoşlanırdı).

– Eh, her şey hazır mı Vasiliç?

– Gerekirse hemen yola çıkabiliriz kont hazretleri.

– Mükemmel öyleyse. Hele kontes uyansın, Tanrı'nın yardımı ile yola koyuluruz.

Kont bunu söyledikten sonra subaya doğru döndü:

– Bir isteğiniz mi var? Siz bizim evde mi kalıyorsunuz baylar? diye sordu.

Subay biraz yaklaştı; solgun yüzü birden al al olmuştu.

– Kontum, rica ederim, izin verin!.. Tanrı rızası için... Sizin ara-

balardan birinde bir yere sıkışayım. Burada hiçbir yerim yok... Yükün üstünde oturtsanız da olur... Ziyanı yok...

Subay, bunu söyler söylemez, emir eri kendi subayı için aynı şeyi isteyerek konta yalvarmaya başladı. Kont:

– Peki! Öyle olsun, öyle olsun, diye aceleyle konuşmaya başladı. Memnun olurum, çok memnun olurum. Vasiliyiç, sen gereken emirleri ver. Bir iki araba boşaltıversinler. Yani... Gerekeni... Sen bilirsin, ne yapılacağını.

Böyle belirsiz şeyler söyleyerek emirler verdi. Ama daha o sözleri söylediği anda, subayın yüzündeki sıcak minnettarlık o sözlere bir kesinlik kazandırmıştı. Kont çevresine bakındı. Avluda, kapılarda, ek dairenin pencerelerinde, yaralılar, emir erleri görüyordu. Hepsi de konta bakıyor, kapıya doğru ilerliyorlardı. Kâhya:

– Galeriye gidelim, kont hazretleri!.. Tabloları nereye koymamızı emredersiniz? dedi.

Kont, gitmek için ricada bulunan yaralılara ret cevabı verilmemesi emrini tekrarlayarak kâhyayla birlikte eve gitti. Sanki birinin kendisini işitmesinden korkuyormuş ve gizli bir şey söylüyormuş gibi alçak sesle:

– Eh, ne yapalım... Bir iki parça eşyayı indirebiliriz diye söylendi.

Saat onda kontes uyandı ve yanında her şeye karışan bir gözcü olarak görevlendirdiği eski hizmetçisi Matrena Timofeyna, eskiden hizmetine baktığı hanımına Mariya Karlovna'nın çok gücendiğini bildirerek "Küçük hanımın yazlık giysileri burada kalamaz!" dedi. Kontes, ona Madam Schoss'un neden gücendiğini sorunca, kadına ait sandığın arabadan indirildiğini, tüm arabaların iplerinin çözüldüğünü, eşyaların arabalardan alınıp yerlerine, yufka yürekli kontun birlikte götürülmelerini emrettiği yaralıların bindirildiğini öğrendi. Kontes, kocasını çağırmalarını emretti:

– Nedir bu kuzum? İşittiğime göre, eşyaları arabalardan gene indiriyorlarmış öyle mi?

– Biliyor musunuz, *ma chère*... Sana bir şey söylemek istiyordum... *Ma chère*... Kontesim... Subaylardan biri bana geldi. Yaralılar için birkaç araba verilmesini rica ediyorlar. Mal, ne ki? Yeniden kazanılır! Oysa onlar için burada kalmak ne korkunç şey! Bir dü-

şünsene... Ciddi söylüyorum... Bizim avludalar hepsi. Hem onları biz çağırdık. Aralarında subaylar da var... Biliyor musunuz, doğrusu... *Ma chère*... Şey, işte *ma chère*... Varsın onları götürsünler önce... Ne diye acele ediyoruz sanki?

Kont bunları çekingen bir tavırla söylemişti; para söz konusu olduğunda hep öyle yapardı. Kontes ise her zaman bir galerinin, bir kış bahçesinin, bir ev tiyatrosunun ya da bir konser salonunun yapımı gibi çocuklarının hakkı olan bir servetin yok edilmesi söz konusu edileceği vakit böyle değişik bir ton alan bu sese artık alışmıştı; bu yüzden, çekingen bir sesle açıklanan her şeye hemen karşı çıkmayı bir görev sayıyordu.

Bu yüzden o anda boynunu eğen kocasına ağlamaklı bir tavır takınarak:

– Beni dinle kont! İşi öyle bir hale getirdin ki artık evimize para bile vermiyorlar. Şimdi de üstelik, evlatlarımızı beş parasız bırakmak istiyorsun. Bana evde yüz bin rublelik mal bulunduğunu söylemedin mi? Ben buna razı değilim! Değilim, dostum! Arzun bilir! Yaralılara bakmak hükümetin görevidir. Onlar bilir. Bak, karşınızda oturan Lopuhinlerin her şeyini daha üç gün önce toplayıp götürdüler. Aklı başında olan, öyle yapar işte. Biz aptallık ediyoruz! Bana acımıyorsan hiç değilse çocuklara acı.

Kont, elini kolunu sallamaya başladı ve hiçbir şey söylemeden odadan çıktı. Onun arkasından annesinin odasına gitmek üzere olan Nataşa:

– Baba! Niye kızdınız öyle? diye sordu.

Kont öfkeyle:

– Hiç! Seni ilgilendirmez! dedi.

Nataşa:

– Ama ben işittim! dedi. Annem neden istemiyor sanki?

Kont:

– Sen ne karışıyorsun? diye bağırdı.

Nataşa pencereye doğru yürüdü ve düşünceye daldı. Camdan dışarı bakıyordu. Birden:

– Baba, Berg geliyor! dedi.

XVI

Rostovların damadı Berg, artık göğsünde hem Vladimir hem de Anna Nişanı bulunan bir albaydı. Gene aynı rahat, zevkli görevdeydi, kurmay başkanı yardımcısıydı, daha doğrusu ikinci kolordu kurmay başkanlığının birinci dairesinde yardımcı görevindeydi.

1 Eylül günü, ordudan izin alıp Moskova'ya gelmişti.

Moskova'da yapılacak bir şey yoktu; ama fark etmişti ki orduda herkes Moskova'ya gönderilmek için ricalarda bulunuyor, orada bir şeyler yapıyordu. Aynı zamanda ev ve aile işleriyle uğraşmak için izin almayı gerekli bulmuştu.

Kayınpederinin evine, eşleri yalnız tanıdığı bir prenste bulunan besili iki çift doru at koşulu, zarif *drojki*siyle[1] gelmişti. Dikkatle, avluda bulunan arabalara baktı, sonra kapının önündeki basamaklardan yukarı çıkarak temiz beyaz mendilini düğümledi.

Sofaya geçtikten sonra, sabırsız adımlarla, kayar gibi misafir odasına koştu, konta sarıldı. Nataşa ile Sonya'nın elini öptü ve aceleyle kayınvalidesinin sağlık durumunu sordu.

Kont:

– Bu durumda kim iyi olabilir ki? dedi. Sen anlatsana, ordu ne durumda? Geri mi çekiliyorlar yoksa savaş mı yapılacak?

Berg:

– Vatanın kaderini ancak Ulu Tanrı çözebilir, babacığım, dedi. Ordumuz, kahramanlık duygusuyla alevlenmiştir, sonra şunu da belirteyim: Komutanlar şu anda bir araya toplanmış bulunuyorlar. Artık ne olacak? Bunu kimse bilemez. Yalnız size genel olarak bir şey söyleyeceğim babacığım, Rus ordularının ayın yirmi altısında gösterdikleri kahramanlık ruhunu, atalardan kalma gerçek cesareti, yeterince anlatacak, bu kahramanlığın düzeyine varacak söz bulunamaz... (Bunu söylerken tıpkı onun yanında konuşurken göğsüne vuran bir generalin yaptığı gibi, o da göğsünü yumruklamıştı. Yalnız biraz geç kalmıştı. Çünkü insan, "Rus orduları," derken, göğsüne vurmalıydı.) Biz generaller, biz komutanlar, erleri kışkırtmak ya da buna benzer bir şeyi yapmak şöyle dursun, onların bu...

1 Bir çeşit araba – ç.n.

Bu kahramanca davranışlarını, bu atalardan kalma coşkun akınlarını... Güç bela durdurabiliyorduk.

Bunu aceleyle söylemişti:

– Size şunu da söyleyeyim ki General Barclay de Tolly, her yerde birliklerin en önünde bulunarak hayatını tehlikeye atıyordu!

Sözün burasında, bu süre içinde duyduğu çeşit çeşit hikâyelerden aklında kalanları anlattı. Nataşa, Berg'de utanç uyandıran bakışını ondan ayırmadan, sanki zihninde kıvrılan bir soruya onun yüzünde bir karşılık arıyormuş gibi dik dik bakıp duruyordu.

Berg, Nataşa'ya doğru dönerek kendisine karşı iyi duygular uyandırmak istiyormuş gibi, onun inatçı bakışına gülümsemeyle karşılık vererek:

– Zaten Rus savaşçılarının gösterdiği kahramanlık, hayali aşan, övülmeye değer bir şeydir! dedi. Hem, "Rusya Moskova demek değildir," onun yeri evlatlarının yüreğidir. Öyle değil mi babacığım?

Bu sırada oturma odasından, yorgun ve hoşnutsuz bir yüzle kontes çıktı. Berg hemen ayağa fırladı, kontesin elini öptü, sağlık durumunu sordu ve üzüntülerini paylaştığını belirtmek için başını sallayarak yanında durdu.

– Ya anneciğim, doğrusu, Ruslar için zor, üzüntülü anlar yaşıyoruz! İyi ama neden bu kadar endişeye kapılıyorsunuz? Gitmek için daha vakit var...

Kontes, kocasına doğru dönerek:

– Uşaklar ne yapıyorlar, anlamıyorum, dedi. Bana söylediklerine göre, henüz hiçbir şey hazır değilmiş. Birinin işleri idare etmesi gerekir, gel de Mityenka'yı arama! Böyle giderse bunun sonu gelmez!

Kont, bir şey söylemek istedi ama belli ki kendini tutuyordu. Yerinden kalkıp kapıya yaklaştı.

Bu arada Berg, sümkürmek için mendilini çıkardı ve düğümüne bakarak düşünceye dalmış üzgün bir tavırla başını anlamlı anlamlı salladı:

– Benim sizden büyük bir ricam var! dedi.

Kont, duraklayarak:

– Ya? dedi.

Berg gülerek:

– Demin Yusupov'un evi önünden geçiyordum. Kâhyasını tanırım; "Bir şey satın almak ister misiniz?" diye koşarak dışarı çıktı. İçeri girdim. Şey... Biliyor musunuz? Sadece merakımı gidermek için ve orada küçük bir şifonyerle bir tuvalet masası gördüm. Varuşka'nın böyle bir tuvalet masasıyla bir şifonyeri ne kadar istediğini, bu yüzden nasıl tartıştığımızı siz de biliyorsunuz (Berg, şifonyerle tuvaletten söz etmeye başlayınca, elinde olmayarak evini ne kadar güzel döşediğini belirten neşe bir sesle konuşmaya başlamıştı) O kadar da güzel bir şey ki! Bir de gizli çekmecesi var... İngiliz tipi... Hani biliyorsunuz ya? Varuşka çoktandır öyle bir şey istiyordu. Ben de ona sürpriz yapmak istedim. Gelirken gördüm, o köylülerden birçoğu sizin avluda... Bana onlardan birini verir misiniz? Ona iyi bir bahşiş veririm hem...

Kont yüzünü buruşturarak sinirli sinirli öksürdü:

– Kontese sorun! Bu gibi konularda o emir verir.

Berg:

– Eğer zahmet olacaksa, rica ederim, istemez o zaman... dedi. Ben yalnız Veruşka için çok isterdim onu...

İhtiyar kont:

– Hay Allah kahretsin hepinizi! Kahretsin! Kahretsin! diye bağırdı. Ne yapacağımı şaşırdım vallahi!

Bunu söyledikten sonra odadan çıktı, kontes ağlamaya başladı. Berg:

– Ya! Ya! İşte böyle anneciğim çok kötü bir zamanda yaşıyoruz!

Nataşa babasıyla birlikte dışarı çıktı ve bir şeyi anlamakta güçlük çekiyormuş gibi, önce onun arkasından gitti, sonra koşarak aşağı indi.

Kapıda, Moskova'dan gidecek olan uşaklara silah dağıtımı ile uğraşan Petya duruyordu. Avluda iplerle bağlı arabalar hâlâ olduğu gibi duruyordu. Arabalardan ikisinin ipleri çözülmüştü, birinden emir erinin yardımıyla bir subay çıkıyordu.

Petya Nataşa'ya:

– Neden oldu biliyor musun? diye sordu.

Nataşa Petya'nın ne demek istediğini anladı. Petya annesi ile babasının neden darıldıklarını bilip bilmediğini soruyordu. Nataşa karşılık vermedi. Petya:

– Bey babam arabalara yaralıların bindirilmesine izin verdi de ondan! dedi. Vasiliyiç söyledi. Bana kalırsa...

Nataşa, öfkeli yüzünü Petya'ya doğru çevirerek, neredeyse bağıra bağıra:

– Bana kalırsa... Bana kalırsa bu öylesine alçakça... Öylesine adice... Öylesine... Artık ne söyleyeceğimi bilemiyorum! dedi. Biz Alman mıyız neyiz?

Hıçkırıklar boğazında düğümlenmişti; birden yumuşamaktan ve öfkesinin boşa gideceğinden korkarak arkasını döndü; merdivene doğru atıldı.

Berg, kontesin yanında oturuyor, onu akrabaya yaraşan bir saygı ile teselli ediyordu. Bu sırada Nataşa, öfkeden karmakarışık olmuş bir yüzle, rüzgâr gibi içeri daldı ve aceleyle annesine yaklaştı:

– Bu alçaklıktır! Bu adiliktir! diye bağırdı. Siz böyle bir emir vermiş olamazsınız!

Berg ille kontes korkuyla şaşkın şaşkın Nataşa'ya baktılar. Kont pencerenin önünde duraklayarak kulak kabarttı, Nataşa:

– Öyle şey olamaz anne! Avluya bakın! Bakın neler oluyor! Gitmiyorlar! Burada kalıyorlar!

– Ne oluyorsun? Kimden söz ediyorsun? İstediğin ne?

– Yaralılardan söz ediyorum! Anlaşıldı mı? Öyle şey yapılmaz! Bu çirkin bir şey... Hayır, anneciğim! Sevgili anneciğim... Öyle demek istemedim, özür dilerim... Rica ederim, sevgili anneciğim... Biricik anneciğim, onları da götürsek ne olur sanki? Avluya bir bakın neler oluyor? Öyle şey yapılır mı, anneciğim?

Kont pencerenin önünde duruyor, arkasına bakmadan Nataşa'nın sözlerini dinliyordu. Birden burnundan solur gibi derin derin soluk almaya başladı ve yüzünü cama yapıştırdı.

Kontes kızına baktı, yüzünden annesi namına utanç duyduğunu ve isyan içinde olduğunu anladı. O zaman kocasının şimdi neden dönüp ona bakmadığını kavrayarak şaşkın şaşkın çevresine bakındı. Gene de hemen boyun eğmedi!

– Peki, nasıl isterseniz öyle yapın canım! Ben kime engel oldum ki?

– Anneciğim, canım anneciğim! Bağışlayın beni!

Ama kontes kızını iterek konta yaklaştı:

– Sen gereken emirleri veriver, *mon cher*... dedi. Ben bu işlerden anlamam ki...

Bunu söylerken suçlu bir tavırla gözlerini yere indirmişti. Kontun gözlerinden mutluluk yaşları fışkırdı:

– Ne günlere kaldık! Artık civcivler... Civcivler ana tavuğa ders veriyor! diye söylendi ve utançla yüzünü kocasının göğsünde saklamaya can atan eşini bağrına bastı.

Nataşa:

– Babacığım, anneciğim! Emir verebilir miyim? İzin veriyorsunuz değil mi? diye soruyordu. Merak etmeyin, gene de en gerekli olan şeyleri götüreceğiz.

Kont kızına "evet" anlamında başını salladı. Nataşa da eskiden körebe oynarken olduğu gibi hızla salondan sofaya, oradan da merdivenden aşağı avluya koştu.

Nataşa'nın etrafına toplanan uşaklar, onlara bildirdiği garip emre, ta kontun kendisine gelip de eşi adına, verilen emrin doğru olduğunu, tüm arabaların yaralılara verileceğini, sandıkların da bodrumlara taşınacağını söyleyinceye dek inanmadılar. Sonunda bunu anlayınca neşeyle, uğraşa didine verilen bu yeni emri yerine getirmeye koyuldular. Şimdi bunu artık garip görmüyor, aksine başka türlü olamayacağını düşünüyorlardı. Oysa daha bir çeyrek saat önce, yaralıların orada bırakılması ve arabalara eşya yüklenmesi hiçbirine garip görünmemiş, başka türlü olabileceği akıllarına bile gelmemişti.

Tüm ev halkı, bu işe daha önce girişmemiş olmalarının cezasını ödemek istiyormuş gibi yeni işe, yaralıların yerleştirilmesi işine girişmişti. Yaralılar odalarından sürüne sürüne çıkmış, solgun, ama sevinçli yüzlerle arabaların çevresinde toplanmışlardı. Yaralıları götürecek araba bulunduğu haberi komşu evlerde de ağızdan ağıza yayılmış ve Rostovların avlusuna başka evlerden de yaralılar gelmeye başlamıştı. Birçok yaralı, eşyaların indirilmemesini, yalnız denklerin üstüne oturtulmalarını rica ediyorlardı. Ama eşyaların indirilmesi işi, bir kez başladıktan sonra artık durdurulamazdı. Her şeyi bırakmakla eşyanın yarısını almak aynı şey olarak görünüyordu. Avluda sofra takımları ile hâlâ daha bir gece önce bu kadar çabayla yerleştirilmiş bulunan ve bronz eşya ile, tablolarla, ay-

nalarla dolu sandıklar kaldırılmamış olarak duruyor, filan ya da falan şeyleri indirmenin, birkaç arabayı daha yaralılara vermenin imkânını arıyor, hem de buluyorlardı.

Kâhya:

– Daha dört kişiyi alabiliriz! diyordu. Ben kendi arabamı veriyorum, yoksa bunları nereye bırakırız?

Kontes:

– Varsın, benim gardrobumdaki eşyaların doldurulduğu sandıklar burada kalsın canım! diyordu. Dunyaşa benimle birlikte faytona biner.

Gardroptaki eşyaların doldurulduğu sandıklarla dolu bir arabayı daha boşaltıp iki ev ileride bulunan yaralıları almaya gönderdiler. Bütün ev halkı, uşaklar neşeyle uğraşıp didiniyorlardı. Nataşa çoktandır duymadığı coşkun, mutlu bir heyecan içindeydi. Uşaklar bir sandığı faytonun dar aralığına sıkıştırmaya çalışarak:

– Bunu nereye bağlamalı? diyorlardı. Hiç değilse bir araba kalmalı.

Nataşa:

– Ne var ki o arabada? diye sordu.

– Kont hazretlerinin kitapları ile...

– Bırakın onları! Vasilyiç onları kaldırır. Onlara ihtiyacımız yok.

Briçkada her yer insanla doluydu; herkes Piyotr İlviç'in nereye oturacağını merak ediyordu.

Nataşa:

– Arabacının yanına otur! Arabacının yanına otururusunuz, değil mi Petya? diye bağırıyordu.

Sonya da hiç durmadan uğraşıp duruyordu; ama çabaların amacı, Nataşa'nın amacının tam tersiydi. O, bırakılan eşyaları yerleştiriyor, kontesin isteği üzerine listesini çıkarıyor, yanlarına elden geldiği kadar çok eşya almaya çalışıyordu.

XVII

Saat ikide Rostovların koşulmuş, yüklenmiş dört faytonu kapının önünde duruyordu. Yaralılarla dolu arabalar birbirlerini izleyerek avludan dışarı çıkıyordu.

Prens Andrey'in faytonu, kapının önünden geçerken dış kapıda duran kocaman, yüksek kupa arabasında kontesle hizmetçisi için yer hazırlamaya çalışan Sonya'nın dikkatini çekti. Kupa arabasının penceresinden dışarıya sarkarak:

– Bu kimin arabası? diye sordu.

Hizmetçi:

– A siz bilmiyor musunuz, küçük hanım? Yaralı prens... Geceyi bizim evde geçirdi, şimdi de bizimle birlikte gidiyor, dedi.

– Hangi prens? Soyadı ne? Onu soruyorum.

Hizmetçi kız içini çekti:

– Küçük hanımın eski nişanlısı, Prens Bolkonski! Kim olacak? diye karşılık verdi. Söylediklerine göre ölüm döşeğindeymiş.

Sonya, kupa arabasından fırlayarak koşa koşa kontese gitti. Kontes artık giysileri içinde, omuzlarında şal, başında da şapkayla yorgun argın, misafir odasında bir aşağı bir yukarı dolaşıyor; yola çıkmadan önce, kapıyı kapayıp birlikte oturup dua etmek için ev halkının yanına gelmesini bekliyordu. Odada Nataşa yoktu. Sonya:

– *Maman*, dedi. Prens Andrey burada! Yaralı olarak... Hem de ölüm döşeğinde. Bizimle birlikte yola çıkıyor!

Kontes korkuyla gözlerini açarak Sonya'yı kolundan yakaladı, arkasına bakınarak:

– Nataşa? diyecek oldu.

Sonya da kontes de ilk anda bu habere aynı anlamı vermişlerdi. Nataşa'nın karakterini biliyorlardı; haberi alınca ne hale geleceğini düşündükçe duydukları müthiş korku, ikisinin de çok sevdikleri genç adamın durumundan ötürü duyabilecekleri üzüntüyü bastırıyordu.

Sonya:

– Nataşa daha bilmiyor! dedi. Ama prens bizimle birlikte geliyor.

– Demek ölüm döşeğinde... Öyle dedin, değil mi?

Sonya başını salladı. Kontes, Sonya'ya sarılarak ağlamaya başladı. Şimdi olup biten her şeyde Tanrı'nın o zamana dek insanların gözünden gizlenen ve her şeyi yapabilen güçlü elinin etkisini hissediyordu. "Tanrı'nın yolu bilinemez!" diye düşündü.

Odaya, koşarak heyecanlı bir yüzle Nataşa girdi:

– Haydi anne, her şey hazır, siz neler konuşuyorsunuz burada böyle?

– Hiç, dedi. Madem her şey hazır, gidelim.

Sonra, yüzündeki üzüntüyü belli etmemek için, büyük el çantasına doğru eğildi. Sonya Nataşa'ya sarılarak onu öptü.

Nataşa ona sorar gibi baktı:

– Ne var? Ne oldu? dedi.

– Hiçbir şey olmadı!

Duygulu Nataşa:

– Benim için kötü bir şey mi? Söylesene ne oldu? diye sorup duruyordu.

Sonya içini çekerek hiçbir karşılık vermedi. Kont, Petya, Madam Schoss, Mavra Kuzminişna, Vasilyiç misafir odasında kapıyı kapadılar. Herkes oturdu ve hiç konuşmadan birbirine bakarak birkaç saniye öyle kaldı.

Sonra önce kont ayağa kalkarak yüksek sesle içini çekti ve tasvirin karşısında haç çıkarmaya başladı. Herkes aynı şeyi yaptı. Kont Moskova'da kalacak olan Mavra Kuzminişna ile Vasilyiç'i kucakladı; onlar ise bu arada elini tutmaya çalışıyor, omzundan öpüyorlardı. Kont sevgi dolu, sakinleştirici belirsiz bir şeyler söyleyerek hafif hafif sırtlarına vuruyordu. Kontes tasvirlerin bulunduğu odaya gitti. Sonya onu orada, Moskova'da bırakılan tasvirlerin ayrı ayrı asıldığı duvarın önünde diz çökmüş olarak buldu (Ailede babadan oğula geçen inanışa göre en değerli sayılan tasvirler götürülüyordu).

Gidecek olan uşaklar, Petya'nın onlara dağıttığı büyük küçük kılıçlarla, pantolonları çizmelere sokulmuş, belleri kuşaklarla sımsıkı bağlanmış olarak avluda ve kapının önünde, Moskova'da kalacak olanlarla vedalaşıyorlardı.

Yola çıkılacağı zaman, her vakit olduğu gibi birçok şey unutulmuş, gerektiği gibi yerleştirilmemişti ve kupa arabasının açık olan kapısı önündeki basamağın iki yanında, kontesi arabaya bindirmeye hazırlanan iki gayduk[1] oldukça uzun bir süre beklediler. Bu arada hizmetçi kızlar ellerinde yastıklar, bohçalarla evden kupa arabasına, faytona ya da briçkaya, oradan da eve koşuşup duruyorlardı.

1 Muhafız olarak kullanılan güçlü kuvvetli iri köylüler – ç.n.

Kontes:

– Ah! Bizim şu insancıklarımız yok mu? diye söyleniyordu.

İhtiyar arabacı Efim (kontes yalnız onunla yola çıkmaya razı olurdu), yerinde dimdik oturuyor, başını çevirip de arkasında olup bitenlere bakmak bile istemiyordu. Otuz yıllık tecrübeyle biliyordu ki ona, "haydi, Tanrı yolumuzu açık etsin!" diyecekleri an, daha o kadar yakın değildi; o sözü söyledikten sonra bile daha bir iki kez onu durdurup unutulmuş eşyaları alıp getirmek için eve birini göndereceklerdi; hatta daha sonra da gene durması gerekecek, bu sefer kontesin kendisi başını pencereden çıkararak "Allah rızası için yokuş aşağı inerken daha dikkatli ol!" diye rica edecekti. "Bunu bildiği için de atlarından (özellikle soldaki al attan, serbest koşulmuş ve dizgini kemirip duran Şahin'den) daha sabırlı davranıyor, neler olacağını bekliyordu.

Sonunda herkes yerleşti; kupa arabasının kapısı altındaki basamaklar kaldırılıp arka tarafa atıldı. Kapı kapandı. Son dakikada, bir kutu getirmek için içeriye birini daha gönderdiler. En sonunda kontes pencereden başını çıkardı, gerekeni söyledi. O zaman Efim ağır bir hareketle şapkasını başından çıkararak haç çıkarmaya başladı. At bakıcısı ile öbür uşakların hepsi, aynı şeyi yapıyorlardı.

Efim şapkasını giydi:

– Tanrı yolumuzu açık etsin! Çek bakalım!

At sürücüsü dizginlere dokundu. Sağa koşulu olan at, koşumlarının içinde gerildi, arabanın yüksek yayları gıcırdadı, gövdesi sallandı. Bir uşak, araba hareket ettikten sonra zıplayarak arabacı yerine oturdu. Araba avludan kaldırıma çıkarken şiddetle sallandı, öbür faytonlar da aynı yerden geçerken aynı şekilde sarsıldı ve konvoy, sokaktan geçerek yokuş yukarı tırmanmaya başladı. Kupa arabalarında, faytonda ve briçkada herkes karşıda bulunan kiliseye haç çıkarıyordu. Moskova'da kalan uşaklar faytonların iki yanında yürüyerek gidenleri uğurluyorlardı.

Nataşa, kontesin yanında oturduğu yerden, gözlerinin önünden terk edilen, endişeli Moskova'nın ağır ağır kayan duvarlarına bakarken duyduğu neşeyi nadir hissederdi. Arada bir başını kupa arabasının penceresinden dışarı çıkararak önlerinde giden uzun yaralı konvoyuna ve arkaya bakıyordu. Hemen hemen en önde

Prens Andrey'in arabasının kapalı üstü görünüyordu. Nataşa o arabada kimin yattığını bilmiyordu, ama her başını çıkarışta konvoylarının uzunluğunu düşünerek gözleriyle o faytonu arayıp buluyordu. Biliyordu ki o fayton en öndeydi.

Kadrin'de Nikitskaya'dan, Presni'den, Podnovinski'den, Rostovların konvoyuna benzeyen konvoylar çıktı; Sadovaya'dan geçerlerken artık faytonlar ve arabalar çift sıralı gidiyordu.

Sahareva Kulesi'nin çevresinden dolandıkları sırada merakla arabaları ya da yaya giden halkı inceleyen Nataşa, birden sevinç ve hayretle:

– Aman Allahım! diye bağırdı. Anne! Sonya! Bakın kim var orada!

– Kim? Kimi söylüyorsun?

Nataşa kupa arabasının penceresinden sarkarak arabacı kaftanı giymiş, uzun boylu, şişman bir adama bakıyordu; adamın yürüyüşünden, tavrından başka giysilere bürünmüş bir bey olduğu belliydi. Sırtında frize kumaştan bir kaput, sarı yüzlü, sakalsız bir ihtiyarcıkla birlikte Sahareva Kulesi'nin kemer altına yaklaşmıştı. Nataşa:

– Vallahi Bezuhov! Hem de kaftan giymiş. Yanında da çocuk gibi bir ihtiyar var! Vallahi! Bakın, bakın! diyordu.

– Yok canım, o değil. Öyle saçma şeyler söylenir mi?

Nataşa:

– Anne, Allah canımı alsın ki o! dedi. Vallahi o! diye bağırdı.

Arabacıya:

– Dur, dur! diye seslendi.

Ama arabacı artık duramazdı. Çünkü Meşanskaya Sokağı'ndan birçok araba, fayton çıkmıştı ve herkes başkalarının yoluna engel olmayıp ilerlemeleri için Rostovlara bağırıyordu.

Gerçekten de tüm Rostovlar Piyer'i ya da ona şaşılacak derecede benzeyen adamı görmüşlerdi; ama onu gördüklerinde artık arabaları epey ilerlemişti. Gördükleri adamın sırtında bir arabacı kaftanı vardı; sokakta ciddi bir yüzle başını eğmiş olarak, uşağa benzeyen kısa boylu, sakalsız bir ihtiyarcıkla birlikte yürüyordu. İhtiyarcık, kupa arabasının penceresinden sarkan ve kendisine doğru çevrilmiş yüzü fark etti ve saygıyla Piyer'in dirseğine dokunarak ona bir şeyler söyleyip arabayı işaret etti. Piyer, onun ne söylediğini uzun

bir süre anlayamadı; kendini düşüncelerine kaptırmıştı. Sonunda, ne dediğini anlayıp da işaret ettiği Nataşa'ya bakınca, onu tanır tanımaz, hemen o anda içinden gelen bir duyguya uyarak hızlı adımlarla faytona doğru yürüdü. Ama daha on adım atmamıştı ki muhtemelen bir şey hatırlayarak durakladı.

Nataşa'nın kupa arabasının penceresinden dışarı uzanan sevgi dolu hafif alaylı yüzü ışıl ışıldı.

Genç kız ona elini uzatarak:

– Piyotr Kiriliç, gelsenize! Tanıdık sizi! Ne şaşılacak şey! diye bağırıyordu. Nedir bu haliniz! Neden bu giysiler içindesiniz?

Piyer uzanan eli tuttu ve yürümeye devam ederek (çünkü araba da ilerliyordu) onu beceriksiz bir tavırla öptü.

Kontes, hayretle ve Piyer'in haline üzüldüğünü belirten bir tavırla:

– Ne oldu size böyle kont? diye sordu:

Piyer:

– Efendim? Ne dediniz? Neden bu halde miyim? Sormayın! dedi ve o ışıl ışıl, neşeli bakışını üzerinde hissettiği (gyenç kıza bakmadığı halde, onun kendisine böyle baktığını biliyordu), güzelliğiyle onu büyüleyen Nataşa'ya doğru döndü.

Nataşa:

– Nedir bu haliniz? Yoksa Moskova'da mı kalıyorsunuz? diye sordu.

Piyer karşılık vermeden, sorar gibi:

– Moskova'da mı kalacağım? diye tekrarladı. Evet, Moskova'da kalıyorum. Hakkınızı helal edin!

Nataşa:

– Ah, erkek olmayı ne kadar isterdim! Erkek olsaydım muhakkak ben de sizinle kalırdım. Ah, ne kadar güzel bir şey! Anne, ne olur izin verin, ben de kalayım!

Piyer, dalgın dalgın Nataşa'ya baktı, bir şey söylemek istedi, ama kontes sözünü kesti:

– Duyduğuma göre, savaş alanına siz de gitmişsiniz, öyle mi? diye sordu.

Piyer:

– Evet, gittim oraya! dedi.

Sonra:

– Yarın gene savaş olacak... diye tekrar başlayacak oldu.

Ama Nataşa konuşmasına meydan vermedi:

– Neyiniz var sizin Allah aşkına, kont? Kendinizi şaşırmış gibisiniz...

Piyer:

– Ah, bana bir şey sormayın, bana bir şey sormayın, ben de hiçbir şey bilmiyorum... Yarın... Yok canım, neler söylüyorum! Haydi güle güle, güle güle... diye söylendi. Ne korkunç bir zamanda yaşıyoruz.

Sonra kupa arabasından geri kaldı ve kaldırıma çıktı.

Nataşa daha uzun bir süre arabanın penceresinden baktı; yüzünü hep aynı neşeli, saygı dolu ve hafif alaycı gülümseme aydınlatıyordu.

XVIII

Piyer, evinden çıkıp ortadan kaybolduktan sonra iki gündür, ölmüş olan Bazdeyev'in evinde oturuyordu. Bu da şöyle olmuştu:

Moskova'ya dönüşünün ve Rastopçin ile yaptığı görüşmenin ikinci günü, uyandığı vakit, uzun bir süre nerede olduğunu, kendisinden ne istediklerini bir türlü anlayamamıştı. Kendisine onu sofada bekleyenlerin adlarını verip bunların arasında Kontes Yelena Vasilyevna'dan mektup getirmiş olan bir Fransız'ın da bulunduğunu bildirdiklerinde içinde her şey karmakarışık olmuş gibi bir duygu ile umutsuzluk uyandı. Kendini tüm varlığıyla bu duygulara kaptırabilecek bir insandı. Birden her şey bitmiş, birbirine karışmış, yıkılmış, ortada ne haklı ne haksız ne de suçlu varmış, bundan böyle de artık ileride hiçbir şey olamazmış ve kurtuluş çaresi yokmuş gibi bir his duyuyordu. Kendini zorlayarak gülümsetmeye çalışıyor, zaman zaman çaresizlik içinde divanın üzerine atılıyor, bazen yerinden kalkıp kapıya yaklaşıyor, başını uzatıp aralıktan sofaya bakıyor ve "Varsın, olsun," der gibi elini kolunu sallayarak tekrar geri dönüp eline bir kitap alıyordu. Baş uşak ikinci kezdir gelip Piyer'e kontesten mektup getirmiş olan Fransız'ın onunla hiç değilse bir dakikacık görüşmek istediğini, ayrıca İ. A. Bazde-

yev'in dul karısının yanından gelen adamlarının Madam Bazdeyeva köye gittiği için kocasından kalan kitapları kabul etmesini rica ettiklerini bildiriyordu.

Piyer uşağa:

– Ha, evet... Şimdi... Biraz bekle... Ama, dur... Hayır, hayır... Git, onlara şimdi geleceğimi söyle, dedi.

Ama uşak yanından çıkar çıkmaz masanın üzerinde duran şapkayı aldı, çalışma odasının arkasından dışarı çıktı. Koridorda hiç kimse yoktu. Piyer koridoru bir ucundan bir ucuna geçerek merdivene kadar gitti ve yüzünü buruşturup alnını eliyle ovalayarak birinci sahanlığa kadar indi. Büyük dış kapının önünde üniformalı bir kapıcı bekliyordu. Piyer'in indiği sahanlıktan arka kapıya giden bir başka merdiven ayrılıyordu. Piyer bu merdivenden inip avluya çıktı. Hiç kimse görmedi onu. Ama Piyer dış kapıdan sokağa çıkar çıkmaz faytonların başında duran arabacılarla kapıcı, beylerini gördüler ve hemen şapkalarını çıkardılar. Piyer, kendisine doğru yöneltilen bakışları hissedince görünmemek için başını kuma gömen bir deve kuşu gibi önüne bakarak, adımlarını hızlandırarak yürümeye başladı.

O sabah Piyer'i bekleyen tüm işler arasında ona en önemli görüneni, İyosif Alekseyeviç'in kitapları ile belgelerini ayırma işiydi.

İlk karşısına çıkan arabacıyı tuttu ve ona Bazdeyev'in evinin bulunduğu Patrikane Göllerine gitmesini söyledi.

Durmadan dönüp Moskova'dan çıkmak için her yönden akın eden yük arabalarına bakan ve sarsılıp duran küçük faytondan o iri vücuduyla düşmemek için hep kendine çekidüzen veren Piyer, okuldan kaçmış bir öğrenci gibi neşe içinde arabacıyla sohbete daldı.

Arabacı ona o gün Kremlin'de silah dağıttıklarını, ertesi günü halkı zorla Üç Tepe'deki kaleye götüreceklerini, orada büyük bir savaş yapacaklarını anlattı.

Patrikane Göllerine geldiklerinde, Piyer Bazdeyev'in çoktandır uğramadığı evini arayıp buldu. Bahçe kapısına yaklaştı. Kapıyı çalınca içeriden Piyer'in beş yıl önce Torjok'ta, İyosif Alekseyeviç'in yanında gördüğü Gerasim adındaki sarı benizli, sakalsız ihtiyarcık dışarı çıktı.

Piyer:

– Evdeler mi? diye sordu.

– Bugünkü durumdan ötürü, Sofya Danilovna, çocuklarıyla birlikte Torjok'taki köylerine gittiler, ekselans.

Piyer:

– Olsun, kitapları ayırmam gerekiyor, dedi.

İhtiyar uşak:

– Hay hay, buyrun efendim. Yeri cennet olsun, beyefendinin kardeşi Makar Alekseyeviç buradalar! Ama bildiğiniz gibi sağlık durumları pek iyi değil... dedi.

Makar Alekseyeviç, Piyer'in de bildiği gibi, İyosif Alekseyeviç'in gece gündüz içen yarı deli kardeşiydi.

Piyer:

– Evet, evet, biliyorum. İçeri girelim, içeri girelim, diyerek eve girdi.

Sofada, sırtında bir robdöşambrla, saçları dökülmüş, burnu kızarmış ve çıplak ayaklarına lastik geçirmiş yaşlı bir adam vardı; Piyer'i görünce öfkeyle bir şeyler mırıldandı, sonra koridora doğru gitti.

Gerasim:

– Kendileri eskiden çok akıllı idiler, şimdi ise gördüğünüz gibi akıl bakımından zayıf düştüler, dedi. Çalışma odasına mı gitmek istersiniz?

Piyer başını salladı.

– Çalışma odası kapatıldığı gibi kaldı, Sofya Danilovna kitapları ancak sizden biri gelirse vermemizi emrettiler.

Piyer, velinimetini daha önceden her zaman içi titreyerek ziyarete geldiği o kasvetli çalışma odasına girdi. Bu odaya, İyosif Alekseyeviç'in ölümünden bu yana hiç el sürülmemişti, şimdi de toz içinde ve daha da kasvetli görünüyordu.

Gerasim panjurlardan birini açtı, sonra ayaklarının ucuna basarak odadan dışarı çıktı. Piyer çalışma odasının dört bir yanını dolaştı, sonunda el yazmalarının bulunduğu dolaba yaklaştı. İçinden bir vakitler masonluğun en kutsal, en önemli sayılan belgelerinden birini çıkardı. Bu skoç ekolünün gerçek belgesiydi. Kenarlarında velinimetinin onlara kattığı düşüncelerle yer yer yaptığı açıklama-

lar vardı. Piyer tozlu yazı masasının başına oturdu, el yazmalarını önüne koydu, bir süre onları açıp kapadı, sonra hepsini hafifçe ileri doğru iterek dirseklerini masaya dayadı, başını da ellerinin üzerine bırakarak derin derin düşünceye daldı.

Gerasim, birkaç kez yavaşça başını kapıdan uzatarak çalışma odasına bakmış, her seferinde de Piyer'in hep aynı durumda oturduğunu görmüştü. Böyle iki saatten fazla bir zaman geçmişti. Gerasim, Piyer'in dikkatini çekmek için kapının önünde gürültü etmek cesaretinde bulundu. Ama Piyer bu gürültüyü işitmedi.

– Emrederseniz arabacıyı gönderelim mi, efendim?

Piyer kendine geldi:

– Ha... Evet, diye, aceleyle yerinden kalktı.

"Beni dinle," dedi ve Gerasim'in ceketinin düğmesinden tutarak ihtiyarı parlak, nemli, heyecanlı bir bakışla tepeden tırnağa süzdü. "Beni dinle" diye tekrarladı. "Haberin var mı? Yarın savaş olacakmış."

Gerasim:

– Öyle diyorlar, diye karşılık verdi.

– Senden bir ricam var, benim kim olduğumu kimseye söylemeyeceksin! Sonra ben ne dersem onu yapacaksın...

Gerasim:

– Başüstüne, dedi. Emrederseniz yemeği hazırlayayım mı?

– Hayır. Ben başka bir şey istemiyorum. Bana bir köylü giysisi ile bir tabanca bul.

Piyer bunu söylerken nedense birden kızarmıştı. Gerasim, biraz düşündükten sonra:

– Peki efendim, dedi.

Piyer o günün tüm geri kalan saatlerini, tek başına velinimetinin odasında, bir aşağı bir yukarı dolaşarak ve Gerasim'in işittiğine göre kendi kendine bir şeyler konuşarak geçirdi; gece de kendisi için aynı odada hazırlanan yatakta yattı.

Gerasim, ömrü boyunca çeşit çeşit garip olaylar geçirmiş bir uşağın alışkanlığıyla, Piyer'in onların evine yerleşmesini bir hayret belirtisi göstermeden kabul etmiş, hatta hizmet edecek birini bulduğuna sevinmişti. Daha o akşam, kendi kendine bile bunu neden yaptığını sormayı gerekli bulmadan Piyer'e bir kaftanla bir şapka

bulmuş, ertesi günü de istediği tabancayı bulacağına söz vermişti. O akşam Makar Alekseyeviç, ayağındaki lastikleri şaplata şaplata, bir iki kez çalışma odasının kapısına yaklaşmış, durup durup ilgi çekmeyi umut eden bir bakışla Piyer'e bakmıştı. Ama Piyer ona doğru döner dönmez hemen utangaç ve öfkeli bir tavırla robdöşambrına sarınmış, aceleyle oradan uzaklaşmıştı. İşte Piyer, Gerasim'in ona bulup ütülediği kaftanı sırtına geçirdikten sonra, onunla birlikte, tabanca satın almak için, Saharevna Kulesi'ne giderken Rostovlarla karşılaşmıştı.

XIX

Kutuzov'un Rus ordularının Moskova üzerinden Riyazan yoluna doğru geri çekilmeleri emri, 1 Eylül günü verilmişti.

Geri çekilen ilk birlikler gece harekete geçmişlerdi. Gece yola çıkan birlikler, acele etmeden, ağır ağır ve karışıklığa meydan vermeden ilerlemişlerdi; ama gün doğarken harekete geçen birlikler, Dorogomilov Köprüsü'ne yaklaşırken önlerinde, hepsi bir araya sıkışarak köprüden bir an önce geçmek için acele eden birlikleri, karşı tarafta da köprünün öbür yanında yokuş yukarı çıkarak tüm yollarla yan sokakları sel gibi dolduran orduları, sonra arkalarından yetişip onları iten ve ucu bucağı görünmeyen yığın yığın birlikleri gördüler. Bunun üzerine tüm orduyu hiçbir nedene dayanmayın bir acelecilik ve endişe sardı. Ne varsa her şey, herkes köprüye doğru, sallara ve kayıklara doğru atıldı. Kutuzov, kendisini arka sokaklardan Moskova'nın öbür ucuna götürmelerini emretti.

2 Eylül günü saat ona doğru, Dorogomilov Köprüsü'nün önünde düzlükte yalnız artçı kuvvetlerin birlikleri kalmıştı. Tüm ordu artık Moskova'nın öbür yanında, Moskova'nın arkasındaydı.

2 Eylül günü aynı sıralarda, saat ona doğru Napolyon, Eğri Tepe'de kendi ordularının arasında duruyor, gözlerinin önüne serilen görüntüye bakıyordu. 26 Ağustos'tan 2 Eylül'e, daha doğrusu Borodino Savaşı'ndan düşmanın Moskova'ya girişine dek, tüm o huzursuz, o unutulmaz hafta boyunca her zaman insanı şaşırtan, alışılmamış bir güz havası sürüp gitmişti. Güneş gökte yükselmeden, alçaktan, baharda olduğundan çok daha yakıcı ışınlar gönde-

riyor, tertemiz havada, her şeyi, gözleri acıtacak kadar kamaştırıyor, insan temiz havayı içine çekince yepyeni bir güç, bir zindelik kazanıyor, geceler bile ılık geçiyor ve o karanlık, ılık gecelerde, göklerde insana hem korku hem de sevinç veren altın yıldızlar kayıyordu.

2 Eylül günü, saat onda işte öyle bir hava vardı. Pırıl pırıl, insanı büyüleyen bir sabahtı. Eğri Tepe'den bakılınca Moskova, nehriyle, bahçeleriyle, kiliseleriyle, bir baştan bir başa, tüm genişliğiyle gözlerinin önüne seriliyor, güneşin ışınları altında parlayan kubbeleriyle kırpışan yıldızlar gibi hafif hafif titriyormuş hissini veren kendine özgü bir yaşantı içinde görünüyordu.

Napolyon, görülmemiş, alışılmamış çizgileriyle bu garip kenti görünce insanların kendilerine yabancı ve varlıklarından haberi bile olmayarak bambaşka bir yaşantı sürdüren bir canlılığın belirtileri karşısında duydukları o biraz da kıskançlıkla karışık, huzur bozucu merakı duymuştu. Karşısındaki bu kent, var gücüyle kendi yaşantısını yaşıyordu. Napolyon uzak bir mesafeden canlı bir vücudu ölü bir vücuttan ayıran belirsiz işaretlere bakarak ta Eğri Tepe'den kentte yaşantı belirtileri görüyor, o büyük, o güzel vücudun soluk alışını hissediyormuş gibi oluyordu.

Napolyon:

– *Cette ville asiatique aux innombrables églises, Moscou la sainte, la voilà donc enfin, cette fameuse ville! Il était temps,*[1] dedi ve attan inerek bu "Moscou" dedikleri kentin planını önüne sermelerini emretti, sonra yanına tercüman Lelorgne d'Ideville'i çağırttı.

"Une ville occupée par l'ennemi ressemble à une fille qui a perdu son honneur,"[2] diye düşünüyordu (Smolensk'te de Tuçkov'a öyle söylemişti).

Karşısına uzanmış olan ve henüz görmediği bu doğu güzeline bu açıdan bakıyordu. Çoktandır içinde beslediği ve gerçekleşmesi imkânsız görünen bu isteğine eninde sonunda kavuşması, ona bile garip görünüyordu. O sabah ışığında bir kente, bir plana bakıyor, tüm ayrıntılarını planda kontrol ediyor ve ona sahip olmanın

1 O sayısız kiliseleriyle bu ünlü Asya kenti "Kutsal Moskova" işte, eninde sonunda, karşımda! Hani vakti de gelmişti.

2 "Düşmanın işgali altında olan bir kent namusunu yitirmiş bir kız gibidir."

kesin inancı içinde hem heyecan hem de (yaptığı işin büyüklüğü karşısında) korku duyuyordu.

"Ama başka türlü olmasına imkân var mıydı?" diye düşünüyordu. "İşte burada, o başkent burada, ayaklarımın dibinde, kaderini bekliyor. Acaba Aleksandr, şimdi nerede ve şu anda, evet şimdi şu anda ne yapıyor? O ne garip, ne güzel, ne haşmetli kent? Şu an, ne garip, ne yüce anlamlı bir andır?"

Ordularını düşünerek "Kim bilir beni şimdi nasıl bir ışık altında görüyorlar!" diye içinden söyleniyor ve yakınında duran birliklerle yaklaşarak safa giren ordulara dönüp bakarak "İşte inancı az olan tüm bu insanların ödülü bu!" diye düşünüyordu. "Bir söz söyleyeyim, elimle bir tek hareket yapayım, yeter! O zaman çarların çağlardan kalma eski başkenti bir anda yok olur. *Mais ma clémence est toujours prompte à descendre sur les vaincus!*[1] Cömert ve gerçekten yüce bir insan olarak davranmalıyız..."

Birden aklından, "Hayır, bu olamaz! Ben Moskova'ya gelmiş olamam!" diye bir düşünce geçirdi. "İyi ama işte Moskova, olduğu gibi, güneşin altında ışıldayan altın kubbeleri ve haçlarıyla titreyerek ayaklarımın dibinde yatıyor! Ne olursa olsun ona zarar vermeyeceğim. Eski çağlardan kalma barbarlık ve despotluk anıtlarının üzerine "adalet" ve "merhamet" sözlerini yazacağım. Biliyorum ki Aleksandr'ı en çok etkileyecek olan budur (Napolyon'a öyle geliyordu ki olup bitenler kendisi ile Aleksandr arasında kişisel bir çatışmadan ibaretti). Kremlin'in tepesinden –Evet, şu gördüğüm Kremlin'dir–, oradan onlara adalete dayanan konuları öğreteceğim! Onlara gerçek medeniyet nedir, öğreteceğim! 'Boyar'ları[2] bundan sonra kuşaklar boyunca istilacılarının adını sevgiyle anmaya zorlayacağım. Gelecek olan temsilcilere, savaşı istememiş olduğumu, şimdi de istemediğimi, savaşı sadece kendi saraylarının politikası yüzünden sürdürdüğümü, Aleksandr'a karşı sevgi ve saygı duyduğumu, bana ve benim iradem altındaki halklara yakışır bir barışın koşullarını Moskova'da kabul etmeye hazır olduğumu söyleyeceğim. Savaşın benim için mutlu bir şekilde sonuçlanmasından yararlanarak saygı duyduğum bir hükümdarı küçük dü-

1 Ama acıma duygumuz her zaman yenilenlere yönelmeye hazırdır!

2 Rus soylularının ileri gelenlerine verilen ad – ç.n.

şürmek istemem. Onlara, 'Boyarlar!' diyeceğim. 'Ben savaşmak istemiyorum, istediğim barış ve tüm uyruklarımın huzur içinde yaşamasıdır!' Zaten onları görünce yeni bir güç kazanacağım ve her zamanki gibi yürekten gelen, zihinlerde yer edecek bir ciddiyetle ve yüce bir insana yakışır şekilde konuşacağımı biliyorum. Yalnız... Moskova'da olduğum gerçekten doğru mu? Başka türlü olamaz! İşte karşımda duruyor!"

Maiyetindekilere doğru döndü:

– *Qu'on m'amène les boyards!*[1] dedi.

İki saat geçti. Napolyon öğle yemeğini yedi. Sonra gene Eğri Tepe'de aynı yerde, temsilciler heyetinin gelmesini beklemeye başladı. Boyarlara vereceği söylev artık zihninde kesin olarak hazırlanmıştı. Bu kendi değerini bilen bir insana yakışır ve Napolyon'un anladığı anlamda yüceliğini yansıtan bir söylevdi.

Moskova'da vicdanı yüksek bir insan olarak davranmak niyetinde olduğunu belirtecek olan sözlerin heyecanına kendi de kapılmıştı. Hayalinde *dans le palais des czars*[2] toplantı günlerini kararlaştırdığını canlandırıyordu; bu toplantılarda Rus soylu kişileri ile Fransız soylu kişileri bir araya geleceklerdi. Zihninde, kendi kendine bir valiyi görevlendiriyordu; bu öyle bir vali olacaktı ki kent halkını kendi tarafına çekmesini bilecekti. Moskova'da pek çok dinî kurumun bulunduğunu öğrenmişti; hayalinde tüm bu kurumlara nasıl bağış yağdıracağını canlandırıyordu. Sanıyordu ki Afrika'da nasıl cübbelere bürünüp camilere gitmek gerekiyorsa Moskova'da da çarlar gibi bağış yağdırmak gerekiyordu. Sonra da Rusların yüreğini duygulandıracak en son davranış olarak *"O chère, ma tendre, ma pauvre mère,"*[3] demeden dokunaklı herhangi bir şey söyleyemeyeceğini düşünen bir Fransız gibi tüm o kurumların kapısı üzerine büyük harflerle *"Établissement dédié à chère mère,"*[4] diye yazdırmaya karar verdi. "Hayır, sadece *'maison de ma mère'*[5] derim," diye kendi kendine kararlaştırıyor, hemen sonra da "De-

---

1 Bana boyarları getirin!

2 Çarların sarayında.

3 Ah benim sevgili, iyi yürekli, benim zavallı anneciğim.

4 Bu yapı sevgili anneme ithaf edilmiştir.

5 Annemin evi.

mek Moskova'dayım, öyle mi? Evet, işte Moskova'nın karşısında duruyorum, iyi ama kentten gelecek olan temsilciler heyeti nerede kaldı?" diye düşünüyordu.

Bu arada, imparatorun maiyetinde bulunanların arkasında, Napolyon'un generalleri ile mareşalleri heyecanlı heyecanlı fısıldaşarak tartışıyorlardı. Temsilciler heyetini getirmeye gidenler Moskova'nın boş olduğu, herkesin arabalarla olsun, yaya olsun, kenti terk edip gittiği haberiyle dönmüşlerdi. Tartışanların yüzleri solgun ve heyecanlıydı. Onları korkutan şey (bu olay ne kadar önemli görünürse görünsün), Moskova halkının kenti terk edip gitmesi değildi. Asıl korktukları şey şuydu: Majestelerine boyarları bu kadar uzun bir süre boşuna beklediğini, kentte yalnız sarhoşların bulunduğunu, başka hiç kimsenin kalmadığını, onu o korkunç, o Fransızların *ridicule*[1] dedikleri duruma düşürmeden nasıl bildireceklerdi? Bazıları, ne pahasına olursa olsun, rastgele herhangi bir heyet meydana getirmek gerektiğini söylüyor, bazıları bu düşünceye karşı çıkıyor, ihtiyatla, aynı zamanda akıllıca davranarak imparatoru buna hazırlamak, sonra da doğrusunu bildirmek gerektiğinde ısrar ediyorlardı.

Maiyettekiler:

– *Il faudra le lui dire tout de même...* diyorlardı. *Mais messieurs...*[2]

Durum gittikçe çetinleşiyordu. Kaldı ki imparator ne kadar cömert davranacağını zihninde kendi kendine tasarlarken kentin planı önünde bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, arada bir elini gözlerini siper ederek neşeli ve gururlu bir gülümseyişle Moskova'ya giden yola bakıyordu.

Maiyetindekiler omuzlarını kaldırarak:

– *Mais c'est impossible...*[3] diyor, herkesin zihninde dolaşan o korkunç *"le ridicule"* sözünü söylemek cesaretini kendilerinde bulamıyorlardı.

Bu arada imparator, boşuna beklemekten yorulup aktörlere özgü bir sezişle, yüce olması gereken bir anın aşırı derecede uzadığı zaman tüm yüceliğini yitirmeye başladığını anlayarak eliyle bir

1 Gülünç.

2 Ne olursa olsun, bunu ona söylemeli... Ama beyler...

3 Ama bu imkânsız bir şey...

işaret yaptı. Sinyal olarak atılan bir tek top atışı duyuldu ve Moskova'yı çeşitli yönlerden sarmış olan ordular, kentin içine Tverskaya, Kalujskaya ve Dorogomilovskaya kapılarına doğru atıldılar. Gittikçe daha hızlı gidiyor, birbirlerini geride bırakıyor, kimi dörtnala, kimi koşarak, zaman zaman kaldıkları tozların içinde gözden yok oluvererek, dört bir yanı birbirine karışan çığlıklarının uğultusuyla inlete inlete ilerliyorlardı.

Kendini orduların coşkun heyecanına kaptıran Napolyon, onlarla birlikte Dorogomilovskaya Kapısı'na kadar geldi, ama orada gene durdu ve atından inerek uzun bir süre Kazine Koleji'nin dik yarı önünde bir aşağı bir yukarı dolaşarak temsilciler heyetini bekledi.

XX

Oysa o sırada Moskova boştu. Gerçi içinde daha insan vardı, halkın ellide biri hâlâ oradaydı; ama kent boştu. Tıpkı ana kraliçesi elden kaçırılmış ölmeye mahkûm bir arı kovanı gibi boştu...

Ana kraliçesi kaçırılmış bir kovanda artık canlılık yoktur; ama yüzeyden bakan birine, böyle bir kovan başka kovanlar gibi hareket dolu görünür.

Arılar, kraliçesiz kalmış bir kovanın çevresinde, öğle güneşinin sıcak ışınları altında, tıpkı başka hayat dolu kovanların çevresinde olduğu gibi uçuşur dururlar ve kovandan çevreye daha uzaklardan duyulan bir bal kokusu yayılır. Arılar aynı şekilde kovana da girip çıkarlar. Ama o kovanda artık bir hayat kalmadığını anlamak için ona dikkatle bakmak yeterlidir. Arılar hayat dolu öbür kovanlarda olduğundan başka türlü uçarlar, koku o koku değildir, kovandan çıkan ses de artık değişiktir ve arı yetiştireni şaşırtan bir sestir...

Arıcının bozulmaya yüz tutmuş kovanın duvarlarına indirdiği vuruşlara, eskiden olduğu gibi, arıların hemen hep birlikte çıkardıkları sesin, binlerce arının vücutlarının arkasını tehdit edici bir tavırla derleyip toplayarak kanatlarını hızlı hızlı çarpmalarından meydana gelen o canlı, o havada dalgalanan uğultulu sesin yerine, boş kovanın çeşitli yerlerinden yankılar yaparak duyulan tek tek, ayrı ayrı vızıltılar karşılık verir. Kovanın ağzından artık eskisi gibi

balın genzi yakan hoş kokusu ile balmumu kokusu yayılmaz. İçeriden kovanın dolu olduğunu belirten ılıklık da gelmez. Aksine bal kokusu bir boşluk ve kir kokusuna karışır. Kovanın ağzında artık vücutlarının arka kısmını kaldırarak savunma görevini yerine getirmek için kendilerini fedaya hazır ve içeridekilere tehlike işaretleri veren nöbetçiler yoktur. İçeriden artık hafif hafif, tekdüze sürüp giden ve fokurdamaya benzeyen titreyişli bir çalışmanın mırıltısı değil, birbirine uymayan, ayrı ayrı seslere bürünmüş bir karışıklığın uğultusu duyulur. Kovana çekine çekine, ürkek ürkek girip çıkanlar, uzun, kara vücutları bala bulanmış soyguncu arılardır; bunlar insanları sokmazlar, sadece tehlikeden kaçarlar.

Eskiden içeriye yalnız bir şeyler taşıyan arılar girer, dışarıya uçanlar ise hiçbir şey taşımayanlar olurdu; şimdi ise içeriden bir şeyler taşıyan arılar çıkmaktadır. Arıcı alttaki bölmeyi çekerek kovanın alt bölümüne bakar. Eskiden yukarıdan kovanın ta dibine kadar birbirlerinin ayaklarına tutunarak sarkan ve sürekli bir vızıltı ile balmumu çıkararak kendilerini tamamen işlerine vermiş uslu, siyah tombul arılardan meydana gelmiş, salkımlar yerine, şimdi yer yer dağılmış, dalgın dalgın dolaşan, uykulu, kupkuru arılar vardır. Kovanın eskiden daima balmumu ile iyice yaptırılmış, arı kanatları ile tertemiz süpürülmüş olan dibinde pislikler, balmumu kırıntıları, ayaklarını cansız cansız kımıldatan yarı ölü ya da tamamen ölmüş ama vücutları kaldırılmamış arılar görünür.

Arıcı kovanın üst bölmesini açıp kovanın üstüne bakar. Eskiden peteğin tüm aralıklarına yapışık yavruları ısıtan dizi dizi besleyici arıların yerine, ustaca örülmüş peteğin karışık kapısını görür. Ama petek eskisi gibi el değmemiş bir durumda değildir. Her şey ihmale uğramış ve pislik içindedir. Soyguncu siyah arılar. Hırsızlama, acele acele, başka arıların meydana getirdiği o yapı üzerinde oraya buraya sokulup dururlar. Kovanın kurumuş, kısa, ölgün ve ihtiyarlamış görünen arıları, hiç kimseye engel olmadan, isteksiz isteksiz, yaşadıklarının bile bilincini yitirmiş olarak ağır ağır dolaşıp dururlar.

Erkek arılar, yaban arıları, kelebekler, uçarken kendilerini aptalca kovanın kenarlarına çarparlar. Ölü yavrularla ve balla dolu peteğin bölmeleri arasında ara sıra yer yer öfkeli bir vızıltı duyulur; ko-

vanın bir yerinde, yaşlı arılar eski alışkanlıklarına ve geçmişten kalma anılarına uyup, kovanın içini temizleyerek güçlerini aşan bir çabayla bir dişi arıyı ya da yaban arısını oradan oraya taşır; ama bunu neden yaptıklarını bilmeden! Bir başka köşede ihtiyar iki arı, tembel tembel düşünür, vücutlarını temizlemeye çalışır ya da birbirlerini besler; öyleyken bunu dostça mı, yoksa düşmanca mı yaptıklarını bilmezler. Üçüncü bir yerde, yığınlarla arı, birbirini eze eze herhangi bir kurbanın üzerine atılır, onu döver ya da boğmaya çalışır; gücünü yitiren ya da öldürülen arı yukarıdan aşağı ağır ağır, hafif hafif bir tüy gibi dipteki ölü arı kümesinin üzerine iner.

Arıcı, kovanın iç tarafını görmek için orta bölümün iki yan bölmesini açar. Eskiden kovanı silme dolduran kara yuvarlakların, sırt sırta oturmuş ve doğanın kendilerine verdiği o esrarengiz kutsal görevi, ana kraliçeyi besleme görevini yerine getiren binlerce arının yerine, yüzlerce uyuşuk, yarı ölü ya da uyuyakalmış arı kümesi görür. Hemen hepsi kendileri de bilmeden, beslemeye çalıştıkları kutsal varlığın eskiden bulunduğu yerde ölmüş kalmışlardır; oysa o kutsal varlık artık ortadan yok olmuştur. Bu arılardan bir küf ve ölüm kokusu yayılır. Aralarından ancak bazıları kımıldar, yukarı doğru yükselir, uyuşuk uyuşuk uçarak gidip düşmanlarının eline konar; ama artık onu sokarak kendilerini ölüme atmaya güçleri yetmez. Geri kalan ölü arılar ise tıpkı balık pulu gibi hafifçe aşağı doğru dökülür. Arıcı bölmeyi kapar, kapağını tebeşirle işaretler ve onu ilk fırsatta yerinden söküp ateşe tutar.

İşte huzursuzluk içinde bulunan yorgun ve kaşları çatık Napolyon, Kamer Kollejskaya tabyalarının önünde, görünüşü kurtarmaktan başka bir şey olmasa da kendi düşüncesine göre zorunlu olan bir görgü kuralının yerine getirilmesini, ona bir temsilci heyetinin gönderilmesini beklerken Moskova böylesine boştu.

Kentin çeşitli köşelerinde, eski alışkanlıklarını yerine getirerek, ne yaptıklarını bile bilmeden, anlamsız anlamsız oradan oraya dolaşan insanlar vardı.

Gereken ihtiyatı göstererek Moskova'nın boş olduğunu kendisine haber verdiklerinde, Napolyon bunu bildirene kızgın kızgın bakmış, sonra arkasını dönerek uzun bir süre, bir aşağı bir yukarı dolaşmaya devam etmişti. Sonunda:

– Bir fayton hazırlasınlar, emrini vermiş ve faytona binerek nöbetçi yaveriyle birlikte Moskova'nın önüne gitmişti.

Kendi kendine, "*Moscou déserte. Quel événement invraisemblable!*"[1] diye söylenmişti.

Kente girmemişti, Dorogomilov Kapısı'ndaki yolcu hanının önünde inmişti.

Le coup de théâtre avait raté.[2]

XXI

Rus orduları gecenin saat ikisinden öğleden sonra saat ikiye dek Moskova'nın içinden geçmiş, yola koyulan son kentlilerle yaralıları da peşlerinden sürükleyerek gitmişlerdi.

Orduların harekâtı sırasında en büyük itişme kakışma Taş Köprü, Moskova Nehri Köprüsü ve Yavuz Köprüsü üzerinde olmuştu.

Ordular Kremlin Sarayı'nın çevresinde iki kola ayrılınca birçok er, duraklamayı ve sıkışmayı fırsat bilerek köprülerden geriye dönmüş, Aziz Vasilliy Kilisesi ile Borovitzkiye Kapısı önünden hiç ses çıkarmadan, sessiz sedasız geçip gerideki tepeye garip bir sezişle başkalarının mallarına ceza görmeden el koyabileceklerini tahmin ettikleri Kızıl Meydan'a doğru tırmanmışlardı. Kalabalık bir halk tıpkı onlar gibi, panayır varmışçasına Gostinni Dvor'un her yerini, her köşesini doldurmuştu. Ama ortada insanları bir şeyler satın almaları için kandıran, yapmacık tavırlı dükkâncıların yumuşak sesleri duyulmuyor, gezici satıcılar ve renk renk giysiler içinde dolaşan kalabalık kadın alıcılar görünmüyordu. Yalnız üniformalı ve kaputlu, ama tüfeksiz erlerin hiçbir şey söylemeden elleri boş olarak kalabalığa daldıkları ve dükkânların içinden bir şeyler taşıyarak çıktıkları göze çarpıyordu. Dükkân sahipleriyle tezgâhtarlar (sayıları pek azdı) şaşkınlığa uğramış gibi erlerin arasında dolaşıyor, dükkânlarını açıp kilitliyor ve kendi elleriyle erlerle birlikte mallarını bir yerlere taşıyorlardı. Gostinniy Dvor Meydanı'nda trampetçiler, "Toplan!" işareti veriyorlardı. Ama trampetlerin sesi eskisi gibi soyguncu erleri çağrıyı duyar duymaz bir araya koşup

1 "Moskova ıssız. Ne inanılmaz olay!"

2 Hazırlanan sahne boşa gitmişti.

toplamaya zorlayacak yerde, aksine onları o seslerden elden geldiği kadar uzağa kaçmaya zorluyordu. Erlerin arasında, dükkânlarda ve yollarda gri renkte kaftanlar giymiş, saçları sıfır numara tıraş olmuş insanlar görünüyordu. Biri üniformasının üzerine bir atkı atmış, öbürü de sırtına kaputunu geçirmiş, kır renkte cılız bir ata binmiş iki subay, İlyinka'nın köşesinde durmuş konuşuyordu. Üçüncü bir subay atını dörtnala sürerek yanlarına yaklaştı:

– General emretti, ne olursa olsun, şimdi herkes buradan kovulacak. Nedir bu yani? Nasıl olur böyle şey! Erlerin yarısı birlikleri bırakıp oraya buraya kaçışmışlar.

Kaputlarının eteklerini toplamış olarak hiç belli etmeden kalabalığın arasına sokulup yanlarından geçmeye çalışan silahsız üç piyade erine:

Öbür subay:

– Haydi bakalım! Buyrun bunları bir araya toplayın bakalım! diye karşılık verdi. Hiç onları toplayabilir miyiz? İyisi mi son kalanlar da gitmesinler diye bir an önce yola koyulmalı. Benim bildiğim bu kadar.

– Nasıl gidersin? Orada, köprünün üstünde bütün birlikler öyle bir sıkışmışlar ki bir adım bile ilerleyemiyorlar. Yoksa geri kalanlar da kaçmasınlar diye artçı birlikleri kordon altına mı almalı?

Üst rütbeli subay:

– Canım oraya gitsenize siz! Hepsini kovun oradan!

Boynunda atkısı olan subay, atından inerek trampetçiye seslendi ve onunla birlikte kemerin altından geçti. Birkaç er, hep birlikte kaçıştılar. Yanakları ile burnunun yan tarafında sivilceler bulunan bir dükkân sahibi, besili yüzünde sakin bir anlam ve hiçbir şeyin kolay kolay sarsamayacağı aşırı bir güvenle elini kolunu sallayarak subaya yaklaştı.

– Sayın komutanım, lütfedin, bizi koruyun! dedi. Biz öyle küçük şeylere bakacak insanlardan değiliz. Memnuniyetle veririz! Buyrun, şimdi çuha getiririm size. Sizin gibi soylu kişilere iki parça bile verebiliriz. Hem de canı gönülden! Çünkü biz halden anlayan insanlarız. Ama bu ne? Buna soygunculuk derler! Buyrun! Nöbetçi mi koydular nedir? Hiç değilse kilitlemeye vakit bırakmasalardı...

Subayın yanında birkaç dükkân sahibi toplanmıştı. Aralarından biri, zayıf, sert yüzlü bir adam:

– Eh, boş boş konuşma! diye söylendi. Baş kesildikten sonra, saça ağlanmaz! Kim ne isterse alsın!

Bunu söyledikten sonra çevik bir hareketle kolunu yana doğru açarak subaya doğru dönmüştü. İlk konuşan dükkân sahibi, öfkeli öfkeli:

– Sana göre hava hoş İvan Sidoriç! diye söylendi. Siz buyrun sayın komutanım.

Zayıf dükkâncı:

– Bana göre hava hoşmuş! Lafa bak! diye bağırdı. Benim burada üç dükkânımda en az yüz bin rublelik mal var. Ordu gittikten sonra artık koruyabilir misin bunu? Ben milletimi tanımaz mıyım? "Tanrı'nın dediğini kul bozamaz!" dedi mi iş biter.

İlk konuşan dükkâncı, eğilerek:

– Buyrun, sayın komutanım, diyordu.

Subay şaşkınlık içinde duruyor, yüzünden ne yapacağını bilemediği anlaşılıyordu. Birden:

– Canım bana ne! diye bağırdı ve hızlı adımlarla dizi dizi dükkânın önünden ileriye doğru yürüdü.

Açık dükkânlardan birinden dövüş ve küfür sesleri geliyordu. Subay oraya yaklaşınca dükkânın içinden itilerek dışarı çıkarılan gri kaftanlı, başı sıfır numara tıraş edilmiş bir adam fırladı. İki büklüm bir halde dükkâncıların ve subayın önünden hızla geçti. Subay dükkânda bulunan erlerin üzerine atıldı. Ama bu sırada Moskova Nehri Köprüsü önünde toplanmış müthiş kalabalıktan korkunç çığlıklar yükseldi, o zaman subay koşarak meydana gitti. Arkadaşına:

– Ne var? Ne oluyor? diye soruyordu ama arkadaşı karşılık vermeden, atını dörtnala Aziz Vasiliy Kilisesi'nin önünden sürerek çığlıkların duyulduğu yöne doğru gitmişti.

O subay da atına binerek arkadaşının arkasından gitti. Köprüye vardığı vakit yataklarından indirilmiş iki top, köprüden geçen piyade birlikleri, birkaç devrilmiş araba, yüzleri korkulu birkaç kişi ve kahkahalarla gülen erler gördü. Topların yanında, iki at koşulu bir araba duruyordu. Arabanın arkasında, arka tekerleklerinin

gerisinde tasmalı dört tazı ürkek ürkek birbirine sokulmuş duruyordu. Arabanın üzeri tepelemesine eşya doluydu, en üstünde de tersine çevrilmiş bir çocuk iskemlesinin yanında, tiz bir sesle avazı çıktığı kadar bağıran bir köylü kadını oturuyordu. Subaylar arkadaşlarına, halkın neden bağırdığını; köylü kadının neden tiz bir sesle çığlıklar attığını anlattılar. Söylediklerine göre General Yermolov, arabayla gelirken yolunun üzerinde bu kalabalığa rastlayıp da, erlerin dükkânlara dağıldıklarını, kentlilerin de köprünün üzerine yığılıp yolu tıkadıklarını öğrenince, topların arabalardan indirilip güya köprü topa tutulacakmış gibi bir hareket yapılmasını emretmişti. Bunun üzerine halk, arabaları devirerek, birbirini eze eze, çılgınca çığlıklar ata ata, birbirini sıkıştıra sıkıştıra köprüyü boşaltmış, ordular ancak o zaman ilerleyebilmişlerdi.

XXII

Bu arada kent boştu. Sokaklarında, hemen hemen hiç kimse yoktu. Kapıların, dükkânların hepsi kilitliydi. Yer yer, meyhanelerin yanında tek tük bağırışlar ya da sarhoş ağzıyla söylenen şarkılar duyuluyordu. Povarskaya Caddesi tam bir sessizlik içine gömülmüştü ve bomboştu. Rostovların kocaman avlusunda, yerlerde hayvanların yediği samanın artıkları ile yola çıkmış olan konvoydan kalan pislikler vardı ve ortada bir tek insan görünmüyordu. Rostovlara ait tüm eşyanın kaldığı bu evde, büyük misafir odasında yalnız iki kişi vardı. Onlar da kapıcı İgnat ile Moskova'da dedesi Vasilyiç'le birlikte kalan Kazak delikanlısı Mişka idi.

Mişka klavsenin kapağını açmış, tuşlara tek parmağı ile bastırarak bir şeyler çalmaya çalışıyordu. Kapıcı iki büyük aynanın karşısında elini beline koymuş, neşeyle gülümsüyordu. Delikanlı:

– Bak ne güzel oluyor! Öğle değil mi, İgnat amca? diyerek birden tuşlara vurmaya başladı.

İgnat, aynada kendini seyrediyor yüzündeki gülümseyişin gittikçe yayıldığını görerek buna hayret etmiş gibi:

– Bak hele! diye karşılık veriyordu.

Arkadan içeriye yavaşça girmiş olan Mavra Kuzminişna'nın sesi duyuldu:

– Utanmazlar! Sizde utanmak diye bir şey yok vallahi! Şuna bak! Koca suratlı, nasıl da sırıtıyor. Dalga geçmekten başka bir şeye yaramazsınız! Daha orada her şey yerleşmedi! Vasiliyiç'in canı çıktı! Durun hele!

İgnat, ince kemerini düzeltti; gülümsemeyi bırakarak uslu uslu gözlerini yere indirdi ve odadan çıkıp gitti.

Çocuk:

– Teyzeciğim ne olur, yavaşça çalacağım! dedi.

Mavra Kuzminişna ona vuracakmış gibi elini kaldırarak:

– Ben sana yavaşçayı gösteririm, kerata! Git semaveri yak! diye bağırdı.

Sonra klavsenin tozunu aldı, kapağını kapadı ve derin derin içini çekerek misafir odasından çıkıp dış kapıyı kilitledi.

Ama avluya çıkınca önce nereye gideceğini şaşırdı; evin yanındaki dairede Vasiliyiç'le çay içmeye mi gitmeliydi? Yoksa kilere gidip daha yerleştirilmemiş olan eşyaları mı yerleştirmeliydi?

Sessiz sokakta hızlı adımlar duyuldu. Adımların sesleri avlunun küçük kapısı önünde durdu. Sürgü, onu açmak isteyen birinin eli altında şakırdayıp duruyordu.

Mavra Kuzminişna avlunun kapısına yaklaştı:

– Kimi istiyorsunuz?

– Kontu, Kont İlya Andreviç Rostov'u, efendim.

– İyi ama, siz kimsiniz?

Beyefendi olduğu anlaşılan bir Rus'un kulağa hoş gelen kibar sesi duyuldu:

– Ben bir subayım. Kontu görmem gerekiyor!

Mavra Kuzminişna, avlunun kapısını açtı. O zaman avluya on sekiz yaşlarında yuvarlak yüzlü, tip bakımından Rostovlara benzeyen bir subay girdi.

Mavra Kuzminişna yumuşak bir tavırla:

– Gittiler evladım! Dün kilisede akşam duası okunurken yola çıktılar, dedi.

İçeri girip girmemekte bir türlü karar veremeyen genç subay kapıda dururken "yazık" anlamında dilini şaplattı:

– Ah, çok kötü oldu! dedi. Dün gelmeliydim... Ah o kadar kötü oldu ki!

Bu arada Mavra Kuzminişna, genç adamın yüzünde ona yabancı gelmeyen çizgilerle, yırtık pırtık kaputunu, yol yürümekten eskimiş çizmelerini, üzüntüsünü paylaştığını belli eden bir yakınlık ve dikkatle inceliyordu.

– Kontla neden görüşmeniz gerekiyordu? diye sordu.

Subay, gitmek istiyormuş gibi avlunun kapısını tutarak üzüntüyle:

– Eh, ne yapalım... Kader böyleymiş! dedi.

Sonra gene kararsızlık içinde durakladı. Birden:

– Bakın size söyleyeyim mi? dedi. Ben kontun akrabasıyım. Kendisi bana karşı daima iyi davranırdı. Yani anlıyor musunuz (cana yakın ve alaylı bir gülümseyişle yağmurluğunu, çizmelerini süzdü) giysilerim eskidi, elimde beş para kalmadı... Bu bakımdan konttan rica edecektim...

Mavra Kuzminişna sözünü bitirmesine fırsat vermedi:

– Bir dakikacık bekler misiniz evladım? Bir dakikacık.

Sonra, subay elini kapıdan çeker çekmez arkasını döndü, ihtiyarlara özgü adımlarla ama acele ederek arka avluda bulunan kendi dairesine gitti.

Mavra Kuzminişna kendi dairesine koşup dönünceye dek subay, başını eğip yırtılmış çizmelerine bakarak, dudaklarında hafif bir gülümsemeyle avluda dolaştı. "Amcamı evde bulamayışım kötü oldu. Ama ihtiyarcık ne de sevimli kadınmış! Nereye koştu acaba? Her neyse, şimdi herhalde Rogojskaya'ya yaklaşan alayıma yetişmek için acaba en kestirme yol hangisi?" diye düşünüyordu.

Mavra Kuzminişna korkulu, aynı zamanda kararlı bir yüzle, elinde katlanmış, kareli bir mendille, köşeyi döndü. Subaya birkaç adım kala, mendili açtı, içinden beyaz bir yirmi beş rublelik çıkarıp onu aceleyle subaya verdi.

– Eğer kont hazretleri evde olsalardı kendileri... Tabii... Bir akraba olarak... Ama... Belki... Şimdi...

Birden utandı, ne söyleyeceğini bilemedi. Ama subay parayı reddetmedi. Onu acelesiz alarak Mavra Kuzminişna'ya teşekkür etti. Kadın hâlâ:

– Eğer kont hazretleri evde olsalardı... diye özür diliyordu. Tan-

rı korusun sizi, evladım! Tanrı kurtarsın sizi! diyerek yerlere eğile eğile genç adamı uğurladı.

Subay, kendi haliyle alay ediyormuş gibi gülümseyerek, başını sallaya sallaya Yavuz Köprüsü'nde bulunan alayına yetişmek için boş sokaklardan deli gibi koşarak uzaklaştı.

Mavra Kuzminişna ise düşünceli bir tavırla başını sallaya sallaya ve o kim olduğu bilinmeyen subaya karşı içinde birden acıma duygusunun uyandığını hissederek, dolu dolu olmuş gözlerle avlunun kapalı kapısı önünde daha uzun bir süre durdu.

XVIII

Varvaka'da, alt katında meyhane bulunan, inşaatı bitirilmemiş evin önünde bağırışlar ve şarkı sesleri duyuluyordu. Çok büyük olmayan pis odada, masaların çevresindeki bankların üzerinde on kadar fabrika işçisi vardı. Hepsi de sarhoştu; terli terli, bulanık gözlerle, zorlana zorlana, ağızlarını bir karış açarak şarkı söylüyorlardı. Hepsinin tonu ayrı ayrıydı. Büyük bir çaba gösteriyorlardı, ama belli ki bunu şarkı söylemek istedikleri için değil, sadece sarhoş olduklarını ve eğlendiklerini ispatlamak için yapıyorlardı. Başlarında, uzun boylu, sarışın, sırtına temiz, lacivert mintan giymiş bir genç duruyordu. İnce, kısılmış ve durmadan hareket eden dudakları ile çatık kaşlarının altından bulanık bakan, hareketsiz gözleri öyle bakmasa o dar ama düzgün burnu ile yüzü güzel sayılabilirdi. Herhalde kendince hayalinden bir şeyler geçirerek şarkı söyleyenlerin başında duruyor, aşırı bir ciddilikle, dirseğine kadar sıvanmış beyaz kolunu arkadaşlarının başları üzerinde beceriksiz beceriksiz sallıyor, kirli elinin parmaklarını geriyordu. Mintanın kolu durmadan iniyor, genç adam, sanki damarları kabarık görünen beyaz kolunun ille çıplak görünmesi çok önemliymiş gibi, büyük bir dikkatle onu tekrar sıvıyordu. Şarkının ortasında, sofa ile kapının önünde bağrışmalar, dövüş sesleri ve vuruşlar duyuldu. Uzun boylu genç elini salladı, emredercesine:

– Susun be! diye bağırdı. Kavga var, çocuklar!

Sonra kolunu sıvaya sıvaya kapının önüne çıktı.

Fabrika işçileri onu izlediler. O sabah meyhanede uzun boylu

gencin idaresi altında içki içen bu işçiler, meyhaneciye fabrikadan deri getirmişlerdi. Bunun karşılığında kendilerine şarap verilmişti. Komşu demirhanelerden demirciler, orada eğlence olduğunu duyunca, meyhanenin soyulduğunu sanarak zorla içeri girmek istiyorlardı. Kapının önünde dövüş başlamıştı.

Kapıda duran meyhaneci bir demirciyle dövüşüyordu. İçeriden fabrika işçileri çıktıkları sırada, demirci meyhanecinin elinden kurtularak yüzüstü sokağa düştü.

Kapıdan içeri girmeye çalışan bir başka demirci meyhaneciyi göğüsledi.

Kolunu sıvayan genç, daha yürürken, içeri girmeye çalışan demircinin yüzüne bir tokat indirerek deli gibi:

– Çocuklar! Bizimkileri dövüyorlar! diye bağırdı.

Bu sırada düşmüş olan demirci yerden kalkıp yaralı yüzünü tırnaklayarak kanını her yere bulaştırdı, ağlamaklı bir sesle:

– İmdat! Öldürüyorlar! Adam öldürüyorlar! Yetişin kardeşler! diye bağırdı.

Yandaki kapılardan çıkan bir kadın:

– Aman yarabbi! Yok ettiler! Öldürüyorlar adamı! diye tiz bir sesle bağırmaya başladı.

Kan içindeki demircinin çevresinde kalabalık toplandı. Biri meyhaneciye:

– İnsanları soyup soğana çevirdiğin yetmedi mi? dedi. Şimdi de adam mı öldürüyorsun? Haydut!

Kapıda duran uzun boylu genç, şimdi kiminle dövüşmek gerektiğini diye anlamak istiyormuş gibi, bulanık gözleri ile bir meyhaneciye, bir demircilere bakıyordu. Birden meyhaneciye:

– Katil seni! diye bağırdı. Bağlayın şunu çocuklar.

Meyhaneci, elini kolunu sallayarak üzerine atılanlardan kurtulup başından şapkayı çıkardı, yere fırlattı:

– Beni bağlayacak adam, daha anasının karnından doğmadı! diye bağırdı.

Meyhanecinin çevresini sarmış olan fabrika işçileri, bu olayın gizli, tehdit edici bir anlamı varmış gibi, kararsızlık içinde durakladılar.

Meyhaneci şapkasını yerden aldı:

– Ben kanun, düzen nedir, çok iyi bilirim! Gidip komisere şikâyet edeceğim! Ne sanıyorsunuz, gidemem mi? Kimsenin soygunculuk etmesini hoş görmezler! diye bağırdı.

Meyhaneci ile uzun boylu genç, ikisi birden, birbirini izleyerek:

– Gidelim be! Şuna bak! Gidelim! Şuna bak! diye tekrarlayarak yürüdüler.

Üstü başı kan içinde olan demirci de yanlarındaydı. Fabrika işçileriyle oraya toplanan yabancılar konuşa konuşa, bağıra bağıra arkalarından gidiyorlardı.

Moroseyka'nın köşesinde, eskiden kunduracının tabelasının bulunduğu, panjurları kapalı büyük evin karşısında, sırtlarında uzun gömleklerle, yırtık mintanlar bulunan, zayıf, çelimsiz yirmi kadar kunduracı dertli bir tavırla duruyordu.

Kaşları çatık, seyrek zayıf bir kunduracı ustası:

– Hakkımızı vermeleri gerekir! diyordu. Oysa o ne yaptı? Bizim kanımızı iliğimizi emdi, şimdi borcunu ödemiş sayıyor. Tüm hafta bizi oyaladı... Şimdi de çekip gitti.

Bunları söylerken ustabaşı, kalabalığı ve üstü başı kan içindeki adamı görünce sustu. Tüm kunduracılar merak içinde, aceleyle kalabalığa katıldılar.

– Nereye gidiyor bu halk acaba?

– Nereye gidecek! Hükümete!

– Bizimkiler gerçekten üstün gelmediler demek, öyle mi?

– Ne sandın ya? Bak halk neler söylüyor.

Sorularla cevaplar duyuluyordu. Meyhaneci, halkın heyecanından yararlanarak geride kalıp meyhanesine döndü.

Uzun boylu genç, düşmanı olan meyhanecinin ortadan yok oluşunu fark etmeden, çıplak kolunu hâlâ sallaya sallaya konuşmaya devam ediyor, herkesin dikkatini çekiyordu. Halk, kendisini uğraştıran sorunların cevabını onda bulacağını sanarak ona sokuluyordu.

Uzun boylu genç, belirsiz bir gülümseyişle:

– Haydi bakalım, kanun düzen neymiş göstersin bakalım! Hükümet dediğinin görevi budur! Doğru söylemiyor muyum dindaşlarım? diyordu.

– Peki ne sanıyor yani? Burada hükümet yok mu? Hükümet ol-

madan olur mu? O olmazsa soygunculuk ederler. Az mı meraklısı vardır?

Halk arasında:

– Boşuna ne konuşuyorsun? diye karşılık veriyorlardı. Hiç olur mu? Hiç Moskova'yı bırakırlar mı? Sana şaka söylemişlerdir! Sen de inandın! Ordunuz az mı? Düşman geldi mi öylece içeri bırakacaklar demek! Hükümetin işi bu!

Uzun boylu genci göstererek:

– Bak, halk ne diyor! diyorlardı.

Kitay-Gorod'un duvarı dibinde bir başka topluluk, kaputu frize kumaştan yapılmış, elinde kâğıt tutan bir adamın çevresini almıştı. Halk arasında:

– Günlük emir, günlük emir okunuyor! diye sesler duyuldu ve herkes kâğıdı okuyana doğru atıldı.

Frize kaputlu adam 31 Ağustos'tan kalan afişi okuyordu. Halk çevresine toplanınca önce biraz şaşırır gibi oldu, ama kalabalığın arasında ona kadar sokulan uzun boyu gencin ısrarı üzerine, sesinde hafif bir titreyişle afişi okumaya başladı:

"Yarın ekselansın, prens hazretlerinin yanına çıkacağım!" diye okuyordu (Uzun boylu genç zafer kazanmış gibi bir tavırla, kaşlarını çatıp gülümseyerek 'Prens hazretlerinin yanına!' diye tekrarladı). Prens hazretleriyle işlerin nasıl yürütüleceğini ve canavarları ortadan kaldırmadan ordulara nasıl yardım edileceğini görüşeceğim, onların canına oku..."

Afişi okuyan tellal, devam ederken durakladı. Uzun boylu genç, zafer kazanmış gibi:

– Gördün mü? diye bağırdı. Analarını ağlatacak onların! Mahvedeceğiz! Bu davetsiz konukların kökünü kazıyacağız! Canlarını cehenneme göndereceğiz, öğle vakti geri döneceğim, o zaman işe sarılacağız, gerekeni yapacağız, yarım kalanları bitireceğiz, o haydutları buradan söküp atacağız!

Adam, bu sözleri tam bir sessizlik içinde okumuştu. Uzun boylu genç, hüzünlü başını eğmişti. Belliydi ki hiç kimse bu son sözlerin anlamını kavramamıştı. Hatta belliydi ki özellikle "Yarın öğlende geleceğim," sözleri okuyanı da dinleyenleri de fena halde üzmüştü. Halk ancak büyük, parlak sözleri anlayacak durumdaydı.

Bunlar ise son derece basit ve gereksiz denecek kadar kolay anlaşılabilecek sözlerdi; bu sözleri aralarından herhangi biri de söyleyebilirdi. Böyle yüksek görevde bulunan bir kişi, böyle bir günlük emir vermiş olamazdı.

Hepsi, üzüntülü bir sessizlik içinde duruyordu. Uzun boylu genç dudaklarını kımıldatıyor, olduğu yerde sallanıyordu. Birden kalabalığın arkasından:

– Ona sormalı bu işi! Hah; zaten kendi geliyor! Haydi bakalım, cesaretin varsa sor bakalım! Ne gerekiyorsa... Ne yapılacaksa, o söyler... diye sesler duyuldu ve herkesin dikkati, iki süvari muhafızı ile birlikte gelen polis komiserinin meydana sapan arabası üzerine çevrildi.

O sabah Kont Rostopçin'in emri üzerine mavnaları yakmak işini üzerine almış, bu görev sayesinde cebine büyük bir para indirmiş olan komiser, kendisine doğru ilerleyen kalabalığı görünce arabasına durmasını emretti. Tek tek, çekingen bir tavırla arabaya yaklaşanlara:

– Bu ne kalabalık! diye bağırdı, cevap alamayınca da, Nedir bu kalabalık? Size soruyorum! diye tekrar etti.

Frize kaputlu memur:

– Şey, efendim, bu arkadaşlar... dedi. Bunlar, sayın şefim, kont hazretlerinin bildirisi üzerine, hayatlarını fedaya hazırdırlar; dilekleri hizmet etmektir, yoksa isyan filan yok, kont hazretlerinin bildirisinde açıklandığı gibi...

Polis komiseri:

– Kont bir yere gitmedi. Kendisi burada, sizin ne yapacağınız da size emirle bildirilecek, dedi.

Arabacıya:

– Haydi çek! dedi.

Kalabalık durdu, uzaklaşan arabanın arkasından bakarak, hükümet adamının ne söylediğini işitmiş olanların çevresinde toplandı.

Polis komiseri ise o sırada arkasına dönüp baktıktan sonra arabacısına bir şeyler söylemiş, arabacı daha hızlı sürmeye başlamıştı.

Uzun boylu gencin bağırdığı duyuldu:

– Aldattılar bizi, çocuklar! Bizi valinin kendisine götürsün!

Başkaları da bağırdı.

– Bırakmayın peşini, çocuklar! Hesap versin bize! Yakalayın onu!

Halk arabanın peşinden koştu. Kalabalık, polis komiserinin arkasından, gürültü patırtı ile, konuşa konuşa Lubyanka'ya gidiyor ve kalabalıkta:

– Peki şimdi ne olacak? Canım, dükkâncılar çekilip gitmişler. Madem öyle biz ne diye burada mahvoluyoruz? Biz köpek miyiz yani? sesleri daha sık duyuluyordu.

XXIV

1 Eylül akşamı, Kont Rastopçin, Kutuzov'la görüştükten sonra, savaş konseyine davet edilmediği ve başkentin savunmasına katılmak üzere yaptığı teklife hiç önem verilmediği için gücenmiş, gururu yaralanmıştı. Genel karargâhta kendisine açıkladıkları görüşe, yani başkent halkının huzur içinde, yurtseverlik duyguları içinde bulunmasının ikinci derecede önemli olması şöyle dursun, tamamen gereksiz hatta hiçbir değeri olmayan bir şey olduğu görüşüne şaşmış kalmıştı. Bütün bunlardan ötürü kırgın ve kendini hakarete uğramış hisseden Kont Rastopçin, Moskova'ya hayret içinde dönmüştü. Yemek yedikten sonra, soyunmadan kanepeye uzanmış ve saat birde Kutuzov'dan mektup getiren bir kurye tarafından uyandırılmıştı. Mektupta, "Ordular Moskova'nın arkasında bulunan Riyazan yoluna doğru geri çekildiklerine göre, acaba kont hazretleri birliklerinin kentin içinden geçirilmesi için polis memurları göndermek lütfunda bulunmazlar mı?" diye soruluyordu.

Bu haber, Rastopçin için yeni bir şey değildi. Kutuzov'la Eğri Tepe'de bir gün önce yaptığı görüşme sırasında değil, daha Borodino Savaşı'ndan sonra, Moskova'ya gelen tüm generaller hep bir ağızdan bir savaş daha yapmanın imkânsız bir şey olduğunu söylediklerinde ve kontun izniyle her gece hükümete ait tüm beylik mallar kentten dışarı çıkarıldığında, kentlilerin de yarısı burasını terk edip gittiğinde anlamıştı ki Moskova düşmana bırakılacaktı. Ama bunu bilmesine rağmen, bunun ayrıca böyle Kutuzov'dan gelen bir emirle gece vakti, basit bir pusula ile, daha ilk derin uykusunu

uyuduğu bir sırada uyandırılarak kendisine bildirilmesi onu şaşırtmış, sinirlendirmişti.

Sonradan Kont Rastopçin o sıralardaki eylemlerini açıklarken o vakitler iki önemli amaç güttüğünü notlarında birkaç kez belirtmiştir. Bunlar da *maintenir la tranquillité à Moscou*[1] ile *et d'en faire partir les habitants*'dı.[2] Bu ikili amaç kabul edilecek olursa Rastopçin'in tüm davranışları hatasız görünür. Moskova'daki kutsal eşyalar, silahlar, mermiler, barut ve ekmek stokları neden götürülmemişti? Neden binlerce kentli Moskova'nın terk edilmeyeceğine inandırılarak aldatılmış, bu yüzden her şeyini yitirmişti? Kont Rastopçin'in açıklamasına bakılırsa bunun nedeni başkentte sakinliği, huzuru korumaktı. Neden devlet kurumlarından yığınla gereksiz kâğıt ve Leppich'in balonuyla başka eşyalar götürülmüştü? Kont Rastopçin'in açıklamasında buna, "Kenti boş bırakmak için," diye karşılık verilmektedir. Herhangi bir şeyin halkın huzurunu, sakinliğini bozduğu kabul edildi mi her çeşit eylem haklı görünür!

Terörün en korkunç hareketleri, yalnız halkın huzurunu koruma nedenine dayandırılmıştır.

Peki, Kont Rastopçin'in 1812'de Moskova'da halkın sakinliği bozulacak diye korkması neden ileri geliyordu? Kentte isyana bir eğilim bulunduğunu gösteren bir belirti mi vardı? Kentliler gidiyor, buna karşılık ordular geri çekilerek Moskova'yı dolduruyorlardı. Bunda halkı isyana sürükleyecek bir şey mi vardı?

Düşmanın kente girişi sırasında yalnız Moskova'da değil, tüm Rusya'da bile isyana benzer hiçbir şey olmamıştı. Ve 12 Eylül günü Moskova'da on binden fazla insan vardı, oysa komutanın kendi emriyle garnizonun avlusunda toplanan kalabalıktan başka herhangi bir hareket olmamıştı. Şurası muhakkak ki eğer Borodino Savaşı'ndan sonra, Moskova'nın düşmana bırakılacağı artık açıkça belli olduktan sonra, daha doğrusu kaçınılmaz bir hal aldığı sırada, Rastopçin halka silah ve afiş dağıtarak onu heyecanlandıracak yerde, açıkça şehrin bırakılacağını bildirip tüm kutsal eşyaların, barutun, teçhizatın ve hazinenin çıkarılması için gereken tedbirleri almış olsaydı daha da az karışıklık olacaktı.

1 Moskova'da sükûneti korumak.

2 Ve oradan kentlilerin gitmesini sağlamak.

Havadan nem kapan, heyecanlı karaktere sahip olan ve daima devlet yönetiminin en yüksek basamaklarında bulunan Rastopçin, gerçi yurtsever bir adamdı, ama idare ettiğini sandığı halk konusunda en küçük bir bilgisi yoktu. Daha başlangıçta, düşmanın Smolensk'e girişinde, hayalinde kendi kendine halkın duygularını, Rusya'nın yüreğini yöneten bir insan rolüne girmişti. Yalnız Moskova'da oturan halkın tüm davranışlarını yönettiğini (ki her devlet adamına öyle görünür) sanmakla kalmıyordu, aynı zamanda ona öyle geliyordu ki halkın kendi çevresinde bile adi gördüğü, hele üst makamlardan duyduğu vakit hiç anlamadığı, o avam ağzıyla yazılmış afişleri ve bildirileriyle tüm milletin duygularını da yönetiyordu.

Halkın duygularını yönetmek gibi güzel bir rol oynamak Rastopçin'in o kadar hoşuna gitmişti, ona o kadar alışmıştı ki bu rolü bırakmak ve hiçbir gösterişli ya da kahramanca harekette bulunmadan Moskova'yı bırakmak zorunluluğu onu gafil avlamıştı. Birden üzerinde durduğu yer ayağının altından kayıvermişti. Bu yüzden kesin olarak ne yapacağını bilemiyordu. Moskova'nın bırakılacağını bile bile son dakikaya kadar bunun böyle olacağına yürekten inanmamış ve bu amacı gerçekleştirecek hiçbir şey yapmamıştı. Kentliler onun isteklerine karşı gelerek Moskova'dan gidiyorlardı. Devlet kurumlarına gelince, bunlar da yalnız memurların ısrarları yüzünden kentten çıkarılmıştı. Kont, memurların bu konudaki dileklerini isteksiz olarak kabul etmek zorunda kalmıştı. Kendisi ise yalnız üzerine aldığı, ama hayalinde yaptığı rolü oynamakla meşguldü. Çoktandır kentlilerin Moskova'yı terk edeceklerini biliyordu, yalnız bu, hayali geniş olan insanların başına sık sık gelen, sadece düşünceye dayanan bir bilgiydi; meydana gelen bu yeni duruma tüm varlığı ve gücüyle henüz ayak uyduramamıştı.

Tüm eylemleri, tüm çabaları ve enerjisi (bunların halk için ne derece yararlı olduğu ve onun üzerinde nasıl bir etki yaptığı apayrı bir sorundu) sadece, kendi içinde olan duyguları, yani Fransızlara karşı yurtseverce bir nefret ile kendine duyduğu güveni, kentlilere de aşılamaya yönelmişti.

Ama olay gerçek tarihî çapına oturunca, artık Fransızlara karşı duyulan nefreti belirtmek için sözlerin hatta savaşın bile yetme-

diği, yalnız Moskova'nın bırakılışı konusunda bile o kendine olan güven duygusunun hiçbir işe yaramadığı ve tüm halk tek bir insan gibi varını yoğunu bırakarak sel gibi Moskova'nın dışına atılıp bu olumsuz eylemle milletin içindeki duygu olanca şiddetiyle meydana çıkınca, Rastopçin'in üzerine aldığı rol, birden tüm anlamını yitirdi. Kendisini birden yapayalnız, zayıf, gülünç hissediyor, artık sağlam bir zemine basmadığını anlıyordu.

Uykusundan uyandırılıp da Kutuzov'un gönderdiği, o soğuk bir dille yazılmış emredici pusula kendisine verildiği vakit, hem suçlu olduğunu hissetti hem de öfkelendi. Ona teslim edilen ne varsa, devlete ait olup Moskova'dan çıkarılması gereken ne varsa hepsi kentte kalıyordu! Üstelik bunların hepsini götürmeye imkân da yoktu.

Kendi kendine, "İyi ama bunun suçu kimde? Bu işi kim bu dereceye getirdi? Ben getirmedim ya. Benim her şeyim hazırdı! Ben Moskova'yı işte böyle avucumun içinde tutuyordum! Oysa onlar işi ne hale getirdiler! Alçaklar! Hainler!" diye düşünüyor, bu alçaklarla hainlerin kimler olduğunu açıkça, kesin olarak belirtemiyor, ama içinde bulunduğu bu gülünç, bu yakışık almaz durumdan ötürü bu hainlerden birine karşı nefret duymak zorunluluğunu hissediyordu.

O gece, Kont Rastopçin, Moskova'nın her yönünden emir almak için kendisine gelenlere çeşit çeşit emirler verdi. Yakınları kontu hiçbir zaman bu kadar somurtkan ve sinirli görmemişlerdi.

Bütün gece konta, "Ekselans, malikâne işleri dairesinden geldiler, müdür göndermiş, emirlerinizi bekliyorlar... Başpiskoposluktan, senatodan, üniversiteden, ıslah evinden geldiler... Piskoposluktan biri geldi... Ne yapmak gerektiğini soruyor... Yangın söndürme örgütü için ne emredersiniz? Cezaevinin müdürü geldi... Düşkünler yurdunun müdürü burada..." diye durmadan bildirdiler.

Kont kendisine sorulan tüm sorulara artık emirlerinin gereksiz olduğunu, büyük bir çabayla yapmış olduğu hazırlıkların bilinmeyen biri tarafından bozulmuş olduğunu, şimdi artık olacak şeylerin tüm sorumluluğunun o kişiye yükleneceğini belirten kısa ve öfkeli cevaplar veriyordu. Malikâneler dairesinden emir bekleyen-

ler, için "O aptala söyle, burada kalsın! O gereksiz kâğıtlara bekçilik etsin!" diyor, itfaiye için, "Ne diye saçma sapan şeyler soruyorsun? At varsa Vladimir'e gitsinler, Fransızlara bırakacak değiliz ya onları," diye karşılık veriyordu.

– Akıl hastanesinden geldiler, ekselans, emriniz nedir?

– Emrim ne mi? Herkes çekip gitsin. Bu kadar işte... Delileri de kente salıversinler. Madem ordularımızı deliler idare ediyor, bunların serbest dolaşmasını Tanrı bile hoş görür.

Zindanda zincire vurulmuş olanlar için soru sorulduğu vakit, kont öfkeyle cezaevi müdürüne:

– Ne yapayım yani, sana konvoy için iki tabur mu vereyim? Elimde bir şey yokken? Bırak hepsini burada! İşte bu kadar! dedi.

– Siyasi mahkûmlar da var ekselans; Meşkov, Vereşyagin...

Rastopçin:

– Veraşyagin mi? Onu daha asmadılar mı? diye bağırdı. Getirin onu bana!

XXV

Sabahleyin saat ona doğru, ordular Moskova'nın içinden geçmeye başlayınca artık konttan emir almak için hiç kimse gelmez oldu. Kentten çıkabilecek durumda olan herkes kendiliğinden çıkıp gidiyordu. Kalanlar da ne yapacaklarına kendiliklerinden karar veriyorlardı. Kont, Sokolnoki'ye gitmek için araba hazırlanmasını emretti. Sapsarı olmuş, kaşlarını çatmış, ellerini kenetlemiş olarak, hiç konuşmadan çalışma odasında oturuyordu.

Her idareci sakin, fırtınasız zamanlarda idaresi altına verilen halkın, ancak kendi çabası sayesinde eylemde bulunduğunu sanır ve gösterdiği çabalarla yaptığı işlerin en önemli ödülü de işte vazgeçilmez, her bakımdan, herkes için gerekli bir insan olduğunu kavramasıdır. Tarih denizi sakin olduğu sürece küçücük kayığını halkın gemisine dayamış olan ve herhangi bir eylemde bulunan bir idarecinin, dayandığı geminin kendi çabasıyla yürüdüğünü sanması olağan bir şeydir. Ama bir fırtına koptu mu, deniz kabardı mı, gemi harekete geçti mi artık böyle bir yanılgıya imkân yoktur. Gemi, başka bir şeye bağlı olmayan kocaman gövdesiyle

ilerler. Harekete geçen bu gemiyi durdurmak isteyen her güç etkisiz kalır ve onu idare eden kişi birden asıl enerji kaynağı olmaktan çıkar, sadece önemli olmayan, yararsız, güçsüz bir varlık oluverir.

İşte Rastopçin bunu duyuyor, bu da onu öfkelendiriyordu.

Kalabalık halkın durdurduğu polis müdürü, yaverle birlikte arabanın hazır olduğunu bildirmek için kontun yanına girmişti. Yaver de kendisi de sapsarıydı. Polis müdürü, Rastopçin'e görevini yerine getirmiş olduğunu söyledikten sonra, avluda kendisini görmek isteyen büyük bir kalabalığın bulunduğunu bildirdi.

Rastopçin bir tek sözle olsun karşılık vermeden ayağa kalktı, hızlı adımlarla şık, aydınlık misafir odasına gitti, balkonun kapısına yaklaştı, tokmağını tutacak oldu, sonra vazgeçip kalabalığın daha iyi göründüğü pencereye doğru geçti. Uzun boylu bir genç, en önde duruyor, sert bir tavırla elini sallayarak bir şeyler söylüyordu. Yanı başında yüzü gözü kan içinde olan bir demirci, somurtkan bir tavırla duruyordu. Pencerenin öbür tarafından uğultu halinde sesler duyuluyordu.

Rastopçin pencerenin önünde durarak:

– Fayton hazır mı? diye sordu.

– Hazır ekselans.

Rastopçin tekrar balkon kapısına yaklaştı. Polis müdürüne:

– Canım bunlar ne istiyorlar? diye sordu.

– Söylediklerine göre, emriniz üzerine Fransızlarla çarpışmak için toplanmışlar, ekselans. İhanetten filan söz ediyorlardı. Ama öyle bir kaynaşıyorlar ki, ekselans, ellerinden güç bela kurtuldum. İzin verirseniz bir teklifim var ekselans...

Rastopçin öfkeyle:

– Lütfen gidin, fikirlerinize ihtiyacım yok, ne yapacağımı kendim bilirim! diye bağırdı.

Balkonun kapısında duruyor, kalabalığa bakıyordu. "İşte Rusya'yı bu hale getirdiler! İşte beni bu duruma soktular!" diye düşünüyor, olanların tümünü sırtına yükleyebileceği bilinmeyen birine karşı içinde bastırılması imkânsız, müthiş bir öfke uyandığını hissediyordu.

Çabuk alevlenen insanlarda sık sık görüldüğü gibi kin artık tüm varlığını sarmıştı. Ama hâlâ onu söndürebilecek birisini arıyor-

du. *"La voilà la populace, la lie du peuple,"*[1] diye düşünüyordu. Birden elini sallayan uzun boylu gence bakarak *"La plèbe qu'ils ont soulevée par leur sottise. Il leur faut une victime,"*[2] diye aklına geldi. Böyle bir şeyin aklına gelmesinin asıl nedeni, böyle bir kurban bulmanın kendisi için gerekli olmasıydı; hırsını alabileceği birini bulmalıydı.

Tekrar:

– Fayton hazır mı? diye sordu.

Yaver:

– Hazır efendim. Vereşyagin için ne emredersiniz? Kendisi kapıda bekliyor.

Rastopçin birden beklenmedik bir şey aklına gelmiş gibi şaşkınlıkla:

– Ya! diye bağırdı.

Sonra hızlı bir hareketle kapıyı açtı, kararlı adımlarla balkona çıktı. Konuşmalar birden sustu. Şapkalar, kasketler çıkarıldı, tüm gözler dışarı çıkmış olan konta doğru çevrildi. Kont hızlı hızlı konuşarak, yüksek sesle:

– Merhaba çocuklar! dedi. Geldiğiniz için teşekkür ederim. Şimdi yanınıza ineceğim, ama daha önce bir haydudun hesabını görmeliyim. Ona ceza vermeliyiz. Moskova onun yüzünden mahvoldu! Bekleyin, geliyorum.

Kont, bunu söyledikten sonra aynı şekilde çabucak içeri girip kapıyı sıkıca kapadı.

Kalabalıkta sözlerini destekleyen memnun bir mırıltı dolaştı. "Demek tüm haydutların hesabını görecek! Bir de sen Fransızlar falan diyorsun... Göreceksin her şey nasıl düzelecek!" diye söylenen insanlar, sanki birbirlerini buna inanmamakla suçluyor, birbirlerini azarlıyorlardı.

Birkaç dakika sonra ön kapıdan bir subay çıktı, bir şeyler söyledi, o zaman muhafız subayları hazırolda dimdik durdular. Kalabalık balkonun önünden çekilerek açık adımlarla kapıya çıkan Rastopçin, birini arıyormuş gibi çevresine bakındı:

– Nerede? diye sordu ve bunu sorduğu anda bir evin köşesinden

1 "İşte ayaktakımı, işte halkın en alt basamağı!"

2 "Aptallıkları yüzünden ayağa kaldırdıkları plebler! Bir kurban istiyorlar!"

iki muhafız arasında çıkan, uzun, ince boyunlu, başının yarısı tıraş edilmiş, yarısı saç içinde bir genç göründü.

Gencin sırtında bir zamanlar şık olduğu belli olan mavi, keçe kaplı, tüyleri dökülmüş, tilki kürkünden bir gocuk, ayağında da mahkûmların giydiği cinsten, uçları kirli ince çizmelere sokulmuş, eski püskü, kirli bir şalvar vardı. İnce, gücünü yitirmiş ayaklarına, kararsız yürüyüşünü aksatan prangalar ağırlık veriyordu.

Rastopçin, gözlerini gocuğu tilki kürkünden yapılmış gençten ayırdı, kapının önündeki son basamağı işaret etti:

– Buraya getirin onu!

Genç adam, prangalarını şakırdatarak, ağır ağır gösterilen basamağa çıktı, gocuğunun boğazını sıkan yakasını parmağıyla tutarak gevşetti, uzun boynunu bir iki kez sağa sola çevirdi, sonra içini çekerek, kaderine boyun eğmiş bir tavırla hiçbir ağır iş görmediği belli olan ince ellerini karnının üzerinde kavuşturdu.

Genç adam basamağın üzerine yerleşirken birkaç saniyelik bir sessizlik olmuştu. Yalnız hepsi bir noktaya toplanarak birbirini iten insanların arka sıralarında iç çekişler, iniltiler, itişmeler ve yer değiştiren ayakların sesleri duyuluyordu.

Rastopçin, genç adamın gösterilen yere yerleşmesini beklerken kaşlarını çatarak eliyle yüzünü ovuşturuyordu. Etrafı çınlatan tiz bir sesle:

– Çocuklar! diye bağırdı. Bu adam Vereşyagin'dir. Moskova'nın mahvolmasına yol açan alçak budur!

Gocuğu tilki kürkünden yapılmış genç, kaderine boyun eğmiş bir tavırla, ellerini önünde kavuşturmuş, hafifçe eğilmiş olarak duruyordu. Başı tıraş edildiği için çirkin ve umutsuz görünen genç yüzü yere doğru çevrilmişti. Kontun ilk sözlerini duyunca ona bir şey söylemek ya da hiç değilse onunla göz göze gelmek istiyormuş gibi ağır ağır başını kaldırdı, aşağıdan konta baktı. Ama Rastopçin ona bakmıyordu. Genç adamın birden uzun ince boynunda kulağının arkasına giden damar gerilmiş, morarmış, yüzü de kızarmıştı.

Tüm gözler ona doğru çevrilmişti. Kalabalığa baktı ve karşısındaki insanların yüzlerindeki ifadeden cesaret bulmuş gibi, çekingen, üzgün bir tavırla gülümsedi, sonra başını gene eğerek basamağın üzerinde duruşunu düzeltti.

Rastopçin hiç değişmeyen, madenî bir sesle:

– Çarına ve vatanına ihanet etmiştir! Bonapart'ın tarafına geçmiştir. Aramızda yalnız o, Rusların adını kirletmiştir! Moskova da şimdi onun yüzünden mahvoluyor! diyordu.

Gözlerini bir an için indirdi ve o sırada aşağıda, boynu eğik bir tavırla duran Vereşyagin'i gördü. Gözü ona ilişince kan beynine çıkmış gibi oldu. Elini kaldırdı, halka doğru dönerek bağırır gibi:

– Artık cezasını siz verin! Onu size bırakıyorum! dedi.

Halk susuyor, yalnız birbirini gittikçe daha çok sıkıştırıyordu. Birbirine yapışmış gibi durmak, bu her an patlamaya hazır, boğucu hava içinde soluk almak, kımıldamaya bile gücü yetmemek ve bilinmeyen, anlaşılmayan, korkunç bir olayı beklemek dayanılır şey değildi. Önde duran, karşılarında tüm olup bitenlerin tümünü gören insanların hepsi korkudan gözlerini de, ağızlarını da açmış, tüm güçleriyle sırtlarını gererek, arkadan itenleri tutmaya çalışıyorlardı.

Rastopçin:

– Gebertin şunu! Kahrolsun hain ve artık Rusların adını kirletmesin! diye bağırdı. Vur! Emrediyorum!

Halk, Rastopçin'in sözlerini anlamadan, yalnız öfkeli sesindeki anlamı sezerek, iniltilerle biraz ilerledi, ama hemen sonra tekrar durakladı.

Tekrar meydana gelen bir anlık sessizliğin ortasında Vereşyagin'in çekingen, ama aynı zamanda rol yapıyormuş hissini veren sesi duyuldu:

– Kontum! Kontum... Bizden güçlü Tanrı var! diyerek başını kaldırdı ve o ince boynundaki kalın damar gene kanla doldu, kırmızı yüzü de bir anda sarardı.

O daha söylemek istediğini bitirmeden Rastopçin birden tıpkı onun gibi sararak:

– Gebertin şunu! Emrediyorum! diye bağırdı.

Subay, muhafız erlerine:

– Kılıç çek! diye emir vererek kılıcını çekti.

Kalabalığın arkalarından daha güçlü bir dalga geldi, ön sıralara dek ilerledi ve bir anda öndekileri yerlerinden söküp sürükleyerek ta kapının önündeki basamaklara yaklaştırdı. Uzun boylu

genç taşlaşmış bir yüzle, elini kaldırmış olarak Vereşyagin'in yanında duruyordu.

Subay, muhafız erlerine fısıldar gibi:

– Vur! dedi ve erlerden biri, kin duyarak karmakarışık olmuş bir yüzle, kılıcının küt yanı ile Vereşyagin'in başına bir darbe indirdi.

Vereşyagin, bunun kendisine neden yapıldığını anlamıyormuş gibi korkuyla arkasına bakarak şaşkınlıkla kısa bir çığlık attı:

– Ah!

Kalabalıkta da bir şaşkınlık ve korku iniltisi dolaştı. Birinin dertli dertli:

– Aman yarabbi! diye bağırdığı duyuldu.

Ama Vereşyagin, elinde olmayarak attığı bu şaşkın çığlıktan sonra duyduğu acıdan sızlanır gibi bağırdı ve işte bu bağırış onu mahvetti. Halka hâlâ engel olan o insani duyguların dayanılmaz derecede gerilmiş teli birden kopuverdi. Cinayete bir kez girişilmişti; artık işin sonunu getirmek zorunluydu. Şikâyet dolu iniltiyi, halkın tehdit eden, öfkeli kükremesi bastırdı. Fırtınanın son, yedinci dalgası nasıl gemileri parçalarsa kalabalığın arka sıralarında yükselen bu son karşı konulmaz dalga, ön sıralara dek geldi, onları devirdi ve her şeyi kapladı. İlk vuruşu indiren muhafız eri, vuruşunu tekrarlamak istiyordu. Vereşyagin, kollarını kendisine siper ederek, dehşet içinde, bağıra bağıra kendini halka doğru attı. Uzun boylu gence çarptı, o da elleriyle Vereşyagin'in ince boynunu kavradı ve vahşi bir çığlık atarak, onunla birlikte üzerlerine sel gibi gelen ve her şeyi parçalayan halkın ayakları dibine düştü.

Kimi Vereşyagin'e, kimi uzun boylu gence vuruyor, onu parçalıyordu. Ezilen insanların çığlıkları da uzun boylu genci kurtarmaya çalışanların bağırışları da halkın içinde kin uyandırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Muhafız erleri uzun bir süre, kan içinde kalan, dayaktan yarı ölü hale gelmiş fabrika işçisini kurtaramadılar. Ve bir kez başlanmış işi sona erdirmeye çalışan halkın kendini kaptırdığı o çılgınca aceleye rağmen, Vereşyagin'i döven, boğan, parçalayan insanlar onu uzun bir süre öldüremediler; kalabalık her yönden bastırıyor ve ne son vuruşu indirmeye ne de onu bırakmaya fırsat veriyordu.

– Baltayla mı gebertmeli, ne yapmalı? Ezdiler hain herifi. Dini-

mizi ele verdi! Sağmış.. Herif yedi canlı.. Hak eden cezasını bulur. Dayaktan gebertin be! Hâlâ sağ mı yahu?

Ancak kurban çırpınmayı bıraktığı, çığlıkların yerine de sürekli, hep aynı tonda duyulan bir hırıltı duyulmaya başlayınca herkes aceleyle geri çekildi ve yerde yatan, kan içindeki cesedin çevresinde itişe kakışa yer değiştirmeye başladı. Herkes yaklaşıyor, yapılmış olanlara bakıyor, dehşet ve şaşkınlık içinde söylene söylene geri çekiliyordu.

Kalabalıkta:

– Aman yarabbi! Millet canavar kesilmiş! Bundan sonra artık sağ kalabilir mi? sesleri duyuluyordu.

Aynı insanlar, yüzü kana ve toza bulanmış, mosmor olmuş, uzun ince boynu vurulmuş cesede, canları acıyormuş gibi bir acıma duygusu içinde bakıyorlardı.

– Gencecikmiş de... diyorlardı. Herhalde tüccar falandı... Amma da azgın millet olduk!.. Diyorlar ki suçlu olan bu değilmiş... O olmaz olur mu? Aman yarabbi! Öbürünü de dövmüşler, neredeyse ölecekmiş, öyle diyorlar...

Ah şu milletimiz yok mu? Günahtan korkmayan... diyorlardı.

Fazla çaba gösterme meraklısı polis memuru, kont hazretlerinin avlusunda bir cesedin bulunmasını yakışıksız sayarak muhafız erlerine, onu sokağa götürmelerini emretti. İki muhafız eri her yanı sakat edilmiş cesedi ayaklarından tutarak sürüklemeye başladılar. Kana bulanmış, toz içinde kalmış, saçları kesilmiş, kirli başı uzun boynunun ucunda sağa sola kıvrılarak toprakta sürükleniyordu. Halk cesetten geri çekilerek birbirine sokuluyordu.

Vereşyagin'in yere düştüğü, halkın da vahşi bir kükreyişiyle onun başında toplanıp dalgalanmaya başladığı anda, Rastopçin birden sapsarı kesilmiş ve arabasının kendisini beklediği arka kapıya gidecek yerde, nereye, niçin gittiğini bilmeden, başını eğerek, hızlı adımlarla alt kattaki odalara giden koridordan ileriye doğru yürümüştü. Çenesinin sıtmaya tutulmuş gibi titremesini bir türlü durduramıyordu.

Arkasından, korkulu, titrek bir sesle duyuldu:

– Ekselans hazretleri, buraya efendim... Nereye gidiyorsunuz efendim? Buraya buyrun...

Kont Rastopçin, karşılık verecek durumda değildi; bu yüzden söz dinleyerek döndü, kendisine söylenen yere gitti. Arka kapıda fayton duruyordu. Halkın uzaktan uzağa gelen uğultusu burada da duyuluyordu. Kont Rastopçin, aceleyle faytona binerek Sokolniki'ye, kentin dışındaki evine doğru sürmelerini emretti.

Miyasnitskaya'ya çıkıp da artık halkın sesini duymadığı yere gelince pişmanlık duymaya başladı. Şimdi kendi memurlarının önünde açığa vurduğu heyecanı, korkuyu hoşnutsuzlukla hatırlıyordu. Fransızca olarak *"La populace est terrible, elle est hideuse!"*[1] diye düşünüyordu. *"Ils sont comme des loups qu'on ne peut apaiser qu'avec de la chair!"*[2]

Birden Vereşyagin'in sözleri aklına geldi:

– Bizden güçlü Tanrı var!

O zaman sırtında, hoş olmayan bir ürperme hissetti: *"J'avais d'autres devoirs,"*[3] diye düşündü. *"Il fallait apaiser le peuple. Bien d'autres victimes ont péri et périssent pour le bien publique."*[4]

Sonra kendi ailesi, kendi (yani onun idaresi altına verilen) başkentine ve kendi kendine karşı olan görevleri aklına geldi. Ama kendisi Fiyodor Vasiliyiç Rastopçin değil (ona öyle geliyordu ki) Fiyodor Vasiliyiç Rastopçin olarak kendini halkın uğruna feda eden bir kişiydi. Bir garnizon başkomutanı, bir devlet temsilcisi ve çarın tam yetkiyle görevlendirdiği biri olarak görüyordu kendini. "Eğer sadece Fiyodor Vasiliyiç olsaydım *ma ligne de conduite aurait été tout autrement tracée*[5] ama bir başkomutan olarak hayatımı ve haysiyetimi korumak zorundayım..."

Faytonun yumuşak yaylarının meydana getirdiği sarsıntıyla artık kalabalığın o korkunç çığlıklarını duymayan Rastopçin'in sinirleri hafif hafif sakinleşmişti. Sinirleri sakinleşince de her zaman olduğu gibi, zihni kendi kendine, moral bakımından sakinleşmeyi sağlayan nedenleri de uydurdu.

---

1 "Avam korkunçtur! İğrençtir!"

2 "Ancak insan eti yiyince sakinleşen kurtlar gibidirler!"

3 "Benim başka görevlerim vardı."

4 "Halkı sakinleştirmek gerekiyordu. Nice kurbanlar halkın iyiliği için mahvolmuşlardır ve oluyorlar."

5 "Davranışlarımızın çizgisi bambaşka olacaktı."

Rastopçin'i sakinleştiren düşünce, yeni bir şey değildi. Dünya kuruldu kurulalı, insanlar birbirini öldürmeye başlayalı bir tek kişi, kendi kendini bu düşünceyle sakinleştirmeden cinayet işlememiştir. Bu düşünce, *"le bien publique"*[1] halkın iyiliği idi.

Bir tutkuya kapılmamış olan bir insan için bu "halkın iyiliği" hiçbir zaman bilinen, kesin bir şey değildir; ama cinayet işleyen bir kişi, bunun neden ibaret olduğunun kesin olarak bilindiği kanısındadır. Rastopçin de işte bunu biliyordu.

Düşüncelerinde, davranışı yüzünden kendini suçlamak şöyle dursun, bu *à propos*'dan[2] böylesine yerinde yararlandığı, hem bir suçluyu cezalandırdığı hem de halkı sakinleştirdiğinden, bunları kendisinden hoşnut olmak için bir neden olarak görüyordu.

"Vereşyagin yargılanmış, kendisine idam cezası verilmişti!" diye düşünüyordu (Oysa Vereşyagin'e senato sadece kürek cezası vermişti). "Bir vatan haini, milletine ihanet etmiş biriydi. Onu cezasız bırakamazdım. Sonra *je faisais d'une pierre deux coups!*[3] Hem halkı sakinleştirmek için bir kurban veriyor hem bir canavarı cezalandırmış oluyordum..."

Kentin dışındaki evine gelip de oradaki işlerle meşgul olmaya başlayınca büsbütün sakinleşti.

Yarım saat sonra, hızlı giden atların koşulduğu arabası ile Sokolniki Düzlüğü'nden geçiyor, artık olup bitenleri hatırlamıyor, yalnız bundan sonra olacakları kavramaya ve düşünmeye çalışıyordu. Şimdi Yavuz Köprüsü'nden geçiyordu, kendisine söylediklerine göre Kutuzov oradaydı. Kont Rastopçin, kendisini aldatmış olan Kutuzov'a söyleyeceği öfkeli ve sitem dolu sözleri hayalinden geçiriyordu. Başkentin bırakılmasından, Rusya'nın mahvoluşa sürüklenmesinden doğabilecek tüm felaketlerin sorumluluğunu yüklenmiş olduğunu o ihtiyar tilkiye hissettirecek (ki ona göre bunun sorumlusu oydu), o bunamış, o eski kafalı adama bunların hesabını ondan soracaklarını söyleyecekti. Bunları daha önceden tasarlayarak öfkeyle faytonda sağa sola dönüyor, kızgın kızgın çevresine bakınıyordu.

---

1 Halkın iyiliği.

2 Tam yerinde ortaya çıkan fırsattan.

3 Bir taşla iki kuş vurmuş oluyordum!

Sokolniki Düzlüğü ıssızdı. Yalnız öbür ucunda, manastırla akıl hastanesi yanında, beyazlar giyinmiş, küme küme toplanmış insanlarla onlara benzeyen ama düzlüğe tek tek dağılıp ellerini kollarını sallaya sallaya, bağıra bağıra yürüyen kişiler göze çarpıyordu.

Aralarından biri, Kont Rastopçin'in arabasının yolunu kesecek şekilde geliyordu. Kont Rastopçin'in kendisi de arabacısı da muhafızları da serbest bırakılan bu delilere, özellikle onlara doğru koşana dehşet ve merakla bakıyordu.

Bu deli, uzun zayıf bacaklarının üzerinde sallana sallana, sırtındaki uzun gömleğin eteklerini uçura uçura, gözlerini Rastopçin'den indirmeden hızla üzerlerine doğru geliyor, konta boğuk bir sesle bir şeyler bağırıyor, durması için işaretler yapıyordu. Top top olmuş düzensiz sakalının bürüdüğü somurtkan, azametli yüzü zayıf ve sarıydı. Simsiyah, pırıl pırıl gözbebekleri, safran rengini andıran sarı göz aklarının aşağısına kaymış, sağa sola kayıp duruyordu. Tiz bir sesle durup durup:

– Dur! Gitme! Ben emrediyorum, diye çığlıklar atıyor, soluğu tıkanarak duruyor, sonra onları etkileyen bir sesle, gene çeşitli hareketler yaparak bir şeyler bağırmaya devam ediyordu.

Fayton atların var gücüyle ileri doğru fırladı. Ama Kont Rastopçin daha uzun bir süre, gittikçe yaklaşan o çılgın, umutsuzluk dolu çığlıkları işittiyse de daha çok o kürk gocuklu vatan hainiinin şaşkın, korkulu ve kan içindeki yüzü gözlerinin önünden hiç gitmiyordu.

Yeni izlenimleri ne kadar taze olursa olsun, hissediyordu ki öbür anı yüreğinden silinmeyen bir iz bırakmıştı. Şimdi kesin olarak anlıyordu ki bu anının içinde açtığı kanlı yara, hiçbir zaman iyileşmeyecekti. Şimdi kendi sözlerini tekrar duyar gibi oluyordu:

– Parçalayın şunu! Hesabını sizden soracağım!

"Bu sözleri neden söyledim sanki? Ağzımdan kaçtı işte... Onları söylemeyebilirdim, o zaman hiçbir şey olmazdı..."

İlk vuruşu indiren muhafız erinin ilk anda korkulu ama sonradan birden vahşileşen yüzü ile ona çekingen bir sitemle bakan o gocuğu tilki kürkünden yapılmış delikanlının bakışı gözlerinin önünde canlanıyordu.

"İyi ama ben bunu kendim için yapmadım ki! Bunu böyle yap-

mam gerekiyordu. *La plèbe, le traitre... Le bien publique!*"[1] diye düşünüyordu.

Yavuz Köprüsü'nde ordular hâlâ birbirlerini sıkıştırıyorlardı. Hava sıcaktı. Fayton büyük bir gürültüyle dörtnala kendisine yaklaştığı sırada, Kutuzov kaşlarını çatmış, somurtkan bir tavırla, köprünün yanındaki bankta oturuyor, kırbacıyla kumların üzerine bir şeyler çiziyordu.

Sırtında general üniforması, başında tüylü bir şapka ile, öfkeden mi, korkudan mı bilinmez, gözleri hep hareket eden biri, Kutuzov'a yaklaştı, ona Fransızca bir şeyler söylemeye başladı. Bu, Kont Rastopçin'di. Kutuzov'a, artık orada Moskova diye, "başkent" diye bir şey kalmadığını, ayakta kalan tek şey ordu olduğu için oraya geldiğini söylüyordu.

– Bana Moskova'yı savaşmadan düşmana bırakmayacağınızı söylemiş olsaydınız her şey başka türlü olurdu; tüm bunlar olmazdı!

Kutuzov, Rastopçin'e bakıyor, sanki kendisine söylenen bu sözlerin anlamını kavramıyormuş gibi, o anda kendisiyle konuşanın yüzünde özelliği olan bir anlam bulabilmek için büyük bir çaba gösteriyordu. Rastopçin ne söyleyeceğini şaşırarak sustu, Kutuzov hafifçe başını salladı, sonra keskin bakışını Rastopçin'in yüzünden ayırmadan, yavaşça:

– Evet, Moskova'yı savaş yapmadan teslim etmem! dedi.

Kutuzov bu sözleri söylerken bambaşka bir şey mi düşünüyordu? Yoksa saçmaladığını bile bile mi söylemişti onları, kim bilir? Yalnız Rastopçin hiçbir karşılık vermeden aceleyle Kutuzov'un yanından uzaklaştı. Ve ne garip şeydir! Moskova'nın garnizon komutanı, o mağrur Kont Rastopçin, eline bir kırbaç aldı, köprüye yaklaşarak bağıra bağıra orada toplanmış olan akbabaları dağıtmaya başladı.

XXVI

Murat'nın orduları öğleden sonra saat dörtte Moskova'ya giriyorlardı. En önde, Würtembergli bir süvari birliği vardı, onun arkasından da kalabalık bir maiyetle Napoli Kralı'nın kendisi geliyordu.

1 Plebler, vatan haini... Halkın iyiliği!

Murat Arbat'ın ortasına yakın bir yerde, Sureti Görülen Aziz Nikolay Kilisesi'nin yanında durdu, öndeki birlikten kentin kalesi *le Kremlin*'in ne durumda olduğunu bildirecek haberi bekledi.

Murat'nın çevresinde, Moskova'da hâlâ kalan insanlardan küçük bir kalabalık toplanmıştı. Herkes bu tüylerle süslenmiş, altınlar takınmış, uzun saçlı, garip adama çekingen bir tavırla şaşkın şaşkın bakıyordu.

Alçak sesle söylenen sözler duyuluyordu:

– Kimmiş ki bu? Çarları mıymış neymiş? Amma adam ha!..

Tercüman atını grup halinde duran kalabalığa doğru sürdü. Kalabalıkta herkes birbirine:

– Şapkanı çıkar be... Şapkanı çıkar! diye söylenmeye başladı.

Tercüman, yaşlı bir kapıcıya doğru dönerek ona Kremlin'e daha çok yol olup olmadığını sordu. Kapıcı, kendisine yabancı ve Leh dilinin şivesini taşıyan adama şaşkınlıkla kulak veriyor, tercümanın konuştuğu dilin Rusça olduğunu anlamıyor, kendisine söylenenleri anlamadan başkalarının arkasına saklanıyordu.

Murat tercümana yaklaştı, Rus ordularının nerede olduğunu sormasını emretti. Ruslardan biri kendisine sordukları soruyu anladı, o zaman tercümana birkaç ses birden karşılık verdi. Öncü birlikten gelen bir subay, atını Murat'ya doğru sürdü, rapor vererek, kalenin kapısının içeriden sürgülendiğini ve herhalde içeride tertibat alınmış olduğunu bildirdi.

Murat:

– Peki, diyerek maiyetindekilerden birine doğru döndü, dört hafif top çıkarıp kapıyı dövmelerini emretti.

Murat'nın arkasından gelen konvoydan dörtnala topçu birlikleri çıktı ve Arbat Meydanı'nı geçmeye başladı. Vozvidjenka'nın öbür ucuna dek inen topçular orada durup meydanda safa girdiler. Birkaç Fransız subayı topçulara emir verip topları gerektiği şekilde dizdirerek uzun sahra dürbünüyle Kremlin'e bakıyordu.

Kremlin'de akşam duasının çanları çalıyor, bu ses de Fransızları şaşırtıyordu. Sanıyorlardı ki bu silaha çağrıydı. Birkaç topçu eri Kutafyev Kapısı'na yaklaştı. Kapının önünde kerestelerle tomruktan yapılmış barikatlar vardı. Bir subay birliği ile birlikte kapıya doğru koşmaya başlar başlamaz barikat altından iki tüfek patladı.

Topun başında duran general, subaya emir verdi, subay da erlerle birlikte geriye doğru koştu.

Kapının öbür tarafından üç atış sesi daha duyuldu. Kurşunlardan biri, bir Fransız erinin bacağını sıyırdı. Barikatın öbür tarafından birkaç kişinin garip bir sesle bağırdıkları duyuldu. Fransız generalinin, subaylarının ve erlerinin yüzlerinde, aynı anda, sanki emir verilmiş gibi, o eski neşe ile huzur anlamının yerine çatışmalara, acılara göğüs germeye hazır olduklarını belirten, inatçı, gergin bir anlam belirmişti. Mareşallerinden en son erine kadar hepsi aynı ruh hali içindeydi. Onlar için burası yalnız Vozvidjenka, Mohovaya, Kutafia ya da Troyitza Kapısı değildi, sadece kanlı bir çarpışmanın yapılacağı bir savaş alanıydı. Herkes bu savaşa hazırlanmıştı. Kapının öbür tarafındaki bağrışmalar dinmişti. Toplar ileriye doğru sürülmüştü. Topçular tutuşan fitilleri üflediler. Subay:

– Ateş! diye komut verdi ve birbiri ardından ıslıklı, madenî iki ses duyuldu.

Kapı gene dumanla örtüldü. Barikatın arkasında artık hiçbir şey kımıldamıyordu, o zaman Fransız piyade erleri, subayları ile birlikte kapıya doğru yürüdüler. Kapıda üç yaralı ile dört ölü vardı. Kaftanlı iki adam, duvarların dibinden aşağıya, Zemyanka'ya doğru kaçıyordu. Subay kerestelerle cesetleri işaret ederek:

– *Enlevez-moi ça!*[1] dedi.

Fransızlar yaralılara son birer kurşun sıkarak cesetlerini aşağıya, parmaklığın öbür tarafına attılar.

Bu insanların kim olduklarını kimse bilmiyordu. Onlar için sadece *"Enlevez-moi ça!"* denilmiş ve cesetleri kaldırılıp atılmış, sonradan da kokmasınlar diye götürülmüştü. Yalnız Thiers onları anarak birkaç güzel cümle karalamıştır: *"Ces misérables avaient envahi la citadelle sacrée, s'étaient emparés de fusils de l'arsenal, et tiraient (ces misérables!) sur les français, on en sabra quelques uns et on purgea le Kremlin de leur présence."*[2]

Murat'ya yolun temizlenmiş olduğu bildirildi. Fransızlar kapı-

1 Kaldırın şunları!

2 "Bu alçaklar kutsal kaleye dolmuş, cephanelikteki tüfekleri ele geçirmiş, Fransızlara (alçakça!) ateş ediyorlardı. Birkaçını kılıçtan geçirdiler ve Kremlin'i onlardan temizlediler."

dan içeri girip senato meydanında karargâh kurarak yerleşmeye başladılar. Erler senatonun penceresinden meydana iskemleler atıyor, ateşler yakıyorlardı.

Başka birlikler Kremlin'den geçerek Maroseyko, Lubyanka ve Pokrovka'da yerleşiyorlardı. Bir üçüncü grup Vozvidjenka, Znamenka, Nikolskaya ve Tverskaya'da kendisine yer buluyordu. Fransızlar her yerde, ev sahiplerini bulamayınca geldikleri kentin evlerine yerleşir gibi dağılıyorlardı.

Gerçi üstleri başları yırtık, aç, yorgun ve eski sayılarından üçte birini yitirmiş, Fransız erleri, Moskova'ya düzenli bir durumda girmişlerdi. Ama bu bitkin, aç ordu hâlâ dövüşebilecek, etrafa korku salabilecek bir orduydu. Birlikler ancak erler ev ev dağıldığı ana kadar, bir ordu bütünlüğünü korudu. Alaylardaki insanlar kimsenin bulunmadığı zengin evlere dağılmaya başladıktan sonra, ordu artık bir daha kendini toparlayamayacak şekilde dağıldı; geriye kalan, kente yerleşmiş insanlar ya da erler değildi, kendilerince değerli buldukları malları yüklenen bir "soyguncular" güruhuydu. Aradan beş hafta geçtikten sonra, aynı insanlar Moskova'dan çıkarken artık bir ordu teşkil etmiyorlardı. Sadece bir soyguncu kalabalığıydı. Her biri arabayla ya da elinde, kendisine çok gerekli ya da değerli görünen bir yığın eşya taşıyordu. Amaçları artık Moskova'ya girerken olduğu gibi fethetmek değildi. Sadece ele geçirileni yitirmemekti. Bir maymun, boynu dar bir testinin dibine elini daldırıp da bir avuç fındık alınca avucuna aldığını elden kaçırmamak için nasıl yumruğunu bir türlü açmazsa Fransızlar da Moskova'dan çıkarken aynı şekilde soyduklarını yanlarında götürmeden yapamıyorlardı, bu yüzden mahvolmaya mahkûmdular. Çaldıkları o eşyaları bırakmak onlara tıpkı maymuna bir avuç fındığı bırakmak gibi imkânsız görünüyordu. Herhangi bir Fransız alayının Moskova'nın rastgele bir mahallesine girişinden on dakika sonra, ortada ne bir er ne bir subay kalıyordu. Evlerin pencerelerinde, odadan odaya gülerek dolaşan kaputlu, potinli insanlar görünüyordu. Mahzenlerde, kilerlerde aynı tip insanlar yiyeceklerle uğraşıyorlardı. Avlularda gene onlara benzer tipler, ahırların, samanlıkların kapılarını açıyor ya da kilitlerini kırıyorlardı. Mutfaklarda ateş yakılıyor, kollar sıvanarak fırında bir şeyler pişiriliyor, yoğru-

luyor, kaynatılıyor ve kadınlarla çocuklar korkutuluyor, güldürülüyor ya da okşanıyorlardı. Dükkânlarda, evlerde, her yerde bu insanlar pek çoktu; ama artık ordu diye bir şey kalmamıştı.

Aynı gün, Fransız komutanları tarafından, birliklerin kente dağılmalarını, kentte yaşayan insanlara karşı zor kullanmalarını ve soygunculuk etmelerini yasak etmek ve hemen o akşam genel bir yoklama yapmak için emir üzerine emir verilmişti. Ama alınan tüm tedbirlere rağmen eskiden orduyu meydana getiren insanlar zengin, her çeşit konforu olan, yiyeceği bol, boş kente dağılıyorlardı. Aç bir hayvan sürüsü, çıplak bir tarladan geçerken nasıl hep bir arada gider, ama mümbit bir otlağa rastlar rastlamaz karşı durulmaz, imkânsız bir hızla dağılırsa ordu da aynı şekilde karşı durulamayacak bir akışla zengin kente yayılıvermişti.

Eskiden Moskova'da oturan kentliler yok olmuştu, koca kent, birlikleri tıpkı suyu emen bir kum gibi içine alıyor, erler önce girdikleri Kremlin'den yıldız biçiminde her yönde yol yol dağılıyorlardı. Süvari erleri, tüm malı mülkü ile bırakılmış bir tüccar evine girip de yalnız kendi atlarına yetecek kadar değil, daha fazla atı da alabilecek kadar geniş tavlalar buldukları halde, kendilerine daha güzel görünen bir başka evi işgal etmeye gidiyorlardı. Birçokları birkaç evi birden işgal ediyor, duvarlarına tebeşirlerle oranın kimin tarafından işgal edildiğini yazıyor, bu konuda başka birliklerle tartışıyor, hatta dövüşüyorlardı. Erler daha yerleşir yerleşmez kenti gezip görmek için sokağa koşuyor, her şeyin terk edilmiş olduğu söylentileri kulaklarına çalınınca değerli eşyaları bedavadan alabilecekleri yerlere akın ediyorlardı. Komutanlar erleri durdurmak istiyor, ama kendileri de ellerinde olmadan aynı eyleme sürükleniyorlardı. Araba pazarında fayton dolu satış yerleri olduğu gibi bırakılmıştı. Generaller oraya toplanmış, kendilerine kupa arabaları ile faytonlar seçiyorlardı. Kentte kalan insanlar kendilerini soygundan korumak umuduyla komutanları evlerine davet ediyorlardı. Zenginliğin, bolluğun sonu yoktu. Her yer, her şey doluydu; Fransızların işgal ettikleri yerin çevresinde daha el değmemiş, işgale uğramamış birçok yer vardı; Fransızlara öyle geliyordu ki bunlarda daha büyük hazineler vardı. Böylece Moskova onları gittikçe daha çok, daha çok içine almaya başlamıştı. Su kupkuru

bir toprağa dökülünce nasıl toprağın derinliklerinde yok oluverirse aç bir ordu da zengin ve boş bir kente girince aynı şekilde yok olur. Her yer çamurlanmış, yangınlar patlak vermiş ve soygunculuk başlamıştı.

Fransızlar Moskova yangınını *au patriotisme féroce de Rastoptchine*'den[1] biliyorlardı, Ruslar ise bunu Fransızların canavarlığına veriyorlardı. Aslında ise Moskova yangınının bir ya da birkaç kişiye sorumluluk yükleyecek nedenleri yoktu ve olamazdı. Moskova öyle koşullar içine sokulmuştu ki sayısı yüz otuzu bulan kötü yangın tulumbasının bulunmasına rağmen, şehir gene de yanmaya mahkûmdu. Kentin içinde oturanlar çıkıp gittiği için, tıpkı üzerine sürekli kıvılcımlar yağan bir yığın yonga gibi yanması kaçınılmaz bir şeydi. Sahipleri evlerinde otururken kentte bir polis örgütü bulunduğu halde, yazın hemen hemen her gün yangınların çıktığı tahtadan yapılmış bir kentin içinde oturanlar gidip de onların yerine çubuk tüttüren, senato meydanında gene senatodan alınmış iskemlelerle çoban ateşleri yakan ve kendilerine günde iki kez karavana pişiren birlikler gelince yanmaması imkânsız bir şeydir. Barış zamanı ordular bilinen bir bölgede köy evlerine yerleşir yerleşmez hemen o bölgede yangınların sayıları artar. Böyle olunca, yabancı bir ordunun yerleştiği boş ahşap kentteki yangınların artması ihtimali ne oranda artabilir? Bu düşünülecek bir şeydir ve *la patriotisme féroce de Rastoptchine* ile Fransızların canavarlığının bunda hiç suçu yoktur.

Moskova pipolardan, mutfaklardaki ocaklardan, çoban ateşlerinden, düşman erlerinin, yani evlerin sahibi olmadıkları halde orada oturanların tertipsizliğinden yandı. Belki kundaklamalar da olmuştur (Bu, oldukça şüphe götürür bir şeydir. Çünkü kenti yakmak için ortada hiçbir neden yoktu, aynı zamanda ne olursa olsun, meşakkkatli ve tehlikeli bir işti). Ama koca kentin yanması için bu bir neden olarak kabul edilemez, çünkü bu kundaklamalar olmasaydı gene aynı şey meydana gelecekti.

Fransızlar için Rastopçin'i barbarlıkla suçlamak, Ruslar için de canavar Bonaporte'ı suçladıktan sonra kahramanlık meşalesini

1 Rastopçin'in vahşi vatanseverliği.

kendi milletlerinin eline tutuşturmak ne kadar gurur verici olursa olsun, olup bitenlerde yangına doğrudan doğruya yol açan bir neden bulmak mümkün değildir. Çünkü Moskova tıpkı sahiplerinin terk ettiği ve içlerine yabancıların girip kendilerine karavana pişirmesine izin verilen her köy, her fabrika, her ev gibi yanmaya mahkûmdu! Moskova içindekiler tarafından yakıldı. Bu doğrudur. Ama yanmasına yol açan, orada kalanlar değil, içinden çıkıp gidenlerdir. Düşman işgaline giren Moskova, Berlin gibi, Viyana gibi ve başka kentler gibi sağlam kalmadı; bunun tek nedeni, sakinlerinin Fransızlar'a izzet ikramda bulunup, kentin anahtarını teslim edecek yerde, içinden çıkıp gitmiş olmalarıydı.

XXVII

Moskova'da yıldız şeklinde yol yol dağılan Fransızların kentin içinde sızışı, 2 Eylül günü ancak akşama doğru Piyer'in oturduğu eve ulaştı.

Piyer yalnızlık içinde ve hiç alışmadığı bir şekilde geçirdiği son iki günden sonra neredeyse deliliğe yakın bir ruh hali içindeydi. Tüm varlığını, bir türlü üzerinden atamadığı bir düşünce sarmıştı. Bu düşüncenin ne zaman ve nasıl varlığını sardığını bilmiyordu; kendini o kadar kaptırmıştı ki geçmişten hiçbir şey hatırlamıyor, şimdi olup bitenlerden de hiçbir şey anlamıyordu ve gördüğü, işittiği her şey ona rüya içinde oluyormuş gibi görünüyordu.

Sadece varlığını kaptırdığı ve Arap saçına dönmüş hayat sorunlarından kurtulmak için evinden ayrılmıştı; o sıradaki ruh hali içinde bu sorunları çözecek gücü kendinde bulamıyordu. İyosif Alekseyeviç'in evine, kitaplarla kâğıtları dizmek bahanesiyle, aslında sadece günlük endişelerden kurtulmak için gitmişti. İyosif Alekseyeviç'in anısı zihninde canlanınca gittikçe içine gömüldüğünü hissettiği o endişe verici karışıklığa tümden aykırı, ölümsüz, sakin ve her şeyi yenen düşünceler alemine daldı. Sığınacak sakin bir yer arıyordu ve onu gerçekten İyosif Alekseyeviç'in çalışma odasında bulmuştu.

Çalışma odasının ölü sessizliği içinde dirseklerini ölen üstadın tozlu masasına dayayıp oturunca hayalinde son günlerin, özellik-

le Borodino Savaşı'nın anıları, bir bir canlanmaya başladı. İçinden "onlar" dediği insanların ruhunda bıraktığı izlenimin gücü ve sadeliği yanında, kendi varlığının hiçliğini, yapmacıklığını nasıl hissettiğini hatırladı. Gerasim daldığı düşüncelerden onu ayırdığı zaman, aklına bir fikir geldi. Yapılan teklife göre, halkın Moskova'yı savunma hareketine katılacaktı. Hemen Gerasim'den bir kaftan ile bir tabanca bulmasını istedi. Ona, kendi adını gizleyerek İyosif Alekseyeviç'in evinde kalmak niyetinde olduğunu bildirmişti.

Sonradan, hiçbir iş yapmadan yalnızlık içinde geçirdiği o ilk gün boyunca (Birkaç kez, dikkatini mason'un el yazmaları üzerinde toplamaya çalışmış ama, bunu bir türlü başaramamıştı.) daha önce de düşündüğü bir şey, kendi adı ile Bonapart'ın adı arasında büyücülükte geçerli bir bağ bulunduğu düşüncesi, birkaç kez aklına geldi. Ama "canavarın" egemenliğine son vermek görevinin kendisine, *l'Russe Besouhof*'a düştüğü düşüncesi, sadece zaman zaman insanın hayalinde hiçbir nedene dayanmadan ve hiçbir iz bırakmadan geçip giden bir düşünce olarak aklına geliyordu.

Kaftanı satın alıp da (Piyer onu sadece Moskova'yı savunacak olan halka katılmak amacıyla almıştı) Rostovlara rastladığı ve Nataşa da ona, "Siz kalıyor musunuz? Ah ne kadar iyi!" dediği zaman, Moskova işgal edilse bile kentte kalıp kaderin kendisine verdiği görevi yerine getirmesinin gerçekten iyi bir şey olacağı bir an için zihninden geçmişti.

Ertesi gün de kendisini esirgememek ve "onlardan" geri kalmamak düşüncesiyle halkın peşinden Üç Tepe karakoluna gitti. Ama eve dönüp de Moskova'yı savunmayacakları kanısına vardıktan sonra, eskiden kendisine yalnız olması mümkün olarak görünen şey, şimdi bir zorunluluk, kaçınılmaz bir görev olarak görünüyordu. Adını gizleyerek Moskova'da kalmalı, Napolyon'a rastlamalı ve onu öldürerek ya kendini yok etmeli ya da Piyer'in anlayışına göre tüm Avrupa'nın yalnız Napolyon'un sebep olduğu felaketlerine son vermeliydi!

Piyer, 1809 yılında, Viyana'da bir Alman üniversite öğrencisinin Bonapart'a suikast girişimi hakkındaki tüm ayrıntılarını biliyordu, bu öğrencinin kurşuna dizildiğinden haberi vardı. Bu yüzden,

niyetini gerçekleştirirken hayatını tehdit edecek olan tehlike, ona daha da büyük bir heyecan veriyordu.

Piyer'i kaçınılmaz bir şekilde düşüncesini gerçekleştirmeye yönelten neden, aynı derecede güçlü ikili duyguydu. Bunlardan biri, bir fedakârlıkta bulunmak ve tüm halkın başına gelen felaketi kavrayarak acılarını paylaşmak ihtiyacıydı; ayın yirmi beşinde Mojaisk'e gidip savaşın en civcivli yerine sokulmuştu; şimdi de gene aynı duyguyla, alıştığı lüksle konforlu yaşantısına aykırı olarak sert divanın üzerinde soyunmadan yatıyor, Gerasim'le aynı yemekleri yiyordu. İkincisi, koşullara bağlı olmaya, insan eli ile yapılan ve insanların çoğuna dünyanın en büyük nimetleri gibi görünen her şeye karşı Ruslara özgü, tipik, belirsiz bir küçümseme duygusuydu. Piyer bu garip ama büyüleyici duyguyu ilk kez Sloboda Sarayı'nda duymuştu. O zaman, bir anda insanların bunca çaba ile kazandıkları ve korumaya çalıştıkları zenginliğin de iktidarın da hayatın da sözün kısası hepsinin herhangi bir değeri varsa bu değerin sadece hepsinden vazgeçmek zevki olduğunu hissetmişti.

Piyer, o gün hep ilk kez Sloboda Sarayı'nda duyduğu bu hissin etkisi altındaydı; ama bu duygusunu tatmin yolunu ancak şimdi bulmuştu. Bunlar, o anda Piyer'in bu niyetine güç veren ve ondan vazgeçmesini engelleyen şeyler, o zamana dek bu uğurda yaptıklarıydı. Eğer tüm bunlardan sonra, herkes gibi o da Moskova'dan gitseydi evinden kaçması da kaftanı da, tabancası da Rostovlara kentte kalacağını söyleyerek yaptığı açıklama da bunların hepsi yalnız anlamını yitirmeyecek, aynı zamanda adi ve gülünç görünecekti (Oysa Piyer'e en çok dokunan buydu).

Piyer'in sağlık durumu da her zaman olduğu gibi moral durumuna uygundu. Alışık olmadığı basit yiyecekler, o günlerde dadandığı votka, istediği şarapla puroları bulamayışı, değiştirmediği çamaşırı, yarı uykusuz, yataksız, kısa bir kanepenin üzerinde geçirdiği ilk gece... Tüm bunlar Piyer'de deliliğe yakın bir asabiyet yaratıyordu.

Saat öğleden sonra ikiye yakındı. Fransızlar artık Moskova'ya girmişlerdi. Piyer bunu biliyordu, ama eyleme geçecek yerde, yalnız tasarladığı işi düşünüyor, ileride çıkabilecek ihtimallerin tüm ay-

rıntılarını zihninden geçiriyordu. Gerçi yalnız kaldığı zaman, kendisinin de Napolyon'un da ölümünü hayalinde kesin ve belirli olarak canlandıramıyordu, ama kendi mahvoluşunu ve göstereceği kahramanca cesareti, olağanüstü bir kesinlik, aynı zamanda hüzünlü bir zevkle zihninden geçiriyordu.

"Evet, bir ben, bunu başarmalı ya da mahvolmalıyım!" diye düşünüyordu. "Evet, gideceğim... Sonra birden... Tabanca ile mi yoksa kılıçla mı? Her neyse, hepsi bir. Ona, 'Seni cezalandıran benim elim değil, Tanrı'nın elidir!' derim (böylece Napolyon'u öldürürken söyleyeceği sözleri bile aklından geçiriyordu). Eh, ne yapalım... Alın, cezalandırın beni!" diye yüzündeki hüzünlü ama sert bir anlamla başını eğerek kendi kendine söyleniyordu. Piyer, odanın ortasında durup kendi kendine söylenirken çalışma odasının kapısı açıldı ve eşikte, eskiden her zaman çekingen olan Makar Alekseyeviç'in tamamen değişmiş karaltısı göründü. Robdöşambrının düğmeleri çözüktü. Yüzü kızarmış, çirkinleşmişti. Belliydi ki sarhoştu. Piyer'i görünce ilk anda şaşırdı, ama yüzündeki hayreti fark edince hemen cesaretlendi, ince ayaklarının üzerinde sallana sallana odanın ortasına doğru yürüdü.

Karşısındakine güvendiğini belirten kısık bir sesle:

– Korktular! dedi. Ama ben teslim olmam diyorum! Ben diyorum... Öyle değil mi, beyefendi?

Bir an düşündü, sonra gözleri masanın üzerindeki tabancaya ilişince beklenmedik bir davranışla onu kaptığı gibi koşarak koridora çıktı.

Makar Alekseyeviç'in peşinden gelen Gerasim ile kapıcı, onu sofada durdurup elinden tabancayı almaya çalıştılar. Piyer, sofaya çıktı; bu yarı deli ihtiyara hem acıma hem de tiksinti ile bakıyordu. Makar Alekseyeviç çırpınıyor, yüzünü buruşturarak tabancayı elinden kaçırmamaya çalışıyor, kısık sesle, herhalde ona büyük bir etki yapıyormuş gibi gelen bir şeyler söylüyordu.

– Silah başına! Alabanda! Dur, alamazsın! diye bağırıyordu.

Gerasim:

– Yeter! Rica ederim yeter! Lütfen! Rica ederim, bırakın şunu! Çok rica ederim beyefendi, diyor, dirseğinden tutarak Makar Alekseyeviç'i kapıya doğru döndürmeye çalışıyordu.

Makar Alekseyeviç:

– Sen kimsin? Bonapart! diye bağırıyordu.

– Bu yaptığınız iyi şey değil, beyefendi. Lütfen odanıza gidin, siz dinlenin! Rica ederim, tabancayı verin!

XXVIII

Niyeti gerçekleşinceye dek, adını da Fransızca bildiğini de açıklamamaya karar vermiş olan Piyer, Fransızlar içeri girer girmez hemen ortadan yok olmayı düşünerek koridorun yarı açık kapısında duruyordu. Ama Fransızlar girdikten sonra hâlâ oradan uzaklaşmamıştı; yenemediği bir merak onu orada tutuyordu.

Fransızlar iki kişiydi. Biri uzun boylu, yakışıklı bir subaydı; öbürü herhalde er ya da emir eriydi. Yerden bitme, zayıf, yanık benizli, yanakları çukurdu. Yüzünün donuk bir ifadesi vardı. Subay, bastonuna dayanarak, topallaya topallaya önden gidiyordu. Birkaç adım attıktan sonra, herhalde bu evin kendine göre olduğuna karar vermiş olacak ki durakladı, kapıda duran erlere doğru döndü ve komutan olduğunu belli eden gür bir sesle atları avluya getirmeleri için bağırdı. Bu işi böylece karara bağladıktan sonra, ani bir hareketle kolunu dirseği görününceye dek yukarı kaldırdı, bıyıklarını düzelterek elini şapkasına değdirdi. Gülümsedi çevresine bakına bakına, neşeyle:

– *Bonjour la compagnie!*[1] dedi.

Hiç kimse karşılık vermedi. Subay Gerasim'e doğru döndü:

– *Vous êtes bourgeois?*[2]

Gerasim korkuyla subaya soru sorar gibi baktı. Subay, hoşgörü belirten, candan bir gülümseyişle kısa boylu adamı tepeden tırnağa süzüyordu.

– *Quartire, quartire, logement,*[3] dedi. *Les français sont de bons enfants. Que diable! Voyons! Ne nous fâchons pas mon vieux,*[4] diye kekeledi ve korku içinde susan Gerasim'in omuzuna hafif hafif vurdu.

---

1 Merhaba dostlar!

2 Siz buralı mısınız?

3 Oda, oda, mesken.

4 Fransızlar iyi yüreklidir. Ne olacak canım! Birbirimize kızmayalım dostum.

– *A ça! Dites donc, on ne parle pas français dans cette boutique?*[1] diye söylendi ve çevresine bakınırken Piyer'le göz göze geldi.

Piyer kapının yanından uzaklaştı. Subay gene Gerasim'e doğru döndü, kendine evin odalarını gezdirmesini istiyordu.

Gerasim:

– Bey yok burada... Ben anlamaz... Benim sizin... diye sözlerini kasıtlı olarak tersine söyleyip onları daha kolay anlaşılır bir hale getirmeye çabalıyordu.

Fransız subayı gülümseyerek Gerasim'e kendisinin de onu anlamadığını belirtmek için karşısında kollarını iki yana açtı, sonra topallaya topallaya Piyer'in durduğu kapıya doğru gitti. Piyer onunla karşılaşmamak için oradan uzaklaşmak istedi. Ama o anda, mutfağın açık kapısında, başını dışarı doğru çıkarmış, elinde tabanca tutan Makar Alekseyeviç'i gördü.

Makar Alekseyeviç, delilere özgü bir kurnazlıkla Fransız'ı tepeden tırnağa süzdükten sonra, tabancayı kaldırıp ona nişan aldı.

Sarhoş sarhoş parmağını tabancanın tetiğine basmaya çalışıyordu:

– Alaborda! diye bağırdı.

Fransız subayı, bağrışı duyunca arkasını döndü. Aynı anda, Piyer sarhoşun üzerine atıldı. Tabancayı tutan elini yakaladı, hemen yukarı doğru kaldırdı. Ama Makar Alekseyeviç sonunda parmağını tetiğin arkasına geçirmeyi başarmıştı. Kulakları sağır eden ve herkesi barut dumanı içinde bırakan bir patlama duyuldu. Fransız, sapsarı bir yüzle gerisin geriye kapıya doğru koştu.

Fransızca bildiğini saklamak niyetinde olduğunu unutan Piyer, tabancayı zorla alıp fırlatarak subaya doğru koştu, onunla Fransızca konuşmaya başladı.

– *Vous n'êtes pas blessé?*[2] dedi.

Subay kendini yokladı:

– *Je crois que non,*[3] diye karşılık verdi. *Mais je l'ai manqué belle cette fois-ci,*[4] diye ekledi. Sonra duvardan dökülen sıvayı işa-

1 Hay Allah! Bu Allah'ın belası yerde kimse Fransızca konuşmaz mı?

2 Yaralı değilsiniz ya?

3 Sanmıyorum.

4 Ama bu sefer zor kurtuldum.

ret ederek, *Quel est cet homme?*[1] diye sordu ve sert bir tavırla Piyer'e baktı.

Piyer, oynamak istediği rolü büsbütün unutarak, aceleyle:

– *Ah, je suis vraiment au désespoir de ce qui vient d'arriver,*[2] dedi. *C'est un fou, un malheureux qui ne savait pas ce qu'il faisait.*[3]

Subay, Makar Alekseyeviç'e yaklaşıp onu yakasından tuttu. Makar Alekseyeviç, dudaklarını sarkıtmış, uykuya dalmak üzereymiş gibi bir tavırla duvara yaslanmış, hafif hafif sallanıyordu.

Fransız elini çekti:

– *Brigand tu, me la payeras!*[4] dedi.

Sonra sözünü yüzünde somurtkan, gururlu bir anlam ve gösterişli, enerjik bir hareketle tamamladı:

– *Nous autres, nous sommes éléments après la victoire mais nous ne pardonnons pas aux traitres!*[5]

Piyer subaya Fransızca yalvarmaya devam ederek bu sarhoş, bu deli adamın kusuruna bakmamasını söylüyordu. Fransız susuyor, somurtkan tavrını değiştirmeden dinliyordu. Sonra birden gülümseyerek Piyer'e doğru döndü. Birkaç saniye ona baktı. Güzel yüzünde, dramatik, şefkatli bir anlam belirdi, elini uzattı:

– *Vous m'avez sauvé la vie! Vous êtes français!*[6] dedi.

Bir Fransız olarak bu sonucu çıkarmak kaçınılmaz bir şeydi. Büyük bir işi ancak bir Fransız başarabilirdi. Kendisinin yani M. Ramblalle'in, *capitaine du treizième léger*'nin[7] hayatını kurtarmak ise kuşkusuz en büyük yararlıktı.

Ama, subayın kendi kanısına dayanan bu sonucu çıkarmak ne kadar kaçınılmaz olursa olsun, Piyer onu hayal kırıklığına uğratmayı gerekli buldu, hemen:

– *Je suis russe!*[8] dedi.

---

1 Kimdir bu adam?

2 Ah, olanlardan ötürü o kadar üzüldüm ki.

3 Delinin biri, ne yaptığını bilmeyen zavallının biridir.

4 Haydut, bunu bana ödeyeceksin!

5 Biz zaferden sonra merhamet ederiz ama hainleri bağışlamayız!

6 Hayatımı kurtardınız! Fransız'sınız!

7 On üçüncü hafif süvari alayının yüzbaşısı.

8 Ben Rus'um.

Fransız parmağını yüzünün önünde sallayarak gülümsedi:

– *Ti... Ti... Ti...*[1] dedi. *Tout à l'heure vous allez ma contez tout ça! Charmé de rencontrer un compatriote. Eh bien! Qu'allons nous faire de c'est homme?*[2]

Bunu Piyer'e, sanki kardeşiyle konuşuyormuş gibi söylemişti. Sanki Piyer, Fransız olmasa bile dünyada en üstün sayılan bu sıfat kendisine verildikten sonra artık bunu reddetmesi imkânsız biriymiş gibi bir tavırla konuşmuştu. Piyer subayın son sorusu üzerine Makar Alekseyeviç'in kim olduğunu anlatarak bu sarhoş, bu deli adamın dolu bir tabanca bulduğunu, onu elinden almaya vakit bulamadıklarını söyledi ve bu davranışından ötürü ceza verilmemelerini rica etti.

Fransız göğsünü şişirerek ve eliyle çarlara yakışır cömert davranışla:

– *Vous m'avez sauvé la vie. Vous êtes français. Vous me demandez sa grâce? Je vous l'accord. Qu'on emmène cet homme,*[3] dedi.

Hızlı hızlı, enerjik bir tavırla konuşarak hayatının kurtulması şerefine Fransızlığa terfi ettirdiği Piyer'in koluna girdi, onunla birlikte evin iç tarafına doğru yürüdü.

Avludaki erler, tabanca sesi duyunca "Ne oldu?" diye sorarak ve suçluları cezalandırmaya hazır olduklarını belirten bir tavırla içeri girdiler; ama subay onları sert bir tavırla durdurdu:

– *On vous demandera quand on aura besoin de vous!*[4] dedi.

Erler dışarı çıktı. O sırada mutfağa girip çıkmış olan emir eri, subaya yaklaştı:

– *Capitaine, ils ont de la soupe et du gigot de mouton dans la cuisine* dedi. *Faut-il vous l'apporter?*[5] Yüzbaşı:

– *Oui, et le vin,*[6] dedi.

---

1 Haydi... Haydi... Haydi...

2 Bunları bana sonra anlatırsınız. Peki ama bu adamı ne yapacağız?

3 Hayatımı kurtardınız. Fransızsınız. Benden onu bağışlamamı istiyorsunuz. Dileğinizi yerine getiriyorum. Bu adamı götürsünler.

4 İhtiyaç olunca sizi çağırırlar!

5 Yüzbaşım mutfaklarında çorba ve koyun butu var. Getirelim mi?

6 Evet, şarabı da.

XXIX

Fransız subayı, Piyer'le birlikte evin iç tarafına girmişti. Piyer yüzbaşıyı Fransız olmadığına inandırmaya çalışmayı görev sayıyor, oradan gitmek istiyordu, ama Fransız bunun sözünü bile ettirmiyordu. O kadar saygılı, nazik ve candan bir tavrı vardı, hayatını kurtardığı için gerçekten öyle bir minnet duyuyordu ki Piyer ona ret cevabı vermek cesaretini kendinde bulamamış, girdikleri ilk odada, salonda, onunla karşı karşıya oturmuştu. Fransız olmadığını ısrarla ileri sürmesi üzerine, yüzbaşı, böyle gurur okşayıcı bir sıfatın nasıl reddedilebildiğine akıl erdiremiyormuş gibi omuzlarını silkmiş ve "Muhakkak Rus olduğunuzu belirtmek istiyorsanız varsın öyle olsun," diyerek öyle olsa da hayatını kurtardığı için ömrünün sonuna dek minnettarlık duyacağını söylemişti.

Bu adam eğer başkalarının duygularını biraz olsun anlayabilecek bir insan olsaydı Piyer'in o andaki hislerini tahmin edebilirdi. Piyer, belki de onu bırakıp gidecekti. Ama onun kendisiyle ilgisi olmayan her şeye karşı, Piyer'in aksine, tam bir kayıtsızlık göstermesi, aynı zamanda olup bitenleri heyecanlı bir merakla izlemesi tuhafına gitmişti.

Fransız, Piyer'in kirli, ama ince kumaştan yapılmış gömleğine ve parmağındaki yüzüğe bakarak:

– *Français ou prince russe incognito,*[1] dedi. *Je vous dois la vie et je vous offre mon amitié! Je ne vous dis que ça.*[2]

Bu seste, bu yüzün taşıdığı anlamda ve subayın davranışlarında o kadar candan bir ilgi, Fransızların anladıkları anlamda öyle bir soyluluk vardı ki Piyer onun gülümseyişine, elinde olmayarak gülümseyişle karşılık vererek uzatılan eli sıktı. Subay, kendinden memnun olduğunu belirten ve bıyıklarının altından görünen dudaklarını buruşturan, candan bir gülüşle:

– *Capitane Ramballe du treizième léger, decoré pour l'affaire du Sept,*[3] diye kendini tanıttı. *Voudrez-vous bien me dire à present à qui*

1 Fransız'sınız ya da adını gizleyen prens.

2 Hayatımı size borçluyum ve size dostluk elimi uzatıyorum! Size başka bir şey söylemiyorum.

3 13. alaydan Yüzbaşı Ramballe. "Yedi Eylül" muhaberesinde nişan almış bulunuyorum.

j'ai l'honneur de parler aussi agréablement au lieu de rester à l'ambulance avec la balle de ce fou dans le corps...[1]

Piyer adını veremeyeceğini söyledi ve kızarak içinden kendisine bir ad uydurmaya çalışırken asıl adını neden söyleyemeyeceğini açıklamaya çalıştı. Ama Fransız hemen sözünü kesti:

– *De grâce! dedi. Je comprends vos raisons, vous êtes officier... officier supérieur peut-être. Vous avez porté les armes contre nous. Ce n'est pas mon affaire. Je vous dois la vie. Cela me suffit. Je suis tout à vous. Vous êtes gentilhomme?*[2]

Bunu biraz değişik bir sesle sormuştu. Piyer "evet" anlamında başını eğdi.

– *Votre nom de baptême s'il vous plaît? Je ne demande pas davantage. Monsieur Pierre dites vous... Parfait, c'est tout ce que je desire savoir.*[3]

Sofraya koyun kızartması, sahanda yumurta, semaver, votka, bir de Fransızların yanlarında getirdikleri ve Rus mahzeninden çıkarılmış şarap konunca Ramballe, Piyer'e yemeğe onur vermesini rica etmiş, kendisi karnı acıkmış bir insan gibi, lokmaları o sağlam dişleriyle çiğneye çiğneye, dilini şaplata şaplata, ikide bir, *"Excellent, exquis,"*[4] diye diye bir an önce doymak ister gibi acele acele yemeye koyulmuştu. Yüzü kıpkırmızı olmuş, ter içinde kalmıştı. Piyer acıkmıştı, bu yüzden memnunlukla yemeğe katıldı. Emir eri Morel, sıcak suyla dolu bir kova getirdi, kırmızı şarabı da içine koydu.

Ayrıca tadına bakmak için, mutfaktan aldığı bir şişe kvası da getirmişti. Fransızlar artık bunun ne olduğunu öğrenmiş, hatta ona bir de ad vermişlerdi. Kvasa *"limonade de cochons"* (domuz limonatası) diyorlardı ve Morel mutfakta bulduğu bu "domuz limonatasının" tadını övüp duruyordu. Ama yüzbaşının yanında Mosko-

1 Şimdi bana lütfen vücudumda bir kurşunla cankurtaran arabasında bulunacak yerde, kiminle böyle zevkli konuşmak onuruna kavuştuğumu söyler misiniz?

2 Yalvarırım! Nedenlerinizi anlıyorum. Subaysınız... Belki de üst rütbeli bir subay. Bize karşı savaştınız. Ama bu beni ilgilendirmez. Size hayatımı borçluyum. Bu bana yeter. Neyim varsa sizindir. Soylulardansınız, değil mi?

3 Adınız neydi, lütfen söyler misiniz? Daha fazlasını öğrenmek istemiyorum. Mösyö Piyer diyorsunuz... Mükemmel, benim tek öğrenmek istediğim şey bu...

4 Nefis, güzel...

va'dan geçerken eline geçirdiği şarap bulunduğu için kvası Morel'e bıraktı, kendisi ise bordo şişesini aldı. Şişenin ağzını peçete ile sararak Piyer ile kendisine şarap doldurdu. Açlığının giderilmiş olması ve şarabın etkisi Fransız'ı daha da neşelendirmişti; yemek boyunca durmadan konuşuyordu:

– *Oui, mon cher monsieur Pierre, je vous dois une fière chandelle de m'avoir sauvé... de cet enragé... J'en ai assez, voyez-vous, de balles dans le corps. En voilà une...*[1]

Belini gösterdi.

– *À Wagram et deux de Smolensk.*[2]

Yüzündeki yara izi ile bacağını işaret etti:

– *Et cette jambe comme vous voyez qui ne veut pas marcher. C'est la grande battaille du 7 à la Moscou que j'ai reçu ça. Sacré Dieu, c'était beau! Il fallait voir ça, c'était un déluge de feu. Vous nous avez taillé une rude besogne; vous pouvez vous en vanter, nom d'un petit bonhomme. Et ma porole, malgré la toux que j'y ai gagné, je serais prêt à recommencer. Je plains ceux qui n'ont pas vu ça.*[3]

Piyer:

– *J'y ai été,*[4] dedi.

– *Bah! Vraiment? Eh bien, tant mieux,*[5] dedi. *Vous êtes de fiers ennemis tout de même. La grande redoute à été tenace, nom d'une pie. Et vous nous l'avez crânement fait payer. J'y suis allé trois fois, tel que vous me voyez. Trois fois nous étions sur les canons et trois fois nous a culbuté et comme des châteaux de cartes. Oh! C'était beau, monsieur Pierre. Vos granadiers ont été superbes, tonnerre de Dieux. Je les ai vu six fois de suite serrer les rangs et marcher comme à une revue.*[6]

---

1 Evet Mösyö Piyer... Beni bu kuduzun elinden kurtardığınız için size çok minnettarım. Zaten vücudumda epey kurşun var... Bir tanesi...

2 Vagram'da, ikisini de Smolensk'te...

3 Bir de şu gördüğünüz ve bir türlü yürümek istemeyen bacak var. Bu yarayı ayın yedisinde Moskova Muharebesi'nde aldım. Hay Allah, ne güzeldi! Beni görmeliydiniz. Bir ateş deryasıydı. Bize epey iş çıkarttınız. Bundan ötürü övünebilirsiniz! İnanın! Vallahi orada kaptığım öksürüğe rağmen, gene aynı şeye baştan başlayabilirim. Bunu görmeyenlere acıyorum!

4 Ben oradaydım.

5 Ya! Öyle mi? Daha iyi ya.

6 Doğrusu saygıdeğer düşmanlarsınız. Büyük tabya epey zor oldu, vallahi. Bize onu epey pahalıya mal ettiniz. Oraya üç kez gittim, işte böyle! Üç kez top ateşine tuttuk

Bir an sustu, sonra gülümseyerek devam etti:

– *Les beaux hommes! Notre roi de Naples qui s'y connaît à crie, bravo! Ah! Ah! Soldat comme vous autres.*[1]

Göz kırptı:

– *Tant mieux, tant mieux, monsieur Pierre. Terribles en batailles... Galants... avec les belles, voilà les français, monsieur Pierre n'est-ce pas?*[2]

Yüzbaşı o derece saf, candan, açık yürekli ve kendinden memnundu ki ona neşeyle bakan Piyer de az kalsın göz kırpacaktı. Belli ki *"galant"* sözü yüzbaşının aklına, Moskova'daki durumu getirmişti.

– *À propos, dites donc, est-ce vrai que toutes les femmes ont quitté Moscou? Une drôle d'ideé! Qu'avient elles à craindre?*[3]

Piyer:

– *Est-ce que les dames françaises ne quitteraient pas Paris si les russes y entraient?*[4] diye sordu.

Fransız, Piyer'in omuzuna vurarak kanlı canlı insanlara özgü bir neşeyle:

– Ha! Ha! Ha! diye kahkahalarla güldü. *Ah! Elle est celle-là,* dedi. *Paris? Mais Paris.... Paris...*[5]

Piyer:

– *Paris, c'est la capitale du monde...*[6] diye sözünü bitirdi.

Yüzbaşı Piyer'in yüzüne baktı. Bir alışkanlığı vardı; konuşmasının ortasında birden duraklıyor, içi gülen, şefkatli gözlerini karşısındakine dikiyordu.

– *Eh bien, si vous ne m'aviez pas dit que vous n'êtes pas parisien.*

---

onları, onlar da bizi üç kez iskambil kâğıdından yapılmış kaleler gibi devirdiler. Ah, ne güzel şeydi Mösyö Piyer! Humbaracılarınız harikuladeydi, vallahi! Tam altı kez saflarını sıkıştırdılar ve bir teftişe çıkar gibi yürüdüler.

1 Ne müthiş insanlar! Bizim Napoli Kralımız bile (ki bu işten anlar) onlara, "Bravo!" diye bağırdı. Bizler gibi askersiniz de!

2 Daha iyi ya, daha iyi ya Mösyö Piyer. Muharebelerde korkun... Ama güzellerin yanında... Kibar, bizim Fransızlar öyledir, değil mi?

3 Söz gelmişken sorayım, bütün kadınların Moskova'dan ayrıldıkları doğru mu? Şey doğrusu! Neden korktular sanki?

4 Ruslar Paris'e girselerdi Fransız hanımları gitmezler miydi?

5 Aman bu çok hoş. Paris mi? Ama Paris... Paris...

6 Paris dünyanın başkentidir.

Vous avez ce je ne sais quoi, ce...[1]

Bu gurur okşayan sözü söyledikten sonra gene hiç konuşmadan, Piyer'in yüzüne baktı:

Piyer:

– *J'ai été à Paris, j'y ai passé des années,*[2] dedi.

Fransız:

– *Oh, ça se voit bien. Paris... Un homme qui ne connaît pas Paris est un sauvage. Un parisien ça se sent à deux lieux. Paris, c'est Talma, la Dusschenois, Potier, la Sorbonne, les boulevards...*[3] dedi.

Sonra bu sözün öncekinden daha zayıf kaldığını fark ederek:

– *Il n'y a qu'un Paris au monde. Vous avez été à Paris et vous êtes resté russe. Eh bien, je ne vous en estime pas moins!*[4]

Karanlık düşüncelerle baş başa geçirdiği günlerden sonra içtiği şarabın etkisiyle bu neşeli, açık yürekli adamla konuşmaktan elinde olmayarak zevk alıyordu.

"Şimdi gideceğim, artık onunla bir tek söz bile etmeyeceğim!" diye aklından geçiriyordu.

Bunu düşündüğü halde, hâlâ yerinde oturuyordu. Garip bir güçsüzlük duygusu, onu sanki oraya çakmıştı; gitmek istiyor, ama bir türlü kalkıp gidemiyordu.

Yüzbaşı ise çok neşeli görünüyordu. Odada bir aşağı bir yukarı dolaştı. Gözleri pırıl pırıl parlıyor, bıyıkları da sanki aklından eğlenceli bir şey geçiyormuş gibi titreyip duruyordu. Birden:

– *Charmant!* dedi. *Le colonel de ces Wurtembourgeois! C'est un allemand; mais brave garçon, s'il en fait. Mais allemand.*[5]

Piyer karşısına oturdu:

– *À propos vous savez donc l'allemand, vous?*[6]

---

1 Vallahi, eğer bana Parisli olmadığınızı söylememiş olsaydınız. Sizde tarif edilemeyen bir şey var...

2 Paris'te bulundum, orada yıllarım geçti.

3 Ah, belli oluyor. Paris'i görmemiş insan hemen belli olur... Paris'i görmemiş insan vahşidir. Bir Parisli daha uzaktan belli olur. Hem sonra Paris demek... Talma demek... Potier demek... Dusschenois demek... Sorbonne demek... Bulvarlar demek...

4 Dünyada bir tek Paris var. Paris'te bulundunuz ve Rus kaldınız. Yine de size karşı daha az saygı duyuyor değilim.

5 Çok sevimli adam! O Würtemberglilerin albayı Alman'mış, ama iyi insan doğrusu. Ama Alman'mış...

6 Öylece siz Almanca biliyorsunuz, değil mi?

Piyer hiçbir şey söylemeden ona baktı.

– *Comment dites-vous asile en allemand?*[1]

Piyer:

– *Asile?*[2] diye tekrarladı. *Asile*'in Almancası *Unterkunft*'tur.

Yüzbaşı inançsız bir tavırla:

– Nasıl dediniz? diye sordu.

– *Unterkunft,* diye tekrarladı.

Yüzbaşı:

– *Onterkoff...* dedi ve gülen gözlerle birkaç saniye Piyer'e baktı. Son sözünü:

– *Les allemands sont de fières bêtes. N'est-ce pas, monsieur Piyer?*[3] diye bitirdi.

Sonra:

– *Eh bien, encore une bouteille de ce Bordeaux Moscovite, n'est-ce pas? Morel va nous échauffer, encore une petite bouteille,*[4] dedi ve neşeyle, Morel! diye seslendi.

Morel şamdanları ve bir şişe de şarap getirdi. Yüzbaşı mumların ışığında Piyer'e baktı. Belli ki karşısındakinin yüzünde gördüğü üzgün anlam onu şaşırtmıştı. İçten gelen bir üzüntü ve derdini paylaşmak istediğini belirten bir tavırla Piyer'e yaklaştı, eğildi, koluna dokunarak:

– *Eh, bien, nous sommes triste? Aurai-je vous fait de la peine? Non, vrai, avez-vous quelque chose contre moi?*[5] diye tekrar tekrar sordu. *Peut-être rapport à la situation?*[6]

Piyer hiçbir karşılık vermedi, ama Fransız'ın gözlerine yumuşak bir tavırla bakıyordu. Fransız'ın üzüntüsünü paylaşmak istediğini belirtmesi hoşuna gitmişti.

Fransız göğsünü yumruklayarak:

– *Parole d'honneur, sans parler de ce que je vous dois, j'ai de l'ami-*

1 Almancada konut nasıl denilir?

2 Konut mu?

3 Almanlar ne hayvandır, değil mi Mösyö Piyer?

4 Eh, biz o Moskova Bordosu'ndan bir şişe daha içeriz değil mi? Morel bize küçük bir şişe daha ısıtıp getirir.

5 Ne var? Dertli miyiz yoksa? Sizi üzecek bir şey mi yaptım? Doğru söyleyin. Bana kızdınız mı yoksa?

6 Yoksa durumdan ötürü mü sıkılıyorsunuz?

tié pour vous. Puis-je faire quelque chose pour vous? Disposez de moi. C'est à la vie et à la mort. C'est la main sur le coeur que je vous le dis![1] diyordu.

Piyer:

– *Merci!* dedi.

Yüzbaşı, Piyer'in yüzüne, tıpkı konutun Almancasını öğrendiği anda olduğu gibi dik dik baktı ve yüzü birden aydınlandı.

İki kadeh şarap doldurarak neşeyle:

– *Ah! Dans ce cas je bois à notre amitié,*[2] diye bağırdı.

Piyer dolu kadehi alıp şarabı içti. Rambelle kendi kadehindekini içtikten sonra, Piyer'in elini tekrar sıktı, sonra hüzünlü, düşünceli bir tavırla dirseklerini masaya dayadı:

– *Oui mon cher ami, voilà les caprices de la fortune!*[3] diye söze başladı. *Qui m'aurait dit que je serai soldat et capitaine de dragons au service de Bonapart, comme nous l'appelions jadis. Et cependant me voilà avec lui à Moscou.*[4]

Uzun bir hikâye anlatmaya hazırlanan bir insanın üzgün ve ölçülü sesiyle:

– *Il faut vous dire, mon cher... que notre nom est l'un des plus anciens de la France...*[5] diye devam etti.

Sonra Fransızlara özgü, derinlere inmeyen, saf bir açık yürekliliklе Piyer'e atalarını, çocukluğunu, delikanlılık ve erginlik çağını, tüm akrabalık, mal mülk ve aile bağlarını anlattı. Tabii "*ma pauvre mère*"[6] bu hikâyede önemli rol oynuyordu.

Heyecana kapılarak:

– *Mais tout ça, n'est que la mise en scène de la vie, le fond l'est*

---

1 Onurumun üzerine yemin ederim, size duyduğum minnettarlıktan başka dostça da bağlıyım. Sizin için bir şey yapabilir miyim? Emrinizdeyim. Ölüm de olsa, dirim de... Size bunu elimi kalbime koyarak söylüyorum!

2 Ah! Öyleyse dostluğumuzun şerefine içiyorum.

3 Evet dostum, işte kaderin cilvesi diye buna derler!

4 Kim derdi ki ben günün birinde Bonapart'ın (O zamanlar ona öyle derdik.) erlerinden biri ve muhafız alayında yüzbaşı olacağım. Ama işte onunla birlikte Moskova'dayım.

5 Şunu söylemek isterim ki azizim... bizim soyumuz, Fransa'nın en eski soylarından biridir.

6 "Zavallı annem."

l'amour, l'amour! N'est-ce pas monsieur Pierre? dedi. *Encore un verre?*[1]

Piyer gene içti ve kendisine üçüncü bir kadeh doldurdu.

Yüzbaşı:

– *Oh, les femmes! Les femmes!*[2] diyerek pırıltılı gözlerle Piyer'e bakarak sevgiden ve gönül maceralarından söz etmeye başladı.

Bunların sayısı pek çoktu; subayın güvenli, güzel yüzüne ve kadınlardan söz ederken gösterdiği heyecana bakılırsa söylediklerine kolayca inanılabilirdi. Tüm gönül maceralarının, Fransızların özel bir güzellik buldukları ve sevginin şiir yönü saydıkları adice bir çapkınlık havası taşımasına rağmen, yüzbaşı, tüm hikâyelerini, aşkın tüm güzelliklerini yalnız kendisinin tatmış olduğuna öylesine kesin bir inançla ve kadınları o kadar çekici bir şekilde tanımlayarak anlatıyordu ki Piyer elinde olmayarak dinliyordu.

Belli ki Fransız'ın bu kadar hoşlandığı *l'amour,* ne Piyer'in bir vakitler karısına duyduğu ve yüce bir yönü olmayan basit aşk ne de Nataşa'ya kendi kendine alevlendirdiği romantik aşktı (Ramballe bu her iki çeşit aşkı aynı derecede adi görüyordu, ona göre biri *l'amour des charretiers,*[3] öbürü de *l'amour des nigauds*[4] idi). Onun yüce saydığı aşk kadına karşı yapmacık ilişkilerden ve olmadık garip gönül oyunlarından başka bir şey değildi; duyguya asıl güzelliğini veren de onlardı.

Otuz beş yaşlarında sihirli güzelliği olan bir markize karşı duyduğu aşkın dokunaklı hikâyesi ile o kadınla aynı zamanda âşık olduğu harikulade güzel, tertemiz bir çocuğa, o büyüleyici markizin on yedi yaşındaki kızına karşı duyduğu aşkı işte böyle anlattı. Ana kız arasında, annenin kendisini feda etmesiyle hatta kendi âşığına kızı ile evlenmesini teklif etmesiyle sonuçlanan bu fedakârlık yarışı, artık geçmişe gömülen bir anı olduğu halde, hâlâ yüzbaşıya heyecan veriyordu. Sonra bir başka hikâye anlattı; bunda koca, âşık rolünü, kendisi (yani kadının sevgilisi) ise koca rolünü oynuyor-

---

1 Ama tüm bunlar sadece hayatın sahneye konuşudur, asıl temel aşktır, aşk! Öyle değil mi Mösyö Piyer? Bir kadeh daha?

2 Ah kadınlar! Kadınlar!

3 Arabacı aşkı.

4 Budala aşkı.

du; bundan başka *souvenirs d'Allemagne*'dan[1] birkaç bölüm anlattı; orada *asile*'lere *Unterkunft* deniliyordu ve orada *les maris mangent de la choux bouilli* ve *les jeunes filles sont trop blondes!*[2]

Sonunda sıra Polonya'da geçen ama hâlâ yüzbaşının hayalinde taze bir anı olarak yaşayan ve hızlı el hareketleriyle, yüzü ateş gibi yanarak anlattığı hikâyeye geldi; bu hikâyeye göre; kendisi bir Polonyalının hayatını kurtarmıştı (Zaten anlattığı tüm hikâyelerde, durmadan hayatını kurtardığı insanların sözü geçiyordu). Bunun üzerine Polonyalı o insanı baştan çıkaracak kadar güzel karısını (Bu kadın *parisienne de coeur*'dü.) ona teslim etmiş, kendisi de bu arada Fransız ordusunun hizmetine girmişti. Yüzbaşı mutluydu; o harikulade güzel Polonyalı kadın, onunla birlikte kaçmak istemişti; ama yüzbaşı vicdanının sesini dinleyerek kadını kocasına geri vermiş, bunu yaparken de *"Je vous ai sauvé le vie et je sauve votre honneur,"*[3] demişti. Bu sözü tekrarlayarak, bu dokunaklı anının etkisi altında varlığını saran gevşeklikten kurtulmak istiyormuş gibi gözlerini ovarak silkindi.

Piyer gecenin geç saatlerinde içki içtiği vakitler sık sık olduğu gibi, yüzbaşı başından geçenleri anlatırken hem onun söylediklerine kulak veriyor hem de nedense birden hayalinde canlanan kendi anılarının akışını izliyordu. Bu aşk hikâyelerini dinlerken birden beklenmedik bir şekilde Nataşa'ya karşı duyduğu aşkı hatırlamıştı; bir taraftan onu Ramballe'in hikâyeleriyle karşılaştırıyordu.

Görev duygusuyla sevginin çatışmasını anlatan hikâyeyi dinlerken sevdiği ile Şareva Kulesi'nin yanındaki son karşılaşmalarını hatırladı. O zaman bu karşılaşma onda büyük bir etki yapmamıştı, sonradan onu bir kez olsun hatırlamamıştı bile. Ama şimdi ona öyle geliyordu ki bu karşılaşmada çok önemli, şiirli bir anlam vardı.

Şimdi onun, "Piyotr Kiriliç, buraya gelin, öğrendiğime göre!" dediğini işitir gibi oluyor, gözlerini, gülümseyişini, yol için giydiği başlığı, altından hafifçe dışarı çıkmış bir tutam saçı görür gibi oluyordu... O zaman tüm bunlar ona dokunaklı göründü.

Yüzbaşı, o insanı baştan çıkartacak kadar güzel Polonyalı kadı-

1 Almanya hatıraları.

2 Kocalar lahana haşlaması yiyordu, genç kızlar da fazla sarışındı!

3 "Hayatınızı kurtardım, onurunuzu da kurtarıyorum."

nın hikâyesini bitirdikten sonra, Piyer'e doğru dönerek hayatında hiç böyle aşk uğruna fedakârlık hissi ile meşru bir kocaya karşı kıskançlık duyup duymadığını sordu.

Piyer böyle bir soru karşısında kalınca başını kaldırdı ve o anda zihnini meşgul eden düşünceleri açıklamak zorunluluğunu duydu. Aşkı başka türlü anladığını belirtmeye çalıştı. Tüm ömrü boyunca bir tek kadını sevebileceğini, bu kadının hiçbir zaman kendisine ait olamayacağını bile bile onu sevdiğini söyledi.

Yüzbaşı:

– Hayret! dedi.

Sonra Piyer, o kadını daha küçük yaştan sevmeye başladığını, ama o zamanlar onu düşünmeye cesaret bile edemediğini, çünkü o zamanlar onun daha çok küçük, kendisinin ise meşru olmayan bir evlat durumunda bulunduğunu açıkladı. Hem meşru olarak bir soyadı aldıktan hem de servete kavuştuktan sonra ise gene onu aklından geçirmek cesaretinde bulunmadığını anlattı; çünkü ona karşı aşırı bir sevgi duyuyor, onu dünyada her şeyden üstün, hele kendisinden çok üstün sayıyordu. Hikâyesinin burasına gelince yüzbaşıya, "Siz böyle bir şeyi anlayabiliyor musunuz?" diye sordu.

Yüzbaşı eliyle bunu anlamasa bile hikâyesine devam etmesini rica ettiğini belirten bir hareket yaparak:

– *L'amour platonique, les nuages...*[1] dedi.

İçtiği şarap mı, içini dökmek ihtiyacı mı, bu adamın hiçbir zaman bu hikâyede rol alanları tanımayacağı düşüncesi mi? Kim bilir belki de bunların hepsi Piyer'in rahatça konuşmasına yol açmıştı. Ağzını yemek yiyormuş gibi hareket ettirerek ve nemli gözlerini uzaklarda bir noktaya dikilmiş gibi bir tavırla tüm hikâyelerini anlattı; evlenmesini de Nataşa'nın en iyi arkadaşlarına karşı duyduğu aşkı da ihanetini de onunla olan tüm basit ilişkileri de... Hepsini açıkladı. Ramballe'in soruları üzerine, başlangıçta sakladığı şeyleri de... Sosyetedeki durumunu da hatta adını da açıklamıştı.

Piyer'in anlattıklarından yüzbaşıyı en çok şaşırtan şey, onun çok zengin olması, Moskova'da iki tane sarayının bulunması, buna karşın her şeyi bırakarak Moskova'dan kaçmayıp adını ve sosyal durumunu gizleyerek kentte kalmasıydı.

1 Platonik aşk, bulutlar...

Birlikte sokağa çıktıkları vakit artık çok geçti. Hava ılık, gece aydınlıktı. Evin solunda Moskova'da, Petrovka'da patlak veren ilk yangının gün doğuşunu andıran ışıkları görünüyordu. Sağda ta yükseklerde incecik bir hilal, hilalin tam karşısında Piyer'in içinden kendisine aşkta uğur getireceğini sandığı bir kuyruklu yıldız görünüyordu. Kapıda Gerasim, aşçı kadın ve iki Fransız duruyorlardı. Gülüştükleri ve birbirlerinin dillerinden anlamadıkları halde konuştukları duyuluyordu. Onlar da kentte gün doğuyormuş gibi görünen ışıklara bakıyorlardı.

Kocaman kentte, uzaklarda görünen bu pek büyük olmayan yangın insana korku vermiyordu.

Piyer, ta uçsuz bucaksız yıldızlı göklere, hilale, kuyruklu yıldıza, gün doğuyormuş gibi görünen ışıklara bakarak içinde sevinçli bir heyecan, bir duygulanma hissediyordu. "Her şey ne kadar güzel! Bundan fazlasını neden istemeli?" diye düşündü. Birden niyetinin ne olduğu aklına geldi. O zaman başının döndüğünü hissederek fenalık geçirdi. O kadar ki düşmemek için bir bahçe duvarına yaslandı.

Sonra arkadaşı ile vedalaşmadan, sallana sallana, önünde durduğu büyük kapıdan içeri girdi, odasına dönüp divanın üzerinde uzandı ve hemen uykuya daldı.

XXX

2 Eylül gecesi Moskova'da patlak veren ilk yangının gün doğuşunu andıran ışıklarını, ayrı ayrı yollardan kaçan kentlilerle geri çekilen birlikler aynı duygular içinde seyrediyorlardı.

Rostovların konvoyu, o gece Mitişi'de, Moskova'dan yirmi verst ilerideydi. 1 Eylül günü, yola o kadar geç çıkmışlardı ve yol arabalarla, ordu birlikleriyle o kadar tıkalıydı, evde sık sık adam gönderip aldırmak zorunda kaldıkları o kadar çok eşya unutulmuştu ki Rostovlar o gece Moskova'dan beş verst mesafede konaklamaya karar vermişlerdi. Ertesi sabah geç vakit yola koyulmuşlar ve gene o kadar çok duraklama olmuştu ki ancak Mitişi'ye kadar gelebilmişlerdi. Saat onda Rostovlar ve onlarla birlikte giden yaralıların hepsi büyük köyün evlerine, avlularına yerleşmişlerdi. Rostovların

uşakları ile yaralıların emir erleri, efendilerini yerleştirmiş, akşam yemeklerini yemiş, atlara yem vermiş, kapının önüne çıkmışlardı.

Komşu köy evinde Rayevski'nin eli kırılmış olan yaralı yaveri yatıyordu. Hissettiği müthiş ağrı yüzünden hiç durmadan acı acı inliyor ve iniltiler, o sonbahar gecesinin karanlığı içinde insana korkunç geliyordu. Bu yaver ilk gece, Rostovların konakladıkları avluda yatmıştı. Kontes, bu iniltiler yüzünden sabaha dek gözünü kırpmadığını söylüyordu. Bu yüzden Mitişi'ye gelince kontes o inleyen yaralıdan biraz uzak olmak için konakladıkları evden çıkıp kötüsüne taşınmıştı.

Uşaklardan biri, kapının önünde durup kupa arabasının yüksek körüğünün işaretinden, gecenin karanlığında, gene gün doğuşuna benzeyen ve pek büyük olmayan bir başka yangının ışıklarını gördü. Işık kümelerinden biri artık iyce belli oluyordu ve herkes biliyordu ki bu yanan Momonov'un Kazaklarının yaktıkları küçük Mitişi köyüydü.

Emir eri:

– Yahu kardeşler, bu başka bir yangın olacak! dedi.

Herkes gün doğuşuna benzeyen ışıklara doğru döndü:

– Öyle ya... Momonov'un Kazakları küçük Mitişi'yi yaktılar! dediler.

– Onlar ya! Hayır... Mitişi olamaz! Bu daha uzaklarda bir yer!

– Baksana şuraya, galiba Moskova'da...

Uşaklardan ikisi kapının önündeki sahanlıktan aşağı inerek arabanın öbür tarafına geçip basamağın üzerine oturdu.

– Orası daha solda kalıyor! Tabii ya! Mitişi'ye baksana ta nerede. Bu bambaşka bir yerde...

Birkaç kişi ilk konuşanlara katıldı. Biri:

– Baksana alevler amma fışkırıyor! dedi. Beyler, bana kalırsa bu yangın Moskova'da! Ya Sumaşkaya'da ya da Rogojskaya'da.

Bu söze hiç kimse karşılık vermedi. Herkes uzun bir süre hiç konuşmadan patlak veren ikinci yangının gittikçe şiddetlenen alevlerini seyretti. Kontun kendi uşağı (ona öyle diyorlardı) Danilo Terentyeviç, kalabalığa yaklaşarak Mişka'ya seslendi:

– Ne sallanıyorsun buralarda, kerata!.. Kont hazretleri birisini çağırıyorlar, ortada kimseler yok... Git elbiselerini kaldır.

– Ben su getirmek için buraya koştum!

Uşaklardan biri:

– Ne dersiniz Danilo Terentyeviç, bu yangın Moskova'da galiba, öyle değil mi? diye sordu.

Danilo Terentyeviç karşılık vermedi ve herkes gene uzun bir süre sustu. Gün doğuşuna benzeyen ışıklar gittikçe büyümeye, dalgalana dalgalana gittikçe daha uzaklara doğru yayılmaya başlamıştı.

Bir ses gene:

– Tanrı korusun! Bir rüzgâr çıktı mı... Her şey kupkuru...

– Bak, bak, nasıl yayıldı. Aman Yarabbi! Ala kargaların uçtuğu bile görülüyor. Tanrım, bize, günahkâr kullarına acı!

– Söndürürler herhalde!

O zamana dek susan Danilo Teretyeviç'in sesi duyuldu:

– Söndürecek biri var mı ki?

Sesi sakindi. Ağır ağır konuşuyordu:

– Gerçekten Moskova, çocuklar! dedi. Biricik Moskova'mız...

Sesi kesildi ve birden ihtiyarlar gibi hıçkırarak ağlamaya başladı. Herkes sanki günün doğuşuna benzeyen bu ışıkların ne anlama geldiğini kavramak için, bunu bekliyordu. İç çekişleri, dualar, duyuldu. Bu seslere baş uşağın hıçkırıkları karışıyordu.

XXXI

Kontun uşağı, eve dönerek ona Moskova'nın yandığını bildirdi. Kont çıkıp bakmak için sırtına robdöşambrını geçirdi. Onunla birlikte daha soyunmamış olan Sonya ile Madam Schoss da çıktılar. Nataşa ile kontes, odada kalmışlardı (Petya ailesinin yanında değildi, arkadaşıyla birlikte, Troitza'ya giden alaydaydı).

Kontes, Moskova'nın yandığını duyunca ağlamaya başladı. Tasvirlerin altındaki bankta, solgun bir yüz ve hep aynı noktaya bakan gözlerle oturan Nataşa ise (oraya geldiklerinden bu yana hep aynı yerde oturmuş, oradan hiç kımıldamamıştı) babasının sözlerine hiç önem vermemişti. Yaverin üç ev öteden bile hâlâ duyulan ve hiç dinmeyen iniltilerine kulak veriyordu.

Avludan dönen Sonya soğuktan ve korkudan titreyerek:

– Aman ne korkunç şey! dedi. Tüm Moskova yanıyor galiba! Korkunç bir ışık yayılmış göklere! Gel bak Nataşa, bu pencereden görebilirsin.

Bunu söylerken belli ki Nataşa'nın dikkatini dağıtmak istiyordu. Ama Sonya o sabah kontesin şaşkınlığına ve üzüntüsüne rağmen, Nataşa'ya Prens Andrey'in yaralı olduğunu ve onlarla aynı konvoyda bulunduğunu bildirmek gereğini hissederek durumu açıkladığından beri genç kız beyninden vurulmuş gibi, hep aynı pozda duruyordu. Kontes Sonya'ya öyle kızmıştı ki onun bu hale geldiği çok nadir görülürdü. Sonya ağlamış, bağışlaması için yalvarmıştı. Şimdi de kabahatini örtbas etmek istiyormuş gibi bir tavırla kuzininin çevresinde dönüp duruyordu.

Sonya:

– Bak Nataşa, ne müthiş bir yangın! dedi.

Nataşa:

– Neresi yanıyor? diye sordu. Ha! Sahi Moskova!

Sonra ret cevabı vererek Sonya'yı gücendirmemek ve ısrarlarından kurtulmak içinmiş gibi başını pencereye yaklaştırıp baktı; ama öyle bakıyordu ki bir şey görmemesine imkân yoktu. Bunu yaptıktan sonra hemen eski yerine oturdu.

Kontes de Sonya da biliyorlardı ki Moskova da Moskova'nın yanması da herhangi bir başka şey de artık Nataşa'nın umurunda değildi.

Kont, bölmenin öbür yanına geçerek yattı. Kontes Nataşa'nın yanına yaklaştı, kızı hasta olduğu zaman yaptığı gibi, elinin tersini alnına dokundurdu. Sonra dudaklarını sanki ateşi var mı diye anlamak istiyormuş gibi alnına değdirerek onu öptü:

– Üşümüşsün, tir tir titriyorsun. Yatsan iyi olur, dedi.

– Yatmak mı? Ha peki, şimdi yatarım.

Nataşa yalnız o sabah, kendisine Prens Andrey'in ağır yaralı olduğunu ve onlarla birlikte yolculuk ettiğini söyledikleri ilk anda, "Yarası nerede? Nasıl yaralandı? Tehlikeli mi? Onu görebilir miyim?" diye arka arkaya sorular sormuş, ama onu göremeyeceğini, yarasının ağır olduğunu, bununla birlikte hayatının tehlikede olmadığını söyledikleri zaman, herhalde kendisine söylenenlere inanmadan, ne sorarsa sorsun aynı cevapları vereceklerini dü-

şünerek soru sormaktan da konuşmaktan da vazgeçmişti. Bütün yol boyunca, böyle iri açılmış gözlerle kupa arabasının bir köşesine büzülüp oturmuştu. Kontes, bu bakışların ne anlama geldiğini bildiği için korkuyordu. Nataşa bankın üzerinde aynı pozda oturuyor, bir şeyler düşünüyor, bir şeyler kararlaştırıyordu ya da daha önce kararlaştırmıştı. Kontes bunu hissediyor; ama kararının ne olduğunu anlayamıyor, bu yüzden müthiş bir üzüntü duyuyordu.

– Nataşa, yavrum, soyun, gel, benim yatağıma yat!

Karyolanın üzerinde yalnız kontese yatak serilmişti: Madam Schoss ile iki genç kız yerde samanların üzerinde yatmak zorundaydılar.

Nataşa öfkeyle:

– Hayır anne! Ben burada, yerde yatacağım, dedi ve gidip pencereyi açtı.

Pencere açılınca yaverin iniltileri daha belirli olarak duyuldu. Nataşa gecenin serinliğinde başını dışarı çıkardı. Kontes, Nataşa'nın ince omuzlarının hıçkırıklardan sarsılarak hafif hafif cama çarptığını görüyordu. Genç kız, inleyenin Prens Andrey olmadığını biliyordu. Biliyordu ki Prens Andrey, onların bulunduğu konvoyda, sofanın öbür tarafında başka bir odadaydı. Ama bu korkunç ve hiç dinmeyen inilti, içinde hıçkıra hıçkıra ağlamak arzusunu uyandırmıştı. Kontes, Sonya ile bakıştı. Sonra Nataşa'nın omuzuna dokundu:

– Yat yavrum, yat evladım! dedi.

Nataşa:

– Ha, evet! dedi. Şimdi, şimdi yatarım, diyerek eteklerinin bağlarını kopara kopara aceleyle soyundu.

Elbisesini çıkarıp, hırkasını giydikten sonra, ayağını altına alıp yerde hazırlanmış olan yatağın üzerine oturdu ve uzun ince saç örgüsünü omuzunun üzerinden aşırıp önüne alarak çözdü, sonra yeniden örmeye koyuldu. İnce uzun parmakları usta hareketlerle, çabucak örgüyü çözüyor, yeniden örüyor, saç örgüsünü bağlıyordu. Nataşa'nın başı, her zamanki gibi bir sağa bir sola dönüyor, ama ateş gibi yanan gözleri iri iri açılmış, hep aynı noktaya bakıyordu. Akşam tuvaleti bittikten sonra Nataşa, kapının yanında, kenarda, samanın üstüne yayılmış çarşafa uzandı:

Sonya:

– Sen ortaya yat Nataşa! dedi.

Nataşa:

– Hayır. Ben buraya yatacağım! diye karşılık verdi.

Canı sıkılmıştı.

– Canım siz yatsanıza! diye söylendi.

Sonra yüzünü yastığa gömdü. Kontes, Madam Schoss ve Sonya aceleyle soyunup yattılar. Odada yalnız bir kandil yanıyordu. Ama avluda iki verst ileride tutuşmuş olan küçük Mitişi'nin yangınından gelen aydınlık vardı ve sokakta Mamonov Kazaklarının parçaladıkları meyhaneden sarhoşların uğultu halinde gelen bağırışları ile yaverin bir türlü dinmeyen iniltisi işitiliyordu.

Nataşa, içinden ve dışarıdan gelen seslere kulak veriyor, yattığı yerde hiç kımıldamıyordu. Önce annesinin dua okuduğunu, içini çektiğini, altındaki karyolanın gıcırdayıp durduğunu, Madam Schoss'un o alıştığı ıslıkla karışık horultusunu ve Sonya'nın hafif hafif soluk alışını duyuyordu. Sonra kontes, Nataşa'ya hafifçe seslendi. Nataşa cevap vermedi.

– Galiba uyuyor anne! dedi.

Kontes bir süre sustuktan sonra bir kez daha seslendi, ama bu sefer hiç kimse karşılık vermedi.

Kısa bir süre sonra, Nataşa annesinin artık düzenli bir şekilde soluk aldığını işitti. Yorganın dışında kalan küçük çıplak ayağının hiçbir şeyle örtülmemiş döşemenin üzerinde buz gibi soğuk bir hale gelmesine rağmen kımıldamıyordu.

Tahta aralığında sıkışmış bir cırcır böceği zafer kazanmış gibi ötmeye başladı. Uzaklarda bir horoz öttü. Daha yakındaki horozlar sesine karşılık verdi. Meyhanedeki bağrışmalar dinmişti; yalnız yaverin aynı şekilde inlediği duyuluyordu. Nataşa yattığı yerden doğruldu:

– Sonya, uyuyor musun? Anne? diye fısıldadı.

Kimse karşılık vermedi. Nataşa ağır ağır, ihtiyatlı bir hareketle kalktı. Haç çıkardı ve ince, çevik, çıplak ayağının tabanıyla soğuk, pis döşemeye bastı. Tahtalardan biri gıcırdadı. Nataşa ayaklarını bir kedi yavrusu gibi hızlı hızlı hareket ettirerek koştu, kapının soğuk tokmağını tuttu.

Ona öyle geliyordu ki ağır bir şey, köy evinin bütün duvarlarına, hep aynı düzen içinde vuruşlar indirip duruyordu; bu, korku dolu yüreğinin, içi parçalanıyormuş gibi olan kalbinin hızlı, korkak vuruşlarıydı.

Kapıyı açtı, eşiğin öbür tarafına geçti, sofanın rutubetli, soğuk toprak zeminine bastı. Vücudunu saran soğuk ona zindelik verdi. Çıplak ayağıyla yerde uyuyan birine dokundu; üzerinden aşıp ilerledi, Prens Andrey'in yattığı odanın kapısını açtı. Girdiği bu köy odasının her yanı karanlıktı. Odanın arka köşelerinden birinde, üzerinde bir karaltı bulunan karyolanın başucunda, bankın üzerinde, mantara benzeyen isli bir mum yanıyordu.

Nataşa daha o sabah kendisine Prens Andrey'in yaralı olduğunu söyledikleri anda, onu muhakkak görmesi gerektiğine karar vermişti. Bu gerekliliğin neden ileri geldiğini bilmiyordu, ama biliyordu ki bu görüşme kendisine acı verecekti, buna rağmen kaçınılmaz bir şey olduğu kanısındaydı.

Bütün gün o gece Prens Andrey'i görmek umuduyla yaşamıştı. Ama şimdi o an gelip çatınca birden gözlerinin önüne serilen görüntünün dehşeti içinde kalmıştı. Acaba prensin vücudunda ne sakatlık vardı? O eski Andrey'den geriye ne kalmıştı? Yoksa o da hep inleyip duran yaver gibi miydi? Evet, öyle olmalıydı. Andrey hayalinde o dehşet veren iniltinin bir belirtisi olarak canlanıyordu. Köşede ne olduğu belli olmayan yığını görüp de Andrey'in yukarı kaldırdığı dizlerinin omuzları olduğunu sanınca karşısında korkunç ve acayip bir varlık göreceğini sanarak dehşet içinde olduğu yerde donakaldı. Ama üstesinden gelemediği bir güç onu ileri doğru itiyordu. Ürkek bir adım attı, bir adım daha... Sonunda kendisini her yanı dolu, pek büyük olmayan köy odasının ortasında buldu. Bu odada tasvirlerin altındaki bankların üzerinde başka biri (bu Timohin'di) yatıyordu. Yerde iki kişi vardı. Bunlar doktorla Prens Andrey'in uşağı idi.

Uşak doğrularak bir şey fısıldadı. Timohin, yaralı ayağının ağrısından uyuyamamıştı. Karşısında beyaz gecelik, hırka ve gece başlığı ile beliren garip genç kıza gözlerini faltaşı gibi açmış bakıyordu. Uşağın uykulu uykulu ve korkuyla:

– Ne istiyorsunuz? Neden geldiniz? diye fısıldaması Nataşa'yı

köşede yatana daha çabuk yaklaşmaya zorlamaktan başka bir etki yapmadı.

O vücut ne kadar korkunç olursa olsun, ne kadar insan vücuduna benzemezse benzemesin, gene de onu muhakkak görmeliydi. Uşağın yanından geçti. Sönmeye yüz tutmuş mantar şeklindeki mum yana devrilmişti. Nataşa ellerini yorganın üzerine uzatmış olarak yatan Prens Andrey'i net olarak görüyordu.

Prens Andrey görünüşte eskisi gibiydi; ama yüzünün ateşler içinde yandığını belli eden rengi, Nataşa'ya dikilen pırıl pırıl gözleri ve özellikle gömleğinin yakasından görünen çocuk boynu gibi incecik boynu, ona saf, çocuksu bambaşka bir hal veriyordu. Nataşa, onu daha önceden hiç böyle görmemişti. Ona yaklaştı ve gençlere özgü, çevik, hızlı bir hareketle yere diz çöktü.

Prens Andrey gülümseyerek ona elini uzattı.

XXXII

Prens Andrey, Borodino savaş alanındaki gezici dispanserden ayrıldığından bu yana yedi gün geçmişti. Tüm bu süreyi baygınlığa yakın bir durumda geçirmişti. Yolda yaralı prensle birlikte olan doktorun düşüncesine göre, ateşinin yüksek olması ve zedelenmiş bağırsaklarının iltihaplanması, ölümüne yol açacaktı. Ama yedinci gün zevkle çay içerek bir parça ekmek yemiş, doktor da ateşinin düştüğünü fark etmişti. Prens Andrey, ilk olarak o sabah tam anlamıyla kendine gelmişti.

Moskova'dan çıktıkları ilk gece, hava oldukça sıcaktı; bu yüzden prensin geceyi arabada geçirmesine izin vermişlerdi, ama Mitişi'ye geldiklerinde onu arabadan çıkarıp çay vermelerini, yaralı prensin kendisi istemişti. Arabadan alınıp köy evine taşınması sırasında duyduğu ağrı yüzünden yüksek sesle inleyerek yeniden bayılmıştı. Onu portatif karyolaya yatırdıkları zaman da uzun bir süre hiç kımıldamadan, gözleri kapalı olarak yatmıştı. Sonra gözlerini açmış ve yavaşça "Getiriyorlar mı, ne oldu?" diye fısıldamıştı. Yaşantının önemsiz ayrıntılarını bu kadar iyi hatırlaması doktoru şaşırtmıştı. Prens Andrey'in nabzını yoklamış, o zaman hayretle ve hoşnutsuzlukla nabzın daha iyi olduğunu fark etmişti. Bunu fark ettiği va-

kit hoşnutsuzluk duymasının nedeni, meslek bilgisine dayanarak Prens Andrey'in hayatta kalmasının imkânsız olduğunu düşünmesiydi. Eğer şimdi ölmezse bir süre sonra müthiş acı çekerek ölebileceği kanısındaydı. Prensle birlikte, onunla aynı alaydan olan ve konvoylarına Moskova'da katılan küçük kırmızı burunlu Albay Timohin'i de götürüyorlardı; o da gene Borodino Savaşı'nda ayağından yaralanmıştı. Yanlarında doktor, prensin uşağı, arabacı, iki de emir eri bulunuyordu.

Prens Andrey'e çay vermişlerdi. Prens çaya çoktandır susamış gibi içiyor, bir şey anlamaya ya da hatırlamaya çalışıyormuş gibi, ateşli gözlerle kapıya bakıp duruyordu.

– Başka istemem! demişti. Timohin burada mı?

Timohin bankta sürüne sürüne ona yaklaşmıştı.

– Buradayım, prensim.

– Yaran nasıl?

– Benim yaram mı? Fena değil! Siz nasılsınız? Asıl önemli olan o!

– Kitabı bulmaya imkân yok mu?

– Hangi kitabı?

– İncil'i! Bende yok da.

Doktor İncil'i bulacağına söz vererek prensin neler hissettiğini öğrenmek için sorular sormaya başlamıştı. Prens Andrey doktorun bütün sorularına isteksiz bir tavırla, ama akıllıca cevap vermiş, sonra altına bir şilte koyarlarsa daha iyi olacağını, bu durumda rahatsız olduğunu ve çok ağrı duyduğunu söylemişti. Doktorla uşak prensi örten kaputu kaldırmış, yaradan yayılan ağır çürümüş et kokusundan yüzlerini buruşturarak o korkunç yeri incelemeye başlamışlardı. Doktor nedense hoşnutsuzluk içindeydi; bir şeyler değiştirmiş, sonra yaralıyı öyle bir çevirmişti ki prens gene bayılarak sayıklamaya başlamıştı. Hep kendisine o kitabı bir an önce vermelerini, yarasının altına sokmalarını rica edip durmuştu.

– Ne olursunuz! diye acıklı bir sesle konuşuyordu. Bende o kitap yok ki! Ne olur, rica ederim, bulun onu! Bir dakikacık şuraya koyuverin!

Doktor ellerini yıkamak için sofaya çıkmıştı. Eline su döken uşağa:

– Sizi vicdansızlar! Sizde vicdan yok mu? diye söylenmişti. Bir

dakikacık bakamadım, tam yarası yatağa değecek şekilde yatırmışsınız onu! Öyle bir ağrı yapar ki bu, nasıl sabrettiğine şaşırıyorum!

Uşak:

– Şimdi galiba gerektiği gibi yerleştirdik! Tanrı yardımcısı olsun! demişti.

Prens Andrey, başına gelenleri de yaralı olduğunu da arabası Mitişi'de durduğu vakit kendisini eve götürmelerini rica ettiğini de hatırlamıştı. Taşınırken gene acıdan kendini kaybetmiş, ikinci kez gözünü köy evinde, kendisine çay getirdiklerinde açmıştı. O zaman olup bitenleri tekrar zihninden geçirirken en canlı şekilde, gezici dispanserde, o sevmediği adamın çektiği acıyı anlayınca kendisine mutluluk getiren o yeni düşünceleri hatırlamıştı. Şimdi aynı şey oluyordu, aynı düşünceler belirli ve apaçık bir şekilde değil, ama gene tüm varlığını sararak zihninde canlanıyordu. Yepyeni bir mutluluğa kavuştuğunu hatırlıyordu; bu mutluluğun İncil'le bir ilişkisi olacaktı. İncil'i onun için istemişti. Ama yaralı vücuduna verdikleri kötü poz, onu yeniden tutup çevirmeleri, düşüncelerini yeniden karıştırmıştı. Üçüncü kez olarak ise gözlerini gecenin derin sessizliği içinde açmıştı. Çevresinde herkes uyuyordu. Cırcır böceği sofada ötüyor, sokakta biri bir şeyler bağırıyor, biri şarkı söylüyor, masanın, tasvirlerin üzerinde dolaşan karafatmalar hışırdıyor ve başucunda büyük bir mantar biçimindeki isli mumun yanında iri bir sonbahar sineği oradan oraya atılıyordu.

Prens Andrey normal bir ruh hali içinde değildi. Sağlam bir insan, normal olarak aynı anda sayısız şeyleri anar, hisseder ve düşünür. Ama bunların arasında seçim yaparak bir dizi düşünceyi ya da bir dizi olayı ayırıp dikkatini onların üzerinde durdurmak gücüne ve iradesine sahiptir. Sağlam bir insan derin düşünceler içinde bulunduğu bir sırada, birden içeriye girene nazik bir söz söylemek için dikkatini bir an için onlardan ayırabilir, sonra aynı düşünceler dizisine dönebilir. Prens Andrey'in ruh durumu işte bu bakımdan normal değildi. Gerçi bütün duyguları her zamankinden çok daha keskin, daha belirliydi, ama iradesinin dışındaydılar. Aynı anda çeşit çeşit düşünceler, çeşit çeşit hayaller onu etki altına alıyordu. Bazen zihni birden şaşılacak bir açıklıkla çalışmaya başlıyordu. Düşüncelerinde öyle bir güç, öyle belirlilik, öyle bir derinlik olu-

yordu ki sağlamken böyle düşünmesine imkân yoktu. Ama zihni böyle çalışırken düşüncesi birden ortasından kopuveriyor, yerini beklenmedik bir hayal alıyor ve Prens Andrey artık ilk düşüncesine tekrar dönmek için kendinde güç bulamıyordu.

Yarı karanlık odada, iri iri açılmış ateşli gözlerini karşıya dikmiş olarak yatarken, "Evet yeni bir mutluluk tattım. Böyle bir mutluluğu insanın elinden hiçbir şey alamaz!" diye düşünüyordu. "İnsanın maddi gücünü aşan, maddenin insana yaptığı dış etkilerin üstünde olan bir mutluluk! Yalnız ruhu tatmin eden bir mutluluk! Bir aşk mutluluğu. Bu mutluluğu her insan anlayabilir, ama derinliğine ancak Tanrı varabilir ve onu insana bağışlayan da yalnız Tanrı'dır. Ama Tanrı bu kuralı, nasıl ortaya koydu? Neden oğlu..."

Düşüncelerinin akışı birden kesiliverdi ve Prens Andrey (bunu sayıklarken mi, yoksa gerçekten mi işittiğini bilmeyerek) hafif, garip, fısıltılı bir ses duydu. Bu ses hiç durmadan hep aynı tempoda, "Piti... Piti... Piti..." diyordu. Sonra sadece "Ti... Ti... Ti..." halini aldı. Hemen arkasından gene, "Piti... Piti... Piti..." oldu, sonra tekrar "Ti... Ti... Ti..."ye döndü. Prens Andrey bu hışırtılı müzikle birlikte üzerinde, yüzünün tam ortasına gelecek şekilde, incecik iğnelerle küçük küçük ışınlardan meydana gelmiş, hayal gibi varlığın yükseldiğini hissediyordu. Hissediyordu ki (bu kendisine çok zor geldiği halde) bu yükselen hayalin yıkılmaması için çaba göstererek dengesini koruması gerekiyordu. Ama ne yapsa o yükselen yapı yıkılıyor, sonra o hışırtılı müziğin sesine uyarak yeniden meydana geliyordu. Prens Andrey, kendi kendine, "Uzadıkça uzuyor! Yayıldıkça yayılıyor," diye söyleniyordu. Bir taraftan o iğnelerden meydana gelmiş ve durmadan yayılarak yükselen yapıtı seyrediyor, arada bir gözü mumun bir yuvarlak içine alınmış kırmızı ışığına bakıyor, hem de karafatmaların hışırtısı ile yastıkta ya da yüzünde çırpınıp duran sineğin vızıltısına kulak veriyordu. Sinek yüzüne her değdiğinde yanmaya benzeyen bir his duyuyor, aynı zamanda sineğin yüzünün üzerinde yükselen o yapıya dokunduğu halde onu yıkmayışına hayret ediyordu. Bütün bunlardan başka önemli olan bir şey daha vardı. Bu da kapıdaki beyazlıktı. Bu bir sfenks heykeliydi ve o da prense ağırlık veriyordu.

"Belki de masanın üzerinde bırakılan bir gömlektir!" diye düşü-

nüyordu. "Bunlar da ayaklarım... Oradaki de kapı... İyi ama neden her şey böyle uzayıp yayılıyor? Bir de o ses yok mu? 'Piti... Piti... Piti... Ti... Ti... Ti...' ve 'Piti... Piti... Piti...'"

Prens Andrey birine yalvarırcasına:

– Yeter! Kes artık! Kes şunu! diye rica ediyordu.

Sonra birden gene zihninde belirsizliklerden sıyrılmış bir düşünce doğuyor ve içinde olağanüstü belirlilikte şiddetli bir duygu uyanıyordu.

Zihni bulanıklıktan tam anlamında kurtularak:

– Evet, sevgi! diye düşünüyordu. Ama birini, bir şey karşılığında, herhangi bir nedenle ya da bir amaçla sevmeye dayanan sevgi değil, ölüm döşeğindeyken düşmanımı görüp de her şeye rağmen ona karşı ilk olarak duyduğum sevgi! İşte ben, insan ruhunun özü olan sevgiyi, birine yönelmesine gereklilik bulunmayan sevgiyi duydum. Mutluluk veren bu duyguyu şimdi de duyuyorum. İnsan kardeşlerimizi sevmek, düşmanlarımızı sevmek! Her insan değer verdiği bir varlığa karşı insanca bir sevgi besleyebilir; ama düşmana karşı duyulan sevgi, ancak ilahi bir sevgi olabilir. İşte ben bu yüzden, o adamı sevdiğimi hissettiğim vakit böyle bir sevinç duydum. Ne oldu acaba? Sağ mı? Birine karşı duyulan insanca sevgi, nefrete dönüşebilir; ama ilahi bir sevgi değişemez! Ne ölüm ne de herhangi bir şey onu yok edebilir. Ruhun özü bu sevgidir işte. Oysa ben ömrüm boyunca ne kadar çok insandan nefret etmişimdir! Hem de bütün insanlar arasında hiç kimseyi "ondan" daha çok sevmemiş, hiç kimseden "ondan" ettiğim kadar nefret etmemişimdir."

Birden hayalinde Nataşa canlandı; ama onu eskiden olduğu gibi, sadece içinde zevk uyandıran, iyi ve güzel yönleri ile görmüyordu; ilk kez olarak ruhunda olup bitenleri anlamaya çalışıyordu. Böylece duygularını, çektiği acıyı, duyduğu utancı ve pişmanlığı anladı. Şimdi ilk kez olarak, vermiş olduğu ret cevabı ile ne kadar zalim davrandığını ve onunla ilişkisini kesmekle ne kadar katı yüreklilik gösterdiğini kavrıyordu. "Onu bir kez daha olsun görebilsem! Bir kez olsun o gözlere bakarak demeliyim ki..."

Gene, "Piti... Piti... Piti... Ti... Ti... Ti..." sesi duyuldu. Sonunda sinek, "Pıt!" diye bir yere çarptı ve Prens Andrey birden bambaşka gerçeklere dayanan sayıklamalar âlemine gömülüverdi. Bu âlem-

de olağanüstü bir şey olmuştu. Gene bir yapıt devrilmeden, parçalanmadan yükseliyor, gene bir şeyler yayılıyor, mumlar gene kırmızı bir yuvarlak oluşturarak yanıyor, kapının yanında gene aynı gömlek sfenks şeklinde duruyordu. Ama bütün bunlardan başka, bir gıcırtı duyulmuştu. İçeri serin bir rüzgâr, taze bir koku getirmiş ve kapının önünde, ayakta duran, başka, beyaz bir sfenks belirmişti. Bu seferki sfenksin bir yüzü vardı ve o solgun yüz, o pırıl pırıl gözler o sırada Prens Andrey'in düşündüğü Nataşa'nın yüzü, onun gözleriydi!

Prens Andrey, "Ah, bu bir türlü sona ermeyen sayıklamalar, bana ne kadar ağır geliyor!" diye düşünerek bu yüzü hayalinden silmeye çalıştı. Ama o, karşısında gerçeğe özgü bir güçle sarsılmadan duruyor, üstelik ona yaklaşıyordu. Prens Andrey, o eski tertemiz düşünce âlemine dönmek istedi, ama artık bunu yapamıyordu. Sayıklamalarında yaşadığı âlem onu gene içine çekiyordu. O hafif, hışırtılı ses, tekdüze bir mırıltı halinde sürüp gidiyordu. Vücudunda bir ağırlık vardı, bir şey uzayıp gidiyor ve o garip yüz hep karşısında duruyordu. Prens Andrey bütün gücüyle düşüncelerini toparlamaya çalışarak yattığı yerde kımıldadı. Birden kulaklarında bir çınlama oldu, gözleri bulandı, suya dalan bir insan gibi bayılıverdi. Kendine geldiği vakit, Nataşa, o dünyada yaşayan bütün insanların arasında sırrı yalnız ona açıklanan o yepyeni, o tertemiz, o ilahi sevgiyle herkesten fazla sevmek istediği Nataşa, karşısında diz çökmüş olarak duruyordu. Prens Andrey, gördüğünün gerçek, canlı Nataşa olduğunu anladı. Ama buna şaşmadı, sadece sakin bir kıvanç duyuyordu. Nataşa, dizüstü duruyor, korkuyla, gözlerini ayırmadan (kendinde kımıldayacak güç bulamayarak) prense bakıyor, hıçkırıklarını tutmaya çalışıyordu. Yüzü sapsarı ve hareketsizdi. Yalnız çenesinde bir titreme vardı.

Prens Andrey ferah bir gülümseyişle elini uzattı:

– Siz misiniz? dedi. Ne büyük bir mutluluk!

Nataşa çevik ama ihtiyatlı bir hareketle dizlerinin üzerinde ona doğru biraz daha yaklaştı, yavaşça elini tuttu, eğildi, dudaklarını hafifçe değdirerek onu öpmeye başladı.

– Bağışlayın beni! diye fısıldayarak başını kaldırıyor, prensin yüzüne bakıyordu.

Prens Andrey:

– Sizi seviyorum...

– Bağışlayın...

Prens Andrey:

– Neyi bağışlayayım? diye sordu.

Nataşa duyulmayacak kadar hafif bir sesle fısıldayarak kesik kesik:

– Yap... tık... la... rım... için... Bağışlayın beni! diyerek ve dudaklarını prensin eline dokundurarak onu daha sık öpmeye başladı.

Prens Andrey, gözlerini görebilmek için Nataşa'nın yüzünü eliyle yukarı doğru kaldırdı:

– Seni eskisinden daha çok, eskisinden de kutsal bir sevgiyle seviyorum, dedi.

Mutlu gözyaşlarıyla dolu olan gözler ona ürkek ürkek, aynı zamanda acılarını paylaşma isteği ve sevinçle karışık bir sevgiyle bakıyordu. Nataşa'nın dudakları şişmiş, zayıf ve solgun yüzü, güzel olmak şöyle dursun, korkunçtu. Ama Prens Andrey bu yüzü görmüyordu; onu gördüğü pırıl pırıl gözlerdi, bu gözler ise çok güzeldi.

Prens Andrey ile Nataşa'nın arkasında bir konuşma duyuldu. Artık iyice uyanmış olan uşak Piyer, doktoru uyandırıyordu. Ayağının ağrısından gözüne uyku girmeyen Timohin çoktandır olup bitenleri fark etmişti ve çıplak vücudunu çarşafla örtmeye çabalayarak yattığı bankta büzülüp duruyordu.

Doktor yattığı yerden doğruldu.

– Bu da ne demek? dedi.

– Lütfen gidin buradan küçük hanım! Lütfen!

Aynı anda, kızının yerinde olmadığını fark eden kontesin gönderdiği hizmetçi kızın kapıya hafifçe vurduğu duyuldu.

Nataşa uykusundan uyandırılmış bir uyurgezer gibi odadan çıkıp kendi odalarına gitti, hıçkıra hıçkıra ağlayarak yatağına kapandı.

O günden sonra, Rostovların gittikleri yol boyunca, Nataşa her konakladıkları, dinlendikleri hiçbir yerde, Bolkonski'nin başucundan hiç ayrılmadı. Doktor bile genç kızın bu kadar metin olabileceğini, hastaya bakım konusunda bu kadar beceriklilik gösterebileceğini hiç beklemediğini açıklamak zorunda kaldı.

Prens Andrey'in, yolda kızının kucağında ölmesi ihtimali (ki doktora göre muhakkak öyle olacaktı) kontese ne kadar korkunç görünürse görünsün, kadıncağız Nataşa'ya engel olamıyordu. Gerçi yaralı Prens Andrey ile Nataşa arasında yeniden meydana gelen bu yakınlaşmanın sonucu olarak eski nişanlılık bağının yenileneceği aklına geliyordu. Ama hiç kimse bundan söz etmiyordu; ölüm kalım sorunu yalnız Bolkonski'nin üzerinde değil, bütün Rusya'nın üzerinde çözümlenmemiş olarak havada asılı duruyor, başka bütün tahminleri, düşünceleri geride bırakıyordu.

XXXIII

Piyer, 3 Eylül günü geç uyandı. Başı ağrıyordu. Sırtından çıkarmadan yattığı giysisi ona ağırlık veriyordu ve içinde bir gün önce utanılacak bir davranışta bulunduğunu hissettiren belirsiz bir duygu vardı, bu utanılacak şey, bir gün önce Yüzbaşı Ramballe ile yaptığı konuşmaydı.

Saat on biri gösteriyordu, ama dışarıda hava garip bir şekilde karanlık görünüyordu. Piyer yerinden kalktı, gözlerini ovdu ve Gerasim'in çalışma masası üzerine koyduğu kabzası oymalı tabancayı görünce nerede bulunduğunu, o gün ne yapması gerektiğini hatırladı.

"Yoksa artık geç mi kaldım?" diye düşünüyordu. "Hayır, herhalde Moskova'ya on ikiden önce girmez!"

Piyer, onu bekleyen şeyleri düşünmemek için kendini zorluyor, bir an önce işe girişmek için acele ediyordu.

Üstünü başını düzeltip tabancayı aldı ve dışarı çıkmaya hazırlandı. O sırada, ilk kez olarak aklına bir düşünce geldi: Bu silahı nasıl götürecekti? Bunu elinde taşıyarak sokakta dolaşamazdı ya! Tabancayı geniş kaftanın içinde bile saklamak güçtü. Görünmeyecek şekilde kuşağın içine de koltuk altına da saklanamazdı. Üstelik tabanca boştu, Piyer onu doldurmaya vakit bulamamıştı "Ziyanı yok, kılıç kullanırım!" diye söylendi. Oysa kendi kendine yapmak istediği işi ayrıntılı olarak düşünürken verdiği karara göre, 1809'da, o üniversite öğrencisinin asıl hatası, Napolyon'u kılıçla öldürmek istemesiydi. Ama sanki asıl amacı, niyetini gerçekleştir-

mek değildi, sanki sadece kendine o karardan dönmediğini, onu yerine getirmek için elinden gelen her şeyi yaptığını ispatlamak istiyor gibiydi. Aceleyle Sahareva Kulesi'nde tabanca ile birlikte satın aldığı, kabzası yeşile çalan, demiri körleşmiş hançeri aldı, onu yeleğinin içine sakladı.

Kaftanına kuşak bağladı, başına şapkasını geçirdi, sonra gürültü etmemeye ve yüzbaşıyla karşılaşmamaya çalışarak koridordan geçip sokağa çıktı.

O akşam kayıtsızlıkla seyrettiği yangın, gece iyice yayılmıştı. Moskova artık her yandan yanıyordu. Araba pazarı, Moskova arkası, nehir boyu, Konaklar yolcu hanı, Povarskaya Caddesi, Moskova Nehri üzerindeki mavnalar ve Dorogomilov Köprüsü'nün yanındaki ahşap tezgâhlar hep birden yanıyordu.

Piyer, Povarskaya Caddesi'nin sokaklarından Arbat Meydanı'na, Sureti Görülen Aziz Nikolay Kilisesi'nin yanına gidecekti, çünkü çoktandır yapacağı işin orada olması gerektiğine karar vermişti. Evlerin çoğunda dış kapılar kilitli, panjurlar kapalıydı. Caddeler, yan sokaklar boştu. Havada bir yangın ve duman kokusu vardı. Yolda tek tük endişeli, ürkek yüzlerle dolaşan Ruslarla, kentli olmadıklarını, sadece karargâh kurduklarını belli eden bir tavırla caddelerin ortasından giden Fransızlara rastlanıyordu. Ruslar da Fransızlar da Piyer'e hayretle bakıyorlardı. Rusların ona bakışı yalnız boyundan posundan, şişmanlığından ve bütün varlığından yansıyan garip, somurtkan, kararlı tavrından değil, bu adamın hangi sınıftan olduğunu anlayamamalarından ileri geliyordu. Fransızlar da ona hayretle bakıyorlardı. Çünkü Piyer, onlara korku ve merakla bakan başka Rusların aksine, onlara hiç önem vermiyordu. Bir evin kapısı önünde, anlatmak istedikleri şeyi anlamayan Ruslarla tartışan üç Fransız, Piyer'i durdurarak Fransızca bilip bilmediğini sordular.

Piyer "hayır" anlamında başını sallayarak oradan uzaklaştı. Bir başka yan sokakta yeşil bir sandığın yanında nöbette duran bir er ona bağırdı ve Piyer ancak bu tehdit edici bağırış tekrarlanıp da nöbetçi erin tüfeğini eline aldığını belli eden ses duyulunca sokağın öbür tarafına geçmesi gerektiğini anladı. Çevresinde olup bitenlerden hiçbir şey görmüyor, hiçbir şey anlamıyordu. Beslediği

niyeti, içinde sabırsızlıkla ve dehşetle, kendisine yabancı, korkunç bir şey olarak taşıyordu. Bir gece önceki denemeden ötürü, herhangi bir etkiyle kararlılığını yitirmekten korkuyordu. Ama kader, içinde bulunduğu ruh halini, gitmek istediği yere varıncaya kadar tam anlamıyla korumasına imkân vermeyecekti. Yolda herhangi bir şey ona engel olmasa bile niyetinin yerine getirilmesi imkânsızdı: Çünkü Napolyon dört saat önce Dorogomilov Köprüsü'nden Arbat'a, oradan da Kremlin Sarayı'na geçmişti. O sırada müthiş bir can sıkıntısı içinde çarın saraydaki çalışma odasında oturuyor, yangınların söndürülmesi, soygunların önlenmesi ve kentte oturan insanların sakinleştirilmesi için gereken tedbirler konusunda ayrıntılı olarak emirler veriyordu. Ama Piyer bunu bilmiyordu; gücü sayesinde yaratılışlarına aykırı bir nitelikte oldukları için, yerine getirmeleri imkânsız bir işi inatla yapmaya karar vermiş insanlar gibi üzüntü çekerek kendini bütün varlığıyla onu bekleyen işe vermişti. Tam kararını vereceği anda iradesinin zayıflamasından ve bu yüzden kendine karşı olan saygısını yitirmekten korkuyor, buna müthiş üzülüyordu.

Çevresinde olup biten şeylerden hiçbirini görmüyor, işitmiyordu, ama garip bir sezişle hangi yoldan gideceğini biliyor ve onu Povarskaya Caddesi'ne çıkaracak yan sokakları hiç şaşırmıyordu.

Povarskaya Caddesi'ne yaklaştıkça duman gittikçe daha yoğun, daha yaygın bir hal alıyordu. Hatta yangından ötürü hava ısınmaya başlamıştı. Ara sıra evlerin damlarından ateşten dil şeklinde alevler fışkırıyordu. Sokaklarda daha çok insan vardı ve bu insanlar daha kuşkulu görünüyorlardı. Ama Piyer çevresinde olağanüstü bir şeyler olup bittiğini hissettiği halde, yangına gittikçe daha çok yaklaştığını anlamıyordu. Bir ucu Povarskaya Caddesi'ne, öbür ucu Gürcü prensinin bahçelerine dayanan büyük ve yapısı bitirilmemiş köprünün üzerinden geçen daracık yoldan giderken birden yanı başında bir kadının içi yana yana ağladığını işitti. Uykudan uyanmış gibi duraklayarak başını kaldırdı.

Daracık yolun yan tarafında, kurumuş tozlu otların üzerinde yığınla ev eşyası üst üste atılmıştı. Kuş tüylü yataklar, semaver, tasvirler ve bir de sandık. Toprağın üzerinde, sandığın yanında artık pek genç olmayan, uzun üst dişleri alt dudağının üzerine gelen,

dişlek, zayıf bir kadın oturuyordu. Sırtında siyah uzun bir manto, başında bir başlık vardı. Kadın oturduğu yerde sallana sallana, bir şeyler söylene söylene, içi yana yana ağlıyordu. On on iki yaşlarında, kısaca kirli entariler ve mantolar giymiş iki küçük kız solgun ürkek yüzlerinde şaşkın bir ifadeyle annelerine bakıyorlardı. Yedi yaşlarında, sırtına ceket, başına da başkasına ait olduğu belli bir kasket giymiş küçük bir çocuk, ihtiyar dadısının kucağında ağlıyordu. Yalınayak, üstü başı kirli bir hizmetçi kız, sandığın üzerine oturmuş, sarıya çalan saç örgüsünü çözmüş, saçlarını toplayarak aralarından yanmış olanları koparıp çıkarıyordu. Kadının kocası, favorilerinin ucu dışarıya doğru yuvarlak bir şekilde kıvrılmış, dümdüz oturtulmuş kasketinin altından görünen saçları şakaklarına iyice yatırılmış, redingotlu, hafif kambur, orta boylu, memur kılıklı bir adamdı. Yüzünde kıl kıpırdamadan üst üste konmuş sandıkları oraya buraya itiyor, içlerinden giysiler çıkarıyordu.

Kadın Piyer'i görür görmez ayaklarına kapandı:

– Beyefendiciğim, babacığım, Hıristiyan Ortodoks'sunuz, değil mi? Kurtarın, yardım edin! Yavrum! Biriniz olsun yardım edin!

Hıçkıra hıçkıra ağlayarak konuşuyordu:

– Kızım! Benim kızım! Küçük kızımı bıraktılar! Yandı! Ah ah! Yavrum, seni onun için mi büyüttüm? Yavrucuğum!.. Ah ah!

Kocası herhalde yalnız yabancı bir insanın karşısında kendisini temize çıkarmak için, alçak sesle karısına:

– Yeter, Mariya Nikolayevna, dedi. Herhalde kız kardeşi götürmüştür, başka nerede olabilir?

Kadın birden ağlamasını keserek birden öfkeyle:

– Budala! Canavar! diye bağırdı. Sende vicdan ne gezer? Kendi çocuğuna bile acımıyorsun. Başkası olsa çocuğu ateşten çıkarır. Sanki baba değil, insan değil, taştan bir heykel! Buraya bakar mısınız? Beyefendiciğim...

Kadın hızlı hızlı konuşarak, hıçkıra hıçkıra Piyer'e doğru dönmüştü.

– Yanı başımızda yangın çıkmıştı. Bize de sıçradı. Hizmetçi kız, "Yangın var!" diye bağırdı. Her şeyi toplamak için atıldık. Üstümüzde ne varsa onunla dışarı çıktık... İşte toplayıp çıkardıklarımız bunlar... Tasvirler, bir de çeyiz olarak getirdiğim yatak, gerisi

mahvoldu. Çocukları aradım, bir de baktım ki Kateçka yok. Aman Allahım! Ay!

Kadın gene hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

– Yavrucuğum, sevgili yavrum, yandı kül oldu! Yandı!

Piyer:

– Peki ama nerede, nerede kaldı? diye sordu.

Kadın, karşısındaki insanın heyecanlı yüzündeki ifadeden onun kendisine yardım edebileceğini anladı. Ayaklarını tuttu:

– Ağabeyciğim! Beyefendiciğim! diye bağırdı. Velinimetim benim, hiç değilse beni teselli edecek bir söz söyle...

Sonra öfkeyle ağzını yayarak uzun dişlerini daha çok gösteren bir tavırla hizmetçi kıza:

– Aniska! Git göster yolu! Kaltak seni, diye bağırdı.

Piyer aceleyle tıkana tıkana:

– Sen yolu göster! Sen yolu göster, ben... Ben... Gerekeni yaparım, dedi.

Üstü başı kirli hizmetçi kız, sandığın öbür tarafından çıktı, saç örgüsünü düzeltti ve içini çekerek nasırlı çıplak ayaklarıyla daracık yoldan ileri doğru yürüdü. Piyer, sanki büyük bir baygınlıktan sonra birden ayılarak tekrar hayata dönmüş gibiydi. Başını daha dik tutarak gözlerinde bir canlılık pırıltısıyla, hızlı adımlarla kızın peşinden gitti, önüne geçti ve Poverskaya Caddesi'ne çıktı. Bütün cadde siyah bir duman bulutuyla örtülmüştü. Bu bulutun içinden yer yer alevler dil dil fışkırıyordu. Yangının önünde büyük bir kalabalık toplanmıştı. Caddenin ortasında bir Fransız generali duruyor, çevresinde toplananlara bir şeyler söylüyordu. Piyer, yanında kızla birlikte generale yaklaştı; ama Fransız erleri onu durdurdular. Bir ses ona:

– *On ne passe pas,*[1] diye bağırdı.

Kız:

– Buradan gidelim, amcacığım! dedi. Yan sokaktan, Nikulinlerin evinden geçeriz.

Piyer arkasını döndü ve kız arkasından yetişebilmek için arada bir zıplayarak yürümeye başladı. Kız koşarak sokağın öbür tarafına geçti, sola dönüp yan sokağa saptı, üç evin önünden geçti ve sa-

1 Yasak, geçilmez.

ğa dönerek büyük dış kapıdan içeriye girdi. Avlunun öbür tarafına koştu, tahta bir çitin küçük kapısını açtı ve durakladı. Piyer'e her yanı ışığa ve sıcağa boğarak yanan küçük ahşap bir ek daireyi gösterdi. Yapının bir ucu yıkılmıştı, öbür ucu yanıyor, alevler penceredeki aralıklardan ve damın altından fışkırarak gözleri kamaştırıyordu.

Piyer küçük kapıdan içeri girdi. Bütün vücudunu müthiş bir sıcak sardı. Elinde olmayarak durakladı:

– Hangisi, hangisidir eviniz? diye sordu.

Kız ek olarak yapılmış küçük daireyi göstererek:

– Ah! diye inledi. İşte orası! Orasıydı bizim evimiz! Yavrucuğum Kateçkam, sevgili küçük hanımım benim! Yandı kül oldu. Ah!

Piyer ek daireye doğru sokuldu, ama öyle bir sıcak vardı ki küçük evin yanından dolaşmak zorunda kaldı ve pek büyük olmayan bir başka evin yanına çıktı: Bu ev yalnız damının bir yanından tutuşmuştu ve önünde bir grup Fransız toplanmış, koşuşup duruyordu. Piyer, önce bir şeyler taşıyan Fransızların ne yaptığını anlayamadı: Ama tam önünde bir Fransızın kılıcının küt tarafıyla bir köylüye vurduğunu ve elindeki tilki kürkünü almaya çalıştığını görünce belirsiz bir şekilde buranın soyulduğunu anladı. Oysa bu düşünce üzerinde duracak vakit yoktu.

Yıkılan duvarlarla çöken tavanların çatırtısı, uğultusu, alevlerin ışığa benzeyen hışırtısı, halkın heyecanlı çığlıkları, alev duvarlarının üzerinden yer yer ya da kesintisiz olarak yukarı tırmanan ve pul pul altın kıvılcımlarla dolu duman bulutlarının birden aydınlanarak yükselişi ya da yere doğru çökerek yoğun, simsiyah bir bütün haline gelerek dalgalanması, duyduğu sıcaklık ve is kokusu, sonra çevrede hızla olup bitenler Piyer'de yangınların her zaman uyandırdığı heyecanı uyandırmıştı. Olup bitenler onda özellikle büyük etki yapıyordu. Çünkü Piyer bu yangını görünce kendisine ağırlık veren düşüncelerden kurtulmuş olduğunu hissetmişti. Birden genç, neşeli, çevik ve kararlı bir insan oluvermişti. Evin bulunduğu yerden dolaşarak ek dairenin öbür tarafına gitti, hâlâ ayakta duran bölümüne girmek istedi. Ama o sırada tam başının üzerinde birkaç kişinin çığlık attığını, arkasından da ağır bir şeyin büyük bir çatırtı ve şangırtıyla tam yanına düştüğünü işitti.

Arkasına baktı, evin pencerelerinde içinden madenden yapılmış eşyalarla dolu bir komodin çekmecesini dışarı fırlattıklarını gördü. Aşağıda bulunan başka Fransız erleri çekmeceye yaklaştılar. Fransızlardan biri Piyer'e bakarak:

– *Eh bien, qu'est-ce qu'il veut, celui-là?*[1] diye bağırdı.

– *Un enfant dans cette maison. N'avez-vous pas vu un enfant?*[2] dedi.

– *Tiens, qu'est-ce qu'il chante, celui-là? Va te promener,*[3] diye sesler duyuldu ve biri herhalde Piyer'in çekmecenin içinde bulunan gümüşlerle bronz eşyayı ellerinden almak istediğini sanarak tehdit edici bir tavırla üzerine doğru yürüdü.

Yukarıdan bir Fransız:

– Un enfant? diye bağırdı. *J'ai entendu piailler qualque chose au jardin. Peut-être c'est son moutard au bonhomme. Faut être humain, voyez-vous.*[4]

Piyer:

– *Où est-il? Où est-il?*[5] diye sordu.

Fransız pencereden evin arkasındaki bahçeyi işaret ederek:

– *Par ici! Par ici!* diye bağırıyordu. *Attendez, je vais descendre.*[6]

Gerçekten de bir an sonra yanağında garip bir leke bulunan kara gözlü Fransız delikanlısı, sırtında bir gömlekle alt katın penceresinden dışarı atladı, Piyer'in omuzuna vurarak onunla birlikte bahçeye koştu. Arkadaşlarına da:

– *Dépêchez-vous, vous autres*, diye seslendi. *Il commence à faire chaud.*[7]

Evin arkasındaki kumluk patikaya koşarak çıktığı vakit, Piyer'i elinden tuttu, ona yuvarlak bir şey gösterdi. Banklardan birinin altında pembe elbiseli üç yaşlarında bir küçük kız yatıyordu. Yanağında leke bulunan Fransız:

– *Voilà votre moutard. Ah! Une petite, tant mieux* dedi. *Au revoir,*

---

1 Peki, bu adam ne istiyor?

2 Bu evde bir çocuk var. Burada çocuk görmediniz mi?

3 Hayret, ne diyor bu adam? Haydi, git bakalım.

4 Bir çocuk mu? Bahçede bir viyaklama duydum. Belki de onun çocuğudur. İnsanca davranmalıyız, ne de olsa.

5 Nerede? Nerede?

6 Şurada! Şurada! Durun! İniyorum.

7 Çabuk olsanıza siz. Burası gittikçe ısınıyor.

mon gars. Faut être humain. Nous sommes tous mortels, voyez-vous.[1] Sonra gerisin geriye arkadaşlarının yanına koştu.

Piyer sevinçten tıkana tıkana, küçük kıza doğru koştu, onu kucağına almak istedi. Ama annesine benzeyen, yüzü hastalıkla, sarı renkte ve hiç de cana yakın görünmeyen küçük kız yabancı bir insanı görünce fırladı. Kaçmaya başladı. Piyer onu kucağına aldı. Küçük kız, can havliyle, öfkeli öfkeli, avazı çıktığı kadar bağırarak mini mini elleriyle Piyer'in kollarını vücudundan uzaklaştırmak için çırpınmaya ve üzerine sümükleri akan ağzıyla ellerini ısırmaya çalışıyordu. Piyer içinde tıpkı bir hayvan yavrusuna dokunuyormuş gibi korku ve tiksinti duydu. Çocuğu kucağından atmamak için kendisini zorlayarak büyük eve doğru koştu. Ama artık oraya eski yoldan geçerek gitmeye imkân yoktu; hizmetçi kız Aniska artık ortalarda yoktu ve Piyer hem acıma hem de tiksinti duygusuyla acı acı, hıçkıra hıçkıra ağlayan, üstü başı sırılsıklam küçük kızı, elinden geldiği kadar şefkatle bağrına basarak başka bir çıkış yolu bulmak için bahçenin öbür ucuna koştu.

XXXIV

Piyer, kucağındaki yükle avluların arkasından ve ara sokaklardan dolaşıp Povarskaya'nın köşesindeki Gruzingki bahçesine döndüğü vakit, ilk anda çocuğu almak için ileri atıldığı yeri tanıyamadı; o kadar kalabalık ve evlerden çıkarılmış o kadar çok eşya ile doluydu ki!

Burada kendi mallarıyla birlikte yangından korunmak için bir araya toplanmış Rus ailelerinden başka, çeşitli giysiler içinde birkaç Fransız eri vardı. Piyer onlara dikkat etmedi. Memurun ailesini bulmak için acele ediyordu; kızı annesine vermeli, sonra geri dönüp birini daha kurtarmalıydı. Ona öyle geliyordu ki daha birçok şey yapması, hem de bir an önce yapması gerekiyordu. Sıcaktan ve koşuşmadan, çocuğu kurtarmak için koşarken varlığını sarmış olan gençlik heyecanını, enerjiyi, kararlılığı şimdi daha da çok hissediyordu. Kız susmuştu, küçük elleriyle Piyer'in kaftanına tu-

1 İşte sizin çocuk orada. A! Kızmış. Daha iyi ya! Allahaısmarladık azizim! İnsanca davranmalıyız. Hepimiz faniyiz.

tunuyor, kucağında hareketsiz oturuyor ve vahşi bir küçük hayvan gibi ürkekçe çevresine bakınıyordu. Piyer arada bir ona bakıyor, hafifçe gülümsüyordu. Ona öyle geliyordu ki bu ürkek ve hastalıklı küçük yüzde, meleklere özgü, dokunaklı bir suçsuzluk ifadesi vardı.

Eski yerde artık ne memur ne de karısı vardı. Piyer hızlı adımlarla halk arasında dolaşıyor, rastladığı çeşitli yüzlere dikkatle bakıyordu. Elinde olmayarak, doğulu tipte, sırtına kapalı bir gocuk ve yeni yeni çizmeler giymiş gösterişli, yaşlı bir erkekle aynı tipte yaşlı bir kadın, bir de genç kadından ibaret bir Gürcü ya da Ermeni ailesi gözüne ilişti.

Kadınlardan henüz çok genç olanı, o hilal biçimindeki düzgün kaşları ve eşine az rastlanır, hafif pembe, uzun, anlamsız yüzüyle ona doğu güzelliğinin en kusursuz örneği olarak göründü. Oraya buraya dağıtılmış malların ve meydandaki kalabalığın ortasında, sırtındaki o zengin atlas entarisinin içinde, başında o parlak eflatun mendili ile karın üzerine atılmış incecik bir sıcak ülke bitkisini hatırlatıyordu.

İhtiyar kadının biraz arkasında, bohçaların üzerinde uzun kirpikli, siyah, hareketsiz, iri badem gözlerini yere indirmiş olarak oturuyordu. Belli ki güzel olduğunu biliyordu ve bu yüzden korkuyordu. Bu yüz Piyer'i şaşırtmıştı, bu yüzden aceleyle bahçe duvarının dibinden geçerken birkaç kez dönüp ona baktı. Bahçe duvarının öbür ucuna varıp da gene aradıklarını bulamayınca durakladı, çevresine bakındı.

Piyer'in kucağında bebek bulunan silüeti şimdi öncekinden daha da fazla dikkati çekiyordu ve yanında erkek, kadın birkaç Rus toplanmıştı. Kendisine:

– Birini mi yitirdin, kardeş? Siz soylu bir aileden misiniz yoksa? O çocuk kim? diye soruyorlardı.

Piyer, küçük kızın, çocuklarıyla birlikte orada oturmuş siyah entarili bir kadına ait olduğunu söylüyor, o kadını tanıyıp tanımadıklarını, nereye gittiğini soruyordu.

Yaşlı bir papaz yardımcısı, yüzü çiçek bozuğu olan kıza bakıp:

– Herhalde Anferov'un çocuklarıdır, dedi.

Sonra her zamanki bas sesiyle:

– Hay Allah! Hay Allah! diye söylendi.

Kadın:

– Anferovlar olur mu? dedi. Anferovlar daha sabahtan gittiler. Bu ise ya Mariya Nikolayevna'nın ya Mariya İvanovna'nınkidir.

Bir uşak:

– Baksanıza "kadın" diyor, oysa Mariya Nikolayevna bir hanımefendidir! dedi.

Piyer:

– Canım, biliyorsunuz ya, dişleri iri iri, zayıf bir kadın! dedi.

Köylü kadın:

– Mariya Nikolayevna'nın ta kendisi, dedi. Sonra Fransız erlerini işaret etti:

– Buraya kurtlar üşüşünce onlar bahçeye gittiler.

Papaz yardımcısı gene:

– Allah yardımcınız olsun! diye ekledi.

Köylü kadını:

– Siz oraya gidin, bakın, şuraya! Onlar oradalar. Söylediğiniz kadın odur. Kadın hâlâ ağlıyor, kendini parçalıyordu. Anlattığınız odur, işte şuraya gideceksiniz.

Ama Piyer kadını dinlemiyordu. O artık birkaç saniyedir gözlerini ayırmadan biraz ilerisinde olup bitenlere bakıyordu. Gözlerini diktiği o Ermeni ailesi ve ona yaklaşmış olan iki Fransız eriydi. Erlerden biri kısa boylu, oraya buraya sokulan bir adamdı; lacivert kaputunu kuşak yerine iple sıkmıştı. Başında bir kalpak vardı, ama ayakları çıplaktı. Öbürü, asıl Piyer'in hayretini uyandıranı ise sırtı hafif kamburlaşmış, uzun boylu, sarışın, hareketleri ağır ve yüzünde budalaca bir anlam bulunan zayıf bir adamdı. Bunun sırtında frize kumaştan bir asker paltosu, ayağında da lacivert bir pantolon ve yırtık pırtık uzun çizmeler vardı.

Fransızların kısa boylusu Ermenilere yaklaşıp bir şeyler söyleyerek ihtiyarı ayaklarından yakalamıştı. İhtiyar hemen aceleyle çizmelerini çıkarmaya başladı. Öbürü, paltolusu, Ermeni güzelinin karşısında durmuş, elleri ceplerinde, hiç kımıldamadan gözlerini ona dikmiş bakıyordu.

Piyer aceleyle köylü kadına doğru dönerek küçük kızı ona uzattı ve emreder gibi:

– Al, al çocuğu! dedi.

Sonra kadını azarlar gibi:

– Onlara veriver, veriver! diye bağırarak, avaz avaz ağlayan küçük kızı yere oturttu, sonra tekrar geriye doğru dönerek Fransızlarla Ermeni ailesine baktı.

İhtiyar adam şimdi yalınayak oturuyordu. Kısa boylu Fransız öbür çizmesini de çıkarmış, her iki çizmeyi birbirine vurup duruyordu. İhtiyar hafifçe hıçkırarak bir şeyler söylüyordu. Ama Piyer bunları göz ucuyla görmüştü. Bütün dikkatini sırtında kaputuyla o sırada ağır ağır sallanarak genç kadına yaklaşan ve ellerini ceplerinden çıkarıp kadının boğazına sarılan Fransız üzerinde toplanmıştı.

Ermeni güzeli aynı şekilde hiç kımıldamadan, uzun kirpikli gözlerini yere indirmiş olarak oturmaya devam ediyor, sanki erin ona yaptıklarını görmüyor, hissetmiyordu.

Piyer kendisiyle o Fransız arasında bulunan mesafeyi ayıran birkaç adımlık yeri koşarak geçinceye kadar, uzun boylu, kaputlu soyguncu, kadının üzerindeki kolyeyi boynundan koparmaya davranmış, genç kadın da ellerini boynuna götürerek avazı çıktığı kadar bağırmaya başlamıştı. Piyer uzun boylu, hafif kambur eri omuzlarından yakalayıp onu geriye doğru fırlatarak deli gibi öfkeyle, kısık sesle:

– *Laissez cette femme!*[1] diye bağırdı.

Er yere düştü, doğruldu ve oradan koşarak uzaklaştı. Ama arkadaşı çizmeleri yere atarak kılıcını çekti, tehdit edici bir tavırla Piyer'in üzerine yürüdü:

– *Voulons pas de bêtises!*[2] diye bağırdı.

Piyer öyle çılgın bir öfke içindeydi ki artık hiçbir şey hatırlamayacak duruma gelmiş, gücü de on kat artmıştı. Daha Fransız kılıcını tam olarak çekmeye vakit bulamadan üzerine atıldı, onu yere düşürerek yumruklamaya başladı. Çevrede toplanmış kalabalığın içinde bu davranışını beğenenlerin bağırdıkları duyuldu. Ama aynı anda bir Fransız süvari devriye kolu köşeyi döndü. Süvariler dörtnala Piyer'le Fransızlara yaklaşıp çevrelerini sardılar. Ondan sonra olup bitenleri Piyer artık hatırlamıyordu. Aklında kalan tek şey

1 Bırakın o kadını!

2 Hadi, hadi, saçmalamayın!

durup durup birini dövdüğü, birilerinin de kendisini dövdükleriydi. Sonunda da ellerini bağladıklarını, kalabalık Fransız erlerinin çevresinde toplandıklarını ve üstünü başını aradıklarını fark etti.

Piyer'in anlamını ilk kavradığı sözler:

Subay Piyer'le birlikte ele geçirilen yalınayak ere doğru dönerek:

– *Il a un poignard, lieutenant,*[1] dedi.

– *Ah! Une arme?*[2] dedi.

Sonra:

– *C'est bon, vous direz tout cela au conseil de guerre,*[3] dedi.

Piyer'e doğru döndü ve:

– *Parlez-vous français, vous?*[4] diye sordu.

Piyer, kanlı gözlerle çevresine bakınıyor ve cevap vermiyordu. Herhalde o anda yüzü çok korkunç görünüyordu. Çünkü subay fısıldayarak bir şeyler söyledi, bunun üzerine devriye kolundan dört süvari ayrılıp Piyer'in iki yanında durdular. Subay Piyer'den uzak durmaya çalışarak:

– *Parlez-vous français?* diye tekrar etti. *Faites venir l'interprête.*[5]

Safların arasından, Rusların giydikleri tipte sivil elbiseli, kısa boylu bir adam çıktı. Piyer giyiminden ve konuşmasından onu hemen tanıdı. Bu Moskova'daki mağazalardan birinde çalışan bir Fransız'dı.

Tercüman Piyer'i tepeden tırnağa süzerek:

– *Il n'a pas l'air d'un homme du peuple.*[6]

Subay:

– *Ah, oh! Ça m'a bien l'air d'un de ces incendiaires,* dedi. *Demandez-lui, ce qu'il est,*[7] diye ekledi.

Tercüman:

– Kimsin sen? diye sordu. İdare makamlarına cevap vermeye mecbursun.

---

1 Bir hançeri var, teğmenim.

2 Ya! Silahı mı var?

3 Peki, bütün bunlar için divan-ı harpte hesap verirsiniz.

4 Fransızca konuşuyor musunuz siz?

5 Fransızca biliyor musunuz? Tercümanı çağırtın.

6 Halktan bir adama benzemiyor.

7 A, tıpkı o kundakçılardan birine benziyor bence. Sorun bakalım, neyin nesiymiş.

Piyer birden Fransızca:

– *Je ne vous dirai pas qui je suis. Je suis votre prisonnier. Emmenez-moi,*[1] dedi.

Subay kaşlarını çattı:

– *Ah! Ah!* diye söylendi. *Marchons!*[2]

Muhafız erlerinin çevresinde Moskovalılar toplanmıştı. Piyer'in en yakınında küçük kızla köylü kadın duruyordu; devriye kolu yola koyulunca köylü kadın öne doğru çıktı.

– Seni nereye götürüyorlar yavrum, evladım? diye sordu. İyi ama kızı, kızı ne yapacağım? Ya onların kızı değilse, diye söyleniyordu.

Subay:

– *Qu'est-ce qu'elle veut, cette femme?*[3] diye sordu.

Piyer sarhoş gibiydi. Gözü hayatını kurtardığı küçük kıza ilişince içinde duyduğu heyecanlı sevinç duygusu daha da şiddetlendi.

– *Ce qu'elle dit?*[4] dedi. *Elle m'apporte ma fille que je viens de sauver des flammes. Adieu!*[5] diye söylendi. Sonra bu gereksiz yalanın ağzından nasıl çıktığını kendi de bilmeyerek, zafer kazanmış gibi kararlı adımlarla Fransızların arasında yürümeye başladı.

Fransızların bu devriye kolu Durosne'un emriyle soyguncuğun önünü almak ve özellikle kundakçıları yakalamak için Moskova'nın çeşitli sokaklarına gönderilmişti. O gün Fransız üst rütbeli subaylarının arasında genel olarak yaygın olan bir düşünceye göre yangınları çıkaranlar kundakçılardı. Devriye kolu birkaç cadde dolaştıktan sonra şüpheli görülen birkaç kişiyi yakaladı. Biri dükkân sahibi, ikisi ilahiyat okulu öğrencisi, biri köylü, biri uşak, birkaçı da soyguncuydu. Ama şüpheli görülen bütün insanlar arasında en çok kuşku uyandıran Piyer'di. Hepsi tutuklama noktasının bulunduğu Subovo Kalesi'ne geceyi geçirmek için getirildiklerinde, Piyer'i öbürlerinden ayırarak sıkı bir göz hapsine aldılar...

---

1 Kim olduğumu söylemem. Sizin tutsağınızım. Götürün beni.

2 Gidelim!

3 Bu kadın ne istiyor?

4 Ne mi istiyor?

5 Bana alevlerden kurtardığım kızımı getiriyor. Allahaısmarladık!

Dördüncü Kısım

Birinci Bölüm

I

O günlerde sosyetenin üst basamaklarında Rumyantsev'in, Fransızların, Mariya Fiyodorovna'nın, Çareviç'in ve başkalarının kurdukları gruplar arasında meydana gelen çeşit çeşit çatışmalar, her zamankinden daha büyük bir heyecanla sürüp gidiyor ve her zaman olduğu gibi gene saray yaşantısının günlük olayları içinde eriyordu. Petersburg'un gerçek yaşantısının sadece yankılarıyla ilgilenen kaygısız ve lüks içindeki sosyete, eskisi gibi yaşıyordu; her şey hep aynı düzende akıp gittiğinden Rus milletinin zor durumunu ve karşılaştığı tehlikeyi kavramak için büyük bir çaba göstermek gerekiyordu. Sosyetede aynı gezmeler, aynı balolar, aynı Fransız tiyatrosu, sarayda buluşunca aynı çıkar çatışmaları, aynı meslek anlaşmazlıkları, aynı entrikalar sürüp gidiyordu. Sosyetenin yalnız en üst basamaklarında durumun ne kadar kötü olduğunu unutmamak için çaba gösteriliyordu. Bu çetin koşullar içinde her iki imparatoriçenin nasıl birbirine tam anlamıyla aykırı davranışlarda bulundukları, kulaktan kulağa anlatılıyordu. İmparatoriçe Mariya Fiyodorovna, himayesi altına verilen yardım kurumlarıyla eğitim kurumlarına bir zarar gelmemesini gözeterek bunların Kazan'a gönderilmesi için emir vermişti. Bu kurumların eşyala-

rı yola çıkarılmak üzere hazırlanmıştı bile. İmparatoriçe Yelizaveta Alekseyevna ise ne gibi emirler vereceği kendisine sorulunca Ruslara özgü bir yurtseverlik göstererek devlet kurumları ile ilgili hiçbir emir veremeyeceğini, bunlar hakkında emir vermenin çara düşen bir görev olduğunu söylemiş, Petersburg'dan en son kendisinin çıkacağını açıklamıştı.

Borodino Savaşı'nın yapıldığı 26 Ağustos günü, Anna Pavlovna'nın evinde bir suare veriliyordu; bu suarede en ilginç olay, başpiskoposun veli Aziz Sergey'e ait kutsal tasvirin çara gönderilmesi nedeniyle yazılan mektubunun okunması olacaktı. Bir yurtseverlik ve "dinî edebiyat örneği" sayılan mektubu, yüksek sesle okumakta usta sayılan Prens Vasiliy okuyacaktı. Zaten Prens Vasiliy'in imparatoriçenin huzurunda da sık sık yüksek sesle bir şeyler okuduğu oluyordu. Okumaktaki ustalığı, kelimeleri bazen gür bir sesle, bazen şarkı söyler gibi umutsuz bir inilti ile, bazen de yumuşacık bir fısıltı halinde söylemekten başka bir şey değildi; ama bu iniltiler ya da fısıltılar cümlelerin taşıdıkları anlamla hiç ilgisi olmadan, karmakarışık olarak bazen bir kelimeye, bazen öbürüne rastlıyordu. Bu yüksek sesle okuma faslı da Anna Pavlovna'nın bütün partileri gibi politik bir anlam taşırdı. O geceki partiye Fransız tiyatrosuna gittikleri için utandırılmaları ve yurtseverlik duygularının alevlendirilmesi gereken birkaç önemli kişi gelecekti. İçeride artık epey kalabalık toplanmıştı. Ama Anna Pavlovna gözlerini misafir odasında dolaştırırken, gelmesi gereken herkesin henüz gelmemiş olduğunu görüyordu. Bu yüzden daha yüksek sesle okuma işine girişmeden sadece genellikle herkesi ilgilendiren konulardan söz açıyordu.

O gün Petersburg'da en yeni haber, Prenses Bezuhova'nın hastalığıydı. Prenses, birkaç gün önce, birden beklenmedik bir şekilde hastalanmış, eskiden varlığıyla süslediği toplantılardan birkaçını kaçırmıştı. Söylendiğine göre hiç kimseyi kabul etmiyor, tedavisini her zaman başvurduğu ünlü Petersburg doktorları yerine, hiç tanınmamış bir İtalyan doktoruna yaptırıyordu; bu doktor genç kadını yepyeni ve alışılmamış bir metotla tedavi ediyordu.

Herkes prensesin hastalığının iki kocalı olmak imkânsızlığından ileri geldiğini, İtalyan'ın uyguladığı tedavinin de aslında bu işe en-

gel olan nedenleri ortadan kaldırmaktan başka bir şey olmadığını biliyordu. Ama Anna Pavlovna'nın yanındakiler bunu açıkça söylemeye cesaret etmek şöyle dursun, sanki konuyu hiç bilmiyorlarmış gibi konuşuyorlardı:

– *On dit que le pauvre comtesse est très mal. Le médecin dit que c'est l'angine pectorale...*[1]

– Ne anjini? *Oh, c'est une maladie terrible!*[2]

– *On dit que les rivaux se sont reconciliés grâce à l'angine...*[3]

Bunlar konuşulurken "*angine*" sözü büyük bir zevkle tekrarlanıyordu.

– *Le vieux comte touchant à ce qu'on dit. Il a pleuré comme un enfant quand le médecin lui a dit que le cas était dangereux.*[4]

– *Oh ce serait une perte terrible! C'est une femme ravissante.*[5]

Anna Pavlovna onlara yaklaştı:

– *Vous parlez de pauvre comtesse... J'ai envie d'avoir de ses nouvelles. On m'a dit qu'elle allait un peu mieux. Oh, sans doute, c'est la plus charmante femme du monde!*[6]

Bunu büyük bir heyecanla söylediği için de kendi kendine alay ediyormuş gibi gülümsemişti:

– *Nous appartenons à des camps, differents mais cela ne m'empêche pas de l'estimer, comme elle le mérite. Elle est bien malheureuse.*[7]

Patavatsız bir genç, Anna Pavlovna'nın bu sözleriyle kontesin hastalığı üzerindeki sis perdesini hafifçe kaldırdığını sanarak tanınmış doktorların çağrılmayıp genç kadının, belki de ona tehlikeli ilaçlar veren bir şarlatan tarafından tedavi edilmesine hayret ettiğini söylemek cesaretinde bulundu.

---

1 Diyorlar ki zavallı kontes çok kötü durumdaymış, doktor bunun göğüs anjini olduğunu söylemiş...

2 Ah! Bu korkunç bir hastalıktır!

3 Söylediklerine göre rakipler anjin sayesinde barışmışlar...

4 Söylendiğine göre ihtiyar kontun durumu yürekler acısıymış. Doktor kendisine olayın tehlikeli olduğunu söylediği zaman, çocuk gibi ağlamış.

5 Ah, bu feci bir kayıp olur! Çok hoş bir kadındır.

6 Zavallı kontesten söz ediyorsunuz galiba... Ondan haber almak istiyorum. Bana söylediklerine göre biraz daha iyiymiş. A, tabii, kendisi en sevimli sosyete hanımlarındandır!

7 İki ayrı kamptayız ama bu onu layık olduğu gibi takdir etmeme engel değildir. Çok mutsuzmuş.

Anna Pavlovna birden, tecrübesiz gencin üzerine atılır gibi, öfkeyle konuştu:

– *Vos informations peuvent être meilleures que les miennes! Mais je sais de bonne source que ce médecin est un homme très habile. C'est le médecin intime de la reine d'Espagne!*[1]

Böylece genç adamı utandırdıktan sonra, bir başka grupta alnının kırışmış derisini geren bir mimikle Avusturyalılardan söz etmeye hazırlanan Bilibin'e döndü. Bilibin, o sırada, Petersburg'da kendisinden *le héros de Petropol*[2] diye söz edilen Wittgenstein'ın aldığı Avusturya sancaklarının Viyana'ya gönderilmesi sırasında, bu işle ilgili olarak hazırlanan diplomatik belgeden söz ediyordu:

– *Je trouve cela charmant!*[3]

Anna Pavlovna, daha önceden de duyduğu Bilibin'in bu "esprisinin" iyice duyulması için birden herkesi susturan bir hareketle ona doğru döndü:

– Nasıl, ne dediniz? diye sordu?

O zaman Bilibin, kendi eliyle yazdığı mesajı kelimesi kelimesine tekrarladı:

– *L'Empereur renvoie les drapeaux Autrichiens,*[4] dedi ve sözünü, *Drapeaux amis et égare qu'il trouve hors de la route,*[5] diye bitirdi. Alnındaki kırışıklıkları gene bir mimikle düzeltmişti.

Prens Vasiliy:

– *Charmant! Charmant!*[6] dedi.

Prens İppolit kendisinden beklenmeyecek bir cesaretle ve yüksek sesle:

– *C'est la route de Varsovie peut-être!*[7] dedi.

Prens Vasiliy devam etti:

– "Varsın, küstah ve utanmaz Golyat, Fransa sınırlarından Rus-

1 Belki aldığınız haberler benim aldıklarımdan daha iyidir! Ama ben iyi bir kaynaktan biliyorum ki bu doktor çok bilgili ve çok beceriklidir. İspanya kraliçesinin de özel doktorudur!

2 Petropol kahramanı.

3 Bence çok sevimli bir şey!

4 İmparator Avusturyalıların bayraklarını iade ediyor.

5 Yolun dışında bulduğu kaybedilmiş dost devletlerin bayrakları.

6 Güzel! Güzel!

7 Belki de Varşova'ya giden yol böyle açılır.

ya topraklarına dehşet saçan darbeler indirsin! Rus Davud'unun sevgi dolu inancı, o kana susamış gururlu yaratığın başını ezecektir! İşte, majestelerinize Aziz Veli Sergey'in, eski çağlardan bu yana yurdumuzun selametini kıskanç bir titizlikle korumuş olan Veli'nin tasviri sunulmaktadır. Gittikçe zayıflayan gücümün, beni çok sevdiğim majestelerini görmek zevkinden yoksun bırakmasına yürekten üzülüyorum. Tanrı'ya yüreğimin tüm sıcaklığı ile dua ediyorum; ulu Tanrı haklı olanları yüceltsin ve majestelerinin dileklerini yerine getirsin!.."

Her taraftan okuyanı da o yazıyı yazanı da:

– *Quelle force! Quel style!*[1] diye öven sözler duyuldu.

Anna Pavlovna'nın, heyecana gelen konukları daha uzun bir süre, yurdun içinde bulunduğu durumdan ve o günlerde yapılacağına kesinlikle inanılan savaşın nasıl biteceğinden söz ederek çeşitli tahminlerde bulundular.

Anna Pavlovna:

– *Vous verrez!*[2] diyordu. Yarın hükümdarın doğum günü, yarın bir haber alacağız. Benim sezişim kuvvetlidir.

II

Anna Pavlovna'nın önsezisi gerçekten doğrulandı. Ertesi gün, hükümdarın doğum günü olduğu için sarayda yapılan dinî tören sırasında, Prens Volkonski'yi kiliseden dışarı çağırdılar ve ona Kutuzov'dan gelen bir zarf verdiler. Bu Kutuzov'un savaş gününde Tatarnivo'dan gönderdiği mektuptu. Kutuzov, Rusların bir adım olsun gerilemediklerini, Fransızların bizden çok daha fazla insan yitirdiklerini, mektubu savaş alanından, daha son haberleri toplamaya vakit bulamadan aceleyle karaladığını yazıyordu. Demek ki bu bir zaferdi. Bundan ötürü herkes kiliseden çıkmadan kazandırdığı bu zaferle Rusya'ya yardım ettiği için Tanrı'ya şükran duaları yapıldı.

Anna Pavlovna'nın önsezisi doğrulanmıştı; o sabah bütün kentte sevinçli bir bayram havası esiyordu. Herkes zaferin artık tam

1 Ne güç! Ne üslup!

2 Göreceksiniz!

olarak kazanıldığını kabul ediyor, hatta bazıları Napolyon'un tutsak edildiğinden, tahtından indirilmiş olduğundan, yerine Fransa'yı yönetecek bir başka devlet başkanı seçilmesi gerektiğinden söz ediyordu.

Savaş alanlarından uzakta ve saray yaşantısının koşulları ile sınırlandırılmış bir yaşantı içinde, olayların bütün derinlikleri ve olanca güçleriyle yansıması zor bir şeydi. Genel bir anlam taşıyan olaylar, çoğu zaman önemsiz, bireysel tek bir olaya yansır. Örneğin, saraylıların sevinci yalnız zaferi kazanmış olmamızdan ileri gelmiyor, aynı zamanda bu zaferin tam hükümdarın doğum gününe rastlaması da bunda önemli bir rol oynuyordu. Tıpkı tam zamanında yapılan bir sürpriz gibi. Kutuzov'un gönderdiği yazıda, Rusların kayıplarından da söz ediliyordu. Bunların arasında Tuçkov'un, Bagration'un ve Kutaisov'un adları geçiyordu. Olayın üzücü yönü de gene Petersburg'daki günlük yaşantı içinde tek bir kişi üzerinde toplanmıştı. Bu da Kutaisov'un ölümüydü. Kutaisov'u herkes tanır, hükümdar da severdi. Genç, ilgi çekici bir adamdı. O gün karşılaşanlar şöyle diyorlardı:

– Ne garip, tam da kilisede tören yapıldığı sırada oldu. Ya Kutaisov'u yitirmemize ne dersiniz? Ah... Yazık oldu, yazık...

– Ben size Kutuzov için ne demiştim? diyordu. Ben Napolyon'u yalnız o yenebilir diye her zaman söylemişimdir.

Ama ertesi gün ordudan haberler geldi. Herkesin sesinde bir endişe sezilmeye başlamıştı. Saraylılar hükümdarın olup bitenler konusunda hiçbir şey bilmediği için üzülmesinden ötürü acınıyorlardı. Durup durup:

– Hükümdarın durumuna ne demeli? diyor, artık üç gün önce yaptıkları gibi Kutuzov'u göklere çıkarmak şöyle dursun, hükümdarın endişe duymasına yol açtığı için onu suçluyorlardı.

Prens Vasiliy, o gün artık *protégé*'si Kutuzov'la övünmüyor, başkomutandan söz edildi mi hiçbir şey söylemeden sessiz duruyordu. Üstelik o günün akşamı sanki her şey Petersburgluların endişesini ve huzursuzluğunu arttırmak için sözbirliği etmiş gibi, korkunç bir haber daha geldi. Kontes Elena Bezuhova, o adı kulağa hoş gelen korkunç hastalık yüzünden ansızın ölmüştü. Sosyetenin yüksek katlarında herkes, Kontes Bezuhova'nın korkunç bir

angine pectorale[1] krizinden ötürü öldüğünü ciddi bir tavırla söylüyordu. Ama kontese yakın çevrelerde *"le médecin intime de la reine d'Espagne"*ın[2] Elen'e belirli bir etki yapması amacıyla, bilinmeyen bir ilacın ufak dozlarda kullanılması için bir reçete yazmış olduğu söyleniyordu. Söylentilere göre Elen, ihtiyar kont kendisinden şüphe ettiği ve kocasına (o zavallı ahlak düşkünü Piyer'e) yazdığı mektuba hiçbir karşılık almadığı için büyük bir üzüntüye kapılmış, kendisine verilen dozdan çok daha fazlasını bir çırpıda almış, yardım gelinceye kadar da kurtarılamadan büyük acılar içinde kıvranarak ölmüştü. Anlattıklarına bakılırsa Prens Vasiliy ile ihtiyar kont, İtalyan'ın yakasına yapışacak olmuş, ama İtalyan elinde bulunan ve ölen zavallı genç kadından kalan öyle pusulalar göstermişti ki onu hemen serbest bırakmışlardı.

Konuşmalar genel olarak hüzün verici üç konu üzerinde toplanmıştı: Hükümdarın hiçbir haber almaması, Kutaisov ile Elen'in ölümleri.

Kutuzov'un Petersburg'a gönderdiği mesaj alındıktan üç gün sonra bir çiftlik sahibi gelmiş, Moskova'nın Fransızlara teslim edildiğini söylemiş, haber bütün kente yayılmıştı. Bu korkunç bir şeydi! Hükümdar ne durumlara düşmüştü! Kutuzov bir haindi! Prens Vasiliy bile kızı öldüğü için kendisine yapılan başsağlığı ziyaretleri sırasında, eskiden göklere çıkardığı Kutuzov için (geçirdiği büyük acının kendisine daha önce söylediklerini unutturmuş olması hoş görülüyordu), "O kör ve ahlaksız bunaktan başka bir şey beklenemezdi," diyor, "Yalnız Rusya'nın kaderi nasıl olup da böyle bir insana teslim edildi, buna hayret ediyorum!" diye söylenip duruyordu.

Haber daha resmen doğrulanmamıştı. Doğru olduğuna inanılmayabilirdi de. Ama ertesi günü Kont Rastopçin'den aşağıdaki mesaj geldi:

> Prens Kutuzov'un yaveri bana bir mektup getirdi: Bu mektupta Kutuzov, benden ordunun Riyazan yoluna geçişini sağlamak için, üst rütbeli polis memurları istemekte, üzüntü ile Moskova'nın

1 Göğüs anjini.

2 "İspanya kraliçesinin özel doktoru"nun.

düşmana bırakıldığından söz etmektedir. Kutuzov'un bu davranışı başkentin ve imparatorluğun kaderini bağlamaktadır. Majeste! Rusya'nın yüceliğini meydana getiren ne varsa hepsinin toplandığı ve kutsal atalarımızın yattığı Moskova'nın düşmana bırakıldığı öğrenildiğinde milletimiz sarsılacaktır. Ben ordunun arkasından gidiyorum! Her şeyi kentin dışına çıkardım. Bana kalan tek şey, yurdumun kaderine ağlamaktır.

Bu mesajı alan hükümdar, Prens Volkonski ile Kutuzov'a şu yazıyı gönderdi:

Prens Mihayil İlaryonoviç! 29 Ağustos'tan bu yana sizden herhangi bir rapor almış değilim. Bu arada 1 Eylül günü Yaroslavi'den, Moskova'daki garnizon komutanından üzücü bir haber aldım: Moskova'yı düşmana bırakmaya karar vermişsiniz! Bu haberin üzerimde nasıl bir etki yaptığını tahmin edersiniz. Susmanız, hayretimi daha da arttırmaktadır. Bu yazıyı size Prens Volkonski eliyle gönderiyorum ve sizden ordunun durumu ile bu acı kararı vermenize yol açan nedenler konusunda bilgi istiyorum.

III

Kutuzov'un ulağı, Moskova'nın düşmana bırakılmasından dokuz gün sonra kentin resmen teslim edildiği haberi ile Petersburg'a geldi. Bu ufak tefek, Rusça bilmeyen, ama kendisinden söz ederken *"quoique étranger, Russe de coeur et d'âme"*[1] denilen Fransız Michaud idi.

Hükümdar, haberciyi hemen Taş Ada'daki sarayının çalışma odasında kabul etti. Seferden önce Moskova'yı hiç görmemiş, Rusçayı hiç bilmeyen Michaud, gene de *"notre très gracieux souverain"*in[2] huzuruna, yazısında *"dont les flammes éclairaient sa route"*[3] diye tanımladığı Moskova yangınının haberiyle çıkarken çok duygulanmıştı.

1 "Yabancı olduğu halde yüreği ve ruhu Rus olan."

2 "Çok nazik hükümdarımızın."

3 Alevleri yolumu aydınlatan,

Gerçi, Mösyö Michaud'nun *chagrin*'inin[1] nedeni Rus milletini acılar içinde kıvrandıran olaylardan bambaşka, onlarla ilgisi bulunmayan bir şeydi; yine de hükümdarın çalışma odasına girdiği sırada, yüzünde öylesine kederli bir ifade vardı ki hükümdar ona hemen sordu:

– *M'apportez-vous de tristes nouvelles, colonel?*[2]

Michaud içini çekerek, gözlerini yere indirdi.

– *Ben tristes, sire. L'abandon de Moscou.*[3]

Hükümdar birden kıpkırmızı oldu, aceleyle sordu:

– *Aurait-on livré mon ancienne capitale sans se battre?*[4]

Michaud, saygıyla Kutuzov'un hükümdara bildirmesini emrettiği şeyleri bir bir anlattı; söylediğine göre Moskova'nın önünde savaşmak imkânsızdı, iki şeyden biri seçilebilirdi. Ya orduyu da Moskova'yı da yitirmek ya da yalnız Moskova'yı elden çıkarmak! İşte feldmareşal sonuncusunu seçmek zorunda kalmıştı.

Hükümdar hiç konuşmadan ve Michaud'nun yüzüne hiç bakmadan söylediklerini dinledi. Sonra:

– *L'ennemi est-il en ville?*[5] diye sordu.

Michaud kararlı bir tavırla:

– *Oui, sire, et elle est en cendres à l'heure qu'il est. Je l'ai laissée toute en flammes,*[6] dedi ama hükümdarın yüzüne bakınca söylediğinden kendisi de dehşet içinde kaldı. Hükümdar sık sık, derin derin soluk almaya başlamıştı. Alt dudağı titriyordu. O olağanüstü güzellikteki mavi gözleri hemen dolmuştu.

Ama bu ancak bir dakika sürdü. Hükümdar birden gösterdiği dirençsizlik yüzünden kendi kendine kızıyormuş gibi kaşlarını çattı. Sonra başını kaldırarak Michaud'ya döndü, titremeyen bir sesle şunları söyledi:

– *Je vois colonel, par tout ce qui nous arrive... que la providence éxige de grands sacrifices de nous... Je suis prét à me soumettre à toutes*

1 Üzüntü.

2 Kötü haberler mi getirdiniz albay?

3 Çok kötü, majeste, Moskova'nın bırakılışı.

4 Eski başkentimi dövüşmeden mi teslim ettiler?

5 Düşman kentte mi?

6 Evet, majeste, bu saatte artık kül olmuştur herhalde, onu bıraktığımda alevler içindeydi.

ses volontés; dites moi, Michaud, comment avez-vous laissé l'armée, en voyant ainsi, sans coup férir abandonner mon ancienne capitale? N'avez-vous pas aperçu de découragement?[1]

"Très gracieux souverain"[2] dediği hükümdarın sakinleştiğini gören Michaud da rahatladı. Ama hükümdarın ona sorduğu ve hemen kesin bir karşılık verilmesini gerektiren soruya bir cevap bulamadı. Zaman kazanmak için sordu:

– *Sire, me permettrez-vous de vous parler franchement en loyal militaire?*[3]

– *Colonel, je l'exige toujours. Ne me cachez rien, je veux savoir absolument ce qu'il en est.*[4]

Michaud, dudaklarında belirsiz bir gülümseyişle:

– *Sire!..*[5] dedi.

(Şimdi artık zihninde vereceği karşılığı bulmuştu. Bu hafif ve saygılı bir tavırla yapılacak bir *"jeu de mots"*ydu.[6]

– *Sire! J'ai laissé toute l'armée depuis les chefs jusqu'au dernier soldat, sans exception, dans une crainte épouvantable, effrayante...*[7]

Hükümdar kaşlarını çatarak sözünü kesti:

– *Comment ça? Mes russes se laisseraient-ils abattre par le malheur... Jamais!..*[8]

Zaten yapacağı kelime oyununu belirtmek için Michaud'nun da beklediği tek şey buydu. Sözlerine özel bir anlam vermeye çalışarak, saygıyla konuştu:

---

1 Anlıyorum albay, bütün bu olanlardan sonra anlıyorum... Anlıyorum ki Tanrı bizden büyük fedakârlıklar bekliyor. Ben bütün iradesine boyun eğmeye hazırım. Yalnız bana söyleyin Michaud, ayrıldığınızda ordu nasıldı? Böyle bir tek silah atmadan eski başkentimin teslim edildiğini görünce ne oldu? Hiçbir umutsuzluk eseri görmediniz mi?

2 "Çok nazik hükümdar."

3 Majeste, sizinle açık yürekli bir asker gibi konuşmama izin verir misiniz?

4 Ben bunu her zaman isterim albay! Benden hiçbir şey saklamayın, her şeyi olduğu gibi bilmek isterim.

5 Majeste!..

6 Kelime oyunu.

7 Majeste! Ben oradan ayrılırken bütün ordu, kumandanlardan en küçük ere kadar bütün ordu müthiş, feci bir korku içindeydi...

8 Nasıl olur? Bizim Ruslar felaket karşısında kendilerini mi yitirdiler... Böyle şey olamaz!..

– *Sire! Ils craigent seulement que Votre Majesté par bonté de coeur ne se laisse persuader de faire la paix. Ils brûlent de combattre...*[1] dedi.

Bunları Rus milletinin duygularını dile getirmeye yetkili bir insan olarak söylüyordu.

– *... et de prouver à Votre Majesté par le sacrifice de leur vie, combien ils lui sont devoués...*[2]

Hükümdar rahatlayarak gözlerinde şefkatli bir parıltıyla Michaud'nun omuzuna vurdu:

– *Ah! Vous me tranquillisez, colonel!*[3]

Başını eğerek bir süre sustu. Sonra dimdik doğruldu, haşmetli ve şefkatli bir hareketle Michaud'ya döndü:

– *Eh bien, retournez à l'armée. Et dites à nos braves, dites à tous mes bons sujets partout où vous passerez, que quand je n'aurais plus aucun soldat, je me mettrai moi-même, à la tête de ma chère noblesse, de mes bons paysans et j'userai ainsi jusqu'à la dernière ressource de mon empire. Il m'en offrent encore plus que mes ennemis ne pensent!*[4]

Hükümdar bunları gittikçe daha çok heyecanlanarak söylüyordu. O güzel, yumuşak bakışlı, parlak gözlerini duygulu bir tavırla yukarı doğru kaldırdı:

– *Mais si jamais il fut écrit dans les décrets de la divine providence, que ma dynastie dût cesser de régner sur le trône de mes ancêtres, alors, après avoir epuisé tous les moyens qui sont en mon pouvoir, je me laisserai croître la barbe jusqu'ici.*[5]

Eliyle göğsünün ortasını işaret etti:

---

1 Majeste! Onlar sadece sizin iyi yürekli olduğunuz için barışa razı olmanızdan korkuyorlar. Savaşmak...

2 ... ve hayatlarını feda ederek majestelerine ne kadar bağlı olduklarını ispat etmek için can atıyorlar.

3 Hah! İçime su serptiniz albay!

4 Madem öyle orduya dönün. Ve kahramanlarımıza, geçtiğiniz her yerde göreceğimiz bütün iyi tebaama deyin ki elimde bir tek er kalmayınca bizzat ben, sevgili soylu ailelerimizin ve iyi yürekli köylülerimizin başına geçip imparatorluğumu son kaynağına kadar kullanacağım. İmparatorluğum bana düşmanlarımın sandığından çok daha fazla şey verebilecek durumdadır!

5 Ama Tanrı soyumuzun bana atalarımızdan kalan bu tahtta kalmamasını yazdı ise, o zaman elimdeki tüm olanakları kullandıktan sonra, sakalımı ta şuraya kadar uzatacağım.

– ... *et j'irai manger des pommes de terre avec le dernier de mes paysans plutot, que de singer la honte de ma patrie et de ma chère nation, dont je sais apprécier les sacrifices!..*[1]

Bu sözleri heyecanlı bir sesle söyledikten sonra, birden gözlerine dolan yaşları Michaud'dan saklamak istiyormuş gibi arkasını dönerek çalışma odasının dip tarafına doğru yürüdü. Orada birkaç dakika durdu, sonra geniş adımlarla tekrar Michaud'nun yanına geldi, kolunu dirseğinin biraz altından tutarak sıktı. Hükümdarın güzel, yumuşak bir ifade taşıyan yüzü kıpkırmızı olmuştu. Koyu bir renk alan gözleri öfkeyle parlıyordu. Elini göğsüne bastırdı:

– *Colonel Michaud, n'oubliez pas ce que je vous dis ici; peut-être qu'un jour nous nous le rappellerons avec plaisir... Napolyon ou moi! Nous ne pouvons plus régner ensemble. J'ai appris à le connaître, il ne me trompera plus...*[2]

Sonra kaşlarını çatarak sustu. Bu sözleri dinledikten sonra ve hükümdarın gözlerindeki o kesin kararlı anlamı gördükten sonra *"quoique, étranger, mais Russe de coeur et d'âme"*[3] Michaud, derin bir anlam taşıyan o anda birden *"enthousiasmé par tout ce qu'il venait d'entendre"*[4] oldu (sonradan anlatırken öyle diyecekti). Gerek kendi duygularını gerek kendisini temsilcisi saydığı Rus milletinin duygularını şöyle açıkladı:

– *Sire! Votre Majesté signe dans ce moment la gloire de la nation et le salut de l'Europe!*[5]

Hükümdar başını eğerek Michaud'nun gitmesine izin verdiğini işaret etti.

---

1 ... Sonra da yurdum, fedakârlığına gereken değeri verdiğim sevgili milletim için bir utanç belgesi imzalamaktansa son kalan köylü ile birlikte yarı aç, yarı tok yaşayacağım!..

2 Albay Michaud, burada söylediklerimi unutmayınız... Belki bir gün bunları zevkle hatırlayacağız... Ya Napolyon ya ben! İkimiz aynı zamanda tahtta kalamayacağız! Onu artık tanıyorum. Beni artık aldatamaz...

3 "Yabancı olduğu halde yürekten Rus olan."

4 "Biraz önce duyduklarından heyecana kapılan."

5 Majeste! Şu anda milletimizin şerefini kurtarmış, Avrupa'nın da selametini sağlamış bulunuyorsunuz!

IV

Rusya yarısına dek istila ediliyor, Moskova'da oturanlar uzak eyaletlere kaçıyor, milis orduları birbiri ardına yurdu savunmak için ayağa kalkıyordu. O çağda yaşamamış olan bizler, bütün bunlar olup biterken öyle sanırız ki en küçüğünden en büyüğüne kadar bütün millet kendini feda etmekten, yurdu kurtarmaktan başka bir şey düşünmüyor ya da ülkenin felaketine ağlamaktan başka bir şey yapmıyordu. O zamandan kalan bütün hikâyelerde yalnız fedakârlıktan, yurtseverlikten, umutsuzluktan, acıdan, Rusların çektiği acılardan ve kahramanlıktan söz edilir. Oysa gerçekte işler öyle olmamıştır. Bu sadece bize öyle görünür; çünkü biz o çağın bütün olaylarını genel olarak bir tek tarihî ve ilgi çekici açıdan görüyor, o zamanlar yaşamış olan insanların birer insan olarak güttükleri kişisel amaçları kavrayamıyoruz. Oysa gerçekte, insanların kendi çıkarları, genel olarak tüm insanlığın çıkarlarından o kadar önemlidir ki bu kişisel çıkarlar yüzünden toplumun, bütünün çıkarları hiçbir zaman hissedilmez (hatta fark edilmez bile). O zamanlar yaşamış olan insanların çoğu olayların genel akışına hiç önem vermiyor, sadece kişisel çıkarlarına göre davranıyordu. Buna karşın en yararlı eylemde bulunanlar gene kendi kişisel sorunlarının içinde çırpınanlardı.

Olayların akışını anlamaya çalışan, kendilerini feda ederek, kahramanlık göstererek, bu olaylarda rol oynamak isteyen kişiler ise toplumun en yararsız kişileri oluyorlardı. Çünkü her şeyi ters anlıyorlardı; bu yüzden yararlı olmak için yaptıkları her şey, sonradan tıpkı Piyer'in ve Mamanov'un Rus köylerini haraca kesen birlikleri ya da hanımefendilerin pamuklu bezleri didik didik ederek hazırladıkları, yaralılara asla ulaşamayan pansuman bezleri gibi yararsız, saçma şeyler haline geliyordu. Ukalalık etmekten, kendi duygularını açığa vurmaktan hoşlanan insanlar bile, Rusya'nın o günkü durumundan söz ederken ellerinde olmayarak yapmacıklığa, yalana ya da bazı insanları suçlamaya kaçıyor, onları öfkelendiriyorlardı. Oysa olup bitenlerden ötürü hiç kimse suçlanamazdı. Tarihî olaylarda, bilgi denilen ağacın meyvesini tutma yasağı daha belirli bir şekilde hissedilir. Tarihî olaylarda rol oynayan insan ka-

tıldığı olayın anlamını hiçbir zaman kavrayamaz. Onu kavramaya kalkışsa bile bu çabası hiçbir sonuç vermez.

O zamanlar Rusya'da meydana gelen tarihî olay içinde rol oynayan insanlara ne kadar yakın olmuşsa etkisi o derece az duyulmuştur. Petersburg'da ve Moskova'dan uzak olan başka kentlerde hanımlar ve milis üniforması giymiş erkekler Rusya'nın kaderine, başkentin uğradığı felakete ağlıyor, kendilerini feda etmekten söz açıyor ya da buna benzer şeyler söyleyip duruyorlardı. Ama geri çekilen orduda neredeyse hiç kimse Moskova'dan söz etmiyor, onu düşünmüyor, hiç kimse o koca yangına bakarken Fransızlardan intikam alacağına yemin etmiyordu! Aksine, herkes maaşının verilecek olan üçte bir bölümünü nasıl alacağını, daha sonra konaklama yerini, kantindeki Matriyoşka'yı ya da buna benzer şeyleri düşünüyordu.

Nikolay Rostov nasıl görevli olduğu bir sırada kendini savaşın içinde bulmuşsa aynı şekilde bir rastlantı sonucu olarak, hiçbir fedakârlık amacı gütmeden yurdun savunmasında yürekten gelen, sürekli ve etkili bir rol oynuyordu. Bu yüzden de o sırada Rusya'da olup bitenlere umutsuzluğa kapılmadan, kötü sonuçlar çıkarmadan bakıyordu. O sırada kendisine Rusya'nın o andaki durumu konusunda ne düşündüğü sorulmuş olsaydı herhalde düşünmenin kendisine düşen bir görev olmadığını, bu işin Kutuzov'a ve başkalarına düştüğünü söyleyecek, hatta, "Duyduğuma göre, alaylar yeniden düzenleniyormuş," diyerek herhalde daha uzun bir süre dövüşmek gerekeceğini belirtecek, bu durum devam ederse iki üç yıl içinde bir alayın başına getirilebileceğini ileri sürecekti.

Savaşa böyle bir gözle baktığı için, tümenin yeniden düzenlenmesi amacıyla gereken şeyleri sağlamak üzere Voronej'e gönderileceği haberini, son meydan savaşına katılmak olanağından yoksun kalacağına hiç üzülmeden karşılamıştı, hatta üzülmek şöyle dursun, bundan büyük bir memnunluk duymuştu. Bunu saklamıyordu, arkadaşları da duygularını çok iyi anlıyorlardı.

Borodino Savaşı'ndan birkaç gün önce parayı ve gereken belgeleri almış, önden süvariler göndermiş, sonra da arabayla Voronej'a doğru yola çıkmıştı.

Nikolay'ın iaşe konvoylarının, yiyecek yüklü arabaların ve sah-

ra hastanelerinin yayıldığı bölgeden çıkıp da yanında erlerle, karargâhların kurulup bozulmuş olduğunu gösteren kirli izlerin bulunmadığı yerleri, erkek kadın köylülerin oradan oraya dolaştığı köyleri, çiftlik evlerini, sığırların otladığı çayırları, tavlaları, konak yerlerini, bekçileri uyuyan yolcu hanlarını gördüğü zaman nasıl bir memnunluk duyduğunu, ancak birkaç ay sürekli savaş havası içinde yaşamış bir insan anlayabilir. Bütün bunları ömründe ilk kez görüyormuş gibi seviniyordu. En çok hayret ettiği ve sevinçle seyrettiği şeyler ise genç, sağlam ama peşinde dokuz on subayın dolaşmadığı kadınlardı. Yoldan geçen bir subayın kendileriyle şakalaşmasından memnunluk ve gurur duyan kadınlar!

Gece geç vakit, çok neşeli bir ruh hali içinde Voronej'de bir hana geldi. Orduda kaldığı süre içinde yoksun kaldığı şeyleri ısmarladı ve ertesi günü sinekkaydı tıraş olup çoktandır giymediği tören üniformasını giydikten sonra, komutanlığa gitmek üzere yola çıktı.

Milis birliklerin komutanı, bir generaldi. İhtiyar bir adamdı; belli ki rütbesi ve unvanıyla böbürleniyordu. Nikolay'ı kabul ederken (askerliğin bunu gerektirdiğini sanarak) sert bir tavır takınmıştı. Konuşurken de sanki bu konuda yetkisi varmış gibi ciddi ciddi harekâtın gidişatı konusunda düşüncelerini ileri sürüyor, Nikolay'a sorular soruyor, verdiği karşılıkları beğeniyor ya da eleştiriyordu. Nikolay o kadar neşeliydi ki bütün bunlar ona sadece eğlenceli görünüyordu.

Milis kuvvet komutanının yanından ayrıldıktan sonra valiye gitti. Vali kısa boylu, hareketli, oldukça içten, yakınlık gösteren, açık yürekli bir adamcağızdı. Nikolay'a at bulabileceği haraları söyledi, oranın faizcilerinden birinin adını verdi ve kentin dışında, yirmi verst kadar ileride en iyi atlara sahip olan bir çiftlik sahibinden söz ederek Nikolay'a her bakımdan elinden geldiği kadar yardım edeceğine söz verdi. Onu uğurlarken de:

– Siz Kont İlya Andreyeviç'in oğlusunuz, değil mi? diye sordu. Karım annenizle çok iyi arkadaştır. Her perşembe günü, bizde toplantı var! Bugün de perşembe, beklerim! Resmî giyinmeniz gerekli değil, olduğunuz gibi gelebilirsiniz.

Nikolay, valinin odasından çıkınca bir fayton kiraladı ve yanı-

na çavuşu oturtarak dörtnala çiftlik sahibinin harasına gitti. Voronej'de geçirdiği bütün bu süre boyunca neşeliydi, içinde hep ferahlık duyuyordu. İnsan iyi bir ruh hali içindeyken her zaman olduğu gibi, her iş tıkırında gidiyor ve kısa bir süre içinde olup bitiyordu.

Nikolay'ın gittiği çiftlik sahibi bekâr, yaşlı bir eski süvari subayı idi. Atlardan anlıyordu, iyi avcıydı, yüz yıl önce kurulmuş bir harası vardı ve bu harada eskiden Macar tipi dediğimiz harikulade güzel atlar bulunuyordu.

Nikolay, iki laf arasında birliğin eksik kalan atlarını tamamlamak için (sonradan öyle diyecekti) altı bin rubleye seçme on yedi tay satın aldı.

Yemek yedikten ve Macar şarabını biraz da fazla kaçırdıktan sonra, artık senli benli olduğu çiftlik sahibiyle öpüşüp çok bozuk bir yoldan, büyük neşe içinde, valinin evindeki toplantıya yetişmek için arabacıyı ikide bir, "Daha hızlı sür, daha hızlı sür," diye kışkırtarak dörtnala geri döndü.

Giysilerini değiştirdikten, parfüm süründükten ve başına soğuk su döküldükten sonra, toplantıya geç kaldığı halde, dudaklarında bu gecikmesini hoş gösterecek hazır bir cümle ile, *"Vaut mieux tard que jamais,"*[1] diyerek valinin evine girdi.

Bu bir balo değildi, konuklara dans edileceği bile söylenmemişti. Ama herkes biliyordu ki Katerina Petrovna klavsende valsler, ekosesler çalacaktı. Böyle olunca da dans edilecekti. Herkes toplantının böyle olacağını tahmin ettiği için baloya gider gibi giyinerek gelmişti.

1812 yılında, taşradaki günlük yaşantı hep aynı düzende sürüp gidiyordu; bir tek farkla... O da şuydu: Moskova'dan birçok zengin aile geldiği için, kentlerde olağanüstü bir hareket seziliyordu. Bundan başka bütün Rusya'da olduğu gibi taşrada da herkeste garip bir kendini bırakmışlık hissediliyordu. Sanki herkese vız geliyor ve herkes gününü gün etmeye bakıyordu. Bir şey daha vardı: Eskiden insanlar bir araya gelince havadan sudan ya da tanıdıklarından söz ederek incir çekirdeğini doldurmaz konuşmalar yaparlardı, şimdi ise aynı konuşmaların konusu Moskova, ordunun durumu ve Napolyon olmuştu.

1 "Geç olsun da güç olmasın."

Valinin evinde Voronej'in en yüksek sosyetesi toplanmıştı. Kadınlar pek çoktu; bunların arasında Nikolay'ın Moskova'dan tanıdığı kadınlar da vardı. Ama bütün erkekler arasında, o göğsü Georgi Nişanlı iaşe süvari subayı, o terbiyeli, o nazik Kont Nikolay Rostov'la boy ölçüşecek hiç kimse yoktu. Erkek konuklardan biri savaşta tutsak edilmiş bir İtalyan'dı; Fransız ordusu subaylarındandı ve Nikolay hissediyordu ki o adamın orada bulunması kendisinin, bir Rus kahramanı olarak önemini arttırıyordu. İtalyan subayı bir ganimet gibiydi. Nikolay bunu anlıyordu ve ona öyle geliyordu ki herkes İtalyan'a aynı gözle bakıyordu. Bu yüzden ona karşı ağırbaşlı, ciddi, nazik bir tavır takındı.

Sırtında süvari üniforması ile içeri girip de daha önce başkalarından duyduğu *"Vaut mieux tard que jamais."* cümlesini tekrarladığı anda herkes çevresini almıştı. Ağzı hafif şarap, kendisi de parfüm kokuyordu. Bütün gözler ona çevrilmişti, taşrada hemen layık olduğu ilgiye yeniden kavuşmuştu. Zaten bu her zaman hoşuna giderdi, şimdi ise bu gibi ilgi gösterilerinden uzun bir süre yoksun kalıp da onlara yeniden kavuşunca sarhoşluk gibi bir şey hissediyordu. Şimdi ona iltifat eden, yalnız konak yerlerinde, hanlarda ve çiftlik sahibinin harasında karşılaştığı hizmetçi kızlar değildi. Şimdi yalnız onlar çevresinde dönüp durmuyordu. Valinin toplantısında, gencecik birçok kadın ve güzel kız vardı. Hepsi de sabırsızlıkla dikkatini üzerine çekeceği anı bekliyordu (Nikolay'a öyle görünüyordu). Kadınlar ve genç kızlar, karşısında kırıtıp duruyorlardı. Yaşlı kadınlar ise zaten daha Nikolay oraya geldiği andan bu yana o başında kavak yelleri esen, aslan gibi süvari subayını baş göz etmek, böylece onu biraz uslandırmak için uğraşmaya başlamışlardı. Bunların arasında Rostov'u yakın bir akraba gibi karşılayarak ona "sen" ve "Nikolay" diyen valinin karısı da vardı.

Katerina Petrovna, gerçekten valslerle ekoseler çalmaya başlamıştı, bunun üzerine herkes dansa koyuldu. Nikolay, danstaki zerafetiyle de bu taşra kentinin yüksek sosyetesinin gözlerini kamaştırdı. Hatta dans ederken, başka zamanlarda hiç öyle yapmadığı halde, çok serbest bir tavır takındığı için herkesi şaşırtmıştı. Zaten o akşam dansta elinde olmayarak böyle serbest davranmasına ken-

disi de hayret ediyordu. Moskova'da hiçbir zaman bu şekilde dans etmezdi; öyle bir şey yapacak olsa bu aşırı derecede serbest dans edişini kendisi *mauvais genre,*[1] yakışıksız sayardı. Ama burada nedense herkesi alışılmamış bir davranışla şaşırtma ihtiyacını duyuyordu. Öyle şeyler yapmalıydı ki başkentte olağan, ama burada henüz bilinmeyen bir yenilik olarak görünmeliydi.

Bütün gece, yalnız eyalet başkentindeki memurlardan birinin mavi gözlü, sarışın, tombul, sevimli karısıyla ilgilendi. Kendilerini coşkun bir neşeye kaptırarak başka erkeklerin eşlerinin kendileri için yaratılmış olduğunu düşünen bazı gençler gibi, o kadının yanından bir an için olsun ayrılmıyordu. İkisi de kadının kocasına karşı bir tertip hazırlıyorlarmış gibi, birbirlerine aşırı bir yakınlık gösteriyorlardı. Kadının kocası da onların böyle hoşça vakit geçirmelerinden memnunmuş, birleşmelerinin ne hoş bir şey olacağını düşünüyormuş gibi davranıyorlardı. Oysa kadının kocası onların bu düşüncelerini hiç de paylaşmıyor, Rostov'a karşı soğuk bir tavır takınmaya çalışıyordu. Ama Rostov'un açık yürekliliği, saflığı, öyle içten, öyle her türlü sınırı aşan bir şeydi ki bazen o bile elinde olmayarak genç adamın şakalarına, neşesine katılmaktan kendini alamıyordu. Toplantının sonuna doğru genç kadının yanakları gittikçe daha çok kızarmaya başladı, gittikçe daha çok heyecanlandığı da yüzünden okunuyordu. Kocası daha çok somurtmaya, yüzü daha çok sararmaya başlamıştı. Sanki ikisine düşen neşe payı bölünmüştü: Kadının neşesi arttıkça kocasının neşesi azalıyordu.

V

Nikolay dudaklarından hiç silinmeyen bir gülümseyişle koltuğun üzerinde hafifçe eğilmiş olarak oturuyor, sarışın kadının ta yakınına eğilerek ona mitolojiden esinlendiği tatlı sözler söylüyordu.

Gergin pantolonunun içindeki bacaklarını enerjik bir tavırla değiştire değiştire kavuşturuyor, etrafına bir parfüm kokusu saçarak hem yakınındaki dama hem de kendisine hayranlık duyuyor, iyice oturmuş tozluklarının altından görünen ayaklarının güzel biçimi-

1 Uygunsuz.

ne beğeniyle bakıyor ve sarışın kadına, oradan, yani Voronej kentinden bir hanımı kaçırma niyetinde olduğunu söylüyordu.

– Hangisini kaçırmak istiyorsunuz?

– Harikulade güzel, bir peri kadar güzel bir kadın. Gözleri...

Nikolay bunu söylerken yanındaki genç kadının gözlerine baktı:

– Mavi... Dudakları mercan renginde, teni...

Genç kadının omuzlarına baktı:

– ... bembeyaz. Beli incecik, Tanrıça Diana'nın beli gibi.

Kadının kocası yanlarına yaklaştı ve somurtkan bir tavırla ona nelerden söz ettiklerini sordu. Nikolay saygıyla yerinden kalktı:

– A, Nikita İvaniç... dedi.

Sonra, sanki Nikita İvaniç'in de şakalarına katılmasını istiyormuş gibi sarışın bir hanımı kaçırma niyetinde olduğunu anlatmaya koyuldu. Adam soğuk bir tavırla, kadın ise neşeli neşeli gülümsüyordu. İyi yürekli bir kadın olan valinin karısı, bu durumu hiç hoş karşılamadığını belirten bir tavırla yanlarına yaklaştı.

– Anna İgnatyevna seni görmek istiyor, Nikolay! dedi.

Bunu öyle bir sesle söylemişti ki Rostov, Anna İgnatyevna'nın çok önemli bir kadın olduğunu hemen anladı.

– Gidelim Nikolay, sana adınla hitap etmeme izin vermiştin değil mi?

– A, tabii, *ma tante*. Kim o söylediğiniz hanım?

– Anna İgnatyevna Malvintseva. Seni yeğeninden duymuş. Yeğeni onu nasıl kurtardığını anlatmış da... Şimdi kim olduğunu anladın mı?

Nikolay:

– Kim bilir kaç kadın kurtarmışımdır ben! Ne bileyim kim olduğunu! dedi.

– O kurtardığın Anna İgnatyevna'nın yeğeniymiş, yeğeni, Prenses Bolkonskaya! Kendisi de burada, Voronej'de, teyzesinin yanında. Ne o? A, ne kadar kızardın? Yoksa...

– Yok canım, aklımdan bile geçmedi, rica ederim *ma tante*.

– Peki peki, ne de alınganmış!

Valinin karısı Nikolay'ı uzun boylu, çok şişman, başında mavi hotoz bulunan bir kadına doğru götürdü; ihtiyar kadın kentin en tanınmış kişileriyle iskambil oyununu biraz önce bitirmişti. Bu ka-

dın, Prenses Mariya'nın teyzesi Malvintseva idi. Zengin, çocuksuz bir duldu ve eskiden beri Voronej'de otururdu. Rostov ona yaklaştığı sırada Malvintseva ayakta duruyor, oyun borcunu ödemek için para sayıyordu. Nikolay'a sert, gururlu bir tavırla, gözlerini kısarak baktı ve oyunda kendisini yenen generali azarlamaya devam etti. Sonra Nikolay'a elini uzatarak:

– Çok sevindim seni tanıdığıma yavrum! dedi. Bize de buyur, beklerim.

Önemli bir kişi olduğu her halinden belli olan ihtiyar kadın Prenses Mariya'dan, prensenin ölen babasından söz ettikten (Malvintseva besbelli ihtiyar prensi sevmiyordu.) ve gene hoşlanmadığı anlaşılan Prens Andrey'in durumu konusunda birkaç soru sorduktan sonra, Nikolay'ı tekrar evine davet ederek genç adamın yanından ayrılmasına izin verdi.

Nikolay, onu ziyaret edeceğine söz verdi. Malvintseva'nın önünde eğilerek onunla vedalaşırken nedense gene kızarmıştı. Prenses Mariya'dan söz edildiği vakit, her seferinde kendisinin de anlayamadığı bir utanç hatta bir korku duyuyordu.

Malvintseva'nın yanından uzaklaştıktan sonra tekrar danslara dönmek istedi, ama valinin ufak tefek karısı, tombul küçük eliyle genç adamı gömleğinin kolundan tuttu ve konuşmak istediğini söyleyerek onu oturma odasına götürdü; orada bulunanlar valinin karısını rahatsız etmemek için hemen dışarı çıktılar.

Kadın küçük, şefkatli yüzünde ciddi bir anlamla:

– Bak sana bir şey söyleyeyim, *mon cher*, dedi. İşte bu tam sana göre bir kısmet. İster misin onu sana alayım?

Nikolay:

– Kimi, *ma tante?* diye sordu.

– Prensesi. Katerine Petrovna, bana Lili'nin daha münasip olacağını söylüyor. Ama bence hiç de öyle değil, prenses daha iyi. Sen onu istiyor musun? Şu kanıdayım ki *maman* bundan ötürü bana teşekkür edecektir. Doğrusu prenses harikulade bir genç kızdır! Sonra hiç de o kadar çirkin değil.

Nikolay bu söze gücenmiş gibi:

– Kim demiş ona çirkin diye, dedi. Ben, *ma tante*, bir askerden bekleneceği gibi hiç kimseye zorla talip olmuyorum, ama hiç kim-

seyi de reddetmiyorum.

Bu sözler, ne anlama geldiklerini düşünmeye fırsat bile bulamadan dudaklarından dökülüvermişti.

– Öyleyse bunu aklına koy! Sana söylediğim şaka değil.

– Ne şakası?

Valinin karısı kendi kendine konuşur gibi:

– Evet, evet, dedi. Hem bir şey daha söyleyeyim, *mon cher, entre autres. Vous êtes trop assidu auprès de l'autre, la blonde,*[1] insan kocasına neredeyse acıyacak vallahi...

Nikolay içtenlikle ve saf bir tavırla:

– Yok canım, biz onunla arkadaşız! dedi.

Kendisine bu kadar neşe veren bir gönül oyununun başkasına neşe vermeyeceğini düşünmüyordu bile.

Akşam yemeğinde birden, "Valinin karısına ne saçma şeyler söyledim!" diye düşündü. "Şimdi hemen beni baş göz etmeye kalkacaktır. Öyle bir şey yapmaya kalkışırsa Sonya ne olacak?"

O gece, valinin karısına veda ederken kadın gülümseyerek onu bir tarafa çekti:

– Unutmayacaksın değil mi? diye tekrarladı.

– Size doğrusunu söylemem gerekiyor, *ma tante...*

– Ne, ne söylemek istiyorsun yavrum? Gel şuraya oturalım.

Nikolay, birden içinden geçen en gizli düşünceleri (annesine, kız kardeşine ya da arkadaşına bile açıklayamayacağı düşünceleri) ona yabancı sayılabilecek bir kadına açıklamak arzusunu, hatta zorunluluğunu duydu. Sonradan bunları hatırladığı vakit, hiçbir nedene dayanmayan, bu anlaşılmaz içini dökme ihtiyacının, sırrını açmak zorunluluğunun sadece anlamsız bir hevesten ileri geldiğini sanacaktı. Oysa bu içini dökme isteği başka önemsiz küçük olaylarla birlikte hem kendisi için hem de bütün aile için çok büyük bir değişikliğe yol açacaktı.

– Bakın, *ma tante. Maman* çoktandır beni zengin bir kızla evlendirmek istiyordu. Ama bunu düşünmek bile bana tiksinti veriyor. Para için evlenmek düşüncesi iğrenç geliyor bana.

Valinin karısı:

– A, tabii anlıyorum! dedi.

1 Azizim, laf aramızda siz fazla ilgileniyorsunuz öbürü ile, o sarışınla.

– Ama Prenses Bolkonskaya başkalarına benzemez; bir kez size doğrusunu söyleyeyim, ondan çok hoşlanıyorum. Tam benim aradığım tipte bir genç kız. Sonra onun öyle bir durumda kalması ve bizim böyle garip bir rastlantı sonucu karşılaşmamız, sonradan kaderin bir oyunu olarak sık sık aklıma gelmiştir. Özellikle size şaşılacak bir şey daha söyleyeyim: *Maman* çoktandır bunu düşünüyordu. Ama daha önce prensesle hiç rastlaşmamıştık. Nedense bir türlü karşılaşamadık. Nataşa onun ağabeyiyle nişanlıyken tabii prensesle evlenmeyi aklımdan bile geçiremezdim. Sonunda, Nataşa'nın nişanı bozulduktan sonra birbirimize rastladık, sonra bütün bunlar... Hem bakın, bunu daha önce başka hiç kimseye söylemedim ve söylemeyeceğim... Yalnız size...

Valinin karısı ona teşekkür ettiğini belirtmek için hafifçe Nikolay'ın dirseğini sıktı.

– Siz benim kuzinim Sonya'yı tanıyor musunuz? Ben onu seviyorum ve onunla evlenmeye söz verdim, evleneceğim de... Bu yüzden, anlıyor musunuz, prensesle evlenmem söz konusu olamaz...

Nikolay birbirini tutmayan sözler söylüyor, kızararak konuşuyordu.

– *Mon cher, mon cher*, nasıl oluyor da öyle düşünebiliyorsunuz? Sopya'nın hiçbir serveti yok ki. Oysa babanın işleri çok kötüymüş. Bunu bana sen kendin söyledin. Ya *maman*? Öyle bir şey yapmaya kalkışırsan bu onu öldürür. Sonra eğer Sonya yürekli bir kızsa onun da düşünmesi gerekir; kendisini nasıl bir hayat bekliyor? Annen umutsuzluk içinde, işler bozulmuş, altüst olmuş... Hayır, *mon cher*, sen de Sonya de bunu anlamalısınız.

Nikolay susuyordu. Anlattıklarından böyle sonuçların çıkarıldığını işitmek hoşuna gidiyordu. Kısa bir süre sustuktan sonra:

– Ne olursa olsun, *ma tante*! Öyle bir şey olamaz, diyerek içini çekti. Hem zaten prenses benimle evlenmeyi kabul eder mi, bakalım. Kendisi şu anda matem tutuyor. Böyle bir zamanda öyle şey düşünür mü?

Valinin karısı:

– Canım, sen ne sanıyorsun? Sizi hemen evlendirecek miyim sanki? *Il y a manière et manière*,[1] dedi.

1 Her şeyin bir usulü vardır.

Nikolay onun tombul, küçük elini öperek:

– Sizin elinize düşen kurtulmaz, siz gerçek bir çöpçatansınız, dedi.

VI

Prenses Mariya, Rostov'la karşılaştıktan sonra Moskova'ya gelince orada yeğenini, öğretmenini ve Prens Andrey'in ona yazmış olduğu mektubu bulmuştu. Bu mektupta, Prens Andrey onlara Voronej'e, Malvintseva teyzelerine gitmelerini öğütlüyordu. Taşınmayla ilgili uğraşmalar, didinmeler, ağabeyinin durumunu merak etmesi, yeni bir evde, yeni bir yaşantıya başlaması, yeni insanlarla tanışması, yeğenini terbiye işiyle uğraşması babasının hastalığında ve onun ölümünden sonra, özellikle Rostov'la karşılaştığında prensesin içinde uyanmış şeytanca düşünceleri, rahat, huzur vermeyen duyguları bir süre için söndürmüştü. Genç kız üzüntü içindeydi; babasını kaybetmesi ve Rusya'nın mahvoluşu iç dünyasında birleşmiş, tek bir acı haline gelmişti. Şimdi de sakin bir yaşantı geçirdiği bir aylık süreden sonra gittikçe içini daha çok yakan bir duygu vardı. Endişe içindeydi: Ağabeyinin, dünyada kalan tek yakınının içinde bulunduğu tehlikeleri düşündükçe üzülüyordu. Yeğenini terbiye işi de onu çok üzüyordu. Hep kendisini bu iş için yeteneksiz görüyordu. Yalnız içinde tutumundan ötürü bir memnunluk vardı; bu memnunluk, Rostov'la karşılaştığı sırada içinde uyanan hayallerle ümitleri yüreğinden tüm olarak koparıp atmış olmasından ileri geliyordu.

Valinin karısı, evinde düzenlediği toplantının ertesi günü, Malvintseva'ya gelip prensesin teyzesine aklından geçen planları açıkladıktan ve o günün koşulları içinde çöpçatanlık yapmanın akıldan bile geçmemesi gereken bir şey olduğu halde, iki genci tanışmaları için bir araya getirmenin kötü bir şey olmadığını belirttikten sonra, onun da bunu hoş karşılayıp Prenses Mariya'nın yanında durup durup Rostov'dan söz açması, onu övmeye başlaması, prensesin adı geçtikçe genç adamın nasıl kızardığını anlatması, prenseste sevimli değil, üzüntülü bir duygu uyandırmıştı. Rahatı huzuru kalmamış, içinde gene istekler, kuşkular, sitemler, umutlar uyanmıştı.

Bu haberi aldıktan sonra, iki gün içinde, Rostov onları ziyarete gelinceye kadar, prenses ona karşı nasıl bir tavır takınması gerektiğini düşünüp durdu. Bazen Rostov teyzesini ziyarete gelince misafir odasına girmemeye karar veriyor, derin yas içinde bulunduğundan konuk kabul etmesinin yakışık almaz bir şey olacağını düşünüyor, bazen de Rostov onun uğruna bunca iş yaptıktan sonra böyle davranmasının ayıp olacağını zihninden geçiriyordu. Teyzesi ile valinin karısının Rostov'la kendisi için bazı niyetler besledikleri duygusuna da kapılıyor (İki kadının bakışları ve bazı konuşmaları genç kızın bu tahminini doğru çıkaracak nitelikteydi), ama hemen sonra onların böyle şeyler düşündüklerini aklından geçirmesinin sadece kendisinin kötü niyetli olmasından ileri geldiğini içinden tekrarlayıp duruyordu: Henüz üzerinden yas tüllerini çıkarmadığı bir sırada, Rostov'la söz kesmenin hem kendisine hem de babasının anısına karşı bir hakaret anlamı taşıyacağını nasıl unuturlardı? Hayalinde Rostov'un yanına gittiğini canlandırdığı zaman ise hep onun ne gibi karşılıklar vereceğini düşünüyor, ama aklından geçen bu sözler ona Rostov'un hak etmeyeceği kadar soğuk ya da çok derin bir anlam taşıyormuş gibi geliyordu. Her şeyden çok, onunla karşılaşınca utanç duymaktan korkuyor, genç adamı görür görmez böyle bir duyguya kapılacağını, bunun da kendisini ele vereceğini sanıyordu.

Ama pazar sabahı ayinden sonra, uşak misafir odasına gelip de Kont Rostov'un gelmiş olduğunu bildirince prenses hiç de utangaçlık göstermedi; yalnız yanaklarında hafif bir pembelik belirdi ve gözlerinde yepyeni, ışıl ışıl bir kıvılcım parladı.

Prenses Mariya sakin bir sesle, hatta görünüş bakımından nasıl bu kadar heyecansız ve tabii kalabildiğine kendi de şaşarak:

– Siz onunla görüştünüz mü teyzeciğim? diye sordu. Rostov odaya girince de konuğuna önce teyzesini selamlamak fırsatını vermek istiyormuş gibi başını önüne eğdi. Sonra, Nikolay ona doğru döndüğü sırada, başını tekrar kaldırdı, genç adamın bakışına ışık dolu bir bakışla karşılık verdi. Ağırbaşlı, zarif bir tavırla, dudaklarında sevinçli bir gülümseyişle yerinden hafifçe kalktı, ince, yumuşak elini Rostov'a uzattı. Onunla konuşmaya başladığında, sesinde ilk kez bambaşka, göğüsten gelen kadınca bir dolgun-

luk hissediliyordu. Öyle ki o sırada misafir odasında bulunan Matmazel Bourienne Prenses Mariya'ya hayretle, şaşkınlıkla baktı. En işveli bir kadın, hatta Matmazel Bourienne bile, kendini beğendirmek gereğini duyduğu bir erkekle karşılaştığı anda, daha ustaca bir tavır takınamazdı.

Matmazel Bourienne, "Ya siyah renk ona çok yakışıyor ya da gerçekten bu kadar güzelleşmiş. Oysa ben bunu fark etmedim bile. İyi ama ondaki bu incelik, bu zarafet nereden geliyor, bir türlü anlamıyorum!" diye düşünüyordu.

Prenses Mariya, o anda düşünebilecek durumda olsaydı kendisinde meydana gelen bu değişikliğe belki Matmazel Bourienne'den daha çok şaşırdı. Karşısında o sevdiği cana yakın yüzü görür görmez bütün varlığını yepyeni bir yaşama gücü sarmıştı; onu iradesinin dışında olarak konuşmaya, hareket etmeye zorlayan şey buydu. Rostov içeri girdiği anda, prensesin yüzü bambaşka oluvermişti. Oymalı, işlemeli bir fenerin üzerinde büyük bir sanat isteyen o ince, o meydana getirilmesi zor desenler, önceden kaba, karanlık ve anlamsız görünürken içeride bir ışık yanınca nasıl birden beklenmedik bir şekilde, şaşılacak bir güzellikle görünürse Prenses Mariya'nın yüzü de aynı şekilde sanki içeride bir ışık yanmış gibi birden değişivermişti. O güne dek hayatına anlam veren, onu yaşatan o temiz iç dünyası birden gözlerinin önüne serilmişti. Ruhunun derinliklerinde olup biten, ama onu hiçbir zaman tam anlamıyla tatmin etmeyen bütün o ince oluşum, çektiği o acılar, daima iyiye yönelen duygular, yumuşak başlılığı, sevgisi, fedakârlık etme isteği, hepsi o ışıklı gözlerde, o ince gülümseyişte, o yumuşak yüzün her noktasında ışık saçarak bir anda yüzeye çıkıvermişti.

Rostov bunları, sanki Prenses Mariya'nın bütün yaşamını biliyormuş gibi apaçık bir şekilde görmüştü. Hissediyordu ki karşısında olan varlık o güne dek gördüklerinden bambaşka, çok daha iyi ve en önemlisi kendisinden de çok daha iyi bir varlıktı.

Konuşma, en basit, en önemsiz konular etrafında dönüp duruyordu. Savaştan söz ediyorlardı ama herkesin yaptığı gibi olup bitenler için duydukları üzüntüyü abartıyor, son karşılaşmalarını hatırlıyorlardı: Bu arada Nikolay kasıtlı olarak konuyu değiştirmeye, sözü başka bir konuya yöneltmeye çalışıyordu. Ayrıca valinin

iyi yürekli karısından, Nikolay'ın ve Prenses Mariya'nın akrabalarından da söz ettiler.

Prenses Mariya, ağabeyinden söz açmıyor, hatta teyzesi Prens Andrey'den söz açar açmaz hemen başka bir konuya geçiyordu. Rusya'nın felaketlerinden yapmacık bir üzüntüyle söz edebiliyor, ama ağabeyi onun için son derece hassas bir konu olduğundan ondan öylesine söz etmek istemiyor, bunu yapamıyordu. Nikolay, Prenses Mariya'nın karakterindeki bütün incelikleri nasıl kendisine özgü olmayan bir gözlemcilikle fark etmişse bunu da fark etmişti ve bütün bunlar, Prenses Mariya'nın bambaşka, olağanüstü bir varlık olduğu konusundaki kanısını daha da güçlendirmişti.

Kendisi de tıpkı Prenses Mariya gibi, başkaları ona prensesten söz ettiğinde, hatta onu düşündüğü zaman bile kızarıyor, ne yapacağını şaşırıyordu. Ama prensesin yanında kendini tam anlamıyla serbest hissediyor, daha önce hazırladıklarını değil, o anda aklına gelenleri söylüyor, söyledikleri de tam yerinde oluyordu.

Kısa süren bu ziyareti sırasında, çocukların bulunduğu yerlerde çoğu zaman yapıldığı gibi, bir sessizlik anından yararlanarak Prens Andrey'in küçük oğluna doğru döndü, onu okşayarak çocuğa "Sen de süvari subayı olmak ister misin?" diye sordu. Sonra onu kucağına aldı, neşeli neşeli çocuğu sağa sola hoplatarak dönüp Prenses Mariya'ya baktı. Prenses duygulanmıştı, mutlu ve çekingen bakışı, sevdiği erkeğin kolları arasında tuttuğu çocuğun hareketlerini izliyordu. Nikolay, bu bakışı fark etti ve ne anlama geldiğini anlamış gibi hoşnutlukla kızararak çocuğu candan bir tavırla neşeli neşeli öpmeye başladı.

Prenses Mariya, yasta olduğu için dışarı çıkmıyordu. Nikolay ise onları ziyaret etmeyi ayıp sayıyordu. Ama valinin karısı gene de çöpçatanlık etmekten geri kalmıyor, Prenses Mariya'nın Rostov için söylediği gurur okşayıcı sözleri bir bir ona tekrarlıyor, prensesle konuşup duygularını açıklamasında ısrar ediyordu. Bu açıklamanın yapılabilmesi için gençlerin bir sabah ayininden önce, piskoposun evinde buluşmalarını sağlamıştı.

Rostov, valinin karısına, Prenses Mariya'ya hiçbir şey açıklamayacağını söylemiş, ama gene de oraya gideceğine söz vermişti.

Tilsit'te, herkesin iyi olarak kabul ettiği bir şeyin gerçekten iyi olup olmadığı konusunda kuşkuya kapılmayı nasıl doğru bulmadıysa şimdi de yaşamını kendi aklına göre düzenlemek ve uslu uslu koşullara uymak arasında kısa süren, ama içten bir çatışmadan sonra, sonuncu çözüm şeklini sezmiş ve kendisini (hissettiğine göre) kaçınılmaz bir sürükleyişle hedefe götüren gizli güce teslim etmişti. Biliyordu: Sonya'ya söz verdikten sonra, duygularını Prenses Mariya'ya açmak alçakça bir şey olacaktı. Biliyordu: Hiçbir zaman alçakça bir davranışta bulunamazdı. Ama gene de biliyordu (daha doğrusu bunu bilmekten çok ruhunun derinliklerinde hissediyordu) ki şimdi onu yöneten koşullara ve insanlara kendisini teslim etmekle yalnız hiçbir kötülük işlememekle kalmıyor, aynı zamanda çok önemli bir şey yapmış oluyordu. O güne dek ömründe bu derece önemli hiçbir şey yapmamıştı.

Prenses Mariya ile yaptığı bu görüşmeden sonra, hayatının dış görüntüsü hep aynı kalmakla birlikte, eskiden zevk aldığı şeyler onun gözünde tüm güzelliklerini yitirmiş oldu. Şimdi sık sık Prenses Mariya'yı düşünüyordu. Ama onu, hiçbir ayrım yapmadan sosyetedeki bütün genç kızları düşündüğü gibi değil, hatta bir vakitler uzun bir süre coşkun bir heyecanla andığı Sonya gibi de değil, bambaşka bir biçimde düşünüyordu. Bütün genç kızlar onda namuslu bir gencin aklından geçen, birbirine benzer düşünceler uyandırırlardı; her birini ileride kendisine eş olabilecek bir kadın olarak hayalinden geçirir, evlilik hayatının bütün koşulları içinde zihninde canlandırmaya çalışırdı: Beyaz bir sabahlık, semaverin başında oturan eşi, eşinin arabası, çocuklar, *maman* ve *papa*, onların gelinlerine karşı tutumları falan filan... İleriyi düşündüğü zaman hayalinde canlanan bu sahneler ona zevk verirdi; ama ona eş olarak almak istedikleri Prenses Mariya'yı hiçbir zaman bu şekilde düşünmüyor, ileride yaşayacakları evlilik hayatını bir türlü zihninde canlandıramıyordu. Bunu yapmaya çalıştığı anda, her şey ona yapmacık ve uygunsuz görünüyor, bunları aklından geçirdiği zaman içinde sadece müthiş bir korku duyuyordu.

VII

Borodino Savaşı ile ölü ve yaralı olarak verdiğimiz kayıpların daha da korkuncu, Moskova'nın düşman eline geçtiği haberi, Voronej'e eylül ayının ortalarında geldi. Nikolay'ın işittiğine göre (kendisi onu görmemişti) Prenses Mariya, ağabeyinin durumunu sadece gazetelerden öğrendikten sonra, kesin bir bilgi edinmeden Prens Andrey'i arayıp bulmak için yola koyulmaya karar vermişti.

Borodino Savaşı'nı ve Moskova'nın düşmana teslim edildiğini öğrendiği vakit, Rostov'un içinde umutsuzluk, öfke ya da kin gibi duygular uyanmamıştı. Yalnız birden, Voronej'de her şey ona can sıkıcı, renksiz görünmeye başladı. Her bakımdan garip bir utanç, bir huzursuzluk duyuyordu. İşittiği konuşmaların hepsi ona yapmacık görünüyor, olup bitenler konusunda nasıl bir yargıda bulunması gerektiğini bilemiyor, ancak alaya varınca her şeyin kendisi için yeniden apaçık olacağını hissediyordu. Atların satın alınması işinin bir an önce bitirilmesi için acele ediyor, sık sık haksız yere uşağına ve çavuşuna kızıp duruyordu.

Rostov'un yola koyulmasından birkaç gün önce, kentin büyük kilisesinde Rus ordularının kazandığı zaferden ötürü bir ayin yapıldı, bu törende Nikolay da bulundu. Valinin biraz gerisinde, aklından çeşit çeşit şeyler geçirerek, törene uygun bir ağırbaşlılık içinde sonuna dek ayakta durdu. Tören sona erdikten sonra, valinin karısı onu yanına çağırdı. Koroya ayrılan bölmenin öbür yanında siyahlar giyinmiş bir hanımı işaret ederek:

– Prensesle görüştün mü? diye sordu.

Nikolay o siyahlar içindeki genç kadının Prenses Mariya olduğunu, şapkasının altından görünen profilinden çok, onu görür görmez içinde uyanan çekingenlik, korku ve acıma duygularından anlamıştı. Kendi düşüncelerine daldığı belli olan prenses, kiliseden çıkmadan önce son bir kez haç çıkararak dua ediyordu.

Nikolay, hayretle prensesin yüzüne bakıyordu. Gördüğü bu yüz eskisi gibiydi, aynı anlam içinde prensesin iç dünyasında olup bitenleri yansıtıyordu; ama şimdi bambaşka bir aydınlığı vardı. Dokunaklı bir hüzün, bir yalvarış, bir umut seziliyordu bu yüzde. Rostov, prensesle karşılaştığı vakit birkaç kez olduğu gibi valinin

karısından genç kızın yanına gitmesi için bir öğüt beklemeden, hemen orada, kilisede onunla konuşmasının ayıp olup olmayacağını kendi kendine sormayı bile gerekli bulmadan yanına yaklaştı, başına gelen acıları işittiğini ve üzüntülerini yürekten paylaştığını söyledi. Prenses Mariya onun sesini duyar duymaz yüzünde birden, hem üzüntüsünü hem de sevincini aydınlatan bir ışık yanar gibi oldu.

Rostov:

– Size yalnız şunu söylemek isterim, prenses, dedi. Eğer Prens Andrey Nikolayiç sağ olmasaydı alay komutanı olduğu için ölümünü gazetelerde hemen ilan ederlerdi.

Prenses Mariya yüzüne bakıyor, Nikolay'ın ne söylediğini anlamıyor, ama onun da yüzünde acısını paylaştığını belirten bir anlam fark ettiği için memnunluk duyuyordu.

Nikolay:

– Kaç kez bu gibi olaylar görmüşümdür. Onun için biliyorum ki bir mermi parçası ile meydana gelen yara (gazetelerde humbara yarası olduğunu söylüyorlar) ya hemen insanı öldürür ya da aksine çok hafif olur, diyordu. Umut edelim ki bu iki ihtimalden iyisi doğru olsun. Ben şu kanıdayım ki...

Prenses Mariya sözünü kesti:

– Ah, öyle bir şey olursa bu öyle feci... diye söze başladı, sonra heyecandan sözünü bitirmeden zarif bir hareketle (Nikolay'ın yanındayken yaptığı bütün hareketler gibi) başını eğdi, ona teşekkür eden bir bakışla baktı ve teyzesinin arkasından yürüdü.

O akşam Nikolay, hiç kimseye misafirliğe gitmedi. At satıcıları ile olan bazı hesapları tamamlamak için evde kaldı. İşler bittiğinde, artık herhangi bir yere gitmek için vakit geçti. Ama yatmak için de erkendi. Bu yüzden tek başına kendi hayatını düşünerek odada bir aşağı bir yukarı uzun bir süre dolaştı; bunu çok nadir yapardı.

Smolensk önlerinde Prenses Mariya ile ilk karşılaştığında genç kız onun üzerinde hoş bir izlenim bırakmıştı. Ona böyle olağanüstü koşullar içinde rastlaması, özellikle annesinin, Prenses Mariya'nın kendisi için zengin bir kısmet olduğunu ima etmesi, genç kızın üzerinde özel bir dikkatle durmasına yol açmıştı. Voronej'e yaptığı ziyaret sırasında edindiği izlenim ise yalnız hoş değil, yü-

reğinde derin bir iz bırakacak nitelikteydi. Nikolay, Prenses Mariya'da bu sefer fark ettiği üstün ahlak güzelliğine hayran kalmıştı. Bununla birlikte yola hazırlanıyor ve Voronej'den gitmekle Prenses Mariya'yı bir daha görmek fırsatından yoksun kalacağına üzülmüyor, bunu aklına bile getirmiyordu. Ama Prenses Mariya'ya o sırada kilisede rastlaması, içinde daha da derin, tahmin ettiğinden de etkili bir izlenim bırakmıştı. Bu izlenim ruhunun sakinliğini altüst edecek gibiydi. O soluk, ince, hüzünlü yüz, o ışıklı bakış, o yavaş, zarif hareketler ve en önemlisi, genç kızın bütün hatlarında sezilen yumuşak ve derin hüzün, onun da huzurunu bozuyor, Rostov'u genç kızın üzüntüsünü paylaşmaya itiyordu. Rostov, erkeklerde üstün bir ruhsal yaşam anlamını görmekten hiç hoşlanmazdı. (Bu yüzden Prens Andrey'i sevmezdi. Erkeklerde böyle bir şey fark edince "Felsefe! Hayalperestlik!" derdi. Ama Prenses Mariya'da kendi ruh dünyasına yabancı olan bu hüznü bütün derinliğiyle seziyor ve bu ona çok çekici görünüyordu.)

Kendi kendine, "Kim bilir ne harikulade bir genç kızdır! Melek dedikleri böyle olur..." diye söyleniyordu. "Neden serbest değilim sanki? Neden Sonya ile... acele ettim?.."

Böylece elinde olmayarak ikisi arasında bir kıyaslama yapıyordu; Nikolay'ın sahip olmadığı ve bu yüzden bu kadar yüksek bir değer verdiği manevi yetenekler bakımından biri ne kadar zenginse öbürü o kadar fakirdi. Kendi kendine eğer serbest olsaydı durumun ne olacağını düşünüp duruyordu. Ona evlenme teklifini nasıl yapacaktı? Prenses ona nasıl bir eş olacaktı? Hayır! Bunu bir türlü hayalinde canlandıramıyordu. İçinde uğursuz bir korku duyuyor ve hayalinde hiçbir belirli sahne canlanmıyordu. Sonya ile birlikteyken ileride yaşamlarının nasıl olacağını gösteren bir sahne çizmişti. Her şey basit ve apaçıktı. Çünkü her şey kendi hayalinin yapıtıydı ve Sonya'da ne varsa hepsini biliyordu. Ama Prenses Mariya ile ileride nasıl bir hayat yaşayacağını tasarlamasına imkân yoktu; çünkü onu anlamıyor, sadece seviyordu.

Sonya ile ilgili hayallerinde, neşeli ve oyuna kaçan, şakacı bir hava vardı. Oysa Prenses Mariya'yı düşünmek ona daima zor geliyor, biraz da korku veriyordu. "Nasıl da dua ediyordu!" diye hatırladı. "Belli ki bütün ruhunu vermişti duaya. Evet, dağları harekete

geçiren dua, bu dua olsa gerek ve kesin olarak inanıyorum ki onun duası gerçekleşecek. İyi ama ben niçin dua etmiyorum? Benim istediğim ne? Benim ihtiyacım olan ne? Ben özgür olmak, beni Sonya'ya bağlayan bağlardan kurtulmak istiyorum!"

Valinin karısının sözleri aklına geldi. "Doğru söylemişti. Onunla evlenirsem bu işten felaketten başka bir şey çıkmaz. Her şey karmakarışık olur, annem acı çeker... İşler, her şey karmakarışık olur, korkunç bir karışıklık meydana gelir! Hem zaten ben onu sevmiyordum ki. Evet, onu gerektiği şekilde sevmiyorum. Tanrım! Beni bu korkunç, bu hiçbir çıkış noktası olmayan durumdan kurtar!"

Birden dua etmeye başlamıştı. "Evet, dua gerçekten bir dağı harekete getirebilir, ama insanın içinde iman olmalı ve çocukluğumuzda Nataşa ile benim yaptığımız gibi dua etmemeli; o zamanlar kar birden şeker haline gelsin diye dua eder, sonra avluya koşup kar gerçekten şeker oldu mu diye bakardık. Hayır, öyle olmamalı. Hem ben şimdi saçma şeyler için dua etmiyorum." Kendi kendine böyle söylenerek çubuğunu köşeye bırakıp ellerini bitiştirerek tasvirin karşısında durdu. Sonra hayalinde canlandırdığı Prenses Mariya'nın hatırası ile duygulanarak çoktandır yapmadığı şekilde içinden dua etmeye başladı. Gözleri dolu dolu oluyor, boğazında yaşlar düğümleniyordu. Bu sırada elinde mektuplar, kâğıtlarla Lavruşka içeri girdi. Nikolay aceleyle pozunu değiştirdi.

– Budala! Ne geliyorsun çağrılmadığın yere! dedi.

Lavruşka uykulu bir sesle:

– Validen geldi, dedi. Kulyer getirmiş... size mektup var. Size...

– Peki, anladık, teşekkür ederim, gidebilirsin!

Nikolay iki mektubu aldı. Bunlardan biri annesinden, öbürü Sonya'dandı. Nikolay onları hemen zarfların üzerindeki yazılarından tanımıştı. Önce Sonya'nın mektubunu açtı. Daha birkaç satır okumamıştı ki yüzü sarardı, gözleri de korku ve sevinçle açıldı. Yüksek sesle:

– Hayır! Bu imkânsız bir şey! diye söylendi.

Oturduğu yerde duramıyordu; elinde mektup, onu okuya okuya odada bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladı. Önce bir göz gezdirmişti mektuba. Sonra onu bir daha, bir daha okudu, omuzlarını kaldırarak, ellerini iki tarafa açarak odanın ortasında durdu; ağ-

zı açık kalmış, gözleri bir noktaya dikilmişti. Biraz önce dua ederken Tanrı'dan dilediği, duasının gerçekleşeceğine güvenerek istediği şey gerçekleşmişti. Ama Nikolay buna, sanki bu olağanüstü bir şeymiş gibi, bunun gerçekleşmesini hiç beklemiyormuş gibi şaşmış kalmıştı; sanki bunun böyle çabucak gerçekleşmesi, Tanrı'nın iradesinin değil de olağanüstü bir rastlantının sonucuydu.

Rostov'u bağımlı bir duruma sokan ve çözümlenmesi imkânsız görünen düğüm, Sonya'nın bu beklenmedik ve hiçbir nedene dayanmayan (Nikolay öyle olduğunu sanıyordu) mektubu ile birden çözülüvermişti. Sonya Moskova'daki son felaketleri, Rostovların mülklerinin hemen hemen tamamının mahvoluşunu anlatıyor, kontesin, oğlunun Prenses Bolkonskaya ile evlenmesini istediğini birkaç kez açıkladığını, Nikolay'ın sustuğunu ve son zamanlarda ona soğuk davrandığını ileri sürüyor, bütün bunların etkisiyle Nikolay'ı kendisine vermiş olduğu sözden kurtararak onu serbest bırakmak zorunda kaldığını yazıyordu. "Bunca iyiliğini gördüğüm bir ailede üzüntüye ya da çatışmaya yol açabileceğimi düşünmek bana çok ağır geldi," diyordu. "... ve sevgimin tek amacı, sevdiklerimi mutlu görmektir; bu yüzden size yalvarıyorum kendinizi serbest sayınız ve şunu bilin ki her şeye rağmen hiç kimse sizi benden, Sonya'nızdan daha fazla sevemez."

Her iki mektup da Troitza'dan gönderilmişti. İkinci mektup kontestendi. Bu mektupta Moskova'da geçirdikleri o günler, kenti terk edişleri ve bütün mal ve mülklerinin yanıp mahvolması anlatılıyordu. Bu arada kontes, Prens Andrey'in başka yaralılar arasında, onlarla birlikte yolculuk ettiğini yazıyordu. Prensin durumu çok tehlikeliydi, ama şimdi doktor daha umutlu olduğunu ileri sürüyordu. Sonya ile Nataşa ona hemşire gibi bakıyordu.

Nikolay, ertesi gün elinde bu mektupla Prenses Mariya'ya gitti. Nikolay da prenses de "Ona Nataşa bakıyor," sözlerinin ne anlama geldiği konusunda bir tek söz söylemediler; ama bu mektup sayesinde Nikolay'la Prenses Mariya arasında neredeyse akrabalığa varan bir ilişki kurulmuştu.

Ertesi sabah Nikolay, Yaroslavl'a giden Prenses Mariya'yı uğurladı, kendisi de birkaç gün sonra alaya gitti.

VIII

Sonya'nın Nikolay'a yazdığı ve genç adamın dualarını gerçekleştiren mektup Troitza'dan yazılmıştı. Yazılmasına yol açan şey de şuydu: Nikolay'ı zengin bir kızla evlendirmek düşüncesi, kontesin zihnini gittikçe daha çok meşgul ediyordu. Kontes biliyordu ki buna en önemli engel Sonya'ydı. Bu yüzden, son zamanlarda ve özellikle Nikolay'ın Bugoçarovo'da Prenses Mariya ile karşılaşmasını anlatan mektubundan sonra, Sonya'nın kontesin evindeki yaşantısı gittikçe zorlaşmıştı. Kontes Sonya'ya hakaret dolu ya da onu incitecek, acıma duygusundan yoksun bir imada bulunmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Ama Moskova'yı terk etmeden birkaç gün önce bütün olup bitenlerden ötürü son derece duygulanmış ve heyecan içinde kalmış, Sonya'yı yanına çağırtarak bu sefer sitemlerde, taleplerde bulunmadan gözlerinde yaşlarla, kendisini feda etmesi, böylece ona yapılan tüm iyilikleri ödemesi için yalvarmıştı; bu ancak onu Nikolay'a bağlayan bağları koparmasıyla olabilirdi. Kontes, "Sen bana bu konuda söz verinceye dek gönlüm rahat etmeyecek!" demişti.

Sonya kriz geçirir gibi hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlamış, hıçkırıklar arasında, her şeyi yapacağını, her şeye hazır olduğunu söylemişti, ama doğrudan doğruya söz vermemiş, içinden de bir türlü kendisinden istenene razı olamamıştı. Onu beslemiş, yetiştirmiş olan ailenin mutluluğu uğruna kendisini feda etmesi gerekiyordu. Başkalarının mutluluğu uğruna kendini feda etmek Sonya için alışkanlıktı. Evde öyle bir durumu vardı ki değerini ancak fedakârlık ederek gösterebilirdi; buna alışmıştı ve bunu yapmaktan hoşlanıyordu. Ama eskiden, kendisini feda etmesini gerektiren olaylarda, sevinçle hissediyordu ki bunu yapmakla hem kendi gözünde hem de başkalarının gözünde değerini yükseltmiş oluyor, böylece dünyada her şeyden çok sevdiği Nikolay'a daha çok layık oluyordu. Şimdi ise fedakârlığının ödülü olan tek varlıktan, hayatına anlam veren tek insandan vazgeçmek zorundaydı; fedakârlığı bu olacaktı. Bu yüzden ömründe ilk kez velinimeti olan, ona bunca iyilik etmiş ama bunları ona sonunda en büyük bir acıyı çektirmek için yapmış aileye karşı büyük bir kızgınlık duyuyor, Nataşa'yı kıskan-

dığını hissediyordu. Nataşa hiçbir zaman öyle şeyler geçirmemiş, hiçbir zaman fedakârlık etmek zorunluluğunu duymamıştı. Hep başkalarını kendi uğruna fedakârlık etmeye zorlar, buna rağmen herkese kendini sevdirirdi. Böylece, Sonya ilk kez hissediyordu ki Nikolay'a karşı duyduğu o sakin, o temiz sevgi birden değişmeye başlamış, tüm kurallardan üstün, iyilik etmek duygusundan da din sevgisinden de daha güçlü bir tutku halini almıştı. Sonya bu duygunun etkisiyle, bağımlı bir yaşantının elinde olmayarak kendisine öğrettiği ağız sıkılığı ile duygularını saklayarak kontese genel bir anlama gelen belirsiz birkaç sözle karşılık verdikten sonra, onunla tekrar konuşmaktan kaçınıyor, Nikolay'la görüşmeyi bekliyordu. Nikolay'la görüştükten sonra onu verdiği sözden kurtarmayı değil, tam tersine ömrünün sonuna dek bağlamayı düşünüyordu.

Rostovların Moskova'da geçirdikleri son günler içinde durmadan uğraştığı işler, olup bitenlerden duyduğu dehşet, Sonya'nın yüreğine ağırlık veren dertli düşünceleri bastırmıştı. Onlardan kurtuluşu evdeki çeşit çeşit işlerle uğraşmakta bulduğuna memnundu. Ama Prens Andrey'in evlerinde bulunduğunu öğrendiğinde, ona ve Nataşa'ya içten içe acıdığı halde, elinde olmayarak batıl inançtan doğan bir sevinç duydu; Nikolay'dan ayrılmasını Tanrı istemiyordu. Genç kız biliyordu ki şimdi Prens Andrey'le Nataşa bu korkunç koşullar altında bir araya gelince birbirlerine tekrar âşık olacaklardı; o zaman da Nikolay, aralarında meydana gelecek olan akrabalık yüzünden Prenses Mariya ile evlenemeyecekti. Moskova'da kalışlarının son günleri ile yolculuklarının ilk günlerinde meydana gelen bütün o dehşet verici olaylara rağmen, kişisel işlerine Tanrı iradesinin karıştığı duygusu, Sonya'ya sevinç veriyordu.

Rostovlar ilk olarak Troitza'daki handa mola verdiler. Handa onlara üç büyük oda verilmişti. Bunlardan birinde Prens Andrey kalıyordu. Yaralının o günkü durumu çok daha iyiydi. Yanında Nataşa vardı. Yandaki odada kontla kontes oturuyor, çoktandır ahbap oldukları ve yüklü bir bağışta bulundukları için onları ziyarete gelen manastır müdürü ile saygılı bir sohbet ediyorlardı. Sonya da hemen orada oturuyor, "Acaba bu sırada Prens Andrey'le Nataşa ne konuşuyorlar?" diye hem üzüntü duyuyor hem

de merak ediyor, kapının öbür tarafından duyulan seslerine kulak kabartıyordu. Prens Andrey'in odasının kapısı açıldı; Nataşa heyecanla dışarı çıktı, onu karşılamak için ayağa kalkıp sağ kolunun geniş yenini kavrayan rahibi görmeden Sonya'ya yaklaştı, elini tuttu. Kontes:

– Nataşa! Ne oluyorsun? Buraya gel bakayım, dedi.

Nataşa rahibin kendisini kutsaması için yaklaştı; manastır müdürü ona Tanrı'dan ve peygamberinden yardım dilemesini öğütledi.

Manastır müdürü gittikten sonra, Nataşa arkadaşının elini tuttu, onunla birlikte boş odaya geçti.

– Sonya, sen de öyle düşünüyorsun değil mi? Yaşayacak değil mi? dedi. O kadar mutluyum, aynı zamanda o kadar mutsuzum ki, Sonya! Sonyacığım, biricik Sonya'm, her şey tekrar eskisi gibi oldu! Yeter ki yaşasın. Onun başına öyle bir şey gelemez... Çünkü... çünkü...

Nataşa dayanamadı, ağlamaya başladı. Sonya:

– Demek öyle! Zaten ben öyle olacağını biliyordum! Şükürler olsun Tanrı'ya dedi. Merak etme, yaşayacaktır!

Sonya en az arkadaşı kadar heyecanlanmıştı. Hem onun korkusunu ve acısını paylaştığı hem de hiç kimseye açıklamadığı kendi kişisel düşüncelerinden ötürü heyecan içindeydi. Hıçkıra hıçkıra Nataşa'yı öpüyor, teselli ediyordu. "Yeter ki yaşasın!" diye düşünüyordu. İki arkadaş bir süre konuştuktan ve gözyaşlarını sildikten sonra, Prens Andrey'in yattığı odanın kapısına yaklaştılar. Nataşa, kapıyı yavaşça açtı, aralığından başını uzatıp içeri baktı. Sonya da yanı başında, aralık kapının eşiğinde duruyordu.

Prens Andrey yüksekte yatıyordu; başının altında üç yastık vardı. Solgun yüzü sakin, gözleri kapalıydı. Düzenli olarak soluk aldığı görülüyordu. Sonya birden Nataşa'nın elini yakaladı, kapıdan geriye doğru çekilerek "Ah Nataşa!" diye bağırdı.

Nataşa:

– Ne var? Ne oldu? diye sordu.

Sonya sararmış bir yüzle dudakları titreyerek:

– Şey işte... Şu... Şu... diye söylendi.

Nataşa kapıyı yavaşça kapadı. Sonya ile birlikte pencereye doğru yürüdü; henüz kendisine söylenenlerin ne anlama geldiğini an-

layamıyordu. Sonya korkulu ve olağanüstü bir şey bildiriyormuş gibi heyecanlı bir yüzle:

– Hatırlıyor musun? diyordu. Hatırlıyor musun, senin yerine aynaya baktığımda... Hani Otradnoya'da yortu zamanı bakmıştık ya... O zaman ne gördüğümü hatırlıyor musun?

Nataşa gözlerini iri iri açtı:

– Evet! Evet!

Sonya'nın Prens Andrey'i yatakta gördüğünü söylemiş olduğunu hatırlıyor gibiydi. Sonya:

– Hatırlıyor musun? diye devam ediyordu. O zaman bunu görmüştüm! Hepinize de söylemiştim. Sana da Dunyaşa'ya da. Onu yatakta görmüştüm... yatakta yatıyordu.

Konuşurken ayrı ayrı değindiği bu noktayı parmağını kaldırarak işaret ediyordu:

– ... gözleri kapalıydı, üzerinde, çok iyi hatırlıyorum, pembe bir yorgan vardı... ellerini de kavuşturmuştu.

Sonya konuşuyor, konuştukça da biraz önce fark ettiği ayrıntıları o zaman görmüş olduğuna kendi kendini gittikçe daha kesin olarak inandırıyordu. O zaman hiçbir şey görmemişti, sadece ilk aklına geleni gördüğünü söylemişti; ama uydurmuş olduğu, ona herhangi bir başka anısı kadar ona gerçek görünüyordu. O zaman Prens Andrey'in başını çevirip kendisine baktığını, gülümsediğini, üzerinde de kırmızı bir örtü bulunduğunu söylemişti. Şimdi ise bunu hatırlamak şöyle dursun, daha o zaman prensin üzerine pembe renkte bir örtü, evet, kesin olarak pembe bir yorgan örtülmüş olduğunu, gözleri kapalı olarak yattığını gördüğüne, gördüklerini söylediğine inanıyordu.

Nataşa:

– Evet, evet "pembe", demiş, üzerinde özellikle durmuştun, dedi.

Şimdi o da "pembe" dendiğini hatırlıyor gibiydi. Hatta o zamanki kehanetin olağanüstü, esrarengiz bir şey olduğunu gösteren en önemli işaretin de bu olduğunu sanıyordu. Düşünceli bir tavırla:

– Peki ama bu ne anlama geliyor? dedi.

Sonya iki eliyle başını kavradı:

– Ah, bilmiyorum... Bütün bunlar o kadar olağanüstü şeyler ki!

Birkaç dakika sonra Prens Andrey zili çaldı. Nataşa da yanına

girdi. Sonya ise ender duyduğu bir heyecan ve duygusallık içinde pencerenin önünde kaldı; olup bitenlerin bütün olağanüstü yönlerini ayrıntılı olarak düşünüp duruyordu.

O gün cepheye mektup göndermek için bir fırsat çıktı. Kontes oğluna yazarken başını kaldırdı, yanından geçen yeğenine:

– Sonya! dedi. Sonya! Sen Nikolenka'ya yazmayacak mısın?

Bunu birden, titrek ve hafif bir sesle sormuştu. Sonya kontesin gözlük camlarının arkasından bakan yorgun gözlerinden bu sözleri söylemekle ne demek istediğini hemen anladı. Bu bakışta hem bir yalvarış hem reddedilmekten korku hem yalvarmak zorunda kalmaktan ötürü utanç hem de teklifi reddedilirse barışmaya dönüşmesi imkânsız bir nefrete hazırlanış vardı.

Sonya kontese yaklaştı, önünde diz çökerek elini öptü:

– Yazacağım *maman*, dedi.

Genç kız o gün olup bitenlerden, özellikle biraz önce esrarengiz bir şekilde gerçekleştiğini gördüğü o kehanetten ötürü yumuşamış, heyecana kapılmış ve çok duygulanmıştı. Şimdi, Nataşa ile Prens Andrey arasındaki ilişkinin yenilenmesi üzerine, Nikolay'ın Prenses Mariya ile evlenmesine imkân kalmadığını bildiği için, sevinçle, o sevdiği, o içinde yaşamaktan hoşlandığı fedakârlık etme eğiliminin yüreğinde yeniden uyandığını hissediyordu. Çok soylu bir davranışta bulunduğunu kavramaktan doğan bir memnuniyetle, ağlamaktan birkaç kez ara vermek zorunda kalarak o siyah kadife gözlerini buğulandıran gözyaşları içinde, Nikolay'ı bu kadar şaşırtmış olan o dokunaklı mektubu yazdı.

IX

Piyer'in götürüldüğü tutsak kampında, kendisini yakalamış olan subaylarla erler, ona karşı düşmanca olmakla birlikte saygılı bir tavır takınıyorlardı. Bundan başka, tutumlarında, "Acaba kim? Sakın çok önemli bir kişi olmasın?" diye bir kuşku, aynı zamanda onunla yaptıkları çatışmanın içlerinde hâlâ taze olan anısından ötürü kişisel bir düşmanlık da seziliyordu. Ama ertesi sabah nöbetçiler değiştiğinde Piyer, yeni gelen nöbetçi subay ve erlerin gö-

zünde artık kendisini yakalamış olanların ona verdikleri önemi taşımadığını hissetti. Gerçekten de ertesi gün nöbetçiler bu iri yarı şişman adamı, artık gözünü budaktan esirgemeyen bir insan, soyguncu bir erle ve konvoydaki öbür erlerle dövüşmüş, sonra da bir çocuğun kurtulmasını sağladığı için zafer kazanmış gibi önemli bir söz söylemiş, hareketli bir adam olarak göremiyorlardı. Onların gözünde Piyer, sadece belirsiz bir nedenle tutuklanmış, daha doğrusu üst makamların emriyle yakalanmış Rusların on yedincisiydi. Piyer'de bir özellik olsa bile bu sadece hep aklı bir şeye takılmış gibi düşünceli duruşu ve Fransızları şaşırtacak kadar iyi konuştuğu Fransızcasıydı. Yine de Piyer'i aynı gün öbür sanıkların yanına götürdüler; çünkü onun bulunduğu odaya subayın ihtiyacı olmuştu.

Piyer'le birlikte tutuklu olanlar, en aşağı tabakadan kişilerdi. Ama hepsi de onun bir beyefendi olduğunu anlamış, özellikle Fransızca konuştuğu için ona yabancılık göstermeye başlamışlardı. Piyer üzülerek kendisiyle alay ettiklerini duyuyordu.

Ertesi günün akşamı, Piyer, orada bulunan herkesin (bunların içinde herhalde kendisi de vardı) yangın çıkarma suçuyla yargılanacaklarını öğrendi. Üçüncü gün de onu beyaz bıyıklı bir Fransız generaliyle iki albayın ve kolları bantlı başka subayların bulundukları bir eve götürdüler. Ona da tıpkı ötekilerine yaptıkları gibi, güya insanların zayıf yönlerini aşan bir titizlik ve kesinlikle genel olarak bütün sanıklara sorulan soruları tekrar tekrar sordular: Kimdi? Nerede bulunmuştu? Oraya ne amaçla gitmişti?

Bu sorular, işin asıl önemli yönünü bir yana bırakarak, hatta bu gerçek yönün meydana çıkmasını önleyerek, mahkemelerde sorulan bütün sorular gibi, sadece sanığa yargıçların istediği karşılıkları verdiren ve onu istenilen sonuca doğru sürükleyerek sonunda suçlanmasını sağlayacak bir bahanenin bulunmasından başka amaç gütmüyordu. Onu suçlamak isteyenleri tatmin etmeyen bir söz söylemeye başladı mı hemen o bahaneyi bulma işini bir yana bırakıyor, sözün serbestçe istediği yere akmasına seyirci kalıyorlardı.

Bundan başka, Piyer, bütün mahkemelerde her sanığın yaptığı gibi kendisine bu soruların neden sorulduğunu şaşkınlıkla düşünüyordu. Bir bahane aramalarının, sadece kendisine karşı hoş-

görü, hatta saygıya benzer bir duygu beslenmesinden ileri geldiğini hissediyordu. Biliyordu ki o sırada kaderi o insanların elindeydi; onu buraya sürükleyen şey, onların elindeki güçtü. Sordukları sorulara karşılık beklemek hakkını onlara bu güç veriyordu ve bu toplantının tek amacı onu suçlandırmaktı. Ellerinde böyle bir güç, içlerinde de onu suçlamak için bir istek varken böyle bahaneler ortaya çıkarıp soru sormaya da yargılamaya da hiç gerek yoktu. Belli ki vereceği karşılıklar ne olursa olsun, hepsi onu eninde sonunda suçlu durumuna düşürecekti.

Kendisini yakaladıkları sırada ne yaptığını sorduklarında, Piyer biraz dramatik bir hava içinde bir çocuğu *qu'il avait sauvé des flammes,*[1] annesine babasına götürdüğünü söylemişti. Peki, soyguncu erle neden dövüşmüştü? Piyer buna karşılık, bir kadını savunduğunu ve hakarete uğramış bir kadını savunmanın her erkeğin görevi olduğunu belirtti. Bunun üzerine sözünü kestiler. Bu sözlerin dava ile ilgisi yoktu. Yanmaya başlayan evin avlusunda, tanıkların kendisini gördükleri yerde ne işi vardı? Piyer Moskova'da olup bitenleri görmeye çıktığını söyledi. Tekrar sözünü kestiler; ona nereye gittiğini değil, yangın yerinin yanında ne aradığını sorduklarını belirttiler. Kimdi? İlk sordukları soruyu tekrarlıyorlardı; Piyer bu soruya karşılık vermek istemediğini, bunu açıklayamayacağını söyledi.

Yanakları al al olmuş, kırmızı yüzlü, beyaz bıyıklı general sert bir tavırla:

– Bunu zapta geçirin! Bu çok kötü bir şey, dedi.

Dördüncü gün Zubovski semtinde yangınlar başladı.

Piyer'i on üç kişi ile birlikte Kırım Yokuşu'na götürüp, bir konağın arabalarının durduğu ambara kapadılar. Piyer sokaklardan geçerken bütün kentin üzerinde duruyormuş hissini veren dumandan boğulur gibi oluyordu. Her yerden yangınlar görülüyordu. Piyer, o zaman Moskova'nın yanmasının ne anlama geldiğini kavrayamıyor, onlara müthiş bir korku içinde bakıyordu.

Piyer, Kırım Yokuşu'ndaki konaklardan birinin arabalarının bulunduğu ahırda dört gün daha kaldı ve o süre içinde Fransız erleriyle yaptığı konuşmalardan, orada bulunan herkesin her gün, ma-

1 Alevlerden kurtardığını.

reşalden gelecek olan kararı beklediğini öğrendi. Söz konusu olan mareşal kimdi? Piyer bunu erlerden bir türlü öğrenemedi. Herhalde bir er için, mareşal iktidarın en üst basamağında bulunan oldukça esrarengiz bir kişiydi.

Sanıkları ikinci kez sorguya çekmek için götürdükleri 8 Eylül'e kadar geçen ilk günler Piyer için en çetin günler oldu.

X

8 Eylül günü arabaların durduğu ahıra, sanıkların yanına, nöbetçi erlerin tutumlarından anlaşıldığına göre, çok önemli bir subay geldi. Muhtemelen genelkurmaydan gelen bu subayın elinde bir liste vardı. Oradaki bütün Ruslar arasında bir yoklama yaptı. Bu arada Piyer'den *"celui qui n'avoue pas son nom"*[1] diye söz etmişti. Sonra kayıtsız ve tembel bir tavırla bütün sanıkları tepeden süzdü, nöbetçi subaya bunları mareşalin yanına göndermeden önce doğru dürüst giydirip kuşatmalarını emretti. Bir saat sonra bir manga asker geldi ve Piyer'i öbür on üç kişiyle birlikte Kızlar Meydanı'na götürdüler.

Hava açıktı. Yağmurdan sonra güneş çıkmıştı. Hava pırıl pırıldı. Duman, Piyer'i Zubovski'deki cezaevinden buraya getirdikleri gün olduğu gibi aşağıya doğru çökmüyor, tertemiz havada sütun sütun yükseliyordu. Hiçbir yerde alev alev yangın yoktu, ama her yerde dümdüz yükselen dumanlar görünüyordu. Piyer'in görebildiği kadarıyla bütün Moskova kocaman tek bir yangın yerine dönmüştü. Her yerde yalnız ocaklarıyla bacaları kalmış yıkıntılar, boş arsalar, yangınlardan kurtulmuş tek tük taş evlerin duvarları göze çarpıyordu. Piyer yangın yerlerine dikkatle bakıyor, ama bir türlü kentin eskiden bildiği semtlerini tanıyamıyordu. Yer yer ayakta kalmış kiliseler görünüyordu. Kremlin Sarayı, kuleleri ve Aziz Büyük İvan Kilisesi'yle yıkılmamış olarak duruyordu. Yanı başında Novodeviçi Manastırı'nın kubbesi ta yakından pırıl pırıl, neşeli neşeli parlıyor, içeriden gelen dua sesleri iyice duyuluyor ve dört bir yanı çınlatıyordu. Bu dualar Piyer'e günlerden pazar ve Hazreti Meryem'in doğum günü yortusu olduğunu hatırlattı. Ama bu bayramı kutlayacak hiç

1 "Adını açıklamayan adam."

kimse yok gibiydi ortada. Her yerde yangınlar, yıkıntılar göze çarpıyor ve Ruslardan ancak ara sıra, üstü başı yırtık pırtık, ürkek insanlar görünüyordu. Bunlar Fransızları görür görmez saklanıyorlardı.

Belli ki Rusların yurdu, ocağı sönmüş, yok edilmişti. Piyer bilinçsiz olarak, Ruslara özgü yaşam düzeninin yok edilmesinden sonra yanıp yıkılmış ocağın üzerinde kendine göre, bambaşka, sert bir Fransız düzeninin kurulmuş olduğunu hissediyordu. Bunu kendisiyle birlikte giden mahkûmları konvoy halinde götüren erlerin düzenli saflar halinde, neşeli neşeli ve sert adımlarla yürümelerinden, karşıdan gelip yanlarından geçen çift at koşulu ve bir askerin sürdüğü arabaya kurulmuş, kim olduğunu bilmediği bir Fransız memurunun tavrından ve Fransız subayının o sabah tutukluların arasında yoklama yaparken elinde tutmuş olduğu listeden anlamıştı.

Bir grup er Piyer'i alıp önce bir yere, sonra daha birçok insanla birlikte bir başka yere götürmüştü. Ona öyle geliyordu ki onu unutabilir ya da başkalarıyla karıştırabilirlerdi. Ama öyle olmamıştı. Sorgu sırasında verdiği karşılıklar tekrar ona *"celui qui n'avoue pas son nom"* biçiminde yansımıştı. Şimdi de onu, kendisine korku veren bu ad altında bilinmeyen bir yere götürürlerken de yüzlerinde hem Piyer'in hem de bütün geri kalan tutukluların götürülmeleri gereken insanlar olduklarına ve onları gereken yere götürdüklerine kesinlikle inandıklarını gösteren kararlı bir anlam vardı. Piyer, kendisini, bilmediği ama doğru olarak işleyen bir makinenin çarkları arasına sıkışmış önemsiz küçük bir tahta parçası gibi hissediyordu.

Piyer'i öbür mahkûmlarla birlikte Kızlar Meydanı'nın sağında, manastıra yakın bir yere, çok büyük bahçeli, büyük, beyaz bir evin önüne getirdiler. Burası Prens Şerbatov'un eviydi. Piyer eskiden bu evin sahibine sık sık gelirdi; şimdi ise erlerin konuşmasından burada Kont Ecmühl'ün karargâh kurduğunu öğrenmişti.

Mahkûmları kapıya yaklaştırıp birer birer içeri soktular. Piyer'i altıncı olarak almışlardı. Onu iyi bildiği sofadan bekleme odasına, oradan da camlı bir koridordan kapısında bir yaverin beklediği tavanı alçak, uzun bir çalışma odasına soktular.

Davout, odanın öbür ucunda, masanın başında oturuyordu. Gözlüğü hafifçe burnuna doğru kaymıştı. Piyer, ta yakınına kadar

gitti. Davout gözlerini kaldırmadı; o sırada önünde bulunan bir kâğıtla uğraşıyordu. Gözlerini kaldırmadan alçak sesle:

– *Qui êtes-vous?*[1] diye sordu.

Piyer, tek söz söyleyebilecek gücü olmadığı için susuyordu. Davout, onun gözünde sadece bir Fransız generali değildi; acıma nedir bilmeyen bir adam olarak ün salmış bir kişiydi. Sabır göstererek verilecek karşılığı beklemeye razı olan sert bir öğretmene benzeyen bu adamın soğuk yüzüne bakarken karşılık vermekte geciktiği her saniyenin hayatına mal olabileceğini hissediyordu; ama ne söyleyeceğini bilemiyordu. İlk sorgusu sırasında söylediklerini tekrarlamaya cesaret edemiyordu; kendi adını ve sosyal durumunu açıklamak hem ayıp hem tehlikeli olacaktı. Bu yüzden susuyordu. Zaten herhangi bir şeye karar vermesine fırsat kalmadan Davout başını kaldırdı, gözlüğünü alnına doğru çekti, gözlerini kıstı ve Piyer'e dikkatle baktı. Onu korkutmak için daha önce hesapladığı belli, soğuk ve ölçülü bir sesle:

– Ben bu adamı tanıyorum! dedi.

Piyer'in sırtında gezindiğini hissettiği soğukluk birden başına da yayıldı, onu bir kıskaç gibi sıkmaya başladı.

– *Mon général, vous ne pouvez pas me connaître, je ne vous ai jamais vu...*[2]

Davout, Piyer'in girerken fark etmediği, aynı odada bulunan bir başka generale doğru döndü. Piyer'in sözünü keserek:

– *C'est un espion russe!*[3]

Sonra başını öbür yana çevirdi. Piyer birden sesinde beklenmedik bir heyecanla bağıra bağıra aceleyle:

– *Non, monseigneur!*[4]

Davout'nun kont olduğunu o anda hatırlamıştı.

– *Non, monseigneur, vous n'avez pas pu me connaître, je suis on officer militionnaire et je n'ai pas quitté Moscou.*[5]

---

1 Kimsiniz?

2 Generalim, beni tanımanıza imkân yok, sizi daha önce hiç görmedim...

3 Bu bir Rus casusudur!

4 Hayır, monsenyör!

5 Hayır monsenyör, beni tanımanıza imkân yok. Ben bir milis subayıyım ve Moskova'dan hiç ayrılmadım.

Davout:

– *Votre nom?*[1] diye tekrar sordu.

– *Besouhof.*[2]

– *Qu'est-ce que me prouvera que vous ne mentez pas?*[3]

Piyer hakarete uğramış bir insan gibi değil de yalvarır gibi bir sesle:

– *Monseigneur!* diye bağırdı.

Davout gözlerini kaldırarak Piyer'e dik dik baktı. Birkaç saniye birbirlerine baktılar ve bu bakış Piyer'i kurtardı. Bu bakışta, savaşın ve yargılamanın bütün koşullarına rağmen, bu iki insan arasında insancıl bir ilişki kurulmuştu. İkisi de o anda belirsiz bir şekilde sayısız şeyler hissetmiş ve her ikisinin de insanlığın evladı olduklarını, bu anlamda kardeşliklerini anlamıştı.

Davout, insanların eylemleriyle hayatlarının yalnız birer numara olarak gösterildiği listeden başını kaldırdığı anda, Piyer'i sadece bir ayrıntı olarak görmüştü; bu yüzden o anda onu vicdanında kötü bir iş yapmanın sorumluluğunu duymadan öldürebilirdi. Ama şimdi onu artık karşısında bir insan olarak görüyordu. Bir an düşündü. Sonra soğuk bir tavırla:

– *Comment me prouverez-vous la vérité de ce que vous me dites?*[4] diye sordu.

Piyer, Ramballe'i hatırladı ve onun soyadını vererek alayını ve evin bulunduğu sokağa söyledi. Davout tekrar:

– *Vous n'êtes pas ce que vous dites,*[5] dedi.

Piyer arada bir kesilen titrek bir sesle ileri sürdüklerinin doğruluğuna deliller göstermeye çalıştı. Ama bu sırada yaver içeri girerek Davout'ya bir şey söyledi. Yaverin verdiği bu haber üzerine, Davout'nun yüzü birden aydınlandı, kalkıp düğmelerini iliklemeye başladı. Belli ki Piyer tamamen aklından çıkmıştı.

Yaver ona tutsağı hatırlatınca Davout kaşlarını çatarak başıyla Piyer'in bulunduğu yönü işaret etti ve onu götürmelerini emretti.

---

1 Adınız?

2 Bezuhov.

3 Yalan söylemediğinizden nasıl emin olabilirim?

4 Sözlerinizin doğruluğunu bana nasıl ispat edeceksiniz?

5 Kendinizi tanıttığınız kişi değilsiniz.

Ama kendisini nereye götüreceklerdi, Piyer bunu bilmiyordu. Geriye, barakaya mı dönecekti, yoksa arkadaşlarının Kızlar Meydanı'ndan geçerken gösterdikleri o hazır bekleyen idam yerine mi?

Piyer ne kadar zaman yürüdüğünü ve nereye gittiğini hatırlamıyordu. Tam anlamıyla hiçbir şey anlayamayacak bir durumda, zihni hiçbir şey kavrayamaz olmuş bir halde, çevresinde olup bitenleri hiç görmeden, başkalarıyla birlikte ayaklarını hareket ettirerek adım atıp duruyordu. Böylece herkes duruncaya kadar yürüdü, herkes durunca o da durdu. Bütün bu süre içinde zihninde bir tek düşünce vardı: "İyi ama kim, eninde sonunda, kim beni idama mahkûm etmişti?" Kendisini komisyonda sorguya çekenler bunu yapmış olamazlardı. Onlardan hiçbiri böyle bir şeyi yapmak istemiyordu, hatta belli ki bunu yapmak ellerinde değildi. Kendisine bu kadar insanca bir tavırla bakmış olan Davout da olamazdı. Bir dakika geçmiş olsaydı Davout kötülük ettiklerini anlayacaktı. Ama buna o sırada içeriye giren yaver engel olmuştu. Herhalde o yaver de kötülük etmek istemiyordu; ama içeriye girmemek elinde değildi. O halde idam eden, öldüren, kendisini (bütün anıları, eğilimleri, umutları ve düşünceleriyle Piyer'i) hayattan silen kimdi? Kim yapmıştı bunu? Piyer bunu kendi kendine soruyor, "Hiç kimse," demek gereğini duyuyordu. Bu bir düzendi, koşulların bir araya gelmesiydi. Bilemediği bir düzen onu, Piyer'i öldürüyor, hayattan siliyor, yok ediyordu.

XI

Tutsakları Prens Şerbatov'un evinden alıp Kızlar Meydanı'ndan aşağıya, Kızlar Manastırı'nın soluna doğru götürdüler ve ortasında direk bulunan bir bostana yaklaştırdılar. Direğin arkasında çevresinde yeni kazılmış toprak bulunan kocaman bir çukur açılmıştı ve çukurun yanında, direğin çevresinde büyük bir kalabalık toplanmış, bir yarım daire meydana getirmişti. Kalabalıkta pek az Rus vardı, çoğu o sırada ordu saflarında bulunmayan Napolyon erleriydi: Çeşit çeşit üniformalar giymiş Almanlar, İtalyanlar ve Fransızlar! Direğin sağında ve solunda lacivert üniformalar giymiş, kırmızı apoletli, miğferli ve tozluklar giymiş Fransız erleri saf halinde duruyorlardı.

Mahkûmları listede yazılı belli bir düzene göre ayrı ayrı dizdiler (Piyer altıncıydı.) ve direğe doğru götürdüler. Her iki yandan birkaç trampet sesi duyuldu. Piyer bu sesle birlikte ruhunda bir parçanın kopar gibi olduğunu hissetti. Düşünme, kavrama yeteneğini yitirmişti. Yalnız görebiliyor, işitebiliyordu. İçinde de yalnız bir tek istek vardı; yapılması gereken o korkunç şey, bir an önce olup bitsin! Dönüp arkadaşlarına bakıyor, onları inceliyordu.

Uçtaki iki kişi saçları dipten kazınmış zindan mahkûmlarıydı. Biri uzun, öbürü esmer, tüylü, adaleli ve basık burunluydu. Üçüncüsü, saçları ağarmaya yüz tutmuş, kırk beş yaşlarında, iyi beslenmiş olduğu belli, dolgun vücutlu bir uşaktı. Dördüncüsü köylüydü; çok yakışıklı bir adamdı, gür kızıl sakalı ve siyah gözleri vardı. Beşincisi, sırtında işçi gömleği bulunan, on sekiz yaşlarında, zayıf, sarı benizli, delikanlılık çağında bir fabrika işçisiydi.

Piyer Fransızların, "Acaba nasıl ateş edelim? Birer birer mi, yoksa ikişer ikişer mi?" diye tartıştıklarını işitiyordu. Üst rütbeli subay soğuk ve sakin bir tavırla:

– İkişer ikişer, diye karşılık verdi.

Erlerin saflarında bir hareket oldu. Belli ki hepsi acele ediyordu. Ama herkesin anlayabileceği bir şeyi yerine getirmek için çırpınan insanlar gibi değil de bitirilmesi zorunlu, tatsız, kötü, akıl almayacak bir iş yapacak insanlar gibi acele ediyorlardı.

Omuzundan beline doğru kurdele inen bir Fransız memuru mahkûmlar dizisinin sağ başına yaklaştı ve idam kararını hem Rusça hem de Fransızca olarak okudu. Sonra iki sıra Fransız eri mahkûmlara yaklaşıp subayın işareti üzerine en uçta duran iki zindan mahkûmunu aldı. Zindandan gelenler direğe yaklaşınca durdular ve çuvallar getirilinceye kadar hiç konuşmadan, tıpkı kendilerine yaklaşan avcıya bakan yaralı vahşi hayvanlar gibi çevrelerine bakınıp durdular. Biri durmadan haç çıkarıp duruyor, öbürü sırtını kaşıyor, dudaklarıyla gülümseyişi andıran bir hareket yapıyordu. Erler parmaklarını ellerinden geldiği kadar çabuk hareket ettirerek mahkûmların gözlerini bağlamaya, üzerlerine çuvalları geçirmeye ve onları direğe bağlamaya uğraşıyorlardı.

Safların arasından ellerinde tüfeklerle on iki nişancı er, ölçülü ve sert adımlarla çıkıp direğe sekiz adım kala durdu. Piyer, biraz son-

ra meydana gelecek olayı görmemek için başını öbür yana çevirdi. Birden bir çatırtı ve uğultu oldu. Duyduğu ses Piyer'e gök gürültüsünün en korkunç patlamalarından daha şiddetli bir etki yapmıştı, dönüp baktı. Bir duman vardı ortada ve Fransızlar yüzleri solmuş, elleri titreye titreye çukurun başında bir şeyler yapıyorlardı. Direğe doğru başka iki kişi götürdüler. Onlar da tıpkı ötekiler gibi herkese bakıyor, hiç konuşmadan gözleriyle kendilerini savunmaları için yalvarıyorlardı. Belli ki başlarına geleni anlayamıyor, böyle bir şeyin olacağına inanmıyorlardı. İnanmalarına imkân yoktu zaten; çünkü kendileri için hayatın ne demek olduğunu yalnız onlar biliyorlardı. Onu kendilerinden zorla koparıp alabileceklerini anlayamıyor, buna bir türlü inanamıyorlardı.

Piyer bakmak istemiyordu, bu yüzden gene başını öbür yana çevirdi; ama kulağına gene müthiş bir patlamayı andıran ses geldi ve bu seslerle birlikte gene bir duman ve titrek parmaklarıyla birbirlerini ite kaka direğin yanında bir şeylerle uğraşan Fransızların korkulu soluk yüzlerini gördü. Güçlükle soluk alarak çevresine, "Bu ne böyle?" der gibi bakınıyordu. Göz göze geldiği bütün insanların bakışlarında aynı anlam vardı.

Rus olsun, Fransız olsun, bütün erlerin, subayların, herkesin yüzünde kendi yüreğinde duyduğu aynı korkuyu, aynı dehşeti ve aynı duygu çatışmasını görüyordu. Bir an ruhunda bir kıvılcım parlar gibi oldu: "İyi ama kim yapıyor bunları? Onlar da tıpkı benim gibi acı duyuyorlar. O halde kim? Kim yapıyor bunu?"

Biri:

– *Tirailleurs du 86ème, en avant!*[1] diye bağırdı.

Piyer'in yanında duran beşinci adamı tek başına götürdüler. Piyer, kendisinin kurtulduğunu, diğerleri ile birlikte buraya yalnız idamların yerine getirildiğini görmek için sürüklenmiş olduğunu anlamadı. Gittikçe artan bir dehşet duygusuyla, kurtulduğundan ötürü içinde ne sevinç ne de teselli duyarak olup bitenlere bakıyordu. Beşinci adam sırtına işçi gömleği giymiş bir fabrika işçisiydi. Kendisine dokundukları anda, birden dehşet içinde zıplayarak geriye doğru atıldı, Piyer'e yapıştı (Piyer irkilerek kendini onun kollarından kurtardı). Fabrika işçisi yürüyemiyordu. Onu koltuk alt-

1 86. birliğin nişancıları ileri.

larından tutarak sürüklüyorlardı. Kendisi de bir şeyler bağırıp duruyordu. Ama onu direğe yaklaştırdıklarında birden sustu. O anda, bir şeyler kavramış gibiydi. Bağırmanın hiçbir işe yaramadığını mı ya da insanların onu yok etmelerine imkân olmadığını mı anlamıştı? Belli değildi. Yalnız direğin yanında durup öbürleriyle birlikte gözlerinin bağlanmasını beklerken yaralı, vahşi bir hayvan gibi çevresine pırıl pırıl gözlerle bakındı.

Piyer artık başını öbür yana doğru çevirmek ve gözlerini kapamak için kendini zorlayamıyordu. Bu beşinci cinayet karşısında bütün kalabalığın da kendisinin de merakı ve sinir gerginliği had safhayı bulmuştu. Öbürleri gibi, bu beşinci adam da görünüşte sakindi: Gömleğinin önünü kapayıp duruyor, çıplak ayaklarından biriyle öbürünü kaşıyordu.

Gözlerini bağlamaya başladıkları vakit, kendi eliyle ensesindeki canını acıtan düğümü düzeltti. Onu kan içindeki direğe dayadıklarında vücudunu arkaya doğru kaydırdı, ama bu pozda rahat edemediği için gene doğruldu, ayaklarını ölçülü olarak açıp sakin bir tavırla direğe dayadı. Piyer gözlerini ondan ayırmıyor, en küçük bir hareketini kaçırmıyordu.

Herhalde bir kumanda sesi duyulmuştu. Herhalde kumanda sesinden sonra sekiz tüfeğin patladığı duyulmuştu. Ama sonradan Piyer ne kadar çaba gösterdiyse de en küçük bir ses, en küçük bir patlama hatırlayamayacaktı. Sadece fabrika işçisinin, sanki arkasında onu hareket ettiren ipler artık ayakta tutamıyormuş gibi nasıl olduğu yere yığıldığını, vücudunun iki yerinde nasıl kan belirdiğini, nasıl vücudunun ağırlığı altında iplerin çözüldüğünü ve fabrika işçisinin nasıl başını garip bir biçimde aşağıya doğru eğerek bir bacağını kıvırıp yere oturuverdiğini görüyordu. Birden direğe doğru koştu; kimse ona engel olmadı. Korku içindeki solgun yüzlü insanlar, fabrika işçisinin çevresinde bir şeyler yapıp duruyorlardı. Yaşlı Fransızlardan biri çenesi titreyerek ipleri çözüyordu. Cansız vücut aşağıya kaydı. Erler, beceriksiz ve aceleci hareketlerle onu direğin arkasına doğru sürükleyip çukurun içine doğru itmeye başladılar. Sanki hepsi, kesin olarak kendilerinin birer cani olduğunu ve bir an önce cinayetlerinin izini ortadan kaldırmaları gerektiğini biliyordu.

Piyer, çukurun içine baktı ve fabrika işçisinin orada dizlerini yukarı doğru çekmiş, başına yaklaştırmış ve bir halde yattığını gördü; adamın bir omuzu, öbür omuzundan yüksek görünüyordu. O yüksek olan omuzu durmadan sarsılıyor, düzenli bir hareket içinde inip kalkıyordu. Ama bütün vücuduna kürek kürek toprak yağmaya başlamıştı bile. Erlerden biri Piyer'e yerine dönmesi için öfkeyle, kinle, hatta kendi canı acıyormuş gibi bağırdı. Ama Piyer ne dediğini anlamayarak direğin başında kaldı; ondan sonra da hiç kimse onu bir daha oradan kovmadı.

Çukur artık tamamen dolduktan sonra bir umut sesi duyuldu. Piyer'i yerine götürdüler ve iki yanda saf halinde dizilmiş olan Fransız mangaları bir yarım yuvarlak çizerek ölçülü adımlarla direğin karşısına geçmeye başladılar. Yarım yuvarlağın ortasında tüfekleri boşaltılmış olarak duran yirmi dört kişi yeni manga önlerinden geçerken koşa koşa eski yerlerine dönüyordu.

Şimdi Piyer anlamsız gözlerle çift çift o yarım yuvarlağın içinden çıkıp yerlerine dönen nişancılara bakıyordu. Bir tanesinden başka hepsi mangalarına katılmıştı. Başında arkaya doğru kaymış miğferi ile yüzü ölü beyazlığında olan genç bir er, tüfeğini aşağıya doğru indirmiş olarak hâlâ biraz önce ateş ettiği yerde, çukurun karşısında duruyordu. Bir sarhoş gibi aşağıya doğru kaymak eğilimini gösteren vücudunu zorla ayakta tutmak için birkaç adım ileri, birkaç adamı geri atıp duruyordu. Safların arasından çavuş rütbesinde ihtiyar bir er çıktı ve genç eri omuzundan yakalayarak onu tekrar safların içine çekti. Ruslardan ve Fransızlardan meydana gelen kalabalık dağılmaya başladı. Herkes hiç konuşmadan başını eğmiş yürüyordu.

Fransızlardan biri:

– *Ça leur apprendra à incendier,*[1] dedi.

Piyer başını çevirip bunu söyleyene baktı. Bu, herhangi bir nedenle yapılmış olanlardan ötürü duyduğu üzüntüye teselli arayan, ama onu bulamayan bir erdi. Er başladığı sözü sona erdirmeden elini havada salladı ve oradan uzaklaştı.

1 Bu onlara, kundakçılığın ne demek olduğunu öğretir.

XII

İdamlardan sonra Piyer'i öbür mahkûmlardan ayırıp tek başına, pek büyük olmayan, harap ve içi kirletilmiş kilisede bıraktılar.

Akşama doğru nöbetçi asteğmen yanında iki erle birlikte içeri girip Piyer'e kendisini bağışladıklarını, bundan böyle savaş tutsaklarının bulunduğu barakalardan birine gönderileceğini bildirdi. Piyer kendisine söylenenleri anlamadan ayağa kalkıp erlerin peşinden gitti. Onu bir tarlanın yukarısına, yanmış tahta, kereste ve tenekeden yapılmış barakalara doğru götürdüler, bunlardan birine soktular. Karanlıkta Piyer'in çevresine çeşit çeşit, yirmi kadar insan toplanmıştı. Piyer bu insanların kim olduklarını, neden çevresine toplandıklarını, kendisinden ne istediklerini anlamadan onlara bakıp duruyordu. Kendisine söylenen şeyleri işitiyor, ama bunlardan hiçbir sonuç çıkarmadan, onlara bir şey eklemeden, anlamlarını bile kavramadan dinliyordu. Sorulanlara makine gibi karşılık veriyor, ama verdiği karşılıkları kimin dinlediğini ve bu sözlerinin nasıl anlaşılabileceğini bilmiyordu. Yüzlere, vücutlara bakıyor, hepsi de ona aynı derecede anlamsız görünüyordu.

Piyer üzerlerine aldıkları işi yapmak istemeyen insanların işledikleri o korkunç cinayeti gördükten sonra, ruhunda bulunan ve her şeyin temeli olan, her şeyi tutan, her şeyi canlı gösteren yay, sanki birden kopmuş, içinden alınmış, bu yüzden her şey birden anlamsız bir çöp yığını haline gelmişti. Nasıl olduğunu fark etmiyordu, ama dünyanın iyi bir düzen içinde kurulduğuna, insanlığa, kendi ruhuna ve Tanrı'ya olan inancı birden yok olmuştu. Bunu daha önce de hissetmişti, fakat bu duygu hiçbir zaman şimdiki kadar şiddetli olmamıştı. Eskiden Piyer'in içinde bu tür kuşkular uyandığında bunların kaynağı kendi suçu oluyordu. O zamanlar bu umutsuzluklardan, bu kuşkulardan kendisini kurtaracak olan şeyin gene kendi içinde, ruhunun derinliklerinde bulunduğunu hissederdi. Oysa şimdi hissediyordu ki dünyanın böyle gözlerinin önünde yıkılmasından ve geriye sadece anlamsız bir yıkıntı yığınının kalmasından suçlu olan kendisi değildi. Tekrar hayata inanmak, artık kendi iradesinin dışında olan bir şeydi.

Çevresinde, karanlıkta, insanlar duruyordu: Herhalde kendisin-

de bulunan bir şey, onlara çok ilginç görünüyordu. Hepsi ona bir şeyler anlatıyor, bir şeyler soruyorlardı. Sonra onu bir yere götürdüler ve Piyer, kendisini barakanın köşesinde, her yandan birbirlerine seslenen, konuşan, gülüşen insanların ortasında buldu.

Barakanın öbür köşesinden bir ses:

– İşte kardeşler... O prens yok mu hani? diyordu.

Ses özellikle "hani" sözü üzerinde vurgu yapmıştı.

Piyer duvarın dibinde, saman yığınının üzerinde hiç konuşmadan, kımıldamadan oturuyor, bazen gözlerini açıyor, bazen kapıyordu. Ama gözlerini kapar kapamaz karşısında hemen fabrika işçisinin korku dolu, hatta basitliği içinde daha da korkulu görünen yüzünü ve ellerinde olmayarak katil durumuna düşmüş insanların, huzursuzluklarını belli eden, bu yüzden daha da korkunç görünen dehşet dolu yüzlerini görüyordu. Bunun üzerine gene gözlerini açıyor, anlamsız anlamsız karanlıkta çevresine bakınıp duruyordu.

Yanı başında, iki büklüm olmuş, kısa boylu bir adamcağız oturuyordu; Piyer, onun varlığını her şeyden önce adamın her hareketinde etrafa yayılan keskin ter kokusundan hissetmişti. Adam karanlıkta ayaklarıyla uğraşıyor, onlara bir şeyler yapıyordu. Piyer yüzünü görmediği halde bu adamın durmadan kendisine bakıp durduğunu hissediyordu. Gözlerini karanlığa alıştırıp daha dikkatli bakınca adamın pabuçlarını çıkarmakla uğraştığını anladı. Onları çıkarırken yaptığı hareketler Piyer'in içinde bir merak uyandırmıştı.

Adam bir ayağında sarılı olan bezlerini çözdükten sonra, onları dikkatle katladı. Sonra arada bir Piyer'e bakarak öbür ayağıyla uğraşmaya koyuldu. Daha bir eli bezi asarken öbür eli öbür ayağındaki bezi çözmeye başlamıştı. Böylece dikkatli, yuvarlak, azimli ve hiç yavaşlamadan birbirini izleyen hareketlerle ayağındakileri çıkardıktan sonra, pabuç yerini tutan bezleri, başucunda çakılı olan kereste parçalarına astı, bir çakı çıkardı, bir şey kesti, çakıyı kapadı, başucunda bir yere soktu, oturduğu yere iyice yerleşerek yukarı doğru kaldırdığı dizlerini iki eliyle kavradı ve gözlerini Piyer'e dikti.

Piyer o azimli hareketlerde, o adamın bir köşeye yerleştirilmiş eşyasının düzenli oluşunda, hatta o adamın kokusunda bile kendi-

si için hoş, sakinleştirici bir hava, bir yuvarlaklık hissederek gözlerini indirmeden ona bakıyordu.

Kısa boylu adamcağız birden:

– Sizin de başınızdan çok şeyler geçti mi beyefendi, ha? diye sordu.

Adamın şarkı söyler gibi çıkan sesinde öyle bir şefkat, öyle bir içtenlik anlamı vardı ki Piyer ona cevap vermek istiyordu, ama çenesi titredi ve gözleri doldu. Küçük adam hemen o anda, Piyer'e utancını belirtmeye fırsat vermeden aynı hoş sesle konuşmaya başladı:

– E yavrum üzülme, dedi.

Tıpkı ihtiyar Rus köylü kadınlarının konuştukları sesle, şarkı söyler gibi çıkan şefkat dolu bir sesle konuşuyordu.

– Üzülme yavrum, üzülme dostum, bir saatçik sabredersin, bir yüzyıl yaşarsın! İşte böyle, sevgili evladım. Biz de Tanrı'ya şükür yaşıyoruz burada. Şikâyetimiz yok. Onların arasında da iyi ve kötü kalpli olanları var.

Bunu söyledikten sonra gene konuşa konuşa çevik bir hareketle dizlerine doğru eğildi, kalktı ve öksüre öksüre bir yere gitti.

Piyer barakanın öbür ucunda:

– Seni gidi kerata, geldin ha? diyen aynı şefkatli sesi duydu.

– Geldi kerata! Unutmadı! Haydi! Haydi! Anladık! Yeter!

Sonra aynı er, kendisine doğru zıplayan küçük köpeği iterek tekrar yerine dönüp oturdu. Elinde beze sarılı bir şey vardı. Gene biraz önceki saygılı tavırla:

– Buyrun beyefendi, yiyin, dedi ve bezi açarak Piyer'e külde pişmiş birkaç patates uzattı:

– Öğle vakti, karavana verdiler. Patatesler çok, çok güzel doğrusu!

Piyer bütün gün hiçbir şey yememişti, patatesin kokusu onda olağanüstü denecek kadar hoş bir etki yaptı. Ere teşekkür etti, yemeye koyuldu.

Er gülümseyerek patateslerden birini aldı:

– Hiç öyle olur mu? dedi. Patatesler böyle yenir.

Bunu söylerken gene çakısını çıkarmıştı, avucunun üzerinde tuttuğu patatesi eşit iki parçaya böldü, üzerine bezin içinden aldığı tuzu ekti ve sonra patatesi Piyer'e ikram etti.

– Nefis patatesler! diye tekrarladı. Hele böyle bir ye de bak.

Piyer'e sanki ömründe bundan daha güzel hiçbir şey yememiş gibi geliyordu:

– Bana göre ortada fazla bir şey yoktu, o zavallıları ne diye kurşuna dizdiler anlamıyorum! Sonuncusu yirmi yaşlarındaydı, diye söylendi.

Kısa boylu adam:

– Şşşş, dedi, sonra aceleyle, Adamın başı belaya girer, diye ekledi ve sanki sözler ağzının içinde hazır bekliyorlarmış da birden elinde olmayarak dudaklarından dökülüyormuş gibi:

– Siz nasıl oldu da Moskova'da kaldınız beyefendi? diye sordu.

Piyer:

– Onların bu kadar çabuk geleceklerini sanmıyordum. Bir rastlantı eseri olarak kaldım burada.

– İyi ama... İyi ama nasıl yakaladılar seni oğlum? Evinden mi aldılar yoksa?

– Hayır, bir yangını görmeye gitmiştim, onlar da beni yakaladılar, sonra kundakçı diye yargıladılar.

Kısa boylu adam, Piyer'in sözünü:

– Mahkeme olan yerde haksızlık vardır, diye tamamladı.

Piyer son aldığı patatesi çiğneyerek:

– Ya sen, sen çoktan mı buradasın? diye sordu.

– Ben mi? Beni geçen pazar günü, Moskova'da hastaneden aldılar.

– Peki, kimsin sen? Er misin?

– Biz Apşeron Alayı'nın erlerindeniz... Sıtmadan ölüyordum. Kimse de bir şey söylemedi ki bize. Orada yatan yirmi kişi kadar vardık. Böyle bir şeyin başımıza geleceğini düşünmedik, aklımızdan bile geçirmedik.

Piyer:

– Demek öyle, peki burada sıkılıyor musun?

– Sıkılmaz olur muyum aslanım? Benim adım Platon; lakabımız da Karatayev'dir.

Bunu Piyer'in kendisiyle daha rahat konuşabilmesi için açıklamıştı.

– Askerlikte bana hep "aslanım" derlerdi. Burada insanın canı sı-

kılmaz olur mu, aslanım! Moskova bütün kentlerin anasıdır. Bunları görür de sıkılmaz mı insan?

Sonra aceleyle:

– Kurt lahanayı kemirir ama kendisi ondan önce çürür, bizim ihtiyarlar öyle derlerdi, diye ekledi.

Piyer:

– Nasıl, ne dedin?

Karatayev:

– Ben mi ne dedim? diye sordu. Yani diyorum ki bu işler bizim aklımıza göre değil, Tanrı'nın iradesine göre oluyor, dedi.

Biraz önce söylediğini tekrarladığını sanıyordu. Hemen sonra devam etti:

– Peki sizde votka falan var mıydı beyefendi? Evde mi vardı? Desene, bir elin yağda, bir elin balda. Karın da var mı? Peki annen baban sağ mı?

Piyer karanlıkta bunları soran erin yüzünü görmediği halde, dudaklarının sevgi dolu bir gülümseyişle kıvrıldığını hissediyordu. Belli ki Piyer'in annesinin babasının olmamasına, özellikle annesini yitirmiş olmasına üzülmüştü.

– İnsanın danışmak için karısı, didişmek için kaynanası olmalı, ama ana gibi yar olmaz doğrusu! Peki ya çocuk? Çocuğun var mı senin?

Piyer'in olumsuz karşılığı onu gene üzmüştü. Gene hemen aceleyle:

– Olsun! Ziyanı yok! Daha gençsiniz. Daha Tanrı verir. Çocuklarınız da olur. Yeter ki iyi anlaşın... diye ekledi.

Piyer elinde olmayarak:

– Canım, şimdi artık olsa da bir olmasa da, dedi.

Platon itiraz etti:

– Ahh, ne iyi insansın, iyi! Ama şunu bil ki insan kaderden ümit kesmemeli.

Oturduğu yere iyice yerleşti, birkaç kez öksürdü. Uzun bir hikâye anlatmaya hazırlandığı belliydi.

– İşte böyle evladım, aslanım, o zamanlar daha kendi evimizde oturuyorduk, diye söze başladı. Bizim bölgemiz zengindir. Toprağımız çoktur. Köylülerimiz iyi yaşarlar. Evimiz de Tanrı'ya şü-

kür iyiydi. Babamız kendi kendine hasat yapmaya çıkardı. İyi çalışıyorduk. O zaman gerçekten iyi Hıristiyanlar vardı. Bir gün öyle bir şey oldu ki...

Platon Karatayev bunu söyledikten sonra yabancı birine ait bir koruya odun kesmek için nasıl girdiğini, korucunun onu nasıl yakaladığını, sonra da kendisini nasıl falakaya yatırıp mahkemeye verdiklerini ve sonunda nasıl askere yazdırdıklarını anlattı. Gülümsediği için değişik bir sesle:

– Eh aslanım, ne yaparsın! diyordu. Biz başımıza felaket geldi sandık. Oysa memnunluk vericiymiş bu iş! Eğer ben o suçu işlemeseydim benim yerime kardeşim gidecekti. Benim küçük kardeşin beş tane çocuğu var. Benim ise arkamda sadece bir tek asker karısı kaldı. Bir kızımız vardı ama daha ben askere gitmeden önce Tanrı elimizden aldı onu. Toplanma yerine geldim... Her neyse, bir süre sonra izinli olarak memlekete döndüm, anlıyor musunuz? Bir de ne göreyim, eskisinden daha iyi yaşıyorlar bizimkiler. Beslenecek boğazlar ev dolusu olmuş. Karılar evde. İki kardeşim ekmek parası için iş başında. Yalnız en küçüğümüz Mihayilo evde. Babam gelince bana, "Benim için bütün çocuklar eşittir. Hangi parmağımı kessem hepsi aynı derecede acır. O zaman Platon'u almasalardı onun yerine Mihayil gidecekti," dedi.

Sonra hepimizi çağırdı, inanır mısın? Hepimizi tasvirlerin karşısına dizdi:

– Mihayilo! Gel bakayım buraya, ağabeyinin ayaklarına kapan. Sen de gel kızım buraya, sen de ayaklarına kapan. Siz de, torunlar! Haydi bakalım! Kapanın ayaklarına! Anladınız mı? dedi. İşte böyle, sevgili dostum. Kader seni Çin'de olsan gene bulur. Biz de oturmuş, "Falanca iş iyi, falanca kötü," diye düşünceler yürütüyoruz. Bizim mutluluğumuz bataklıktaki su gibidir. Yukarıdan aşağı doğru baktın mı dolu dolu görünür. Ama yüzeye çıktın mı bir de bakarsın, dibinde bir şey yok. İşte böyle aslanım!

Platon bunları söyledikten sonra, kendi saman yığınının bulunduğu yere geçti.

Bir süre sustu, sonra ayağa kalktı.

– Eh benim uykum geldi. Senin gelmedi mi? diye sordu. Ve acele haç çıkararak:

– Ulu Tanrım, Hazreti İsa, Aziz Nikolay, Aziz Frola ve Lavra! Ulu Tanrım, Hazreti İsa, Aziz Nikola! Frola ve Lavra, Ulu Tanrım, Hazreti İsa, bizi koru ve kurtar! diye duasını bitirerek yerlere kapandı, içini çekti, tekrar saman yığınındaki yerine oturdu. İşte böyle... Bana iyi bir uyku ver, taş gibi uyuyup pamuk gibi hafif kalkayım, diye söylendi ve kaputunu üzerine çekerek uzandı.

Piyer:

– Demin okuduğun dua neydi? diye sordu.

Platon:

– Efendim? diye sordu. (Neredeyse uyumak üzereydi.) Hangi dua? Tanrı'ya dua ettim işte. Sen hiç dua etmez misin?

Piyer:

– Ben de dua ederim, dedi. Ama sen Frola ve Lavra diye bir şeyler söylüyordun, onlar ne?

Platon hemen:

– Hiç onları söylemeden olur mu? Bugün atların bayramı! Hayvanlara da acımalı. Şu keratayа bak! Nasıl büzülmüş. Isındı, itoğlu it!

Bunu söylerken ayaklarının dibinde yatan köpeği yokladı ve tekrar yana dönerek uykuya daldı.

Dışarıda uzaktan uzağa ağlamalar, çığlıklar duyuluyor ve barakanın aralıkları arasından ateş görünüyordu; ama barakanın içi sessiz ve karanlıktı. Piyer uzun bir süre uyumadan, gözleri açık, karanlıkta yanında Platon'un düzenli bir şekilde horlamasını dinleyerek yattı. Daha önce yıkılmış olan iç dünyasının şimdi içinde anlayamadığı yepyeni ve yıkılmaz temeller üzerinde, bambaşka bir güzellikle yeniden yükseldiğini hissediyordu.

XIII

Piyer'in getirildiği ve dört hafta geçirdiği barakada yirmi üç tutsak er, üç subay ve iki memur vardı.

Sonradan bunların hepsi Piyer'in hayalinde sislere gömülmüş olarak görünecekti, ama Platon Karatayev, Piyer'in içinde dosdoğru, iyi ve tam anlamıyla Rus olan ne varsa hepsini özetleyen en belirgin, en çok sevdiği anı olarak ömrünün sonuna dek canlı bir şe-

kilde kaldı. Ertesi sabah gün ağarırken komşusunu iyice görebildi. O zaman ilk anlarda onu yuvarlacık bir şey zannetmekle hiç yanılmadığını anladı. İlk izlenimi tam yerindeydi. Fransız üniformasından çıkarılmış bir iple beli sıkılmış olan Platon'un başında başlığı, ayaklarında çarıkları ile bütün silueti yuvarlacıktı. Başı yusyuvarlak görünüyordu. Sırtı, göğsü, omuzları, hatta sanki her zaman birini kucaklamaya hazırmış gibi tuttuğu kolları bile yuvarlaktı; cana yakın gülümseyişinde de bir yuvarlaklık vardı; sevgiyle bakan iri kahverengi gözleri de yuvarlaktı.

Orduya çok emeği geçmiş eski bir er olarak katıldığı seferler konusunda anlattıklarına bakılırsa Platon Karatayev elli yaşının üstünde olmalıydı. Kendisi kaç yaşında olduğunu bile bilmiyor, tarihini bir türlü çıkartamıyordu; ama güldüğü vakit (sık sık gülerdi) iki yarım yuvarlak halinde dışarıya doğru çıkıntılı görünen bütün dişleri pırıl pırıl, bembeyaz ve sağlamdı. Saçlarında olsun, sakalında olsun bir tek beyaz tel yoktu. Bütün vücudunda bir çeviklik, hatta bir sağlamlık ve dayanıklılık seziliyordu.

İnce ince, yuvarlak, küçük kırışıklarına rağmen, yüzünde bir saflık ve gençlik ifadesi vardı; sesi kulağa hoş geliyor, hep şarkı söyler gibi konuşuyordu. Ama konuşmasının en önemli özelliği yapmacıksız ve kararlı olmasıydı. Herhalde hiçbir zaman söylediğini de, söyleyeceğini de önceden düşünmüyordu. Bu yüzden, hızlı hızlı konuşuyor, konuşurken ses tonunda seçilen doğruluk, sözlerine karşı konulmaz bir güç kazandırıyordu.

Fizik gücü ve çevikliği öyleydi ki tutsaklığının ilk zamanlarında yorgunluk, hastalık nedir bilmiyor gibiydi. Her gün sabah akşam yatağa yatarken kendi kendine, "Yarabbi, bana bir uyku ver, taş gibi uyuyayım, sabahleyin pamuk gibi kalkayım," der, sabahları da her zaman aynı şekilde gerine gerine, omuzlarını kımıldatarak "Yattım kıvrıldım, kalktım silkindim," diye tekrarlardı.

Gerçekten de yattı mı hemen taş gibi derin bir uykuya dalar, kalkıp silkindi mi hemen, bir saniye olsun gecikmeden, tıpkı uyanır uyanmaz oyuncaklarını kapan çocuklar gibi herhangi bir işe sarılırdı. Her şey elinden gelirdi; pek güzel olmasa bile yaptıkları kötü de olmazdı. Ekmek yapar, yemek pişirir, dikiş diker, tahta yontar, çizme yapardı. Her zaman bir işle uğraşır ve ancak geceleri çok

sevdiği sohbetlere dalmayı ve şarkılar söylemeyi yerinde bulurdu. Şarkıları, başkalarının kendilerini dinlediklerini bilen şarkıcılar gibi değil, tıpkı öten bir kuş gibi söylerdi; herhalde bu sesleri çıkarmak onda bir ihtiyaçtı; tıpkı gerinmenin ya da oradan oraya dolaşmanın bir ihtiyaç olduğu gibi. Şarkı söylerken çıkardığı sesler de her zaman incecik, yumuşacık sesler olurdu. Neredeyse kadın sesi sanılırdı. Uzun havalar okurken yüzü çok ciddi bir anlam kazanıyordu. Savaşta tutsak edilip sakal koyverdikten sonra, belli ki üzerinden kendisine yabancı gelen, askerlikle ilgili ne varsa hepsini atmış, kendisini onlardan sıyırmış ve kendiliğinden bir köylü, bir halk adamı olarak eski durumuna dönmüştü.

– Asker izinli de olsa eğreti gömlek gibidir, diye söyleniyordu.

Askerlikte geçirdiği süreden isteksizce söz ederdi. Bununla birlikte şikâyet etmez, hatta sık sık tüm askerlik süresince bir kez olsun dayak yemediğini tekrarlardı. Anlatmaya koyulduğu vakit, en çok eski ve yüreğinde yer ettiği belli anılarından söz ederdi; bunlar köylü yaşamına ait şeylerdi, kendisi bunlara "Hıristiyan yaşantısı" derdi. Sözlerini dolduran atasözleri, erlerin sık sık kullandıkları açık saçık ve cüretli atasözleri değildi; tek başlarına anlamsız görünen ama yerinde kullandıkları zaman birden derin bir bilgelik anlamı kazanan halk deyişleriydi. Sık sık, daha önce söylediğinin tam tersini söyler, ama hem önceki hem de sonraki sözü yerinde olurdu. Sohbetten hoşlanır, konuşmasını tatlı sözlerle, atasözleriyle, deyimlerle süsleyerek güzel konuşurdu; Piyer'e bunları Karatayev kendisi uyduruyormuş gibi gelirdi. Ama anlattıklarının asıl güzelliği, konuşmalarında en basit olayların ve bazen Piyer'in bile görüp de fark etmediği olayların birden insanı şaşırtacak kadar derin ve güzel bir anlam kazanmasıydı. Karatayev erlerden birinin akşamları anlattığı masalları dinlemeyi severdi (bunlar hep aynı masallardı). Ama en çok hoşlandığı, gerçek olayların anlatılmasıydı. Böyle hikâyeler dinlerken sevinçle gülümser, arada bir kendisi de bir şeyler katar, kendisine anlatılanların anlamını daha iyi kavramak için sorular sorardı.

Karatayev'in, Piyer'in anladığı anlamda ne dostlukları ne aşkları vardı, ama o herkesi sever ve hayatta karşılaştığı herkesle, özellikle belirli bir kişiyle değil de her insanla, gözlerinin önünde bulu-

nan herkesle iyi anlaşırdı. Köpeğini, tutsak arkadaşlarını, Fransızları, komşusu olan Piyer'i severdi; ama Piyer hissediyordu ki Karatayev, kendisine karşı duyduğu bütün o sevgiye rağmen (bu sevgi Piyer'in moral yaşantısında çok önemli bir yer tutmuştu), ayrılmaları gerekse bundan ötürü bir an için olsun üzüntü duymayacaktı. Piyer'in kendisi de Karatayev'e aynı duyguyu beslemeye başlamıştı.

Bütün öbür tutsaklar için, Platon Karatayev basit bir erden başka bir şey değildi; ona "aslan" ya da "Palatoşa" diyor, alay ediyor, onu ayak işlerinde kullanıyorlardı. Ama Piyer için, Karatayev ona daha ilk gece karşılaştıklarında nasıl anlaşılması zor, yusyuvarlak ve sadeliğin, gerçeğin ölümsüz bir sembolü olarak göründüyse ömrünün sonuna dek öylece kaldı.

Platon Karatayev kendi duasından başka hiçbir şeyi ezbere bilmezdi. Konuşmaya başlarken sözlerini nasıl bitireceğini kendi de bilmiyor gibiydi.

Bazen Piyer, sözlerinin derin anlamı karşısında söylediklerini tekrar etmesini rica edince Platon daha bir an önce söylediğini bir türlü hatırlayamazdı; tıpkı Piyer'e en çok sevdiği şarkının sözlerini bir türlü anlatamadığı gibi. Bu şarkılarda "anacığım, fidanım ve dertliyim" sözleri vardı, ama bunları söylediği zaman, hiçbir anlam çıkmıyordu. Zaten Platon bir konuşmadan alınmış tek tek sözlerin anlamını kavramaz, daha doğrusu kavrayamazdı. Her sözü ve her davranışı bilmediği bir eylemin, kendi yaşantısı olan bir eylemin belirtisiydi. Ama kendi açısından yaşantısının ayrıca, yani tek başına bir anlamı yoktu. Yalnız her an varlığını içinde hissettiği bütünün bir parçası olarak anlamı vardı. Sözleri de davranışları da bir çiçeğin kokusu nasıl yayılırsa aynı şekilde düzenli, kaçınılmaz ve başka hiçbir araca gerek kalmadan, kendiliğinden meydana geliyordu. Ayrı ayrı, tek tek ele alınmış bir hareketin ya da bir sözün değerini de anlamını da kavrayamıyordu.

XIV

Prenses Mariya, Nikolay'dan ağabeyinin, Rostovların yanında Yaroslavi'da bulunduğu haberini aldıktan sonra, teyzesinin kendisini bundan vazgeçirmek için bütün çabasına rağmen, hemen yola

koyulmaya hazırlanmıştı, hem de tek başına değil, yeğeniyle birlikte gidecekti. Bu iş zor muydu, kolay mıydı? Yapılabilir miydi, imkânsız mıydı? Bu konuda kendisine soru sormuyor, bunu öğrenmek de istemiyordu. Görevi belki de ölüm döşeğinde bulunan ağabeyinin başında olmaktı. Hem de yalnız kendisi gitmemeli, aynı zamanda ona oğlunu götürmek için elinden geleni yapmalıydı! Bu yüzden yola koyulmaya karar verdi. Prens Andrey'in kendisine hiçbir haber göndermemiş olmasını, yazı yazamayacak kadar gücünü kaybettiğine ya da bu uzun yolculuğu kız kardeşi ile oğlu için çok güç ve tehlikeli saymasına yoruyordu.

Prenses Mariya, birkaç gün içinde hazırlanıvermişti. Konvoy, prensesin Voronej'e geldiği kocaman prenslik kupa arabası, bir briçka, bir de arabadan meydana gelmişti. Yanına Matmazel Bourienne'i, Nikoluşka ile eğitmenini, ihtiyar dadıyı, üç hizmetçi kızı, Tihon'u, genç bir uşağı ve bir de teyzesinin gönderdiği muhafızı almıştı.

Moskova'ya alışılmış yoldan gitmeyi akıllarına bile getiremezlerdi; bu yüzden yandan dolaşarak gidilecekti; ama Prenses Mariya'nın tutacağı ve Lipetzk, Riyazan, Vladimir ile Şuya'dan geçen bu yol uzundu. Üstelik her yerde değiştirilebilecek atlar yoktu. Bu bakımdan çok çetin bir yolculuk olacaktı. Ayrıca söylendiğine göre, Riyazan'da Fransızlar vardı, bu bakımdan tehlikeli sayılırdı.

Bu zor yolculuk süresince, Matmazel Bourienne, Dessalles ve Prenses Mariya'nın hizmetçileri prensesin moralinin bu derece yüksek olmasına ve enerjisine şaşıp kalmışlardı. Prenses Mariya herkesten geç yatıyor, herkesten erken kalkıyor, hiçbir zorluk onu yolundan alıkoyamıyordu. Yol arkadaşlarına da cesaret veren bu enerjisi ve her şeyle kendisinin uğraşması sayesinde ikinci haftanın sonunda Yaroslavl'a yaklaşmışlardı.

Prenses Mariya, Voronej'de bulunduğu son günlerde hayatının en büyük mutluluğunu yaşamıştı. Rostov'a karşı duyduğu aşk artık ona üzüntü vermiyor, onu heyecan içinde bırakmıyordu. Bu aşk bütün ruhunu doldurmuş, varlığından ayrılması imkânsız bir parça olmuştu; artık ona karşı savaşmıyordu. Son zamanlarda (bunu hiçbir zaman apaçık ve kesin olarak söylememesine rağmen) hem seven hem de sevilen bir kadın olduğu kanısına varmıştı. Bu

kanıyı onda uyandıran şey, Nikolay'ın ona ağabeyinin Rostovların yanında bulunduğunu bildirmek için geldiği vakit yaptıkları son görüşmeydi. Nikolay, bir tek sözle olsun, Prens Andrey'in sağlık durumu yeniden düzelirse onunla Nataşa arasında eski ilişkinin yeniden kurulabileceğini ima etmemişti ki Nikolay bunu biliyor ve hiç aklından çıkarmıyordu. Öyle olduğu halde, Prenses Mariya'ya olan ihtiyatlı, şefkatli ve sevgi dolu tavrı hiç değişmemişti. Hatta değişmek şöyle dursun, öyle sanılırdı ki Nikolay, şimdi Prenses Mariya ile kendisi arasında meydana gelecek akrabalığın, ona duyduğu bu dostça sevgiyi (Prenses Mariya bazen öyle olduğunu sanıyordu.) daha serbestçe belli etmesine fırsat vereceği için memnun bile oluyordu. Prenses Mariya biliyordu ki ömründe ilk ve son kez âşık olmuştu ve hissediyordu ki seviliyordu. Onun için bu konuda huzur dolu ve mutluydu.

Ama bu tek yönlü sakinlik, ağabeyi için duyduğu üzüntüyü bütün şiddetiyle hissetmesine engel olmak şöyle dursun, aksine bir bakıma kendini bu duyguya daha çok vermesini sağlayabiliyordu. Üzüntüsü o kadar büyüktü ki Voronej'den çıkarken yolculuğunun ilk anlarında onu uğurlayanlar dertli ve umutsuz yüzüne bakarak muhakkak yolda hastalanacağı kanısına varmışlardı; oysa gerçekte Prenses Mariya'yı bir süre için dertten kurtaran ve ona güç veren şey, karşılaştığı zorluklar ve yol boyunca bu kadar enerji ile sarıldığı meşakkatli işlerdi.

Yolculuk sırasında, çoğu zaman herkesin yaptığı gibi Prenses Mariya da sadece yolculuğun iyi geçmesini düşünüyordu; bu yolun amacını aklından çıkarmıştı. Ama Yaroslavl'a yaklaşırken kendisini nelerin beklediğini hatırlayıp da bunlara artık çok gün kalmadığını, bunları hemen o akşam yaşayacağını düşününce heyecanı son dereceyi buldu.

Rostovların nerede bulunduklarını ve Prens Andrey'in ne durumda bulunduğunu öğrenmesi için önden gönderilen muhafız, kentin kapısından içeriye giren büyük kupa arabasını karşılarken prensesin pencereden ona doğru eğilen bembeyaz yüzünü görünce çok korktu.

– Her şeyi öğrendim efendim: Rostovlar meydanın oradalar. Tüccar Bronnikov'un evinde kalıyorlar. Volga'nın tam kenarında.

Prenses Mariya muhafızın kendisine söylediklerini anlamadan, korkuyla, soru sorar gibi yüzüne bakıyor, en önemli soruya, "Ağabeyim nasıl?" sorusuna neden karşılık vermediğini anlayamıyordu. Bu soruyu prensesin yerine Matmazel Bourienne sordu:

– Prens nasıl?

– Prens hazretleri de onlarla aynı evde kalıyorlar.

Prenses hemen, "Demek sağ," diye düşündü ve alçak sesle:

– Nasılmış? diye sordu.

– Söylediklerine göre aynı durumdalar.

Prenses Mariya "aynı durumda" sözlerinin ne anlama geldiğini artık sormadı. Yalnız belli etmeden yan gözle yanında kenti seyrederek sevinen yedi yaşındaki Nikoluşka'ya baktı ve başını önüne eğdi. Ağır kupa arabası sallana sallana, sarsıla sarsıla, takırdaya takırdaya ilerleyip bir yerde duruncaya dek hep böyle kaldı. Dışarıda arabanın açılan basamaklarının şakırtısı duyuldu.

Kupa arabasının kapısı açıldı. Solda su, daha doğrusu geniş bir ırmak vardı. Sağda bir evin ön kapısı görünüyordu; kapıda insanlar, uşaklar ve siyah, uzun saç örgüsü olan al yanaklı ve Prenses Mariya'ya yapmacık bir tavırla, zorla gülümsüyormuş gibi görünen bir genç kız vardı. Bu Sonya'ydı.

Prenses Mariya, koşarak merdivenden yukarı çıktı. Yapmacık bir tavırla gülümseyen genç kız:

– Buraya, buraya! dedi ve prenses kendisini sofada doğulu bir tipi olan yaşlı bir kadının önünde buldu. Kadın, yüzünde çok duygulandığını belli eden bir ifadeyle, hızlı hızlı onu karşılamaya geliyordu. Bu kontesti. Prenses Mariya'yı kucaklayarak öpmeye başladı:

– *Mon enfant! Je vous aime et vous connais depuis longtemps.*[1]

Prenses Mariya bütün heyecanına rağmen, karşısındakinin kontes olduğunu ve ona bir şey söylemek gerektiğini anladı. Bunu nasıl yapabildiğini kendisi de bilmeden Fransızca olarak nazik sözler söyledi; bunları karşısındakilerin konuştuğu gibi, aynı ses tonuyla söylemişti. Sonra:

– O nasıl? diye sordu.

Kontes:

1 Yavrum! Sizi seviyorum ve çoktandır tanıyorum.

– Doktor tehlike olmadığını söyledi, dedi, ama bunu söylerken içini çekerek gözlerini yukarı doğru kaldırdı; bu hareketinde sözlerine tamamen karşıt bir anlam seziliyordu.

Prenses sordu:

– Nerede? Onu görebilir miyim? İzin verir misiniz?

– Şimdi görürsünüz prenses, şimdi yavrucuğum. Bu çocuk prensin oğlu mu?

Kontes bunu söylerken Dessalles ile birlikte arabadan çıkan Nikoluşka'ya dönmüştü.

– Hepimiz sığarız, ev büyük, ah bu ne güzel çocuk böyle!

Kontes prensesi misafir odasına almıştı. Sonya, Matmazel Bourienne ile konuşuyordu. Kontes çocuğu okşuyordu. İhtiyar kont odaya girerek prensese, "Hoş geldiniz!" dedi. Prenses onu son gördüğünden bu yana, ihtiyar kont çok değişmişti. O zamanlar zinde, neşeli, kendine güvenen bir ihtiyarcıktı. Şimdi ise zavallı, ne yapacağını şaşırmış bir insan olmuştu. Prensesle konuşurken hep, "Gerektiği şekilde mi davranıyorum?" der gibi çevresine bakınıp duruyordu; Moskova'nın ve çiftliğinin tahrip edilmesinden sonra alıştığı düzenin dışına çıkmıştı ve belli ki insan olarak kendi varlığının anlamını yitirmiş, hayatta artık kendisine yer kalmadığını hissetmeye başlamıştı.

Prenses, içinde bulunduğu heyecana rağmen ve tek istediği şey bir an önce ağabeyini görmek olduğu halde, tek isteğinin bu olduğu bir sırada, kendisini başka şeylerle uğraştırmalarına ve yapmacık bir tavırla yeğenini göklere çıkarmalarına fena halde sıkılıyordu. Buna rağmen, çevresinde olup biten her şeyi fark ediyor ve kısa bir süre için girdiği bu yeni düzene ayak uydurmak gereğini duyuyordu. Biliyordu ki bütün bunlar kaçınılmaz şeylerdi, bunları hoş karşılamak ona güç geliyordu, ama karşısındakiler böyle davrandıkları için onlara kızmıyordu.

Kont Sonya'yı tanıtarak:

– Bu benim yeğenim, dedi. Siz galiba onu tanıyorsunuz, öyle değil mi prenses?

Prenses ona doğru döndü ve o genç kıza karşı içinde uyanan düşmanca duyguyu bastırmaya çalışarak Sonya'yı öptü. Ama çevresinde bulunanlar o sırada ruhunda olup bitenlerden bu derece

uzak oldukları için durum prensese gittikçe daha sıkıcı görünmeye başlamıştı. Hepsine birden dönerek bir kez daha:

– O nerede? diye sordu.

Sonya kızararak:

– Aşağıda, yanında Nataşa var! diye karşılık verdi. Durumu sormak için birini gönderdiler. Herhalde yorgunsunuz prenses, öyle sanıyorum.

Prenses o kadar sıkıldı ki birden gözleri doldu. Başını öbür yana çevirdi, kontese tekrar ağabeyinin yanına gitmek için nereden geçmesi gerektiğini sormak istiyordu. Tam bu sırada kapıda hafif, kararlı, hatta neşeliymiş hissini veren çevik adımlar duyuldu. Prenses oraya baktı ve içeriye koşar gibi giren Nataşa'yı, o eskiden Moskova'da görüştükleri sırada hiç de hoşuna gitmeyen Nataşa'yı gördü.

Genç kızın yüzüne bakar bakmaz hemen candan bir dert ortağı ve kendisine dost olduğunu anladı. Ona doğru atıldı ve genç kızı kucaklayarak omuzuna kapanıp ağlamaya başladı.

Nataşa, Prenses Andrey'in başucunda otururken Prenses Mariya'nın geldiği haberini alır almaz gürültüsüzce, Prenses Mariya'ya neşeliymiş hissini veren o çevik adımlarıyla dışarı çıkmış, onu karşılamaya koşmuştu.

Odaya koşarak girdiği anda, yüzünde sadece sevgi, sevdiği insana karşı duyduğu sonsuz bir sevgi vardı: Prenses Mariya'yı, sevdiği ile yakınlığı olan herkesi ve her şeyi sevdiği gibi seviyordu. Onlara acıyordu; onlara yardım edebilmek için kendini feda etmeye hazırdı. Bu duygu ile içi yanıyordu. Belli ki o anda kendisini ve Prenses Andrey'le olan ilişkisini hiç düşünmüyordu; bu düşünceden içinde bir iz bile yoktu.

Duygulu Prenses Mariya daha Nataşa'nın yüzüne bakar bakmaz bütün bunları anlamıştı ve omuzunda gözyaşı dökmekten zevk duyarak kana kana ağlıyordu.

Nataşa onu başka bir odaya götürerek:

– Gidelim, gidelim yanına Mariya! dedi.

Prenses Mariya yüzünü kaldırdı, gözlerini sildi ve Nataşa'ya doğru döndü. Ondan her şeyi anlayabileceğini, her şeyi öğreneceğini hissediyordu.

– Nasıl... diye soracak oldu, ama birden sustu.

Bunu sözle sormaya da karşılık vermeye de olanak olmadığını hissediyordu. Soracağı soruya Nataşa'nın yüzü ve gözleri çok daha belirli ve daha anlamlı karşılık vereceklerdi.

Nataşa, Prenses Mariya'ya bakıyor, ama bildiğini söylemek mi, yoksa söylememek mi gerekiyor endişesi içindeymiş gibi görünüyordu. Ta yüreğinin derinliklerine kadar iniyormuş hissini veren o ışıklı gözlerin karşısında, bütün gerçeği olduğu gibi açıklayacak cesareti bulamıyordu. Birden dudağı titredi, ağzının etrafında yüzünü çirkinleştiren çizgiler meydana geldi ve Nataşa elleriyle yüzünü kapayarak hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

Prenses Mariya hepsini anladı. Ama gene de umudu vardı ve kendisinin de inanmadığı sözler söyleyerek:

– Ama yarası nasıl? Genel olarak ne durumda? diye sordu.

Nataşa sadece:

– Siz kendiniz... Göreceksiniz, diyebildi.

Bir süre aşağıda, ağlamalarının dinmesi ve yanına sakin yüzleriyle girebilmeleri için, prensin odasının yanında beklediler.

Prenses Mariya:

– Hastalığı nasıl başlayıp ilerledi? Çoktan mı kötüleşti? Ne zaman oldu bu? diye soruyordu.

Nataşa, ilk zamanlar ateşi yüksek olduğu ve çok acı çektiği için tehlike bulunduğunu, ama Troitza'da bunu atlattığını, doktorun ancak bir şeyden, beyin hummasından korkmuş olduğunu anlatıyordu. Ama o tehlike de geçmişti. Yaroslavl'a geldikleri zaman yarası iltihaplanmaya başlamıştı (Nataşa iltihaplanma ile ilgili her şeyi ve diğer belirtileri biliyordu). Doktor iltihabın düzelebileceğini söylemişti. Sonra nöbet gelmişti. Doktor bu nöbetin de o kadar tehlikeli olmadığını söylüyordu.

Nataşa:

– Ama iki gün önce... diye yeniden söze başladı, birden işte böyle oldu...

Hıçkırarak ağlamak üzereyken kendini tuttu:

– Neden oldu bilmiyorum öyle! Siz de göreceksiniz ya ne duruma düştüğünü.

Prenses:

– Gücünü mü yitirdi? Zayıfladı mı? diye soruyordu.

– Hayır, değil... Ama daha kötü... Göreceksin... Ah... Mariya, Mariya! Öyle bir insan ki o! Sağ kalamaz, yaşayamaz o... Çünkü...

XV

Nataşa alışkın olduğu bir hareketle kapıyı açtı, prensesi önünden geçirip içeri soktuğu zaman, Prenses Mariya, boğazında hıçkırıkların düğümlendiğini hissediyordu. Kendisini ne kadar hazırlamış olsa, sakinleşmek için ne kadar çaba gösterse gene de biliyordu ki ağabeyini görünce gözyaşlarını tutamayacaktı.

Şimdi Nataşa'nın, "İki gün önce, işte böyle oldu," derken neyi kastettiğini anlıyordu. Anlıyordu ki bu Prens Andrey'in birden yumuşadığını gösteriyordu. Ve bu yumuşama, bu duygululuk, ölüm belirtileriydi. Daha kapıya yaklaşırken hayalinde Andriyuşa'yı çocukluğundaki haliyle canlandırmıştı. Yumuşak, şefkatli, duygulu bir yüzle. Prens Andrey'in yüzü nadir olarak böyle bir anlam taşır, bu yüzden de her zaman Prenses Mariya'ya çok büyük bir etki yapardı. Ağabeyinin kendisine tıpkı babasının ölümünden önce yaptığı gibi, alçak sesle tatlı sözler söyleyeceğini ve buna dayanamayarak hıçkıra hıçkıra başucunda ağlamaya başlayacağını biliyordu. Ama bu er geç olacaktı; bu yüzden odaya girdi. Miyop gözleriyle Prens Andrey'in silüetini gittikçe daha belirgin, daha kesin çizgilerle görmeye, yüzünün hatlarını iyice seçmeye çalışırken hıçkırıklarının gittikçe boğazını daha çok sıkıştırdığını hissediyordu; birden yüzünü olduğu gibi gördü ve onunla göz göze geldi.

Prens Andrey altına yastıklar konulmuş olarak, sırtında sincap kürkü bir robdöşambrla divanın üzerinde yatıyordu. Zayıf ve solgundu. Zayıf, şeffaf, beyaz eliyle bir mendil tutuyor, öbür eliyle de parmaklarını ağır ağır hareket ettirerek uzamış ince bıyığının üzerinde gezdiriyordu. Gözleri içeriye girenlere dikilmişti.

Prenses Mariya, Prens Andrey'in yüzünü görüp onunla göz göze gelince adımlarını yavaşlatarak bir anda gözyaşlarının kuruduğunu, hıçkırıklarının da boğazında düğümlendiğini hissetti. Ağabeyinin yüzünde ve gözlerinde beliren anlamı fark eder etmez birden ürkeklik duymuş, içinde bir suçluluk duygusu uyanmıştı. Kendi

kendine, "İyi ama benim suçum ne?" diye soruyordu. Ağabeyinin soğuk, sert bakışı ise, "Yaşaman ve hayatta olan birini düşünmen... Ben ise..." diye karşılık veriyordu.

Prens Andrey ağır ağır kız kardeşini ve Nataşa'yı tepeden tırnağa süzerken dışarıya değil de kendi içine dönükmüş gibi görünen derin bakışında, neredeyse düşmanca bir anlam vardı.

Kız kardeşiyle alıştıkları gibi tokalaşarak öpüştü. Sonra, tıpkı bakışı gibi yabancı ve titremeyen bir sesle:

– Hoş geldin Mariya! dedi. Nasıl oldu da buraya kadar gelebildin?

Eğer birden umutsuz bir sesle çığlık çığlığa bağırmaya başlasaydı bu bağrışı Prenses Mariya'ya o andaki sesinin tonundan çok daha az dehşet verirdi. Prenses Andrey, aynı sakin sesle ağır ağır ve bir şeyler hatırlamak için çaba gösterdiğini belli ederek sordu:

– Nikoluşka'yı da mı getirdin?

Prenses Mariya:

– Şimdi sağlık durumun nasıl? diye sordu; nasıl konuşabildiğine kendisi de hayret ediyordu.

Prens Andrey:

– Bunu doktora sorman gerekir, yavrum, dedi ve gene şefkatli bir tavır takınmak için belli bir çaba göstererek yalnız dudaklarını kımıldattı (Belliydi ki o anda söylediği hiç de düşündüğü şey değildi): *Merci, chère amie, d'être venue.*[1]

Prenses Mariya elini sıktı. Andrey prensesin elini sıkışından ötürü belirsizce yüzünü buruşturdu. Susuyordu. Prenses Mariya da ne söyleyeceğini bilemiyordu. İki gün önce olan şeyi şimdi anlıyordu. Prens Andrey'in sesinin tonunda, özellikle bakışında, o soğuk, neredeyse düşmanca bir anlam taşıyan bakışında, bu dünya ile ilgili her şeye karşı bir yabancılaşma hissediliyordu. Belli ki şimdi Prens Andrey yaşayan varlığı güçlükle anlayabiliyordu. Bu yaşamla ilgili şeyleri anlayamamasının nedeni de onları kavrama yeteneğinden yoksun olmasından ileri gelmiyordu. Bir başka şeyi, hayatta olan kişilerin kavramalarına olanak bulunmayan bambaşka bir şeyi anlamış olmasından ve o anladığı şeyin bütün varlığını sarmış olmasından ileri geliyordu.

Prens Andrey sessizliği bozarak Nataşa'yı işaret etti:

1 Geldiğiniz için teşekkür ederim sevgili dostum.

– Ya, işte böyle. Kader bizi böyle garip bir şekilde tekrar karşılaştırdı! Bana bütün gün bakıyor.

Prenses Mariya ağabeyinin söylediklerini dinliyor, ama ne söylediğini anlamıyordu. O duygulu, şefkatli Prens Andrey nasıl olur bunu sevdiği ve sevildiği bir kadının önünde söyleyebiliyordu? Eğer sağ kalacağını düşünmüş olsaydı herhalde bunu böyle soğuk ve içinde hakaret anlamı bulunan bir sesle söylemezdi. Öleceğini bilmeseydi ona hiç acımadan yanında böyle konuşabilir miydi? Bu tutumunun tek bir neden; olabilirdi. O da her şeye karşı tam anlamıyla kayıtsızlığıydı, her şeye karşı bu kadar kayıtsızlığının nedeni de çok daha başka, daha önemli bir şeyin kendisine açıklanmış olmasıydı.

Soğuk bir hava içinde, bağlantısız sözlerle sürüp giden konuşma, sık sık kesiliyordu. Nataşa:

– Mari, Riyazan'dan geçmiş, dedi.

Prens Andrey onun kız kardeşinden söz ederken "Mari" dediğini fark etmemişti. Nataşa bile ondan böyle söz ettiğini ilk olarak fark etmişti. Prens Andrey:

– E, peki ne olmuş yani?

– Kendisine anlattıklarına göre; bütün Moskova yanmış, baştan başa yanmış. Güya...

Nataşa durakladı. Bunları söylememeliydi. Prens Andrey söylenenlere kulak vermek için çaba gösteriyor, ama gene de dinleyemiyordu.

– Evet, yanmış diyorlar. Çok yazık oldu.

Bunu söyledikten sonra parmaklarıyla dalgın dalgın bıyığını çekiştirip düzelterek gözlerini ileri doğru dikti. Birden, herhalde onlara memnunluk verecek bir şey yapmak isteği ile:

– Sen Kont Nikolay ile karşılaşmışsın Mariya, öyle mi? diye sordu. Buraya mektup yazdı. Senden çok hoşlanmış.

İçinden geldiği gibi, sakin sakin konuşmayı sürdürüyordu; belliydi ki sözlerinin hayata bağlı kişiler için taşıdığı karışık anlamı kavramaya gücü yoktu:

– Sen de onu sevseydin çok iyi olacaktı... Evlenseydiniz...

Bunu biraz aceleyle, sanki uzun bir süredir aradığı sözleri sonunda bulduğuna sevinmiş gibi bir tavırla söylemişti. Prenses Mariya sözlerini dinliyordu, ama bu sözlerde bunları söyleyenin artık

ne kadar korkunç bir şekilde canlılıktan ve yaşama bağlı her şeyden uzak olduğunu gösteren anlamdan başka bir anlam bulamıyordu. Sakin bir tavırla:

– Şimdi benden söz etmenin sırası mı? diyerek sakin bir tavırla Nataşa'ya baktı.

Nataşa bakışını üzerinde hissettiği halde Prenses Mariya'ya bakmıyordu. Hepsi tekrar sustular. Birden Prenses Mariya titreyen bir sesle:

– Andrey, ister mi... diye kekeledi. Nikoluşka'yı görmek ister misin? Seni bütün bu süre içinde sık sık anıyordu.

Prens Andrey ilk olarak belirsizce gülümsedi. Ama ağabeyinin yüzünü bu kadar iyi tanıyan Prenses Mariya bu gülümseyişin bir sevinç ya da oğluna karşı bir şefkat taşımadığını, sadece kız kardeşinin onu tekrar duygulandırmak için son çareye başvurduğunu anlamış olduğunu ve onun bu çabası ile içinden hafifçe alay ettiğini gösterdiğini büyük bir endişeyle anladı.

– Evet, Nikoluşka'nın geldiğine çok sevindim. Kendisi nasıl, iyi mi?

Babasına korku içinde bakan, ama oradakilerden hiç kimse gözyaşı dökmediği için ağlamayan Nikoluşka'yı yanına getirdikleri vakit, Prens Andrey onu öptü. Ama belli ki ona ne söyleyeceğini bilemiyordu.

Nikoluşka'yı götürürlerken Prenses Mariya bir kez daha ağabeyine yaklaştı, onu öptü ve artık daha fazla kendini tutamayarak hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

Prens Andrey hareketsiz bir bakışla ona baktı.

– Nikoluşka için mi ağlıyorsun? diye sordu.

Prenses Mariya ağlayarak "evet" anlamında başını önüne eğdi. Prens Andrey:

– Mariya, biliyor musun, İncil... diyecek oldu, ama birden sustu.

– Ne dedin?

Prens Andrey kız kardeşine aynı soğuk tavırla baktı:

– Hiç, dedi. Burada ağlamak doğru değil.

Prenses Mariya ağlamaya başladığı vakit, Prens Andrey onun Nikoluşka babasız kalacağı için ağladığını anlamıştı. Büyük bir çaba

göstererek tekrar hayata dönmeye ve olaya onların açısından bakmaya çalıştı. "Evet, herhalde bu onlarda bir acıma duygusu uyandırıyor!" diye düşündü. "Oysa her şey o kadar basit ki."

Kendi kendine, "Göklerde uçuşan kuşlar, ekin ekmezler, hasat yapmazlar, onların rızkını Tanrı verir," diye söylendi ve aynı şeyi Prenses Mariya'ya söylemek istedi. Ama hemen sonra, "Hayır, hayır, onlar bunu gene kendi açılarından düşünürler, anlamazlar bunu! Onların değer verdikleri bütün bu duyguların, bize bu kadar önemli görünen bütün bu düşüncelerimizin, hepsinin gereksiz olduğunu anlayamazlar. Bu bakımdan birbirimizi anlamamıza imkân yok," diye düşündü ve konuşacakken sustu.

Prens Andrey'in küçük oğlu yedi yaşındaydı. Henüz güç bela okuyabiliyordu. Hiçbir şey bildiği yoktu. Ama o günden sonra pek çok şey hissetti, bilgi edindi, gözlem yeteneği gelişti ve tecrübe sahibi oldu; ama bütün bu sonradan edindiği yetenekler kendisinde daha o zaman olsaydı gene de babası, Prens Mariya ve Nataşa arasında olup biten sahnenin derin anlamını o andakinden daha iyi, daha derin olarak kavrayamazdı. Çocuk her şeyi anlamış ve ağlamadan odadan çıkıp hiç konuşmadan peşinden çıkmış olan Nataşa'ya yaklaşarak o harikulade güzel ve düşünceli bakışlı gözlerini utangaç bir tavırla ona doğru çevirmişti; hafifçe yukarı doğru kabarık olan üst dudağı titredi ve çocuk başını Nataşa'ya dayayarak ağlamaya başladı.

O günden sonra Dessalles'den, onu okşamak isteyen kontesten kaçmaya başladı. Ya kendi başına oturuyor ya da çekingen bir tavırla Prenses Mariya'ya ve Nataşa'ya yaklaşıyor, utanarak onların kendisini okşamalarını bekliyordu; Nataşa'yı kendi halasından da çok seviyor gibiydi.

Prenses Mariya, Prens Andrey'in yanından çıktıktan sonra Nataşa'ya ilk baktığı anda yüzünde gördüğü anlamın ne olduğunu iyice anlamıştı. Artık Nataşa ile ağabeyinin kurtulma ümidinden söz etmiyordu. Onunla nöbetleşe Prens Andrey'in yattığı divanın yanında oturuyor ve artık ağlamıyordu. Yalnız şimdi ölmek üzere olan insanın üzerinde bu kadar kesin bir şekilde hissedilen ulaşılmaz, ölümsüz varlığa bütün benliğiyle yönelerek durmadan dua ediyordu.

XVI

Prens Andrey, öleceğini bilmekle kalmıyor, aynı zamanda artık ölümün ona el uzattığını, artık yarı yarıya ölü olduğunu hissediyordu. Dünyada ne varsa her şeyden ve yaşamın sevinç veren garip, hafif akışından gittikçe uzaklaştığını kavrıyordu. Başına gelecek olanı sabırsızlık göstermeden, endişe etmeden bekliyordu. Bütün ömrü boyunca her zaman varlığını hissettiği o ölümsüz, o bilinmez, o korkunç ve uzak şey şimdi artık yakınına gelmişti ve o anda yaşamı garipsenecek derecede hafife aldığı, onu böyle hissettiği için hemen hemen anlaşılır, hissedilir bir şey olmuştu.

Eskiden sonunu düşünerek korkardı. Hayatında iki kez o korkunç, o acı veren ölüm korkusunu, her şeyin sona ereceği korkusunu duymuştu, ama şimdi artık bu korkuyu anlamıyordu.

Bu duyguyu ilk olarak humbara önünde bir topaç gibi fırıl fırıl dönerken kendisi ekinleri biçilmiş tarlaya, fundalara, göklere baktığı ve karşısında ölümün bulunduğunu bildiği sırada duymuştu. Aldığı yaradan sonra kendine geldiği vakit, ruhunda birden onu yaşamın yükünden kurtaran, ölümsüz, özgür ve bu dünyada hiçbir bağlantısı olmayan aşk çiçeği açılmış ve Prens Andrey artık ölümden korkmaz, onu düşünmez olmuştu.

Yaralandıktan sonra yapayalnız, kendi kendine acı çektiği ve yarı sayıklama halinde bulunduğu o süre içinde kendisine açıklanmış olan bu yeni ve ölümsüz sevginin başlangıcını düşündükçe farkında olmadan onu bu dünyadaki yaşantıya bağlayan ne varsa hepsinden gittikçe daha çok uzaklaşmaya başlamıştı. Her şeyi, herkesi sevmek, aşk uğrunda her zaman kendini feda etmek, aslında belli olarak hiç kimseyi sevmemek ve bu dünyadaki yaşamdan apayrı bir yaşantı sürdürmeye başlamak anlamına geliyordu. Bu yeni başlayan sevgiye kendini verdikçe yaşamdan daha çok uzaklaşıyor, onu daha çok reddediyor ve böylece aşktan yoksun kalarak hayatla ölüm arasında duran o korkunç sınırı kesinlikle ortadan kaldırıyordu. O ilk zamanlarda ölmesi gerektiğini hatırlayınca kendi kendine, "Eh ne yapalım, daha iyi ya!" diyordu.

Ama Mitişi'deki o geceden sonra, kendisi yarı sayıklar bir durumdayken karşısında istediği, dilediği kadını görüp elini dudak-

larına götürerek, sevinç dolu sessiz gözyaşları dökerek ağlamaya başladığı zaman, o tek kadının aşkı, belirsizce yüreğine sokulmuş ve onu tekrar yaşama bağlamıştı. O zaman sevinçli ve endişeli düşünceler aklına gelmeye başlamıştı. Şimdi sahra dispanserinde Kuragin'i gördüğü dakikayı hatırlayarak, artık aynı duyguya dönemiyordu. "Acaba sağ mı?" düşüncesi ona üzüntü veriyordu. Fakat yine de bu soruyu sormak cesaretini gösteremiyordu.

Hastalık fiziksel bakımından ilerlemesi gereken düzen içinde gelişiyordu. Ama Nataşa'nın, "Bu iş iki gün önce başına geldi," dediği durum, Prenses Mariya gelmeden iki gün önce olmuştu. Bu yaşam ile ölüm arasında son olarak meydana gelen ve ölümün zaferiyle sonuçlanan çatışmaydı. Prens Andrey'in, hiç beklemediği halde, kendisine Nataşa'ya aşkı şeklinde görünen hayata hâlâ değer verdiğinin idraki ve bilinmeyenin karşısında dehşet içinde son boyun eğişiydi.

Akşam olmuştu. Yemekten sonra, Prens Andrey'in her zaman olduğu gibi hafifçe ateşi yükselmişti, düşündükleri olağanüstü derecede belirgindi. Sonya masanın yanında oturuyordu. Prens Andrey uyumuştu. Birden bütün varlığını bütün bir mutluluk sarmıştı. "Ha, herhalde o geldi de ondan!" diye düşündü.

Gerçekten Sonya'nın yerinde biraz önce sessiz adımlarla içeri girmiş olan Nataşa oturuyordu.

Genç kız ona bakmaya başladığından beri Prens Andrey onun yakınlığını fiziksel bir etki olarak her an duymaya başlamıştı. Koltukta, Prens Andrey'e yan dönmüş oturuyor, mum ışığının prense gelmesine engel olarak çorap örüyordu (Prens Andrey ona hiç kimsenin çorap ören ihtiyar dadılar kadar iyi hasta bakmasını bilemeyeceğini ve örgünün insanı sakinleştirdiğini söyledikten sonra çorap örmeyi öğrenmişti). İnce parmakları, nadir olarak birbirine takılan şişleri hızla hareket ettiriyor, öne eğilmiş yüzünün ince profili Prens Andrey'e iyice görünüyordu. Bir hareketi üzerine, yün yumağı dizlerinden aşağı yuvarlandı. Nataşa irkildi, dönüp prense baktı, sonra mum ışığı gözlerine gelmesin diye eliyle siper ederek ihtiyatlı, çevik, amacına tam ulaşan bir hareketle yumağı aldı, gene eski yerine oturdu.

Prens Andrey hiç kımıldamadan ona bakıyor, Nataşa'nın böyle

bir hareket yaptıktan sonra olanca gücüyle derin bir soluk almaya ihtiyacı olduğunu, ama bunu yapmaya cesaret edemediğini, onu rahatsız etmemeye çalışarak hafif hafif soluk aldığını anlıyordu.

Troitza'daki molada geçmişten söz etmişlerdi. Prens Andrey sağ kalırsa onları tekrar bir araya getiren bu yara için ömrünün sonuna dek Tanrı'ya şükran duaları edeceğini söylemişti; ama o zamandan bu yana, gelecekten bir daha hiç söz etmemişlerdi.

Şimdi Prens Andrey, Nataşa'ya bakarak yün ören çelik şişlerin hafif sesine kulak veriyor, "Olabilir miydi?" diye düşünüyordu. "İnanılmaz şey! Kader, sadece ölmem için mi beni böyle garip bir rastlantı sonunda onunla karşı karşıya getirdi? Hayatın özü olan gerçek, bana sadece yalan içinde yaşamam için mi açıklandı? Nataşa'yı dünyada her şeyden çok seviyorum. Ama sevsem de elden ne gelir?" Kendi kendine böyle söylenerek, çektiği acılar süresince edindiği alışkanlığın etkisiyle, elinde olmadan birden inledi. Nataşa bu sesi duyunca çorabı bıraktı. Prens Andrey'e doğru biraz daha döndü, gözlerinin ışıl ışıl olduğunu fark edince de hemen kalkıp hafif adımlarla yanına gitti, ona doğru eğildi:

– Uyuyamıyor musunuz?

– Hayır. Çoktandır size bakıyordum; içeriye girdiğinizi hissetmiştim. Siz gelince içeriye öyle yumuşak bir sessizlik... Öyle bir ışık doluyor ki... başka biri gelince öyle olmuyor. Sevinçten ağlamak geliyor içimden...

Nataşa ona doğru biraz daha eğildi, yüzü heyecanlı bir sevinçle pırıl pırıl olmuştu:

– Nataşa, size aşırı bir sevgi duyuyorum. Dünyada her şeyden çok seviyorum sizi!

– Ya ben?

Nataşa bir an için öbür tarafa dönmüştü:

– Ama neden "aşırı" diyorsunuz?

– Neden mi "aşırı" diyorum? Bakın... Sizce acaba sağ kalacak mıyım? Ne dersiniz? İçinizden, bütün ruhunuzla, bütün varlığınızla hissediyor musunuz sağ kalacağımı? Size nasıl geliyor? Yaşayacak mıyım?

Nataşa müthiş bir tutkuyla Prens Andrey'in iki elini birden tutarak, neredeyse bağırır gibi:

– Buna kesin olarak inanıyorum! Kesin olarak inanıyorum ben! dedi.

Prens Andrey, sustu sonra:

– Ah, ne kadar iyi olurdu! diyerek Nataşa'nın elini tutup öptü.

Nataşa mutluydu, heyecan içindeydi, ama hemen böyle olmaması gerektiğini, Prens Andrey'in sakinliğe ihtiyacı olduğunu hatırladı. Duyduğu sevinci bastırmaya çalışarak:

– İyi ama siz uyumadınız! dedi. Uyumaya çalışın... ne olur, rica ediyorum.

Prens Andrey, Nataşa'nın elini sıkıp bıraktı. Nataşa da mumun yanına gidip gene aynı pozda oturdu. İki kez dönüp genç adama baktı; göz göze geldiler. Nataşa çorabı belirli bir noktaya kadar örmek için kendi kendine bir karar verdi; o yeri bitirinceye kadar dönüp prense bakmayacaktı.

Prens Andrey gerçekten bu konuşmadan sonra gözlerini kapamış, uyumuştu. Ama uykusu uzun sürmedi, kısa bir süre sonra birden soğuk terler dökerek endişe içinde uyandı.

Uykuya dalarken gene bütün o süre içinde aklından hiç silinmeyen şeyleri, hayatı ve ölümü düşünmüştü! Daha çok ölüm üzerinde durmuştu. Kendini ona daha yakın hissediyordu.

"Aşk mı? Aşk dediğimiz şey ne ki?" diye düşünmüştü. "Aşk ölüme engel olur. Aşk hayatın kendisidir. Her şeyi, anlayabildiğim her şeyi, ancak onları sevdiğim için kavrayabiliyorum. Her şeyin varlığı, her şeyin var oluşu, sadece içimdeki sevgiden ileri geliyor! Her şey yalnız sevgi ile belirtilebilir. Aşk Tanrı'nın ta kendisi; ölmek ise benim, yani aşkın küçücük bir parçacığının her şeyin özü olana, o ölümsüz kaynağa yeniden dönmesinden başka bir şey değil!"

Bu düşünceler ona teselli veriyor gibiydi. Ama sadece birer düşünceydi. Eksik kalan bir yönleri vardı; tek yanlı, kişisel ve sadece akılla ilgisi olan şeylerdi; gerçekçilikten yoksundular. Bundan başka içlerinde huzursuzluk veren bir anlam, bir belirsizlik de vardı. Prens Andrey bunları düşüne düşüne uykuya dalmıştı.

Rüyasında aynı odada yattığını görüyordu; ama yaralı değildi, sağlamdı. Gözlerinin önünde birçok önemsiz kayıtsız kişi canlanıyordu. Onlarla konuşuyor, gereksiz bir konuda tartışıyordu. Hep-

si bir yerlere gitmeye hazırlanıyorlardı. Prens Andrey, belirsiz olarak, bütün bunların hiçbir önemi olmadığını, daha başka, çok daha önemli dertleri olduğunu hatırlıyor, ama nedense konuşmayı sürdürüyor, birtakım boş ama hepsi birer zekâ pırıltısı olan sözler söyleyerek onları şaşırtıyordu. Sonra bütün bu yüzler yavaşça kaybolmaya yüz tutuyor, her şeyin yerini kapalı bir kapı sorunu alıyordu. Prens Andrey kapıyı kapayarak sürgüyü çekmek için yatağından kalkıyordu. "Her şey" o kapıyı kilitlemeye fırsat bulup bulmamasına bağlıydı. Prens Andrey yürüyor, acele ediyor, ama ayakları hareket etmiyordu. Biliyordu ki nasıl olsa vaktinde davranıp kapıyı kapamaya fırsat bulamayacaktı; fakat yine de acı çekerek var gücüyle yürümeye çalışıyordu. Bütün varlığını müthiş bir korku sarmıştı. İşte ölüm korkusu dedikleri buydu! "O", kapının ardındaydı. Ama Prens Andrey bitkin bir halde, beceriksizce kapıya sürüne sürüne yaklaşırken öbür tarafta bulunan korkunç şey, neredeyse onu iterek içeriye girecekti.

İnsan varlığına aykırı bir şey, yani ölüm kapıyı zorluyor, ona karşı koymak gerekiyordu. Prens Andrey kapıyı tutuyor, son gücünü kullanmaya çalışıyordu, ama artık bir şey yapmaya imkân yoktu. Hiç değilse kapının açılmasına engel olmalıydı. Oysa gücü kalmamıştı, bunu başaracak hali yoktu. Birden o korkunç şeyin zorladığı kapı açıldı, sonra gene kapandı...

Arkadan gene bir zorlama oldu. Prens Andrey'in son olağanüstü çabası da boşuna gitti ve kapının her iki kanadı sessizce açıldı. İçeri giren "o", ölümün kendisiydi. O zaman öldüğünü hissetti.

Ama öldüğü anda, birden uykuda olduğunu hatırladı ve ölür ölmez kendini zorlayarak uyandı.

Birden içinde bir aydınlık oldu: "Evet, o giren ölümdü. Ben ölmüştüm... O bir uyanmaydı. Evet aslında ölüm bir uyanma!" diye düşündü ve o zamana dek bilinmeyeni örten perde, ruhunun bakışı altında hafifçe aralandı. Eskiden düğümlenmiş, bağlanmış olan gücünün birden bağından kurtulur gibi olduğunu hissetti. İçinde garip bir hafiflik duydu; ondan sonra da bu hafiflik duygusu bir daha onu bırakmadı.

Soğuk terler içinde uyanıp da divanın üzerinde kımıldadığı ve Nataşa yanına gelerek ona, "Ne oldu, ne var?" diye sorduğunda

ona karşılık vermemiş, genç kızın ne söylediğini anlamadan ona garip garip bakmıştı.

Tıpkı Prenses Mariya'nın gelişinden iki gün önceki gibi olmuştu. Doktorun söylediğine göre ateşli hastalığı o günden sonra kötü bir hal almıştı. Ama Nataşa doktorun söylediklerıyle ilgilenmiyordu; daha çok gördüğü korkunç belirtiler üzerinde duruyordu. Ona göre, bu belirtiler çok daha keskin, ruhsal işaretlerdi.

Prens Andrey için de o gün uykudan uyanışla birlikte, hayata dönüş adı verilen bir başka uyanış oldu. Ama bu uyanış, ona göre hayatın sürekliliği ile kıyaslanınca bir rüyadan uyanmaya oranla çok daha yavaş olmuştu. Belirli bir yavaşlık içinde meydana gelen bu uyanışta korku veren, sert bir yön yoktu.

Son günleri, saatleri, hep alışılmış bir hava içinde, patırtısız, basit bir şekilde geçmişti. Yanından hiç ayrılmayan Mariya ile Nataşa da bunu hissediyorlardı. Onlar da ağlamıyor, için için ürpermiyorlardı. Son zamanlarda kendileri de hissediyorlardı ki artık hizmet ettikleri varlık o değildi (Prens Andrey artık yanlarında değildi, onlardan uzaklaşmıştı), büyük bir dikkatle baktıkları daha çok onu hatırlatan bir şeydi; onun vücuduydu. Her ikisinin de duyguları o kadar güçlüydü ki ölümün o korkunç dış görünüşü onları etkilemiyordu; acılarını daha da deşmek istemiyorlardı. Prens Andrey'in yanında da ondan ayrı oldukları zaman da ağlamıyor, hatta kendi aralarında ondan hiç söz etmiyorlardı. Hissediyorlardı ki anladıkları şeyi sözle anlatmalarına olanak yoktu.

İkisi de Prens Andrey'in sakin bir hava içinde ağır ağır bambaşka bir yere doğru uzaklaştıkça daha çok kendi içine gömüldüğünü görüyor ve ikisi de böyle olması gerektiğini, böyle olmasının iyi olduğunu anlıyordu.

Prens Andrey'in günah çıkarması sağlanmış ve kendisine kutsal ekmek verilmişti. Herkes onunla vedalaşmaya geliyordu. Yanına oğlunu getirdikleri zaman, Prens Andrey ona sadece dudaklarını değdirdi ve hemen başını öbür yana çevirdi. Ama böyle davranması, bu işin ona ağır gelmesinden ya da oğluna acımasından ileri geliyordu (Prenses Mariya ile Nataşa bunu anlıyorlardı). Kendisinden yalnız bunu beklediklerini düşündüğü için öyle davranmıştı. Bununla birlikte çocuğu kutsaması söylenince istenileni yerine ge-

tirdi. Sonra bir şey daha yapması gerekip gerekmediğini sormak istiyormuş gibi dönüp baktı.

Ruhun bıraktığı vücut son olarak tepeden tırnağa titreyerek sarsıldığı sırada Prenses Mariya ile Nataşa, prensin başucundaydılar.

Prensin vücudu, gözlerinin önünde hareketsizleşip birkaç dakika sonra soğumaya yüz tutunca Prenses Mariya:

– Bitti değil mi? diye sordu.

Nataşa eğildi, o ölü gözlere baktı ve onları hemen kapadı. Ama eliyle kapadığı bu gözleri öpmedi. Yalnız Prens Andrey'in büyük anısı olan cansız vücudun üzerine kapandı, "Nereye gitti? Nerede acaba şu anda?" diye düşündü.

Yıkanmış, temizlenmiş ve giydirilmiş olan ölü masanın üzerinde, tabutun içinde yatarken herkes ona veda etmeye geliyor, herkes eğiliyordu.

Nikoluşka, yüreğini parçalayan, ama ne olduğunu kendisinin de kavrayamadığı bir şaşkınlıktan, kontes ile Sonya'ya ve Nataşa'ya acıdığından ve onların Prens Andrey'in artık hayatta olmamasına üzülmelerinden ötürü ağlıyordu. İhtiyar kont ise yakında kendisinin de aynı korkunç adımı atmak zorunda kalacağını hissettiğinden gözyaşları içindeydi.

Nataşa ile Mariya da artık ağlıyorlardı. Ama ağlamaları kendi kişisel üzüntülerinden ileri gelmiyordu. Gözlerinin önünde olup biten ölümün basit, kutsal bir sır olarak bilincine varmanın verdiği dinî heyecana kapıldıkları için ağlıyorlardı.

İkinci Bölüm

I

İnsan aklı için, olayların özü, yani onu meydana getiren asıl nedenler erişilmez şeylerdir. Ama bu nedenleri aramak ihtiyacı, insanın ruhuna kök salmıştır. İnsan aklı olayları meydana getiren sayısız karışık koşul arasında, her biri ayrı ayrı, başlı başına bir neden olarak ileri sürülebilecek koşulların arasında, en kolay anlaşabilen ilk yakıştırmaya dört elle sarılır. "İşte olayın nedeni budur!" der. Tarihî olaylarda ise (bunlarda gözlemin objesi insanların eylemleridir, onların özüdür) önce Tanrıların iradesi, sonra da tarihî bakımdan en göze görünür yerde oturanların, tarihe adı geçen kahramanların iradesi, en akla yakın neden olarak görünüyor. Ama her tarihî olayın özüne inilir, niteliği kavranır ve olay ona katılmış, onda rol almış insanlarla birlikte bütünlüğü içinde ele alınırsa hemen anlaşılır ki tarihî kahramanın iradesi, kitleleri harekete geçirmez, tam tersine kendisi o kitlelerin yönetimi altındadır.

Öyle sanılır ki tarihî bir olayın anlamını şöyle ya da böyle anlamak arasında hiçbir fark yoktur. Ama Napolyon öyle istedi diye milletlerin batıdan doğuya doğru akın ettiklerini söyleyen bir insanla bunun olması gereken bir şey olduğu için meydana geldiğini söyleyen insan arasında bir ayrım vardır. Tıpkı dünyanın hare-

ketsiz olarak durduğunu, gezegenlerin de onun çevresinde döndüğünü söyleyen insanlarla dünyanın neyin üzerinde durduğunu bilmediklerini, ama onun hareketleriyle öbür gezegenlerin hareketlerini yöneten doğal kanunların bulunduğunu bildiklerini söyleyen insanlar arasında bir ayrım olduğu gibi. Tarihî bir olayın, bütün nedenlerin bağlandığı tek nedenden başka bir nedeni yoktur ve olamaz. Ama olayları yöneten ve bir kısmını bilmediğimiz, bir kısmını da ancak el yordamıyla bulabildiğimiz kanunlar vardır. Bu kanunları ancak nedenleri insan iradesinde aramaktan tam olarak vazgeçtiğimiz zaman bulabiliriz. Tıpkı gezegenlerin hareketlerini yöneten kanunlar, ancak insanlar dünyanın hareketsiz olduğunu düşünmekten vazgeçtikleri zaman bulunabildiği gibi.

Borodino Savaşı'ndan ve Moskova'nın düşman işgaline girerek yakılmasından sonra, tarihçiler 1812 Savaşı'nın en önemli olayı olarak Rus ordusunun Riyazan yolundan çıkıp Kaluga yoluna ve Tarutin Karargâhı'na doğru harekete geçmesini, yani "Kızıl Pahra'ya doğru yapılan yandan kuşatma harekâtı" dedikleri yürüyüşü gösterdiler. Tarihçiler bu dâhice ilerleyişin onurunu çeşitli kişilere bağışlarlar ve hangisinin buna daha çok hak kazandığı konusunda tartışmalara girişirler. Bu "yandan kuşatma" hareketinden söz ederken yabancı, hatta Fransız tarihçiler bile Rus komutanlarının dehasından söz ederler. Ama askerî yazarların ve onların ardından herkesin "yandan kuşatma" yürüyüşünü, Rusya'yı kurtaran ve Napolyon'u mahveden bu harekâtı, neden şu ya da bu kişinin derin düşüncelerinin bir sonucu saydıklarını anlamak güçtür.

Önce şunu anlamak zordur: Bu dâhice yürüyüşün derin anlamı nedir? Çünkü bir ordu için (kendisine taarruz edilmediği sürece) en iyi yerin, iaşenin en bol bulunduğu yer olduğunu anlamak için büyük bir düşünce çabası göstermek gerekmez. On üç yaşındaki her çocuk pek akıllı olmasa bile kolaylıkla 1812'de Moskova'dan geri çekildikten sonra, ordu için en elverişli mevziin Kaluga yolu üzerinde bulunduğunu anlayabilirdi. Bu bakımdan, tarihçilerin bu manevrada çok derin bir anlam bulunduğunu ileri sürmek için nasıl bir mantık zincirini izlediklerini anlamak imkânsızdır. İkincisi, tarihçilerin Ruslar için kurtuluşu, Fransızlar için de felaketi neden asıl bu manevrada gördüklerini anlamak daha da zordur. Çün-

kü bu yandan kuşatma harekâtı, daha önce ve daha sonra meydana gelen başka koşulların altında Rus ordusu için bir felaket, Fransız ordusu için de bir kurtuluş olabilirdi! Eğer Rus ordusunun durumu bu harekâttan sonra düzelmeye yüz tutmuşsa bunu o harekâtın sağladığı bir sonuç saymak doğru olmaz.

Bu harekâtla aynı zamanda başka koşullar meydana gelmeseydi bu "yandan kuşatma harekâtı", yarar sağlayacak yerde Rus ordusunu felakete sürükleyebilirdi. Ya Moskova yanmamış olsaydı? Ya Murat Rusları gözden kaybetmeseydi? Ya Napolyon hareketsiz kalmasaydı? Ya Rus ordusu Kızıl Pahra altında Bennigsen'in ya da Barclay'ın öğüdüne uyarak savaşmış olsaydı? Ya Ruslar Pahra'nın arkasından giderken Fransızlar onlara taarruz etselerdi? Ya sonra da Napolyon Tarutin'e sokularak Ruslara Smolensk'teki enerjisinin onda biri kadar bir enerji ile taarruz etseydi? Ya Fransızlar Petersburg üzerine yürüselerdi? O zaman ne olacaktı? Bütün bu tahminler gerçekleşmiş olsaydı bu yandan kuşatma harekâtı bir felakete dönüşebilirdi.

Üçüncü olarak anlaşılması en zor şey şudur: Nasıl oluyor da tarihi inceleyen insanlar, kasıtlı olarak ordunun yan kanadının yaptığı bu harekâtın tek bir insana bağlanamayacağını, hiç kimsenin onu hiçbir zaman daha önceden tahmin etmediğini, bu manevranın da tıpkı Fill'deki geri çekilişte olduğu gibi, o sırada hiç kimsenin zihninde bir bütün olarak belirmediğini, ancak adım adım, bir olaydan sonra bir başka olayın meydana gelmesiyle birbirini izleyen anlardan meydana gelen bir zincirde çeşit çeşit sayısız koşulların içinden çıktığını ve ancak gerçekleştikten, tamamlandıktan sonra zihinlerde bir bütün halinde belirdiğini görmek istemiyorlar?

Fill'deki savaş konseyinde Rus komutanları arasında düz bir yönde, yani Nijgorov yolu üzerinde bir geri çekilme harekâtı başka düşüncelere üstün gelmişti. Bunun en belirli ispatı, savaş konseyinde oylardan çoğunun bu konu üzerinde toplanması ve en önemlisi, savaş konseyinden sonra başkomutanla iaşe kuvvetleri komutanı Lanski arasında yapılan konuşmadır. Lanski, başkomutana ordu için toplanan iaşenin daha çok Oka Nehri kıyılarında, Tula ve Kaluga eyaletlerinde toplandığını, ordu Nijini'ye doğ-

ru çekilecek olursa iaşe yığınaklarının ordudan Büyük Oka Nehri ile ayrılmış olacağını, bu nehir üzerinden iaşeyi geçirmenin de orada kışlamanın da olanaksız olduğunu bildirmişti. Bu, daha önce en tabii geri çekilme yolu olarak görünen Nijini üzerine yürümekten vazgeçmek zorunluluğunun ilk belirtisiydi. Ordu daha güneyde, Riyazan yolu üzerinde iaşe kollarına daha yakın bir yerde tutunmuştu.

Sonradan Rus ordusunu gözden bile kaybetmiş olan Fransızların hareketsiz kalması, Tula fabrikalarını savunmak endişesi ve en önemlisi kendi iaşe kollarına yaklaşmanın daha çıkarlı olduğu düşüncesi orduyu daha da güneye, Tula yolu üzerine çekmişti. Rus komutanları umutsuz bir davranışla Pahra'nın arkasından Tula yolu üzerine geçerken Podolsk'ta kalmayı düşünmüş, Turutin mevziine yerleşmeyi akıllarından bile geçirmemişlerdi; ama sayısız koşulların meydana gelmesi, daha önce Rusları gözden kaybetmiş olan Fransızların yeniden meydana çıkması, yeniden savaşmak düşüncesi ve en önemlisi Kaluga'da bol iaşe bulunması, ordumuzu daha da çekilmek zorunda bırakmıştı. Moskova'nın ne zaman bırakıldığı sorusuna nasıl bir karşılık bulmak mümkün değilse Tarutin'e ne zaman ve nasıl gidildiği sorusuna da bir karşılık bulmak mümkün değildir. Ancak ordular başka başka sayısız güçlerin etkisiyle Tarutin'e geçtikten sonra, insanlar bunu zaten istemiş olduklarına ve çoktan tahmin ettiklerine kendi kendilerini inandırdılar.

II

Yandan yapılan ünlü cenah harekâtı, Rus ordusunun, taarruzun geldiği yöne tamamen ters yoldan, dümdüz geri çekilirken Fransızların taarruzu sona erince başlangıçta kabul edilen düz yönden vazgeçerek yana sapmasından ve arkasından kendisini izleyen kuvvetler görmeyince doğal olarak iaşenin bol bulunduğu yöne doğru çekilmesinden başka bir şey değildi.

Rus ordusunun başında dâhi komutanların bulunmadığını, ortada sadece komutansız tek başına kalmış bir ordu kaldığını düşünsek bile bu ordu da Moskova'ya tamamen ters bir yönde, ia-

şenin daha bol bulunduğu, daha bereketli bir bölgeye doğru dirsek çeviren bir yol izleyerek geri çekilmekten başka hiçbir şey yapamazdı.

Nijgorod yolundan Riyazan, Tula ve Kaluga yollarına geçiş o kadar doğal bir şeydi ki Rus ordusunun yağmacıları bile bu yönde kaçıyor ve Petersburg'dan Kutuzov'un kendi ordusunu bu yöne çekmesi isteniliyordu. Kutuzov, Tarutin'de ordusunu Riyazan yoluna doğru götürdüğü için çardan azar bile işitmiş ve kendisine Kaluga'nın karşısındaki mevzi işaret edilmişti; oysa Kutuzov, çardan mektup aldığı sırada zaten oraya gitmiş bulunuyordu.

Rus ordusunun çekirdeği, bütün sefer sırasında ve Borodino Savaşı'nda bir darbe yedikten sonra döne döne geriye doğru yuvarlanırken o vuruş, gücünü yitirdiğinden ve arkasından başka vuruşlar gelmediğinden kendisi için doğal olan durumu almıştı.

Kutuzov'un başarısı, söyledikleri gibi herhangi bir dâhice stratejik manevra yapmasında değil, meydana gelen olayın anlamını yalnız onun kavramasındaydı. Bir tek o, Fransız ordusunun hareketsiz kalışının ne anlama geldiğini anlıyordu. Yalnız o hâlâ Borodino Savaşı'nın bir zafer olduğunu ısrarla söylemeye devam ediyordu. Yalnız o (başkomutan olarak bulunduğu makam bakımından taarruza girişmesi gerekirken) bütün gücüyle Rus ordusunu yararsız muharebelerden alıkoymaya çalışıyordu.

Yaralı canavar, kaçan avcının onu bıraktığı yerde yatıyordu; ama sağ mıydı, gücü yerinde miydi, yoksa sadece sinmiş miydi, avcı bunu bilmiyordu. Birden o yaralı canavarın iniltisi duyuldu...

Yaralı canavarın, başka deyişle, felakete sürüklendiğini fark eden Fransız ordusunun iniltisi, Loriston'un Kutuzov'un karargâhına barış yapılması için gönderdiği mesajdı.

Napolyon, doğru olanın gerçekten öyle olmayıp da kendi aklına gelen herhangi bir şey olduğuna kesinlikle inandığı için Kutuzov'a rastgele ve anlamsız cümleler yazmıştı. Şöyle diyordu:

> *Monsieur le prince Koutouzov! J'envoie près de vous un de mes aides de camps généraux pour vous entretenir de plusieurs objets intéressants. Je désire que votre Altesse ajoute foi à ce qu'il lui dira, surtout lorsqu'il exprimera les sentiments d'estime et de particulière con-*

sidération que j'ai depuis longtemps pour sa personne... Cette lettre n'étant à autre fin, je prie Dieu, Monsieur le prince Koutouzov, qu'il vous ait en sa sainte et digne garde.

Moscou, le 3 Octobre, 1812.

Signé
Napolyon[1]

Kutuzov buna, *"Je serais maudit par la postérité s'il'on me regardait comme le premier moteur d'un accommodement quelconque. Tel est l'esprit actuel de ma nation,"*[2] diye karşılık vermiş ve bütün gücüyle orduyu taarruzdan alıkoyma çabasını sürdürmüştü.

Fransız ordusunun Moskova'da yağma ile uğraştığı, Rus ordusunun da Tarutin'de sakince konakladığı ay içinde, her iki orduda güç bakımından (hem moral hem de sayı gücü bakımından) bir değişiklik olmuştu; bu değişiklik sonucunda, üstünlük Ruslara geçmişti. Ruslar Fransız ordusunun durumunu ve er sayısını bilmedikleri halde, aralarındaki güç orantısı değişince taarruz etme zorunluğu hemen kendini sayısız belirtilerle göstermeye başladı. Bu belirtiler şunlardı: Loriston'un mesajı, Tarutin'de bol bulunan iaşe, her yerden gelen ve Fransızların hareketsiz durduklarını, karışıklık içinde bulunduklarını bildiren haberler, bizim alaylarımızın yeni gelen erlerle takviyesi, havanın güzel olması, Rus erlerinin uzun bir süre dinlenmiş olmaları, bu dinlenme sayesinde (böyle bir dinlenişten sonra bütün ordularda olduğu gibi) bir araya toplanmalarının amacı olan işi yerine getirmek için sabırsızlık göstermeleri, bunca zamandır gözden kaybedilen Fransız ordusunda neler olup bittiğini merak ediş, Rus ileri karakollarında erlerin Tarutin'de konaklayan Fransızların hatlarına girip çık-

---

1 Sayın Prens Kutuzov! Size bazı ilgi çekici konularda görüşmek üzere yaverlerimden birini gönderiyorum. Alteslerinin yaverimin söylediklerine, özellikle çoktandır kendilerine karşı duyduğum saygı ve sevgiyi ifade eden sözlerine inanmalarını rica ederim. Bu mektubun başka bir amacı olmadığını belirtir, Tanrı'dan sayın Prens Kutuzov'u daima kutsal koruyuculuğu altında bulundurmasını niyaz ederim.

Moskova, 3 Ekim 1812
İmza
Napolyon

2 "Bana herhangi bir anlaşmanın ilk adımını atan biri gözüyle bakılırsa sonraki kuşaklar beni lanetleyeceklerdir. Milletimizin şu anda içinde bulunduğu ruh hali budur."

mak için gösterdikleri cesaret, köylülerin ve çetelerin Fransızlara karşı kazandıkları küçük zaferlerin haberleri, bu küçük zaferlerin uyandırdığı kıskançlıklar, Fransızlar Moskova'da bulundukları sürece her Rus'un yüreğinde uyanan intikam duygusu ve en önemlisi, her erin güç bakımından durumun değişmiş olduğu, üstünlüğün artık bizim tarafımızda bulunduğu konusunda kesin bir kanıya varmış olması.

Orduların güç orantısı değişmiş, taarruz artık zorunlu olmuştu.

Bir çalar saatte akrep tam bir çember çevirip on ikiye yaklaşırken sarkaçlar nasıl sallanmaya ve vurmaya başlarsa ordunun üst basamaklarında da güçler arasında orantının değiştiği, kendini birliklerde daha belirli bir hareket, bir kımıldama şeklinde göstermişti; tıpkı hafif bir hışırtı ile harekete geçen ve sağa sola vuran bir saat sarkacı gibi...

III

Orduyu hem genelkurmayı ile Kutuzov hem de Petersburg'da bulunan çar yönetiyordu. Moskova'nın bırakıldığı haberi daha Petersburg'a gelmeden önce, bütün savaşın planı orada en küçük ayrıntısına kadar yapılmış ve işi ona göre idare etmesi için Kutuzov'a gönderilmişti. Plan Moskova'nın henüz elimizde bulunduğu düşüncesiyle hazırlandığı halde, genelkurmay onu kabul etmiş, aynen yerine getirmeye karar vermişti. Kutuzov ise sadece uzun vadeli, değişik harekâtın yerine getirilmesinin her zaman zor olduğunu yazmakla yetinmişti. Karşılaşılan zorlukların çözümlenmesi için yeni yeni emirler veriliyor, Kutuzov'un davranışlarını izleyerek bu konuda rapor vermek göreviyle cepheye yeni yeni insanlar gönderiliyordu.

Ayrıca şimdi Rus ordusunda bütün genelkurmaylar değişmişti. Öldürülmüş olan Bagration'un ve gücenerek ayrılmış bulunan Barclay'ın yerine başkaları atanıyordu. Çok ciddi olarak "Acaba hangisi daha iyi olur? A.'yı B.'nin yerine, B.'yi de D.'nin yerine mi koysak? Yoksa aksine D.'nin yerine A.'yı mı koysak?" diye düşünüp tartışıyorlardı. Sanki A. ile B.'nin memnunluk duymasından başka herhangi bir sonuç elde edilebilirmiş gibi...

Genelkurmayda bir taraftan Kutuzov ile kurmay başkanı Bennigsen arasındaki düşmanlıktan, öbür taraftan kurmayda çarın güvendiği kişilerin bulunmasından ve yapılan bu yeni atanmalardan ötürü, her zamankinden daha çok, daha karışık grup çatışmaları oluyordu: "A. B.'nin ayağı altına, C. de D.'nin ayağı altına karpuz kabuğu koymaya uğraşıyordu. Böylece akla gelebilecek çeşit çeşit değişiklikler, yeni yeni tertipler şeklinde sürüp gidiyordu. Birbirlerinin ayağını kaydırmaya çalışan bütün bu insanların çevirdikleri entrikaların asıl amacı, idare etmeyi düşündükleri askerî harekâttı; ama o askerî harekât onlara bağlı olmadan, gerçekte olması gerektiği gibi, yani onların düşündükleri gibi değil de hep kitlelerin arasındaki gerçek ilişkilerin özünü teşkil eden koşullardan meydana geliyordu. Bütün o ileri sürülen değişiklikler birbiriyle çatışarak, birbirine karışarak, sadece yüksek sosyetede olması gereken şeyin doğru bir yankısı olarak görünüyordu.

Tarutin Savaşı'ndan sonra 2 Ekim günü alınan mektubunda çar şöyle yazıyordu:

> Prens Mihail İlaryonoviç!
>
> 2 Eylül gününden bu yana Moskova düşman elinde bulunuyor. Son gelen raporlarınız ise 20'si tarihlidir; bütün bu süre içinde düşmana karşı ve başkentin kurtarılması için herhangi bir şey yapılmadığı gibi, gönderdiğiniz son raporlara göre, üstelik daha da geriye çekilmiş bulunuyorsunuz. Serpuhov bir düşman birliğiyle savaşa tutuşmuş bile. Tula da o ünlü ve orduya bu derece gerekli olan fabrikasıyla birlikte tehlike karşısında bulunuyor. General Wintzengerode'nin raporundan anlaşıldığına göre düşmanın on bin kişilik bir ordusu Petersburg yolu üzerinden ilerliyor. Oldukça önemli bir gücü olan dördüncü bir ordu Riyazan ile Mojaisk arasında duruyor. Napolyon'a gelince, o da ayın yirmi beşinden bu yana Moskova'daydı. Aldığım bütün bu haberlere göre, düşman kuvvetlerinin büyük çapta birliklere ayrılarak parçalandığı bir sırada ve Napolyon yalnız hassa alayıyla henüz Moskova'da bulunurken karşınızdaki düşman kuvvetlerinin sizi taarruza geçmekten alıkoyacak kadar güçlü olmalarına imkân var mı? Kesinlikle tahmin edilebilir ki Napolyon sizi, idareniz altında bulu-

nan ordudan çok daha zayıf bir ordu ya da ordu birlikleriyle izliyor. Bana öyle geliyor ki bu koşullardan yararlanıp sizden daha zayıf bir durumda olan düşmana taarruz ederek onu yok edebilir ya da hiç değilse geriye çekilmeye zorlayabilirdiniz. Böylece şu anda düşmanın işgali altında bulunan eyaletlerin önemli bir kısmını koruyabilir, aynı zamanda tehlikeyi Tula'dan ve daha iç tarafta bulunan başka kentlerimizden uzaklaştırabilirdiniz. Önemli bir gücün ayrılıp idareniz altına verilmesi üzerine, içinde pek büyük bir askerî güç kalmasına imkân olmayan Petersburg'u düşman tehdit etmeye başlarsa bunun sorumluluğu size ait olacaktır, kararlı ve sebatlı davranarak elinizdeki olanaklarla bu yeni felaketi önleyebilecek durumdasınız. Moskova'nın yitirilişinden yaralanmış olan yurdumuza karşı hâlâ sorumlu olduğunuzu unutmayınız. Sizi daima ödüller vererek desteklemeye hazır olduğumu daha önceden de biliyorsunuz. Bu duygum zayıflamış değildir. Ama zekânıza, askerlik alanındaki yeteneklerinize ve yönettiğiniz orduların kahramanlığına güvenerek bunların işaret ettikleri yönde bütün gücünüzle kararlı bir şekilde hareket etmenizi ve başarıya ulaşmanızı beklemek hakkımdır.

Ama güç dengesinin değişmiş olduğu haberinin Petersburg'a bile yansıdığını gösteren bu mektup daha yoldayken Kutuzov yönettiği orduyu taarruzdan alıkoyamamış ve savaş yapılmıştı.

2 Ekim günü Kazak Şapavoyal devriye gezerken tüfeğiyle bir tavşan vurup öldürmüş, bir başka tavşanı da yaralamıştı. Yaraladığı tavşanı kovalarken ormanın içerilerine kadar gitmiş, orada Murat'nın hiçbir ihtiyat tedbiri almadan ordugâh kurmuş ordusunun sol cenahı ile burun buruna gelmişti. Sonradan Kazak bunu gülerek arkadaşlarına, "Az kalsın Fransızların eline düşüyordum," diye anlatacaktı. Hikâyeyi işiten onbaşı durumu komutanına bildirdi.

Kazak erini sorguya çektiler, Kazak birliklerinin komutanları fırsattan yararlanarak düşmanın elindeki atları almak istiyorlardı. Ama aralarından biri, ordunun üst makamlarındaki komutanlarla tanışan bir Kazak komutanı, durumu genelkurmaydaki generale haber verdi. Son zamanlarda, genelkurmayda aşırı bir gerginlik vardı. Yermolov birkaç gün önce Bennigsen'e gelmiş, taarruz ya-

pılması için başkomutana baskı yapmasını yalvararak rica etmişti.

Bennigsen şöyle demişti:

– Eğer sizi tanımasaydım yapılması için rica ettiğiniz şeyi gerçekte istemediğinizi sanırdım. Çünkü ben bir şey için öğüt verdim mi başkomutan hazretleri hemen tam tersini yaparlar.

Düşman hatlarına gönderilen Kazak keşif kollarının verdikleri raporlarla da doğruluğu ispatlanan haberler, durumun tam kıvamına geldiğini kesinlikle göstermişti. Gerilen yay kaymış, saat hafif bir hışırtı çıkarmaya ve sarkaçlar sallanmaya başlamıştı. Kutuzov sahip olduğu sanılan bütün nüfuzuna, bütün aklına, tecrübesine ve insanları tanımasına rağmen, ondan ayrı olarak durumu çara rapor eden Bennigsen'in ve bütün generallerin aynı şeyi istediklerini, çarın bile aynı istekte olduğunu bildiren ve Kazakların gözlemlerini açıklayan mesajı dikkate alarak artık kaçınılmaz harekâtı önleyemeyeceğini hissediyordu. Bu yüzden yararsız, hatta zararlı olduğu kanısında olduğu şey için gereken emri verdi ve meydana gelecek olayı Tanrı'ya havale etti.

IV

Bennigsen'in taarruzun kaçınılmaz bir şey olduğunu belirten mesajı ve Kazakların Fransız sol cenahının açıkta ve korunma tedbirlerinden yoksun olduğu konusundaki haberleri sadece taarruz emrini vermek zorunluğunu belirten son işaretlerdi. Aslında taarruz 5 Ekim günü kararlaştırılmıştı.

4 Ekim sabahı, Kutuzov harekât planını imzaladı. Toll, planı Yermolov'a okudu ve alınacak tedbirler için emir verilmesini teklif etti. Yermolov:

– Peki, peki şimdi vaktim yok! diyerek konakladığı evinden çıktı.

Toll'ün hazırladığı harekât planı çok güzeldi. Bu planın üzerinde de tıpkı Austerlitz harekât planında olduğu gibi tümü Almanca olmamakla birlikte şöyle yazılmıştı:

"*Die erste Colonne marschiert* falan, *die zweite Colonne marschiert* filan yere..."[1] ve plana göre bütün bu yürüyüş kolları kâğıt üzerin-

1 Birinci kolordu falan, ikinci kolordu filan yere...

de, belirtilen zamanda yerlerine geçiyor, düşmanı yok ediyorlardı. Her şey bütün harekât planlarında olduğu gibi çok güzel düşünülmüştü. Ama bütün harekât planlarının uygulanmasında olduğu gibi, hiçbir yürüyüş kolu, gereken zamanda yerini alamadı.

Harekât planı hazırlandıktan ve gerektiği sayıda kopyaları çıkarıldıktan sonra, bir subay çağrılmış, bütün evrak işinin uygulanması için Yermolov'a gönderilmişti. Kutuzov'un emir subayı olan genç süvari subayı kendisine verilen görevden memnunluk ve gurur duyarak Yermolov'un karargâhına gitti.

Yermolov'un emir eri ona:

– Gittiler efendim! diye karşılık verdi.

Süvari subayı Yermolov'un sık sık uğradığı generale gitti.

– Hayır efendim, general de yoklar, cevabını aldı.

Süvari subayı atına binerek bir başka generale gitti. Orada da kendisine:

– Hayır, gittiler efendim, denildi.

Süvari subayı iş geciktiği için, "Ne cevap vereceğim, hay Allah!.." diye düşünüyordu. Bütün karargâhı dolaştı. Bazıları Yermolov'un başka generallerle birlikte bir yerlere gittiğini, bazıları ise herhalde eve döndüğünü söylüyorlardı. Süvari subayı, yemek yemeden akşamın altısına kadar her yeri aradı durdu. Yermolov hiçbir yerde yoktu. Hiç kimse nerede olduğunu bilmiyordu. Subay, bir arkadaşına uğrayıp aceleyle ağzına bir iki lokma attı, sonra General Milarodoviç'in ileri hatlarına gitti. Milarodoviç de evde yoktu, ama burada kendisine Milarodoviç'in General Kikin'in evindeki baloda olduğunu ve herhalde Yermolov'un da orada bulunduğunu söylediler.

– Peki ama neresi orası?

Bir Kazak subayı, uzaktaki bir çiftlik evini işaret etti:

– Şurada, Yeçkin'de.

– Orada olur mu hiç? Orası hatların gerisinde değil mi?

– Ön hatlara bizden iki alay gönderdiler. Şimdi orada öyle bir kafayı çekiyorlar ki felaket! İki orkestra, üç de koro var.

Süvari subayı hattın gerisine, Yeçkin'e gitti. Daha eve yaklaşmadan oyunlarda sık sık işitilen bir asker türküsünün neşeli neşeli hep bir ağızdan söylendiğini duydu. Ara sıra gürültü diniyor,

o zaman ıslıklarla "Ovada... ovada..." diye şarkılar duyuluyordu. Subay bu seslerden ötürü içinde bir neşe duydu, ama ona verilen görevi bu kadar uzun süre yerine getirmeyip emri bildirmediği için kendisini suçlu hissederek korktu. Saat dokuza yaklaşıyordu. Genç adam atından indi, ön kapıya çıktı ve Ruslarla Fransızların hatları arasında nasılsa hiçbir yeri yıkılmamış, sağlam kalmış çiftlik evinin geniş holüne girdi. Ofiste ve öndeki bekleme odasında, uşaklar şarap şişeleri ve ikram edilecek tatlılarla uğraşıp duruyorlardı. Pencerelerin altında, şarkı söyleyen askerler oturuyorlardı. Subayı içeri aldılar.

O zaman genç adam, karşısında ordunun en önemli generallerini gördü; aralarında hemen göze çarpan iri yarı vücudu ile Yermolov da vardı. Bütün generaller ceketlerinin düğmelerini çözmüşlerdi. Kırmızı ve hareketli yüzlerle yüksek sesle gülüyor, bir yarım yuvarlak şeklinde hep birlikte ayakta duruyorlardı. Salonun ortasında, pek uzun boylu olmayan, yakışıklı, kırmızı yüzlü bir general enerjik ve çevik hareketlerle trepak oynuyordu.

– Ha! Ha! Ha! Aslan Nikolay İvanoviç! Ha! Ha! Ha! Ha!

Subay, o anda önemli bir emirle içeri girdiği için kendini iki kat suçlu hissediyor ve beklemek istiyordu; o sırada generallerden biri, onu gördü, neden geldiğini öğrenince de durumu Yermolov'a bildirdi. Yermolov kaşlarını çatarak subayın yanına çıktı, söylediklerini dinledikten sonra, hiçbir şey söylemeden elinden kâğıdı aldı. O akşam, süvari subayının bir arkadaşı, Yermolov'dan söz ederek:

– Sen ne sanıyorsun? O akşam bir kastı olmadan mı çıkıp gitti? diyordu. Bütün bunlar hep maksatlı! Konovitzin'i öne sürmek için yaptılar bunu! Bak, yarın işler ne kadar karışacak göreceksin!

V

Ertesi sabah, Kutuzov erkenden kalktı. Çok çökmüş görünüyordu. Kalkıp dua etti ve hiç doğru bulmadığı bir savaşı idare etmek zorunda olduğunu kavramaktan doğan hoşnutsuz bir ruh hali içinde giyindi, arabaya bindi, sonra Tarutin'in beş verst arkasında bulunan Letarşavka'dan çıkarak taarruz edecek kolların toplanacağı yere gitti. Yolda giderken arada bir uykuya dalıyor, uyanıyor ve sağ-

dan silah sesleri geliyor mu, acaba çarpışmalar başladı mı diye kulak kabartıyordu. Ama her yer henüz sessizdi. Rutubetli ve puslu bir sonbahar günü başlamak üzereydi. Ortalık henüz ağarıyordu. Kutuzov, arabanın geçtiği yolda karşıya geçen ve atları suya götüren süvari erlerini gördü. Bunlar çok daha ileride, pusuda olması gereken yürüyüş koluna mensup süvari erleriydi. Yaşlı başkomutan, "Herhalde yanlışlık oldu," diye düşündü. Ama araba biraz daha ilerleyince piyade alaylarını, yerde çatılmış tüfekleri, pirinç lapası yiyen, odun taşıyan, donla dolaşan erleri gördü. Bunun üzerine subaylarını çağırdı. Subay taarruz için hiçbir emir verilmemiş olduğunu söyledi.

Kutuzov:

– Nasıl olur? diyecek oldu, ama hemen sonra sustu ve en üst rütbeli subayın çağrılmasını emretti.

Arabadan inmişti. Başını önüne eğmiş, güçlükle soluk alarak, hiç konuşmadan bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, subayın gelmesini bekliyordu. Çağırtılmasını emrettiği, genelkurmaya mensup subay Eichen geldiğinde, Kutuzov bu yanlışlığın suçlusu o subay olduğu için değil, tam hırsını alabileceği tipte olduğu için öfkeden kıpkırmızı oldu. Sonra soluk alırken boğulacakmış gibi olan ihtiyar adam öyle bir kızdı ki kendini yerlere atarak, oradan oraya yuvarlanacak sanılırdı; böyle bir öfkeyi ancak o gösterebilirdi. Elleriyle tehdit edip avaz avaz bağırarak, en adi küfürleri savunarak Eichen'i tepeden tırnağa boyadı. O sırada yaklaşan Yüzbaşı Brozin de hiçbir suçu olmadığı halde aynı akıbete uğradı.

Kutuzov, kısık bir sesle elini kolunu hareket ettirip olduğu yerde sallanarak:

– Bu köpoğlu da kim? Kurşuna dizsinler eşşoğlu eşekleri! diye bağırıyordu.

Vücudunda bir acı duyuyordu. Onu, herkesin, "Şimdiye dek, Rusya'da hiç kimse onun kadar büyük bir nüfuza sahip olmamıştır," dedikleri, "Serennissime" (Zat-ı Devletleri) diye söz ettikleri başkomutanı böyle bir duruma düşürmüş, bütün ordunun karşısında alaya almışlardı! Kendi kendine, "Bugünü düşünerek boşuna bu kadar içtenlikle dua etmişim, boşuna bütün gece gözüme uyku girmeden, her şeyi ayrıntılarına varıncaya dek düşünmüşüm.

Çocuk denecek yaşta küçük bir subayken bile hiç kimse benimle alay etmeye cesaret edemezdi... Oysa şimdi..." diye düşünüyordu. Vücuduna işkence ediliyormuş gibi fiziksel bir acı duyuyor, bu acıyı öfkeli, insana dokunan bağırışlarla açıklamadan duramıyordu; ama kısa bir süre sonra gücü tükendi, çevresine bakındı, pek çok kötü söz söylemiş olduğunu hissederek arabasına bindi ve artık tek söz söylemeden geri döndü. Bir anda patlak veren öfke artık bir daha alevlenmedi. Kutuzov gözlerini hafif hafif kırpıştırarak kendilerini temize çıkarmaya ve savunmaya çalışanların sözlerini (Yermolov ancak ertesi gün yanına gelecekti.) ve başarısız harekâtı bir gün sonraya ertelemek için Bennigsen'in, Konovitzin'in ve Toll'ün verdikleri öğütleri dinliyordu. Böylece isteklerine gene razı olmak zorunda kaldı.

VI

Ertesi gün, ordular daha akşamdan işaret edilmiş olan yerlerde toplanıp gece harekete geçtiler. Siyaha çalan koyu eflatun bulutlarla dolu, rutubetli bir sonbahar gecesiydi. Toprak nemliydi, fakat çamur yoktu ve ordular hiç gürültü etmeden ilerliyordu; yalnız arada bir uzaktan uzağa topçu kuvvetlerinin şakırtıları duyuluyordu. Yüksek sesle konuşmak, sigara içmek, ateş yakmak yasak edilmişti; hayvanları kişnemekten alıkoymak için elden ne gelirse yapılıyordu. Harekâtın esrarengizliği, çekiciliğini artırıyordu. Erler neşeli neşeli yürüyorlardı. Bazı yürüyüş kolları durmuş, tüfeklerini çatmış ve gereken yere artık varmış olduklarını sanarak soğuk toprağın üzerine uzanmışlardı. Bazı yürüyüş kolları ise (bunlar çoğunluktaydı) bütün gece yol aldılar ve herhalde gitmeleri hiç gerekmeyen yerlere vardılar.

Yalnız Kont Orlov Denisov, Kazaklarıyla birlikte (bu birlik bütün diğer birlikler arasında en önemsiziydi) gereken zamanda, gereken yere varabildi. Bu birlik, ormanın en kenarındaki açıklıkta, Stromilovo köyünden Dmitrovskoye köyüne giden yolun ortasında durmuştu.

Gün doğmadan önce, uykuya dalan Kont Orlov'u uyandırdılar. Fransız karargâhından kaçıp gelen birini getirmişlerdi. Bu, Ponyo-

tovski'nin komutası altındaki birliğe mensup Polonyalı bir astsubaydı. Bu Polonyalı astsubay, görevi başındayken kendisine hakarette bulunduklarını, çoktandır subay olması gerektiği halde buna olanak vermedikleri için kaçtığını, hepsinden daha kahraman olduğunu ve oradakileri cezalandırmak istediği için birliğini terk ettiğini anlattı. Söylediğine göre, Murat, Ruslardan bir verst kadar ileride konaklıyordu. Emrine yüz kişilik bir konvoy verirlerse onu canlı olarak yakalayabileceğini ileri sürüyordu. Kont Orlov Denisov arkadaşlarıyla tartıştı. Teklif reddedilmeyecek kadar çekiciydi. Herkes oraya gitmek için bu işe gönüllü çıkıyor ve herkes bunu denemeyi öğütlüyordu. Birçok tartışmalardan ve çeşitli ihtimaller ileri sürüldükten sonra General Grekov, iki Kazak alayının başında astsubay ile birlikte oraya gitmeye karar verdi.

Kont Orlov Denisov da astsubayın gitmesine izin vermiş, ona:

– Yalnız şunu iyice aklına koy ki eğer yalan söylediysen emir veririm, seni köpek gibi astırırım, doğru söylediysen yüz altın hakkındır, demişti.

Astsubay kararlı bir tavırla bu sözlere hiçbir karşılık vermeden ata bindi ve çabucak hazır olan Grekov'la birlikte yola çıktı. Ormanda gözden kaybolmuşlardı. Kont Orlov, ağarmaya yüz tutmuş günün serinliğinde büzülerek sorumluluğunu tek başına yüklenip giriştiği işten ötürü Grekov'u heyecanla uğurladıktan sonra, ormandan çıktı, yeni başlayan sabahın insanı aldatan ışıkları altında artık sönmek üzere olan çoban ateşlerinin gerisinde, uzaktan uzağa görünen düşman karargâhına baktı. Kont Orlov Denisov'un sağında, göz alabildiğine açık yamaçlarda bizim yürüyüş kollarımızın görünmesi gerekiyordu. Kont Orlov oraya bakıyor, ama uzaktan da olsa görünmeleri mümkünken onları göremiyordu. Fransız karargâhında ise Kont Orlov Denisov'un görüşüne göre ve özellikle çok keskin gözleri olan yaverinin sözlerine bakılırsa bir hareket başlamıştı.

Prens Orlov karargâha baktıktan sonra:

– Eyvah! Vallahi geç kaldık! dedi.

Sözüne inanmadığımız bir insan artık gözümüzden uzaklaştığı vakit çoğu zaman olduğu gibi, birden apaçık bir şekilde ve kesinlikle o astsubayın yalancının biri olduğunu, onları aldattığını, Al-

lah bilir nereye sürükleyeceğini, o iki alayın yokluğu yüzünden taarruzun başarıya ulaşamayacağını, izin vermekle işi bozmaktan başka bir iş yapmamış olduğunu anladı. Karşıda duran o koca kitlenin içinden başkomutanını yakalayıp getirmeye hiç imkân var mıydı?

Kont:

– Aldattı bizi vallahi bu kerata!

Karargâha bakınca tıpkı Kont Orlov Denisov gibi, girişilen işin başarılı olacağına güveni kalmayan maiyet subaylarından biri:

– Geri döndürebiliriz onları efendim! dedi.

– Efendim? Öyle mi? Ne dersiniz? Döndürelim mi, yoksa bırakalım gitsinler mi? Ha? Yoksa engel olmayalım mı?

– Emrederseniz geri döndürelim, efendim.

Kont Orlov saatine bakarak birden kesin bir tavırla:

– Geri çevirsinler! Geri çevirsinler! dedi. Oraya vardıklarında artık geç olacak, hava iyice ağardı.

Bunun üzerine, yaver dörtnala Grekov'un peşinden gitti. Grekov döndüğü zaman, hem bu baskının geri kalmasından hem hâlâ gözükmeyen piyade kollarını boşuna beklemekten hem de düşmanın yakınlığından ötürü öfke ile heyecan duyarak (bütün adamları aynı ruh hali içindeydi) taarruz etmeye karar verdi.

Emri bir fısıltı halinde verdi: "Olur!" Herkes yerini aldı ve haç çıkardı.

– Tanrı yardımcımız olsun!

Ormanda, "Hurrraaaa!" sesleri uğuldamaya başladı ve Kazaklar tıpkı bir çuvaldan dökülür gibi, yüzer kişilik birlikler halinde birbirini izleyerek, omuzlarında mızraklarıyla, neşeyle derenin üzerinden karargâha doğru uçtular.

Kazakları gören ilk Fransız'ın korkulu, umutsuz çığlığı duyulur duyulmaz karargâhta kim varsa herkes yarı çıplak, uyku sersemi, topları, tüfekleri, atları bırakarak gözünün gördüğü yere doğru koşmaya başladı.

Kazaklar arkalarında ve çevrelerinde olup bitene hiç önem vermeyerek Fransızları izlemiş olsalardı Murat'yı bile tutsak eder, orada bulunan her şeyi de ganimet olarak alırlardı. Zaten komutanlarının da istediği buydu. Ama Kazaklar bir defa ganimetlere ve

tutsaklara ulaştıktan sonra artık onları yerlerinden kımıldatmaya imkân yoktu. Komutanları kimse dinlemiyordu. Hemen orada bin beş yüz kişiyi tutsak ettiler. Ganimet olarak da otuz sekiz top, birçok sancak ve Kazaklar için daha önemli olan birçok at, eyer, battaniye ve çeşitli eşya aldılar. Bütün bunları bir düzene koymak, tutsakları derleyip toplamak, topları yerli yerine teslim etmek, ganimeti paylaşmak, bağırıp çağırmak, hatta kavgaya tutuşmak gerekliydi; Kazaklar işte bu işlerle uğraşmaya başlamışlardı.

Artık izlenmediklerini gören Fransızlar ise yavaş yavaş kendilerini topladılar, birliklerini yeniden düzenlediler, sonra da ateş etmeye başladılar. Orlov Denisov bütün yürüyüş kollarının gelmesini bekliyor, artık taarruz etmiyordu.

Bu arada, "*Die Erste Colonne marschiert* falan filan..." diye başlayan harekât planına uygun olarak Bennigsen'in kumandası altına verilen ve Toll'ün idare ettiği o geciken yürüyüş kollarının piyade alayları gene plan gereğince yola çıkmış, bu gibi durumlarda çoğu zaman olduğu gibi, bir yerlere varmışlardı. Ama bu vardıkları yer, gitmeleri önceden kararlaştırılan yer değildi. Gene çoğu zaman olduğu gibi, yola neşeli neşeli çıkmış olan erler, duraklamaya başlamışlardı; saflar arasında hoşnutsuzluk sözleri duyuluyordu, herkes işin içinde bir karışıklık olduğunun bilincine varıyor, nereye gittiğini de bilmeden geriye doğru gitmeye davranıyordu. Saflar boyunca dörtnala giden yaverlerle generaller bağırıp duruyor, öfkeleniyor, birbirleriyle kavga ediyor, gidilecek yerin hiç de burası olmadığını, geç kaldıklarını söylüyor, suçu birilerine yüklüyor ve buna benzer şeyler yapıyorlardı. Sonunda her şeyden vazgeçerek işi oluruna bıraktılar ve neresi olursa olsun, hiç olmazsa herhangi bir yere varmak amacıyla ilerlemeye karar verdiler. "Eninde sonunda bir yere varırız ya!" diyorlardı.

Gerçekten de bir kısmı asıl gidecekleri yerden bambaşka bir yere, bazıları da gereken yere vardılar, ama o kadar geç kaldılar ki gelmeleri düşmanın onları ateşe tutmalarından başka hiçbir işe yaramadı. Bu savaşta, Austerlitz'de Weirother'in rolünü oynayan Toll büyük bir çaba göstererek dörtnala oradan oraya gidiyor, her yerde her şeyin altüst olduğunu görüyordu. Böylece dörtnala giderken ormanda Baggovot'un kumandası altındaki birlikle burun buruna geldi;

artık ortalık tamamen ağarmıştı ve bu birliğin de çoktandır yerinde, Orlov Denisov'un kumandası altında olması gerekiyordu. Başarısızlık yüzünden fena halde canı sıkılan, heyecan içindeki Toll, bu işte birinin suçlu olduğunu düşünerek dörtnala birlik komutanına gitti ve sert bir tavırla onu azarlayarak bu gibi işler için insanları astıklarını söyledi. Birbirini izleyen çelişkiler, karışıklıklar ve bütün bu duraklamalar yüzünden bitkin bir hale gelen, ama aslında sakin ve korkusuz bir adam olan yaşlı General Baggovot, herkesi büyük bir hayret içinde bırakarak karakterine hiç uymadığı halde küplere bindi ve Toll'e birçok tatsız şey söyledi.

– Ben kimseden ders alacak değilim! Kendi askerlerimle savaş alanında can vermesini bilmek konusunda da başkalarından geri kalmam! diyerek tek bir birlikle ilerlemeye başladı.

Heyecanlı ve korkusuz Baggovot, Fransız ateşi altında bulunan düzlüğe çıkınca artık savaşa katılmasının yararlı olup olmadığını düşünecek durumda değildi; o tek birlikle doğru düşmanın üzerine yürüdü, erlerini düşman ateşi altına sürdü. O öfke içinde, tehlike, mermi, kurşun ihtiyaç duyduğu şeylerdi. İlk atılan kurşunlardan biri onun olduğu yerde ölmesine, arkasından gelen kurşunlar da birçok erin can vermesine yol açtı. Böylece birlik bir süre hiçbir yararı olmayan bir çarpışmada düşman ateşi altında kaldı.

VII

Bu arada cepheden bir başka ordunun Fransızlara taarruz etmesi gerekiyordu; ama bu ordunun başında Kutuzov vardı. Kutuzov çok iyi biliyordu ki kendi isteği dışında bulunan bu çarpışmada, karışıklıktan başka bir sonuç elde edilemezdi. Bu yüzden ordunun ilerlemesine engel olmak için elinden geleni yapıyor, yerinden kımıldamıyordu!

Kül rengi kısrağına binmiş, hiç konuşmadan gidiyor, taarruz etmek için yapılan tekliflere isteksiz bir tavırla karşılık veriyordu. Kendisini ileri göndermesini rica eden Milarodoviç'e;

– Taarruzdan başka bir söz ettiğiniz yok! Görmüyor musunuz ki biz daha, biraz karışıkça bir manevrayı bile beceremiyoruz! diyordu.

Bir başkasına:

– Sabahleyin Murat'yı canlı olarak ele geçiremedik, gideceğimiz yere zamanında varamadık. Şimdi artık yapılacak bir iş yok! diye karşılık veriyordu.

Kendisine Kazakların bildirdiğine göre Fransız hatları gerisinde, eskiden hiçbir kuvvet bulunmadığı halde, şimdi, Polonyalılardan meydana getirilmiş iki birlik bulunduğunu söyledikleri vakit, Yermolov'a yan yan baktı. Onunla bir önceki akşamdan beri konuşmuyordu:

– İşte bakın, hep taarruz edelim diyorlar, çeşit çeşit planlar teklif ediyorlar! Oysa birazcık harekete geçtin mi bir de bakıyorsun hiçbir şey hazır değil, harekâtı öğrenen düşman da kendi tedbirini almış!

Yermolov, bu sözleri duyunca gözlerini kısarak hafifçe gülümsedi. Fırtınanın ona dokunmadan artık geçtiğini ve Kutuzov'un yalnız bu ima ile yetineceğini anlamıştı. Yanında duran Raylevski'yi diziyle dürttü, yavaşça:

– Bu sitemler bana! Benimle eğleniyor! dedi.

Kısa bir süre sonra atını ileri doğru sürerek Kutuzov'a yaklaştı ve saygıyla:

– Henüz vakit geçmedi, komutan hazretleri. Düşman henüz gitmedi! dedi. Emrederseniz taarruz edelim. Yoksa ordumuz konaklamaz.

Kutuzov hiçbir şey söylemedi. Ama kendisine Murat'nın komutası altındaki orduların geri çekildiğini haber verdikleri vakit, taarruz emrini verdi. Bununla birlikte her yüz adımda bir, kırk beş dakikalık molalar veriyordu.

Bütün harekât Orlov Denisov'un komutası altındaki Kazakların başardıklarıyla kaldı. Öbür ordular boşu boşuna birkaç yüz kişi yitirmişlerdi.

Bu savaştan sonra Kutuzov'a elmas bir nişan, Bennigsen'e de elmaslarla yüz bin ruble verildi. Başkalarına da rütbelerine göre pek çok kıvanç verici şeyler dağıtıldı ve savaştan sonra genelkurmaya tekrar yeni atamalar yapıldı.

Tarutin Savaşı'ndan sonra Rus subaylarıyla generalleri:

– İşte bizde her zaman, her şey böyle tersine olur! diyorlardı,

tıpkı hepimizin bazen, "Şimdi üst makamlarda budala biri var, her şeyi tersine yapıyor, işin başında ben olsaydım öyle yapmazdım," dediğimiz gibi.

Ama böyle konuşan insanlar ya söz ettikleri işin aslını bilmezler ya da kendilerini kasıtlı olarak aldatırlar. Hiçbir savaş, harekât planını yapanların tahmin ettikleri şekilde olmaz. Tarutin Savaşı da Borodino da Austerlitz de plana göre olmamıştır, bu kesin bir kuraldır.

Savaşın akışında sayısız bağımsız güçlerin (Çünkü insan, hayatla ölümün söz konusu olduğu savaş sırasındaki kadar hiçbir yerde bağımsız ve özgür olamaz.) etkisi vardır. Ayrıca bu akışın yönü hiçbir zaman herhangi bir gücün, tek bir gücün paralelinde olamaz.

Herhangi bir cisim üzerine ayrı ayrı yönleri olan birçok güç aynı anda etki yaparsa o cismin hareketi bu ölçülerden hiçbiriyle aynı yönde olamaz; daima mekanikte "güçlerin diagonal paralel ogramı" denen en kısa, aynı zamanda öbür yönlerin ortalaması olan bir yönde olur.

Tarihçilerin, özellikle Fransız tarihçilerinin anlatımlarında meydan muharebelerinin ve savaşların daha önceden hazırlanmış belirli bir plana göre yapıldığı konusunda ileri sürdükleri düşüncelerden bir tek sonuç çıkarılabilir; o da bu anlatımların doğru olmadığıdır.

Taurutin Savaşı'nın da Toll'ün ulaşmak istediği amaca ulaşmadığı, Kont Orlov'un yapmış olduğu harekât planına uygun bir düzende cereyan etmediği her şeyden bellidir. Ne Murat tutsak edilmiş ne de bir an içinde bütün bir düşman birliği yok edilmişti. Böylece Bennigsen'in ve başka önemli kişilerin ya da harekâta katılarak üstün başarı sağlamak isteyen subayların amacı gerçekleşmediği gibi, hatta örneğin alınmış olandan daha fazla ganimet elde etmek peşinde olan herhangi bir Kazak'ın istediği ve buna benzer şeyler de gerçekleşmemişti. Ama asıl amaç gerçekte yapılan şey olsaydı, yani asıl hedef o sırada bütün Rusların genel olarak istediği Fransızların Rusya'dan kovulması ve yabancı ordularının yok edilmesi olsaydı, daha doğrusu asıl amacın bu olduğunu kabul edersek apaçık görülür ki Tarutin Savaşı özellikle o anlaşılmaz düzensizliği içinde, seferin o devresi içinde, olması en gerekli şeydi. Bu

savaşa, gerçekte meydana getirdiği sonuçtan daha başka bir sonuç düşünülemez. En az çabayla, en büyük karışıklık içinde, en az kayıpla bütün sefer boyunca en önemli sonuçlar elde edilmiş, geri çekilişten taarruza geçilmiş, Fransızların güçsüzlüğü meydana çıkmış ve Napolyon ordularının kaçmak için bekledikleri hareket yapılmıştı.

VIII

Napolyon o parlak *"de la Moskowa"* zaferinden sonra, Moskova'ya giriyor. Savaş meydanı Fransızların elinde kaldığı için, zaferin kimde olduğu konusunda en küçük bir kuşku olamaz. Ruslar geri çekiliyorlar ve başkentlerini teslim ediyorlar. İaşesiyle, silahlarıyla, patlayıcı maddeleriyle ve sayısız zenginlikleriyle dolu Moskova Napolyon'un elinde...

Fransız ordusundan iki kat daha zayıf olan Rus ordusu bir ay boyunca tek bir hücum denemesine bile girişmiyor. Napolyon o zamana kadar bulunduğu en parlak duruma kavuşmuş. İnsana öyle geliyor ki Rus ordusunun kalıntıları üzerine iki kat güçlü bir orduyla çullanmak, onu mahvetmek ya da hiç değilse onu çıkarlı olabilecek bir barışa zorlamak, barış teklifi reddedilirse de Petersburg üzerine tehdit edici bir yürüyüş yapmak, hatta böyle bir harekât başarısız olsa bile Smolensk ya da Wilno'ya dönmek ya da Moskova'da kalmak, kısa bir deyişle Fransız ordusunun o zaman içinde bulunduğu parlak durumu korumasını sağlamak için, pek fazla bir dehaya sahip olmak gerekmezdi. Bunun için en basit, en kolay şeylerden biri yeterliydi: Ordunun yağmaya girişmesine engel olmak, kış için Moskova'da bütün orduya yetecek kadar bulunan giyim eşyalarını toplamak, gene altı aydan daha uzun bir süre yetecek kadar (Fransız tarihçilerine göre miktar budur.) bol bulunan yiyecekleri alıp onları gerektiği şekilde dağıtmak! O dâhiler dâhisi Napolyon, tarihçilerin göklere çıkardıkları ve koca bir orduyu idare edebilecek güce sahip Napolyon, bunlardan hiçbirini yapmamıştır!

Yalnız bunlardan hiçbirini yapmamakla kalmamış, aksine gücünü, karşısında bulunan bütün bu işler arasında en aptalcasını, fe-

lakete en çabuk götürenini seçmekte kullanmıştı. Napolyon'un yapabileceği hareketler arasında; kışı Moskova'da geçirmek, Petersburg üzerine ya da Nijni-Novgorod üzerine yürümek ve kuzeye ya da güneye doğru çekilerek Kutuzov'un geçtiği yoldan gitmek vardı. Bunların arasında Napolyon'un seçtiği şeyden daha aptalca, daha çok felakete sürükleyici ne olabilir? Ekim ayına kadar Moskova'da kalmak, orduların kenti yağma etmesine izin vermek ve kentte bir garnizon bırakıp bırakmamak konusunda bir süre kararsızlık gösterdikten sonra Moskova'dan çıkıp Kutuzov'a yaklaşmak, ama onunla savaşa tutuşmamak, sağa doğru gitmek, Maliy Yaroslavetz'e kadar yürümek, ama gene ileriye doğru bir atak yapma fırsatı bulamadan Kutuzov'un geçtiği yoldan değil de bir başka yoldan geriye, Mojaisk'e doğru dönmek ve çevresi yağma edilmiş, altüst olmuş Smolensk yolundan geçmek... Bundan daha aptalca, bir ordu için daha feci bir şey düşünülebilir miydi? Zaten bunun böyle olduğunu sonraki sonuçlar da göstermiştir. En usta strateji uzmanları bile Napolyon'un kendi ordusunu mahvetmek için harekâta girişti̇ğini kabul ederek Fransızları aynı kesinlikle felakete sürüklemek için Rusların harekâtı ile hiç ilgisi bulunmayan ne kadar çare düşünseler gene de Fransız ordusunu, Napolyon'un yaptığı gibi tam anlamıyla yok edecek bir başka eylem dizisi bulamazlardı!

O dâhi dedikleri Napolyon bunu yapmıştır işte! Ama Napolyon'un ordusunu, böyle olmasını istediği için felakete sürüklediğini ya da budala olduğu için böyle yapmış olduğunu söylemek de tıpkı Napolyon'un ordularını Moskova'ya kadar böyle olmasını istediği için ya da çok akıllı bir insan, bir dâhi olduğu için götürebildiğini ileri sürmek kadar adaletsiz bir şey olur.

Her iki olayda da Napolyon'un herhangi bir erin kişisel eyleminden daha büyük bir etkiye sahip olmayan kişisel eylemi, sadece tarihî olayı meydana getiren kanunlara uymuş, onlarla birlikte gerçekleşmişti.

Tarihçilerin bize Napolyon'u, Moskova'da sadece eylemlerinden hiçbir sonuç almadığı için gücü azalmış olarak göstermeleri gerçeğe aykırıydı. Napolyon o zaman da daha önce de ve daha sonra, örneğin 1813 yılında da bütün ustalığını ve gücünü hem kendisi hem de ordusu için en iyi sonucu elde edecek biçimde kullanmış-

tır. Napolyon'un o sıradaki eylemleri, Mısır'daki, İtalya'daki, Avusturya'daki ve Prusya'daki eylemlerinden daha az şaşırtıcı değildir. Napolyon'un dört bin yıllık bir geçmişin dehasına şaşıp kaldığı Mısır'da ne derece deha gösterdiğini iyice bilemeyiz; çünkü bu yüce başarıları bize yalnız Fransızlar tarafından anlatılmıştır. Avusturya'daki ve Prusya'daki deha gösterileri konusunda da doğru bir yargıda bulunamayız, çünkü oradaki eylemleri konusundaki bilgiyi gene Fransız ve Alman kaynaklarından edinmek zorundayız; orduların savaş vermeden kaçınılmaz olarak düşmana teslimi ve kalelerin daha kuşatılmadan bırakılmaları, Almanları ülkelerinde yapılan bu savaşta ki başarısızlıklarının tek nedeni olarak karşılarındakinin bir dâhi olduğunu kabul etmeye zorlamış olmalı. Ama çok şükür biz kendi ayıbımızı örtmek için Napolyon'un dehasını kabul etmek zorunda değiliz. Biz işe gerçekçi ve basit bir gözle bakma hakkına sahip olmanın bedelini ödemiş bulunuyoruz; bu haktan yararlanmayı başkalarına bırakmayız.

Napolyon'un Moskova'daki eylemleri, her yerdeki eylemleri gibi şaşırtıcı ve dehaya yakışır eylemlerdir. Moskova'ya girdiği andan başlayarak oradan çıkışına kadar emirler emirleri, planlar planları izlemiştir. Kentte hiç kimsenin oturmaması ve temsilcilerin gelmemesi hatta Moskova yangını bile onu şaşırtmamıştır. Ne kendi ordusunun çıkarını ne düşmanın hareketini ne Rusya'daki halkların daha iyi bir yaşantıya kavuşmasını ne Paris'teki işlerin idaresini, ne de ileride yapılacak barışın diplomatik hazırlıklarını ihmal etmiştir.

IX

Napolyon, Moskova'ya girer girmez askerî bakımdan hemen tedbirler alıyor; önce kesin bir emir vererek General Sebastiani'ye Rus ordu birliklerinin hareketlerini izlemek görevini veriyor ve çeşitli yollardan ileriye doğru birlikler göndererek Murat'ya, Kutuzov'u bulmasını emrediyor. Sonra büyük bir çaba ile Kremlin'in takviyesi işiyle uğraşıyor. Ondan sonra Rusya haritasını alıyor, onun üzerinde ileride yapılacak olan seferin dâhice bir planını hazırlıyor.

Diplomatik alanda yaptığı da şudur: Soyulmuş, üstü başı yırtılmış ve Moskova'dan nasıl çıkacağını bilemeyen Yüzbaşı Yakovlev'i yanına çağırtıyor, ona ayrıntılarına varıncaya kadar bütün politikasını anlatıyor, ne derece cömert davrandığını belirtiyor, İmparator Aleksandr'a bir mektup yazıyor, bir dost, bir kardeş olarak imparatora Rastopçin'in Moskova'da kötü tedbirler almış olduğunu bildirmeyi bir görev saydığını belirtiyor ve Yakovlev'i Petersburg'a gönderiyor. Sonra görüşleri ile cömertliğini aynı sözlerle Tutulmin'e de ayrıntılı olarak açıklıyor ve o ihtiyarcığı da görüşmelerde bulunmak görevi ile Petersburg'a gönderiyor.

Hukuk alanında aldığı tedbirler şunlar: Yangınlardan hemen sonra suçluların bulunmasını ve cezalandırılmasını emrediyor. Kötü adam Rastopçin'i cezalandırmak için de evinin yakılmasına karar veriyor.

İdare konusuna gelince: Moskova'ya bir anayasa bahşediyor, bir belediye meydana getiriliyor ve halka şu bildiriyi yayınlıyor:

> Moskovalılar!
>
> Felaketleriniz çok acı olmuştur. Ama yüce imparator ve kral hazretleri bu felaketlerin akışını durdurmak isteğindedirler. İmparator hazretlerinin karşı gelmeyi ve suç işlemeyi nasıl cezalandırdığını korkunç örnekler size öğretmiştir. İmparator düzensizliği önlemek ve genel güvenliği tekrar sağlamak için sert tedbirler almıştır. Kendi aranızda seçilecek bir yurt idaresi sizin için bir belediye ya da bir il idaresi görevini yapacaktır. Bu kurum sizinle ilgilenecek, ihtiyaçlarınızı karşılayacak, sizin için yararlı olanı sağlayacaktır. Üyeleri, omuzlarından göğüslerine doğru çapraz olarak takacakları kırmızı bir kurdele ile ayrılacaktır. Valinin ise bu kurdeleden başka bir de beyaz kuşağı olacaktır. Ama bu kişiler görev başında iken yalnız sol kollarına kırmızı bir bant takacaklardır.
>
> Kent polisi eski görevine devam edecektir, onun çalışması sayesinde artık daha iyi bir düzene kavuşulmuştur. Hükümet iki genel komiser ya da polis müdürü ve yirmi komiser ile bölge zaptiye memurları atamış, bunları kentin bütün bölgelerinde görevlendirmiştir. Bu memurları sol kollarındaki beyaz banttan tanıya-

caksınız. Çeşitli din kollarına ait bazı kiliseler açılmıştır ve bu kiliselerde ayinler hiçbir engelle karşılaşılmadan sürdürülmektedir. Hemşehrileriniz her gün evlerine dönmektedirler. Dönenlerin de geçirdikleri felaketlerden sonra yardım görmeleri ve korunmaları için gereken emirler verilmiştir. Bunlar hükümetin düzeni yeniden kurmak ve durumunuzu hafifletmek için almış olduğu tedbirlerdir; ama bunları sağlamak için sizin de hükümetle birlikte çaba göstermeniz, mümkünse geçirmiş olduğunuz felaketleri unutmanız, o kadar merhametsiz olmayan kaderden umut kesmemeniz, sizlere olsun, elinizde kalan mallara olsun, tecavüz etmek cüretini gösterecek olanları utanılacak ve kaçınılmaz bir ölümün beklediğinden ve bundan böyle mallarınızın korunacağından kuşkunuz olmaması gerekir. Çünkü bütün hükümdarlardan daha hak tanır, daha yüce olan imparatorun iradesi budur. Erler ve kentliler, hangi milletten olursanız olun, halkın birbirine güvenini yeniden sağlamaya çalışın. Devletin mutluluğunun kaynağı budur. Kardeş gibi yaşayın. Birbirinize karşılıklı olarak yardım edin. Birbirinizi koruyun ve kötü düşünceli insanların niyetlerini yok etmek için birleşin. Askerî ve sivil makamların emirlerine uyun, böylece gözyaşlarınız çabucak dinecektir.

Napolyon ordunun iaşesi için bütün birliklerin sırayla *à la maraude*[1] Moskova'ya gitmelerini, gerekli iaşe maddelerini sağlamalarını öğüt vermişti; böylece ordunun ilerideki ihtiyaçları sağlanmış olacaktı.

Dinî bakımdan alınan tedbirler şunlardı: İmparator, rahiplerin geri getirilmelerini ve kiliselerde dinî törenlerin yeniden başlatılmasını emretmişti.

Ticaret yapanların ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanması konusunda her yerde şu bildiri asılmıştı.

Bildiri

Barışsever Moskovalılar, felaketlerin buradan uzaklaştırdığı işçiler, ustalar ve hiçbir nedene dayanmayan bir korkunun hâlâ tarla-

1 Yağma için.

larda tuttuğu, oraya buraya dağılmış toprak sahipleri, dinleyiniz! Bu başkent yeniden sakinliğe kavuşmuştur; düzen yeniden sağlanmaktadır. Toprak sahibi arkadaşlarınız saygı gördüklerini fark ederek saklandıkları yerlerden korkusuzca çıkıyorlar. Gerek mallarına gerek kendilerine karşı yapılan her tecavüz hemen cezalandırılmaktadır. İmparator ve kral hazretleri onları korumakta, emirlerine karşı gelenlerin dışında kalan sizlerden hiç kimseyi kendisine düşman saymamaktadır. Felaketlerinizi sona erdirmek ve sizi evlerinize, ailelerinize kavuşturmak istemektedir. Bu cömertçe niyetlerine gereken karşılığı veriniz ve bize hiçbir tehlikeyle karşılaşmadan gelebileceğinizi biliniz. Kentliler, güvenle evlerinize dönünüz. İhtiyaçlarınızı karşılamanın yollarını kısa bir süre içinde bulacaksınız! Emekçiler ve işlerini seven ustalar! Tezgâhlarınızın, evlerinizin, dükkânlarınızın başına dönünüz. Sizi koruyacak polis merkezleri gelişinizi bekliyorlar; yapacağınız iş karşılığında hak ettiğiniz ücret verilecektir! Son olarak siz köylüler, dehşet içinde saklandığınız ormanlardan çıkınız. Korkusuzca ve karşınızda sizi koruyacak kişileri bulacağınıza güvenerek izbelerinize dönünüz. Kentte köylülerin yetiştirdikleri sebzeleri ve ellerinde fazla kaldığı için depo ettikleri yiyecekleri arabayla getirebilecekleri haller kurulmuştur. Hükümet mallarını serbestçe satmalarını sağlamak için şu tedbirleri almıştır: 1) Moskova'nın çevresinde oturan toprak sahipleri ve köylüler bu tarihten sonra hiçbir tehlike ile karşılaşmadan her ne çeşit olursa olsun, ellerinde bulunan bütün yiyecek maddelerini, yalnız bu işe ayrılmış iki hale, yani Mohova ile Avcılar hallerine getirebilirler. 2) Bu yiyecek maddeleri onlardan alıcıyla satıcının aralarında kararlaştırdıkları fiyatla satın alınacaktır; ama satıcı haklı olarak istediği fiyatı alamazsa getirdiklerini köyüne geri götürmekte serbest olacak, bunu da hiç kimse hiçbir şekilde önleyemeyecektir. 3) Her hafta pazar ve çarşamba günü büyük alım satım günleri olarak kararlaştırılmıştır; bu yüzden salı ve cumartesi günleri kentten gelecek olan arabaları korumak amacıyla bütün büyük yollarda gereken sayıda askerî birlik bulundurulacaktır. 4) Köylülerin arabaları ve atlarıyla hiçbir engelle karşılaşmadan geri dönmelerini sağlamak için aynı tedbirler alınacaktır. 5) Adi satışların yeniden düzenlenmesi için derhal gereken vasıtalar kullanılacaktır.

Kentliler, köylüler ve siz işçilerle ustalar, hangi milletten olursanız olun, size sesleniyoruz! İmparator ve kral hazretlerinin bir baba olarak beslediği amaçları gerçekleştirmeniz ve böylece bütün halkın iyiliğini sağlamaya yardım etmeniz için size çağrıda bulunuyoruz. Ona saygınızı, güveninizi gösteriniz ve bizimle birleşmekte gecikmeyiniz!

Ordunun ve halkın moralini yükseltmek konusunda hiç durmadan teftişler yapılıyor, ödüller dağıtılıyordu. İmparator akşamları sokaklarda dolaşıyor, kentlileri teselli ediyordu. Bu arada devlet işlerinin kendisini bu kadar uğraştırmasına rağmen, kendi emriyle açtığı tiyatrolara da şeref veriyordu.

Zaferler kazanmış insanların en iyi özelliği olan bağışta bulunma konusunda da Napolyon gene elinden geleni yapıyordu. Yardım kurumlarının kapısına "*Maison de ma mère*"[1] diye yazdırmış, böylece bir hükümdar olarak bağışta bulunmanın yüceliğini bir oğul olarak duyduğu şefkatli hisle birleştirmişti. Öksüzler yurdunu ziyaret etmiş ve kurtarılan öksüzlere, yetimlere beyaz ellerini öptürdükten sonra alçak gönüllülük göstererek Tutolmin ile sohbet etmişti. Sonra Thiers'in çok yerinde belirttiği gibi kendi ordularına, gene kendisinin bastırmış olduğu sahte Rus paralarıyla maaş dağıttırdı. "*Relevant l'emploi de ses moyens par un acte digne du lui et de l'armée française, il fit distribuer des secours aux incendiés. Mais les vivres étant trop précieux pour être donnés à des étrangers la plupart ennemis, Napolyon aima mieux leur fournir de l'argent afin qu'ils se fournissent au dehors et il leur fit distribuer des doubles papiers.*"[2]

Ordunun disiplinini sağlamak için verilen görevler yerine getirilmez, soygunlar da önlenmezse şiddetli cezalar uygulanması için durmadan yeni yeni emirler yazılıyordu.

---

1 Annemin evi.

2 "Elindeki imkânları kullanarak kendisine ve Fransız ordusuna yaraşır bir davranışla yangından çıkanlara yardım dağıttırdı. Ama yiyecekler çoğu düşman olan yabancılara dağıtılamayacak kadar değerliydi. Napolyon bu yüzden kendilerine dışarıdan yiyecek alabilmeleri için para vermeyi tercih etti ve onlara kâğıt para dağıttırdı."

X

Ama garip şey, bütün bu emirler, çabalar, bildiriler, buna benzer olaylarda verilen başka emirlerden daha kötü olmadıkları halde, işin asıl özüne temas etmiyor, tıpkı saatin iç mekanizmasıyla bağlılığı kalmamış bir yelkovan ve akrep gibi boşa dönüp duruyor, dişlileri bir türlü harekete geçiremiyorlardı.

Askerî bakımdan Thiers'in, *"Que son génie n'avait jamais rien imaginé de plus profond, de plus habile et de plus admirable,"*[1] dediği ve gene Thiers'in Bay Phéne ile polemiğe girişerek 15 Ekim değil de 4 Ekim günü hazırlanmış olduğunu saptamaya çalıştığı o dâhice plan, hiçbir zaman yerine getirilemezdi. Çünkü gerçekle en küçük bir ilgisi yoktu. Kremlin'i koruyacak olan tahkimat için *la Mosquée*'nin[2] (Napolyon Mutlu Vasiliy Kilisesi'ne bu adı veriyordu) altının kazılması gerekiyordu; bunun ise hiçbir işe yaramayacağı anlaşılmıştı. Kremlin'in altına mayınların döşenmesi, sadece imparatorun bir kaprisiydi. Moskova'dan çıkacağı sırada Kremlin'in havaya uçurulması, çocuğun düştüğü yeri öfkeyle dövmesi gibi bir şey olacaktı. Rus ordusunu izleme işine gelince, Napolyon'u bu kadar düşündüren bu iş o zamana kadar duyulmamış, görülmemiş bir durum yaratmıştı. Fransız komutanları altmış bin kişilik Rus ordusunu gözden kaybetmişlerdi: Thiers'in sözlerine göre, bu altmış bin kişilik Rus ordusu ancak Murat'nın becerikliliği hatta dehası sayesinde bulunabildi!

Diplomatik ilişkiler konusunda, Napolyon'un gerek Tutolmin'in gerek Yakovlev'in karşısında cömertliğini, hakseverliğini ispatlamak ve her şeyden önce kendi askerine kaput ve araba sağlamak düşüncesiyle ileri sürdüğü bütün sözler, olaylardan çıkarmaya çalıştığı bütün sonuçlar hiçbir işe yaramadı: Aleksandr, onun gönderdiği bu elçileri huzuruna kabul etmedi ve ilettikleri isteklere hiçbir karşılık vermedi.

Adalet konusunda alınan tedbirlerin sonuçları da şöyle özetlenebilir: Kundakçı olarak kabul edilen insanlar cezalandırıldıktan

1 "Dehası bundan daha derin bir anlam taşıyan, daha ustaca ve daha çok hayranlık uyandıran bir şey bulamamıştır".

2 Cami.

sonra, Moskova'nın öbür yarısı da yandı.

İdare bakımından bir belediyenin kurulması da soygunların önünü alamadı; ancak bu belediyede görev almış bazı kişilere çıkarlar sağladı, bunlar düzeni sağlamak bahanesiyle Moskova'yı soyuyor ya da kendi mallarını soygundan korumakla uğraşıyorlardı.

Dinî bakımdan, Napolyon Mısır'da sadece bir camii ziyaretle o kadar kolay sonuç aldığı halde, burada hiçbir sonuç alınamadı. Gerçi Moskova'da bulunan iki üç papaz Napolyon'un iradesini yerine getirmeye çalıştılar; ama bunlardan birini, bir Fransız eri, ayin sonrasında vurdu. Öbürü için de bir Fransız memuru çürük raporu verdi. *"Le père, que j'avais découvert et invité à recommencer à dire la messe, a nettoyé et fermé l'église. Cette nuit on est venu de nouveau enfoncer les portes, casser les cadenas, déchirer les livres et commettre d'autres désordres."*[1]

Ticaret hayatını kurmak için bütün çalışkan zanaatkârlara ve bütün köylülere yapılan bildiriye hiçbir karşılık verilmemişti. Zaten o çalışkan zanaatkârlar ortada yoktu. Köylüler ise bu bildiriyi dağıtmak için çok uzaklara kadar giden komiserleri yakalıyor, öldürüyorlardı.

Halkın ve ordunun eğlenmesi için tiyatroların açılması işi de başarılı olmadı. Kremlin'de ve Pozniyakov'un evinde açılmış olan tiyatrolar, aktrisler ve aktörler soyuldukları için hemen kapatıldı.

Yardım işleri bile istenilen sonuçları vermedi. Moskova'yı sahte ve sahte olmayan banknotlar doldurmuştu. Ama hiçbir değerleri yoktu. Ganimeti toplayan Fransızların sadece altına ihtiyaçları vardı. Bu yüzden yalnız Napolyon'un felakete uğramış olanlara böyle cömertçe dağıttığı sahte banknotlar değerlerini yitirmekle kalmamış, gümüş bile altına karşılık olarak kendi değerinden aşağıya bir fiyatla verilir olmuştu.

Ama o devirde yukarıdan verilen emirlerin yerine getirilmediğini gösteren en şaşırtıcı olay, Napolyon'un soygunları durdurmak ve disiplini sağlamak için gösterdiği çaba oldu.

---

1 "Bulduğum ve ayini yapması için ricada bulunduğum papaz kiliseyi temizledi, sonra kapadı. Bu gece gene gelip kapıları zorladılar, kilitleri kırdılar, kitapları yırtıp içeride daha birçok tahribat yaptılar."

Ordunun bütün üst rütbeli kişilerinin verdikleri raporlar şöyleydi:

Önlenilmesi için emirler verilmesine rağmen kentte soygunlar devam etmektedir. Düzen daha sağlanmamıştır ve Moskova'ya mallarını kanuna uygun şekilde gönderen bir tek tüccar yoktur. Yalnız yağmacılar bir şeyler satmaktadırlar, ama bu sattıkları da çalınmış eşyalardır.

La partie de mon arrondissement continue à être en proie au pillage des soldats du 3ème ports, qui, non contents d'arracher aux malheureux réfugiés dans des souterrains le peu qui leur reste, ont même la férocité de les blesser à coups de sabre, comme j'en ai vu plusieurs exemples.[1]

Rien de nouveau outre que les soldats se permettent de voler et de piller. Le 9 octobre.[2]

"Le vol et le pillage continuent. Il y a une bande de voleurs dans notre district qu'il faudra faire arrêter par de fortes gardes. Le 11 octobre."[3]

İmparator kesin olarak soygunların önlenmesi için emir vermiş olmasına rağmen Kremlin'e girip çıkan ordu soyguncularının görülmesinden ötürü son derece hoşnutsuzluk içindedir. Eski hassa alayında düzensizlik ve soygun dün akşam ve gece ile bugün her zamankinden daha şiddetli bir hal almıştır. İmparator kendisini korumakla görevli ve başkalarına disiplin bakımından örnek olması gereken seçkin erlerin bu derece disiplini ayaklar altına almalarını ve ordu için donatılmış depolarla dükkânları yağmalamalarını üzüntüyle karşılamaktadır. Bazıları nöbetçileri dinlememek, devriye gezen subaylara karşı gelmek, onlara küfür etmek ve onları dövmek gibi alçakça davranışlarda bile bulunmuşlardır.

---

1 Birliğimin bulunduğu bölge 3. kolordunun askerleri tarafından gene yağma edilmektedir. Bunlar bodrumlara sığınan zavallı göçmenlerin ellerinde az da olsa kalan ne varsa hepsini almakla yetinmemekte, bunları kılıçlarıyla yaralamaktadırlar. Bunun örneğini birkaç kez kendi gözlerimle gördüm.

2 Askerler gene hırsızlık yapıyor ve her tarafı yağma etmekten çekinmiyorlar, bundan başka hiçbir yeni haber yok. 9 Ekim.

3 Hırsızlık ve yağma devam ediyor. Bizim semtte güçlü bir muhafız kuvveti ile yakalanması gereken bir hırsız çetesi var. 11 Ekim.

Vali şöyle yazıyordu:

> *Le grand maréchal du palais se plaint vivement, que malgré les défenses réitérées, les soldats continuent à faire leurs besoins dans toutes les cours et même jusque sous les fenêtres de l'empereur.*[1]

Ordu tıpkı dağılmış ve kendisini açlıktan, ölümden kurtaracak yemi ayaklarının altında çiğneyen bir hayvan sürüsü gibi yayılmıştı. Moskova'da fazladan kaldığı her gün biraz daha mahvoluyordu. Fakat yine de yerinden kımıldamıyordu. Ancak Smolensk yolu üzerinden geçen konvoyların baskına uğramasından ve Tarutin Savaşı'ndan ötürü birden bütün varlığını saran korkunç paniğe kapıldığı zaman kaçmaya başladı. Thiers'in söylediğine göre Tarutin Savaşı haberi, beklenmedik bir sırada, orduyu denetlerken bunu öğrenen Napolyon'da Rusları cezalandırmak isteğini uyandırdı ve Napolyon bütün ordunun kendisinden beklediği taarruz emrini verdi.

Orduda bulunan insanlar Moskova'dan kaçarken yağma ettikleri her şeyi götürmüşlerdi. Napolyon da kendi hazinesini almıştı. Ordunun ele geçirdiği yüklerle dolu konvoyu gördüğü zaman (Thiers'in söylediğine göre) Napolyon dehşet içinde kalmıştı. Ama tecrübeli olduğu için Moskova'ya gelirken mareşalin arabalarına yaptığı gibi, fazla gelen bütün arabaların yakılmasını emretmedi. Yalnız, askerlerin bindikleri arabalara ve faytonlara bakarak bu araçların iaşe, hasta ve yaralı nakli için kullanılmasının çok iyi bir şey olduğunu söyledi.

Bütün ordunun hali, tıpkı yaralı ve ölümünü hissederek ne yaptığını bilmeyen bir hayvanın durumuna benziyordu. Napolyon'un ve ordusunun ustaca manevralarıyla Moskova'ya girdiği andan ordunun mahvoluşuna kadar izlenen amaçları incelemek, tıpkı ölüm derecesinde yaralanan bir hayvanın can vermeden önce vücudunun titremesinin ve kasılmasının ne anlama geldiğini araştırmak gibidir. Çoğu zaman yaralı bir hayvan bir hışırtı işitince bir silah sesi üzerine avcıya doğru, ileriye doğru koşar, sonra geriye doğru atılır ve böylece kendi ölümünü çabuklaştırmış olur. Napolyon da

1 Saray nazırı, bütün yasaklara rağmen askerlerin gene tuvalet ihtiyaçlarını bütün avlularda, hatta imparatorun pencereleri dibinde görmelerinden şiddetle şikâyet etmektedir.

kendi ordusunun baskısı altında aynı şeyi yapıyordu. Tarutin Savaşı'nın hışırtısı yaralı hayvanı ürkütmüştü, bunun üzerine silah sesi duyar duymaz ileri atılmış, avcıya kadar koşmuş, geriye dönmüş, tekrar ileri gitmiş, gene geriye koşmuş ve sonunda her yaralı hayvanın yaptığı gibi, çıkarına en aykırı, en tehlikeli, ama hiç değilse tanıdığı, bildiği ve eski ayak izleriyle dolu yoldan geriye doğru kaçmaya başlamıştı.

Bize bütün bu harekâtı yönetiyormuş gibi görünen Napolyon (tıpkı ilkel insanların gemilerin pruvasında tahtadan oyulmuş heykelin gücüyle gemiyi idare ettiklerini sanmaları gibi) bütün bu süre içinde yaptığı hareketlerle tıpkı bir arabanın içinde önündeki sicimleri tutarak araba idare ettiğini sanan bir çocuk gibiydi.

XI

6 Ekim günü sabahın erken saatlerinde, Piyer barakadan çıktı. Sonra geri döndü ve kapıda, yanı başında oynayıp duran, kısa, eğri bacaklı, uzun vücutlu, tüyleri eflatuna kaçan küçük köpekle oynaştı. Bu köpek barakalarında yaşıyor, geceleri Karatayev'le birlikte kalıyor, ama bazen kentin bilinmeyen bir yerine gidiyor, sonra gene geri dönüyordu. Herhalde hiçbir zaman bir sahibi olmamıştı, zaten şimdi de kimsenin değildi, bir adı da yoktu. Fransızlar ona "Asor", masalcı er "Femmgalka", Karatayev ile başka erler ise "Gümüş", bazen de "Yapışkan" diyorlardı. Hiç kimseye ait olmaması, bir adının bulunmaması, hatta belirli bir soyunun ve kesin olarak bir renginin bile olmaması, küçük eflatun köpeğe hiç de güç bir durum olarak görünmüyordu. Bir püskül gibi tüylü ama sert olan kuyruğu yukarı doğru kıvrılmış duruyor ve eğri bacakları ona o kadar iyi hizmet ediyordu ki hayvan sık sık sanki dört ayağını birden kullanmayı gerekli bulmadığını belirten zarif bir hareketle arka ayağını kaldırıyor, üç ayağıyla hızlı hızlı koşuyordu. Her şey ona zevk veriyordu. Bazen sevinçten tiz sesler çıkararak sırtüstü yerlerde yuvarlanıyor, bazen düşünceli ve anlamlı bir tavırla güneşte vücudunu ısıtıyor, bazen de bir tahta ya da bir saman parçası ile oynayarak yaramazlık ediyordu.

Şimdi Piyer'in giyimi yırtık bir gömlek (ki bu eski giysilerin-

den kalan tek şeydi), Karatayev'in öğüdü üzerine sıcak tutsun diye ayak bileklerine gelen kısmı sicimle bağlanmış bir asker pantolonu, bir kaftan ve bir köylü şapkasından ibaret kalmıştı. Bu süre içinde vücutça çok değişmişti. Gerçi soylarına özgü ve kuşaktan kuşağa geçen özelliği yitirmemişti; gene iriyarı ve güçlü görünüyordu, ama artık eskisi kadar şişman değildi. Sakalıyla bıyıkları yüzünün alt kısmını kaplamıştı; bit dolu, uzamış, kıvır kıvır saçları birbirine karışmış, küme olmuş, başında bir şapka gibi duruyordu. Gözlerinin sert, sakin, her şeye hazır, kararlı bir bakışı vardı; eskiden bakışında hiçbir zaman böyle bir anlam olmazdı. Bakışlarındaki serbestliğin yerini enerjik, eyleme ve karşı koymaya hazır olduğunu belli eden ağırbaşlı bir anlam almıştı. Ayakları çıplaktı.

Piyer, bir o sabah arabaların ve atlıların oradan oraya dolaştığı düzlüğe, bir derenin ta öbür ucuna, bir onu gerçekten ısırmak istiyormuş gibi davranan küçük köpeğe, bir zevkle sağa sola hareket ettirdiği ve kirli, kalın parmaklarını kımıldattığı çıplak ayaklarına bakıyordu. Gözü çıplak ayaklarına takılınca da her seferinde dudaklarında kendinden memnun olduğunu belirten heyecanlı bir gülümseyiş titriyordu. Bu çıplak ayakların hali ona bütün başından geçen ve bu süre içinde anlamını kavradığı şeyleri hatırlatıyor, bunu hatırlamak da ona zevk veriyordu.

Hava birkaç gündür sakin ve bulutsuzdu; yalnız sabahları hafif bir ayaz oluyordu. Pastırma yazı dedikleri buydu.

Havada, güneşli yerlerde bir ılıklık vardı. Bu ılıklık sabahtan kalan ve hâlâ kendini hissettiren zindeleştirici serinlikten sonra insana bambaşka bir zevk veriyordu.

Uzak, yakın her yerde, sonbaharın yalnız bu aylarında görülen kristal gibi sihirli bir pırıltı vardı. Uzaklarda köyü, kilisesi ve büyük beyaz eviyle Serçe Tepesi görülüyordu. Çıplak ağaçlar, kum taşlar, evlerin damları, kilisenin damındaki yeşil rüzgâr gösterici de uzaktaki beyaz evin köşeleri de, hepsi tertemiz havada en ince ayrıntılarına kadar olağanüstü bir belirginlikle seçilebiliyordu. Biraz ileride bahçe duvarı boyunca boy atan ve daha koyu yeşil renkte görünen leylek ağacı kümeleri ile Fransızların işgalinde bulunan yarı yanmış bir konağın göze yabancı gelmeyen kalıntısı görülüyordu. Kötü bir havada çirkinliğiyle insanı tiksindiren bu içi

pislenmiş, yarı yıkık konak hareketsiz ve göz kamaştırıcı pırıltılı ışıklar altında, sanki harikulade güzel, sakin, huzur dolu bir yerdi.

Evdeymiş gibi ceketinin düğmeleri çözük olarak dolaşan kalpaklı ve dişlerinin arasına kısa bir çubuk sıkıştırmış Fransız, barakanın köşesinden çıktı, dostça göz kırpıp Piyer'e yaklaştı:

– *Quel soleil, hein, monsieur Kiril?* (Bütün Fransızlar Piyer'e öyle diyorlardı.) *On dirait le printemps!*[1]

Sonra kapının kenarına dayanarak aynı teklifi her zaman yaptığı ve Piyer de her zaman onu reddettiği halde pipo içmeyi teklif etti.

– *Si l'on marchait par un temps comme celui-là...*[2]

Piyer ona yola çıkma konusunda neler işittiğini sordu. Onbaşı da hemen hemen bütün orduların yola çıkmak üzere olduklarını, tutsaklar için de bir emir verilmesi gerektiğini söyledi. Piyer'in bulunduğu barakada ölüm döşeğinde olan Sokolov adında bir er vardı. Piyer, bu er için tedbir almak gerektiğini söyledi. Onbaşı karşılık vererek Piyer'e bu konuda endişe etmemesini, bu iş için sürekli olarak hizmet gören sahra hastanelerinin bulunduğunu, hastalar için özel emir verileceğini, komutanlığın her çeşit ihtimali göze alarak bütün tedbirleri almış olduğunu belirtti.

– *Et puis, monsieur Kiril, vous n'avez qu'à dire un mot au capitaine, vous savez. Oh, c'est un ... qui n'oublie jamais rien. Dites au capitaine quand il fera sa tournée, il fera tout pour vous...*[3]

Onbaşının söz ettiği yüzbaşı, sık sık ve uzun uzun Piyer'le sohbet eder, ona her konuda hoşgörü gösterirdi.

– *Vois-tu, Saint-Thomas, qu'il me disait l'autre jour; Kiril c'est un homme qui a de l'instruction, qui parle français; c'est un homme. Et il s'y entend le... S'il demande quelque chose, qu'il me dise, il n'y a pas de refus. Quand on a fait ses études, voyez-vous, on aime l'instruction et les gens comme il faut. C'est pour vous, que je dis celà, Monsieur Kiril. Dans l'affaire de l'autre jour, si ce n'était grâce à vous, ça aurait fini mal.*[4]

---

1 Ne güneş, değil mi Mösyö Kiril? Sanki ilkbahar gelmiş!

2 Böyle bir havada yürüyüşe geçilse...

3 Hem sonra, Mösyö Kiril, yüzbaşıya bir söz söylemeniz yeterli. Biliyorsunuz. Ah, öyle bir ... hiçbir zaman hiçbir şeyi unutmaz. Yüzbaşı denetime çıkınca ona söyleyin, sizin için elinden geleni yapar...

4 Bak, Saint-Thomas bana geçen gün şöyle dedi: Kiril aydın bir insandır. Fransızca konuşan bir adamdır. Bir Rus beyidir. Başından felaketler geçmiştir ama erkektir. Bu

Onbaşı bir süre daha sohbet ettikten sonra çekilip gitti. (Bir gün önce yaşanan ve onbaşının bahsettiği olay, tutsaklarla Fransızlar arasında çıkan bir kavgaydı; Piyer güçlükle arkadaşlarını sakinleştirmişti.) Tutsaklardan birkaçı Piyer'in Fransızla konuştuklarını dinlemişlerdi, hemen sonra ne dediğini sordular. Piyer, arkadaşlarına onbaşının yola çıkılacağı konusunda söylediklerini anlatırken barakanın kapısına zayıf, sapsarı ve üstü başı yırtık bir Fransız eri yaklaştı. Çevik, çekingen bir hareketle selam niyetine iki parmağını alnına dokundurarak Piyer'e doğru döndü ve ona Platoş adlı erin orada bulunup bulunmadığını sordu; ona dikmesi için bir gömlek ısmarladığını söylüyordu.

Bir hafta önce, Fransızlara deri ve keten verilmiş, onlar da tutsak erlere çizme yaptırmak ve gömlek diktirmek üzere bunları onların arasında dağıtmışlardı.

Karatayev, elinde dikkatle katlanmış bir gömlekle dışarı çıktı:

– Hazır, hazır, evladım! dedi.

Hava sıcak olduğu ve böyle daha rahat çalıştığı için ayağında sadece bir pantolon, sırtında da toprak gibi kapkara, yırtık pırtık bir gömlek vardı. Saçları ustaların çoğu zaman yaptığı gibi bir lifle bağlanmıştı, yuvarlak yüzü bundan ötürü daha da toparlak ve daha sevimli görünüyordu. Gülümseyerek kendi eliyle diktiği gömleğin katlarını açtı.

– İşin temeli sözdür. Cuma günü yapacağımı söyledim ya, yaptım işte, diyordu.

Fransız huzursuzluk içinde çevresine bakındıktan sonra, sanki kuşkusunu yenmiş gibi aceleyle üniformasını çıkarıp sırtına gömleği giydi. Üniformasının ceketi altında gömlek yoktu. Çıplak, sarı, zayıf vücudunun üzerine uzun, yağlı ve çiçekli ipek bir yelek giymişti. Kendisini seyreden tutsakların gülmeye başlamalarından korktuğu belliydi, hemen başını gömleğin altından sokarak giyindi. Tutsaklardan hiç kimse bir tek söz söylemedi.

Platon gömleğin eteğini çekip düzelterek:

– Tastamam, görüyor musun? diyordu.

---

işlerden anlar ha... Bir şey isterse reddetmek yok. İnsan tahsili oldu mu böyledir işte. Kültürlü insanı, mazbut insanlar severler. Bunu sizin iyiliğiniz için söylüyorum Mösyö Kiril. Önceki gün olan iş var ya, siz olmasaydınız her şey berbat olurdu.

Fransız başını ve kollarını gömleğin içine geçirdikten sonra, gözlerini kaldırmadan gömleğin üzerinde nasıl durduğuna bakıyor, dikişlerini gözden geçiriyordu.

Platon dudaklarını yayan geniş bir gülümsemeyle:

– Eh ne yapalım yavrum? Burası terzihane değil ki, doğru dürüst bir dikiş makinesi bile yok. Oysa, "Alet çalışır, el öğünür," derler.

Belliydi ki yaptığı işten kendisi de memnunluk duyuyordu. Fransız:

– *C'est bien, c'est bien, merci, mais vous devez avoir de la toile de reste?*[1] dedi.

Karatayev, kendi yapıtına bakarak sevinmeye devam ediyordu.

– Bir kez vücuduna alıştı mı daha iyi olacak, diyordu. Bak ne güzel oldu. Ne kadar seveceksin bunu...

Fransız gülümsedi:

– *Merci, merci, mon vieux, le reste?*[2] diye tekrarladı ve cebinden bir banknot çıkararak onu Karatayev'e uzattı:

– *Mais le reste?..*[3]

Piyer, Platon'un Fransız'ın söylediğini anlamak istemediğini görüyor ve söze karışmadan onlara bakıyordu. Karatayev para için teşekkür etti, sonra yine yaptığı işi hayran hayran seyretmeye koyuldu. Fransız geri kalan kumaşın verilmesi için ısrar ediyordu. Sonunda söylediklerini Rusçaya çevirmesini Piyer'den rica etti. Karatayev:

– Kalan parçaları ne yapacakmış? dedi. Ben onlardan mükemmel ayak sargısı yaparım. Her neyse, madem ısrar ediyor... Alsın!

Karatayev, bunu söyledikten sonra birden değişmiş, hüzünlenmiş bir yüzle cebinden kesilmiş kumaş parçalarını koyduğu küçük paketi çıkardı ve yüzüne hiç bakmadan Fransız'a uzattı. Arkasını dönüp uzaklaşırken:

– Hay Allah! diye söylendi.

Fransız bir an elindeki ketene baktı, düşündü, soru sormak istiyormuş gibi Piyer'e baktı, sonra sanki Piyer'in bakışıyla ne demek istediğini anlamış gibi birden kızararak tiz bir sesle:

---

1 İyi, iyi, teşekkür ederim, peki, ya artan keten parçası?

2 Teşekkür ederim azizim, peki ya geri kalan parçalar?

3 Ya geri kalanı?..

– *Platoche! Dites donc Platoche!*[1] diye seslendi ve kesilmiş kumaş parçalarını ona uzattı. *Gardez pour vous,*[2] dedi ve arkasını dönüp uzaklaştı.

Karatayev başını sallayarak:

– Bak işte! dedi. Bunlara gavur derler ama onlarda da yürek var. İhtiyarlar boşuna, "Terleyen el cömert olur, kuru el kimseye uzanmaz," dememişler. Kendi çırılçıplak, öyleyken gene de bunları verdi.

Düşünceli bir tavırla gülümseyerek parçalara baktı, bir süre sustu. Sonra:

– Bunlardan mükemmel bez pabuç olur! dedi, dönüp barakaya girdi.

XII

Piyer tutsak edileli dört hafta olmuştu. Fransızlar ona kendisini erlerin bulunduğu barakadan alıp subayların barakasına geçirmeyi teklif ettikleri halde, hep aynı barakada kalmıştı.

Soyulmuş ve yanmış Moskova'da bir insanın katlanabileceği en büyük yoksunluklara katlanmak zorunda kalmıştı; ama güçlü bir vücut yapısı, mükemmel sağlık durumu (bunun böyle olduğunu o zamana kadar fark etmemişti bile) ve bu yoksunlukların ne zaman başladıklarını kestirmeye bile olanak kalmayacak kadar belirsiz bir şekilde, yavaş yavaş meydana gelmesi sayesinde, bunlara yalnız kolaylıkla değil, aynı zamanda seve seve katlanıyordu. O kadar ki eskiden boşu boşuna aradığı sakinliğe ve kendinden memnun olma duygusuna ancak bu süre içinde kavuşabildi. Bu teselli verici sakinliği ve kendi benliğiyle uyuşma duygusuna kavuşmayı ömrü boyunca çeşitli yerlerde aramış durmuş ve Borodino Savaşı sırasında onu erlerde fark edince şaşırıp kalmıştı. Oysa kendisi bu duygunun tatminini iyilik etmekte, masonlukta, sosyete hayatının dağınıklığı içinde, şarapta, kendini feda ederek kahramanca bir davranışta ve Nataşa'ya karşı beslediği o romantik aşkta boşuna aramış durmuştu; hatta buna düşünce yolundan erişmeyi denemiş, ama

1 Platoş! Buraya baksana Platoş!

2 Sizin olsun.

bütün bu arayışları, bütün bu denemeleri onu aldatmıştı. Sonunda kendisi de farkında olmadan, bu teselli edici sakinliğe, bu kendi benliğiyle uyuşmaya, ancak dehşet verici bir şekilde ölümle karşı karşıya geldikten, bütün yoksunluklara dayanmak zorunda kaldıktan ve Karatayev'de bulunan cevheri kavradıktan sonra kavuşabilmişti. İdam cezasının infazı sırasında, o korkunç anlarda olup bitenler, sanki, eskiden kendisine önemli görünen bütün endişeli düşüncelerin, bütün duyguların anısını silip götürmüştü. Aklına ne Rusya ne savaş ne politika ne Napolyon geliyordu! Açıkça anlıyordu ki bütün bunlar kendisini ilgilendirmiyor, bu işlerde rol oynamak ona düşmüyordu; bu yüzden de bütün bunlar hakkında yargıda bulunamıyordu. Durup durup Karatayev'in "Kışın geleceği yazdan, Rusya'nın da olacağı önceden belli olmuş." sözlerini tekrarlayıp duruyor, bu sözler ona garip bir sakinlik veriyordu. Şimdi Napolyon'u öldürmek istemesi de mistik hesaplar yapması da kıyamet canavarı da ona anlaşılmaz, hatta gülünç şeyler olarak görünüyordu. Karısına karşı duyduğu öfke, adının kirlenmemesi için beslediği endişeler şimdi onun gözünde yalnız hiçbir önemi olmayan şeyler olarak değil, aynı zamanda için için eğlendiği şeyler olmuştu. O kadının falanca yerde hoşuna giden bir yaşantı sürdürmesini neden umursamalıydı? Tutsak ettikleri insanın Kont Bezuhov olduğunu bilmeleri ya da bilmemeleri kimin umurundaydı? Hatta bunun kendisi için ne önemi vardı?

Şimdi Prens Andrey ile yapmış olduğu konuşmayı sık sık hatırlıyor, onun düşüncelerini tam anlamıyla kabul ediyordu; yalnız Prens Andrey'in düşüncesini biraz daha farklı anlıyordu. Prens Andrey mutluluğun ancak olumsuz olabileceğini düşünüyor, öyle söylüyordu; ama bunları söylerken sözlerinde acı ve hafif bir alay vardı. Sanki onları söylerken bir başka düşünceyi ileri sürmek istiyordu; bu düşünceye göre, biz insanlara tam bir mutluluğa erişmek eğiliminin doğuştan verilmiş olması, sadece bu amaca ulaşmamızı önleyerek bize acı çektirmek amacını güdüyordu. Ama Piyer hiçbir art düşüncesi olmadan bunun doğru olduğunu kabul ediyordu. Şimdi tüm üzüntülerin yokluğu, bütün ihtiyaçlarının karşılanması, bunun sonucu olarak da istediği mesleği seçmekte serbest oluşu, daha doğrusu yaşantının biçimi, Piyer'e insanın eri-

şebileceği en yüksek, en katıksız, en kesin mutluluk olarak görünüyordu. Ancak şimdi burada, ilk kez, insanın acıktığı zaman yemek yemesinin, susadığı zaman su içmesinin, uyumak istediği zaman uyumasının, üşüdüğü zaman sıcak bir yere kavuşmasının, bir başka insanla konuşmak istediği zaman, onunla konuşmasının ve insan sesi duymasının zevkini tam anlamıyla değerlendirebiliyordu. Bütün bunlardan yoksun olduğu bir sırada, ihtiyaçlarının tatmini, örneğin iyi bir besin, temizlik, özgürlük gibi şeyler, şimdi Piyer'e tam bir mutluluk olarak görünüyordu. Uğraşacağı bir iş, yani yaşamasını sağlayacak bir meslek seçmek ise şimdi böyle bir seçim yapma olanağı bu kadar kısıtlandığı bir sırada, ona o kadar hafif bir iş olarak görünüyordu ki aşırı bir konforun, ihtiyaçların tatmininden doğan mutluluğu tamamen yok ettiğini, iş seçmekte büyük bir özgürlüğe sahip olmanın, yani eğitiminin, zenginliğinin ve sosyal durumunun kendisine sağladığı bu özgürlüğün ise aslında bir meslek seçmeyi çözümlenmesi olanaksız bir problem haline getirdiğini, hatta bir iş bulma ihtiyacını da onunla meşgul olmak olanağını da ortadan kaldırdığını unutuyordu.

Şimdi bütün düşünceleri, özgürlüğe kavuşacağı zaman yapacağı şeylere yönelmişti. Oysa sonradan Piyer, ömrü boyunca, tutsak olarak geçirdiği bu bir aylık süreyi ve yalnız o süre içinde duyduğu ve bir daha hiçbir zaman duyamayacağı o şiddetli, o sevinçli izlenimleri, en önemlisi o sırada duyduğu derin huzurla iç dünyasındaki o sınırsız özgürlüğü heyecanla anacaktı.

Daha ilk gün, sabahleyin erkenden kalkıp gün doğarken barakadan çıktığı ve önce Novodeviçi Manastırı'nın karanlık kubbelerini, haçlarını, tozlu otların üzerinde donmuş çiy damlalarını, Serçe Dağları'nın küçük tepelerini ve derenin üst yanında kıvrıla büküle giderek uzaklarda, eflatun ufuklarda kaybolan derenin ormanlık kıyılarını gördüğü, derisinin üzerinde havanın serinliğini hissettiği, Moskova'dan düzlüğe uçan siyah kargaların seslerini işittiği, sonra da bulutların altından kayan güneşin bir parçası ihtişamla çıkıp da bir anda her yere ışıklar fışkırdığı vakit, haçlar, çiğ damlaları, uzaklar, dere, kısaca her şey bu neşe veren aydınlığa gömülünce içinde o zamana kadar hiç duymadığı bir hissi yaşamın güçlü ve sevinç verici olduğunu duymuştu. Bu duygu yalnız tutsak ol-

duğu süre boyunca onu terk etmemekle kalmadı; durumu zorlaşıp güçlükler arttıkça onlarla orantılı olarak güçlendi.

Piyer'in her şeye hazır olduğunu belli eden bu duygusu, bu manevi toparlanma, barakaya gelişinden hemen sonra arkadaşları ile kurduğu ilişkilerle onların kendisi hakkında besledikleri yüksek düşünceler sayesinde daha da derinleşmişti. Yabancı dil bilmesi, Fransızların kendisine saygı göstermeleri, ondan istenilen her şeye kişiliğine özgü, gösterişsiz, candan bir tavırla karşılık vermesi (Piyer'e subay olarak haftada üç ruble veriliyordu), barakanın duvarına eliyle çivi çakarak ispat ettiği gücü, arkadaşlarına karşı gösterdiği sevgi, onların da bir türlü anlayamadıkları o hiçbir şey yapmadan, kımıldamadan oturup düşünme yeteneği, Piyer'in erlere biraz esrarengiz ve üstün bir varlık olarak görünmesine yol açıyordu. Eski yaşadığı çevrede ona zararı dokunmasa bile sıkıntı veren aynı özellikler, yani sahip olduğu güç, konfora değer vermeme, dalgınlık, açık yüreklilik, burada, bu insanların arasında onu hemen hemen kahraman durumuna getiriyordu. Piyer de kendisine bu açıdan bakmalarının, ona bir sorumluluk yüklediğini hissediyordu.

XIII

Ekimin altısını yedisine bağlayan gece, Fransızlar harekete geçtiler: Mutfaklar, barakalar yıktırılıyor, arabalar yükleniyor ve birliklerle konvoylar yola çıkıyorlardı.

Sabah saat yedide bir Fransız konvoyu sefer üniformaları giymiş olarak başlarında miğferler, ellerinde tüfekler, çantalar ve kocaman çuvallarla barakaların önünde duruyor, bütün hat boyunca Fransızca küfürlerle karışık heyecanlı konuşmalar duyuluyordu.

Barakada herkes hazırdı; hepsi giyinmiş, kemerlerini takmış, ayaklarına postallarını geçirmiş, çıkmak için sadece emir bekliyorlardı. Yalnız solgun yüzlü, zayıf ve gözlerinin çevresinde mor halkalar olan hasta er Sokolov giyinmemiş, ayakları çıplak, oturduğu yerde kımıldamadan duruyor, zayıflıktan dışarı uğramış gözleriyle kendisine hiç önem vermeyen arkadaşlarına soru sorar gibi bakıyor, hafif hafif hep aynı sesle inliyordu. Belli ki böyle inlemesine

çektiği acılardan çok (dizanteriye tutulmuştu) tek başına kalmanın korkusu ve üzüntüsü yol açıyordu.

Piyer ayaklarına bir Fransız'ın pençe yapılması için getirdiği bir çay kutusundan Karatayev'in diktiği ayakkabıları geçirmiş, beline bir ip bağlamış olarak hastaya yaklaştı, önünde çömeldi.

– Ne üzülüyorsun Sokolov? Tümden gitmiyorlar ya! Burada bir sahra hastaneleri var. Belki senin durumun bizimkinden daha iyi olacak, kim bilir?

Er daha yüksek sesle:

– Ah Tanrım! Ah! Ölüyorum, ecelim geldi! Ah Tanrım! diye inledi.

Piyer doğruldu:

– Dur gidip onlara bir daha sorayım bu işi, diyerek barakanın kapısına doğru yürüdü.

Piyer kapıya yaklaşırken bir akşam önce Piyer'e çubuk ikram eden onbaşı, yanında iki erle birlikte öbür taraftan aynı kapıya doğru geliyordu. Onbaşı da yanındaki erler de sefer üniformalarını giymişlerdi. Sırtlarında çantalar, başlarında da tutsaklara yabancı gelmeyen ve yüzlerini tamamen değiştiren, kayışları iliklenmiş miğferler vardı.

Onbaşı kapıya komutanlığın emri üzerine onu kapamak üzere yaklaşıyordu. Tutsakları dışarı çıkarmadan önce onları yeniden saymak gerekiyordu.

Piyer:

– *Caporal, que fera-t-on du malade?*[1] diye söze başlayacak oldu, ama daha bunu söylediği anda, karşısındakinin aynı onbaşı mı, yoksa hiç tanımadığı bir insan mı olduğu kuşkusuna düştü: Onbaşı o anda öylesine değişmiş görünüyordu! Bundan başka, Piyer bunları söylerken aynı anda her iki yandan trampet sesleri duyulmuştu. Onbaşı, Piyer'in sözleri üzerine hiçbir anlamı olmayan bir küfür savurdu ve kapıyı şiddetle çarparak kapadı. Barakanın içi yarı karanlık oldu. İki yandan, kulakları çınlatan trampet sesleri geliyor, hastanın iniltilerini bastırıyordu.

Piyer, kendi kendine, "İşte başlıyor! Gene başlıyor!" diye söylendi ve elinde olmayarak sırtında bir ürperme hissetti. Onbaşı-

1 Onbaşı, hasta ne olacak?

nın değişmiş yüzünde, sesinin tonunda, tahrik eden ve her şeyin sesini bastıran trampetlerin gürültüsünde insanları kendi istekleri dışında hemcinslerini öldürmeye zorlayan, karşı durulmaz, esrarengiz gücü görmüş, onu tanımıştı. Bu güçten korkmak, ondan kaçmaya çalışmak, araç olarak kullandığı insanlara ricalarla, yalvarışlarla başvurmak hiçbir sonuç veremezdi! Piyer artık bunu biliyordu. Beklemek ve sabretmek gerekiyordu. Piyer artık hastaya bir daha yaklaşmadı, yüzüne de hiç bakmadı. Hiç konuşmadan, kaşlarını çatarak barakanın kapısında öylece ayakta durdu.

Barakanın kapısı açılıp da tutsaklar bir koyun sürüsü gibi birbirlerini ite kaka kampın çıkış yerinde sıkıştıkları vakit, Piyer aralarından güç bela geçerek onbaşının söylediğine göre hatırı için her şeyi yapmaya hazır olan yüzbaşıya yaklaştı. Yüzbaşı da sefer üniformasını giymişti ve onun da soğuk yüzünde, Piyer'in, onbaşının sözleri ile trampetlerin çatırdısında hissedip tanıdığı "şey" vardı; Piyer'e bakıyordu.

Yüzbaşı, yanından kalabalık bir sürü halinde geçen tutsaklara bakıyor, sert bir tavırla kaşlarını çatarak:

– *Filez, filez!*[1] diye söyleniyordu.

Piyer, yapacağı hareketin boşuna olacağını bile bile ona yaklaştı. Subay onu tanımamış gibi başını çevirip soğuk bir tavırla baktı:

– *Eh bien, qu'est-ce qu'il y a?*[2] diye sordu.

Piyer, hastanın durumunu söyledi. Yüzbaşı:

– *Il pourra marcher, que diable!*[3] dedi ve Piyer'in yüzüne hiç bakmadan, Filez, filez! diye söylenmeye devam etti.

Piyer:

– *Mais non, il est à l'agonie...*[4] diye tekrar söze başlayacak oldu.

Yüzbaşı öfkeyle kaşlarını çatarak:

– *Voulez-vous bien!*[5] diye bağırdı.

Trampetler, "Rapa rapa rap rap!" diye gürlüyordu. Bunun üzeri-

1 Yürüyün, yürüyün!

2 Ne var? Ne oldu?

3 Yürüyebilir, Allah'ın cezası herif!

4 Yok canım, ölüm döşeğinde can çekişiyor...

5 Siz kendi işinize baksanıza!

ne Piyer, o gizli gücün artık bu insanları tümüyle pençesine aldığını, bundan böyle artık ne söylese boşuna olacağını anladı.

Tutsak subayları erlerden ayırıp önden gitmelerini emrettiler. Piyer'in de içinde bulunduğu subaylar otuz, erler ise üç yüz kadardı.

Başka barakalardan çıkarılmış olan tutsak subayların hepsi Piyer'in tanımadığı kişilerdi. Ondan çok daha iyi giyinmişlerdi. Ayağındaki ayakkabılara ve yüzüne kuşku ile yabancılık duyarak bakıyorlardı. Piyer'in biraz ilerisinde, tutsak arkadaşlarının genel olarak saygı duydukları anlaşılan ve sırtında Kazanlıların giydikleri çeşitten beli bir havlu ile sıkılmış, uzun ceket olan şişman, tombul, sarı ve öfkeli yüzlü bir albay yürüyordu. Yürürken hep, "Ah! of!" diye inliyor, derin derin soluk alıyor, hiç gereği olmadığı halde herkesin acele ettiğini, ortada şaşılacak bir şey yokken herkesin her şeye hayret ettiğini ileri sürerek söylenip duruyordu. Kısa boylu, zayıf bir başka subay herkesle sohbet etmeye çalışıyor, nereye götürüldükleri ve o gün içinde ne kadar yol alabilecekleri konusunda çeşit çeşit tahminler yürütüyordu. Ayaklarında iki keçeli çizme, sırtında da komiser üniforması bulunan bir memur oraya buraya koşuyor, yanmış Moskova'yı inceliyor, gözlemlerini yüksek sesle bildiriyor, nerenin yandığını ve o sırada görünen yerin Moskova'nın hangi semti olduğunu söylüyordu. Konuşmasından Polonyalı olduğu anlaşılan üçüncü bir subay, komiser üniformalı memurla tartışıyor, Moskova'nın semtlerini belirtirken yanıldığını ispatlamaya çalışıyordu.

Albay öfkeli bir tavırla:

– Ne diye tartışıyorsunuz? diyordu. Aziz Nikolay semti de olsa, Aziz Vasa da olsa hep bir değil mi? Görmüyor musunuz? Her şey yanmış. Bundan sonra artık ne olacak... Ne diye ayağımızın altında dolaşıyorsunuz, yol az mı geldi?

Bunu öfkeyle arkasından gelen ama hiç de itmeyen birine söylemişti. Yangın yerlerini seyreden tutsakların arasında bir sağdan bir soldan hep:

– Hay Allah! Hay Allah! Neler yapmışlar! sesleri duyuluyordu. Zamoskvoreçye de Zubovo da gitmiş, Kremlin de öyle... Bakın... Yarısı yok olmuş... Ben size bütün Zamoskvoreçye'nin (Mosko-

va Nehri arkasının) yok olduğunu söylemiştim ya, gerçekten öyle işte.

– Madem yanmış bitmiş, artık üzerinde konuşulur mu? diyordu albay.

Hamovniki'den geçerlerken (burası Moskova'nın yangından korunmuş nadir semtlerinden biriydi) kilisenin yanından yürüdükleri sırada birden bütün tutsak kalabalığı kendini bir yana attı, dehşet içinde kaldıklarını, tiksinti duyduklarını belli eden çığlıkları duyuldu.

– Allah belalarını versin, Allahsız herifler! Ölü, sahiden ölü... Bir şeyler sürmüşler üstüne.

Piyer de yanındakilerin bu çığlıkları atmalarına yol açan şeyin bulunduğu kiliseye sokuldu ve parmaklığa dayalı belirsiz bir cisim gördü. Kendisinden daha iyi görebilecek durumda olan arkadaşlarından bunun bir insan cesedi olduğunu öğrendi; ölüyü dikine parmaklığa dayamış, yüzüne de is sürmüşlerdi.

Konvoyu götüren muhafızların küfürleri duyuldu:

– *Marchez, sacré nom... Filez...Trente mille diables...*[1] ve Fransız erleri ölüye bakan tutsak kalabalığını daha büyük bir öfke içinde süngüleriyle dağıttılar.

XIV

Tutsaklar Hamovniki'nin dar sokaklarından geçerken yalnız kendi konvoylarıyla, onları götüren ve arkadan gelen muhafızlara ait arabalarla, fungonlarla birlikte gidiyorlardı. Ama asıl iaşe depolarının bulunduğu yere çıkınca birden kendilerini yoğun bir kalabalık halinde ilerleyen ve yer yer özel kişilere ait faytonların sıkıştığı koca bir topçu konvoyunun ortasında buldular.

Köprüye gelince bulundukları yerden önde ve arkada ardı arası kesilmeyen birçok başka konvoyun hareket halinde olduğunu gördüler. Sağda, Kaluga yolunun Neskuçni'nin yanından kıvrıldığı yerde, ta uzaklara kadar bitmez tükenmez ordu kolları ile konvoylarının birbirlerini izlediği görülüyordu. Bunlar Beauharnais'nin herkesten önce yola çıkmış bulunan ordularıydı; arkada, kıyılarda

1 Yürüyün, Allah'ın cezası herifler... Yürüyün... Kör olasılar!

ve taş köprünün üzerinde ise Mareşal Ney'in orduları ve konvoyları birbirini izliyordu.

Tutsakların bulunduğu Davout'nun birlikleri Kırım Sığlığı üzerinden geçmişlerdi, bir kısmı artık Kaluga'nın sokaklarından birine girmek üzereydi. Ama konvoylar o kadar yayılmıştı ki daha Beauharnais'nin son arabaları Moskova'dan çıkıp Kaluga Sokağı'na sapmadan Ney'in kumanda ettiği ordunun baş kısmı Büyük Ordinka'dan çıkmıştı bile.

Kırım Sığlığı'ndan çıktıktan sonra, tutsaklar birkaç adım atıp duruyor, tekrar yürüyor ve her taraftan gelen faytonlarla insanlar bir araya gelip gittikçe daha çok sıkışıyorlardı. Köprüyü Kaluga Sokağı'ndan ayıran birkaç yüz adımlık yeri bir saatten daha fazla bir süre içinde geçen tutsaklar, Derearkası Sokağı ile Kaluga Sokağı'nın kesiştikleri meydana ulaştılar ve orada büyük bir yığın olup sıkıştılar, o dörtyol ağzında birkaç saat durdular. Her taraftan deniz uğultusu gibi gürültü geliyordu; tekerlek takırtısı, ayak sesleri ve durmadan sürüp giden öfkeli çığlıklarla küfürler duyuluyordu. Piyer yarı yanmış bir evin duvarına yapışmış olarak duruyor, gürültüyü dinliyor ve bu sesler hayalinde trampet sesleriyle birleşiyordu.

Tutsak subaylardan birkaçı durumu daha iyi görebilmek için Piyer'in yanında durduğu yarı yanmış evin duvarına çıktılar.

– Amma da kalabalık! Amma kalabalık! Topların üzerine bile çıkmışlar! Şuraya bak: Kürk götürüyorlar!.. Hay Allah! Köpoğlu köpekler! Amma da talan etmişler! Bak şu herifin arkasında, arabanın üzerinde... Vallahi tasvirlerden çıkarmışlar bunları! İnan olsun! Herhalde Alman bunlar. Bak bak, bizim köylülerden biri de aralarında, vallahi! Ah alçaklar! Şuraya bak, öyle yüklemiş ki arabasını, ilerleyemiyor! Şu ilerideki iki tekerlekli arabaya bak... Onlar bile neler almışlar! Şuna bak, sandığın üzerine kurulmuş. Hay Allah! Dövüşüyorlar!

– Vur suratına! Suratının ortasına! Böyle giderse akşamı ederiz burada. Bak, bakın bakın... Bunlar herhalde Napolyon'a... Kendisine ait eşyalar. Baksana atları ne biçim! Taçlı arabaları var. Bu gördüğü de portatif bir ev. Çuvalı düşürdü, ama görmedi. Gene dövüşüyorlar... Kucağında çocukla bir kadın, hem de fena değil... Şu-

raya bak, ucu bucağı görünmüyor. Bizim orospulara bak! Vallahi orospu bunlar!.. Faytonlara kurulmuşlar, amma da rahat gidiyorlar!

Herkesin duyduğu merak, tıpkı Hamovniklerde kilisenin yanından geçtikleri sırada olduğu gibi, bütün tutsakları dalga halinde yola doğru itti ve Piyer uzun boylu olduğu için başkalarının başları üzerinden tutsakların merakını bu kadar uyandıran şeyin ne olduğunu gördü. Tıka basa dolu sandıkların yerleştiği üç faytonda, neredeyse birbirlerinin kucağına oturur gibi sıkışmış, renk renk giysiler içinde, süslenip püslenmiş, yanaklarına allık sürmüş, tiz seslerle bir şeyler bağıran kadınlar vardı.

Piyer, o esrarengiz gücün ortaya çıktığını kavradığı andan beri artık hiçbir şeyi garip ya da korkunç görmüyordu: Ne eğlence olsun diye yüzüne is sürülmüş cesedi ne bir yerlere gitmek için acele eden bu kadınları ne de Moskova'nın büyük yangınları! Artık gördüğü şeyler, onun üzerinde hemen hemen hiçbir etki yapmıyordu; sanki ruhu, çetin savaşa hazırlanırken kendi gücünü azaltabilecek bütün izlenimleri reddediyordu.

Kadın konvoyu geçip gitti. Onların arkasından gene arabalar, erler, furgonlar, gene erler, topçu birliklerinin ek kuvvetleri, arabalar, gene erler, sandıkları, gene erler ve bu arada tek tük kadınlar birbirlerini izleyip gittiler.

Piyer, insanları ayrı ayrı görmüyordu, sadece ilerleyişlerini fark ediyordu. Sanki bilinmeyen bir güç bütün bu insanları ve atları bilinmeyen bir yere doğru kovalıyordu. Piyer'in onları gözlediği o bir saat içinde, hepsi, çeşit çeşit sokaklardan, hep aynı amaçla, bir an önce oradan geçmek amacıyla kayar gibi çıkıyordu; hepsi de aynı şekilde başkalarıyla burun buruna gelince öfkelenmeye, dövüşmeye başlıyordu; beyaz dişler sırıtıyor, kaşlar çatılıyor, dudaklardan hep aynı küfürler dökülüyordu; bütün yüzlerde Piyer'in o sabah trampet sesini duyduğu vakit onbaşının yüzünde görüp hayret ettiği aynı acımasız, soğuk, atılgan ve kararlı ifade vardı.

Konvoyun komutanı, emrindeki birliği toplayıp da bağıra bağıra, tartışa tartışa arabaların arasından geçmeyi başardığı zaman, artık akşam olmak üzereydi. Her yandan çevrilmiş olan tutsaklar da Kaluga yoluna çıktılar.

Durup dinlenmeden, çabuk çabuk yürüyorlardı, ancak güneş batmaya yüz tutunca durakladılar. Arabalar birbirlerine yaklaştı ve erler gece konaklamak için hazırlık yapmaya başladılar. Herkes öfkeli ve hoşnutsuz görünüyordu. Uzun bir süre dört bir yandan küfürler, öfkeli bağırışlar ve dövüş sesleri duyuldu. Konvoyun arkasından gelen fayton, konvoydakilere ait bir arabanın üzerine gelmiş, okuyla onu delmişti. Her yönden birkaç er, arabaya koştu; bazıları faytona koşulu atların başlarına vurarak onları yoldan çevirmeye çalışıyor, bazıları da kendi aralarında dövüşüyorlardı. Piyer, bir Alman'ı kılıç vuruşuyla başından ağır bir şekilde yaraladıklarını gördü.

Öyle görünüyordu ki şimdi sonbahar akşamının o soğuk alacakaranlığı içinde bir tarlanın ortasında durunca bütün bu insanlarda çıkıştaki acelenin ve bir yerlere gitmek için hızla yönelişin yerini hepsinde aynı olan başka bir duygu almıştı; hepsi birden tatsız bir şekilde uyanmış gibiydi. Sanki durunca hepsi daha gidecekleri yerin bile bilinmediğini ve gittikleri yolda kendilerini çok acı ve zor şeylerin beklediğini kavramıştı.

Konvoy muhafızları, bu konak yerinde tutsaklara yola çıkışlarında olduğundan çok daha kötü davranıyorlardı. Bu konak yerinde tutsaklara ilk kez at eti ile pişmiş yemek verildi.

Subaylardan en son ere kadar her biri ayrı ayrı her tutsağa karşı kişisel bir öfke duyuyor gibi davranıyordu; daha önceki dostane ilişkilerin yerini beklenmedik bir şekilde bu düşmanlık almıştı.

Tutsaklar sayılıp da Moskova'dan çıkarken meydana gelen karışıklık içinde karnının ağrıdığını bahane eden bir Rus erinin kaçtığı anlaşılınca bu öfke daha da şiddetlendi. Piyer, bir Fransız'ın yoldan çok uzaklaştığı bahanesiyle Rus erlerinden birine dayak attığını görmüş, arkadaşı olan yüzbaşının da asteğmeni azarladığını, Rus erinin kaçışı yüzünden onu divanı harbe vereceğini söyleyerek tehdit ettiğini işitmişti. Asteğmen kendisini savunmak için erin hasta olduğunu ve yürüyemediğini söyleyince subay konvoydan geri kalan herkesi kurşuna dizmek için emir verilmiş olduğunu söyledi. Piyer, idamlar sırasında tüm varlığını ağırlığı altında ezen ve tutsak kampında bulunduğu sürece hiç fark edilmeyen o uğursuz gücün, şimdi gene onu etkisi altına aldığını hissediyordu.

İçinde korku uyanmıştı; ama hissediyordu ki bu uğursuz güç onu ezip yok etmek için ne kadar çaba gösterse gene de içinde onunla hiçbir ilişkisi olmayan bambaşka bir his, bir yaşama tutkusu, gittikçe şiddetleniyor, gittikçe güçleniyordu.

Piyer, yalnız buğday unuyla at etinden yapılmış akşam yemeğini yiyerek arkadaşlarıyla sohbet etti. Ne kendisi ne de arkadaşları Moskova'da gördüklerinden, Fransızların kaba davranışlarından ve geride kalanların kurşuna dizileceği konusunda onlara bildirilen emirden söz ettiler. Hepsi de gittikçe kötüleşen duruma meydan okuyorlarmış gibi çok hareketli ve neşeliydi. Sefer sırasındaki kişisel anılarından, yürürken gördükleri gülünç sahnelerden söz ediyor, o anda içinde bulundukları durumdan söz açılır açılmaz hemen konuyu değiştiriyorlardı.

Güneş çoktan batmış, gökte yer yer parlak yıldızlar yanmış, doğan dolunay, yangını andıran kırmızı ışıkları ile göğün bir kenarında yusyuvarlak, kocaman, kırmızı bir top gibi, kül rengine kaçan alacakaranlığın içinde şaşılacak bir şekilde sallanıyormuş hissini veriyordu. Etraf aydınlanmıştı. Akşam artık sona ermişti. Piyer, yeni edindiği arkadaşlarının yanından kalkarak çoban ateşlerinin arasından geçip tutsak erlerin konakladığını söyledikleri yolun öbür tarafına geçti. Onlarla konuşmak isteğini duyuyordu. Yolda bir Fransız nöbetçisi onu durdurup geriye dönmesini söyledi.

Piyer geri döndü, ama bu defa çoban ateşinin başına, arkadaşlarının yanına değil de artık etrafında hiç kimsenin bulunmadığı, atları çözülmüş arabanın baş tarafına gitti. Arabanın tekerleğinin yanına, soğuk toprağın üzerine bağdaş kurup oturdu. Başını öne eğerek hiç kımıldamadan uzun bir süre düşündü. Bir saatten fazla bir zaman geçti. Hiç kimse Piyer'i rahatsız etmedi. Sonra Piyer birden o gür, candan gülüşüyle kahkahalarla öyle bir gülmeye başladı ki her taraftan, herkes bu garip ve belli ki tek başına gülen adama dönüp şaşkınlıkla baktı.

Piyer:

– Ha, ha, ha! diye gülüyordu.

Sonra kendi kendine yüksek sesle:

– Bırakmadı beni er! Yakaladılar beni! Kilit altına attılar beni! Tutsak ettiler. Hem de kimi? Beni... Ben kimim ki? Beni hapis tu-

tuyorlar ha? Beni... Benim ölümsüz ruhumu tutsak ettiklerini sanıyorlar! diye söylendi, sonra tekrar, Ha, ha ha! Ha, ha ha! diye güldü; gülmekten gözleri yaşla doluyordu.

Biri kalktı. "Bu garip, iri yarı adam acaba neye gülüyor?" diye bakmak için ona yaklaştı. Piyer gülmeyi bıraktı, biraz daha ileri gitti ve çevresine bakındı.

Daha önce çoban ateşlerinin çıtırtısının ve insanların konuşmalarını uğuldadığı kocaman, ucu bucağı görünmeyen karargâh, sessizliğe gömülüyordu; çoban ateşlerinin kırmızı ışıkları sönmeye yüz tutuyor, donuk bir renk alıyordu. Ta yükseklerde, aydınlık göğün ortasında yusyuvarlak bir ay vardı. Daha önce konak yerinin dışında görünmeyen ormanlar, tarlalar, şimdi uzaklarda görünüyordu. O ormanların ve tarlaların daha gerisinde de aydınlık, insanı kendisine doğru çağıran, titreşen sonsuzluk görünüyordu. Piyer göklere, göklerin derinliklerine doğru giden ve kırpışan yıldızlara baktı. "Bütün bunlar benim! Bütün bunlar benim içimde, bütün bunlarda ben varım," diye düşünüyordu. "Şimdi bütün bunları yakalayıp etrafı tahtalarla çivilenmiş bir barakaya kapadılar." Sonra gülümsedi, yatıp uyumak için arkadaşlarının yanına gitti.

XV

Ekim ayının ilk günlerinde Kutuzov'a, bir kez daha Napolyon'dan barış teklif eden bir mektupla bir sözcü gelmişti. Mektup karşı tarafı yanıltmak için mahsus Moskova'dan gönderilmiş gibi üzerinde başkentin damgası vardı. Oysa o sırada Napolyon, Kutuzov'dan pek uzakta değil, Kaluga yolu üzerinde bulunuyordu. Kutuzov, buna da Lariston'la gönderilen ilk mektuba olduğu gibi karşılık verdi: Barıştan söz etmenin mümkün olmadığını belirtti.

Bu olaydan kısa bir süre sonra, Dolohov'un komutası altında Tarutin'in soluna doğru bir keşif harekâtı yapan milis birliklerinin Fominskoye'de düşman ordularının görüldüğü ve kuvvetin Broussier'nin komutasında bulunan bu tümenden başka bir şey olmadığı, öbür ordulardan ayrı düşmüş olan bir tümenin de kolayca yok edilebileceği haberi geldi. Erlerle subaylar, tekrar harekete geçilmesi için ısrarda bulunuyorlardı. Tarutin altında kolayca kazanıl-

mış zaferin anısıyla heyecan içinde bulunan kurmaydaki generaller, Dolohov'un teklifini gerçekleştirmesi için Kutuzov'a baskı yapıyorlardı. Kutuzov ise hiç taarruza girişmemek gerektiğini düşünüyordu. Sonunda ikisi arasında orta yol bulundu ve olması gereken şey yapıldı; Broussier'ye taarruz etmek için pek büyük olmayan bir birlik Fominskoye'ye gönderildi.

Garip bir rastlantı sonucu bu en güç ve sonradan anlaşılacağına göre en önemli görev, Dohturov'a verildi; hiç kimsenin bize "savaş planları hazırlayan, alayların önünde oradan oraya uçan, bataryalarına şeref nişanları kazandıran" gibi sözlerle tanıtmadığı, herkesin "kararsız" ve "ileri görüşlü olmayan" diye tanıttığı, ama Rusların Austerlitz'den başlayarak 1813 yılına dek Fransızlarla yaptıkları bütün savaşlarda durum nerede kötüye gidiyorsa orada komutan olarak gördüğümüz, gösterişi sevmeyen, kısa boylu Dohturov'a! Austerlitz'de Augezd bendinde en son onun kaldığını görüyoruz; artçı kuvvetlerin başında bir tek general kalmadığı, her şey mahvolduğu, herkes düşmanın önünden kaçtığı sırada, Dohturov, alayları yeniden toplayıp düzenliyor, ne mümkünse kurtarmaya çalışıyor. Smolensk'te vücudu ateşler içinde yandığı halde, yirmi bin kişilik bir güçle kenti bütün Napolyon ordusuna karşı savunmaya gidiyor. Smolensk'te Molohovski Kapısı'nda nöbeti daha da şiddetlendiği ve onu müthiş sarstığı bir sırada uykuya dalar dalmaz birden Smolensk'i dövmeye başlayan topçu ateşinin sesleriyle uyanıyor, onun sayesinde Smolensk bütün gün dayanıyor. Borodino Savaşı'nın yapıldığı gün Bagration öldürülüp sol cenahımızın tüm kuvvetlerinin onda dokuz oranında yok edildiği, Fransız topçusunun da bütün gücüyle oraya yüklediği sırada, bu noktaya da gene o kararsız, ileri görüşlü olmadığı söylenen Dohturov gönderiliyor, hatta Kutuzov onun yerine bir başkasını gönderecekken hemen hatasını anlayarak onu aceleyle düzeltiyor. Kısa boylu, sessiz, gösterişsiz Dohturov oraya gidiyor ve Borodino Rus ordusuna en büyük onuru kazandıran savaş oluyor. Bu savaşlarda ün kazanmış birçok kahramanı bize şiirlerle ya da düz yazıyla tanıtmışlardır; ama Dohturov'dan hemen hemen hiç söz edilmez.

Fominskoye'ye de gene Dohturov'u gönderiyorlar; oradan da Fransızlarla son savaşın yapıldığı yere, Maly Yaroslavetz'e, Fran-

sızların felaketinin kesin olarak başladığı yere yöneltiyorlar ve seferin bu döneminde de kendilerini göstermiş birçok dâhi, birçok kahraman dillere destan oluyor, ama Dohturov için bir tek söz söylenmiyor ya da pek az ve belirsiz şeyler ileri sürülüyor. Ama Dohturov'dan söz edilmemesi, aslında onun üstünlüğünü her şeyden daha fazla ispatlayan bir şeydir.

Bir makinenin nasıl işlediğini anlamayan bir insanın, onun hareketini seyrederken bir rastlantı sonucu olarak içeriye düşen, hatta işlemesine engel olarak orada oynayıp duran tahta parçasının o makinenin en önemli parçası olduğunu sanması doğal bir şeydir. Makinenin yapısını bilmeyen insan, onun en önemli parçalarından birinin, işi bozan, çalışmalarına engel olan o tahta parçası olmayıp hareketi başka parçalara geçiren ve sessizce dönüp duran küçücük bilye olduğunu anlamaz.

10 Ekim günü Dohturov, Fominskoye'ye giden yolun yarısını geçtiği ve kendisine verilen görevi harfi harfine yerine getirmeye hazırlanarak Aristov köyünde mola verdiği sırada, Fransız ordusu büyük bir gerginlik içinde harekete geçerek Murat'nın bulunduğu mevziye kadar gelmişti; oraya bir savaş vermek için geldiği sanılıyordu. Fakat birden ortada hiçbir neden olmadığı halde sola, Kaluga yoluna saptı ve daha önce yalnız Broussier'nin bulunduğu Fominskoye'ye girmeye başladı. O sırada Dohturov'un komutası altında, Dorohov'un kuvvetlerinden başka Figner ile Seslavin'in pek büyük olmayan iki birliği bulunuyordu.

11 Ekim akşamı Seslavin, Aristov'daki komutanlığa, yanında hassa alayından olan bir Fransız tutsağı ile geldi. Tutsak o sırada Fominskoye'ye giren birliklerin art güçleri olduğunu, Napolyon'un da orada bulunduğunu ve tüm ordunun Moskova'dan beş gün önce çıktığını söylüyordu. Aynı akşam Borovsk'tan gelen bir ulak, büyük kuvvetlerin kente girdiğini görmüş olduğunu anlattı. Dorohov'un birliğindeki Kazaklar da Fransız hassa alayını Borovsk yolundan geçerken gördüklerini bildiriyorlardı! Bütün bu haberlerden açıkça anlaşılıyordu ki bir tek tümen olduğunu sandıkları yerde, şimdi Moskova'dan çıkmış olan bütün Fransız ordusu bulunuyor ve eski Kaluga yolu üzerinde, beklenmedik bir yönde ilerliyordu. Dohturov görevinin ne olduğunu, şimdi kesin olarak bil-

mediği için hiçbir işe girişmek istemiyordu. Kendisine Fominskoye'ye taarruz emri verilmişti. Ama daha önce Fominskoye'de yalnız Broussier vardı; şimdi ise bütün Fransız ordusu oradaydı. Yermolov kendi düşüncesine göre hareket etmek istiyordu; ama Dohturov başkomutan hazretlerinden emir beklemek gerektiği konusunda ısrar ediyordu. Bunun üzerine genelkurmaya bir rapor gönderilmesine karar verildi.

Raporu götürme işi için aklı başında bir subay olan Bolhovitinov seçildi; götüreceği yazılı rapordan başka, ayrıca durumu olduğu gibi sözle de bildirecekti. Bolhovitinov gecenin saat on ikisinde raporun konulduğu zarfı ve sözlü emri aldıktan sonra, yanında bir Kazak eri ve yedek atlarla dörtnala genelkurmay karargâhına gitti.

XVI

Karanlık, ılık bir sonbahar gecesiydi. Dört gündür yağmur yağıyordu. Bolhovitinov iki kez at değiştirerek ve bir buçuk saatte çamurlu, vıcık vıcık bir yoldan otuz verstlik bir mesafeyi dörtnala geçerek gece saat ikiye doğru Letaşevk'e ulaştı. Çevresindeki çitin üzerinde "Genelkurmay karargâhı!" tabelası bulunan bir köy evinin önünde indi, atını bıraktı, karanlık taşlığa girdi. Taşlığın karanlığında, yatağında doğrulup burnundan derin derin soluk alan birine:

– Nöbetçi generalle görüşmek istiyorum! Çabuk! Çok önemli! dedi.

Emir eri olduğu anlaşılan birinin fısıldayan sesi, generali rahatsız etmek istemediğini belli eden bir savunuşla:

– General hazretleri dünden beri çok hastadırlar. Üç gecedir hiç uyumadılar, dedi. İyisi mi siz önce yüzbaşıyı uyandırın!

Bolhovitinov el yordamıyla bulup açtığı kapıdan içeri girdi:

– Çok önemli diyorum! General Dohturov'un yanından geliyorum.

Emir eri önüne geçerek birini uyandırmaya çalıştı.

– Komutan hazretleri! Komutan hazretleri! Kurye geldi.

Birinin uykulu sesi duyuldu:

– Ne? Kim? Kim göndermiş?

Bolhotinov karanlıkta onu soranın kim olduğunu görmeden, sadece sesinin tonundan bunun Konovitzin olduğunu tahmin etti:

– Dohturov'un ve Aleksey Petroviç'in yanından geliyorum. Napolyon Fominskoye'de, efendim, dedi.

Uyanan adam esniyor, geriniyordu. Karanlıkta el yordamıyla bir şeyler arayarak:

– Onu uyandırmak istemiyorum! dedi. Çok hasta. Hem de belki bunlar söylentiden başka bir şey değildir.

Bolhovitinov:

– İşte raporu getirdim! dedi. Durumu derhal nöbetçi generale bildirmem emredildi.

– Durun ışığı yakayım!

Gerinen adam, emir erine doğru döndü:

– Hay Allah! Bunları nereye sokarsın her zaman, kerata?

Bu Konovitzin'in emir subayı Şerbinin'di. Hemen sonra:

– Buldum, buldum! diye seslendi.

Emir eri, odun kırıyordu. Şerbinin el yordamıyla şamdanı arıyordu. Tiksintiyle:

– Ah namussuzlar! diye söylendi.

Bolhovitinov, etrafa yayılan ışınların aydınlığında elinde mum tutan Şerbinin'in genç yüzünü ve karşı köşede uyuyan bir başka adamı daha gördü. Uyuyan Konovitzin'di.

Kükürt çubukları sürtünmeyle önce mavi, sonra kırmızı bir alevle yanmaya başlayınca Şerbinin şamdandan aldığı yağlı mumu yaktı, mumun tepesinden aşağıya doğru kayan damlalar süzüldü. Şerbinin, haberciye dikkatle baktı. Bohovitinov'un üstü başı çamur içindeydi; elbisesinin kolu ile silindiği sırada çamuru yüzüne gözüne de bulaştırmıştı.

Şerbinin zarfı alarak:

– Kim verdi bu raporu? diye sordu.

Bolhovitnov:

– Alınan haberler doğru! dedi. Tutsaklar da Kazaklar da gözcüler de hep aynı şeyleri anlatıyorlar!

Şerbinin yerinden kalktı, üzeri kaputla örtülü, başında da gece başlığı bulunan adama yaklaştı:

– Eh, ne yapalım! Başka çare yok, uyandırmalı! dedi. Sonra, Piyotr Petroviç! diye seslendi.

Konovitzin kımıldamıyordu. Şerbinin bu sözlerin onu muhakkak uyandıracağını bildiği için gülümseyerek:

– Genelkurmaydan çağrıyorlar! dedi.

– Gerçekten de üzerinde gece başlığı bulunan baş doğruldu. Konovitzin'in yanakları ateşten kızarmış, güzel, sert yüzünde hâlâ o anki durumla hiç ilgisi olmayan rüya sahnelerinin etkisini yansıtan karışık bir anlam vardı... Birden toparlandı, yüzünde her zamanki sakin ve kararlı anlam belirdi.

Işıktan kamaşan gözlerini kırpıştırarak, acele etmeden, ama fazla da beklemeden:

– Ne varmış? Söyleyin bakalım, kimler gelmiş? diye sordu.

Bir yandan subayın raporunu dinliyor, bir yandan zarfı açarak okuyordu. Yazılı raporu okur okumaz yünlü çorap geçirdiği ayaklarını toprak yere indirdi, ayakkabılarını giymeye başladı. Sonra başlığını çıkardı, şakaklarındaki saçları taradı, kasketi başına geçirdi.

– Sen buraya çabuk mu geldin? Haydi gel, başkomutan hazretlerine gidelim.

Konovitzin gelen haberin büyük bir önem taşıdığını, vakit geçirmemek gerektiğini anlamıştı. Haberin iyi mi, yoksa kötü mü olduğunu hiç düşünmüyor, bu konuda kendi kendine soru sormuyordu. Bu onu ilgilendirmiyordu. Zaten savaşla ilgili her şeye aklının, düşüncelerinin açısından değil de bambaşka bir açıdan bakıyordu. Yüreğinin derinliklerine, her şeyin iyi olacağı konusunda kök salmış, ama açıklamadığı bir kanı vardı; biliyordu ki buna inanmamak gerekiyordu; hele bu konuda konuşmanın hiç doğru olmadığını, sadece görevi yerine getirmek gerektiğini düşünüyordu. Kendisine düşen görevi de tüm gücünü kullanarak yerine getirmeye çalışıyordu.

Piyotr Petroviç Konovitzin, tıpkı Dohturov gibi, sadece âdet yerini bulsun diye 1812 yılının o sözüm ona kahramanları sayılan Barclayların, Rayevskilerin, Yermolovların, Platovların, Miloradoviçlerin listesine girmişti. Gene Dohturov gibi o da yetenekleri ve bilgisi oldukça sınırlı bir adam olarak tanınıyordu. Tıpkı Dohturov

gibi o da hiçbir zaman savaşlar için önceden planlar yapmaz, ama her zaman, durumun en müşkül olduğu yerde bulunurdu. Nöbetçi general olarak atandığından bu yana her zaman odasının kapısını açık bırakarak yatar ve bir haberci gelir gelmez uyandırılması için emir verirdi. Savaş sırasında her zaman ateş hattında olurdu (o kadar ki, Kutuzov bu yüzden ona çıkışır, onu ön hatlara göndermekten korkardı) ve gene Dohturov gibi o da hiç çaktırmadan, gürültü etmeden çalıştıkları halde makinenin göze görünmeyen, ama en önemli bilyelerinden biriydi. Konovitzin, köy evinden çıkıp rutubetli ve karanlık gecenin içine dalınca hem artan başağrısından hem de şimdi bütün bu kurmaylarla nüfuzlu kişilerin ve özellikle Tarutin'den sonra Kutuzov'la kanlı bıçaklı olan Bennigsen'in bu haberi alır almaz nasıl heyecana kapılacaklarını düşündüğü için kaşlarını çattı; kim bilir neler teklif edecek, nasıl tartışacak, neler emredecek, neleri erteleyeceklerdi! Bunu önceden sezmek, içinde hoşnutsuzluk, huzursuzluk uyandırıyordu; bununla birlikte bundan kaçınmanın mümkün olmadığını biliyordu.

Gerçekten de haberi vermek üzere yanına girdiği Toll hemen birlikte oturduğu generale kendi düşüncelerini anlatmaya koyuldu; hiç konuşmadan, yorgun argın dinleyen Konovitzin, ona başkomutan hazretlerinin yanına gitmek gerektiğini hatırlattı.

XVII

Kutuzov, bütün yaşlı insanlar gibi geceleri az uyurdu. Gündüzleri sık sık beklenmedik bir anda şekerleme yapardı. Ama gece hiç soyunmadan yatağının üzerinde yatarken çoğu zaman uyumaz, düşünürdü.

Şimdi de yatağına uzanmış, dirseğini şilteye dayamış, yara izinin çirkinleştirdiği, iri ağır başını tombul elinin üzerine bırakmış, tek gözünü karanlığa dikmiş, düşünüyordu.

Çarla mektuplaşan ve genelkurmayda herkesten çok nüfuzu olan Bennigsen, onun gözüne görünmemek için elinden geleni yapmaya başladığından beri, onu komutası altındaki ordularla hiçbir yararı olmayacak taarruz hareketlerine zorlamayacaklarını düşündüğü için sakinleşmişti. Bu işte herhalde hep üzüntüyle hatır-

ladığı Tarutin Savaşı'nın onlara ders olması ile bu savaştan önce olup bitenler bir rol oynamıştır diye düşünüyordu.

"Hiç değilse, şimdi taarruz edersek yenilgiye uğramaktan başka bir sonuç elde edemeyeceğimizi anlamalılar. Sabır ve zaman, işte benim en kahraman savaşçılarım bunlar." Biliyordu ki elmayı hemen koparmak doğru olmazdı. "Elma olgunlaştı mı nasıl olsa kendi kendine düşer, oysa hamken kopardın mı hem elmayı hem de ağacı mahvedersin, üstelik elma kafana düşerse canını acıtmış da olursun." Kutuzov, tecrübeli bir avcı gibi canavarın yaralanmış olduğunu tüm varlığı ile hissediyor, böylesine bir yarayı ancak Rus'un tüm gücünü kullanarak açmış olabileceğini biliyordu. Ama bu yara öldürücü müydü, değil miydi? Burası henüz çözümlenmemiş bir sorundu. Gerçi şimdi Lauriston ile Berthelemy'den ve çetecilerden gelen haberlerden canavarın ölüm derecesinde yaralanmış olduğunu hemen kesin olarak tahmin ediyordu. Ama bunun ispatlanması gerekiyordu; beklemek zorundaydı.

"Bunların tek bir dilekleri var: Koşup onu nasıl öldürdüklerini görmek istiyorlar. Bekleyin canım, görürsünüz! 'Hep manevra yapalım, hep taarruza geçelim!' diyorlar. Ama niye? Hep göze girmek için! Sanki savaşmakta neşe veren bir şey varmış gibi. Bunların hepsi tıpkı ne kadar iyi dövüştüklerini göstermek için birbirleriyle yarışmaya kalkışan, ama bir türlü doğru dürüst bir işe yöneltilemeyen çocuklara benziyorlar. Zaten şimdi iş bunda değil ki! Hepsi de bana ne ustaca manevralar teklif ediyor! Onlara öyle geliyor ki iki üç rastlantı akıllarına geldi mi (Petersburg'dan gönderilen genel savaş planını hatırladı) bütün olabilecekleri hesap edebilirler. Oysa meydana gelebilecek bütün rastlantıların sayılması bile olanaksız bir şey!"

Borodino'da indirilen o darbeden sonra canavarda meydana gelen yaranın öldürücü olup olmadığı konusu, Kutuzov'un zihninde tam bir aydır çözüm bekleyen bir sorun olarak duruyordu. Bir yandan Fransızlar Moskova'yı işgal etmişlerdi. Öbür yandan tüm varlığıyla kesin olarak hissediyordu ki bütün Ruslarla birlikte, var gücüyle indirdiği darbe kesin olarak öldürücüydü. Ama ne olursa olsun, gene de bunun böyle olduğunu gösteren deliller bulmak gerekiyordu. Bunları bir aydır bekliyor, zaman geçtikçe daha çok sabırsızlanıyordu.

O uykusuz geceleri boyunca yatağında yatarken tıpkı o genç generaller gibi davranıyor, onlarda suç olarak görüp yüzlerine vurduğu şeyi kendisi de yapıyordu. Napolyon'un mahvolduğunu artık kesin olarak belirtecek olan şeyleri, akla gelebilecek bütün rastlantıları, zihninden teker teker geçirip duruyordu. O da genç generaller gibi bu rastlantıları kendi kendine uyduruyordu. Yalnız bir ayrıntı vardı: Kendisi yürüttüğü bu tahminlerden hareket ederek hiçbir şeye girişmiyor ve yalnız iki ya da üç değil, binlerce ihtimali zihninden geçiriyordu. Düşündükçe olabilecek daha çok şey aklına geliyordu. Napolyon ordusunun yapabileceği her çeşit hareketi düşünüyordu. Bazen bütün Fransız ordusunun ya da bir kısmının Petersburg üzerinden onun kuvvetleri üzerine yürüdüğünü, ordusunu yandan çevirdiğini aklından geçiriyordu. Bazen de (en çok korktuğu buydu) Napolyon'un kendisine karşı aynı silahla savaşmaya kalkışabileceğini, Moskova'da kalarak onun harekete geçmesini bekleyebileceğini düşünüyordu. Hatta Napolyon ordusunun geriye, Medin ile Yuhnov'a doğru çekildiğini bile aklından geçiriyordu; ancak bir tek şeyi düşünmemişti! Bir tek ihtimali aklına getiremezdi: O da gerçekten olandı! Napolyon ordusunun Moskova'dan çıktıktan sonra, on bir günlük süre içinde, can çekişir gibi kendini çılgınca oradan oraya atmasıydı!

Kutuzov'un her şeye rağmen, o zaman henüz düşünmeye bile cesaret etmediği şeye, bu oradan oraya atılış yol açıyordu; bu da Fransızların tamamen yok olmasıydı. Dorohov'un, Broussier'nin tümeninin durumunu bildiren raporları, çetecilerin Napolyon ordusunun geçirdiği felaketler konusundaki haberleri, birliklerin Moskova'dan çıkmaya hazırlanmaları, bütün bunlar, Fransız ordusunun parçalandığı ve kaçmaya hazırlandığı söylentilerini doğruluyordu. Ama bütün bunlar, yalnız gençler için önemli görünen tahminlerden ileri gitmiyordu. Kutuzov için öyle değildi. O altmış yıllık tecrübesiyle, söylentilere ne değer vermek gerektiğini, bir şeyi isteyen insanların elde ettikleri haberleri kendi istediklerini doğruluyormuş gibi birleştirme konusunda ne kadar usta olduklarını, bu gibi durumlarda isteklerine karşı olan her şeyi nasıl seve seve gözden uzak tuttuklarını biliyordu.

Kendisine gelince, o yüreğindeki bu istek şiddetlendikçe aynı

şiddetle kendisine buna inanmayı yasaklıyordu. Bütün moral güçleri zihnindeki bu sorun üzerinde toplanmıştı. Geri kalan her şey, onun için yalnızca günlük hayatın gereklerini alıştığı şekilde yerine getirmekten başka bir şey değildi. Kurmaydaki subaylarla yaptığı konuşmalar, Tarutin'den Madam de Stael'e yazdığı mektuplar, okuduğu romanlar, dağıttığı ödüller, Petersburg'la mektuplaşmaları ve buna benzer şeyler hep günlük hayata ayak uydurmasından, alıştıklarını yerine getirmesinden başka bir şey değildi. Ama Fransızların felaketi, bir tek onun önceden tahmin ettiği bu felaket, yürekten gelen tek dileğiydi.

11 Ekim gecesi yatağında yatıyor, dirseğini şilteye dayamış, hep bunu düşünüyordu. Yandaki odada bir hareket oldu, Toll, Konovitzin ve Bolhovitinov'un ayak sesleri duyuldu. Ferdmareşal onlara:

– Hey! Kim var orada? Gir içeri! Giriniz! Ne haber? diye seslendi.

Uşak mumu yakarken Toll getirilen haberin özetini veriyordu.

Kutuzov:

– Kim getirdi bu haberi? diye sordu.

Mum yanınca alevin ışığında Kutuzov'un yüzünde beliren sert ve soğuk ifade Toll'ü şaşırtmıştı.

– Doğruluğundan en küçük bir kuşkumuz olamaz, başkomutan hazretleri!

– Çağır adamı buraya! Çağır!

Kutuzov, bir ayağını karyoladan aşağıya sarkıtmış, oturduğu yerde öbür ayağını da kat kat sarkan iri gövdesinin altına almıştı. Haberciye sanki beklediği şeyleri yüzünden okumak ve onu daha iyi görmek istiyormuş gibi, gören tek gözünü kısarak bakıyordu. Göğsünün üzerinde açılmış olan gömleğini iliklemeye çalışarak ihtiyarlara özgü, ezik sesiyle Bolhovitinov'a:

– Söyle, söyle yavrum! dedi. Yaklaş, biraz daha yakına gel! Ne haberler getirdin bana bakayım? Ha? Napolyon Moskova'dan çıktı mı? Gerçek mi bu? Ha?

Bolhovitinov, kendisine emredilenleri başından başlayarak bütün ayrıntılarıyla tekrar anlattı. Kutuzov:

– Söyle! Çabuk söyle, canımı sıkma... diye sözünü kesti.

Bolhovitinov, hepsini anlattı; sonra kendisine verilecek emri beklediğini belirten bir tavırla sustu. Toll bir şey söyleyecekti, ama Kutuzov onu susturdu. Kendisi bir şeyler söylemeye çabaladı, sonra birden yüzü kırıştı, buruş buruş oldu. Toll'ü oradan uzaklaştırmak istiyormuş gibi elini sallayarak öbür yana, odanın tasvirlerinden karanlık gibi görünen şeref köşesine doğru döndü. Ellerini göğsünde bitiştirdi, titrek bir sesle:

– Tanrım, ulu Tanrım! Dualarımızı kabul ettin... Kurtuldu Rusya! Şükürler olsun sana. Tanrım! dedi ve birden ağlamaya başladı.

XVIII

Bu haberin alınışından seferin sonuna dek Kutuzov'un bütün icraatı, sadece nüfuzunu kullanarak, kurnazlıkla, ricayla kendi ordularını yararsız taarruzlardan, manevralardan ve felakete sürüklenen düşmanla çatışmalardan alıkoymak oldu. Dohturov, Maloyaroslavetz'e gidiyor. Ama Kutuzov kendi ordusuyla işi ağırdan alıyor ve geriye çekilmek zorunda kalabileceklerini düşünerek Kaluga'nın düşmandan temizlenmesini emrediyor.

Her yerde geri çekiliyor, ama düşman onun geri çekilişini beklemeden tam aksi yönde kaçıyordu!

Napolyon'un tarihçileri, bize onun Tarutino ile Maloyaroslavetz üzerine yaptığı ustaca manevrayı anlatırken eğer o bereketli, o zengin eyaletlere girme fırsatını bulabilseydi neler olabileceği konusunda çeşitli tahminler yürütürler.

Ama Napolyon'un bu bereketli eyaletler üzerine yürümesine engel olabilecek hiçbir şeyin bulunmadığını bir yana bırakırsak bile (çünkü Rus ordusu ona bu yolu açık bırakmıştı) tarihçileri unutuyorlar ki Napolyon'un ordusunu artık hiçbir şey kurtaramazdı! Çünkü bu ordu daha o zaman önlenmesi olanaksız felaketinin tohumlarını kendi içinde taşıyordu. Moskova'da bol iaşe bulan ve onu koruyamayıp ayaklarının altında çiğneyen, Smolensk'e geldiği vakit de oradaki iaşeyi birliklere dağıtacak yerde, yağmaya girişen bu ordu, nasıl olur da aynı Rus halkının oturduğu Kaluga eyaletinde durumunu düzeltebilirdi?

Bu ordu hiçbir yerde durumu düzeltemezdi. Daha Borodino Sa-

vaşı'ndan ve Moskova yağmasından bu yana çürümüşlüğün kimyasal koşullarını içinde taşıyor gibiydi.

Daha önce bir ordu meydana getirmiş olan erler, komutanlarıyla birlikte nereye gittiklerini bile bilmeden kaçıyor ve ancak bir tek şeyi istiyorlardı (Bu Napolyon'un da her erin de tek isteğiydi): Belirsiz olmakla birlikte hepsinin artık kavradığı bu çaresiz durumdan bir an önce kurtulmak!

Maloyaroslavetz'te savaş konseyinde generaller güya tartışıyorlarmış gibi çeşit çeşit düşünceler ileri sürerken saf, basit bir asker olan Mouton'un son olarak söylediği ve herkesin aklından geçeni özetleyen sözünün herkesi susturmuş olmasının tek nedeni buydu; Mouton, oradan elden geldiği kadar çabuk gitmek gerektiğini söylemiş ve hiç kimse, hatta Napolyon bile herkesin kavradığı bu gerçeğe karşı hiçbir itirazda bulunamamıştı.

Ama herkes gitmek gerektiğini bildiği halde, gene de düşman önünden kaçmanın verdiği utanç duygusunun bilinci silinmiyordu. Bu utancı yenecek ve dışarıdan gelecek bir baskı gerekiyordu. Beklenen baskı tam zamanda geldi. Bu, Fransızların *"le Hourra de l'Empereur"*[1] dedikleri şeydi.

Savaş konseyinin ertesi günü, Napolyon, sabahleyin erkenden güya orduları denetlemek ve daha önce yapılan savaşla yapılacak olan savaşın meydana geleceği alanı görmek istiyormuş gibi, maiyetindeki mareşallerle birlikte ordu hatlarının ortasına daldı. Ganimet toplamak için oraya buraya sokulan Kazaklar, bir ara imparatorun kendisiyle burun buruna geldiler. Az kalsın onu yakalıyorlardı. O sırada Napolyon'u yakalayamamalarının nedeni, yani onu kurtaran şey, Fransızları felakete sürükleyen nedenin aynısıydı: Ganimet! Kazakların Tarutin'de olduğu gibi burada da çevredekilere önem vermeden üzerine atıldıkları ganimet! Napolyon'a hiç dikkat etmeden, ganimetlerin üzerine atılmış, Napolyon da böylece oradan kaçmaya fırsat bulmuştu.

Madem *"les enfants du Don"*[2] kendi ordusunun ortasında imparatoru bile neredeyse yakalayacak durumdaydı, artık Fransızlar için bilinen en kısa yoldan, elden geldiği kadar çabuk kaçmaktan

1 İmparatorun akın etmesi.

2 Don Bölgesi'nin çocukları

başka yapılacak bir şey kalmadığı apaçık görünen bir gerçek olmuştu. O kırk yaşının göbeği ile artık eskisi kadar çevik ve korkusuz olmadığını hisseden Napolyon, o rastlantının ne anlama geldiğini kavramıştı. Kazaklardan ötürü içinde uyanan korkunun etkisiyle, hemen Mouton'un düşüncesini kabul etti ve tarihçilerin anlattığına göre Smolensk yoluna doğru geri çekilmeyi emretti.

Oysa Napolyon'un Mouton'un düşüncesini kabul etmesi, orduların da geriye doğru yürümeye başlamaları, imparatorun geri çekilmek için emir verdiğini değil, bütün orduyu Mojaisk yoluna doğru sürükleyen güçlerin Napolyon'u bile etkisi altına almış olduğunu ispatlamaktadır.

XIX

İnsan harekete geçerken daima bu hareketine bir amaç uydurur. Bin verst yürüyebilmesi için o bin verstlik yolun ucunda kendisini iyi bir şeyin beklediğini düşünmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Hareket gücünü bulabilmek için hayalinde, vaat edilmiş mutlu toprakların canlanması gerekir.

Fransızlar taarruz ederken onlar için vaat edilmiş toprak Moskova'ydı. Geri çekilirken ise vatan olmuştu. Ama vatan, ulaşılmaz uzaklıktaydı. Bin verst yürümek zorunda olan bir insanın o en son hedefi unutarak kendi kendine, "Şimdi kırk verst daha yürüdükten sonra, dinlenebileceğim, geceleyebileceğim bir yere geleceğim!" demesi gerekir. Bu yüzden o ilk hareketinin sonunda mola vereceği yer, en son hedefi gözden uzaklaştırır; bir amaç olur. Ayrı ayrı her insanda beliren eğilimler de kalabalıkta her zaman çok daha şiddetlidir.

Eski Smolensk yolunun üzerinden geriye doğru yola koyulmuş Fransızlar için son amaç olan yurt, aşırı derecede uzaktı; kalabalıkta gittikçe daha büyük bir şiddet kazanan bir eğilimle bütün arzuların ve umutların toplandığı en yakın amaç ise Smolensk olmuştu. Bunun nedeni, erlerin Smolensk'te bol yiyecek ve henüz çarpışmalara girmemiş ordular bulacaklarını bilmeleri değildi. Bu, onlara böyle söylendiğinden de ileri gelmiyordu (Aksine ordunun yüksek kademelerinde olanlar, hatta Napolyon'un kendisi de orada az

yiyecek bulunduğunu biliyordu). Onlara hareket gücünü verebilecek, o sırada içinde bulundukları yoksunluklara katlanmalarını sağlayabilecek tek şey buydu. Onun için öyle oluyordu. Kendilerini bekleyen şeyin ne olduğunu bilenler de bilmeyenler de aynı tutumla kendilerini aldatarak vaat edilmiş bir toprağa doğru gider gibi Smolensk'e yöneliyorlardı.

Fransızlar ana yola çıkınca şaşılacak bir enerjiyle, duyulmamış bir hızla, kendi kendilerine uydurdukları hedeflerine doğru kaçmaya başlamışlardı. Yığınla Fransız'ı bir bütün haline getirip onları birbirlerine bağlayan ve onlara oldukça enerji veren bu genel eğilimden başka, bu bağlılığı sağlayan bir başka neden daha vardı. Bu da Fransızların sayısıydı. Ordularının koca kitlesi, tıpkı çekim kanunundaki gibi ayrı ayrı, tek tek kalmış atomları, bireyleri kendine doğru çekiyordu. Yüz binlik kitleleriyle başlı başına bir devlet gibi ilerliyorlardı!

Aralarında bulunan her insan, bir tek şey diliyordu: Teslim olup bütün dehşet verici şeylerden, felaketlerden kurtulmak! Ama bir yandan genel olarak hepsini aynı amaca, Smolensk'e doğru sürükleyen güç, ayrı ayrı her birini de aynı yöne doğru itiyordu; diğer yandan tüm bir tabur, bir mangaya teslim olamazdı. Bu yüzden Fransızlar birbirlerinden uzaklaşmak için her fırsattan yararlandıkları, hatta ayıp sayılmayacak en küçük bir bahaneden yararlanarak hemen teslim oldukları halde, o bahaneleri bile her zaman bulamıyorlardı. Zaten sayıları da o yoğun, hızlı ilerleyişleri de onları bu olanaklardan yoksun bırakıyordu. Ruslar için de bu Fransız kitlesinin tüm gücüyle giriştiği bu hareketi durdurmak yalnız zor değil, imkânsız bir şeydi. Kitlenin mekanik parçalanması, dağılma oluşumunun belirli bir oranda daha büyük bir hızla meydana gelmesini engeller.

Bir kar yığını bir anda eritilemez. Erimesini sağlamak için belirli bir zaman süresi vardır; ne kadar ısı sağlanırsa sağlansın, karı bundan daha erken eritmeye olanak yoktur. Aksine ısı ne kadar fazla olursa henüz erimemiş olarak kalan kar, o kadar yoğunlaşır, sıkışır.

Rus komutanları arasında Kutuzov'dan başka hiç kimse bunu anlamıyordu. Fransız ordusunun Smolensk yolu üzerinde hangi

yöne doğru kaçtığı anlaşılınca Konovitzin'in 11 Ekim gecesi tahmin ettikleri gerçekleşmeye başladı. Ordunun üst kademelerinde bulunanların hepsi kendisini göstermek, Fransızların yolunu kesmek, aralarına girmek, onları kılıçtan geçirmek ve bozguna uğratmak istiyordu; hepsi taarruz için ısrar edip duruyordu.

Yalnız Kutuzov, bütün gücünü (bu güç bütün başkomutanlarda sanıldığı kadar büyük değildir) taarruzu önlemek için kullanıyordu.

Onlara bizim şimdi söylediklerimizi söyleyemezdi: "Savaşmak, yolu kapamak, kendi insanlarınızı yitirmek ve insanlığa aykırı bir davranışla zaten felakete uğramış zavallıları yok etmek neye yarar? Bu ordunun üçte biri zaten Moskova'dan Vyazma'ya kadar hiç savaş vermeden kendi kendine eridi. Durum buyken bütün bunları yapmak neye yarar?" diyemezdi. Ama onlara, yaşlı bir insan olarak kendi bilgeliğinden çıkardığı ve onların kavrayabilecekleri şeyleri söylüyordu. Onlara altın bir köprüden söz ediyor, oysa onlar Kutuzov'la alay ediyor, ona iftiralar savuruyor, kızıp köpürüyor, öldürülen canavarın başında cesaret gösterilerine kalkışıyorlardı.

Vyazma'nın altında, Yermolov, Miloradoviç, Platov ve daha başkaları, Fransızların yakın olduklarını görünce yollarını keserek iki Fransız taburunu bozguna uğratmaktan kendilerini alamadılar. Niyetlerini Kutuzov'a bildirmek için de ona bir zarf içinde, rapor yerine yazısız beyaz bir kâğıt gönderdiler.

Böylece Kutuzov, orduyu alıkoymak için elinden geldiği kadar çaba gösterdiği halde, birliklerimiz Fransızların yolunu kapamaya çalışarak taarruz edip duruyorlardı. Anlattıklarına göre piyade alayları, bando ve davulla taarruza kalkışmış, binlerce insanı öldürdükleri gibi, kendi adamlarından da binlerce insanın kaybına yol açmışlardı. Buna rağmen yol kesmeyi düşündükleri halde, hiç kimsenin yolunu kesememiş, kimseyi de bozguna uğratamamışlardı. Fransız ordusu, tehlikeden ötürü biraz daha yoğunlaşmış olarak ve hep aynı düzende eriye eriye Smolensk'e doğru, felaketli yolunda durup dinlenmeden ilerliyordu.

Üçüncü Bölüm

I

Borodino Savaşı, sonradan onu izleyen Moskova'nın işgali ve Fransızların hiçbir yeni savaş vermeden kaçışı ise tarihin en çok ders alınması gereken olaylarından biriydi. Bütün tarihçiler, milletlerin ve devletlerin görünüşteki eylemlerinin, aralarında meydana gelen çatışmalar ve savaşlar biçiminde kendilerini gösterdiği düşüncesinde birleşirler; onlara göre, devletlerin ve milletlerin politik gücü, doğrudan doğruya sadece savaşta büyük küçük başarılar elde etmeleriyle artar ya da azalır.

Tarih kitaplarında herhangi bir kralın ya da bir imparatorun bir başka imparatorla kavga edince bir orduyu donatıp düşmanla savaştığı, zaferi kazandığı, üç, beş, on bin insan öldürdüğü, bunun sonucunda da bir devlete ve birkaç milyonluk bir millete boyun eğdirdiği konusunda anlatılanlar ne kadar garip görünürse görünsün, bir milletin tüm gücünün ancak yüzde biri kadar olan bir ordunun yenilmesiyle bir milletin tüm olarak düşmana boyun eğmeye zorlanması ne kadar anlaşılmaz bir şey olursa olsun, tarihte meydana gelen bütün olaylar (bizim bildiğimiz kadarıyla) bir milletin ordusunun bir başka milletin ordusuna karşı küçük ya da büyük başarılar kazanması, gerçekten milletlerin tüm gücünü azal-

tan ya da arttıran bir neden, hiç değilse, en gözle görülür belirti olmakta ve bu konudaki düşüncelerin doğruluğunu göstermektedir. Bir ordu zafer kazanır, bunun üzerine zaferi kazanan milletin hakları, yenilgiye uğrayan milletin zararına olarak artar. Bir ordu yenilgiye uğrayınca yenilen millet, yenilginin derecesine göre, kendi haklarını yenilgiyle orantılı olarak yitirir, hele ordusu tamamen bozguna uğrarsa millet tüm olarak zaferi kazanana boyun eğer.

Tarih kitaplarına göre bu ta eski çağlardan bu yana, hep böyle olmuştur. Napolyon'un yaptığı bütün savaşlar, bu kuralın doğruluğunu gösterir. Avusturya, ordularının yenilgisi oranında haklarını yitiriyor, buna karşılık Fransızların gücü ve hakları artıyor. Fransızların İena ile Auerschaet'teki zaferi, özgür bir devlet olarak Prusya'nın yıkılmasına yol açıyor.

İşler böyleyken, birden, 1812 yılında Fransızlar Moskova'nın altında zafer kazanıyorlar, Moskova işgal ediliyor, ondan sonra da başka hiçbir savaş yapılmadığı halde, yok olan Rusya değil, tersine, önce altı yüz bin kişilik bir ordu, ondan sonra da Napolyon Fransa'sı oluyor. Olaylar tarihî kurallara uydurulamaz. Borodino Savaşı'ndan sonra savaş alanının Rusların elinde kaldığı, Moskova'nın işgalinden sonra Napolyon ordusunu mahveden savaşların yapıldığı ileri sürülemez.

Fransızların Borodino'daki zaferinden sonra bir tek meydan muharebesi şöyle dursun, önemlice bir savaş bile yapılmamış, yine de Fransız ordusu yok olmuştu. Bunun anlamı nedir? Bu örnek Çin'in tarihinden alınmış olsaydı bunun tarihî bir olay olmadığı ileri sürülebilirdi (Tarihçiler, herhangi bir olay kendi ölçülerine uymadı mı daima bahane olarak bunu gösterirler). Söz konusu olan şey sayıları az orduların katıldığı ve süreksiz bir çatışma olsaydı bunu genel kuralların dışında tek kalmış bir olay diye kabul edebilirdik. Ama olay, yurt için bir ölüm kalım sorunu olarak babalarımızın gözleri önünde geçmiş ve bu savaş, o zamana dek bilinen savaşların en büyüğü olmuştur.

Borodino Savaşı'ndan Fransızların kovulmasına dek, 1812 yılı seferinin bu dönemi, kazanılan bir zaferin bir ülkeye boyun eğdirmek için bir neden olmadığını, hatta boyun eğdirildiği konusunda sürekli bir belirti bile sayılamayacağını ispatlamıştır. Gene ispatla-

mıştır ki milletlerin kaderine yol çizen güç, istilacılarda, ordularda, hatta savaşlarda değil, bambaşka bir şeydedir!

Fransız tarihçileri, Moskova'dan çıktığı sırada Fransız ordusunun içinde bulunduğu durumu anlatırken bu yüce orduda süvari birlikleriyle topçu birliklerinden ve yiyecek konvoylarından başka her şeyin düzenli olduğunu, bir de atlarla sığırlar için yem bulunmadığını ileri sürerler. Ama felaketlerini hiçbir şey önleyemezdi, çünkü köylüler kendilerine ait samanı yakıyor, onu Fransızlara vermiyorlardı.

Kazanılan savaşın beklenilen sonucu vermemesinin nedeni, Fransızların oradan çekilmesi sırasında, arabalarla kenti soymaya gelen ve genel olarak kişisel hiçbir kahramanlık göstermemiş olan Kamp ile Vlas adındaki köylülerle onlar gibi davranan sayısız başka köylülerin, kendilerine çok iyi para teklif edildiği halde, Moskova'ya hayvan yemi ve saman götürmemeleri, bunu yapacak yerde, onları yakmalarıydı.

Hayalimizde ellerinde kılıçla eskrim sanatının bütün kurallarına göre düello etmek için karşı karşıya gelen iki insan canlandıralım: Kılıç oyunları oldukça uzun bir zaman sürüyor, birden düellocularından biri yaralandığını hissederek bunun şaka götürür bir iş olmadığını, hayatının söz konusu olduğunu anlıyor, kılıcını fırlatıyor, hemen orada ilk eline geçen balyozu kaptığı gibi, onu savurmaya başlıyor. Gene düşünelim ki amaca ulaşmak için en basit, en iyi metodu bu kadar akıllıca kullanan şövalyelik törelerinin etkisi altında heyecanla çarpışan karşı taraf, işin gerçek yönünü saklamaya çalışıp sanatın bütün inceliklerine uygun olarak çarpıştığı için zaferin kendi kılıcının hakkı olduğu konusunda ısrar ediyor. O zaman düellonun anlatımı sırasında bundan nasıl bir karşılık, nasıl bir belirsizlik doğacağı kolayca anlaşılabilir.

Sanatın bütün kurallarına uygun olarak çarpışılmasında ısrar eden taraf Fransızlar, kılıcı bırakıp balyozu kaparak savuran da Ruslardı. Her şeyi kılıç kullanmak sanatına uygun olarak anlatmaya çalışanlar ise olup biten olayları bu açıdan anlatan tarihçilerdir.

Smolensk'in yanmaya başlamasından itibaren, eski savaş törelerinden hiçbirine uymayan bambaşka bir savaş başlamıştı. Kentlerin, köylerin yıkılması, savaşlardan sonra geri çekilme, Borodi-

no'da indirilen darbe, sonra gene geri çekilme, Moskova'nın düşmana bırakılması ve yakılması, yağmacıların avlanması, iaşe kollarının baskınla yollarından alıkonulması, çete savaşı... Bütün bunlar kurallara aykırı işlerdi. Napolyon bunu hissediyor ve Moskova'da eskrim yapan usta bir oyuncu gibi tam kurallara uygun bir poz takındığı sırada, karşısındaki hasmın elinde kendisine doğru kaldırılmış bir balyoz bulunduğunu görünce Kutuzov'a ve İmparator Aleksandr'a, savaşın kurallara aykırı olarak yapıldığı konusunda yakınmalarda bulunup duruyordu (Sanki insanları öldürmek için birtakım kurallar olabilirmiş gibi). Fransızların kurallara uyulmadığı konusundaki bütün yakınmalarına, hatta üst basamaklardaki Rusların da balyozla dövüşmeyi ayıp sayarak bütün kurallara uyulup, bir *quarte*[1] ya da *tierce*[2] pozisyonuna girilip ustaca bir *prime* hamle[3] yapılmasını istemelerine rağmen, halk savaş balyozunu düşmanın varlığını tehdit edercesine, o yüce gücüyle kaldırıyor, hiç kimsenin bu konudaki düşüncelerini sormadan, kuralları umursamadan, dar kafalı bir basitlik içinde hiçbir şeyi ayırmadan indiriyor, Fransızların, bütün o istilacı güçler mahvoluncaya dek vuruşlarını sürdürüyordu.

1813'te Fransızların yaptığı gibi, savaş sanatının bütün kurallarına uyarak selam verdikten sonra kılıcını indirip onu zarif, saygılı bir hareketle zaferi kazanmış yüce ve soylu düşmanına teslim edecek yerde, felaket anında başkalarının da bu durumlarda kurallara uyup uymadıklarını sormadan, içinden geldiği gibi, rahatlıkla ilk eline geçirdiği balyozu kaldırıp uğradığı hakaretten ötürü içinde doğan öfke sönüp de yerini bir küçümsemeye, bir acıma duygusuna bırakıncaya dek vuruşlarını sürdüren halka şan olsun!

II

Savaş kuralları adı verilen kurallardan ayrılma hareketlerinin arasında en çıkarlı, etkili olanı, dağılmış insanların kitle halinde sıkışmış insanlara karşı giriştikleri eylemlerdir. Bu eylemler halk savaşı

1 Eskrimde kullanılan terimler – ç.n.

2 Eskrimde kullanılan terimler – ç.n.

3 Eskrimde kullanılan terimler – ç.n.

halini alan savaşlarda görülür. Böyle bir eylemde kalabalık bir kitle, bir başka kalabalık karşısına geçip mevzi alacağı yerde, erler dağılır ve tek tek baskınlar yaparlar, kendilerine daha büyük bir güçle taarruz edildiği vakit ise hemen kaçar, ancak daha sonra fırsat buldukları vakit yeniden baskına girişirler. Bunu İspanya'da gerillalar, Kafkasya'da Dağlılar, 1813'te de Ruslar yapmışlardır. Bu savaşa "çete savaşı" adını verdiler. Bu adı vermekle de anlamını açıkladıklarını sandılar. Oysa öyle bir savaş hiçbir kurala uymadığı gibi, kusursuz bir strateji olarak bilinen ve öyle kabul edilen her türlü kurala doğrudan doğruya karşıttır. Stratejiye göre taarruz eden, güçlerini savaş sırasında düşmandan daha güçlü olabilmek için bir araya getirmek zorundadır.

Çete savaşı ise (tarihe göre bu tip savaş her zaman başarılı olmaktadır) buna tüm olarak karşıdır.

Bu karşıtlık, genel olarak askerlik bilimine göre bir ordunun gücü ile sayı bakımından üstünlüğünün aynı şey gibi düşünülmesinden ileri gelir. Askerlik bilimine göre, ordu ne kadar büyükse gücü de o kadar fazla olur. *Les gros bataillons ont toujours raison.*[1]

Askerlik biliminin bunu ileri sürmesi, tıpkı mekanikte kitlenin gücünü incelerken hacimleri aynı olmayan kitlelerin güçlerinin de aynı olmadığını ileri sürmeye benzer.

Güç (yani hareketin niceliği) kitlenin bir hız haline gelmesidir.

Askerlikte de ordunun gücü, kitlenin bir başka şeye, bir "x"e çevrilmesidir.

Askerlik bilimi, tarihte bir ordunun gücü ile kitlesi arasında bir ilgi bulunmadığını gösteren sayısız örnekleri, hatta bazen küçük birliklerin büyük birlikleri yendiklerini saptayan ordunun gücünü bir anda birkaç katına çıkaran o bilinmeyen etkinin varlığını belirsiz olarak kabul eder, ama bunu bazen silahların daha fazla oluşunda, bazen (en çok karşılaşılan da budur) komutanların dehasında arar. Ama ordunun gücünü çoğalttığı söylenen nedenlerin ileri sürülmesi gerçekte tarihî olaylara uygun bir sonuç vermez.

Oysa o bilinmeyen "x"i bulmak için, savaş sırasında üst basamakta bulunan insanların verdikleri gerçek emirlerde, kahraman-

1 Büyük birlikler daima haklıdırlar.

ların lehine bir gelenek halini alan yanlış görüşlerden vazgeçmek yeterlidir.

Bu "x" ordunun moralidir; yani orduyu meydana getiren tüm insanların, dâhi olsun olmasın, komutası altında oldukları kişilerin yönetiminde dövüşüp dövüşmediklerine, üçer ya da ikişer saf halinde durup durmadıklarına, balyozlarla mı, yoksa dakikada otuz mermi atan tüfeklerle mi savaştıklarına bakmadan, canlarını esirgemeden, tehlikeye atılmak için az ya da çok büyük bir istek duymasıdır. Kavgada kazanmak için en yararlı duruma gelmeyi başaranlar, dövüşmek için en büyük isteği duyanlardır.

Ordunun morali, kitleyi birkaç katına çıkaran, yani gücünü meydana getiren şeydir. Bilimin amacı ise ordunun moralini tartmak, bu bilinmeyen çoğaltıcı etkinin anlamını meydana çıkarmaktır.

Bu amaca ancak bu bilinmeyen "x"in anlamını kendi keyfimize göre, söz konusu gücün kendisini gösterdiği koşullarda, örneğin bir komutanın verdiği emirde, silahlanmada ve buna benzer şeylerde görmekten, yani ordunun gücünü birkaç katına çıkaran etkilerin bunlar olduğunu ileri sürmekten vazgeçmekle ve bu bilinmeyeni, bütünüyle çalışarak, onun az ya da çok dövüşmek isteğinden, daha doğrusu kendini az veya çok tehlikeye atmaktan başka bir şey olmadığını kabul ettiğimiz zaman ulaşabiliriz. Bu bilinmeyen şeyin tanımlaması ancak bildiğimiz tarihî olaylar arasında bir kıyaslama ile, anlamlarının birbirleriyle orantılı olarak karşılaştırılması ile yapılabilir.

Bir yanda on kişi, on tabur ya da bir tümen, öbür yanda on beş er, on beş tabur ya da bir tümenle savaşıyorlar ve karşılarında bulunanların on beşini de yeniyor, yani hepsini öldürüyor ya da hepsini tutsak ediyor, kendileri ise örneğin dört er, dört tabur ya da dört tümen kaybediyorlar. Demek ki bir yandan dört güç kaybolmuş oluyor, öbür yandan on beş! O halde bu durumda dört, on beşe eşit olmuş demektir. Yani 4x=15y'dir. Bundan şu sonucu çıkarabiliriz: x:y=15:4. Gerçi bu bölme bilinmeyenin anlamını vermiyor, ama hiç değilse iki bilinmeyenin arasındaki orantıyı meydana çıkarıyor. Tarihî olaylar arasından ayrı ayrı ele alınan dilimlerden (savaşlar, seferler, hatta belirli savaşların belirli dönemleri

gibi) böyle bölünebilecek bir dizi sayı çıkar. Bunlarda muhakkak gizli bazı kanunlar vardı. Bunları meydana çıkarmak elimizdedir. Taarruzda kitle halinde, geri çekilme sırasında ise dağınık olarak hareket etmek gerektiği konusundaki strateji kuralı, bilinçsiz olarak sadece ordunun gücünü meydana getiren şeyin moral olduğunu ortaya koyar. İnsanları ateş yağmuru altına götürürken, onlara kendilerini taarruz edenlerden savunmalarını sağlayacak hareketlerden çok daha önemli ve ancak kitle halinde hareket edildiği vakit ulaşılabilen bir disipline ihtiyaç olduğu söylenir. Ama ordunun morali göz önüne alınmadan ortaya atılan bu kural her zaman yanlış çıkar. Özellikle bütün halk savaşlarında olduğu gibi, olayların ordudaki moralin yüksek ya da düşük olmasına göre değiştiği sıralarda, şaşılacak bir şekilde gerçeğe aykırı düşer.

1812 yılında Fransızlar, kendilerini savunmak için strateji kurallarına göre dağınık olarak savaşmaları gerekirken kitle halinde yoğunlaşıyorlar, çünkü ordunun morali o kadar düşmüştür ki orduyu ancak kitle halinde olması, büsbütün parçalanmaktan alıkoyuyor. Kitle halinde taarruz etmeleri gereken Ruslar ise gerçekte dağınık olarak eyleme geçiyorlar: Çünkü moralleri o kadar yükselmiştir ki ayrı ayrı kişiler, hiç emir almadan, hatta bu işe zorlanmadan kendilerini zor durumlara, tehlikelere sürükleyerek Fransızları vuruyorlar.

III

Çete savaşı adını verdikleri savaş, düşmanın Smolensk'e girmesiyle başladı. Hükümetimiz daha çete savaşını resmen kabul etmeden önce, düşman ordusuna mensup binlerce insanı (bunlar geride kalan yağmacılar ya da yem götüren erlerdi), Kazaklarla mujikler yok etmişlerdi; bu adamları tıpkı aralarına girmiş kuduz bir köpeği bilinçsizce parçalıyormuş gibi, gene yaptıklarının bilincine varmadan yok ediyorlardı. Savaş biliminin kurallarına uygun olup olmadığını sormadan savrulup Fransızları yok eden bu korkunç balyozun önemini, ilk kez Ruslara özgü sezişiyle kavrayan Denis Davidov'dur ve bu çeşit savaşın resmen kabul edilmesi için atılan ilk adımın onuru ona aittir. 24 Ağustos günü, ilk olarak Davidov'un

çete taburu oluşturuldu. Onun arkasından da başkaları düzenlenmeye başladı. Sefer ilerledikçe bu birliklerin sayıları artıyordu.

Çeteciler düşmanın güçlü ordusunu parça parça yok ediyorlardı. Kurumuş bir ağaç haline gelen Fransız ordusundan kendi kendilerine dökülen yaprakları topluyor, bazen de ağacın kendisini silkeliyorlardı. Ekim ayında Fransızlar Smolensk'e doğru kaçarlarken, büyük küçük, çeşit çeşit tipte olan bu çete birliklerinden yüzlercesi meydana gelmişti. Ordunun bütün metotlarını benimseyen piyadesi, topçusu, kurmayı ve yaşamak için gereken koşulları sağlamış birlikler, yalnız Kazaklardan meydana gelmiş birlikler, süvari birlikleri, oradan buradan toplama, yaya ile süvari karışımı küçük birlikler, köylülerle çiftlik sahiplerinden meydana gelen birlikler, bir de hiç kimsenin ne olduğunu bilmediği birlikler vardı. Bir çete birliğinin başına geçen papaz yardımcısı, bir ay içinde birkaç yüz tutsak almıştı. Yüzlerce Fransız'ı yenmiş olan papaz karısı Vasilisa da vardı.

Ekim ayının son günleri çete harbinin en ateşli zamanıydı. Savaşın birinci dönemi (çetecilerin cesaretlerine kendileri bile hayret ederek hemen yakalanmayı ve Fransızlarla çevrilmekten korkup atlarının eğerlerini hiç çıkarmadan, hatta kendileri de hemen hemen atlarından hiç inmeden ormanların içinde düşmanın her an peşlerine düşmesini bekledikleri dönemi) artık geçmişti. Şimdi artık bu savaş belirli bir biçim almıştı. Herkes Fransızlara karşı nelerin yapılabileceğini, nelerin yapılamayacağını biliyordu. Kurmay heyetleriyle birlikte, savaş kurallarına uygun olarak Fransızlara uzak kalan yerlerden geçen birliklerin komutanları hâlâ birçok şeyin olanaksız olduğunu düşünüyorlardı. İşlerine çoktan başlamış ve Fransızları yakından iyice gözetleyerek incelemiş olan küçük çeteci birlikleri ise büyük birliklerin başındaki komutanların akıllarından geçirmekten korktukları şeyleri bile pekâlâ yapılabilecek şeylerden sayıyorlardı. Fransızların arasına sokulan Kazaklarla köylüler ise şimdi artık yapılamayacak hiçbir şeyin kalmadığını kabul ediyorlardı.

Çetecilerden biri olan Denisov, 22 Ekim günü kendi birliğiyle savaşın en civcivli yerindeydi. Birliğiyle daha sabahtan hareket geçmişti. Bütün gün kentler arası anayola bitişik olan orman-

da gizlenerek, eşya taşıyan, Rus tutsaklarını götüren ve gözcülerle tutsak düşen Fransızların açıkladıklarına göre güçlü bir muhafız kıtasının koruduğu büyük bir Fransız süvari konvoyunu gözetliyordu; konvoy Smolensk'e gidiyordu. Oradan geçtiğini yalnız Denisov ile yanı başında ilerleyen Dolohov değil (Dolohov daha küçük bir birliğin başında bulunan bir çeteciydi), kurmayları olan ve büyük birliklerin başında ilerleyen komutanlar da biliyorlardı. Hepsinin bu konvoydan haberi vardı ve Denisov'un dediği gibi hepsi ona diş biliyordu. Büyük birliklerin başında bulunan komutanlardan ikisi (bunlardan biri Polonyalı, öbürü Almandı) hemen hemen aynı zamanda bu konvoya baskın yapmak üzere Denisov'un kendilerine katılması için, ayrı ayrı mektuplar göndermişlerdi.

Denisov, bu mektupları okuduktan sonra:

– Hayığ kağdeşim! Kuğdun ensesi neden kalın? Kendi işini kendi göğdüğü için! diyerek Alman'a, bu kadar kahraman ve ünlü bir generalin komutası altında hizmet etmek için yürekten istek duymasına rağmen, daha önce Polonyalı bir generalin komutası altına girmeye söz verdiğini ve kendisini bu büyük mutluluktan yoksun bırakmak zorunda kalacağını bildirdi. Polonyalı generale de gene aynı bahaneyi ileri sürerek, yani Alman'ın komutası altına girdiğini bildirerek olumsuz cevap verdi.

İşi böylece idare ederek, üst rütbedeki komutanlarına bile haber vermeden Dolohov'la birlikte bu konvoyu kendi küçük kuvvetleriyle ele geçirmeye niyetliydi. Konvoy 22 Ekim günü Mikulina köyünden Şamşevo köyüne gidiyordu. Mikulina'dan Şamşevo'ya giden yolun solunda yer yer hemen hemen ona bitişen, yer yer ise ondan bir verst, hatta daha da fazla uzaklaşan büyük ormanlar birbirini izliyordu.

İşte Denisov, hareket halindeki Fransızları gözden kaçırmadan bütün gün bu ormanların bazen ta içlerine çekiliyor, bazen de ucuna çıkıyordu. Denisov'un Kazakları sabahleyin Mikulina'nın yakınında, ormanın yola yakın olduğu bir yerde, çamurun içine saplanmış kalmış yem dolu iki Fransız arabasını ve üzerlerinde eyerleri kalmış süvari atlarını alıp ormana götürmüşlerdi. Çetecilerin birliği sabahın o saatinden akşama dek Fransızların ilerleyişini ta-

arruza girişmeden izlemişti. Onları ürkütmeden, sakin sakin Şamşevo'ya varmalarına fırsat vermek, sonra oradan akşama doğru, ormanın bir ileri karakol meydana getirilen ucunda, görüşmede bulunmak için gelecek olan (burası Şamşevo'dan bir verst berideydi) Dolohov'un kuvvetleriyle birleşmek, gün ağarırken de her iki yandan, damdan düşer gibi baskın yaparak Fransızları yok edip ne varsa hepsini birden ele geçirmek gerekiyordu.

Arkada Mikulina'dan iki verst geride, ormanın yola tam bitiştiği yerde, yeni Fransız yürüyüş kolları görünür görünmez, durumu hemen haber vermeleri için nöbetçi olarak altı Kazak eri bırakılmıştı.

Şamşevo'nun önünde ise Dolohov, aynı amaçla, başka Fransız birliklerinin hangi mesafede bulunduklarını öğrenmek amacı ile, yolu gözden geçirecekti. Konvoyda bin beş yüz er bulunduğu tahmin ediliyordu. Denisov'un elinde iki yüz, Dolohov'un komutası altında da bir o kadar er vardı. Ama sayılarının üstünlüğü Denisov'u alıkoymuyordu. Ancak bir şey daha öğrenmek ihtiyacını duyuyordu: O da bu orduların durumuydu. Bu amaca ulaşmak için yabancı dil konuşan birini (yani düşman hatlarından birini) ele geçirmeliydi. O sabah yem götüren konvoya yapılan baskın öylesine ani olmuştu ki yem götüren arabaların başında bulunan bütün Fransızları öldürmüş, sağ olarak da yalnız trampetçiyi ele geçirmişlerdi. O da gerizekâlı biriydi; bu yürüyüş kolunda nasıl bir kuvvet bulunduğu konusunda güvenilecek bir şey söyleyebilecek durumda değildi.

Denisov, ikinci bir taarruzu tehlikeli sayarak, bütün Fransız konvoyunu ayağa kaldırmamak için Şemşevo'ya kendi birliğinden yalnız köylü Tihon Şerbatov'u gönderdi; bu köylünün görevi, fırsatını bulursa orada konaklayan Fransız öncülerinden hiç değilse birini yakalayıp getirmekti.

IV

Ilık, yağmurlu bir sonbahar günüydü. Gök de ufuk da aynı bulanık su rengindeydi. Bazen sanki ortalığa sis çöküyormuş gibi oluyor, bazen birden eğri eğri iri damlalar halinde yağmur boşanıveriyordu.

Denisov, sırtında gocuk, başında kalpak, üstünden başından sular süzüle süzüle, karnı içeri çökmüş cins bir atın sırtında gidiyordu. Tıpkı kafasını yana doğru çevirip kulaklarını iki yanına yapıştıran atı gibi eğri eğri yağan yağmurdan yüzünü buruşturuyor, kuşkuyla, dikkatle ileriye doğru bakıyordu. Tüyleri kısa, siyah ve gür bir sakalın kapladığı zayıf yüzü, öfkeli görünüyordu. Denisov'un yanında onun gibi sırtında gocuk, başında kalpakla, besili iri bir Don atının sırtında, sağ kolu saydığı bir Kazak yüzbaşısı gidiyordu.

Üçüncü gelen Kazak Lovayiski de gene gocuk ve kalpak giymiş, uzun boylu, tahta gibi dümdüz, beyaz yüzlü, sarışın bir adamdı; kısık bakan gözleri açık mavi renkteydi. Hem yüzünde hem de at sırtında oturuşunda kendine güvenen bir adam olduğunu belli eden bir sakinlik vardı. Gerçi ilk bakışta binicilerin özelliklerinin ne olduğunu söylemeye imkân yoktu. Kazak yüzbaşısı ile Denisov'a ilk bakıştan anlaşılıyordu ki Denisov ıslaklıktan rahatsız oluyor, atının üzerinde bir türlü rahat oturamıyordu; daha doğrusu, Denisov sadece ata binmiş bir adamdı. Oysa Kazak yüzbaşısının her halinden belliydi ki o atının sırtında her yerde olduğu gibi rahatça oturuyordu ve sakindi. Yani sadece ata binmiş bir adam değil, altındaki atla tek bir varlık olmuş, onunla gücü iki katına çıkmış bir adamdı.

Biraz ileride, sırtında kül rengi bir kaftan, başında beyaz bir kalpak, iliklerine kadar ıslanmış bir kılavuz köylü yürüyordu.

Daha arkadan, kocaman, kalın kuyruklu, gür yeleli ve dudağı yırtıldığı için ağzından kan süzülen, zayıf ve cins bir Kırgız atının sırtında, sırtına lacivert bir Fransız kaputu geçirmiş genç bir subay geliyordu.

Subayın yanında bir süvari gidiyor, atının terkisinde yırtık bir Fransız üniforması ile lacivert bir asker şapkası giymiş bir delikanlıyı götürüyordu. Çocuk, soğuktan kıpkırmızı olmuş elleriyle süvariye sarılıyor, biraz olsun ısınsınlar diye çıplak ayaklarını ikide bir kımıldatıyor ve kaşlarını kaldırarak hayretle çevresine bakınıyordu. Bu sabahleyin tutsak edilen trampetçiydi.

Arkadan, ormanın içinden geçile geçile açılmış, çamurları erimiş, yapraklarla örtülü dar orman yolu üzerinden, üçer, dörder süvari birbirini izliyor, onların arkasından da kimi gocuklu, ki-

mi Fransız kaputu giymiş, kimi başlarına atlarının örtüsünü almış Kazaklar geliyordu. Al olsun, doru olsun, bütün atlar üzerlerinden süzülen yağmurdan koyu renk görünüyordu. Yeleleri ıslandığı için de boyunları garip bir şekilde incelmiş gibiydi. Vücutlarının üstünden buğu yükseliyordu. Giysiler de eyerler de dizginler de, her şey sırılsıklam, kaygan, hatta erimiş gibiydi; toprak bile, yolu örten dökülmüş yapraklar gibi öyleydi. İnsanlar eyerlerin üzerinde, içlerine girmiş olan suyu kendi vücutlarıyla ısıtmak için omuzlarını kaldırmış olarak oturuyor, o soğuk altlarına, enselerinden ve dizlerinden içeriye daha fazla girmesin diye kımıldamamaya çalışıyorlardı. Dimdik duran Kazakların ortasında, eyer vurulmuş Kazak atları ile Fransız atlarının koşulduğu iki iaşe arabası ağaç köklerinin, kütüklerin üzerinden takır tukur ya da su birikintilerinin üzerinden şapur şupur geçiyordu.

Denisov'un atı, yoldaki bir su birikintisinin yanından geçmek için kendini yana attı, ama dizini ağaca çarptı.

Denisov, dişlerini gösteren bir sırıtışla öfke içinde:

– Ee, eşşoğlu! diye bağırarak hayvanı üç defa kırbaçlayarak hem kendisini hem arkadaşlarını çamur içinde bıraktı.

Denisov'un canı sıkılıyordu; yağmura, karnının acıkmasına (sabahtan beri ağzına bir şey koymamıştı.) ve en önemlisi Dolohov'dan o ana dek hiçbir haber gelmediği gibi, yabancı dil bilen birini tutsak etmek için gönderdiği köylünün de hâlâ dönmemiş olmasına sıkılıyordu.

Hep dikkatle ileriye doğru bakıyor, Dolohov'dan bir haberci geleceğini umut ederek "Bir konvoya baskın yapmak için bir daha böyle bir fırsat çıkar mı? Tek başıma baskın yapmak aşırı bir tehlikeyi göze almak olur. İşi yarına bırakmak ise... Bir de bakarsın, büyük çetecilerden biri burnunun dibinden avı koparıp gider..." diye düşünüyordu.

Denisov, sağında her yerin rahatça uzaklara dek görülebildiği açıklığa çıkınca durakladı:

– Biri geliyor! dedi.

Kazak yüzbaşısı Denisov'un gösterdiği yöne doğru baktı:

– İki kişiler! Biri subay, biri Kazak. Ama "tahminime" göre gelen bizim binbaşı değil.

Kazak yüzbaşısı, kendi erlerinin anlamını kavrayamadıkları sözleri kullanmaktan hoşlanırdı.

Gelenler yamaçtan aşağıya inerek gözden yok oldular, ama birkaç dakika sonra tekrar göründüler. Öndeki, yorgun atını kırbaçla dörtnala sürerek gelen, üstü başı karmakarışık, iliklerine karar ıslanmış, pantolonunun paçaları dizlerine kadar sıvanmış bir subaydı. Onun arkasından gelen de üzengilerin üzerinde ayağa kalkmış bir Kazak eriydi, o da dörtnala geliyordu. Subay çok genç, hemen hemen çocuk denecek yaşta bir delikanlıydı; geniş bir yüzü, kırmızı yanakları ve durmadan hareket eden neşeli gözleri vardı; dörtnala Denisov'a yaklaşarak ona ıslanmış bir zarf uzattı:

– Generalden efendim! dedi. Pek kuru olmadığı için özür dilerim.

Denisov kaşlarını çatarak zarfı aldı, onu açmaya başladı.

O, zarfı açıp içindeki mektubu okurken, subay Kazak yüzbaşısına doğru dönmüştü:

– Bakın, herkes bu iş tehlikeli diyordu. Ama Komarov'la ben...

Kazak'ı işaret etti:

– ... tedbirimizi almıştık. Yanımızda ikişer tabanca...

Birden gözü Fransız trampetçisine ilişti:

– Bu da ne? Tutsak mı? Siz daha önce çarpıştınız mı? Onunla konuşabilir miyim?

Kendisine getirilen zarfı okumuş olan Denisov, birden:

– Ğostov! Petya! diye bağırdı. Neden kendini bana bildiğmedin?

Sonra gülümseyerek dönüp subaya elini uzattı. Subay, Petya Rostov'du. Petya bütün yol boyunca hep Denisov'la eski tanışıklığını hiç belli etmeden nasıl olgun bir subay gibi davranacağını düşünüp durmuş, kendini bu karşılaşma için hazırlamıştı. Ama Denisov ona gülümser gülümsemez, hemen yüzü aydınlandı, sevinçten kızardı ve kendi kendine hazırladığı resmiyeti bir yana bırakıp Fransızların yanından geçtiğini, bu görev kendisine verildiği için ne kadar memnunluk duyduğunu, Vyazma'da savaşa katıldığını ve orada bir süvarinin nasıl yararlık gösterdiğini anlatmaya koyuldu.

Denisov, sözünü keserek:

– Hay Allah! Seni göğdüğüme memnun oldum, dedi ama yüzünde gene de düşünceli bir ifade belirmişti. Kazak yüzbaşısına dönerek:

– Mihayıl Feoklitiç, dedi. Bu mektup gene Alman'dan geliyoğ. Ağkadaş onun emğinde...

Bunu söyledikten sonra, getirilen mektupta Alman generalinin, konvoya baskın yapmak amacıyla, onların da kendi kuvvetlerine katılmalarını emrettiğini anlattı. Sonra sözlerini bitirerek:

– Biz onu yağın ele geçiğmezsek, onlağ konvoyu buğnumuzun dibinden kaçığıveğecekleğ!

Denisov Kazak yüzbaşısı ile konuşurken Petya onun takındığı soğuk tavırdan ötürü utanç duyarak ve bunun pantolonunun durumundan ileri geldiğini sanarak hiç belli etmeden kaputunun altından pantolonunun yukarı doğru sıvanmış olan paçalarını düzeltmeye ve kendisini elinden geldiği kadar bir savaşçıya yakışır duruma getirmeye çalışıyordu. Sonra hayalinde daha önceden oynamayı tasarladığı "General ve Yaver" oyununa dönerek gene elini kasketinin siperliğine dayadı.

– Bir emriniz var mı komutanım? Yoksa yanınızda kalmamı mı emredersiniz?

Denisov, düşünceli bir tavırla:

– Emiğ mi? diye söylendi. Canım sen buğada yağına kadağ kalabiliğ misin?

Petya:

– Ah, yanınızda kalayım, ne olur! diye bağırdı.

Denisov:

– İyi ama geneğal sana ne yapmanı emğetti? Hemen dönmeni söylemedi mi?

Petya kızardı.

– O bana emir filan vermedi, dedi. Sonra gözlerinde soru soran bir ifadeyle:

– Yanınızda kalabilirim, izin verirsiniz değil mi? diye sordu.

Denisov:

– Peki, kal öyleyse! dedi, sonra emrinde bulunanlara doğru dönerek emirler verdi; bütün grup ormanda daha önce kararlaştırılan mola yerine gidecekti. Kırgız atına binmiş olan ve emir subayı görevini yapan subay, bu arada gidip Dolohov'u bulacak, o akşam gelip gelmeyeceğini öğrenecekti. Kendisi ise Kazak yüzbaşısı ve Petya ile birlikte atla Şamşevo köyüne kadar uzanan ormanın ucuna

gidip, oradan ertesi günü yapılacak olan baskının yöneleceği Fransız mevzilerine bir göz atmaya karar vermişti.

Kılavuz görevini yapan köylüye döndü:

– Hadi sakallı, bizi Şamşev'e götüğ bakalım!

Denisov, Petya ve Kazak yüzbaşısı yanlarında birkaç Kazak er ve tutsak Fransız'ı götüren süvari ile birlikte sola doğru ilerleyerek düzlüğün üzerinden ormanın ucuna gittiler.

V

Yağmur dinmişti; yalnız aşağıya doğru ağır bir sis çöküyor, ağaçların dallarından sular damlıyordu. Denisov, Kazak yüzbaşısı ve Petya, çarık geçirdiği çarpık ayaklarıyla ağaç köklerine, ıslak yapraklara basa basa hafif, sessiz adımlarla onları ormanın ucuna doğru götüren kalpaklı köylünün arkasından hiç konuşmadan gidiyorlardı.

Köylü, bir patikaya gelince durakladı, çevresine bakındı ve artık seyrelmeye başlamış ağaç dizisine doğru yürüdü. Henüz yapraklarını dökmemiş yüksek, büyük bir meşe ağacının yanında durdu, esrarengiz bir tavırla eliyle onları kendisine doğru çağırdı.

Denisov ile Petya, atlarını ona doğru sürdüler. Köylünün durduğu yerden Fransızlar görünüyordu. Ormanın hemen arkasından, aşağıya doğru engebeli bir buğday tarlası uzayıp gidiyordu. Sağda, bir vadinin öbür tarafındaki dik yarın üzerinde pek büyük olmayan bir köy ile damları yarı yıkılmış bir konak vardı. Köyde, konakta, tepenin her yerinde, konağın bahçesinde, kuyuların, gölün başında ve ta köprüden tepedeki köye dek tüm yolun üzerinde iki yüz sajenden daha yakın bir yerden başlayarak gözün görebileceği her yerde, sisler arasında kımıldayıp duran kalabalık insan kitleleri görünüyordu. Tepeye doğru tırmanırken ikide bir kaydıklarında, arabalarına koşulu atlara Rusça olmadığı anlaşılan küfürler savurarak bağırdıkları ve birbirlerine seslendikleri iyice duyuluyordu.

Denisov, gözlerini Fransızlardan ayırmadan alçak sesle:

– Tutsağı getiğin buğaya, dedi.

Kazak, attan indi, delikanlıyı da indirdi ve onunla birlikte Denisov'a yaklaştı. Denisov, Fransızları işaret ederek delikanlıya bunların

hangi ordular olduklarını sordu. Delikanlı soğuktan donan ellerini ceplerine sokmuş, kaşlarını kaldırarak korkuyla Denisov'a bakıyor, bütün bildiğini söylemek istediği açıkça belli olduğu halde, ne söyleyeceğini bilmiyor, sadece Denisov'un sorduklarını doğrulamakla kalıyordu. Denisov, kaşlarını çatarak ona arkasını döndü. Kazak yüzbaşısına bu konudaki düşüncelerini açıklamaya koyuldu.

Petya, çevik hareketlerle başını çevirip duruyor, bir trampetçiye, bir Denisov'a, bir Kazak yüzbaşısına, bir köyde ya da yolun üzerinde bulunan Fransızlara bakıyor, hiçbir önemli şeyi gözden kaçırmamaya çalışıyordu.

Denisov'un gözlerinde neşeli kıvılcımlar parladı.

– Dolohov isteğ gelsin isteğ gelmesin, nasıl olsa buğasını alacağız! Öyle değil mi? dedi.

Kazak yüzbaşısı:

– Elverişli bir yer doğrusu! dedi.

Denisov devam etti:

– Piyadeyi aşağıdan, bataklığın oğadan göndeğiğiz. Konağın bahçesine kadağ sokulsunlağ, siz Kazaklağla biğlikte şuğadan gideğsiniz.

Köyün arkasındaki ormanı eliyle işaret ediyordu.

– Ben ise kendi süvağimle buğdan gideceğim. Biğ ateş ettik mi...

Kazak yüzbaşısı:

– O çukurdan gidemeyiz, orası bataklık, adamı çeker, dedi. Atlar çamura gömülüverir, daha soldan gitmek gerek!

Onlar yukarıda, böyle kendi aralarında alçak sesle konuşurken aşağıdan, gölün bulunduğu düzlükten bir silah patladı, bir duman yükseldi, sonra bir başka silah sesiyle duman göründü, arkasından da tümseğin üzerinde bulunan yüz kadar Fransızın hep bir ağızdan oldukça neşeli seslerle bağırıştıkları duyuldu. Denisov ile Kazak yüzbaşısı ilk anda çekilmeye kalkıştılar. Fransızlara o kadar yakındılar ki bu silah sesleriyle çığlıkların onlara yöneldiğini sanmışlardı. Oysa bu silah sesleriyle bağırışların onlarla hiçbir ilgisi yoktu. Aşağıdan, bataklığın üzerinden, üzerine kırmızı renkte, ama ne olduğu pek belli olmayan bir şey giymiş bir adam koşup duruyordu. Belli ki Fransızlar adamı ateşe tutarak ona bağırmaya başlamışlardı.

Kazak yüzbaşısı:

– Hay Allah! Bu bizim Tihon! dedi.

– Gerçekten o! Vallahi o!

Denisov:

– Ne anasının gözüdüğ o! dedi.

Kazak yüzbaşısı gözlerini kısarak bakıyordu:

– Kendini kurtarır! dedi.

Tihon dedikleri adam, koşa koşa dereye yaklaştı, kendisini içine öylesine attı ki etrafa sular fışkırdı. Adam bir an için gözden kayboldu, sonra çamurdan kapkara olmuş bir halde çıktı, dört ayak durumunda ileriye doğru koştu. Peşinden koşan Fransızlar durakladılar.

Kazak yüzbaşısı:

– Ne çevik adam! dedi.

Denisov, gene canı sıkılarak:

– Ne itoğluittiğ o! dedi. Şimdiye kadağ neğede kaldı?

Petya:

– Kim bu adam? diye sordu.

– Bizim keşif yolundaki gözlemci. Onu kağşıdan Fğansızcadan anlayan biğini almaya göndeğmişleğ.

Petya, sanki söyleneni başından sonuna dek anlamış gibi Denisov'un daha ilk sözünü işitir işitmez:

– Ha, evet! dedi.

Oysa söylenenin bir tek sözünü bile anlamamıştı.

Tihon Şerbatiy, grupta en işe yarar insanlardan biriydi! Gjarta'nın altındaki Pokrovskoye köyündendi. Denisov, kendi birlikleriyle savaşa girişip de Pokrovskoye'ye geldiği zaman, her zaman olduğu gibi köy muhtarını çağırmış, ona, "Fransızlardan ne haber?" diye sormuş, muhtar da, bütün muhtarların yaptığı gibi, kendisini savunmak içinmiş gibi hiçbir şey bilmediğini, hiçbir şeyden haberi olmadığını söylemişti. Ama Denisov onlara Fransızlara dayak atmak amacında olduğunu anlatarak buralara kimsenin sokulup sokulmadığını sorunca muhtar gerçekten bazı "soyguncu takımının" oralarda dolaştığını ve köylerinde bu işlerle yalnız Tışka Şervati'nin uğraştığını söylemişti. Bunun üzerine Denisov, Tihon'u yanına çağırtmış, eylemleri için onu övdükten

sonra, muhtarın yanında yurtlarına, atalarına ve çara sadık kalmaları, Fransızlara karşı da kin duymaları gerektiği konusunda birkaç söz söylemişti.

Denisov'un bu sözleri üzerine, biraz korkuya kapıldığı anlaşılan Tihon:

– Biz Fransızlara kötülük etmiyoruz ki, demişti. Biz yalnız anlatabiliyor muyum, bizim çocuklarla azıcık ava çıkıp eğlenelim, demiştik. Ancak o soyguncular dan yirmi kişiyi yok ettik. Ama başka kötülük yapmadık...

Ertesi günü, Denisov bu köylüyü tamamen unuttuğu halde, Pokrovskoye köyünden çıkmak üzere olduğu sırada, kendisine Tihon'un o gruba katılmak istediğini, onu bu grupta bırakmaları için rica ettiğini bildirmişlerdi. Bunun üzerine Denisov, adamın kalmasını emretmişti.

Önce çoban ateşi yakmak, su taşımak, atları tımar etmek gibi kaba işleri yapan Tihon, kısa bir süre sonra çete savaşlarına katılmak için büyük bir istek ve bu işte büyük bir beceriklilik göstermeye başlamıştı. Geceleri ganimet toplamaya gidiyor, her seferinde elinde ya bir giysi ya da bir Fransız silahıyla dönüyordu. Kendisine emrettiklerinde, tutsak getirdiği de oluyordu. Denisov, Tihon'u kaba işlerden ayırmış, devriye gezmeye çıktığı vakit yanına almaya başlamış ve Kazakların arasına yazdırmıştı.

Tihon, ata binmekten hoşlanmaz, her zaman yaya gider, hiçbir zaman süvariden geri kalmazdı. Yanında silah olarak sadece laf olsun diye taşıdığı kısa bir kılıç, bir mızrak, bir de balta vardı. Bir kurt, tüylerinin arasındaki pireleri çıkarmak ya da kalın kemikleri parçalamak için dişlerini nasıl kullanırsa Tihon da aynı rahatlıkla bunları her işte kullanırdı. Aynı ustalıkla hiç yanılmadan bir vuruşta baltayla keresteleri bölüyor ya da baltasının demirini tutup, onunla incecik tahtalar yontup oyma tahta kaşıklar yapıyordu. Denisov'un grubunda Tihon'un bambaşka bir yeri vardı. Omuz vurup bir arabayı çamurdan çıkarıvermek, bataklığa gömülmüş bir atı kuyruğundan tutarak kurtarmak ve tımar etmek ya da Fransızların tam ortasına dalıp bir gün içinde elli verstlik yolu almak gibi çok zor ve tehlikeli işler söz konusu olduğunda, herkes gülerek Tihon'u işaret ederdi.

– Ona bir şey olmaz ki! Köpoğlu it gibi kuvvetlidir! diyorlardı.

Bir seferinde Tihon'un tutsak etmeye çalıştığı bir Fransız, tabancayla ona ateş etmiş, kurşun sırtının yumuşak yerine girmişti. Tihon'un sadece votka ile tedavi etmeye çalıştığı bu yara, gizliden gizliye olsun, açıktan açığa olsun, birlikte herkesin onunla dalga geçmesine, takılmasına yol açıyor, Tihon da bu şakalara seve seve katlanıyordu.

Kazaklar:

– Ne oldu sana birader? Bir daha yapmayacaksın değil mi? Yoksa artık doğrulamayacak mısın? diye gülerek soruyorlardı.

Tihon da mahsus iki büklüm olarak yüzünü çok öfkeleniyormuş gibi garip garip buruşturup surat ederek Fransızlara en güldürücü küfürleri savurup duruyordu.

Bu olayın Tihon üzerinde tek etkisi şu olmuştu: Yara aldıktan sonra artık nadir olarak tutsak getirmeye başlamıştı.

Gruptaki en yararlı, en cesur adam oydu. Hiç kimse onun kadar çok baskın yapma fırsatını bulamıyordu. Hiç kimse ondan daha fazla Fransız öldürüp tutsak etmemişti. Tihon, bütün Kazakların, süvarilerin, bu konuda onunla dalga geçmelerine aldırmayarak, hatta onlara seve seve katlanarak onların kendisine verdikleri yeri rahatça benimsemişti. Şimdi de Denisov onu daha geceden "yabancı dil konuşan" birini yakalayıp getirmesi için Şemşevo'ya göndermişti. Ama Tihon, yalnız bir tek Fransız'la yetinmek istemediği için mi, yoksa geceyi uykuyla geçirip gündüz fundaların arasında Fransız hatlarının tam ortasına girdiği, onlara iyice sokulduğu için mi bilinmez (Denisov'un tepeden gördüğüne göre), Fransızlar onun orada bulunduğunu fark etmişlerdi.

VI

Denisov, Fransızlara bu kadar yakın olduklarını gördükten sonra, artık kesin olarak yapmaya karar verdiği ertesi günkü baskın konusunda Kazak yüzbaşısı ile bir süre daha konuştu, atını çevirdi, geriye doğru itti. Petya'ya:

– Haydi bakalım! Şimdi gidip biğaz üstümüzü başımızı kuğutalım! dedi.

Ormandaki nöbet yerine geldikleri zaman, Denisov, ormanın içine dikkatle bakarak durakladı. Ağaçların arasından, uzun bacaklarıyla, çevik, uzun adımlar atarak, uzun kollarını sallaya sallaya, sırtında ceket, ayağında çarık, başında da Kazak kalpağı, omuzunda tüfek, belinde de balta bulunan bir adam yürüyordu. Adam Denisov'u görür görmez fundaların arasına bir şey fırlattı, kenarları aşağıya doğru sarkmış ıslak şapkasını başından çıkardı, komutanına yaklaştı. Bu adam Tihon'du. Çiçek bozuğu, kırışıklarla dolu, girintili çıkıntılı yüzü, o küçük kısılmış gözleri kendinden memnun olduğunu gösteren neşeli bir ışık saçıyor gibiydi. Gülmeden duramıyormuş, kendisini zor tutuyormuş gibi başını kaldırdı, gözlerini Denisov'a dikti. Denisov:

– Söyle bakalım, neğeleğde süğttün?

Tihon, korkusuz bir tavırla hemen:

– Nerede mi sürttüm? Fransız'ı almaya gittim ya, diye karşılık verdi.

Kısık bas sesiyle şarkı söyler gibi konuşuyordu.

– Ne diye gündüz gideğsin? Hayvanoğlu hayvan! Ne oldu? Yakaladın mı bağı?

Tihon:

– Yakalamasına yakaladım da... dedi.

– Peki neğede?

Tihon, çarık geçirdiği, tabanları dümdüz eğri ayaklarını biraz daha açtı:

– Ona daha önce, daha gün ağarmadan yakalamıştım, diye anlattı. Yakaladığım gibi doğru ormana götürdüm. Bir baktım, işe yaramaz! "Gidip şöyle bir daha doğru dürüstünü yakalayayım!" dedim kendi kendime!

Denisov, Kazak yüzbaşısına:

– Ben sana köpoğlunun biğidiğ demedim mi? Göğüyoğsun işte, dedi. Öbüğünü niye getiğmedin?

Tihon, öfkeyle acele acele:

– Ne getireyim, dedim ya işe yaramazdı diye! Ben işinize yarayacak olanı bilmez miyim?

– Vay eşşek vay! E, sonğa ne oldu?

Tihon, anlatmaya devam etti:

– Başka birini yakalamaya gittim, şöyle ormana doğru sürüne sürüne gittim. Oraya varır varmaz da yere yattım.

Birden, beklenmedik çevik bir hareketle yüzüstü yatarak nasıl hareket ettiğini göstermeye koyuldu.

– Baktım biri geliyor! Adamı kıskıvrak yakaladım.

Birden rahat, çevik bir hareketle tekrar ayağa fırladı.

– Haydi yürü, albayın yanına gideceğiz! dedim. Amaaan, avaz avaz bir bağırmaya başladı ki, meğerse bir değil, dörtmüşler! Üstüme kılıçlarıyla bir atıldılar ki! Ben de "Hay Allah! Kudurdunuz mu be?" diyerek baltamı kaptığım gibi bir savurdum ki...

Çığlık atarak kollarını açıyor, kaşlarını tehdit edici bir tavırla çatarak göğsünü şişiriyordu. Kazak yüzbaşısı pırıl pırıl gözlerini kısarak:

– Anladık, anladık, su birikintilerinin üstünden nasıl kaçtığını görmedik mi sanki?

O anda Petya'nın içinden kahkahalarla gülmek geliyordu, ama görünüyordu ki herkes gülmemek için kendini tutmaya çalışıyordu. Bütün bunların ne anlama geldiğini kavramadan, gözlerini hızla bir Tihon'a, bir Kazak yüzbaşısının yüzüne, bir Denisov'a doğru kaydırıyordu.

Denisov öfkeli öfkeli öksürerek:

– Buğada bize numağa yapmaya kalkışma! dedi. İlk yakaladığını neden getiğmedin?

Tihon, bir eliyle sırtını, öbür eliyle başını kaşımaya başladı. Birden dudaklarında budalaca bir anlam taşıyan geniş bir gülümseme yayıldı; gülümserken bir dişinin olmadığı meydana çıkmıştı (Zaten Şerbati[1] adını ona bunun için vermişlerdi). Denisov gülümsedi, bunun üzerine Petya neşeli kahkahalarla gülmeye başladı. Bu gülüşmelere Tihon'un kendisi de katıldı.

– Dedim ya! Hiç işe yarar biri değildi, üzerindeki giysiler berbattı! Bir yere götüremezsin ki adamı! Sonra kaba herifin biriydi, sayın komutanım. Bana, "Hiç gider miyim? Ben falan filanın oğluyum, gitmem!" deyip duruyordu.

Denisov:

– Ah, ne heğifsin sen! O adama bazı şeyleğ soğmam geğekiyoğdu!

1 Dişsiz.

Tihon:

– Canım, ben sordum her şeyi. Söylediğine göre, pek bir şey bilmiyormuş. "Bizimkilerin sayısı çok ama hepsi kötü durumda. Sadece adları var işte! Şöyle iyicene bir bağırdınız mı hepsini tutsak edersiniz!" diye sözlerini bitirerek kararlı bir tavırla, neşeli neşeli Denisov'un gözlerinin içine baktı.

Denisov, sert bir tavırla:

– Ben sana yüz sopa attığayım da bakalım biğ daha öyle kağşımda budala numağası yapağ mısın? dedi.

Tihon:

– Canım ne kızıyorsunuz? Sanki ben sizin o Fransızları görmedim mi? Hele bir ortalık kararsın! Hangi çeşidinden isterseniz onlardan yakalayıp getiririm. İsterseniz üç tane getireyim.

Denisov:

– Haydi gidelim! dedi ve gözetleme yerine varıncaya dek hep öfkeli, kaşları çatılmış olarak, hiç konuşmadan yol aldı.

Tihon arkadan geliyordu. Petya, Kazakların, fundalıkların arasına attığı çizmelerden söz ederek onunla alay ettiklerini ve onunla birlikte kahkahalarla güldüklerini işitiyordu.

Tihon'un sözlerini duyup nasıl gülümsediğini gördükten sonra içinde kahkahalarla gülmek için uyanan istek birden sönmüş, bir anda Tihon'un adam öldürdüğünü anlayarak bir huzursuzluk duymuştu. Dönüp tutsak trampetçiye baktı; yüreğine iğne batmış gibi oldu. Ama bu huzursuzluk yalnız bir an sürdü. Biraz sonra başını daha dik tutmak, daha korkusuz bir tavır takınmak ve anlamlı bir tavırla ciddi ciddi Kazak yüzbaşısına ertesi gün yapılacak iş konusunda sorular sormak gereğini duydu; ancak böyle davranırsa içinde bulunduğu topluluğa layık olabilirdi.

Görevli olarak gönderilmiş olan subay, Denisov'u daha yolda karşıladı. Dolohov'un biraz sonra geleceğini, bu konuda endişe edilecek bir durum olmadığını bildirdi.

Denisov, birden neşelenerek Petya'yı yanına çağırdı:

– Haydi bakalım, şimdi bana kendinden söz et! dedi.

VII

Petya, Moskova'dan çıkmıştı, ailesini bırakarak alayına katılmış, kısa bir süre sonra büyük bir birliğe komuta eden bir generalin hizmetine emir subayı olarak girmişti. Subaylığa terfisinden ve özellikle Vyazma Savaşı'na giren orduya katılışından bu yana, artık büyümüş olduğunu kavramanın verdiği heyecanlı, mutlu bir duygu içindeydi. Gerçek bir kahramanlık gösterebilmek, hiçbir fırsatı kaçırmamak için çırpınıp duruyordu. Orduda görüp geçirdiği şeyler ona büyük bir mutluluk veriyordu. Ama ona hep öyle geliyordu ki asıl kahramanca işler hep kendisinin bulunmadığı yerlerde oluyordu. Bu yüzden hep bulunduğu yerden bir başka yere gitmek için acele edip duruyordu.

21 Ekim günü, general birini Denisov'un birliğine göndermek istediğini bildirdiğinde, Petya öylesine duygulandıran bir tavırla kendisinin gönderilmesi için ricada bulunmuştu ki general onun bu isteğine karşı duramamıştı. Ama hemen Petya'yı gönderirken onun Vyazma sırasında görevle gönderildiği yere giden yolu izleyecek yerde, Fransız hatlarına doğru dörtnala gittiğini, orada kendi tabancasıyla iki kez ateş etmek gibi çılgınca bir davranışta bulunduğunu hatırlamış ve Denisov'un herhangi bir harekâtına katılmasını kesinlikle yasaklamıştı. İşte Denisov ona yanında kalmasına izin verilip verilmediğini sorduğu vakit Petya'nın kızarması bundandı. Ormanın öbür ucuna çıkıncaya dek, hep görevini harfiyen yerine getirmek için hemen geri dönmesi gerektiğini düşünüp durdu. Ama Fransızları, Tihon'u gördükten, hele o gece muhakkak taarruz edileceğini öğrendikten sonra, gençlere özgü bir kendini kaptırışla hemen bu görüşten vazgeçip bir başka görüşü benimsedi. O zamana dek büyük bir saygı duyduğu generalin, hiçbir değeri olmayan bir adam, Alman'ın biri olduğunu düşündü. Denisov ise kahramandı, Kazak yüzbaşısı da öyleydi, Tihon da... Birer kahraman olduklarına kendi kendine karar verdiği için böyle zor bir dakikada, onlardan ayrılmayı ayıp bir şey sayıyordu!

Denisov ile Petya ve Kazak yüzbaşısı gözetleme yerine vardıkları vakit, artık hava kararmak üzereydi. Alacakaranlıkta eyerlenmiş atlar, Kazaklar, düzlükte çadır kuran süvariler ve (Fransızlar gör-

mesin diye) ormanda bir çukurun içinde hafifçe alev alıp kızarmaya başlayan bir çoban ateşini yakmaya çabalayan süvari erleri, belli belirsiz görünüyordu. Küçük bir köy evinin sundurmasında, bir Kazak kollarını sıvamış, koyun eti kesiyordu. Köy evinin içinde ise Denisov'un grubundan üç subay, bir kapıdan masa yapmaya çalışıyordu. Petya, ıslak üniformasını çıkarıp kurutulması için teslim ettikten sonra, yemek yenilebilmesi için masayı hazırlamaya çalışan subaylara yardım etmeye koyuldu.

On dakika sonra masa hazırlanmış, üstü de örtüyle örtülmüştü. Sofraya votka, matara içinde rom, beyaz ekmek ve tuzla kızartılmış koyun eti konmuştu.

Petya, sofrada subaylarla birlikte oturup parmaklarından yağ süzülen elleriyle güzel kokan yağlı koyun etini parçalarken çocuklar gibi, bütün insanlara karşı içtenlikle büyük bir sevgi duyuyor, bu duygusundan ötürü başkalarının da ona aynı hissi duyduklarına kesin olarak inanıyordu. Denisov'a doğru dönerek:

– Ne dersiniz, Vasili Fiyodoroviç? dedi. Bir güncük olsun yanınızda kalsam bir şey olmaz, değil mi?

Denisov'un karşılık vermesini beklemeden sorusuna kendi kendine karşılık verdi.

– Bana bir şeyler öğrenmemi emrettiler ya, işte ben de öğrenmiş olacağım... Yalnız izin verin en ateşlisine... en önemlisine katılayım... Benim ödüle ihtiyacım yok... Ben sadece şunu istiyorum...

Petya bunu söylerken dişlerini sıktı, sonra gururla başını yukarıya doğru kaldırdı, çevresine bakınarak elini salladı.

Denisov gülümsedi:

– Demek en önemlisine gığmek istiyoğsun... diye tekrarladı.

Petya devam etti:

– Ama rica ederim, komutam altına hiç olmazsa küçük bir birlik verin, onlara ben emir vereyim. Ne olur! Bu sizin elinizde! Bunu hatırım için yapamaz mısınız?

Koyun etinden bir parça kesmek isteyen subaya doğru döndü:

– Bıçak ister misiniz? dedi.

Sonra ona kendi çakısını uzattı. Subay çakıyı beğendiğini söyledi. Petya kızardı:

– Buyrun sizin olsun! Rica ederim! Benim öyle birçok çakım

var, dedi. Hay Allah! Tamamen aklımdan çıkmıştı! diye birden bağırdı. Biliyor musunuz, harikulade güzel kuru üzüm var yanımda! Hem de çekirdeksiz üzümden. Bizim orada yeni bakkalımız var, öyle güzel şeyler satıyor ki. On funt kadar aldım. Tatlıya düşkünümdür. Siz de ister misiniz?

Hemen koşarak sofada bekleyen kendi Kazak emir erinin yanına gitti. Sonra içeriye elinde torbalarla döndü; bu torbaların içinde beşer funt üzüm vardı.

– Buyrun beyler! Buyrun!

Bir ara Kazak yüzbaşısına döndü:

– Sizin kahve pişirmek için çaydanlığa ihtiyacınız yok mu? diye sordu. Ben bizim bakkaldan aldım. Çok güzel bir şey! O kadar güzel şeyler satıyor ki. Sonra çok da namuslu adam. En önemlisi bu. Size gönderirim onu, bir süre kullanırsınız. Hem çakmak taşınız eskimiştir, aşınmıştır, olur a! Gelirken getirdim. Bakın işte şurada...

Torbaları işaret etti.

– Yüz tane kadar çakmak taşım var. Çok ucuza satın aldım. Buyrun alın, rica ederim! Ne kadar ihtiyacınız varsa alın; isterseniz hepsi sizin olsun.

Sonra birden, "Acaba fazla mı konuştum?" diye korkarak sustu ve kıpkırmızı oldu.

Acaba bunun gibi daha ne budalalıklar ettiğini düşünmeye başladı. O gün olup bitenleri tekrar zihninden geçirirken o Fransız trampetçisini hatırladı ve "Biz burada iyiyiz; ya o acaba ne durumda? Onu kim bilir nereye götürdüler? Karnını doyurdular mı? Ona bir kötülük yaptılar mı?" diye düşündü.

Ama bir kez çakmak taşları konusunda fazla ileriye gittiğini anladığı için şimdi konuşmaktan korkuyordu.

"Sormasına sorarım ama şimdi bunlar kendi çocuk da ondan kendi gibi bir çocuğa acıdı derler. Ama ben yarın onlara çocuk olup olmadığımı göstereceğim! Çocuğu onlara sorsam ayıp olur mu acaba?" diye düşündü. "Aman ne olursa olsun!"

Bunu düşünür düşünmez kızardı, yüzlerinde alaylı bir anlam belirmesinden ürkerek:

– O tutsak edilen delikanlıyı acaba buraya çağırabilir miyiz? diye sordu. Ona biraz yemek verebiliriz... Belki de...

Denisov:

– Evet, oğlan kötü duğumda! dedi.

Belli ki Petya'nın bu hatırlatmasında hiç de ayıplanacak bir şey yoktu.

– Çağığın onu buğaya. Adı Vincent Bosse. Çağığın şunu!

Petya:

– Ben çağırayım! dedi.

Denisov:

– Çağığ! Çağığ! diye tekrarladı. Zavallı çocuk!

Denisov bunu söylerken Petya kapının yanında duruyordu. Onun bu sözü üzerine subayların arasından geçerek Denisov'un ta yakınına geldi:

– İzin verirseniz, bunu söylediğiniz için sizi öpeyim dedi. Ah davranışınız ne güzeldi! Ne güzel!

Denisov'u öptü, sonra koşarak avluya çıktı ve kapının eşiğinden:

– Bosse! Vincent! diye seslendi.

Karanlığın içinden bir ses:

– Kimi istediniz efendim? diye sordu.

Petya, biraz önce yakalanmış olan Fransız delikanlısını istediğini söyledi. Kazak:

– Vesseniy'i mi istiyorsunuz? diye sordu.

Delikanlının "Vincent" olan adını değiştirmişlerdi bile: Kazaklar ona "Vesseniy",[1] köylülerle erler ise "Visenya"[2] diyorlardı. Her iki isimde de baharı hatırlatan bir anlamın bulunması, delikanlının körpeliğine uyuyordu.

Karanlıkta oradan oraya yayılan kahkahalar, sesler duyuldu.

– Şurada, çoban ateşinin yanında ısınıyordu. Hey! Vissenya! Visenya! Viseniy!

Petya'nın yanında duran süvari:

– Öyle açıkgöz oğlandır ki! dedi. Biraz önce karnını doyurduk. Müthiş acıkmış kerata!

Karanlıkta ayak sesleri duyuldu ve trampetçi çıplak ayaklarıyla şap şap diye basa basa kapıya yaklaştı. Petya:

---

1 "Bahara dönük."

2 "Orada burada dikilen".

– *Ah c'est vous!*[1] dedi.

Sonra çekingen ve şefkatli bir tavırla delikanlının eline dokunarak:

– *Voulez-vous manger? N'ayez pas peur, on ne vous fera pas de mal*, diye ekledi. *Entrez, entrez!*[2]

Trampetçi hemen hemen çocuksu, titrek bir sesle:

– *Merci, monsieur,*[3] diye karşılık vererek kirli ayaklarını eşiğe sürterek temizlemeye koyuldu.

Petya, trampetçi delikanlıya pek çok şey söylemek istiyordu ama cesareti yoktu. Sofada yanı başında yerinde sayıyormuş gibi ayaklarını değiştirip duruyordu. En sonunda sadece karanlıkta elini sıkarak sevgi dolu bir tavırla:

– *Entrez, entrez!*[4] diye fısıldadı.

Kendi kendine, "Ah, acaba onun için ne yapsam?" diye söyleniyordu; kapıyı açarak delikanlıyı önünden geçirdi.

Trampetçi içeriye girdikten sonra, Petya ondan oldukça uzakta oturdu; ona ilgi göstermenin kendisi için küçültücü bir şey olacağını sanıyordu. Sadece cebindeki paraları yokluyor, bunları trampetçiye verirse ayıp olup olmayacağını düşünüyordu.

VIII

İçeriye Dolohov girince Petya'nın dikkati, Denisov'un emriyle votka ve koyun eti ikram edilen, sonra gene onun emri üzerine öbür tutsaklarla birlikte gönderilmeyip o grupta kalmasına karar verilerek sırtına bir Rus kaputu geçirilen trampetçiden yeni gelene doğru çevrildi. Dolohov'un olağanüstü korkusuzluğuyla Fransızların karşısındaki acımasız tavrı konusunda birçok hikâye dinlemişti. Bu yüzden daha içeri girdiği anda gözlerini ona dikmiş, bir daha da ayırmamıştı. Gittikçe daha çok cesaret buluyor, Dolohov gibi bir insanın bulunduğu bir topluluğa layık görüldüğü düşüncesiyle, ikide bir boynunu gererek başını dimdik tutuyordu.

---

1 A, siz misiniz?

2 Yemek ister misiniz? Korkmayın size kötülük etmezler. Girin, girin!

3 Teşekkür ederim, efendim.

4 Giriniz, giriniz!

Dolohov'un basit görünüşü, Petya'yı fena halde şaşırtmıştı. Denisov sırtına bir çekmen[1] giyerdi, sakalı vardı, göğsünde de aziz Nikolay'ın tasvirini taşırdı. Hem konuşmasında hem de bütün tavırlarında üstün bir durumda olduğunu belirten bir şey vardı. Dolohov ise tam tersine eskiden Moskova'da Acem millî giysileri içinde dolaştığı halde, burada hassa alayına mensup, tertemiz giyimli herhangi bir subay gibi görünüyordu. Sinekkaydı tıraş olmuştu. Yüzü tertemizdi, sırtında da pamuklu kumaştan yapılmış bir hassa üniforması vardı; yakasına Georgi Nişanı takmıştı. Başında da basit bir kasket vardı. Islak kürklü ceketini bir köşede çıkardı, sonra hiç kimseyle selamlaşmadan Denisov'a yaklaşarak hemen çarpışmaları sormaya başladı. Denisov, ona ordunun büyük birliklerinin gözlerine kestirdikleri konvoya baskın yapmaya niyetlendiklerini ve Petya'nın oraya neden gönderildiğini anlattı, sonra da iki generale nasıl bir karşılık verdiğini açıkladı. Fransız birliğinin içinde bulunduğu durum konusunda öğrendiklerini bildirdi.

Dolohov:

– Bunlar iyi, hoş da burada kaç er, daha doğrusu hangi birlikler var, onu öğrenmeli, dedi. Oraya gitmeli. Sayılarını kesin olarak bilmeden çarpışmalara başlanamaz. Ben temiz iş severim. Beylerden biri benimle birlikte Fransızların karargâhına gelmek istemez mi acaba? Yanımda Fransız üniformaları var.

Petya:

– Ben, ben... ben giderim sizinle! diye atıldı.

Denisov:

– Oğası senin yeğin değil! diyerek Dolohov'a doğru döndü. Hele onu hiç göndeğemem!

Petya:

– Maşallah! Neden gitmeyecek mişim? diye bağırdı.

– Geğeği yok da ondan!

Petya, Dolohov'a doğru döndü:

– Özür dilerim ama... ama... ben sizinle birlikte geliyorum! İşte bu kadar! Beni götürürsünüz, değil mi?

Dolohov, Fransız trampetçisinin yüzüne dikkatle bakarak, dalgın dalgın:

1 Türkmenlerin giydiği gocuk – ç.n.

– Neden götürmeyeyim? dedi.

Sonra Denisov'a:

– Delikanlı çoktan mı senin yanında? diye sordu.

– Kısa biğ süğe önce yakaladılağ, ama hiçbiğ şey bildiği yok. Buğada bığaktım onu!

Dolohov:

– Peki geri kalanları nereye gönderiyorsun? diye sordu.

Denisov, birden kızardı:

– Nasıl neğeye? Listesini çıkağıp göndeğiyoğum işte! diye bağırdı. Hem yüğeğim açık olağak vicdanımın ğahat olduğunu, biğ tek kişinin ölümünden soğumlu olmadığımı cesağetle söyleyebiliğim. Açıkça söyleyeyim, eylemimizin onuğuna leke getiğmektense... Biğ konvoyla kente otuz ya da üç yüz tutsak eğigöndeğmek o kadağ zoğ mu geliyoğ sana? Açıkça söyle... Soğuyoğum sana...

Dolohov soğuk bir gülümseyişle:

– Bu gösterişli laflar on altı yaşındaki kont hazretlerine yakışır! dedi. Ama sen artık böyle şeylerden vazgeçmelisin!

Petya:

– Ben bir şey söylemiyorum ki! Ben sadece, "Ne olursa olsun, sizinle birlikte gideceğim," diyorum.

Dolohov, sanki Denisov'un sinirlerini bozan bu konuda konuşmaktan özel bir zevk duyuyormuş gibi:

– Seninle ben ise artık böyle gösterişli laflardan vazgeçecek yaşa çoktan geldik, diye devam etti.

Sonra başıyla delikanlıyı işaret etti:

– Şimdi söyle bana: Bunu ne diye yanına aldın sanki? Acıdığın için değil mi? Sanki biz senin bunların adlarını yazdığını bilmiyor muyuz? Yüz kişi gönderirsin, ancak otuzu yerine varır. Ya açlıktan ölürler ya da vurulurlar. Böyle olunca onları tutsak etsen de etmesen de bir değil mi?

Kazak yüzbaşısı açık renk gözlerini kısarak, Dolohov'un sözlerini beğendiğini belirten bir tavırla başını sallayıp duruyordu. Denisov:

– Biliyoğum, aynı şey! Ama bu konuda tağtışmak geğekli değil! Benim vicdanım o işe ğazı olmaz. Sen, "Ölüğleğ," diyoğsun. Vağsın öyle olsun! Hiç değilse benim elimden olmaz ya ölümleği!

Dolohov kahkahalarla güldü.

– Sanki onlar isteseler beni kırk kere yakalamazlar mı? Bak sana bir şey söyleyeyim: Eninde sonunda bu şövalyeliğin yüzünden seni de beni de yakalayacaklar! Öyle de böyle de canınızı cehenneme gönderecekler.

Bir an sustu.

– Her neyse, şimdi işleri yoluna koymalı. Eşyaları almak için benim Kazak'ı göndersinler! Elimde iki tane Fransız üniforması var.

Sonra Petya'ya:

– Eh, söyle bakalım, benimle gelecek misin? diye sordu.

Petya, arada bir Denisov'a bakıyor, neredeyse gözleri dolacak hallere geliyor, yüzü kıpkırmızı kesiliyordu!

– Ben mi? Evet, evet. Ne olursa olsun geleceğim.

Tıpkı Dolohov tutsakları ne yapmak gerektiği konusunda Denisov'la tartışırken olduğu gibi, gene içinde bir huzursuzluk, bir sabırsızlık hissediyordu; ama gene onların kendi aralarında nelerden söz ettiklerini pek kavrayamıyordu. "Madem büyüklerimiz olan bu ünlü kişiler öyle düşünüyorlar, demek öyle olması daha doğru!" diye düşünüyordu. "En önemlisi bundan böyle Denisov, Dolohov'la gideceğimi, bana her konuda emredemeyeceğini anlamış oluyor. Ne olursa olsun, Dolohov'la birlikte Fransız karargâhına gideceğim! Madem o gidiyor, ben de gideceğim!

Denisov'un Petya'nın gitmemesi için ileri sürdüğü bütün sözlere karşı, Petya her şeyi dikkatle ve gereğince yerine getirmeye alışık olduğunu, bunu inat olsun diye istemediğini, tehlikeyi ise hiç aklına getirmediğini söyleyerek karşılık verdi.

– Çünkü siz de kabul edin ki eğer orada kaç kişi olduğunu bilmezsek... Belki de yüzlerce kişinin hayatı buna bağlı. Biz ise burada yalnız iki kişiyiz. Hem ben bunu çok istediğim ve muhakkak kesin olarak gitmeyi aklıma koyduğum için artık ne olursa olsun bana engel olamazsınız, bu durumu daha da kötüleştirmekten başka bir işe yaramaz... diyordu.

IX

Petya ile Dolohov, üzerlerine Fransız üniformaları ile Fransız miğferleri giydikten sonra, Denisov'un Fransız karargâhını gözetlediği

açıklığa doğru gittiler, sonra karanlık gece içinde ormandan çıkarak vadiye doğru indiler. Aşağıya indikten sonra, Dolohov, onlara yoldaşlık eden Kazaklara, orada beklemelerini emretti, kendisi de dörtnala yoldan köprüye doğru gitti. Petya, heyecandan neredeyse bayılacak gibi onun arkasından gidiyordu.

– Yakalanırsak canlı olarak teslim etmem kendimi! Yanımda tabanca var, diye mırıldandı.

Dolohov aceleyle:

– Rusça konuşma! diye fısıldadı.

Aynı anda, karanlıkta birinin, *"Qui vive?"*[1] diye seslendiği duyuldu ve bir tüfek şıkırtısı işitildi.

Petya'nın yüzüne kan hücum etti; hemen tabancasını kavradı. Dolohov atını ne daha yavaş ne de daha hızlı sürerek:

– *Lanciers du sixième,*[2] dedi.

Köprünün üzerinde nöbetçinin siyah karaltısı duruyordu:

– *Mot d'ordre?*[3] dedi.

Dolohov atının dizginlerini çekerek hayvanı rahvan sürdü.

– *Dites donc, le colonel Gérard est ici?*[4] diye sordu.

– *Mot d'ordre?*[5]

Dolohov:

– *Quand un officier fait sa ronde, les sentinelles ne demandent pas le mot d'ordre...*[6] diye öfkeyle bağırdı. *Je vous demande si le colonel est ici.*[7]

Sonra yana çekilen nöbetçinin vereceği karşılığı beklemeden atını gene rahvan sürerek tepeye doğru gitti. Yolun bir tarafından diğer tarafına geçen bir adamın gölgesini fark edince onu durdurdu, adama komutanın ve subayların nerede olduğunu sordu. Konuştuğu, sırtında çuval taşıyan bir erdi. Birden durakladı, Dolohov'un atının ta yakınına kadar sokuldu, hayvana eliyle dokuna-

---

1 "Kim o?"

2 Altıncı birliğin mızrakçıları.

3 Parola?

4 Albay Gerard burada mı?

5 Parola?

6 Nöbetçi er, devriye gezen subaydan parola soramaz!

7 Size albayın nerede olduğunu soruyorum.

rak gösterişsiz bir tavırla, saf saf, kumandanla subayların tepede, daha yukarıda, sağda, çiftlik evinin avlusunda bulunduklarını söyledi ("Çiftlik evi" dediği bir konaktı).

Dolohov, iki yanında çıtır çıtır çoban ateşlerinin yandığı ve Fransızca konuşmaların duyulduğu yoldan geçerek atını konağa doğru çevirdi. Dış kapıdan içeri girdikten sonra attan indi, çevresinde birkaç kişinin yüksek sesle konuşarak oturdukları, alev alev yanan büyük çoban ateşine yaklaştı. Ateşin kenarında, kazanda bir şeyler pişiyor, başında kalpak, sırtında lacivert kaput bulunan bir er, diz çökmüş, alevlerin parlak ışığı altında karavanayı karıştırıyordu.

Çoban ateşinin öbür yanında gölgede oturan subaylardan biri:

– *Oh, c'est un dur à cuire,*[1] diyordu.

Bir başkası gülerek:

– *Il les fera marcher les lapins...*[2] dedi.

İkisi de susup karanlıkta atlarını çoban ateşine doğru sürerek yaklaşan Dolohov'la Petya'nın geldikleri yöne baktılar; ayak seslerini duyunca dikkat kesilmişlerdi. Dolohov, hiç şaşırmadan, sözleri tek tek söyleyerek yüksek sesle:

– *Bonjour, messieurs!*[3] dedi.

Çoban ateşinin gölgeli yanında oturan subaylar kımıldadılar, aralarında boyu da boynu da uzun olan biri, ateşin öbür yanından dolaşarak Dolohov'a yaklaştı.

– *C'est vous, Clément?* diye sordu. *D'où diable?*[4]

Ama yanlışını anlar anlamaz sözünü bitirmeden kaşlarını hafifçe çatarak Dolohov'la bir yabancıyla selamlaşır gibi selamlaştı ve ona ne gibi bir yardımda bulunabileceğini sordu. Dolohov, arkadaşıyla birlikte kendi alaylarına yetişmeye çalıştıklarını söyledi, sonra orada bulunan subayların hepsine birden altıncı alay hakkında bir şey bilip bilmediklerini sordu. Hiç kimsenin bir şey bildiği yoktu. Petya'ya, subaylar Dolohov'la kendisini düşmanca bir tavırla, kuşkuyla, tepeden tırnağa süzüyorlarmış gibi geldi. Birkaç saniye herkes

1 Ah, o ne çetin cevizdir!

2 Onları tavşan gibi koşturacak şimdi!

3 Merhaba beyler!

4 A! Siz misiniz Clement? Hangi rüzgâr attı böyle?

sustu. Sonra çoban ateşinin arkasından gülmemek için kendini zor tutan birinin sesi duyuldu:

– *Si vous comtez sur la soupe du soir, vous venez trop tard!*[1]

Dolohov, tok olduklarını, ayrıca o gece daha epey yol almak zorunda bulunduklarını söyledi. Atları kazanı karıştıran ere teslim ettikten sonra, çoban ateşinin başındaki uzun boylu subayın yanı başına çömeldi. Subay gözlerini ondan ayırmadan Dolohov'a bakıp duruyordu. Ona bir kez daha, "Siz hangi alaydansınız?" diye sordu. Dolohov, sanki bu soruyu hiç işitmemiş gibi, karşılık vermedi, cebinden çıkardığı kısa Fransız çubuğunu tellendirirken subaylara daha ileride yolun güveli olup olmadığını, oralarda Kazakların bulunup bulunmadığını sordu.

Çoban ateşinin öbür tarafında duran subay:

– *Les brigands sont partout!*[2] diye karşılık verdi.

Dolohov, Kazakların yalnız arkadaşıyla kendisi gibi geride kalmış olanlar için tehlikeli olduklarını, ama herhalde büyük Fransız birliklerine taarruz etmek cesaretini göstermediklerini söyledi; bu sözü, sorar gibi söylemişti. Hiç kimse karşılık vermiyordu.

Petya, çoban ateşinin önünde ayakta duruyor, Dolohov'un konuşmasını dinleyerek her an, "Eh, şimdi artık gider," diye düşünüyordu.

Ama Dolohov yarıda kesilen konuşmaya tekrar başladı ve artık açıktan açığa birliklerinde ne kadar er, kaç tane birlik ve ne kadar sayıda tutsak bulunduğunu sormaya başladı. Birliklerindeki Rus tutsaklarını sorarken:

– *La vilaine affaire de traîner ces cadavres après soi. Voudrait mieux fusiller cette canaille,*[3] diyerek öyle garip bir tavırla ve yüksek sesle gülmeye başladı ki Petya'ya Fransızlar onun hemen kendilerini aldattığını anlayacaklarmış gibi geldi. Bunun üzerine elinde olmayarak çoban ateşinden geriye doğru bir adım attı. Dolohov'un sözlerine ve kahkahalarına hiç kimse karşılık vermedi, yalnız görünmeyen bir subay (Bu subay, kaputuna sarılmış olarak yatıyor-

1 Akşam yemeği yiyeceğinizi sanıyorsanız geç kaldınız.

2 Haydutlar her yerde mevcut!

3 Bu ölüleri de peşinden sürüklemek ne felaket. Bu itoğlu itleri kurşuna dizmek daha iyi bir şey olacak.

du.) yattığı yerden doğruldu, arkadaşına bir şeyler fısıldadı. Dolohov ayağa kalktı ve atlara bakan ere seslendi.

Petya, Dolohov'a yaklaştı ve elinde olmayarak "Atları acaba verecekler mi, vermeyecekler mi?" diye düşündü.

Atları getirdiler. Dolohov:

– *Bonjour, messieurs*, dedi.

Petya, "*Bonsoir,*"[1] demek istedi ama ağzından bir tek söz çıkmadı. Subaylar kendi aralarında fısıldaşarak bir şeyler konuşuyorlardı. Dolohov'un bir türlü yerinde duramayan atına binmesi uzun sürdü; binince hayvanı uygun adım kapıya doğru sürdü. Petya yanından gidiyor, Fransızlar arkalarından koşuyorlar mı, koşmuyorlar mı diye bakmak için yanıp tutuşuyor, ama dönüp bakmaya cesaret edemiyordu.

Yola çıktıkları vakit, Dolohov gene geriye, tarlaya doğru gitmedi. Köyün yanından geçti, bir yerde durakladı ve kulak kabarttı. Sonra:

– Duyuyor musun? diye sordu.

Petya, Rusça konuşulduğunu işitti ve çoban ateşlerinin çevresinde toplanmış Rus tutsaklarının karaltılarını fark etti. Dolohov'la Petya aşağıya, köprüye doğru indikten sonra, onlara hiçbir şey söylemeyen ve somurtkan bir tavırla köprüde bir aşağı, bir yukarı dolaşan nöbetçinin yanından geçip Kazakların bekledikleri dere yatağına vardılar. Dolohov:

– Haydi şimdilik allahaısmarladık. Denisov'a söyle, gün doğarken ilk silah sesini duydu mu işe girişsin, dedi ve oradan uzaklaşmak istedi, ama Petya elini yakaladı.

– Gitmeyin! diye bağırdı. Siz öyle bir kahramansınız ki! Ah ne kadar güzel oldu! Ne iyi oldu! Sizi o kadar seviyorum ki!

Dolohov:

– Anladık, anladık, dedi.

Ama Petya onu bırakmıyordu. Dolohov, karanlıkta onun kendisine doğru eğildiğini fark etti. Petya onu öpmek istiyordu. Dolohov Petya'yı öperek güldü, sonra atını çevirdi ve karanlıkta gözden kayboldu.

---

1 İyi akşamlar.

X

Petya gözetleme yerine döndüğü vakit Denisov'u sofada buldu. Denisov gitmesine razı olduğu için kendi kendine kızıyor, endişe ve heyecan içinde onu bekliyordu:

– Çok şüküğ, diye bağırdı.

Petya'nın heyecan içinde anlattıklarını dinlerken:

– Çok şüküğ Tanğı'ya! diye tekrarladı. Seni gidi keğata! Senin yüzünden gözüme uyku giğmedi! Neyse, çok şüküğ döndün! Şimdi yat bakalım. Sabaha dek azıcık uyuyalım.

– Yok canım... Benim daha uykum yok ki. Hem ben kendimi bilirim. Bir kez uyudum mu bitti! Zaten savaştan önce uyumamaya alışığım ben.

Petya, yaptığı yolculuğun ayrıntılarını sevinçle tekrar tekrar anarak, ertesi gün olacakları sanki onları şimdiden yaşıyormuş gibi hayalinde canlandırarak bir süre daha köy evinde oturdu. Sonra Denisov'un uykuya daldığını fark etti ve yerinden kalktı, avluya çıktı.

Avluda her yer henüz kapkaranlıktı. Yağmur yağmaya başlamıştı ama daha ancak ağaçların dallarına yağıyor, damlalar yapraklardan aşağı damlamıyordu. Gözetleme yerinin yakınlarında, Kazak çadırların ve bir araya bağlanmış atların karaltıları görünüyordu. Köy evinin arkasında iki karaltı duruyordu, yanlarında atlar vardı. Dere yatağında sönmeye yüz tutmuş ateşin kırmızı ışığı görünüyordu. Kazaklarla süvarilerin hepsi uykuda değildi; şimdi yer yer toprağa çarpan yağmur damlalarının sesleriyle birlikte atların bir şeyler çiğnedikleri ve fısıldaşarak konuşan insanların alçak sesleri duyuluyordu.

Petya, sofadan dışarı çıkıp karanlıkta çevresine bakındı, sonra iaşeyi taşıyan furgonlara yaklaştı. İaşe furgonlarından birinin altında biri horluyor, arabaların çevresinde de sırtlarına eğer vurulmuş atlar arpa yiyordu. Petya, karanlıkta, bir Ukrayna atı olduğu halde "Karabah" adını verdiği atını tanıyarak yanına yaklaştı. Hayvanın burun deliklerini koklayıp onu öperek:

– Eh Karabah! Yarın hizmette kusur etmeyelim! dedi.

İaşe arabasının altında oturan Kazak eri:

– Beyim, gözünüze uyku girmiyor galiba! dedi.

– Hayır. Ha senin adın Lihaçev'di, değil mi? Ben biraz önce döndüm de. Fransızların oraya gitmiştik...

Petya, bunu söyledikten sonra Kazak erine yalnız yaptığı yolculuğu değil, oraya ne amaçla gittiğini anlatarak, oturup acıma gösterilerinde bulunmaktansa kendi hayatını tehlikeye atmayı niçin daha doğru bulduğunu açıkladı:

Kazak:

– Ama ne olacak? Azıcık uyusaydınız bari! dedi.

Petya:

– Hayır, alışkınım ben! dedi. Tabancalarınızın çakmak taşları yıprandı mı diye bakıyorum. Ben yanımda getirdim de. İhtiyacınız yok mu? Varsa alın.

Kazak, Petya'yı daha iyi görebilmek için arabanın altından başını uzatıp ona baktı. Petya:

– Senin anlayacağın, ben her şeyin, her zaman düzenli yapılmasını isterim, dedi. Bazıları her şeyi rastgele yaparlar, bir türlü hazırlık yapamazlar. Sonra da üzülürler. Ben öyle yapmayı sevmem.

Kazak:

– İyi edersiniz efendim, dedi.

– Sonra bir şey daha var oğlum, lütfen şu kılıcını bileyiver olmaz mı? Ucu küt...

Petya "kütleşti" diyecekti ama, yalan söylemekten çekiniyordu.

– Şimdiye kadar hiç bilenmedi de. Bunu yapabilirsin değil mi?

– Tabii, neden yapmayayım efendim.

Lihaçev kalktı, yüklerin arasında bir şey arandı. Biraz sonra da Petya, çeliğin biley taşına çarpmasından çıkan ve insana savaşı hatırlatan çınlayışı duydu. Arabanın üzerine çıkıp kenara oturdu. Kazak, arabanın altında kılıcı bileyip duruyordu. Petya:

– Demek bizim aslanların hepsi uyuyor, öyle mi?

– Kimi uyuyor, kimi işte böyle!

– Peki, o delikanlı ne oldu?

– Ha... Vesseniy mi? O şurada, sofada uzanıverdi. İnsan bazen korkudan da uykuya dalabilir. Zavallıcık uyku zamanının geldiğine sevinmiştir herhalde.

Bu konuşmadan sonra Petya, uzun bir süre susarak çevredeki

seslere kulak kabarttı. Karanlıkta ayak sesleri duyuldu, biraz sonra da siyah bir karaltı belirdi. Adamın biri arabaya yaklaştı:

– Ne biliyorsun? diye sordu.

– Hiç, beyefendinin kılıcını biliyorum.

Petya gelenin süvari olduğunu tahmin etmişti; adam:

– İyi ediyorsun! dedi. Sizde miydi, neydi bir maşrapa kaldı dediler, var mı?

– Şurada, tekerleğin yanında.

Süvari eri maşrapayı alarak seslendi:

– Herhalde yakında gün ağarır, dedi, sonra oradan bilinmeyen bir yere doğru uzaklaştı.

Petya'nın, ormanda Denisov'un çeteci grubunun, ana yoldan bir verst mesafede bulunduğunu, kendisinin Fransızların elinden alınmış olan bir iaşe arabasının üzerinde oturduğunu, arabanın yanında atların bağlı olduğunu, altta oturan Kazak Lihaçev'in kılıcını bilediğini, sağdaki büyük karaltının gözetleme yeri, soldaki kırmızı, parlak ışığın da sönmeye yüz tutmuş çoban ateşi, maşrapayı almaya gelenin susamış bir süvari olduğunu bilmesi gerekiyordu. Ama o bunların hiçbirini bilmiyor, bilmek istemiyordu. Hiçbir şeyin gerçeğe benzemediği büyülü bir ülkedeydi. O büyük kara leke, belki de gözetleme yeriydi, ama belki de toprağın ta en derin yerine inen bir mağaraydı. O kırmızı ışık belki de bir çoban ateşiydi. Ama kocaman bir canavarın gözü de olabilirdi. Belki de kendisi gerçekten bir iaşe arabasının üstünde değil de çok çok yüksek bir kulenin tepesinde oturabilirdi. Öyle bir kule ki insan oradan düşecek olsa yere varıncaya dek, bütün gün, bütün bir ay uçar, uçar da gene düşeceği yere ulaşamazdı. Belki de arabanın altında sadece Kazak Lihaçev oturuyordu. Ama o olmayıp dünyanın en iyi yürekli, en yiğit, en harikulade, en üstün ve en iyi insanı, kimsenin tanımadığı bir kişi de olabilirdi. Belki de demin su almak için gelen süvari eriydi, sonra da dere yatağına doğru gitmişti. Ama oraya gitmeyip sadece birden yok olması, evet, bir anda gözden kaybolması da olmayacak şey değildi; belki de artık silinmiş gitmişti, kim bilir?

Petya, o anda ne görse artık hiçbir şey onu şaşırtamazdı. Büyülü bir ülkede, her şeyin olabileceği büyülü bir ülkede bulunuyordu.

Göklere baktı. Gök de tıpkı yeryüzü gibi büyülüydü. Gök te-

mizleniyor, ağaç tepelerinin üstünden sanki yıldızları bir an önce meydana çıkarmak istiyormuş gibi hızlı hızlı bulutlar geçiyordu. Bazen gök iyice temizleniyor, o zaman kapkaranlık, tertemiz bir siyahlık oluveriyordu. Bazen de siyah lekeler birer bulut olarak görünüyordu. Bazen gök insanın başının üzerinde yükseklere, ta yükseklere kadar gidiyormuş gibi oluyor, bazen de sanki insan elini uzatsa dokunuverecekmiş gibi alçalıyordu.

Petya, gözlerini kapamaya ve oturduğu yerde sallanmaya başladı. Aşağıya damlalar iniyor, hafif bir konuşma sesi geliyordu. Bir ara atlar kişnedi, aralarında dövüştükleri duyuldu. Biri horlayıp duruyordu. Bilenen kılıç "Gıcır, gıcır, gıcır," diye sesler çıkarıyordu. Petya birden koro halinde bir müzik sesi duydu; bilmediği, haşmetli ve çok güzel bir marş çalınıyordu. Petya'nın Nikolay'dan çok daha fazla, tıpkı Nataşa gibi müziğe karşı eğilimi vardı; ama hiç müzik dersi almamış, bunu hiç düşünmemişti. Bu yüzden beklenmedik bir şekilde aklına gelen melodiler ona yepyeni ve çekici görünürdü. Müzik gittikçe daha fazla, daha güçlü olarak duyuluyordu. Melodi gittikçe yayılıyor, bir müzik aracından hemen sonra bir başkası duyuluyordu. Böylece müzikte "Füg" dedikleri oluyordu; Petya'nın "Füg"ün ne olduğu konusunda en küçük bir bilgisi bile yoktu. Bazen bir keman sesi duyuluyor, bazen bir trampet duyuluyor, ama bunların her biri gerçektekinden çok daha temiz, çok daha güzel sesler çıkarıyor, her alet kendi melodisini çalıyor ve melodi bitmeden bir başka alet aynı melodi ile ona katılıyor, bir üçüncüsü, bir dördüncüsü öncekilerle birleşiyor, hepsi birden tek ses oluyor ama, hemen sonra gene tek tek ayrılıyor, gene birleşiyor ve en sonunda hep birden bazen göklere yükselen bir ilahi, bazen de etrafı çınlatan bir zafer coşkunluğu içinde haşmetli bir marş halini alıyordu.

Petya, vücudu öne doğru sallanarak "Ha, sahi... rüyada görüyorum bunu ben," dedi. "Bunlar benim kulağımda... Belki de benim müziğim bu! İşte gene duyuyorum. Haydi bakalım! Varsın çalsın müziğim! Haydi!"

Gözlerini kapadı. O zaman her yandan, sanki uzaktan uzağa duyulan sesler titreşti, birbirlerine uymaya, ayrılmaya ve tekrar birleşmeye başladı. Sonra bütün sesler aynı tatlı ve coşkun marş halinde birleşti. Petya, "Ah, ne kadar güzel bir şey bu. Bunu ne ka-

dar istiyorum, ne kadar çok istiyorum!" diye söylendi. Bir koro gibi hep birden aynı sesleri çıkaran koca orkestrayı idare etmeye kalkışıyordu.

– Durun, yavaşlatın, şimdi yavaşlatın tonunuzu, iyice yavaşlayın...

Sesler Petya'nın sözüne uyuyordu.

– Şimdi daha dolgun, daha neşeli çalın! Daha, daha sevinçli olsun!

Bilinmeyen bir derinlikten, gittikçe şiddetlenen coşkun sesler geliyordu. Petya:

– Haydi, şimdi insan sesleri, siz de katılın bakalım! diye emrediyordu.

O zaman uzaklardan önce erkek sesleri, sonra da kadın sesleri duyuldu. İnsan sesleri coşkun melodiye aynı düzen içinde uymaya çalışıyordu. Aynı düzende, coşkunluk içinde, gittikçe yükseliyor, yükseliyorlardı. Bu seslerin olağanüstü güzelliğini hissetmek, Petya'ya hem korku hem de kıvanç veriyordu. Zafer marşı şarkıya karışıyor, damlalar dökülüyor ve "Gıcır... Gıcır... Gıcır," kılıcın sesi duyuluyordu. Sonra atlar tekrar birbirleriyle dövüşerek kişnemeye başladı. Ama gürültüleri koroyu bozmuyor, onun melodisine karışıyordu.

Petya, bunun ne kadar uzun sürdüğünü bilmiyordu: Bundan zevk alıyor, bu zevke hayret ediyor, onu paylaşacak bir kişi bulamadığı için de acınıyordu. Genç adamı, Lihaçev'in şefkatli sesi uyandırdı:

– Hazır, sayın teğmenim, bununla bir Fransız'ı ikiye bölebilirsiniz.

Petya uyandı.

– Hay Allah ortalık aydınlanmış bile, gerçekten aydınlanmış! diye yüksek sesle söylendi.

Daha önce karanlıkta görünmeyen atlar, şimdi kuyruklarına varıncaya dek görünüyor ve çıplak dalların arasından ıslakmış hissini veren bir ışık sızıyordu. Petya silkindi, ayağa fırladı, cebinden gümüş bir ruble çıkarıp Lihaçev'e verdi. Kılıcını aldı, deneyerek şöyle bir savurdu, sonra onu kınına yerleştirdi. Kazaklar, atların bağlarını çözüyor, kayışlarını iyice geriyorlardı. Lihaçev:

– İşte komutan da geliyor! dedi.

İleri karakolun bulunduğu yerden Denisov çıktı ve Petya'ya seslenerek hazırlanmasını emretti.

XI

Yarı karanlıkta atları çabucak ayırıp kayışlarını gerdiler, bir araya toplanıp mangalar meydana getirdiler. Denisov, nöbet yerinde ileri karakolun yanında duruyor, son emirlerini veriyordu. Birliğin piyadesi ön safa geçerek ilerledi. Yolda yüzlerce ayağın çamurları şapırdata şapırdata yürüdüğü duyuldu; kısa bir süre sonra, gün doğmadan ortalığı kaplayan sisin içinde, ağaçların arasından kayboldu. Kazak yüzbaşısı, erlerine bir emir verdi. Petya, atını dizginlerinden tutuyor, sabırsızlıkla "Ata bin!" emrinin verilmesini bekliyordu. Soğuk suyla yıkadığı yüzü ve özellikle gözleri ateş saçıyordu. Sırtında bir ürperme duyuyordu. Zaten bütün vücudunda onu sarsan bir titreyiş vardı.

Denisov:

– Tamam mı? Heğ şey hazığ mı sizde? Atlağı getiğ!

Atları getirdiler. Denisov, atının kayışları iyice bağlanmadığı için bir Kazak erine kızarak çıkıştı, sonra ata bindi. Petya, ayağını üzengiye koydu. At alışkanlığına uyarak ayağını ısırmak istedi, ama Petya çevik bir hareketle tüy gibi yukarı fırladı, eyerin üzerine oturdu, dönüp arkada karanlıklar içinde harekete geçen süvarilere baktı, sonra atını Denisov'a doğru sürdü.

– Vasili Fiyodoroviç, bana bir görev vereceksiniz, değil mi? Çok rica ederim... Yalvarırım size... dedi.

Denisov, Petya'nın varlığını unutmuş gibiydi. Başını çevirip ona baktı. Sert bir tavırla:

– Senden biğ tek ğicam vağ, beni dinleyecek, buğnunu hiçbiğ şeye sokmayacaksın! dedi.

Birliğin karşıya geçtiği tüm bu süre içinde de bir daha Petya'ya tek söz söylemedi. Hiç konuşmadan gidiyordu. Ormanın açıklık yerine vardıklarında, kırlarda ortalık iyice aydınlanmaya başlamıştı. Denisov Kazak yüzbaşısına fısıldayarak bir şey söyledi. Bunun üzerine Kazaklar hemen atları ile Petya ile Denisov'un önünden

geçmeye başladılar. Hepsi geçip gittikten sonra, Denisov kendi atına hafifçe dokundu ve yamaçta yokuş aşağı inmeye başladı. Atlar, artlarını oturur gibi toprağa değdire değdire, kaya kaya sırtlarında binicileriyle birlikte dere yatağına doğru iniyordu. Petya, Denisov'la yan yana gidiyordu. Bütün vücudunu saran titreme gittikçe şiddetleniyordu. Ortalık gittikçe ağarıyor, aydınlanıyor, sis yalnız uzakta olanları gözden saklıyordu. Denisov, aşağıya inince dönüp arkasına baktı, yanında duran Kazak erine başıyla işaret etti:

– İşağeti veğ! dedi.

Kazak kolunu kaldırdı. Bir silah sesi duyuldu. Aynı anda önde, dörtnala giden atların nal sesleri ve her yönden çığlıklarla birlikte başka silah sesleri duyuldu.

Petya, daha atların nal sesleri ile çığlıklar duyulur duyulmaz, atını kırbaçlayarak, dizginlerini bırakarak ona bağırıp duran Denisov'u hiç dinlemeden dörtnala ileriye doğru fırlamıştı. Daha silah sesi duyulduğu anda, her yer, ortalık güpegündüz gibi ona parlak ışıklarla aydınlanmış olarak görünmüştü. Dörtnala köprüye gidiyordu. İleride, yolun üzerinde Kazaklar da uçar gibi hızla ilerliyorlardı. Petya, köprünün üzerinde, geri kalmış bir Kazak'la karşılaştı, ama duraklamadan yoluna devam etti. Önde birileri vardı (Bunlar herhalde Fransız'dı). Yolun sağından, soluna doğru koşuyorlardı. Bir tanesi Petya'nın atının ayakları dibine, çamurun içine düştü.

Bir köy evinin önünde Kazaklar toplanmış, bir şeyler yapıyorlardı. Kalabalığın ortasından korkunç bir çığlık geliyordu. Petya dörtnala o kalabalığa doğru gitti. İlk gördüğü şey, kendisine doğru çevrilmiş olan mızrağın sapını yakalamış bir Fransız'ın çenesi tirtir titreyen solgun yüzü oldu.

Petya kendini koşunun heyecanına kaptırmış olan atının dizginlerini serbest bırakarak:

– Hurrra! Çocuklar... Bunlar bizimkiler! diye bağırdı ve dörtnala sokağın öbür ucuna doğru fırladı.

Önde silahlar patlıyordu. Kazaklar, süvariler ve yolun her iki yanından koşup gelen üstleri başları yırtık pırtık Rus tutsakları, hepsi, yüksek sesle, karmakarışık bir şeyler bağırıp duruyorlardı. Başında şapkası olmayan, iri yapılı, kaşları çatık, kırmızı yüzlü, mavi kaputlu bir Fransız, kendisini süvarilerden süngüyle savunma-

ya çalışıyordu. Petya, dörtnala yaklaştığı vakit, Fransız artık yere düşmüştü. Petya'nın zihninden, "Hay Allah! Gene geç kaldım!" düşüncesi geçti, sonra silahların sık sık patladığı yere doğru hızla gitti. Silah sesleri, bir akşam önce Dolohov'la birlikte gittikleri konağın avlusundan geliyordu. Fransızlar, orada çitin öbür yanından her yana dal budak salmış, gür fundalığın arkasında pusuya yatmış, kapının önünde toplanmış kalabalık Kazaklara ateş edip duruyorlardı. Petya, kapıya yaklaşırken, barut dumanı arasında Dolohov'un yeşile çalan solgun bir yüzle adamlarına bir şeyler bağırdığını gördü, onlara yaklaştığı sırada Dolohov:

– Yandan çevirin! Piyadeyi bekleyin! diye bağırıyordu.

Petya:

– Beklemek mi? Hurrraa! diye bağırdı ve bir an olsun beklemeden dörtnala, silah seslerinin duyulduğu ve barut dumanının daha yoğun olduğu yere doğru gitti. Bir anda birkaç silah birden patladı. Serseri birkaç kurşun, tiz bir ıslıkla vınlayarak geçti, "şap" diye bir yere çarptı. Kazaklarla Dolohov, Petya'nın arkasından, evin dış kapısından içeriye girdiler. Dalgalanan yoğun dumanın içinde Fransızların kimi silahlarını bırakıp koşarak fundaların arkasından Kazaklara doğru gidiyor, kimi aşağıya bataklığa doğru kaçıyordu. Petya, atının sırtında, konağın avlusunda dörtnala gidiyor, dizginleri elinde tutacak yerde, garip, hızlı hızlı iki kolunu birden hareket ettiriyor, eyerin üzerinden gittikçe daha çok yana doğru kayıyordu. At, sabahın ışıkları altında hâlâ için için yanan bir çoban ateşine değince birden gerildi, duruverdi. O zaman Petya vücudunun bütün ağırlığı ile ıslak toprağın üzerine düştü. Kazaklar başı hiç kımıldamadığı halde, elleriyle ayaklarının nasıl hızlı hızlı sarsıldığını görüyorlardı. Bir kurşun başını delmişti.

Dolohov, evin içinden süngüsünün ucuna mendil bağlamış olarak çıkan ve teslim olduklarını söyleyen üst rütbeli bir Fransız subayıyla konuştuktan sonra, atından indi, artık hiç kımıldamadan kollarını iki yana açmış olarak yatan Petya'ya yaklaştı. Kaşlarını çatarak:

– İşi bitmiş! dedi, sonra atının sırtında avlu kapısından içeriye giren Denisov'a doğru yürüdü.

Denisov, daha uzaktan, Petya'nın vücudunun kendisine hiç de

yabancı gelmeyen ve cansız olduğunu kesin olarak belirten yatışını görünce bağırdı:

– Öldüğdüleğ mi?

Dolohov sanki bu sözü söylemek ona zevk veriyormuş gibi, tekrar:

– İşi bitmiş! dedi. Sonra aceleyle dört bir yandan koşup gelen Kazakların çevresini aldıkları tutsaklara doğru yürüdü.

Denisov'a:

– Onu götüremeyeceğiz! diye bağırdı.

Denisov karşılık vermedi; atını Petya'ya doğru sürdü, indi, titrek elleriyle Petya'nın artık kanı çekilmiş beyaz, kanlı ve çamura bulanmış yüzünü kendisine çevirdi.

Birden, "Ben tatlıya düşkünümdür. Çok güzel üzümdür, hepsini alın!" sözlerini hatırladı.

Kazaklar köpek ulumasını andıran bir ses duyarak hayretle dönüp baktılar. Bu ses Denisov'dan gelmişti. Hemen başını öbür yana çevirdi, arkasını dönerek, çite doğru gidip sımsıkı tutundu.

Denisov'la Dolohov'un düşman elinden aldıkları Rus tutsaklarının arasında Piyer Bezuhov da vardı.

XII

Moskova'dan hareket edildiğinden bu yana Fransız komutanlığından Piyer'in bulunduğu tutsak grubu için hiçbir emir gelmemişti. Bu grup 22 Ekim'de Moskova'dan çıkışta bulunduğu ordudan ve iaşe konvoyundan ayrı düşmüştü. Peksimet götüren ve ilk yola çıkışında yanlarında bulunan konvoyun yarısını Kazaklar ele geçirmişlerdi. Öbür yarısı da ileri doğru gitmiş, uzaklaşmıştı. Önde yaya yürüyen süvarilerden artık bir tanesi bile ortada yoktu; hepsi kaybolmuştu. İlk zamanlar ileride görünen topçu kuvvetlerinin yerini şimdi Mareşal Junot'nun Westphalllilerin koruyucu birlikleri ile ilerleyen, eşyalarla yüklü kocaman konvoyu almıştı. Tutsakların ardından, süvarilerin eşyalarını taşıyan bir başka konvoy geliyordu.

Eskiden üç koldan ilerleyen Fransız orduları, Vyazma'dan sonra şimdi artık tek bir yığın halinde ilerliyordu. Moskova'dan çık-

tıktan sonra ilk konakladıkları yerde, Piyer'in gözünden kaçmayan düzensizlik, şimdi artık had safhada olmuştu. Yürüdükleri yolun iki yanı at cesetleriyle doluydu; çeşitli birliklerden geri kalmış, üstleri başları yırtık pırtık insanlar, durmadan yer değiştirerek bazen onlara katılıyor, bazen de bu ilerleyen koldan geri kalıyorlardı.

Yürüyüş sırasında gerçekte hiçbir tehlike olmadığı halde, birkaç kez alarm işaretleri verilmiş, konvoydaki erler tüfeklerini omuzlarından indirip ateş etmiş, panik içinde birbirlerini ezercesine gözlerinin gördüğü yere deli gibi koşmuş, sonradan da tekrar bir araya gelerek boşuna kapıldıkları bu korku yüzünden kavgaya tutuşmuşlardı.

Birlikte yürüyen bu üç kitle (süvarilerin eşyalarını taşıyan konvoy, tutsakların konvoyu ve Junot'nun iaşe kolu) büyük bir hızla erimelerine rağmen, henüz birbirlerinden ayrı birer bütün meydana getirebiliyorlardı.

Eşya taşıyan konvoyda başlangıçta yüz yirmi araba bulunuyordu. Oysa şimdi altmıştan fazla araba kalmamıştı. Öteki arabalar ya ele geçirilmiş ya da terk edilmişti. Junot'nun iaşe kolundan da ancak birkaç araba kalmış, birkaçı harap edilmiş ya da başkalarının eline geçmişti. Davout'nun birliğinde, geride kalan üç arabanın da başına aynı şey gelmişti. Bunları da birliklerinden geri kalan erler soymuşlardı. Almanların konuşmalarını işiten Piyer, söylediklerinden bu eşyaları taşıyan konvoya tutsaklara olduğundan daha güçlü bir muhafız kıtası verildiğini, öyleyken arkadaşlarından birinin, bir Alman erinin, eşyaları arasında, mareşale ait gümüş bir kaşık bulunduğu gerekçesiyle kurşuna dizildiğini öğrenmişti.

Bu üç kitle arasında en çok azalan, eriyen de süvarilerin eşyalarını taşıyan ve tutsakların bulunduğu konvoydu. Moskova'dan çıkarken üç yüz kişi kadardılar, şimdi ise konvoyda yüzden daha az insan kalmıştı. Konvoydaki erlere tutsaklar, süvarilerin eyerlerinden ve Junot'nun iaşe kolundan çok daha büyük bir ağırlık oluyorlardı. Eyerlerle Junot'nun kaşıklarının daha işe yarayabileceklerini anlıyorlardı, ama konvoyun soğuktan tir tir titreyen aç erlerinin kendileri gibi soğukta titreşen aç Rusları, yollarda konvoyun gerilerinde kalan, ölen, üstelik geri kalırlarsa kurşuna dizilmeleri için emir verilmiş bulunan Rusları korumanın gerekçesi neydi?

Hem bu yalnız akıl almaz bir şey değil, aynı zamanda tiksinti vericiydi. Konvoydaki erlerin kendileri de güç durumda bulundukları için tutsaklara karşı içlerinde uyanan acıma duygusuna kapılırlarsa başlarına daha da kötü bir şey gelir korkusuyla tutsaklara karşı daha sert, daha somurtkan bir tavır takınıyorlardı.

Dorogobuj'da, konvoyun muhafız erleri, tutsakları bir ahıra kapayıp kendi depolarını soymaya gittikleri vakit, tutsaklardan birkaçı duvarın altını kazıyarak oyuktan kaçmış, ama Fransızlar onları hemen yakalamış, sonra da kurşuna dizmişlerdi.

Moskova'dan çıkışta tutsak subayların erlerinden ayrı olarak yürümeleri için kurulan düzen çoktan bozulmuştu. Yürüyebilecek halde olan kim varsa herkes yürüyordu. Piyer ise daha üçüncü moladan sonra tekrar yola koyulduklarında, erlere katılmış ve Karatayev ile onu sahibi olarak kabul eden eğri bacaklı, eflatunumsu köpeğin bulunduğu yere gitmişti.

Karatayev, Moskova'dan çıkışların üçüncü günü sıtmaya tutulmuştu. Bu yüzden oradayken revirde yatmış, ama yola koyuldukları vakit, gittikçe gücünü yitirmeye başlamıştı.

Piyer ondan gittikçe uzaklaşıyordu. Bunu neden yaptığını kendi de bilmiyordu. Karatayev gücünü yitirmeye başladığından bu yana, ona yaklaşmak istediği vakit, kendini zorlamak gereğini duyuyordu. Her mola verişte yanına gittiği zaman onun hep uzandığı yerde hafif hafif inlediğini işitiyor, vücudundan yayılan kokunun gittikçe arttığını duyuyor ve elinde olmayarak ondan uzakça bir yere çekilip Karatayev'i düşünmemeye çalışıyordu.

Piyer barakada tutsakken aklıyla değil, bütün varlığıyla, bütün yaşamıyla insanın mutluluk için yaratılmış olduğunu, mutluluğunu da kendi içinde taşıdığını, mutluluğun insanın normal ihtiyaçlarını karşılamaktan ibaret olduğunu, bütün mutsuzluğun da yoksunluktan değil, fazlalıktan geldiğini anlamıştı. Ama şimdi, yola koyuldukları bu son üç hafta içinde yeni, teselli verici bir gerçeği daha öğrenmişti. Öğrenmişti ki dünyada korkulacak hiçbir şey yoktu. İnsanın tam anlamıyla mutlu, tam anlamıyla özgür olmasını sağlayacak bir çare bulunmadığı gibi, tam anlamıyla mutsuz, tam anlamıyla özgürlükten yoksun olmasına yol açacak bir durum da olamazdı; bunu öğrenmişti. Anlamıştı ki acının da özgürlüğün de sınırı vardı

ve mutlulukla mutsuzluğun sınırı birbirine çok yakındı; pembe yatağında, çarşafın bir ucu kıvrıldı diye rahatsız olan bir insan, tıpkı çıplak, rutubetli bir toprağın üzerine uzanıp da vücudunun bir yanı ısınırken öbür yanı üşüyen bir insan gibi rahatsız oluyordu; eskiden dar balo ayakkabılarını giyerken nasıl bir acı duymuşsa şimdi artık yalınayak (ayağındaki pabuçlar çoktan parçalanmıştı), daha doğrusu her yanı yaralarla dolu çıplak ayaklarıyla yürürken aynı acıyı duyuyor, canı acıyordu. Anlamıştı ki eskiden karısını kendi isteğiyle aldığını sanıyordu, oysa o zaman, sonradan kendisini ahıra kapayıp, kapıyı kilitledikleri anda olduğundan daha özgür değildi. Bütün başına gelenler arasında, sonradan acı olarak nitelendirdiği, ama o sırada hemen hemen hissetmediği şeyler arasında en önemlisi çıplak toprağa, taşa sürtüne sürtüne yara bere içinde kalmış, kabuk bağlamış nasırlı ayaklarının durumuydu. At etinin hoş bir tadı vardı ve besleyiciydi. Tuz yerine kullanılan barutun ham maddesi güherçilenin tadı da hoş geliyordu. Hava fazla soğuk değildi; gündüzleri insan ısınıyordu. Geceleri ise çoban ateşleri yanıyordu. Vücudunu yiyen bitler, ona hoş bir sıcaklık veriyordu. Sözün kısası ilk zamanlarda ona en zor gelen şey, ayaklarının durumuydu.

Mola verişlerinin ikinci günü, Piyer çoban ateşi karşısında yaralarını gözden geçirdikten sonra, ayaklarında bunlar varken hiç yürüyemeyeceğini düşünmüştü. Ama herkes ayağa kalkınca o da topallaya topallaya yürümeye başladı. Vücudu ısınınca artık ağrı duymadan yürüdüğünü fark etti, ama akşam olunca ayaklarına bakmak bile ona korkunç bir şey olarak göründü. Kasıtlı olarak onlara bakmıyor, bambaşka şeyler düşünüyordu.

Ancak şimdi, insanın yaşama gücünü tam olarak anlayabiliyor, insan denilen varlığa verilen bir yeteneğin, dikkatini bambaşka bir şey üzerine toplama yeteneğinin kurtarıcı gücünü kavrayabiliyordu. Bu yetenek tıpkı buhar makinelerinde, buharın yoğunluğu belirli bir dereceyi bulur bulmaz, fazla olanı atan bir sübap gibi kurtarıcı rol oynuyordu.

Konvoya ayak uyduramayarak geri kalan tutsakları nasıl kurşuna dizdiklerini görmemiş, işitmemişti; oysa aralarından yüzlercesi böyle mahvolmuştu. Her gün biraz daha gücünü yitiren ve çok yakında sonu aynı biçimde olacağı artık kesinlikle belli olan Kara-

tayev'i düşünmüyordu. Kendisini ise daha az düşünüyordu. Durumu zorlaştıkça, ilerisi ona daha korkunç bir şey olarak göründükçe, zihninden, bulunduğu durumla hiç ilgisi olmayan, apayrı, sevinçli, sakinleştirici düşünceler, anılar, hayaller geçiyordu.

XIII

Ayın yirmi ikisinde, öğle vakti, Piyer çamurlu, kaygan yoldan yokuş yukarı yürüyor, ayaklarına ve yolun girintili çıkıntılı oluşuna bakıyordu. Arada bir başını kaldırıp iyi tanıdığı kalabalığa bakıyor, sonra gözlerini gene ayaklarına çeviriyordu. Gözlerini çevirdiği şeylerin hepsi aynı derecede ona yakın, çok iyi tanıdığı, bildiği şeylerdi. Tüyleri eflatuna bakan, eğri bacaklı Gümüş, yolun yanından neşeli neşeli koşuyor, arada bir becerikliliğini, memnunluğunu göstermek için arka ayağını kaldırıyor, üç ayak üzerinde zıplıyor, sonra gene dört ayakla koşarak havlaya havlaya leşlerin üzerinde oturan kargalara doğru atılıyordu. Gümüş, Moskova'da olduğundan daha neşeli, daha uslu olmuştu. Her yanda insan etinden at etine kadar çürüme dereceleri ayrı ayrı, çeşit çeşit etler vardı; yürüyen insanlar, cesetlere kurtları yanaştırmıyorlardı. Bu yüzden Gümüş, karnını istediği gibi doyurabiliyordu.

Sabahtan yağmur başlamıştı; her an biraz sonra dinecek ve gökler gene tertemiz olacakmış gibi görünüyordu. Oysa yağmur kısa bir duraklamadan sonra daha da şiddetleniyordu. Yağmuru iyice içmiş olan yol artık suyu içine almıyor, sular hendeklerden şarıl şarıl akıp gidiyordu.

Piyer çevresine bakına bakına adımlarını üçer üçer sayıyor, her sayıda parmaklarını büküyordu. İçinden yağmurla konuşarak "Haydi bakalım, biraz daha, hele biraz daha yağ!" diyordu.

O anda hiçbir şey düşünmediğini sanıyordu; oysa zihninin ta derinliklerinde, uzaktan uzağa duyulan bir ses gibi, çok önemli, teselli edici bir düşünce gizliydi. Bu da onun Karatayev'le bir akşam önce yapmış olduğu konuşmadan çıkardığı derin anlamlı bir sonuçtu.

Bir akşam önce, geceki molada, Piyer, sönmüş çoban ateşinin başında üşümüş, kalkıp biraz ileride daha iyi yanan bir başka ço-

ban ateşinin başına gitmişti. Bu çoban ateşinin yanında, kaputunu bir papaz örtüsü gibi başının üzerinden geçirerek örtünmüş olan Platon oturuyor, kulağına hoş gelen azimli, ama gene de zayıf, hastalıklı bir sesle Piyer'in çok iyi bildiği bir hikâyeyi anlatıyordu. Vakit gece yarısını geçmişti. Karatayev'in, sıtma nöbetinden sonra her zaman olduğu gibi, canlı ve eskisinden daha hareketli göründüğü bir andı. Piyer, çoban ateşine yaklaştığı sırada, Platon'un zayıf, hastalıklı sesini işitip de alevlerin ışığında pırıl pırıl aydınlanmış, o zavallı yüzünü görünce yüreğine bıçak saplanmış gibi acı bir his duydu. Bu insana karşı içinde uyanan bu acıma duygusundan korkmuştu; bu yüzden oradan uzaklaşmak istedi, ama çevrede başka çoban ateşi yoktu. Bunun üzerine Piyer, Platon'un yüzüne bakmamaya çalışarak ateşin başına döndü. Sordu:

– Eh söyle bakalım! Hastalığın nasıl oldu?

Karatayev:

– Hastalığım mı? Ne diyeyim? İnsan hastalığından şikâyet ederse Tanrı ona ölüm vermez, dedi sonra gene başladığı hikâyeyi anlatmaya koyuldu.

Zayıf, solgun yüzünde, tatlı bir gülümseme vardı; gözlerinde değişik, neşeli bir parıltıyla anlatıyordu:

– İşte böyle kardeşim! İşte böyle kardeşim!..

Piyer bu hikâyeyi çoktandır biliyordu. Karatayev, yalnız Piyer'e onu belki altı kez anlatmış, her seferinde de bambaşka bir zevk duyduğunu belli etmişti. Ama Piyer bu hikâyeyi neredeyse ezbere bildiği halde, şimdi onu dinlerken yepyeni bir şey işitiyormuş gibi oluyor, Karatayev'in onu anlatırken hissettiği gösterişsiz coşkunluk ona da bulaşıyordu. Bu Tanrı korkusu bilen ve ailesiyle birlikte, düzenli, dürüst yaşamını sürdürürken günün birinde arkadaşıyla birlikte, zengin bir tüccar olan Makar'ı ziyarete giden yaşlı tüccarın hikâyesiydi.

Her iki tüccar yolcu hanında konaklamış, ikisi de uykuya dalmıştı. Ertesi gün, ihtiyar tüccarın arkadaşını soyulmuş ve bıçakla öldürülmüş olarak bulmuşlardı. Kanlı bıçak yaşlı tüccarın yastığı altında bulunmuştu. İhtiyarı mahkemeye vermiş, kırbaç cezasına çarptırmış ve gerektiği gibi (Karatayev öyle diyordu) burnunun ucunu kopardıktan sonra sürgüne göndermişlerdi.

– İşte kardeşcağızım (Piyer Karatayev'in hikâyesinin burasında gelmişti), aradan on yıl geçmiş... Hatta daha da fazla! İhtiyarcık yaşıyormuş. Suya sabuna karışmıyor, her şeye boyun eğiyor, hiçbir kötülük etmiyormuş. Yalnız ikide bir Tanrı'dan ölümü nasip etsin diye niyazda bulunup duruyormuş. İyi ya! Bir gece sürgündeki kürek mahkûmları, tıpkı işte seninle benim yaptığım gibi bir araya toplanmışlar, ihtiyarcık da yanlarındaymış. Kimlerin neden cezaya çarptırıldıkları, Tanrı'ya karşı ne gibi bir günah işledikleri konusunda konuşmaya başlamışlar.

Biri filanca adamı öldürdüğünü, bir başkası iki kişiyi vurduğunu, bir üçüncüsü bir yere kundak soktuğunu, bir dördüncüsü de durup dururken firar ettiğini anlatmış, ihtiyara da sormuşlar, "Seni neden cezalandırdılar dede?" demişler. İhtiyar, "Ben... Sevgili kardeşlerim... Hem kendi günahlarımın hem de başka insanların işledikleri günahların kefaretini ödüyorum. Oysa ben ne kimseyi öldürdüm ne kimsenin malını çaldım. Yaptığım tek şey fakir fukaraya yardım etmekti. Sizin anlayacağınız sevgili kardeşlerim, ben tüccardım, büyük bir servetim vardı... Falan, filan..." demiş. Yani her şeyi sırasıyla olduğu gibi açıklamış. "Ben kendim için üzülmüyorum," demiş, "Madem buradayım, demek Tanrı beni cezalandırdı. Yalnız bizim ihtiyar kaşık düşmanına ve çocuklarıma acıyorum."

İşte böyle başlamış ağlamaya bizim ihtiyarcık. Rastlantıya bakın! Onların arasında öldürülen tüccarı vuran adam da varmış. "Nerde oldu bu iş dede? Ne zaman, hangi ayda?" diye sormuş, her şeyi sorup soruşturmuş. Birden yüreğinde büyük bir acı duymuş. İhtiyarcığa şöyle yaklaşmış ve pat diye ayaklarına kapanmış. "Sen benim yüzümden çekiyorsun dedeceğim. Doğru söylüyorum arkadaşlar! Bu adam suçsuz, burada boşuna acı çekiyor ve çocuklarına çektiriyor. O anlattığı işi ben yaptım. O uykudayken bıçağı başının altına sokuverdim. Sana yalvarıyorum dede! Tanrı rızası için beni bağışla! Ne olursun!"

Karatayev, memnunlukla gülümseyerek yanan ateşe bakarak sustu, ateşteki odunları düzeltti.

İhtiyar buna karşılık, "Seni Tanrı bağışlar! Bizler ise hepimiz Tanrı'nın karşısında suçluyuz. Ben burada kendi günahlarımdan ötürü acı çekiyorum!" demiş, kendisi de acı gözyaşları dökmeye başlamış.

Karatayev, sanki hikâyesinin asıl güzelliği, asıl anlamı, ondan sonra anlatacaklarındaymış gibi, yüzü gittikçe daha çok aydınlanarak, dudaklarında heyecanlı, ışık saçan bir gülümsemeyle sözünü sürdürüyordu:

– Eh, sonra ne oldu dersin aslanım? O katil yok mu, gitmiş, suçlu olduğunu müdürlüğe açıklamış. "Ben altı kişiyi öldürdüm (Aslında büyük bir caniymiş). Ama kendimden çok bu ihtiyarcığa acıyorum. Varsın, benim yüzümden ceza çekmesin!" demiş.

Suçunu açıklamış, hemen yazmışlar, çizmişler, gerektiği gibi bir kâğıt hazırlayıp göndermişler. Yer uzakmış, mahkeme falan filan olup da kâğıtlar gerektiği gibi daireden daireye dolaşıncaya dek, epey zaman geçmiş demek. İş çara dayanmış. Her şey bitip de çardan ihtiyarı serbest bırakmaları ve mahkemenin kararına uygun olarak kendisine bir tazminat ödemeleri için emir gelinceye dek epey günler geçmiş. Kâğıt gelmiş, ihtiyarı aramaya başlamışlar. "Burada suçsuz olarak boşuna yatan bir ihtiyarcık varmış nerede? Çardan bir kâğıt geldi!" demişler.

Bunu söylerken Karatayev'in alt çenesi hafifçe titremişti.

– Aramışlar ama Tanrı çoktan bağışlamış bile... Ölüvermiş ihtiyarcık. İşte böyle aslanım.

Karatayev, sözünü bitirdi ve uzun bir süre, hiç konuşmadan gülümseyerek önüne baktı.

Şimdi Piyer'in tüm varlığını dolduran o sevinçli, o belirsiz duygu dinlediği bu hikâyeden ileri gelmiyordu; o hikâyedeki gizli anlamdan Karatayev'in onu anlatırken yüzünü ışıl ışıl aydınlatan coşkun sevinç duygusu ile bu duyguda saklı olan gizli anlamdan ileri geliyordu: Bu duygunun belirsiz olarak kendi ruhuna da dolduğunu sevinçle hissetmişti.

XIV

Birden bir ses:

– *À vos places!*[1] diye bağırdı.

Tutsaklarla konvoyu götürenlerin arasında neşeli bir hareket, mutlu ve haşmetli bir şey olacakmış gibi bir bekleyiş hissedildi.

1 Herkes yerine!

Her yerden bağırarak komutlar verildiği duyuldu. Soldan, besili atlara binmiş, iyi giyimli süvarilerin tutsakların dolayından dörtnala geldikleri görüldü. Herkesin yüzünde, üst basamaklardaki insanların yakınında bulunanların yüzünde hissedilen gerginliğe benzer bir heyecan vardı. Tutsaklar hep bir araya toplanmıştı. Onları yolun kenarına doğru itmişlerdi; konvoyu götürecek olanlar da yan yana saf olmuşlardı. Her yandan:

– *L'Empereur! L'Empereur! Le maréchal! Le duc!*[1] sesleri duyuldu, sonra o besili atlara binmiş konvoy muhafızları, tutsakların önüne geçerek uzaklaşır uzaklaşmaz, kır atlar koşulu bir fayton, altı taşlara çarpa çarpa büyük bir gürültüyle yıldırım gibi gelip geçti. Piyer, gözünün ucuyla, başında üç köşeli bir şapka bulunan bir adamın beyaz, tombul, güzel ve sakin yüzünü gördü. Bu mareşallerden biriydi. Piyer'in dikkat çeken iri yarı silueti de mareşalin gözüne ilişmişti ve Piyer onun kaşlarını çatarak yüzünü öbür yana çevirmesinden ona karşı bir acıma duyduğu, ama bunu gizlemek istediği anlamını çıkardı.

İaşe konvoyunu götüren general, kızarmış, korkulu bir yüzle, çelimsiz atını hızla sürerek dörtnala faytonun arkasından gidiyordu. Birkaç subay bir araya toplanmıştı. Çevrelerini hemen erler sardı. Herkesin yüzünde bir heyecan, bir gerginlik vardı. Piyer:

– *Qu'est-ce qu'il a dit? Qu'est-ce qu'il a dit?*[2] sözlerini işitiyordu.

Mareşal geçerken tutsaklar hep bir araya toplanmıştı; o zaman Piyer, o sabah henüz görmediği Karatayev'i gördü. Karatayev, sırtında ince kaputuyla bir ak kavağa dayanmış duruyordu. Yüzünde bir akşam önce o suçsuz olarak acı çeken ihtiyarın hikâyesini anlattığı sırada olduğu gibi duygulandığını belirten bir sevinçten başka, zafere ulaşmış bir insanın sessiz mutluluğu da vardı.

Şimdi gözyaşlarıyla hafifçe nemlenmiş, yuvarlak, sevgi dolu gözlerini Piyer'e çevirmişti; herhalde onu yanına çağırmak, ona bir şeyler söylemek istiyordu. Ama Piyer kendi duygusundan müthiş korkuyordu. Bu yüzden o bakışı görmezlikten gelerek oradan aceleyle uzaklaştı.

Tutsaklar tekrar yola koyuldukları vakit, Piyer başını çevirip ar-

1 İmparator! İmparator! Mareşal! Dük!

2 Ne dedi? Ne dedi?

kaya baktı. Karatayev yolun kenarında, ak kavağın altında oturuyordu; iki Fransız da eğilmiş ona bir şeyler söylüyorlardı. Piyer, artık bir daha dönüp bakmadı. Topallaya topallaya yokuş yukarı gidiyordu.

Arkadan Karatayev'in oturduğu yerden bir silah sesi duyuldu. Piyer, bu silah sesini çok iyi işitmişti, ama onu duyar duymaz hemen yanlarından mareşal geçip gitmeden önce, Smolensk'e kadar daha kaç mola vereceklerini sayma işini bitirmediği aklına geldi. Tekrar saymaya koyuldu. Piyer'in yanından koşa koşa iki Fransız eri geçti; biri omuzundan çıkardığı tüfeğini elinde tutuyor, tüfeğin namlusundan hâlâ duman tütüyordu. Erlerin ikisi de sapsarıydı (Biri çekingen bir tavırla Piyer'e yan yan bakmıştı). Piyer, onların da yüzünde idamlar yerine getirilirken o gençlerde fark ettiği ifadeye benzeyen bir şey sezmişti. Piyer, erlerden birine baktı ve daha üç gün önce gömleğini çoban ateşinde kuruttuğu sırada yaktığını, herkesin de onunla nasıl gülerek alay ettiğini hatırladı.

Arkadan Karatayev'in oturduğu yerden bir köpek uluması duyuldu. Piyer, "Aptal, ulamanın sırası mı şimdi?" diye düşündü.

Piyer'le yan yana yürüyen ve Karatayev'in arkadaşları olan erler de tıpkı Piyer gibi, silah sesinin geldiği, sonra köpek ulumasının duyulduğu yere dönüp bakmıyorlardı; ama hepsinin yüzünde sert bir ifade belirmişti.

XV

İaşe kolu da tutsakların konvoyu da mareşalin eşyalarını taşıyan furgonlar da durdu. Herkes ve her şey ateşlerinin çevresinde kümelendi. Piyer de ateşe yaklaştı, kızarmış at etinden yedi, sırtını ateşe vererek yere uzandı, sonra da hemen uykuya daldı. Uykusu Borodino Savaşı'ndan sonra Mojaisk'teki gibiydi.

Gene gerçekler, rüyadaki hayallerle birleşmiş, onlarla karışmıştı. Kendisi mi, yoksa bir başkası mı gene bazı düşünceleri açıklıyordu: Açıklanan bu düşünceler bile Mojaisk'te anlamına erdiği düşüncelerin aynıydı.

"Ne varsa her şey yaşamdır. Yaşam, Tanrı'nın kendisidir. Her şey yer değiştiriyor, her şey hareket ediyor, Tanrı işte bu hareke-

tin kendisidir. Ancak yaşam sürdükçe, var oldukça Tanrı'yı bilinçli olarak kavramanın da zevki vardır. Yaşamı sevmek, Tanrı'yı sevmektir. En güç, ama aynı zamanda en kutsal olan şey, insanın acılarına rağmen, hatta suçsuz olarak çektiği acılar içinde iken yaşamı gene sevmesidir."

Birden, "Karatayev!" diye söylendi, onu hatırlamıştı, ama hemen gözünün önünde yıllardır unuttuğu iyi kalpli ihtiyar öğretmen, sanki onu karşısında sağ olarak görüyormuş gibi canlandı; bu öğretmen, Piyer'e İsviçre'deyken coğrafya dersleri verirdi. İhtiyarcık, "Dur!" diyerek Piyer'e yerküreyi gösterdi. Bu yerküre canlıydı, sallanıp duruyordu, ama sınırın ölçüsü yoktu. Bütün yüzeyi yan yana yoğun olarak bitişmiş damlalardan meydana gelmişti. Bütün bu damlacıklar hareket ediyor, yer değiştiriyor, bazen birleşerek tek bir damla haline geliyor, bazen de o damla bölünüp birkaç damla oluveriyordu. Her damla yayılma, elden geldiği kadar geniş bir yüzeyi kaplama eğilimi gösteriyordu. Ama başka damlalar da aynı amacı güdüyor, o ilk damlayı sıkıştırıyor, itiyor, bazen onu yok ediyor, bazen de onunla birleşiyordu.

İhtiyarcık:

– İşte yaşam budur! dedi.

Piyer, "Ne kadar basit! Ne kadar apaçık!" diye düşündü. "Nasıl oluyor da daha önce bunu düşünemedim!"

Öğretmen:

– Bunun ortasında Tanrı vardır ve her damla Tanrı'yı iyi yansıtabilmek için genişlemek, büyümek amacını güder. Her damla büyür, genişler, toparlanır ve yüzeyde yok olduktan sonra derinliklere gömülür, ama sonra yeniden yüzeye çıkar. İşte Karatayev de böyle; işte o da bir damla gibi yayılıp yok oluverdi. *Vous avez compris, mon enfant?*[1]

– *Vous avez compris, sacré nom!*[2] diye bağırdı ve Piyer birden uyandı.

Doğrulup oturdu. Çoban ateşinin başında bir Fransız eri çömelmişti, biraz önce bir Rus erini iterek oradan uzaklaştırmıştı, şişe geçirilmiş eti kızartıyordu. Kolları sıvanmıştı. Gür kıllarla kaplı,

1 Anladınız mı çocuğum?

2 Anladınız mı diyorum, Allah kahretsin!

damarlı, kısa parmaklı kırmızı elleri çevik hareketlerle şişi çevirip duruyordu. Yanan kömürlerin ışığında kaşları çatılmış, tunç rengi, somurtkan yüzü iyice görünüyordu.

– *Ça lui est bien égal,* diye homurdandı ve hızla arkasında duran ere doğru döndü, ... *brigand. Va!*[1]

Şişi çevirerek somurtkan bir tavırla Piyer'e döndü. Piyer, başını öbür yana çevirerek dikkatle gölgeli yerlere baktı. Rus erlerinden biri, Fransız'ın biraz önce ittiği er, çoban ateşinin başında oturuyor, eliyle bir şeyi çekiştirip duruyordu. Piyer, daha dikkatli bakınca, erin yanında kuyruğunu sallaya sallaya oturan eflatun rengi küçük köpeği tanıdı.

– A, gelmiş mi? dedi. Sonra: Ya Pla... diye başlayacak oldu, ama sözünü bitirmeden hemen sustu.

Aynı anda hayalinde birbirleriyle bağlantılı anılar hep birden canlanıp Platon'un ağacın dibinde otururken ona nasıl baktığını, oturduğu yerden duyulan silah sesini, köpek ulumasını, yanından koşarak geçen iki Fransız'ın yüzündeki suçluluk ifadesini, omuzdan çıkarılmış ve namlusundan duman tüten tüfeği ve Karatayev'in ondan sonraki molada aralarında bulunmayışını hatırladı. Neredeyse Karatayev'in öldürülmüş olduğu bilincine varmak üzereydi, ama aynı anda içinde, kim bilir nereden başka bir anı, Polonyalı bir güzelle, Kiyev'deki evinin balkonunda geçirdiği bir yaz akşamının anısı canlandı. Böylece, her şeye rağmen, o gün olup bitenlerin anıları arasında bir bağlantı kuramadan, onlardan bir sonuç çıkaramadan gözlerini kapadı, hayalinde bir yaz gününün doğal güzelliği canlandı, bir yüzme anısı ile birleşti, sonra o sıvı yerkürenin anısına karıştı ve Piyer bir yerlere, sulara gömüldüğünü hissetti, o kadar derinlere dalmıştı ki sular başının üzerinde bir bütün haline gelmişti.

Güneş doğmadan önce, Piyer, dört bir yanı çınlatan sık silah sesleri, bağırışlarla uyandı. Yanından koşarak Fransızlar geçti. Aralarından biri:

– *Les cosaques!*[2] diye bağırdı ve Piyer bir anda kalabalık bir grup Rus'un ortasında kaldı.

---

1 Umurunda değil. Haydut kerata. Yürü!

2 Kazaklar!

Uzun bir süre olup bitenleri bir türlü anlayamadı. Her yandan arkadaşlarının sevinçli çığlıklarını duyuyordu. İhtiyar erler, Kazakları, süvarileri kucaklayarak:

– Kardeşler! Evlatlar! Yavrularımız! diye ağlıyor, bağrışıyorlardı.

Süvarilerle Kazaklar, tutsakların çevresinde toplanıyor, aceleyle onlara kimi giysi, kimi çizme, kimi ekmek sunuyordu. Piyer ortalarında oturuyor, hıçkıra hıçkıra ağlıyor, bir tek söz söyleyemiyordu; yanına yaklaşan ilk eri kucaklamıştı. Ağlaya ağlaya onu öpüp duruyordu.

Dolohov, yıkılmış evin dış kapısında duruyor, silahları ellerinden alınmış kalabalık Fransızları önünden geçiriyordu. Olup bitenlerden heyecan içinde kalan Fransızlar, kendi aralarında yüksek sesle söylenip duruyorlardı. Ama kırbacıyla çizmelerine vurup duran ve onlara hiç de iyi şeyler vaat etmeyen soğuk, cam gibi bir bakışla bakan Dolohov'un Kazak eri duruyor, tutsakları sayarak her yüz sayısını kapının üzerine tebeşirle işaret ediyordu. Dolohov, tutsakları sayan Kazak erine:

– Ne kadar oldu? diye sordu.

Kazak:

– İki yüzden fazla, diye karşılık verdi.

Dolohov:

– *Filez, filez!*[1] diyordu.

Bu sözü Fransızlardan öğrenmişti, önünden geçen tutsaklarla göz göze geldiği vakit, bakışında bir an için acımasız bir kıvılcım beliriyordu.

Denisov, kalpağını çıkarmış, Petya Rostov'un cesedini bahçede oyulmuş çukura doğru götüren Kazakların arkasından somurtkan bir yüzle gidiyordu.

XVI

28 Ekim gününden sonra, dondurucu soğuklar başlayınca Fransızların geri çekilişi daha trajik bir havaya bürünmüştü; bir kısım insan soğuktan donuyor ya da çoban ateşlerinin başında ısınmaya çalışırken ölüyor, diğerleri ise kürklere bürünmüş olarak impara-

1 Yürüyün, yürüyün!

tora, düklere ait yağma mallarla yola devam ediyordu; ama aslına bakılırsa Fransız ordusunun Moskova'dan çıktıktan sonra parçalanması ile kaçışı nitelik bakımından hiç değişmedi.

Moskova'dan Vyazma'ya dek, hassa alayı sayılmazsa (Çünkü bu alay tüm savaş boyunca yağmadan başka hiçbir şey yapmamıştı.) yetmiş üç bin kişilik Fransız ordusundan geriye yalnız otuz altı bin kişi kalmıştı (Oysa savaşlarda bunun beş bini bile ölmemişti). Geri çekilişin ilk dönemi matematiksel bir kesinlikle şöyle saptanabilir.

Fransız ordusu, Moskova'dan Vyazma'ya, Vyazma'dan Smolensk'e, Smolensk'ten Brezina'ya, Brezina'dan Vilna'ya dek, soğuğun az veya çok olması, kovalanıp kovalanmama, yolunun kesilip kesilmemesi ve ayrı ayrı ele alınabilecek bütün başka koşullardan bağımsız olarak hep aynı oranda eriyor, yok oluyordu. Fransız birlikleri Vyazma'dan sonra, üç kol halinde ilerleyecek yerde, hep bir araya toplanmıştı. Sonuna dek de hep aynı düzende ilerlediler. Durumu hükümdarına Berthier bildiriyordu (Komutanların, kendi ordularının durumunu anlatırken gerçeklerden ne kadar ayrıldıkları bilinen bir şeydir). Yazdıkları şuydu:

> *Je crois devoir faire connaître à Votre Majesté l'état de ses troupes dans les différents corps d'armée que j'ai été à même d'observer depuis deux ou trois jours dans différents passages. Elles sont presque débandées. Le nombre des soldats qui suivent les drapeaux est en proportion du quart au plus dans presque tous les régiments, les autres marchent isolément dans différentes directions et pour leur compte, dans l'espérance de trouver des subsistances et pour se débarresser de la discipline. En général ils regardent Smolensk comme le point oú ils doivent se refaire. Ces derniers jours on a remarqué que beaucoup de soldats jettent leurs cartouches et leurs armes. Dans cet état de choses, l'intérêt du service de Votre Majesté exige, quelque soient ses vues ultériures qu'on rallie l'armée à Smolensk en commençant à la débarrasser des non-combattans, tels que hommes demontés et des bagages inutiles et du matériel de l'artillerie qui n'est plus en proportion avec les formes actuelles. En outre les jours de repos, des subsistances sont nécessaires aux soldats qui sont exténuées par la faim et la fatigue; beaucoup sont morts ces derniers jours sur la route et dans les bivacs. Cet état de*

choses va toujours en augmentant et donne lien de craindre que si l'on n'y prête un prompt remède, on ne soit plus maître des toupes dans un combat. Le 9 Novembre, à 30 verstes de Smolensk.[1]

Fransızlar, kendilerine vaat edilmiş toprak olarak görünen Smolensk'e dalınca yiyecekler için birbirlerini öldürmeye, kendi iaşe depolarını yağma etmeye başlamışlardı. Artık yağma edilecek hiçbir şey kalmayınca da kaçışlarını daha ileri doğru sürdürdüler. Herkes nereye niçin gittiğini bilmeden ilerleyip duruyordu. Napolyon adı verilen o dâhinin bile, bu konudaki bilgisi başkalarından daha azdı. Çünkü ona hiç kimsenin emir verdiği yoktu. Ama çevresinde bulunanlar, gene de alışkanlıklarını sürdürüyor, günceler, mektuplar, raporlar *ordre du jour*'lar[2] yazıyor, birbirlerini: *"sire", "mon cousin", "prince d'Ekmuhle", "roi de Naples"*[3] diye adlandırıyor, sözün kısası buna benzer işler yapıyorlardı. Ama emirler, raporlar sadece kâğıtta kalıyordu. Hiçbir eylem orada yazılanlara göre yapılmıyordu. Çünkü bunu yapmaya olanak yoktu. Birbirlerini "hazretleri", "majesteleri", "kuzenleri" diye adlandırmalarına rağmen hepsi hissediyorlardı ki aslında pek çok kötülük etmiş, şimdi işledikleri bu kötülüklerin cezasını ödemek zorunda kalan acınacak zavallı, adi insanlardı. Hepsi de güya ordunun durumunu düşünüyorlarmış gibi bir tavır takınıyorlardı ama aslında

1 Majestelerine son üç gün içinde denetleme sırasında gözden geçirdiğim birliklerin durumunu bildirmeyi görev sayarım. Bu birlikler neredeyse tamamen dağılmış durumdadır. Erlerin ancak dörtte biri sancaklarının başındadır. Öbürleri kendi kendilerine ayrı ayrı yönlerde ilerleyerek yiyecek bulmaya ve askerlik görevinden kurtulmaya çalışıyorlar. Herkesin tek düşündüğü şey, Smolensk'tir; orada dinlenmeyi umut ediyorlar. Son günlerde birçok er mermilerini ve tüfeklerini bıraktı. Bundan sonraki niyetlerinizin ne olduğunu bilmiyorum, ama yararınızı düşünüyorsanız majestelerinin birlikleri Smolensk'te bir araya toplamaları ve aralarından atlarını yitirmiş, silahlarını bırakmış süvarileri, fazla gelen konvoyları, hatta topçunun bir kısmını da bırakmaları gerekir. Çünkü bu topçu kuvvetleri artık ordunun sayısına uygun değildir. İaşenin sağlanması ve hiç değilse birkaç gün dinlenme şarttır. Erler açlıktan, yorgunluktan bitkin bir durumdadır. Son günlerde birçoğu yolda ve konak yerlerinde can verdi. Bu felaketli durum gittikçe artıyor ve şunu gösteriyor ki eğer bu kötülükleri önlemek için bir tedbir alınmazsa, yakında savaşa tutuşacak olursak elimizde ordu diye bir şey kalmayacaktır. Smolensk'ten otuz verst beride 9 Kasım günü yazılmıştır.

2 Günlük emirler.

3 Haşmetli, sayın kuzenim, Ekmuhl prensi, Napoli kralı.

her biri yalnız kendisini, oradan bir an önce nasıl kaçıp kurtulabileceğini düşünüyordu.

XVII

Moskova'dan Niemen'e dek geriye doğru yapılan sefer sırasında Rus ve Fransız ordularının harekâtı, tıpkı körebe oyununa benzer. Öyle bir körebe oyunu ki her iki oyuncunun da gözleri bağlanmıştır ve biri ara sıra kendisini yakalayacak öbür oyuncuya bulunduğu yeri haber vermek için bir çıngırak çalar. Önce yakalanmak durumunda olan ve çıngırağı çalan, hasmından korkmaz. Ama durumu kötüleşince hiç gürültü etmeden uzaklaşmaya çalışır, yalnız düşmandan kaçayım derken çok kez onun eline düşer.

Başlangıçta Napolyon'un orduları daha varlıklarını belirtecek eylemlerde bulunuyorlardı. Bu Kaluga yolunun üzerinden yapılan harekâtın birinci dönemindeydi. Ama sonradan Smolensk yoluna çıkınca kaçmaya başladılar. Sesi çıkmasın diye ellerindeki çıngırağın dilini tutuyor, ama çoğu zaman uzaklaştıklarını sanırken hızla Rusların üzerine geliyorlardı.

Fransızların hızla kaçmaları, Rusların aynı hızla onları izlemeleri sonucu atlar bitkin düştüğünden, düşmanın durumunu yaklaşık olarak öğrenebilmek için elde bulunan tek çareye, yani süvarinin devriye gezmesine olanak yoktu. Bundan başka her iki ordunun sık sık ve hızlı hızlı yer değiştirmeleri nedeniyle, elde edilen bilgiler, zamanında yerine varamıyordu. Ayın ikisinde, düşman ordusunun ayın birinci günü falanca yerde bulunduğu konusunda bir haber alınıp ayın üçüncü günü herhangi bir harekâta girişmek olanağı meydana gelince ordu artık iki kez yer değiştirmiş ve bambaşka bir duruma gelmiş bulunuyordu.

Ordulardan biri kaçıyor, öbürü kovalıyordu. Smolensk'ten başlayarak Fransızların karşısına izleyebilecekleri birçok yol çıkmıştı; öyle görünüyor ki Fransızlar orada dört gün kaldıktan sonra düşmanın nerede bulunduğunu öğrenebilir, kendi çıkarlarına uygun bir şey düşünerek herhangi bir yeni harekâta girişebilirdi. Ama dört günlük bir duruştan sonra, o yığınlarla Fransız, gene ne sağa ne de sola saparak, hiçbir manevra yapmadan, hiçbir şey tasarla-

madan yolların en kötüsü olan eski yoldan, daha önce bırakılmış olan izlerin üzerinden Krasnoye ile Orşa üzerine gittiler.

Fransızlar düşmanın önden değil de arkadan geleceğini bekledikleri için, birlikleri yirmi dört saatlik bir mesafe üzerinde dağılmış ve birbirlerinden ayrılmış olarak kaçıyorlardı. En önde imparator kaçıyor, onun arkasından krallar, onların da ardından dükler gidiyordu. Rus ordusu da Napolyon'un Dinyeper Nehri'nin arkasından sağa doğru gideceğini düşünerek (yapılacak olan tek akıllıca şey buydu) sağa doğru ilerledi ve Krasnoye'ye giden büyük ana yola çıktı. İşte burada, tıpkı körebe oyununda olduğu gibi Fransızlar bizim öncü kuvvetlerimizle burun buruna geldiler. Fransız birlikleri, beklemedikleri bir sırada karşılarında düşmanı görünce durakladılar, ama sonra arkalarından gelen arkadaşlarını bırakarak gene kaçmaya başladılar. İşte burada tam üç gün ayrı ayrı Fransız birlikleri birbirini izleyerek Rus ordu saflarının arasından geçiyorlarmış gibi gittiler. Önce Naib'in, sonra Davout'nun, ondan sonra da Ney'in birlikleri geçti. Hepsi birbirlerinden ayrılıyor, bütün ağırlıklarını, toplarını ve erlerinin yarısını bırakıp kaçıyorlardı. Ama hep yalnız geceleri, sağdan, Rus birliklerinin dolayından, bir yarım yuvarlak çizerek gidiyorlardı.

Son olarak gelen Ney (en arkadan o geliyordu, çünkü düştükleri felakete rağmen ya da özellikle bu yüzden, düştüğü yerden öç almak isteyen bir çocuk gibi, hiç kimseye zararı olmayan Smolensk surlarını havaya uçurmakla uğraşmıştı) yola on bin kişilik bir güçle çıktığı halde Orşa'da bulunan Napolyon'un yanına ancak bin kişiyle ulaşabildi; bütün adamlarını, bütün toplarını yolda bırakmış, gece saklana saklana, ormanın arasından, Dinyeper'in üzerinden geçmişti.

Orşa'dan sonra kendilerini izleyen ordu ile gene aynı tutumla körebe oynar gibi Vilna'ya doğru gittiler. Brezina'da gene karşılaştılar. Birçokları sularda boğuldu, birçokları da teslim oldu. Nehrin öbür kıyısına çıkanlar ise daha ileri doğru kaçmaya devam ettiler. En önemli komutanları sırtına bir kürk geçirdi ve kızaklı bir arabaya binerek arkadaşlarını bırakıp tek başına gitti. Arabayla gidebilen kim varsa hepsi aynı şekilde gitti. Bunu yapamayan ise ya teslim oldu ya da öldü.

XVIII

Öyle sanıyorum ki Fransızların kendilerini yok edebilecek ne varsa hepsini yaptıkları geri çekilme sırasında, Kaluga yoluna dönmelerinden başlayarak komutanlarının ordusunu bırakıp kaçmasına dek, davranışlarında en küçük bir anlam bulmaya olanak yoktur. Hatta kitlelerin eylemlerini tek bir insanın iradesine bağlı olarak gösteren tarihçiler, bu geri çekilişi kendi görüşlerine göre açıklayamazlar. Ama gerçekte öyle olmamıştır. Bu sefer konusunda yığınla kitap yazılmış ve her yerde Napolyon'un verdiği emirlerden, derin bir anlam taşıyan planlarından, orduyu yöneten manevralarından, mareşallerinin dâhice komutlarından söz edilmiştir.

Ordunun karşısında bolluk içindeki bir bölgeye giden yol açıkken, sonradan Kutuzov'un izlediği ve ona paralel olan yolda da hiçbir engel bulunmadığı sırada, tahrip edilmiş bir yoldan Yaroslavl'a doğru gereksiz bir geri çekiliş, bize çeşit çeşit derin anlamlı düşünce ileri sürülerek mantığa uygunmuş gibi gösterilmiştir. Napolyon'un Smolensk'ten kaçıp Orşa'ya doğru çekilişi de gene derin anlamlı sözlerle anlatılmaktadır. Ondan sonra da Napolyon'un Krasnoye'deki kahramanlığından söz edilmektedir. Güya Napolyon orada savaşa girişmeye hazırlanmış, orduları komuta etmeye karar vermiş ve elinde ak kavaktan yapılmış bir bastonla dolaşarak:

– *J'ai assez de faire l'empereur. Il est temps de faire le géneral,*[1] demişti.

Öyleyken, hemen sonra, bu söylediklerine bakmadan arkasında bulunan safları bozulmuş, karmakarışık birlikleri kendi kaderlerine bırakarak kaçışını daha da ileriye doğru sürdürüyor. Bütün bunlardan sonra mareşallerin yüksek davranışlarını anlata anlata bitiremiyor, özellikle Ney'in kahramanlığı üzerinde duruyorlar; bu kahramanlığı gece vakti, sancaklarını ve topçusunu yanına almadan ormanın içinden, Rus birliklerinin dolayından geçip Dinyeper Nehri üzerinden karşıya geçmesi ve ordusunun onda dokuzunu bırakmış olarak koşa koşa Orşa'ya gelmesiymiş.

1 İmparator olarak davranmaktan bıktım. Artık general olarak davranmanın zamanı geldi.

Sonunda tarihçiler yüce imparatorun kahraman ordusunu bırakıp ayrılışını bile bize yüce, hatta dâhice bir manevra olarak gösteriyorlar. Oysa bu son kaçma hareketi, basitçe söylenecek olursa alçaklıkların en büyüğü ve her çocuğun ayıplamayı öğrenmesi gereken bir davranıştır. Buna rağmen tarihçiler bu davranışı bile savunuyorlar.

Tarihî düşünce akışının bu kadar elastiki olan tellerini bundan daha fazla germeye olanak yoktu; olup bitenler artık bütün insanlığın "iyilik", hatta "adalet" dediği şeylere apaçık aykırı düştüğü halde, tarihçiler gene de yücelik konusunda savunucu, kurtarıcı bir anlayış ortaya atıyorlar. Sanki bu yücelik, iyiliğin ya da kötülüğün ölçüsü dışında kalabilmiş gibi! Yüce olan bir insan için kötülük yoktur denilir. Demek ki yüce olan bir insan, ortada ne kadar dehşet verici olay meydana gelirse gelsin, bunlarla hiçbir zaman suçlanamaz.

Tarihçiler, *"C'est grand!"*[1] demekle yetiniyorlar, böyle deyince artık ne "iyi" ne de "kötü" ortada kalıyor. Sadece *"grand"* ile *"grand* olmayan" kalıyor. *Grand* ise "iyi", *grand* değilse "kötü"! Onlara göre *grand*, kahraman adı verdikleri birtakım özel yaratıklara özgü bir özelliktir. Sıcacık kürküne bürünmüş olarak arkasında yalnız arkadaşlarını değil, aynı zamanda (kendisinin dediği gibi) adamlarını, daha doğrusu oralara dek sürüklediği insanları bırakarak çekilip memleketine giderken yaptığı bu hareket, Napolyon'da, *"C'est grand,"* hissini uyandırıyor, bu duygu da vicdanını susturuyor, ona teselli veriyordu.

– *Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas!*[2] diyordu (Kendisinde de "*sublime*" olan bir özellik görüyordu). Ondan sonra da bütün dünya elli yıl süre ile aynı sözü tekrarladı, durdu. *"Sublime! Grand! Napolyon le grand! Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas!"*[3]

Hiç kimsenin de aklına gelmiyor ki iyiliğin ve kötülüğün değişmez bir ölçüsü olarak yüceliği kabul etmek, kendi küçüklüğünü, hiçbir ölçüye gelmez adiliğini kabul etmekten başka bir şey değildir!

---

1 Bu yüce bir davranıştır!

2 Yüce olandan gülünç olana bir adımlık mesafe vardır!

3 Şahane! Yüce! Yüce Napolyon! Yüce olandan gülünç olana bir adımlık mesafe vardır!

İsa, bizlere iyilik ve kötülük konusunda kesin bir ölçü verdiği için bizim gözümüzde ölçüye gelmez hiçbir şey yoktur. Sadeliğin, iyiliğin ve gerçeğin bulunmadığı bir yerde ise yücelik olamaz!

XIX

Hangi Rus, 1812 seferinin son dönemini anlatan yazıları okurken kendisine ağırlık veren bir can sıkıntısı, bir tatminsizlik ve belirsizlik duygusuna kapılmıştır? Kim kendi kendine, "Safları bozulmuş, aç, soğuktan donacak hale gelmiş Fransızlar yığın yığın teslim olurken, Rusların tek amacı da (tarihin bize anlattığına bakılırsa) onları durdurmak, yollarını kesmek ve hepsini tutsak etmek iken nasıl oluyor da sayı bakımından çok daha üstün bir durumda bulunan üç ordumuz, onları kuşattığı halde, bütün bu Fransızları yok etmedi ya da tutsak olarak almadı?" sorusunu sormamıştır?

Nasıl oluyor da sayı bakımından Fransızlardan çok daha zayıf olduğu bir sırada, Borodino Savaşı'nı veren bir Rus ordusu, durumu üstünken, üç yönden Fransızları kuşattığı halde ve onları tutsak etmek amacını gütmesine rağmen bu amacına ulaşamadı? Acaba Fransızlar gerçekten bizden o kadar büyük bir üstünlüğe sahip mi ki biz çok daha büyük bir güçle birliklerini çevirdiğimiz halde onları mahvedemedik? Bu nasıl olabildi? Tarih (yani bu sözün kastettiği bilim dalı) bu sorulara karşılık verirken bunun Kutuzov'un, Tarmasov'un ve Çiçagov'un, bir de falan filanın, filan falan manevraları yapmamaları yüzünden meydana geldiğini söyler.

Peki, bütün bu manevraları neden yapmadılar? Daha önce saptanan amaca ulaşılmamışsa ve bunun suçu o kişilerdeyse sonradan niçin onları yargılamadılar? Neden cezaya çarptırmadılar? Diyelim ki Rusların bu başarısızlığının suçu Kutuzov'da, Çiçagov'da ya da falancadadır; gene de Krasnoye altında ve Berezine dolayında orduları bu durumdayken (her iki yerde de Ruslar çok üstün bir güçteydiler), tek amaçları buyken Rusların mareşalleri, kralları ve imparatorlarıyla birlikte Fransız ordusunu neden tutsak etmediklerini anlamaya olanak yoktur.

Bu garip durum (Rus askerî tarihçilerinin yaptıkları gibi) Kutuzov'un taarruza engel olduğu ileri sürülerek aydınlığa çıkarılamaz.

Böyle bir sözün hiçbir dayanağı olmaz. Çünkü biliyoruz ki Kutuzov'un iradesi Vyazma altında olsun, Tarutino dolayında olsun, orduyu taarruzdan alıkoyamamıştı.

Borodino'da, gücünün en üst derecesine ulaşmış bir düşmana karşı çok daha zayıf bir güçle savaşıp kazanan aynı Rus ordusu, acaba hangi nedenle Krasnoye ile Berezine'de düşmandan çok daha üstün bir güçte olmasına rağmen, safları bozulmuş bir yığın haline gelmiş Fransızları yenememiştir?

Rusların tek amacı, Fransızların yolunu kesmek, Napolyon'u ve mareşallerini tutsak etmek olsaydı bu amaca ulaşmak şöyle dursun, ona varabilmek için yapılan her hamle, her seferinde, en utanılacak biçimde geri püskürtüldüğüne göre, Fransızların seferin son dönemini bir dizi zafer olarak göstermeleri çok yerinde ve haklıdır. Rus tarihçilerinin ise bunları bir zafer olarak nitelemeleri her bakımdan bir haksızlıktır.

Rus askerî tarihçileri, mantığa bağlı kalmak zorunluğunu duydukları oranda, ellerinde olmayarak bu sonuca varıyor, kahramanlık, yurda bağlılık ve buna benzer lirik konulardan söz etmelerine rağmen, gene de Fransızların Moskova'dan geri çekilişlerinin Napolyon'un bir dizi zaferi, Kutuzov'un da bir yenilgisi olduğunu kabul etmek zorunda kalıyorlar.

Bununla birlikte, ulusal gurur tam anlamıyla bir yana bırakılırsa hissedilir ki bu sonuçta bir karışıklık vardır. Çünkü Fransızların bir dizi zaferi, onları sıfıra indirmiş, Rusların bir dizi yenilgisi ise, onları tam anlamıyla yok etmek, yurtlarını onlardan temizlemek amacına kavuşturmuştu.

Bu aykırılığın kaynağı, tarihçilerin, olayları hükümdarların ve generallerinin mektuplarından, nüfuzlu kişilerin kendi aralarındaki ilişkilerden, raporlardan, planlardan ya da buna benzer şeylerden incelerken 1812 yılı savaşının son döneminde hiçbir zaman güdülmemiş, akla gelmemiş, sahte bir amaç ortaya atmış olmalarıdır; bu amaç, Napolyon'un yolunu kesmek, onu mareşalleriyle ve ordusuyla birlikte yakalamaktı; güya asıl istenen buydu.

Oysa böyle bir amaç hiçbir zaman güdülmemişti. Güdülemezdi de. Çünkü hiçbir anlamı yoktu, zaten böyle bir amaca hiçbir şekilde, hiçbir zaman varılamazdı.

Böyle bir amaç güdülmesinin hiç anlamı yoktu, çünkü bir kez Napolyon'un bozguna uğramış ordusu, olanca hızı ile Rusya'dan kaçıyor, yani her Rus'un gönülden en çok isteyebileceği şeyi kendiliğinden yerine getiriyordu. Ellerinden geldiği kadar büyük bir hızla kaçan Fransızlara karşı, çeşit çeşit eylemlere girişmeye ne gerek vardı?

İkincisi, tüm güçlerini, tüm enerjilerini kaçmaya yöneltmiş insanların yolu üzerinde durmak, anlamsız bir şeydi.

Üçüncüsü, dış etkiler olmadan, yolları da kesilmeden zaten aralık ayında sınırı geçecekleri vakit getirdikleri askerî gücün fazlasını değil, ancak yüzde birini geçirebilecek kadar kendilerini mahveden Fransızları yok etmek için ordularımızı yitirmekte hiçbir anlam yoktu.

Dördüncüsü, imparatoru, kralları, dükleri ve erlerini tutsak etmek anlamsız bir şeydi, çünkü onları tutsak etmek, o çağın en usta diplomatlarının (J. Maistre ile başkalarının) da kabul ettikleri gibi, Rusların harekâtını son derece güçleştirmiş olacaktı. Ordularımız Krasnoye'ye kadar yarı yarıya eridiği halde, Fransız birliklerini tutsak etmek, daha da anlamsızdı; çünkü bu tutsak birliklerine ayrıca tümen tümen muhafız birlikleri ayırmak gerekecekti; oysa o sırada kendi askerlerimiz bile tayinlerini tam olarak her zaman anlamıyor, tutsak edilenler açlıktan ölüyorlardı.

Napolyon'un yolunu kesmek, onu ordusuyla birlikte tutsak etmek amacını güden bütün o derin bir anlam taşıyan plan, tıpkı bostanında ekim için hazırlanmış toprağı çiğneyen sığırları kovduktan sonra, koşarak bostanın dışında kapının önüne çıkıp hayvanların kafasına vuran bir bahçıvanın planına benzer. Bahçıvanın bu davranışını savunmak için söylenebilecek tek şey, çok öfkelenmiş olmasıdır. Ama o askerî planı kuranlar için bunu bile söylemeye olanak yoktur; çünkü çiğnenen topraktan ötürü acı çekenler onlar değildir.

Ayrıca Napolyon'un ordusuyla birlikte yolunu kesmek, yalnız anlamsız değil, aynı zamanda olanaksız bir şeydi. Böyle bir şey yapılamazdı, çünkü bir kez, tecrübeler de göstermiştir ki bir savaşta, beş verstlik mesafeler üzerinde hareket eden kolorduların harekâtı, hiçbir zaman planlara uygun olarak meydana gelmez, bu

bakımdan Çiçagov'un, Kutuzov'un ve Wittgenstein'ın gereken zamanda, daha önce saptanan bir noktada birleşmeleri ihtimali o kadar azdı ki olanaksızlıkla eşitti. Zaten harekât planı kendisine verildiğinde büyük mesafelerde yapılacak manevraların istenilen sonuçlara ulaşmadığını söyleyen Kutuzov'un düşüncesi de aynıydı.

Olanaksızlığı gösteren ikinci neden de şudur: Napolyon ordusunun geri çekilirken gösterdiği hareket gücünü felce uğratmak için o anda Rusların sahip olduğundan çok daha büyük bir orduya ihtiyaç vardı.

Üçüncü olarak gene olanaksızdı; çünkü askerî bakımdan "yolu kesmek" sözünün hiçbir anlamı yoktur. İnsan bir parça ekmeği kesebilir, ama bir orduyu kesemez. Orduyu ayırmak, yolunu kesmek, hiçbir bakımdan yapılabilecek bir iş değildir; çünkü çevrede her zaman geniş bir toprak vardır, buralardan, ordunun dolayından her zaman geçilebilir, hele gece vakti, göz gözü görmeyecek bir karanlıkta. Bunun böyle olduğunu askerî uzmanlar, hiç değilse Krasnoye ile Berezine örneğinden kesin olarak öğrenmiş, bir kanıya varmış olmalıydılar. Birini tutsak etmek, o tutsak edilecek kişi buna razı olmazsa olanaksızdır. Tıpkı bir kırlangıcı tutmak gibi! Kaldı ki kırlangıç eline konduğu vakit, insan onu yakalayabilir. Ama bir insan ancak teslim olursa tutsak edilebilir. Strateji ve taktik kurallarına uygun olarak teslim olan Almanların tutsak edilmesi gibi. Ama Fransız orduları çok haklı olarak böyle bir şeyi kendilerine yakıştırmıyorlardı. Çünkü kaçışta olsun, tutsak kamplarında olsun, onları bekleyen aynı şeydi: Açlıktan ve soğuktan ölmek!

Dördüncü olanaksızlık (bu en önemlisidir) şöyle belirtilebilir: Dünya kurulduğundan bu yana, 1812 yılında yapılan bu savaştan daha korkunç koşullar içinde yapılmış bir savaş olmamıştı; Rus orduları Fransızları kovalarken bütün güçlerini toplamışlardı, zaten kendilerini yok etmeden bundan daha fazlasını yapamazlardı.

Rus ordusunun Tarutino'dan Krasnoye'ye kadar yaptığı harekât sırasında, hastalanarak ya da geri kalarak ordudan elli bin kişi eksilmişti; yani büyük bir ilin nüfusu kadar insan azalmıştı. Erlerin sayısı, hiç savaşmadan ordudan ayrı kalmıştı.

İşte ordu çizmesiz, kürksüz, yeterli besin alamadan, votka bulamadan aylarca gecelerini eksi on beş derecede karlar içinde ge-

çirirken, ancak yedi sekiz saat süren günlerden arta kalan saatler, hiçbir disiplinin etkili olamayacağı geceye ayrılmışken, insanların çarpışmalarda olduğu gibi ölümün kol gezdiği ve hiçbir disiplinin bulunmadığı bir bölgeye ancak birkaç saat için sokulacak yerde aylarca her an soğuktan ya da açlıktan ölmek korkusuyla savaştıkları bir sırada, ordunun yarısı bir aŷ içinde mahvolurken tarihçiler, seferin bu dönemi için bize Miladoroviç'in filanca bölgeye, filanca yürüyüşü yapması gerektiğini, Tormasov'un filanca yere gitmesinin daha doğru olacağını, Çiçagov'un da falanca yere geçmesinin daha iyi sonuç vereceğini (o sırada kar diz boyuydu), falancanın da falan birliği nasıl mahvettiğini ya da yolunu kestiğini anlatıp dururlar!

Yarısı can veren Ruslar, milletlerine layık bir amaca varmak için yapılması gerekeni ve yapılabilecek olan ne varsa hepsini yapmışlardı; odalarda oturan bazı başka Rusların yapılması olanaksız şeyler tasarlamalarının suçu onlarda değildi.

Tarihçilerin olayı anlatırken şimdi bize anlaşılmaz ve garip görünen aykırılıklara düşmelerinin nedeni, bu olayı yazarken sadece gerçeği yazacak yerde ayrı ayrı generallerin olağanüstü duygularını ve sözlerini anlatmalarından ileri geliyor.

Miladoroviç'in söylediği sözler, falanca yahut filanca generalin aldığı ödüller ve yürüttükleri tahminler, tarihçilere ilginç görünüyor. Hastanelerde ve mezarlarda kalan elli bin insanın durumu ise onları hiç ilgilendirmiyor, çünkü bu insanların içinde bulundukları koşullar, tarihçilerin inceleyebilecekleri konuların dışında kalıyor.

Oysa sadece raporların ve genel planların incelenmesi bir yana bırakılır da olayda dolaysız, doğrudan doğruya rol almış yüzlerce insanın eylemi incelenirse daha önce özümlenmesi olanaksız görünen sorunlar, birden şaşılacak bir rahatlıkla, çok basit, aynı zamanda artık kuşku götürmez bir çözüme kavuşturulmuş olur!

Napolyon'u ordusuyla birlikte bir çembere alıp çevirmek amacı, hiçbir zaman güdülmemiştir; ancak sayıları onu aşan birkaç insanın zihninde yaşamıştır. Zaten böyle bir amaç güdülemezdi, çünkü anlamsızdı, üstelik ulaşılmaz bir şeydi.

Milletin bir tek amacı vardı: Toprağını istiladan kurtarmak! Bir

kez bu amaç zaten kendi kendine gerçekleşiyordu. Çünkü Fransızlar kaçıyorlardı. Bu bakımdan yapılacak tek şey, onların bu kaçışını durdurmamaktı. İkincisi, Fransızları bitiren çete savaşı da bu amaca ulaşmayı sağlıyordu. Üçüncüsü, Fransızların arkasından büyük bir Rus ordusu geliyordu ve bu ordu Fransızlar duraklar duraklamaz hemen zora başvurmaya hazırdı.

Rus ordusu, kaçan canavarı kırbaçlamak görevini yapmalıydı. Tecrübeli bir kovalayıcı da bilir ki bu durumda çıkarlı davranış kırbacı havada tutmak, canavarı onunla tehdit etmektir, onu, zaten kaçan hayvanın başına indirmek değildir.

Dördüncü Bölüm

I

İnsan can çekişen bir hayvan gördüğü zaman, bütün varlığını bir dehşet duygusu sarar; çünkü hayvanın vücudunu meydana getiren, varlığının özü olan bir şey, bir canlı, gözlerinin önünde apaçık bir şekilde silinmekte, yok olmaktadır. Ama ölen bir insansa, hele sevilen bir kişi ise o zaman onun yok oluşu, yaşamının sona ermesi karşısında dehşetten başka, içten bir parçalanma duygusu uyanır ve yürekte yara açılır. Öyle bir yara ki tıpkı vücutta açılan bir yara gibi, bazen insanı öldürür, bazen de kendiliğinden kapanır, ama öyle de olsa, böyle de olsa her zaman için için sızlar ve her zaman dışarıdan biri ona dokunur da yarayı yeniden deşer diye bir korku duyulur.

Prens Andrey'in ölümünden sonra Nataşa da Prens Mariya da aynı duygular içindeydi. İkisi de başlarının üzerinde asılı duran tehdit edici ölüm bulutunun altında büzülmüş, gözlerini sımsıkı kapamışlardı: Onları tekrar yaşama çevirmeye cesaretleri yoktu. Henüz açık olan yaralarını, deşecek, onlara acı çektirecek dokunuşlardan dikkatle koruyorlardı. Sokaktan hızlı hızlı geçen bir fayton, yemeğin hazır olduğunu hatırlatış, bir hizmetçinin hazırlanması, gerekli bir giysi konusunda sorulan bir soru ve en kötü-

sü yürekten gelmeyen hafif bir ilgi gösterisi, yarayı acı duyuracak biçimde deşiyor, hatta bir hakaret etkisi yapıyor ve o vazgeçilmez derin sessizlik içinde hayallerinde duydukları o korkunç, o ciddi bir anlam taşıyan koroya kulak vermelerine engel oluyor, bir an için gözlerinin önüne serilen o sonsuz, esrarengiz derinliklere dalmaktan onları alıkoyuyordu.

Ancak baş başa oldukları vakit, hiçbir şey onlarda bir kırgınlık yaratmıyor, acı duyurmuyordu. Aralarında pek az konuşuyorlardı. Konuştuklarında da en önemsiz maddelerden söz ediyorlardı. İkisi de birbirlerine gelecekle ilgisi olan herhangi bir şeyi hatırlatmaktan aynı şekilde kaçınıyorlardı.

İleride bir yaşam olabileceğini kabul etmek, onlara Prens Andrey'in anısına hakaret gibi görünüyordu. Ölenle ilgisi olan herhangi bir konudan söz etmemek için daha büyük bir dikkat gösteriyorlardı. Onlara yaşadıkları, duydukları şeyler sözle anlatılamaz gibi geliyordu. Sanıyorlardı ki onlara yaşamın herhangi bir ayrıntısını hatırlatan her söz, gözlerinin önünde olup biten yüce olayın kutsallığını bozuyordu.

Konuşmaktan sürekli olarak kaçınma, Prens Andrey'den söz etmeye yöneltecek bir konuya hiç temas etmemek için gösterdikleri çaba, yasak konuların sınırı üzerindeki bütün bu duraklamalar, hayallerinde yaşattıklarını daha belirli, daha kesin olarak canlandırıyordu.

Ama tertemiz, tam bir hüzün, tıpkı tertemiz ve tam bir sevinç gibi imkânsızdı. Önce Prenses Mariya, kendi kaderi konusunda bağımsız bir söz sahibi, bir vasi ve yeğenini terbiye eden bir eğitmen olarak ilk iki hafta içinde yaşadığı bu hüzün dünyasından tekrar günlük yaşantıya döndü. Akrabalarından karşılık verilmesi gereken bir mektup almıştı; Nikolenka'yı yatırdıkları oda rutubetliydi, çocuk öksürmeye başlamıştı. Alpatiç, işlerin ne durumda bulunduğunu bildirmek ve yıkılmamış olarak duran, ancak biraz tamir gerektiren Moskova'daki, Vozdivijenski'deki eve taşınmayı teklif etmek için Yaroslavl'a gelmişti. Hayat durmuyordu; yaşamak gerekiyordu.

İçinde yaşadığı yalnızlıktan ve derin düşünceler âleminden ayrılmak Prenses Mariya'ya ne kadar zor gelirse gelsin, Nataşa'yı tek

başına bırakmak, içinde ne derece acıma ve utanca benzer bir duygu uyandırırsa uyandırsın, yaşamla ilgili sorunlarla ilgilenmesi gerekiyordu. Bu yüzden elinde olmayarak kendini onlara kaptırdı. Alpatiç'le birlikte hesaplar yapıyor, yeğeni hakkında Dessalles ile tartışıyor ve Moskova'ya dönüşünün hazırlıkları için emirler veriyordu.

Nataşa tek başına kalmıştı; Prenses Mariya yola koyulmak için uğraşıp didinmeye başladığından bu yana, ondan da uzaklaşmaya başlamıştı.

Prenses Mariya kontese, Nataşa'nın da onunla birlikte Moskova'ya gitmesine izin vermelerini teklif etmiş, bunun üzerine Nataşa'nın annesi ile babası, kızlarının her gün biraz daha zayıf düştüğünü fark ederek ve değişikliğin, aynı zamanda Moskova'daki doktorların ona yararlı olacağını düşünerek teklifi sevinçle kabul etmişti.

Nataşa teklifi kendisine haber verdiklerinde:

– Ben bir yere gitmem! Rica ederim beni rahat bırakın! diye karşılık vermiş, sonra acı çektiği için değil de öfkelendiğinden ötürü gözyaşlarını güçlükle tutarak odadan çıkmıştı.

Prenses Mariya'nın onu böyle acı çekerken tek başına bıraktığını hissettiğinden beri, zamanının büyük kısmını odasında tek başına, ayaklarını divanın üzerine çekip bir köşeye büzülerek, gergin parmaklarıyla bir şeyler yırtarak ya da ayıklayarak geçiriyor, gözleri nereye takılırsa oraya donuk, hareketsiz, esrarlı bir bakışla bakıp duruyordu. Yalnızlık onu bitiriyor, onu için için kemiriyordu, ama kendisi için bu zorunlu bir şeydi. Biri yanına girdi mi hemen ayağa kalkıyor, pozunu ve bakışlarındaki ifadeyi değiştiriyor, eline bir kitap ya da dikilecek bir şey alıyor, açıkça belli ettiği bir sabırsızlıkla kendisini rahatsız etmiş olanın gitmesini bekliyordu.

Ona öyle geliyordu ki biraz daha beklese ruhunun yöneldiği, ama çözmeye yeteneklerinin yetmediği o korkunç sorunu hemen çözüverecekti.

Aralık ayının sonuydu; Nataşa, üzerinde siyah yünlü bir giysiyle, saçları rastgele örülüp bağlanmış, zayıflamış ve yüzü solmuş olarak divana çıkıp ayaklarını altına alıyor, köşeye oturup, gergin bir tavırla kuşağının ucunu çekiştiriyor, aşağıya sarkıtıyor, düzel-

tiyor, sonra gözlerini gene kapının köşesine dikip öyle kalıyordu.

Baktığı yer, Prens Andrey'in gittiği, yaşam çizgisinin ötesindeki yerdi ve yaşamın bu öbür yanı, şimdiye dek hiç aklından geçirmediği bir şeydi. Daha önce ona bu kadar uzak, bu kadar inanılmaz görünen bu bölge, şimdi yaşamını bir boşluk, yıkıntı, baştan başa acı ve hakaret olarak gördüğü bir sırada daha kolay anlaşılır, daha yakın, daha rahatça benimseyeceği bir dünya gibi görünüyordu.

Prens Andrey'in bulunduğunu bildiği noktaya bakıp duruyordu; ama onu bu dünyada olduğundan daha değişik bir hava içinde görmüyordu. Prens Andrey, gözünün önünde gene Mitişi'de, Troitza'da ve Yaroslavi'da olduğu gibi canlanıyordu. Yüzünü görüyor, sesini işitiyor, onun sözlerini ve kendi söylediklerini tekrarlıyor, bazen de kendi kendine o zamanlar ona söyleyebileceği daha başka sözler uyduruyordu.

İşte Prens Andrey, sırtında kadife kürklü robdöşambrı ile koltuğunda, dirseğini dayamış, başını da zayıf, solgun elinin üzerine bırakmış olarak oturuyor... Göğsü korkunç bir şekilde içeriye çökmüş; omuzları yukarı kalkmış. Dudakları sımsıkı kapalı. Gözleri pırıl pırıl, solgun alnı ikide bir buruşuyor, sonra gene düzeliyor. Bir ayağı belirsiz bir titreyişle hızlı hızlı sarsılıp duruyor. Nataşa biliyor ki o anda Prens Andrey kendi kendine korkunç bir acıyla savaşıyor, "Ama nedir bu acı? Nedir? Neden böyle acı çekiyor? Ne hissediyor? Duyduğu acı nasıl bir şey?" diye soruyor. Prens Andrey, onun kendisine dikkatle baktığını görüyor, gözlerini kaldırıyor ve hiç gülümsemeden konuşmaya başlıyor:

– Dünyada tek bir şey korkunçtur: İnsanın ömrünün sonuna dek, acı çeken bir insana bağlanması! Bu sonu olmayan bir işkencedir!

Bunu söylerken genç kızın ne düşündüğünü anlamak ister gibi keskin bir bakışla ona bakıyor.

Nataşa o anda prensin bu bakışını aynı canlılıkla tekrar görüyor. Prens Andrey, gözlerini ona çevirmiş bakıyor. Nataşa da her zaman olduğu gibi bir daha ne cevap vereceğini bile düşünmeye fırsat bulamadan, o anda, aynı karşılığı veriyor:

– Bu böyle sürüp gidemez! Artık böyle olmayacak, göreceksiniz siz de iyi olacaksınız. Hiçbir şeyiniz kalmayacak!

Şimdi onu karşısında o zamanki haliyle görüyor, o vakit duyduklarını yaşıyordu. Prens Andrey'in bunu söylerken ona uzun uzun, hüzünlü ve ciddi ciddi baktığını hatırladı, bu sürekli bakıştaki anlamı, sitemi, umutsuzluğu anlamıştı.

Şimdi kendi kendine:

– Kabul ediyorum, sağ kalıp ömrünün sonuna dek acı çekseydi feci bir şey olacaktı! O zaman, onu düşünerek kendisi için feci bir şey olacağını belirtmek amacıyla bunu söylemiştim. Oysa o bunu bambaşka bir şekilde anladı. Kendimi düşünerek benim için feci bir şey olacağını ima ettim sandı. Daha o zaman yaşamak istiyor, ölümden korkuyordu. Oysa ne kaba, ne budalaca sözler söylemiştim! Ama düşüncem bu değildi ki! Ben bambaşka bir şey düşünüyordum! Düşündüğü şeyi söylemiş olsaydım "Ölmesi daha iyi olur!" derdim. Zaten gözlerimin önünde her an can çekişiyordu. Ona duygumu anlatabilseydim ne mutlu olacaktım! Şimdi ise... Artık hiçbir şey, hiç kimse yok! Acaba kendisi bunu biliyor muydu? Hayır, bilmiyordu. Artık hiçbir zaman da öğrenmeyecek. Şimdi de hiçbir zaman da! Evet, olup bitenleri artık hiç düzeltemeyeceğim."

Sonra Prens Andrey ona gene aynı sözleri söylüyordu. Ama bu sefer Nataşa hayalinde bambaşka karşılıklar veriyordu. Onu susturuyor ve "Bu sizin için feci bir şey! Benim için hiç öyle değil! Biliyorsunuz, benim için sizsiz bir yaşamın hiçbir anlamı olmaz! Sizinle birlikte acı çekmek, benim için en büyük mutluluktur," diyordu.

Prens Andrey de onun elini tutuyor, tıpkı ölümünden dört gün önce, o korkunç günün akşamı olduğu gibi parmakları arasında sıkıyordu. Nataşa da hayalinde ona daha değişik, daha tatlı, sevgi dolu sözler söylüyordu; bunları Prens Andrey'e o zaman da söyleyebilirdi. Ama ancak şimdi söyleyebiliyordu. Parmaklarını sinirli sinirli büküyor, dişlerini öfkeyle sıkıyor, kendini zorlayarak:

– Seni seviyorum... seni... seviyorum seviyorum! diyordu.

O zaman tatlı bir hüzün bütün varlığını sarıyor, gözleri doluveriyordu. Sonra birden kendi kendine, "İyi ama bunu kime söylüyorum? O nerede? Nasıl bir varlık oldu şimdi?" diye soruyordu. O zaman her şeye gene kupkuru, donuk bir kararsızlıkla örtülüyor,

Nataşa gene gergin bir tavırla kaşlarını çatarak gözlerini onun daha önce bulunduğu yere dikiyor, oraya bakıp duruyordu. Ona öyle geliyordu ki şimdi, evet hemen şimdi, o sırrı çözecekti... Ama o eskiden bir türlü kavrayamadığı şeyin neredeyse açıklanacağını sandığı anda, kapının tokmağının gürültüyle çevrilmesi kulağını fena halde rahatsız etti. Hizmetçi Dunyaşa aceleyle, dikkatsiz bir hareketle ve yüzünde onda hiç görülmeyen korkulu bir anlamla içeriye girdi. Garip, bambaşka, heyecanlı bir tavırla:

– Lütfen babanızın yanına gidin! Çabuk olun! dedi.

Sonra birden hıçkırdı:

– Felaket, Piyotr İlyiç'le ilgili bir mektup gelmiş...

II

Nataşa, bu süre içinde genel olarak bütün insanlara karşı bir yabancılık duymaktan başka, kendi ailesine karşı da bambaşka bir uzaklaşma duyuyordu. Ailede bulunan herkes, babası, annesi ve Sonya, o kadar alıştığı, o kadar her gün karşılaştığı kişilerdi ki söyledikleri bütün sözler, açıkladıkları bütün duygular, Nataşa'ya son günlerde içinde yaşadığı âleme bir hakaret olarak görünüyor, bu yüzden Nataşa onların sözlerine kayıtsız kalmanın ötesinde, bunları söyledikleri için düşmanca bakıyordu. Dunyaşa'nın Piyotr İlyiç için söylediklerini, felaketten söz ettiğini işitiyordu, ama hizmetçisinin söylediği sözlerin anlamını bir türlü kavrayamıyordu.

Kendi kendine, "Başlarına nasıl bir felaket gelebilir ki? Nedir felaket saydıkları şey? Onların derdi hep eski, alışılmış, sakin bir dertti!" diye düşünüyordu.

Salona girdiği anda, babası kontesin odasından çıkıyordu. Kırış kırış olan yüzü, gözyaşlarından sırılsıklamdı. Belli ki o odadan boğazını yakan, soluğunu tıkayan gözyaşlarını rahatça dökmek, hıçkıra hıçkıra ağlayabilmek için koşarak çıkmıştı. Nataşa'yı görür görmez umutsuz bir hareketle kollarını salladı ve birden o yuvarlak, o yumuşak yüzünü çirkinleştiren, bütün vücudunu hastalığa tutulmuş gibi titreten hıçkırıklarla, tıkana tıkana ağlamaya başladı:

– Pe... Petya... Yanına git! Yanına! Annen... annen... seni çağırıyor.

Sonra bir çocuk gibi hıçkırıklarını tutamayarak, artık gücünü yitirmiş ayaklarını hızlı hızlı hareket ettirerek iskemleye yaklaştı, üstüne yığılarak elleriyle yüzünü kapadı.

Nataşa birden bütün vücudundan elektrik akımı geçmiş gibi oldu. Ne olduğunu bilmediği bir şey ona dayanılmayacak bir acı vererek yüreğine bir darbe indirdi. Korkunç bir acı duyuyordu; içinde bir şey kopuyormuş, ölüyormuş gibi duyguya kapıldı. Ama bu acıdan sonra, o ana kadar hayata dönmesini yasaklayan duygudan bir anda kurtuluverdi. Babasını görüp kapının arkasında annesinin korkunç, kulağa kaba gelen çığlığını duyar duymaz bir anda kendini, kendi derdini unuttu. Babasına doğru koştu. Ama babasının gücü kalmamış, elini sallayarak annesinin odasını işaret ediyordu. Kapı açıldı, dışarıya yüzü sapsarı olmuş, çenesi titreyen Prenses Mariya çıktı, bir şeyler söyleyerek Nataşa'nın elini tuttu. Ama Nataşa onu görmüyor, söylediklerini işitmiyordu. Hızlı hızlı kapıya yaklaştı, bir an duygularıyla savaşıyormuş gibi durdu, sonra annesinin yanına koştu.

Kontes, koltuğun üzerinde garip, beceriksiz bir şekilde bütün vücudunu gererek yatıyor, başını duvara çarpıp duruyordu. Sonya ile hizmetçi kızlar elini tutuyorlardı. Kontes:

– Nataşa'yı çağırın, Nataşa'yı! diye bağırıyor, çevresinde bulunanları itiyordu.

– Yalan! Yalan... yalan söylüyor... Nataşa'yı çağırın! Gidin buradan hepiniz! Yalan! Öldürmüşler! Ha, ha, ha! Yalan!

Nataşa dizini koltuğa dayadı, annesine doğru eğildi, onu kucakladı, sonra kendisinden beklenmeyecek bir güçle onu kaldırdı, yüzünü kendisine doğru çevirerek yanağına yapıştırdı. Bir saniye olsun susmadan:

– Anneciğim! Canım anneciğim! Geldim işte, bak buradayım işte! Sevgili anneciğim! Biricik anneciğim! diye fısıldıyordu.

Annesini hiç bırakmadan onunla şefkatle uğraşıyor, yastık ve su getirilmesini emrediyor, annesinin düğmelerini çözüyor, giysilerini yırtıyordu. Başını, ellerini, yüzünü öpüyor, hiç durmadan:

– Biricik anneciğim, canım... sevgili anneciğim... ruhum benim, diye fısıldıyor, gözyaşlarının elinde olmadan burnunu, yanaklarını gıdıklayarak sel gibi yanaklarından aşağı süzüldüğünü hissediyordu.

Kontes kızının elini tuttu, gözlerini kapadı, bir an böyle hareketsiz durdu. Sonra birden alışılmamış bir hızla doğrularak anlamsız bir tavırla çevresine bakındı. Nataşa'yı görünce var gücüyle genç kızın başını kavradı, onu sımsıkı tuttu. Sonra kızının acıdan kırışmış yüzünü kendisine doğru çevirdi, ona uzun uzun baktı. İnanamıyormuş gibi hafif bir fısıltıyla sordu.

– Nataşa! Beni seviyorsun değil mi? Nataşa, sen beni aldatmazsın değil mi? Bana gerçeği olduğu gibi söyleyeceksin değil mi?

Nataşa, annesine dolu dolu gözleriyle bakıyordu. Yüzünde sadece bağışlanmak için bir yalvarış, bir sevgi okunuyordu. Annesinin varlığını ezen acının hiç değilse birazını alabilmek, onu bu yükten kurtarmak için sevgisinin bütün gücüyle çabalıyordu:

– Biricik anneciğim benim! diye tekrarladı.

O zaman annesi, gerçekle yüz yüze geldiğini, güçlerin eşit olmadığı, kendisini zayıf hissettiği bu çatışmada, hayat dolu sevgili oğlu öldürüldüğü halde kendisinin hâlâ sağ olabileceğine inanmayı reddetti, çılgınlıklar dünyasına dalıp gerçekler dünyasından kurtuldu.

Nataşa, o günün, o gecenin, ertesi günün ve ondan sonraki gecenin nasıl geçtiğini hatırlamıyordu. Uyumuyor, annesinin yanından hiç ayrılmıyordu. Nataşa'nın inatçı, sabırlı sevgisi, olayın nedenini aydınlatan bir etki ya da bir teselli gibi değil de annesini tekrar hayata döndüren çağrı gibi, her an, her yönden kontesi kucaklıyordu. Üçüncü gece, kontes birkaç dakika için sakinleşti. Nataşa da başını koltuğun koluna dayadı, gözlerini kapadı. Karyola gıcırdadı. Nataşa gözünü açtı. Kontes yatağında oturmuş, alçak sesle biriyle konuşuyordu:

– Geldiğine ne kadar sevindim oğlum! diyordu. Yorulmuşsundur, çay ister misin?

Nataşa kalkıp annesine yaklaştı. Kontes, kızının elini tuttu:

– Yakışıklı olmuşsun! Olgunlaşmışsın!

– Anneciğim, neler söylüyorsunuz?

Kontes:

– Nataşa! O yok artık! Yok! Yok artık! diyerek kızını kucakladı ve ilk kez ağlamaya başladı.

III

Prenses Mariya gidişini ertelemişti. Sonya ile prenses, Nataşa'nın yerini almak istiyor, ama bunu yapamıyorlardı. Kontesi çılgınca bir umutsuzluğa kapılmaktan bir tek Nataşa koruyabiliyordu. Nataşa üç hafta süre ile hiç annesinin yanından ayrılmadan onun odasında yaşadı, orada bir koltuğun üzerinde yatıyor, annesine yediriyor, su içiriyor, hiç durmadan onunla konuşuyordu. Konuşuyordu, çünkü kontesi yalnız onun sevgi dolu sesi sakinleştirebiliyordu.

Annesinin ruhundaki yara bir türlü kapanmıyordu. Petya'nın ölümü hayatını parçalamış, yarısını alıp götürmüştü. Petya'nın ölüm haberi geldiği sırada, daha zinde ve hayat dolu, elli yaşlarında bir kadın olan kontes, aradan bir ay geçtikten sonra odasından artık yaşama karşı hiçbir ilgi duymayan, yarı ölü ihtiyar bir kadın olarak çıktı. Ama kontesi yarı yarıya öldüren o yara, yeni açılan yara, Nataşa'yı yeniden yaşama döndürmüştü.

Ne kadar garip görünürse görünsün, insanın ruhunun parçalanmasından meydana gelen ruhsal bir yara, vücutta meydana gelen bir yara gibidir; vücuttaki derin yara, nasıl kenarları bitiştiği zaman iyi olmuş görünürse ruhsal bir yara da ancak içeriden dışarıya doğru fışkıran bir yaşama gücüyle kapanabilir.

Nataşa'nın yarası da işte böyle kapanmıştı. Daha önce hayatın artık kendisi için bittiğini sanıyordu. Ama annesine karşı duyduğu sevgi, yaşamanın özü olan sevme gücünün içinde hâlâ canlı olarak kaldığını ona göstermişti. Sevgi uyanınca yaşama gücü de uyanıvermişti.

Prens Andrey'in son günleri, Nataşa ile Prenses Mariya arasında zaten bir bağ kurmuştu. Yeni felaket ise onları birbirlerine daha çok yaklaştırdı. Prenses Mariya gidişini erteledi ve son üç hafta boyunca Nataşa'ya hasta bir çocuğu bakar gibi baktı. Genç kızın annesinin odasında geçirdiği son haftalar, vücudunun gücünü azaltmıştı.

Bir gün Prenses Mariya, gün ortasında Nataşa'nın sıtmaya tutulmuş gibi titrediğini fark etti, hemen onu kendi odasına götürdü, yatağına yatırdı. Nataşa yattı. Ama Prenses Mariya perdeleri kapayıp dışarı çıkmak isteyince Nataşa onu yanına çağırdı:

– Uyumak istemiyorum Mariya, biraz yanımda otursana!

– Yorgunsun, uyumaya çalış!

– Hayır hayır, neden beni alıp götürdün oradan? Beni arar o!

Prenses Mariya:

– Şimdi durumu daha iyi! Biraz önce o kadar güzel konuşuyordu ki! dedi.

Nataşa yattığı yataktan odanın loşluğunda Prenses Mariya'nın yüzünü dikkatle inceliyor, "Mariya ona benziyor mu?" diye düşünüyordu. "Evet, hem benziyor hem de benzemiyor. Ama Mariya bambaşka... Yabancı, daha doğrusu benim için yepyeni, hiç bilmediğim biri! Ama beni seviyor. Ne biçim bir yüreği var onun? Bu yürekte sadece iyilik var. Ama nasıl bir iyilik? Acaba ne düşünür? Beni nasıl bir insan olarak görüyor acaba? Evet, Mariya gerçekten harikulade bir insan!"

Çekingen bir tavırla Prenses Mariya'nın elini tutup, kendisine doğru çekti:

– Maşa! dedi. Maşa, ben kötü yürekli değilim! Öyle olduğumu sanma. Benim için kötü şeyler düşünmüyorsun değil mi? Maşa, sevgili Maşacığım! Seni o kadar seviyorum ki! Seninle tam anlamıyla gerçek iki dost olalım.

Bunu söyledikten sonra Prenses Mariya'yı kucakladı, elini yüzünü öpmeye başladı. Prenses Mariya, Nataşa'nın duygularını böyle açıklamasından hem utanç hem memnunluk duyuyordu.

O günden sonra Prenses Mariya ile Nataşa arasında ancak kadınlar arasında olabilen ve tutku derecesine varan en tatlı bir dostluk kuruldu. Sık sık öpüşüyor, birbirlerine tatlı sözler söylüyor, zamanın büyük bir kısmını birlikte geçiriyorlardı. Biri dışarı çıktı mı öbürü hemen huzursuzluk duyuyor, bir an önce ona kavuşmak için acele ediyordu. Birlikte oldukları zaman, ayrı ayrı kendi başlarına kaldıkları zamandan çok daha fazla anlaştıklarını hissediyorlardı. Aralarında basit dostluktan çok daha güçlü bir duygu meydana gelmişti: Bu da ancak birlikte oldukları zaman yaşadıklarını hissettiren olağanüstü, bambaşka bir bağlılıktı.

Bazen saatlerce hiç konuşmadan duruyorlardı; bazen de yatağa yattıktan sonra söze başlıyor, sabaha dek konuşuyorlardı. Çoğu zaman artık tümüyle geçmişe gömülmüş uzak anılardan söz açıyor-

lardı. Prenses Mariya çocukluğunu, annesini, babasını, kurduğu hayalleri anlatıyor, eskiden onun bir Hıristiyan olarak kendini feda etme duygusuna dayanan romantikliğini, kadere boyun eğişini, dine bu derece bağlılığını kayıtsız bir anlayışsızlıkla karşılayan, bunlardan yüz çeviren Nataşa, şimdi Prenses Mariya'ya sevgiyle bağlandığını hissediyordu. Bu yüzden onun geçmişteki yaşamını, kendisine anlaşılmaz görünen yönlerini bile sevmeye başlamıştı. Prenses Mariya'nın bu uysallığını ve bu kendinden fedakârlık etmek eğilimini taklit ederek kendi yaşantısında uygulamayı düşünmüyordu; çünkü yaşamda daha başka mutluluklar, sevinçler aramaya alışmıştı. Ama daha önce ona anlaşılmaz görünen bu iyilik etme eğiliminin bir başkasında içtenlikle bulunabileceğini anlamış, hatta bu duygudan hoşlanmaya başlamıştı. Nataşa'nın ilk gençlik yılları ile çocukluğuna ait hikâyeleri dinleyen Prenses Mariya da yaşamın daha önce hiç anlayamadığı yönünü bulmuştu: Yaşama inanmanın, yaşamdan zevk almanın ne olduğunu öğrenmişti!

İkisi de hâlâ içlerinde yaşayan duygunun yüceliğini sözlerle bozacaklarını düşündükleri için "ondan" söz etmiyorlardı. Ama "ondan" söz etmemeleri yavaş yavaş, kendileri buna hiçbir zaman inanmadıkları halde "onu" unutmalarına yol açıyordu.

Nataşa zayıflamış, sararmış, vücutça o kadar gücünü yitirmişti ki çevresinde herkes sağlık durumundan söz edip duruyor, bu da hoşuna gidiyordu. Yalnız bazen, birden, içinde yalnız bir ölüm korkusu değil, bir hastalık, bir gücünü tamamen yitirme ya da güzelliğinin birden yok oluvermesi korkusu uyanıyor, o zaman elinde olmayarak dikkatle çıplak elini inceliyor, parmaklarının zayıflığına şaşıyor, bazen de sabahları aynada kendisine zavallı görünen uzamış yüzünü dikkatle seyrediyordu. Zaten öyle olması gerekiyormuş gibi bir his duyuyor, ama bundan ötürü bir korku, bir hüzün duymaktan kendini alamıyordu.

Bir gün hızlı hızlı yukarı çıkmış, soluk soluğa kalmıştı. Bunun üzerine mahsus kendine aşağıda yapılacak bir iş bulmuş, inmiş, sonra gene koşarak yukarı çıkıp gücünü deneyerek durumunu tekrar tekrar incelemişti.

Bir başka sefer de Dunyaşa'yı çağırırken sesinin titrediğini fark etmişti. O zaman hizmetçi kızın ayak seslerinden geldiğini anla-

dığı halde gene seslenmişti. Yalnız bu kez bir zamanlar şarkı söylediği gibi göğüsten gelen dolgun sesiyle bağırmış ve kendi sesine kulak vermişti.

Kendisi henüz bilmiyordu, hatta böyle bir şey kendisine söylense buna herhalde inanmayacaktı, ama ruhunu örten, parçalanamazmış hissini veren o kalın, buzlu örtünün altından yavaş yavaş incecik, körpe filizler fışkırmaya başlamıştı. Bunlar zamanla kök salacak, canlı, hayat dolu dalları ile Nataşa'yı ağırlığı altında ezen acıyı tüm olarak örteceklerdi; o kadar ki kısa bir zaman sonra bu acı, hemen hemen duyulmaz olacaktı. Ruhundaki yara ta içten, derinden iyi olmaya başlamıştı.

Prenses Mariya, ocak ayının sonunda Moskova'ya gitmişti. Kont da orada doktorlarla, Nataşa'nın durumu konusunda görüşüp düşüncelerini öğrenmek için onunla birlikte gitmesini ısrarla istemişti.

IV

Rus ordularının Fransızları bozguna uğratmak, yollarını kesmek ve buna benzer şeyler yapmak isteğine Kutuzov'un engel olamadığı Vyazma'daki çatışmadan sonra, Fransızların sürüp giden geri çekilişi ile peşlerinden koşan Rusların harekâtı, Krasnoye'ye kadar hiç savaşılmadan sürüp gitti. Kaçış o kadar hızlı oluyordu ki Fransızların arkasından koşan Rus ordusu, onlara yetişemiyor, topçu birliklerinde de süvaride de atlar artık yürüyemeyecek hale geliyor, Fransızların ilerleyişi konusunda alınan haberler her zaman birbirini tutmuyordu.

Rus ordusunun erleri kırk sekiz saatte kırk verstlik yol alınmasını gerektiren bu kesintisiz ilerleyişten öyle bitkin düşmüşlerdi ki artık daha hızlı ilerleyemiyorlardı.

Ordunun ne kadar bitkin hale geldiğini anlamak için, Tarutino'dan sonraki çarpışmalarda yaralı ve ölü olarak beş binden fazla insan yitirmediği, tutsak olarak da yüzlerce insan vermediği halde, oradan yüz bin kişi ile çıkıp Krasnoye'ye yalnız elli bin kişi ile ulaşabildiğini belirtmek ve bunun ne anlam taşıdığını kavramak bile yeterlidir.

Rusların Fransızları kovalarken hızlı ilerleyişleri, tıpkı düşmanın kaçmasının kendi birliklerinin üzerinde yarattığı gibi mahvedici bir etki yapıyordu. Tek ayrıntı şuydu: Rus ordusu serbest ve Fransızların başları üzerinde asılı bulunan yok olma tehdidinden yoksun olarak ilerleyebiliyordu. Ordularına ayak uyduramayan hasta Fransızlar, düşman elinde kalıyorlardı. Oysa aynı durumdaki Rusların kaldığı yer, gene kendi yurtlarıydı. Napolyon ordusunun azalmasının en önemli nedeni, harekâtın aşırı bir hızla yapılmasıydı. Bunun da en kesin delili, Rus ordularının da aynı oranda azalmasıydı.

Kutuzov'un bütün gayreti, Tarutino'nun ve Vyazma'nın altında olduğu gibi, sadece Fransızlar için mahvedici olan bu geri çekilişi elinden geldiği kadar durdurmaya değil (Petersburg'dakilerin ve Rus ordusundaki generallerin tek isteği buydu), aksine buna yardım etmeye, böylece kendi ordusunun harekâtını rahatlatmaya yöneliyordu.

Ama Kutuzov, orduların harekâtını yavaşlatmak ya da bekletmek için birliklerdeki yorgunluk işaretlerinden ve harekâtın hızlı olmasından ötürü meydana gelen müthiş kayıplardan başka bir neden daha görüyordu. Rus ordularının amacı Fransızları kovalamaktı. Fransızların tutacakları yol bilinmiyordu. Bu yüzden, bizim birlikler, onları izlerken Fransızlara ne kadar yaklaşırlarsa o kadar fazla yol almış oluyorlardı. Fransızların izledikleri zikzaklı yol, ancak en kısa yoldan gitmekle kesilebilirdi. Generallerin teklif ettikleri bütün ustaca manevralar, orduların bir yerden bir başka yere gidişleri ve oradan oraya geçişlerin arttırılması amacını güdüyordu. Oysa akla uygun tek amaç, bu oradan oraya gidişleri elden geldiği kadar azaltmaktı. Moskova'dan Vilna'ya bütün sefer boyunca Kutuzov'un tüm enerjisi bu amaca yöneliyordu; hem de bu amaca yönelişi geçici bir süre için rastgele değil, öylesine düşünüp taşınarak tertiplemişti ki kendine çizdiği bu yoldan bir kez olsun ayrılmadı.

Kutuzov, aklıyla ya da bilimle değil, bir Rus olarak tüm varlığı ile tek tek her Rus erinin hissettiği şeyi biliyor; bunu aynı derecede hissediyordu. Anlıyordu ki Fransızlar yenilmişlerdir. Yani düşman kaçmaktadır ve yapılması gereken şey, onu yurttan kovmak-

tır; ama yılın bu zamanında duyulmamış bir hızla yapılan ve geçmişte bir eşi daha görülmemiş seferin tüm ağırlığını erlerle birlikte hissediyordu. Oysa generallere, özellikle Rus olmayan, başarı göstermek ya da falancayı hayretler içinde bırakmak için herhangi bir dükü ya da kralı tutsak etmek isteyen generallere öyle geliyordu ki asıl şimdi, yani her çeşit savaşın çirkin, adi, hatta anlamsız bir şey olacağı bir sırada çarpışmaya girişmek ve ne olursa olsun birini yenmek gerekiyordu. Kutuzov, bu yüzden ayaklarında kötü pabuçlar, sırtlarında ise kürksüz kaputlar bulunan yarı aç yarı tok ve bir aydır hiç savaş vermeden sayıları yarıya inmiş erlerle, en iyi koşullar altında yapılan kovalama bile bu kadar zorken kendisine sınıra kadar olan mesafenin çok daha fazlasının geçilmesini gerektiren manevra planlarının birbiri ardına sunulması karşısında omuzlarını silkmekten başka bir şey yapamıyordu.

Bu nasıl olursa olsun mutlaka yararlılık göstermek, manevralar yapmak, düşmanı bozguna uğratmak ya da yolunu kesmek eğilimi, özellikle Rus orduları Fransız orduları ile burun buruna geldikleri sırada kendini gösteriyordu.

Üç Fransız kolordusunu bulacaklarını sandıkları Krasnoye'nin altında da öyle oldu; orada bu kolorduları bulacaklarını düşünürlerken yanında on altı bin kişilik bir kuvvetle Napolyon'un kendisini buldular! Kutuzov'un mahvedici bir çarpışmadan kaçınmak ve kendi ordularını korumak için gösterdiği bütün çabaya rağmen, bitkin durumdaki Rus erlerinin Krasnoye dolaylarında bozguna uğramış ayrı ayrı Fransız gruplarını yok edinceye dek savaşması üç gün sürdü.

Toll, savaşın planını, *"die erste Colonne marschiert,*[1] falan filan..." diye yazdı. Öyleyken her zaman olduğu gibi hiçbir şey plana göre yapılmadı. Prens Eugene Würtemberg, bulunduğu tepeden, kaçan Fransızları ateşe tutuyor, takviye kuvvetlerinin gelmesini ısrarla istiyor, ama bu kuvvetler bir türlü gelmiyordu. Fransızlar, geceleri Rusların bulunduğu yerlerin dolayından kaçarken dağılıyor, ormanlarda saklanıyor ve hepsi ellerinden geldiği kadar nerede olanak bulursa oradan ilerlemeye çalışıyorlardı.

Ordunun günlük iaşesi konusunda kendisine hiçbir şey söylen-

1 Birinci olay ileri.

mesini istemediğini söyleyen, gerektiği vakit hiçbir zaman yerinde bulunamayan, Fransızlarla görüşme heveslisi ve kendi kendine *"chevalier sans peur et sans reproche"*[1] adını veren Milarodoviç, Fransızların teslim olmaları için temsilciler gönderiyor, durmadan vakit yitiriyor, kendisine emredilenin tam tersini yapıyordu.

Atını ordulara doğru sürerek süvarilere Fransızları işaret ediyor:

– Bu yürüyüş kolunu size hediye ediyorum çocuklar! diyordu.

Zayıf, üstü başı yırtık pırtık, güç bela yürüyen atlara binmiş süvariler, hayvanları mahmuzla, kılıçlarla dürte dürte koşturmak için büyük çaba gösterdikten sonra, eninde sonunda kendilerine "hediye edilen" askerî kola, daha doğrusu soğuktan donmuş, kaskatı hale gelmiş, aç Fransız kalabalığına yaklaşıyor, "hediye edilen" kolordu da hemen silahlarını atıyor, çoktandır istediği şeyi yerine getirerek hemen teslim oluyordu.

Krasnoye'nin altında yirmi altı bin tutsak, ganimet olarak da yüzlerce top ve bir mareşal asası olduğu söylenen bir baston alındı. Ondan sonra da bu çarpışmada kim, nerede, nasıl kahramanlık gösterdi diye uzun uzun tartışmalar yapıldı. Herkes yapılana sevinmişti, ama Napolyon'u ya da hiç değilse herhangi bir kahramanı, örneğin bir mareşali tutsak etmiş olmamalarına çok üzülüyor, bu yüzden birbirlerini, özellikle Kutuzov'u çok suçluyorlardı.

Tutkularıyla sürüklenen bütün bu insanlar, sadece üzücü bir gereklilik yasasını körü körüne yerine getiren insanlardan başka bir şey değildirler; ama kendilerini kahraman sayıyor, yaptıklarının en değerli, en soylu işler olduğunu sanıyorlardı. Kutuzov'u suçluyor, seferin başlangıcından bu yana, Napolyon'u yenmelerine engel olduğunu, kendi tutkularını tatmin etmekten başka hiçbir şey düşünmediğini, keten fabrikaları bölgesinde rahat ettiği için, oradan bir türlü çıkmak istemediğini, Krasnoye'deki çarpışmaları, sadece orada Napolyon'un bulunduğunu öğrenir öğrenmez ne yapacağını şaşırdığı için durdurduğunu, hatta bunu yaptığı için Napolyon'la anlaştığının bile tahmin edilebileceğini, satılmış olduğunu ileri sürüyor, buna benzer birçok şey söylüyorlardı.

Tutkularının sürükleyişine kapılan çağdaşlarının böyle konuşmaları bir yana, sonraki kuşaklar ve tarih de Napolyon'u *grand,*

1 Korkusuz ve kusursuz şövalye.

Kutuzov'u da yabancıların yaptığı gibi kurnaz, ahlaksız, iradesiz, saraya körü körüne bağlı bir ihtiyar ya da Rusların söyledikleri gibi ne idüğü belirsiz bir insan, bir kukla, hatta sadece bir Rus adı taşıdığı için yararlı bir kişi saymıştı.

V

1812 ila 1813 yıllarında herkes Kutuzov'un hatalar işlediğini ileri sürerek onu açıktan açığa suçluyordu. Hükümdar ondan hoşnut değildi; hatta daha kısa bir süre önce "çok yüksek bir makamın emri üzerine" yazılmış bir tarih kitabında Kutuzov, Napolyon'un adından bile korkan, yalancı ve Krasnoye ile Berezino altında Rus ordusunu Fransızlara karşı tam bir zafer kazanma onurundan yoksun bırakmış, kurnaz, yalancı bir saraylı olarak gösterilmiştir.

Rus aklının *grand-homme*[1] olarak yüce bir kişi kabul etmediği, olup bitenlerde Tanrı'nın iradesini kavrayan, kendi iradelerini ona uygulayan, o çok nadir karşılaşılan, her zaman da yapayalnız kalan insanların kaderi işte budur! Halk yığınları bu insanlara karşı, insanüstü yasaları kavradıkları için kin ve nefret gösterir, onları böylece cezalandırmış olurlar.

Rus tarihçileri açısından Napolyon'un hiçbir zaman, hiçbir yerde, hatta sürgünde bile bir insanın haysiyetine yakışır bir gösteride bulunmadığını, tarihin en önemsiz insanlarından biri olduğunu söylemek hem garip hem de korkunç bir şeydi! Napolyon bir hayranlık, bir coşkunluk konusudur! O *grand*'dır. 1812 yılındaki eyleminin başından sonuna, Borodino'dan Vilna'ya dek, sözle de davranışla da bir kez kendi kişiliğine ihanet etmeyen Kutuzov ise, fedakârlıkta olsun, o sırada olup bitenlerin ilerisi için nasıl bir anlam taşıdığını anlamakta olsun, tarihte olağanüstü bir örnek sayılabilecek o insan ise onlara ne idüğü pek belli olmayan zavallı bir varlık olarak görünür. Hatta 1812'de ondan söz ederken her zaman utanç duyuyor gibidirler.

Oysa eylemleri böyle hiç değişmeyen hep aynı kalmış, hep tek amaca yönelmiş bir başka tarihî kişi düşünmek bile zordur. Bütün milletin isteğine daha uygun, daha çok yakışan bir amacı in-

1 Yüce kişi.

san hayalinden bile geçiremez. Tarihte Kutuzov'un 1812'deki tüm gayretlerinin yöneldiği amaç gibi, tarihî bir kişinin aklına koyduktan sonra, bu derece gerçekleşen bir başka amaç örneği bulmak zordur.

Kutuzov, piramitlerin tepesinden o günkü insanlara bakan, yüzlerce yıllık uygarlıktan, vatana sunduğu kurbanlardan, yapmayı tasarladıklarından ya da başardıklarından hiçbir zaman söz etmezdi. Zaten kendisinden genel olarak hiçbir zaman söz etmez, hiçbir rol oynamaya kalkışmaz, her zaman en basit, en çok rastlanan orta tip insan olarak görünür, en basit, en alışılmış şeyleri söylerdi. Kızlarına ve Madam de Staël'e mektuplar yazar, roman okur, güzel kadınların yanında bulunmaktan hoşlanır, generallerle, subaylarla, erlerle şaka eder ve hiçbir zaman kendisine herhangi bir şeyi ispatlamaya kalkışan insanlara aykırı düşecek sözler söylemezdi. Kont Rastopçin Yavuz Köprüsü'nden atını dörtnala sürerek Kutuzov'un yanına gelip Moskova'nın mahvoluşundan kimin suçlu olduğu konusunda kişisel suçlamalara girişerek "Nasıl oluyor da Moskova'yı hiçbir çarpışmaya girişmeden bırakmaya razı olabildiniz?" diye sorduğu vakit, Kutuzov o sırada Moskova çoktan düşmana bırakıldığı halde ona, "Onu çarpışmadan bırakan kim?" karşılığını vermişti.

Hükümdarın gönderdiği Arakçeyev, ona gelip de topçu kuvvetlerinin başına komutan olarak Yermolov'un getirilmesi gerektiğini söylediği vakit, Kutuzov "Ya! Ya! Evet, ben de biraz önce bunu söylüyordum!" demişti. Oysa o anda bambaşka bir şey düşünüyordu. Çevresinde bulunan budala kalabalığının ortasında, olup bitenlerin yüce anlamını kavrayan tek insan olduğuna göre, Kont Rastopçin'in başkentin başına gelen felaketten ötürü kendisini ya da onu sorumlu tutması umurunda olabilir miydi? Topçu kuvvetlerinin başına kimi getirecekleri ise ona herhalde daha az ilgi çekici görünüyordu.

Yaşamı boyunca geçirdiği tecrübeler sonunda, insanları eyleme sürükleyen ve bu eylemlerini belirten şeylerin sözlerle düşünceler olmadığı kanısına varan bu ihtiyar adam, yalnız bu olaylar olup biterken değil, her zaman hiçbir anlama gelmeyen, ilk aklından geçen sözleri söylerdi.

Ama kendi sözlerine bu derece önem vermeyen aynı insan, giriştiği bütün eylemlerde, savaşın başından sonuna dek yöneldiği amaca aykırı düşecek tek söz söylememiştir. Düşüncesini de belirgin bir dille ve onu anlamayacakları kanısına vardığından kendisine ağır gelen bir duyguyla kaç kez açıklamıştı. Daha Borodino Savaşı'ndan başlayacak olursak (ki çevresindekilerle aykırılığa düşmesi oradan başlar) yalnız o, Borodino Savaşı'nın bir zafer olduğunu ileri sürmüş, bunu tekrar tekrar söylemiş, ölümüne dek bütün raporlarında, bütün mesajlarında da yazmıştır. Bir tek o, Moskova'nın yitirilişinin Rusya'nın yitirilişi anlamına gelmediğini söylemiştir. Kendisine barış teklif eden Loriston'a karşılık verirken "Barış olamaz! Çünkü milletin isteği böyle!" demişti. Fransızların geri çekilişi sırasında yaptığımız bütün manevraların gereksiz olduğunu, her şeyin zaten kendiliğinden, hem de istediğimizden çok daha iyi olup bittiğini, düşmana gitmesi için elimizden gelse altından köprü döşemek gerektiğini, Tarutino Savaşı'nın da Vyazma Savaşı'nın da Krasnoye Savaşı'nın da gereksiz olduğunu, sınıra kadar önemli bir askerî kuvvetle ulaşmak zorunda olduğumuzu ve on Fransız'a bir tek Rus'u bile feda etmeyeceğini, bir tek o söylemiştir.

Bir tek o, bize dalkavuk bir saraylı olarak tanıtılan ve Arakçeyev'e sadece hükümdarın gözüne girmek amacıyla yalan söylediği ileri sürülen bu adam, Vilna'da, "Sınırın öbür yanında sürüp gidecek bu savaş, hem zararlı hem de yararsız olur!" demiş, böylece hükümdarın hoşnutsuzluğunu üzerine çekmeyi göze almıştı.

Ama daha o zamandan olup bitenlerin anlamını kavradığını yalnız sözler ispatlamaz. Bütün eylemleri, en küçük bir sapma görülmeden hep aynı amaca, başlıca üç noktada toplanan bir amaca yönelmiştir: 1) Fransızlarla çarpışmak için elde ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplayıp aynı noktaya yöneltmek. 2) Fransızları yenmek. 3) Onları milletin ve ordunun uğradığı felaketleri elden geldiği kadar hafifleterek Rusya'dan kovmak!

O yavaş hareket eden, sabrı ile her zaman kazanmayı prensip edinen, acele alınmış kararların düşmanı Kutuzov, Borodino Savaşı'nı yapmış ve bu savaş için yapılan hazırlıklara eşsiz bir coşkunluk havası vermiştir. Austerlitz Savaşı'ndan önce bu savaşın kaybedileceğini ileri süren aynı Kutuzov, Borodino'da generaller ke-

sin olarak savaşın kaybedildiğini ileri sürerken ve kazanılan bir savaştan sonra kaybeden ordunun çekilmesi gerekirken tarihte duyulmamış bir şey olarak tam tersi olurken yalnız o herkese meydan okuyarak, Borodino Savaşı'nın bir zafer olduğunda ısrar ederek ölünceye dek hep aynı şeyleri söylemiştir. Bir tek o Fransızların geri çekilişi sırasında yeniden savaş verilmemesini istemiş, çarpışmanın artık gereksiz olduğunu, yeni bir savaşa tutuşmanın da Rusya'nın sınırlarının öbür tarafına geçmenin de yararsız olduğunu ileri sürmüştü. Şimdi, o zamanlar yüzlerce insanın zihninde beliren amaçlara yönelen eylemler hesaba katılmazsa meydana gelen tarihî olayın anlamını kavramak kolaydır; çünkü bütün o tarihî olay, sonuçlarıyla birlikte gözlerimizin önündedir.

Ama o zaman nasıl oluyor da yalnız o yaşlı adam, herkesin düşüncelerine tümden aykırı olarak meydana gelen tarihî olayın millî bakımdan anlamını tahmin edebilmiş, hem de bu kadar doğru bilmiş ve başından sonuna dek bütün eylemlerinde bir kez olsun ona ihanet etmemiştir?

Olup biten olayların anlamını kavramaktaki bu olağanüstü gücün kaynağı, halktan alıp içinde taşıdığı o katıksız, tertemiz ve olanca gücüyle koruduğu millî duygudur.

İşte ondaki bu duygunun varlığı, hükümdarın hoşnutsuzluğuna uğramış bir ihtiyar olduğu halde, halkı böyle garip bir yoldan, üstelik hükümdarın iradesine aykırı olarak onu millî savaşın temsilcisi seçmek zorunda bırakmıştır. Onu insan olarak yüce bir mertebeye ulaştıran da gene bu duygudur ve o bir başkomutan olarak bulunduğu yüce basamaktan, bütün gücünü insanları öldürmek, yok etmek için değil, onları kurtarmak, onlara acımak için kullanmıştır.

Bu, törenleri sevmeyen, gösterişsiz, sade, bu yüzden de gerçekten yüce olan insan, tarihin uydurduğu ve güya insanları idare ettiği ileri sürülen Avrupalı bir kahramanın yalana dayanan yapmacık kalıbına bir türlü uyamamıştır.

Bir uşağın gözünde yüce bir insan olamaz; çünkü uşağın yücelik konusunda kendisine göre bir anlayışı vardır.

VI

5 Kasım, Krasnenski adı verilen savaşın birinci günüdür. O gün akşama doğru, bunca tartışmadan ve gidilmesi gereken asıl mevzilerden bambaşka bölgelere ulaşmış olan generallerin yaptığı bunca yanlış manevradan verilen emirlerle hiç ilgisi olmayan yerlere yaverler gönderildikten, düşmanın cephenin her yerinde kaçtığı ve savaşın sürdürülmesine olanak kalmadığı, bu yüzden artık çarpışma yapılmayacağı apaçık olarak anlaşıldıktan sonra, Kutuzov Krasnoye'den çıkıp o gün için karargâhının taşındığı Dobroye'ye gitti.

Hava açık, ama ayazdı. Kutuzov, kendisinden hiç hoşnut olmayan ve artık açıktan açığa arkasında fısıldaşıp duran koca bir maiyetin ortasında, besili beyaz kısrağına binmiş, Dobroye'ye doğru yol alıyordu. Bütün yol boyunca o gün tutsak edilmiş Fransızlar grup grup çoban ateşlerinin çevresinde toplanmış, ısınmaya çalışıyorlardı. O gün yedi bin tutsak alınmıştı. Dobroye'ye yakın bir yerde, üstleri başları yırtık pırtık, vücutları ve yaraları rastgele çeşit çeşit bezlere sarılmış, büyük bir tutsak kalabalığı, atları çözülmüş, uzun bir dizi topun başına üşüşmüş konuşuyor, sesleri bir uğultu halinde yükseliyordu. Başkomutan yaklaşınca konuşmalar birden kesildi ve bütün gözler, başında kırmızı şeritli beyaz kasketi, hafif kambur omuzlarının üzerinde kabaran pamuklu kaputu ile yolda ağır ağır ilerleyen Kutuzov'a doğru çevrildi. Generallerden biri Kutuzov'a, toplarla tutsakların nerelerden alındığını rapor ediyordu.

Kutuzov'un zihni bir şeylerle meşgul görünüyordu; generalin sözlerini duymuyor gibiydi. Hoşnutsuzluk içinde gözlerini kısıyor, dikkatle uzun uzun tutsakların arasında en acınacak durumda görünenlere bakıyordu. Fransızlardan birçoğu, yüzleri, burunları ve yanakları donduğu için müthiş çirkinleşmişti ve hemen hepsinin gözleri kızarmış, şişmiş, iltihaplanmıştı.

Yolun ta yakınında küçük bir grup Fransız duruyor, bunlardan iki er de (birinin bütün yüzü yara içindeydi) elleriyle çiğ bir et parçasını koparıyordu. Yanlarından geçenlere doğru çevirdikleri ürkek bakışlarında ve o yüzü yaralı erin Kutuzov'a şöyle bir göz at-

tıktan sonra başını öbür yana çevirip işine devam etmesinde, kin dolu, korkunç, hatta hayvani bir anlam vardı.

Kutuzov, iki kere uzun uzun baktı; yüzünü daha da çok buruşturdu, gözlerini kıstı ve düşünceli bir tavırla başını salladı. Bir başka yerde bir Rus erinin gülerek bir Fransız'ın omuzuna hafif hafif vurarak yumuşak bir gülüşle ona bir şeyler söylediğini fark etti. O zaman gene aynı tavırla başını salladı.

Kendisine rapor vermeye devam eden ve başkomutanın dikkatini Preobrajenski Alayı'nın önünde duran Fransızlardan alınmış sancaklar üzerine çevirmeye çalışan generale:

– Ne dedin? Ne? diye sordu.

Sonra herhalde o zihnini meşgul eden konudan güçlükle ayrılarak:

– Ha! Anladım, sancaklar! dedi.

Dalgın dalgın dönüp baktı. Her yandan söyleyeceklerini bekleyen binlerce göz ona bakıyordu.

Preobrajenski Alayı'nın önünde durdu, derin derin içini çekerek gözlerini kapadı. Maiyette bulunanlardan biri, sancakları tutan erlerin yaklaşmasını, onları başkomutanın çevresinde, baş aşağıya dizmelerini işaret etti. Kutuzov, birkaç saniye sustu, sonra durumunun gerektirdiği zorunluluğa isteksiz olarak uyduğunu belirten bir tavırla başını kaldırdı, konuşmaya başladı. Çevresini yığınlarla subay almıştı. Kutuzov, dikkatle onlara göz gezdirdi; birkaçını tanımıştı. Erlere:

– Hepinize teşekkür ederim! dedi ve tekrar subaylara döndü.

Çevresinde meydana gelen derin sessizlikte söylediği sözler, tek tek iyice duyuluyordu.

– Bu zor görevi yurda sadık olarak yerine getirdiğiniz için teşekkür ederim. Zaferimiz tamdır ve vatan sizi unutmayacaktır. Adınız yüzyıllar boyu unutulmayacaktır!

Sustu, çevresine bakarak Fransız kartalını tutan ve onu farkında olmadan Preobrajenski Alayı'nın önünde indirmiş olan ere:

– Kafasını indir, indirsene kafasını! Daha aşağıya, daha aşağıya! Hah şöyle! dedi.

Sonra sert bir hareketle çenesini erlere doğru çevirdi:

– Hurrra evlatlarım!

Binlerce ses yankılandı:

– Hurrraaa!

Erler bağırırken Kutuzov eyerinin üzerinde başını önüne eğmiş, hafifçe eğri oturuyor, gözlerinde de için için eğleniyormuş gibi yumuşak bir ışık parlıyordu.

Sesler kesilince Kutuzov:

– Bakın size ne diyeceğim kardeşler! dedi.

Birden sesi de yüzü de değişmişti. Artık bir başkomutan olarak konuşmuyordu. Şimdi sadece basit, yaşlı bir insandı. Belli ki asıl şimdi arkadaşlarına en önemli şeyi söylemek istiyordu.

Subaylarla erlerin saflarında, sözlerini daha iyi işitmek için bir kımıldanma, bir dalgalanma oldu. Hepsi, "Acaba şimdi ne söyleyecek?" diye merak ediyorlardı.

– Söyleyeceğim şu kardeşler; biliyorum, zor durumdasınız, ama ne yapalım! Biraz daha sabredin; artık az kaldı. Misafirlerimizi bir uğurlayalım, ondan sonra dinleniriz! Hizmetinizi çar unutmayacaktır. Güç durumdasınız, ama hepiniz kendi yurdunuzdasınız, öyle değil mi ya? Bir de şunlara bakın! Ne hallere düştüler! (Bunu söylerken tutsakları işaret ediyordu.) Bizim en kötü dilencimizden de daha kötü durumdalar! Onlar güçlüyken canımızı sakınmadık, şimdi ise artık onlara acıma büyüklüğünü gösterebiliriz. Onlar da insan, öyle değil mi çocuklar!

Çevresine baktı ve kendisine kararsızlık içinde saygıyla bakan o hareketsiz bakışlarda sözlerini destekleyen bir anlam gördü. Yüzü, dudaklarının ucunda ve gözlerinin çevresinde yıldız yıldız, mini mini kırışıklıklar meydana getiren yumuşak, yaşlı bir insana özgü şefkatli bir gülümseyişle gittikçe daha çok aydınlanıyordu. Bir an sustu, sonra kararsızlık içinde kalmış gibi, başını eğdi.

– İyi ama onları buralara biz davet etmedik ki? Madem geldiler hak ettiler, defolup gitsinler, cehennemin dibine kadar yolları var! dedi, başını kaldırdı ve kırbacını havada sallayarak bütün sefer boyunca ilk kez sevinç içinde, kahkahalarla gülerek "Hurrra" diye bağıra bağıra, saflarını bozan erlerin yanından dörtnala uzaklaştı.

Birliklerdeki bütün erlerin Kutuzov'un söylediklerini anlayıp anlamadıkları pek belli değildi. Hiç kimse başlangıçta çok resmî bir hava taşıyan, sonunda ise ihtiyarlara özgü, içten, yürekten ge-

len bir konuşma halini alan feldmareşalin söylevinin bir özetini yapamazdı. Ama yalnız özündeki anlamı değil, aynı zamanda asıl o ihtiyarlara özgü ve hiç çekinmeden savrulan küfürde, zaferi kazanmış olmaktan ileri gelen coşkunlukla düşmana acıma duygusu da anlaşılmış ve her erde haklılığını kavramaktan ileri gelen bir bilinç uyanmıştı. O küfürdeki duygu her erin ruhunda yansımış ve bu yankı uzun süre susmayan coşkun bağırışlarla kendini belli etmişti. Ama sonradan, generallerden biri faytonun getirilmesi için emir verip vermeyeceğini başkomutana sorduğu vakit, Kutuzov ona karşılık verirken birden beklenmedik bir davranışla hıçkırarak ağlamaya başladı; besbelli, çok heyecanlanmıştı.

VII

Krasnoye Savaşı'nın son günü, 8 Kasım günüydü. Ordular gece konaklayacakları yere geçtikleri vakit, artık hava kararmaya yüz tutmuştu. Bütün gün hiç rüzgâr esmemiş, hava ayazlamış ve arada bir hafif hafif kar sepelemişti. Akşama doğru hava açılmaya başladı. Kar tanelerinin arasından eflatuna çalan siyah, yıldızlı gök görünüyordu; soğuk daha da şiddetlenmişti.

Tarutino'dan üç bin kişi ile çıkan Silahendaz Alayı, şimdi dokuz yüz kişilik bir mevcutla konaklamak için önceden kararlaştırılan yere, büyük yolun üzerindeki köye ilk olarak varmıştı. Alayı karşılayan ve birliklere yatacak yer bulmakla görevli erler, bütün köy evlerinin hastalar, ölü Fransızlar, süvariler ve Fransız genelkurmayına bağlı kişilerle dolu olduğunu bildirdiler. Alay komutanı için boş kalan bir tek yer vardı.

Alay komutanı, atını kendisine ayrılan eve doğru sürdü. Alay, köyün içinden geçti ve kenar evlerin yanı başında, yolun üzerine tüfek çattı.

Alay kocaman, sayısız ayakları olan bir hayvan gibi, kendine yatacak bir yer hazırlamak ve besin bulmak işine girişti. Erlerin bir grubu dizlerine dek kara batarak köyün sağındaki ak kavak ormanına dalmıştı. Hemen sonra ormandan balta vuruşları ile kırılan kütüklerin çatırtıları ve neşeli sesler duyuldu. Bir başka grup, köyün ortasında alay arabalarının ve atlarının bir araya toplandıkla-

rı yerde kazanları çıkarmak, kuru peksimet bulmak ve atlara yem vermek işleriyle uğraşıyordu. Üçüncü grup köye dağılmış, kurmaydakilere yatacak yer bulmaya, köydeki evlerden ölmüş Fransızları çıkarmaya çalışıyor, tahtaları, samanları çekip alıyor, kuru odunları topluyor, damları örten çoban ateşlerini rüzgârdan korumak için dallardan örülmüş çitlerin yerini değiştiriyordu durmadan.

Evlerin arkasında, köyün ucunda on beş kadar er neşeli neşeli bağrışarak zaten damı alınmış olan ambarın yüksek çitini oradan oraya çekiştirip duruyorlardı.

– Haydi çocuklar, hep birlikte çökün üzerine, diye bağrışmalar ve gecenin karanlığında üzeri karla örtülü kocaman dikenli çitin soğuktan çatırdayarak sallandığı duyuluyordu. Alttaki dallar gittikçe daha sık çatırdıyordu. Sonunda çit, üzerine abanan erlerle birlikte yıkıldı. Sevinçle kaba çığlıklar ve kahkahalar duyuldu.

– İkişer ikişer tutun! Çiti buraya ver! Hah şöyle! Nereye sokuyorsun burnunu?

– Haydi hep birlikte... Durun çocuklar! Biri bağırsın, ona uyalım!

Herkes sustu, sonra gür olmayan, kadife gibi hoş bir ses, bir şarkı tutturdu. Üçüncü dizenin sonunda son nota ile birlikte yirmi kişi hep bir ağızdan:

– Haydaaaaa! Kımıldadı! Hep birden! Abanın kardeşler! diye bağırdı.

Ama hep birlikte gösterilen çabaya rağmen, çit pek az yerinden oynamıştı, meydana gelen derin sessizlikte güçlükle soluk alındığı duyuluyordu:

– Hey! Buraya baksanıza! Altıncı manga! Keratalar, açıkgözler! Yardım edin azıcık... Biz de günü gelir sizin işinize yararız!

Altıncı kıtadan köye doğru yürüyen yirmi kadar er, çiti çekenlere katıldı. O zaman en az beş sajen uzunluğunda, bir sajen eninde olan çit eğilerek, derin derin soluk alan erlerin omuzlarını eze eze, kese kese köyün ana caddesinden ileriye doğru gitmeye başladı.

– Yürüsene be! Hay Allah'ın cezası! Şunu tutsana! Ne biçim... ne diye durdun? Hah şöyle...

Yakası açılmadık neşeli küfürler birbirini izliyordu. Bir ara çiti taşıyan erlere rastlayan birinin komut verir gibi sert sesi duyuldu:

– Bana baksanıza siz, ne yapıyorsunuz böyle?

Sonra bir çavuş bağırdı:

– Burada beyler oturuyor! Şu evde de generalin kendisi! Siz ise neler yapıyorsunuz! Kör olasıcalar, itoğluitler, alçaklar! Bir dayak atayım da görün! Elini var gücüyle savurarak ilk rastladığı erin sırtına vurdu:

– Patırtı etmeseniz olmaz mı?

Erler sustu. Çavuşun vurduğu er, "Ah, of!" ederek çite takıldığı için çizilen, kanayan yüzünü silmeye başladı. Uzaklaşınca da çekingen bir tavırla söylendi:

– Hay Allah! Kör olası! Amma da vuruyor ha! Suratımı kan içinde bıraktı.

Gülen bir ses:

– Ne o, hoşlanmadın mı yoksa? diye sordu, sonra erler seslerini alçaltarak ileriye doğru yürüdüler.

Ama köyün dışına çıkar çıkmaz gene biraz önceki gibi yüksek sesle ve sözlerine aynı yersiz küfürleri katarak konuşmaya başladılar.

Erlerin biraz önce yanından geçtikleri köy evinde, ordunun üst rütbeli komutanları toplanmıştı. Bir yandan çay içiliyor, o gün olup bitenlerle, bir gün sonraki manevralar konusunda heyecanlı konuşmalar yapılıyordu. Sol cenahın gene sola doğru ilerlemesi ve kral naibinin yolunu keserek onun ele geçirilmesi tasarlanıyordu.

Erler çiti sürükleye sürükleye getirdiklerinde, artık çeşitli yerlerde sahra mutfaklarının ateşleri yanmıştı. Odunlar çıtır çıtır yanıyor, kar eriyor, erlerin siyah karaltıları, işgal edilen, karları ayaklar altında ezilmiş düzlüğün her yerinde oradan oraya dolaşıp duruyordu.

Her yanda baltaların, keserlerin vuruşları duyuluyordu. Her şey hiç emir alınmadan yapılıyordu. Geceyi geçirmek için yedek odun getiriliyor komutanlara çadırlar kuruluyor, çevreleri kapatılıyor, kazanlarda aş pişiyor, tüfekler ve cephane gözden geçiriliyordu.

Sekizinci manganın sürükleye sürükleye getirdiği ve kuzeye bakan yönde direklerle destekleyip gerdikleri çit, yarı yuvarlak biçimde gerilmiş, önünde de bir çoban ateşi yakılmıştı. Yat boruları çalmış, hesaplar verilmiş, erler akşam yemeğini yemiş, geceyi geçirmek için çoban ateşlerinin çevresinde yerleşmişlerdi; kimi pa-

buçlarını tamir ediyor, kimi çubuk tüttürüyor, kimi giysilerini çıkarmış, çıplak vücudunu ateşe vermiş, bitlerini buğuya tutmaya çalışıyordu.

VIII

Sanılırdı ki o sırada Rus erlerinin içinde bulundukları o akıl almaz ağır koşullar altında, ayaklarını ısıtacak çizmeleri, içi kürklü gocukları, hatta eksi on sekiz derece soğukta, karın içinde, başlarını sokacak bir dam altı yokken, yeter derecede iaşe bile alamadıkları bir sırada, durmadan kaçan orduya bazen yetişemeyen birliklerde, erlerin çok hüzün verici, hatta bezgin bir görünüşleri olması gerekirdi.

Oysa tam aksine, ordu maddi bakımdan en iyi koşullar içinde bulunduğu sıralarda bile, erler hiçbir zaman daha neşeli, daha hareketli olmamışlardı. Bu, moral bozucu ya da gücünü yitiren herkesin ve her şeyin, her gün ordudan atılmasından ileri geliyordu. Fiziksel bakımdan olsun, moral bakımından olsun çürük, zayıf olanların hepsi, çoktan geride bırakılmıştı. Ortada yalnız hem vücutça hem de moral bakımdan sağlam, güçlü, ordunun kaymağı sayılan birlikler kalmıştı.

En büyük kalabalık, çiti yerleştirmiş olan sekizinci manganın yanında toplanmıştı. Yaktıkları çoban ateşi ötekilerden daha parlak bir ışıkla yanıyordu; yanlarına iki çavuş da gelmişti. Odun getirme karşılığında, ateşin başında oturmak için izin verilmesini istiyorlardı.

Kırmızı yüzlü, kızıl saçlı bir er, dumandan gözlerini kısıp kırpıştırıyor, öyleyken ateşin başından biraz olsun çekilmiyordu:

– Hey, Makayev, nerede kaldın?.. diye seslendi. Kayıplara mı karıştın? Yoksa kurtlar mı kaptı seni? Odun getirsene şuraya...

Sonra aynı er bir başkasına bağırdı:

– Hiç olmazsa sen git karga! Odun getir.

Bu kızıl saçlı er, ne asteğmen ne de onbaşıydı. Sadece gücü kuvveti yerinde bir erdi. Bu yüzden kendisinden daha zayıf olanlara emir verip duruyordu. Zayıf, kısa boylu, burnunun ucu sivri olduğu için "karga" adı verilen er, uysal bir tavırla ayağa kalkarak ve-

rilen emri yerine getirmeye hazırlandı. Ama bu sırada çoban ateşinin yaydığı aydınlıkta kucağında ağır bir odun yükü taşıyan, yakışıklı genç bir erin ince karaltısı göründü.

– Getir onları buraya! Aferin sana!

Odunları kırıp iterek ateşin içine soktular, ağızlarıyla üfleyip kaputlarının eteklerini salladılar; o zaman alev, odunları çatırdata çatırdata yükseldi. Erler yaklaşıp çubuklarını tellendirdiler. Odunları getiren yakışıklı genç er, iki elini beline koydu, çevik bir hareketle donmuş ayaklarını hızlı hızlı yere vurmaya başladı.

Ah anacığım anacığım,
Kırağı düşmüş her yere
Güzel olmasına güzel ama
Bir de sor hassa erine...

diye bir şarkı tutturdu, her dörtlükte hıçkırığa benzeyen bir ses çıkarıyordu. Kızıl saçlı er, oynayan erin pabucunda tabanın koptuğunu, sallanıp durduğunu fark etti:

– Hey! Baksana pabucunun altı uçup gidecek! diye bağırdı. Oyuna dayanır mı bu bizim çarıklar?

Oynayan er durdu, sallanan sarkmış köseleyi koparıp ateşe attı.

– Doğru söylüyorsun ağabey! dedi ve oturup çantasının içinden bir parça Fransız keteni çıkardı, ayağını sarmaya başladı. Sonra bacaklarını ateşe doğru uzattı:

– Buhardan tutkalı açılmış olacak!

– Yakında yeni postallar vereceklermiş. Diyorlar ki heriflerin hepsini bir tanesi kalmamacasına yok edecekmişiz, ondan sonra hepimize her şeyden ikişer pay verilecekmiş...

Onbaşı:

– O itoğluit Petrov yok mu, gene geride kaldı! dedi.

Bir başkası:

– Ben zaten bu işi çoktan fark etmiştim.

– Canım o da asker mi yani?

– Üçüncü mangada diyorlar ki dün akşama dek yoklamadan dokuz kişi eksilmiş.

– Ama kimi suçlarsın? Ayakların bir dondu mu nereye gidebilirsin?

Onbaşı:

– Eee! Boş boş konuşma! diye söylendi.

İhtiyar bir er ayaklarının donduğunu söyleyene doğru döndü, onu azarlar gibi:

– Ne o? Sen de mi aynı şeyi istiyorsun yoksa? dedi.

Karga dedikleri sivri burunlu, birden çoban ateşinin başından kalkarak tiz ve titrek bir sesle:

– Ne sanıyorsun ya? dedi. Direnci olmayan zayıf düşer. Zayıf olanı da ecel bekler. Örneğin beni ele alalım.

Birden onbaşıya doğru dönmüştü, kararlı bir tavırla:

– Artık gücüm kalmadı! Emret, beni sahra hastanesine göndersinler. Her yerim ağrıyor! Bu durumda gitsem de gitmesem de bir, nasıl olsa ayak uyduramam, geri kalırım...

Onbaşı sakin bir tavırla:

– Haydi canım, darılma! dedi.

Genç er sustu, konuşmalar sürüp gitti. Genç bir er, yeni bir konu ortaya atmıştı.

– Bugün o Fransızlardan az mı tutsak ettiler? Gelgelelim hiçbirinin ayağında doğru dürüst bir çizme bile yok. Hani laf olsun diye "çizme" demişler...

– Ne yapsınlar? Kazaklar, hepsinin ayağındakileri almışlar. Albay için evi temizlerken ölülerin hepsini dışarı taşımışlar...

Biraz önce oynayan er:

– Görseniz acınacak bir halleri vardı, dedi. Adamları kımıldattılar, bir de baktılar ki, inanır mısınız, biri canlı kalmış. Kendi dilinde bir şeyler söyleyip duruyormuş...

İlk konuşan:

– Ama ne de olsa temiz millet çocuklar! dedi. Tenleri bembeyaz, nah şu ak kavaklar gibi bembeyaz, sonra aralarında kahraman olanlar, soylu olanlar da var.

– Ne sandın ya? Onların ordusuna her çeşitten adam almışlar.

Biraz önce oyun oynayan er şaşkın bir gülümseyişle:

– Bizim dilimizden de hiçbir şeycik anladıkları yok, dedi. Ben adama, "Hangi krallıktansın?" diyorum. Adam kendi kendine bir şeyler söylenip duruyor. Garip millet doğrusu!

Fransızların beyazlığına hayret eden er devam etti.

– Bir de işin şaşılacak bir yanı var birader... Mojaiskli köylüler anlatıyorlardı: Çarpışmaların yapıldığı yerlerde ölüleri toplamaya başladıkları zaman, bir de bakmışlar ki aralarında orada diyelim bir ay kadar kalmış olanlar var. Yine de ne diyorlar biliyor musunuz? Onların ölüleri kâğıt gibi bembeyaz, tertemiz yatıyormuş. Vücutlarından balık kokusu gibi bir koku bile yayılmazmış.

Biri:

– O neden öyle? Soğuktan mı? diye sordu.

– Amma da akıllısın! Soğuktanmış! Sıcacıktı o sıralar! Soğuk olsaydı bizimkiler de çürümezdi. Oysa adamlar anlatıyorlar, bizimkilere yanaştın mı bir de bakarmışsın, baştan başa kurtlanmış, çürümüş. O kadar ki, "Burnumuzu mendillerle sarıyoruz, üstelik suratımızı öbür yana çeviriyoruz da öyle sürüklemek zorunda kalıyoruz. Öbür türlü dayanılmıyor," diyorlardı. Oysa söylediklerine göre, onların ölüsü kâğıt gibi olurmuş, bembeyazmış. Bir parçacık olsun kokmazmış.

Herkes sustu. Onbaşı:

– Herhalde aldıkları besinden olacak! Beylere verilen yemekleri yedikleri için.

Hiç kimse itiraz etmedi.

– O köylü, Mojaisk altında, savaşların yapıldığı yerde, onları on köyden sürüp çıkardıklarını anlattı. Yirmi gün arabayla taşımışlar. Götürmüşler hepsini... Hepsi ölüymüş. Kurt gibi adamlar!

İhtiyar er:

– Gerçek savaşlar onlardı işte. Ardından anılacak şeyler oldu o muharebede; ondan sonra olup bitenlere gelince... boş ver... laf olsun diye oldu hepsi... halka acı çektirmek için.

– Doğru söylüyorsun amca. Önceki gün üzerlerine bir vardık... Ama sokulabildik mi? Nerede! Yanlarına bile sokmadılar bizi. Hemen tüfekleri fırlatıverdiler ellerinden. Diz çöktüler, "Pardon," dediler. Görsen! Sırf numara! Söylediklerine göre bizim Platov, Polyon'un kendisini bile az kalsın iki kez tutsak ediyormuş! Kendisine sorsan bir kelime bile bilmez. Platov neredeyse hırsından ağlayacakmış: Elini uzatsa kapıverecekmiş. Ama o da kuş gibi görünüyormuş. Elini uzattı mı kanatlanarak uçup gidiyormuş insa-

nın elinden! Öldürmek için de bir türlü uygun bir durum bulamıyormuşsun.

– Ah, sen ne palavracısın Kisilev! Bakıyorum da...

– Ne palavrası! Gerçeği konuşuyorum! Gerçeği!

– Ben onu bir elime geçirsem ne yapacağımı bilirim. Hemen toprağa gömüveririm. Toprağın üstünü de iyice kazıkla döverim. Ne diye halkı böyle mahvetti sanki!

İhtiyar er esnedi:

– Nasıl olsa sonunu getirdik işin! Artık ileri gidemez, dedi.

Konuşma sona erdi, erler uyumak için hazırlanmaya başladılar. Aralarından biri Samanyolu hayran hayran bakarak:

– Şu yıldızlara bak! Amma da parlıyorlar! Pırıl pırıl! Sanki kadınlar sırma ile nakış işlemişler...

– Bu yıl iyi ürün alacağız demektir.

– Biraz daha odun getirmek gerekiyor galiba.

– İnsanın sırtı ısınıyor ama karnı buz gibi oluyor. Şaşılacak şey!

– Hay Allah!

– Ne itiyorsun be! Bu ateş yalnız senin için mi yanıyor sandın? Amma da yayılmış.

Yavaş yavaş çöken sessizlikten, uykuya dalmış erlerden bazılarının horladığı duyuldu; öbürleri oldukları yerde bir yandan bir yana dönüyor, ara sıra da vücutlarını ateşte ısıtarak sohbet ediyorlardı. Uzakta, yüz adım ileride yanan çoban ateşinin bulunduğu yerden, neşeli kahkahalar geliyordu.

Erlerden biri:

– Şunlara bak! Amma gürültü ediyor beşinci manga! Kalabalık da toplanmış... Dolmuşlar oraya.

Erlerden biri yattığı yerden kalktı, beşinci manganın bulunduğu yere doğru yürüdü. Oradan dönerken:

– Amma da güldük! dedi. İki Fransız gelmiş oraya, biri tepeden tırnağa donmuş. Öbürüne gelince, o kadar cingöz şey ki! Müthiş! Ve şarkılar çalıp söylüyor!

– Yok canım? Haydi gidip şuna bir bakalım!

Birkaç er, beşinci mangaya doğru yollandı.

IX

Beşinci manga tam ormanın yanı başındaydı. Karların ortasında kocaman bir çoban ateşi ağaçların karlarla ağırlaşmış dallarını aydınlatıyor, alev alev yanıyordu.

Gece yarısı beşinci manganın erleri ormanda karların üzerinde ayak sesleri altında; ağaç köklerinin, dalların çatırdısını işitmişlerdi.

Erlerden biri:

– Çocuklar, ayı var! demişti.

Herkes başını kaldırıp kulak kabartmıştı. Ormandan çoban ateşinin parlak ışığında el ele tutuşmuş garip giysiler içinde çıkan iki insan karaltısı görünmüştü.

Bunlar ormanda saklanan iki Fransız'dı. İkisi de erlerin anlayamadıkları dilde bir şeyler söyleyerek çoban ateşine yaklaşmışlardı. Biri biraz daha uzun boyluydu, başında bir subay şapkası vardı. Bütün gücünü yitirmiş görünüyordu. Çoban ateşine yaklaşınca oturmak istedi, ama birden yere düşüverdi. Öbürü kısa boyluydu, tıknaz ve yanakları mendille bağlanmış olup daha güçlüydü. Arkadaşını kaldırdı, ağzını işaret ederek bir şeyler söyledi. Erler Fransızların çevresini aldılar, hasta olanın altına bir kaput serdiler, sonra ikisine de lapa ile votka getirdiler.

Gücünü yitirmiş olan Fransız subayı Ramballe, yanakları mendille bağlı olanı ise emir eri Morel'di.

Morel, votkayı içip çanaktaki lapayı bitirdikten sonra birden hastalara özgü bir neşeye kapıldı, dilinden anlamayan erlere hiç durmadan bir şeyler söylemeye başladı. Ramballe yemeği reddetmişti, hiç konuşmadan çoban ateşinin yanı başında dirseğini dayamış olarak yatıyor, anlamsız, kızarmış gözleriyle Rus erlerine bakıyordu. Ara sıra uzun uzun inliyor, sonra gene susuyordu. Morel omuzlarını işaret ederek yanındakinin subay olduğunu, üşüdüğünü, sıcak bir yere götürülmesi gerektiğini anlatmaya çalışıyordu. Ateşe yaklaşan bir Rus subayı, tutsak bir Fransız subayının ısınabilmesi için yanına gelmesine izin verip vermeyeceğini sormak için albaya adam gönderdi. Albayın yanından dönenler Fransız subayının getirilmesini emrettiğini söyledikleri vakit, bunu Rambal-

le'e bildirdiler ve oraya gitmesini söylediler. Ramballe kalkıp yürümek istedi, ama olduğu yerde sallandı; yanındaki er onu tutmasaydı yere düşecekti.

Erlerden biri Ramballe'e alaylı alaylı göz kırptı:

– Ne oldu? Yaramazlık eder misiniz işte böyle olur!

Her yandan şaka ile eri azarlayan sesler duyuldu.

– Ee! Aptal! Ne saçmalayıp duruyorsun! Köylü, ne olacak! Başka ne beklenir bir köylüden.

Ramballe'in çevresini almışlardı. İki kişi onu ellerinden ayaklarından tutup köy evine doğru götürdüler. Erler onu götürmek üzere yola koyuldukları sırada, birden boyunlarına sarılıp acınacak bir tavırla:

– *Oh, mes braves, oh, mes bons, mes bons amis! Volià des hommes! Oh, mes braves, mes bons amis!*[1] diye söylenmeye başladı; çocuk gibi, başını erlerden birinin omuzuna dayamıştı.

Bu arada Morel en iyi yere yerleşmiş, çevresini erler almıştı.

Gözlerinden arada bir cerahat sızan, kısa boylu, tıknaz ve kasketinin üzerine mendil bağlamış Fransız erinin sırtında bir kadın kürkü vardı. Belliydi ki sarhoş olmuştu. Yanında oturan ere sarılmış, kısık bir sesle, kesik kesik bir Fransız şarkısı tutturmuştu. Erler ellerini bellerine dayayarak onu seyrediyorlar, kahkahalarla gülüyorlardı.

Morel'in sarıldığı, şakadan hoşlanan şarkıcı er:

– Nasıldı? Nasıldı? Öğretsene, nasıldı? Ben hemen öğrenirim, nasıldı? diyordu, sonra: *Vive Henri Quatre!*

Vive ce roi vaillant![2] diye göz kırparak şarkıyı tekrarladı. *Ce diable à quatre...*[3] Gerçekten şarkının havasını kapmıştı, elini sallayarak:

– *Viva rika! Vif seruvaru! Sidyabilaka...* diye tekrarladı.

Her yandan kaba, neşeli kahkahalar duyuldu.

– Aslan, aferin sana! Ho ho ho ho!

Morel de gülüyor, gülerken de yüzü kırışıyordu.

---

1 Ah yiğitler, ah benim sevgili, sevgili dostlarım! İşte erkek buna derler! Benim yiğit, benim sevgili dostlarım!

2 Yaşasın IV. Henri!
Yaşasın o kahraman kral!

3 Bu şeytan gibi adam...

– Haydi döktür bakalım, biraz daha biraz daha!

Qui vaut le triplè talent,
De boire, de battre,
Et d'être un vert galant...[1]

– Vallahi pekâlâ da oluyor! Haydi bakalım! Haydi bakalım, Zalatayev!

Zalatayev çaba göstererek:

– *Kü...* dedi. *Kü yü yü...*

Dudaklarını güçlükle büzerek heceyi uzatıyordu. Gene şarkıya başladı:

– *Letriptala, de bu de ba ve detrevalaga!*

– Aman ne güzel! Baksana bizimkine! Tam Fransız kesildi! Hay Allah! Ho ho ho! Bana bak, sen biraz daha yemek ister misin?

– Şuna biraz lapa versene. Açlık çektikten sonra karın çabuk doymaz.

Morel'e tekrar lapa verdiler, o da gülerek üçüncü çanağı kaşıklamaya koyuldu. Morel'i seyreden bütün genç erler neşeyle gülümsüyorlardı. Böyle saçmalıklarla uğraşmayı uygunsuz bulan ihtiyar erler, çoban ateşinin öbür yanında yatıyor, ama onlar da ara sıra doğrulup dirseklerine dayanıyor, gülümseyerek Morel'e bakıyorlardı. Aralarından biri kaputuna sarıldı:

– Ne olsa bunlar da insan, dedi. Dağdaki ot bile kendi toprağında serpilir.

– Aman yarabbi! Aman yarabbi! Gökte amma da çok yıldız var! Anlaşılan ayaz olacak...

Ondan sonra her şey sessizliğe gömüldü.

Yıldızlar sanki artık hiç kimsenin kendilerini görmeyeceğini biliyormuş gibi, siyah gökte daha çok parlamaya başlamıştı. Bazen ışıkları parlıyor, bazen sönmeye yüz tutuyor, bazen titreşerek kendi aralarında sevinçli ama esrarengiz bir konuda harıl harıl fısıldaşıp duruyorlardı.

---

1 Üç yeteneği vardı onun:
İçmek, dövmek
Ve çapkınlık etmek...

X

Fransız orduları matematiksel kesinliği olan bir çizginin üzerinden ilerliyor ve gene matematiksel bir kesinlikle eriyip duruyorlardı. Bu kadar çok yazıya konu olan Berezine Muharebesi ara merhalelerin sadece biriydi; hiç de seferin sonucunu sağlayan bir bölüm değildi. Berezine konusunda Fransızların bu kadar çok yazı yazmış olmalarının, hâlâ da yazmayı sürdürmelerinin nedeni, sadece Fransız ordusu ilerledikçe adım adım başına gelen bütün felaketlerin burada, bu köprünün üstünde bir araya toplanması ve herkesin aklında yer eden trajik bir görüntü halini almasındandır. Rusların Berezine konusunda bu kadar çok konuşup yazı yazmalarının nedeni ise savaşların olup bittiği sahnelerin uzağında, Petersburg'da, Napolyon'un Berezine Nehri üzerinde yakalanmasını, tuzağa düşmesini gerçekleştirecek stratejik bir planın hazırlanmış olmasıydı (Onu da Pful hazırlatmıştı). Herkes her şeyin plana uygun olarak gerçekleşeceğine inanıyordu. Bu yüzden Fransızları felakete sürükleyen asıl nedenin Berezine Nehri'nin öbür kıyısına geçiş olduğunu ısrarla söyleyip duruyorlardı. Oysa doğru söylemek gerekirse Berezine üzerinden geçiş, Fransızlar için top ve tutsak kaybı bakımından sayılarının da gösterdiği gibi, Krasnoye'deki savaş kadar felaket olmamıştır.

Orduların Berezine üzerinden öbür kıyıya geçirilmesinin tek önemi, artık kuşku götürmez bir kesinlikle, apaçık olarak kaçan ordunun yolunu kesmek için yapılan bütün planların yanlışlığını, Kutuzov'un da orduların da istediği şeyin izlenebilecek tek yol olduğu konusundaki görüşün, yani düşmanı kovalamaktan başka hiçbir şey yapılmaması gerektiği görüşünün doğruluğunu göstermesidir. Fransız ordusu kalabalık bir halde, gittikçe artan bir hızla, tüm enerjisiyle yöneldiği amaca doğru koşuyordu. Yaralı bir canavar gibi kaçıyordu, yolunu hiçbir şey kesemezdi. Bunu kıyıdan kıyıya geçişi sağlayan tedbirlerden çok, köprülerin üzerindeki hareket ispatlamıştı. Köprüler yıkılınca silahsız kalmış erlerle Fransızların konvoylarında bulunan kadınlar, çocuklar ve Moskovalılar arkadan gelen itişin etkisiyle teslim olacak yerde sadece ileriye, kayıklara, buz gibi suya doğru koştular.

Bu telaş akla uygundu. Kaçanların da onları izleyenlerin de durumu aynıydı. Kendi arkadaşlarının arasında kalan her insan, felaket gelip çatınca onların yardımına, onların arasında kendisine verilen belirli mevkiye güveniyordu. Ruslara teslim olursa aynı felaketlere düşecek, üstelik temel ihtiyaçları bakımından en alt basamağa inmiş olacaktı. Fransızların, Rusların eline düşen ve kurtarmak için duydukları bütün isteğe rağmen ne yapacaklarını bilemedikleri tutsaklardan yarısının soğuktan, açlıktan öldüklerini güvenilir kaynaklardan öğrenmelerine gerek yoktu, hissediyorlardı ki başka türlü olamazdı.

Acıma duygusu yüksek olan Rus komutanları ve Rus ordusunda hizmet gören Fransızlar bile onları sevdikleri halde tutsaklar için hiçbir şey yapamıyorlardı. Fransızları mahveden şey, Rus ordusunun felaket denecek derecede kötü durumda olmasıydı. Ekmeği, giysileri aç ve yaralı erlerin elinden zorla alıp bunları kin duyulmayan, zararsız, suçsuz, ama hiçbir işe yaramayan, orada bulunmaları gereksiz Fransızlara vermek, yersiz bir şey olacaktı. Gerçi bazıları bunu da yapıyorlardı. Ama bu sadece ayrıcalık yaratan bir tutumdu.

Geride tam anlamıyla kaçınılmaz bir felaket bekliyordu; ileride ise umut vardı. Bütün gemiler yakılmıştı. Hep birlikte kaçmaktan başka hiçbir kurtuluş yolu yoktu. Fransızların bütün gücü de bu yoğun kaçışa yönelmişti.

Fransızlar daha ileriye doğru kaçarak geride gittikçe daha acınacak durumda bulunan kalıntılar bıraktıkça hele büyük umutların bağlandığı Petersburg planı sonunda meydana gelen Berezine geçişinden sonra, birbirlerini suçlayarak tüm sorumluluğu özellikle Kutuzov'un üzerine yükleyen Rus komutanlarının hırsları daha çok alevlendi. Berezine ile ilgili Petersburg planının başarısızlığından Kutuzov'un sorumlu olduğu tahmin edildiği için ona karşı duyulan hoşnutsuzluk, küçümseme ve onunla hafif hafif alay etme eğilimi gittikçe daha çok belli oluyordu. Tabii bu gizli gizli alaylar, bu küçümseyişler, bir saygı perdesi altında oluyordu. Ama bu tutum öylesine kendisini hissettiriyordu ki Kutuzov onu niçin suçladıklarını bile sormaya olanak bulamıyordu. Kimse onunla ciddi olarak konuşmuyor, herkes ona rapor verir ya da ondan herhan-

gi bir iş için izin isterken can sıkıcı bir görevi yerine getiriyormuş gibi davranıyor, arkasından da birbirine göz kırpıyor, hatta her adımda onu aldatmaya çalışıyordu.

Bütün bu insanlar, özellikle ihtiyar adamı anlayamadıkları için onunla hiçbir konuda konuşulamayacağını, yaptıkları planların derin anlamını hiçbir zaman kavrayamayacağını ileri sürüyor, kendisine ne söylense onun gene aynı anlamsız, boş sözleri tekrarlayarak karşılık vereceğini (onlara göre bütün o sözleri boş laflardan başka bir şey değildi), altın köprüden sınıra bir yığın serseriyle varmanın doğru olmayacağından ve buna benzer şeylerden söz edeceğini söylüyorlardı. Gerçekten de bütün bunları ondan daha önce işitmişlerdi. Kutuzov'un bütün sözleri (örneğin, işeyi beklemek gerektiği, erlerin ayağında çizme bulunmadığı gibi) o kadar basitti, kendilerinin teklif ettikleri planlar ise o kadar karışık, o kadar zekice hazırlanmış şeylerdi ki onlara göre onun artık bunamış bir ihtiyar olduğu, kendilerinin ise deha sahibi, nüfuzlu komutanlar oldukları apaçık bir gerçekti.

Özellikle ordunun dillere destan olan Petersburg kahramanı Amiral Wittgenstein'ın kuvvetleriyle birleşmesinden sonra genel karargâhtaki bu hava ve dedikodu bütün sınırları aştı. Kutuzov bunu görüyor, ama içini çekerek omuzlarını silkmekten başka bir şey yapmıyordu. Yalnız bir kez Berezine'den sonra kızdı ve hükümdara ayrı rapor gönderen Bennigsen'e şu mektubu yazdı:

> Hastalık yüzünden geçirdiğiniz krizler dolayısıyla, lütfen bu mektubu alır almaz Kaluga'ya hareket ediniz ve orada yeni emirlerle majeste imparatordan gelecek atanmayı bekleyiniz, general hazretleri.

Ama Bennigsen ordudan uzaklaştırılınca yerine, seferin başlangıcında komuta etmiş ve Kutuzov'un ordudan uzaklaştırdığı büyük Prens Konstantin Parloviç atandı. Büyük prens, gelir gelmez Kutuzov'a imparatorun ordularımızın gösterdikleri sönük başarılardan ve harekâtın yavaş gelişmesinden hoşnutsuzluk duyduğunu bildirdi. İmparator hazretlerinin kendileri o günlerde orduya gelmek niyetindeydiler.

Askerlik işinde olduğu kadar saray işlerinde de tecrübe sahi-

bi yaşlı bir adam olan Kutuzov, aynı yılın ağustos ayında hükümdarın arzusuna karşı başkomutan olarak seçilen, veliahtla büyük prensi ordudan uzaklaştıran, sonra da gene hükümdarın iradesine aykırı olarak yalnız kendi nüfuzuna dayanıp Moskova'nın düşmana bırakılmasını öğütleyen Kutuzov, kendisi için artık her şeyin bittiğini, elinde artık hiçbir gücü kalmadığını anlamıştı. Oysa bunu belirten şey de yalnız saraylıların kendisine karşı olan tutumu değildi. Bir yandan görüyordu ki rol oynadığı askerî harekât artık sona ermişti. Görevini artık yerine getirdiğini hissediyordu. Öbür yandan ihtiyarlamış vücudunda fiziksel bir yorgunluk duymaya başlamıştı. Dinlenmesinin zorunlu bir şey olduğunu hissediyordu.

29 Kasım günü Kutuzov, Vilna'ya, kendi deyimiyle "o eski güzel Vilna'sına" gitti. Görevi sırasında Vilna'da iki kez valilik görevinde bulunmuştu. O zengin, o hasar almamış, sağlam kalmış Vilna'da çoktandır yoksun kaldığı günlük yaşantı konforunun yanı sıra eski dostları ile eski anılarına da kavuşmuştu. Böylece, askerlik ve devlet işleriyle ilgili bütün gayretleri bir yana bırakarak çevresinde kaynaşıp duran tutkuların kendisine huzur verdiği oranda, eskiden alıştığı o düzenli yaşantıya o kadar gömüldü ki artık olup bitenler, hatta daha sonra dünyada meydana gelecek tarihî olaylar onu hiç ilgilendirmiyor gibiydi.

Kutuzov Vilna'ya gelince onu, kalacağı daha önceden kararlaştırılan şatonun kapısında, Fransızların yolunu kesip onları mahvetmenin en ateşli taraftarlarından biri olan Çiçagov, düşmanı oyalamak için önce Yunanistan'a, sonra da Varşova'ya doğru manevra yapmak isteyen, ama asıl emredilen yere gitmeye bir türlü razı olmayan, bununla birlikte hükümdarla konuşmalarında gösterdiği cesaretle ün kazanmış ve 1811 yılında barış anlaşması yapmak için Türkiye'ye gönderildiğinde (daha önce oraya Kutuzov da gönderildiği halde) barışın zaten yapılmış olduğu kanısına varan, hükümdarın karşısında da bu antlaşmayı yapmak onurunun Kutuzov'a ait olduğunu açıkça belirttiği için kendisini "ona iyilik etmiş" bir insan olarak kabul eden Çiçagov karşıladı.

Çiçagov sırtında denizci üniforması, kasketini koltuğunun altına sıkıştırmış olarak Kutuzov'a denetleme raporuyla kentin anahtarlarını verdi. Daha önce Kutuzov'a karşı yönelen suçlamalardan

haberi vardı, bu yüzden her halinde gençlerin artık bunak saydıkları ihtiyara karşı gösterdikleri saygılı, ama aynı zamanda alaylı ve küçümseyen tavır göze çarpacak kadar kendini belli ediyordu.

Kutuzov, Çiçagov'la konuşurken laf arasında ona Borisov'da elinden alınmış bulunan sofra takımları ile dolu faytonların tekrar ele geçirildiğini ve kendisine iade edileceğini bildirdi.

Haklı olduğunu her sözüyle ispatlamak isteyen, bu yüzden de Kutuzov'un aynı kuşku içinde olduğunu sanan Çiçagov kıpkırmızı kesildi ve hemen:

– *C'est pour me dire que je n'ai pas sur quoi manger... Je puis au contraire vous fournir de tout dans le cas même où vous voudriez donner des dîners,*[1] dedi.

Kutuzov o insanı etkileyen, ince gülümseyişiyle omuzlarını kaldırıp karşılık verdi:

– *Ce n'est que pour vous dire ce que je vous dis.*[2]

Kutuzov, hükümdarın isteğine tamamen aykırı olarak orduların büyük kısmını Vilna'da durdurmuştu. Yakınlarının söylediğine göre Vilna'da bulunduğu bu süre içinde fiziksel ve moral bakımından olağanüstü denecek kadar çökmüştü. Orduyla ilgili işlerle isteksiz uğraşıyor, her şeyi generallerine bırakıyor, hükümdarı beklerken kendini dağınık bir yaşantıya terk ediyordu.

Hükümdar, 7 Aralık günü Petersburg'dan yanına maiyetini alarak Kont Tolstoy, Prens Volkonski, Arakçeyev ve daha başkalarıyla birlikte yola çıkmış, 11 Aralık günü Vilna'ya varmış, kızaklı arabadan hiç inmeden doğrudan doğruya şatonun önüne gelmişti. Şatonun önünde, şiddetli ayaza rağmen, sırtlarında töreni üniformalarıyla yüz kadar general ile kurmay subay duruyordu.

Ayrıca Semyonovski Alayı'ndan bir de şeref kıtası vardı.

Bir troyka ile şatoya hükümdardan önce varan kan ter içinde kalmış kurye, "Geliyor!" diye bağırmıştı. Konovitzin, verilen haberi kapıcılara ayrılan küçük odada bekleyen Kutuzov'a ulaştırmak için sofaya koştu.

Bir dakika sonra, ihtiyarın şişman, iri yarı vücudu göründü. Sır-

1 Bunu üzerinde yemek yiyeceğim hiçbir şey kalmadı diye bildirmek için söylüyorsunuz... Aksine, eğer ziyafet vermek isterseniz size her şeyi sağlayabilecek durumdayım.

2 Bunu ancak size söylemek istediğimi belirtmek için söyledim, başka bir şey için değil.

tında tam bir tören üniforması vardı. Göğsüne bütün nişanlarını takmıştı. Göbeğinin üzerinden gergin olarak bağlanmış ve yanda fiyonkla düğümlenen nişan kurdelesi de vardı. Sallana sallana kapıya çıkmıştı. Kasketini düz olarak başına geçirip eldivenini eline aldı, basamaklardan güçlükle yan yan inerek hükümdara sunmak için yazdığı raporu hazırladı.

Bir konuşma, bir fısıltı oldu, müthiş bir hızla uçar gibi giden bir troyka daha geçti, sonra bütün gözler, içinde artık hükümdarla Volkonski'nin iyice göründüğü kızaklı arabaya çevrildi.

Bütün bunlar, elli yıldır böyle şeylere alıştığı halde, yaşlı generalin üzerinde önemli bir etki yaptı; kuşkuyla acele acele kendine çekidüzen verdi, başındaki kasketi düzeltti, gözlerini tam o sırada kızaktan inen hükümdara doğru kaldırdı, cesaret bulup dimdik vaziyet aldı, raporu sundu, sonra karşısındakinin gözüne girmek istiyormuş hissini veren ölçülü sesiyle konuşmaya başladı.

Hükümdar Kutuzov'u hemen tepeden tırnağa süzdü. Birden kaşlarını çattı, ama hemen sonra duygularına hakim oldu, yaklaştı ve ellerini açarak ihtiyar generali kucakladı. Bu kucaklaşma Kutuzov üzerinde her zamanki etkiyi yapmıştı; ruhunda gizlenen düşünceler yüzünde yansıdı ve bir anda gözlerinden yaşlar fışkırdı.

Hükümdar subaylarla selamlaştı, Semyonovski şeref kıtasını selamladı, sonra bir kez daha ihtiyarın elini sıkarak onunla birlikte şatoya girdi.

Feldmareşal ile baş başa kaldıkları vakit, hükümdar ona Fransızları izlemede bu kadar yavaş davranılmasından ve Krasnoye ile Berezine'de yapılmış olan hatalar yüzünden duyduğu bütün hoşnutsuzluğu ifade etti, sonra ona sınırın öbür yanında yapılacak savaşlar konusundaki düşüncelerini anlattı. Kutuzov ne itirazda bulundu ne de herhangi bir düşünce ileri sürdü. Yüzünde tıpkı yedi yıl önce hükümdarın Austerlitz alanında kendisine verdiği emirleri dinlerken olduğu gibi uysal, donuk bir ifade vardı.

Kutuzov çalışma odasından çıkıp o hantal, sallantılı yürüyüşüyle başını öne eğmiş olarak salondan geçerken arkasından birinin sesini işiterek durakladı:

– Ekselans hazretleri!

Kutuzov başını kaldırdı, sonra üzerinde küçücük bir cisim bu-

lunan gümüş tepsi ile karşısında duran Kont Tolstoy'un gözlerinin içine uzun uzun baktı. Kendisinden ne istendiğini bir türlü anlamıyor gibiydi.

Birden hatırlar gibi oldu. Tombul yüzü belirsiz bir gülümseyişle aydınlandı, saygıyla eğilerek tepsinin üzerinde duranı aldı. Bu birinci dereceden bir Georgi Nişanı'ydı.

XI

Ertesi gün feldmareşalin evinde hükümdarın da onurlandırdığı bir ziyafet, bir de balo verildi. Kutuzov'a birinci dereceden Georgi Nişanı verilmişti: Hükümdar ona en yüksek saygıyı göstermişti. Ama feldmareşalden hoşnut olmadığını bilmeyen kalmamıştı. Herkes, ayıp olmaması için gerektiği gibi davranıyor ve herkesten önce biliyordu ki ihtiyar suçluydu ve artık hiçbir şey işe yaramıyordu.

Kutuzov baloda, Katerina çağında yetişmiş olanlara özgü eski bir alışkanlıkla, hükümdar balo salonuna girer girmez ganimet olarak alınmış olan sancakların onun ayakları dibine doğru çevrilmesini emredince çar hoşnutsuz bir tavırla yüzünü buruşturdu ve bazılarının duyabileceği gibi bir sesle, "İhtiyar aktör!" dedi.

Hükümdarın Kutuzov'a karşı duyduğu hoşnutsuzluk, özellikle Vilna'da arttı. Çünkü Kutuzov'un yapılacak seferin önemini anlayamadığı ya da anlamak istemediği belliydi.

Ertesi sabah, hükümdar çevresinde toplanan subaylara:

– Siz yalnız Rusya'yı değil, Avrupa'yı da kurtardınız, dedi. O zaman herkes savaşın daha bitmemiş olduğunu anladı.

Yalnız Kutuzov bunu anlamak istemiyor, yeni bir savaşın Rusya'nın durumunu iyileştirmeyeceği gibi, ün bakımından ona hiçbir şey katmayacağını, sadece içinde bulunduğu koşulları kötüleştireceğini, kendisine kalırsa Prusya'nın bulunduğu o yüksek düzeyden düşüp o dillere destan olan ününü azaltacağını açıkça söylüyordu. Hükümdara yeniden asker toplamanın olanaksızlığını ispatlamaya çalışıyor, halkın içinde bulunduğu ağır durumu anlatıyor, başarısızlık olabileceğini ileri sürüyor, buna benzer şeylerden söz ediyordu.

Bu tür bir ruh hali içinde bulunan feldmareşal, doğal olarak, ya-

pılacak olan savaş için sadece bir engel ve harekâtı durmadan geciktiren bir fren olarak görülüyordu.

Doğrudan doğruya ihtiyarla çatışmaktan kaçınmak için kendiliğinden bir çare bulundu; bu çare de tıpkı Austerlitz'de, seferin başlangıcında Barclay sağken olduğu gibi, başkomutanı kuruntuya kaptırmadan, onu rahatsız etmeden, hatta ona buna bildirmeden elindeki nüfuzu yavaşça alıp onu hükümdarın kendisine devretmekti.

Genelkurmay bu amaçla yavaş yavaş baştan sona değiştirildi. Kutuzov'un kurmaydaki gerçek nüfuzu sıfıra indirildi, bütün güç hükümdara devredildi. Toll, Konovitzin, Yermolov, hep başka görevlere atandılar. Herkes feldmareşalin gücünü çok yitirmiş olduğunu, sağlık durumunun sarsıldığını açıktan açığa söylüyordu. Yerini kendisinden sonra gelecek olana verebilmesi için sağlık bakımından zayıf olması gerekliydi. Gerçekten de sağlığı sarsılmıştı. Kutuzov milis toplamak üzere Türkiye'den Petersburg'a nasıl doğal olarak, kendiliğinden, sessizce gelmiş, sonradan da vazgeçilmez bir komutan olduğu anlaşılınca nasıl ordunun başına geçmişse şimdi de artık rolünü oynadıktan sonra, onun yerine doğal olarak, gürültüsüz, patırtısız, gösterişsiz bir davranışla herkesin istediği bir lider ortaya çıkmıştı.

1812 yılı savaşı Rus milletinin yüreğine yakın, değerli, millî bir anlam taşımaktan başka, Avrupalı gözüyle bakılınca meydana çıkan apayrı bir anlam taşımalıdır.

Milletler batıdan doğuya doğru akın ettikten sonra, bu akını bir başka akının, doğudan batıya doğru yapılacak bir akının izlemesi gerekiyordu. Bu yeni savaş için bir lider, Kutuzov'dan ayrı özelliklere sahip, ayrı bir görüş açısı olan ve bambaşka duygularla davranacak yeni bir lider gerekliydi. Rusya'nın kurtulması ve onurunun korunması için, Kutuzov nasıl vazgeçilmez bir insan idiyse I. Aleksandr da milletlerin doğudan batıya doğru akınını ve sınırların yeniden çizilmesini sağlamak için, aynı anlamda vazgeçilmez bir kişiydi.

Kutuzov, "Avrupa", "uluslararası denge", "Napolyon" gibi kavramları anlamıyordu. Onları anlayamazdı. Düşman yurttan kovulduktan, Rusya kurtarıldıktan, Rusya'nın onuru en yüksek merte-

beye ulaştırıldıktan sonra Rus milletinin temsilcisi olarak, bir Rus olarak, daha doğrusu, Rus yüreği taşıyan bir kişi olarak kendisi için yapılacak bir iş kalmıyordu. Halk savaşının temsilcisine artık ölmekten başka yapılacak hiçbir şey kalmamıştı. Bu yüzden öldü.

XII

Piyer, çoğu zaman olduğu gibi, tutsakken çektiği sıkıntıların ve fiziksel, olarak katlandığı yoksunlukların bütün ağırlığını, ancak bu sıkıntılar, bu yoksunluklar sona erdikten sonra hissetti. Tutsaklıktan kurtulduktan sonra Orel'e geldiği vakit, gelişinin üçüncü günü Kiev'e gitmeye hazırlanırken hastalandı, Orel'de tam üç ay hasta yattı. Doktorların söylediğine göre sarılığa yakalanmıştı. Doktorların onu tedavi etmelerine, kanını almalarına, hatta ona ilaç vermelerine rağmen gene de iyi oldu.

Kurtuluşundan hastalığına dek olup biten şeylerden hiçbiri Piyer'in üzerinde hemen hiçbir iz bırakmamıştı. Yalnız zaman zaman yağmurlu, zaman zaman karlı, kül renkli, can sıkıcı havayı, fiziksel bir ağrı halini alan üzüntüsünü ve ayaklarıyla belindeki ağrıyı hatırlıyordu. Genel olarak herkesin uğradığı felaketlerden edindiği izlenimler, insanların çektiği acılar da aklındaydı. Subayların rahatsız edici merakını, ona çeşit çeşit sorular soran generallerin bir fayton ve at bulabilmek için uğraşmalarını ve en önemlisi, o sırada düşünme ve duyma yeteneğinden yoksun kalışını hatırlıyordu. Kurtulduğu gün, Petya Rostov'un cesedini görmüştü. Aynı gün, Prens Andrey'in Borodino Savaşı'ndan sonra daha üç ay yaşadığını, ancak kısa bir süre önce Yaroslavl'da, Rostovların evinde öldüğünü öğrenmişti. Gene o gün, bu haberi ona veren Denisov, laf arasında (Piyer'in bunu çoktandır bildiğini sanarak) Elen'in de öldüğünü söylemişti.

Bütün bunlar o zamanlar Piyer'e sadece garip görünmüştü. Bütün bu haberleri iyice kavramasına olanak olmadığını hissediyordu. O sırada yalnız insanların birbirlerini öldürmekle uğraştıkları bu yerlerden uzaklaşıp bu süre içinde öğrendiği bütün bu garip, bu yeni şeyleri başından sonuna dek iyice düşünebilmek için acele ediyordu. Ama Orel'e varır varmaz hastalandı. Kendine geldiği vakit, çevresinde Moskova'dan gelmiş iki uşağını gördü: Bun-

lar Terenti ile Vaska'ydı. Eltz'de, Piyer'in çiftliğinde oturan büyük kontes de Piyer'in tutsaklıktan kurtulduğunu, sonra hastalandığını duyunca ona bakmak için gelmişti.

Piyer, ancak iyileşmeye başlayınca son aylarda kendisi için artık alışılmış hale gelen izlenimlerden yavaş yavaş kurtulmaya başladı. Artık hiç kimsenin sıcacık yatağını altından almayacağını, o gün muhakkak öğle yemeği yiyeceğini, hatta çay içeceğini, akşam yemeği yiyeceğini düşünüyor, bu düşüncelere kendini alıştırıyordu. Ama daha uzun bir süre rüyalarında tutsaklıktaki koşulları içinde yaşadığını gördü. Kurtulduktan sonra aldığı haberleri de yavaş yavaş anlayabiliyordu; Prens Andrey'in, karısının ölümü ve Fransızların yok edilişi gibi...

Mutlu özgürlük duygusunun, o derin, o insana özgü ve yürekten koparılmış özgürlük duygusunun bilincine, ilk kez Moskova'nın çıkışındaki ilk mola yerinde varmıştı; sağlığına tekrar kavuşurken bu duygu ta derinliklerine dek bütün varlığını doldurmuştu. Dış koşullara bağlı olmayan, yüreğine özgü, manevi bir şey olan bu özgürlüğün şimdi ayrıca bir de dış özgürlükle süslenişine, bir lüks haline gelişine şaşıp kalıyordu. Yabancı bir kentte tek başınaydı. Hiç tanıdığı yoktu. Hiç kimse ondan hiçbir şey talep etmiyordu; kimse onu hiçbir yere göndermiyordu. İstediği her şey elindeydi. Eskiden karısı yüzünden ona hep üzüntü veren düşünceler yok olmuştu. Çünkü karısı da artık hayatta değildi.

Kendisine temiz bir örtünün yayıldığı bir sofrada nefis kokan et suyu ikram ettikleri ya da geceleri temiz yumuşak bir yatağa yattığı ve artık karısının da Fransızların da yok olduğunu hatırladığı zaman, hep kendi kendine:

– Ah ne kadar iyi! Ne hoş şey! deyip duruyordu. Ah ne kadar iyi, ne kadar hoş!

Sonradan eski alışkanlığına uyarak kendi kendine hemen, "Peki bundan sonra ne olacak? Bundan sonra ne yapacağım?" diye soruyor, hemen sonra da gene kendi kendine karşılık veriyordu: "Hiçbir şey yapmayacağım! Sadece yaşayacağım. Ah, ne hoş şey!"

Eskiden kendisine üzüntü veren ve durmadan arayıp durduğu şey, yani amaç, hedef denilen şey, artık onun için yoktu. O arayıp durduğu amacın, şimdi kendisi için yok olması sadece o sıra-

da rastgele hissettiği bir duygu değildi; hissediyordu ki zaten ortada böyle bir amaç yoktu, olamazdı da! Hem ona bu eksiksiz, bu sevinç dolu özgürlük duygusunu veren, bütün bu süre içinde onu mutlu yapan da bu amaç yoksunluğuydu.

Artık bir amacı olamazdı. Çünkü şimdi inancı vardı. Bazı kurallara, sözlere ya da düşüncelere değil de yaşayan, her an varlığı duyulan Tanrı'ya inanıyordu. Eskiden Tanrı'yı kendi kendine uydurduğu amaçlarda arıyordu. Kendine bir amaç arayışı, Tanrı'yı arayıştan başka bir şey değildi. Sonra birden tutsak olarak tutulduğu yerde aklı ile değil, doğrudan doğruya duygularıyla tutulduğunu, dadısının kendisine yıllar önce söylediklerinin doğru olduğunu, Tanrı'nın işte orada, burada, her yerde karşısında bulunduğunu anlamıştı. Tutsaklıkta öğrenmişti ki Karatayev'in yüreğindeki Tanrı, masonların Evrenin Ulu Mimarı'ndan daha sonsuz, daha yüce, daha zor kavranır bir varlıktı. Gözlerini zorlayarak uzaklara dikkatle bakarken aradığını ayaklarının altında bulan bir insanın duygusu içindeydi. Ömrü boyunca uzaklara, çevresindeki insanların başları üzerinden ta ilerilere bakıp durmuştu; oysa gözlerini zorlamasına hiç gerek yoktu. Sadece önüne bakması yeterliydi.

Daha önce hiçbir şeyde yüce, ulaşılmaz, sınırsız sonsuz bir şey görmesini bilemiyordu. Yalnız hissediyor, öyle olması gerektiğini, bu yüceliğin bir yerlerde bulunduğunu düşünüyor, onu arıyordu. Kendisine yakın olan, anlaşılabilecek her şeyde sadece sınırlı, alçalmış, günlük yaşantıya dönük, anlamsız bir yön görüyordu. Hayalinde eline bir dürbün aldığını canlandırıyor, uzaklara, o adi, o günlük yaşantıya dönük şeylerin ötesinde, uzak sislerin arkasında gizlenenlere bakıyor, bunların da kendisine sadece iyice görülemedikleri için, belirsiz oldukları için yüce ve sonsuz hissini verdiklerini sanıyordu. Avrupa'daki yaşantı, politika, masonluk, felsefe, iyilikseverlik, hepsi ona böyle görünüyordu. Ama kendisini, kişiliğine yakıştıramadığı bu duygulara kaptırdığı anlarda bile, aklı o uzaklara gidiyor, orada da günlük yaşantıya dönük, adi, anlamsız şeyleri görüyordu.

Şimdi ise her şeyde yüce, ölümsüz ve sonsuz bir yön görmeyi öğrenmişti. Onu görebilmek, onu seyretmekten zevk alabilmek için şimdiye dek insanların başları üzerinden uzaklara doğru bak-

mak için kullandığı o dürbünü elinden fırlatıp atmış, sevinçle çevresinde, sonsuzluğa dek değişip duran, sonsuzluğa dek yüce kalan, insan aklının alamayacağı, ucu bucağı olmayan sonsuz yaşamın akışını seyrediyordu. Her şeye ne kadar yakından baksa o kadar sakin ve mutlu oluyordu. Gerçi daha önce aklının bütün yapıtlarını yok eden o korkunç "Neden?" sorusu, şimdi de vardı. Ama şimdi bu "Neden?" sorusuna her zaman, içinde, basit bir karşılık buluyordu: "Çünkü Tanrı vardır, o Tanrı ki iradesi dışında bir insanın başından bir tek saç bile düşmez!"

XIII

Piyer, davranışları bakımından hemen hemen hiç değişmemişti. Görünüşü bile eskisi gibiydi. Eskisi gibi dalgın görünüyordu ve zihni sanki her an gözlerinin önünde olanla değil de bambaşka, özel bir konuyla uğraşıyor gibiydi. Eski davranışıyla, şimdiki durumu arasındaki fark şuydu: Eskiden önünde bulunanı unuttuğu, kendisine söyleneni fark etmediği vakit, ihtiyarlara özgü bir tavırla alnını kırıştırarak kendisinden çok uzakta duran bir şeyi görmeye çabalıyormuş, ama onu bir türlü göremiyormuş gibiydi. Şimdi gene kendisine söyleneni ve karşısında bulunanı unutuyordu, ama dudaklarında hemen hemen belirsiz alaylı bir gülümseyişle önünde durana dikkatle bakıyor, kendisine söyleneni dikkatle dinliyordu. Yine de belli ki o anda gördüğü, işittiği şeyler bambaşkaydı. Eskiden iyi kalpli, ama mutsuz bir insan olarak görünüyordu; bu yüzden insanlar ellerinde olmayarak ondan uzaklaşıyordu. Şimdi ise dudağında daima yaşamaktan doğan sevinçli bir gülümseme titriyor, gözlerinde de insanların durumuyla ilgili olduğunu belirten bir ışık parlıyordu. Sanki onlara kendisi gibi yaşamaktan hoşnut olup olmadıklarını soruyordu. İnsanlar da onun yanında bulunmaktan zevk duyuyorlardı.

Eskiden çok konuşur, öfkeye kapılır, konuştuğu zaman da başkalarını çok az dinlerdi. Şimdi ise nadir olarak kendini konuşmaya kaptırıyor ve insanları dinlemesini öyle iyi biliyordu ki herkes ona ruhunun derinliklerinde sakladığı en gizli sırları bile seve seve açıklıyordu.

Piyer'i hiçbir zaman sevmemiş olan, hatta özellikle kontun ölümünden sonra ona karşı bir minnet borcu altında kaldığından ötürü özel bir düşmanlık hissi duyan prenses, Piyer'in nankörlüğüne rağmen sadece ona bakmayı görev saydığını belirtmek için gelmiş ama yanında kısa bir süre kaldıktan sonra üzüntü ve şaşkınlıkla Piyer'i sevmeye başladığını hissetmişti. Piyer, hiçbir zaman prensesin kendisi için iyi duygular beslemesini sağlayacak dalkavukluk hareketlerinde bulunmuyordu. Yalnız kişiliğini merak ederek onu inceleyip duruyordu. Eskiden prenses onun kendisine doğru çevrilen bakışında bir kayıtsızlık, bir alay anlamı sezer, bu yüzden başka insanların karşısında olduğu gibi onun karşısında da kasılır, yalnız yaşama meydan okuyan yönlerini gösterirdi. Şimdi ise aksine, Piyer'in ruhunda en gizli tuttuğu yönleri meydana çıkarmaya çalıştığını hissediyor gibiydi; bu yüzden önce pek güvenmeden ama sonradan bir minnet duygusuyla ona karakterinin gizli kalan en iyi yönlerini açıklamaktan geri kalmıyordu.

En kurnaz insan bile prensesin hayalinde gençliğinin en güzel anılarını yeniden canlandırarak, o anların sevincini, mutluluğunu onunla paylaşarak daha ustaca güvenini kazanıp gizlice iç dünyasına sokulamazdı. Oysa Piyer'in bütün kurnazlığı, sadece o hayata küskün, o soğuk ve kendine özgü bir gururu olan prensesin ruhunda insancıl duyguları uyandırmak zevkini tatma imkânı aramaktan başka bir şey değildi.

Prenses kendi kendine, "Evet, kötü insanların etkisi altında değil de benim gibi insanların etkisi altında bulunduğu zaman gerçekten çok iyi yürekli bir insan oluyor," diyordu.

Piyer'deki değişikliği, uşakları Terenti ve Vaska da kendilerine özgü bir biçimde fark etmişlerdi. Onlara göre efendileri çok basit bir insan olmuştu. Terenti, sık sık efendisinin sırtından giysilerini alıp elinde giysiler ve Piyer'in çizmeleri ile iyi geceler diledikten sonra, "Acaba bey kendisiyle konuşur mu?" diye, gitmek için hiç acele etmiyordu. Çoğu zaman Piyer de Terenti'nin kendisiyle konuşmak istediğini fark ediyor, onu durduruyor:

– Ee anlat bakalım... kendinize nasıl yiyecek buluyordunuz? diye soruyordu.

O zaman Terenti Moskova'nın nasıl soyulduğunu anlatmaya ko-

yuluyor, ölen konttan söz ediyor, elinde giysiler, uzun uzun hikâyeler anlatarak ayakta duruyor, bazen de Piyer'in anlattıklarını dinliyor yanından ayrılıp sofaya giderken içinde efendisine yakın olduğunu sezmekten doğan bir sevinç ve dostane bir sevgi duyuyordu.

Piyer'i tedavi eden ve her gün onu ziyarete gelen doktor, mesleğinin gereği olarak, her zaman hastanın karşısında her dakikası değerli olan bir insan tavrı takınmayı görev saydığı halde onun yanında saatlerce oturuyor, ona hastalarının, özellikle kadın hastalarının huyları konusunda izlenimlerini ve en çok sevdiği hikâyeleri anlatıp duruyordu.

– İşte böyle bir insanla konuşmak, insana zevk veriyor, diyordu. Bizim taşrada öyle insan nerede?

Orel'de Napolyon ordusundan birkaç tutsak subay vardı. Doktor bunlardan birini, genç bir İtalyan subayını Piyer'e getirdi.

Bu subay, Piyer'i ziyaret etmeye dadandı; prenses de İtalyan'ın Piyer'e karşı gösterdiği sevgiye bakarak ona hep gülümsüyordu.

Belli ki İtalyan ancak Piyer'e gelip onunla konuşabildiği, ona geçmişte başından geçenleri, geçmişteki aile hayatını, aşkını anlattığı ve Fransızlara, özellikle Napolyon'a karşı duyduğu öfkeyi açığa vurduğu vakit mutlu olabiliyordu.

Piyer'e şöyle diyordu:

– Bütün Ruslar size benziyorlarsa *c'est un sacrilège que de faire la guerre à un peuple comme le vôtre!*[1] Siz ki Fransızların elinden bu kadar çok acı çektiniz, onlara karşı kin bile duymuyorsunuz.

Piyer, İtalyan'ın ruhunda uyandırdığı bu tutkuya varan sevgiyi de onun ruhunda en iyi duyguları uyandırarak bu duyguların belirtilerini gözlemekten zevk aldığı için hak etmişti.

Orel'de kaldığı son günlerde, Piyer'e eskiden tanıdığı yaşlı bir mason geldi: Bu Kont Villarski'ydi. 1807'de onun mason locasına girmesini sağlayan Kont Villarski, Orel'de büyük çiftlikleri olan zengin bir Rus kadınıyla evliydi, kentte geçici olarak iaşe işleriyle görevlendirilmişti.

Bezuhov'un Orel'de olduğunu öğrenince aralarında hiçbir zaman yakın bir dostluk olmadığı halde, genel olarak çölde karşıla-

1 Sizin gibi bir millete karşı savaş açmak günahtır!

şan iki insanın birbirlerine gösterecekleri dostluk cinsinden bir yakınlık göstergesinde bulunmak için onu ziyaret etmişti. Orel de sıkılıyordu, kendisiyle aynı çevreye mensup ve sandığı gibi çıkarları aynı olan bir insanla karşılaşmaktan ötürü mutluluk duyuyordu.

Ama hemen şaşkınlıkla Piyer'in gerçek yaşantısından çok çok geri kaldığını, hatta ona kalırsa büyük bir uyuşukluk ve egoizm içine düştüğünü fark etti. Ona:

– *Vous vous encroûtez, mon cher,*[1] diyordu.

Buna rağmen şimdi Piyer'in yanında bulunmak ona eskisinden çok daha fazla zevk veriyordu. Bundan ötürü ona her gün geliyordu. Piyer ise şimdi Villarski'ye bakarken ya da sözlerini dinlerken herhalde çok kısa bir süre önce kendisinin de onun gibi olduğunu düşünüyor ve bunu düşünmek bile ona garip, hatta inanılmaz bir şey olarak görünüyordu.

Villarski evliydi; bir aile babasıydı. Karısının çiftliğiyle, kendi işleriyle, mesleğiyle ve ailesiyle uğraşıp duruyordu. Bütün bu uğraşlarını, hayatın özüne inmesine birer engel sayıyor, hepsinin küçümsenecek şeyler olduğunu sanıyordu; çünkü hepsi sadece kişisel olarak kendisinin ve ailesinin mutluluğunu sağlamak amacına yöneliyordu. Bütün dikkati her an askerlikle, idari işlerle, politikayla ve masonlukla ilgili konular üzerinde toplanıyordu. Piyer ise şimdi onun bu görüşünü değiştirmeye çalışmadan, onu suçlamadan sürekli olarak sessiz, sevinç dolu ve içinden eğleniyormuş gibi hafif alaylı bir tavırla onun bu garip, ama kendisine hiç de yabancı gelmeyen halini zevkle seyrediyordu.

Villarski'yle, prensesle, doktorla ve genel olarak şimdi rastladığı bütün insanlarla olan ilişkilerinde, hepsinin kendisine karşı iyi duygular beslemesini sağlayan, bunu hak ettiren yeni bir özellik vardı. Bu da Piyer'in her insanın ayrı ayrı düşünebileceğini, ayrı ayrı duyguları olabileceğini ve olaylara değişik açılardan bakabileceğini, aynı zamanda bir insanın sözlerle kanılarından caydırılamayacağını kabul etmesiydi. Aslında her insanda bir hak olan bu özellik, eskiden Piyer'i huzursuzluk içinde bıraktığı ve sinirlendirdiği halde, şimdi insanlara karşı ilgi göstermesinin ve yardım etme eğiliminde olmasının asıl nedeni oluyordu. İnsanların aralarındaki

1 Paslanıyorsunuz azizim.

ayrılıklar, hatta bazen kendisinin yaşam konusundaki görüş açısına tamamen aykırı görüşler Piyer'e zevk veriyor, onlarla yumuşak bir tavırla için için eğlenmesine yol açıyordu.

Piyer, şimdi pratik işlerde de kendisinde beklenmedik bir beceriklilik, eskiden sahip olmadığı bir ciddiyet hissediyordu. Eskiden her para sorunu özellikle kendisinden para yardımı istenmesi (ki çok zengin bir insan olduğu için bu sık sık başına geliyordu) onu çözümlenmez bir heyecan, bir şaşkınlık içinde bırakıyordu. "Vereyim mi, vermeyeyim mi?" diye kendi kendine sorup dururdu. "Bende para var, o ise buna muhtaç. Ama bir başkası belki bundan daha da muhtaçtır. Acaba en yoksun olan hangisidir? Belki ikisi de beni aldatıyorlar, kim bilir?"

Bütün bu tahminlere eskiden hiçbir çözüm yolu bulamıyor, elinde para varken herkese istediğini veriyordu. Servetiyle ilgili her sorun karşısında, biri kendisine falanca şekilde davranması gerektiğini söyler, öbürü ise bambaşka bir çareye başvurmasını öğütlerken aynı şaşkınlık içinde kalırdı.

Şimdi ise hayretle görüyordu ki bütün bu sorunlar karşısında artık hiçbir kuşku duymuyor, hiç şaşırmıyordu. Şimdi içinde sanki kendisinin de bilmediği bazı yasalara göre yapılması gereken ve gerekmeyen konularda karar veren bir yargıç vardı.

Şimdi de eskisi gibi para işlerine karşı kayıtsızdı; ama şimdi ne yapılacağını, daha doğrusu neyi yapmamak gerektiğini kararsızlığa kapılmadan kesin olarak biliyordu. İçindeki o yeni yargıcın ilk karar uygulaması, Piyer'i ziyarete gelen ve ona kahramanlıkları konusunda uzun uzun pek çok şeyler anlattıktan sonra, neredeyse emredercesine karısına ve çocuklarına göndermek üzere dört bin frank vermesini isteyen tutsak Fransız albayının isteğine verdiği cevap oldu. Piyer hiç zorluk çekmeden ve gerginliğe kapılmadan, hatta sonradan bunun kendisi için ne kadar basit, ne kadar kolay olduğuna kendisi de şaşarak Fransız'ın isteğini reddetti; oysa eskiden böyle bir şey, ona çözümlenemeyecek derecede güç görünürdü. Bununla birlikte, albaya ret cevabı verirken kendi kendine, Orel'den giderken o Fransız subayının ihtiyacı olan parayı bulabilmesi için kurnazca bir çare bulmak gerektiğine karar verdi. Piyer'in pratik işler konusundaki yeni görüşünü ve bu bakımdan

ne kadar değiştiğini, karısının borçlarıyla Moskova'daki evlerin ve sayfiyelerdeki köşklerin yeniden tamir edilip edilmemesi gibi işlerde verdiği kararlar da yansıtıyordu.

Orel'de iken çiftliklerin genel müdürü gelmiş, onunla genellikle değişmiş olan gelir kaynakları konusunda görüşmüş, hesap vermişti. Yaptığı hesaplara göre, Moskova yangını Piyer'e hemen hemen iki milyona mal olmuştu.

Genel müdür, onu teselli etmek için bu kayıplara rağmen gelirin hiç azalmayacağını, aksine artacağını belirtmişti; ancak böyle olabilmesi, büyük kontesin ölümünden sonra ona geçmiş olan borçları ödemekten vazgeçmesine bağlıydı. Bunları ödemeye onu zorlayamazlardı. Ayrıca Moskova'da ve dolaylarında her yıl seksen bin rubleye mal oldukları halde hiçbir gelir getirmeyen evlerden de vazgeçmeliydi.

Piyer, neşeyle gülümseyerek:

– Evet, evet! Doğru söylüyorsunuz, diyordu. Evet evet! Hiçbir şeye ihtiyacım yok. Demek Moskova yandığı için çok daha zengin oldum!

Ama ocak ayında Moskova'dan Savelyiç geldi ve durumu anlatarak mimarın oradaki evlerle dolaylarındaki köşkler için hazırladığı planı Piyer'e sunarak bu işlerden artık kararlaştırılmış şeyler olarak söz etti. Aynı sırada Piyer, Prens Vasiliy ile başka ahbaplarından mektup aldı. Bu mektuplarda karısının borçlarından söz ediliyordu. O zaman Piyer, genel müdürün bu kadar hoşuna giden planın doğru olmadığına, karısıyla ilgili işleri bitirmek için Petersburg'a gitmesinin, sonra da Moskova'daki evleri yaptırmaya başlamasının gerekli olduğuna karar verdi. Neden gerekli olduğunu da bilmiyordu; sadece bunu yapmasının zorunlu olduğunu biliyordu. Bu kararı yüzünden, gelirinin dörtte üçünü yitirmiş olacaktı. Ama gene de bunu yapmalıydı; öyle hissediyordu.

Villarski de Moskova'ya gidiyordu. Bu yüzden birlikte gitmeye karar verdiler. Piyer, Orel'de sağlık durumu düzelirken içinde bir sevinç, bir özgürlük, bir yaşama tutkusu duymuştu. Yola çıkıp da kendisini artık hiçbir şeyin sınırlamadığı bir dünyada bulduğu, çevresinde yüzlerce yeni yüz gördüğü vakit, bu duygusu daha da şiddetlendi. Bütün yolculuğu boyunca kendini tatile çıkmış bir öğ-

renci gibi hissediyordu. Karşılaştığı bütün kişilerin, arabacının da handaki bakıcının da yol üstünde rastladığı ya da köyde gördüğü köylülerin de, hepsinin kendisi için yepyeni bir anlamı vardı. Durmadan fakirlikten, Avrupa'ya oranla geri kalmışlıktan, Rusya'daki cahillikten yakınan Villarski'nin sözleri, duyduğu bu sevinci güçlendirmekten başka bir işe yaramıyordu. Villarski'nin cansız gördüğü şeylerde Piyer, her şeyi yapabilecek olağanüstü bir yaşam gücü görüyordu; karların ortasında, bu uçsuz bucaksız boşlukta kendine özgü bir yaratılışı olan ve parçalanmaz bir bütün olarak yaşayan milletin sağ kalmasını sağlayan, ona destek olan işte bu güçtü. Piyer, Villarski'ye itiraz etmiyor, onu dinlerken güya düşüncelerini kabul ediyormuş gibi (çünkü bir sonuca varılmasını sağlamayacak gereksiz tartışmalara girişmemelerinin en kısa yolu, bu görünüşteki kabul edişti.) sevinçle gülümseyip duruyordu.

XIV

Karıncaların bozulmuş bir karınca yuvasına neden aceleyle üşüştüklerini, neden biri yuvadan çöp, karınca yumurtası ve ölü karıncalar taşıyarak oradan uzaklaşırken başka karıncaların tekrar yuvaya döndüklerini, neden birbirlerine çarptıklarını, neden yarışır gibi birbirlerine yetişmeye çalıştıklarını, neden dövüştüklerini açıklamak ne kadar zorsa Fransızların çıkışından sonra Rus milletine mensup insanları eskiden "Moskova" adı verilen kentte toplanmaya zorlayan nedenleri inceleyip açıklamak da aynı derecede zordur. Yalnız bozulmuş karınca yuvasının çevresine dağılan karıncalara bakarken yuvanın tamamen yok olmasına rağmen karıncaların birbirlerine zincirlenmiş gibi, birlikte hareket etmelerinden, gösterdikleri enerjiden, çevrede kıpır kıpır dolaşıp duran sayısız böceklerin çokluğundan, bu bir avuç karıncada bulunan maddeye aykırı ve yok edilemeyecek bir güçten başka her şeyin yok olduğu nasıl görülürse Moskova'nın da o ekim ayında, içinde hükümet konağı da kilise de kutsal yerler de zenginlikler de evler de olmadığı halde, tıpkı ağustos ayındaki Moskova gibi olduğu görülüyordu. Her şey olmuştu; yalnız elle tutulmaz, ama güçlü ve parçalanmaz bir şey hâlâ ayakta duruyordu.

Moskova düşmandan temizlendikten sonra, her yandan oraya akın eden insanları sürükleyen nedenler çeşit çeşit ve kişiseldi; hatta başlangıçta vahşi, hayvani nedenlerdi. Yalnız bir tek duygu, herkeste aynı biçimde kendini gösteriyordu, o da eskiden Moskova adı verilen yerde kendine bir hareket, bir iş alanı bulmak, enerjisini orada uygulamak eğilimiydi.

Bir hafta sonra Moskova'da yaşayanların sayısı on beş bini, iki hafta sonra da yirmi beş bini bulmuş, sonradan da nüfus artışı aynı hızla sürüp gitmişti. Gittikçe artarak 1813 yılı sonbaharında, 1812 yılındaki nüfusu aşan bir sayıya ulaşmıştı. Moskova'ya ilk girenler, Wintzengerode'nin birliğindeki Kazaklar, komşu köylerden gelen köylüler ve Moskova'dan kaçıp da dolaylarında saklanan Moskovalılardı. Yağma edilmiş Moskova'ya giren Ruslar onu bu halde bulunca bir kez de kendileri yağmaya koyuldular. Onlar da Fransızların yaptıklarını tekrar ediyorlardı. Köylü arabaları Moskova'ya yağma edilmiş evlerde, sokaklarda bırakılan ne varsa hepsini toplayıp köylere götürmek amacıyla geliyordu. Kazaklar ellerine geçirebildikleri her şeyi köylerine götürüyor, ev sahibi olanlar başka evlerde bulunanları bunların kendilerine ait olduğunu ileri sürerek evlerine taşıyorlardı.

Ama ilk soyguncular dan sonra, daha başkaları geliyor, onları üçüncü bir grup soyguncu izliyor ve yağma, soyguncuların sayısı arttıkça artıyor, gün geçtikçe zorlaşıyor, daha belirli, daha kesin bir biçim alıyordu.

Fransızlar Moskova'yı boş bulmuşlardı ama Moskova o sırada bütün organları normal işleyen, çeşitli dallarıyla, gönderilen malları, çeşit çeşit meslek kolları, lüks yerleri, hükümet daireleri ve ibadet yerleriyle normal yaşayan bir kentti. Gerçi bütün bu biçimsel örgütler cansızdı; ama henüz yok olmamışlardı. Dizi dizi dükkânlar, mağazalar, işporta tezgâhları, pazarlar vardı. Çoğunda mal da bulunuyordu. Fabrikalar, atölyeler, saraylar, zengin köşkler vardı. Hepsi de lüks eşya ile doluydu. Hastaneler, cezaevleri, halka ait yerler, kiliseler, katedraller vardı. Fransızların Moskova'da kalışı uzadıkça kentte günlük yaşantıya ait olan bu biçimsel görüntüler de aynı oranda yok oluyordu. Eninde sonunda da her şey bütünüyle cansız bir yağma alanına döndü.

Fransızların yağması sürdükçe Moskova'daki zenginlikler yok oluyor, hatta yağmacıların gücü de aynı oranda gittikçe azalıyordu. Oysa Rusların başkente dolmasıyla başlayan yağmaları sürdükçe ve bu yağmaya katılanların sayısı arttıkça Moskova'nın zenginliği aynı hızla yeniden meydana getiriliyor ve kent yeniden normal bir yaşantıya kavuşuyordu.

Yağmacılardan başka, halkın içinden çeşit çeşit insan, kimi meraktan, kimi bir görev duygusuyla, kimi bir çıkar düşündüğü için (ev sahipleri, din adamları, büyük, küçük memurlar, tüccarlar, zenaatçılar ve köylüler...) her yandan tıpkı kalbe doğru akan kan gibi Moskova'ya doğru akın ediyorlardı.

Daha bir hafta geçmişti ki Moskova'dan eşya götürmek için boş arabalarla gelen köylüleri yolda hükümet adamları durduruyor, onları zorla kentten cesetleri alıp götürmekle görevlendiriyorlardı. Arkadaşlarının başarısızlığa uğradıklarını duyan başka köylüler kente ekmek, buğday, saman getiriyor, birbirlerinin fiyatlarını kırıyor, mallarını eskisinden daha ucuza satıyorlardı. Marangoz atölyelerinde çalışmış olanlar, büyük kazanç umuduyla her gün Moskova'ya geliyor, her yerde yeni evler yapılıyor, yanmış olanlar da tamir ediliyordu. Satıcılar tenteli işportaların başında mallarını satmaya başlıyorlardı. Yanmış evlerde, aş evleri, yolcu hanları açılıyordu. Din adamları yanmış kiliselerin birçoğunda yeniden görevlerine başlamışlardı. Bağışta bulunanlar kiliselerden çalınıp götürülen eşyaları geri getiriyorlardı. Memurlar, üzeri çuha kaplı masaları ile evrak dolaplarını küçük odalara taşıyıp yerleştiriyorlardı. Hükümet adamları ile polis, Fransızlardan kalan malları dağıtma işiyle uğraşıyorlardı. Başka evlerden taşınıp getirilmiş pek çok şeyin bırakıldığı evlerin sahipleri, bütün eşyanın Kremlin Sarayı'na toplanmasının haksızlığını ileri sürerek yakınıyorlardı; bazıları da Fransızların o eşyaları çeşit çeşit evlerden toplayıp bir yere yığdıklarını ileri sürüyor, bu yüzden herhangi bir evde bulunan eşyayı o evin sahibine vermenin adalete aykırı bir iş olacağını ısrarla söylüyorlardı. Polise küfrediyor, rüşvet yediriyor, yanmış beylik eşyalar konusunda sayısız raporlar düzenliyor, her şeyin yerli yerine konulmasını isteyip duruyorlardı. Bu arada Kont Rastopçin bildirilerini yazmakla uğraşıyordu.

XV

Piyer, ocak ayının sonunda Moskova'ya geldi ve sağlam kalmış olan ek daireye yerleşti. Sonra Moskova'ya dönmüş olan bir ahbabı ile Kont Rastopçin'i ziyaret etti, üçüncü günü de Petersburg'a gitmek için hazırlıklara girişti. Herkes zaferi kutluyordu; yağma edilmiş, ama yeniden yaşamaya başlayan başkentte, her şey yeniden canlanıyor, her şey kaynaşıp duruyordu. Piyer'le karşılaşan herkes ona rastladığına seviniyordu; herkes onunla görüşmek istiyor, başından geçenleri sorup duruyordu. Piyer, karşılaştığı bütün insanlara karşı içinde bambaşka bir dostluk duygusunun uyandığını hissediyordu; ama elinde olmayarak herhangi bir bakımdan vereceği bir sözle hemen kendini bağlamamak için, onların karşısında ihtiyatlı davranıyordu. Kendisine sorulan bütün sorulara, bunlar ister önemli ister önemsiz sorular olsun, hep aynı belirsiz karşılıkları veriyordu. "Bundan böyle nerede oturacaksınız? Evlerinizi tamir edecek misiniz? Petersburg'a ne zaman geleceksiniz? Oraya giderken size küçük bir sandık verilse bunu götürür müsünüz?" diye sorulunca, hep, "Evet, belki, öyle sanıyorum," gibi karşılıklar veriyordu.

Rostovların Kostroma'da olduklarını biliyordu ve Nataşa nadir olarak aklına geliyordu. Onu düşündüğünde de bu ona sadece çoktandır geçmişe gömülmüş tatlı bir anı etkisi yapıyordu. Yalnız günlük yaşantısının koşullarından değil, aynı zamanda içinde kasıtlı olarak uyandırdığını sandığı o duygudan da kurtulduğunu sanıyordu.

Moskova'ya gelişinin ertesi günü Drubetskoylardan Prenses Mariya'nın Moskova'da olduğunu işitti. Prens Andrey'in ölümü, prensesin çektiği acılar ve yaşadığı son günler, zihnine sık sık takılıp duruyordu. Şimdi ise bütün bunlar zihninde yeniden daha çok yer etmeye başlamıştı. Bir yemekte, Prenses Mariya'nın Moskova'da olduğunu ve Vozdvijenka'daki kısmen yanmış evinde oturduğunu duyunca hemen o akşam onu ziyarete gitti.

Prenses Mariya'yı ziyarete giderken yolda hiç durmadan Prens Andrey'i, onunla olan arkadaşlığını, onunla karşılaşmalarını ve özellikle son olarak Borodino'daki rastlayışlarını düşünüp duruyordu.

"Acaba o sırada içinde bulunduğu öfkeli ruh hali içinde mi öldü? Acaba ölmeden önce yaşamın anlamı ona da açıldı mı?" diye düşünüyordu. Birden Karatayev'i andı, ölümü aklına geldi ve birbirinden bu kadar ayrı, bununla birlikte birbirlerine bu derece benzeyen iki insanı karşılaştırmaya başladı: İkisini de seviyordu, ikisi de sağken birbirlerine benziyorlardı ve şimdi ikisi de ölmüşlerdi.

Arabası ihtiyar prensin evinin kapısına yaklaştığı sırada çok düşünceli bir ruh hali içindeydi. Ev ayakta kalmıştı. Harap olduğu dış görünüşündeki bazı şeylerden belli oluyordu ama yapısı bozulmamıştı. Piyer'i karşılayan ihtiyar uşak, gelen misafire ihtiyar prensin yokluğuna rağmen evdeki düzenin aynı biçimde sürdüğünü hissettirmek istiyormuş gibi sert bir yüzle prenses hazretlerinin kendi dairelerine çekildiklerini, ancak pazar günü ziyaretçi kabul ettiklerini söyledi.

Piyer:

– Haber ver bakalım, belki kabul ederler! dedi.

Uşak:

– Başüstüne efendim, tabloların bulunduğu salona buyrun, dedi.

Birkaç dakika sonra, Piyer'in yanına bir uşakla Dessalles geldi. Dessalles, Piyer'e, prensesin misafirinin gelişine çok sevindiğini ve eğer teklifsizliğini hoş görürse lütfen yukarı, prensesin odasına çıkmasını rica ettiğini bildirdi.

Prenses, tavanı pek yüksek olmayan ve bir tek şamdanla aydınlanan odada oturuyordu; yanında biri vardı. Bu, siyahlar giyinmiş bir kadındı. Piyer, prensesin yanında her zaman ona arkadaşlık etmekle görevli kadınların bulunduğunu hatırladı. Kimdi bu kadınlar? Nasıl kadınlardı? Ne tip arkadaşlardı? Piyer bunu bilmiyor, hatta hatırlamıyordu. Siyah giysili kadına bakarak, "Bu da *dame de compagnie*'lerden[1] biri olacak!" diye düşündü.

Prenses, Piyer'i karşılamak için çevik bir hareketle ayağa kalkarak elini uzattı.

Piyer elini öptükten sonra, prenses onun değişmiş yüzüne dikkatle bakarak:

– İşte böyle, bakın sizinle tekrar karşılaşıyoruz! dedi. Son zamanlarda sizden sık sık söz ediyordum!

1 Nedime.

Bunu Piyer'i bir an için şaşırtan bir çekingenlikle gözlerini Piyer'den yanındaki *dame de compagnie*'ye çevirerek söylemişti.

– Kurtulduğunuzu duyunca o kadar sevindim ki! Uzun zamandır aldığımız tek sevinçli haber bu oldu.

Bunu söyledikten sonra, daha da huzursuz bir tavırla, tekrar yanındaki *dame de compagnie*'ye bir şey söylemek istedi. Ama Piyer hemen sözünü kesti:

– Düşünün bir kez! Ondan hiç haber alamamıştım, dedi. Öldüğünü sanıyordum. Ne öğrendimse hepsini başkalarından, üçüncü kişilerden öğrendim. Bildiğim tek şey varsa o da bir rastlantı sonucu Rostovlara geldiğidir... Ne garip kader!

Piyer hızlı hızlı, heyecanlı heyecanlı konuşuyordu. Bir ara *dame de compagnie*'nin yüzüne baktı ve sohbet sırasında sık sık olduğu gibi onun da sevgi dolu, meraklı bakışını dikkatle kendisine doğru çevirdiğini fark etti. Birden nedense bu siyah giyimli *dame de compagnie*'nin sevimli, iyi yürekli, canayakın bir varlık olduğunu ve Prenses Mariya ile açıkça konuşmasına engel olmayacağını anladı.

Ama Rostovlar konusunda son sözlerini söylediği sırada Prenses Mariya'nın yüzündeki şaşkınlık daha belirgin oldu. Prenses, gözlerini gene Piyer'in yüzünden siyah giyimli kadına doğru çevirmişti.

– Yoksa tanımadınız mı? diye sordu.

Piyer, ilk kez *dame de compagnie*'nin garip biçimli dudaklarına, solgun, ince yüzüne, siyah gözlerine baktı. Bu dikkatli gözlerin içinde ona doğru sevimli olmaktan öte çok daha yakın ve çoktandır unuttuğu bir "şey" bakıyordu.

"Hayır, bu olamaz!" diye düşündü. "Bu ciddi, zayıf, solgun ve yaşlanmış yüz! Onun yüzü olmaz! Bu kadın "o" olamaz. Bu sadece onu andıran biri, o kadar!" diye düşündü.

Ama o sırada Prenses Mariya, "Nataşa!" dedi. O zaman o, gözleri dikkatle bakan yüzde, paslanmış bir kapı nasıl zorla açılırsa aynı zorlanışla bir gülümseme belirdi ve o açılmış kapıdan birden Piyer'e doğru çoktandır unuttuğu, özellikle o sırada aklına bile getirmediği bir mutluluk rüzgârı esti. Ona doğru esen bu mutluluk rüzgârının kokusu bütün varlığını sarmış, Piyer bu duyguya bütün varlığı ile gömülüvermişti. Genç kadının gülümseyişini gördükten sonra, artık hiç kuşkusu kalamazdı! Bu Nataşa'ydı ve Piyer onu seviyordu.

Piyer böylece ilk anda ona, Prenses Mariya'ya ve en önemlisi kendi kendine o zamana kadar hiç bilmediği bir sırrı açıklamış oluyordu. Sevinç içinde, ama acı çekiyormuş gibi, hastaymış gibi kıpkırmızı oldu. Heyecanını gizlemek istiyordu. Ama gizlemeye çalıştıkça duyduğu bu heyecan daha açık, daha belirgin olarak meydana çıkıyordu; en kesin sözlerle bile ona da Prenses Mariya'ya da kendisine de onu sevdiğini bu derece açık olarak anlatamazdı.

Piyer, "Ama bunda bir şey yok ki! Sadece beklenmedik bir anda oldu da ondan!" diye düşünüyordu. Prenses Mariya ile biraz önce başladığı sohbete tekrar dalacağı sırada, Nataşa'ya tekrar bir göz attı. O zaman daha çok kızardı ve bütün varlığını bir heyecan, bir sevinç, bir korku duygusu sardı. Söyleyeceği sözleri şaşırdı, konuşmasının ortasında susuverdi.

Piyer, odaya girdiğinde Nataşa'yı fark etmemişti, çünkü onu orada bulacağını hiç düşünmemişti. Onu tanımamasına gelince, bunun nedeni Nataşa'yı son görüşünden bu yana genç kızda büyük bir değişiklik meydana gelmiş olmasıydı. Nataşa zayıflamış, sararmıştı. Ama onu tanınmaz bir duruma sokan bu değildi. Gerçekten tanınamazdı, çünkü eskiden dudaklarında daima yaşamanın sevincini yansıtarak yüzünü aydınlatan bir gülümseyiş titrerdi; Piyer ona ilk kez olarak baktığı anda, böyle bir gülümseyişin en küçük bir belirtisi bile yoktu; yalnız dikkatle bakan, sevgi dolu, ama hüzünlü ve soru soran gözler vardı.

Piyer'in utancı da Nataşa'da aynı duyguyu uyandırmadı; sadece belirsiz olarak bütün yüzünü hafifçe ışıklandıran bir hoşlanma olarak yansıdı.

XVI

Prenses Mariya:

– Benim misafirim oldu, dedi. Kontla kontes de bugünlerde gelecekler. Kontes çok kötü durumda. Ama asıl Nataşa'nın doktora görünmesi gerekiyordu. Onu zorla benimle birlikte gönderdiler.

Piyer Nataşa'ya doğru döndü:

– Demek öyle... Derdi olmayan aile kaldı mı şimdi? dedi. Biliyor

musunuz, meğer tam bizi kurtardıkları gün olmuş! Onu gördüm. Ne sevimli çocuktu!

Nataşa ona bakıyordu. Söylediği sözlere karşılık olarak sadece gözleri biraz daha açıldı, iri iri oldu ve aydınlandı. Piyer:

– Size teselli verecek ne düşünebilirim? Ne söyleyebilirim? dedi. Hiçbir şey söyleyemem! Bu kadar sevimli, bu derece hayat dolu bir çocuk neden ölsün?

Prenses Mariya:

– Evet! İnsanın inancı olmasa zamanımızda yaşamak çok zor bir şey olacak.

Piyer, aceleyle sözünü kesti:

– Öyle, öyle! Bakın, bunu çok doğru söylediniz!

Nataşa dikkatle Piyer'in gözlerinin içine baktı:

– Neden? diye sordu.

Prenses Mariya:

– Ne demek neden? İnsanın öbür dünyada bizi bekleyen şeyleri aklından geçirmesi bile...

Nataşa, Prenses Mariya'yı sonuna dek dinlemeden gene soru sorar gibi Piyer'e baktı. Piyer:

– Çünkü yalnız Tanrı'nın var olduğuna, kaderlerimizi "o"nun yönettiğine inanan bir insan, sizin... ve onun gibi bir kayba dayanabilir...

Nataşa bir şey söylemek istiyordu. Ama hemen sonra tekrar sustu. Piyer, aceleyle başını öbür yana çevirmişti. Gene Prenses Mariya'ya dönmüş, arkadaşının son günleri hakkında ona sorular soruyordu. Şimdi artık utancı hemen hemen yok olmuştu, ama bütün eski özgürlüğünün de ortadan kalktığını hissediyordu. Anlıyordu ki, şimdi her sözünü, her davranışını yargılayan bir yargıç vardı ve bu yargıç onun gözünde dünyadaki bütün insanlardan daha değerliydi. Şimdi konuşuyor, konuşurken de bu sözlerinin Nataşa üzerinde nasıl bir etki yaptığını düşünüyordu. Nataşa'nın hoşuna gidebilecek sözleri kasıtlı olarak söylemiyordu; ama o sırada ne söylerse söylesin, bütün sözlerine Nataşa'nın açısından bakıyor, kendisini ona göre eleştiriyordu.

Prenses Mariya, her zaman olduğu gibi isteksiz bir tavırla Prens Andrey'i ne durumda bulduğunu anlatmaya başlamıştı. Ama Pi-

yer'in soruları, hareketli ve huzursuz bakışı, heyecandan titreyen yüzü, yavaş yavaş prensesi daha önce eski duygularını uyandırmaktan korktuğu için hayalinde yeniden canlandırmaktan çekindiği ayrıntılara girmeye zorladı.

Piyer, bütün vücuduyla Prenses Mariya'ya doğru eğilmiş, bir tek sözünü kaçırmamaya çalışarak anlattıklarını dikkatle dinliyordu.

– Ya? Ya? Demek öyle, demek öyle... diyordu. Evet, evet, demek huzura kavuşmuştu, öyle mi? Demek yumuşamıştı! Bunu ruhunun bütün gücüyle o kadar arıyordu, tam anlamında iyi bir insan olmayı o kadar istiyordu ki ölümden korkması olanaksızdı. Bir kusuru olsa bile bu kendisinden ileri gelemezdi. Demek sonunda yumuşadı, öyle mi?

Birden Nataşa'ya doğru dönerek genç kızın dolu dolu olmuş gözlerine baktı:

– Sizinle görüşmüş olması, ne kadar büyük bir mutluluk! dedi.

Nataşa'nın yüzünde bir ürperme oldu. Kaşlarını çattı ve bir an için gözlerini indirdi. Bir dakika kadar kararsızlık içinde kaldı: Konuşmalı mı, yoksa konuşmamalı mıydı? Sonunda göğsünden gelen dolgun ve hafif bir sesle:

– Evet, mutluluktu, benim için herhalde mutluluktu...

Bir an sustu, sonra:

– O da... o da bunu istediğini söylemişti, yanına geldiğim anda söylemişti bunu... dedi.

Birden sesi titremişti. Kızardı ve dizlerine koyduğu ellerini birbirine kenetleyerek sıktı, sonra kendini zorladığını belli eden bir tavırla başını kaldırdı ve hızlı hızlı konuşmaya başladı.

– Biz Moskova'dan çıkarken bir şey bilmiyorduk. Sormaya cesaretim bile yoktu. Sonra beklenmedik bir anda onun bizimle beraber olduğunu söylediler. Ben ise hiçbir şey düşünmüyor, onun ne durumda olduğunu aklımdan bile geçiremiyordum; yalnız onu görmek, onunla birlikte olmak ihtiyacını duyuyordum.

Titreyerek, soluk soluğa konuşuyordu. Sözünü kesmelerine olanak vermeden o zamana dek hiç kimseye anlatmadığı şeyi de anlattı: Yolculuklarının sürdüğü o üç hafta boyunca ve Yaroslavl'daki yaşantıları sırasında neler geçirdiğini, hepsini bir bir açıkladı.

Piyer, nemlenen gözlerini genç kızdan ayırmadan, onu ağzı açık dinliyordu. Onu dinlerken de ne Prens Andrey'i ne ölümünü ne de Nataşa'nın anlattıklarını düşünüyordu. Sadece sesini dinliyor, daha önce çektiği ve şimdi de bütün bunları anlatırken yeniden yaşadığı acılar yüzünden ona karşı sadece acıma duyuyordu.

Prenses Mariya gözyaşlarını tutabilmek için yüzünü kırıştırarak Nataşa'nın yanında oturuyor ve Nataşa ile ağabeyi arasındaki aşkın son günlerinin hikâyesini ilk kez olarak dinliyordu. Nataşa için yer yer acılı, yer yer sevinçli anıları olan hikâyeyi anlatmak bir ihtiyaçtı. Hiçbir önemi olmayan ayrıntıları, ruhunun derinliklerinde saklanan sırlarla karıştırarak anlatıyor ve sözünü bir türlü bitiremeyecekmiş gibi görünüyordu. Birkaç kez aynı şeyi tekrar tekrar söyledi.

– İşte hepsi bu kadar! Hepsi bu! dedi.

Sonra Nikoluşka içeri girerken hızlı bir hareketle yerinden fırladı, neredeyse koşarak kapıya doğru gitti. Başını paravanalı kapının kenarına çarptı ve acıdan mı, yoksa üzüntüden mi bilinmez, inleyerek kendini odadan dışarı attı.

Piyer, Nataşa'nın biraz önce uzaklaştığı kapıya bakıyor ve durup dururken koca dünyada birdenbire niçin kendini yapayalnız hissettiğini anlayamıyordu. Prenses Mariya, Piyer'in dikkatini odaya giren yeğeninin üzerine çevirerek onu daldığı bu derin düşüncelerden ayırdı.

Babasının yüzüne çok benzeyen Nikoluşka'nın yüzü, manevi bakımdan böyle duygulandığı bu sırada ona öyle bir etki yaptı ki Piyer, bu çocuğu öptükten sonra aceleyle kalktı, mendilini çıkararak pencereye doğru gitti. Prenses Mariya ile vedalaşmak istiyordu, ama prenses onu bırakmadı:

– Hayır, biz Nataşa ile bazen üçlere kadar oturuyoruz; rica ederim oturun. Şimdi söylerim, akşam yemeğini hazırlarlar. Siz aşağıya inin, biz şimdi geliriz.

Piyer, dışarıya çıkmadan önce prenses ona:

– Nataşa ilk kez olarak ağabeyimden böyle söz etti! dedi.

XVII

Piyer'i ışık içinde olan büyük bir yemek odasına götürdüler; birkaç dakika sonra ayak sesleri duyuldu ve prensesle Nataşa odaya girdiler. Nataşa sakindi; bununla birlikte yüzünde gene ciddi, gülümseyişten yoksun bir ifade vardı. Prenses Mariya, Piyer ve Nataşa, üçü de çoğu zaman en gizli duyguların açıklandığı ciddi bir konuşmadan hissedilen garip bir utanç içindeydiler. Biraz önceki konuşmayı sürdürmek olanaksızdı, önemsiz şeylerden söz açmak onlara ayıp görünüyordu. Susmak ise tatsız bir şey olacaktı; çünkü konuşmak isteğini duyuyorlardı; susunca rol yapıyorlarmış gibi bir tavır takınmış olacaklardı. Hiç konuşmadan sofraya yaklaştılar. Uşaklar, iskemleleri çekip yeniden ittiler. Piyer peçetesini açtı, sonra sessizliği bozmaya karar vererek bir Nataşa'ya bir Prenses Mariya'ya baktı. Belli ki ikisi de aynı anda, aynı kararı vermişlerdi: İkisinin de gözlerinde yaşamdan memnun olmanın verdiği ve dünyada acının yanı sıra sevinçlerin de bulunduğunu kabul ettiklerini belirten bir ışık yanıyordu.

Prenses Mariya:

– Votka içer misiniz kont? diye sordu ve bu sözleri birden biraz önce olup bitenlerin meydana getirdiği huzursuzluğu yok etti. Sonra:

– Bize kendinizden söz ediniz! Ne olur! dedi. Sizin için öyle inanılmaz şeyler anlatıyorlar ki.

Piyer, artık alışkanlık haline gelen yumuşak, için için eğleniyormuş hissini veren gülümseyişle:

– Evet! dedi. Bana da rüyamda bile görmediğim şeyler anlatıyorlar. Mariya Abramovna beni evine davet etti ve başımdan geçen ya da geçmesi gereken şeylerin hepsini bir bir anlattı. Stepan Stepaniç de bana neler anlatmam gerektiğini öğretti. Genel olarak fark ettim ki ilgi çekici bir insan olmak, çok rahat bir şeymiş. Ben de şimdi ilgi çekici bir insan oldum. Herkes beni evine davet ediyor, herkes bana bir şey anlatıp duruyor!

Nataşa gülümsedi ve bir şey söylemek istedi. Ama Prenses Mariya sözünü kesti:

– Bize anlattıklarına göre, Moskova'da iki milyon kadar zararınız olmuş, doğru mu bu? diye sordu.

Piyer:

– Oysa eskisinden üç misli daha zengin oldum! dedi.

Karısının borçları ile tamir işleri durumunu değiştirdiği halde, Piyer, sözünü sürdürerek üç misli daha zengin olduğu konusunda ısrar etti.

– Bütün bunlardan kesin olarak bir şey kazandım! O da özgürlüğüm... diye ciddi ciddi söze başladı ama hemen sonra bunun aşırı derecede kişisel bir konu olduğunu anlayarak sustu.

– Evlerinizi tamir ettiriyormuşsunuz, öyle mi?

– Evet. Savelyiç öyle istiyor.

Prenses Mariya:

– Siz Moskova'dayken kontesin öldüğünü bilmiyor muydunuz? diye sordu, sorar sormaz da Piyer özgürlüğe kavuştuğunu söyledikten hemen sonra ona öyle bir soru sormakla sözlerine belki de aslında hiç taşımadıkları bir anlam vermiş olduğunu düşünerek kızardı.

Piyer, Prenses Mariya'nın özgürlük konusunda söylemiş olduğu sözlere verdiği anlamı hiç de utandırıcı bir şey saymadığını belli eden bir tavırla:

– Hayır! diye karşılık verdi. Onun ölümünü Orel'de öğrendim, öğrendiğimde ne kadar şaşırdığımı size anlatamam!

Nataşa'ya yan gözle baktı ve karısı için neler söyleyeceğini merak ettiğini yüzünden fark ederek hemen:

– Örnek sayılacak iki eş değildik! dedi. Ama bu ölüm beni fena halde sarstı. İki kişi kavga ettiği vakit, her zaman ikisinde de kabahat vardır. İnsan artık dünyada olmayan bir başka insana karşı suçunun birden korkunç derecede ağırlaştığını hisseder. Hem bu ölüm öyle bir ölüm ki... Dostsuz, tesellisiz...

Piyer sözlerini:

– Ona çok acıyorum! diye bitirdi ve memnunlukla Nataşa'nın yüzünde sevinçli bir takdir fark etti.

Prenses Mariya:

– Evet... Şimdi gene bekârsınız, gene evlenebilirsiniz! dedi.

Piyer, birden kıpkırmızı oldu ve uzun bir süre Nataşa'ya hiç bakmamaya çalıştı. Ama cesaret edip de ona baktığı vakit, yüzünde soğuk, ciddi, hatta nefret dolu bir ifade gördü ya da ona öyle geldi.

Prenses Mariya:

– Ama sahiden Napolyon'u gördünüz ve onunla konuştunuz değil mi? Bize öyle anlattılar... dedi.

Piyer güldü.

– Bir kez olsun görmedim! Hiç görüşmedim onunla. Herkes sanıyor ki tutsak düşmek, Napolyon'un evinde misafir olmaktır. Oysa ben onu görmek şöyle dursun, ondan söz edildiğini bile işitmedim. Çok kötü bir çevrede bulunuyordum.

Yemek bitmişti ve Piyer daha önce tutsakken başından geçenleri anlatmaya razı olmadığı halde, yavaş yavaş kendini anlatışının heyecanına kaptırdı.

Nataşa hafifçe gülümseyerek:

– Ama Moskova'da gerçekten Napolyon'u öldürmek için kalmıştınız değil mi? diye sordu. Bunu daha Suhareva Kalesi'nin orada size rastladığımız vakit anlamıştım; hatırlıyor musunuz karşılaşmamızı?

Piyer, söylediğinin doğru olduğunu kabul etti ve bu sorudan sonra Prenses Mariya ile özellikle Nataşa'nın kendisine yönelttiği sorulara karşılık vere vere, farkında olmadan yavaş yavaş başından geçenleri bütün ayrıntılarıyla anlatmaya başladı.

Önce artık bütün insanlara ve özellikle kendi kendine karşı takındığı yumuşak, hafif alaylı bir tavırla konuşmaya başlamıştı; ama sıra gözlerinin önünde olup biten korkunç olayları anlatmaya gelince kendi de elinde olmayarak anlattıklarının heyecanına kapıldı ve hayalinde canlandırdığı şiddetli anıların etkisi altında duygularını bastırmaya çalışan bir insan gibi konuşmaya başladı.

Prenses Mariya, yumuşak bir gülümseyişle bir Piyer'e bir Nataşa'ya bakıyordu. Anlatılan bütün hikâyede sadece Piyer'in kişiliğini ve iyiliğini görüyordu. Nataşa, dirseğini masaya dayamış, yüzünde hikâyenin akışına uyarak durmadan değişen bir ifadeyle, dikkati bir an olsun dağılmadan Piyer'in her sözünü izliyordu ve belli ki anlattıklarını onunla birlikte yaşıyordu. Yalnız bakışı değil, arada bir hafifçe bağırması ve yumuşak bir tavırla sorduğu sorular, Piyer'e anlattığı şeyler arasında onlara belirtmek istediklerini kavradığını gösteriyordu. Belli ki yalnız Piyer'in anlattıklarını değil, aynı zamanda anlatmak isteyip de sözlerle açıklayamadığı şey-

leri de anlıyordu. Piyer, kadınla çocuğu savunmak isterken yakalanışını şöyle anlattı:

– Feci bir görünümdü! Çocuklar, tek başlarına bırakılmış, bazıları da alevler arasında kalmıştı. Gözümün önünde bir çocuğu alevlerin içinden çıkardılar. Üzerlerinden her şeyleri zorla koparılıp alınan... küpeleri kulak memeleriyle birlikte koparılarak alınan kadınlar...

Birden kızararak güldü.

– Bu sırada oradan bir devriye geçiyordu; soyguna katılmayan herkesi, bütün erkekleri yakalayıp götürdüler. Tabii beni de...

Nataşa:

– Herhalde her şeyi olduğu gibi anlatmıyorsunuz siz, kesin olarak inanıyorum ki siz muhakkak orada bir şey yapmışsınızdır... dedi.

Bir an sustu, sonra:

– İyi bir davranışta bulunmuşsunuzdur, diye sözünü tamamladı.

Piyer tekrar anlatmaya koyuldu. Sıra idamlara gelince korkunç ayrıntıları atlamak istedi; ama Nataşa her şeyi olduğu gibi, hiçbir şeyi saklamadan anlatmasını istiyordu.

Piyer, bir arada Karatayev'den söz edecek oldu. (Artık sofradan kalkmış, bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başlamıştı. Nataşa da onu gözleriyle izliyordu.) Birden durakladı:

– Hayır! O okuması yazması olmayan adamdan, o saf, o aptal görünen adamdan neler öğrendiğimi dünyada anlayamazsınız!

Nataşa:

– Ziyanı yok, ziyanı yok, siz anlatın, dedi. Nerede o adam şimdi?

– Öldürdüler onu! Hem de hemen hemen gözümün önünde.

Piyer bunu söyledikten sonra geri çekiliş sırasındaki son günlerini, Karatayev'in hastalığını (bunları anlatırken sesi hep titriyordu) ve ölümünü anlatmaya başladı.

Piyer, başından geçenleri o zamana kadar hiç kimseye anlatmadığı biçimde anlatıyordu; kendi kendine bile hiçbir zaman olup bitenleri böyle hatırladığı olmamıştı. Şimdi başından geçen her şeyde, gizli olan yeni bir anlam görüyor gibiydi. Bütün bunları Nataşa'ya anlatırken, konuşurken sözünü cankulağıyla dinleyen bir kadının bulunduğunu gören erkeğin duyduğu o nadir zevki tadıyor-

du: Ama söz konusu olan zevk, erkeği dinlerken kendilerine söylenenleri kültürlerini arttırmak, zekâlarını geliştirmek, olumlu bir fırsat ortaya çıkınca bunları tekrarlamak ya da kendi sözlerine katabilmek için onları zihinlerine iyice yerleştirmeye çalışarak onları tam zamanında hatırlayan ve küçük zekâ dağarcıklarına kattıkları o akıllıca sözleri bir an önce başkalarına aktarmaya çalışan "zeki" kadınların verebilecekleri bir şey değildi; ancak bir erkeğin eylemlerinde en iyi yönleri seçme, onları benimseme ve bu iyi yönleri kendi benliklerine katma yeteneğine sahip gerçek anlamdaki kadınların tattırdıkları bir zevkti. Nataşa, farkında olmadan dikkat kesilmişti: Piyer'in bir tek sözünü, bir tek bakışını, sesinde meydana gelen en küçük kararsızlığı, yüzündeki kasların bir tek titreyişini, bir tek el hareketini kaçırmıyordu. Daha tamamlanmamış, daha söylenmemiş bir sözü havadayken yakalıyor, Piyer'in ruhunda meydana gelen oluşumu sezerek belirtilerini içine sindiriyordu.

Prenses Mariya da anlatılanları kavrıyor, Piyer'in acılarını paylaşıyordu, ama şimdi bütün dikkatini çeken bir başka şey görüyordu; Nataşa ile Piyer arasında bir sevgi doğabilir, mutluluk olabilirdi. İlk kez olarak aklına gelen bu düşünce, benliğini sevinçle dolduruyordu.

Saat gecenin üçü olmuştu. Uşaklar üzüntülü ve sert yüzlerle şamdanlarda yanan mumları gelip değiştiriyor, ama hiç kimse gelip gittiklerini fark etmiyordu.

Piyer hikâyesini bitirdi. Nataşa parlak, heyecanlı gözleriyle belki de onun açıklamadığı geri kalan şeyleri de anlamak istiyormuş gibi, hep ısrarla, dikkatle Piyer'e bakıyordu. Piyer de utangaç, mutlu bir çekingenlikle arada bir Nataşa'ya bakıyor, şimdi konuşmayı başka bir konuya yöneltmek için nasıl bir şey söylemek gerektiğini düşünüyordu. Prenses Mariya susuyordu. Saatin üç olduğu ve artık yatma vaktinin geldiği hiç kimsenin aklına gelmiyordu.

Piyer:

– Felaketler oldu, acılar çekildi... diye sözünü sürdürüyordu. Ama şimdi, şu anda bana, "Tutsak düşmeden önce olduğun gibi kalmak mı istersin, yoksa her şeyi yeniden yaşamak mı?" diye sorsalar, "Tanrı rızası için gene tutsak düşeyim, gene at eti yiyeyim!" derim. Sanırız ki herhangi bir şey bizi alıştığımız bir yoldan ayır-

dı mı her şey mahvolur; oysa ancak o zaman yepyeni ve iyi bir şey başlıyor. Hayat var oldukça, mutluluk da oluyor. İleride daha çok yaşanılacak şeyler var. Çok! Pek çok!

Nataşa'ya döndü:

– Bunu size söylüyorum! dedi.

Nataşa bambaşka bir sözle karşılık vererek:

– Öyle öyle, ben de her şeyi yeni baştan yaşamaktan başka bir şey istemezdim! dedi.

Piyer ona dikkatle baktı. Nataşa:

– Evet, başka hiçbir şey istemezdim!

Piyer birden:

– Doğru! Doğru! diye bağırdı. Ben sağ kaldıysam, yaşamak istiyorsam suç bende değil ki, sizin için de durum öyle.

Nataşa eğildi, başını ellerinin üzerine koyarak ağlamaya başladı.

Prenses Mariya:

– Ne oluyorsun Nataşa? diye sordu.

Nataşa gözyaşları arasında Piyer'e gülümsedi:

– Bir şeyim yok, bir şeyim yok! İyi geceler, artık yatma vakti geldi.

Piyer ayağa kalkarak vedalaştı.

Prenses Mariya ile Nataşa her zaman yaptıkları gibi yatak odasında baş başa kalmışlardı. Piyer'in anlattıklarını konuşuyorlardı. Ama Prenses Mariya, Piyer için ne düşündüğünü söylemiyordu. Nataşa da Piyer'den söz etmiyordu.

– İyi geceler Mariya! Biliyor musun? Sık sık bir korku duyarım. Ondan (Prens Andrey'den demek istiyordu), duygularımızı ayağa düşürmekten korktuğumuz için söz etmeye etmeye, onu unutmaya başlıyoruz diye!

Prenses Mariya derin derin içini çekti. Bu derin iç çekişle Nataşa'nın söylediğini kabul etmiş oldu; ama sözle onunla aynı düşüncede olmadığını belirtmek gereğini duydu.

– İnsan onu unutabilir mi hiç? dedi.

Nataşa:

– Demin her şeyi anlatmak bana o kadar ferahlık verdi ki; hem ağır geliyor hem acı veriyor hem de içimi hafifletiyordu. Çok çok

iyi geldi bana o konuşma! Hem kesin olarak biliyorum ki Piyer de onu benim gibi seviyordu. Bütün bunları ona bu yüzden anlattım... Bunu ona anlatmamda hiçbir kötülük yok değil mi?

Prenses Mariya:

– Piyer'e mi? Ne münasebet! dedi. Ne üstün bir insandır o.

Birden Nataşa'nın dudaklarında, yüzünde çapkınca bir gülümseyiş belirdi:

– Biliyor musun Mari? Piyer tertemiz, pürüzsüz, taptaze olmuş. Tıpkı hamamdan çıkmış gibi. Anlıyor musunuz? Sanki ruhu yıkanmış gibi, öyle değil mi?

Prenses Mariya çoktandır Nataşa'nın yüzünde böyle bir gülümseme görmemişti.

– Evet! dedi. Piyer iyiye doğru çok değişmiş, çok şey kazanmış.

– O kısacık ceket, o kesilmiş saçlar, evet... tıpkı hamamdan çıkmış gibi. Babam da bazen...

Prenses Mariya:

– Onun (Prens Andrey'in demek istiyordu) neden hiç kimseyi Piyer kadar sevmediğini şimdi anlıyorum.

– Evet, üstelik Piyer ondan apayrı bir insan. Erkekler ancak tam anlamıyla birbirlerine benzemedikleri zaman dost olurlarmış. Herhalde doğrudur. Piyer ona hiçbir bakımdan, hiçbir yönden benzemiyor değil mi?

Mariya:

– Evet, eşi bulunmaz bir insan o, dedi.

Nataşa:

– Eh, iyi geceler! diye karşılık verdi.

O çapkın gülüş, dudaklarında unutulmuş gibi, uzun bir süre silinmedi.

XVIII

Piyer o gece bir türlü uyuyamadı; odasında bazen kaşlarını çatarak çözümlenmesi zor bir şeyler düşünüyor, birden omuzlarını silkerek irkiliyor, bazen de mutlulukla gülümsüyordu.

Prens Andrey ile Nataşa'yı, aralarındaki aşkı düşünüyor, bazen Nataşa'yı geçmişte olup bitenlerden kıskanıyor, bu kıskançlı-

ğı duyduğu için bazen kendisini kınıyor, bazen de içinde böyle bir duygu uyandığı için kendini bağışlıyordu. Artık saat sabahın altısı olmuştu. Piyer ise hâlâ odasında dolaşıp duruyordu.

Kendi kendine, "Eh ne yapalım? Madem artık bu iş olmadan olmuyor, ne yapalım! Demek öyle gerekiyor!" diye söylenerek aceleyle soyunup yatağına yattı. Mutlu ve heyecanlıydı ama artık kuşkusu, kararsızlığı kalmamıştı. "Bu mutluluk ne garip, ne olanaksız görünürse görünsün, onunla karı koca olmamız için elimden geleni yapmalıyım!" diye söylendi.

Piyer, birkaç gün önce cuma günü Petersburg'a gitmeyi kararlaştırmıştı. Perşembe günü Savelyiç yanına gelip de yola koyulmak üzere eşyaların toplanması konusunda emirlerini beklediğini söyleyince Piyer kendi kendine:

– Petersburg'a mı? Petersburg da neymiş? Kim gidecekmiş Petersburg'a, diye söylendi. Ha, evet, bu eskidendi, eskidendi. Daha öncedendi, bütün bunlardan daha önce Petersburg'a gitmeye karar vermiştim, ama neden bilmiyorum, diye hatırladı. Eh madem öyle, neden gitmeyeyim? Gerçekten de, belki giderim, kim bilir?

Sabahleyin ihtiyar yüzüne bakarak "Ne kadar iyi kalpli, ne dikkatli adam! Nasıl da her şeyi hatırlıyor! Gülümseyişi bile ne kadar tatlı," diye düşündü.

– Eh, söyle bakalım, hâlâ azat olmak istemiyor musun Sayelviç? diye sordu.

– Azat olup ne yapacağım ekselans hazretleri? Nur içinde yatsınlar, eski kontumuzun yanında yaşadık ya, sizin yanınızda da bir kötülük görmeden yaşıyoruz...

– Peki ya çocuklar?

– Çocuklar da yaşarlar ekselans. Sizin gibi efendilerin hizmetinde insan yaşayabilir...

Piyer:

– Peki, ya benim mirasçılarım olursa? Ya günün birinde evlenirsem?.. Olmayacak şey değil ya!

Bunu söylerken elinde olmayarak gülümsemişti.

– O da olursa iyi olur! Fena olmaz ki, ekselans hazretleri.

Piyer, "Nasıl oluyor da bu işin bu kadar kolay olduğunu düşünebiliyor? Bunun ne korkunç, ne tehlikeli olduğunu bilmiyor.

Çok erken mi davranmış olacağım, yoksa artık çok mu geç? Ne korkunç şey!"

– Emriniz, efendim? Yarın yola çıkacak mısınız? diye sordu.

– Hayır, gidişimi biraz erteleyeceğim, sonra sana söylerim. Seni uğraştırdığım için beni bağışla, dedi ve Savelyiç'in dudaklarındaki gülümseyişe baktı. "Ne garip, artık Petersburg'a gitmek gibi şeylerin önemi kalmadığını, her şeyden önce o işi çözmek gerektiğini bilmiyor. Her neyse... belki biliyor da sadece bilmiyormuş gibi davranıyor, onunla konuşsam mı? Acaba düşüncesi ne bu konuda? Hayır, olmaz, başka bir gün fırsat çıkarsa konuşuruz."

Piyer öğleyin kontese bir gece önce Prenses Mariya'ya gittiğini söyledi ve "Bilin bakalım kiminle karşılaştım!" diyerek orada Natali Rostova'yı görmüş olduğunu ekledi.

Kontes bunda Piyer'in örneğin Anna Semyonovna ile karşılaşmasından daha önemli bir şey göremiyordu.

Piyer:

– Siz Anna Semyonovna'yı tanıyor musunuz? diye sordu.

Kontes:

– Prensesi ben de gördüm, diye karşılık verdi. Duyduğuma göre, onu genç Rostov için istemişler. Öyle bir şey olsa Rostovlar için çok iyi olur. Söylediklerine göre, bütün servetlerini yitirmişler.

– Siz Rostova'yı tanıyor musunuz?

– Sadece o hikâyeyi işitmiştim o zamanlar. Çok yazık oldu!

Piyer içinden, "Acaba durumu anlamıyor mu, yoksa kasıtlı olarak mı böyle davranıyor? İyisi mi ona bir şey söylemeyeyim," dedi.

Kontes de Piyer'e yolluk hazırlamıştı. Piyer, "Hepsi ne kadar iyi yürekli, şimdi artık böyle işler onlara hiç ilginç görünmüyordur. Öyleyken bunlarla uğraşıp duruyorlar. Hem de hepsi benim için. Asıl şaşılacak olan da bu!" diye düşünüyordu.

Aynı gün, polis müdürü Piyer'e geldi, Kremlin'de Granit Salon'da sahiplerine dağılacak malları teslim almak için güvenilir birini göndermesini rica etti.

Piyer, polis müdürünün yüzüne baktı ve "Bu da öyle! Ne sevimli, ne yakışıklı! Ne yürekli! Böyle bir zamanda bu saçma işlerle uğraşıyor. Oysa namuslu olmadığını, nüfuzundan yararlandığını söylüyorlar. Ne saçma şey! Hem neden yararlanmasın sanki? Bir kez,

aldığı terbiye bunu gerektiriyor. Zaten herkes öyle yapıyor. Öyle hoş, öyle anlam taşıyan bir yüzü var ki! Bana bakarken de hep gülümsüyor!" diye düşündü.

O gün Piyer öğle yemeğine Prenses Mariya'ya gitti. Caddelerden, yanmış evlerin arasından geçerken bu harabelerin güzelliğine hayret ediyordu. Evlerin bacaları, yıkılmış duvarları, Rein'i ve Coliseum'u hatırlatıyor, birbirlerini saklayarak, yanmış yıkılmış semtler boyunca hep güzel görünen biçimlerde uzayıp gidiyordu. Piyer'in yolda karşılaştığı arabacılar, faytondaki yolcular, tahtaları keserleriyle düzelten marangozlar, satıcı kadınlar ve dükkân sahipleri, hepsi ışık saçan neşeli yüzlerle Piyer'e bakıyor, sanki birbirlerine, "Ha, işte geldi! Bakalım o da ne olacak?" diye söyleniyorlardı.

Piyer, Prenses Mariya'nın evine giderken birden bir akşam önce Nataşa ile gerçekten görüştüğüne, onunla konuştuğuna inanamıyormuş gibi oldu. "Belki de bunu kendi kendime uydurdum. Belki de şimdi içeri girdiğimde, orada hiç kimseyi görmeyeceğim," diye düşündü. Ama daha odaya girer girmez bir an önceki özgürlük duygusunun yavaş yavaş yok oluşundan, Nataşa'nın orada bulunduğunu bütün varlığıyla hissetti. Nataşa'nın üzerinde gene aynı plili, siyah elbise vardı ve saçları gene o akşamki gibi taranmıştı. Buna rağmen bambaşka görünüyordu. İlk akşam da öyle görünseydi Piyer onu tanımakta bir an için olsun kararsızlık göstermeyecekti.

Nataşa, tıpkı Piyer onu henüz çocuk sayılabilecek bir çağdayken tanıdığı, sonradan da Prens Andrey'le nişanlandığı vakit olduğu gibiydi. Gözlerinde neşeli, soru soran bir parıltı, yüzünde de yumuşak, garip, çapkınca bir ifade vardı.

Yemek yendi, Piyer'e kalsa o akşam orada oturacaktı. Ama Prenses Mariya gece yapılacak ayine gidiyordu. Bu yüzden Piyer onlarla birlikte çıkmak zorunda kaldı.

Ertesi gün Piyer erkenden geldi. Yemek yedi ve o akşamı orada geçirdi. Prenses Mariya ile Nataşa konuklarının gelmesine candan seviniyorlardı. Piyer için de yaşamın bütün anlamı artık bu evdeydi; öyleyken akşama doğru artık her şeyi konuşmuşlardı ve söz hep önemsiz bir konudan bir başka önemsiz konuya geçiyor, sık sık kesiliyordu. Piyer, o akşam öyle geç vakte kadar oturdu ki

Prenses Mariya ile Nataşa herhalde ne zaman gideceğini merak ederek bakışmaya başladılar. Piyer bunu fark ediyordu ama gene de bir türlü oradan ayrılamıyordu. Kendini zor bir durumda hissediyor, utanıyor, yine de oturuyordu. Çünkü bir türlü kalkıp oradan gidemiyordu.

Prenses Mariya bunun sonunun gelmeyeceğini düşünerek herkesten önce kalktı, başının ağrıdığından yakınarak iyi akşamlar diledi, sonra:

– Demek yarın Petersburg'a gidiyorsunuz, öyle mi? dedi.

Piyer, hayretle ve bu sözden alınmış gibi aceleyle:

– Hayır, gitmiyorum! dedi. Petersburg'a mı? Yok canım. Yarın uğrarım, onun için size şimdi veda etmiyorum. Petersburg'dan istediğiniz bir şey varsa söylersiniz, sormak için geleceğim.

Konuşurken Prenses Mariya'nın karşısında, ayakta duruyor, kızarıp bozarıyor, ama gene de gitmiyordu.

Nataşa, Piyer'e elini uzattı, sonra dışarı çıktı. Prenses Mariya ise gidecek yerde kendini bir koltuğa bıraktı ve o ışıklı gözleriyle dikkatle, ciddi ciddi, derin derin Piyer'e baktı. Biraz önce söz ettiği yorgunluk herhalde şimdi tamamen geçmişti. Sürekli bir konuşmaya hazırlanır gibi, derin derin, uzun uzun içini çekti.

Nataşa gidince Piyer'in biraz önce duyduğu çekingenlik, utangaçlık birden yok olmuş, yerini derin bir heyecan almıştı. Koltuğu çevik bir hareketle Prenses Mariya'nın yakınına çekti. Sonra sanki prenses ona bunu soruyormuş gibi, bakışındaki anlama karşılık vererek:

– Evet, ben de size bunu söylemek istiyordum, dedi. Bana yardım edin prenses, söyleyin, ne yapayım? Benim için bir umut olabilir mi? Sevgili Prenses Mariya! Beni dinleyin! Her şeyi biliyorum. Biliyorum, onun dengi değilim; biliyorum, şimdi bunları söylemenin sırası da değil. Ama ona bir ağabey olmak istiyorum. Hayır, bunu demek istemiyorum... Anlatamıyorum...

Sustu, elleriyle yüzünü, gözlerini ovdu, sonra saçmalamamak için çaba gösterdiğini belli eden bir tavırla:

– İşte bakın, diye tekrar söze başladı. Onu ne zamandır seviyorum, bilemiyorum. Ama ömrümce yalnız onu sevdim. Öyle seviyorum ki onsuz bir yaşamı düşünemiyorum bile. Ona şimdi evlen-

meyi teklif etmek cesaretini bulamıyorum; ama onun belki de benim olabileceğini, bu olanağı kaçırabileceğimi... bu olanağın yok olabileceğini düşünmek bile bana korkunç görünüyor. Söyleyin benim için bir umut olabilir mi? Söyleyin, ne yapayım?

Kısa bir süre sustu, sonra Prenses Mariya karşılık vermediği için yavaşça yanına sokuldu:

– Sevgili prenses... dedi.

Prenses Mariya:

– Bana söylediklerinizi düşünüyorum! dedi. Bakın, "Şimdi ona sevgiden söz etmenin sırası değil," dediğiniz vakit haklıydınız...

Prenses bir an sustu. Demek istiyordu ki Nataşa'ya şimdi sevgiden söz edilemezdi. Ama sustu, çünkü Nataşa'nın daha üçüncü gün değişmiş tutumundan anlıyordu ki Piyer ona sevgisini açıklayacak olsa Nataşa bundan ötürü alınmayacaktı, hatta belki de yalnız bunu istiyordu. Gene de:

– Şimdilik ona bundan... söz edilemez, dedi.

– Peki ama ne yapmalı?

Prenses Mariya:

– Bu işi bana bırakın! dedi. Ben ne yapacağımı bilirim...

Piyer, Prenses Mariya'nın gözlerinin içine baktı.

– Ama, ama...

Prenses Mariya hemen sözünü düzeltti:

– Onun sizi sevdiğini... daha doğrusu seveceğini biliyorum.

Prenses Mariya bu sözleri söyler söylemez Piyer yüzünde derin bir heyecanla ayağa fırladı, genç kadının elini yakalayarak:

– Bunu nereden anladınız? diye sordu. Sizce benim için bir umut olabilir mi? Gerçekten öyle mi düşünüyorsunuz?

Prenses Mariya gülümsedi:

– Evet, öyle düşünüyorum, dedi. Akrabalarınıza yazın ve işi bana bırakın. Ben gerektiği vakit, ona söylerim. Zaten böyle olmasını ben de istiyorum ve yürekten hissediyorum ki bu iş olacak!

Piyer, Prenses Mariya'nın ellerini öptü:

– İnanamıyorum, nasıl olur? Öyle mutluyum ki! Ama nasıl olabilir? Ne kadar mutluyum! Hayır, inanamıyorum.

– Siz şimdi Petersburg'a gidin, öyle yaparsanız daha iyi olur. Sonradan ben size yazarım.

– Petersburg'a mı? Gideyim mi? Peki, öyle olsun, giderim. Ama yarın size gelebilir miyim?

Ertesi gün, Piyer vedalaşmaya geldi. Nataşa önceki günlere oranla daha az heyecanlıydı. Ama o gün Piyer ara sıra Nataşa'nın gözlerine bakarken eridiğini, yok olduğunu hissediyordu; artık ne o ne Nataşa vardı. Ortada sadece bir mutluluk vardı. Nataşa'nın ruhunu sevinçle dolduran her bakışında, her hareketinde, her sözünde, kendi kendine, "Sahiden öyle mi? Hayır, öyle bir şey olamaz!" diye tekrarlayıp duruyordu.

Ona veda ederken Nataşa'nın ince, zayıf elini farkında olmadan uzunca bir süre tuttu. "Demek bu el, bu yüz, bu gözler, bana yabancı olan bütün o kadınsı güzelliği, bütün o özellikler ölünceye dek benim olacak; benim için tıpkı, kendi vücudummuş gibi, alışılmış şeyler olacak, öyle mi? Hayır inanamıyorum, öyle şey olamaz!" diye düşündü.

Nataşa yüksek sesle:

– Güle güle kont! dedi, sonra, sizi bekleyeceğim, diye fısıldadı.

İşte bu basit sözler, bu bakış ve Nataşa bunları söylerken yüzünde beliren anlam, tam iki ay, Piyer için sonsuz bir anı dizisi, bir düşünceler dizisi ve mutlu hayaller zinciri oldu. Kendi kendine, 'Sizi bekleyeceğim...' demişti. Evet evet, nasıl söylemişti? Evet, 'Sizi bekleyeceğim,' demişti. Ah ne kadar mutluyum! Nasıl bir his bu böyle! Ne kadar mutluyum," diye söyleniyordu.

XIX

O sırada Piyer'in ruhunda olup bitenlerin, Elen'e talip olduğu sırada uyanan duygularla hiç ilgisi yoktu.

Şimdi, o zaman olduğu gibi utançla ikide bir, "Ah, neden söyledim ona bunu? Neden, neden ona o zaman, *'Je vous aime,'*[1] dedim, diye hayıflanmıyor, söylediği her sözü, bütün ayrıntıları ile hayalinde o anda yüzlerinde beliren ifadelerle, hatta o andaki gülümseyişlerle birlikte tekrar tekrar canlandırıyor, onlardan hiçbir şey eksiltmek istemediği gibi, bu sözlere herhangi bir şey eklemek de istemiyordu: İstediği tek şey, sadece onları tekrarlamaktı. Şim-

1 Sizi seviyorum.

di artık gerçekleştirmeye çalıştığı şeyin iyi mi kötü mü olduğu konusunda hiçbir kuşku duymuyordu. Yalnız bazen içinde büyük bir korku uyanıyordu: Bütün bunları rüyada mı görmüştü yoksa? Prenses Mariya yanılmış olmasındı? Yoksa kendisine fazla mı güvenmiş, fazla mı gurur duymuştu? Prenses, "İnanıyorum," demişti. Ama ya Prenses Mariya ona bu işi açtığı zaman gülümser de "Ne garip şey! Herhalde yanıldı adamcağız. Sanki kendisi bilmiyor mu ki o sadece bir insan, basit bir insandır. Oysa ben? Ben bambaşka bir varlığım, üstün bir varlık! Bunu bilmiyor mu?" diye karşılık verirse... O zaman ne olacaktı?

Piyer, sık sık bu kuşkuya kapılıyordu. Şimdi hiçbir plan da yapmıyordu. Kavuşacağı mutluluk ona o kadar inanılmaz görünüyordu ki ona kavuşur kavuşmaz artık başka hiçbir şey olmayacakmış gibi geliyordu. Ondan sonra her şey bitecekti!

Piyer'in varlığını, hiçbir zaman duyamayacağını sandığı, hiç beklemediği çılgınca bir sevinç sarmıştı. Sanki yalnız kendisi için değil, bütün evren için yaşamın tek anlamı, sadece duyduğu sevgide ve Nataşa'nın onu sevebilmesindeymiş gibi bir his duyuyordu. Bazen bütün insanlar sadece bir tek şeyle uğraşıyorlarmış gibi geliyordu: İleride kavuşacağı mutlulukla! Sanki bütün insanlar, tıpkı onun gibi buna seviniyor, onun gibi güya başka işlerle uğraşıyorlarmış gibi davranıyor, duydukları sevinci onun gibi gizlemeye çalışıyorlardı. Her sözde, her harekette, kendi mutluluğunu ima eden bir anlam buluyordu. Rastladığı insanları güya onlarla gizli bir anlaşma içindeymiş gibi anlamlı, mutlu bakışları ve gülümseyişiyle hayretler içinde bıraktığı oluyordu. İnsanların, duyduğu mutluluğu bilmelerine olanak olmadığını anladığı vakit, onlara yürekten acıyor, uğraştıkları işler ne olursa olsun hepsinin saçma, boş, hatta dikkate değmez şeyler olduğunu anlatma isteğini duyuyordu.

Kendisine bir görev almasını teklif ettikleri, genel olarak devlet işlerini ya da savaşı ilgilendiren herhangi bir konuda söz açtıkları ve bütün insanların mutluluğunun falanca ya da filanca olayın sonucuna bağlı olduğunu ileri sürdükleri vakit, Piyer kendisine söylenenleri, konuşanların derdini paylaştığını belli eden yumuşak bir tavırla gülümseyerek dinliyor, karşısındakileri garip sözleriyle şaşırtıyordu. Ama bu dönemde karşılaştığı bütün insanlar, ister

sandığı gibi yaşamın asıl anlamını kavramış, yani asıl özün duyguda olduğunu anlamış kişiler olsun, ister bunu kavramamış mutsuz kişiler olsun, hepsi içinde yanan sevginin parlak ışığında, Piyer'e o kadar aydınlık görünüyorlardı ki her birinde en iyi, en sevilesi özelliğin ne olduğunu hemen, hem de hiçbir çaba göstermeden anlıyordu.

Ölmüş karısının işleri ve evrakıyla uğraşırken nasıl bir kadın olduğunu anlıyor, ama ona karşı içinde, o sırada kendisinin tattığı mutluluğu hiç tatmamış olmasından ötürü acımadan başka hiçbir duygu uyanmıyordu. Şimdi kendisine verilen yeni görevle aldığı nişanlardan ötürü, bambaşka bir gurur gösteren Prens Vasiliy ona dokunaklı, en iyi yürekli, zavallı bir ihtiyar olarak görünüyordu.

Piyer, sonradan bu çılgınca mutluluk günlerini sık sık anacaktı. Yaşamının bu döneminde insanlarla koşullar konusunda yürüttüğü düşünceler ömrünün sonuna dek, kendi ölçüsüne göre doğru düşünceler olarak kalacaktı. Sonradan insanlar için olsun genellikle başka şeyler için olsun, beslediği bu görüşlerden vazgeçmek şöyle dursun, aksine kendi iç çatışmalarında bir çözüm yolu bulmak gerekince her zaman bu çılgınlık dönemindeki yargılarına dönüyor ve her zaman geçerli, her zaman doğru olduklarını görüyordu.

"Belki başkalarına garip ve gülünç görünüyordu, ama o zamanlarda da sanıldığı kadar çılgın değildim. Aksine her zamankinden daha akıllı, daha derin görüşlüydüm. O zaman dünyada anlamaya değer ne varsa hepsini anlıyordum, çünkü... Mutluydum."

Piyer'in çılgınlığı insanları sevebilmek için onlarda "erdemler" adını verdiği kişisel nedenler bulmayı beklememesiydi; yüreğini sevgi dolduruyordu. İnsanları hiçbir şey beklemeden sevmek için, her zaman sevilmeye değer olduklarını gösteren kesin nedenler bulabiliyordu.

XX

Nataşa, o akşam Piyer gittikten sonra, ilk kez dudaklarında sevinçli ve hafif alaylı bir gülüşle Prenses Mariya'ya, Piyer'in tıpkı biraz önce banyodan çıkmış bir insanı andırdığını, ceketinin de kesil-

miş saçlarının onu böyle birine benzettiğini söylediği anda, birden içinde gizli, dokunaklı bir yalvarış belirdi.

Her şeyi değişmişti: Yüzü, yürüyüşü, bakışı, sesi, bir anda bambaşka olmuştu. Kendisi için de beklenmedik bir şey olmuş, bir yaşama gücü, bir mutluluk umudu, yüzeye çıkmıştı. Bu yaşama gücü, bu umut, ne olursa olsun, tatmin bekliyordu. Nataşa daha o ilk akşam başından geçen her şeyi unutmuş gibi oldu. Ondan sonra bir kez olsun durumundan yakınmadı, geçmişi bir tek sözle olsun anmadı ve artık ilerisi için sevinçle planlar yapmaktan korkmadı. Piyer'den az söz ediyordu. Ama Prenses Mariya ondan söz edince Nataşa'nın gözlerinde çoktandır sönmüş olan pırıltı birden tekrar beliriyor, dudakları da garip bir gülümseyişle kıvrılıyordu.

Nataşa'daki bu değişiklik Prenses Mariya'yı önce şaşırtmıştı. Ama anlamını kavrayınca üzüldü. Nataşa da meydana gelen bu değişikliği tek başına tahlil ederken, "Bu kadar çabuk unuttuğuna göre, demek ağabeyimi bu kadar az seviyordu!" diye düşünüyordu. Ama Nataşa'nın yanındayken ona kızmıyor, sitem de etmiyordu. Nataşa'nın bütün varlığını saran bu yaşama isteğinin karşı durulmaz, hatta kendisi için de beklenmedik bir şey olduğu öyle belliydi ki Prenses Mariya, onu kendi içinden bile suçlamaya hakkı olmadığını anlıyordu.

Nataşa, bu yeni duyguya bütün varlığıyla o derece kapılmış, kendini öyle bir içtenlikle ona vermişti ki şimdi üzüntü duymadığını, sevinçli ve neşeli olduğunu saklamaya çalışıyordu.

Prenses Mariya, o gece, Piyer'le konuştuktan sonra, odasına döndüğünde Nataşa onu eşikte karşıladı:

– Söyledi mi? Söyledi değil mi? Söyledi mi? diye tekrar tekrar sordu ve yüzünde hem sevinçli hem de bu sevinci duyduğu için bağışlanmasını istediğini belli eden dokunaklı bir yalvarış belirdi.

– Kapıdan dinlemek istedim ama bana söyleyeceğini biliyordum.

Nataşa'nın o andaki bakışı ne kadar anlayışla karşılanabilecek, ne kadar dokunaklı olursa olsun ve heyecan içinde yanıp tutuştuğunu görmek, Prenses Mariya'da ne kadar acıma duygusu uyandırırsa uyandırsın, söylediği sözler ilk anda, prensesin gururunu yaralamıştı. Ağabeyini, onun Nataşa'ya olan sevgisini hatırladı.

"Eh ne yapalım! Madem başka türlü yaşayamıyor!" diye düşündü ve yüzünde hüzünlü, biraz da sert bir ifadeyle Nataşa'ya Piyer'in kendisine söylediklerini bir bir anlattı. Nataşa Piyer'in Petersburg'a gideceğini duyunca şaşırıp kaldı. Bunun anlamını kavrayamıyormuş gibi sordu:

– Petersburg'a mı dedin?

Prenses Mariya'nın yüzündeki hüzünlü anlama dikkatle bakınca onun neden üzüldüğünü anladı ve birden ağlamaya başladı:

– Mariya! Ne yapayım? Bana öğüt ver. Kötü davranmaktan korkuyorum. Sen ne dersen onu yaparım ben! Öğüt ver bana...

– Onu seviyor musun?

Nataşa:

– Evet, diye fısıldadı.

Prenses Mariya bu gözyaşlarından ötürü Nataşa'yı artık tam anlamıyla bağışlamıştı.

– O halde neden ağlıyorsun? Ben senin namına mutluluk duyuyorum.

– Tabii bu iş yakında olmayacak! Günü gelince olur. Düşün bir kez, ben onun eşi olduğumda, sen de Nikolay'la evlenince hepimiz mutlu olacağız.

– Nataşa, bundan söz etmemeni rica etmiştim. Senin durumundan söz edelim, daha iyi...

Bir an sustular. Sonra Nataşa birden sordu:

– Peki ama bu Petersburg işi de nereden çıktı?

Hemen sonra da sorusuna acele ile kendisi karşılık verdi:

– Hayır... hayır... daha yerinde bir şey olur... Öyle değil mi, Mari? Gitmesi gerekir...

Sonsöz

Birinci Bölüm

I

1812 yılının üzerinden yedi yıl geçti. Avrupa'nın fırtına geçiren denizi kendi kıyılarına çekilip yatıştı. Sakin görünüyordu; ama insanlığı harekete geçiren o gizli güçler (gizlidirler, çünkü bu hareketleri yöneten kanunlar bizim için bilinmeyen şeylerdir) etkisini sürdürüyordu. Tarih denizinin yüzeyi hareketsiz göründüğü halde, insanlık, tıpkı zamanın aktığı gibi kesintisiz, aralıksız olarak hareketini sürdürüyordu. İnsanların arasında ayrı ayrı gruplar meydana geliyor, birbirlerine kenetleniyor ya da parçalanıyordu; yeni yeni devletlerin kurulması ya da parçalanması ile halkın bir yerden bir başka yere göçmesi için nedenler oluşuyordu.

Tarih denizi eskisi gibi dalga dalga bir kıyıdan öbür kıyıya çarpmıyor, ama dipten kaynaşıp duruyordu. Tarihî şahsiyetler de eskisi gibi bir kıyıdan öbür kıyıya atılmıyorlardı. Şimdi hep aynı yerde dönüp duruyor gibi görünüyorlardı. Eskiden savaşları, seferleri, çarpışmaları, kitlelerin oradan oraya geçişlerini verdikleri emirlerde yansıtan tarihî şahsiyetler, şimdi içten içe kaynaşıp duran eylemi politik ve diplomatik düşüncelerle, kanunlarla, bildirilerle yansıtıyorlardı... Tarihî şahsiyetlerin bu eylemini tarihçiler "reaksiyon" olarak adlandırırlar. "Reaksiyon" dedikleri olayın sorumlusu olarak gösterdikleri tarihî şahsiyetlerin eylemlerini anlatırken

de onları sert bir dille eleştirirler. O çağın, Aleksandr'dan Napolyon'a, Foti'den Schelling'e, Fichte'den Chateaubriand'a ve benzerlerine dek bütün tanınmış kişileri, onların sert yargıçlığı önünde dizi dizi geçer, devrime, karşıdevrime yardım edip etmemelerine göre suçlanır ya da suçsuz kabul edilirler.

Tarihçilerin anlattıklarına göre, bu dönemde Rusya'da da bir reaksiyon hareketi meydana gelmişti ve bunun başlıca sorumlusu Aleksandr'dı. Oysa daha önce, tahta geçişinden hemen sonra liberal akımlara önayak olmak ve Rusya'nın serbestliğine yol açmakla gene onu suçluyor, başlıca sorumlu olarak onu gösteriyorlardı. Bir lise öğrencisinden bilim adamı olan tarihçiye kadar, idarenin bu döneminde yanlış davranışları yüzünden ona taş atmayacak tek kişi yoktu.

"Falan filan biçimde hareket etmesi gerekiyordu. Şu olayda iyi davrandı, şu olayda kötü. Hükümdarlığının başında olsun, 1812'de olsun, çok iyi davranmıştı, ama Polonya'ya bir anayasa vermekle, "Kutsal Antlaşma"ya girişmekle, Arakçayev'e nüfuz kazandırmakla, Golitsin ile mistisizm hareketlerini desteklemek, sonra da Şişkov ile Foti'yi tutmakla yanlış davrandı. Ordunun ön saflarındaki birliklerle uğraşması, Semyonovski Alayı'nın hazinesini boşaltması kötü oldu," gibi şeyler ileri sürüyorlardı.

Tarihçilerin, insanların iyiliği konusunda kendi bilgilerine dayanarak, kendi anlayışlarına göre çara yönelttikleri bütün suçlamaları tek tek sıralamak için en az on yaprak yazı yazmak gerekir.

Bütün bu suçlamaların anlamı nedir? I. Aleksandr'ın tarihçilerce beğenilen davranışları da (örneğin, hükümdarlığının başlangıcında liberal akımları ortaya atması, Napolyon'la yaptığı savaş, 1812'de gösterdiği kararlılık ve 1813 yılındaki sefer gibi) yerilen, kötülenen davranışları da (örneğin Kutsal Anlaşma'ya katılma, Polonya'nın yeniden kurulması ve 1812 yılındaki reaksiyon hareketleri gibi) aynı nedenlerden, aynı koşullardan, Aleksandr'ın kişiliğini meydana getiren etkilerden, damarlarındaki kandan, aldığı terbiyeden, yaşamının geçtiği ortamdan ileri gelmiyor mu?

O halde bu suçlamaların özü nedir?

Bunların nedeni, I. Aleksandr gibi iktidarın en yüksek basamağında bulunan ve sahneye çıkmış bir sihirbaz gibi tarihin göz ka-

maştırıcı ışıklarının üzerinde toplandığı bu insanın, dünyanın en büyük entrikalarının, aldatmacalarının ve dalkavukluklarının cirit attığı bir ortamda, nüfuz sahibi her insanın kişiliğine yöneltilen, kişiliği ile kopmaz bir bütün meydana getiren etkilerin altında bulunması, yaşamının her anında Avrupa'da olup biten her şeyden ötürü sorumluluk duyması, ayrıca bir hayal eseri olmayıp gerçek bir insan olarak kişisel bazı alışkanlıklara, tutkulara bağlı kalması ve iyilik, güzellik, gerçek gibi kavramlar konusunda elli yıl önce yaşamış insanlara özgü düşünceler beslemesi, yani sadece iyilik etme eğilimi içinde olmamasıydı (Zaten tarihçiler de böyle olduğunu ileri sürerek onu suçlamamaktadırlar). Aleksandr, insanlığın iyiliği konusunda bugün, gençliğinden bu yana bilimle uğraşan, yani birçok kitap okuyan, kürsülerde ders veren ya da kitaplardan, konferanslardan aldıkları notları bir deftere geçiren profesörlerle aynı görüşte değildi.

Ama I. Aleksandr'ın elli yıl önce milletlerin iyiliği konusundaki görüşlerinde yanıldığı kabul edilse bile, elinde olmayarak onu yargılayan tarihçinin de aradan zaman geçtiğinden, o dönemde bütün insanlık için iyiliğin ne olduğu konusundaki görüşlerinde haksız olabileceğini kabul etmek gerekir. Tarihin gelişimini incelerken her yıl, her yeni yazarla birlikte insanlığın iyiliği konusundaki görüşün değiştiğini gördüğümüze göre, böyle bir düşünce yürütmek daha da doğal, hatta zorunludur; çünkü bir zaman iyilik olarak görünen şey, on yıl sonra kötülük olarak gösteriliyor. Bunun aksi de oluyor. Yalnız bu kadar da değil, tarihte iyilik ve kötülük konusunda aynı çağda birbirine tamamen aykırı görüşler buluyoruz. Polonya'ya verilen Anayasa ile Kutsal Antlaşma'yı, bazıları Aleksandr'ın bir başarısı, bazıları ise yerilecek bir davranış olarak kabul ederler.

Aleksandr ile Napolyon'un eylemleri konusunda "yararlı" ya da "zararlı" yargısında bulunamayız. Çünkü neye yaradığını ya da neye zararlı olduğunu söyleyemeyiz. Bir eylemin, herhangi bir insanın hoşuna gitmemesinin tek nedeni, o kişinin mutluluğun ne olduğu konusunda belirli, sınırlı bir anlayışa sahip olmasıdır. Bana göre 1812'de babamın Moskova'daki evinin sağlam kalması mı, Rus ordularının üne kavuşması mı, Petersburg Üniversitesi ile

başka üniversitelerin gelişmesi mi, Polonya'nın özgürlüğe kavuşması mı, Rusya'nın güçlü bir devlet olması mı, Avrupa'da bir denge kurulması ya da Avrupa'nın kültür alanında belirli yönde ilerlemesi mi iyi bir şeydir? Bunlara peşin bir karşılık veremezsem şunu kabul etmem gerekir ki tarihî şahsiyetlerin bu amaçlardan başka apayrı, daha genel ve benim kavrayamayacağım amaçları vardır.

Diyelim ki bilim dedikleri şeyin elinde bütün bu aykırılıkları bağdaştıracak ve değişmez olarak bütün tarihî şahsiyetlerle tarihî olaylara uygulanabilecek bir "iyilik" ve "kötülük" ölçüsü var. Diyelim ki Aleksandr her şeyi bambaşka biçimde yapabilirdi. Diyelim ki bugün kendisini suçlayanların ve insanlığın ilerlemesinde varılacak son amacın ne olduğunu bildiklerini ileri süren kişilerin öğüt verdikleri gibi davranabilir, bugün sorumluluğu onda bulanların ileri sürdükleri bir milliyetçilik, özgürlük, eşitlik ve ilericilik programına göre (galiba bunlardan başka program ileri sürülmemiştir) hareket edebilirdi. Diyelim ki böyle bir program meydana getirilmiş ve ortaya konduktan sonra Aleksandr ona göre hareket etmişti. O zaman hükümetin o zamanki tutumuna karşı koyan bütün insanların eylemleri, yani tarihçilerin görüşlerine göre iyi ve yararlı olan bütün o eylemler ne olacaktı? Bu soruya ancak "O zaman ne eylem ne de başka bir şey olurdu," diye karşılık vermek gerekir.

İnsan hayatının akılla yönetilebileceği kabul edilirse yaşantıdaki bütün olanaklar ortadan kaldırılmış olur.

II

Tarihçilerin yaptığı gibi bazı büyük insanların bütün insanlığı belirli amaçlara, örneğin Rusya'yı, Fransa'yı yüceltmek, Avrupa'da dengeyi kurmak, ihtilal düşüncelerini yaymak, genel bir ilerleme sağlamak ya da herhangi bir başka amaca doğru yönelttikleri kabul edilirse tarihî olayın rastlantı sonucu meydana gelen bir şey olduğu söylenemez ve bir dehanın varlığı öne sürülmeden açıklanamaz.

Bu yüzyılın başlangıcında Avrupa'da yapılan bütün savaşların amacı Rusya'yı yüceltmek olsaydı, bu amaca daha önceki bütün

savaşlar yapılmadan ve istilaya meydan vermeden de ulaşılabilirdi. Aynı şekilde amaç Fransa'nın yücelmesi olsaydı bu amaca ihtilal olmadan da imparatorluk kurulmadan da varılabilirdi. Amaç bazı düşüncelerin yayılması olsaydı basılan kitaplar bunu askerlerin yaptığından çok daha iyi gerçekleştirebilirdi. Amaç uygarlığın ilerlemesi olsaydı buna ulaşmak için herhalde insanların ve sahip oldukları bütün zenginliklerin yok edilmesinden daha başka, daha akla uygun yolların bulunabileceği kolaylıkla düşünülebilirdi.

O halde, olaylar neden böyle oldu da başka türlü olmadı?

Tarih, "Rastlantı olarak meydana gelen olay, bu koşulları meydana getirmiş, dâhi de ondan yararlanmıştır," der.

Ama rastlantı sonucu meydana gelen olay nedir? Dâhi ne demektir?

"Rastlantı" ve "deha" sözleri gerçek anlamda var olan bir şeyi belirtmezler. Bu yüzden bunların kesin bir tanımlaması yapılamaz. Bu sözler yalnız bazı olayların belirli bir biçimde yorumlanması anlamına gelirler. Örneğin falanca olayın neden ileri geldiğini bilmiyorum; bunu bilemem sanıyorum, bu yüzden anlamak istemiyor, bu yüzden de buna "rastlantı" diyor ve bu olayı insanlara özgü ölçülerle ölçülemeyecek, etki yapan bir güç olarak görüyorum; bu gücün neden ileri geldiğini anlamıyorum, öyle olunca da "deha" diyorum.

Bu anlamda ele alınırsa bir koyun sürüsü için, çobanın özel bir ağıla, yemliğin başına götürdüğü, bu yüzden sonunda öbür koyunlardan daha iri bir hale gelen bir koyun, sürüde kalan öbür koyunlara "dâhi" olarak görünmeli. Bu koyunun her akşam bütün koyunların kapatıldığı ağıla değil de başka bir bölmeye, bol yem bulunan yemliğe düşmesi, sonra da yağ bağlamış etinden yararlanmak amacıyla koyunun kesilmesi, herhalde bir dizi olağanüstü rastlantıyla şaşılacak bir deha birleşimi olarak görünüyordur onlara.

Ama koyunlar başlarına gelen her şeyin, sadece birer koyun olarak gütmeleri gereken amaçların yerine getirilmesi gerektiğinden ötürü meydana geldiğini düşünür düşünmez, bunların kavrayamayacakları bazı amaçların gerçekleşmesi uğruna olduklarını anlar anlamaz hemen besiye çekilen o koyunun başına gelen şeylerde

bir mantık zinciri ve birlik görürler. Koyunun hangi amaçla besiye çekildiğini bilmeseler bile, hiç değilse, başına gelen her şeyin rastlantıyla meydana gelmediğini düşünürler. O zaman da "rastlantı" ve "deha" gibi kavramlara gerek kalmaz.

Ancak en yakın amacı bildiğimizi ve en son amacın bizim için ulaşılmaz bir şey olduğunu kabul edersek tarihî şahsiyetlerin yaşantısında belirli bir mantık, bir bütünlük görürüz; ancak o zaman tarihî şahsiyetlerin insanlığın elindeki ölçülerle ölçülemeyecek etkilere yol açan eylemlerinin nedenini meydana çıkarmış oluruz, böylece "rastlantı" ve "deha" sözleri bizim için artık gereksiz kavramlar olur.

Son amacın ne olduğunu bildiğimizi düşünmekten vazgeçer geçmez açıkça anlarız ki bir bitkinin kendisi için yapısına sahip olduğundan daha uygun bir renk ya da bir tohum icat etmesi nasıl olanaksızsa Aleksandr ile Napolyon kadar, kendilerine düşen görevi yerine getirmek için, bütün geçmişleri ile birlikte, en küçük ayrıntılarına dek, bütün özellikleriyle birbirlerine uyan, birbirlerini bu derece tamamlayan başka iki insan düşünülemez.

III

Bu yüzyılın başlangıcında Avrupa'daki olayların temelinde, özünde yatan şey, Avrupa milletlerinin kitle halinde batıdan doğuya, sonra da doğudan batıya doğru yaptıkları askerî harekettir. Bu hareketin ilk adımı batıdan doğuya doğru olmuştur. Batı milletlerinin Moskova'ya kadar yaptıkları askerî harekâtı başarmaları için şunlar zorunluydu: 1) Doğudaki toplu askerî güçle çatışmaya dayanabilecek kadar güçlü bir askerî topluluk haline gelme, 2) Yerleşmiş olan bütün eski gelenek ve alışkanlıklardan sıyrılma, 3) Bu askerî çatışmaya girişirken ileride bu harekâta paralel olarak yapılacak olan sahtekârlıkları, soygunları ve işlenecek cinayetleri, kendine karşı olsun, onların namına olsun, savunabilecek bir insanın bulunması.

Olanlara bakalım: Fransız İhtilali'nden başlayarak gerektiği kadar büyük olmayan eski askerî güç parçalanıyor; eski alışkanlıklar, gelenekler ortadan kalkıyor. Adım adım yeni boyutlara uyan baş-

ka bir güç meydana getiriliyor; yeni alışkanlıklar, yeni gelenekler ortaya atılıyor ve ileride yapılacak olan askerî harekâtın başına geçerek meydana geleceklerin bütün sorumluluğunu yüklenecek bir insan bu iş için hazırlanıyor.

Hiçbir ideolojisi, hiçbir alışkanlığı bulunmayan, hiçbir geleneğe bağlı olmayan, adı sanı bilinmeyen, hatta Fransız bile olmayan bir insan, en garip görünen rastlantıların sonucunda, Fransa'yı sarsan partilerin arasında yükselerek, bunlardan hiçbirine girmeden en öne, en gözde yere geçiyor.

Aynı meslekteki arkadaşlarının cahilliği, düşmanlarının güçsüzlüğü ve önemsizliği, yalanlarındaki içtenlik ve göz kamaştırıcı bir öz güven duygusu içinde bulunan sınırlı kişiliği, bu insanı orduların başına geçiriyor. Ordusunun parlak kadrosu, düşmanlarının dövüşmek istememesi, çocukça bir küstahlık ve kendine güven, bu adama askerî alanda ün sağlıyor. "Rastlantı" adı verilen sayısız olay ona her yerde yardımcı oluyor. Fransız hükümdarlarının kendisine karşı hoşnutsuzluk beslemeleri, yararına oluyor. Önceden kaderin kendisi için çizdiği yolu değiştirmek için yaptığı girişimleri hiçbir sonuç vermiyor. Rusya'da görev alamıyor, Türkiye'ye de atanmasını sağlayamıyor. İtalya'daki savaşlar sırasında birkaç kez mahvolma tehlikesiyle karşı karşıya geliyor, her seferinde de beklenmedik biçimde kurtuluyor. Sonradan onu ününü, onurunu yitirecek durumlara düşürecek olan şey de olmuyor, yani Rus orduları bazı diplomatik düşüncelerle Avrupa'ya, Napolyon oraya gelinceye dek ayak basmıyorlar.

Kendisi ise İtalya'dan dönüşte, Paris'teki hükümeti öyle bir parçalanma oluşumu içinde buluyor ki hükümete giren insanlar kaçınılmaz olarak harcanıyor, siliniyor, yok oluyorlar. Böylece onu bu tehlikeli durumdan kurtarmak için kendiliğinden bir çıkar yol bulunuyor; bu da Afrika'ya yapılan nedensiz, anlamsız seferdir. "Rastlantı" denen olaylar burada da gene ona yardımcı oluyor. Ele geçirilemeyecek bir kale olan Malta, bir tek silah sesi duyulmadan teslim oluyor ve ihtiyatsız emirler hep başarıyla sonuçlanıyor. Sonradan bir tek kayığı bile geçirmeyen düşman filosu kocaman bir ordunun geçmesine fırsat veriyor! Afrika'da hemen hemen silahsız bir durumda olan sivil halka birçok canavarlıklar yapılıyor, üste-

lik bu canavarlıkları yapan insanlar, hatta özellikle başlarında bulunan lider, kendi kendilerini bunların Sezar'a ve Makedonyalı İskender'e yakışacak çok iyi şeyler olduğuna inandırıyorlar.

Kendisi için hiçbir şeyi kötü saymamasına, aksine her davranışıyla gururlanmasına yol açan ve ona anlaşılmaz, doğaüstü bir güç kazandıran "onur" ve "yücelik" ideali, daha doğrusu sonradan bu adamı da ona bağlı insanları da yönetecek olan bu ideal anlayışı, Afrika çöllerinde zihinde işlene işlene yer ediyor. Ne yaparsa hepsi başarıyla sonuçlanıyor. Vebaya yakalanmıyor. Tutsakların canavarca öldürülmesinden ötürü suçlanmıyor. Çocukça bir ihtiyatsızlık göstererek, hiçbir nedene dayanmadan ve soylu bir insana yakışmayan bir davranışla felaket içinde bulunan arkadaşlarını yüzüstü bırakarak Afrika'dan çekilip gitmesi bile bir başarı olarak kabul ediliyor ve düşman filosu onu iki kez elinden kaçırıyor. Başarıyla sonuçlanan cinayetlerinin etkisi altında, tam anlamıyla başarılarının sarhoşluğu ile başı dönmüş bir halde, oynayacağı rolü alabilecek bir durumda, hiçbir nedeni yokken Paris'e geldiğinde daha iki yıl önce onu mahvedebilecek olan cumhuriyet hükümetinin parçalanması son haddini bulmuştu; hiçbir partiye bağlanmamış yepyeni bir insan olarak ortaya çıkması o sırada daha da yükselmesinden başka bir işe yaramıyor.

Elinde hiçbir plan yoktur; her şeyden korku duymaktadır. Ama partiler ona dört elle sarılarak aralarına katılmasını istiyorlar.

Yalnız o, yalnız İtalya'da, Mısır'da kendi aklının yarattığı "onur" ve "yücelik" kavramlarını ideal haline getirmiş, kendi kendine çılgınca tapan ve gözünü budaktan esirgemeyen bir cüretle cinayetler işleyebilen o adam, içten bir tavırla söylediği yalanlarla ileride meydana gelecek kaçınılmaz olayları savunabilirdi.

Kendisine yükleyecekleri görev için ona ihtiyaçları vardı; bu yüzden neredeyse onun isteği dışında ve kararsızlığına, hatta elde hiçbir planı bulunmamasına rağmen, yaptığı bütün yanlışlara göz yumarak onu iktidarı ele geçirmek amacıyla yapılan bir tertibin içine sürüklüyorlar; bu tertip de başarıyla sonuçlanıyor!

Onu neredeyse ite kaka liderler toplantısına sokuyorlar. Birden korkuya kapılıyor, mahvolduğunu düşünerek kaçmak istiyor, güya bayılmış gibi yapıyor; kendisini felakete sürüklemesi gereken

anlamsız şeyler söylüyor; buna rağmen Fransa'nın daha önce her şeyi çabucak kavrayan gururlu yöneticileri, şimdi artık rollerinin bittiğini sezerek onun hissettiği çekingenlikten daha büyük bir çekingenliğe kapılıyor, iktidarı koruyabilmek ve onu mahvetmek için söylemeleri gereken sözleri değil de hiç ilgisi olmayan bambaşka şeyleri söylüyorlar.

Rastlantı, daha doğrusu milyonlarca rastlantı, ona iktidarı kazandırıyor ve bütün insanlar aralarında sözbirliği etmiş gibi bu iktidarı sağlamlaştırmaya çalışıyorlar. Fransa'nın o zamanki yöneticilerini ona boyun eğecek karakterde insanlar haline getiren rastlantılardı; iktidara geldiği vakit onu tanıyan Birinci Pavel'i o karakterde bir insan yapan gene rastlantılardı; kendisine karşı yapılan bir tertibi ona zarar vermek şöyle dursun, iktidarını sağlamlaştırmaya yarayan bir olay yapan da rastlantılardır. Rastlantılar, Anghien Dükü'nü eline düşürüyor, elinde olmayarak onu öldürmesine yol açıyor ve bu da başvurulan bütün çarelerden çok daha etkili olarak haklı olduğuna, daha doğrusu güçlü olduğu için haklı olduğuna inandırıyor. Rastlantı sayesinde, kendisini mahvedeceği apaçık belli olan İngiltere seferine hazırlandığı, bu amaçla bütün güçlerini savaşacak duruma getirdiği halde, bu niyetini hiçbir zaman gerçekleştirmiyor, bunu yapacak yerde zaten hiç çarpışmadan teslim olan Mack'la Avusturyalılara saldırıyor. Austerlitz'de zaferi kazanmasına yol açan da gene "rastlantılarla" "dehasıdır." Meydana gelecek olaylara katılmayan İngiltere dışında yalnız Fransızlar değil, bütün Avrupa, bütün insanlık, işlediği cinayetlere karşı eskiden duydukları dehşete rağmen, şimdi gücünü kabul ederek onun anladığı anlamda "yücelik" ve "onur" ideallerini benimsiyor; bütün bunlar şimdi onlara çok akıllıca yapılmış, çok güzel şeyler olarak görünüyorlar.

Batıdaki güçler, sanki kendilerini denemek istiyorlarmış gibi, yapılacak olan sefere hazırlanarak 1805'te, 1806'da, 1807'de ve 1809'da olmak üzere birkaç kez doğuya doğru yönelmiş, gittikçe güçlenmiş, gittikçe büyümüştü. 1811 yılında Fransa'da meydana gelen bir grup insan, Orta Avrupa'daki milletlerle bir araya gelerek koca bir kitle meydana getiriyorlar, grup büyüdükçe de onunla birlikte hareketin başına geçen insanın haklı olduğunu belirtme

gücü gittikçe artıyor. Hareketin başına geçen adam, büyük seferden önceki on yıllık hazırlanma dönemi içinde Avrupa'daki bütün taçlı kişilerle birleşiyor.

Dünyanın maskesi düşmüş taçlı kişileri, Napolyon'un "onur" ve "yücelik" idealine, hiçbir anlam taşımayan, akla yatkın olmayan bu idealine karşı koyamıyorlar. Her biri ardı ardına ona kendi küçüklüklerini göstermek için birbirleriyle yarış ediyorlar. Prusya Kralı o "yüce" adamın gözüne girmek için, dalkavukluk etsin diye kendi karısını ona gönderiyor. Avusturya İmparatoru, bu adamın kendi kızını, imparator kızı olmasına bakmayarak odasına almasını bir lütuf sayıyor; milletlerin kutsal saydığı şeyleri koruyan papa, dinî nüfuzuyla o "yüce" insanın daha da yükselmesine hizmet ediyor. Napolyon'un kendisinden çok, çevresinde bulunan herkes, onu olup bitenlerde ve olacak şeylerde bütün sorumluluğu üzerine almaya ve rolünü oynamaya hazırlıyor. Hiçbir davranışı, hiçbir kötülüğü ya da söylediği hiçbir adice yalan yok ki hemen çevresinde bulunanların sözlerinde "yüce" bir eylem biçimini almasın. Almanların onun için düşünebilecekleri en iyi bayram, Auerstädt ve Lena'nın kutlanmasıdır. Yalnız kendisi değil, dedeleri, kardeşleri, evlat edindikleri ve damatları da yüce oluyor. Aklının son gücünü de yok etmek ve onu oynayacağı korkunç role hazırlamak için ne varsa hepsi yapılıyor, o hazır olunca çevresindeki güçler de hazır duruma geliyorlar.

Akın doğuya doğru yöneliyor ve son hedef olan Moskova'ya ulaşıyor. Başkent ele geçiriliyor; Rus ordusu hiçbir dönemde, hiçbir düşman ordusunun karşısında olmadığı derecede mahvolmuştur. Austerlitz'den Wagram'a dek yapılan bütün eski savaşlarda böylesine bozguna uğradığı, yok edildiği görülmemiştir. Öyleyken Napolyon'u art arda gelen bir dizi başarıyla onu daha önce kestirilen amaca götüren "rastlantılarla," "dehasının" yerine, birden tam tersini yaratacak sayısız başka "rastlantılar" meydana geliyor. Borodino'da nezle oluşundan dondurucu soğuklara ve Moskova'yı yakan ilk kıvılcıma dek sayısız rastlantılar oluyor ve bu sefer dehanın yerini bir eşi daha bulunmayan bir budalalık, bir adilik alıyor...

Akıncı güç geri çekiliyor, tekrar ileri atılıyor, sonra gene kaçıyor. Şimdi artık bütün rastlantılar Napolyon'un lehine değil, zararına oluyor.

Bu sefer tam tersine, doğudan batıya doğru bir hareket meydana geliyor ve bu hareket, daha önce batıdan doğuya yapılan harekete, özellikle üzerinde durulacak kadar benzemektedir. 1805'te, 1807'de ve 1809'da, asıl büyük seferden önce, doğudan batıya doğru aynı akın denemeleri, gruplar arasında da aynı zincirlemeler oluyor; Orta Avrupa'daki milletler aynı biçimde harekete katılıyor; sonradan seferin ortasında da aynı kararsızlık ve amaca yaklaştıkça aynı hızlanma görülüyor.

Artık son amaç olan Paris'e ulaşmıştır. Napolyon da Napolyon'un hükümeti de ordusu da parçalanmıştır. Napolyon'un kendisi ise artık bir anlam taşımıyor; artık bütün hareketlerinin zavallıca, adice şeyler olduğu apaçık belli oluyor. Öyleyken gene anlaşılmaz bir rastlantı oluyor; müttefikleri başlarına gelen felaketin sorumluluğunu Napolyon'da buluyorlardı, gücü ve nüfuzu elinden alınıyor, canavarlıklarda, zalimce davranışlarda bulunduğu ortaya çıkıyor. Böyle olunca, on yıl önce ya da bir yıl sonraki gibi, Napolyon onlara kanun dışına çıkmış bir haydut olarak görünmeliydi. Oysa hiç kimse onu böyle görmüyor. Çünkü rolü daha bitmemişti. Bu yüzden on yıl önce ve bir yıl sonra kanun dışına çıkmış biri, bir haydut sayılan adam, bir muhafız kıtası ve nedense kendisine ödenen milyonlarla birlikte Fransa'dan iki gün uzaklıkta bulunan, kendisine bağışlanan adaya gönderiliyor.

IV

Milletlerin fırtınalı denizi duruluyor, kıyılar boyunca yatışıyordu. Dalgaları artık dinmiş, sakinleşmiş denizin üzerinde, harekâtın yavaşlamasında kendilerinin rol oynadıklarını sanan diplomatların oradan oraya mekik dokuyarak çizdikleri halkalar meydana geliyordu.

Ama sakinleşmiş görünen deniz birden tekrar kabarıyor. Diplomatlar sanıyorlar ki güçlerin bu yeni baskısı aralarındaki anlaşmazlıktan ileri geliyor; hükümdarları arasında bir savaşın meydana gelmesini bekliyorlar. Durum onlara çözülmez bir karışıklık içinde görünüyor. Oysa yükseldiğini hissettikleri dalga, bekledikleri yönden gelmiyor. Yükselen bu dalga aynı hareket noktasın-

dan, Paris'ten geliyor. Bu, batıdan gelen akının geriye çekilirken kıyılara son kez çarpmasından başka bir şey değildir; bu son çarpış, çözülemeyecekmiş gibi görünen diplomatik güçlükleri çözecek, bu dönemin askerî çatışmalarını sona erdirecekti.

Fransa'nın elinde avucunda hiçbir şey bırakmayan adam, hiçbir tertibin yardımı olmadan, tek başına, hem de yanında asker bulunmadan Fransa'ya geliyor. Herhangi bir bekçi kendisini yakalayabilecekken garip bir rastlantı sonucu hiç kimse onu yakalamıyor, aksine herkes bir gün önce lanetlediği, bir ay sonra da gene lanetle anacağı adamı coşkunlukla karşılıyor.

Çünkü son bir toplu hareketi haklı göstermek için ona ihtiyaç vardır.

Hareket olup bitiyor. Son koz artık oynanmıştır. Aktöre giysilerini çıkarıp yüzünden allıkları ve sürmeyi yıkayarak çıkarması emrediliyor; bundan böyle ona ihtiyaç olmayacaktır.

Aradan birkaç yıl geçiyor ve o adam tek başına kaldığı adasında kendine karşı acınacak bir komedi oynuyor, bunu yapmasına hiç gerek olmadığı halde, eylemlerini haklı göstermek için adice entrikalar çeviriyor, yalan söylüyor, böylece bütün dünyaya, insanların güç sandıkları şeyin gerçek yüzünü göstermiş oluyor; oysa onu bütün o dönemlerde görünmez bir el yönetmiştir.

Yönetmen, dramı bitirip aktörü soyduktan sonra, onu bize göstermiştir.

– Bakın, inandığınız işte budur! İşte o adam budur! Şimdi sizi harekete geçirenin o olmadığını, sizi benim yönettiğimi görüyor musunuz? diyor.

Fakat hareketin gücüyle gözleri körleşmiş insanlar, uzun bir süre bunu bir türlü anlayamamışlardır.

I. Aleksandr'ın, yani doğudan batıya, ters yönde yapılan hareketin başına geçen kişinin yaşamı ise daha da büyük bir zorunlu nedenler ve sonuçlar dizisidir.

Kendi varlığıyla başkalarına siper olup doğudan batıya doğru yapılan hareketin başında bulunan kişi için gerekli olan neydi?

Gerekli olan, adalet duygusu ve Avrupa işlerine ilgiydi. Ama bu uzaktan uzağa ve bazı küçük hesaplarla gölgelenen bir ilgi olmamalıydı. Aynı durumda bulunan arkadaşlarına, yani o çağdaki hü-

kümdarlara oranla ahlak bakımından daha yüksek bir düzeyde olması gerekliydi. Yumuşak, cana yakın bir kişiliği olmalıydı. Napolyon'a karşı kullanmak üzere hakarete uğramış bir insanın kişisel duygusu gerekliydi. Bütün bunlar I. Aleksandr'da vardı. Hepsi bütün geçmişi dolduran, "rastlantı" adı verilen sayısız olaylarla daha önceden hazırlanmıştı. Bu hazırlıkta yetiştirilişinin, aldığı terbiyenin, liberal düşünceler beslemeye başlamasının, çevresinde ona öğüt veren müşavirler bulunmasının, Austerlitz'in Tizit'in ve Erfurt'un rolü olmuştur.

İç savaş olup biterken tarihî kişiliği olan bu insanın hiçbir eylemi yoktur, çünkü eylemde bulunması gerekli değildir. Ama Avrupa'da genel büyük bir savaş zorunluğu ortaya çıkınca aynı insan belirli bir anda hemen kendisine ayrılan yere geçiyor ve Avrupa ordularını birleştirip onları amaca götürüyor.

Amaca ulaşılmıştır. 1815 yılının son savaşından sonra Aleksandr bir insanın sahip olabileceği nüfuzun en yüksek basamağına varmıştır. Peki, bu nüfuzu nasıl kullanmaktadır?

Avrupa'yı barışa kavuşturan adam, gençliğinden bu yana idaresi altındaki milletlerin iyiliği için çırpınan, kendi yurdunda ilk kez liberal kurumlar ortaya atan I. Aleksandr, şimdi daha da büyük bir nüfuza kavuştuğu, bu yüzden halkının mutluluğunu sağlayabilecek bir duruma geldiği bir sırada (sürgünde bulunan Napolyon insanlığı nasıl mutluluğa eriştirebileceğini düşünerek çocuksu, yalan yanlış planlar tasarlayıp dururken) kendisine düşen görevi yaptıktan sonra üzerinde Tanrı'nın elini hissedince birden nüfuz denilen şeyin önemsizliğini kavrıyor, ondan yüz çeviriyor ve onu nefret ettiği, küçümsediği, gerçekten adi insanların eline teslim ederek:

– Bu bize göre değil! Bize göre değil! Ancak size yakışan bir şey! Ben de insanım, ben de sizin gibi bir insanım. Bırakın beni, ben de bir insan gibi yaşayayım ve ruhumun selameti ile Tanrı'yı düşüneyim! diyor.

Güneş ile evrendeki her atom nasıl kendi kendini tamamlayan birer yuvarlak ise her atom nasıl parçalanmaz bir bütün olarak insanın özüne varmayacağı bir şeyse kişilik de aynı biçimde, kendi-

ne özgü, amaçlar taşıyan bir şeydir. Bunun nedeni insan zekâsının kavrayamayacağı genel anlamlı bir amaca yöneltilmiş olması, ona hizmet etmesidir.

Çiçeğin üzerinde bulunan arı, bir çocuğu sokar. Çocuk arıdan korkar ve arının amacının insanları sokmak olduğunu söyler. Şair çiçeğin tacına yapışan arıyı zevkle seyreder ve "Arının amacı çiçeğin kokusunu emmektir," der. Arı yetiştiricisi, arının çiçeklerin polenini aldığını, sonra da onu kovana getirdiğini görür ve "Arının amacı bal toplamaktır," der. Başka bir arı yetiştiricisi kovandaki yaşantıyı daha yakından inceledikten sonra, "Arının amacı kraliçe arıyı ve yavruları beslemek, daha doğrusu arı türünün sürekliliğini sağlamaktır," der. Botanik bilgini arının katmerli bir çiçekten ayrılıp ayaklarında polen tozuyla bir başka bitkiye konduğunu, orada bir birleşme meydana getirdiğini görür ve "Arının amacı budur," der. Bir başkası bitkilerin oradan oraya yayılmasını incelerken arının buna yardım ettiğini görür ve bu yeni gözlemci belki arının asıl amacının bu olduğunu ileri sürer. Ama arının en son amacına ne birinci, ne ikinci, ne de üçüncü amaçlar (insanın aklı ancak bu amaçları kavrayabilecek niteliktedir) varmış olur. İnsan aklı, bu amaçlar dizisini araştıra araştıra yükselirken kendisi için en son amacın kavranılamayacak bir şey olduğunu daha büyük bir kesinlikle anlar.

İnsan, ancak arının hayattaki başka olaylara uyan özelliklerini gözleyebilir. Tarihî kişilerin ve tarihte rol oynamış milletlerin amaçları konusunda da durum aynıdır.

V

1813 yılında Bezuhov ile evlenen Nataşa'nın düğünü, eski Rostov ailesinde sevinçli son olay oldu. Kont İlya Andreyeviç, aynı yıl öldü ve onun ölümüyle, her zaman olduğu gibi, aile dağıldı.

Son yılın olayları: Moskova'nın yanışı, oradan kaçış, Prens Andrey'in ölümü, kontesin çektiği acı. Bütün bunlar art arda gelen darbeler gibi ihtiyar kontun başına inmişti. Üzüntüden yıpranmış ihtiyar, bütün bu olayların anlamını kavrayamıyormuş, hatta bunları kavramaya gücü olmadığını hissediyormuş, başını eğerek ken-

disini öldürecek yeni darbeler bekliyormuş gibi davranmıştı. Bazen korkuya kapılıp şaşkın şaşkın dolaşıyor, bazen anormal derecede hareketli oluyor, yeni yeni işler yapmaya hazır görünüyordu.

Nataşa'nın düğünü görünüşte onu bir süre için avutur gibi oldu. Ziyafetler, yemekler veriyordu. Belli ki neşeli görünmek istiyordu. Ama neşesi eskiden olduğu gibi herkese bulaşmıyor, aksine onu tanıyan, onu seven insanlarda acıma uyandırıyordu.

Piyer karısını alıp gittikten sonra kont sessiz bir adam olmuş, sürekli canının sıkıldığından yakınmaya başlamıştı. Birkaç gün sonra, hastalanıp yatağa düştü. Daha hastalığının ilk günlerinde doktorların tesellisine rağmen artık bir daha ayağa kalkamayacağını anlamıştı. Kontes, üzerini bile değiştirmeden, tam iki hafta kocasının başucundaki koltuktan ayrılmadı. Kocasına her ilaç verişinde, kont hafif hafif ağlayarak hiçbir şey söylemeden elini öpüyordu. Son gün ise hıçkıra hıçkıra ağlayarak karısından ve o sırada yanında bulunmayan oğlundan çiftliği har vurup harman savurduğu için özür diledi. Bu konuda en büyük suçun kendisinde olduğunu hissediyordu. Kutsal ekmeği yedikten ve son dinî töreni de yaptırdıktan sonra, sessiz sedasız hayata gözlerini yumdu. Ertesi gün, ölene karşı son görevlerini yapmak üzere bir ahbap ve dost kalabalığı, Rostovların kira ile tuttukları evi doldurdu. Kaç kez evinde yemek yemiş, dans etmiş, kaç kez onunla için için eğlenmiş olan insanların hepsi şimdi aynı samimi duyguyla, aynı sitem dolu ve duygulu tavırla, kendilerini birine karşı savunmak istiyorlarmış gibi:

– Ne olursa olsun, çok iyi insandı. Bu tip insanlara artık rastlanmaz... Kimin kusuru yok ki... diyorlardı.

Kont, her şey daha bir yıl böyle sürüp giderse sonunun ne olacağını kestiremeyecek kadar işleri karıştırdığı bir sırada, beklenmedik bir anda ölmüştü.

Babasının ölüm haberi kendisine ulaştığında, Nikolay Rus ordularıyla birlikte Paris'teydi. Hemen ordudan istifa etti ve terhis edilmeden izin alarak Moskova'ya döndü. Kontun ölümünden bir ay sonra, servetinin ne durumda olduğu bütün ayrıntılarıyla ortaya çıktı. Kimsenin bilmediği küçük küçük, çeşit çeşit sayısız borçların varlığı herkesi şaşırtmıştı. Borçlar varlıkların iki misliydi...

Akrabaları, ahbapları, Nikolay'a mirastan vazgeçmesini öğütlediler. Ama Nikolay mirastan vazgeçmeyi babasının kendisi için kutsal olan anısına karşı hakaret sayıyordu. Bu yüzden mirastan vazgeçilmesinden söz edilmesini bile istemiyordu: Mirası bütün borçları ödemek zorunluluğu ile birlikte kabul etti.

Kont sağken o belirsiz, ama üzerinde büyük etki yapan sınırsız iyi kalpliliği yüzünden uzun bir süre ses çıkarmayan alacaklıların hepsi birden icraya başvurmuşlardı. Her zaman olduğu gibi aralarında kim alacağını daha önce alacak diye bir yarışma başladı. Bir vakitler Mitenka gibi ellerinde paraya çevrilmeyecek senetler, bağışlar bulunanlar, şimdi en büyük isteklerde bulunan inatçı alacaklılar arasına girmişlerdi. Nikolay'a ne erteleme olanağı ne de başını dinleyecek bir zaman veriyorlardı. Görünüşte ihtiyara acıyanlar bile onun yüzünden kayıplara uğradıklarını söylüyor (eğer gerçekten böyle bir kayıpları olmuş ise,) şimdi karşılarına çıkacak, hiçbir suçu olmadığı açıkça bilindiği halde borçları seve seve ödemeyi üzerine alan genç vârisin üzerine acımadan atılıyorlardı.

Nikolay'ın önerdiği anlaşma şartlarının hiçbiri gerçekleşmedi; çiftlik icra ile yarı fiyatına satıldı; buna rağmen borçlarının yarısı hâlâ ödenmemişti. Nikolay, borçlar arasında gerçek borç olarak kabul ettiği, para olarak alınmış bir kısmını ödemek için enistesi Bezuhov'un teklif ettiği otuz bin rubleyi aldı. Geriye kalan borçları yüzünden hapse girmemek için de (alacaklılar onu bununla tehdit edip duruyorlardı) gene göreve başladı.

Alay komutanı olarak birinci dereceye ulaştığı orduya artık dönemezdi. Çünkü şimdi annesi kendisini hayata bağlayan son dal olarak ona dört elle sarılıyordu. Bu yüzden Moskova'da, kendisini eskiden tanıyan insanların çevresinde kalmak istemediği ve sivil olarak çalışmaktan nefret ettiği halde, orada memur olarak görev aldı. Çok sevdiği üniformasını çıkardı, annesi ve Sonya ile birlikte Sivtzev Düzlüğü'nde kiralık bir eve yerleşti.

Nataşa ile Piyer o sırada Nikolay'ın durumundan habersiz, Petersburg'da oturuyorlardı. Nikolay, enistesinden para aldıktan sonra, içinde bulunduğu sıkıntılı durumu ondan gizlemeye çalışıyordu. Aldığı bin iki yüz rublelik maaşıyla düşündüğünden de kötü duruma düşmüştü. Çünkü bu para ile yalnız annesini, Son-

ya'yı ve kendisini geçindirmekle kalmıyor, aynı zamanda annesini fakir olduklarını belli etmeyecek bir havada yaşatmaya çalışıyordu. Kontes çocukluğundan bu yana alıştığı lüksten yoksun olarak yaşanabileceğini anlayamazdı. Bu yüzden durmadan bunun oğlu için ne kadar zor olduğunu kavrayamayarak bazen bir ahbabı göndermek üzere fayton ısmarlamasını (kendi arabaları yoktu), bazen kendisi için pahalı bir yiyecek, oğlu için şarap, bazen de Nataşa'ya, Sonya'ya hatta Nikolay'ın kendisine sürpriz yapmak için hediye parası istiyordu.

Sonya ev işlerine bakıyor, teyzesine hizmet ediyor, ona yüksek sesle kitap okuyor, kaprislerine, açığa vurmadığı gizli düşmanlık duygularına boyun eğiyor, Nikolay'ın içinde bulundukları fakirliği yaşlı kontesten saklamasına yardım ediyordu. Nikolay, Sonya'nın annesi için yaptıklarından ötürü ödenemeyecek bir minnet borcu duyuyor, onun sabrına, bağlılığına hayranlık duyuyor, yine de ondan uzaklaşmaya çalışıyordu.

Sonya aşırı derecede iyi yürekli, tam anlamıyla kusursuz olduğu ve kötülenecek hiçbir yönü, hiçbir suçu bulunmadığı için onu kırıyor gibiydi. Sonya'da insanları değerli kılan her şey vardı, ama başkalarını onu sevmeye zorlayacak özellikler azdı. Nikolay, Sonya'ya ne kadar değer verse de onu pek az sevdiğini hissediyordu. Sonya'nın kendisine yazdığı mektupta sözünü geri verdiğini, onu serbest bıraktığını açıklamasından hemen yararlanmıştı. Şimdi de onun karşısında sanki aralarında olup bitenler çoktan unutulmuş ve hiçbir zaman yeniden alevlenemezmiş gibi bir tavır takınıyordu.

Nikolay'ın içinde bulunduğu durum gittikçe kötüleşiyordu. Maaşından para artırmak konusundaki düşüncelerinin gerçekleşemeyecek bir hayal olduğu anlaşılmıştı. Para artırmak şöyle dursun, annesinin isteklerini yerine getirirken küçük küçük şeyler için borca giriyordu. Bu durumda hiçbir kurtuluş çaresi göremiyordu. Akrabalarının mirasa konmuş zengin biriyle evlenmesi için yaptıkları teklifler onu tiksindiriyordu. Durumun bir başka çıkar yolu olarak annesinin ölümü hiçbir zaman aklına gelmiyordu. Hiçbir şey istemiyor, hiçbir şeyden umut beklemiyordu: Hatta ruhunun derinliklerinde durumunun çaresizliğinden ötürü karanlık ve cid-

di bir anlam taşıyan bir memnuniyet duyuyor gibiydi. Üzüntülerini paylaştıklarını söyleyen ve gurur yaralayıcı yardım tekliflerinde bulunan eski tanıdıklarıyla karşılaşmamaya çalışıyor, dikkatini dağıtacak, onu eğlendirecek her şeyden kaçırıyor, hatta evde de annesiyle pasyans açmaktan, hiç konuşmadan odada bir aşağı bir yukarı dolaşmaktan ve arka arkaya çubuk tellendirmekten başka hiçbir iş yapmıyordu. Bu duruma dayanabilmek için bu kötü ruh halini sürdürmek gerektiğini hissediyor, elinden geleni yapmaya çalışıyor gibiydi.

VI

Kışın başında Prens Mariya Moskova'ya geldi. Rostovların ne durumda bulunduklarını dolaşan söylentilerden öğrenmiş, herkesin dediğine göre çocuğun annesi uğruna kendisini feda ettiğini işitmişti.

Kendi kendine, "Zaten ondan başka türlü davranış beklemezdim," diyor, bunu söylerken de sevilmeye değer bir insanı sevdiği için memnunluk duyuyordu. Rostovların bütün ailesine karşı beslediği dostça duyguları, hemen hemen akrabalığa varan ilişkileri düşünerek onları ziyaret etmeyi görev sayıyordu. Ama Voronej'deyken Nikolay'la aralarında gelişen ilişkiden korkuyordu. Bununla birlikte kendisini zorlayarak kente gelişinden birkaç hafta sonra Rostovlara gitti.

Kontesin odasına ancak kendi odasından geçilebildiği için Prenses Mariya'yı önce Nikolay karşıladı. Daha prensese bakar bakmaz yüzünde genç kadının beklediği sevinç yerine, o zamana dek prensesin onda hiç görmediği soğuk, kupkuru, gururlu bir ifade belirdi. Nikolay hatırını sordu, sonra onu annesine götürdü ve yanında beş dakika kadar oturduktan sonra odadan çıktı.

Prenses kontesin yanından ayrılırken gene karşısına Nikolay çıktı. Bambaşka, resmî ve soğuk bir tavırla onu sofaya kadar götürdü. Prensesin kontesin sağlık durumu konusunda söylediği sözlere de hiçbir karşılık vermedi. Bakışıyla, "Size ne? Beni rahat bırakın," der gibiydi.

Prensesin arabası evden uzaklaştıktan sonra, Nikolay Sonya'nın

yanında, öfkesini bastırmaya gücü yetmediğini belli eden bir tavırla ve yüksek sesle:

– Ne gelip duruyor buralara? Ne istiyor yani? Bu hanımefendilerden, bütün bu nazik davranışlarından bıktım, usandım! dedi.

Sonya memnuniyetini güçlükle gizlemeye çalıştı:

– A! Öyle şey söylenir mi, Nikolay! Prenses o kadar iyi kalpli ki! Hem *maman* onu öyle seviyor ki!

Nikolay karşılık vermedi; artık prensesten hiç söz etmemek istiyordu. Ama prensesin gelişinden sonra, ihtiyar kontes her gün birkaç kez ondan söz etmeye başladı.

Prensesi övüyor, oğlunun onu ziyaret etmesini ısrarla istiyor, prensesi daha sık görmek istediğini söylüyor, bununla birlikte ondan söz edince öfkeleniyordu.

Nikolay, annesi prensesten söz ederken susmaya çalışıyor, ama onun bu susuşu kontesi öfkelendiriyordu.

– Prenses çok değerli, çok iyi bir genç kız! diyordu. Sen de onu ziyaret etmelisin. Hiç değilse biriyle görüşmüş olursun: Bizimle herhalde canın sıkılıyordur.

– Canım, ben öyle bir şey istemiyorum ki, anneciğim.

– Bir vakitler istiyordun, şimdi, "İstemiyorum," diyorsun. Vallahi seni anlamıyorum yavrum. Bir taraftan sıkılıyorsun, bir taraftan kimselerle görüşmek istemiyorsun.

– Ben sıkıldığımı söylemedim ki size.

– Nasıl söylemedin? Artık onu görmek bile istemediğini söyledin. Prenses çok değerli bir genç kızdır, her zaman da ondan hoşlanmışsındır; şimdi durup durup bir sürü nedenler ileri sürüyorsun, zaten herkes benden her şeyi saklıyor.

– Hiç de değil anneciğim.

– Senden hoşlanmadığın bir şey isteseydim hadi neyse. Oysa ben senden yapılan ziyareti iade etmeni istiyorum. Hem bana öyle geliyor ki bu ziyareti iade etmeni basit bir nezaket kuralı emrediyor... Senden bunu rica etmiştim... ama şimdi artık karışmıyorum. Madem annenden gizlediğin şeyler var.

– Peki, mademki istiyorsunuz, giderim.

– Ben kendim için bir şey istemiyorum; bunu senin için istiyorum.

Nikolay, içini çekiyor, bıyığının ucunu ısırıyor, annesinin dikkatini başka bir şeye çekmeye çalışarak pasyans açıyordu.

İkinci, üçüncü ve dördüncü gün gene aynı konuşmalar tekrarlandı.

Prenses Mariya, Rostovları ziyaret edip de Nikolay onu böyle beklenmedik bir tavırla karşıladıktan sonra, ilk adımı atıp Rostovlara gitmek istememekte haklı olduğunu düşünmek zorunda kalmıştı.

Kendini avutmak için gururundan yararlandı: "Zaten başka bir şey beklemiyordum ki! Benim onunla hiçbir ilgim yok. Benim istediğim sadece her zaman bana iyilik etmiş ve kendisine pek çok şey borçlu olduğum ihtiyar kadını görmekten başka bir şey değildi!"

Ama bu düşüncelerle bir türlü sakinleşemiyordu. Ziyaretini hatırladıkça pişmanlığa benzeyen bir duyguyla üzülüp duruyordu. Artık Rostovlara gitmemek ve bütün bunları unutmak için kesin bir karar verdiği halde, hep belirsiz bir huzursuzluk duyuyordu. Kendi kendine ona üzüntü veren şeyi sorduğu vakit, bunun Rostov'la ilişkilerinin olduğunu kabul etmek zorunda kalıyordu. Rostov'un soğuk, nazik tavrı prensese karşı beslediği duygulardan ileri gelmiyordu (Prenses bunu biliyordu). Bu tavır bir şeyi örtbas ediyordu. İşte bu örtbas edilen şeyin ne olduğunu meydana çıkarmalıydı. Hissediyordu ki bunu meydana çıkarıncaya dek sakinliğe kavuşamazdı.

Kışın ortasında, bir gün prenses yeğeninin derslerini kontrol etmek için onunla birlikte çocuğun çalışma odasında otururken ona Rostov'un geldiğini haber verdiler. Prenses Mariya, sırrını belli etmemek, heyecanını göstermemek için kesin bir kararla Matmazel Bourienne'i çağırttı, misafir odasına onunla birlikte gitti.

Daha Nikolay'ın yüzüne bakar bakmaz onun sadece bir nezaket borcunu yerine getirmeye gelmiş olduğunu anladı. Ama Nikolay kendisine karşı nasıl davranırsa öyle davranmaya karar verdi.

Kontesin sağlık durumundan, ikisinin de tanıdıkları kişilerden, savaşla ilgili son haberlerden söz ettiler. Nezaketin gerektirdiği on dakika geçtikten sonra, artık konuğun kalkıp gidebileceği an gelince Nikolay ayağa kalkarak veda etti.

Prenses, Matmazel Bourienne'in yardımıyla konuşmaya çok iyi

dayanmış, ama Nikolay ayağa kalkarken hiç ilgilenmediği şeylerden söz etmekten yorulmuştu; o sırada kendi kendine neden yaşamda, yalnız ona bu kadar az mutluluk payı düştüğünü soruyordu ve bu düşüncesi zihnini o kadar uğraştırıyordu ki dalgındı. Nikolay'ın kalktığını bile fark etmeden o ışıklı gözlerini önüne dikmiş, hiç kımıldamadan oturuyordu.

Nikolay ona baktı ve dalgınlığını fark etmemiş gibi davranmaya çalışarak Matmazel Bourienne'e birkaç söz söyledi, sonra tekrar prensese baktı. Prenses hâlâ aynı pozda hareketsiz oturuyordu ve yumuşak yüzünde derin bir hüzün belirmişti. Nikolay birden ona karşı bir acıma duydu. Zihninde belirsiz bir düşünce vardı; belki prensesin yüzünde görünen bu hüznün nedeni oydu. Prensese yardım etmek, ona tatlı bir şey söylemek istiyordu. Ama ne söyleyeceğini bir türlü bulamıyordu.

– Hoşçakalın, prenses! dedi.

Prenses Mariya kendine gelerek kızardı ve içini çekti. Uykudan uyanmış gibiydi:

– Ah, özür dilerim, dedi. Ne o? Gidiyor musunuz kont? Güle güle! Peki ama... Kontesin yastığı ne olacak!

Matmazel Bourienne:

– Durun! Gidip hemen getireyim onu! diyerek odadan çıktı.

Nikolay da Prenses Mariya da susuyor, arada bir bakışıyorlardı.

Sonunda Nikolay, hüzünlü bir tavırla gülümsedi:

– İşte böyle prenses! dedi. Daha geçenlerde olmuş gibi görünüyor, ama ilk kez Boguçarovo'da görüştüğümüzden bu yana köprünün altından ne kadar su aktı! O zaman hepimiz nasıl da felaket içinde görünüyorduk. Oysa ben o günleri tekrar geri getirmek için neler vermezdim! Ama ne yapalım ki onlar artık geri getirilemez.

Prenses, Nikolay bunları kendisine söylerken o ışıklı bakışını gözlerinin içine dikmişti. Onun kendisine karşı nasıl bir duygu içinde bulunduğunu belirten bu sözlerdeki gizli anlamı kavramaya çalışıyor gibiydi:

– Evet evet, dedi. Ama sizin geçmişe üzülmenize hiç gerek yok kont! Benim anladığıma göre şimdiki yaşantınız ileride zevkle hatırlayacağınız bir şey olacak. Çünkü şimdi hayatınızı dolduran fedakârca davranışınız...

Nikolay, aceleyle prensesin sözünü kesti:

– Övgülerinizi kabul etmiyorum! dedi. Aksine kendi kendimi suçlayıp duruyorum. Her neyse, bu hiç de ilginç ve neşeli bir konu değil.

Bakışında gene o eski, soğuk ve kuru anlam belirmişti. Ama prenses artık onun içinde tanıdığı, sevdiği insanı görmüş ve yalnız o insanla konuşmaya başlamıştı.

– Öyle sanıyordum ki size bunu söylememe izin verirsiniz... Sizinle o kadar birbirimize yaklaştık ki... Hem sizinle "hem ailenizle" ve öyle sanıyordum ki üzüntünüzü paylaşmamı yersiz saymayacaksınız. Ama görüyorum ki yanılmışım.

Bunu söylerken sesi birden titremişti. Hemen kendini toplayarak:

– Nedenini bilmiyorum ama siz eskiden bambaşkaydınız ve...

Nikolay yavaşça:

– Bunun binlerce nedeni (neden derken mahsus bu sözün üzerinde durmuştu) vardır. Teşekkür ederim, prenses. Bazen o kadar ağırlık hissediyorum ki içimde...

Prenses Mariya'nın içinden bir ses, "Demek bundan! Demek bundan ötürü!" diyordu. Kendi kendine, "Evet ben, yalnız onun bu neşeli, iyilik dolu, apaçık bakışını, yalnız yakışıklılığını sevmedim. Onun soylu, sağlam karakterli ve fedakâr bir insan olduğunu tahmin etmiştim. Evet, şimdi o fakir, ben ise zenginim... Evet, yalnız bundan ötürü... Evet, öyle olmasaydı..." diyordu. Sonra onun eski yumuşaklığını hatırlayarak o iyilik dolu ama hüzünlü yüzüne bakarken birden niçin soğuk davrandığını anladı. Elinde olmayarak ona yaklaştı, neredeyse bağırarak:

– Ama neden kont? Neden? Söyleyin! Niçin? Bana bunu söylemelisiniz.

Nikolay susuyordu. Prenses:

– Biliyorum kont, sizin nedeninizi biliyorum, diye sözüne devam etti. Ama öyle acı duyuyorum ki... size bunu açıklayabilirim. Bilmediğim bir nedenle eski dostluğumuzdan beni yoksun etmek istiyorsunuz. Bu da bana acı geliyor.

Gözleri dolu dolu olmuştu, sesi ağlamaklıydı:

– Yaşantımda o kadar az mutluluk duydum ki, her kayıp bana çok acı geliyor. Özür dilerim... Güle güle.

Birden odadan dışarı çıkmak için ağlayarak kapıya doğru yürüdü. Nikolay onu durdurmaya çalıştı.

– Prenses! Allah aşkına durun! Prenses! diye seslendi.

Prenses Mariya arkasına baktı. Birkaç saniye hiç konuşmadan göz göze bakıştılar. O zaman, o uzak, o olamayacakmış gibi görünen şey, birden olanaklı, hatta kaçınılmaz bir şey oldu.

VII

1814 sonbaharında, Nikolay, Prenses Mariya ile evlendi; karısını, annesini ve Sonya'yı alarak onlarla birlikte Lısiye Gori'ye taşındı.

Üç yıl içinde, karısının çiftliklerini satmadan, kalan borçların hepsini ödedi. Ölen bir kuzeninden pek büyük olmayan bir mirasa konunca da Piyer'den almış olduğu parayı geri verdi.

Üç yıl daha geçti. 1820 yılına doğru Nikolay para işlerini öyle düzenlemişti ki Lısiye Gori çiftliğinin yakınlarında, pek büyük olmayan bir çiftlik satın aldı ve babasının çiftliği olan Otradnoye Çiftliği'ni geri almak için görüşmelere başladı. Bu her zaman hayalinde yaşattığı, en çok istediği şeydi.

Önce zorunluluk yüzünden çiftlik işleriyle uğraşa uğraşa kısa bir süre içinde çiftçiliğe o kadar merak sarmıştı ki bu iş onun en çok sevdiği, hemen hemen bütün zamanını verdiği bir uğraş oldu. Nikolay, basit bir çiftlik sahibiydi, yeniliklerden, özellikle o zamanlar moda olmaya başlayan İngiliz usulü tarım metotlarından hoşlanmıyordu. Çiftçilik hakkında yazılmış teori kitaplarıyla alay ediyor, fabrikalardan, pahalıya mal olan ürünlerden, çok masraf isteyen buğday çeşitleri yetiştirmekten hoşlanmıyor, çiftçiliğin başka herhangi bir dalı ile uğraşmıyordu.

Çiftçiliği her zaman gözlerinin önünde bir bütün olarak görüyordu. Bu bütünde ayrı bir bölüm yoktu. Çiftlikte en önemli olan ne toprak, ne havada bulunan oksijen, ne azot, ne özel bir yapısı olan bir saban, ne de gübreydi. En önemli silah, azotun da oksijenin de gübrenin de sabanın da etkilerini göstermeleri için kullanılan en önemli araç, toprakta çalışan köylüydü. Nikolay çiftçiliğe başlayıp da ayrı ayrı bölümlerini öğrenmeye başladığında dikkati özellikle köylü üzerinde toplanmıştı; ona öyle geliyordu ki köy-

lü yalnız bir araç değildi, aynı zamanda hem amaç hem de yargıçtı. Başlangıçta köylüyü dikkatle inceliyor, sadece ona emir veriyormuş, onu yönetiyormuş gibi bir tavır takınıyordu. Oysa aslında sadece köylülerden kullandıkları metotları öğreniyor, onların sözlerini dinliyor, neyin kötü, neyin iyi olduğu konusundaki yargılarına kulak veriyordu. Ancak zevklerini, eğilimlerini öğrendikten, onun dilini kullanmaya başladıktan ve sözlerindeki gizli anlamı kavramayı başardıktan, yani köylü ile hemen hemen akraba olduktan sonra, onu cesaretle yönetmeye, köylülerin kendisinden beklediklerini yerine getirmeye başlamıştı. Bu sayede çiftçilikteki çalışması en parlak sonuçları veriyordu.

Çiftliğin yönetimini üzerine aldıktan sonra kâtip, muhtar, temsilci atamalarında garip bir sezişle hemen hemen hiç yanılmıyordu. Seçme olanakları olsaydı köylülerin seçebilecekleri kişileri görev başına getiriyordu, bu yüzden atadığı yöneticiler hiçbir zaman değişmiyorlardı. Gübrenin kimyasal yapısını incelemeden, gelir ve gider hanelerini incelemeden (kendisi alaylı alaylı öyle derdi) köylülerin elinde ne kadar hayvan bulunduğunu öğreniyor ve elinde olan bütün olanaklarla bu sayıyı çoğaltmaya bakıyordu. Köylü ailelerinin en kalabalık olanlarını destekliyor, ailelerinin parçalanmasına izin vermiyordu. Tembel, ahlaksız ve zayıf karakterli olanları aynı derecede takip ettiriyor, cemiyetten kovmaya çalışıyordu.

Buğday ekiminde olsun, hasat zamanı ve samanların toplanması zamanı olsun, kendi tarlalarıyla köylülere ait tarlalara hiç ayrıcalık gözetmeden aynı derecede bakıyordu. Aynı zamanda pek az çiftçinin tarlaları bu kadar erken, bu derece iyi ekilmiş, sonra da toplanmış olur, pek azı onun kadar çok gelir sağlardı.

Uşaklarla ilişki kurmaktan hoşlanmazdı. Onlara hep "boş gezenin boş kalfası" der ve herkesin söylediğine göre onları fazla serbest bırakır, şımarmalarına yol açardı. Herhangi bir kölesi için emir vermek gerektiği, özellikle onu cezaya çarptırmak gerektiği vakit, kararsızlık gösterir, evde bulunan herkese danışırdı. Ancak bir köylü yerine bir uşağı askere göndermek fırsatı çıkınca bunu hemen en küçük bir kararsızlık göstermeden yapardı. Köylülerle ilgili emirlerinde ise hiçbir zaman kararsızlığa kapılmazdı. Biliyordu; verdiği emir bir kişiye ya da birkaç kişiye karşı herkesçe onaylanacaktı.

Bir insanı sadece keyfi istediğinden zahmete sokmak, cezalandırmak gibi bir işi yapmaz, sadece içinden geldiği için bir adamın görevini hafifletmez ya da ona ödül vermezdi. Yapılması ve yapılmaması gereken işler konusunda nasıl bir ölçüye dayandığını da açıklayamazdı, ama bu ölçü onun ruhunda sağlam, sarsılmaz bir temele dayanıyordu.

Herhangi bir başarısızlık ya da karışıklık karşısında sık sık, "Bizim Rus milleti işte böyledir," diye söylenir, köylüden nefret ettiğini sanırdı.

Oysa "bizim Rus milleti" dediğini yüreğinin bütün gücüyle sever, onun yaşantısından hoşlanırdı ve çiftçilikte iyi sonuçlar veren tek metodu, tek yolu bu sayede anlamış, onu benimsemişti.

Prenses Mariya, kocasını duyduğu bu sevgiden kıskanıyor, kendisi onu paylaşmadığı için üzülüyordu. Ancak kendisine yabancı gelen, ona apayrı görünen bu dünyanın Nikolay'a tattırdığı sevinçleri de üzüntüleri de anlamasına olanak yoktu. Nikolay'ın, güneş doğarken yatağından kalkıp bütün sabahını tarlada ya da harman yerinde geçirdikten, ekim, hasat ya da tarlaların otlardan temizlenmesi gibi işlerle uğraştıktan sonra çay içmeye döndüğünde neden bambaşka bir heyecan, bir mutluluk içinde olduğunu anlayamıyordu. Nikolay'ın zengin bir çiftlik sahibi olan köylü Matyev Yermişin'in bütün gece ailesiyle birlikte tarlalardan demet demet buğdayları taşıdığını ve henüz hiç kimsenin tarlalarının toplanmamış olduğunu, oysa kendi tarlalarında demetlerin bağlanıp yan yana dizildiğini anlatırken niçin heyecanlandığını, bütün bunlardan niçin hayranlıkla söz ettiğini kavrayamıyordu.

Kurumaya yüz tutmuş yulaf başaklarının üzerine hızlı hızlı ılık bir yağmur yağdığı vakit neden pencereden balkona geçerek bıyık altından gülümseyip göz kırptığını, biçilen buğdayın ya da toplanmış demetlerin dizildiği tarlayı tehdit eden bir bulutu rüzgâr sürükleyip götürünce yüzü kızarmış, teni güneşte yanmış, pelin ve nane kokuları içinde eve dönerek ellerini ovuştura ovuştura, "Eh böyle bir günümüz olsun, ondan sonra benim ürünlerim de köylülerinki de toplanmış, ambarlara doldurulmuş olacak," diye niçin söylendiğini anlamıyordu.

İsteklerini her zaman yerine getirmeye hazır olan o iyi yürekli

Nikolay'ın, görevlerini bırakmalarına izin vermesi için kendisine başvuran bazı köylü kadınları ile köylülerin dileklerini ona bildirdiği vakit, "onu ilgilendirmeyen işe burnunu sokmaması gerektiğini" söyleyerek neden bu istekleri inatla, öfkeyle reddettiğini daha da az anlıyordu. Hissediyordu ki Nikolay'ın kendine özgü ve tutkuyla sevdiği bambaşka bir dünyası vardı. Ama bu dünyanın bağlı olduğu kuralları anlayamıyordu.

Prenses Mariya bazen onu anlamaya çalışarak kendi adamlarının iyiliği için uğraşmakla ne kadar sevap işlediğini söylüyor, ama o vakit Nikolay öfkeleniyor:

– Hiç de değil! Öyle bir şey hiç aklıma bile gelmez! Onların iyiliği için parmağımı bile kıpırdatmam! İnsan kardeşlerimizin iyiliği için uğraşmak falan filan... Bunlar hep romantik şeyler! Kadınca laflar! Benim en başta düşündüğüm, çocuklarımın günün birinde dilenmelerini önlemektir; varlığımızı sağken gerektiği biçimde düzenlemeliyim. Bütün sorunum bu! diye söyleniyor, güçlü hareketli bir insan olduğunu belli eden yumruğunu sıkıyordu. Tabii herkesin hakkını da vermeli. Çünkü eğer köylü çıplaksa, açsa ve tek atı varsa ne kendisine ne de bana yararı dokunacak kadar iş görebilir.

Nikolay'ın, herhalde bu yüzden, yani herhangi bir şeyi yalnız başkalarının hatırı için, tek iyilik etmek amacı ile yaptığını düşünmeyi doğru bulmadığı, her yaptığı ile bir şeyler yarattığına inandığı için serveti gittikçe artıyordu; komşu köylüler bile onları satın alması için gelip kendisine yalvarıyorlardı. O öldükten sonra da çiftlikleri nasıl yönettiğini gösteren hikâyeler köylüler arasında kutsal bir anı olarak uzun bir süre yaşadı. Tam bir çiftlik sahibiydi... Önce köylüleri, sonra kendini düşünürdü. Rüşvet de vermezdi. Tam anlamıyla bir çiftlik sahibiydi işte. "Başka ne denir!" diyorlardı.

VIII

Çiftlik idaresi konusunda Nikolay'ı üzen tek şey çabuk öfkelenmesi ve eski bir süvari olarak hemen sille tokat girmeye alışkın olmasıydı. Başlangıçta bunda bir suç göremiyordu. Ama evliliğinin ikinci yılında bu çeşit cezalar konusunda beslediği düşünceler birden değişti.

Bir yaz sabahı Boguçarovo'dan artık ölmüş olan Dron'un yerine gelen ve çeşit çeşit dalaverelerle görevini kötüye kullanmakla suçlanan muhtar çağrıldı. Nikolay onu kapıda karşıladı, sorduğu sorulara muhtarın verdiği ilk cevaplardan hemen sonra, sofadan çığlıklarla dayak sesleri duyuldu. Öğle vakti Nikolay yemeğe dönünce başını ta gergefinin üzerine kadar eğmiş olarak oturan karısının yanına geldi ve her zaman yaptığı gibi o sabah uğraştığı işlerden söz ederken laf arasında Boguçarovo'dan gelen muhtarı anlattı. Kontes Mariya, hep aynı pozda başını eğmiş, dudaklarını kısmış olarak oturuyor, kızarıp bozarıyor, kocasının sözlerine hiçbir karşılık vermiyordu.

Nikolay, olup bitenleri hatırlarken bile öfkeleniyor:

– Ne adi, ne namussuz herif! diyordu. Hiç değilse, bari bana sarhoş olduğunu, olup bitenleri görmediğini söyleseydi...

Birden:

– Ne oluyorsun Mari? diye sordu.

Prenses Mariya başını kaldırdı, bir şey söylemek istedi, ama hemen sonra aceleyle kaşlarını çatarak dudaklarını kıstı.

Nikolay:

– Ne var? Ne oluyorsun yavrucuğum? diye tekrarladı.

Aslında çirkin olan Prenses Mariya ağladığı vakit güzelleşirdi. Ama hiçbir zaman acıdan ya da bir şeye canı sıkıldığı için ağlamazdı; yalnız üzüldüğü ya da birine acıdığı için ağlardı. Gözyaşı döktüğü vakit, o ışıklı gözleri anlatılmaz bir güzellikte olurdu. Nikolay elini tutar tutmaz Prenses Mariya artık kendisini tutamadı, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı:

– Nikolay! Olup bitenleri gördüm... Gerçekten kabahatli. Ama neden sen, niçin sen?.. Nikolay! diye elleriyle yüzünü kapadı.

Nikolay sustu. Kıpkırmızı olmuştu. Karısının yanından uzaklaşarak hiç konuşmadan odada bir aşağı bir yukarı tur atmaya başladı. Karısının neden ağladığını anlamıştı. Ama ilk anda, çocukluğundan bu yana alıştığı, en basit şey saydığı bu davranışın kötü olduğu konusunda onunla aynı düşüncede olamayacağını, bunu kabul edemeyeceğini hissetti. "Nedir bu? Gereksiz bir duygusallık mı? Kadınca bir yufka yüreklilik gösterisi mi? Yoksa gerçekten bu sözlerinde haklı mı?" diye kendi kendine soruyordu. Kendi ken-

dine bu sorunu çözemeyince bir kez daha karısının üzüntülü ama gene de onu sevdiğini belirten yüzüne baktı ve birden onun haklı olduğunu, kendisinin ise çoktandır kendi vicdanına karşı suç işleyip durduğunu anladı. Karısına yaklaştı, yavaşça:

– Mariya! dedi. Bir daha böyle bir şey olmayacak! Sana söz veriyorum.

Sonra özür dileyen bir çocuk gibi sesi titredi:

– Asla olmayacak! diye tekrarladı.

Kontesin gözlerinden dökülen yaşlar hızlandı. Birden kocasının elini tutup öptü. Konuyu değiştirmek için Nikolay'ın parmağında Loakon başı bulunan yüzüğüne bakarak:

– Nikolay taşı ne zaman kırdın? diye sordu.

– Bugün işte! Hep aynı işten ötürü... Ah Mariya! Ne olursun bana gene onu hatırlatma, dedi ve gene kızardı. Sana şerefim üzerine söz veriyorum, bir daha asla böyle bir şey olmayacak. Bu da bana hep bu işi hatırlatan bir anı olarak kalsın!

O günden sonra, Nikolay, muhtarlarla ya da ustabaşılarla konuşurken öfkelenip de kan yüzüne hücum ettiği ve elinde olmayarak yumruklarını sıktığı vakit hep parmağındaki kırık yüzüğe dokunuyor, o zaman hemen öfkelendiği adamın karşısında gözlerini yere indiriyordu. Bununla birlikte, yılda bir iki kez kendini unutuyor, o zaman da karısına gelip yaptığını açıklıyor, bunun son olduğunu, bir daha böyle bir şeyin olmayacağını söyleyerek tekrar tekrar söz veriyordu.

Böyle anlarda kırılmış yüzüğünü işaret ediyor ve:

– Herhalde benden nefret ediyorsun Mariya, değil mi? diyordu. Bunu hak ettim!

Kontes Mariya kocasını avutmaya çalışarak, hüzünle:

– Böyle bir şey olup da kendini tutamayacağını hissettiğin zaman hemen çekilip gitsene! Hemen uzaklaşıver oradan! diyordu.

Nikolay, ildeki aristokrasi arasında saygı duyulan ama sevilmeyen bir insandı. Aristokratların çıkarları onu ilgilendirmiyordu. Bu yüzden bazıları onu gururlu, bazıları da budala sayıyorlardı. Bahar ekiminden başlayarak hasada kadar yazın bütün zamanı çiftlik işleriyle geçiyordu. Sonbaharda da çiftlik işleriyle uğraşırken olduğu gibi aynı ciddilikte başlıyor, avcılarıyla birlikte bir iki ay için sü-

rek avına gidiyordu. Kışın ise başka köylere gidiyor, okumakla vakit geçiriyordu. Okuduklarının çoğu her yıl, belirli bir para karşılığında getirttiği tarih kitaplarıydı. Söylediğine göre ciddi kitaplardan kendine bir kütüphane kurmaya çalışıyor ve satın aldığı bütün kitapları okumayı görev sayıyordu. Önemli bir iş yapıyormuş pozunda, çalışma odasına kapanıyor, saatlerce okuyordu; önce bu işi üzerine aldığı bir zorunluluk sayıyordu. Ama sonradan bu okuma, ona belirli bir zevk kazandıran, ona ciddi bir işle uğraştığını hissettiren bir iş olmuştu. Arabayla herhangi bir iş için dışarı çıktığı zamanlar dışında, kışın bütün vaktini evde geçiriyor, ailesiyle birlikte oturuyor, anneyle çocuklar arasındaki ilişkilerin en küçük ayrıntılarına kadar iniyordu. Karısına karşı gittikçe daha büyük bir yakınlık duyuyor, her gün onda yeni bir duygu hazinesi buluyordu.

Nikolay evlendiğinden beri Sonya da onun evinde oturuyordu. Nikolay, daha evlenmeden önce, kendini suçlayıp onu överek nişanlısına Sonya ile kendisi arasında olup bitenleri anlatmıştı. O zaman Prenses Mariya kuzenine karşı yumuşak ve iyi davranmasını rica etmişti. Şimdi ise kocasının suçluluğunu tam anlamıyla hissediyor, hatta Sonya'ya karşı kendisinin de suçlu olduğunu düşünüyordu. Nikolay'ın bu seçimi yapmış olmasında servetinin rol oynadığını sanıyor, Sonya'da hiçbir kabahat bulamıyor, onu yürekten sevmek istiyordu; fakat içinde ona karşı bir sevgi duymak şöyle dursun, sık sık içinde kötü duyguların uyandığını hissediyor, bunlara karşı koyamıyordu.

Bir gün, arkadaşı Nataşa'ya, Sonya'dan söz ederek kendisinin ona karşı haksızlık ettiğini söyledi.

Nataşa:

– Biliyor musun? dedi. Bak, sen İncil'i okudun, orada doğrudan doğruya Sonya ile ilgili bir yer var.

Kontes Mariya şaşırıp kaldı:

– Ne diyorsun?..

– Orada, "Sahip olana verilecek, sahip olmayandan alınacaktır," denildiğini hatırlıyor musun? İşte Sonya "sahip olmayandır". Neden hep böyle oluyor, bilmiyorum. Belki de onda yeteri kadar egoizm yok da ondan. Ama biliyorum, sahip olduğu elinden alınacak-

tır. Hem de alındı işte. Bazen ona müthiş acıyorum; eskiden Nikolay'ın onunla evlenmesini çok isterdim. Ama her zaman içimde sanki bu iş hiçbir zaman olmayacakmış gibi bir duygu vardı. Sonya renksiz, kokusuz, kısır bir çiçek. Anlıyor musun? Hani çileğin çiçeği gibi. Bazen onun için üzülüyorum, bazen de düşünüyorum ki onun yerinde olsaydık o bizim için bunları duymazdı, o bizim gibi hissetmiyor.

Kontes Mariya, Nataşa'ya İncil'deki sözleri başka türlü anlamak gerektiğini anlatıyor, ama Sonya'ya bakarken Nataşa'nın yaptığı açıklamanın doğru olduğunu kabul ediyordu. Gerçekten de Sonya, durumu kendisine hiç ağır gelmiyormuş gibi davranıyordu. Renksiz, kokusuz çiçek tanımlaması ona gittikçe daha çok yakışıyordu. Ayrı ayrı insanlardan çok bütün aileye değer veriyor gibiydi. Bir kedi gibi, insanlara değil, eve alışmıştı. İhtiyar kontese hizmet ediyor, çocukları okşuyor, şımartıyordu. Elinden gelen küçük, önemsiz hizmetleri her zaman yapmaya hazırdı. Ama nedense bütün bu yaptıkları elde olmayarak pek az minnetle karşılanıyordu...

Lısiye Gori yeniden tamir edilmişti. Ama artık ölen prensin zamanında olduğu gibi görkemli değildi.

Yoksulluk zamanlarında yapımına başlanan ek binalara sade bile denilemezdi. Eski taş temellerin üzerinde duran kocaman ev, ahşaptı ve yalnız içeriden sıvanmıştı. Birçok insanı alabilen, tahtaları boyanmamış, koca ev, çiftliğin ak kavaklarından ve kendi marangozlarının elinden çıkmış en basit eşyalarla, oturma yerleri sert divanlar, koltuklar, masalar, iskemlelerle döşenmişti. Evde herkese ve her şeye yer vardı. Uşaklar için ayrı odalar, misafirler için de ayrı daireler yapılmıştı. Rostovlarla Bolkonskilerin akrabaları bazen on altı at koşulu arabalarla, düzineleri bulan uşaklarıyla birlikte Lısiye Gori'ye gelir ve orada aylarca kalırlardı. Bundan başka, yılda dört kez, ev sahiplerinin isim günlerinde evde bir iki gün için yüz kişi kadar misafir toplanırdı. Yılın geri kalan zamanında ise alışılmış günlük uğraşılar, çiftliğin kendi ürünlerinden yapılmış besinlerin ikram edildiği çaylar, kahvaltılar, öğle ve akşam yemekleriyle düzeni hiç sarsılmayan bir yaşantı sürüp gidiyordu.

IX

1820 kışının 5 Aralık'ı, Aziz Nikolay yortusunun arifesiydi. O yıl Nataşa çocukları ve kocasıyla birlikte ağabeyine misafir gelmişti. Piyer, söylendiğine göre, işlerini görmek için üç haftalığına Petersburg'a gitmişti, ama gezisi, artık neredeyse yedinci haftayı doldurmak üzereydi. Her an gelmesi bekleniyordu.

5 Aralık günü, Rostovlarda, Bezuhovlar'dan başka Nikolay'ın eski dostu, emekli General Vasili Fiyodoroviç Denisov da konuktu.

Nikolay biliyordu ki ayın altısında, yani konukların bir araya toplanacağı yortu günü, sırtından köylü kaftanını çıkarıp ceket ve burunları dar çizmeler giymek, kendi eliyle yaptırdığı kiliseye gidip tören bittikten sonra kutlamaları kabul etmek, konuklara içkiyle meze ikram ederek soylu kişilerin seçiminden ve o yılki ürünlerden söz açmak zorunda kalacaktı; ama arife gününü, her zamanki hava içinde geçirmek hakkına sahip olduğunu düşünüyordu. Onun için o gün öğleden önce karısının yeğenine ait bir Riyazan köyünün muhtarının hesaplarını kontrol etti, iki iş mektubu yazdı ve gidip harman yerine baktıktan sonra sığırlarla atların bulunduğu avluya gitti... Ertesi gün büyük yortu olduğu için herkesin içeceğini düşünerek gereken tedbirleri aldı, öğle vakti eve döndü, ama karısıyla baş başa kalıp konuşmaya bile vakit bulamadan bütün evdekilerin toplandığı yirmi kişilik sofranın başında oturdu. Sofrada annesi, annesinin yanında oturan Belova adında ihtiyar bir kadın, karısı, üç çocuğu, dadı, çocuklarının öğretmeni, yeğeni, yeğeninin öğretmeni, Sonya, Denisov, Nataşa, Nataşa'nın üç çocuğu, dadılar, prensin Lisiye Gori'de sakin bir yaşantı sürdüren mimarı ihtiyar Mihail İvanoviç vardı.

Kontes Mariya, sofranın öbür başında oturuyordu. Ama daha kocası yerine oturur oturmaz, onun peçeteyi kaldırışından, önünde duran bardakla kadehi kendine doğru çekişinden, çiftlikle uğraştıktan sonra doğrudan doğruya sofraya oturup çorbasını içmeyişinden yine fena halde canının sıkıldığını anlamıştı. Kontes Mariya, onun bu ruh halini çok iyi bilir, kendisi neşeli olduğu vakit sakin sakin kocasının çorbasını içmesini bekler, ancak ondan sonra konuşmaya başlar, sıkıntısının hiçbir nedene dayanmadığını kabul ettirirdi; ama bu sefer gözlemlerinden yararlanmayı tamamen

aklından çıkarmıştı; Nikolay'ın hiçbir neden olmadığı halde durup dururken onu öfkelendirdiğini hissediyor, buna üzülüyor, mutsuzluk duyuyordu. Kocasına o zamana kadar nerede olduğunu sordu. Nikolay cevap verdi. Kontes Mariya gene çiftlikte her şeyin yolunda olup olmadığını sordu. Nikolay karısının sesinin tonunda bir anormallik fark ettiği için, hoşnutsuzlukla yüzünü buruşturarak baştan savma bir karşılık verdi.

Kontes Mariya, "Demek yanılmamışım, iyi ama bana neden kızıyor?" diye düşündü. Nikolay kendisine cevap verirken sesinin tonundan onun kendisine karşı hoşnutsuzluk duyduğunu, hatta konuşmayı bir an önce kesmek istediğini anlamıştı. Kendi sözlerinin de tabii olmadığını hissediyordu ama birkaç soru daha sormaktan kendini alamadı.

Sofrada konuşmalar, Denisov sayesinde kısa bir süre sonra herkesin katıldığı hareketli bir sohbete döndü. Bu yüzden Kontes Mariya kocasıyla konuşmadı. Sofradan kalkılıp da herkes ihtiyar kontese teşekkür etmeye giderken Kontes Mariya kocasına elini uzatarak onu öptü ve kendisine neden kırgın olduğunu sordu. Nikolay:

– Her zaman garip garip düşüncelere kapılırsın! Sana darılmak, aklımdan bile geçmez! dedi.

Ama Nikolay'ın "her zaman" sözü Kontes Mariya'nın sorusuna beklediği cevabı vermişti. Bu söz, "Evet, kırgınım, nedenini söylemek istemiyorum," anlamına geliyordu.

Nikolay karısıyla o kadar iyi bir yaşantı sürdürüyordu ki kıskançlıktan ötürü aralarında anlaşmazlık baş göstermesini isteyen Sonya ile ihtiyar kontes bile onları suçlamak için bir neden bulamıyorlardı. Bununla birlikte aralarında düşmanlık anları da oluyordu. Bazen özellikle en mutlu dönemlerinden sonra birden, birbirlerine karşı içlerinde bir yabancılık ve düşmanlık uyanıyordu. Bu duygu en çok Kontes Mariya hamile olduğu zamanlar kendini gösterirdi. O sırada da böyle bir durumdaydı.

Nikolay yüksek sesle, güya neşeliymiş gibi:

– *E... Messieurs et mesdames,*[1] dedi. Kontes Mariya'ya, Nikolay bunu kasıtlı olarak, onu gücendirmek için söylüyormuş gibi geliyordu.

1 E... Hanımlar ve beyler.

– Yarın saat altıda kalkmam gerekiyor. Yarın epey didineceğiz. Şimdi gidip biraz dinlenmeli.

Sonra Kontes Mariya'ya başka hiçbir şey söylemeden gidip küçük oturma odasındaki divanın üzerine uzandı.

Kontes Mariya, "İşte hep böyle yapıyor!" diye düşündü. "Herkesle konuşuyor, yalnız benimle konuşmuyor! Anlıyorum, anlıyorum, benden tiksiniyor. Özellikle böyle bir durumda olduğum için!"

Aynadan iyice şişmiş karnına, zayıflamış, sarı beyaz yüzüne ve her zamankinden daha iri görünen gözlerine baktı. Her şey ona tatsız göründü. Denisov'un bağırışları ile gülüşü, Nataşa'nın konuşmaları ve özellikle Sonya'nın ona yan yan gözetler gibi bakıp durması.

Zaten Sonya, Kontes Mariya'nın öfkeli olduğu sıralarda hırsını almak için ilk aklına gelen bahane oluyordu. Nelerden söz ettiklerini anlamayarak konuklarla birlikte bir süre oturduktan sonra yavaşça çıktı, çocukların odasına gitti.

Çocuklar dizili iskemlelere oturmuş, Moskova'ya gidiyorlardı, onu kendileriyle birlikte gitmeye davet ettiler. Kontes Mariya da oturup onlarla bir süre oynadı. Ama kocasının o hiçbir nedene dayanmayan öfkesi aklından çıkmıyor, ona üzüntü veriyordu. Kalktı, güçlükle parmaklarının ucuna basarak küçük çalışma odasına gitti.

Kendi kendine, "Belki de, uyumuyordur, uyumuyorsa onunla açıkça konuşurum," diye söyleniyordu. Büyük oğlu Andriyuşa annesinin davranışlarını izleyerek, parmaklarının ucuna basa basa arkasından geliyordu. Kontes Mariya onu görmedi.

Büyük oturma odasına girince Sonya:

– *Chère Mariya, il dort, je crois; il est si fatigué,*[1] dedi, Andriyuşa onu uyandırmasın.

Kontes Mariya'ya her gittiği yerde karşısında Sonya çıkıyormuş gibi geliyordu.

Kontes Mariya arkasına baktı, Andriyuşa'nın arkasından geldiğini gördü. Sonya'nın haklı olduğunu hissetti ve asıl bu yüzden birden kıpkırmızı oldu; kendini sert bir söz söylemekten güçlükle alı-

1 Sevgili Mariya, galiba uyuyor, öyle yorgun ki.

koyuyordu. Hiçbir şey söylemedi ve yalnız Sonya'nın sözünü dinlemiş olmamak için eliyle Andriyşa'ya arkasından gürültü etmeden, sessizce gelmesini işaret etti, kapıya yaklaştı. Sonya öbür kapıdan çıktı.

Nikolay'ın yattığı odadan karısının en küçük ayrıntılarına kadar tanıdığı düzenli soluk alışı duyuluyordu. Kontes Mariya bu sesi duyuyor, karşısında kocasının kusursuz, güzel alnını, bıyıklarını ve gecenin karanlığında sık sık, uzun uzun seyrettiği yüzünü görüyordu. Nikolay, birden hafifçe kımıldayarak boğazını temizledi. Aynı anda, kapının arkasından Andriyuşa:

– Babacığım! Annem burada duruyor! diye bağırdı.

Kontes Mariya korkudan sarardı ve oğluna işaretler yapmaya başladı. Çocuk sustu, kontese korkunç görünen sessizlik bir dakika kadar sürdü. Nikolay'ın kendisini uyandırmalarından nasıl hoşlanmadığını biliyordu. Birden kapının arkasından gene hafif bir hırıltı, bir kımıldama oldu, sonra Nikolay'ın hoşnutsuz sesi duyuldu.

– İnsana bir dakika rahat vermezler! Mariya! Sen misin? Neden getirdin onu buraya?

– Ben sadece nasılsın diye bakmaya geldim, onun arkamdan geldiğini görmemiştim... Özür dilerim.

Nikolay hafifçe öksürdü, sonra sustu. Kontes Mariya kapının önünden çekilip oğlunu çocuklara ayrılan odaya götürdü. Beş dakika sonra, Nikolay'ın sevgilisi üç yaşındaki kara gözlü Nataşa, ağabeyinden babasının küçük oturma odasında uyuduğunu öğrenince annesine belli etmeden koşarak onun yanına gitti. Kara gözlü küçük kız, hiç korkmadan kapıyı gıcırdatarak açtı, tombul, dolgun, küçük ayaklarıyla tok adımlar atarak divana yaklaştı, sırtını dönmüş yatan babasının pozunu inceledikten sonra parmaklarının ucuna basarak uzandı, Nikolay'ın başının altına soktuğu elini öptü. Nikolay, dudaklarında yumuşak bir gülümseyişle ona döndü.

Kapının öbür tarafından Kontes Mariya'nın korkulu fısıltısı duyuluyordu.

– Nataşa! Nataşa! Babacığın uyumak istiyor.

Küçük Nataşa ısrarlı bir tavırla:

– Hayır anne! Uyumak istemiyor! Gülüyor! dedi.

Nikolay doğruldu, ayaklarını aşağı indirerek kızını kucağına aldı. Sonra karısına:

– Gelsene Maşa! dedi.

Kontes Mariya odaya girerek kocasının yanına oturdu. Çekingen bir tavırla:

– Oğlanın arkamdan koştuğunu görmemiştim! dedi. Ben sadece...

Nikolay bir eliyle kızını tutarak karısına baktı ve kontesin yüzünde bir suçluluk fark edince öbür elini uzatarak ona da sarıldı, sonra onu saçlarından öptü. Nataşa'ya:

– Anneni öpmeme izin veriyor musun? diye sordu.

Nataşa, utana utana gülümsedi. Eliyle Nikolay'ın karısını öptüğü yeri işaret ederek:

– Bir daha! dedi.

Nikolay karısının zihninde bir sorunun kıvrıldığını biliyordu; ona karşılık vererek:

– Canımın sıkıldığını da nereden çıkardın bilmiyorum! dedi.

– Sen böyle bir tavır takındığın zaman, kendimi ne kadar mutsuz, ne kadar yalnız hissediyorum, bir bilsen! Anlatamam sana. Bana öyle geliyor ki...

Nikolay neşeyle:

– Yeter Mariya! Bunlar budalalık, başka bir şey değil. Utanmıyor musun sen?

– Bana öyle geliyor ki... Senin beni sevmen olanaksız bir şey... O kadar çirkinim ki... Zaten her zaman öyleyimdir... Hele şimdi... Bu durumda...

– Ah ne tuhaf kadınsın sen! Gönül kimi severse güzel odur! İnsan örneğin Malvina'yı ya da bir başkasını güzel olduğu için sevebilir. Karıma gelince... "Onu seviyor muyum?" diye sorsam kendime... Ne derim? Sevmek mi, ben... laf işte... nasıl anlatayım sana. Bak, yanımda olmadığın vakit, bir de aramızdan kara kedi geçmiş gibi bir durum oldu mu kendimi mahvolmuş hissediyorum. Artık hiçbir şey yapamıyorum! Şimdi söyle bakayım bana! Kendi parmağımı seviyor muyum ben? Sevmiyorum! Ama gel de onu kesmeye kalk bakalım...

– Hayır, öyle demek istemiyorum! Ama seni anlıyorum. Demek bana kırılmadın öyle mi?

Nikolay gülümsedi:

– Kırılmak laf mı? dedi ve ayağa kalkarak saçlarını düzeltip odada bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladı.

Şimdi artık barıştıklarından onun yanında yüksek sesle düşünür gibi:

– Bak dinle, aklıma ne geldi biliyor musun, Mari? dedi.

Aslında ona kendisini dinlemeye hazır olup olmadığını soruyordu. Kontes Mariya dinlese de dinlemese de birdi. Madem aklına bir düşünce gelmişti, bu düşünceyi onunla paylaşmalıydı. Bunun üzerine ona Piyer'i bahara kadar yanlarında kalması için kandırmak niyetinde olduğunu anlattı.

Kontes Mariya onu dinliyor, arada bir kendisi de bir şeyler söylüyor ya da aklından geçen düşünceleri açıklamaya başlıyordu. Kontesin düşüncesi çocuklardı. Nataşa'yı işaret ederek Fransızca:

– Bak, dişiliği daha şimdiden nasıl belli oluyor! dedi. Siz erkekler, biz kadınları mantıksızlıkla suçlarsınız. Oysa bizim mantığımız öyle. Ben ona, "Baban uyumak istiyor," diyorum, o ise bana "Hayır, gülüyor," diyor. Haklı olan da o!

Mutlu bir gülümseyişle konuşuyordu. Nikolay:

– Öyle! Öyle! dedi ve kuvvetli elleriyle kızını tutarak onu yukarılara kaldırıp omuzuna oturttu, sonra da ayaklarından tutup onunla birlikte odada dolaşmaya başladı.

Babanın da kızın da yüzünde aynı anlamsız mutluluk vardı. Kontes Mariya Fransızca olarak:

– Biliyor musun? Bana öyle geliyor ki haksızlık ediyorsun. Bunu fazla seviyorsun, diye fısıldadı.

– Eh ne yapayım! Gene de belli etmemeye çalışıyorum...

Bu sırada sofa ile ön odadan, kapıya bir araba geldiğini belirten gürültüler ve ayak sesleri duyuldu.

– Biri gelmiş!

Kontes Mariya:

– Herhalde Piyer'dir. Gidip öğreneyim, bakayım! diyerek odadan çıktı.

Nikolay, Kontes Mariya gidince kızını odanın içinde fırıl fırıl döndürmekte hiçbir sakınca görmedi. Soluk soluğa kalınca, hızlı bir hareketle gülen küçük kızı yere indirip göğsüne bastırdı. Zıpla-

yışları ona danslar hatırlattı ve o çocuksu yuvarlak, mutlu, küçük yüze bakarken, ihtiyarlayınca onu sosyeteye nasıl tanıtacağını düşündü. Babası kızıyla birlikte Danilo Kupor'u nasıl oynamışsa o da kendi kızıyla mazurka oynayarak salonda şöyle bir dolaşacaktı...

Birkaç dakika sonra Kontes Mariya odaya döndü:

– Gerçekten gelen oymuş Nikolay! dedi. Şimdi bizim Nataşa canlanır artık. Ah bir görseydin, geç kaldı diye nasıl azar işitti! Haydi çabuk yanlarına gidelim! Haydi gidelim! Canım, birbirinizi bıraksanıza artık!

Bu son sözü, babasına sokulup duran küçük kıza gülümseyerek söylemişti. Nikolay, kızını elinden tutarak yukarı çıktı. Ama Kontes Mariya oturma odasında kalmıştı. Kendi kendine:

– Hiçbir zaman, hiçbir zaman... Bir insanın bu derece mutlu olabileceğine inanamazdım! Hiçbir zaman! diye fısıldadı.

Dudaklarındaki gülümseyişle yüzü aydınlanmıştı. Ama birden içini çekti ve o derin bakışında hafif bir hüzün belirdi. Sanki o duyduğu mutluluktan başka, o anda elinde olmayarak hatırladığı bir dünyada ulaşılmaz bir mutluluk varmış gibi...

X

Nataşa 1813 yılında evlenmişti. 1820 yılında artık üç kızı ve doğmasını büyük bir tutkuyla beklediği, şimdi de emzirdiği bir oğlu olmuştu. Kendisi şişmanlamış, enine gitmişti. O kadar ki bu etli, canlı, güçlü anaya bakarken onun eski, incecik ve hareketli Nataşa olduğunu anlamak çok zordu. Yüzünün çizgileri kesinleşmiş, bir yumuşaklık, bir açık yüreklilik ifadesi kazanmıştı.

Yüzünde eskisi gibi durmadan yanan ve asıl çekici yönü olan heyecan ateşi yoktu. Şimdi çoğu zaman yalnız yüzü ve vücudu göze çarpıyor, iç dünyası hiç belli olmuyordu. Yalnız güçlü, güzel ve doğurgan bir dişi olarak görünüyordu. Şimdi içinde o heyecan ateşi, çok nadir olarak alevleniyordu. Bu ancak tıpkı şimdi olduğu gibi kocası bir yolculuktan dönünce, çocuğu hastalıktan kurtulunca, Kontes Mariya ile birlikte Prens Andrey'i hatırladığı anlarda (kocasının onu Prens Andrey'in anısından kıskandığını sanarak Piyer'le Prens Andrey'den hiç söz etmiyordu) ya da herhangi bir rastlantı sonucu

evlendikten sonra tamamen bıraktığı şana tekrar döndüğü vakit oluyordu. O gelişmiş, güzel vücudunda bu eski ateşin yanmaya başladığı nadir anlarda da eskisinden çok daha çekici bir kadın oluyordu.

Nataşa evlendikten sonra, kocasıyla birlikte bazen Moskova'da, bazen Petersburg'da, bazen Moskova dolaylarındaki köyde, bazen de annesinde, yani Nikolay'da oturuyordu. Sosyetede genç Kontes Bezuhova nadir görünürdü. Ona arada rastlayanlar Nataşa'dan hoşlanmamışlardı. Nataşa ne nazik ne de sevimliydi. Yalnızlıktan hoşlanıyor denilemezdi (Kendisi, yalnızlıktan hoşlanıp hoşlanmadığını bile bilmiyor, hatta bundan hoşlanmadığını sanıyordu). Ama ikide bir hamile kaldığı, doğurduğu, çocuklarını emzirdiği ve kocasının yaşantısının her anına katıldığı için, bu yaşantının gerektirdiği şeyleri ancak sosyeteden vazgeçerek karşılayabiliyordu. Nataşa'yı evlenmeden önce tanıyan herkes, onda meydana gelen değişikliğe, olağanüstü bir şeymiş gibi şaşırıp kalıyordu. Yalnız ihtiyar kontes anne olmanın verdiği bir sezgiyle Nataşa'nın bütün eğilimlerinin sadece bir amaca yöneldiğini, bunun da bir aile, bir eş sahibi olmak olduğunu ve bunu Otradnoya'da bağırarak söylediği zaman, sözlerinde şakadan çok gerçek payı bulunduğunu anlıyordu. Annesi Nataşa'yı anlamayan insanların hayretine şaşıyor ve her zaman onun ileride örnek bir eş, örnek bir anne olacağını bildiğini tekrarlayıp duruyordu.

Yalnız kocasına ve çocuklarına karşı duyduğu sevgide öyle bir aşırılığa düşüyordu ki yaptıkları neredeyse budalaca şeyler olarak görünüyordu.

Nataşa akıllı insanların, özellikle Fransızların verdikleri altın değerindeki öğütlere bir genç kızın evlendikten sonra kendisini bırakmaması, yeteneklerini körletmemesi, hatta genç kızlığında olduğundan daha çok giyimine dikkat etmesi ve kocasını kendisine bağlamak için evlenmeden önce olduğu gibi çekici görünmesi gerektiği konusundaki öğütlere uymuyordu. Aksine eskiden herkesi büyüleyen yeteneklerini bırakmıştı; oysa hiç değilse yeteneklerinden biri, olağanüstü denecek kadar güçlüydü; bu da şandı. Zaten bunları bırakmasının nedeni de bu yeteneklerinin ona gerçekten güçlü bir çekicilik kazandırmasıydı. Genç kadın başkalarının dediği gibi kendini bırakmıştı. Ne davranışlarına, ne sözlerinin in-

celiğine, ne kocasına, ne olumlu pozlarda görünmeye, ne giyimine, ne de kocasını ikide bir ileri sürdüğü isteklerle rahatsız etmemeye dikkat ediyordu. Bu kurallara aykırı ne varsa hepsini yapıyordu. Hissediyordu ki eskiden içgüdünün ona kullanmasını öğrettiği bütün o çekici yetenekleri şimdi de kullanacak olsa daha ilk anda içinde en küçük gizli bir nokta bırakmadan bütün varlığıyla, ruhunun bütünlüğüyle bağlandığı, teslim olduğu kocasına gülünç görünecekti. Hissediyordu ki onu kocasına bağlayan bağ, daha doğrusu Piyer'i ona doğru sürükleyen şey, romantik duygulara değil, bambaşka belirsiz, ama sağlam, tıpkı kendi ruhunu vücuduna bağlayan bağlar gibi sağlam bir şeye dayanıyordu.

Saçlarını kabartmak, krinolinler giymek ve kocasını kendine bağlamak için romanslar söylemek, ona sadece kendi kendini memnun etmek için süslenmek kadar garip görünecekti. Başkalarının hoşuna gitmek için süslenmeye gelince, belki de hoşuna gidecekti; kesin olarak bilmiyordu, ama bu işler için tam anlamıyla vakit bulamıyordu. Şarkı söylemek, giyimiyle uğraşmak ya da konuşurken söyleyeceği sözleri önceden tasarlamak için fazla uğraşmamasının asıl nedeni, gerçekten hiçbir zaman buna yetecek kadar vakit bulamamasıydı!

İnsanın bütün varlığıyla ancak bir tek konu üzerinde durabildiği bilinen bir şeydir; bu konu ne kadar önemsiz görünürse görünsün! Aynı zamanda dünyada hiçbir önemsiz konu yoktur ki insanın bütün dikkati üzerinde toplanınca sonsuza dek büyümesin. Bu da bilinen bir şeydir.

Nataşa'nın kendini tam olarak verdiği, içine gömüldüğü tek konu, ailesi, daha doğrusu kocasıydı; kocasını öyle idare etmeliydi ki o başka hiçbir şeye bağlılık duymayacak derecede kendisine, eve ve çocuklara, evet karnında taşımak, doğurmak, beslemek, yetiştirmek zorunda olduğu çocuklara bağlı olsun.

Kendisini uğraştıran bu konuya yalnız aklıyla değil bütün ruhuyla, bütün varlığıyla bağlandığı için bu konu gözünde gittikçe büyüyor, gücünün gittikçe daha az, daha önemsiz olduğu hissine kapılıyor, bu yüzden bütün enerjisini aynı noktaya toplamaya çalışıyor, fakat yapması gerektiğini sandığı bütün şeyleri, genede yapmaya vakit bulamıyordu.

Kadının hakları, eşlerin arasındaki ilişkiler, eşlerin özgürlüğü ve karşılıklı olarak sahip oldukları görevler gibi konular, o zamanlarda henüz bunlara şimdiki gibi "sorun" adı verilmediği halde, bugünkü gibi tartışılıyordu. Bütün bu sorunlar Nataşa'yı ilgilendirmek şöyle dursun, genç kadın onlardan hiçbir şey anlamıyordu.

Bunlar, o zaman da (şimdi olduğu gibi) evliliği sadece eşlerin birbirlerinden aldıkları zevk olarak ele alan, yani evliliğin yalnız başlangıcına değer veren, aile kurmak amacını bir kenara bırakan insanlar için var olan sorunlardı.

Bu konudaki tartışmalar ve bugün aynı konuda ortaya atılan sorunlar tıpkı "Yemekte en çok nasıl zevk alınabilir?" sorusu gibi tek amacının beslenme, evliliğin tek amacının da aile kurmak olduğuna inanan insanlar için düşünülemeyecek şeylerdi.

Yemek yemenin amacı yalnız vücudun beslenmesi ise iki defa yemek yiyen belki de daha fazla zevk alır ama amacına ulaşmış olmaz, çünkü mide iki yemeği birden sindiremez.

Evlenmenin amacı aile kurmak ise birçok kadınla ya da birçok erkekle olmak isteyen bir insan, belki de bu tür yaşantıdan çok zevk alır, ama hiçbir zaman bir aileye sahip olamaz.

Yemek yemenin amacı beslenme, evlenmenin amacı da aile kurmaksa bütün sorun sadece bir insanın midesinin sindirebileceği kadar yemek yemesinden ve aile kurmak için de gereğinden fazla eş almamasından, yani bir tek kişiyle evlenmesinden başka bir şey değildir. Nataşa'nın bir kocaya ihtiyacı vardı. Şimdi bu kocaya kavuşmuştu. Kocası ona bir aile kazandırmıştı. Bu bakımdan daha başka, daha iyi bir koca aramayı gerekli bulmak şöyle dursun, bütün manevi gücü, bütün yetenekleriyle kocasına ve ailesine hizmet etmeye o kadar yönelmişti ki eğer bir başkasıyla evli olmuş olsaydı durumunun ne olacağını hayalinden bile geçirmiyor, bunu düşünmekte bile ilginç bir yön bulamıyordu.

Nataşa, zengin sosyeteden hoşlanmıyordu; buna karşılık kendi yakınlarının, Kontes Mariya'nın, ağabeyinin, annesinin ve Sonya'nın yanında bulunmaktan zevk duyuyor, buna büyük değer veriyordu. Saçları karmakarışık olarak, sırtında sabahlıkla çocuğun odasından çıkıp üzerinde yeşil yerine sarı renkte bir leke bulunan çocuk bezini sevinçle, çekinmeden gösterebileceği, sağlık duru-

munun artık düzeldiğinden söz açabileceği, kendisini teselli edebilecek insanların yakınlığına değer veriyordu.

Nataşa o kadar kendini bırakmıştı ki giysileri, saçlarının biçimi rastgele söylediği sözler ve kıskançlığı (kocasını Sonya'dan, dadıdan ve güzel olsun çirkin olsun her kadından kıskanıyordu) yakınları arasında espri konusu oluyordu. Herkes Piyer'in kılıbık olduğu kanısındaydı. Gerçekten de öyleydi. Nataşa daha ilk günlerde kendi isteklerini ileri sürmüştü. Piyer karısında gördüğü ve kendisi için yepyeni olan bu tutuma ve yaşantısının her dakikasını eşine, ailesine ayırmak zorunda bulunduğu konusundaki görüşüne çok şaşırmıştı; bu istekler onu hayret içinde bırakmıştı. Ama aynı zamanda bu tüm gururunu okşamış, bu yüzden boyun eğmişti.

Piyer bu teslimiyet yüzünden bir kadına iltifat etmek şöyle dursun, gülümseyerek herhangi bir başka kadınla konuşmaya cesaret edemezdi. Kulübe ve sadece vakit geçirmek için ziyafetlere gidemezdi. Keyfi öyle istiyor diye para sarf edemezdi. Kendi işleri dışında (Nataşa bu işlerden hiçbir şey anlamadığı halde onlara büyük önem verirdi ve bilim dallarındaki uğraşlarını da bu işlerden sayardı) uzun bir süre için evden ayrılıp başka bir kente gidemezdi. Buna karşılık, Piyer evinde her şey üzerinde hak sahibiydi. Keyfini istediği gibi kullanabilirdi. Nataşa evde kocasına köle gibi hizmet ederdi. Piyer çalışma odasında okuduğu ya da yazdığı vakit, bütün ev halkı parmaklarının ucuna basarak dolaşırdı. Piyer bir konuda herhangi bir dileği olduğunu söyler söylemez hemen neden hoşlanıyorsa o derhal yapılırdı. Herhangi bir isteğini açıklar açıklamaz Nataşa fırlar, onu yerine getirirdi.

Bütün ev halkı, kocasının emirlerine göre, daha doğrusu Nataşa'nın tahmin etmeye çalıştığı isteklerine uygun olarak idare edilirdi. Ailenin yaşantısının biçimi, oturduğu yer, ahbapları, ilişkileri, Nataşa'nın uğraştığı işler, çocukların terbiyesi, hepsi Piyer'in isteklerine göre olurdu. Nataşa bununla da kalmaz, Piyer'in konuşma sırasında söylediği sözlerden bile düşündüklerini anlamaya çalışırdı. Gerçekten de Piyer'in asıl isteğinin ne olduğunu çok doğru tahmin eder, bir kez bunu anladıktan sonra da artık onu yerine getirmek için seçtiği yoldan Nataşa'yı kimse vazgeçiremezdi. Piyer

bile artık bir isteğinden cayıp başka bir şey isteyecek olsa Nataşa ona karşı da gene onun silahlarıyla savaşırdı.

Piyer'in hiçbir zaman unutamadığı ilk zor dönemlerinde öyle olmuştu. Nataşa, zayıf, çelimsiz olarak doğan ilk çocuklarını dünyaya getirip, üç süt anne değiştirmek zorunda kalıp da üzüntüsünden yatağa düşecek hallere gelince Piyer ona Rousseau'nun süt anne kullanmanın doğaya aykırı, zararlı bir şey olduğu konusundaki düşüncelerini bildirmiş, bu konuda onunla aynı düşüncede olduğunu söylemişti. Bunun üzerine Nataşa ondan sonraki çocuk dünyaya geldiğinde, annesine bile karşı gelmiş, doktorlar, hatta kocası da çocuğunu emzirmesini doğru bulmadıkları halde bunun duyulmamış, hatta zararlı bir şey olduğunu ileri sürerek kendi düşüncesinde ısrar etmiş, ondan sonraki bütün çocuklarını da emzirmişti.

Karı koca sinirli oldukları zaman sık sık aralarında tartışıyor, bu tartışmalardan sonra Piyer sevinç ve hayretle karısının yalnız sözlerinde değil, davranışlarında da onun karşı koyduğu kendi düşüncesinin etkisini buluyordu. Üstelik bu düşünce Nataşa'nın davranışlarında Piyer'in tartışma sırasında heyecanla konuşurken yaptığı gereksiz şeylerden tamamen arınmış oluyordu.

Yedi yıllık bir evlilik hayatından sonra, Piyer sevinerek kötü bir insan olmadığını hissediyordu. Bunu hissetmesinin nedeni de kendisini eşinde yansımış olarak görmesiydi. Kendisinde iyi ve kötü olanı karışık ve birbirini gölgeler biçimde hissediyordu. Ama karısına yalnız gerçekten iyi olan yönleri yansıyordu: Tam anlamıyla iyi olmayan ne varsa hepsi karısına yansıyan imgede bir yana bırakılmış oluyordu. Bu yansıma mantıklı bir düşüncenin sonucu da değildi, bambaşka, esrarengiz, kendiliğinden, doğrudan doğruya meydana gelen bir yansımaydı.

XI

İki ay önce Piyer, Rostovlara konuk olarak geldikten sonra, Prens Fedor'dan kendisinin en önemli kurucu üyelerinden olduğu bir derneği uğraştıran önemli bazı konuların tartışılması için onu Petersburg'a çağıran mektubu almıştı.

Nataşa kocasının bütün mektuplarını olduğu gibi bu mektubu-

nu da okuduktan sonra, yokluğunun kendisine çok ağır gelmesine rağmen, Petersburg'a gitmesini önerdi. Kocasının aileyle ilgili işlerinin dışında kalan çalışmalarını anlamadığı halde onlara büyük bir önem veriyor, her zaman onun bu çalışmalarına engel olduğunu düşünerek endişe ediyordu. Piyer mektubu okuduktan sonra ona soru sorup çekingen bir tavırla bakınca Petersburg'a gitmesini, ama ne zaman döneceğini kesin olarak söylemesini rica ederek karşılık vermişti. Böylece Piyer'e dört haftalık bir izin verilmiş oluyordu.

Oysa şimdi Piyer'in geriye dönüş tarihinin üzerinden iki hafta geçmişti. Bu yüzden Nataşa bir türlü geçmeyen bir korku, bir üzüntü ve sinirlilik içindeydi.

Yeni durumdan memnun kalmayan bir general olarak emekliye ayrılan ve son iki haftadır Rostovlara konuk olan Denisov, Nataşa'ya hayretle, hüzünle, vaktiyle sevilmiş bir insanın ona hiç benzemeyen bir portresine bakar gibi bakıyordu. Eskiden kendisini büyüleyen varlıkta şimdi somurtkan bir tavır, can sıkıntısını açığa vuran donuk bir bakış görüyor, sorulanlara hiç uymayan cevaplar ve çocukların odasında olup bitenlere dair konuşmalardan başka bir şey bulamıyordu. Onda görüp duyduğu yalnız bunlardı.

Nataşa bütün bu süre içinde üzgün ve sinirliydi; özellikle annesi, ağabeyi ya da Kontes Mariya, Piyer'i bağışlaması için gecikmesine birtakım bahaneler uydurmaya çalışarak onu teselliye kalkıştıkları zaman öyle oluyordu.

– Hep saçma, boş boş şeyler! diyor, çok önemli olduklarına kesinlikle inandığı o konulardan, Hep de hiçbir sonuç vermeyen tartışmalar, hep o düşünce çatışmaları, hep o budalaca dernekler! diye bahsediyordu. Sonra tek oğlu Petya'ya yemek yedirmek için çocukların odasına gidiyordu.

Dünyada hiç kimse, hiçbir şey ona göğsünün ucuna yapışan ve ağzının hareketleriyle mini mini burnunun soluk alışını hissettiği bu üç aylık küçücük varlık kadar sakinleştirici ve akıllıca şeyler söyleyemezdi. O küçük varlık, "Öfkeleniyorsun, kıskanıyorsun, ondan intikam almak isterdin! Korkuyorsun! Oysa bak işte ben buradayım, yanındayım. Bak işte buradayım!" diyordu ve buna verecek hiçbir karşılık yoktu. Bu gerçek olandan da daha fazla bir şeydi.

Nataşa endişe içinde geçirdiği bu son iki hafta boyunca tesel-

li bulmak için çocuğun yanına o kadar çok koşup gelmiş, onunla o kadar çok uğramıştı ki sonunda gereğinden fazla süt verdiği için çocuk hastalanmıştı. Nataşa çocuğun hastalığından ötürü büyük bir korkuya kapılmıştı. Oysa o sırada muhtaç olduğu şey buydu. Çocuğu ile uğraşırken kocası için duyduğu endişeye daha kolay dayanabiliyordu.

Piyer'in arabası evin kapısı önünde gürültüyle durduğunda Nataşa çocuğu emziriyordu. Hanımını nasıl sevindireceğini bilemeyen dadı, sessizce ama hızlı hızlı yürüyerek, pırıl pırıl bir yüzle içeriye girdi.

Nataşa neredeyse uykuya dalmak üzere olan çocuğu uyandırmamak için kımıldamaktan korkuyordu. Hemen:

– Geldi mi? diye fısıldadı.

Dadı:

– Geldiler, efendim! diye fısıltıyla karşılık verdi.

Nataşa'nın bütün kanı yüzüne hücum etti, elinde olmayarak ayaklarını kımıldattı. Ama fırlayıp kocasının yanına koşamazdı. Çocuk gözlerini açarak baktı; "Buradasın değil mi?" diyor gibiydi. Sonra gene tembel tembel dudaklarını şapırdatmaya başladı.

Nataşa memesini yavaşça çekerek çocuğu salladı, sonra onu dadısına verdi ve hızlı adımlarla kapıya doğru yürüdü. Ama kapıya gelince sevinçle hemen çocuğu bıraktığı için vicdan azabı duyar gibi oldu, dönüp baktı. Dadı dirseklerini kaldırarak bebeği karyolanın parmaklığının üzerinden yatağa yatırmak üzereydi. Hanımıyla kendisi arasında laubaliliğe varan bir samimilik olduğu için buna güvenerek gülümsedi.

– Siz gidin canım! Gidin siz, hanımefendi! Üzülmeyin! Üzülmeyin. İçiniz rahat etsin, diye fısıldadı.

O zaman Nataşa hafif adımlarla sofaya koştu. Ağzında pipoyla çalışma odasından çıkan Denisov, işte bu sırada onda ilk kez eski Nataşa'yı gördü. Genç kadının tamamen değişmiş yüzünde parlak, ışıl ışıl, sevinçli bir aydınlık dalga dalga yayılıyor gibiydi. Koşarak giderken:

– Geldi! dedi.

O zaman Denisov pek o kadar sevmediği Piyer'in gelmesine seviniyormuş gibi bir his duydu.

Nataşa koşarak sofaya girince orada kürklü bir palto giymiş, iri bir karaltının atkısını çözmekle uğraştığını gördü.

Kendi kendine, "Oymuş! Oymuş! Gerçekten gelmiş! İşte karşımda!" diye söylendi. Ona doğru atıldı, sarıldı ve onu kendisine doğru çekerek başını göğsüne dayadı. Sonra onu yavaşça iterek kendisinden uzaklaştırdı. Piyer'in hafiften buz tutmuş, kızarmış, mutlu yüzüne baktı. "Evet, gerçekten o! Hem de mutlu... sevinçli..."

Birden son iki hafta içinde geçirdiği bekleyiş acılarını hatırladı: Yüzündeki ışıl ışıl sevinç yok oldu. Somurttu ve Piyer'in üzerine hemen öfkeli, sitemli sözler bir çağlayan gibi döküldü.

– Tabii sen memnunsun, sen eğlendin... ya ben ne durumdaydım? Ne iyi, ne iyi. Hiç değilse çocuklara acısaydın. Çocuğu emziriyordum, sütüm bozuldu! Üzüntüden! Petya az kalsın ölüyordu. Sen ise çok neşeli şeyler varmış gibi duruyorsun. Tabii, sana ne? Sen neşelisin.

Piyer biliyordu ki kabahati yoktu, çünkü daha önce gelemezdi. Biliyordu ki karısının bu öfkeli patlayışı ayıp bir şeydi. Gene biliyordu ki bir iki dakika sonra hepsi geçecekti. Asıl önemlisi, o anda neşeli ve sevinçliydi. İçinden gülümsemek geliyordu ama buna cesareti yoktu. Acınacak, korkulu bir tavır takındı, büzülerek:

– Vallahi gelemezdim! dedi. Peki ama Petya'ya ne oldu?

– Şimdilik bir şeyi yok, gidelim. Hiç de sıkılmıyorsun! Ah, bir görseydin, sen yokken ne kadar üzüldüm, neler çektim...

– Sen iyisin ya?

Nataşa ellerini bırakmıyordu.

– Gel odamıza gidelim! Haydi gel, diyordu.

Bunun üzerine kendi odalarına gittiler.

Nikolay'la karısı Piyer'i aramaya çıktıkları vakit, Piyer çocukların odasındaydı; kocaman sağ elinde yeni uyanmış memedeki oğlunu tutuyor, onu sallıyordu. Geniş yüzünde, dişleri eksik olan ağzını geren neşeli bir gülümseme vardı. Fırtına çoktan geçmişti ve kocasıyla oğluna duygulu bir tavırla bakan Nataşa'nın yüzünde neşeli pırıl pırıl bir güneş parlıyordu.

Nataşa:

– Peki, Prens Fedor'la her şeyi güzel güzel konuştunuz mu? diyordu.

– Evet, her şey çok güzel oldu!

– Bak tutabiliyor. (Çocuğun başını tuttuğunu kastediyordu.) Ah, beni o kadar korkuttu ki! Peki prensesi gördün mü? Gerçekten o adama âşık mıymış?

– Evet! Düşün bir kez!

Bu sırada Kontes Mariya ile Nikolay içeri girdiler. Piyer onlarla oğlunu kucağından indirmeden eğilerek öpüştü ve sordukları sorulara cevap verdi. Ama belliydi ki anlatılacak ilgi çekici pek çok hikâyeler bulunduğu ve konuşulması gereken birçok şeyler olduğu halde, Piyer'in bütün dikkati başını sallayıp duran kukuletalı çocuğun üzerinde toplanıyordu.

Kontes Mariya çocuğa bakıyordu, ona oyunlar yaparak:

– Ne sevimli şey! dedi.

Kocasına doğru döndü.

– Bak Nikolay! Senin bu mucize denilecek güzel şeylerle nasıl olup da ilgilenmediğini bir türlü anlayamıyorum!

Nikolay soğuk bir tavırla çocuğa baktı:

– Ne yapayım, anlamıyorum! Anlamıyorum, işte, dedi. Bence şu anda bir parçacık et, başka bir şey değil. Haydi gidelim, Piyer!

Kontes Mariya kocasını savunmaya çalıştı:

– Siz ona bakmayın, gerçekten öyle şefkatli bir babadır ki. Yalnız çocuk bir yaşına gelirken sever onu...

Nataşa:

– Ama Piyer öyle değil! dedi. Çocuklara kusursuz dadılık edebilir... Hep, "benim elim tam bebeğin kıçına göredir," der. Baksanıza.

Piyer gülerek:

– Ama bu bebeğinkine göre değil, dedi. Çocuğu Kontes Mariya'dan alıp dadısına uzattı.

XII

Her gerçek ailede olduğu gibi Lısiye Gori'deki evde de birbirinden ayrı birkaç dünya vardı; bunların her biri kendi özelliğini koruyor, biri diğerinin hatırı için fedakârlıkta bulunuyor ve hepsi birden büyük, uyumlu bir bütün oluşturuyordu. Evde meydana gelen

herhangi bir olay bu dünyalarda yaşayan insanlar için aynı şekilde sevinçli, üzücü ya da önemliydi; ama her biri başka dünyalarda yaşayanlara bağlı olmadan, yalnız kendine özgü nedenlere dayanarak herhangi bir olaya seviniyor ya da üzülüyordu.

Piyer'in gelişi de böyle sevinçli, önemli bir olaydı ve aynı şekilde herkesin üzerinde bir etki bıraktı:

Uşaklar (bunlar efendileri konusunda en doğru yargıda bulunan insanlardır, çünkü onların konuşmalarına, duygularına, davranışlarına ya da yaşantılarının biçimine bakarak yargıda bulunurlar), Piyer'in gelişine sevinmişlerdi. Biliyorlardı; Piyer orada iken kont her gün çiftliği dolaşmaktan vazgeçerek daha neşeli, daha iyi kalpli olacaktı. Sevinmelerinin bir nedeni daha vardı: Biliyorlardı ki bayramda herkese cömert hediyeler verilecekti.

Çocuklarla dadılar da Bezuhov'un gelişine sevinmişlerdi, çünkü hiç kimse onların evdeki yaşantıya katılmalarını sağlamak için Piyer kadar çare bulamazdı. Müziğine uyarak akla gelebilecek her türlü dansların yapılabileceğini ileri sürdüğü ekosesi (bildiği tek parça da buydu) klavsende çalmasını bir tek o biliyordu, herhalde herkese hediyeler de getirmişti.

Şimdi artık dalgalı, kızıl saçlı, zayıf, güzel gözlü, hasta görünüşlü, zeki, on beş yaşlarında bir çocuk olan Nikolenka da sevinçliydi, çünkü "Piyer Amca"sı büyük bir hayranlık, hatta tutkuya varan bir sevgi duyduğu insandı.

Piyer'e özel bir sevgi göstermesi için hiç kimse Nikolenka'ya etkide bulunmuyordu ve onu ancak nadir olarak görüyordu. Ayrıca onu yetiştiren Kontes Mariya, kocasına karşı kendisinin beslediği gibi derin bir sevgi duysun diye Nikolenka'yı elinden geldiği kadar zorlamaya çalışıyordu. Nikolenka da eniştesini seviyordu, ama bu sevgide belirsiz bir küçümseme vardı.

Piyer'e gelince, Nikolenka onu taparcasına seviyordu. Ne eniştesi gibi bir süvari subayı ne de onun gibi Georgi Nişanı almış bir şövalye olmak istiyordu; onun istediği Piyer gibi bilgili, akıllı, iyi kalpli olmaktı. Piyer'in yanındayken yüzünde sevinçli bir aydınlık beliriyor; Piyer kendisine bir şey söyleyince kızararak soluk alamıyormuş gibi oluyordu. Piyer'in söylediklerinden bir tek söz kaçırmıyor, sonradan Dessalles ile baş başa ya da kendi kendine kalın-

ca Piyer'in sözlerini bir bir hatırlamaya, anlamlarını kavramaya çalışıyordu. Piyer'in geçmişteki yaşantısı, 1812 yılına dek geçirdiği mutsuzluklar (bunlar kulaktan dolma sözlerle çocuğun zihninde romantik hayallere dönüşüyordu), Moskova'da başından geçen serüvenler, tutsaklığı, Platon Karatayev (onu da Piyer'den dinlemişti), Nataşa'ya olan sevgisi (çocuk ona karşı da bambaşka, özel bir sevgi duyuyordu) ve en önemlisi Nikolenka'nın hatırlamadığı babasıyla arkadaşlığı, bütün bunlar Piyer'i onun gözünde bir kahraman, hatta kutsal bir varlık haline getiriyordu.

Başkalarının, babası ile Nataşa'dan söz ederken ağızlarından kaçırdıkları tek tük sözlerden, Piyer'in ölen prensten heyecanla söz edişinden ve Nataşa'nın onu anarken acı vermekten sakınıyormuş gibi kutsal bir şefkat göstermesinden, aşkın ne olduğunu henüz yeni kavramaya başlayan çocuk, kendine göre bir sonuç çıkarmış, kendi kendini babasının Nataşa'yı sevdiğine ve ölürken onu arkadaşına emanet ettiğine inandırmıştı. Hatırlamadığı babası kendisine hayalinde bile canlandıramayacağı kadar büyük, hatta üstün bir varlık olarak görünüyordu. Onu yüreğinde derin bir heyecan duymadan, gözleri hüzün ve hayranlık gözyaşlarıyla dolmadan düşünemiyordu bile. Piyer'in gelişi bütün bunlardan ötürü onda da mutluluk uyandırmıştı.

Konuklar Piyer'in gelişine; her girdiği topluluğa her zaman bir hareket getiren ve herkesi bir araya toplayan bir insan olduğu için sevinmişlerdi. Evdeki büyüklerin hepsi (Nataşa sayılmasa bile) Piyer'i hayatı daha kolay yaşanır, daha sakin hale getiren bir dost olarak karşılamış, gelişinden sevinç duymuşlardı. İhtiyarlar hem Piyer'in getireceği hediyelere hem de daha önemlisi Nataşa'nın yeniden canlanacağına seviniyorlardı.

Piyer, ayrı ayrı dünyalarda yaşayan bu insanların kendisi hakkında birbirine benzemeyen görüşlerini hissediyor, herkese kendisinden bekleneni vermek için acele ediyordu.

İnsanların en dalgını, en unutkanı olan Piyer, şimdi karısının daha önce kendisine verdiği listeye bakarak her şeyi satın almış, kayınvalidesi ile Nikolay'ın istediklerini ve Belkova'ya hediye edilecek elbiseyle yeğenlerine vereceği hediyeleri bile unutmamıştı. Karısının, evliliğin ilk zamanlarında satın almayı üzerine aldı-

ğı hiçbir şeyi unutmadan, hepsini eksiksiz alıp getirmesi üzerinde ısrarla durması ona garip görünmüş, kente ilk defa inip de eve döndüğü zaman her şeyi unuttuğu meydana çıkınca karısının gerçekten büyük bir üzüntü duymasına hayret etmişti. Ama sonradan buna alışmıştı. Nataşa'nın kendisi için hiçbir şey istemediğini, başkaları namına da ancak Piyer bunu daha önce istediğini söylediği için ricalarda bulunduğunu bildiğinden şimdi bütün ev halkına hediyeler almaktan beklenmedik, çocuksu bir zevk duyuyor, hiçbir şeyi unutmuyordu. Şimdi Nataşa'dan yalnız gereğinden fazla ya da aşırı derece pahalı şeyler aldığı için sitemler işitiyordu. Nataşa'nın, başkalarının kusur, Piyer'in ise iyilik olarak kabul ettiği dağınıklığına, kendisini bırakmışlığına, bir de cimriliği katılmıştı.

Piyer büyük bir evde, masraf gerektiren bir aile ile yaşamaya başladıktan sonra hayretle eskisinden iki kat daha az para harcadığını ve son zamanlarda özellikle ilk karısının borçları yüzünden bozulan işlerinin yavaş yavaş düzelmeye başladığını fark etmişti.

Yaşantısı daha az masraflıydı, çünkü yaşantısı bazı kurallara bağlıydı: O her an değiştirilebilen, bu yüzden de pahalıya mal olan lüks yaşama düzeninin artık Piyer için olanağı yoktu, zaten sahip olduğundan daha fazlasını da istemiyordu. Yaşantısının düzeni artık ilk ve son olarak saptanmıştı. Ölünceye dek değiştiremezdi. Bu yüzden hayat masraflı olmuyordu.

Piyer gülümseyen, neşeli bir yüzle getirdiği hediyelere göz gezdiriyordu. Bir satıcı gibi, bir basma parçasını açıyordu:

Büyük kızını kucağında tutan ve pırıl pırıl gözlerini bir kocasına bir onun gösterdiği şeye doğru çeviren Nataşa tam karşısına oturmuştu.

– Bu, Belova için mi? diye sordu. Çok güzel!

Eliyle kumaşı yokluyordu.

– Bunu bir rubleye aldın değil mi?

Piyer fiyatını söyledi. Nataşa:

– Pahalıya almışsın! dedi. Her neyse, çocuklar da *maman* da ne kadar sevinecekler! Ama bunu almana gerek yoktu...

Bunu söylerken yeni moda olmaya başlayan, üstü elmasla işlenmiş altın tarağı hayran hayran seyrediyor, gülümsediğini belli etmemeye çalışıyordu.

– Adel baştan çıkardı beni! "İlle al," deyip duruyordu.

Tarağı örülü saçına taktı:

– Peki ne zaman takacağım bunu? Marşenka'yı sosyeteye tanıtmak için oraya buraya götürmeye başlayınca herhalde. Belki o zaman gene moda olur. Her neyse! Haydi gidelim.

Hediyeleri almıştı. Hep birlikte önce çocukların, sonra kontesin odasına gittiler.

Kontes artık altmışını geçmişti. Saçları bembeyazdı ve başına yüzünü çepçevre petek biçimi büzgü ile çevreleyen bir başlık takardı. Yüzü kırış kırıştı. Üst dudağı içeriye çökmüş, gözleri donuklaşmıştı.

Kısa bir zaman içinde kocasının ve oğlunun birbirini izleyen ölümlerinden sonra, kendisini bu dünyada bir rastlantı sonucu unutulmuş, hiçbir amacı, hiçbir anlamı olmayan bir varlık sayıyordu. Yemek yiyor, su içiyor, uyuyor, vücudunu zinde tutmaya çalışıyordu, ama yaşamıyordu. Yaşam onun içinde hiçbir izlenim bırakmıyordu. Artık huzurdan başka beklediği hiçbir şey yoktu. Huzuru ise ancak ölümde bulabilirdi. Ama ölüm daha gelmiyordu; bu yüzden yaşamak, daha doğrusu zamanını ve gücünü yaşamak için harcamak zorundaydı. Konteste çok küçük çocuklarda ya da çok yaşlı insanlarda fark edilen şeyler daha belirgin olarak göze çarpıyordu. Yaşantısında hiçbir amaç yoktu. Sadece değişik eğilimlerini, yeteneklerini bir düzene sokmak ihtiyacı belli oluyordu. Yemeli, uyumalı, düşünmeli, konuşmalı, ağlamalı, çalışmalı, kızmalı, buna benzer şeyler yapmalıydı. Sadece bir midesi, bir dimağı, kasları, sinirleri ve karaciğeri olduğu için. Ama bütün bunları yaşama güçleri eksiksiz başka insanlar gibi, herhangi bir dış etkiyle yapmıyordu; onlarda kendi güçlerini kullanma amacını güttükleri belli bile olmazdı. Kontes sadece fiziksel olarak akciğerleriyle dilinin hareket etmesi gerektiği için konuşuyordu. Burnunu temizlemesi gerektiği için bir çocuk gibi ağlıyordu. Güçleri iyice yerinde olan insanlara bir amaç olarak görünen şey, onun için sadece bir bahaneydi. Böylece özellikle bir akşam önce yağlı bir yemek yediyse içinde öfkelenme ihtiyacını duyuyor, o zaman da en yakın, en kolay bulunan bahaneden yararlanıyordu. Bu da Belova'nın sağırlığıydı.

Belova'ya odanın öbür ucundan alçak sesle bir şeyler söylemeye başlıyordu. Fısıldar gibi:

– Bence hava şimdi biraz daha ılık, diyordu.

Belova da:

– Tabii ya gidilir, diye karşılık verince öfkeyle, Hay Allah! Ne sağır! Ne aptal kadın! Hay Allah! diye söyleniyordu.

Bir başka bahane de kontese bazen kuru, bazen rutubetli, bazen iyice ezilmemiş görünen enfiyeydi. Böyle sinirlilik anlarından sonra safrası kabarıyor, yüzü sararıyordu ve hizmetçi kızlar artık kesin belirtilerden Belova'nın ne zaman gene sağırlaşacağını, enfiye kutusunun ne vakit gene rutubetli olacağını, kontesin yüzünün ne zaman sapsarı olacağını önceden kestirebilirlerdi. Bazen safra kesesini çalıştırması gerektiği gibi, bazen de henüz bozulmamış olan düşünme yeteneğini kullanması gerekiyor, buna da pasyans açması olanak veriyordu. Ağlaması gerektiği zaman başvurduğu çare kontla uğraşmaktı. Endişe etmesi gerektiği zaman, bahane olarak Nikolay'ı ya da onun sağlık durumunu buluyordu. Birini inciterek korumak ihtiyacını duyunca hemen Kontes Mariya'yı ele alıyordu. Ses tellerini çalıştırması gerektiği zaman (ki bu çoğu zaman karanlık odada sindirimi sağlayan bir dinlenmeden sonra, saat yediye doğru oluyordu) hep aynı hikâyeleri dinleyicilere anlatmak çaresine başvuruyordu.

İhtiyar kadının bu durumunu herkes anlıyordu; ama hiç kimse bundan söz etmiyor, herkes onun bu yeteneklerini kullanması için elden gelen çabayı gösteriyordu. Kadının bu durumunu anladıklarını belli eden tek şey, Nikolay'ın, Piyer'in, Nataşa'nın ve Mariya'nın nadir olarak hüzünle, hafifçe gülümseyerek bakışmalarıydı. Ama bu bakışmalar yalnız bunu belirtmiyor, bir başka şeye işaret ediyordu; anlaşılıyordu, kontes artık hayatta kendisine düşen görevi yerine getirmişti. Artık bütün varlığı ile görüntüden başka bir şey değildi. Bu bakışlar, "Günün birinde biz de onun gibi olacağız! Onun isteklerine boyun eğmek, bir vakitler çok değerli ve bizim gibi hayat dolu olan, ama şimdi zavallı bir varlık haline gelen bir insanı kırmamak, kendi tepkilerimizi bastırmak memnunluk verici bir şeydir!" diyordu. Bakışmalarının tek anlamı vardı: *"Memento Mori!"*[1]

1 "Ölümü bekleyiş!"

Yalnız ev halkı içinde kötü ve aptal insanlar, bir de küçük çocuklar bunu anlamıyor, bu yüzden kontesten uzak duruyorlardı.

XIII

Piyer'le karısı misafir odasına girdiklerinde kontes her zamanki gibi "büyük pasyans" açarak zihnini çalıştırmak ihtiyacını gideriyordu. Bu yüzden Piyer ya da Nikolay eve döndüğü vakit, her zaman yaptığı gibi, "Zamanı gelmişti, zamanı gelmişti evladım. Bekleye bekleye bir hal olduk! Her neyse çok şükür!" dediği ve kendisine hediyeleri verilince gene alıştığı gibi, "Önemli olan hediye değil, hatırlamandır evladım! Benim gibi bir ihtiyarı hatırlayıp hediye getirdiğin için teşekkür ederim!" karşılığını verdiği halde, besbelli ki o anda Piyer'in gelişine memnun olmamıştı. Çünkü Piyer onun "büyük pasyansı" bitirmesine engel olmuştu. Kontes pasyansı bitirdi ve ancak ondan sonra hediyeleri açmaya koyuldu. Hediyeler ince bir işçiliği olan, iskambil konulacak bir kutu, üzerinde çoban kızları resmi bulunan parlak lacivert renkte Sevr porseleninden yapılmış kapaklı bir çay fincanı, bir de Piyer'in Petersburg'da bir minyatürcüye ısmarladığı ve üzerinde ölen kontun resmi olan altın bir enfiye kutusuydu (Kontes bunu çoktandır istiyordu)..

O sırada içinden ağlamak geliyordu! Bu yüzden resme kayıtsız bir tavırla baktıktan sonra daha çok iskambil kutusuyla ilgilendi:

– Tanrı senden razı olsun evladım! Beni sevindirdin! Derdimi unutturdun. (Her zaman da öyle söylerdi.) Ama en çok gelmene sevindim! Sen yokken burası ne hale geliyor bilemezsin! Hiç değilse karını azarlasan bari! Nedir bu böyle? Sen yokken deli gibi oluyor! Gözü hiçbir şeyi görmüyor.

Hep aynı alışılmış sözleri tekrar edip duruyordu.

– Bak, Timofeyevna, oğlum bize nasıl bir kutu getirmiş!

Belova hediyeleri övüyor, kendi basmasından da hayranlıkla söz ediyordu. Gerçi Piyer, Nataşa, Nikolay, Mariya ve Denisov, kontesin yanında konuşulmaması gereken şeylerden söz edeceklerdi ama bunu yapamıyorlardı. Bunlardan onun yanında söz etmemelerinin nedeni, kontesten bir şey gizlemek istemeleri değildi; konuşmak istemiyorlardı, çünkü her şeyin o kadar gerisinde kalmış-

tı ki onun yanında herhangi bir şeyden söz açıldı mı, artık yerli yersiz bütün sorularına karşılık vermek, birkaç kez tekrarlanmış olanları söylemek, falancanın öldüğünü, filancanın evlendiğini anlatmak gerekiyordu. Oysa bütün bunlar söylense de o gene onları aklında tutamazdı. Her zamanki gibi hepsi misafir odasında, semaverin başında oturuyordu ve Piyer, kontesin kendisi için de gereksiz ve hiç kimseyi ilgilendirmeyen sorularını cevaplayarak Prens Vasiliy'in ihtiyarladığını, Kontes Mariya Alekseyevna'nın selam söylediğini, kendisini unutmamasını rica ettiğini ve buna benzer şeyleri anlatıyordu.

Hiç kimseyi ilgilendirmeyen ama kaçınılmaz olan bu konuşma çay saatinin sonuna kadar sürdü. Çay saatinde, semaverin bulunduğu ve Sonya'nın oturduğu yuvarlak masanın başına ailenin bütün büyükleri toplanırdı. Çocuklar, öğretmenleri ve dadıları artık çaylarını içmişlerdi, sesleri yandaki oturma odasından geliyordu. Çay sofrasının başında, herkes yerinde oturuyordu; Nikolay sobanın yanında küçük bir masanın başındaydı; çayını oraya getirmişlerdi; oturduğu koltuğun yanında, yerde Milka'nın ihtiyarlamış, suratının tüyleri tamamen ağarmış, bu yüzden kara gözleri dışarıya fırlamış gibi görünen dişi yavrusu yatıyordu.

Kıvırcık saçları yarı yarıya ağarmış, bıyıkları ve favorileri beyazlaşmış olan Denisov, sırtında düğmeleri çözülmüş general ceketi, Kontes Mariya'nın yanında oturuyordu. Piyer, karısıyla ihtiyar kontesin arasındaydı. Onun ilgi duyacağı ve anlayabileceği şeyleri anlatıyordu. Bir vakitler ihtiyar kontesin yaşıtları olan insanlardan ve genellikle herkesin ilgilendiği olaylardan söz ediyordu: Bütün bunlar bir vakitler gerçekten var olan, canlı bir çevreye ait şeylerdi ama şimdi o çevredeki insanların çoğu dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış, tıpkı kontes gibi yaşantıları boyunca ektikleri tohumların meyvelerini toplayarak ömürlerinin son günlerini onun gibi geçirmeye çalışıyorlardı. Ama işte yaşıtları olan insanlar, kontese olağanüstü denecek kadar ciddi ve gerçek bir dünya gibi görünüyorlardı. Nataşa, Piyer'in heyecanlı heyecanlı konuşmasından yaptığı yolculuğun ilgi çekici olduğunu, birçok şeyler anlatmak istediğini, ama kontesin yanında konuşmaya cesaret edemediğini anlıyordu. Aile üyelerinden olmayan, bu yüzden de Piyer'in neden

böyle konuşmaktan kaçındığını anlayamayan ve böyle konuşmasından hoşnut olmayan Denisov, Petersburg'da olup bitenlerle çok ilgileniyor, durup durup Piyer'i ya kısa bir süre önce Semyonovski Alayı'nda meydana gelen olayı ya Arakçayev'i ya da *Kutsal Kitap* Derneği konusunda bir şeyleri anlatmaya zorluyordu. Piyer bazen onun bu baskısına kapılıyor, bir şeyler anlatmaya çalışıyordu, ama Nikolay ile Nataşa, her seferinde, gene Prens İvan ve Kontes Mariya Antonovna'nın sağlık durumundan söz açıyor, onu eski konuya döndürüyorlardı.

Denisov:

– Nediğ bütün bu çılgınlıklağ? Gosneğ'de, Tatağinov'da hepsi gene aynı şekilde süğüp gidiyoğ mu? diye sordu.

Piyer:

– Ne demek sürüp gitmek! diye bağırdı. Hem de her zamankinden daha şiddetli. Şimdi bütün hükümet *Kutsal Kitap* Derneği'nden oldu.

Çayını içmiş olan ve herhalde yemekten sonra öfkelenmek için uygun bir bahane bulmak isteyen kontes:

– Ne demek bu, *mon cher ami?* diye sordu. Nasıl oluyor da "Bütün hükümet öyle," diyebiliyorsun anlamıyorum.

Konuyu annesinin anlayabileceği bir dile nasıl çevireceğini bilen Nikolay söze karıştı:

– Canım, biliyorsunuz, *maman!* Prens Aleksandr Nikolayeviç Golitsin bir dernek kurmuştu. İşte, söylendiğine göre bu dernek, şimdi büyük bir güç haline gelmiş.

Piyer ihtiyatlı davranmayı unutarak:

– Zaten Arakçayev bir de Golitsin! Şimdi bütün hükümet bunlar! Hem de ne hükümet! Her şeyin altında tertipler görüyorlar, her şeyden korkuyorlar!

Kontes kırgın bir tavırla:

– İyi ama Prens Aleksandr Nikolayeviç'in suçu ne? O çok saygıdeğer bir insandır! Kendisine daha Mariya Antonovna'dayken rastlamıştım, dedi.

Herkes susunca daha da gücenmiş bir tavırla:

– Şimdi herkesi suçlamaya başladılar! İncil Derneği de olsa bunda ne kötülük var? diye sözünü sürdürdü.

Sonra ayağa kalktı (herkes hemen hemen aynı şeyi yaptı) ve sert bir tavırla kayar gibi yürüyerek oturma odasından kendi masasının başına gitti.

Meydana gelen hüzünlü sessizlikte yandaki odadan gelen çocuk kahkahaları ve çocuk sesleri duyuldu. Çocuklar neşeli bir heyecan içindeydiler. Bütün seslerin arasından küçük Nataşa'nın sevinçle:

– Hazır, hazır! diye bağırdığı duyuldu.

Piyer, Kontes Mariya ve Nikolay'la bakıştı (Nataşa'ya bakmayı gerekli bulmuyordu, çünkü onu zaten her zaman görüyordu). Mutlulukla gülümsedi:

– Ne güzel bir müzik bu! dedi.

Kontes Mariya:

– Herhalde Anna Makarovna çorabı bitirmiştir! dedi.

Piyer yerinden fırladı:

– Aman gidip bir de ben bakayım!

Kapıda bir an durdu:

– Bu müziğe karşı neden özel bir sevgi duyuyorum biliyor musunuz? Bu sesler bana evin içinde her şeyin yerli yerinde olduğunu, düzenli gittiğini, herkesten önce haber verir. Biraz önce, eve yaklaşırken içimde korku vardı. Ama sofaya girer girmez Andriyuşa'nın bir şeye kahkahalarla güldüğünü işittim. "Eh madem öyle demek her şey iyi gidiyor..." dedim.

Nikolay, Piyer'i destekledi:

– Ben de bu duyguyu bilirim! Şimdi benim oraya gitmem doğru olmaz. O çoraplar bana sürpriz olarak örülüyor.

Piyer, çocukların yanına gitti. O zaman kahkahalar, çığlıklar daha da şiddetlendi. İçinden Piyer'in sesi duyuldu:

– Hadi bakalım! Anna Makarovna, buraya gelin! Ortaya! Ben komutu vereceğim... Bir! İki! Üç dedim mi hemen buraya gelip duracaksın. Seni kucağıma alacağım. Haydi bakalım. Bir, iki...

Bir sessizlik oldu...

– Üç!

O zaman odadan çocukların müthiş bir heyecanla inler gibi bağırdıkları duyuldu:

– İki, iki! diye bağırıyorlardı.

Söz ettikleri şey, iki çoraptı; bunları Anna Makarovna şişle yal-

nız kendisinin bildiği bir metoda göre örer ve örgü biter bitmez çocukların yanında törene benzeyen bir hava içinde, çoraplardan birini öbüründen çıkarırdı.

XIV

Bu olaydan sonra çocuklar iyi geceler dilemeye geldiler. Herkesle öpüştüler. Dadılara, öğretmenlere, herkese iyi geceler dilediler, sonra dışarı çıktılar. İçeride yalnız Dessalles ile öğrencisi kalmıştı. Dessalles fısıldayarak ısrarla öğrencisine aşağıya inmesini söylüyordu.

Nikolenka Bolkonski fısıldayarak:

– *Non, Monsieur Dessalles, je demanderai à ma tante de rester!*[1] diye karşılık verdi.

Halasına yaklaştı:

– *Ma tante!* İzin verirseniz kalayım, dedi.

Yüzünde bir yalvarış, bir heyecan ve coşkunluk vardı. Kontes Mariya ona baktı, sonra Piyer'e döndü.

– Burada olduğunuz zamanlar bir türlü ayrılamıyor.

Piyer, İsviçreliye elini uzattı:

– *Je vous le ramenerai tout à l'heure, Monsieur Dessalles; bonsoir,*[2] dedi ve gülümseyerek Nikolenka'ya:

– Seninle hiç görüşmedik.

Sonra Kontes Mariya'ya döndü:

– Mariya! Ne kadar da ona benzemeye başladı.

Çocuk kıpkırmızı oldu ve pırıl pırıl gözleriyle Piyer'e baktı:

– Babama mı? diye sordu.

Piyer başını salladı, sonra çocuklar yüzünden ara verdiği hikâyeye devam etti.

Kontes Mariya kanaviçe işliyordu. Nataşa gözlerini indirmeden kocasına bakıyordu. Nikolay ile Denisov yerlerinden kalkıyor, çubuk getirilmesini istiyor, onları tellendiriyor; herkes semaverin arkasında canının sıkıldığını belli eden bir tavırla, hiç yerinden kımıldamadan oturan Sonya'nın elinden çay alıyor. Nikolay'a soru-

1 Hayır, Mösyö Dessalles, halamdan kalmak için izin isteyeceğim.

2 Size onu biraz sonra getireceğim Mösyö Dessalles, iyi akşamlar!

lar sorup duruyordu. Saçları kıvır kıvır, zayıf, çelimsiz çocuk, hiç kimsenin dikkatini çekmeden bir köşede oturuyor, zaman zaman takma bir yakanın içinden uzanan incecik boynu üzerindeki başını çevirerek o parlak gözleriyle Piyer'in bulunduğu yere bakmaktan başka bir şey yapmıyor, arada bir irkiliyor, sonra herhalde bambaşka, güçlü bir duygunun etkisiyle kendi kendine bir şeyler fısıldayıp duruyordu.

Konuşma, pek çok kimsenin iç politikanın en ilginç konusu saydığı, iktidarın en üst basamağındaki insanlar hakkında o günlerde ağızdan ağıza dolaşan dedikodular üzerinde dönüp duruyordu. Meslekteki başarısızlıkları yüzünden hükümetten hoşnut olmayan Denisov, kendi düşüncesine göre aptallık saydığı işleri öğreniyor ve Piyer'in sözleri üzerinde düşüncelerini öfkeli, sert sözlerle açıklıyordu.

– Eskiden insanın biğ şey yapabilmesi için Alman olması geğekiyoğdu, şimdi ise Tatağinova ile dans etmek ve Madam Kuğugney'e... Eckağthausen'le kağdeşleğinin kitaplağını okumak geğekiyoğ! Ah! Elimde olsa gene bizim aslan Napolyon'u biğ salağdım ki üzeğleğine! Bütün bu budalalıklağı kafalağından silip atağdı, vallahi! Canım askeğ olan Schwağz'a Semyonovski Alayı nasıl veğiliğ? Bu ne biçim iş? diye bağırıyordu.

Nikolay, Denisov gibi her şeyde bir kötülük aramak eğiliminde değildi, ama o da hükümet konusunda yargılarda bulunmayı çok önemli, çok ciddi bir şey sayıyordu ve öyle sanıyordu ki A'nın filanca bakanlığa, B'nin filanca ile genel vali olarak atanması, hükümdarın filanca şeyi söylemesi, bakanın ise falanca şeyi söylemesi gibi işler çok önemliydi. Bu yüzden bunlarla ilgilenmeyi gerekli buluyor ve Piyer'e sorular soruyordu. Bu iki dinleyicinin sorduğu sorular yüzünden konuşma bir türlü hükümetin üst tabakalarındaki insanlar konusunda dolaşan dedikodudan öteye geçmiyordu.

Ama kocasının bütün düşüncelerini ve konuşurken ne demek istediğini bilen Nataşa, Piyer'in çoktandır konuşmayı bir başka konuya yöneltmeye, içindeki gizli düşünceyi açıklamaya çalıştığını, ama bunu bir türlü yapamadığını seziyordu. Oysa Petersburg'a bunun için, bu konuda yeni arkadaşı Prens Fedor'la tartışmak için

gitmişti. Bu yüzden kocasına, "Prens Fedor'la o iş ne oldu?" diye sorarak yardım etti.

Nikolay:

– Nedir o iş? diye sordu.

Piyer çevresine bakındı:

– Hep aynı şey! Hep aynı şey! dedi. Herkese göre işler o kadar kötü gidiyor ki! Durumu öyle olduğu gibi bırakmak doğru değil. Bütün namuslu insanlar, ellerinden geldiği kadar bunlara karşı koymalı.

Nikolay hafifçe kaşlarını çattı:

– Namuslu insanlar ne yapabilirler ki? dedi. Zaten ne yapılabilir?

– Ne mi yapılır? Söyleyeyim...

Nikolay:

– Çalışma odasına gidelim! dedi.

Çoktandır çocuğa mama vermek için çağrılacağını tahmin eden Nataşa, dadının ona seslendiğini işitince çocukların odasına gitti. Kontes Mariya da onunla birlikte çıktı. Erkekler, çalışma odasına gittiler. Nikolenka Bolkonski de eniştesinin dikkatini çekmeden oraya gitti, kendisine pencerenin ve yazı masasının yanında gölgede bir yer bulup oturdu.

Denisov:

– Peki sen olsan ne yapağsın? diye sordu.

Nikolay:

– Hep hayal kurup dururlar! dedi.

Piyer oturmadan odada bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu; arada duraklayarak, heceleri yuta yuta, hızlı el hareketleriyle:

– Bak şöyle yapmalı! diye söze başladı: Şöyle yapmalı! Petersburg'da durum şu: Hükümdar hiçbir işe karışmıyor. Kendisini bütün varlığı ile mistisizme kaptırmış. (Şimdi hiç kimse mistisizmi bağışlamıyordu.) Onun tek aradığı şey, huzur! Huzuru ise ona ancak astığı astık kestiği kestik olan *sans foi ni loi*[1] insanlar verebilir... Yani Magnitski, Arakçayev ve *tutti quanti*...[2] Şunu kabul et ki eğer çiftliğin idaresiyle kendin uğraşmayıp da yalnız huzurunu arasan

1 Kanun nizam bilmeyen.

2 Ve benzerleri.

kâhyan ne kadar zalim bir adam olursa amacına o kadar çabuk ulaşırsın, öyle değil mi?

Bunu Nikolay'a dönerek söylemişti.

– Orası öyle. Ama bunu neden söylüyorsun?

– Her şey mahvoluyor da ondan. Mahkemelerde rüşvet almış yürümüş. Orduda yalnız dayak geçerli; jurnalcilik, sürgün, hepsi var... Halka eziyet ediyorlar, aydınları eziyorlar. Genç ve namuslu kim varsa hepsini mahvediyorlar! Herkes işlerin artık böyle yürümeyeceğini görüyor. İlişkiler artık aşırı derecede gerilmiş. Günün birinde muhakkak bir kopma olacak!

Piyer, hükümetler kuruldu kurulalı her birinin işlemlerini dikkatle eleştiren insanların her zaman yaptıkları gibi konuşuyordu.

– Petersburg'da onlara bir tek şey söyledim.

Denisov:

– Kime söyledin? diye sordu.

Piyer anlamlı bir tavırla kaşlarını altından ona baktı:

– Kime söylediğimi çok iyi biliyorsun. Prens Fedor'la bütün ötekilere! Kültüre hizmet etmek, sosyal yardım işlerini dengelemek tabii iyi şeyler. Böyle bir amaca yönelmek çok güzel bir şey. Öbürleri de öyle; ama bugün, içinde bulunduğumuz koşullarda başka şeylere ihtiyaç var.

Ama bu sırada, Nikolay, içeride Nikolinka'nın bulunduğunu fark etti. Hemen asık bir yüzle çocuğa yaklaştı:

– Sen buralarda ne arıyorsun?

Piyer, Nikolay'ı kolundan tuttu:

– Neden üzerine varıyorsun? Bırak kalsın! dedi, sonra sözüne devam etti:

– Bunlar yetmez, dedim onlara, şimdi başka şeylere ihtiyaç var! Şimdi o gerilmiş tel neredeyse kopacak diye beklediğimiz bir sırada, herkes bugünkü düzenin mutlaka altüst olacağını beklerken genel bir felakete karşı koyabilmek için elden geldiği kadar safları sıkıştırmalı, el ele vermeli! Bütün gençler, bütün güçler Petersburg'a yöneliyorlar, orada da ahlakları bozuluyor. Birini kadınlar baştan çıkarıyor, öbürünü pohpohlama, üçüncüsünü üne düşkünlük ve para... Bunları bulunca hepsi karşı safa geçiyorlar. Sizin gibi, benim gibi bağımsız, serbest insanlar artık hiç kalmadı. Diyorum

ki topluluğunuzun sınırlarını genişletin. *Mot d'ordre*[1] yalnız iyilik etmek olmasın, bağımsızlık ve eylem olsun.

Nikolay, karısının yeğenini bıraktıktan sonra öfkeli öfkeli koltuğu başka bir yere çekerek oturmuştu. Piyer'i dinlerken hoşnutsuzlukla kaşlarını daha çok çatarak arada bir öksürüyordu.

– Peki ama bu eylemin amacı ne olacak? diye bağırdı. Sonra hükümetle ilişkileriniz nasıl olacak?

– Onu da söyleyelim! Bir yardımcı durumunda olacağız. Eğer hükümet izin verirse dediğim dernek gizli de olmayabilir. Hem de hükümete karşı olmak şöyle dursun, gerçek gelenekçilerden meydana gelmiş bir dernek olmalı. Tam anlamıyla bir centilmenler derneği haline gelmelidir. Bunu, sadece yarın Pugaçov gelip benim çocuklarımı da senin çocuklarını da kesmesin ve Arakçeyev beni bir askeri bölgeye sürgüne göndermesin diye yapıyoruz. El ele vermemizin tek amacı herkesin iyiliğini ve herkesin güvenliğini sağlamaktır.

Nikolay, sesini yükselterek:

– İyi ama şimdi gizli bir dernek olduğuna göre, düşmanca ve zararlı tutum da bir dernektir. Bu bakımdan ancak kötü bir sonuç yaratabilir! dedi.

– Neden? Avrupa'yı kurtaran Tugend Bund'un (o zamanlar Avrupa'yı kurtaranın Rusya olduğunu henüz kimse düşünmeye bile cesaret edemiyordu) herhangi bir zararlı eğilimi oldu mu? Tugend Bund iyilik etmek için meydana gelmiş bir birliktir; temeli sevgi ve karşılıklı yardımdır. Zaten İsa da çarmıhtayken bunu öğüt vermişti...

Konuşmanın ortasında odaya giren Nataşa, kocasına sevinçle bakıyordu. Sevinci onun söylediklerinden ileri gelmiyordu. Hatta sözleri onda bir ilgi uyandırmıyordu. Çünkü bütün bunlar ona aşırı derecede basit ve çoktandır bildiği şeyler olarak görünüyordu (Bunların nereden doğduğunu ve Piyer'in iç dünyasını bildiği için öyle sanıyordu). İçinde sevinç uyandıran, karşısında kocasının hareketli ve düşüncelerini herkese kabul ettiren siluetini görmekti.

Takma yakanın içinden uzanan incecik boyunlu, herkesin unuttuğu çocuk da Piyer'e sevinçle ve coşkun bir heyecanla bakıyordu.

1 Parola.

Piyer'in her sözü yüreğine bir ateş düşürüyor, çocuk sinirli bir hareketle kendisi de farkında olmadan eniştesinin masasında bulunan tüylü kalemlerle balmumu parçalarını kırıp duruyordu.

– Durum hiç de senin düşündüğün gibi değil! Alman Tugend Bund'u da benim önerdiğim dernek de şöyle...

Denisov'un, gür, kararlı sesi duyuldu:

– Aman kağdeşim! Tugend Bund falan, bunlağ Alman patatesçiliğine göğe şeyleğ. Ben bunu anlamam! Zaten adını bile doğğu düğüst söyleyemem. Heğ şeyin beğbat olduğunu, heğ şeyin adileştiğini ben de kabul ediyoğum. Yalnız Tugend Bund'u anlamıyoğum. Eğey duğumu beğenmiyoğsanız... Ayaklanma olsun. İşte o kadağ! Bu oluğsa *je sois votğe homme!*[1]

Piyer gülümsedi. Nataşa güldü, ama Nikolay kaşlarını daha çok çattı ve Piyer'e hiçbir düzen değişikliğinin söz konusu olamayacağını, ileri sürdüğü bütün tehlikenin ancak hayalinde var olduğunu ispatlamaya uğraştı. Piyer ise bunun aksini göstermeye çalışıyordu ve yetenekleri daha güçlü olduğu, daha kolay dönüşümler yaptığı için, Nikolay çıkmaza girdiğini hissetti. Bu onu daha çok öfkelendirdi. Çünkü düşünceler yürüterek değil, bir mantık zincirinden daha güçlü bir sezişle kendi görüşünün haklı olduğunu biliyordu. Sinirli bir hareketle ayağa kalkıp çubuğu köşeye yerleştirmeye çalıştı, sonunda bunu yapamayıp onu elinden bırakarak:

– Bak sana bir şey söyleyeceğim! dedi. Sana bunu ispatlayamam. Sen diyorsun ki bizde her şey kötü gidiyor. Bir değişiklik olacak diyorsun. Ben bunu görmüyorum. "Bu koşullara bağlı bir iş," diyorsun. Sen en iyi dostumsun, bunu da biliyorsun, ama sizler gizli bir dernek kurar, hükümete karşı eyleme geçerseniz, baştaki hükümet ne olursa olsun, biliyorum ki görevim onun emirlerine uymak olacaktır. Ve Arakçeyev bana şu anda bir birlikle üzerinize yürüyüp sizi kılıçtan geçirmemi emretse bir saniye bile düşünmem! Hemen işe girişirim. Ondan sonra sen beni istediğin gibi yargıla!

Bu sözlerden sonra huzursuzluk dolu bir sessizlik oldu. Önce Nataşa konuşmaya başladı; kocasını savunuyor, kardeşine hücum ediyordu. Savunması güçsüz ve beceriksizceydi. Ama güttüğü

1 Sizinle beraberim!

amaca ulaştı. Konuşma yeniden başladı. Artık Nikolay'ın son sözlerini söylediği düşmanca ve tatsız hava içinde konuşulmuyordu.

Herkes akşam yemeği için ayağa kalkınca Nikolenka Bolkonski, Piyer'e yaklaştı; solgundu. Aydınlık gözleri pırıl pırıldı.

– Piyer Amca... siz... hayır... Babam sağ olsaydı... düşüncelerinizi kabul eder miydi? diye sordu.

Piyer birden bütün o konuşma sırasında çocuğun içinde duygu ve düşünce bakımından ne kadar güçlü, ne kadar karışık, ne kadar kendine özgü ve hiçbir şeye bağlı olmayan bir duygu oluşumunun meydana geldiğini anladı ve bütün söylenenleri hatırlayınca çocuk bunları işittiği için canı sıkıldı. Bununla birlikte ona cevap vermeliydi. İsteksiz bir tavırla:

– Öyle sanıyorum ki evet, diyerek çalışma odasından çıktı.

Çocuk başını eğdi ve işte o zaman ilk kez, masanın üzerinde yaptıklarını fark etti. Kıpkırmızı oldu, Nikolay'a yaklaştı. Kırılmış balmumu ile tüylü kalemleri gösterdi:

– Enişte! Özür dilerim! Beni bağışla! Bunu istemeyerek yaptım, dedi.

Nikolay öfke ile irkildi. Balmumu ile kalem parçalarını masanın altına attı:

– Peki peki! dedi.

Sonra içinde uyanan öfkeyi güçlükle bastırarak çocuğa arkasını döndü:

– Zaten senin burada bulunman doğru değil, dedi.

XV

Akşam yemeğinde artık politikadan, derneklerden konuşulmadı. Aksine Nikolay'ın çok hoşlandığı bir konudan, 1812 yılı anılarından söz açıldı. Konuşmayı Denisov başlatmış, Piyer de çok tatlı, çok hoş konuşmuştu. Böylece aralarında akrabalık bağları bulunan bu kişiler birbirlerinden en dostça duygular içinde ayrıldılar.

Nikolay, yemekten sonra soyunup çalışma odasında bekleyerek geç vakte kadar oyalanmış olan kâhyaya, emirlerini bildirdi, sırtında bir robdöşambrla yatak odasına geldiği vakit, karısını yazı masası başında buldu. Mariya bir şeyler yazıyordu.

Nikolay:

– Ne yazıyorsun Mari? diye sordu.

Prenses Mariya kızardı. Yazdıklarını kocası anlamayacak ya da hoş karşılamayacak diye korkuyor, ondan saklamak istiyordu. Bununla birlikte, kocası onu yazarken gördüğü ve açıklamak zorunda bulunduğu için memnun olmuştu. Kalemini bastıra bastıra irice yazısıyla doldurduğu lacivert defteri ona uzattı:

– Bu benim güncem; dedi.

Nikolay hafif alaylı bir tavırla:

– Güncen mi? diye sordu ve defteri elinden aldı.

Yazı Fransızcaydı:

> 4 Aralık.
>
> Biraz önce büyük oğlum Andriyuşa uyanmış. Ama giyinmek istememiş. Bu yüzden Matmazel Louise beni çağırttı. Andriyuşa inat ediyordu. Matmazel Louise onu korkutmaya çalışmış, ama bu Andriyuşa'yı daha çok kızdırmaktan başka işe yaramamış. O zaman işe karıştım. Onu bıraktım ve dadıyla birlikte öbür çocukları yataktan kaldırmaya başladım. Ona da kendisini sevmediğimi söyledim. Andriyuşa uzun süre sustu. Bu işe şaşmış gibiydi. Sonra sırtında bir tek gömlekle fırladı, yanıma geldi ve hıçkıra hıçkıra öyle ağladı ki uzun bir süre susturamadım. En çok beni üzdüğüne üzülüyordu; ama akşam olunca ona bir bilet verdiğim vakit, gene duygulandı ve ağlaya ağlaya beni öptü. Ona iyilikle her şey yaptırılabilir!

Nikolay:

– O bilet dediğin şey ne? diye sordu.

– Çocuklara her akşam o gün büyüklere nasıl davrandıklarını belirten küçük küçük pusulalar vermeye başladım da...

Nikolay, o ışıklı gözlere şöyle bir baktıktan sonra, yaprakları karıştırmaya ve okumaya devam etti. Güncede çocukların yaşantısında anneleri için dikkate değer ne varsa hepsi çocukların karakterleri belirtilerek ya da terbiye konusunda genel düşünceler verecek biçimde anlatılıyordu. Aslında önemsiz şeylerdi; ama anneye de bu çocuklarla ilgili günceyi ilk kez okuyan babaya da hiç öyle görünmüyordu.

5 Ekim günü şöyle yazılıydı:

> Mitya sofrada yaramazlık etti. Babası ona pasta verilmemesini söyledi. Pastayı vermediler. Ama Mitya, başkalarını kendi pastalarını yerken onlara o kadar zavallı, o kadar açgözlü bir tavırla bakıyordu ki! Bence çocukları tatlıdan yoksun bırakarak cezalandırmak onlarda açgözlülük uyandırıyor. Nikolay'a söyledim.

Nikolay, defteri bırakarak karısına baktı. O ışıklı gözler kendisine soru sorar gibi bakıyordu. (Günceyi hoş karşılıyor muydu, yoksa karşılamıyor muydu?) Ama Nikolay'ın yalnız günceyi beğenmekle kalmayıp karısına hayranlık duyduğu konusunda en küçük bir kuşku olamazdı.

Nikolay, "Belki de bunu böyle ukalaca yapmamak gerekirdi; belki de hiç gerekli olmayan bir şey," diye düşünüyordu; ama yalnız çocukların ahlak bakımından iyiliğini amaç edinen bu sürekli çaba, bu sonsuz ruhsal gerginlik onda hayranlık uyandırıyordu. Nikolay, duygusunun bilincine varabilseydi, karısına beslediği o sarsılmaz, o şefkat ve gurur dolu sevginin temelinde, karısının yaşadığı o yüksek ahlak dünyasının, ulaşılmaz saydığı o duygu dünyasının uyandırdığı bir şaşkınlık bulunduğunu anlardı.

Karısının bu kadar akıllı, bu kadar iyi olmasıyla gururlanıyor, ruh dünyasında onunla kıyaslanmayacak kadar alt bir düzeyde bulunduğunu anlıyor, onun bütün varlığıyla kendisine bağlı olmakla kalmayıp varlığının bir parçası haline gelmesinden ötürü daha büyük bir sevinç duyuyordu.

Önem verdiğini belirten bir tavırla:

– Çok çok beğendim yavrum! dedi.

Kısa bir süre sustu, sonra sözünü tamamladı:

– Ama ben demin kötü davrandım. Sen çalışma odasında yoktun. O arada Piyer'le tartıştık, durup dururken fazla heyecana kapıldım. Ama insan kendini tutamıyor. Piyer öyle çocuksu ki! Eğer Nataşa dizginlerini sıkı tutmasa kim bilir neler gelir başına! Petersburg'a neden gitti, düşünebilir misin? Meğer orada çalışmalarda bulunmuşlar...

Kontes Mariya:

– Biliyorum canım. Nataşa bana anlattı, dedi.

Nikolay tartışmayı düşününce gene alevlendi:

– Canım ne biliyorsun? Her namuslu insanın görevi hükümete karşı gelmekmiş. Beni buna inandırmak istiyor. Çünkü ortada bir yemin ve görev sorunu var... Sen orada bulunmadığın için o kadar üzülüyorum ki. Hepsi üstüme vardılar. Denisov da Nataşa da... Nataşa adamı çileden çıkarır. Aslına bakarsan Piyer'i avucunun içinde tutuyor. Ama iş tartışmaya geldi mi kendine özgü sözler bulamıyor. Hep Piyer'in sözlerini tekrarlayıp duruyor.

Nikolay, bu son sözü bazen insanı kendisine en yakın olanları, en çok sevdiklerini bile yargılamaya yönelten bir içgüdüye kapılarak söylemişti. Nataşa için söylediklerinin, kelimesi kelimesine karısı ile arasındaki ilişkiler için, onun hakkında da söylenebileceğini unutuyordu.

Kontes Mariya:

– Evet. Ben de fark ettim bunu, dedi.

– Ben ona görevin ve yeminin her şeyden üstün olduğunu söyleyince bana neler ispatlamaya kalkıştı bilemezsin! Ne yazık ki orada bulunamadın. Orada olsaydın ne derdin?

– Bence bu işte tam anlamıyla haklısın. Nataşa'ya da öyle söyledim. Piyer, herkesin acı çektiğini, acılar içinde kıvrandığını, ahlaksızlığa düştüğünü, görevimizin insan kardeşlerimize yardım etmek olduğunu söylüyor. Tabii haklı... Ama unutuyor ki bizim, Tanrı'nın işaret ettiği, daha önde gelen bazı görevlerimiz var; kendimizi sakınmayabiliriz ama çocukları tehlikeye atamayız!

Nikolay:

– Tamam tamam! Ben de ona aynı şeyi söyledim.

Gerçekten aynı şeyi söylediğini sanıyordu.

– Ama o hep kendi düşüncesinde ısrar etti. İnsan kardeşlerimize sevgiden, Hıristiyanlıktan söz açtı. Üstelik bütün bunları çalışma odasına gizlice giren ve orada her şeyi kıran Nikolenka'nın yanında söyledi.

Kontes Mariya:

– Ah, biliyor musun Nikolay, Nikolenka beni çoğu zaman o kadar üzüyor ki, dedi. Eşi az bulunur bir çocuk. Bazen kendi çocuklarıma bakarken onu ihmal ediyorum diye korkuya kapılıyorum. Hepimiz çoluk çocuk sahibiyiz. Hepimizin, herkesin akrabası var;

ama onun hiç kimsesi yok. O her zaman yapayalnız, her zaman kendi düşünceleriyle baş başa.

– Yok canım! Onun yüzünden kendini suçlamaya hakkın yok sanıyorum. En şefkatli anne, kendi çocuğu için bile senin ona eskiden de bugün de yaptıklarını yapamaz. Tabii ben buna memnunum. Nikolenka tatlı, hoş bir çocuk. Biraz önce, Piyer'i kendimi kaybetmiş gibi dinliyordu. Sonra akşam için dışarıya çıktığımız sırada bir de baktım ki masamda ne varsa hepsini paramparça etmiş! Düşünebiliyor musun? Ama hemen de bunları kendisinin yaptığını açıkladı. Zaten yalan söylediğini hiç görmedim. Tatlı, hoş bir çocuk!

Gerçekte Nikolenka'dan pek hoşlanmıyor, buna karşın fırsat buldukça her zaman sevimli bir çocuk olduğunu söylemek isteğini duyuyordu.

Kontes Mariya:

– Ne yapsam annesinin yerini tutamam, dedi. Bunu hissediyorum. Arada fark var, o da bunu hissediyor ve bu beni üzüyor. Nikolenka harikulade bir çocuk; ama gene de onun için korkuyorum. Arkadaşları olsaydı kendisi için çok yararlı olurdu.

Nikolay:

– Eh, pek uzun süre beklemen gerekmeyecek, bu yaz onu Petersburg'a götüreceğim, dedi.

Sonra gene heyecanla isteksiz olarak yarıda bıraktığı o çalışma odasındaki konuşmayı anlatmaya koyuldu:

– Evet, Piyer zaten her zaman fazla hayale kapılan bir insandı. Şimdi de öyle. Canım, Arakçeyev iyi bir insan değilmiş, falan filan. Bana ne? Evlendiğim sırada borcum gırtlağıma kadarken ve bundan ötürü beni neredeyse hapse atacakları bir sırada, üstelik annem de bunları görebilecek, anlayabilecek durumda değilken bütün bu işler beni ne kadar ilgilendirirdi. Hem sonra sen varsın... çocuklar var... işlerim var. Yani ben sabahtan akşama kadar büroda, iş peşinde uğraşıp didiniyorsam bunu kendi keyfim için mi yapıyorum? Hayır! Biliyorum ki annemin huzur içinde olması, çocukları benim gibi fakir bırakmamak için bunu yapmak zorundayım.

Kontes Mariya ona insanın yalnız ekmekle doymadığını, o işlere aşırı önem verdiğini söylemek istiyordu, ama biliyordu ki bunu

söylemek gereksiz, yararsız bir şey olacaktı. Sadece kocasının elini tutup öptü. Nikolay, karısının bu davranışını bir destekleme ve düşüncelerini kabul ediş saydı. Bir süre hiç konuşmadan düşündükten sonra düşüncelerini yüksek sesle belirtmeye başladı.

– Biliyor musun Mari? Biraz önce İlya Mitrofaniç (bu bütün işlerini idare eden kâhyaydı), Tambovskaya köyünden geldi; anlattığına göre orman için şimdi seksen bin veriyorlarmış.

Sonra heyecanlı bir yüzle, kısa bir süre sonra Otradnoye Çiftliği'ni geri alabileceğinden söz etmeye başladı:

– Daha on yıllık bir ömrüm olsun, çocuklara daha iyi durumda bir servet bırakacağım.

Kontes Mariya kocasını dinliyor, kendisine söylediği her şeyi anlıyordu. Nikolay, böyle yüksek sesle düşünür gibi konuşurken bir ara durup ona biraz önce ne dediğini sorarsa, o anda başka şeyler düşündüğünü fark ederse kızardı. Ama onu dinlemek için büyük bir çaba göstermek zorunda kalıyordu. Çünkü anlattıkları kendisini hiç ilgilendirmiyordu. Gözlerini kocasından ayırmıyor ve bir şey düşünmekten çok, başka şeyler hissediyordu. Kendisinin hissettiklerini anlamasına imkân olmayan bu adama karşı, ondan daha çok fazla şeyler kavradığı için kendisinden daha zayıf durumda hissettiği erkeğe karşı uysal, şefkatli ve hemen hemen tutkuyla karışık bir sevgi duyuyordu. Bütün varlığını saran ve kocasının tasarladığı planların ayrıntılarına girmesine engel olan bu duygudan başka, zihninde Nikolay'ın o sırada anlattıklarıyla hiç ilgisi olmayan düşünceler de vardı. Yeğenini düşünüyordu. Nikolay'ın, Piyer'in konuşması sırasında çocuğun heyecana kapıldığı konusunda anlattıkları onu çok şaşırtmıştı. Nikolenka'nın yumuşak ve duygulu karakterinin ayrı ayrı yönlerini düşünüyor, bu sırada kendi çocukları aklına geliyordu. Yeğenini kendi çocuklarıyla kıyaslamıyordu. Ama onlara beslediği duyguları kıyaslıyor ve Nikolenka'ya karşı duygularında eksik bir şey olduğunu hüzünle anlıyordu.

Bazen bu ayrımın çocuğun yaşından ileri geldiğini düşünüyordu; ama gene de ona karşı suçlu olduğunu hissediyor, içinden davranışlarını düzeltmeye ve olanaksız bir şeyi, yani hem kocasını, hem çocuklarını, hem Nikolenka'yı, hem de dünyadaki bütün insanları tıpkı İsa'nın bütün insanlığı sevdiği gibi seveceğine

söz veriyordu. Kontes Mariya'nın ruhu daima sonsuz, ölümsüz ve mükemmel olana yöneliyordu. Hiçbir zaman huzur bulamamasının nedeni buydu. Yüzünde gizlemeye çalıştığı bir duygu, bedenin ağırlığı altında ezilen bir ruhun derin acısını yansıtan bir anlam belirmişti. Nikolay ona baktı ve "Allahım, o ölürse ne olacağız? Yüzü böyle olduğu vakit, hep bu aklıma gelir," diye düşündü, sonra gidip tasvirin önünde durdu, akşam duasına başladı.

XVI

Kocasıyla baş başa kalan Nataşa da Piyer'le genellikle her kadının kocasıyla konuştuğu gibi, yani olağanüstü bir açıklıkla konuşmaya başlamıştı. Birbirlerinin düşüncelerini aceleyle, hem de mantığın bütün kurallarına aykırı olarak, yargılar ve akıldan çıkarılan sonuçların oluşturduğu bir düşünce zincirinin aracılığı olmadan, bambaşka, kendilerine özgü biçimde açıklıyorlardı. Kocasıyla böyle konuşmaya öylesine alışmıştı ki aralarında her şeyin yolunda gitmediğini en kesin bir şekilde belirten şey, Piyer'in düşüncelerini bir mantık zinciri içinde açıklamaya başlaması oluyordu. Nataşa, Piyer bir şeyler ispatlamaya, akıllı uslu ve sakin sakin konuşmaya başlar, kendisi de ona uyarsa bu tür konuşmanın eninde sonunda onları bir dargınlığa götüreceğini biliyordu.

Daha baş başa kaldıkları anda, Nataşa mutluluk dolu gözlerinin iri iri açarak yavaşça kocasına yaklaşmış, birden başını yakalayarak göğsüne bastırmıştı:

– Şimdi artık benimsin. Bütün varlığınla benimsin! Benimsin. Artık bir yere gidemezsin! demişti.

Aralarında bütün mantık kurallarına aykırı olan konuşma o anda başlamıştı. Mantığa aykırıydı, çünkü ikisi de aynı anda bambaşka, birbiriyle hiç ilgisi olmayan konulardan söz ediyorlardı. Ama aynı anda birçok şeyi tartışmak, anlayışlarını azaltmak şöyle dursun, birbirlerini tam anlamıyla anladıklarını gösteren en kesin işaretti. Bir rüyada, o rüyayı idare eden duygudan başka her şey nasıl gerçeğe aykırı, anlamsız ve birbirine karışmış görünürse aklın bütün kurallarına aykırı olan bu karşılıklı konuşmada da anlamlı ve açık olan, sözler değildi; bu sözleri yöneten duyguydu.

Nataşa Piyer'e, kardeşinin yaşantısını anlatıyor, Piyer yokken ne kadar acı çektiğini, Mari'ye karşı ise daha da büyük bir sevgi beslemeye başladığını ve onun her bakımdan kendisinden çok daha iyi olduğunu söylüyordu. İçtenlikle Mari'nin kendisinden üstün olduğundan söz ediyor, yine de Piyer'den her şeye rağmen, özellikle Petersburg'da bu kadar çok kadın gördükten sonra, Mari'ye de başka bütün kadınlara da onu tercih ettiğini tekrarlamasını ısrarla istiyordu.

Piyer, Nataşa'nın sözlerine karşılık, kendisi için Petersburg'da partilere katılmanın, hanımların da bulunduğu ziyaretlere gitmenin ne kadar dayanılmaz bir şey olduğunu anlattı.

– Meğer hanımlarla konuşmayı tamamen unutmuşum. Açıkça canım sıkılıyor yanlarında. Kaldı ki yapılacak çok işim vardı.

Nataşa ona ısrarla bakıyor:

– Mariya öyle tatlı bir kadın ki! diyordu. Çocukları ne kadar iyi anlıyor. Onların içini görüyor gibi. Örneğin dün, Mitenka şımarıklık etmeye başlamıştı...

Piyer, sözünü kesti.

– Ah, babasına o kadar benziyor ki!

Mitenka'nın Nikolay'a benzediğine Piyer'in neden işaret ettiğini Nataşa anlıyordu: Kayınbiraderi ile yaptığı tartışmayı hatırlamak ona hoşnutsuzluk veriyordu. Bu konuda Nataşa'nın düşüncesini öğrenmek istiyordu.

Nataşa bir kez Piyer'in söylediği sözleri tekrarlayarak:

– Nikolay'ın zayıf bir yönü var; eğer bir şey herkes tarafından kabul edilmiyorsa kendisi ona dünyada razı olmaz. Ben ise anlıyorum, sen bu konuya *ouvrir un carrière*[1] için önem veriyorsun.

Piyer:

– Hayır, Nikolay için en önemli şey, düşünceler yürütmek, bunlardan sonuçlar çıkarmak... Bu, ona göre bir eğlence, hemen hemen yalnız vakit geçirmek için bir şey. Bak, şimdi bir kütüphane kuruyor. Kendi kendine de bir kural koymuş. Satın aldığı bir kitabı okumadan bir yenisini almıyor. Sismondi'yi, Rousseau'yu, Montesquieu'yü okuyor.

---

1 Kariyer yapmak.

Bu sözleri gülümseyerek söylemişti. Sonra sözlerini yumuşatmaya çalıştı:

– Onu ne kadar sev... diyecek oldu.

Ama Nataşa ona bunu söylemesinin gereksiz olduğunu hissettirerek hemen sözünü kesti:

– Yani sence, onun gözünde düşünceler yürütmek sadece bir eğlence...

– Evet, oysa benim açımdan onlardan başka her şey eğlence. Ben Petersburg'dayken herkesi rüyada görüyor gibiydim. Aklıma bir düşünce saplandı mı artık geriye kalan her şey bana sadece bir eğlence oluyor...

Nataşa:

– Ah, ne yazık! Çocuklarla nasıl merhabalaştığını görmedim. En çok hangisi sevindi? Herhalde Lize, değil mi?

Piyer:

– Evet, dedi, sonra zihnini uğraştıran konuya döndü. Nikolay, "Düşünmemiz gerekiyor," diyor. Ama ben bunu yapamıyorum. Daha Petersburg'dayken hissediyordum ki (bunu sana açıklayabilirim.) ben olmasam her şey parçalanıyordu. Her biri bir yana çekiliyordu. Ama ben hepsini bir araya getirmeyi başardım. Hem sonra benim düşüncem o kadar basit, o kadar açık ki. Ben filancaya, falancaya karşı koyalım demiyorum ki! Biz de yanılabiliriz. Ben, "İyilik yapmayı sevenlerle el ele tutuşalım," diyorum. Varsın, bir tek sancağımız olsun. O da "iyilik etmeye yönelmiş eylem" olsun. Prens Sergey sevimli, akıllı bir adamdır.

Nataşa Piyer'in yüce bir düşüncede olduğundan şüphe etmiyordu. Yalnız bir şey onda çekingenlik uyandırıyordu. Bu da Piyer'in kocası olmasıydı. "Bu kadar önemli ve toplum için bu kadar gerekli bir insan, aynı zamanda benim kocam! Öyle şey olur mu? Nasıl olur bu?"

İçindeki bu kuşkuyu ona açıklamak istiyordu. Kendi kendine, "Acaba onun gerçekten herkesten daha akıllı olduğuna karar verebilecek olanlar kimlerdi?" diye soruyor, hayalinde Piyer'in çok saygı duyduğu kişileri bir bir canlandırıyordu. Kocasının anlattığına göre, bütün bu insanlar arasında hiç kimseye, Platon Karatayev'e duyduğu kadar saygı duymamıştı.

– Ne düşünüyorum, biliyor musun? dedi. Platon Karatayev aklıma geldi. Bu durumda o ne yapardı? Senin bu tutumunu doğru bulur muydu?

Piyer, bu soruya hiç hayret etmedi. Karısının zihninden geçenleri anlıyordu.

– Platon Karatayev mi? diye sordu, sonra içtenlikle, "Acaba Karatayev bu konuda nasıl bir yargıda bulunurdu?" sorusunun cevabını bulmak istiyormuş gibi bir an düşündü. O bu işleri pek anlamazdı... Bununla birlikte gene de sanıyorum ki beni desteklerdi.

Nataşa birden:

– Seni deli gibi seviyorum! Deli gibi! Deli gibi! diye söylendi.

Piyer gene biraz düşündü, sonra:

– Hayır, bu işi doğru bulmazdı! dedi. O daha çok bizim aile yaşantımızı doğru bulurdu. Her şeyde bir düzen, bir mutluluk, bir huzur görmek isterdi. Ona yaşantımızı gururla göstermeyi isterdim. Bak sen ayrılıktan söz ediyorsun. Oysa inanmazsın, ayrılıktan sonra kavuşunca sana karşı bambaşka bir his duyuyorum...

Nataşa:

– Bak hele... diye söze başlayacak oldu.

– Hayır, anlatamadım. İçimdeki sevgi hiçbir zaman sönmüyor. İnsan bundan daha fazla sevemez; ama ayrılıktan sonra kavuşunca bambaşka bir şey oluyor... Evet, dediğim gibi.

Sözünü bitirmedi, çünkü karısıyla göz göze gelmişti. Bu bakış geri kalan her şeyi Nataşa'ya anlatmış oldu. Nataşa birden:

– Bir de balayından söz ederler, asıl mutluluğun evliliğin ilk zamanlarında olduğunu ileri sürerler. Ne saçma şey! Aksine bizim en iyi zamanımız şimdi. Yalnız sen gitmeden önce nasıl tartıştığımızı hatırlar mısın? Her zaman da ben haksız çıkardım. Her zaman ben! Ama neden tartışırdık, hatırlamıyorum bile...

Piyer gülümsedi:

– Hep aynı şeyden ötürü... Kıskanç...

Nataşa:

– Söyleme! Bundan nefret ediyorum.

Gözlerinde soğuk, öfkeli bir kıvılcım parladı. Bir an sustu, sonra:

– Onu gördün mü? diye sordu.

– Hayır görmedim! Zaten görsem de tanımazdım.

Sustular. Nataşa üzerlerindeki bulutlu havayı dağıtmak istediğini belli ederek:

– Ah, biliyor musun, demin çalışma odasında konuşurken sana bakıyordum da vallahi oğlan tıpatıp sana benziyor. Hık demiş burnundan düşmüş. (Oğlundan, "oğlan" diye söz ederdi.) Eyvah zamanı geldi... Yanına gitmeliyim... Geldi ya... Oysa gitmek zorunda oluşum beni üzüyor.

Birkaç saniye sustular. Birden aynı anda birbirlerine döndüler ve gene bir ağızdan konuşmaya başladılar. Piyer, kendinden memnunluk duyduğunu belirten bir heyecanla, Nataşa ise sessiz, mutlu bir gülümseyişle konuşuyordu. Giderken çarpıştılar, birbirlerine yol vererek bir an durakladılar:

– Hayır, önce sen söyle! Neydi? Söyle! Söyle!

Nataşa:

– Hayır! Sen söyle, dedi. Benim söyleyeceklerim saçma şeylerdi.

Piyer, başladığı sözü tamamladı. Bu, Petersburg'da ne kadar başarılı olduğu konusunda kendinden memnunluğunu belirten bir sözdü. O anda ona öyle geliyordu ki bütün Rus milletine, hatta bütün dünyaya yeni bir yön vermek kendisine düşüyordu.

– Demek istiyordum ki çok büyük sonuçlar doğuran bütün düşünceler her zaman basit şeylerdi. Bütün düşüncem şu: Eğer kötü insanlar birbirlerine bağlıysa ve bir araya gelince bir güç meydana getiriyorlarsa dürüst insanların da aynı şeyi yapmaları gerekir. Bu kadar basit işte.

– Anladım.

– Peki sen ne söylemek istiyordun?

– Benim söyleyeceklerim saçmaydı.

– Zararı yok, gene de söyle.

Nataşa'nın gülümseyişi yüzünü daha da aydınlattı:

– Bir şey değil canım. Saçmasapan şeyler işte! Sadece sana Petya'yı anlatmak istiyordum. Biraz önce dadı onu benden almaya gelmişti. Güldü, gözlerini yumdu ve bana iyice sokuldu. Herhalde bunu yaparak ondan saklandığını sanıyordu. Öyle tatlı şey ki! İşte bak, ağlıyor. Neyse, şimdilik gideyim!

Bunu söyledikten sonra odadan çıktı.

O sırada Nikolanka Balkonski'nin dairesinde, yatak odasında her zamanki gibi kandil yanıyordu (Çocuk karanlıktan korkuyordu. Onu bu huyundan bir türlü vazgeçirememişlerdi). Dessalles dört yastık üzerinde yüksekçe yatıyor, bir Romalı burnunu andıran burnundan hep aynı düzende sürüp giden horultular geliyordu. Biraz önce soğuk terler dökerek uyanan Nikolenka, gözlerini iri iri açmış, yatağında oturuyor, önüne bakıyordu. Korkunç bir rüya uyandırmıştı onu. Rüyasında kendisini ve Piyer'i Plütark'ın kitabında resimlerini gördüğü miğferlerden giymiş olarak görmüştü. Piyer Amca ile birlikte koca bir ordunun önünde yürüyorlardı. Bu ordu Dessalles'in "*le fil de la vierge*"[1] dediği sonbaharda havayı dolduran örümcek ağları gibi beyaz, eğri çizgilerden meydana gelmişti. Önde tıpkı bu incecik teller gibi, yalnız biraz daha sık bir şey vardı. O da "ün"dü. Piyer Amca ile birlikte hafif adımlarla kıvanç içinde gittikçe amaçlarına yaklaşıyorlardı. Birden onları yürüten teller, güçlerini yitirmeye, karışmaya başlamıştı; bir ağırlık duygusu uyanmıştı içlerinde. Sonra Nikolay İlyiç enişte, tehdit edici, sert bir tavırla karşılarına dikilmişti. Kırılmış balmumu ve kalem uçlarını işaret ederek:

– Bunu siz mi yaptınız? diye sormuştu. Ben sizi severim! Ama Arakçayev bana emretti, bu yüzden kim bir adım daha atarsa onu öldüreceğim!

Nikolenka arkaya Piyer'e bakmıştı; ama artık Piyer yoktu. Piyer, babası Prens Andrey olmuştu ve babası bir yüz, bir biçim olarak görünmüyordu. Ama oradaydı ve Nikolenka ona bakarken sevgisinin ne kadar zayıf olduğunu hissediyordu. Gücü yok oluvermiş gibiydi. Sanki kemikleri yoktu. Vücudu da sıvı haline gelmişti. Babası onu okşuyor, ona acıyordu. Ama Nikolay İlyiç enişte, gittikçe daha çok üzerlerine geliyordu. Nikolenka içinde bir dehşet hissi duymuş, birden uyanmıştı.

Kendi kendine, "Babamdı, babamdı!" diye düşündü (Evde babasının kendisine çok benzeyen iki portresi bulunduğu halde, Nikolenka hiçbir zaman Prens Andrey'i bir insan olarak göremiyordu). "Yanımda olan babamdı ve beni okşuyordu. Yaptığımı doğru buluyordu! Piyer Amcayı da destekliyordu. Ben Piyer Amcam ne derse

1 Bakire teli.

onu yapacağım. Azize Mutziy Szevola elini yakmıştı! Benim de neden onun gibi bir yaşantım olmasın sanki? Biliyorum, onlar okumamı istiyorlar. Okuyacağım. Ama bir gün okumayı bırakacağım, o zaman bu işleri yapacağım. Tanrı'dan bir tek şey diliyorum. Plitark'ın adamlarında olan şeyler bende de olsun; ben de onlar gibi davranayım. Hatta onlardan daha iyi davranacağım ben! O zaman herkes, benim nasıl bir insan olduğumu öğrenecek! Herkes beni sevecek! Herkes bana hayran kalacak!"

Nikolenka birden göğsünün sıkıştığını hissetti, hıçkırıklarla ağlamaya başladı.

Dessalles'in sesi duyuldu:

– *Étes-vous indisposé?*[1]

Nikolenka:

– *Non*, diye karşılık verdi ve kendini yastığın üzerine bıraktı.

Dessalles'i düşünerek içinden, "O iyi yürekli, şefkatli bir insan, onu seviyorum," diye söylendi. "Ama Piyer Amca! O ne büyük, ne müthiş bir insan! Ya babam? Babam! Babam! Evet, öyle şeyler yapacağım ki o bile benden hoşnut olacak...

1 Rahatsız mısınız?

İkinci Bölüm

I

Tarihin konusu, milletlerin ve insanlığın yaşamıdır. Ama değil bütün insanlığın bir tek ulusun bile yaşamını doğrudan doğruya kavramak ve sözle anlatmak olanaksız görünür.

Bir ulusun, kavranması olanaksız görünen yaşamının özüne inmek, onu tanımlamak için eski çağlardaki bütün tarihçiler hep aynı metodu kullanmışlardır. Hepsi, ulusları idare eden kişilerin eylemlerini anlatmışlardır; onlara göre, bu eylemler bir ulusun bütün eylemini yansıtmaktadır.

Bu tek tek kişilerin nasıl olup da ulusları kendi iradelerine göre hareket etmeye zorladıkları ve bu tek tek kişilerin iradelerini yöneten şeyin ne olduğu sorularına eski tarihçiler cevap vermişlerdir. Birinci soruya verdikleri cevaba göre ilahi bir varlığın iradesini kabul etmektedirler ve o irade ulusların kaderini insanların içinden seçilmiş bir tek insanın iradesine bağlamaktadır. İkinci sorunun cevabına göre, kabul edilen ilahi varlık, insanların arasından seçtiği bireyi ulusun iradesini daha önceden saptanmış bir amaca doğru yöneltmekle görevlendirmiştir.

Eskilere göre bu soru ilahi varlığın insanlığın eylemlerine doğrudan doğruya katıldığı inancı ile çözümlenmiş oluyor.

Yeni tarih teorisi bütün bu anlayışları bir yana bırakmıştır. Öyle sanılır ki yeni tarih, eskilerin insanların ilahi bir varlığa boyun eğdikleri ve ulusların belirli bir amaca doğru yöneltildikleri konusundaki inanışlarını reddettikten sonra, iktidarın belirtilerini değil de, onu doğuran nedenleri araştırmalıydı. Ama yeni tarih bunu yapmamıştır; eskilerin görüşlerini reddettikten sonra, gerçekte onların izinde yürümekten başka bir şey yapmamıştır.

Yeni tarih, ilahi bir güce sahip ve doğrudan doğruya ilahi bir varlığın iradesiyle yönetilen insanların yerine ya olağanüstü, insanüstü yetenekleri olan kahramanları ya da hükümdarlardan gazetecilere dek, çeşit çeşit özellikleri bulunan kişileri koymuş, kitleleri idare edenlerin bu insanlar olduğunu ileri sürmüştür. Eski tarihçilerin ulusların Tanrı'nın iradesine uygun amaçları, hatta bütün insanlığın amacı olarak gösterdikleri, İbranilerin, Yunanlıların ve Romalıların güttükleri amaçlar yerine, yeni tarih kendisinin ortaya attığı amacı koymuş, sonra da bunun, Fransız, Alman ve İngiliz uluslarının mutluluğu, hatta en yüce anlamıyla bütün uygarlığın iyiliği için ortaya atıldığını ileri sürmüştür. Bununla da tabii çoğu zaman büyük kıtanın yalnız kuzeybatısında küçük bir köşeyi kaplayan milletler kastedilmiştir.

Yeni tarih, eskilerin inançlarını reddettikten sonra, onların bu inancı yerine yeni bir görüş ortaya koymamıştır, aksine mantık, durumu inceleyerek çarların sözüm ona ilahi gücünü ve eskilerin yanlış inançlarını reddeden tarihçileri başka bir yoldan aynı noktaya götürmüştür: 1) Ulusların tek tek kişilerce idare edildiğine ve 2) Uluslarla bütün insanlığın yöneldiği belirli bir amacın bulunduğuna inanmak.

Gibbon'dan Bold'a kadar en yeni tarihçilerin bütün eserlerinde varmış gibi görünen çelişkiye rağmen ve görüşleri yeni göründüğü halde, hepsinin temelinde bu iki eski anlayış vardır.

Bir kez, tarihçi, insanlığı yöneten ayrı ayrı kişilerin eylemlerini kendi görüşüne göre anlatır. Bir tarihçiye göre, insanlığı yönetenler hükümdarlar, komutanlar, bakanlardır; bir başkasına göre ise hükümdarlarla konuşmacıların yanı sıra bilginler, reform savunucuları, filozoflar ve şairlerdir. İkincisi, tarihçinin insanlığın yöneldiği amacı bildiğini ileri sürer. Oysa birine göre, bu amaç, Ro-

ma, İspanya ya da Fransa devletlerinin yücelme, bir başkasına göre ise özgürlük, eşitlik ya da Avrupa adı verilen ve dünyanın küçük bir yerini kaplayan bölgede belirli bir uygarlığın meydana getirilmesidir.

1789'da Paris'te bir çalkantı başlıyor, bu çalkantı büyüyor, taşıyor, dalgalanıyor ve kendini ulusların batıdan doğuya doğru akınıyla belli ediyor. Bu hareket birkaç kez doğuya yöneliyor ve orada doğudan batıya yönelen karşıt hareketle çatışıyor; 1812 yılında bu çatışma en son sınırına, Moskova'ya kadar sürüp gidiyor; sonra da doğudan batıya, şaşılacak bir simetriyle ona tamamen karşıt bir hareket meydana geliyor ve gene tıpkı birincisi gibi, bu da peşinden ortada bulunan ulusları sürükleyip götürüyor. Sonunda karşıt olan hareket, batıdan gelen hareketin doğduğu noktaya, Paris'e varıyor ve orada duruluyor.

Bu yirmi yıllık dönem içinde, sayısız denecek kadar çok tarla sürülmeden bırakılıyor; evler yakılıyor; ticaret yönünü değiştiriyor; milyonlarca insan fakirleşiyor, milyonlarca insan zenginleşiyor ya da oradan oraya taşınıyor ve insan kardeşlerine karşı sevgi duymayı bir kanun olarak kabul eden milyonlarca Hıristiyan birbirlerini öldürüyorlar.

Bütün bunlar ne anlama geliyor? Bütün bunlar neden meydana gelmiştir? İnsanları, evleri yakmaya ve insan kardeşlerini öldürmeye sürükleyen nedir? Bu olayların nedenleri ne olmuştur? İnsanları böyle davranışlarda bulunmaya zorlayan güç nedir? İnsan, geçmiş çağlarda olup bitenleri anlatan eserlerle, kuşaktan kuşağa geçen hikâyelerle, anıtlarla karşı karşıya geldikçe elinde olmayarak bu soruları sorar ve sormakta da haklıdır. Bunlara cevap bulabilmek için de insanlığın sağduyusu ile amacı insanlığı ve ulusları incelemek olan tarih bilimine başvurur.

Tarih, eski çağlarda yaşamış insanların görüşünü benimsemiş olsaydı, ilahi varlığın kendi ulusuna bir ödül ya da ceza vermek için Napolyon'a iktidarı kazandırdığını, kendi ilahi amaçlarına varmak için, onun iradesini kullandığını söylerdi. Bu cevap da yerinde ve apaçık olurdu. İnsan, Napolyon'un ilahi bir anlam taşıdığına inanabilir ya da inanmayabilir. Ama onun böyle bir anlam taşıdığına inanan bir kişiye, o dönemin bütün tarihini kapsayan za-

manda olup biten her şey, kolaylıkla anlaşılabilir şeyler olarak görünecek ve o kişiye göre olaylarda bir aykırılık bulunmayacaktır.

Oysa yeni tarih bu sorulara böyle karşılık veremez. Bilim ilahi bir varlığın, hiçbir aracıya başvurmadan doğrudan doğruya insanlığın işleri ile uğraştığı konusunda eskilerin görüşünü kabul etmiyor; bu yüzden de bu sorulara başka cevaplar bulmak zorundadır.

Yeni tarih bu sorulara cevap verirken diyor ki "Bu hareketin ne anlama geldiğini, neden olup bittiğini ve bu olayları hangi gücün meydana getirdiğini mi öğrenmek istiyorsunuz? O halde dinleyiniz:

"XIV. Louis çok gururlu ve kendine güvenen bir insandı; falan falan sevgilileri, filan filan bakanları vardı ve Fransa'yı çok kötü idare ediyordu. Louis'nin vârisleri de zayıf iradeli insanlardı ve onlar da Fransa'yı kötü idare ettiler. Onların da falan filan gözdeleri ve falan filan sevgilileri vardı. Ayrıca bazı insanlar o zamanlar da kitap yazıyorlardı. 18. yüzyılın sonunda Paris'te yirmi kadar insan toplandı; bunlar bütün insanların eşit ve özgür olduklarını ileri sürüyorlardı. Bu yüzden bütün Fransa'da insanlar birbirlerini kesmeye ve boğmaya başladılar. Bu insanlar kralı ve daha birçok insanları öldürdüler.

"Aynı çağda Fransa'da bir dâhi yaşıyordu. Bu, Napolyon'du. O herkesi yeniyor, yani birçok insanı öldürüyordu. Çünkü büyük bir dehaydı. Bu "dahi" bilinmeyen bir nedenle Afrikalıları öldürmeye gitmişti. Onları o kadar güzel öldürdü, kendisi de o kadar kurnaz ve akıllıydı ki Fransa'ya gelir gelmez herkesin kendisine boyun eğmesini emretti. Herkes de boyun eğdi. Sonra imparator olunca oradaki halkı da öldürmek için İtalya, Avusturya ve Prusya üzerine atıldı. Orada da çok insan öldürdü.

"Rusya'ya gelince, orada İmparator Aleksandr vardı. Aleksandr, Avrupa'da bozulan düzeni yeniden kurmaya karar vermişti. Bu yüzden Napolyon'la savaşa girişti. Ama 1807 yılında birden onunla dost oldu. 1811'de ise gene darıldı. Sonra ikisi de halkın büyük kısmını öldürmeye başladılar. Napolyon, Rusya'ya altı yüz bin kişi ile gelerek Moskova'yı eline geçirdi; sonra birden, nedense Moskova'dan kaçtı. O zaman İmparator Aleksandr, Stein'ın ve başkalarının öğütlerine uyarak huzuru bozan bu adama karşı bir milis or-

dusu toplamak için Avrupa'yı birleştirdi. Napolyon'un bütün müttefikleri birden ona düşman kesildiler. Bu milis ordusu yeni güçler toplamış olan Napolyon'a karşı harekete geçti. Müttefikler Napolyon'u yendiler. Paris'e girdiler. Napolyon'u tahtından vazgeçmeye zorladılar, sonra da imparatorluk unvanını almadan, üstelik her çeşit saygı gösterileriyle onu Elbe Adası'na sürdüler; oysa onu daha beş yıl önce kanun dışına çıkmış bir haydut saymışlardı, bir yıl sonra da aynı şekilde düşüneceklerdi. Tahta ise o güne dek hem Fransızların hem de müttefiklerin sadece alay ettikleri XVIII. Louis çıktı ve hükümranlık etmeye başladı. Napolyon ise tahtından eski hassa alayının karşısında gözyaşları dökerek vazgeçmiş, sürgüne gitmişti.

"Sonra diplomatlarla devlet adamları (özellikle herkesten önce davranıp belirli bir koltuğa geçen ve bunu yapmakla Fransa'nın sınırlarını genişleten Talleyrand) Viyana'da kendi aralarında konuşmalar yapıyor, bu konuşmalarıyla milletleri mutlu ya da mutsuz ediyorlardı. Birden diplomatlarla hükümdarlar az kalsın darılıyorlardı; neredeyse ordularına gene birbirlerini öldürmeleri için emir vereceklerdi; ama bu sırada Napolyon sadece bir birlikle Fransa'ya girdi. Ondan nefret eden Fransızlar anında boyun eğdiler. Ama müttefikleri olan hükümdarlar, bunu yaptıkları için öfkeye kapıldılar ve gene Fransızlara savaş açtılar. Böylece dâhi Napolyon'u yendiler ve onu Saint Helena Adası'na sürüp haydutluğunu ilan ettiler. Sürgün edilen adam orada yakınlarından ve çok sevdiği Fransa'dan ayrı düşmüş olarak kayalıkların arasında yavaş yavaş hayata gözlerini yumuyor, daha sonraki kuşaklara kalacak, yüce davranışlarını anlatan anılarını yazıyordu. Avrupa'ya gelince: Orada artık karşı devrim olmuş ve bütün hükümdarlar gene kendi uluslarına eziyet etmeye başlamışlardı."

Bunun tarihî olayların bir karikatürü ya da onlarla bir alay olduğunu düşünmek yanlış olur. Aksine, bu kendi anılarını kaleme alanlardan başlayarak ayrı ayrı devletlerin tarihlerini, hatta genel tarihi ve yeni çeşit bir tarih olan "uygarlıklar tarihinin" o dönemi anlatan bölümlerini yazanlara dek bütün tarihçilerin bu sorulara hiç de cevap vermeyen, birbirine karşıt açıklamalarının en yumuşak bir anlatımıdır.

Bu cevapların garipliği, gülünçlüğü, yeni tarihin tıpkı sağır bir insan gibi, aslında kendisine hiç kimsenin sormadığı sorulara karşılık vermeye çalışmasından ileri geliyor.

Eğer tarihin amacı insanlığın ve bütün ulusların yüzyıllar boyunca sürüp giden hareketlerini anlatmaksa o zaman "Ulusları harekete geçiren güç nedir?" sorusuna bir cevap verilmelidir; bu yapılmazsa geriye kalan hiçbir şey anlaşılamaz. Yeni tarih, bu soruya uzun uzun düşünceler yürüterek cevap verirken ya Napolyon'un büyük bir dâhi ya XIV. Louis'nin çok gururlu bir kişi olduğunu ya da filan yazarların falan filan kitapları yazdığını ileri sürüyor.

Bütün bunlar doğru olabilir; bütün insanlık bunları kabul etmeye hazırdır. Ama sorduğu şey, bu değildir. Eğer gücünü yalnız kendinden alan, hiçbir zaman değişmeden hep aynı kalan ve Napolyonlar, Louisler, yazarlar aracılığıyla ulusları yöneten Tanrı iradesini kabul etmiş olsaydık bütün bunlar ilginç olurdu. Ama biz bu iradeyi kabul etmiyoruz; bu yüzden Napolyonlar, Louisler ve yazarlardan söz etmeden önce, bu kişilerle milletlerin eylemleri arasındaki ilişkiyi göstermek zorunlu oluyor.

Tanrı iradesinin yerini bir başka güç almışsa bu yeni gücün ne olduğunu açıklamak gerekir; çünkü tarihin bütün anlamı bu güçtür.

Tarih, o gücün herkesçe kendiliğinden anlaşıldığını, herkesçe bilindiğini kabul ediyormuş gibi bir tutumdadır. Oysa bu yeni gücün herkesçe bilindiğini kabul etmek için duyulan bütün isteğe rağmen ayrı ayrı birçok tarih kitabı okuyan bir kişi, elinde olmayarak tarihçilerin ayrı biçimlerde anladıkları bu yeni gücün herkesçe bilindiğinden kuşku duymaya başlar.

II

Milletleri yöneten güç nedir?

Biyografiler yazan özel tarihçilerle ayrı ayrı ulusların tarihini yazanlar, bu gücü kahramanlara ve hükümdarlara özgü bir güç olarak anlarlar. İleri sürdüklerine göre olaylar sadece Napolyonların, Aleksandrların, daha doğrusu özel bir bölümü ele alan tarihçinin anlattığı kişilerin iradesiyle meydana gelir. Bu tarihçilerin olayla-

rı yaratan gücün ne olduğu konusundaki soruya verdikleri cevap, tatmin edicidir, ama her olayı yalnız bir tek tarihçi anlattıkça!

Ayrı ayrı uluslardan, ayrı ayrı görüşlere sahip tarihçiler aynı olayı anlatmaya kalkışınca bu soruya verdikleri cevap hemen anlamını yitirir. Çünkü her birinin bu gücün ne olduğu konusundaki anlayışları yalnız değişik olmakla kalmaz, çoğu zaman birbirine tamamen karşıttır. Tarihçilerden biri olayın Napolyon'un iradesiyle, ikincisi Aleksandr'ın iradesiyle, üçüncüsü herhangi bir başka üçüncü kişinin iradesiyle meydana geldiğini ileri sürer. Bundan başka tarihçiler aynı kişiyi ele alsalar bile iradesinin gücünü nereden aldığı konusunda da birbirleriyle zıtlığa düşerler. Bonapart'ı tutan Thiers diyor ki Napolyon'un gücü, iyilik etmesinde ve dehasındadır! Cumhuriyetçi olan Lamfrey ise Napolyon'un bu gücünün sahtekârlığa ve halkı aldatmasına dayandığını söyler. Böylece aynı ulustan olan tarihçiler bile birbirlerinin görüşlerine karşı çıkarak bu davranışlarıyla olayları meydana getiren güç kavramını yok ediyor ve tarihin özü ile ilgili soruya hiçbir cevap veremiyorlar.

Tarihî olayları genel olarak ele alan, bütün uluslarla ilgilenen tarihçiler, yalnız özel olayları ele alan tarihçilerin görüşlerinde yanıldıklarını kabul ediyor gibidirler. Onlara göre söz konusu güç, kahramanlara ve hükümdarlara özgü bir güç değildir, ayrı ayrı yönlere çevrilmiş birçok gücün birleştiği bir sonuçtur. Savaşı ya da bir ulusa boyun eğdirilmesini anlatan, yani olayları genel olarak ele alan bir tarihçi, olayın nedenini bir tek kişinin iradesinde görmez, olayla ilişkili birçok kişinin birbirlerine etkisinde görür.

Bu görüşe göre, tarihî kişilerin iradesi, birçok gücün sonucudur. Bu bakımdan olayları kendi kendine meydana getiren bir güç olarak kabul edilemiyormuş gibi görünür. Oysa olayları genel olarak ele alan bu tarihçiler, çoğu zaman, iradeyi gene kendi kendine olaylar meydana getiren bir etken, yani o olaylara bir neden olarak kullanırlar. İleri sürdüklerine göre tarihî bir kişi, kendi çağının bir yaratığıdır ve iradesi sadece ayrı ayrı güçlerin bir eseridir; böyle olunca da tarihî kişinin iradesi olayları meydana getiren bir güç oluyor. Örneğin Herbinus, Schlosser ve başkaları, Napolyon'u bazen ihtilalin doğurduğu bir tip, bazen 1789 yılında orta-

ya atılan düşüncelerin doğurduğu bir tarihî kişi kabul ediyor, bazen 1812 seferinin ve hoşlarına gitmeyen başka olayların sadece Napolyon'un iradesinin yanlış bir yöne doğru çevrilmesinden ileri geldiğini ve 1789'da ortaya atılan düşüncelerin gelişmesine Napolyon'un keyfî davranışlarının engel olduğunu ileri sürüyorlar. Napolyon'u iktidara getiren, ihtilalde ileri sürülen düşüncelerle genel olarak halkın içinde bulunduğu psikolojik ortamdır. Napolyon ise ihtilal düşüncelerini de genel olarak halkın eğilimini de kendi iradesiyle ezmiştir.

Burada göze çarpan aykırılık sadece bir rastlantı değildir. Bu zıtlığa yalnız tarihçilerin yazdıklarında sık sık rastlanmıyor; olayları genel olarak ele alan bütün tarihçilerin tanımlamaları zaten birbirini izleyen bu tür aykırılıklar, zıtlıklar dizisinden başka bir şey değildir. Bu zıtlık tarihçilerin olayları tahlile giriştikten sonra ilerleyecek yerde yarı yolda durmalarından ileri geliyordu.

Sonucu eşit ve sonuçla aynı etkiyi yapacak güçlerin bulunabilmesi için, "meydana getiren" yani "yaratan" güçlerin toplamına eşit olması zorunludur. Oysa olayları genel olarak ele alan tarihçiler, bu koşula hiçbir zaman uymazlar, bu yüzden aynı etkiyi yapabilecek bir gücü anlatabilmek için, zorunlu olanların yerine bir de anlatılmaz, belirtilmesi olanaksız ama sonuca etkili bir başka güç daha kabul etmek zorunda kalırlar.

Özel bir dönemi ele alan tarihçi, 1813 seferini ya da Bourbonların yeniden tahta geçmesini anlatırken, olayların doğrudan doğruya Aleksandr'ın iradesinden kaynaklandığını söyler. Olayları genel olarak ele alan tarihçi ise, örneğin Herminus, bunları özel bir açıdan ele alan tarihçiye karşı çıkarak 1813 seferi ile Bourbonların yeniden tahta geçmesini, Aleksandr'ın idaresinden başka Stein'ın, Metternich'in, Madam de Staël'in, Talleyrand'ın, Fichte'nin, Chateaubriand'ın ve onlar gibi ünlü kişilerin eylemlerinin bir sonucu olarak gösterir. Bellidir ki tarihçi, Aleksandr'ın gücünü ayrı ayrı parçalara bölmüştür. Talleyrand, Chateaubriand ve benzerleri gibi. Oysa olayları meydana getiren bu ayrı ayrı parçalarla, yani Chateaubriand'ın, Talleyrand'ın, Madam de Stael'in ve başkalarının birbirlerine olan etkisinin, milyonlarca Fransız'ın Bourbonlara boyun eğmesiyle eşit olmadığı apaçık görülmektedir. Chatea-

ubriand'ın, Madam de Staël'in ve başkalarının birbirlerine falan filan sözleri söylemelerinden ancak kendi aralarındaki ilişkiler ortaya çıkar; milyonlarca insanın boyun eğişi çıkmaz. Bu yüzden aralarındaki bu ilişkilerden nasıl olup da milyonlarca insanın boyun eğişini açıklayan bir sonuç çıkarıldığını, yani bir A'ya eşit olan ayrı ayrı parçalardan nasıl olup da binlerce A'ya eşit bir sonucun çıkarıldığını anlatabilmek için, tarihçi zorunlu olarak gene o reddettiği iktidar gücünü kabul etmek ve onu birçok gücün bir sonucu olarak ortaya koymak zorundadır. Yani sonuca etkisi olan açıklanmamış bir gücün varlığını kabul etmek zorunluluğundadır. Aynı şeyi tarihi genel olarak ele alanlar da yapmaktadırlar. Bu yüzden de yalnız tarihin özel bölümlerini ele alan başka tarihçilerle değil, kendi kendileriyle de çelişkiye düşerler.

Köylüler, yağmur mu, rüzgâr mı istediklerine bakarak ve yağmurun nedenleri konusunda açık bir bilgiye sahip olmadan "Rüzgâr bulutları dağıttı," ya da "Rüzgâr bulutları getirdi," derler. Tarihi genel olarak ele alan tarihçiler de onlar gibi davranırlar. Bazen bunu istedikleri vakit, daha doğrusu böyle bir şey kendi teorilerine uygun düşünce iktidarın birçok olayın sonucu olduğunu, bazen de başka bir şeyi ispatlamaları gerektiği vakit, olayları iktidarın yarattığını ileri sürerler.

"Uygarlık tarihçileri" adı verilen üçüncü tip tarihçiler, tarihi genel olarak ele alan ve bazen yazarlarla hanımefendileri olayları yaratan birer neden olarak kabul eden tarihçilerin izinden yürüyerek bu gücü bambaşka bir biçimde ortaya atarlar. Onlara göre bu güç "kültür", yani aklın yarattığı düşüncelerdir.

Uygarlık tarihçileri bu bakımdan öncülerinin, tarihi genel olarak ele alan tarihçilerin izinden hiç ayrılmamaktadır. Çünkü eğer tarihî olayların filan filan şeklinde davrandıkları için meydana geldiği ileri sürülebilirse aynı olayların falan falan kişiler filan filan kitapları yazdıkları için meydana geldiği neden ileri sürülmesin? Bu tarihçiler, her hareketle birlikte meydana gelen sayısız belirtiler arasında, aklın eyleme dönüşmüş belirtilerini ele alıyor ve olayı yaratan nedenin bu düşünceler olduğunu ileri sürüyorlar. Ama onların olayların temelinde eyleme dönüşmüş düşünceler olduğunu ispatlamak için gösterdikleri bütün bu çabalara rağmen, ancak bü-

yük bir hoşgörüyle, aklın eyleme dönüşmüş düşünceleriyle ulusların hareketi arasında bir bağ bulunduğu kabul edilebilir. Hele insanların eylemlerini idare eden şeyin aklın bu işlemleri olduğunu kabul etmeye hiç olanak yoktur. Çünkü insanların eşit olduğu konusunda verilen vaazlardan doğan Fransız İhtilali'nin, en vahşice cinayetleri ve insanların birbirlerini sevmesi konusunda yapılan öğütlerden ötürü meydana gelen en kanlı savaşlarla en korkunç cezaları bu düşünceyi doğrulamamaktadır.

Ama diyelim ki tarihleri dolduran o kurnazca örülmüş düşünce zincirlerinin hepsi doğrudur, diyelim ki uluslar "ide" adı verilen belirsiz bir güçle yönetiliyor, o zaman bile tarihin özüne değinen soru gene cevapsız kalmaktadır. Ya da bu soruya cevap vermek için, tarihi genel olarak ele alan tarihçilerin yaptıkları gibi hükümdarların gücünden söz etmek ve hükümdarlar üzerinde müşavirlerle başka kişilerin etkisi gibi nedenler ileri sürerek bunlara yeni bir güç, bir "ide gücü" ortaya atmak, sonra da gücün kitlelerle olan bağlantısını açıklamak gerekir. İktidarın Napolyon'un elinde bulunduğu ve tarihî olayın bu yüzden meydana geldiği anlaşılabilir bir şeydir. Hatta biraz daha taviz verilerek gene Napolyon'un bazı başka etkenlerle birlikte tarihî olayı meydana getiren bir neden olduğu da akla uygun görülebilir. Ama *Toplum Sözleşmesi* adlı kitabın nasıl olup da Fransızları birbirlerini boğmaya sürüklediği, bu yeni gücün meydana gelen tarihî olayla bir neden-sonuç ilişkisi içinde bulunduğunu belirtmeden anlaşılamaz.

Şurası kesinlikle kabul edilmeli ki aynı çağda yaşamış bütün varlıkların arasında bir bağlantı vardır; bu yüzden insanların akıllarının yarattığı düşüncelerle bu insanların tarih içindeki eylemleri arasında bazı bağlantılar bulunabilir; tıpkı insanlığın ilerlemesiyle ticaretin, zanaatlerin, bağ bahçe işletmenin ve istenilen her şeyin arasında bir bağlantı bulunabileceği gibi. Ama uygarlığı inceleyen tarihçiler nasıl oluyor da insan aklının yarattığı eyleme dönüşmüş düşünceleri bütün tarihî hareketlere bir neden olarak görüyor ve bu hareketleri o düşüncelerin açığa vuruluşu olarak kabul ediyorlar. İşte bunu anlamak zordur. Tarihçileri bu sonucu çıkarmaya götüren şey, ancak şöyle bir düşünce zincirlemesi olabilirdi:

1) Tarihi, bilim adamları yazıyorlar. Bu yüzden bütün insanların

hareketlerinin temelinde kendi niteliklerinde olan kişilerin eylemleri bulunduğunu düşünmek, onlar için doğal ve hoştur; tüccarlar, toprak sahipleri ve erler için bu böyledir (Yalnız bunu açıklamazlar. Çünkü tarihi yazanlar tüccarlar ve erler değildirler).

2) Bu manevi değerler yani kültür, uygarlık, eğitim, ide... bütün bunlar açık seçik olmayan, belirsiz kavramlardır; bu kavramların etiketi altında her çeşit teori kolaylıkla, rahatlıkla, uygulanabilir ve anlamları daha da belirsiz her çeşit söz kullanılabilir.

Ama bu tip tarihlerde söz edilenlerin gerçek değeri bir yana bırakılsa bile (belki de bu tarihler bazı kişiler ya da bazı amaçlar için gereklidir de) tarihî olayları genel olarak ele alan bütün tarihlerin gittikçe daha çok bağlandığı uygarlık tarihlerinde göze çarpan en belirli özellik, çeşitli dinî, felsefi ve politik akımları tarihî olayların birer nedeni olarak ciddi bir şekilde incelerken, örneğin 1812 seferi gibi bir hareketi, gerçek bir tarihî olayı anlatmak zorunda kaldıkları zaman ellerinde olmayarak bu hareketi iktidarın bu eseri olarak anlatmaları, hatta açıktan açığa bu seferin Napolyon'un iradesinin bir sonucu olduğunu söylemeleridir. Böylece konu olarak uygarlığı ele alan tarihçiler ellerinde olmayarak kendi düşünceleriyle çelişiyor ya da icat ettikleri bu yeni gücün tarihî olayları yansıtmadığını, tarihi anlamanın tek çaresinin güya reddettikleri o iktidar gücünü kabul etmek olduğunu ispatlamış oluyorlar.

III

Tren gidiyor. "Tren nasıl hareket ediyor?" diye soruyorlar. Köylünün biri, "Onu hareket ettiren şeytandır," diyor. Bir başkası, trenin içindeki tekerlekler hareket ettiği için ilerlediğini söylüyor. Bir üçüncüsü ise hareketin rüzgârın savurduğu dumandan meydana geldiği konusunda ısrar ediyor.

Düşüncesinin aksi köylüye kabul ettirilemez. Bunu ona kabul ettirmek için birinin o köylüye şeytan diye bir şeyin var olmadığını ya da başka bir köylünün treni hareket ettirenin şeytan olmayıp Alman kafası olduğunu açıklaması ve ispatlaması gerekir. Ancak o zaman o birbirine aykırı olan düşüncelerden ikisinin de doğru olmadığını görürler. Zaten asıl nedenin tekerleklerin hareketi oldu-

ğunu ileri süren, kendi düşüncesine aykırı bir şey söylemiş olur, çünkü eğer tahlil yoluna sapmışsa bu yolda daha ileri gitmesi gerekir. Bu sefer tekerleklerin neden hareket ettiğini açıklamak zorundadır. Böylece trenin hareketini meydana getiren en son nedene, pistonun içinde sıkışmış buhara varıncaya dek nedenleri araştırmak zorundadır. Trenin geriye doğru püskürtülen dumandan ötürü hareket ettiğini ileri süren ve tekerleklerin dönmesinin yeterli bir neden olmadığını belirten kişi ise ilk gözüne ilişen belirtiyi yakalamış ve hareketin nedeni olarak onu ileri sürmüş olur.

Oysa trenin hareketini açıklayabilecek tek şey, görünen harekete eşit bir güç kavramıdır.

Ulusların hareketlerini açıklayabilmek için aracılığına başvurulabilecek tek kavram, o ulusların hareketine eşit bir güç kavramıdır.

Oysa ayrı ayrı tarihçiler, bu kavramı kullanırken birbirlerine tamamen aykırı ve hiçbiri görülen harekete eşit olmayan güçleri kastetmişlerdir. Bazıları bunu tıpkı köylünün tren örneğinde şeytanı gördüğü gibi doğrudan doğruya kahramanlara özgü bir güç olarak görmektedir; bazıları bunu başka etkenlerin, örneğin tekerleğin dönmesi gibi bir etkenin, yarattığı bir güç olarak kabul etmektedir; üçüncü bir grup ise bu gücü tıpkı rüzgârın savurduğu duman gibi, aklın yarattığı bir sonuç olarak göstermektedir.

Ayrı ayrı kişilerin tarihleri yazıldıkça bu kişiler ister Sezarlar, ister Aleksandrlar, ister Luther'ler ya da Voltaire'ler olsun, tarih, olaya katılmış bütün insanların tarihi olarak ele alınmadıkça insanlığın eylemleri, herkesi aynı amaca doğru sürükleyen, zorlayan bir güç kavramının yardımı olmadan anlatılamaz. Böyle bir kavram ise tarihçilerin bildiği gibi ancak iktidar olabilir.

Bu tür bir anlayış, bugün ortaya atılan tarihsel materyale sahip olmak olanağını veren tek çaredir. Tarihî materyali kullanmanın bir başka yolunu öğrenmemiş olan insan tıpkı Bokl'ün yaptığı gibi bu aracı kullanmak zorundadır. İktidar kavramını kullanmanın kaçınılmaz bir şey olduğunu en iyi biçimde tarihî olayları genel olarak ele alan tarihçilerle, güya iktidar kavramını reddeden, fakat her an onu kullanmaktan geri kalmayan uygarlık tarihçileri göstermektedirler.

Tarih bilimi insanlığın sorunlarına karşı olan tutumunda tıpkı

piyasada dönen para, yani senet ve nakit gibidir. Biyografik eserlerle ulusların özel tarihleri de tıpkı senet gibidirler. Kullanılabilirler, başka bir şeye çevrilebilirler, böylece kimseye zarar vermeden, hatta yarar sağlayarak elden ele geçerler ve "Bu senetlerin karşılığı nedir?" sorusu ortaya atılıncaya dek hizmet edebilirler. "Nasıl oluyor da kahramanların iradesi tarihî olayları meydana getiriyor?" sorusu bir yana bırakılınca Thiers'lerin tarihleri ilgi çekici ve öğretici olur, hatta şiirsel bir havaya bürünür. Ama kolaylıkla meydana getirdikleri için sayılarının gittikçe çoğalacağı ya da günün birinde onlara karşılık altın istenilebileceği düşüncesinden ötürü bonolardan nasıl kuşku duyulursa bu tip tarihlerin önemi konusunda da günün birinde ortaya bir insan çıkıp açık yüreklilikle 'Peki ama Napolyon bunları nasıl bir güçle yaptı?' sorusunu ortaya atar, böylece piyasada elden ele dolaşan bir kâğıt parçasını gerçek bir kavramın katkısız altınına çevirmek isterse," diye gene kuşku uyanır.

Genel tarihi yazan tarihçiler ve uygarlık tarihçileri, bonoların rahatça kullanılmadığını kabul ederek kâğıt yerine madenî bir ses çıkaran, ama altının yoğunluğuna sahip olmayan bir maddeden para yapmaya kalkışan insanlara benzerler. Elde edilecek para, gerçekten ses çıkaran bir para olacaktır; ama özelliği yalnız bu olacaktır. Kâğıt daha bu konuda bilgisi olmayan kişileri aldatabilir; ama madenî bir ses verdiği halde değeri olmayan bir madenî para hiç kimseyi aldatamaz. Altın, nasıl sadece bir değiş tokuş için değil, bir iş için kullanıldığı vakit, gerçek değerini bulursa tarihi genel olarak ele alan tarihçiler de ancak "İktidar nedir?" sorusuna karşılık bulduklarında ileri sürdükleri altın değerinde olacaktır. Tarihi genel olarak ele alan tarihçiler bu soruya birbirine karşıt cevaplar vermektedirler. Uygarlık tarihini yazanlar ise bu soruyu tamamen bir yana bırakarak bambaşka karşılıklar vermektedirler. Böylece altına benzeyen jetonlar nasıl bir arada bulunan ve onları altın değerinde kabul eden aynı zamanda kullanılabilirse tarihi genel olarak ele alan ve uygarlık tarihini yazan tarihçilerin düşünceleri de insanlığın temele değinen sorularına karşılık vermeden, bazı amaçlarına hizmet ederek gerek üniversiteler arasında gerek kendilerinin ciddi saydıkları kitapları okumaya meraklı olan okuyucu kitleleri arasında geçer akçe olurlar.

IV

Tarih, eskilerin yaptığı gibi halkın Tanrı'nın iradesiyle seçilmiş bir kişinin iradesine boyun eğdiğini ve o seçilen kişinin iradesinin de Tanrı'nın iradesine bağlı olduğunu reddettikten sonra, iki yoldan birini kabul etmeden tek adım atamaz: Ya Tanrı'nın insanlığın işlerine karıştığı konusunda eski inançlara dönmek ya da tarihî olayları meydana getiren ve iktidar denilen gücün anlamını kesin olarak açıklamak zorundadır.

Bunlardan birincisine artık dönülemez. O inanç artık yıkılmıştır. Bu yüzden iktidarın anlamını açıklamak zorunluğu vardır.

"Napolyon orduların toplanmasını ve savaş açılmasını emrediyor!" Bu sahne bizim için o derece alışılmış bir şeydir, bu görüşe o kadar bağlanmışızdır ki "Napolyon falan sözleri söyledi diye nasıl olup da altı yüz bin kişi savaşa girişiyor?" sorusu bize saçma görünür. Napolyon iktidarı elinde bulunduruyordu. Emrettiği bu yüzden gerçekleştirilmişti.

Eğer bu iktidar gücünün Napolyon'a Tanrı tarafından verildiğine inanırsak bu cevap bizi tam anlamıyla tatmin eder. Ama çok kısa bir süre sonra şunu da kabul etmek zorunda kalırız ki bir insanın başkaları üzerindeki bu etkisinin ne olduğunu kesin olarak ortaya atmak zorunluluğu da vardır. Bu beden bakımından zayıf bir insandan daha üstün bir durumda olanın doğrudan doğruya kullandığı fiziksel bir güç, daha doğrusu fiziksel gücünü kullanma yeteneğine dayanan, örneğin Hercules'in sahip olduğu gibi bir üstünlük olamaz; manevi bir üstünlük, yani bazı tarihçilerin saf saf, tarihî olaylarda eylemlere girişen kahramanların sahip olduklarını ileri sürdükleri türden ve "deha" adı verilen özel bir ruhsal yeteneği olan insanların manevi gücü de olamaz. Böyle bir güç manevi bir üstünlüğe dayanamaz. Çünkü Napolyon gibi, manevi bakımdan ne nitelikte oldukları konusunda çeşitli görüşlerin ileri sürüldüğü kişilerden söz edilmese bile, tarih bize gösteriyor ki, milyonlarca insanı idare eden XIV. Louis'ler, Metternichier'ler de ahlak bakımından hiçbir özelliğe sahip değildiler. Aksine çoğu zaman ahlak bakımından idare ettikleri milyonlarca insanın her birinden zayıf durumdaydılar.

Bu gücün çıkış noktası, ona sahip olan insanın fiziksel ve moral nitelikleri değilse bu gücü doğuran şeyin o insanın dışında bulunduğu ve onunla kitleler arasındaki ilişkide olduğu açıkça bellidir.

Tarihin kendi görüşlerini som altına çevirmek için başvurduğu hukuk bilimi de iktidarı aynı şekilde anlamaktadır.

İktidar, kitlelerin bir araya toplanan, yoğunlaşan iradelerinin açıklanan ya da açıklanmayan sessiz bir kabul edişle seçilen idarecilerin üzerinde toplanmasıdır.

Devleti ve iktidarı nasıl düzenlemek gerektiği konusundaki düşüncelerden meydana gelen hukuk biliminin bu görüşü, her şey ileri sürdüğü gibi düzenlenebilseydi açıkça anlaşılabilirdi; ama hukukun bu anlayışı tarihe uygulanınca iktidarın bu tanımlamasını açıklamak gereği ortaya çıkar.

Hukuk bilimi, devlet ve iktidarı eskilerin ateşi incelerken yaptıkları gibi mutlaka var olan bir şey gibi incelemektedir. Tarihe göre ise devlet de iktidar da sadece bir olayın belirtisidir. Tıpkı modern fiziğe göre ateşin doğal bir enerji olmayıp sadece bir olay, bir belirti olduğu gibi.

Tarih ile hukuk bilimi arasında bulunan ayrımdan ötürü, hukuk bilimi, kendi açısından hareket ederek zamanın dışında ve hiç değişmeden kalan iktidarın ne olduğundan, onu nasıl düzenlemek gerektiğinden ayrıntılı olarak söz edilebilir, ama zamanın akışı içinde biçimi durmadan değişen iktidar konusunda tarihî bakımdan sorulan sorulara hiçbir cevap veremez.

İktidar birçok iradelerin tek bir liderin üzerinde toplanması, yoğunlaşması ise o halde Pugaçov da kitle iradesinin bir temsilcisiydi. Pugaçov böyle bir lider olarak kabul edilmiyorsa Birinci Napolyon neden öyle bir temsilci olarak kabul edilsin? Üçüncü Napolyon, Boulogne Ormanı'nda yakalandığı zaman neden suç işlemiş bir adamdı? Daha sonra onun yakaladığı kişiler neden suçlu sayıldı?

Saraylarda meydana gelen ve bazen yalnız iki üç kişinin katıldığı ihtilallerde kitle iradesi hep yeni bir lider üzerinde mi toplanır? Uluslararası ilişkilerde halk kitlelerinin iradesi yurtlarını istila eden liderin üzerinde mi toplanır? 1808 yılında Rein Birliği'nin iradesi Napolyon üzerinde mi toplanmıştı? Ordularımız Fransızlarla müt-

tefik olarak Avusturya'ya karşı savaşa giriştiği 1809 yılında Rus milletinin iradesi gene Napolyon'da mı toplanmış oluyordu?

Bu sorulara üç biçimde cevap verilebilir:

1) Kitle iradelerinin gene kitlelerin seçtikleri falan ya da filan liderlerin üzerinde kesin olarak toplandığı kabul edilir, böylece her yeni iktidarın eski iktidara karşı yaptığı mücadele, ancak belirli dönemde geçerli bir iktidarı sarsan hareket olarak kabul edilir.

2) Kitle iradelerinin ancak belirli ve bilinen koşullar altında liderlerin üzerinde toplandığı kabul edilir, bütün baskıların, çatışmaların, hatta iktidarların yok edilmesi gibi hareketlerin liderleri iktidarı teslim aldıkları sıradaki koşullara uygun davranmamalarından ileri geldiği söylenir.

3) Kitle iradelerinin liderler üzerinde koşullara bağlı olarak toplandığı kabul edilir, ama bu koşulların bilinmeyen, kesin olmayan şeyler olduğu, sonradan birçok gücün ortaya çıktığı, bunların aralarında çatıştığı, bu güçlerin yok edilmesi gibi olayların, sadece iktidarın kitle iradelerini üzerinde toplayan kişiden başka kişilere geçmesini sağladığı ve bilinmeyen koşullara az ya da çok uyulmasından meydana geldiği ileri sürülür.

Tarihçiler kitlelerin liderlerle olan ilişkilerini işte bu üç biçimde anlatırlar.

Bazı tarihçiler, safça bir tutumla, iktidarın anlamı konusunda ortaya atılan soruyu anlamıyorlar. Daha önce yukarıda sözü geçen ve özel konuları ele alarak biyografiler yazan bu tarihçiler, kitlelerin iradelerinin yoğunlaşarak hiçbir koşula bağlanmadan meydana geldiğini kabul ediyor, bu yüzden de herhangi bir iktidarı tanımlarken yalnız o gerçek ve mutlaktır, gerçek iktidara karşı gelen her çeşit güç bir iktidar olmayıp gerçek iktidarı bozan bir tecavüzdür, diyorlar. Onların bu teorileri yalnız tarihin ilkel ve barış içindeki dönemleri için geçerlidir; bu teorinin ulusların karışık ve fırtınalı dönemlerine yani ayrı ayrı iktidarların aynı zamanda ortaya çıktığı ve birbirleriyle çatıştığı dönemlere uygulanmasının bir sakıncası vardır. Çünkü lejitimist olan bir tarihçi, John Went'in, Directoire'ın ve Bonapart'ın sadece daha önce var olan iktidarı sarsan faktörler olduğunu ispatlamaya kalkışacaktır; cumhuriyetçiler ya da Bonapart'ı tutan tarihçiler ise şu düşünceleri ispatlamaya kalkışır-

lar: Biri John Went'in, öbürü de imparatorluğun gerçek iktidar olduğunu, geriye kalan her şeyin iktidarı sarsan davranışlardan başka bir şey olmadığını söylerler. Açıkça görülüyor ki bu tarihçilerin birbirlerine karşı gelerek iktidarı böyle tanımlamaları ancak küçük çocukların kabul edebilecekleri bir şeydir. Tarih konusundaki bu görüşün yanlışlığını kabul eden bazı tarihçiler ise iktidarın kitlelerin yoğunlaşmış iradesinin liderlere koşullara bağlı olarak verilmesine dayandığını, ancak halk iradesine sessiz bir boyun eğişle kendilerine yüklenen programa yani koşullara uygun davranırlarsa tarihî kişilerin iktidar sahibi olabileceklerini söylerler. Ama bu koşulların ne olduğunu söylemezler; söyleseler bile hep birbiriyle çelişkiye düşerler.

Söz konusu koşullar her tarihçinin halkın eğilimi, daha doğrusu amacı konusundaki görüşüne göre değişir; kimine göre yücelme, kimine göre zenginlik, kimine göre özgürlük, kimine göre Fransa'nın ya da bir başka devletin vatandaşlarının aydın olarak yetiştirilmesidir. Ama tarihçilerin bu koşulların neler olduğu konusunda birbirleriyle çelişkiye düştüklerinden söz edilmese, hatta bu koşulları içine alan, herkesçe kabul edilebilecek bir tek programın bulunduğu kabul edilse bile görürüz ki tarihî olaylar, hemen her zaman, bu teoriye aykırı düşer. İktidarın liderlere teslim edilmesinin koşulları zenginlikte, özgürlükte ve halkın eğitilmesinde ise o zaman nasıl oluyor da XIV. Louis ile IV. Jean hükümranlıklarının sonuna dek sakin bir yaşantı sürdürüyor, XVI. Louis ile I. Charles ise halkın eliyle idam ediliyorlar? Bu sorulara tarihçiler XIV. Louis'nin programa aykırı davranışlarının sonradan XVI. Louis'ye yansıdığını söyleyerek cevap verirler. Ama bu davranışların XIV. Louis'ye yansıdığını neden kabul etmek gerekiyor? Hem bu yansımanın süresi nedir? Bu sorulara bir cevap yoktur ve olamaz.

Gene bu görüşe bağlı kalırsak "Nasıl oluyor da halkların birkaç yüzyıl boyunca yoğunlaşan iradeleri, liderlerle liderlerinin vârislerine yansımıyor da aradan elli yıllık bir süre geçtikten sonra, Convention'un, Directoire'ın, Napolyon'un, Aleksandr'ın, XVIII. Louis'nin, sonra gene Napolyon'un, X. Charles'ın, Louis Philippe ile sonraları cumhuriyet hükümetinin ve III. Napolyon'un üzerinde yoğunlaşıyor?" sorusunu sorabiliriz.

Tarihçilere göre, bu irade belirtisi hızla bir tarihî kişiden bir başkasına geçmişse, özellikle uluslararası ilişkilerde, ülkelerin ele geçirilişi, anlaşmaların yapılması gibi durumlarda, artık halk iradesinin doğrudan doğruya kendini belli etmesi diye bir şey olamaz, bunlar sadece bir diplomatın, bir hükümdarın, bir parti liderinin bazen kurnazlığından, bazen hatasından, bazen katı yürekliliğinden ya da zayıf bir kişiliği olmasından ileri gelen rastlantılardır. Böylece akınlar, ihtilaller, ülkelerin zaptedilmesi gibi tarihî olayların, büyük bir bölümü, tarihçiler tarafından artık özgür bir halk iradesinin belirtisinden doğan sonuçlar olarak değil de bir tek ya da birkaç kişinin iradesinin yanlış yöne doğru çevrilmesinden ileri gelen bir şeyi, yani gene iktidarı sarsan bir durum olarak gösterilir. Bu yüzden bu tip tarihçiler de bu tarihî olayları teoriye aykırı düşen olaylar olarak belirtirler.

Bunlar tıpkı bazı bitkilerin dölü taşıyan iki yaprakta bulunan tohumdan yetiştiğini fark ederek tohumdan çıkan her bitkinin ancak iki yaprağa bölünerek boy attığında ısrar eden ve palmiye, mantar, hatta meşe gibi bitkilerin olanca güçleriyle boy atarak artık hiç de iki yaprağa benzemedikleri için bu teoriye aykırı düştüklerini savunan botanik bilginleri gibidir.

Üçüncü tip tarihçilere gelince, bunlar kitle iradesinin tarihî kişilerin üzerinde bazı koşullar altında toplandığını, ama bu koşulları bizim bilemeyeceğimizi ileri sürerler. İleri sürdüklerine göre, tarihî kişilerin iktidar sahibi olmaları, ancak halk iradesinin onların üzerinde toplanmasında ve ona uygun davranmalarından ileri gelir.

Ulusları harekete getiren güç, tarihî kişilerin kendilerinde değil de ulusların elinde ise o zaman bu tarihî kişilerin taşıdıkları anlam nedir?

Bu düşünce kabul edilirse ortaya bir sorun çıkıyor: Acaba tarihî kişilerin bütün eylemleri mi kitlenin iradesini belli ediyor, yoksa bu eylemler o iradenin sadece bilinen bir yönü müdür? Tarihî kişilerin bütün hareketleri kitlelerin iradesini yansıtıyorsa (bazıları bunun böyle olduğunu düşünürler) o zaman Napolyon'un, Katerina'nın ayrıntılara varıncaya dek saray dedikodularıyla dolu biyografilerinin halkın iradesini yansıttığını söylemek gerekir ki bu-

nun saçma bir şey olduğu bellidir. Tarihî kişinin eylemlerinin yalnız bir bölümü halkın iradesini yansıtmaya hizmet ediyorsa (kendilerine filozof-tarihçi havası veren bazı tarihçiler öyle düşünüyorlar) o zaman bu kişinin eylemlerinden hangilerinin halkın iradesini yansıttığını saptamak için, bu iradenin ne olduğunu öğrenmek gerekir.

Böyle bir güçlükle karşılaşan bu tarihçiler, akla gelebilecek en belirsiz, kavranılması en olanaksız ve etiketi altında en fazla sayıda olayın toplanabileceği genel bir kavram ortaya atanlar, sonra da insanlığın bütün eylemlerinin yöneldiği amacın bu kavramda olduğunu ileri sürerler.

Hemen hemen bütün tarihçilerce kabul edilen en olağan ve soyut genel kavramlar özgürlük, eşitlik, kültür, kalkınma ve uygarlıktır. Tarihçiler bir kez insanlığın hareketine amaç olarak böyle soyut bir kavram ortaya attıktan sonra, artlarında en çok anıt bırakmış insanları yani kendi anlayışlarına göre, bilinen soyut kavramın gerçekleştirilmesine yardım etmiş ya da ona karşı gelmiş çarların, bakanların, komutanların, yazarların, reformcuların, papaların ve gazetecilerin yaşantılarını incelerler.

Ama insanlığın amacına yöneldiği düşüncesi, kitlelerle liderler, daha doğrusu insanlığa ışık tutan kişiler arasındaki ilişkiler açısından kitlelerin yoğunlaşmış iradelerinin keyfi olarak her zaman yalnız gözümüze ilişen kişiler üzerinde toplandığı kanısına dayandığı için, oradan oraya göç eden, evleri yakan, toprağı tarımı bırakan, birbirlerini yok eden insanların bu davranışlarının nedenlerini aydınlatmaz ve hiçbir zaman evlerini yakmayan, toprakla ilişiği olmayan, kendi benzerlerini öldürmeyen, bir avuç insanın eylemlerinde yansıtılamaz.

Tarih, her adımda bunun böyle olduğunu ispatlamaktadır. Batı uluslarının geçen yüzyılın sonunda kaynaşmaya başlamaları ve doğuya doğru akın eğilimi XIV, XV, XVI. Louis'lerin sevgililerinin, bakanlarının, Napolyon'un, Rousseau'nun, Diderot'nun, Baumarchais'nin ve başka insanların eylemleriyle açıklanabilir mi?

Rus uluslarının doğuya, Kazan'a ve Sibirya'ya doğru yaptığı akınları, IV. İvan'ın hastalıklı karakterinin özellikleri ya da onun Kurbski'yle mektuplaşması açıklamış oluyor mu?

Haçlı Seferleri sırasında ulusların hareketi Godfried'lerin, Louis'lerin ya da gözdelerinin yaşantılarının incelenmesiyle açıklanmış olur mu? Bizim için ulusların hiçbir amaçları olmadan, başlarında bir yönetici bulunmadan bir yığın serseriyle ve "çöl gezgini Piyotr" ile doğuya doğru gitmeleri, anlaşılmaz bir şey olarak kalıyor. Hele bu hareketin, eylemlere katılan ve tarihe adı geçen kişilerin, kendilerine, mantığa uygun olarak seferlerini yönelteceklerı Kudüs'ün kurtarılması gibi bir amaç ortaya attıktan sonra yarıda kalması daha da anlaşılmaz bir şey oluyor. Papalar, krallar, şövalyeler, halkı kutsal toprakları kurtarmaya kışkırtıyordu. Ama halk daha önce kendisini harekete sürükleyen bilinmeyen neden henüz ortaya çıkmadığı için, buna kalkışmıyordu. Açıkça anlaşılıyordu ki Godfried'lerin ve Minne Zenger'lerin tarihi, bütün ulusların yaşantısını içine alacak bir tarih değildir. Bu yüzden sadece Godfried'lerle, Minne Zenger'lerin tarihi olarak kaldı. Ulusların yaşantısını yansıtan tarihte Godfred'lerle Minne Zenger'leri harekete geçiren nedenler bilinmeyen şeyler olarak kalmıştır.

Yazarların ve devrim yapanların tarihi bize ulusların hayatı hakkında daha da az şey anlatır.

Uygarlık tarihi bize yazarın ya da devrimcinin düşüncelerini, yaşantısının içinde bulunduğu koşulları ve eğilimlerini açıklayabilir. Luther'in çabuk öfkelenen karakterde olduğunu falan söylevleri verdiğini, Rousseau'nun kimseye kolay kolay güvenen bir kişi olmadığını ve bazı kitapları yazmış olduğunu öğreniyoruz; ama reformlardan sonra halkların neden kılıçtan geçirildiğini, Fransız İhtilali sırasında insanların neden birbirlerini idam ettiklerini bilemiyoruz.

Bu iki tarihi, yeni tarihçilerin yaptıkları gibi birleştirecek olursak ortaya sadece hükümdarların ve yazarların tarihi çıkar, ulusların yaşantısını anlatan bir tarih çıkmaz.

V

Ulusların yaşantısı birkaç kişinin yaşantısı içine sığdırılamaz, çünkü bir avuç insanla uluslar arasındaki ilişkinin ne olduğu henüz bulunmamıştır. Bu ilişkinin, kitlelerin iradelerinin belirli tarihsel

kişiler üzerinde toplanmasına dayandığı teorisi, tarih boyunca sürüp giden denemelerin doğrulamadığı bir teoridir.

Kitlelerin iradelerinin tarihî kişiler üzerinde toplandığını ileri süren teori, hukuk biliminde pek çok şeyleri açıklayabilir, belki de hukukun güttüğü amaçlar için de zorunlu bir şeydir; ama bu teorinin tarihe uygulanması, hele ihtilaller, ülkelerin ele geçirilmesi, ulusların aralarında yaptıkları anlaşmalar söz konusu olunca yani "tarih" dediğimiz şey başlar başlamaz, görülür ki, hiçbir şey bu teori ile açıklığa kavuşturulamaz.

Bu teorinin bize bu derece kesin görünmesi, halk iradesinin bir kişi üzerinde toplanması denilen olayın gerçekten meydana gelip gelmediğini kontrol etmenin olanaksızlığıdır. Çünkü böyle bir olay hiçbir zaman olmamıştır.

Hangi tarihî olay meydana gelirse gelsin ve bu tarihî olayın başına kim geçerse geçsin, söz konusu teori ileri sürülerek her zaman kitle iradesinin falanca kişinin üzerinde toplandığı ve bu yüzden onun, tarihî olayın başına geçmiş olduğu söylenebilir.

Bu teorinin tarihî sorulara verdiği cevaplar; tıpkı yürüyen bir sürüye bakarak meranın çeşitli yerlerindeki otun iyi ya da kötü olduğuna ve sürüyü çobanın güttüğüne dikkat etmeden, sürünün filanca ya da falanca yönde ilerlemesinin en baştaki hayvanın tutturduğu yoldan ileri geldiğini söyleyen bir insanın cevaplarına benzer.

"Sürü falanca yöne doğru gidiyor, çünkü onu en öndeki hayvan götürüyor, yani öbür bütün hayvanların iradesi bu sürüyü götürenin, onu yönetenin üzerinde toplanmıştır." İşte iktidarın kayıtsız şartsız falan yahut filan kişiye geçtiğini kabul eden birinci tip tarihçilerin verdikleri cevap böyledir.

"Sürünün başında giden hayvanlar değiştiriyorlarsa bu da bütün öbür hayvanların iradelerinin, sürünün seçmiş olduğu yönde ilerleyip ilerlemediği göz önünde tutularak bir liderden bir başka lidere geçip onun üzerinde toplanmasından ileri geliyor."

İşte kitle iradelerinin, bildiklerini sandıkları koşullar altında, liderlerin üzerinde toplandığını kabul eden tarihçiler sorulara böyle cevap vermektedirler (Oysa sık sık görülüyor ki gözlemci, kitlelerin yönlerini değiştirmeleri yüzünden, hiç de önde yürüyenleri

değil, yanlarda olanları hatta bazen en arkada kalanları "lider" diye kabul etmektedir).

"Sürünün başındaki hayvanlar da sürünün ilerlediği yönde durmadan değişiyorsa bizce bunun nedeni belli bir yere ulaşabilmek için bütün hayvanların kendi iradelerini gözümüze çarpan hayvanların üzerinde toplamalarıdır. Bu bakımdan sürünün hareketini inceleyebilmek için, önce sürünün her yanından ilerleyen ve gözümüze çarpan hayvanları incelememiz gerekir."

Hükümdardan gazetecilere dek bütün tarihî kişilerin kendi çağlarını yansıttıklarını kabul eden üçüncü tip tarihçilerse böyle derler.

Oysa kitlelerin iradelerinin tarihî kişiler üzerinde toplanması bir kelime oyunudur sadece, sorunun başka kelimelerle söylenmesinden başka bir şey değildir.

Tarihî olayların temelindeki neden nedir? İktidar nedir? İktidar, iradelerin bir tek kişi üzerinde toplanmasıdır. Kitlelerin iradesi hangi koşullar altında bir tek kişi üzerinde toplanır? Tarihî kişinin bütün insanların iradelerini dile getirdiği koşullar altında, iktidar ancak bu anlamda iktidardır. Böyle olunca da iktidar, anlamını kavrayamadığımız bir sözden başka bir şey değildir.

İnsanların bilim alanı sadece soyut düşüncelerle sınırlanmış olsaydı bilimin iktidar tanımlaması eleştirilince iktidarın sadece bir söz ve gerçekte var olmayan bir şey olduğu sonucuna varılırdı. Ama insanın olayları kavramak için soyut düşünceden başka, "deney" adı verilen bir silahı vardır. İnsan, düşüncelerinin sonuçlarını onunla kontrol etmektedir. Oysa tecrübeler gösteriyor ki iktidar sadece bir söz değildir, gerçekten var olan bir olaydır.

İktidar kavramı anlaşılmadan, insanların eylemlerinin bir tek nokta üzerinde nasıl toplandığını anlatabilecek bir tek açıklamanın bile olamayacağı gerçeği bir yana, iktidarın gerçekte var olduğu, hem tarih hem de çağdaş tarihî olayların gözlemleri ile ispatlanmaktadır.

Her tarihî olayın meydana gelişinde, bu olayın iradelerine göre meydana geldiği bir ya da birkaç kişi ortaya çıkar. III. Napolyon öğütte bulunuyor, bunun üzerine Fransızlar Meksika'ya gidiyorlar. Prusya Kralı Bismark öğütte bulunuyor, ordular hemen Bo-

hemya üzerinde yürüyorlar. I. Napolyon emrediyor, bunun üzerinde ordular Rusya'ya yürüyorlar. I. Aleksandr emrediyor, Fransızlar Bourbon'lara boyun eğiyorlar. Böylece tecrübe, tarihî olayın olayla ilgili konuda emir vermiş bir insanın ya da birkaç kişinin iradesine bağlı olduğunu gösteriyor.

Tarihçiler, insanlığın işlerine ilahi bir varlığın karıştığı görüşünü benimseyen eski alışkanlığa uyarak tarihî olayın nedenini, iktidarı omuzlarına almış bir insanın iradesinin belirtisinde görmek istiyorlar; ama çıkardıkları bu sonuç ne mantığa ne de gerçekteki tecrübelere uyuyor. Bir yandan düşüncelerimiz gösteriyor ki insan iradesinin belirtisi olan sözler genel eylemin temelini teşkil eden şeylerin ancak bir bölümüdür. Örneğin savaşta ya da ihtilal gibi bir tarihî olayın içinde meydana gelen genel eylemin temelindeki nedenlerin ancak bir parçasıdır. Bu bakımdan olağanüstü bir güç, bir mucizenin varlığı kabul edilmeden herhangi bir insanın söylediği sözlerin, milyonlarca insanı doğrudan doğruya harekete geçiren bir neden olduğu kabul edilemez; öbür yandan sözlerin tarihî olayı doğurabilecek birer neden oldukları kabul edilse bile adları tarihe geçmiş kişilerin iradelerinin olayların çoğunda hiçbir eylem yaratmadığını tarih bize gösteriyor. Yani bu tarihî kişilerin emirleri sık sık, yalnız yerine getirmemekle kalmıyor, bazen bu tarihî kişilerin emrettikleri şeylerin tamamen tersi yapılıyor.

İlahi bir varlığın insanlığın işlerine karıştığını kabul etmeden tarihî olayları iktidarın yarattığını kabul edemeyiz.

Tecrübeler açısından, iktidar, sadece bir kişinin açıklanan iradesiyle başka insanların bu iradeyi yerine getirmeleri arasında bulunan bağımlılıktan başka bir şey değildir.

Bu bağımlılığın koşullarını anlayabilmemiz için her şeyden önce "iradenin belirtisi" kavramını ilahi bir varlığa değil de bir insana bağlayarak eski yerine yerleştirmemiz gerekir.

Eski tarihçilerin ileri sürdükleri gibi eğer ilahi varlık emir veriyorsa ve böylece iradesini belirtiyorsa bu iradenin belirtilmesi zamana bağlı olmaz, aynı zamanda hiçbir şeyin sonucu olarak meydana gelmez. Çünkü ilahi varlık, tarihî olayla hiçbir bakımdan bağlı değildir. Oysa insanların iradesini belirten, belirli bir süre içinde geçerli olan, aynı zamanda birbirlerine bağlı olan emirler-

den söz edilirken bu emirlerle tarihsel olaylar arasındaki bağları açıklamak için şunları ortaya koymak zorundayız: 1) Olayın meydana geldiği koşul, yani olayın kendisinin olsun emir vermiş olan tarihî kişinin olsun, zaman içindeki kesintisiz hareketi gösterilmelidir. 2) Emir veren kişinin, vermiş olduğu emri yerine getiren insanlarla kaçınılmaz bağının ne olduğu belirtilmelidir.

VI

Ancak ilahi varlığın kayıtlı olmayan iradesi, birkaç yıl ya da yüzyıl sonra meydana gelecek bir dizi olaya etki yapabilir ve yalnız hiçbir şeyin meydana getirmediği ilahi bir varlık, kendi iradesine dayanarak insanlığın hareketine bir yön verebilir; insan ise her zaman içinde eylemde bulunup tarihî olayda rol oynar.

Hesaba katılmayan ilk koşulu, yani "zaman" koşulunu tekrar eski yerine koyarsak, görürüz ki, hiçbir emir, kendisinden daha önce verilmiş ve yerine getirilmesine olanak hazırlanmış bir başka emir olmadan gerçekleşemez!

Hiçbir emir kendiliğinden gerçekleşemez ve içine bir dizi olayı almaz; her emir bir başka emirden çıkar ve hiçbir zaman bir dizi olaya bağlı değildir. Her zaman tarihî olayın ancak belirli bir anı ile ilgilidir.

Örneğin, "Napolyon ordulara savaş emrini verdi," dediğimiz vakit, bu emirde onunla aynı zamanda verilmiş birbirlerini izleyen ve birbirlerine bağlı bir dizi emri birleştirmiş oluyoruz. Napolyon, Rusya'ya sefer yapılması için emir veremezdi. Hiçbir zaman böyle bir emir vermemişti. O sadece bugün filan filan belgelerin yazılıp Viyana'ya, Berlin'e, Petersburg'a gönderilmesini emretmiş, ertesi gün de falan falan kararnameleri çıkarmış, orduyla, deniz kuvvetleriyle, yönetimiyle ilgili emirleri vermişti. Bu milyonlarca emir arasında tarihsel olaylara uyan ve Fransız ordularını Rusya'ya kadar götüren bir dizi emir meydana gelmiştir.

Eğer Napolyon, bütün hükümdarlığı sırasında hep İngiltere'ye sefer yapılması için emirler vermişse hiçbir amaç için bu kadar çaba göstermemiş, bu kadar zaman harcamamışsa ve bunlara rağmen hükümdarlığı boyunca bir kez olsun bu niyetini gerçekleştirmek

için bir girişimde bulunmamışsa, bunu yapacak yerde daha önce defalarca açıkladığı gibi dostluk etmekte çıkar gördüğü Rusya'ya bir sefer yapıyorsa bunun nedeni, ilk emirlerinin olaylara uymaması, sonraki emirlerinin ise bir dizi olaya uymasıdır.

Bir emrin kesin olarak yerine getirilmesi için, birinin gerçekleşebilecek bir emir vermiş olması gerekir. Hangi emrin gerçekleşebileceğini, hangilerinin gerçekleşmeyeceğini, yalnız Napolyon'un yaptığı ve milyonlarca insanın katıldığı Rusya seferi gibi bir konuda değil, en basit bir olayda da söylemeye olanak yoktur. Çünkü şu ya da bu emrin gerçekleşmesinde her zaman milyonlarca engelle karşılaşılabilir. Her gerçekleşen emir, gerçekleşmemiş sayısız emirlerden bir tanesidir. Gerçekleşmesi olanaksız emirler tarihî olayla bağdaşamazlar. Bu yüzden gerçekleşemezler. Ancak olanağı olan, daha önceki zincirleme emirlerle bağdaşan, o emirlere bağlı olarak meydana gelen olaylara uyan emirler gerçekleşir.

Olaydan önceki emrin, olayı doğurduğu konusundaki yanlış düşüncemiz, olay meydana geldikten ve o binlerce emir arasında yalnız olayla bağdaşan emirler gerçekleştikten sonra, gerçekleşmeleri olanaksız olduğu için yerine getirilmeyen emirleri unutmamamızdan ileri gelir.

Bunda başka bu konuda yanılmamızın nedeni, örneğin Fransız ordularını Rusya'ya sürükleyen bütün olaylar gibi çeşit çeşit, küçük küçük, sayısız olayı bir araya getirip bunları tek bir sonuç olarak, sadece bir olay içinde birleştirmemiz ve bu genellemeye uyup zincirleme olarak verilen bütün emirleri bir tek iradenin belirtisi saymamızdır.

"Napolyon istedi ve Rusya'ya bir sefer yaptı," diyoruz. Gerçekte ise Napolyon'un bütün eylemlerinde iradesinin bu olduğunu gösterecek bir tek irade belirtisi bulamayız. Sadece zincirleme olarak verdiği emirleri ya da çeşit çeşit kesin olmayan biçimde, ayrı ayrı konulara yönelmiş irade belirtilerini görürüz. Napolyon'un vermiş olduğu sayısız ve birbirini izleyen emirlerinden 1812 seferinin yapılmasını sağlayan bir dizi emrin çıkmasının nedeni, o vermiş olduğu emirlerin yerine getirilmemiş birçok başka emirlerden ayrı olmalarından ileri gelmiyor. Bu emir dizisinin Fransız ordularını Rusya'ya getiren olaylar dizisiyle bağdaşmalarından ileri geliyor.

Bu bakımdan belirli bir zaman ölçüsü içinde, emirlerle olayların arasındaki ilişkiyi incelerken emrin hiçbir bakımdan olayın tek nedeni olamayacağını, ancak ikisi arasında bilinen bir bağlılık bulunduğunu görürüz. İşte iktidar, emir verenle emir verdiği kişi arasındaki ilişkiden başka bir şey değildir. Bu ilişki şöyle meydana gelir:

İnsanlar genel bir eylem için, her zaman bilinen topluluklar meydana getirirler. Bu topluluklarda yoğunlaşan bir ortamda ortaya konan amaçlar değişik de olsa eyleme katılan insanlar arasındaki ilişkiler her zaman aynı kalır. Yani insanlar bu toplulukları meydana getirirken aralarında öyle ilişkiler kurarlar ki büyük kısmı olaya doğrudan doğruya katkıda bulunur, küçük bir kısmının ise hepsini gerçekleştirmek için bir araya geldiği, yoğunlaştığı eyleme doğrudan doğruya pek az katkısı olur.

İnsanların belirli amaca yönelmiş bir eylemi gerçekleştirmek için meydana getirdikleri topluluklar arasında en belirli, en kesin bir biçimi olan ordudur.

Her ordu, rütbesi küçük olanlardan, sayıları her zaman en fazla olan erlerden, onlardan biraz daha üst rütbede bulunan onbaşılardan, asteğmenlerden (Bunların sayıları daha alt rütbede bulunanlardan azdır) bir de üst rütbelilerden meydana gelir ve bu üst rütbelilerin sayıları daha azdır. Böylece rütbeler ta en üst askeri güce kadar birbirini izler. En üst askerî güç de bir tek kişi üzerinde toplanmıştır.

Bir ordunun yapısı tam anlamıyla bir konidir. Tabanda en geniş çizgide erler bulunur. Onların üzerinde üst rütbelilerin daha kısa olan çizgisi vardır. Ordunun daha üst rütbeleri de böylece koninin tepesine gider. En üstte bulunan kumandandır.

En büyük sayıda olan erler koninin en altındaki noktalardır ve koninin tabanını meydana getirirler. Er, doğrudan doğruya kılıçtan geçirir, süngüler, yakar, yağma eder ve bu eylemleri için her zaman kendisinden daha üst rütbede bulunan kişilerden emir alır; kendisi hiçbir emir vermez. Asteğmen (bunların sayısı erlerden daha azdır) emir vermeye başlamıştır. Subay, nadir olarak doğrudan doğruya eyleme katılır, ama daha sık emir verir. General ise yalnız ordulara hedefi göstererek emir verir, kendisi ise hemen hemen hiçbir zaman silah kullanmaz. Komutana gelince, o artık hiç-

bir zaman bir eyleme doğrudan doğruya katılmaz, sadece kitlelerin hareketi konusunda genel bir anlam taşıyan emirler verir. Genellikle herhangi bir eylemin meydana gelebilmesi için, tarımda, ticarette ya da herhangi bir başka kurumda daima bir araya gelen insanların arasında aynı çeşit ilişkiler kurulur.

Böylece koninin birbirine bitişen bütün noktalarında, ayrım yapmadan, suni olarak, örneğin ordudaki gibi rütbe sahibi kişiler, değişik unvanlara sahip olanlar, herhangi bir kurumda değişik sosyal durumda bulunanlar ya da genel bir amaç için en küçükten en büyüğe kadar bir araya gelmiş insanlar arasında bir kanun meydana gelir. Buna göre insanlar bir noktaya yönelmiş bir eylemin amacına ulaşması için bir araya gelince eyleme ne kadar doğrudan doğruya katılırlarsa o derece az emir verebilirler, sayıları o derece fazla olur. Buna karşılık eylemin kendisine doğrudan doğruya ne kadar az katılırlarsa o kadar çok emir verirler, sayıları da o derece azdır. Bu böylece en alt tabakalardan yukarı doğru, eyleme doğrudan doğruya en az katılandan bütün eylemini sadece emir vermeye yönelten kişiye dek sürüp gider.

İşte "iktidar" kavramı, emir verenlerle emir verdikleri kişiler arasındaki ilişkidir.

Bütün tarihî olayların, meydana geldikleri zaman koşulunu yerinde kullanınca bir emrin ancak kendisine paralel bir dizi tarihsel olayla bağdaştığı vakit gerçekleştiğini görürüz. Emir verenlerle o emirleri gerçekleştirenler arasında ortaya konulması zorunlu ilişkiler koşulunu yerinde kullanınca da emir verenlerin sahip oldukları özellikler nedeniyle eyleme en az katkıda bulunduklarını hatta bütün eylemlerinin sadece emir vermeye yönelmiş olduğunu meydana çıkarmış oluruz.

VII

Herhangi bir tarihî olay meydana geldiği zaman, insanlar o olay hakkında düşüncelerini, dileklerini belirtirler. Olay, birçok insanın eylemlerinin bir noktaya yönelmesinden ileri geldiğine göre, ortaya atılmış düşüncelerden ya da isteklerden biri kaçınılmaz olarak gerçekleşir; bu gerçekleşme aşağı yukarı olsa bile. Ortaya atı-

lan düşüncelerden biri gerçekleşince de sanki olaya bu düşünce öncülük etmiş gibi, bir emir sayılır ve tarihî olaya bağlanır. Diyelim ki birkaç kişi bir keresteyi çekiştiriyorlar, her biri keresteyi şuraya ya da buraya götürmek gerektiği konusunda kendi kişisel düşüncelerini ortaya atıyor. Sonunda keresteyi çekip çıkarıyorlar. O zaman görülüyor ki bu iş aralarından birinin söylediği biçimde yapılmıştır. Bunun üzerine bunu söyleyen kişi "emir veren" oluyor. İşte "emir" ile "iktidar"ın ilkel yapısı budur.

Elleriyle daha çok çalışan, yaptığı işin bütün ayrıntılarını daha az düşünebilir, genel olarak bütün eylemin sonucunun ne olacağını daha az tahmin eder ve daha az emir verebilecek durumdadır. Daha çok emir verenin eylemleri ise daha çok sözle olacağı için, elleriyle daha az iş yapabileceği açıktır. Eylemlerini tek bir hedefe götüren büyük bir insan topluluğunda, eyleme doğrudan doğruya ne kadar az katkıda bulunurlarsa o kadar çok emir vermeye yönelmiş insanların kategorisi kesinlikle ortaya çıkar.

Bir insan tek başına hareket ettiği zaman, her zaman bunu belirli bir düşünce dizisine göre yapar; yani daha önceki davranışlarını şimdiki eylemini savunmak için kullanır ve sonradan girişeceği eylemlerde kendisini yönetecek bir düşünce dizisi bulur.

Büyük bir topluluk meydana getiren insanlar da aynı biçimde davranırlar; düşünce yürütme, bahane bulma ve tahminler yürütme işini eylemlere katılmayan insanlara bırakırlar.

Fransızlar, bizce bilinen ya da bilinmeyen nedenlerden ötürü birbirlerini boğmaya ve kesmeye başlıyorlar. Bu tarihî olayı temize çıkarmak için, bu olayın Fransa'nın iyiliği uğruna, özgürlük eşitlik uğruna kaçınılmazlığını savunan kişilerin irade belirtisi olarak meydana geldiği ileri sürülür.

İnsanlar birbirlerini kesmekten vazgeçiyorlar, o zaman bu olaya da iktidarın tek bir elde toplanması, Avrupa'nın karşı tepkide bulunması ve benzer şeylerin yarattığı zorunluluk gerekçe gösteriliyor. İnsanlar batıdan doğuya gidiyor, insan kardeşlerini öldürüyorlar, bunun üzerine olup bitenlere gerekçe olarak Fransa'nın ünü onuru ve İngiltere'nin alçaklığı gibi sözler ileri sürülüyor. Tarih bize gösteriyor ki tarihî olay için gerekçe olarak gösterilen bütün bu savunmaların hiçbir anlamı yoktur. Bunlar tıpkı in-

san haklarının kabul edilmesinin bir sonucu olarak cinayet işlenmesi ya da İngiltere'nin küçük düşürülmesi için Rusya'da milyonlarca insanın öldürülmesi gibi birbirine tamamen aykırı şeylerdir. Ama bu savunmaların çağdaş anlamda zorunlu olarak kabul edilen bir önemi vardır.

Bu tür savunmalar, eylemleri meydana getiren insanların üzerinden moral sorumluluğu kaldırırlar. Belirli bir süre için ileri sürülen bu amaçlar, tıpkı lokomotifin önünde rayların üzerindeki pürüzleri yana kaydıran çelik tampon gibidirler: İnsanların moral sorumluluğunu ortadan kaldırmak için yolu temizlerler. Bu savunmalar olmasa her olayın incelenmesinde "Nasıl oluyor da milyonlarca insan elbirliğiyle cinayetler işliyor, savaşıyor, insanları öldürüyor ve bunlara benzer şeyler yapıyorlar?" sorusu hiçbir zaman aydınlığa kavuşturulamaz.

Bugünkü yerleşmiş devlet biçimlerinde ve Avrupa'daki sosyal yapıda daha önce hükümdarların, bakanların, meclislerin ve gazetelerin öğüt vermediği, göstermediği, emretmediği bir tek olay düşünülebilir mi? Elbirliğiyle yapılan bir tek olay var mı ki savunmasını devletin, ulusun birliğinde, Avrupa'nın dengesinde ya da uygarlıkta bulmasın? Bu bakımdan meydana gelmiş her tarihî olay, kaçınılmaz biçimde, açıklanmış herhangi bir istekle aynı zamanda meydana gelmekte, açıklanan istek ona bir bahane, bir savunma olmakta, bunun sonucunda tarihsel olay, bir tek ya da birkaç insanın iradesi ile olmuş görünmektedir.

Ancak her an, bu akımı geminin hareketiyle kıyaslayarak yakından incelediğimiz zaman, akıntının her anının geminin hareketinde yansıdığı ve bizi yanıltan şeyin, belirsiz olarak meydana gelen kendi hareketimiz olduğu kanısına varırız.

Tarihî kişilerin eylemlerini, onları her an izleyerek, yani bütün olup bitenleri incelemek için zorunlu olarak yerine oturtulması gereken koşulu, "hareketin belirli bir süre içinde kesintisiz olarak sürüp gitmesi" koşulunu ve tarihî kişilerin kitlelerle olan vazgeçilmez ilişkilerini göz önünde bulundurarak incelersek, aynı şeyi görürüz.

Gemi bir yönde ilerlerken önünde hep aynı akıntı vardır, gemi yönünü sık sık değiştirirse önünde akıp giden suların da yönü sık

sık değişir. Ama gemi nereye doğru dönerse her yerde geminin hareketinden önce var olan bir su akıntısı vardır.

Hangi olay olursa olsun, bu olayın her zaman daha önce tahmin edildiği, sonra da bir emir sonucu meydana geldiği kabul edilir. Gemi nereye giderse gitsin, sular onu yönetmeden, hareketini hızlandırmadan, önünde kaynaşıp dururlar. Ama uzaktan bakılınca bize yalnız sular kendi kendilerine hareket ediyor gibi görünmez, aynı zamanda geminin hareketini yönetiyorlarmış gibi gelir.

Tarihçiler, tarihsel kişilerin iradelerinin belirtileri arasında yalnız olaylar karşısında bir emir niteliğinde görüneni ele alarak tarihî olayların emirlere bağlı olduğunu sanıyorlardı. Oysa biz, aynı tarihî olayları ve tarihî kişilerle kitleler arasında bulunan ilişkileri incelerken, tarihî kişilerin de onların verdikleri emirlerin de tarihî olaya bağlı olduğunu meydana çıkarmış bulunuyoruz. Bu sonucun doğru olduğunu kuşkusuz ortaya koyan şey şudur: Verilmiş olan emirlerin sayısı ne olursa olsun, olay gene de meydana gelmeyebilir, meğerki meydana gelmesi için başka nedenler bulunsun. Yine de olay meydana gelir gelmez (niteliği ne olursa olsun) ayrı ayrı kişilerin sürekli olarak açıklanan çeşit çeşit iradeleri arasında olaya anlam bakımından da verilmiş oldukları zaman bakımından da emir niteliği kazananlar hemen bulunur. Böyle bir sonuca varınca açıkça ve kesin olarak tarihin özüyle ilgili iki soruya cevap verebiliriz:

1– İktidar nedir? 2– Ulusları harekete geçiren hangi güçtür?

1– İktidar belirli bir kişinin başka kişiler arasındaki öyle bir tutumudur ki bu tutumda söz konusu kişi eylemde ne kadar az rol alırsa, o kadar çok düşünceler, tahminler yürütür ve elbirliğiyle meydana gelmiş olayı savunmak için o kadar çok bahaneler bulur.

2– Ulusların hareketini meydana getiren şey, ne iktidar, ne aklın yapıtı olan düşünceler, ne de tarihçilerin sandıkları gibi ikisinin birleşimidir, bu hareketi meydana getiren şey, tarihî olayda rol alan, ona katılan bütün insanların eylemleridir ve bu insanlar her zaman doğrudan doğruya en çok rol almış olanlarının üzerlerine en az, en az rol alanların üzerine de en çok sorumluluk düşecek biçimde bir araya gelirler.

Tarihî olayın manevi nedeni iktidar, fiziksel nedeni ise o iktida-

ra boyun eğenlermiş gibi görünür. Oysa, manevi bir eylemin fiziksel bir eylem olmadan meydana gelmesi düşünülemeyeceğine göre, olayın asıl nedeni ne birinde ne öbüründedir; ikisinin birleşmesindedir. Başka deyişle, incelediğimiz herhangi bir olayda "iktidar" kavramı "neden" olarak kullanılamaz ve olaya uydurulamaz.

Son tahlilde aklın ele aldığı konuyla oynamaması şartıyla, her alanda düşünce zincirini izleye izleye en son sınıra, ölümsüzlük çemberine yaklaşmış oluruz. Elektrik ısı verir, ısı da elektrik meydana getirir. Atomlar birbirlerini çekerler ya da birbirlerini iterler. Isıyla elektrik arasındaki karşılıklı etkilerden ve atomlardan söz ettiğimiz vakit, bunların neden meydana geldiğini söyleyemiyoruz ve başka türlü düşünemediğimiz için, daha doğrusu böyle olması gerektiği için, "Bu bir kuraldır," diyoruz. Tarihî olaylarda da aynı şey geçerlidir. Savaş ya da ihtilal neden olur? Bunu bilmeyiz. Yalnız şunu biliyoruz ki insanlar şu ya da bu çeşit eylemler için bir araya gelerek belirli bir topluluk meydana getirirler ve bu toplulukta hepsi rol alırlar. Başka türlüsü düşünülemediği için de bunun bir kanun olduğunu ileri sürüyoruz.

VIII

Eğer tarih dış görünüşü meydana getiren olaylarla ilgilenseydi bu basit ve apaçık anlaşılan kanunun ortaya konulması yeterli olurdu. Biz de düşünce zincirini burada sona erdirdik. Ama tarihin kanunları insanla ilgilidir. Maddenin bir parçacığı çıkıp hiç de benzerini çekme ya da itme gereğini duymadığını, bu yüzden bunun yalan olduğunu söyleyemez. Ama tarihin konusu olan insan, açıkça, "Ben özgürüm, bu yüzden kanunlara bağlı değilim!" diyor.

Tarihin her yerinde, açıklanmasa bile insan özgürlüğü konusunda bir soru her an hissedilir. Ciddi ciddi fikir yürüten tarihçilerin hepsi ellerinde olmayarak bu noktaya varmışlardır. Tarihteki bütün aykırılıklar ve tarih biliminin izlediği yanlış yol, sadece bu sorunun çözümlenmemiş olmasından ileri geliyor.

Her insanın iradesi özgür olsaydı her insan istediği gibi davranabilirdi, öyle olsaydı bütün tarih birbirleriyle bağlantısız dizi dizi rastlantıdan başka bir şey olmazdı.

Bin yıllık bir süre içinde, milyonlarca insan arasından biri olsun tam anlamıyla özgür olsaydı yani keyfinin istediği gibi davranabilseydi kanun olmayacaktı; çünkü açıkça bellidir ki bu insanın bir tek özgür ve kanunlara aykırı davranışı bile, bütün insanlık için geçerli kanunların bulunmadığını göstermiş olur.

İnsanların eylemlerini idare eden tek bir kanun bile varsa iradenin özgür olmasına imkân yoktur. Çünkü o zaman bütün insanların iradesi zorunlu olarak bu kanuna bağlı kalacaktır.

İşte iradenin özgürlüğü denilen ve en eski çağlardan bu yana insanlığın yetiştirdiği en büyük zekâları uğraştıran, en eski çağlardan bu yana hâlâ bütün önemini koruyan sorun bu çelişkidedir.

Sorunu meydana getiren şey budur: İnsanı herhangi bir bakımdan, yani ister ilahiyat, ister tarih, ister ahlak, ister felsefe açısından ele alalım, onu incelediğimiz zaman görürüz ki o da tıpkı dünyada var olan her şey gibi zorunlu olarak bir kanuna bağlıdır. Oysa kendi kendimize bilincine vardığımız bir varlık olarak baktığımızda özgür olduğumuzu hissederiz.

Bilinç insanın kendi kendini tanımasını sağlayan, aklıseliminden apayrı ve ona hiç bağlı olmayan bir araçtır. İnsan aklı ile kendi üzerinde gözlemler yapabilir. Ama kendisini bilinç yoluyla öğrenebilir. Kendi kendini tanımadan herhangi bir gözlem yapmak ya da aklın prensiplerini uygulamak düşünülemez.

İnsan; anlamak, gözlemde bulunmak, aklıyla bir sonuca varmak için, her şeyden önce yaşayan bir varlık olarak, kendi bilincine varmak zorundadır. İnsan ancak isteklerini yani iradesini hisseden bir varlık olarak yaşadığını anlar. İnsanın yaşamının özünü meydana getiren iradesinin bilincine varır, ama onu ancak bağımsız, özgür bir şey olarak kavrayabilir.

İnsan kendini incelerken iradesinin hep aynı kanuna bağlı olduğunu görür (bu ister besin almak zorunluluğu, ister aklının işlemesi, ister başka konuda yapılmış bir gözlem olsun), onun her zaman, hep aynı yöne doğru çevrilmesini ancak sınırlandırılma olarak anlayabilir. Oysa özgür olan, aynı zamanda sınırlı olamaz. Bu durumda insan iradesinin sınırlandırılmış görünmesinin nedeni de ancak özgür, bağımsız olarak bilincine varmasıdır.

"Sen özgürüm diyorsun," dediğinizde elimi kaldırıp bırakıyo-

rum. Herkes anlar ki yeni mantığa göre bu cevap, özgürlüğün yalanlanmayacak bir ispatıdır. Aynı zamanda bu cevap, bilincin akla bağlı olmadığını gösteren bir belirtidir.

Özgür bilinç kendi kendini tanıma konusunda akla bağlı kalmayan, apayrı bir kaynak olmasıydı o da aklın kurallarına ve denemelere bağlı olurdu; oysa gerçekte böyle bir bağımlılık hiçbir zaman olmuyor; hatta düşünülemez de.

Birçok tecrübede, düşünce, her insana kendisinin incelenen bir konu olarak belirli kanunlara bağlı olduğunu gösterir ve insan bu kanunlara uyar. Bir kez öğrendiği yerçekimi kanunlarını öğrendikten sonra hiçbir zaman onlara karşı gelmez. Aynı tecrübelerle düşünceler insana kendisinde bilincine vardığı tam özgürlüğün olanaksız bir şey olduğunu ve her davranışın organizmasının yapısından, karakterinden, ona etki yapan birçok nedenden ileri geldiğini gösterir. Yine de insan hiçbir zaman, bu tecrübelerin de düşüncenin de ortaya çıkardığı sonuca boyun eğmez.

Tecrübeyle ve akıl yoluyla taşın aşağıya düştüğünü öğrenen insan, buna kuşkusuz olarak inanır ve bütün olaylarda bu öğrendiği kanunun gereğini bekler.

Ama aynı derecede kesinlikle, iradesinin de kanunlara bağlı olduğunu öğrenince bunu kabul etmiyor, daha doğrusu buna inanmıyor.

Tecrübe ile aklın yarattığı düşünceler insana, aynı koşullar altında aynı karakterle, aynı davranışlarda bulunacağını kaç kez gösterirse göstersin, o insan bilinci de aynı koşullar altında, aynı karakterlerle her zaman aynı şekilde sonuçlanacağı belli bir eyleme girişirken kuşkusuz olarak içinde denemeden önce olduğu gibi keyfince hareket etmekte özgür olduğu güvenini taşır. İster vahşi ister büyük bir düşünür olsun, akılla deneme ona, aynı koşullar altında iki ayrı olay meydana gelemeyeceğini ne kadar kesinlikle gösterirse göstersin, hiçbir zaman hayatı bu saçma anlayıştan (özgürlük kavramından) ayrı olarak düşünemeyeceğini hisseder. Hisseder ki özgürlük ne kadar olanaksız bir şey olursa olsun, onsuz bir hayat düşünülemez; çünkü yaşam denilen şeyin anlamını kavramak şöyle dursun, onsuz bir an bile yaşayamazdı.

Yaşayamazdı, çünkü insanların bütün yönelişleri, daha doğrusu

onları yaşama bağlayan şeylerin özü, özgürlüğü güçlendirme eğiliminden başka bir şey değildir. Zenginlik-fakirlik, ünlülük-ünsüzlük, iktidar-bağımlılık, güç-güçsüzlük, sağlık-hastalık, eğitim-cahillik, iş-dinlenme, doymuşluk-açlık, iyilik-kusur; hepsinin özü az ya da çok miktarda özgürlükten başka bir şey değildir.

Özgürlükten yoksun bir insan, ancak yaşamdan yoksun bir insan olarak düşünülebilir.

Özgürlük anlayışının, zamanın aynı bölümü içinde meydana gelen iki ayrı olay ya da bir nedene dayanmayan bir eylem olarak ele alınması, aklın prensiplerine göre saçma bir aykırılık olarak görünmesi şunu ispatlıyor ki bilinç, aklıselime bağlı değildir.

Özgürlük üzerine, sarsılmaz, karşı konulmaz, tecrübeye uymayan ve aklın kurallarına aykırı düşen, ama bütün düşüncelerin kabullendiği, istisnasız bütün insanların hissettikleri bu bilinç, insanın ondan yoksun olarak hiçbir biçimde bir hayat düşünemeyeceği bu bilinç, problemin öbür yönünü teşkil etmektedir.

İnsan, her şeyi yapabilen, bütün iyiliklerin kaynağı ve her şeyi yöneten Tanrı'nın bir yaratığıdır. Böyle olunca insan özgürlüğü bilincinden çıkan bir anlayış olarak "günah" nedir? İşte ilahiyatın sorunu budur.

İnsanların eylemleri, istatistiklerle açıklanan değişmez genel kanunlara bağlıdır. O halde özgürlüğün bilincinden çıkan bir anlayış olarak insanın "toplum karşısındaki sorumluluğu" nedir? İşte hukukun sorunu budur.

İnsan davranışları, doğuştan sahip olduğu karakterin ve ona etki yapan dış nedenlerin sonucudur. O halde özgürlüğün bilincinden çıkan sonuç olarak "vicdan, iyi ve kötü davranışlar" nedir? İşte ahlakın sorunu budur.

İnsan, genel olarak bütün insanlığın yaşantısına bağlıdır ve bu yaşantıyı yöneten kanunlara boyun eğer. Fakat aynı insan, kendisini hiçbir bağla bağlanmamış, yani özgür hisseder. Böyle olunca, ulusların hatta bütün insanlığın geçmişteki yaşantısı nasıl ele alınmalı? İnsanların özgür olarak bulundukları bir eylemler tümü olarak mı yoksa bağımlı olarak bulundukları eylemler tümü olarak mı? İşte tarihin sorunu budur.

Yalnız, bilimin halka indirildiği, kendine güvenen çağımızda,

cahilin en güçlü silahı olan kitap basımının yaygınlaşması sayesinde, özgürlük sorunu öyle bir temele oturtulmuştur ki artık bu konuda hiçbir soru sorulamaz. Çağımızda sözüm ona ileri gelen insanların çoğu yani bir yığın cahil, sorunun yalnız bir tek yönünü inceleyen tabiat bilimlerinin çalışmalarını bir çözüm olarak kabul etmişlerdir.

İnsanların ruhu ve özgürlüğü diye bir şey yoktur; çünkü insanın yaşamı, kaslarının hareketleriyle kendini gösterir. Kaslarının hareketi ise sinirlerinin çalışmasına bağlıdır. İnsanların ruhu ve özgürlüğü diye bir şey yoktur, çünkü biz çağların belirli bir kesiminde maymunlardan meydana gelmiş bulunuyoruz. İşte bu kişiler öyle yazıyor ve kitaplarında bu tür düşünceleri yayınlıyorlar. Zorunluluk altında, fizyolojik ve karşılaştırmalı jeoloji bilimlerinin yardımı ile bunca çaba göstererek ispatlamaya çalıştıkları kanunu daha binlerce yıl önce bütün dinlerin ve bütün düşüncelerin yalnız kabul etmekle kalmadıklarını, hiçbir zaman ona aykırı bir şey ileri sürmediklerini akıllarına bile getirmiyorlar.

Görüyorlar ki tabiat bilimlerinin bu sorunu çözmekteki rolü sadece, onun bir yönünü aydınlatan birer silah olmaya hizmet etmekten öteye gitmiyor. Çünkü gözlem açısından, aklın ve iradenin sadece dimağın çıkardığı bir sıvı, bir *secrétion*[1] olduğunu, insanın da genel kanununa uyarak, en alt basamakta bulunan hayvanlardan çıkıp bilinmeyen bir zaman kesimi içinde geliştiğini kabul etmek, sadece binlerce yıl önce, bütün dinlerin ve bütün felsefe teorilerinin kabul ettikleri bir gerçeği, yani akıl açısından insanın karşı konulamayacak kanunlara zorunlu olarak bağlı olduğu gerçeğini, yeni bir ışık altında göstermekten başka bir şey değildir. Sorunun buna tamamen karşı ve özgürlüğün bilincine dayanan öbür yönünü aydınlatmak konusunda bir adım bile atılmış olmuyor.

Eğer insanlar bilinmeyen bir zaman dilimi içinde maymunlardan çıkmışlarsa bu tıpkı insanların belirli bir zaman dilimi içinde bir avuç topraktan çıkmaları gibi bir olaydır. Birinci olayda 'X' zamandır. İkincisinde ise meydana getiren kaynaktır. Ama insan özgürlüğü kavramının nasıl olup da karşı konulmaz bir kanuna, insanın boyun eğmek zorunda bulunduğunu, bir kanuna bağlı oldu-

1 Salgı.

ğunu, ne karşılaştırmalı fizyoloji ne de jeoloji açıklayamaz. Çünkü kurbağada, tavşanda ve maymunda yalnız kaslarla sinirlerin hareketini görebiliyoruz. İnsanda ise hem kaslar, hem sinirler hareket eder hem de bilinç vardır.

Tabiat bilimiyle uğraşan bilim adamları ve onları tutanlar yani bir sorunu çözmeyi düşünenler, tıpkı kilisenin bir yanını sıvamakla görevlendirilen ve ustabaşılarının yanlarında olmamasını fırsat bilerek aşırı bir çabayla hem pencereleri, tasvirleri, hem bütün tahta kısımları hem daha sıvanmamış duvarları badana eden ve her yanın dümdüz, pürüzsüz bir hal almasına kendi açılarından sevinen sıvacılara benzerler.

IX

İrade özgürlüğü sorununun çözümlenmesiyle uğraşan başka bilim dalları karşısında, tarihin de bu sorunu ele alması ona bir üstünlük vermektedir. Çünkü tarihte bu sorun, insan iradesi denilen sorunun özüne bağlı değildir, bu iradenin bilinen koşullar altında geçmişteki belirtileriyle ilgilidir.

Tarih, bu sorunu çözümlemek bakımından başka bilim dalları karşısında denemelerden geçmiş, olayları akıl süzgecinden geçiren bir bilim dalı durumuna gelmektedir.

Tarihin konusu insanın iradesi değil, bizim o irade konusundaki anlayışımızdır.

Bu yüzden tarih için, ilahiyat, ahlak ve felsefe için olduğu üzere özgürlükle zorunluluğun, yani birbirine aykırı iki kavramın birleştirilmesi gibi çözümlenemez bir sır yoktur. Tarih, insan yaşantısını zaten bu birbirine aykırı kavramın birleştiği bir şey olarak ele almaktadır.

Gerçek hayatta her tarihî olay ve insanın her davranışı açık, kesin biçimde anlaşılır; çoğu zaman meydana gelen olay bir bakıma özgür, bir bakıma da zorunlu olarak meydana gelmiş görünür, öyle olduğu halde en küçük bir aykırılık hissedilmez.

Özgürlükle zorunluluğun nasıl birleştiğini göstermek, bu iki kavramın özünü meydana getirenin ne olduğunu çözümlemek için, felsefe tarihi başka bilim dallarının tuttukları yola tamamen

ters bir yoldan gidebilir, hatta bunu yapmalıdır. Bir kez tarih, özgürlük ve zorunluluk kavramlarını kendi nitelikleri içinde ortaya attıktan sonra bütün yaşamın olaylarını, meydana getirilen belirli tanımlamaların etiketi altında birleştirmektense kendi alanına giren ve her zaman bir bakıma özgürlük bir bakıma zorunluluk içinde meydana gelmiş gibi görünen olayları ele alabilir, onların içinden bir sonuç çıkararak özgürlük ve zorunluluk kavramlarının başka bir tanımlamasını yapabilir.

İster bir tek, ister birçok insanın eylemleri konusundaki düşüncelerimizi ele alalım; bu eylemleri ancak bir oranda insanın kendi özgürlüğünün, bir bakıma da insanın boyun eğmek zorunda bulunduğu kanunların bir sonucu olarak görebiliriz.

Ulusların göç etmesinden mi, barbarların akınlarından mı, III. Napolyon'un emirlerinden mi, yoksa bir saat önce bir insanın yaptığı bir gezinti sırasında tutabileceği birkaç yoldan birini seçmiş olmasından mı söz ediyoruz? Bunların hiçbirinde en küçük bir aykırılığa düşmeyiz. Bu insanların davranışlarını yöneten özgürlük ve zorunluluk ölçüsü bizim için kesinlikle ortaya konulmuştur.

Çoğu zaman özgürlüğün az mı çok mu olduğu konusundaki düşüncelerimiz olayı ele aldığımız açıya göre değişir. Yalnız bir tek şey değişmez; o da insanın her hareketinin, özgürlüğün ve zorunluluğun belirli oranda birleştiği bir olay olarak göründüğüdür. Ele alınan her davranışta belirli bir özgürlük payı ile bilinen belirli bir zorunluluk payı görürüz. Bu davranışta özgürlüğün ne kadar çok rol oynadığını görürsek o kadar az zorunluluk görürüz; ne kadar çok zorunluluk varsa o kadar az özgürlük vardır.

Özgürlükle zorunluluk arasındaki orantı, olayı ele aldığımız açıya göre azalıp çoğalır, ama bu oranın tersi de hep aynı ölçülerdedir.

Suda boğulurken başkasına sarılan ve onun suda boğulmasına yol açan insan, çocuğunu emzirdiği için bitkin düşen ve yiyecek çalan bir anne ya da disiplin altında bulunan ve birliğindeki yerinde, aldığı emre uyarak kendini savunacak durumda olmayan bir insanı öldüren erin durumu, bütün bu kişilerin bulundukları koşulları bilen insanlara göre değişir; hepsi ya özgür ya da zorunluluk kanunlarına daha çok bağlı görünür.

Yirmi yıl önce cinayet işlemiş ve ondan sonra toplumda kimseye hiçbir zarar vermeden sakin sakin yaşamış bir insan daha az suçlu görünür; işlediği suç onu yirmi sene sonra inceleyen bir insana daha çok zorunluluk kanununa bağlı görünür; oysa aynı suç, onu işlediğinin hemen ertesi günü inceleyen bir insana göre daha özgürce bir davranıştır. Gene aynı açıdan ele alınırsa bir delinin, bir sarhoşun ya da heyecanlı bir insanın davranışı, onun ruhsal durumunu bilen bir kişiye daha az özgür ve daha çok zorunlu, içinde bulunduğu durumu bilmeyen bir insana ise daha az zorunlu görünür. Bütün bu olaylarda özgürlük payı, zorunluluğun az ya da çok olduğuna ve davranışın hangi açıdan ele alındığına göre azalıp çoğalır. Böylece bir davranışta ne kadar büyük bir zorunluluk varsa o kadar az özgürlük ve ne kadar çok özgürlük payı varsa, o kadar çok zorunluluk payı vardır.

Din, akıl prensipleri, hukuk, hatta tarihin kendisi bile zorunluluk ile özgürlük arasındaki ilişkiyi aynı açıdan ele alırlar.

Özgürlük ve zorunluluk konusundaki düşüncemizin, bütün olayların dayandığı üç temeli vardır:

1) Söz konusu davranışta bulunan insanın dış dünya ile ilişkisi.

2) Zamanla ilişkisi.

3) Davranışını meydana getiren nedenlerle ilişkisi.

1) Birinci temel, söz konusu insanın dış dünya ile olan ve bizim az çok gördüğümüz ilişkisidir. Her insanın bulunduğu mevkiye ve kendisiyle aynı zamanda var olan her şeye bağlılığı söz konusudur. Bu konuda az çok açık bir anlayışa sahip oluyoruz. Suda boğulmak üzere olan bir insanın, karada duran bir insana oranla daha az özgür ve zorunluluğa daha çok bağlı görünmesinin nedeni budur. Nüfuzu fazla olan bir bölgede başka insanlarla sıkı ilişkiler içinde yaşayan ve ailesi, mesleği, işteki girişimleriyle bağlı bulunan bir insanın davranışları tabii ki yapayalnız bir insanın davranışlarından daha az özgür ve daha çok zorunluluğa bağlı görünür.

Bir insanın çevresinde olup biten her şeyle ilişkilerini göz önünde bulundurmazsak her davranış bize özgür olarak görünür. Ama çevresinde bulunan herhangi bir şeyle ilişkisi olduğunu görürsek onunla konuşan bir insanın, okuduğu bir kitabın, yaptığı bir işin, çevresindeki havanın, hatta çevresinde bulunan eşyaların üzeri-

ne düşen ışığın etkisi altında olduğunu görürsek bütün bu koşulların onun üzerindeki etkilerini, bunların hiç değilse eylemlerinin bir kısmını yönettiğini anlarız. Bu etkileri gördüğümüz oranda da o insanın özgürlüğü bize daha çok kısıtlanmış görünür, boyun eğmek zorunda olduğu zorunluluk çoğalmış olur.

2) İkinci temel söz konusu insanın zamanla olan ve az çok görülen ilişkisidir. O insanın belirli bir süre içindeki eyleminin olup bittiği yer konusunda az çok kesin bir anlayışımız vardır. İşte bu nedenle canlılar zincirinin bir halkası olarak meydana gelen insan, bize örneğin, çağdaş bir insanın nikâhlanmasından daha az özgür görünür. Gene bu nedenle, bir yüzyıl önce yaşamış insanların eylemleri belirli bir zamanla bağlı olan yaşantılar bana, sonucu benim için bilinmeyen, çağdaş bir insanın yaşantısı kadar özgür görünemez.

Az veya çok özgürlük ile az veya çok zorunluluk konusundaki düşüncemiz, bu bakımdan eylemin meydana gelişiyle o eylem konusunda yargıda bulunma süreleri arasında az veya çok zaman geçmiş olmasına bağlıdır.

Bir dakika önce bulunduğum davranışı şu anda, o davranışta bulunduğum sıradaki koşullarla aynı koşullar altında incelersem bu davranış hiç kuşkusuz bana özgürlük olarak görünür. Ama bambaşka koşullar altında bulunduğum bu sırada, örneğin, bir ay önceki bir davranışımı incelersem elimde olmayarak o davranışta bulunmasaydım birçok yararlı, hoş, hatta zorunlu sonuçların meydana gelmemiş olacağını kabul etmek zorunda kalırım. Anıların yardımı ile çok daha önceki bir davranışa, örneğin on yıl ya da ondan daha uzun bir süre önce yapmış olduğum bir harekete dönersem davranışımın sonuçları bana daha da belirli görünür ve artık o davranışta bulunmamış olsaydım neler olacağını düşünmek bile benim için zorlaşır. Anılarla ne kadar geriye dönersem ya da ne kadar ileriye doğru yönelik yargıda bulunursam söz konusu davranış konusunda yürüteceğim düşüncelerin ve yargıların doğruluğu bana o derece şüpheli gelir.

İnsanlığı genel olarak ilgilendiren konularda özgür bir iradenin katkıda bulunduğu düşüncesi, tarihte aynı şekilde az çok kesinlik kazanır. Meydana gelen çağdaş bir olay bize hiç kuşkusuz, bildiği-

miz bütün insanların bir eseri olarak görünür. Ama daha eskiden olmuş bir olayda artık kaçınılmaz sonuçları görürüz; bu sonuçlardan başkasını aklımızdan geçiremeyiz. Olayları incelemeden ne kadar geriye dönersek bu olaylar insanların keyfine o kadar daha az bağlı görünür.

Avusturya-Prusya Savaşı bize hiç kuşkusuz kurnaz Bismarck'ın eylemlerinin bir sonucu olarak gelir; benzeri olaylarda da böyledir.

Napolyon'un yaptığı savaşlara gelince, bunlar da gerçi biraz şüphe götürür biçimde, ama gene de kahramanların iradeleriyle meydana gelmiş olaylar olarak görünür. Ama Haçlı Seferleri bizim için artık belirli yerini almış bir olaydır, bu olay olmadan yeni Avrupa tarihinin yazılması, düşünülmesi bile olanaksız bir şeydir; oysa Haçlı Seferleri sırasında yaşamış ve el yazısıyla tarih yazmış kişilere, bu olay birkaç kişinin iradesinin bir sonucu olarak görünürdü. Ulusların göçleri konusunda, çağımızda, Avrupa dünyasını yenilemenin, Atilla'nın keyfine bağlı bir iş olduğu artık hiç kimsenin aklına gelmez. İncelediğimiz konuyu tarihte ne kadar eski çağlardan alırsak o çağdaki olayları meydana getiren insanların özgürlüğü bize o kadar belirsiz, zorunluluk kanununa boyun eğişleri de o kadar açık görünür.

3) Üçüncü temel, aklın kaçınılmaz olarak artık ortaya konmasını emrettiği sayısız nedenler dizisini ortaya koymaktır. Kavrayabileceğimiz her olayın, dolayısıyla her insan eyleminin belirli bir yeri olması gerektiğini belirten kurala göre, her olay kendisinden sonraki olaylar için bir nedendir. Kendisinden önceki olaylar için de bir sonuç olması gerekir. Bu bakımdan olayları kavramamız, nedenler sonuçlar zincirlemesini az çok kavramış olmamıza bağlıdır.

Gerek kendi davranışlarımızı gerek başkalarının davranışlarını değerlendirmemiz, gözlemlerinden çıkardığımız fizyolojik, psikolojik ve tarihsel kanunları, yani insanın genel olarak bağlı olduğu kanunları bilmemize bağlıdır ve olayın fizyolojik, psikolojik ya da tarihî nedenlerini az ya da çok bilmemize göre söz konusu davranışlar bize daha özgür ve zorunluluğa daha az bağlı görünür; ama değerlendirme, gözlenen olayın ne derece basit olduğuna ve incelediğimiz insanın zekâ ve karakter bakımından ne kadar karışık bir yapıda olmasına da bağlıdır.

Bir olayın nedenini anlamadığımız zaman, bu olay ister işlenen bir suç, ister bir iyilik ya da iyilik ve kötülükle hiçbir ilgisi olmayan bir olay olsun, daha çok özgürlük payı bulunduğunu kabul ederiz. Bir kötülük yapılmışsa her şeyden önce bir ceza talep ederiz; bir iyilik ise önce ona büyük değer veririz. İyilik ya da kötülükle hiç ilgisi olmayan bir olayda ise bir kişilik belirtisi, bir orijinallik, bir özgürlük görürüz. Ama daha önce söz ettiğimiz sayısız nedenlerden birini olsun biliyorsak hemen artık ortada belirli bir zorunluluk olduğunu kabulleniriz. O zaman işlenen cinayet karşısında daha az ceza ister, yapılan şey bir iyilik ise onda daha az kişisel başarı görür, daha önce orijinal saydığımız davranışta daha az özgürlük payı olduğunu düşünürüz.

Bir suçlunun caniler arasında yetişmiş olması suçunu hafifleten bir şey olur. Bir babanın, bir annenin, ödül almak olanağıyla yaptıkları fedakârlık, hiçbir nedene dayanmayan bir fedakârlıktan daha kolay anlaşılır. Bu yüzden daha az takdir edilir, aynı zamanda daha az özgür görünür.

Yaptıklarını hazırlayan nedenleri bilirsek bir tarikatın, bir partinin kurucusu, bir mucit, bizim için daha az hayret uyandıran insanlar olurlar. Birbiri arkasına gelen sayısız denemelerden geçmişsek ve gözlerimizi her zaman insanların eylemlerine nedenlerle sonuçlar ilişkisini ortaya koyacak biçimde yönetiyorsak, bu nedenlerle sonuçlar ilişkisini ne kadar doğru ortaya koyarsak söz konusu insanların davranışları bize o derece zorunluluğa bağlı ve o derece az özgür görünür. İncelediğimiz olaylar basit ise daha önce gözlemlerimiz arasında bu tip sayısız olaylar olmuşsa bu olayların zorunluluğa bağlı olduklarını daha tam olarak görürüz. Namuslu olmayan bir babanın oğlunun namussuzca bir davranışı, belirli bir çevreye düşmüş bir kadının kötü gidişi, bir sarhoşun tekrar içkiye düşmesi ve buna benzer olaylar, bize nedenlerini ne kadar çok kavrarsak o derece az özgür görünür. Eğer incelediğimiz insanın kendisi bir çocuk, bir deli, bir aptal gibi henüz aklın gelişmesi bakımından en alt basamakta bulunuyorsa o zaman eylemlerinin nedenlerini ve karakterleriyle aklının basitliğini bildiğimiz için, davranışlarında öyle büyük bir zorunluluk ve o kadar az bir özgürlük payı görürüz ki davranışını öğre-

nir öğrenmez hemen onda daha önceden rol oynamış faktörleri söyleyebiliriz.

Suçların değişmezliğini gösteren ve cezayı hafifletici koşulları ortaya koyan bütün yasalar yalnız bu üç nedene bağlıdır. Hafifletici neden, suçlanan insanın içinde bulunduğu koşulların az ya da çok bilinmesine, suçun işlenmesiyle yargılama arasında az veya çok zaman geçmiş olmasına, nedenlerin az çok anlaşılmasına bağlıdır.

X

Böylece özgürlük ve zorunluluk konusundaki anlayışımız dış dünya ile olan ilişkilerin az veya çok olmasına, aradan az veya çok zaman geçmiş olmasına, incelediğimiz insanın, var oluşunu meydana getiren nedenlere bağlı olduğunu az çok kavramamıza bağlıdır.

Bu bakımdan eğer bir insanın durumunu incelerken bu durumun dış dünya ile ilişkisini göz önünde tutarsak, davranışlarının yargılandığı zamanla davranışının meydana getirdiği zaman üzerinde durursak, davranışın nedenlerinden ne kadar çoğunu kavrayabilirsek söz konusu insanın o derece büyük bir zorunluluk altında bulunduğunu ve o derece az özgürlüğe sahip olduğunu anlarız.

İnsanı dış koşullara daha az bağlı bir varlık olarak ele alırsak ve davranışta bulunduğu zaman bizim içinde bulunduğumuz zamana çok yakınsa, bundan başka davranışlarının nedenlerini kavrayabilecek bir durumda değilsek söz konusu insanın daha az zorunluluk altında bulunduğunu ve daha çok özgürlüğe sahip olduğunu düşünürüz. Ama gerek birinci gerek ikinci örnekte görüş açımızı hangi biçimde değiştirirsek değiştirelim, insanın dış alemle ilişkisini nasıl açıklarsak açıklayalım, bu ilişki bize ne kadar kolay kavranılabilecek bir şey olarak yargılama zamanı arasında geçen süre ne kadar uzun ya da ne kadar kısa olursa olsun, davranışı meydana getiren nedenleri ne kadar kolay anlarsak ya da bu nedenler ne derecede anlaşılmaz görünürse görünsün, hiçbir zaman ne tam bir özgürlüğü ne de tam bir zorunluluğu kavrayabiliriz.

1) İnsanın dış dünya etkilerinden ne kadar ayrı bir varlık olduğunu düşünürsek düşünelim, hiçbir zaman "boşluk içinde özgür-

lük" kavramı elde edemeyiz. İnsanın her davranışı, kaçınılmaz olarak hem çevresinde bulunanlarla hem de söz konusu insanın vücuduyla ilgilidir. Elimi kaldırıp indiriyorum: Hareketim özgür görünmektedir. Ama kendi kendime, "Elimi her yöne doğru kaldırabilir miyim?" diye sorduğumda, görürüm ki elimi ancak çevremde olsun kendi vücudumda olsun, hareketimi engelleyecek en az faktörün bulunduğu yönde kaldırmış bulunuyorum. Yönelebileceğim bütün yönler arasında, yalnız bu yönü seçtiysem, bunun nedeni o yönde daha az engelle karşılaşmış olmamdır. Oysa hareketimin özgür olabilmesi için, hiçbir engelle karşılaşmaması zorunludur. İnsanı tam anlamıyla özgür olarak düşünebilmek için, mekânın dışında ele almak zorundayız. Böyle bir şeyin olamayacağı da açıkça bellidir.

2) Davranış konusundaki yargılama zamanı ile davranışın meydana geldiği zamanı birbirine ne kadar yaklaştırırsak yaklaştıralım, zaman içinde özgürlük kavramına da varamayız. Bir saniye önce meydana gelmiş bir davranışı incelesem bile gene bu davranışın özgür olmadığını kabul etmek zorundayım. Zira bu davranış belirli bir zaman içinde, belirli bir ana zincirlenmiştir. "Elimi kaldırabilir miyim?" diyor ve elimi kaldırıyorum; ama "Elimi artık geçmiş olan o an içinde kaldırabilir miyim?" diye kendi kendime sorduğum zaman, bu konuda bir kanıya varmak için ondan sonra gelen ilk anda kaldırıyorum. Ama bunu yaparken kendime özgürlük konusunda soru sorduğum an geçmiş oluyor. Bu bakımdan elimi soruyu sorduğum anda kaldırmış oluyorum. Aradan durdurma gücünde olmadığım bir zaman geçmiştir. İkinci kez kaldırdığım el ile o hareketi yaparken çevremde olan hava da artık birinci hareketi yaptığım sıradaki el ve o sırada çevremde bulunan hava değildir. Birinci hareketin meydana geldiği an geçmiştir, geri döndürülmez. O anda ancak bir tek hareket yapabilirdim ve hangi hareketi yaparsam yapayım, bu hareket tek kalmak zorundaydı. Ondan sonraki dakikada elimi kaldırmamış olmam, daha önce onu kaldırmanın elimde olduğunu ispatlamamıştır. Zaman içinde ancak bir tek hareket meydana gelebileceğine göre o yapmış olduğum hareketten bir başkası olamazdı. Hareketi tamamıyla özgür düşünebilmek için, onun geçmişle gelecek arasındaki sınır üzerine yani zamanın

etkisi dışında ve her an "şimdiki zaman" olan bir süre içinde meydana geldiğini düşünmek gerekir ki bu da mümkün değildir.

3) Nedenlerin kavranması konusunda ne kadar büyük bir zorlukla karşılaşırsak karşılaşalım, hiçbir zaman tam bir özgürlüğe, yani tam bir neden yokluğuna varamayız. Kendi davranışımız da yabancı bir insanın davranışında da iradenin kendi belirtmesine yol açan neden, ne kadar kavranılması olanaksız bir şey olursa olsun, akıl her şeyden önce bir tahmin yürütülmesini ve hiçbir olayın nedensiz meydana gelemeyeceğine gören nedenin araştırılmasını emreder. Herhangi bir nedene bağlı olmayan bir hareket yapmak için elimi kaldırıyorum. Ama bunu yaparken gene de davranışımın bir nedeni vardır, o da "nedensiz bir hareket" yapmak istemiş olmamdır.

İnsanı bütün etkilerden tamamen sıyrılmış olarak ele alsaydık, sadece hiçbir nedene dayanmayan ve her an "şimdiki zaman" sayılan bir sürede meydana gelen bir hareketini inceleseydik gene de sıfıra eşit, sonsuz denecek derecede küçük bir zorunluluk kabul etmiş olurduk. Çünkü dış dünyanın hiçbir etkisini kabul etmeyen, zamanın dışında bulunan ve nedenlere bağlı olmayan bir varlık artık insan değildir.

Aynı şekilde insanın davranışlarını, yalnız zorunluluğa bağlı, hiçbir özgürlük katkısı bulunmayan bir davranış olarak da düşünemeyiz.

1) İnsanın mekânda içinde bulunduğu koşullar konusundaki bilgimiz ne kadar artarsa artsın, bu bilgi hiçbir zaman tam olamaz. Çünkü mekân ne kadar sonsuzsa bu koşulların sayısı da o kadar sonsuzdur. Bu yüzden bu etkilerin bütünü, yani eksiksiz hepsi belirtilmezse tam bir zorunluluktan söz edilemez; aksine daima belirli bir özgürlük payı vardır.

2) İncelediğimiz olayın meydana geliş zamanıyla olay hakkında yargıda bulunduğumuz zaman arasındaki süreyi ne kadar uzatırsak uzatalım, bu süre gene de sınırlı olacaktır; oysa zaman sınırsızdır. Bu yüzden bu konuda hiçbir zaman tam anlamıyla bir zorunluluktan söz edilemez.

3) Herhangi bir davranışı meydana getiren nedenler zinciri ne kadar kolay kavrayabileceğimiz bir şey olursa olsun, bu zincirin

bütününü hiçbir zaman bilemeyiz. Çünkü bu zincir sonsuzluğa dek sürüp gider, böyle olunca da gene tam bir zorunluluk dediğimiz şeyi kavramış olamayız.

Herhangi bir olayda sıfıra eşit bir özgürlük payı kaldığını kabul etsek bile ölmek üzere olan bir insanda, bir ceninde, bir budalada, özgürlüğün tam anlamıyla yok olduğunu söylesek bile bunu söylemekle, incelediğimiz insanda, "insan" kavramının kendisini ortadan kaldırmış oluruz. Bu yüzden yalnız zorunluluk kanununa bağlı olan, hiçbir özgürlük payına sahip olmayan bir davranış düşünmemiz, tıpkı tam anlamıyla özgür bir davranışı düşünmek gibi olanaksız bir şeydir.

Anlaşılıyor ki bir insanın yaptığı hareketi özgürlükten yoksun ve sadece zorunluluk kanununa bağlı bir davranış olarak düşünebilmemiz için mekânda sonsuz koşulların, sonsuz bir sürenin, sonsuz bir dizinin bulunduğunu kabul etmek zorundayız.

Zorunluluk kanununa bağlı olmayan, tam anlamıyla "özgür" bir insan düşünebilmemiz için onu mekânın, zamanın ve nedenlere bağlılığın dışında düşünmemiz gerekir.

Birinci örnekte, eğer özgürlük olmadan zorunluluk olabilseydi zorunluluk kanununu gene aynı zorunlulukla tanımlamak zorunda kalacaktık, yani içi boş ve yalnız biçimden ibaret bir muhtevaya varmış olacaktık.

İkinci örnekte ise zorunluluk olmadan özgürlük olabilseydi mekânın, zamanın ve nedenin dışında olduğu için kesin ve hiçbir sınırı olmayan mutlak bir özgürlük anlayışına varırdık, bu da şekli olmayan bir muhtevadan başka bir şey olmazdı.

Böylece insanın dünya görüşünün dayandığı genel iki temele varmış olacaktık: Yaşamın kavranılması olanaksız özüyle, bu özü tayin eden kanunlar!

Akıl diyor ki: 1) Görünümünü meydana getiren maddenin bütün biçimleriyle mekân sonsuzdur ve başka türlü düşünülmesi olanaksızdır. 2) Zaman bir an olsun durmadan sürüp giden sonsuz bir harekettir ve başka türlü düşünülmesi olanaksızdır. 3) Nedenlerle sonuçlar arasındaki bağın başlangıcı yoktur, sonu da olamaz!

Bilinç diyor ki: 1) Ben tek başımayım ve bütün var olan sadece benden ibarettir; böyle olunca mekânı ben tayin ediyorum. 2)

Akıp giden zamanı, içinde yaşadığımı kavradığım şimdiki zamanın hareketsiz bir anıyla ölçen benim; böyle olunca ben zamanın dışındayım. 3) Ben "neden"lerin dışındayım, çünkü kendi yaşantımın her olayının bir nedeni olduğunu hissediyorum.

Akıl zorunluluğun kanunlarını belirtir. Bilinç ise özgürlüğün özünü ortaya koyar. Hiçbir sınırı olmayan özgürlük, insan bilincinde yaşamın özüdür. Muhtevası olmayan zorunluluk ise üç boyutuyla insan aklıdır. Özgürlük incelenen şeydir. Zorunluluk inceleyendir. Özgürlük muhtevadır. Zorunluluk şekildir. Ancak şekil ve muhteva ilişkileri içinde bulunan iki kaynağı birbirinden ayırarak birbirini iten ve kavranılması olanaksız tam bir özgürlük ve tam zorunluluk kavramı elde edilir. Ancak onları birleştirerek insan yaşamının apaçık bir görünümü meydana çıkarılır.

Hayat şekil ile muhteva gibi birleşerek birbirlerini tayin eden kavramlar olmadan anlaşılamaz.

İnsanların yaşantısı konusunda bildiğimiz her şey, sadece özgürlüğün zorunlulukla olan belirli bir ortaklığından yani bilinç ile aklın kanunları arasındaki ilişkiden başka bir şey değildir.

Dışımızdaki doğa konusunda bildiğimiz her şey, sadece doğadaki güçlerle özgürlük arasında, yani yaşamın özü ile aklın kanunları arasında bilinen ilişkilerden ibarettir.

Doğadaki yaşam güçleri bizim dışımızda, bilincimizin dışındadır ve biz onlara "yerçekimi", "hareketsizlik", "elektrik", "beygir gücü" ve benzeri adlar veriyoruz. Ama insan gücü bilincimizin sınırları içindedir ve biz ona özgürlük diyoruz.

Ama nasıl yerçekimi kavrayamadığımız, yine de her insanın hissettiği bir güçse ve nasıl onu ancak bağlı bulunduğu zorunluluk kanunlarını (bütün cisimlerin ağır olduğu konusundaki ilk bilgiden Newton kanununa kadar) bildiğimiz oranda anlayabiliyorsak özü kavranılamayan, ama her insanın bilincinde bir gün öleceğinden başlayarak en karışık ekonomik ya da tarihsel kanunlara kadar bütün zorunluluk kanunlarını bildiğimiz oranda anlaşabilen bir şeydir.

Her bilgi, yaşamın özünü meydana getiren şeylerin akıl kanunlarına uygulanmasıdır.

İnsan özgürlüğü denilen güç başka türlü güçlerden, insanın bi-

lincine girmesiyle ayrılır; ama akıl açısından, bu gücün herhangi bir başka güçten farkı yoktur.

Yerçekimi, elektrik ya da kimyasal bir maddenin gücü, birbirlerinden ancak bu güçler akıl tarafından ayrı ayrı saptandığı için ayrılırlar. Aynı şekilde insan özgürlüğü denilen güç de akıl açısından ancak aklın onu tanımlamasıyla doğadaki başka güçlerden ayrılır. Zorunluluk olmadan, yani kendisini tanımlayan, ona belirli bir yer veren akıl kanunlarından yoksun bir özgürlük ise, yerçekiminden, ısıdan ya da bitkideki güçlerden hiçbir bakımdan ayrılamaz. Aklın prensiplerine göre, böyle bir güç yaşamın belirsiz ve ancak bir an içinde olup biten izleniminden başka bir şey olmaz.

Gökteki yıldızları hareket ettiren güç, ısı gücü, elektrik gücü, kimyasal bir maddenin içindeki güç ya da doğanın güçleri nasıl astronominin, fiziğin, kimyanın, botaniğin, jeolojinin ve buna benzer bilimlerin konusu ise aynı şekilde özgürlük denilen güç de tarihin konusunu teşkil eder. Bu güçlerin belirtileri nasıl her bilim dalının konusunu meydana getiriyor ve bu güçlerdeki özü nasıl ancak metafizik konu olarak ele alabiliyorsa aynı şekilde insan özgürlüğü gücünün mekânda ve zamanda olan belirtisi, tarihin konusudur, bu özgürlüğün kendisi ise metafiziğin konusuna girmektedir.

Deneylere dayanan bilimlerden bildiğimiz şeylere "zorunluluk kanunları" bilmediğimiz şeylere ise "yaşam gücü" adını veririz. Yaşam gücü, sadece yaşamın özü konusundaki bilgimizin bilinmeyen bir kalıntısının açıklanmasından başka bir şey değildir. Tarihte de aynı şey vardır: Bildiğimiz şeylere "zorunluluk kanunları" adını veririz; bilgimiz dışında olan şeylere ise "özgürlük" deriz. Tarih bakımından özgürlük, insan yaşamını yöneten kanunlar konusundaki bilgimizin bilinmeyen bir yanının belirtilmesinden başka bir şey değildir.

XI

Tarih, insan özgürlüğünün belirtilerini nedenlere bağlı olarak, zaman içinde dış alemle olan bağlantısıyla birlikte incelemektedir; yani bu özgürlüğü akıl kanunlarıyla saptamaktadır ve bu yüzden

tarih ancak bu özgürlüğün bu kanunlarla saptandığı oranda bir bilimdir.

Tarih için insanların özgürlüğünü tarihî olayları etkileyebilecek, yani kanunlara bağlı olmayan bir güç kabul etmek, tıpkı astronomların gökyüzündeki cisimlerin, özgür hareket etmelerini kabul etmeleri gibidir. Bunu kabul etmek, kanunların, yani herhangi bir bilginin var olabilmesi olanağını yok etmektir. Eğer özgür hareket edebilen bir tek yıldız varsa o zaman ne Kepler ne de Newton kanunları vardır ve gökyüzündeki cisimlerin hareketi konusunda artık hiçbir düşünce var olamaz. Eğer insanın özgürlüğe dayanan bir tek davranışı varsa o zaman hiçbir tarihsel kanun yoktur ve tarihî olayların hiçbiri düşünülemez.

Tarih için insan iradelerinin hareketini gösteren çizgiler vardır, bunların bir ucu bilinmeyendedir. Öbür ucunda ise mekân ve zamanda, nedenlere bağlı olarak "şimdiki zaman" içinde hareket eden özgürlüğün bilinci vardır.

Gözlerimizin önünde biten bu hareket alanının sınırları ne kadar genişlerse bu hareketi meydana getiren kanunlar bize o kadar belirli görünür. Tarihin amacı da bu kanunları bulup saptamaktır.

Eylemlerin nedenini insanların özgür iradesinde bulmak için bilimin izlediği yola göre, bilim için başka kanunlar ileri sürmek olanaksızdır. Çünkü insanların özgürlüğünü ne kadar sınırlandırırsak sınırlandıralım, onu kanunlara bağlı olmayan bir güç kabul ettiğimiz anda kanunlar yok olur.

Ancak bu özgürlüğü sonsuzluğa dek sınırlandırdıktan sonra, yani onu sonsuzluğa dek küçültmüş bir birim olarak ele aldığımız vakit, nedenlerin mutlak olarak özüne varmanın olanaksız olduğu kanısına varır ve o zaman nedenleri aramak yerine kanunları araştırırız. Tarihin de bunu yapması gerekir.

Bu kanunların aranmasına çoktandır başlanmıştır ve tarihin benimsemesi gereken yeni düşünce metodu, eski tip tarihin yaptığı gibi olayların nedenlerini parçalaya parçalaya ilerlediği için, bu nedenle daha ortaya atıldıkları anda kendi kendilerini yok ederler.

Bütün bilimler bu yolda ilerlemişlerdir. Bilimler arasında en kesin olanın matematik, sonsuz denecek derecede küçük olana varınca parçalama işlemini durdurup yeni bir işleme, bilinmeyenle-

rin sonsuz derecede küçük olanlarını araştırma işlemine girişir. Böylece matematik "neden" adı verilen kavramdan uzaklaşarak "kanunu", yani sonsuz derecede küçük unsurların genellikle bağlı oldukları özellikleri araştırmaya girişmektedir.

Gerçi bir başka şekilde de ama aynı yoldan ilerleyen düşünceler ve başka bilim dalları olmuştur. Newton yerçekimi kanununu ortaya attığında, güneşin ya da dünyanın cisimleri çekmek gibi bir özelliği olduğunu söylememişti; en küçüğünden en büyüğüne kadar her cismin bir başkasını çekmek özelliğine sahip olduğunu söylemiş, böylece cisimlerin hareketini doğuran neden hakkındaki sorunu bir yana bırakarak en büyüğünden sonsuz derecede küçük olanına kadar bütün cisimlere özgü bir özelliği açıklamıştı. Doğa bilimleri de aynı şeyi yapmakta, "neden" sorununu bir yana bırakarak kanunları araştırmaktadır. Tarih de aynı yol üzerindedir ve eğer tarihin konusu ulusların daha doğrusu insanlığın gelişimini incelemek ise, insanların yaşamında bazı bölümlerin anlatımı değilse o zaman da "nedenleri" anlamayı bir yana bırakıp, eşit olanların hepsini içine alacak genel ve sonsuz derecede küçük özgürlük unsurları ile parçalanmaz bir şekilde birbirlerine bağlı genel kanunları aramalıdır.

XII

Kopernik kanunu bulunup ispatlandıktan sonra sadece güneşin değil de dünyanın hareket ettiğini kabul etmek bile, eskilerin kozmografyasını tamamen ortadan kaldırmıştır. Kanunu altüst ettikten sonra yıldızların hareketi konusunda eski görüş olduğu gibi bırakılabilir. Ama onu altüst etmeyince Ptoleme'nin dünyalarını incelemeye devam etmek olanaksız görünüyordu. Oysa Copernic kanunları bulunduktan sonra da daha uzun süre Ptoleme'nin dünyaları incelenmiştir.

Doğum ya da cinayet sayısının matematik kanunlara göre meydana geldiğini, bilinen coğrafyayla ilgili ya da politik ve ekonomik koşulların şu ya da bu idare şeklini saptadığını, ulusların milletlerin hareketini ve dünyada yaşayan halkların arasındaki belirli kişileri meydana getirdiğini söyleyen hatta bunu ispatlayan ilk insanın

bunları ortaya atışından bu yana eski tarihin temelleri yıkılmıştır.

Yeni kanunları altüst edecek halde tarihin eski görüşleri olduğu gibi bırakılabilirdi, ama onları altüst etmeden tarihî olaylar artık insanların iradelerinin bir eseri olarak incelenemezdi. Çünkü eğer filanca idare şeklinin meydana gelmesi ya da ulusun falanca harekete girişmesi, falanca coğrafyayla ilgili etnografik ya da ekonomik koşullara bağlı olarak meydana geliyorsa o zaman artık falan idare şeklini ortaya attığı ya da halkı kışkırttığı söylenen insanların iradesi, tarihî olayın bir "nedeni" olarak incelenemez.

Bununla birlikte eski tarih, olayları gene istatistik, coğrafya, siyasal ekonomi politik, karşılaştırmalı fizyoloji ve ideoloji gibi bilimlerin olaylarla çelişen kanunları ile incelemektedir.

Fiziksel ile felsefede eski ve yeni görüş arasında çatışma uzun bir zaman, inatla sürüp gitmiştir. İlahiyat eski görüşleri korumakta direniyor ve yeni görüşü açıklığı, içtenliği yok etmekle suçluyordu. Ama gerçek kazanınca ilahiyat aynı sertlikle yeni bir temel üzerinde kuruldu.

Tarih konusunda yeni ve eski görüşün zamanımızdaki çatışması aynı şekilde uzun zaman, inatla sürmüştü ve tıpkı ilahiyat gibi tarih de eski görüşü korumakta direnmekte ve yeni görüşü, içtenliği yok etmekle suçlamaktadır.

Her iki halde çatışma, tutkuları kışkırtmakta ve gerçeğin sesini boğmaktadır. Bir yandan yüzyıllar boyunca meydana getirilmiş olan bina yıkılacak diye bir korku ve acıma duygusu, öbür yandan da yok etmek için mücadele etmek tutkusu vardır.

Fizikle felsefenin yeni ortaya atılan gerçekleriyle mücadele eden insanlar öyle sanıyorlar ki gerçekleri kabul ederlerse Tanrı'ya olan inanç da onun cisimleri yarattığı inancı da İsa'nın mucizesine olan inanç da yok edilmiş olur. Copernic'in ve Newton'un kanunlarını savunanlara, örneğin Voltaire'e, öyle geliyordu ki astronomi kanunları, dini ortadan kaldıracaktı ve bu yüzden dine karşı yerçekimi kanunlarını silah olarak kullanmıştı.

Şimdi de sanılıyor ki zorunluluk kanunu kabul edilir edilmez, ruh, iyilik ve kötülük gibi kavramlar ve bu anlayışlar üzerinde kurulmuş bütün devlet ve kilise kurumları yıkılacaktır.

Şimdi de tıpkı Voltaire'in kendi zamanında yaptığı gibi zorunlu-

luk kanununu savunanlar onu dine karşı, silah olarak kullanmaktadırlar; oysa tıpkı Copernic kanununun astronomide yaptığı gibi zorunluluk kanunu, tarihte kurulmakta olan devlet ve kilise kurumlarını yıkmak şöyle dursun, üzerinde durdukları temeli sağlamlaştırmaktadır.

O zamanlar astronomide olduğu gibi, bugün de tarihte, çeşitli görüşlerin temelinde gözle görünen olaylarda ölçü olarak kullanılan mutlak bir birimin kabul edilmesi ya da edilmemesi görüşleri vardır. Bu, astronomide dünyanın hareketsiz olduğu düşüncesiydi; tarihte ise kişisel bağımsızlık, yani özgürlüktür.

Dünyanın hareket ettiğini kabul etmek, astronomiye nasıl zor gelmişse ve bu zorluk nasıl dünyanın hareketsiz olduğunu ve gezegenlerin hiçbir şeye dayanmadan hareket ettikleri duygusunu reddetmek gerektiğinden doğmuşsa tarih için de insanın mekân, zaman ve nedenler kanununa bağlı olduğunu kabul etmek zordur; çünkü bu görüş insanın kendini bağımsız hissettiği halde bundan vazgeçmesini istemektedir. Astronomide yeni görüşün belirttiği şuydu: "Gerçi biz dünyanın hareket ettiğini hissetmiyoruz. Ama onun hareketsiz olduğunu kabul ettiğimiz takdirde, hiçbir anlamı olmayan bir sonuca varıyoruz; dünyanın hissetmediğimiz hareketini kabul ettiğimiz zaman ise kanunlara varmış oluyoruz." Tarihte de yeni görüş diyor ki: "Gerçi kendimizi bağımlı hissetmiyoruz. Ama özgürlüğümüzü kabul ettiğimiz zaman, hiçbir anlamı olmayan bir sonuca varıyoruz; dış dünyaya, zamana ve nedenlere bağlı olduğumuzu kabul edince ise kanunlara varıyoruz."

Birinci görüşe göre mekânda var olmayan hareketsizlik bilincinden vazgeçip hissetmediğimiz hareketi kabul etmek zorundayız. İkinci görüşe göre ise aynı şekilde var olmayan özgürlüğü kabulden vazgeçip duymadığımız bağımlılığı kabul etmemiz gerekmektedir.

SONSÖZ

LEV TOLSTOY VE BATI AVRUPA EDEBİYATI

GEORG LUKÁCS

1

Dünya edebiyatı kavramına, etkileri kendi ülkelerinin sınırlarının çok ötesine uzanan çok sayıda yazarın varlığına o kadar alışmışızdır ki, bu türlü uluslararası etkilere ilişkin karmaşık sorunları unuturuz çoğu zaman. Bir yazarın uluslararası değerde olup olmadığına ne düşünce yoluyla ne de anketlerle karar verilebilir. Bu tür uluslararası etkiler daima çelişkilidir, bu çelişki arttıkça uluslararası nitelik de artar. Yalnızca kısa ömürlü bir moda halinde, geçici de olsa, herkesçe paylaşılan bir çoşku duyulur; fakat büyük yazarlar söz konusu olduğunda eleştiri ve karşı durma, verimli bir etkinin zorunlu öğeleridir. Voltaire'den Shaw'a ve Tolstoy'a kadar Shakespeare konusunda yapılan ateşli eleştirileri düşünelim bir. Bir yazar, kendi ülkesi dışındaki bir ülkenin edebiyatında canlı bir etki yaratacak derecede büyüdü mü, çözülmesi güç bir karmaşık çelişkiler ağı ortaya çıkar.

Bir yazarın yabancı bir edebiyat ve yabancı bir kültür üzerindeki etkisi kendi başına bir sorundur. Uluslararası büyüklükte bir edebiyatın varlığı tartışılmaz bir olguysa da, aynı zamanda çelişkilerle dolu karmaşık bir olgudur. Bütün ulusal kültürlerin, edebiyatların ve büyük yazarların ne toplamı ne de ortalamasıdır bu; onların yaşayan bütünlüklerinin birbiri üzerine etkilerinin yaşayan bütünlüğüdür. Dante ya da Cervantes'e Walter Scott ya da Dostoyevski'ye uluslararası figürler gibi bakmaya alışmışsak

da, onlardan her birinin kendisine nasıl böyle bir yer yaptığı ve özellikle bunu nasıl sürdürebildiği başlı başına bir sorundur yine de. Çünkü böyle bir etkinin hiç durmadan her gün yenilenişi, uluslararası önemde bir yazarın temel ölçüsüdür.

Bu bakımdan her ulusal kültür organik olarak ve olağanüstü derecede bencildir. Molière'nin *Je prends mon bien où je le trouve* (çıkarımı nerde bulursam ordan alırım) sözleri her edebiyatın devamlı yaşam sürecinin bir parçası olan yabancı edebiyatlarla hem benzeşme hem de onların reddi için geçerlidir. Bütün gerçek yazarların —büyük edebiyat yapıtları etkilerini bunlar yoluyla kendi ülkelerinden çok öteki ülkelerde gösterirler— gelişiminin bir parçası olan yabancı edebiyatlarla bu türlü organik ve sağlıklı benzeşme, sorunumuzun somut özelliğini göstermektedir: Uluslararası etkide bir edebiyat yapıtı, yabancı bir kültürde hem yerli hem de yabancı bir şeydir daima. Büyük Rus eleştirmeni Çernişevski, Schiller'in şiirlerindeki yönsemenin, ona Rusya'da yurttaşlık haklarını kazandırmış olduğunu ve bu yüzden şiirleri Rus dilinde yayımlandığı andan başlayarak Rusların ona kendi şairleri gözüyle, kendi kültür evrimlerine katkıda bulunan biri olarak baktıklarını söylemiştir. Ama Schiller yine de bir Alman şairi olarak kalmaktadır. Fakat yazınsal önemi bu yeni etki alanında, bu yeni ilişkide bir değişikliğe uğramaktadır; kendi ulusal karakteri, etkilediği yeni bir kültürle yaptığı birlik içinde incelmiş olmaktadır. Bu gibi durumlarda da bu tür olayların çok ayrı bir şekilde değerlendirmelerinin ortaya çıkmasına şaşmamak gerekir. Goethe şöyle der: "Wer den Dichter will verstehen, muss in Dicsters Lande gehen" (Şairi anlamak isteyen, onun ülkesine gitmelidir); oysa Hebbel "İsa ne kadar Yahudiyse Shakespeare'in de o kadar İngiliz" olduğunu ileri sürer. Fakat hakikat, bu iki uç düşüncenin ortasında değil, ikisinin bireşimindedir.

Bireşim her durumda farklı bir biçim alır; fakat bu türlü etkilerin hikâyesi bazı kesin eğilimler gösterir yine de. Önceklikle, bu eğilimler olumsuzdur: yabancı bir şairi, alıcı ulusal kültüre tamamen uydurma ve bu yolla onu ulusallıktan kurtarma girişimi yapılırsa verimli etki elde edilemez. Buna örnek olarak, Voltaire'den Ducis'e kadar, Fransa'da Shakespeare'e gösterilen davranışı verebiliriz. Öte yandan, tam benzeşme girişimleri de bundan daha az verimsiz değildir. Almanlar, Tieck'in zamanından beri, Elizabeth dönemi İngiliz edebiyatının tümünü Almanya'da tutturmaya çalışmaktadır; bu girişimlerin, edebiyat tarihi alanında önemli sonuç-

lar doğursa da, Shakespeare'in tek başına verimli bir şekilde etkilediği ve hep öyle kaldığı Alman edebiyatı üzerinde hiçbir etkisi olmamıştır.

Bu sorunların ne tarihsel-felsefi genellemelerle ne de ayrıntılı dilbilimsel araştırmalarla çözülemeyeceği açıktır. Dilbilimsel araştırmalar, olguları aydınlatmada önemlidir; fakat Dickens'in Avrupa edebiyatı üzerine etkisini, onun çeşitli yazarlar, örneğin Dostoyevski'den Raabe'ye kadar çeşitli yazarlar üzerine olan etkisini art arda sıralayarak incelemek ve belirlemek tamamen yararsız bir şey olurdu. Uluslararası etkiler, ulusal yönsemelerin bireşimiyle ortaya çıkar, bunlarsa yine bireşimsel olarak yazarların kendilerinin kişisel evriminden doğar. Özel olandan genel olana geçişse, her yerde basit bir toplam değil, bir sıçramadır.

Yani uluslararası önemde yazarların iki kat etkileri vardır: hem kendi ulusal kültürlerini yabancı topraklara taşıyıp orada tanınmasını ve değerlendirilmesini sağlarlar hem de alıcı kültürün bir parçası haline getirirler. Bu nedenle, soyut enternasyonalizmden, genel olarak dünyadan söz edilemez, ancak uygar ulusların edebiyatlarının birbiri üzerine karşılıklı etkilerinden söz edilebilir. Ayrıca, bir başka ülkede böylece kabul edilen ulusal karakter, hiçbir zaman gerçek ulusal karakterin aynı değildir (Batı ülkelerindeki "gizemli" Rusya gibi tamamen yanlış düşünceleri anımsayalım), yazarın kendi ülkesinde etkili olmasını sağlamış olan etmenlerle aynı da değildir. Bazen yazarın toplumsal ve yazınsal geçmişi, alıcı yabancı ülkede önemsizleşir ya da tamamen silinir; bu ise daima onun çarpıtılmış bir imgesinin oluşumuna yol açar; fakat aynı zamanda bazı temel özellikler yabancı bir ülkede yazarın kendi ülkesinden daha açıkça görülür hale gelir.

Fakat bir kez daha belirtilmelidir ki, bu tür etkilerin belirleyicileri, öncelikle alıcı ülkenin yazınsal gereksinimleridir. Gerçekten büyük her edebiyat, ne kadar çok yabancı öğe alırsa alsın, onu doğurmuş olan ülkedeki toplumsal ve tarihsel koşulların belirlediği kendi organik gelişim çizgisini sürdürür.

Bernard Shaw, edebiyattaki uluslararası etkilerin tarihiyle ilgili olarak çok ilginç bazı yöntemsel düşünceler ileri sürmüştür. Yapıtlarının, İbsen, Nietzsche.. vb.'den geldiği savlarına karşı çıkmış ve eleştirmenlerin, kökeninde yabancı kaynaklar aradığı düşüncelerin, bazı İngiliz yazarlarının, örneğin Samuel Butler'in yapıtlarında olduğunu göstermiştir. Shaw, hiç kuşkusuz, bu olguyu belirtirken haklıydı. Öte yandan, Shaw'ın sanatının

yerli kaynaklarının nasıl olup da etkili olduğunu düşünmek gerekir. Yaşamı süresince hiç tanınmamış bir yazar olarak kalmış olan Butler, İskandinav ve Rus edebiyatında bir etkinlik kazanabilir miydi? Yanlış anlaşılmış ya da önemsenmemiş büyük yazarların, bir bakıma, kendi ülkelerinde yabancı etkiler sonucu keşfedildiği bu gibi durumlar, genel kanının aksine o kadar ender değildir. Vico'nun İtalya'daki canlı etkisi Hegel ve Hegelciler yoluyla olmuştur; eski Alman şiiri, etkisini Shakespeare'in ve Ossian'ın, Dante ve Calderon'un Almanya'da anlaşılmasından sonra kazanmıştır ancak.

Böylece Shaw'ın itirazı, gerekli yöntemsel önlemle karşılanmak koşuluyla, çok önemli bir sorunu aydınlatmış olmaktadır. Çünkü şurası kesindir ki, herhangi bir yabancı edebiyat yapıtı, herhangi bir ülkede benzeri yönsemeler olmadıkça — en azından gizli olarak— gerçekten derin ve ciddi bir etki bırakamaz. Böyle bir gizlilik, yabancı etkilerin verimliliğini artırır, çünkü gerçek etki, daima gizli güçlerin özgürlüğe kavuşturulmasını gerektirir. Geçici modaların yüzeysel etkisinin tersine, gerçekten büyük yabancı yazarların ulusal bir edebiyatın gelişim etmeni olarak işlev görmesi, kesin olarak, bu gizli güçlerin ortaya çıkması yoluyla olur.

2

Ancak bu olguyu tanımak yoluyla sorunun somut tarihsel bir konumuna varabiliriz. Uluslararası edebiyat olayları, ancak, etkileri devamlı olursa, her yazar ve okur kuşağında bir öncekinden daha üst düzeyde yaratılırsa ortaya çıkabilir. Yeni ortaya çıkan her olayın başlangıçta soyut oluşu, Hegel'in parlak bir gözlemiydi; somut bütünlüğü, içinde taşıdığı tükenmez olanakları ancak açıldığında ortaya çıkarabilir. Bunun özellikle bizim durumumuzda açık olduğu, yabancı edebiyatların özümlenmesi konusundaki Molièreci ilkeden anlaşılır. Yabancı yazarlar, ancak söz konusu ülkedeki yazınsal gelişmeler, yeni bir yolu işaret eden bir uyartı, bir itici güç gerektirdiği zaman gerçek bir etki yapabilirler, çünkü edebiyat kendini bilinçli ya da bilinçsiz olarak bir çıkış yolu aradığı bunalım içinde bulmaktadır.

Gereksinme ile uyartı arasındaki ilişkiler her durumda değişik derinlik ve genişliktedir – dolayısıyla böyle ilişkiler bazen sadece episodik, bazense kalıcı bir birliktir. Fakat ilk temas hemen her zaman dar bir ivedi gereksinimler çizgisi üzerinde meydana gelir ve bu yüzden büyük bir yazarın

tamamıyla gelişmiş zengin kişiliğine oranla zorunlu olarak soyuttur. Büyük yazarların yabancı ülkelerde yaptıkları ilk etki, çoğunlukla dış –ve yazarın kendisinin görüş açısından çoğu kez rastlantısal– etmenlerin bir sonucudur ve etkisi o zaman, genişlik ve derinlik bakımından yavaş yavaş büyür, sonunda tam boyutlarını kazanır.

Rus edebiyatının, özellikle Lev Tolstoy'un uluslararası etkisi 19. yüzyılın seksenli ve doksanlı yıllarında gelişti. (İskandinav edebiyatı, özellikle İbsen, uluslararası önemini aynı zamanda kazanmıştır). Bu yabancı edebiyatların özümlenmelerini, alınmalarını mümkün kılan genel gereksinim neydi? Gereksinimler, doğallıkla, ayrı ayrı Batılı ülkelerde değişikti; fakat bu farklılıkların gerisinde aynı toplumsal ve tarihsel güçler vardı, dolayısıyla bu türlü genelleştirmelerin belli bir kabalaştırma ve basitleştirmeyi de taşıyacağını bilsek de hepsince ortak birtakım özelliklerden söz edebiliriz.

1848 Ayaklanmalarının en önemli Batı Avrupa ülkelerindeki yenilgisi ve İngiltere'de Chartism'in çöküşü, derin, genel bir ideolojik bunalım çıkardı ortaya. Tarihsel gelişimdeki bu dönüm noktası edebiyata yansır. III. Napolyon'un dönemidir bu; Bismarck'ın "Bonapartçı Monarşi"sinin ortaya çıkışı, Almanya'nın Prusyalılaştırılması, İngiltere'nin demokratik evrimde büyük duraklayış dönemidir bu. En büyük yazarlar üzerine umut kırıcı evrensel bir kötümserlik çöker; Flaubert'in ve Baudelaire'in trajik figürlerinde bu kötümserlik nihilizme doğru yozlaşır. Kutuplardan biridir bu, dönemin en büyük yazarlarını buluruz bu kutupta. (Dickens'in son yapıtlarındaki karanlık hava da bu dönemin bir ürünüdür.) Öteki kutup, bu çirkin gerçeklikle uzlaşma kutbudur; Almanya'da daha önceden eşi görülmemiş bir bayağılığa götürür, Fransa'da bir üslup katılaşmasına, teknik yönden kusursuz fakat cansız bir biçime götürür; İngiliz "Victorian uzlaşması" ise bu dönemin genel olarak kabul edilen özelliği olmuştur bugün.

Çürümenin en büyük olduğu yerde, yeniden doğma arzusu da en güçlüdür. Almanya'da 1870-71 büyük zaferinin yankıları dağılır dağılmaz, '80'lerin doğalcı hareketi, Bismarckçı Reich'ın kuruluşundan sonra Alman edebiyatını zehirlemiş olan uzlaşmanın bayağı havasından kaçmak için güçlü bir girişimde bulundu. Başlangıçta kendisini edebiyatla sınırlamayıp ne kadar belirsiz olursa olsun bütün ideoloji alanlarında sağlıklı durumlar yaratmaya çalışan bu yenileşme girişiminin, Tolstoy'un Almanya'da gittikçe artan bir etki kazandığı bir zamanda olması hiç de rastlan-

tı değildir. Zamanın Alman yazarlarının Tolstoy karşısındaki tutumu, Arno Holz'un bir şiirinde en belirgin anlatımını bulmuştur:

"Zola, İbsen, Leo Tolstoy
Eine Welt liegt in den Worten,
Eine die noch nicht verfault
Eine die noch kerngesund ist!"

(Zola, İbsen Lev Tolstoy
Sözcüklerde yatan bir dünya,
Bir dünya ki bozulmamış
Bir dünya ki sapasağlam henüz!)

Daha önce sözünü ettiğimiz soyutlama bu dizelerde apaçık görünür. Yaşamdan yüz çevirmiş ve usandırıcı resmilikler halinde taşlanmış bir edebiyata karşı genel bir tepki görürüz. Bu nedenle, Zola, İbsen ve Tolstoy'un ortak olarak sahip göründükleri şeyler: gerçekliğe bağlılıkları, yaşamı olduğu gibi, acımasızca, uzlaşmaksızın yeniden yaratmaları, fakat ne duygusuzca ne de sinikçe, daha çok tutkulu bir çabayla, hakikatin gücüyle kurtarmak üzere dünyaya bir ayna tutma istekleri, büyük bir etki yaptı.

Kuşkusuz Tolstoy'u bu türlü görüş de gerçek durumuyla karşılaştırılırsa bir soyutlamadır. Edebiyatın kendisinde Tolstoy'un etkisi, edebiyat okullarının sadece kuramsal bildirilerindekinden biraz daha somut biçimde gösterir kendini. Gerhart Hauptmann'ın ilk oyunu *Vor Sonnenaufgang*'ın vaftiz babası *Karanlığın Gücü*'dür; fakat kuşkusuz, Tolstoy'un yalnızca bir cephesi yönünden: Özellikle, toplumun kötü yanlarını eleştirel bir tarzda sergilemesindeki acımasız sertlik yönünden. Hauptmann'ın kendisi, Tolstoy'daki, onu İbsen'den ve özellikle Zola'dan ayıran belli özgül öznelliklerin farkındaydı. Hauptmann'ın, modern yaşamın karanlık ve korkunç görünümlerini katı betimlemelerinde Zola'nın retorik bakımdan süslü anıtsallığı yoktur. Zola'nın birçok taklitçisinde gördüğümüz ucuz kösnül ayrıntı labirentinde kaybolur bu betimlemeler. Hauptmann'ın gerçekliği doğalcı yorumlaması, vurdumduymazlığın bir izi olmaktan uzaktır – toplumun kurbanları için acımayla dolu bir taşmadır. Genç Hauptmann daha yüksek bir şiirsel plana yükseldiği her yerde, Tolstoy'un dünyasının en azından bir yüzüne yaklaşır açıkça.

Alman doğalcılığı artçı bir eylemdir. Onun temsil ettiği kısa patlama, Alman gerçekçiliği Fransa'daki ve İlgitere'deki gerçekçiliğin çok gerisinde kaldığı için mümkün olabilmiştir ancak. Çünkü doğalcılık, 1850-80 yıllarının Fransası'nda aldığı klasik şekliyle, Avrupa tarihinde ikinci Napolyoncu dönemin boğucu atmosferinin bir ürünüydü. En yetenekli yazarların, daha iyi bir geleceğe doğru gözlerini dikmiş yazarların doygunsuzluğu, bu nedenle yalnızca uzlaşma edebiyatının dar görünümüne ve sapmalarına karşı değil, aynı zamanda –çoğu kez öncelikle– doğalcılığın yazarın karşısına çıkardığı felsefi ve artistik engellere karşı yöneltilmişti. (Bu duygu, doğalcılığın Almanya'da yayılmasından hemen sonra, orada da genelleşti.)

Başlangıçta ve yüzeyde, doğalcılığa karşı hareket tamamen artistik yöndedir; doğalcılığın konusal, biçimsel ve ideolojik sınırlarını kırmak ya da hiç olmazsa genişletmek için girişimler görürüz, çağdaş yaşamın gereksinimlerine daha iyi uyan bir üslup yaratma girişimleri görürüz. Bu hızla değişen eğilimleri en yalın çizgileriyle olsun veremiyoruz burada. Bütün söyleyebileceğimiz, Rus edebiyatının ve özellikle Tolstoy'un bu eğilimlerin şekil almasında önemli bir rol oynadığı, fakat bu rolün yine de soyut bir rol olduğu, bu rolü çeşitli okullar arasındaki günlük savaşımın anlık isteklerine uyan görünümler yoluyla oynadığıdır. Bununla birlikte, Tolstoy'un tam kişiliğini tanıma yolunda ileriye doğru bir adımdı bu; bu adımla Tolstoy'un doğalcılarca yanlış anlaşılışı (onun güçlü gerçekçiliğinin, gerçekliği körü körüne kopya etmekle ortak bir yanı bulunduğu anlamında), ona hayran olan yazarların bilincinden her gün biraz daha silindi ve yapıtlarının ahlaki ve ideolojik içeriği kendini daha çok duyurmaya başladı.

Burada da, Tolstoy'un felsefesinin ve sanatının, yabancı yazarlar üzerine yaptığı bu etkilerin hiçbirinde, hiç de doğru olarak anlaşılmadığı açıkça görülmektedir. Maeterlinck örneği bize yine doğalcılıkla ilgili olarak söylemiş olduğumuz şeyi anlatmaktadır; Tolstoy'un dünya üzerindeki etkisinin ilk aşamalarında onun çok yanlı sanatının ancak birkaç sınırlı görünümü algılanmıştı, ve aynı nedenle bunlar bile soyut ve çarpıtılmıştı. Tolstoy, pratikte, kişiliğinin ve sanatının gerçek anlamının hâlâ çok noksan anlaşıldığı sırada, dünyada uzun süredir güçlü bir etkiye sahipti.

Düşmanları kadar dostları, karşıtları kadar izleyicileri için de söylenebilir aynı şey. Bu sonuncular konusunda bazı gözlemler yapmalıyız, çünkü Tolstoy'a ve genellikle Rus edebiyatının etkisine karşı muhalefet ilk geçiş

dönemi için son derece karakteristiktir. Özellikle Fransa'da, uyuşturan, donuklaştıran biçimci yarısındaki edebiyat geleneğinden kopmak gibi genel bir arzu vardı. Tolstoy, burada, bu eğilimin karşı kutbu olarak ortaya çıktı. Tolstoy'la onun Batılı çağdaşları arasındaki somut ayrılıklar üzerinde ayrıntılı olarak durmayı öneriyoruz; fakat bunu yapmadan önce, soyut ayrım da açıklanmayı gerektirir. Tolstoy'un okurları –ve öncelikle kendileri de yazar olan okurlar– Tolstoy'un yapıtlarındaki o zamanlar başka hiçbir yerde bulunamayacak olan o büyük canlılığı, engin gerçeklik genişliğini hissettiler; bütün bunlar, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki Batı edebiyatında kabul edilmiş olan biçimlerle ortak çok az şeyi olan bir biçim içinde sunulduğu için, biçimin ve biçimsizliğin birlikteliğinin bu ilişkide ortaya çıkması kaçınılmazdı. Bu birliktelik, Tolstoy'un sanatının özünü tamamen gözden kaçıran bu bitişiklik, sık sık hem olumlu hem de olumsuz biçimde ortaya çıkar.

Olumsuz biçiminde, en çok zamanın ideolojik ve artistik bunalımına gerici ters bir anlam vermeye çalışan; yalnızca ideolojik değil fakat biçimle ilgili yönsemelerinde de geleneksel bir çizgi izlemiş olan; –en üst noktasına Flaubert'in nihilizminde, saf biçim uğruna verdiği trajik ve sofuca savaşımında ulaşan– bunalımı, bütün geleneksel güçlere (örneğin, Fransa'da kiliseye ve monarşiye) ideolojik olarak teslim olmakla çözmek isteyen yazarlar arasında bulunur. Dünya görüşündeki ve edebiyattaki bu türlü yönsemelerin izleyicileri, doğallıkla, Tolstoy'un dünyasına yalnızca bir kaos ve anarşi gözüyle bakıyorlardı. Paul Bourget, Tolstoy'un anlattığı şeyleri canlandırma yeteneğinin ancak Balzac, Molière ya da Shakespeare'le karşılaştırılabilecek büyüklükte olduğunun farkına varmamazlık edemeyecek kadar noksansız bir edebiyatçı olmasına rağmen, büyük bir çabayla bu görüşün savunuculuğunu yapıyordu. Fakat onun Tolstoy'un niteliklerini bu tanıyışı, ayrıntıya ait sorunlarla sınırlıydı; çünkü ona göre Tolstoy, romanlarını uygun biçimde kurma gücünden yoksundu. Bourget'ye göre *Savaş ve Barış* ile *Anna Karenina* sonsuza değin devam ettirilebilecek, içinde olayların, derecelendirilmeksizin, perspektifsiz, plansız birbirini izlediği, her sahnenin önem bakımından birbirine eşit olduğu röportajlardı.

Fransızların deyişiyle *un jugement saugrenu* (gülünç bir yargı) olan Tolstoy'un böyle garip şekilde değerlendirilişi, yalnızca estetik anlamda gerici değil, zamanın Fransız romanının katı biçimci geleneğinin bir sa-

vunması da değil, daha çok Bourget'nin genellikle gerici düşüncesinin estetik bir ifadesidir. Ona göre kompozisyon yalnızca yazınsal bir sorun değil, fakat bir zekâ gücüdür. Birey, toplumun bir işlevidir. Bourget için bir konuttur (aksiyom) bu, onun görüşüne göre Tolstoy'un yapıtlarını ayrıntılı bir biçimde çözümleyerek bu tezini kanıtlamaya çalışmamıştır. En şiddetli saldırılarının hedefi Tolstoy'un ahlaksal ve dinsel konuda yazdıkları, özellikle onun *İncil*'lerle olan doğrudan ilişkisiydi. "Hiçbir zaman kilisesiz bir din olmamıştır ve hiçbir zaman da olmayacaktır." Isa, *İncil*'leri insanlara değil Kilise'ye vermiştir. Böylece Bourget, tıpkı Rusya'da Ortodoks kiliselerinin en yüksek ruhani meclisinin Yunan Ortodoks Kilisesi adına yaptığı gibi, Katolik yobazlığı adına Tolstoy'u lanetliyordu – tek ayrım, Bourget'nin Tolstoy'un aforozunu, her türlü sofistliği kullanarak, din alanına olduğu kadar sanat alanına da yaymasıdır. Bourget'nin durumu, estetik alanındaki tutucu yönsemelerin gerici politik ve felsefi görüşlerle uyuşmasının son derece göze batan bir örneğidir.

Fakat bir başka yanlış anlayış, yani Tolstoy'un yapıtlarının her türlü artistik kalıbı parçalamakla kalmayıp temelde onu reddeden karşı konulmaz bir doğal gücün belirtisi olduğu görüşü, Tolstoy'un okurlarının bilincinde uzun süre, bazı yazınsal grupların açıkça gerici yorumlarından daha derin yer etmiştir. Bu ikinci anlayış, dar ve tutucudur –Bourget'ninki gibi sonuçların ortaya çıkmasına ve Tolstoy'un çok güçlü etkisinin reddine mutlaka yardımcı olmasa da, Batı edebiyatında Tolstoy'un o kadar katkıda bulunduğu yeniden doğuş sürecine karşı engeller çıkarır.

Bu gibi durumlarda içtenlikli ve dürüst yazarların, kendilerini karmaşık, kuşkulu bir durumda bulmaktan başka şey gelmez ellerinden. Bu karmaşıklık, Jules Lemaître tarafından alışılmamış bir açıksözlülükle dile getirilmiştir. Her şeyden önce, Fransız edebiyatçılarını Rusları gereğinden fazla değerlendirmekten korumak istiyordu o. Fransız yazarları kendi gereçlerini daha iyi seçebilir, daha iyi kurabilirlerdi; coşku gösterisine karşı nefretleri yalnızca incelik ya da sanatın biçimsel sınırlarını aşma korkusundandı. Bununla birlikte, Lemaître, *Karanlığın Gücü*'nü okuduğunda, oyunun biçimini tuhaf, imgeleri karanlık ve bulanık, yapıtı ise "gerçek anlamda şiirsellikten yoksun" bulsa da, yalnızca etkilenmekle kalmayıp altında ezildiğini kabul etmiştir. Lemaître'in isteyerek itiraf ettiği gibi, bu güçlü etki altında kalan, modern edebiyata yaklaşımı belli bir *blasé* (bıkkın) kayıtsızlık olan bir yazardı. Fakat Tolstoy karşısında, "insan ırkını yenien keşfe-

diyormuş gibi" hissetmişti kendini; "bundan sonra insan edebiyatı bağışlar, ona yeniden güven duyar, onun her şeye karşın ölmeyeceğine umut bağlar... Gereken tek şey, doğru görmek, derinden duymak, bir dâhi olmaktır..."

3

Bu türlü değerlendirmeler, biraz önce gördüğümüz gibi soyut bir dille de olsa, Tolstoy ile zamanının Avrupa edebiyatı arasındaki karşıtlığın açık bir anlatımıdır. Bu karşıtlığı soyut kılmak yalnızca Tolstoy'un sanatını daha derinden ve daha doğru olarak anlamak anlamına gelmez, aynı zamanda avrupa edebiyatının yenileşmesine giden yolun izlenmesidir de. Böyle sesler oldukça erken, fakat ancak tek tek işitilmişti; bununla birlikte, gelişme yönelimi, bu tek tek sesleri giderek Avrupa edebiyat çevrelerinde bir düşünce birliğinin anlatımı olmaya götürecek gibiydi. Burada da kendimizi birkaç karakteristik örnekle sınırlandırmak zorundayız.

Somutlaştırma, başlangıçta tarihsel ve estetikti. Bir yandan Tolstoy'un sanatı ile Flaubert-Zola üslubu arasındaki karşıtlık anlaşılmaya başlıyordu. Bunların bir arada bulunuşu, sonuncusunun eliştirilmesi demekti; aynı zamanda, doğalcı okulun ve onun dolaysız izleyicilerinin klasik geçmişle, tamamen koparmasa bile en azından önemli ölçüde gevşettiği bağları ortaya çıkarıyordu. Tolstoy'un büyüklüğünü ileri süren ateşli öncüler, onunla Flaubert-Zola dönemi yazarları arasındaki karşıtlığı göstermekle kalmıyorlar, aynı zamanda Balzac ve gerçekçiliğin öteki klasikleriyle derinde yatan bağı da gösteriyorlardı. Bourget'nin, Tolstoy'un biçimini reddedişinin, monarşist ve gerici görüşlerine bağlı oluşu, Matthew Arnold'un Tolstoy üzerine denemesinin Spinoza, Byron, Heine ve benzerleri üzerine denemeleriyle aynı dizide çıkmasından daha rastlantı konusu değildir. Fakat tarihsel doğruluk bizden Flaubert'in kendisinin belki de Tolstoy'u Shakespeare'le karşılaştıran ilk kimse olduğunu söylememizi ister.

Tolstoy'un tarihsel öneminin doğru bir değerlendirmesi için gösterilecek çaba, yalnızca onun büyük sanat gücünü ve yazınsal biçiminin kendine özgü yapısını tanımakla değil, aynı zamanda bir yazınsal biçim olarak yeni, daha geniş ve daha derin bir roman anlayışıyla paralel gitmiştir. Geleneksel Fransız ve Victorian İngiliz romanı görüş açısından bakıldığında, Tolstoy'un ister istemez şekilsiz görüleceği açıktır. Bu nedenle dar bir açı-

dan ele alınan estetik alanın dışına çıkmak ve bu yeni sanatın insani kaynakları, ahlaksal ve toplumsal temelleri sorusunu ortaya koymak zorunluydu. İnsanlar bunu ne kadar derinden incelerse, yaklaşımda bir değişiklik yapmak o derecede kaçınılmaz oluyordu.

Matthew Arnold'un güçlü sağduyusu bazı temel sorunları oldukça erken bir tarihte ortaya çıkarmıştı (1887). Ona göre Tolstoy'un büyüklüğü, sahte "incelmiş" duygulara ilgi duymamasında ya da adi duyumculuğa en küçük bir ödün vermeyişindedir; okuyucuya hoş olmayan birçok şey göstermiş; fakat hiçbir zaman duyguları karşılaştırabilecek, şaşırtabilecek, hatta duygularda böyle bir karışıklık arayanları hoşnut edecek herhangi bir şey göstermemiştir.

Arnold böylece Tolstoy'un sanatının önemli bir cephesini yakalamış oluyordu: bu sanatın normalliğini, sağlıklılığını, iyi niyetli ve neyin iyi, neyin kötü olduğunu doğru olarak bilen bir sanatçının kusursuz ahlaksal dengesini... Fakat Arnold, Tolstoy'u zamanın edebiyatıyla karşıtlaştırmakta bundan da öteye gitmiştir. Burns'ün "taşlaşmış duygular" üzerine o güzel sözlerini anar ve Emma Bovary'yi Anna Kareninna'yla karşılaştırarak, Flaubert'in, romanlarında karakterlerine karşı acımasız davranışındaki bu "taşlaşmış duygular"ı doğru olarak ayırt eder.

Havelock Ellis de edebiyatta yeni ve eski dönemler arasındaki ayrımları formüle etmeye çalışmıştır. Romanın, Goncourt'ların hayal ettiğinden daha derin bir anlamda günün ahlaksal tarihi olduğunu söylemiştir. Tolstoy'da, günümüzün yaşam biçiminin böyle ahlak tarihçisini görmüştür; onun sanatının genişlik, derinlik ve doğruluğunun onu zamanımızda Balzac ya da Shakespeare'in kendi zamanlarında olduğu kadar önemli yapacak derecede büyük olduğunun tanınması, doğalcıların eleştirilmesiyle birleşmiş olmaktaydı. Havelock Ellis, Zola'nın "belgeci" üslubuna şiddetle saldırmıştır. Şöyle söyler:

> Bir romancı bana rastlasaydı da dış görünüşüm ve konuşma biçimim üzerinde dursaydı; evimin eşyalarını incelese, hakkımda biraz dedikodu toplasaydı, ne elde etmiş olurdu bunlardan? Bunları temel alarak yaşamımın gerçek trajedileri hakkında neler öğrenebilirdi? Tolstoy'un betimlediği şeylerse işte bu temel trajedilerdir.

Tolstoy'un sanatının tarihsel ve estetik anlaşılışı, doğallıkla gittikçe artmaktadır. Yeni Fransız eleştirel edebiyatı, Tolstoycu biçimin roman anlayı-

şımızda bir genişleme ve zenginleşme olduğunu her gün biraz daha anlıyor.

Örneğin Thibaudet, Bourget'nin Tolstoy'u anlayışına karşı, aklıbaşında bir saldırı yöneltmektedir. *Savaş ve Barış*'ta, Napolyon'un, Rusya seferinin "geleneksel" biçimde beş perdede oynanacağını hayal etmiş olarak temsil edildiğini söyler; tıpkı daha önceki bütün seferleri gibi: başkente yürüyüş, büyük bir muharebe, başkente giriş, barış anlaşmasının yapılışı, Paris'e muzaffer dönüş. Fakat her şey tamamen ters gider. Moskova'da Napolyon, Aleksander'ın sessizliği karşısında rezil olur; incelikle belirtir Thibaudet: "Bu tutum, *Savaş ve Barış*'ın klasiklere dair düşüncelerimizi izlemesini isteyen Fransız romancısınınkinin aynıdır."

Çok ilginç ve karakteristiktir ki, Tolstoy'un sanata dair düşüncelerinin gittikçe daha iyi anlaşılması, Batı edebiyatının büyük ilerici geleneklerini canlandırmakla, onun gerçek klasik mirasla bağlarını yenilemek ve tazelemekle kalmamış, aynı zamanda Flaubert sonrası dönemin edebiyatını o kadar zenginleştirmiş olan yeni ve özgün olayların doğru bir biçimde anlaşılmasına da yardım etmiştir.

Thibaudet, Bourget türü Fransız gelenekçiliğine, onun roman yapısı üzerine dar, biçimci anlayışına saldırılarında yorulmak bilmez bir insandır. Bourget'nin ölçülerini, Anatole France gibi sapına kadar Fransız bir yazaraysa alayla uygular ve France'ın, kitaplarını herhangi bir sayfasından açıp Montaigne ya da Bruyère'i okur gibi zevkle okumamızı mümkün kılan "mutlu yapı noksanlığı"ndan söz eder. "Yapısı sağlam kitaplar okunur, yapıdan yoksun kitaplarsa tekrak tekrar okunur."

Böylece geriye kalan Balzac, Goethe ve Shakespeare'e giden yol, geleceğe giden yoldur; Anatole France, Romain Rolland, Gerhart Hauptmann, Thomas Mann, Bernard Shaw, John Galsworthy'nin 19. yüzyılın sonunda kurdukları edebiyatın gençleşmesine götüren yoldur. Bu büyük yazarların birçoğu Tolstoy'un ahlaksal, toplumsal, insani ve artistik bildirisinin özümlenmesinin, kendi gelişimleri bakımından önemli bir etmen olduğunun farkındaydılar.

Shaw, Tolstoy'a yazdığı bir mektupta, Tolstoy'un *Karanlığın Gücü* oyununun kendisinin *The Showing Up of Blanco Posnet*'siyle olan bağlarından söz eder. Burada da Tolstoy'un artistik yapı yönteminin gizlerine ulaşan somut şeyler buluruz. Jules Lemaître'in, *Karanlığın Gücü*'nü hâlâ, doğal güç olarak düşünülen insanlığın esaslı bir patlaması olarak kabul etti-

ğini anımsayalım; Maeterlinck'in, Tolstoycu ahlakbilimin peygamberi yaşlı Akim figüründe oyunun erdemini gördüğünü anımsayalım. Oyun yazarı Shaw'ın keskin gözleri, babanın bütün öğütlerinin oğul üzerinde hiç mi hiç etki yapmadığını görmüştür; fakat Tanrı korkusu içindeki yaşlı babanın yapamadığını, ağzından çıkan sözler Tanrı'nın kendi sözleriymiş gibi inandırıcı biçimde konuşan yaşlı düzenbaz asker kolaylıkla yapar. İki sarhoş arkadaşı samanlar içinde yanyana yatarken gösteren sahnede –yaşlısı, ahlaksal kanıtlar getirerek gencini bencilliğinden ve korkaklığından kurtarmaya çalışmaktadır– Shaw, romantiklerin hiçbir yapıtında hiçbir sahnede hiçbir zaman gerçekleştiremediği dramatik bir güç görür. Shaw, kendi kahramanı Blanco Posnet'ı, dram sanatının acemilerine ilk kez Tolstoy'un açıkladığı bu dramatik gereç kaynaklarından aldığını söyler. Görünüşte yalnızca yapı sorununun ayrıntılarıyla ilgili gibi görünen bu sözlerin önemi büyüktür. Batı ülkelerinden, önde gelen yazarların, ciddi eleştirmenlerin ve zeki okurların giderek genellikle gördükleri ve tanıdıkları şeyi dile getirir; Tolstoy'un yapıtlarında, şimdiye kadar kabul edilmiş dar kalıplardan taşan şey, herhangi bir kaotik, öğesel humanizm değil, farklı, daha geniş, daha derin, daha insani bir yaratı yöntemi anlayışıdır.

Böylece Tolstoy'u modern edebiyattaki dekadan yönsemelerden ayıran şey, onun, yalnızca donmuş bir geleneksel nesnelliğe karşı değil, aynı zamanda bunun zorunlu tamamlayıcı belirtisi olan öznelci duygu anarşizmine karşı çıkışıdır. Bu sonuncusunun felsefi ve artistik kökleri aynı zamanda, yazarın, modern yaşamın olgularını yeterli bir sanat gücüyle sunmaktaki yeteneksizliğinde yatmaktadır; tek ayrım, bu tür yazarların artık kendilerini olayların belgesel tarihçiliğiyle sınırlamayıp kendi öznelliklerini doğrudan doğruya ve soyut olarak bu türlü aydınlatılmamış olaylarla birleştirmelerindedir. Bu yönsemelerle karşılaştırılınca, Tolstoy'un yapıtları acımasız bir nesnellikte görünür; tıpkı anlaşılmamış olayların cansız doğalcı kopyalarıyla ya da gelenekçilerin biçimsel yapılarıyla karşılaştırıldığında, yaşamın kendisinin biçimden yoksun parçaları olarak göründüğü gibi. Bu nedenle, Tolstoy'un sanatının yeniliğine karşı çıkmanın, öznelci yandan da gelebileceğini anlamak kolaydır. Bu bağlamda, bu okulun bir temsilcisi olarak Stefan Zweig'dan sözler aktarırken, Zweig'ın Tolstoy'u doğallıkla karşı kutuptaki Bourget'den çok daha fazla ayrıntılarıyla anladığını vurgulamak isteriz. Bununla birlikte Stefan Zweig, Tolstoy'da düşsüz, oyunsuz, yalansız bir dünya: kendi amansız gerçeğin-

den başka ışığı olmayan, amansız, acımasız açıklığından başka bir şeyi olmayan korkunç boş bir dünya buluyordu. Bundan, Tolstoy'un sanatının, bizi ciddi ve düşünceli yaptığı –tıpkı bilimin buz gibi soğuk ışığı ve kestirip atan nesnelliğiyle yaptığı gibi– fakat hiçbir zaman mutlu etmediği sonucunu çıkarır.

Tolstoy'a karşı muhalefeti anlatırken bu düşünce çizgisini de belirtmek gerekliydi, çünkü Tolstoy'un kurtarıcı etkisinin, modern edebiyatın bunalımdan çıkışı için yeni bir yol açmada, bu edebiyattaki bütün yanlış yönsemeleri etkilediğini ve hem Alman doğalcılarının hem de Fransız simgecilerinin Tolstoy'a kendi yazınsal öncülleri gözüyle bakarlarken kendilerini aldattığını ancak böylelikle açıklamak mümkündü. Tolstoycu gerçekçilik, bütün karmaşıklığı ve devinimi içinde yaşamın kapsamlı bir tablosunu çizer – böylelikle, büyüklerin büyüğü Shakespeare'in, Goethe'nin ve Balzac'ın bize bıraktığı kalıtla bağ kurar. Fransız eleştirmeni ve felsefeci Alain bu konuda şunları yazar: "Burada artık iyi ya da kötü, ilginç ya da sıkıcı diye bir şey yoktur; her şey varlığın bir parçasıdır, tıpkı gerçek dünyada olduğu gibi. Hiç kimse Karanin'in niçin büyük kulakları olduğunu sormaz. Büyük kulakları vardır, o kadar." Alain bu görüş açısından Tolstoy'un yapıtlarının ustaca bir çözümlemesini verir. Burada da bir tek örnekle sınırlamak zorundayız kendimizi. Alain, Tolstoy (ve Balzac) taki sözüm ona "uzunlukları" kayıtsız koşulsuz onaylar; çünkü bunlar, olaylar olgunlaşırken gerçek bekleme sürelerini dile getirirler; bu nedenle bu bekleme okuyucunun hoşuna gider ve ona Tolstoy'un ve Balzac'ın romanlarının hep çok çabuk bittiği duygusunu verir. Zola biçimindeki tanımlamalar, betimlemeler ise tersine, zamanın akışını durdurur ve romanla birlikte yürüyememenin verdiği bir sabırsızlık doğurur. Bu görünüşte tamamen biçimsel çözümleme yine de büyük yazarların her şeyi kucaklayan dünya görüşlerinin yaşamın bütünlüğünde ve onun bütün deviniminde bir araya gelmesini sağlayan yapısal yöntemlerin derinliklerine ışık tutar. Alain, daha sonra, yaşamın diyalektik karmaşasının nasıl eksiksiz dile getirildiğini, aynı zamanda yaşamın çelişkili yönsemelerinin kusursuz artistik bir dengesinin ve karakterlerin birbirine karşıt ya da çelişkili tutkularının akıllıca ve insaflı bir toplumsal ve ahlaksal değerlendirmesinin nasıl ortaya çıkarıldığını göstererek, Tolstoy'un dünyasından ilginç tablolar verir. Burada, ne yazık ki, Alain'in, Karenin'in yönetici dünyası ile doğa, Anna'nın Vronski'ye karşı tutkusunun insani gerçekliği ile sınırları arasında-

ki ilişki üzerine duygulu çözümlemesinin ancak adını anmakla yetinmek zorundayız.

4

Tolstoy'un Batı kültürü ve edebiyatı üzerindeki etki alanı, hiçbir zaman, onun öneminin daha iyi anlaşılması için verilen başarılı savaşımla sınırlı değildir. Tolstoy'un gerçek büyüklüğünün, onun büyük bir yazar olduğunu söylemekle ya da yapıtlarının her gün daha doğru çözümlemelerini yapmakla yeterli bir şekilde tanımlanamayacağı daha başlangıçtan beri açıktı. 19. yüzyıl Rus edebiyatının ve hepsinden önce onun en büyük temsilcisi Tolstoy'un, Flaubert-Zola dönemi Fransız edebiyatından ya da İngiltere'de Victoria çağı İngiliz edebiyatından (bu dönemin Alman edebiyatını hiç anmayalım) yalnızca daha gerçekçi ve derin değil, fakat nitelik bakımından farklı bir şey olduğuna değin gittikçe büyüyen bir inanç vardır. Ruslar için edebiyatla yaşam arasındaki bağ –burada yine Tolstoy, tipik yazınsal zirvedir– Batıdakinden temelden ayrıydı.

Thomas Mann, ünlü *Tonio Kröger* hikâyesinde bu tutumu güçlü bir biçimde dile getirir. Hikayenin kahramanı, ilk belirgin görünümünü Flaubert'in mektuplarında almış olan ve yaşlı İbsen'in, en yüce noktasına *Epilogue*'unda ulaşan, durup durup yinelediği tema olan edebiyatın yaşamdan trajik kopuşunun, ona yabancılaşmanın simgesidir. Tonio Kröger, edebiyat ve yaşam hakkındaki umutsuz, çelişkili kanılarını bir Rus ressamına, Lizaveta İvanovna'ya açıklar ve onun nesnelere çok yakından bakmaması uyarısında bulunurken söylediği avutucu sözleri bir yana iter. Şöyle yanıt verir ressam: "Edebiyatın arıtıcı, kutsallaştırıcı etkisi; tutkuların bilgi ve sözcükle yıkılışı; anlama, bağışlama ve sevgi yolu olarak edebiyat; konuşmanın kurtarıcı gücü; insan ruhunun en soylu belirtisi olarak edebiyat; kusursuz insan olarak, aziz olarak edebiyatçılar – şeylere bu gözle bakmak, onlara yeterince yakından bakmak anlamına gelmiyor mu?" Tonio Kröger'in yanıtı, Thomas Mann'ın, Rus edebiyatının Tolstoy döneminin Batı uygarlığının bu trajik (fakat çoğu kez yalnızca traji-komik) çelişkileriyle ortak hiçbir yanı olmadığını kabul ettiğini gösterir. Tonio Kröger şunları söyler: "Bunları söylemekte haklısınız Lizaveta İvanovna, çünkü şairlerinizin yapıtları, çünkü o çok güzel Rus edebiyatınız, sözünü ettiğiniz o kutsal edebiyatınız var sizin."

Thomas Mann burada Tolstoy'un Batı üzerindeki güçlü etkisinin melodi ve ritmini belirleyen tele parmak basmıştır. Daha genç yazarlar, okuyucular kuşağının Flaubert tipi edebiyattan hoşnutsuzlukları, doyumsuzlukları, temelde çağdaş kültüre karşı bir başkaldırıdır ve yeni edebiyat bu başkaldırının en belirgin anlatımından başka bir şey değildir.

Burada yeni edebiyatın özlemleri, araştırmaları ve coşkusu Tolstoy'un merkezî sorunlarıyla, onun baş yapıtlarını borçlu olduğumuz fakat edebiyat etkinliklerinden geçici olarak çekilişinin de nedeni olan sorunlarla birleşir. Bu düzeyde Tolstoy'un etkisi, katkısız estetik alanda olduğundakinden çok daha çelişkilidir. Çünkü Tolstoy'un kuramsal olarak ve propaganda niyetiyle dile getirilmiş dünya görüşünde, dünyayı köylü-halk anlamında yenileştirmek, canlandırmak arzusunun sınırları ve yetersizlikleri bir sanat yapıtının kusursuzluğuyla dengelenmez; fakat sınırlar, engeller, yetersizlikler ve çelişkiler olarak çırılçıplak ortaya konur. Bununla birlikte, hiçbir şey, Batılı birçok "pratik" Tolstoy eleştirmeninin yaptığı gibi Tolstoy'un bu çabalarına yalnızca onun düşüncesinin kusurluluğu açısından, onun zaman zaman çelişkili, sıkıcı niteliği ve tutuculuğu açısından bakmaktan daha ucuz ve daha kaba olmazdı. Biz de öyle yapmış olsaydık, zamanımızın en derin (ve doğru anlaşılırsa) en verimli eleştirilerinden birini gözden kaçırmaktan ya da anlayamamaktan suçlu olurduk.

Batı edebiyatının, Tolstoy'un bu görüşlerini eleştirisiz ya da karşı çıkmadan kabul etmemesi pek şaşırtıcı değildir; Batı'nın en iyi temsilcileri, Tolstoy'un bazı önemli savlarını çoğu kez tamamen haklı olarak reddetmelerine karşın yine de onun görüşlerinin verimli özüne nüfuz ettikleri için her türlü övgüye hak kazanmışlardır. Bunun olmadığı yerde, gelişme daima kör bir geçitte sona ermiştir – örneğin, Birinci Dünya Savaşı'nın kritik dönemindeki, Tolstoy'un kötülüğe direnmeme öğretisini dogmatik bir gerçek olarak kabul etmiş olan Alman anlatımcılığında olduğu gibi.

Tolstoy'un temel düşüncelerini özümlemek ve böylece onun tüm kişiliğini anlamak ancak eleştirel biçimde olanaklıydı. Tolstoy'un modern sanatı eleştirisinin, bir bütün olarak sanat düşmanlığı ya da sanatı çocukların veya canil köylülerin düzeyine indirmek isteği olduğunu (Upton Sinclair'in yaptığı gibi) düşünen herhangi bir kimse, temel noktayı tamamen gözden kaçırmış demektir.

Tolstoy'un dünya görüşünün verimli eleştirel özümlenişi, tipik olarak Shaw'ın tuttuğu yolu izlemiştir. Shaw, Shakespeare'in dünya görüşü-

nü yadsımada Tolstoy'la aynı düşüncedeydi; fakat Tolstoy'un Shakespeare'in sanatını ve dilini eleştirisini kabul etmiyordu. Fakat burada önemli olan, bu eleştirilerin ya da karşı-eleştirilerin haklı ya da haksız oluşu değildir. Önemli olan, Tolstoy gibi Shaw'ın da modern çarpıtmalara en şiddetli biçimde saldırırken sanatı ve kültürü en ateşli biçimde savunuyor olmasıdır. Katkısız akademik doğrudan etkiler sorunu burada çok daha ikinci dereceden bir rol oynar. Önemli olan, Tolstoy'un sanat eleştirisinin genel havasının, örneğin Shaw, Milton ya da Cromwell veya Bunyan gibi kendisinin de iyi müzikten ve güzel binalardan hoşlandığını yazdığında yakalanmasıdır; fakat o bunların, sistematik bir duygu putperestliğinin aletleri yapıldığını keşfedecek olsaydı, sanat eleştirmenlerinin ve kültürlü duyumcuların protestolarına kulak vermeksizin, dünyadaki bütün katedralleri ve orgları, her şeyleriyle birlikte dinamitle havaya uçurmayı iyi devlet adamlığı olarak görürdü.

Fakat bu türlü önemli sorunlar, bizim yakalamamız için çaba göstermemiz gereken Tolstoy'un havasının yalnızca bir kısmıdır. Çünkü Tolstoy'un tüm kişiliği, insanlara örnek olan kişiliği –kuşkusuz, sanatçı ve düşünür olan Tolstoy'dan ayrılamaz bu– uygar insanların büyük eğiticisi olarak, bir öğüt verici, uyandırıcı ve kurtarıcı olarak durmadan büyümektedir.

Tolstoy'un bu etkisi, daha dar bir anlamda edebiyat alanıyla sınırlandırılamaz. Doğru ya da yanlış, doğru ya da saptırılmış, birçok biçimlerde halk kitlelerine girmiştir. Kipling, ortalama İngiliz *burjuvası* Tomlinson adlı kahramanını dünyada yaptığı iyi ve kötü işlerin hesabını vermek üzere cennetteki mahkemenin önüne çıkarttığında şöyle yazar:

> Ve Tomlinson hikâyesine başladı, ve yaşamındaki iyi şeylerden söz etti:
>
> "Bir kitapta okudum bunu" dedi, ve bana söylendi bu. "Ve bir başkasının Muscovy'de bir prens düşündüğünü düşündüm."

"Muscovy'deki Prens" burada, modern bir söylencedeki bir figür gibi ortaya çıkıyor.

Fakat Kipling'in pişman kahramanının ağzında çarpıtılmış kaba, parlak bir sözden başka bir şey olmayan bu söylence, Tolstoy'un ektiği tohum, içtenlikli yüreklerin ve gerçek yeteneğin bereketli toprağına düşerse, yaşamlarımızın en iyi içeriklerinin gerçek bir parçasına dönüşür. Jean Ric-

hard Bloch, kendi kuşağının gelişiminde kesin etki kazanmak için yarışan güçlerin betimlendiği bir küçük deneme yazmıştır. Dreyfus davası günleridir o günler. Gericiliği temsil eden Maurras *"La politique d'abord!"* (Önce politika!) sloganını ilan ediyordu. O zaman dolaysız iç ve dış eylem isteyen bu ateşli ideolojik savaşta Fransız gençliğinin en namuslu ve en yetenekli temsilcileri arasında Tolstoy'un etkisi kendini hissettirmeye başladı. Bu gençliğin sloganı: "Hizmet etmek demek, halkın iyiliğine hizmet demektir" idi. Bloch şöyle söylüyor bize. "Bu sloganı bizim için Fransızcaya çevirenler Jaurés, Romain Rolland ve Péguy'dı, fakat onu ilk ortaya atan Tolstoy'du."

Bloch'un ayrıntılı olarak tanımladığı bu etkinin özü iki kattı. Tinsel önderini Tolstoy'da bulmuş olan kendi kuşağı hakkında Bloch şunları söylüyor: "Bir yanda yabanıl bir başkaldırı, diz çökmeyi yadsıma, özgürlük yandaşlığının patlayıcı bunalımları; öte yanda kişiliğin gücüyle birlikte artan, insanın çevresine karşı görev duygusu, bu görevle bağlı olma duygusu vardı." Bloch'un sözünü ettiği "hizmet", bireyciliği yenme yönelimidir, daha önceki çabalardan daha olgun bir yönelimdir; yine de kişiliğin terk edilmesi ve çözülmesi anlamına gelmeyen, bireyciliğin bir aşılışıdır bu. Tolstoy'un genç kuşağın gittikçe daha açık olarak anlamasına yardım ettiği düşünce budur. Özlemleri ise, kişiliğin yitirilmesinden ve dağılmasından kaçınmaktı; bu amaca götüren yol, gerçek demokratik bir ruhla kendini halk yararına adamak, "halkın iyiliğine" hizmet etmekti. Bloch'un bütün bir kuşağın tipik yaşantısını temsil etmesi, Romain Rolland'ın *Jean Christophe*'unu ya da Roger Martin du Gard'ın *Thibauts*'unu yeterli dikkatle okuyan herhangi bir kişi için besbelli bir şey olacaktır.

Tolstoycu etkinin kesin görünümlerinden biri burada yatmaktadır. Shaw sahte modern okula karşı yönelttiği bir polemikte kendi sanat anlayışını formülleştirmiştir. Romain Rolland, Tolstoy'un yaşamöyküsünde aynı şeyi bir başka açıdan (doğallıkla, yaradılış ve kültürdeki fark bir yana), asıl ağırlığı ustanın sözlerine vererek söyler: "Gerçek sanat, bütün insanlardaki asıl iyiliğe dair bilgimizin anlatımıdır."

Romain Rolland, Blochcu ikilemi ve onun ortadan kaldırılmasını Bloch'un kendisinden daha genel terimlerle kavramıştır. İnsanların, yazarların bütün toplumun şu trajik seçimle karşı karşıya kaldığını görmüştür o: "ya görmemek, ya da nefret etmek", "Toplum daima gerçek ya da aşk ikilemi ile karşı karşıyadır. Genellikle hem gerçeği hem de aşkı feda et-

meye karar verir." Modern toplumun ve kültürün sorunlarına karşı bu tutumda, Tolstoy, Batılı aydınlara izlemeleri gereken yolu göstermektedir. Romain Rolland da, Tolstoy'un gerçekçiliğinin niteliğini aydınlatma girişiminde, Flaubert'in gerçekçiliğine karşı çıkmıştır sonunda; fakat ona göre, estetik çatışma, bir kültür felsefesi ve politikası çatışmasına döner: "Güneşin ışığı yetersizdir, gerekli olan, yüreğin ışığıdır. Tolstoy'un gerçekçiliği, karakterlerinin her birinde cisimleştirmiştir ve o onların hepsine aynı gözlerle baktığı için onların her birinde sevilebilecek bir şey bulur ve bizi onlarla kardeşçe birleştiren bağları hissettirebilir bize. Sevgisiyle, yaşamın ta köklerine ulaşır."

Açık bir hakikat görüşüne sevgi yoluyla, bütün insanlığı kucaklayan bir sevgi yoluyla ulaşmak – Tolstoy'un Batı Avrupa yazarlarının önüne koyduğu görev buydu. Yeni edebiyatın büyük yazarlarının gerçek büyüklüğüne erişmeleri, Romain Rolland'ın formülleştirdiği çelişkileri yenme savaşımında oluşmuştur. Kuşkusuz, bu çelişki yalnızca modern *burjuva* toplumu koşullarında ortaya çıkmıştı; fakat beynin bir uydurması olmadığı, yalnızca "bir iç yaşantı" değil, fakat içinde bulunduğumuz çağda kendiliğinden var olan nesnel bir çelişki olduğu için, çoğu zaman, çok yetenekli birçok yazarın boşuna çabasının ve sonunda verimsizliğinin nedeni olmuştu.

Bu çelişki ve onun Tolstoycu ortadan kaldırılışı, doğallıkla, farklı yazarların yapıtlarında farklı şekillerde göstermiştir kendini. Gerhart Hauptmann bir keresinde 19. yüzyıl şairlerinin eleştirel tutumları üzerine şunları söylemişti:

> Her şair bir eleştirmen olmuştu. Alman edebiyatının tümü tamamen eleştiriydi. Rus ve Fransız edebiyatı için de aynı şey... Fakat Tolstoy'u, bütün diğerleri üzerine yükselten ve onu geçen yüzyılın bir azizi yapan şey yardım etmeye karşı, karşı gelinmez özlemiydi; bu özlemi, dünyayı sarsan ve bütün karşıtlarını susturan bir acıyla, bir elemle dile getirmiştir. Bu olgu olağanüstüdür... Tolstoy, kendi kişisel yargıları çoğunlukla yanlış da olsa, barışmanın bir simgesi, karşısında bütün muhalefetin dilini yuttuğu bir düşünce olmuştur...

Tolstoy'un tüm kişiliğini özümlemeye çalışan Thomas Mann, onunla Goethe arasında tamamen düşünce ürünü bir koşutluk kurar. Goethe'nin sınırlarının tamamen farkında olmasına karşın ona Alman kültüründe ilerici olan ne varsa onun merkezi figürü olarak bakar ve onu gerici efsane-

lerin süprüntülerinden temizleme kavgası verir tutkuyla; onu Almanların humanist kurtuluşunun savunucusu olarak tanır ve tanıtır. Bu koşutluğun önemli bir öğesi –burada en yalın çizgileriyle bile veremeyeceğimiz düşünce zenginliğinin– hem Goethe'nin hem de Tolstoy'un bütün toplumsal, ulusal ve kişisel farklılıklarına karşın Schiller ve Dostoyevski gibi tamamen ruhsal şeylerin klasik temsilcilerinin aksine, toprağa dokununca ona istediği biçimi verme gibi dünyasal bir yeteneğe sahip insanlar olan eski Anteus'lar gibi dünyaya bağlı oluşlarıdır. Öte yandan, her ikisi de salt yazarlığın çok ötesine geçmişlerdir. Thomas Mann, her ikisine de özgü olan bu yönelimi ilginç bir biçimde, öğretme ve kendi kendini tanıma ve çizme olarak tanımlamaktadır; birbiriyle sıkı ilişkileri olan iki alandır bu. İtiraf, özgeçmişsel hikâye, her ikisi için de kendi egoları içine kapanma anlamına gelmez, tersine, yaşamın büyük evrensel akışının, yazarların kendilerini en canlı bir biçimde yansıtan aşamalarıyla bağlı olarak gösterilişidir, böylece modern bireyciliğe bağlayan çelişkiler bir kez daha yenilmektedir.

Thomas Mann'ın önemli kitabına bu kısa bakış bizi yeniden Jean Richard Bloch'un Tolstoycu inancının ikinci çetin noktasına getirmektedir. Tolstoy'un yapıtının gerçek özü, bir Batı ülkesinde ne kadar doğru olarak tanınırsa, Tolstoy, alıcı ülkenin kendi kültürünün merkezi figürleriyle o kadar yakından bağlı görünür; önemli –ve umarız daha önce de söylendiği için artık paradoksal görünmeyecek– bir şeydir bu. Yani, Bloch'da ve Rolland'da Tolstoy, Rousseau'nun izleyicisi olarak görünür; Thomas Mann'da Goethe'nin bir yoldaşı olarak; Bernard Shaw ise kendi sanat felsefesi açısından Tolstoy'un estetiğini yorumlarken Milton'un adını geçirir.

Fakat böylece kurulmuş olan bağ kültür alanından çok daha ileri gider. Shaw'ın Milton gibi Cromwell'den de söz ettiğini anımsayalım; Bloch'un denemesinde, Montaigne'in devrimci Cumhuriyet arkadaşı Etienne de La Boétie, Rousseau'nun hemen yanı başında gösterilir; Romain Rolland, halkın gerçek tiyatrosunu bulmaya çalışır ve Tolstoy'un üzerindeki etkisinin en güçlü olduğu bir sırada Fransız Devrimi'ne ait kendi büyük oyunlar çevirmeye başlar.

Bu ilişkiler, daha önce sözünü ettiğimiz Shakespeare ile Balzac arasındaki bağlar kadar az rastlantısaldır. Bunlar, Tolstoy'un yapıtı ne kadar derinden anlaşılırsa, alıcı ülkenin büyük ilerici gelenekleriyle demokratik devrim gelenekleri arasındaki bağın o kadar birbirine yakın olacağını gösterir (Goethe de Fransız Devrimi'nin yalnızca bir çağdaşı değildi, aynı za-

manda onun şiirsel bir aynasıydı ve devrimi sözüm ona toptan reddedişi, gericilerin yaydığı bir efsaneydi.) Böyle derinden anlaşılırsa, Tolstoy'un şu ya da bu düşüncesindeki geriye dönük özellikler erir ve varlığının özü olan ileriye dönük tutkulu özlem açığa çıkar; her ulusun büyük ilerici kişileri kuşağı ile kardeşçe bir birliğe girer; halklara kendi ilerici geleneklerini saklama, derinleştirme ve canlandırmalarında yardım eder. Tolstoy ancak bu şekilde, özgürlüğü seven herkesin kendi malı haline gelir.

5

Tolstoy'un, Alman doğalcılığının ya da Fransız simgeciliğinin vaftiz babası olarak ilk kez ortaya çıkışından böyle kapsamlı anlaşılışına kadar uzanan yol, doğal olarak çok uzundu. Fakat yine de, Batı'nın bugüne kadar geliştirdiği figüre son ve kesin bir Tolstoy imgesi olarak bakmak –her zamandan çok bugün– bir hata olur. Daha önce söylediğimiz gibi, gerçek bir kültürel özümleme, hiçbir zaman durağan olarak kalmaz – daha yüksek bir planda ve daha büyük derinlikte yeniden yaratma olmadıkça, ödünç alınan kültürel varlık yavaş yavaş ufalanır ve sönüp gider. Kuşkusuz bu, bütün ulusal kültürlerdeki bütün besleyici, bereketlendirici etkilere de uygulanır; bu etkiler ister dışardan gelsin, ister içerde oluşmuş olsun.

Bu genel gerçek, güç ve bunalımlı zamanlarda iki katı geçerlidir. Bugün dünyadaki büyük değişimin somut özelliği ve Tolstoy'un somut yapısı, onun varlığının daha ileri, daha derin bir şekilde kavranmasını, onun asıl özünün daha iyi bir şekilde anlaşılmasını son derece olası yapmaktadır.

Çünkü bugün var olan, özgürlükle kölelik, insani uygarlık ile şeytani barbarlık arasındaki ölüm-kalım savaşı, Batı'da pek çok insanın kafasındaki ilerleme ile cahillik yandaşlığı (*obscurantism*) arasındaki uçurumu genişletmiş ve –tamamen ideolojik de olsa– daima hazır, daima militan tepkiyle herhangi bir şekilde boşuna oynamanın korkunç tehlikelerini göstermiştir. Öte yandan Sovyet halklarının kahramanca savaşımı, Hitler'in askeri gücüne karşı başarılı dirençleri, faşist istilacılara karşı muzaffer karşı saldırıları tüm uygar dünyanın dikkatini öncekinden çok daha fazla, yenileşmiş, canlanmış özgür Rus halkına yöneltmiştir. Öncekinden çok daha fazla insan, Sovyet halkının şimdi o kadar güçlü bir biçimde kendini gösteren, karşı gelinmez gücünün ahlaksal ve tinsel, toplumsal ve tarihsel kaynaklarını daha tam bir şekilde anlamak istemektedir.

Her iki yönsemenin iç diyalektiği, Tolstoy'u daha uygun, daha tam bir şekilde anlamaya yol açacaktır zorunlu olarak. Şimdiye kadar birçok kimse için gerici önyargının ve efsanenin onun imgesi çevresinde ördüğü perdeyi yırtmak kolay değildi. Bu koşullar altında bizim özetlediğimiz gibi doğru bir anlayışın geliştirilebilmiş olması hemen hemen bir mucizedir. Rus kültürü ve edebiyatının Batı'daki en tanınmış yorumcuları, Tolstoy'u ülkesinin büyük ilerici ve devrimci hareketleriyle birleştiren bağları göremeyen, görmek istemeyen hakiki gericilerdi çoğu kez. Batılı aydınların çoğu için uzun süre en etkili Tolstoy ve Dostoyevski yorumcusu olan Merezhkovski'nin adını anmak yeter. Bu nedenle, kendi çalışmalarıyla büyük yazarın ulusal geçmişini tanımak isteyenlerin düşsel, aslında var olmayan bir "gizemli Rusya" ile karşı karşıya gelmeleri ya da en azından Rusya'daki dinsel mezhepler gibi çok önemsiz olgularla şaşırtmaları, yanlış yola sürüklenmeleri sık sık görülen bir şeydir. Bu türlü en uygunsuz durumlarda bile, hiç olmazsa en önde gelen Batılı yazarların, kafalarında yine de temelde ilerici bir Tolstoy imgesi geliştirebilmiş olmaları, yalnızca onların entelektüel ve artistik niteliklerinin yüksekliğini değil, aynı zamanda demokratik içgüdülerinin güçlülüğünü de kanıtlar.

Fakat son zamanlarda ilgi, gittikçe artan bir şekilde, gerçek Rusya üzerinde, özgürlüğü için kahramanca çarpışan kurtulmuş bir ulusun ülkesi üzerinde ve bu kurtuluşun tarihi üzerinde toplanmaktadır. Araştırmalar bir kez bu soruya, bütün gerçek Tolstoy yorumcularını şaşırtmış olan bu bilmeceye yöneltilince, Rusya'nın neden, en görkemli ve tipik artistik anlatımını Flaubert'de bulmuş olan o ideolojik sarsıntıdan uzak kaldığı sorusu, yeni bir toplumsal ve tarihsel ışık altında ortaya çıkar. Sonra, Batı'da 1848 hareketlerinin yenilgisi devrimci hareketin sırtını yere getirmesine karşın Rus halkının, 1825'te Dekambristler ayaklanmasından 1917 büyük Ekim Devrimi'ndeki son zafere kadar özgürlüğü için savaşmaktan hiçbir zaman vazgeçmediği açıkça görülür. Birçok acı, baskı ve zulüm dönemlerine uğramıştır; fakat savaşçılar hiçbir zaman silahlarını bırakmamışlardır. Özellikle Tolstoy'un kişiliğinin asıl oluştuğu dönem –Batı'da en derin baskı dönemidir bu– Rusya'da ilerici ve devrimci güçlerin olağanüstü geliştiği bir dönemdi, yalnızca en büyüklerin adını anarsak; yalnız Tolstoy ve Dostoyevski'nin değil, aynı zamanda Çernişevski'nin Dobrolyubov'un, Saltikov-Şçedrin'in yaşadığı bir dönemdi.

Bu dönem ve adını andığımız son yazarlar, Batı'da hemen hemen hiç

bilinmezler. Fakat Tolstoy'a yalnızca Dostoyevski'nin çağdaşı gözüyle bakılmazsa, zamanının devrimci demokrasisi ile Çernişevski, Dobrolyubov ve Saltikov-Şçedrin ile ilişkisi açıkça anlaşılırsa ve buradan Lenin'e, Stalin'e ve Gorki'ye götüren bağlar açıklanırsa ve bu bulguların ışığında Puşkin ve Lermontov, Gogol ve Bielinski onların habercileri olarak tanınırsa, ancak o zaman gerçek Tolstoy'un doğru bir imgesi oluşturulmuş olabilir.

Bu tür zorunlu düzeltmeler ve ayarlamalar, Tolstoy'un özümlenmesinde bugüne kadar ulaşılmış olan sonuçları tehlikeye atmaz; ancak onları daha yüksek bir düzeye çıkarır. Çünkü, buraya kadar olan sayfalarda, Batı'daki bazı önde gelen Tolstoy yorumcularının içgüdüsel olarak, bilinçsiz olarak da olsa, sözcüğün tarihsel anlamıyla, bu yolda oldukça ilerlemiş olduklarını gösterdiğimizi umuyoruz.

Örneğin Romain Rolland, her zaman değil, ama çoğu kez bilinçli olmayarak, Tolstoy'un neden uzun süre Dekambristler'le ilgili roman planı üzerinde uğraşmış olduğunu, Pierre Bezukhov'un evriminin ya da Nikolay Bolkonski'nin düşlerinin niçin hep Dekambrist düşüncesine doğru yöneldiğini açıklıkla anlamıştır. Bu nedenle, Rus halkının gerçek tarihine ait daha iyi bir bilgi, çoğu kez gizli yönsemeleri etkin ve bilinçli yönsemelere dönüştürecektir. Batı'nın Tolstoy imgesi, daha ileri dönüşümün, Rus halkının tarihine dair bilgiye dayanan daha derin, daha iyi, daha yeterli bir anlaşılışı, onu özgürlük ruhunun canlanışının ölümsüz kaynakları olan ve daima da öyle kalacak olan eğilim ve ideolojilerle her zamankinden daha yakın bir şekilde bağlayacaktır.

Çeviren MEHMET H. DOĞAN